

Chulalongkorn University

Chula Digital Collections

Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)

2021

เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย: พลวัตและบทบาทของคติชน ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

ชลธิชา นิสัยสัตย์
คณะอักษรศาสตร์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd>

Part of the [Arts and Humanities Commons](#)

Recommended Citation

นิสัยสัตย์, ชลธิชา, "เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย: พลวัตและบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย" (2021). *Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)*. 5324.
<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/5324>

This Thesis is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD) by an authorized administrator of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: พลวัตและบทบาทของคติชน
ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2564
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

SONGKRAN-WAN LAI FESTIVAL IN THE EASTERN REGION OF THAILAND: DYNAMICS AND
ROLE OF FOLKLORE IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Thai
Department of Thai
FACULTY OF ARTS
Chulalongkorn University
Academic Year 2021
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: พลวัต
และบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

โดย

น.ส.ชลธิชา นิสัยสัตย์

สาขาวิชา

ภาษาไทย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารูวร

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรเดช โชติอุดมพันธ์)

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ภักดีผาสุข)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารูวร)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัญญา วัฒนกุล)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศิราพร ณ ถลาง)

ชลธิชา นิสัยสัจย์ : เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: พลวัตและบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย. (SONGKRAN-WAN LAI FESTIVAL IN THE EASTERN REGION OF THAILAND: DYNAMICS AND ROLE OF FOLKLORE IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY) อ.ที่ปรึกษาหลัก : รศ. ดร.ปรมินทร์ จารูวร

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มุ่งศึกษาเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในฐานะ “คติชนสร้างสรรค์” ที่มีการนำคติชนท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาใช้เพื่อสร้างเทศกาลท่องเที่ยวในช่วงวันสงกรานต์ พร้อมทั้งวิเคราะห์พลวัตและบทบาทของคติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลดังกล่าว ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม ระหว่างปี พ.ศ.2561-2564 ในพื้นที่ที่ปรากฏการนำคติชนมาจัดเป็นการท่องเที่ยว ได้แก่ จังหวัดชลบุรี จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดสระแก้ว

ผลการศึกษาพบว่า เทศกาลสงกรานต์-วันไหลเกิดจากการผนวกรวมประเพณีวันไหลเข้ากับประเพณีสงกรานต์เพื่อให้เกิดเทศกาลท่องเที่ยวตามนโยบายของภาครัฐ เทศกาลนี้มีจุดศูนย์กลางเกิดขึ้นที่งานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี เมื่อปี พ.ศ.2540 จากนั้นจึงมีการประชาสัมพันธ์งานในท้องถิ่นใกล้เคียงในเวลาต่อมา จนเกิดการรับรู้เรื่องประเพณีวันไหลที่เป็นการทำบุญเนื่องในวันขึ้นปีใหม่หลังวันสงกรานต์ของชุมชนชายทะเลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หน่วยงานภาครัฐในภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ความสำคัญในการสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหล วิถีคิดสำคัญที่ใช้ประกอบสร้างเทศกาลมี 3 ประการ ได้แก่ การนำประเพณีพิธีกรรมและการละเล่นในท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมมาสืบทอด การรื้อฟื้นประเพณีพิธีกรรมและการละเล่นที่สูญหายไปแล้วขึ้นมาจัดใหม่ จากนั้นประยุกต์และสร้างสรรค์ให้มีการแสดงแสง สี เสียงจากตำนานท้องถิ่น การสร้างขบวนแห่สงกรานต์ การประกอบพิธีบวงสรวง การประกวดแข่งขัน การสาธิตการละเล่น การจำลองความเชื่อเรื่องเทวดาและมีเป็นการแสดงเหตุการณ์สมมติ จนกลายเป็นเทศกาลท่องเที่ยว นอกจากนี้ มีวิถีคิดในการผนวกพิธีกรรมในเดือน 5 ซึ่งแต่เดิมจัดขึ้นหลังสงกรานต์มาจัดรวมกับสงกรานต์เป็นงานเดียวทำให้เกิดตารางท่องเที่ยวหลังสงกรานต์ มีวิถีคิดในการจัดสรรประเพณีให้แต่ละท้องถิ่นนำไปจัดงานเพื่อสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยว รวมถึงผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจัดเป็นตารางการท่องเที่ยว โดยนำรูปแบบและวิธีการลำดับวันจัดงานให้ต่อเนื่องกันของวันไหลมาประยุกต์เพื่อกระจายรายได้ให้แก่ท้องถิ่นต่าง ๆ

การนำพิธีกรรมในช่วงสงกรานต์และหลังสงกรานต์มาปรับใช้ในบริบทการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ส่งผลให้พิธีกรรมที่เดิมจัดขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลและปัดเป่าเคราะห์ในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่าน รวมถึงมุ่งหวังความอุดมสมบูรณ์ในวิถีเกษตรกรรมมีพลวัตไปเป็นพิธีกรรมกับการแสดงที่เน้นสีสัน ความสวยงามและความบันเทิง ปัจจุบัน เทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีบทบาทสำคัญด้านการท่องเที่ยวเพราะทำให้เทศกาลสงกรานต์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจุดขายที่แตกต่างจากภูมิภาคอื่น โดยเฉพาะการเล่นน้ำวันไหล นอกจากนี้ ยังมีบทบาทในการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีส่วนสร้างสำนึกความภูมิใจต่อท้องถิ่น และเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้นำคติชนมาแสดงจึงมีบทบาทในการรักษาคติชนประจำถิ่นและถ่ายทอดคติชนสู่คนรุ่นต่อไปด้วย

สาขาวิชา ภาษาไทย
ปีการศึกษา 2564

ลายมือชื่อนิสิต
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

5980505022 : MAJOR THAI

KEYWORD: SONGKRAN-WAN LAI FESTIVAL DYNAMICS AND ROLE OF FOLKLORE THE EASTERN REGION OF THAILAND

Chonticha Nisaisat : SONGKRAN-WAN LAI FESTIVAL IN THE EASTERN REGION OF THAILAND: DYNAMICS AND ROLE OF FOLKLORE IN CONTEMPORARY THAI SOCIETY. Advisor: Assoc. Prof. PORAMIN JARUWORN, Ph.D.

The objectives of this thesis were to study Songkran-Wan Lai Festival as a “creative folklore” by applying eastern folklore to create a tourism festival during Songkran Festival and to conduct an analysis of the dynamics and roles of folklore used in such festival. The researcher collected field data during the years 2018-2021 in the areas where folklore was organized as tourism, namely Chonburi Province, Chanthaburi Province, Rayong Province and Sa Kaeo Province.

The results of the study revealed that the Songkran-Wan Lai festival was a result of the integration of Wan Lai tradition with Songkran tradition to create a tourism festival according to the government's policy. This festival was centered on the Ko Phra Sai Wan Lai Festival in Bang Saen, Saensuk Sub-district, Mueang District, Chonburi Province, in 1997. The event was then publicized in nearby localities until the event was realized about the Wan Lai tradition, which is a merit-making ceremony on the New Year's Day after Songkran by the eastern seaside communities. Currently, government agencies in the eastern region play an important role in creating the Songkran-Wan Lai Festival. There were three key thinking methods used in the creation of the festival, namely bringing the existing local traditions, rituals and games to inherit, reviving the lost traditions, rituals and games and then applying and creating light-color-sound show from local legends, Songkran parade creation, sacrifice ceremony, competition contest, demonstration, simulation of belief in angels and ghosts to show fictitious events to become a tourism festival. In addition, there was a way of thinking about combining the rituals in the 5th month, which were originally held after Songkran, to be combined with Songkran as a single event, creating a travel schedule after Songkran. There was a way of thinking about allocating traditions for each locality to organize events to create a tourism identity including the integration of various traditions and rituals in the eastern region to organize a tourism schedule by applying the format and method of sequencing the days of the event to be consecutively applied in order to distribute income to various localities.

The adoption of the rituals during Songkran and after Songkran in the context of tourism and the creative economy has resulted in the rituals that were originally held for prosperity and ward off bad luck during the transitional period, including hoping for abundance of agriculture to have the dynamics of ritualistic with performances highlighting color, beauty and entertainment. At present, the Songkran Festival - Wan Lai plays an important role in tourism because it makes the Songkran Festival in the East have a different selling point from other regions, especially playing Wan Lai water. In addition, it also plays a role in showing the identity of the eastern community, building a sense of pride in the locality, and also being an opportunity to showcase folklore, thus preserving local folklore and passing it on to the next generation.

Field of Study: Thai

Student's Signature

Academic Year: 2021

Advisor's Signature

CHULALONGKORN UNIVERSITY

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารูวร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ครูผู้กรุณาถ่ายทอดความรู้ทางคติชนวิทยา ซึ่งให้เห็นแง่มุมที่น่าสนใจของปรากฏการณ์ทางคติชนในบริบทสังคมปัจจุบันอันเป็นที่มาของวิทยานิพนธ์นี้ ครูได้ให้ความรู้ที่ลุ่มลึกทางวิชาการและให้การอบรมสั่งสอนจริยธรรมในการทำวิจัย ตลอดจนได้ให้ความเอาใจใส่ถามความก้าวหน้า ให้กำลังใจในการทำงาน และได้สละเวลาตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์อย่างละเอียดถี่ถ้วน ทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ภัคดีผาสุข ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัญญา วัฒนกุล กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศิราพร ณ ถลาง กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก และเป็นครูผู้ประสาทความรู้ทางคติชนวิทยาแก่ผู้วิจัย ครูทุกท่านได้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่งในการปรับแก้ไข เพิ่มเติมประเด็นที่สำคัญและเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการคติชนวิทยา ทำให้วิทยานิพนธ์นี้สมบูรณ์ขึ้น

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์ที่ให้โอกาสผู้วิจัยลาศึกษาต่อ ขอขอบคุณอาจารย์เนตรนภา วรวงษ์ อาจารย์พจมาน มุลทรัพย์ นายกรกฏา บุญวิชัย และนายวันณรงค์ สวัสดิ์ เพื่อนร่วมรุ่นที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมเรียนรู้ประสบการณ์ภาคสนาม และช่วยเหลือให้กำลังใจ แก่กันและกันมาโดยตลอด ทำให้ตลอดระยะเวลาการทำวิทยานิพนธ์นี้เปี่ยมด้วยความสุข ขอขอบคุณอาจารย์วัชรีย์ ปั่นนิยม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ว่าที่ร้อยตรี ดร.ไชยะ เทพา ที่ร่วมเดินทางเก็บข้อมูลภาคสนามและให้ความช่วยเหลือด้วยไมตรีอย่างดียิ่งตลอดมา อีกทั้งขอขอบคุณผู้บอกข้อมูลในพื้นที่วิจัยทุกท่านที่สละเวลาให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ในการทำวิทยานิพนธ์นี้

ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้รับทุนอุดหนุนการศึกษาเพื่อสนับสนุนการเก็บข้อมูลภาคสนามทางคติชนวิทยา จากศาสตราจารย์ ดร.วรวรรณ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน ได้มอบ “ทุนวิจัยวิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน” ในปี 2561 และ “ทุนพัฒนาบัณฑิตศึกษา ประจำปีงบประมาณ 2563” จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) จนสำเร็จการศึกษา จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ท้ายสุดนี้ ขอขอบคุณครอบครัวที่ส่งเสริมให้ได้รับการศึกษา เป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยพากเพียร จนสามารถศึกษาเล่าเรียนประสบความสำเร็จได้ในที่สุด

ชลธิชา นิสัยสัตย์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....ค	
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....ง	
กิตติกรรมประกาศ.....จ	
สารบัญ.....ฉ	
สารบัญตาราง.....1	
สารบัญภาพ.....1	
บทที่ 1 บทนำ.....1	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....1	
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....10	
1.3 สมมติฐานของการวิจัย.....11	
1.4 ขอบเขตข้อมูลของการวิจัย.....11	
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....12	
1.6 ปัญหา อุปสรรค และการแก้ไข.....18	
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ.....25	
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....25	
1.9 แนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษาวิจัย.....25	
1.10 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....31	
บทที่ 2 ภูมิหลังทางสังคมและพิธีกรรมช่วงสงกรานต์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....50	
2.1 ภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....50	
2.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขตของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....50	
2.1.2 ภูมิหลังทางสังคมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....53	

2.1.3	กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	55
2.1.4	ชุมชนต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม.....	58
	1) ชุมชนที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดชลบุรี.....	60
	2) ชุมชนที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดระยอง.....	74
	3) ชุมชนที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดจันทบุรี.....	77
	4) ชุมชนที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดสระแก้ว.....	80
2.2	ลักษณะประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อในประเพณีสงกรานต์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีต.....	83
2.2.1	ประเพณีในรอบปีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	83
2.2.2	ประเภทของพิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีต.....	92
	2.2.2.1 พิธีกรรมเพื่อปัดเป่าเคราะห์.....	92
	2.2.2.2 พิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคล และเสริมสร้างบุญกุศล.....	92
	2.2.2.3 พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์.....	93
	2.2.2.4 พิธีกรรมเสี่ยงทาย.....	93
บทที่ 3	พิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย.....	95
3.1	ปรากฏการณ์ “เทศกาลสงกรานต์-วันไหล” ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย.....	95
3.2	ประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	100
	3.2.1 ประเพณีที่นำเสนอสงกรานต์ควบคู่กับประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น.....	101
	3.2.1.1 ประเพณีที่นำเสนอสงกรานต์ควบคู่กับประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นในจังหวัดชลบุรีและเมืองพัทยา.....	102
	3.2.1.1.1 งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี.....	102
	3.2.1.1.2 ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ.....	112
	3.2.1.1.3 ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว.....	131
	3.2.1.1.4 ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ.....	142

3.2.1.2 ประเพณีที่นำเสนอสงกรานต์ควบคู่กับประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นของจังหวัด ระยอง.....	154
3.2.1.2.1 ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟ กะลา.....	154
3.2.1.2.2 ประเพณีสงกรานต์และวันหาบบ้านแลง	166
3.2.2 ประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น	173
3.2.2.1 ประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นในจังหวัดชลบุรี และ เมืองพัทยา.....	173
3.2.2.1.1 ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน.....	173
3.2.2.1.2 ประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาส.....	185
3.2.2.1.3 ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา.....	193
3.2.2.1.4 ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่เมืองพัทยา	201
3.2.2.2 ประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี..	207
3.2.2.2.1 ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท	207
3.2.2.3 ประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นในจังหวัดสระแก้ว. 237	
3.2.2.3.1 ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรัง	237
บทที่ 4 วิธีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย.....	252
4.1 วิธีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกของไทย	252
4.1.1 งานประเพณีที่เกิดจากวิธีคิดในการสืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีอยู่เดิม	256
4.1.1.1 ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์จากความเชื่อในประเพณี สงกรานต์ที่มีมาในอดีต.....	256
4.1.1.2 ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์จากมหรสพในประเพณี สงกรานต์ที่มีมาในอดีต.....	275
4.1.2 งานประเพณีที่เกิดจากวิธีคิดในการรื้อฟื้น-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่ สูญหายไป แล้วให้กลับคืนมาแล้วจัดในรูปแบบใหม่.....	282

4.1.3 การผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมในเดือน 5 มาจัดรวมกับสงกรานต์กลายเป็นเทศกาล สงกรานต์-วันไหล และการผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียง จัดเป็นตารางการท่องเที่ยว.....	298
4.2 บริบทและปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลให้เกิดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียง.....	304
4.2.1 บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว.....	304
4.2.2 บริบทสังคมทุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์.....	308
4.2.3 บริบทการเมืองการปกครอง.....	311
บทที่ 5 พลวัตและบทบาทของคติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล.....	317
5.1 พลวัตของคติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล.....	317
5.1.1 พลวัตของคติชนประเภทที่ใช้ถ้อยคำ.....	324
5.1.1.1 เรื่องเล่าของชาวบ้าน.....	324
5.1.1.1.1 เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน.....	324
5.1.1.1.2 เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณี.....	328
5.1.1.2 บทเพลงของชาวบ้าน.....	330
5.1.1.3 คำพูดของชาวบ้าน.....	334
5.1.1.4 ปริศนาคำทาย.....	335
5.1.2 พลวัตของคติชนประเภทประเพณีพื้นบ้าน.....	337
5.1.2.1 ความเชื่อและศาสนาพื้นบ้าน.....	338
5.1.2.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับการก่อพระเจดีย์ทราย.....	338
5.1.2.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปบาทผ้า.....	343
5.1.2.1.3 ความเชื่อเรื่องพญายม.....	344
5.1.2.1.4 ความเชื่อเรื่องผี.....	349
5.1.2.1.5 ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์ในท้องถิ่น.....	356
5.1.2.2 การละเล่นพื้นบ้าน.....	359

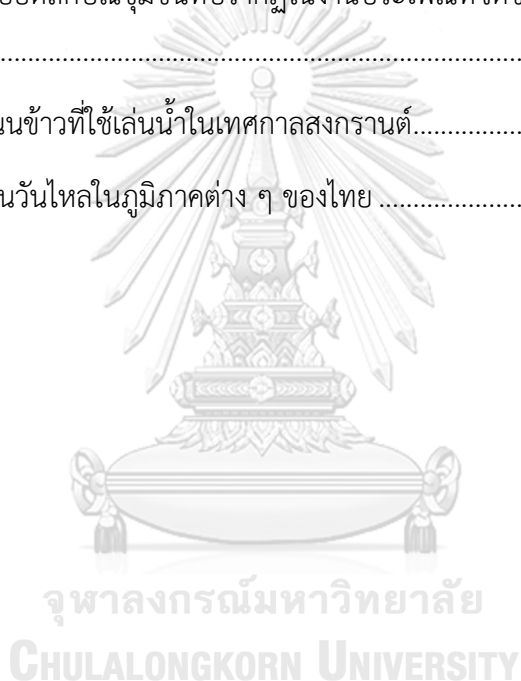
5.1.2.2.1 เล่นอุ้มสาวลงน้ำ	359
5.1.2.2.2 เล่นชักเย่อ.....	360
5.1.2.2.3 เล่นมวยตบจาก มวยทะเล	362
5.1.3 พลวัตของคติชนประเภทวัฒนธรรมวัตถุ.....	363
5.1.3.1 หัตถกรรมพื้นบ้าน.....	363
5.1.3.1.1 เกวียน.....	363
5.1.3.1.2 หาบ	364
5.1.3.2 อาหารพื้นบ้าน.....	366
5.1.4 พลวัตของคติชนประเภทศิลปะพื้นบ้าน.....	370
5.1.4.1 การแสดงละครพื้นบ้าน.....	370
5.1.4.1.1 การแสดงหนังใหญ่.....	370
5.2 คติชนกับการแสดงในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล.....	373
5.2.1 พลวัตของประเพณีสงกรานต์: จากพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์สู่พิธีกรรมกับการแสดงในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย.....	373
5.2.2 พลวัตของประเพณี “วันไหล” และพิธีกรรมเดือนห้าในภาคตะวันออก: จากพิธี ปัดเป่าเคราะห์เป็นการแสดงและนำเสนออัตลักษณ์ในบริบทการท่องเที่ยว	386
5.3 บทบาทของเทศกาลสงกรานต์-วันไหล.....	391
5.3.1 บทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างเทศกาลท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคตะวันออก	391
5.3.2 บทบาทในการแสดงอัตลักษณ์และสร้างสำนักความภูมิใจต่อท้องถิ่น.....	393
5.3.3 บทบาทในการรักษาคติชนประจำถิ่นและถ่ายทอดคติชนสู่คนรุ่นต่อไป.....	400
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	403
6.1 สรุปผลการวิจัย	404
6.1.1 วิธีคิดในการนำประเพณีพิธีกรรมและการละเล่นที่มีอยู่เดิมมาประกอบสร้างเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวทำให้เกิดปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหล	404

6.1.2	คติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีพลวัตจากหน้าที่เดิมในสังคมประเพณีไป เป็นการแสดงเพื่อสร้างสีสันในบริบทการท่องเที่ยว.....	406
6.1.3	การประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเพื่อการท่องเที่ยวทำให้ประเพณีสงกรานต์ และประเพณีวันไหลมีพลวัตจากพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์และ การปิดป่าเคราะห์ให้เป็นพิธีกรรมกับการแสดง	408
6.1.4	เทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีบทบาทสำคัญต่อการท่องเที่ยว การแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่น และสร้างสำนึกความภูมิใจต่อท้องถิ่น และมีบทบาทในการรักษาคติชนประจำถิ่นและ ถ่ายทอดคติชนสู่คนรุ่นต่อไป.....	409
6.2	อภิปรายผลการวิจัย	410
6.2.1	ปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลสะท้อนให้เห็นพลวัตของประเพณีสงกรานต์ใน สังคมไทยในหลายมิติ.....	410
6.2.1.1	พลวัตของสงกรานต์ในมิติทางสังคม เศรษฐกิจการท่องเที่ยว และกฎหมาย	411
6.2.2	พลวัตของเทศกาลสงกรานต์-วันไหลสะท้อนให้เห็นพลวัตของคติชนสร้างสรรค์	418
6.2.3	สถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้การสืบทอดประเพณี สงกรานต์มีพลวัตไปเป็นประเพณีสงกรานต์วิถีใหม่.....	420
6.2.4	ประโยชน์ของงานวิจัยเรื่องเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในเชิงคติชนวิทยา	425
6.3	ข้อเสนอแนะ	434
	บรรณานุกรม	435
	ประวัติผู้เขียน	447

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างปี พ.ศ 2561-2564.....	23
ตารางที่ 2 สรุปพื้นที่ที่จัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก.....	60
ตารางที่ 3 ประเพณีพิธีกรรมในรอบปีของภาคตะวันออก	83
ตารางที่ 4 ตารางแสดงลักษณะการจัดงานประเพณีในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก	100
ตารางที่ 5 ตารางกิจกรรมในประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ พ.ศ.2562	114
ตารางที่ 6 ตารางสรุปความเปลี่ยนแปลงของการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน (สรุปจาก ชนิศรา ช่างหล่อ, 2557; สัมภาษณ์อำไพ บุญรอด, 17 ธันวาคม 2564).....	158
ตารางที่ 7 ตารางกิจกรรมในประเพณีสงกรานต์และวันหาบบ้านแลง พ.ศ.2562	170
ตารางที่ 8 ตารางแสดงตัวอย่างเจดีย์ทรายที่ก่อขึ้นเพื่อส่งเข้าประกวดปี พ.ศ. 2561.....	183
ตารางที่ 9 ตารางกิจกรรมในประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาส พ.ศ.2562	187
ตารางที่ 10 ตารางกิจกรรมในประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและซึกเยอเกวียนพระบาท พ.ศ.2562	216
ตารางที่ 11 ตารางสรุปวิธีคิดในการจัดประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์จากความเชื่อในประเพณีสงกรานต์ที่มีมาในอดีต.....	257
ตารางที่ 12 ตารางสรุปวิธีคิดในการจัดประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์จากมรดกสพในประเพณีสงกรานต์ที่มีมาในอดีต.....	275
ตารางที่ 13 ตารางสรุปวิธีคิดในการจัดประเพณีพิธีกรรมที่รื้อฟื้น-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมในสงกรานต์ที่สูญหายไปแล้วให้กลับคืนมาแล้วจัดในรูปแบบใหม่	283
ตารางที่ 14 คติชนที่ใช้ในประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกของไทย	318
ตารางที่ 15 ตารางแสดงพลวัตของคติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล.....	324

ตารางที่ 16 ตารางแสดงการนำความเชื่อเกี่ยวกับการก่อพระเจดีย์ทรายมาใช้ในประเพณีที่จัดขึ้นใน เทศกาลสงกรานต์-วันไหล	340
ตารางที่ 17 รูปแบบการนำเสนอความเชื่อเรื่องผีในชุมชนที่จัดงานกองข้าวในช่วงเทศกาลสงกรานต์- วันไหล	349
ตารางที่ 18 ความเปลี่ยนแปลงของประเพณีหาบในชุมชนที่จัดงานวันหาบในช่วงเทศกาลสงกรานต์- วันไหล	365
ตารางที่ 19 การนำอาหารมาใช้ในประเพณีที่จัดขึ้นในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล	367
ตารางที่ 20 ตารางสรุปอัตลักษณ์ชุมชนที่ปรากฏในงานประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วัน ไหลในภาคตะวันออก	394
ตารางที่ 21 รายชื่อถนนข้าวที่ใช้เล่นน้ำในเทศกาลสงกรานต์.....	415
ตารางที่ 22 รายชื่องานวันไหลในภูมิภาคต่าง ๆ ของไทย	419

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1	แผนที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและอาณาเขตติดต่อ	51
ภาพที่ 2	พื้นที่ที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	59
ภาพที่ 3	แผนที่อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรีและพื้นที่ที่จัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหล	62
ภาพที่ 4	บ้านสะพานในตำบลบางปลาสร้อย พ.ศ.2495	63
ภาพที่ 5	หาดบางแสน บึงกะโลและการท่องเที่ยว ปี พ.ศ.2500	65
ภาพที่ 6	หาดพัทยาปี พ.ศ.2495 และตลาดนาเกลือปี พ.ศ.2514	67
ภาพที่ 7	บริษัทศรีมหาราชาและสะพานรถไฟไปเกาะลอยเพื่อบรรทุกขงไม้ส่งออกทางเรือ	72
ภาพที่ 8	แผนที่อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดระยองและสนามวิจัย	76
ภาพที่ 9	แผนที่อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดจันทบุรีและสนามวิจัย	79
ภาพที่ 10	แผนที่อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดสระแก้วและสนามวิจัย	82
ภาพที่ 11	พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางสมาธิและหอพระพุทธรูป จังหวัดชลบุรี	103
ภาพที่ 12	แผนผังงานนมัสการพระพุทธรูปและประเพณีสงกรานต์จังหวัดชลบุรี	106
ภาพที่ 13	แผนผังพิธีสักการะและสงฆ์พระพุทธรูป	107
ภาพที่ 14	ผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีและนายกเหล่ากาชาดปิดทอง สงฆ์พระพุทธรูป	108
ภาพที่ 15	การแสดงตำนานประจำถิ่นในชุมชนประจำอำเภอ	110
ภาพที่ 16	การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านคติชนของอำเภอพนัสนิคม	111
ภาพที่ 17	แผนผังประเพณีพิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ	114
ภาพที่ 18	พระเจดีย์ทรายท่าเวียง (ท่าล่าง) และพิธีฉลองพระเจดีย์ทราย	119
ภาพที่ 19	พิธีปล่อยเรือเกาะสีชัง	120

ภาพที่ 20	การเล่นอุ้มสาวลงน้ำที่เกาะขามใหญ่.....	124
ภาพที่ 21	แผนผังกิจกรรมในประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ ณ เกาะขามใหญ่.....	124
ภาพที่ 22	แผนผังในพิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพ พิธีกองข้าว และพิธีตีเมฆหมอกผี.....	128
ภาพที่ 23	พิธีกองข้าวบนเกาะสีซัง.....	129
ภาพที่ 24	ปั้นรูปไอ้เมฆ อีหมอก ในพิธีตีเมฆหมอกผี.....	131
ภาพที่ 25	การแสดงในพิธีตีเมฆหมอกผี.....	131
ภาพที่ 26	พิธีกองข้าวศรีราชา พ.ศ.2449 และชายหาดหน้าบ้านพักนายอำเภอศรีราชา พ.ศ.2488	135
ภาพที่ 27	แผนผังเส้นทางการแห่รถประเพณีกองข้าวศรีราชา.....	137
ภาพที่ 28	แผนผังพิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว.....	138
ภาพที่ 29	พิธีกองข้าวศรีราชา.....	140
ภาพที่ 30	เทศบาลเมืองศรีราชาจัดพิธีกองข้าวในสถานการณ์การแพร่ระบาดเชื้อโควิด 19 ปี 2563	142
ภาพที่ 31	เทศบาลเมืองศรีราชาจัดพิธีกองข้าวในสถานการณ์การแพร่ระบาดเชื้อโควิด 19 ปี 2564	142
ภาพที่ 32	ขบวนแห่องค์พญายม ปี พ.ศ. 2522.....	146
ภาพที่ 33	การบวงสรวงพญายมในอดีต.....	147
ภาพที่ 34	การแสดงแสง สี เสียง ประเพณีแห่พญายมสงกรานต์บางพระ ปี พ.ศ.2561.....	149
ภาพที่ 35	แผนผังขบวนแห่องค์พญายมในประเพณีแห่พญายม สงกรานต์บางพระ.....	150
ภาพที่ 36	แผนผังพิธีกรรมในประเพณีแห่พญายม.....	151
ภาพที่ 37	พิธีบวงสรวงและนำพญายมไปลอยออกสู่ทะเล.....	152
ภาพที่ 38	พิธีบวงสรวงองค์พญายมในสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 ปีพ.ศ.2563.....	154
ภาพที่ 39	แผนผังประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลา.....	163
ภาพที่ 40	การสาธิตเล่นผีกระหูด.....	164
ภาพที่ 41	การใช้กะลามะพร้าวสร้างแสงให้หนังใหญ่.....	165

ภาพที่ 42 ขบวนทาบเสาแทรกและเสาแทรกกลมในประเพณีทาบบ้านแลง.....	173
ภาพที่ 43 แผนผังประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน	178
ภาพที่ 44 พระทรายแบบดั้งเดิม พระทรายประยุกต์ และพระทรายศิลปะร่วมสมัย.....	181
ภาพที่ 45 พระทรายรูปต่าง ๆ ในประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน	181
ภาพที่ 46 ประเพณีวันทาบวัดสุทธาวาส	190
ภาพที่ 47 ประเพณีกองข้าววัดสุทธาวาส	193
ภาพที่ 48 แผนผังในพิธีกองข้าวเมืองพัทธยา	198
ภาพที่ 49 นายกเมืองพัทธยาเป็นประธานประกอบพิธีกองข้าว	200
ภาพที่ 50 ประเพณีวันทาบวัดหนองใหญ่.....	205
ภาพที่ 51 พิธีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทธยา	207
ภาพที่ 52 รอยพระพุทธรบาทผ้า วัดตะปอนน้อย	210
ภาพที่ 53 ภายในพระอุโบสถหลังเก่าวัดตะปอนน้อย สถานที่ประกอบพิธีกรรมสมโภชผ้าพระบาท.....	221
ภาพที่ 54 ไม้ตีกลอง และพิธีสวดสะเดาะเคราะห์.....	221
ภาพที่ 55 แผนผังพิธีกรรมในประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท.....	223
ภาพที่ 56 พิธีอัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้าออกจากพระอุโบสถวัดตะปอนน้อยและผูกผ้าสามสี ที่หัว ตะเข้เกวียน.....	224
ภาพที่ 57 เส้นทางขบวนแห่รอยพระพุทธรบาทผ้า	225
ภาพที่ 58 ศาลเจ้าพ่อพระปรังหลังเก่าและศาลปัจจุบัน	242
ภาพที่ 59 รูปเคารพเจ้าพ่อพระปรังในศาลเก่า ศาลริมถนนสุวรรณศร และศาลภายในวัดวิหารธรรม	243
ภาพที่ 60 ขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรัง ปีพ.ศ.2562	250
ภาพที่ 61 ตารางท่องเที่ยวสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดชลบุรีและเมืองพัทธยาปี พ.ศ. 2562.....	300
ภาพที่ 62 ภาพประชาสัมพันธ์ท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์ ปี พ.ศ.2562 ที่ 55 จังหวัดเมืองรอง...	306
ภาพที่ 63 เรื่องเล่าความเป็นมาของชุมชนบางพระในการแสดงแสง สี เสียง ตำนานองค์พญายม..	327

ภาพที่ 64 บรรยากาศการเล่นทายใจในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี	337
ภาพที่ 65 กิจกรรมประกวดก่อพระเจดีย์ทรายวัดตะปอนใหญ่ ในพิธีสมโภชน์เจดีย์ทราย พ.ศ.2561	343
ภาพที่ 66 ฝ้ายันต์ที่จำลองจากรอยพระพุทธรูปของวัดตะปอนน้อย	344
ภาพที่ 67 การผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับพญายม	347
ภาพที่ 68 พญายมปี พ.ศ.2543, พ.ศ.2560, พ.ศ.2561, พ.ศ.2562	348
ภาพที่ 69 พญายมองค์ใหญ่ ณ ชายทะเลบางพระ	348
ภาพที่ 70 การแสดงภาพภูตผีในพิธีกองข้าวเมืองพัทยา	352
ภาพที่ 71 การนำเสนอพิธีบวงสรวงศาลศรีชีโลธรเทพ	357
ภาพที่ 72 ขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังในประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรังและวันไหลสระแก้ว	358
ภาพที่ 73 การละเล่นชักเย่อเกวียนพระบาท	362
ภาพที่ 74 การใช้เกวียนสำหรับจัดประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท	364
ภาพที่ 75 อาหารพื้นบ้านในประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล	370
ภาพที่ 76 การแสดงหนังใหญ่ หนังใหญ่ปะทะหุ่นละครเล็ก	372
ภาพที่ 77 ผลิตภัณฑ์สกรีนลายหนังใหญ่วัดบ้านดอน	372
ภาพที่ 78 การตกแต่งพื้นที่จัดงานด้วยหนังใหญ่	373
ภาพที่ 79 นักท่องเที่ยวที่มาร่วมเล่นสาดน้ำบนถนนวอล์คกิ้งสตรีท เมืองพัทยา	393
ภาพที่ 80 คติชนกับอัตลักษณ์ชุมชนชายฝั่งทะเลตะวันออก	395
ภาพที่ 81 การละเล่นในทะเลในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล	397
ภาพที่ 82 การใช้ปืนฉีดน้ำ การเล่นน้ำแบบปาร์ตี้โฟม	416
ภาพที่ 83 พิธีเปิดงาน “วันไหลเก๋ไก๋สไตล์หนองคาย” จังหวัดหนองคาย	420
ภาพที่ 84 แอปพลิเคชันสงกรานต์และทำบุญออนไลน์	422

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สงกรานต์เป็นประเพณีสำคัญในวิถีชีวิตคนไทย ด้วยถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ อันเป็นวาระแห่งการเฉลิมฉลองการเปลี่ยนปีศักราช มีกำหนดจัดขึ้นประมาณกลางเดือนเมษายนซึ่งเป็นเวลาอากาศร้อนจัดและชวานายังมีเวลาว่าง ก่อนจะเข้าสู่ฤดูทำนาที่ฝนจะเริ่มตกในเดือนพฤษภาคม ประเพณีพิธีกรรมที่จัดในวันสงกรานต์ทำขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลในช่วงต้นปีศักราชใหม่และเพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของชุมชน เช่น ทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระพุทธรูป รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ก่อเจดีย์ทราย เล่นสาดน้ำ ฯลฯ และในส่วนลึกสะท้อนความมุ่งหวังเรื่องน้ำฝน ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลในไร่นา ประเพณีพิธีกรรมเหล่านี้สร้างความสนุกสนานรื่นเริง เชื่อมความสัมพันธ์สามัคคีของสมาชิกในชุมชน และมีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างกำลังใจให้แก่ชวานา ปัจจุบัน สงกรานต์มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจอย่างยิ่ง เพราะเป็นวันหยุดราชการที่มีเวลาต่อเนื่อง 3 วัน อันเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการเดินทางและการท่องเที่ยวพักผ่อน ราว 20 กว่าปีที่ผ่านมามีเกิดการสร้างสรรค์ประเพณีสงกรานต์ในระดับท้องถิ่นจากคติชน เพื่อขานรับกระแสการท่องเที่ยว สามารถสร้างรายได้จำนวนมหาศาลให้กับท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็ได้สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีให้คงอยู่ จึงนับได้ว่าสงกรานต์เป็นประเพณีที่มีความหมายทั้งต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมมากที่สุดประเพณีหนึ่ง

สงกรานต์มีที่มาจากอินเดียและน่าจะแพร่หลายเข้าสู่ชวานาญ์ สุวรรณภูมิ และไทย เมื่อราวหลัง พ.ศ.1000 พร้อมศาสนาพราหมณ์และพุทธ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548: 16) คำว่า “สงกรานต์” มาจาก คำว่า สงฺกรานฺติ ในภาษาสันสกฤต แปลว่า การเคลื่อนย้ายของพระอาทิตย์จากราศีหนึ่งเข้าสู่อีกราศีหนึ่ง ซึ่งตามคติอินเดียวาระที่พระอาทิตย์ย้ายจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษนั้นถือว่าสำคัญที่สุด เพราะเป็นเวลาทีพระอาทิตย์ได้โคจรไปจนสุดรอบครบ 360 องศา กำลังย่างเข้าสู่องศาที่ 1 ใหม่ จึงเรียกเป็นพิเศษว่า “มหาสงกรานต์” และถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ด้วย (ปราณี วงษ์เทศ, 2548: 65) ภายหลังจากรับแบบแผนพิธีพราหมณ์-ฮินดู ราชสำนักได้กำหนดให้สงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ ขณะที่ปีใหม่ราษฎรยังคงถือเอาวันขึ้น 1 ค่ำ เดือนอ้าย ราวเดือนพฤศจิกายนหลังเทศกาลฉลองลอยกระทงจุดประทีปในเดือน 12 เป็นปีใหม่ตามคติเดิม จนกระทั่งเสียกรุงแก่พม่าเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ ชนชั้นสูงส่งความรู้เรื่องสงกรานต์สู่ชาวบ้านผ่านนักบวช จึงมีสงกรานต์แพร่หลายสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2559: 31-37) จากการศึกษาของอภิรักษ์ณัฏฐ์ เกษมผลกุล พบว่าวรรณกรรมสมัยอยุธยา เช่น **กาพย์ห่อ**

โคลงนิราศธารทองแดง ทวาทศมาส กล่าวถึงประเพณีสงกรานต์ในวังหลวง มีพิธีแต่งข้าวบิณฑ์ถวาย พระพุทธรูป สรงน้ำพระพุทธรูปปฏิมากร ก่อพระเจดีย์ทราย ส่วนวรรณกรรมยุครัตนโกสินทร์มีบันทึกทั้ง สงกรานต์แบบชาววังและชาวบ้าน สงกรานต์แบบชาววังบันทึกในพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง **พระราชพิธีสิบสองเดือน** กล่าวถึงการสังเวทเวทดา พิธีพระราชกุศล นักขัตฤกษ์ พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัจจา พระราชกุศลก่อพระทรายและถวายข้าวบิณฑ์ ขณะที่สงกรานต์แบบชาวบ้านวรรณกรรมบันทึกภาพและบรรยากาศการเล่นรื่นเริงในวันตรุษสงกรานต์ เช่น **เสภา ขุนช้างขุนแผน** กล่าวถึงการฉลองพระทราย **นิราศเดือน นิราศรำพึง** เล่าถึงงานมหรสพ การเล่นเบี้ย เล่นพนัน (อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล, 2559: 51-56)

สงกรานต์เป็นประเพณีที่แพร่หลายในกลุ่มคนไทย-ไทที่รับพุทธศาสนา เช่น ไทใหญ่ ไทลื้อ ไทโยในประเทศไทย กลุ่มคนไท-ไทยเหล่านี้มีนิทานเกี่ยวกับสงกรานต์ ที่เนื้อหากล่าวถึงการเปลี่ยนผ่าน ราชสีของพระอาทิตย์เชิงสัญลักษณ์ และยังอธิบายที่มาของประเพณีเล่นสาดน้ำ รวมถึงความเชื่อเรื่อง นางสงกรานต์ด้วย เช่น ไทใต้คงมี **ตำนานขุนสาบ** เล่าถึง ขุนสาบมีนิสัยโลภโมโหสันและเป็นอมตะ วันหนึ่งไปจุดผู้หญิงมาเป็นภรรยาคนที่เจ็ด ขุนสาบหลงรักภรรยาคนนี้มาก ภรรยาคนที่เจ็ดทำอุบาย หลอกถามวิธีฆ่าขุนสาบ จนล่วงรู้ว่าเส้นผมของขุนสาบเองที่สามารถหั่นคอขาดขุนสาบให้ขาดได้ เมื่อ ขุนสาบหลับภรรยาคนที่เจ็ดจึงลอบถอนเส้นผมขุนสาบแล้วตัดคอ แต่ปรากฏว่าหัวของขุนสาบมีฤทธิ์ ร้ายแรงมาก เมื่อตกลงบนพื้นดินทำให้เกิดไฟลุกไหม้ ภรรยาทั้งเจ็ดจึงผลัดกันทำหน้าที่ยกหัวขุนสาบไว้ คนละปี เนื่องจากในจังหวะที่ผลัดกันยกมีเลือดไหลออกมา จึงต้องนำน้ำมารดไว้ป้องกันไม่ให้ไฟไหม้ ตั้งแต่นั้นมาคนไทจึงเล่นรดน้ำกันทุกปีในวันสงกรานต์ อีกตำนานหนึ่ง ไทลื้อในสิบสองปันนา เล่าว่า ยักษ์ตนหนึ่งส่งให้คนในหมู่บ้านส่งสาวสวยมาบรรณาการทุกปี มีสาวงามนางหนึ่งชื่อชื่อยาง เมื่อถูกส่งไป อยู่กับยักษ์ก็ปรนนิบัติอย่างดี วันหนึ่งมอมเหล้ายักษ์แล้วลวงถามความลับว่ายักษ์จะตายได้อย่างไร จนล่วงรู้ว่าเพียงใช้ผมยักษ์เส้นเดียวพันรอบคอก็ตาย ชื่อยางจึงลอบเอาเส้นผมยักษ์มาพันคอยักษ์ ทำให้ คอยักษ์ขาด แต่หัวยักษ์ที่หล่นลงพื้นกลายเป็นลูกไฟลามไหม้ออกไป และยังมีเลือดไหลออกจาก หัวยักษ์เปโระเปื้อนไปหมด คนไทจึงช่วยกันเอาน้ำสาดล้างเลือด ตั้งแต่นั้นก็มีประเพณีสาดน้ำ ประจำปีในวันสงกรานต์ (อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล, 2559: 62-65)

ในสังคมไทยตำนานสงกรานต์ที่รับรู้อย่างแพร่หลายคือเรื่องธรรมบาลกุมารกับท้าวกบิลพรหม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จารึกไว้บนแผ่นศิลา 7 แผ่น ติดไว้ที่ศาลาล้อม พระมณฑปทิศเหนือของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (ส.พลายน้อย, 2547: 6) ตำนานเรื่องนี้เล่าถึง การทนายปัญหาหว่างท้าวกบิลพรหมกับธรรมบาลกุมารเรื่องศิริของมนุษย์อยู่ที่ใด หากแพ้นั้น ท้าวกบิลพรหมจะยอมตัดเศียรตนเอง ธรรมบาลกุมารไขปัญหาได้จากการแอบฟังน กอินทรีฟัวเมียคู่ หนึ่งสนทนากันเรื่องศิริของมนุษย์ ทำให้ท้าวกบิลพรหมต้องตัดเศียรตนบูชาธรรมบาลกุมารตามสัญญา

อย่างไรก็ตาม เศียรท้าวทิลพรหมมีฤทธิ์ร้อนแรงยิ่ง หากตกลงแผ่นดินไฟจะลุกไหม้โลกธาตุ ครั้นจะโยนไปบนอากาศก็ทำให้ฝนแล้ง และแม้เมื่อทิ้งลงในมหาสมุทรน้ำก็จะเหือดแห้งไปสิ้น ธิดาทิ้งเจ็ดของท้าวทิลพรหมจึงรับหน้าที่ผลัดเปลี่ยนกันมาเชิญเศียรท้าวทิลพรหมไว้คนละปีเพื่อให้โลกปลอดภัย

ตำนานสงกรานต์ทำหน้าที่อธิบายความเป็นมาของประเพณีการเล่นสาดน้ำ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในสงกรานต์ อีกทั้งแสดงการเปรียบเทียบบุรุษธรรมของความร้อนในฤดูแล้งหรือพระอาทิตย์ด้วยเศียรของขุนนาง ยักษ์ ท้าวทิลพรหม รวมทั้งการผลัดกันเชิญเศียรของนางทั้ง 7 ที่เป็นรูปธรรมการเปลี่ยนราศีของพระอาทิตย์ นอกจากความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านปีดังปรากฏในตำนานแล้ว สงกรานต์ยังประกอบด้วยประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ และการสะเดาะเคราะห์ต่อชะตาในวันขึ้นปีใหม่ด้วย เช่น ไทลื้อ เชียงรุ่งที่สิบสองปันนา มีประเพณีสงกรานต์ เรียกว่า “สังขานต์ปีใหม่” วันแรกที่เรียกว่าวัน “สังขานต์ไป” มีการยิงปืนม็อกเพื่อขับไล่ภูตผีปีศาจและเคราะห์ร้าย ในวันที่ 3 ซึ่งเรียกว่าวันพญาวัน ชาวไทลื้อจะจุดดอกไม้ไฟบูชาพญาวัน ตามความเชื่อว่าพญาวันเป็นผู้ดูแลรักษามนุษย์ (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2560: 115) ส่วนไทซิ่นในเมืองเชียงตุง สหภาพพม่า มีประเพณีสังขานต์ โดยทำรูปขุนสังขานต์แห่ไปปล่อยที่ร่องน้ำในแม่น้ำซิ่น เชื่อว่าทำให้ฝนตกได้ เป็นต้น (สุกัญญา สุขฉายา, 2560: 248)

ในสังคมไทย การจัดประเพณีสงกรานต์ที่นับเป็นวันขึ้นปีใหม่ปรากฏทุกภูมิภาค หากแต่พิธีกรรม ความเชื่อแตกต่างหลากหลายตามบริบทสังคมวัฒนธรรมของแต่ละถิ่น เช่น ในภาคเหนือประเพณีสงกรานต์ เรียกว่า “ปเวณปีใหม่” มีพิธีกรรม 4 วัน วันแรก เรียกว่า “วันสังขารล่อง” เชื่อว่าเป็นวันที่ตัวสังขารปีเก่าจะจากไปในเวลาเที่ยงคืนวันสิ้นปี มีพิธีไล่สังขารด้วยการตีเกราะเคาะไม้และส่งเสียงขับไล่ ปัดกวาดบ้านเรือนให้สะอาด อาบน้ำสระผมด้วยน้ำส้มป่อยเพื่อไล่อัปปริภัยของปีเก่าให้หมดไป จากนั้นนำ “ดอกพระยา” มาเสียบผมเพื่อเสริมสิริมงคล วันที่สอง เรียกว่า “วันเนา” มีพิธีทำบุญอุทิศแก่บรรพบุรุษ ปล่อยสัตว์ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ขนทรายเข้าวัดและตกแต่งด้วยตุง ตามความเชื่อว่าจะเมื่อตายไปแล้วจะได้เกาะชายตุงพ้นจากขุมนรก วันที่สาม เรียกว่า “พญาวัน” มีประเพณี “ทานขันข้าว” อุทิศส่วนบุญให้แก่บรรพบุรุษ ฉลองพระทราย สรงน้ำพระประธานวิหาร เอาไม้ค้ำกิ่งโพธิ์เพื่อค้ำจุนศาสนาคุ้มครองดวงชะตาให้เจริญขึ้นไม่ตกต่ำ เสร็จแล้วเล่นสาดน้ำข้างนอกวัด วันนี้มีพิธีรดน้ำดำหัว ทั้งการดำหัวของวัดและการดำหัวของชาวบ้าน ส่วนวันที่สี่ เรียกว่า “วันปากปีปากเดือน” ทำพิธีสะเดาะเคราะห์ สิบชะตาบ้านชะตาเมือง นำสายสิญจน์โยงรอบหมู่บ้าน แขวานตาแหลวป้องกันภูตผีปีศาจไม่ให้เข้าไปในบ้านตน (มณี พยอมยงค์, 2529: 47-55)

ภาคอีสาน ประเพณีสงกรานต์อยู่ใน “บุญเดือนห้า” ของฮีต 12 ชาวอีสานถือว่าวันแรกเป็น “มือสงกรานต์ล่อง” มีพิธี “เอาพระลง” ด้วยการอัญเชิญพระพุทธรูปลงจากสีมาประดิษฐานที่หอสงฆ์ เพื่อทำพิธีสรงน้ำพระ น้ำที่ผ่านรางรดรองใส่ขันเก็บไปประพรมบ้านเรือน ล้อเกวียน สัตว์เลี้ยง เพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้าย วันต่อมาเป็น “มือเนา” ตั้งแต่รุ่งสางจะยิงปืนจุดประทัดเพื่อขับไล่ภูตผีปีศาจ

เสนียดจัญไรของปีเก่าออกไป บางถิ่นมีประเพณี “แห่ธง” ไปวัดแล้วชักขึ้นเสาธงตามความเชื่อว่าเป็นเครื่องหมายแสดงชัยชนะแห่งชีวิตที่อยู่ยืนยาวมาจนครบรอบปี วันที่สามเรียก “มือสงกรานต์ขึ้น” ชาวบ้านจะไปชุดทรายตามแม่น้ำลำห้วยมาตบปะทายที่ลานวัด ก่อเจดีย์ทรายกองเล็กให้เกินอายุของตนเพื่ออธิษฐานให้มีอายุยืนยาว เรียก “กองพระทรายแปดหมื่น สี่พันพระธรรมชั้น” บางแห่งมีการปั้นทรายเป็นรูปสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ เช่น จระเข้ ปลาช่อน เต่า และเล่นสาดน้ำตลอดทั้งวัน (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2559: 99-123)

ที่ภาคใต้เรียกสงกรานต์ว่า “วันว่าง” เพราะเป็นวันปลอดเทวดา เทวดาไม่ได้อยู่รักษาต้องไปร่วมพิธีแห่แห่นพระเศียรท้าวทศพรหม มนุษย์จึงงดการทำงานทุกอย่างเพราะเชื่อว่าจะเกิดอุบัติเหตุต่าง ๆ นานา มีประเพณีแซ่ครกแซ่สาก ที่ชาวบ้านจะเก็บสิ่งของเครื่องใช้ไว้ 3 วัน นำสากตำข้าวมามัดรวมกันตั้งใส่ไว้ในครกพร้อมกับใส่น้ำลงไปเป็นการห้ามไม่ให้ผู้ใดหยิบไปใช้จนกว่าจะพ้นสงกรานต์ ประเพณีสงกรานต์ภาคใต้วันแรกเรียกว่า “วันส่งเจ้าเมืองเก่า” เชื่อว่าในวันนี้เทวดาคู่คุ้มครองรักษาดวงชะตาบ้านเมืองหรือ “เจ้าเมือง” จะขึ้นไปชุมนุมกันบนสวรรค์ ชาวบ้านทำพิธีลอยเคราะห์เพื่อให้เคราะห์กรรมต่าง ๆ ลอยน้ำตามเจ้าเมืองเก่าไป วันที่สอง เรียกว่า “วันว่าง” เป็นวันที่ปราศจากเทวดาคู่คุ้มครองรักษาบ้านเมือง มีการทำบุญเลี้ยงพระ ทำบุญอัฐิ จัดเตรียมผ้าใหม่เพื่อกราบไหว้ขอขมาผู้ใหญ่ วันที่สาม เรียกว่า “วันรับเจ้าเมืองใหม่” เชื่อว่าวันนี้เทวดาองค์ใหม่ลงมาประจำเพื่อดูแลรักษาบ้านเมือง ชาวบ้านจะแต่งกายสวยงามเพื่อต้อนรับเทวดาองค์ใหม่ มี **“พิธีขึ้นเบญจา”** คือ ประเพณีอาบน้ำคนแก่ เพื่อแสดงออกถึงความเคารพนับถือพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ และผู้มีพระคุณ (ประพันธ์ เรืองณรงค์, 2563: 39-43) บางแห่งมีพิธี “รับเทยมดา” นำเครื่องบวงสรวงและธงสามเหลี่ยมสีขาวเขียนข้อความรับเทวดาปักไว้ที่โรงเทยมดา สวดชุมนุมเทวดาแล้วกล่าวขอพรเทวดามาคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข เสร็จแล้วนำธงรับเทยมดาปักไว้ที่หลังคาบ้านเป็นสัญลักษณ์ว่าเทวดาได้มาปกป้องรักษาแล้ว เชื่อว่าหากไม่รับเทยมดาพืชผลจะไม่อุดมสมบูรณ์ (ปริยารัตน์ เขาวลิตประพันธ์, 2559: 222)

ส่วนในภาคกลาง โดยทั่วไปมีสงกรานต์ 3 วัน วันสุกดิบชาวบ้านจะทำความสะอาดบ้านเรือนเตรียมผ้านุ่งใหม่ และทำอาหารเตรียมไปถวายพระสงฆ์ โดยเฉพาะนิยมกวนขนมเปียก ข้าวเหนียวแดง และกาละแม สงกรานต์วันแรกเรียกวันมหาสงกรานต์ มีพิธีทำบุญตักบาตร ก่อพระเจดีย์ทราย บังสุกุลอัฐิ บางแห่งมีพิธีทำบุญกลางบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคลของสมาชิกในชุมชน วันเนามีการทำบุญเลี้ยงพระ มีข้อห้ามไม่ให้ทำงาน และให้พูดแต่สิ่งที่ดี วันสุดท้ายนับเป็นวันเถลิงศกใหม่ มีพิธีสงฆ์พระพุทธรูป รดน้ำผู้ใหญ่ ปลอยนกปลอยปลา จากนั้นมีการเล่นสาดน้ำ และการละเล่นรื่นเริงต่าง ๆ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2554: 14)

การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมเกษตรอุตสาหกรรม บริบททุนนิยมที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของเมือง และนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว

ของรัฐเพื่อกระจายรายได้ไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น ส่งผลให้ความหมายของประเพณีสงกรานต์ในวิถีเกษตรกรรมคลายความเข้มข้นลง กลายเป็นงานเทศกาลรื่นเริงที่เน้นบรรยากาศความสนุกสนาน และเป็นช่วงเวลาในแต่ละท้องถิ่นประยุกต์คิดขึ้นในประเพณีสงกรานต์มาแสดงอัตลักษณ์เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น ประเพณีสงกรานต์น้ำพระพุทธรูปที่จัดขบวนแห่พระพุทธรูปไปรอบตัวเมืองเชียงใหม่เพื่อให้ประชาชนสงกรานต์และขอพรได้สร้างความตื่นตาตื่นใจแก่นักท่องเที่ยวด้วยขบวนรถบุษบกพระพุทธรูป ขบวนรถอัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์จากหัววัดต่าง ๆ ขบวนตุง ขบวนกลองสะบัดชัย และขบวนสาวงามพ้อนรำในชุดพื้นเมือง ประเพณีแห่นางदानเพื่อรอรับพระอิศวรที่เสด็จมาเยี่ยมโลกมนุษย์และประทานความอุดมสมบูรณ์ของจังหวัดนครศรีธรรมราช สร้างความประทับใจผ่านการจำลองริ้วขบวนแห่นางदान นางอัปสร พิธีไล้ชิงช้า และการแสดงแสง สี เสียง เล่าตำนานแห่นางदानอันเป็นเทพบริวารตามคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ในกรุงเทพมหานครนักท่องเที่ยวได้รับชมความสวยงามอลังการของขบวนแห่นางदानสงกรานต์ประจำปีนักษัตรต่าง ๆ ซึ่งสร้างสรรค์ขึ้นจากตำนานเรื่องธรรมาบาลกุมารกับท้าวทิลพรหม ตลอดจนเรียนรู้ประเพณีสงกรานต์ 5 ภาคที่จำลองขึ้น ณ อุทยานเบญจสิริ ประเพณีเหล่านี้แสดงให้เห็นการนำคติชนมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ

เกือบทศวรรษที่ผ่านมาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญต่อการผลักดันให้สงกรานต์เป็นเทศกาลเพื่อการท่องเที่ยว ทั้งการส่งเสริมกิจกรรมที่เน้นการเล่นน้ำสงกรานต์แบบสมัยใหม่ที่ “ถนนข้าว” และสงกรานต์วิถีไทย โดยจัดโครงการ “เย็นทั่วหล้ามหาสงกรานต์” เพื่อส่งเสริมให้มีสงกรานต์ไทยพื้นถิ่นที่แสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดต่าง ๆ เช่น สงกรานต์กรุงเทพฯ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สงกรานต์ชุมชนมอญพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ สงกรานต์รัตนมัยบุญปีใหม่ไทย - ลาว จังหวัดนครพนม ฯลฯ ท่ามกลางการประชาสัมพันธ์สงกรานต์เป็นเทศกาลท่องเที่ยวของภูมิภาคต่าง ๆ ผู้วิจัยได้เห็นการให้ข้อมูลงานเทศกาลสงกรานต์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ “ประเพณีวันไหล” จากการสำรวจข้อมูลปี พ.ศ.2561-2562 พบว่า มีงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่จัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ปราจีนบุรี สระแก้ว โดยมีหน่วยงานรัฐเป็นฝ่ายดำเนินการ เช่น ประเพณีก่อบพระทรายวันไหลบางแสน ประเพณีวันไหลพัทยา-นาเกลือ จังหวัดชลบุรี ประเพณีสงกรานต์วันไหลมาตาพุด จังหวัดระยอง ประเพณีวันไหลแหลมฉบัง จังหวัดตราด ประเพณีวันไหลรวมใจประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี

ลักษณะที่เป็นจุดเด่นของประเพณีวันไหลของภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือการจัดงานประเพณีต้อนรับปีใหม่ในช่วงหลังสงกรานต์ และจะมีงานต่อเนื่องกันหรือส่งต่อกันในพื้นที่ต่าง ๆ นานนับสัปดาห์ ตัวอย่างเช่นในพื้นที่ตามแนวชายหาดของจังหวัดชลบุรีมีสงกรานต์เริ่มต้นที่งานนมัสการพระพุทธรูปที่หอพระพุทธรูป อำเภอมะนิลาชลบุรี ในวันที่ 11 เมษายน จากนั้นเริ่มวันไหลด้วยประเพณีก่อบพระทรายวันไหลบางแสน ตำบลแสนสุข อำเภอมะนิลา จังหวัดชลบุรี ในวันที่ 16-17 เมษายน ต่อด้วยประเพณีแห่พญายมในวันไหลของตำบลบางพระ อำเภอสัตร์ราชา ในวันที่ 17-18 เมษายน ถัดไปเป็น

ประเพณีอุ้มสาวลงน้ำในวันไหลของเกาะขามใหญ่ อำเภอเกาะสีชัง ในวันที่ 18-19 เมษายน จากนั้นมีงานประเพณีกองข้าวในวันไหลเมืองพัทยา ในวันที่ 20 เมษายน จนถึงประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชา และพิธีกองข้าว อำเภอศรีราชา ในวันที่ 21 เมษายนของทุกปี

วันไหลเป็นประเพณีทำบุญขึ้นปีใหม่ภายในชุมชนในช่วงหลังสงกรานต์ หลังจากประกอบพิธีทำบุญที่วัด บังสุกุลอัฐิ สรงน้ำพระในประเพณีสงกรานต์แล้ว หมู่บ้านต่าง ๆ จะมีพิธีทำบุญพระทรายน้ำไหลเพื่อความเป็นสิริมงคลในวันต้นปี บุญวันไหลเป็นการทำบุญที่วัดสำคัญของชุมชนและทำบุญนอกวัดในสถานที่ที่ชาวบ้านใช้พบปะกันเป็นประจำ เช่น ศาลาหมู่บ้าน ทำน้ำชุมชน หรือบริเวณริมแม่น้ำลำคลอง ชายทุ่งที่เคยใช้ทำบุญทุ่งมาแต่อดีต โดยนิมนต์พระไปเจริญพระพุทธมนต์เย็น ฉลองพระเจดีย์ทรายน้ำไหล จากนั้นจึงถวายภัตตาหารและสังฆทานในตอนเช้า มีการสรงน้ำพระ เล่นสาดน้ำ และการละเล่นต่าง ๆ อย่างสนุกสนาน บางแห่งจะทำเรือใส่กระทงสะเดาะเคราะห์เพื่อนำไปลอยออกแม่น้ำให้เกิดความโชคดีในวันปีใหม่ ทั้งนี้ บุญวันไหลของแต่ละหมู่บ้านจะจัดไม่ตรงกันเพื่อให้ชาวบ้านได้หมุนเวียนกันไปทำบุญที่หมู่บ้านใกล้ ๆ รวมถึงเที่ยวชมมหรสพ การละเล่นของแต่ละหมู่บ้านก่อนจะ “ปิดวันไหล” ประมาณปลายเดือนเมษายนเพื่อเริ่มเข้าสู่การทำเกษตรกรรม (ฐาปกรณ์ โสธนะ, **สัมภาษณ์**, 23 ธันวาคม 2564)

จากการลงพื้นที่งานสงกรานต์-วันไหลของจังหวัดชลบุรีใน พ.ศ.2561 อันเป็นปีที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเริ่มขับเคลื่อนนโยบายท่องเที่ยวเมืองรองพบว่า เทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นมหกรรมการท่องเที่ยวที่เปี่ยมด้วยสีสัน ความหลากหลาย เป็นสงกรานต์ชายทะเลที่มีทั้งบรรยากาศแห่งความสนุกสนานรื่นเริงของนักท่องเที่ยวต่างชาติและนักท่องเที่ยวชาวไทยจากทั่วทุกสารทิศที่นำรถกระบะบรรทุกถังน้ำขนาดใหญ่มาร่วมเล่นสาดน้ำสงกรานต์บนถนนเลียบชายหาดและความหลากหลายของคติชนที่นำมาแสดงให้นักท่องเที่ยวชม ทั้งประเพณี พิธีกรรม การละเล่น ตำนาน เรื่องเล่า อาหาร การแสดง แสดงออกถึงความคิดด้านการท่องเที่ยวของผู้จัดงานที่ใช้อัตลักษณ์วันไหลอันเป็นงานที่จัดขึ้นหลังสงกรานต์มาเป็นโอกาสสร้างพื้นที่เล่นสาดน้ำหลังสงกรานต์และผสมผสานกับงานประเพณีท้องถิ่นที่เป็นวิถีวัฒนธรรมของชุมชนชายฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวไทย เพื่อสร้างให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากการสำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้น ณ ชายหาดบางแสน ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ในวันงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน เมื่อวันที่ 16-17 เมษายน 2561 ผู้วิจัยพบว่ามีนักท่องเที่ยวมาร่วมงานจำนวนมาก ภายในงานมีการแสดงสัญลักษณ์สำคัญของประเพณีก่อพระทรายวันไหล อันได้แก่พระเจดีย์ที่ก่อด้วยทราย ความสูงประมาณ 2 เมตร จำนวนกว่า 80 กอง เรียงรายตามแนวชายหาดเป็นระยะทางกว่า 3 กิโลเมตร พระทรายน้ำไหลเหล่านี้สร้างขึ้นโดยทีมงานจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น โรงเรียน มหาวิทยาลัย องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลในจังหวัดชลบุรี

รัฐวิสาหกิจ เช่น การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค และภาคเอกชน เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ผู้ประกอบการเรือ สกู๊ตเตอร์ ร้านค้าแผงลอย ฯลฯ นักท่องเที่ยวที่มาร่วมงานจะได้เห็นขั้นตอนการก่อสร้าง ขึ้นรูป และ ตกแต่งพระทรายในวันที่ 16 เมษายน และชมความงดงามของพระทรายที่สร้างแล้วเสร็จในเช้าวันที่ 17 เมษายน พระทรายวันไหลบางแสนเป็นพระทรายที่นับได้ว่าโดดเด่นในด้านความแปลกใหม่ ไม่เหมือนพระทรายที่อื่น เพราะเป็นเจดีย์ทรายที่ทำจำลองจากศาสนสถานจริง เช่น เจดีย์ทรายวัด พระธาตุคอกยสุเทพ เจดีย์ทรายวัดพระสมุทรเจดีย์ เจดีย์ทรายพระสถูปเจดีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และยังมีหลากหลายที่แสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์จากสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของบางแสน เช่น ทรายที่ปั้นเป็นรูปลิงเขาสามมุขขี่เรือสกู๊ตเตอร์ ทรายที่ปั้นสื่อถึงประเพณีวิ่งควาย ทรายรูปสัตว์น้ำในท้องทะเล ทรายที่ปั้นเป็นรูปสุนัขสื่อถึงนักชั้ตรปีจอ นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมก่อพระเจดีย์ทรายแบบดั้งเดิมที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลเพื่อร่วมสืบสานประเพณีด้วย พระทรายที่จัดแสดง ณ ชายหาดบางแสน มีพื้นฐานมาจากความเชื่อในการก่อเจดีย์ทรายน้ำไหลเป็นพุทธบูชา และขอขมาแม่คงคาแม่ธรณี ซึ่งในอดีตชาวบ้านในถิ่นนี้จะขุดทรายจากริมแม่น้ำขึ้นมา ก่อเจดีย์ทรายที่วัด หรือก่อที่ริมแม่น้ำลำคลองหรือชายทะเล จึงเรียกว่า “พระทรายน้ำไหล” อันเป็นที่มาของชื่อประเพณีวันไหลที่กร่อนมาจากประเพณีก่อพระทรายน้ำไหล นอกจากการชมพระเจดีย์ทรายแล้ว ภายในงานยังมีกิจกรรมที่นำอาหารพื้นถิ่นมาเป็นอุปกรณ์แข่งขัน เช่น แข่งขันวิ่งผลัด ข้าวหลาม แข่งแกะหอยนางรม และการจำลองการละเล่นพื้นบ้านในช่วงสงกรานต์-วันไหล เช่น ชกมวยทะเล ชักเย่อ เล่นช่วงรำ

ถัดจากวันไหลบางแสนเป็นวันไหลบางพระ มีการจัดงานประเพณีแห่พญายมสงกรานต์บางพระในวันที่ 17-18 เมษายน บางพระเป็นชุมชนเก่าแก่แห่งหนึ่งของจังหวัดชลบุรี มีความเชื่อเรื่องพญายมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น ในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวมาชมการแห่พญายมออกไปลอยทะเล ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่มีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย ดังข้อมูลต่อไปนี้

ททท.สำนักงานพัทยา ขอเชิญชวนทุกท่านร่วมงาน **ประเพณีแห่พญายม และงานสงกรานต์บางพระ ประจำปี 2560** ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ **18 เมษายน 2560** ประเพณีแห่พญายม เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเกือบร้อยปี เกี่ยวกับความเชื่อของชาวบางพระ จังหวัดชลบุรี ซึ่งมีการประกอบพิธีกันในช่วงวันสงกรานต์ นับว่าเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวบางพระ ซึ่งในวันไหลวันสุดท้ายของสงกรานต์ ชาวบ้านจะทำการแห่พญายมแล้วนำไปลอยทะเล (ประเพณีแห่พญายมและงานสงกรานต์บางพระ ประจำปี 2560, 2560)

ผู้วิจัยได้สำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้นในประเพณีแห่พญายมบางพระ ณ ตำบลบางพระ อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ 17-18 เมษายน 2561 ได้เห็นการนำเสนอพญายมผ่านป้ายประชาสัมพันธ์ ชุ่มประตูทางเข้า ฉากบนเวทีการแสดง ตลอดจนคอมพิวเตอร์ประดับเสาไฟฟ้าที่สร้างเป็นรูปองค์พญายมติดตั้งบริเวณขอบทางถนนสายเทศบาล 10 เลียบสวนสุขภาพชายทะเลบางพระ มีลักษณะเป็นเทพบุรุษ สวมสังวาลหวัชระโกลก พระกรซ้ายถือไม้เท้ายมทัณฑ์ พระกรขวากำบังยมบาต ประทับนั่ง พระเพลาขวาพับวางบนแท่น พระเพลาซ้ายห้อยลง โดยเฉพาะในคืนวันที่ 17 เมษายน ได้รับชมการแสดงแสง สี เสียง ที่เล่าประวัติความเป็นมาของความเชื่อความศรัทธาที่ชาวบางพระมีต่อองค์พญายม การแสดงดำเนินเรื่องโดยสื่อให้เห็นว่าชาวบางพระเชื่อว่าพญายมเป็นนายแห่งผี มีอำนาจที่จะกำราบสัมภเวสีที่มาทำร้ายผู้คนได้ ตลอดจนมีฤทธิ์สามารถจับปิดเป่าโรคภัยไข้เจ็บ ในช่วงสงกรานต์ชาวบางพระจึงประกอบพิธีฝากเคราะห์กับพญายมแล้วนำไปลอยออกทะเลเพราะเชื่อว่าพญายมจะนำเอาสิ่งไม่ดีของปีเก่าและโรคภัยไข้เจ็บกลับออกไป ทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข บ่ายวันที่ 18 เมษายน จึงเป็นวันลอยพญายม จุดเด่นของงานคือขบวนแห่องค์พญายมที่มีหน่วยงานในตำบลบางพระ หน่วยงานจากอำเภอสรีราชา ภาคธุรกิจ และชุมชนร่วมส่งรถบุปผชาติมาเข้าประกวดในพิธีแห่พญายมกว่า 30 ขบวน ในขบวนแห่มีการจัดผู้แสดงให้แต่งกายเป็นองค์พญายม แวดล้อมด้วยบริวารที่เป็นภูตผีปีศาจ นักท่องเที่ยวจะได้ร่วมเล่นสาดน้ำตามเส้นทางที่อัญเชิญองค์พญายมลงสู่บริเวณพิธีที่จะจัดขึ้น ณ สวนสุขภาพชายทะเลบางพระ และสร้างน้ำองค์พญายมเพื่อความเป็นสิริมงคล จากนั้นได้ร่วมพิธีบวงสรวงสักการะองค์พญายมเพื่อบอกกล่าวฝากเคราะห์ซึ่งจัดอย่างยิ่งใหญ่ด้วยการเชิญพรหมณ์จากเทวสถานโบสถ์พรหมณ์มาทำพิธี และได้ร่วมส่งองค์พญายมออกสู่ทะเลในเวลาตะวันตกชิงพลบซึ่งพิธีนี้มีชาวบางพระมาร่วมกันส่งพญายมอย่างพร้อมเพรียง

พื้นที่สุดท้ายที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจคืองานสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้จำลองไปนำเสนอในพิธีเปิดงาน “เย็นทั่วหล้า มหาสงกรานต์” ในขบวนแห่มหาสงกรานต์วิถีไทย 5 ภาค เมื่อปี พ.ศ.2559 เป็นตัวแทนของประเพณีภาคตะวันออก

งานสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าวจัดขึ้นภายในสวนสุขภาพเกาะลอย อำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี เป็นการรวมประเพณีสงกรานต์ของอำเภอสรีราชามาจัดรวมกับประเพณีกองข้าวในวันไหล กิจกรรมสำคัญจัดขึ้นในวันที่ 21 เมษายน มีการจัดประกวดขบวนแห่รถประเพณีกองข้าวและประกอบพิธีกองข้าวบวงสรวงตามความเชื่อว่าการกองข้าวเป็นการนำอาหารคาวหวานมากองรวมกันเพื่อบวงสรวงขอบคุณเทวดาอารักษ์ที่ให้ความคุ้มครอง และให้ทานแก่สัมภเวสีผีเร่ร่อน เชื่อว่าเมื่อทำแล้วบ้านเมืองจะสงบสุขเพราะผีที่อึดหมีพินันจะไม่มารบกวน ผู้วิจัยได้ร่วมชมขบวนแห่สงกรานต์และรถประเพณีกองข้าว ที่จัดขึ้นในวันที่ 21 เมษายน 2561 พบว่า เป็นงานที่มีความยิ่งใหญ่

ในด้านจำนวนคนที่มาร่วมงานอันประกอบด้วยหน่วยงานฝ่ายต่าง ๆ ของเทศบาลเมืองศรีราชา หน่วยงานภาครัฐในอำเภอศรีราชา เช่น โรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล หน่วยงานในภาคเอกชน เช่น โรงพยาบาล ห้างร้าน ผู้ประกอบการธุรกิจโรงแรม ร้านอาหาร ห้างสรรพสินค้า โรงงานในนิคมอุตสาหกรรม ขบวนแห่สงกรานต์นำเสนอความเชื่อเรื่องนางสงกรานต์จากตำนานเรื่องท้าวกบิลพรหมกับธรรมาบาลกุมาร ตกแต่งเป็นป่าหิมพานต์ที่มีเหล่าเทวดานางฟ้าและสัตว์วิเศษ ขบวนแห่รถประเพณีกองข้าวเป็นการแสดงรถสวยงามที่ตกแต่งด้วยพีชไร้ ดอกไม้และวัสดุท้องถิ่น ภายในขบวนที่มีความยาวกว่า 2 กิโลเมตร ได้แสดงออกถึงประวัติความเป็นมา ความสำคัญของศรีราชา สถานที่ท่องเที่ยว และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะประเพณีกองข้าวที่อำเภอศรีราชาภาคภูมิใจว่าเป็นประเพณีท้องถิ่นที่อำเภอศรีราชาสามารถสืบทอดไว้ได้เพียงแห่งเดียวในจังหวัดชลบุรี พิธีกองข้าวเริ่มในเวลาเย็น ประมาณ 17.00 น. ผู้วิจัยได้เห็นการประกอบพิธีพราหมณ์ มีคณะผู้บริหารเทศบาลเมืองศรีราชานำโดยนายกเทศมนตรีเป็นผู้นำอัญเชิญเทพ เทวดาอารักษ์ ตลอดจนงูตมิให้มารับเครื่องบวงสรวงเช่นไหว้ นับว่าเป็นงานที่แสดงความศรัทธาด้วยการประกอบพิธีอย่างเป็นทางการเป็นระเบียบแบบแผน ขณะเดียวกันยังคงแสดงให้เห็นพิธีกองข้าวแบบดั้งเดิมด้วยการจัดพื้นที่ด้านข้างปะรำพิธีบวงสรวงให้ประชาชนได้ร่วมนำอาหารแบ่งใส่กระทงแล้วจุดธูปเชิญผีนํ้า ผีป่า ผีเร่ร่อน มารับเครื่องเช่นสังเวยตามธรรมเนียมเดิม นอกจากนี้ ภายในงานยังมีการแข่งขันชกมวยดับจาก ที่เชื่อว่าเป็นการละเล่นที่มีถิ่นกำเนิดที่ศรีราชา นักท่องเที่ยวจะได้ชมการชกมวยที่คู่ชกถูกปิดตาและคาดเดาตำแหน่งของอีกฝ่ายจากการฟังเสียงแตกของใบจากแห่งขณะเดินเข้าหาคู่ต่อสู้ด้วย เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นตลอด 3 วันของการจัดงาน และมีผู้ชมมากเสมอ

นอกจากสำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้นแล้ว ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรม และการจัดงานในปัจจุบันในพื้นที่จังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออก ทำให้พบว่าวัฒนธรรมการจัดงานประเพณีเพื่อความเป็นสิริมงคลในวันขึ้นปีใหม่หลังสงกรานต์ปรากฏในจังหวัดอื่นด้วย เช่น ระยอง จันทบุรี ตราด โดยการดำเนินงานของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวในเมืองรอง ตลอดจนงานการท่องเที่ยววิถีไทยในวันสงกรานต์ได้ทำให้เกิดการประชาสัมพันธ์งานประเพณีของพื้นที่เหล่านั้นเด่นชัดขึ้น เช่น การโปรโมทประเพณี “มหาสงกรานต์ตะปอน ตำนานแห่เกวียนผ้าพระบาท” จังหวัดจันทบุรี ในปี 2561 ภายใต้แคมเปญ “สงกรานต์แต่งไทย...ไปสงกรานต์แล้ว...ก็ไปเที่ยวเมืองรอง” เป็นการนำเสนอประเพณีแห่รอยพระบาทผ้าเพื่อนำไปบำเพ็ญกุศลในตำบลตะปอนในวันสงกรานต์ และความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของรอยพระบาทผ้าที่บันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และขับไล่โรคระบาดได้ จนเกิดเป็นการละเล่นชกเย่เกวียนผ้าพระบาทเพื่อตัดสินหมู่บ้านที่จะได้รอยพระบาทผ้าไปบูชาก่อนที่จะส่งต่อให้หมู่บ้านอื่น ๆ มีการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวไปสัมผัสวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านในตำบลตะปอน จังหวัด

จันทบุรี ทั้งพิธีกรรมบวงสรวงรอยพระพุทธรูปผ้า ซึ่งมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยและมีอายุเก่าแก่กว่าร้อยปี พิธีแห่เกวียนผ้าพระบาทพร้อมเล่นสาดน้ำรอบตำบลตะปอน การแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทที่เปิดให้นักท่องเที่ยวร่วมแข่งขันด้วย พิธีก่อพระเจดีย์ทราย 2561 กอง ลีรสอาหารถิ่นจันทบุรี เทียวชมตลาดย้อนยุค 270 ปี วัดตะปอนใหญ่ ตลาดย้อนยุค 460 ปี บ้านเกวียนหัก และชมการแสดงแสง สี เสียง “สืบสานตำนานชักเย่อเกวียนพระบาท ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 250 ปี เมื่อพระเจ้าตากสินมาจันทบุรี” อันเป็นไฮไลต์ของงานนี้ นับเป็นการจัดงานที่ประกอบด้วยกิจกรรมอันหลากหลาย โดยเฉพาะทำให้เห็นการเสนอคติชนท้องถิ่นและอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงระหว่างประเพณีสงกรานต์กับประวัติศาสตร์ชุมชน

จากการเก็บข้อมูลดังกล่าว งานประเพณีภาคตะวันออกเฉียงมีความน่าสนใจในประเด็นที่แสดงให้เห็นการปรับใช้คติชนในวันสงกรานต์และวันไหลมาสร้างจุดเด่นทางการท่องเที่ยว และยังเห็นความคิดในการจัดงานทั้งการผนวกรวมสงกรานต์กับวันไหล การจัดเรียงประเพณีให้ต่อเนื่องกัน การแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมผ่านสื่อคติชน อันทำให้คติชนกลายเป็นการแสดงมากกว่าพิธีกรรม เช่น นำประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลมาแข่งขันก่อเจดีย์ทรายประยุกต์ นำตำนานความเป็นมาของการแห่พญายมมาเล่าผ่านการแสดงแสง สี เสียง นำชื่อประเพณีกองข้าวมาสร้างขบวนแห่ ลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ ที่ ศิราพร ณ ถลาง กล่าวว่า “คติชนสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นการนำคติชนในสังคมประเพณีมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวและบริบทสังคมข้ามพรมแดน ปรากฏการณ์ “คติชนสร้างสรรค์” ในลักษณะใหม่ ๆ นี้ เป็นผลจากการปรับใช้คติชนอันเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม ผนวกกับวิถีคิดในการผลิตซ้ำ ประยุกต์ ผสมผสาน สร้างใหม่ หรือสร้างความหมายใหม่ในบริบทใหม่ ทำให้คติชนที่สืบทอดมาในสังคมประเพณีมีพลวัตที่ต้องอธิบายด้วยบริบทใหม่ในสังคมปัจจุบัน (ศิราพร ณ ถลาง, 2562: 127) ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงจะนำทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์มาเป็นแนวทางการวิเคราะห์ เพื่อชี้ให้เห็นว่าเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากการนำคติชนเดิมในภาคตะวันออกเฉียงของไทยมาสืบทอดและนำเสนอในบริบทใหม่ ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่อย่างไร และลักษณะดังกล่าวได้ทำให้คติชนมีความเปลี่ยนแปลงตลอดจนมีบทบาทหน้าที่ใหม่อย่างไรบ้างในสังคมไทยปัจจุบัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาความหลากหลายของคติชนประเภทต่าง ๆ ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย
2. วิเคราะห์วิถีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย
3. วิเคราะห์พลวัตและบทบาทของคติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลดังกล่าว

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

วิธีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นการนำประเพณีพิธีกรรมที่มีอยู่เดิมมาประยุกต์ สร้างสรรค์ และผนวกรวมจนกลายเป็นเทศกาลท่องเที่ยวของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้เห็นพลวัตของประเพณีสงกรานต์จากประเพณีพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์ในวิถีชีวิตเกษตรกรรมมาเป็นพิธีกรรมและการแสดงในบริบทการท่องเที่ยว และมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น

1.4 ขอบเขตข้อมูลของการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาข้อมูลคติชนในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และวิเคราะห์วิธีคิดในการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย โดยใช้ทั้งข้อมูลเอกสาร ข้อมูลภาคสนาม และข้อมูลในสื่อออนไลน์

ข้อมูลภาคสนาม เก็บในช่วงปี พ.ศ.2563-2564 โดยมีการสำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้นในปี พ.ศ. 2561-2562 งานวิจัยนี้สนใจรวบรวมพิธีกรรมตลอดจนปรากฏการณ์การจัดประเพณีสงกรานต์เพื่อตอบสนองบริบทการท่องเที่ยวของไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงมีขอบเขตการศึกษาครอบคลุมจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวน 7 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี สระแก้ว ระยอง จันทบุรี และจังหวัดตราด โดยพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามเลือกเก็บข้อมูลในบางจังหวัดที่มีพิธีกรรมที่มุ่งจัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้แก่ จังหวัดชลบุรี จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดสระแก้ว ดังนี้

จังหวัดชลบุรีและเมืองพัทยา ได้แก่

1. งานนมัสการพระพุทธลีหังค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี จัดโดยจังหวัดชลบุรี
2. ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน จัดโดยเทศบาลเมืองแสนสุข
3. ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ จัดโดยเทศบาลตำบลบางพระ
4. ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ จัดโดยเทศบาลตำบลเกาะสีชัง
5. ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา จัดโดยเมืองพัทยา
6. ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่เมืองพัทยา จัดโดยเมืองพัทยาและสภาวัฒนธรรมเมืองพัทยา
7. ประเพณีก่อเจดีย์ทรายและวันหาบวัดสุทธาวาส จัดโดยเทศบาลเมืองหนองปรือ
8. ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว จัดโดยเทศบาลเมืองศรีราชา

จังหวัดระยอง ได้แก่

9. ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะลา จัดโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยอง สภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง และคณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน
10. ประเพณีสงกรานต์และวันทาชาวบ้านแล้ง จัดโดยองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแล้ง

จังหวัดจันทบุรี ได้แก่

11. ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและซีกเยื่อเกวียนพระบาท จัดโดยองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน

จังหวัดสระแก้ว ได้แก่

12. ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรัง จัดโดยศาลเจ้าพ่อพระปรัง

นอกจากข้อมูลหลักข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยยังจะเก็บข้อมูลเสริมจากประเพณีที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานรัฐในจังหวัดปราจีนบุรี ระยอง และตราด ด้วย เนื่องจากประเพณีที่จัดขึ้นสะท้อนให้เห็นวิถีคิดในการใช้ชีวิตร่วมกันว่าเทศกาลสงกรานต์-วันไหล และจัดงานในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากไม่ปรากฏการนำคติชนในท้องถิ่นมาประยุกต์ สร้างสรรค์ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ผู้วิจัยจึงจะเก็บข้อมูลจากเอกสารและสื่อออนไลน์แทน โดยจะนำมาประกอบการวิเคราะห์และอภิปรายผลในประเด็นเกี่ยวกับพลวัตของเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกของไทยต่อไป ประเพณีที่จะเก็บเป็นข้อมูลเสริม ได้แก่

1. ประเพณีสงกรานต์วันไหลรวมใจประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี
2. ประเพณีสงกรานต์วันไหลมาตาพุด จังหวัดระยอง
3. ประเพณีวันไหลบ้านเพ จังหวัดระยอง
4. เทศกาลงานวันไหลแหลมงอบ จังหวัดตราด

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1.5.1 ขั้นตอนการวิจัย

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสาร ได้แก่ องค์กรความรู้เกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ เอกสารข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออก ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ของภาคตะวันออกในอดีตและปัจจุบัน และสำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้นเพื่อรวบรวมข้อมูลลักษณะพิธีกรรมและการจัดงานในเทศกาล

สงกรานต์-วันไหลของภาคตะวันออก และนำมาออกแบบเครื่องมือตลอดจนแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม การติดต่อประสานงานกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัย

2. จัดทำแผนการดำเนินงานวิจัยตลอดระยะเวลาการศึกษาในระดับปริญญาเอก อันประกอบด้วยตารางกำหนดช่วงเวลาในการเสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์ กำหนดเวลาในการขอรับการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน ระยะเวลาและสถานที่เก็บข้อมูลภาคสนาม ระยะเวลา จำนวนครั้ง และคำถามในการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

3. ยื่นเสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์เพื่อขอรับการพิจารณาด้านจริยธรรมการวิจัยในคน

4. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษา เพื่อรวบรวมข้อมูลความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรมในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก บริบทแวดล้อมต่าง ๆ ของพิธีกรรมด้วยวิธีการดังนี้

4.1 การสัมภาษณ์ ประกอบด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญในหัวข้อสัมภาษณ์ที่วางโครงสร้างไว้ และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการจากผู้มาเข้าร่วมพิธีกรรม

การสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ผู้วิจัยใช้เกณฑ์การคัดเลือกผู้บอกข้อมูล ดังนี้

4.1.1 ผู้บอกข้อมูลทั่วไป เลือกรจากนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหล โดยสังเกตจากผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมหรือมีการประกอบพิธีกรรมแบบปัจเจกบุคคล หรือเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในงานเทศกาล เช่น ปิดทองสรงน้ำพระพุทธรูป ร่วมก่อเจดีย์ทราย นำของมาร่วมพิธีบวงสรวง ทำบุญ สะเดาะเคราะห์ ร่วมขบวนแห่ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังเลือกผู้บอกข้อมูลที่เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมานาน และเป็นผู้ที่เคยเข้าร่วมพิธีกรรมอย่างต่อเนื่อง

4.1.2 ผู้บอกข้อมูลสำคัญ (Key Informant) การคัดเลือกจะพิจารณาจากบทบาทของผู้บอกข้อมูลที่ต้องเป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับประเพณีพิธีกรรม และเกี่ยวข้องกับการจัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออก เช่น เป็นผู้จัดงานประเพณีพิธีกรรม เป็นผู้กำหนดนโยบายในการจัดงานและการจัดประเพณีพิธีกรรม เป็นผู้มีส่วนร่วมในขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ตลอดจนมีความรู้เกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมอย่างดี ได้แก่

1) ผู้บอกข้อมูลที่เป็นเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานของรัฐหรือเป็นบุคลากรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ นายกเทศมนตรี ประชาสัมพันธ์จังหวัด นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด นายกองค์การบริหารส่วนตำบล เนื่องจากการจัดประเพณีพิธีกรรมในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในแต่ละพื้นที่ของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออก เป็นงานสำคัญในระดับของงานประจำอำเภอ หรืองานประจำจังหวัด หน่วยงานภาครัฐมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงและมีบทบาทในการจัดงานและประชาสัมพันธ์งาน โดยเลือกสัมภาษณ์จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานเป็นผู้บอกข้อมูล

2) ผู้บอกข้อมูลที่เป็นบุคลากรในหน่วยงานด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัฒนธรรมจังหวัด วัฒนธรรมอำเภอ วัฒนธรรมตำบล เนื่องจากการจัดงานประเพณีพิธีกรรมในระดับอำเภอหรือระดับจังหวัด จะมีหน่วยงานด้านวัฒนธรรมเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม หรือร่วมกำหนดรูปแบบการจัดงาน

3) ผู้บอกข้อมูลที่เป็นนักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่น ตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ วัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากการประเพณีพิธีกรรมบางแห่งจัดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ วัฒนธรรมในท้องถิ่น นักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่นกับหน่วยงานของรัฐ กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น นักวิชาการ ปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมเป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังมีบทบาทสำคัญต่อการจัดงานในด้านการประสานความร่วมมือจากชุมชนด้วย

4) ผู้บอกข้อมูลที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์ พราหมณ์ เลื่อนจากพระสงฆ์หรือพราหมณ์ที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม หรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัด ประเพณีพิธีกรรม ซึ่งจะมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีพิธีกรรม องค์ประกอบ ของพิธีกรรม และรายละเอียดการจัดงาน

ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะแจ้งให้ผู้ให้สัมภาษณ์ทราบวัตถุประสงค์ในการวิจัย ขั้นตอนการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย ประเด็นที่จะสัมภาษณ์ และการนำข้อมูล สัมภาษณ์ไปใช้ก่อน เพื่อให้ผู้ให้สัมภาษณ์พิจารณาว่ายินดีที่จะให้สัมภาษณ์หรือไม่ จึงเริ่มการ สัมภาษณ์

คำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ ประกอบด้วยคำถามหลัก ๆ เพื่อให้ทราบความเป็นมา ของประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม และการจัดประเพณี พิธีกรรมในปัจจุบัน โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์ประมาณครั้งละ 1 ชั่วโมง ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะแจ้งให้ผู้ให้ สัมภาษณ์ทราบก่อนว่ามีสิทธิ์ที่จะไม่ตอบคำถามได้หากทำให้รู้สึกอึดอัดหรือไม่สบายใจ ส่วนคำถามที่ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลได้จะรายงานผลการวิจัยในภาพรวม โดยไม่รายงานในลักษณะที่จะนำไปสู่การระบุ ตัวตนของผู้ให้สัมภาษณ์ ยกเว้นกรณีที่ผู้ให้สัมภาษณ์เต็มใจ ในบางกรณี ผู้วิจัยอาจขอสัมภาษณ์ผู้ให้ ข้อมูลสำคัญมากกว่า 1 ครั้ง โดยแจ้งให้ผู้ให้สัมภาษณ์ทราบล่วงหน้าถึงเหตุผลในการขอสัมภาษณ์ เพิ่มเติม

4.2 การสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลในสื่อออนไลน์ ระหว่างปี พ.ศ.2563-2564 ในเขต จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว

5. ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ทฤษฎีทางคติชนวิทยาและทฤษฎีอื่นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทฤษฎี คติชนสร้างสรรค์ แนวคิดเรื่องประเพณีประติษฐ์ ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ แนวคิดเรื่องพิธีกรรม เปลี่ยนผ่าน แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ แนวคิดการศึกษาพิธีกรรมและองค์ประกอบของพิธีกรรม

6. เรียบเรียงและสรุปผลการวิจัย

1.5.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

งานวิจัยนี้เก็บข้อมูลภาคสนาม ระหว่างปี พ.ศ.2563-2564 โดยมีการสำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้นในปี พ.ศ.2561-2562 ในพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชลบุรีและเมืองพัทยา จังหวัดระยอง จังหวัดจันทบุรี และจังหวัดสระแก้ว การเก็บข้อมูลภาคสนามแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ การเก็บข้อมูลภาคสนามที่อยู่ในช่วงมีประเพณีพิธีกรรม และการเก็บข้อมูลภาคสนามนอกช่วงเวลาที่จัดประเพณีพิธีกรรม

เนื่องจากประเพณีในขอบเขตการศึกษาจำนวน 12 ประเพณี ในพื้นที่ 4 จังหวัด มีวันเวลาการจัดงานเหลื่อมซ้อนกัน ดังนั้น การสำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้นและการเก็บข้อมูลภาคสนามจากพิธีกรรมที่จัดขึ้น ผู้วิจัยจะเลือกเก็บข้อมูลในวันที่มีพิธีกรรมหลักหรือเป็นกิจกรรมที่ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวมาร่วมงานเป็นหลัก มีรายละเอียดดังนี้

1.การสำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้น ปี พ.ศ.2561

1.1 งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี จัดระหว่างวันที่ 11-19 เมษายน 2561 สำรวจพื้นที่วิจัยวันที่ 11 เมษายน 2561 และวันที่ 13 เมษายน 2561

1.2 ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี จัดระหว่างวันที่ 16-17 เมษายน 2561 สำรวจพื้นที่วิจัยวันที่ 16-17 เมษายน 2561

1.3 ประเพณีแห่พญายมสงกรานต์บางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี จัดระหว่างวันที่ 17-18 เมษายน 2561 สำรวจพื้นที่วิจัยวันที่ 17-18 เมษายน 2561

1.4 ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี จัดระหว่างวันที่ 18-20 เมษายน 2561 สำรวจพื้นที่วิจัยวันที่ 19-20 เมษายน 2561

1.5 ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี จัดระหว่างวันที่ 19-21 เมษายน 2561 สำรวจพื้นที่วิจัยวันที่ 21 เมษายน 2561

2.การสำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้น ปี พ.ศ.2562

2.1 งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี จัดระหว่างวันที่ 10-18 เมษายน 2562 สำรวจพื้นที่วิจัยวันที่ 10 เมษายน 2562

2.2 ประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเย่อกวียนพระบาท อำเภอชลุมุข จังหวัด จันทบุรี จัดระหว่างวันที่ 13-30 เมษายน 2562 สำรวจพื้นที่วิจัยวันที่ 13-14 เมษายน 2562

2.3 ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไผะกลา อำเภอ เมือง จังหวัดระยอง จัดระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน 2562 สำรวจพื้นที่วิจัยวันที่ 14-15 เมษายน 2562

2.4 ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี จัดระหว่าง วันที่ 16-17 เมษายน 2562 สำรวจพื้นที่วิจัยวันที่ 16 เมษายน 2562

2.5 ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ อำเภอเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี จัดระหว่างวันที่ 12-19 เมษายน 2562 สำรวจพื้นที่วิจัยวันที่ 17-19 เมษายน 2562

3.การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ตามแผนที่วางไว้ งานวิจัยนี้จะเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นเวลา 2 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2563-2564 โดยเป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามในงานประเพณีพิธีกรรมใน ปี พ.ศ.2563 และการเก็บ ข้อมูลภาคสนามนอกช่วงเวลาจัดประเพณีพิธีกรรม ในปี พ.ศ.2563-2564 ข้อมูลภาคสนามในช่วงที่มีประเพณีพิธีกรรม ปี พ.ศ.2563 มีแผนดำเนินการดังนี้

การเก็บข้อมูลภาคสนาม ปี พ.ศ.2563

3.1 งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี จัดระหว่างวันที่ 11-19 เมษายน 2563 มีแผนเก็บข้อมูลภาคสนามในวันที่ 11 เมษายน 2563

3.2 ประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเย่อกวียนพระบาท อำเภอชลุมุข จังหวัด จันทบุรี จัดระหว่างวันที่ 13-30 เมษายน 2563 มีแผนเก็บข้อมูลภาคสนามในวันที่ 13-14 เมษายน 2563 และระหว่างวันที่ 21-30 เมษายน 2563

3.3 ประเพณีสงกรานต์และวันหาบชาวบ้านแลง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง จัด ระหว่างวันที่ 14-15 เมษายน 2563 มีแผนเก็บข้อมูลภาคสนามในวันที่ 14-15 เมษายน 2563

3.4 ประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาส อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี จัด ระหว่างวันที่ 15-18 เมษายน 2563 มีแผนเก็บข้อมูลภาคสนามในวันที่ 16-17 เมษายน 2563

3.5 ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรง อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว จัดระหว่างวันที่ 18-19 เมษายน 2563 มีแผนเก็บข้อมูลภาคสนามในวันที่ 18-19 เมษายน 2563

3.6 ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทลุง อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี จัดระหว่างวันที่ 18-20 เมษายน 2563 มีแผนเก็บข้อมูลภาคสนามในวันที่ 20 เมษายน 2563

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาที่ดำเนินการวิจัย ปี พ.ศ.2563-2564 เกิดการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในประเทศไทย ทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลภาคสนามในประเพณีพิธีกรรมได้ ผู้วิจัยได้ปรับวิธีการเก็บข้อมูลนอกเวลาจัดงานประเพณีด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้บอกข้อมูลสำคัญ 4 กลุ่ม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานรัฐหรือเป็นบุคลากรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้จัดงาน เจ้าหน้าที่หรือบุคลากรในหน่วยงานด้านวัฒนธรรมซึ่งเป็นผู้กำหนดรูปแบบการจัดงานและให้ข้อมูลเกี่ยวกับรายละเอียดพิธีกรรม ผู้บอกข้อมูลที่เป็นนักวิชาการ ปรากฏท้องถิ่น หรือตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทเป็นผู้ประสานความร่วมมือจากชุมชนและเป็นผู้มีส่วนร่วมจัดงาน และสัมภาษณ์ผู้ประกอบการทางศาสนา เนื่องจากเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจประเพณีพิธีกรรมเป็นอย่างดี ในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวมีการตรวจสอบความถูกต้องด้วยการสัมภาษณ์ซ้ำจากผู้บอกข้อมูลหลายคน ร่วมกับการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ประเพณีที่เก็บจากภาคสนามโดยตรงไม่ได้ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้จัดงานในปัจจุบันเพื่อให้เห็นวิธีการจัดงานโดยใช้คติชนในบริบทสังคมร่วมสมัย โดยรวบรวมข้อมูลการจัดงานย้อนหลังในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา จากนั้นนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับข้อมูลจากแหล่งอื่น เช่น เอกสาร คลิปวิดีโอการจัดงานในปีก่อนเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 และข้อมูลจากเว็บไซต์

จากการปรับวิธีการเก็บข้อมูลดังกล่าว ข้อมูลประเพณีพิธีกรรมที่นำเสนอจำนวน 12 ประเพณีในงานวิจัยนี้ จึงเป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยรวบรวมได้ระหว่างปี พ.ศ.2561-2564 ประกอบด้วยข้อมูลที่รวบรวมได้จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงเวลาที่มีงานประเพณีพิธีกรรม เก็บข้อมูลในปี พ.ศ.2561-2562 สามารถเก็บข้อมูลได้ 8 ประเพณี ในพื้นที่จังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และข้อมูลที่ไม่ได้เก็บจากภาคสนามเนื่องจากสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 และได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานโดยตรงแทน จำนวน 4 ประเพณี ในพื้นที่จังหวัดชลบุรี ระยอง สระแก้ว ได้แก่ ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่เมืองพัทลุง จังหวัดชลบุรี ประเพณีวันหาบวัดสุทธาวาส จังหวัดชลบุรี ประเพณีสงกรานต์และวันหาบชาวบ้านแลง จังหวัดระยอง และประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรง จังหวัดสระแก้ว

1.5.3 การบันทึกข้อมูล

ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลด้วยเครื่องบันทึกเสียง สำหรับบันทึกเสียงการให้สัมภาษณ์ เสียงบทสวดในพิธีกรรม เสียงประชาสัมพันธ์ สมุดจดบันทึกภาคสนาม เพื่อบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกต

การสัมภาษณ์ ตลอดจนการวาดแผนผังพื้นที่ แผนผังพิธีกรรม และกล้องถ่ายภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว เพื่อบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะที่เก็บข้อมูล ถ่ายภาพองค์ประกอบพิธีกรรม ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม และบรรยากาศของพิธีกรรม ทั้งนี้ ในการบันทึกข้อมูลต้องได้รับความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูล และไม่กระทบต่อการดำเนินชีวิต ความเชื่อของผู้ให้ข้อมูล ชาวบ้าน และชุมชน ส่วนไฟล์เสียงสัมภาษณ์ ภาพถ่ายต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยถ่ายได้ และจะใช้ประกอบการเผยแพร่ในงานวิจัย ทั้งนี้ หลังจากงานวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว ไฟล์เสียงและภาพถ่ายจะเป็นประโยชน์ต่อการค้นคว้าวิจัยในอนาคต ผู้วิจัยจึงจะขออนุญาตผู้บอกข้อมูลเก็บรักษาข้อมูลไว้ โดยจะระบุค่าขออนุญาตไว้หนังสือยินยอม

1.6 ปัญหา อุปสรรค และการแก้ไข

ด้านการเก็บข้อมูล

งานวิจัยเรื่องนี้ศึกษาปรากฏการณ์ที่เป็นวงกว้าง มีขอบเขตการศึกษาครอบคลุมพื้นที่ 4 จังหวัด จำนวนทั้งสิ้น 12 ประเพณี ประเพณีที่จัดขึ้นในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีระยะเวลาการจัดงานเหลื่อมซ้อนกัน และบางประเพณีจัดงานต่อเนื่องหลายวัน ทำให้เกิดอุปสรรคในด้านการเก็บรายละเอียด ที่ไม่สามารถสังเกตการณ์และเก็บข้อมูลประเพณีได้ครบตลอดช่วงระยะเวลาที่มีการจัดงาน เช่น ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ มีเวลาจัดงานทั้งหมด 7 วัน ตั้งแต่วันที่ 13-19 เมษายน ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชกเยื่อเกวียนพระบาท มีเวลาจัดงานทั้งหมด 18 วัน ตั้งแต่วันที่ 13-30 เมษายน เนื่องจากต้องจัดสรรเวลาสำหรับเก็บข้อมูลพิธีกรรมในประเพณีอื่น ๆ ด้วย ในกรณีนี้ ผู้วิจัยมีแนวทางในการเก็บข้อมูลและแก้ไขปัญหา ดังต่อไปนี้

1.การวางแผนเก็บข้อมูล ผู้วิจัยศึกษาเอกสารกำหนดการจัดงานเปรียบเทียบย้อนหลัง 2-3 ปี เพื่อ ตรวจสอบวันเวลาจัดงานที่แน่นอน และตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้งจากการโทรศัพท์สอบถามกำหนดวันจัดงานของปีนั้น ๆ จากหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง จากนั้นวางแผนการเดินทางเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยลำดับตามเวลา ก่อนหลังที่จะมีงานประเพณี ทำให้ได้แผนการเดินทางเก็บข้อมูลปี พ.ศ.2563 ที่เริ่มต้นจากงานนมัสการพระพุทธรูปสิหิงค์ฯ และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี ซึ่งจัดเป็นงานแรกของภาคตะวันออก ระหว่างวันที่ 11-13 เมษายน 2563 และประเพณีอื่น ๆ ดังแสดงไว้ในหัวข้อ 1.5.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

2.ประเพณีที่มีกำหนดการจัดงานต่อเนื่องหลายวันทำให้เกิดอุปสรรคต่อการเดินทางเก็บข้อมูลประเพณีอื่น อันอาจทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ครบทั้งหมด 12 ประเพณี ผู้วิจัยจึงกำหนดเกณฑ์การเลือกเก็บข้อมูลจากพิธีกรรมหลักของประเพณีก่อน หรือจากกิจกรรมเด่นที่ผู้จัดงานใช้ประชาสัมพันธ์ให้คนมาท่องเที่ยว เช่น การเล่นอุ้มสาวลงน้ำที่เกาะสีชัง ทั้งนี้ มีการคำนวณเวลา

เดินทางด้วยแอปพลิเคชัน Google Maps เพื่อเลือกเส้นทางที่จะไปถึงสถานที่จัดงานที่ประหยัดเวลาที่สุดในกรณีบางประเพณีมีตารางจัดงานตรงกัน ส่วนพิธีกรรมย่อยหรือกิจกรรมประกอบอื่น ๆ ลำดับไว้เก็บข้อมูลในปัดไป หรือหากไม่สามารถเก็บข้อมูลได้จากข้อจำกัดของเวลาจะใช้การสัมภาษณ์ผู้จัดงานร่วมกับศึกษาจากคลิปวิดีโอ

3. การสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูลสำคัญ วางแผนเก็บข้อมูลจากตำบลแสนสุขเป็นลำดับแรก เนื่องจากเป็นพื้นที่จุดกระแสการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เก็บข้อมูลในพื้นที่ใกล้เคียงเพื่อตรวจสอบสมมติฐานในประเด็นกระแสความนิยมท่องเที่ยวงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ส่งผลให้การท่องเที่ยวขยายตัวออกไปสู่พื้นที่โดยรอบที่มีงานประเพณีท้องถิ่นและได้เกิดการประชาสัมพันธ์เป็นการท่องเที่ยวขึ้นหลังจากนั้น นอกจากนี้ พิจารณาเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูลสำคัญในประเพณีที่มีประวัติจัดงานต่อเนื่องมานานก่อน จากนั้นจึงเก็บข้อมูลในประเพณีที่เพิ่งจัดเป็นการท่องเที่ยวเมื่อไม่นานมานี้

4. การเก็บข้อมูลจากหน่วยงานรัฐ งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาวิธีคิดในการใช้คติชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจัดเป็นเทศกาลเพื่อการท่องเที่ยว จึงให้ความสำคัญกับการสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูลในหน่วยงานราชการระดับต่าง ๆ ซึ่งเป็นผู้จัดงาน อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ.2563 ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้รับอนุมัติจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคนให้ดำเนินโครงการวิจัยได้แล้ว เกิดอุปสรรคในการขอเข้าสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูลในหน่วยงานรัฐ เนื่องจากเป็นช่วงเตรียมการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นอันเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ผู้บอกข้อมูลยังไม่สะดวกให้สัมภาษณ์ในประเด็นนโยบาย การดำเนินงาน และงบประมาณ ผู้วิจัยแก้ไขปัญหาด้วยการชะลอการเข้าเก็บข้อมูล และติดต่อขอสัมภาษณ์อีกครั้งหลังการเลือกตั้งดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว โดยมีหนังสือขอสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการจากภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากนี้ เมื่อได้รับอนุญาตให้เข้าเก็บข้อมูล ผู้วิจัยแสดงความบริสุทธิ์ใจด้วยการแจ้งข้อมูลวัตถุประสงค์การศึกษา เป้าหมายเชิงวิชาการ ตลอดจนอธิบายให้ผู้บอกข้อมูลเห็นประโยชน์ของการรวบรวมความรู้ทางคติชนที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยนี้ที่จะเป็นองค์ความรู้กลับคืนสู่ชุมชน ตลอดจนเป็นการประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นในเชิงวิชาการด้วย

ด้านระเบียบและข้อกำหนดจริยธรรมการวิจัยในคน

ตามระเบียบและข้อกำหนดจริยธรรมการวิจัยในคน ผู้วิจัยที่ยื่นขอรับการพิจารณา ด้านจริยธรรมการวิจัยในคนจะสามารถเริ่มดำเนินการเก็บข้อมูลการวิจัยได้หลังจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยอนุมัติโครงการและออกใบรับรองโครงการวิจัย ข้อกำหนดดังกล่าวส่งผลต่อการเก็บข้อมูลภาคสนามที่ไม่สามารถกระทำได้ก่อนที่จะได้รับการรับรอง ทำให้ระยะเวลาการเก็บ

ข้อมูลลดลง ผู้วิจัยตั้งรับสถานการณ์ด้วยการปรับวิธีการเก็บข้อมูลให้ดำเนินไปได้โดยไม่ละเมิดหลักเกณฑ์จริยธรรมการวิจัยในคน ดังนี้

1. วางแผนเก็บข้อมูลประเพณีพิธีกรรมภายใน 2 ปี นับแต่วันที่ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการวิจัยภายใต้หลักเกณฑ์จริยธรรมการวิจัยในคน โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้นเป็นแนวทางกำหนดพื้นที่ที่จะเข้าสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และพื้นที่เก็บข้อมูลสัมภาษณ์นอกเวลาจัดประเพณี

2. ข้อกำหนดเรื่องวิธีการพิกษสัทธิ ป้องกันความเสี่ยง และรักษาความลับของกลุ่มตัวอย่างที่ไม่อนุญาตให้ใช้ภาพถ่ายที่ปรากฏใบหน้าบุคคลที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยและไม่มีเอกสารอนุญาตหรือยินยอมให้เปิดเผยใบหน้าเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นอุปสรรคต่อการนำเสนอผลการศึกษาในวิทยานิพนธ์ ซึ่งต้องคัดเลือกเฉพาะภาพถ่ายที่ไม่ปรากฏใบหน้าผู้คนที่ไม่ได้ให้คำยินยอมในการเผยแพร่ ข้อจำกัดดังกล่าวทำให้ขาดภาพถ่ายที่จะแสดงให้เห็นบรรยากาศของประเพณีปฏิบัติของผู้ร่วมพิธีกรรม ผู้วิจัยแก้ไขปัญหาด้วยการเลือกใช้ภาพถ่ายในมุมกว้าง ภาพที่ถ่ายจากด้านหลัง การเบลอภาพใบหน้าบุคคล และการขออนุญาตผู้บอกข้อมูลลงนามยินยอมให้เปิดเผยภาพถ่ายใบหน้าเป็นลายลักษณ์อักษร

การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

ตามแผนที่รายงานต่อคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน ผู้วิจัยจะเริ่มดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างปี พ.ศ.2563-2564 อย่างไรก็ตาม การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่เริ่มรุนแรงขึ้นตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.2563 ทำให้งานประเพณีพิธีกรรมในขอบเขตการศึกษาทั้งในปี พ.ศ.2563 และ พ.ศ.2564 ถูกยกเลิกทั้งหมด ผู้วิจัยพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามลำดับดังนี้

1. การระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ในประเทศไทยเริ่มขึ้นตั้งแต่วันที่ 13 มกราคม พ.ศ.2563 จากผู้ป่วยยืนยันรายแรกที่เดินทางมากับกลุ่มทัวร์จากนครอู่ฮั่น ประเทศจีน และวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2563 พบผู้ป่วยชาวไทยคนแรกเป็นคนขับแท็กซี่ซึ่งคาดว่าสัมผัสกับนักท่องเที่ยวจีนประมาณกลางเดือนมีนาคม พ.ศ.2563 จำนวนผู้ป่วยในไทยเพิ่มมากขึ้นจากกลุ่มแพร่เชื้อหลายกลุ่ม กลุ่มใหญ่ที่สุดเกิดขึ้นในการแข่งขันชกมวยไทย ณ สนามมวยเวทีลุมพินี เหตุการณ์แพร่ระบาดใหญ่ครั้งนั้นทำให้รัฐบาลประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินในทุกเขตท้องที่ทั่วราชอาณาจักร มีคำสั่งห้ามออกนอกเคหสถานยามวิกาลทั่วประเทศ และให้ชะลอการเดินทางข้ามจังหวัดเมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2563 ในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2563 กระทรวงวัฒนธรรมมีประกาศแก้ไขแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ ให้งดเว้นการจัดงานสงกรานต์ทุกระดับ งดเว้นการเดินทางกลับภูมิลำเนา และงดเว้นการรดน้ำขอพรญาติผู้ใหญ่ทุกกรณี พร้อมกันนี้ ยังมีมติคณะรัฐมนตรีในวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ.

2563 ปรับแก้ให้วันหยุดสงกรานต์เป็นวันทำงานและชดเชยวันหยุดสงกรานต์เป็นวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ.2563 ทำให้ในปี พ.ศ.2563 ไม่มีวันหยุดสงกรานต์เดือนเมษายนและไม่มีการจัดงานประเพณีสงกรานต์ในพื้นที่ใดเลย

เมื่อทราบเป็นที่แน่ชัดว่างานประเพณีทั้งหมดถูกยกเลิก ประกอบกับอยู่ภายใต้พระราชกำหนดฉุกเฉินที่ห้ามการเดินทางข้ามพื้นที่ ผู้วิจัยได้ปรับวิธีการเก็บข้อมูลจาก “สนามจริง” มาสู่ “สนามออนไลน์” เป็นการรวบรวมข้อมูลจากสื่อ เช่น ข่าวสาร เฟซบุ๊ก เว็บไซต์ เพื่อศึกษาประเพณีสงกรานต์ในประเด็นการปรับตัวของประเพณีภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสที่พิธีกรรม การละเล่นในวันสงกรานต์ตามปกติ เช่น การสงฆ์พระ รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ การเล่นสาดน้ำ ถูกย้ายมาจัดในสื่อออนไลน์ โดยแบ่งมุมมองการเก็บข้อมูลออนไลน์เป็น 2 ส่วน คือ การปรับตัวของประเพณีสงกรานต์ในสังคมไทย และการปรับตัวของประเพณีที่อยู่ในขอบเขตการศึกษา โดยมีหลักคิดว่า “สนามออนไลน์” ถือเป็นสนามวิจัยหนึ่งที่สำคัญทางคติชนในปัจจุบัน เพราะผู้คนในยุคปัจจุบันนิยมเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กันในโลกออนไลน์ โดยเฉพาะภาวะที่ประเพณีสงกรานต์นำมาจัดเป็นการท่องเที่ยวไม่ได้ ทำให้เกิดการแสดงออกแบบใหม่ในโลกออนไลน์ ถือเป็นข้อมูลสำคัญที่จะนำมาวิเคราะห์ในประเด็นคติชนกับการท่องเที่ยว ข้อมูลที่ได้จากการเก็บประเพณีสงกรานต์ออนไลน์ในภาพรวมได้นำมาวิเคราะห์พลวัตของสงกรานต์ในสถานการณ์โรคระบาดในบทอภิปรายผลที่เห็นได้ว่าการตีความสงกรานต์ใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับมาตรการป้องกันโรค กระทรวงสาธารณสุข สำหรับข้อมูลออนไลน์ของประเพณีในขอบเขตการศึกษาได้นำไปรายงานในบทที่ 3 โดยจะมีการตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับ 2 กลุ่ม กลุ่มแรกจากการสัมภาษณ์ผู้จัดงานเพื่อรวบรวมวิธีคิดในการยกเลิกงาน การปรับเปลี่ยนรูปแบบงาน กลุ่มที่ 2 จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนเพื่อรวบรวมว่าในสถานการณ์ที่ถูกสั่งห้ามจัดประเพณีมีการสืบทอดประเพณีในระดับชุมชนหรือไม่ อย่างไร

การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้ผู้วิจัยเสียโอกาสในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ในปี 2563 และทำให้เหลือเวลาเก็บข้อมูลน้อยลง ตามแผนเดิม ในปี 2564 ผู้วิจัยมีแผนเก็บข้อมูลประเพณีที่ยังไม่ได้เก็บข้อมูลภาคสนามรวมถึงและเก็บข้อมูลรายละเอียดพิธีกรรมย่อย ๆ ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ภายในงาน เมื่อไม่สามารถดำเนินการตามแผนที่วางไว้ได้ จึงทำให้ผู้วิจัยเสียโอกาสที่จะได้ข้อมูลพลวัตของการจัดงานที่ผู้จัดงานบางแห่งเปลี่ยนแปลงกิจกรรมทุกปีเพื่อสร้างสีสันให้งานน่าท่องเที่ยวมากขึ้น ผู้วิจัยได้วางแผนเก็บข้อมูลในปี 2564 ใหม่ โดยปรับจากแผนเดิม แต่ประเพณีที่จัดงานตรงกันหรือเหลื่อมซ้อนกัน ผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ยังไม่เคยสำรวจข้อมูลเบื้องต้นก่อน

2. ในปี พ.ศ.2564 สถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาเข้าสู่ภาวะที่รุนแรงกว่าปี พ.ศ.2563 เนื่องจากเป็นเชื้อกลายพันธุ์ (B117) ซึ่งระบาดเร็วขึ้น 1.7 เท่า เมื่อเทียบกับสายพันธุ์ก่อนหน้า โดยพบคลัสเตอร์การระบาดจากคริสตัสคลับ สถานบันเทิงย่านทองหล่อ-เอกมัย ในช่วง

ต้นเดือนเมษายน 2564 ด้วยเหตุที่การระบาดระลอกใหม่นี้เกิดขึ้นก่อนจะถึงวันสงกรานต์ไม่นาน ทำให้การจัดงานประเพณีสงกรานต์ทุกภูมิภาคต้องถูกยกเลิกอีกครั้ง แม้ว่าก่อนหน้านี้ราวปลายเดือนมีนาคม 2564 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมยืนยันว่าสามารถจัดงานประเพณีสงกรานต์และกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ เนื่องจากไม่มีผู้ติดเชื้อเพิ่มตลอดช่วงหลายเดือนที่ผ่านมา โดยมีนโยบายให้จัดสงกรานต์ในรูปแบบนิว نرمัล (New normal) เน้นการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม งดการเล่นสาดน้ำ ประแป้ง และกิจกรรมที่ไม่สวมหน้ากากอนามัย ซึ่งเมื่อ ผู้วิจัยได้สอบถามผู้จัดงานประเพณีในขอบเขตการศึกษา พบว่าหลายพื้นที่มีมติที่จะจัดงานประเพณีในปี พ.ศ.2564 ตามปกติ เช่น ประเพณีสงกรานต์เกาะสีชังและอัมสาวลงน้ำ ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ งานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะล่าวัดบ้านดอน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในเดือนเมษายน 2564 จำนวนผู้ติดเชื้อเพิ่มสูงขึ้น งานทั้งหมดจึงถูกยกเลิกตามข้อสั่งการของรัฐบาล

การแก้ปัญหาการเก็บข้อมูลภาคสนามในครั้งนี้ ผู้วิจัยตรวจสอบพื้นที่ที่มีงานประเพณีด้วยการโทรศัพท์สอบถามผู้จัดงาน ได้ข้อมูลการจัดงาน 2 ประเพณี คือ พิธีบวงสรวงพญายมบางพระ จังหวัดชลบุรี ในวันที่ 18 เมษายน 2564 และพิธีกองข้าวศรีราชา จังหวัดชลบุรี ในวันที่ 21 เมษายน 2564 ส่วนประเพณีอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยทดลองเดินทางไปสำรวจ ได้แก่ ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรอง จังหวัดสระแก้ว พบเฉพาะการเปิดให้ประชาชนสงฆ์เจ้าพ่อพระปรองในวันที่ 13 เมษายน 2564 ส่วนประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาท จังหวัดจันทบุรี และประเพณีวันหาบบ้านแลง จังหวัดระยอง ไม่พบการจัดงานหรือประกอบพิธีกรรมใด ข้อมูลที่เก็บได้ดังกล่าวนำมารายงานในบทที่ 3 แสดงข้อมูลการจัดงานประเพณีในสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในภาคตะวันออก

เมื่อการแพร่ระบาดคลี่คลายลง ผู้วิจัยวางแผนเก็บข้อมูลภาคสนามในเดือนกรกฎาคม 2564 และได้ลงทะเบียนรับวัคซีนต้านเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เพื่อให้ได้รับเอกสารรับรองการได้รับวัคซีนป้องกันโรคโควิด 19 ของประเทศไทย (Thailand National Certificate of Covid-19 Vaccination) ซึ่งจะช่วยให้สามารถเดินทางเก็บข้อมูลข้ามพื้นที่ได้สะดวกขึ้น อย่างไรก็ตาม เดือนกรกฎาคมกลับเป็นช่วงเวลาที่ยอดผู้ติดเชื้อรายวันเพิ่มสูงขึ้นเกิน 10,000 รายเป็นครั้งแรกในประเทศไทย อันเป็นผลมาจากการระบาดในกลุ่มคลัสเตอร์แคมป์คนงานก่อสร้างตั้งแต่ปลายเดือนมิถุนายน 2564 โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคตะวันออกเกิดการแพร่ระบาดสูงมากในจังหวัดชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา เนื่องจากเป็นเขตที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม มีการติดเชื้อในกลุ่มลูกจ้างแรงงานในโรงงานต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้ในวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ.2564 รัฐบาลประกาศให้จังหวัดชลบุรี จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นหนึ่งในพื้นที่ล็อกดาวน์ขั้นสูงสุด ตามมาตรการควบคุมระดับสูงสุดนี้ ประชาชนจะได้รับอนุญาตให้ออกจากเคหสถานได้เฉพาะเพื่อจัดหาอาหาร ยา พบแพทย์และรับวัคซีนในเวลากลางวัน ห้ามออกจากบ้านตั้งแต่ 21.00-04.00 น. และถูกควบคุมการเดินทางข้ามพื้นที่เป็นเวลา 14

วัน ผู้วิจัยซึ่งพักในจังหวัดฉะเชิงเทรา จึงต้องชะลอการเดินทางออกนอกพื้นที่จนกระทั่งรัฐบาลมีประกาศผ่อนคลายมาตรการเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ.2564 ในครั้งหลังนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลงานประเพณีที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลจากภาคสนามโดยตรงได้ ดังรายงานไว้ในหัวข้อการเก็บข้อมูลภาคสนาม

การเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งในภาวะปกติ ระหว่างปี พ.ศ.2561-2562 และช่วงเวลาที่เกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ระหว่างปี พ.ศ.2563-2564 มีรายละเอียดสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการเก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างปี พ.ศ 2561-2564

ประเพณี	กิจกรรมหลัก	สำรวจพื้นที่วิจัย		แผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม	การเก็บข้อมูลภาคสนาม		การแก้ไข
		2561	2562	2563	2563	2564	
1.งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ ฯ และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี	11 เม.ย. พิธีสักการะพระพุทธสิหิงค์	✓	✓	✓	×	×	
	13 เม.ย. ขบวนแห่รถสงกรานต์	✓	-	-	×	×	
2.ประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท จังหวัดจันทบุรี	13 เม.ย. สวดสมโภชรอยพระพุทธบาทผ้า	-	✓	✓	×	×	
	14 เม.ย. พิธีแห่รอยพระพุทธบาทผ้า	-	✓	✓	×	×	
	15 เม.ย. ชักเย่อเกวียนพระบาท วัดตะปอนน้อย	-	-	✓	×	×	สัมภาษณ์เชิงลึก
	17 เม.ย. ชักเย่อเกวียนพระบาทวัดตะปอนใหญ่ พิธีก่อเจดีย์ทรายต่ออายุ	-	-	-	×	×	สัมภาษณ์เชิงลึก
	29 เม.ย. พิธีสมโภชเจดีย์ทรายกองใหญ่ประจำตำบลตะปอน	✓	✓	✓	×	×	
3.ประเพณีสงกรานต์และวันทาบบ้านแลงจังหวัดระยอง	15 เม.ย. ประเพณีวันทาบบ้านแลง	-	-	✓	×	×	สัมภาษณ์เชิงลึก
4.ประเพณีสงกรานต์และงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไผ่กะลา วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง	14 เม.ย. การละเล่นเชิดผี	-	✓	-	×	×	
	15 เม.ย. การแสดงหนังใหญ่ไผ่กะลา	-	✓	✓	×	×	

ประเพณี	กิจกรรมหลัก	สำรวจพื้นที่วิจัย		แผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม	การเก็บข้อมูลภาคสนาม		การแก้ไข
		2561	2562		2563	2564	
5.ประเพณีสงกรานต์ เกาะสีชังและอุ้มสาว ลงน้ำ จังหวัดชลบุรี	15 เม.ย. บุญสมโภชเจดีย์ ทรายกลางบ้าน ท่าบน	-	-	-	×	×	สัมภาษณ์ เชิงลึก
	16 เม.ย. บุญสมโภชเจดีย์ ทรายกลางบ้าน ท่าล่าง	-	-	✓	×	×	สัมภาษณ์ เชิงลึก
	17 เม.ย. ประเพณีปล่อยเรือ เคราะห์	-	-	✓	×	×	สัมภาษณ์ เชิงลึก
	18 เม.ย. ประเพณีวันไหล อุ้มสาวลงน้ำ	-	✓	-	×	×	
	19 เม.ย. พิธีบวงสรวงศาล ศรีชโลธรเทพ พิธีกองข้าว พิธี ตีเมฆหมอกผี	-	✓	-	×	×	
6.ประเพณี ก่อเจดีย์ ทรายและวันหาบวัด สุทธาวาส จังหวัดชลบุรี	16 เม.ย. ประเพณีวันหาบวัด สุทธาวาส	-	-	✓	×	×	สัมภาษณ์ เชิงลึก
7.ประเพณีก่อพระทราย วันไหลบางแสน จังหวัด ชลบุรี	16 เม.ย. กิจกรรมก่อเจดีย์ ทราย	✓	✓	-	×	×	
	17 เม.ย. ตัดสินเจดีย์ทราย	✓	✓	✓	×	×	
8.ประเพณีแห่พญายม สงกรานต์ บ้างพระ จังหวัดชลบุรี	17 เม.ย. พิธีเปิดงาน การ แสดงแสงสีเสียงเล่าขาน ตำนานพญายมบางพระ	✓	-	✓	×	×	
	18 เม.ย. พิธีแห่พญายม บวงสรวงพญายม และพิธี ปล่อยพญายม	✓	-	✓	×	✓	
9.ประเพณีแห่เจ้าพ่อ พระปรัง จังหวัด สระแก้ว	19 เม.ย. พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อ พระปรัง พิธีแห่เจ้าพระปรัง	-	-	✓	×	×	สัมภาษณ์ เชิงลึก
10.ประเพณีกองข้าว เมืองพิทยา จังหวัด ชลบุรี	20 เม.ย. พิธีกองข้าวเมือง พิทยา	✓	-	-	×	×	
11.ประเพณีกองข้าววัด หนองใหญ่ เมืองพิทยา จังหวัดชลบุรี	20 เม.ย. พิธีกองข้าววัด หนองใหญ่	-	-	✓	×	×	สัมภาษณ์ เชิงลึก
12.งานสงกรานต์ศรีมหา ราชาและประเพณี กองข้าว จังหวัดชลบุรี	21 เม.ย. พิธีบวงสรวงเทวดา และพิธีกองข้าว	✓	✓	✓	×	✓	

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

1. เทศกาลสงกรานต์-วันไหล หมายถึง เทศกาลเฉลิมฉลองเนื่องในวาระการเปลี่ยนเข้าสู่ปีศักราชใหม่ในเดือนเมษายนของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงของไทย ประกอบด้วย การประกอบพิธีกรรม การละเล่น และมรสพในช่วงสงกรานต์ และพิธีกรรม การละเล่น ในช่วงวันไหลที่จัดขึ้นหลังวันสงกรานต์เป็นต้นไปจนถึงปลายเดือนเมษายน เพื่อเสริมสิริมงคลและปัดเป่าเคราะห์ภัยในชุมชน

2. คติชนสร้างสรรค์ หมายถึง “คติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน ในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่, การประยุกต์คติชน, การ “ต่อยอด” คติชน, การตีความใหม่ และสร้างความหมายใหม่, หรือการนำคติชนไปใช้เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม หรือเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์” (ศิริพร ฦ กลาง, 2562: 25)

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รวบรวมข้อมูลพิธีกรรม ความเชื่อ และคติชนเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ในภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นคลังข้อมูลทางวัฒนธรรม
2. เข้าใจพลวัตและบทบาทของคติชนในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงใต้
3. เป็นแนวทางในการศึกษาคติชนกับการท่องเที่ยวและคติชนกับอัตลักษณ์

1.9 แนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการศึกษาวิจัย

แนวคิดทฤษฎีทางคติชนวิทยา

1. ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์

ทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” เกิดขึ้นจากการสังเกตเห็นปรากฏการณ์การนำคติชนในสังคมประเพณีไปใช้ในบริบทสังคมไทยปัจจุบัน อันทำให้คติชนประเภทต่าง ๆ เกิดพลวัตขึ้นทั้งในด้านรูปแบบ จุดประสงค์ วิธีการถ่ายทอด ตลอดจนบทบาทหน้าที่ที่ถูกใช้เพื่อรองรับบริบทสังคมใหม่ เช่น การนำนิทานตำนานไปใช้เพื่อการท่องเที่ยว การประยุกต์ประเพณีหรือประติมากรรมประเพณีใหม่ ๆ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ศิริพร ฦ กลาง ผู้สร้างทฤษฎีได้คิดคำว่า คติชนสร้างสรรค์ (creative folklore) มาใช้เป็นชื่อทฤษฎีเพื่อล้อกับคำว่า “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” (creative economy) อันเป็นบริบทสำคัญที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์ในสังคมไทย

คำว่า คติชนสร้างสรรค์ หมายถึง “คติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบทสังคมไทยปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่, การประยุกต์คติชน, การ “ต่อยอด” คติชน, การตีความใหม่ และสร้างความหมายใหม่, หรือการนำคติชนไปใช้เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม หรือเพื่อ

สร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์” (ศิริพร ณ ถลาง, 2562: 25) ลักษณะดังกล่าว ทำให้คติชนมีพลวัตเชิงสร้างสรรค์ที่ต้องการคำอธิบายจากบริบทใหม่ ศิริพร ณ ถลาง พบว่า ปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย มีลักษณะสำคัญแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่ม “คติชนสร้างสรรค์” จากข้อมูลประเภทนิทานพื้นบ้าน, กลุ่ม “คติชนสร้างสรรค์” จากข้อมูลประเภท ประเพณีพิธีกรรม และกลุ่ม “คติชนสร้างสรรค์” ในการนำเสนออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในบริบท “ข้ามพรมแดน”

การวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์มีประเด็นสำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ การอธิบายบริบทที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์ และการวิเคราะห์วิถีคิดของคนไทยที่นำคติชนมาใช้ในบริบทดังกล่าว บริบทสำคัญที่นำเสนอไว้ ได้แก่ บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว บริบทสังคมทุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และบริบทสังคมข้ามชาติ-ข้ามพรมแดน ศิริพร ณ ถลาง วิเคราะห์ว่า บริบทแรกเป็นปฐมเหตุที่ทำให้เกิดนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว และทำให้ชุมชนต่าง ๆ ต้องเข้าไปปรับพื้นวัฒนธรรมของตนเองมาขายให้แก่นักท่องเที่ยว บริบทที่สอง ทำให้เกิดการสร้างสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ส่วนบริบทที่สามทำให้เกิดภาวะการ แสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ผ่านกลไกทางวัฒนธรรม สำหรับวิถีคิดในการนำคติชนมาใช้ เสนอว่ามี 2 ลักษณะ คือ วิถีคิดในการนำนิทานพื้นบ้านมาปรับใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย และวิถีคิดในการสร้างสรรค์ ประเพณีใหม่ ๆ ในสังคมไทยร่วมสมัย ในกลุ่มแรกพบว่า วิถีคิดของคนไทยที่มีต่อการประยุกต์ใช้นิทานพื้นบ้านในสังคมร่วมสมัย ได้แก่ ใช้ชื่อเรื่องนิทานหรือชื่อตัวละครที่คนไทยรู้จักดีมาสร้างสรรค์ ใช้ อนุภาคในนิทานมาตีความใหม่ ใช้นิทานทั้งเรื่องมาประยุกต์กับการท่องเที่ยว ในกลุ่มหลังพบว่า วิถีคิดของคนไทยในการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ ๆ ได้แก่ การประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ ๆ การผสมผสานหลายพิธีเข้าด้วยกัน การรื้อฟื้นประเพณีเก่า การสร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อ เดิม และการหีบยืมประเพณี “ข้ามภาค”

ผู้วิจัยจะนำทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์การประกอบสร้าง เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย อันจะทำให้เห็นลักษณะการนำคติชนมาใช้เพื่อ ตอบสนองบริบทการท่องเที่ยวในเทศกาลสงกรานต์ รวมถึงเป็นแนวทางวิเคราะห์พลวัตที่เกิดขึ้นกับ คติชน และบทบาทหน้าที่ของคติชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

อนึ่ง ในเนื้อหาของทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ยังกล่าวถึงแนวคิดสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการ วิเคราะห์ปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์ ดังนี้

1.1 แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์

ศิริพร รักดีผาสูข (ศิริพร รักดีผาสูข, 2561: 2-5) กล่าวว่า **อัตลักษณ์** (identity) หมายถึง ลักษณะที่บ่งบอกตัวตนว่าคนคนนั้นเป็นใคร อัตลักษณ์คือการนิยามความหมายของตัวตน

และการจัดวางตำแหน่งแห่งหนให้แก่ตัวตนซึ่งเกี่ยวข้องกับความเข้าใจของเราว่า “เราเป็นใคร” และ “ผู้อื่นเป็นใคร” นอกจากนี้ในทางกลับกันก็เกี่ยวข้องกับความเข้าใจของผู้อื่นในสังคมต่อตัวตนของเขา และตัวตนของเราด้วย อัตลักษณ์จึงเกี่ยวข้องกับการต่อรองความหมายเกี่ยวกับตัวตนของคนในสังคม และกระบวนการที่มีลักษณะ “สหสัมพันธ์” (intersubjective) กล่าวคือ ความหมายของตัวตนขึ้นอยู่กับ การต่อรองระหว่างตัวเรากับสังคม

มุมมองเกี่ยวกับอัตลักษณ์ มี 2 มุมมองหลัก ๆ มุมมองแรกเป็นมุมมองแบบสารัตถนิยม (Essentialism) มุมมองนี้เห็นว่าอัตลักษณ์ คือ ภาพสะท้อนแก่นแท้ของปัจเจกบุคคลซึ่งคงเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง อัตลักษณ์ในความหมายนี้จึงมีเพียงหนึ่งเดียว อีกมุมมองหนึ่งเป็นมุมมองแบบต่อต้านสารัตถนิยม (Anti-Essentialism) เห็นในทางตรงกันข้ามว่าอัตลักษณ์เกิดจากการที่บุคคลต้อง ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น อัตลักษณ์จึงไม่ใช่สิ่งที่คงทนตายตัว แต่เป็นกระบวนการสร้างและนำเสนอ ความหมายของตัวตนต่อผู้อื่นอย่างต่อเนื่องและมีการปรับเปลี่ยนได้ ด้วยเหตุนี้ อัตลักษณ์จึงไม่ได้มี เพียงหนึ่งเดียว แต่มีหลากหลาย ซับซ้อน สามารถเลื่อนไหล เลือกลง และสร้างใหม่ได้ตลอดเวลา (ศิริพร ภักดีผาสุข, 2561: 7-9)

ประเด็นเรื่องอัตลักษณ์สัมพันธ์กับคติชน เพราะในสังคมประเพณี ผู้คนนิยมตนเอง หรือนำเสนออัตลักษณ์ตนเองผ่านคติชน ไม่ว่าจะเป็นตำนาน เพลง การละเล่น การรำฟ้อน ดนตรี อาหาร เครื่องแต่งกาย เพื่อให้เห็นว่าตนเองต่างจากคนอื่นอย่างไร (ศิริพร ณ กลาง, 2562: 59) นอกจากนี้ คติชนยังทำหน้าที่เก็บบันทึกความทรงจำร่วม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ของ กลุ่มอีกด้วย ในแง่นี้ การศึกษาพลวัตของคติชนจึงเกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์อย่างใกล้ชิด ความเข้าใจเรื่องอัตลักษณ์จะช่วยให้ นัก คติชนวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างมีมิติ มองเห็นความซับซ้อนของการนำเสนออัตลักษณ์ เข้าใจถึงสำนึกอัตลักษณ์ที่ซับซ้อน เห็นภาพของการ เปลี่ยนอัตลักษณ์และการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ ตลอดจนการเลือกใช้อัตลักษณ์บางอย่างในบริบท ใหม่ ๆ ทางการเมือง เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และสังคมในปัจจุบัน ผู้วิจัยจะนำแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ มาวิเคราะห์ข้อมูลคติชนต่าง ๆ ที่ถูกนำมาใช้ในการจัดประเพณีพิธีกรรมในช่วงเทศกาลสงกรานต์- วันไหล อันจะทำให้เห็นว่าคติชนต่าง ๆ ที่ถูกนำมาใช้มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างไร

1.2 แนวคิดเรื่องประเพณีประดิษฐ์

ประเพณีประดิษฐ์ (Invented Tradition) เป็นแนวคิดที่มีที่มาจาก Eric Hobsbawm and Terrance Ranger ผู้เขียนและบรรณาธิการหนังสือ **The Invention of Tradition** (1983) ศิริพร ณ กลาง (2562: 53-55) สรุปความคิดเรื่องประเพณีประดิษฐ์ของ Hobsbawm ว่า ประเพณี ประดิษฐ์ หมายถึง ประเพณีที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นทั้งที่สืบทอดมาในสังคมนานแล้ว และประเพณีที่เพิ่ง

ประดิษฐ์ขึ้นเมื่อไม่กี่ปีมานี้ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็น “ประเพณีประดิษฐ์” เป็นวิถีปฏิบัติภายใต้กฎเกณฑ์ คุณค่า และบรรทัดฐานบางประการที่เป็นที่ยอมรับในหมู่คณะ มักมีพิธีการหรือสัญลักษณ์เกี่ยวข้อง และมักพยายามเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์สืบเนื่องกับอดีตหรือประวัติศาสตร์ ลักษณะสำคัญของแนวคิดเรื่องประเพณีประดิษฐ์ อยู่ที่การเสนอว่าประเพณีประดิษฐ์ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ มักมีที่มาจากนโยบายของรัฐบาล หรือกล่าวได้ว่ารัฐบาลได้ประดิษฐ์ประเพณีใหม่ ๆ เพื่อเป็นวาทกรรมทางการเมือง การเมืองการปกครอง ประเพณีประดิษฐ์ของราชการมักจะสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์การเมือง ด้วยเหตุนี้ ประเพณีประดิษฐ์จึงมีหน้าที่สำคัญต่อการสถาปนาเอกภาพในสังคม รองรับความชอบธรรมของสถาบันทางการเมือง รวมถึงสร้างระบบคุณค่าและแนวทางปฏิบัติให้คนในสังคม แนวคิดนี้สัมพันธ์กับคติชนสร้างสรรค์ เพราะประเพณีจำนวนมากในปัจจุบันถูกสร้างขึ้นจากนโยบายของภาครัฐและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นักคติชนสามารถนับประเพณีประดิษฐ์เข้ามาอยู่ในขอบเขตการศึกษาคติชนสร้างสรรค์ได้ เพื่อจะวิเคราะห์วิธีการประดิษฐ์ประเพณีต่าง ๆ ในปัจจุบัน รวมถึงวิธิตัดในการประดิษฐ์ประเพณีว่าวางอยู่บนรากฐานความเชื่อและวัฒนธรรมในอดีตมากน้อยเพียงใด ตามข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยจะนำแนวคิดเรื่องประเพณีประดิษฐ์มาเป็นแนวทางการวิเคราะห์การจัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก อันจะทำให้เห็นว่าเทศกาลดังกล่าวสัมพันธ์กับนโยบายของรัฐในระดับต่าง ๆ อย่างไรและชุมชนต่าง ๆ มีวิธิตัดอย่างไรในการประกอบสร้างประเพณีพิธีกรรมเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในท้องถิ่นของตน

1.3 แนวคิดเรื่องคติชนแท้กับคติชนเทียม

แนวคิดนี้เสนอโดย Richard Dorson ในปี 1950 ในบทความเรื่อง “Folklore and Fakelore” ดอร์สันตั้งข้อสังเกตว่า คติชนที่ถูกนำมาสร้างสรรค์ใหม่ในสังคมปัจจุบันมิใช่ “คติชนแท้” (genuine folklore) แต่มีลักษณะเป็น “คติชนเทียม” (fakelore) ซึ่งไม่ถือว่าเป็นข้อมูลคติชน โดยคติชนเทียมนั้นจะมีลักษณะที่นำเอาคติชนแท้มาเสนอใหม่ให้ต่างไปจากลักษณะเดิมที่เคยมีมาในอดีต จนทำให้คนในวัฒนธรรมเชื่อว่าเป็นคติชนแท้ แนวคิดดังกล่าวนี้ ได้รับการสานต่อโดย Alan Dundes ซึ่งเสนอว่าในอนาคต หาก Fakelore ขยายได้ก็จะกลายเป็นสิ่งที่ครองตลาดท่องเที่ยวและตลาดส่งออก ดังนั้น จึงเป็นไปได้ที่เมื่อกาลเวลาผ่านไป “คติชนเทียม” จะกลายเป็น “คติชนแท้” ได้ในที่สุด (ศิริพร ณ กลาง, 2562: 48-49) แนวคิดเรื่อง Folklore vs Fakelore จึงเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์ เพราะในปัจจุบันมีการนำเสนอคติชนที่ไม่เคยมีมาก่อนว่าเป็นของดั้งเดิม

1.4 แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมดั้งเดิม

ศิริพร ณ กลาง (2562) กล่าวว่า authentic เป็นแนวคิดที่มีนัยยะถึงมรดกทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต หรือคติชนที่เป็น “ของแท้” “ของดั้งเดิม” หรือ “ของโบราณ” โดยอ้างอิงข้อสังเกตของ เรจินา เบ็นดิทซ์ ในหนังสือเรื่อง *In Search of Authenticity: The Formation*

of Folklore Studies ว่า แนวคิดเรื่อง “ของดั้งเดิม” เป็นปัญหาที่สวนทางกับความเป็นจริง เนื่องจากวัฒนธรรมมีพลวัตตลอดเวลาหรือกล่าวได้ว่าไม่มีของแท้ดั้งเดิมอยู่จริง อย่างไรก็ตาม ในบริบทของการท่องเที่ยวกลับมีการให้ความสำคัญกับของดั้งเดิม นักท่องเที่ยวแสวงหา authenticity และต้องการเห็นศิลปวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม เพื่อตอบสนองความรู้สึกหวงหวาดดีและรากเหง้าที่มีนัยว่าเป็นของดีและมีคุณค่าที่น่าชื่นชม authentic จึงเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์เพราะคนไทยที่สูญเสียหรือเกิดไม่ทันวิถีชีวิตแบบโบราณ มีรสนิยมชื่นชอบการท่องเที่ยวแบบย้อนยุค การได้มีประสบการณ์ “ย้อนยุค” ทำให้เกิดความตื่นเต้นที่ได้เที่ยวชมและสัมผัสของที่แปลกไปจากชีวิตจริง ทั้งนี้ เนื่องจากการท่องเที่ยวภาคตะวันออกในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเกี่ยวข้องกับนโยบายส่งเสริมการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรม แนวคิดเรื่อง Authenticity จึงเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์วิถีคิดในการสร้างประเพณีพิธีกรรมที่อ้างอิงว่าเป็นของดั้งเดิมเพื่อการท่องเที่ยว เช่น ประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาทของชุมชนตะปอนอำเภอลง จังหวัดจันทบุรี นอกจากนี้มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปที่เปื้อนเหงื่อทำให้เกิดประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาทแล้ว กิจกรรมต่าง ๆ ที่รวมอยู่ในประเพณีนี้ ต่างพยายามสื่อให้เห็นความดั้งเดิม เช่น การสร้างตลาดย้อนยุค การขายอาหารท้องถิ่นโบราณ การจัดแสดงการเล่นพื้นบ้านโบราณ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่อง Authenticity มาพร้อมกับการชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางการแสดงให้เห็นของแท้ที่หน้าฉากนั้น ความเป็นจริงคือตัวคติชนได้เกิดพลวัตขึ้นมาโดยตลอด ซึ่งหมายความว่าไม่มีสิ่งที่เป็นของดั้งเดิมอยู่จริงด้วย ดังนั้น ในการศึกษาข้อมูลจะได้นำความคิดนี้มาเป็นแนวทางการวิเคราะห์ด้วยว่า คติชนมีพลวัตอะไรเกิดขึ้นบ้างจากปัจจัยทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงมาตลอด ทั้งสิ่งที่สืบทอดไว้ได้และสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป

1.5 แนวคิดเรื่องภาพแทน

แนวคิดเรื่อง Representation หรือ ภาพแทน มีที่มาจากนักวิชาการสำนักวัฒนธรรมศึกษาชื่อ สจิวต์ ฮอลล์ (Stuart Hall) สจิวต์ ฮอลล์ อธิบายมโนทัศน์เรื่อง Representation ในมุมมองของนักวัฒนธรรมศึกษาว่า วัฒนธรรมเป็นกระบวนการให้ความหมาย โดยวัฒนธรรมในแต่ละสังคมจะสร้างวิถีคิด ความรู้สึกและแนวทางการให้ความหมายแก่สิ่งต่าง ๆ ดังนั้น การที่สิ่งต่าง ๆ จะมีความหมายต่อเราหรือไม่ จึงขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมที่กำหนดกรอบให้เราารู้สึกต่อสิ่งนั้นอย่างไร ทั้งนี้ ฮอลล์ อธิบายว่ากระบวนการสร้างความหมายในความคิดของมนุษย์จะทำงานผ่านการสร้างภาพแทนในความคิดความรู้สึกของเราต่อสิ่งนั้น โดยมีกลไกการสร้างภาพแทนผ่านระบบสัญลักษณ์ คือ ภาษา ซึ่งครอบคลุมทั้งภาษาที่เป็น “คำ” และภาษาภาพ ภาษาดนตรี ภาษาหน้าตา ภาษาท่าทาง ภาษาเสื้อผ้า แนวคิดเรื่อง ภาพแทน เกี่ยวข้องกับคติชนสร้างสรรค์ในแง่ที่สัมพันธ์กับบริบทของการท่องเที่ยว เพราะในบริบทการท่องเที่ยวภาพถ่าย การแสดง สินค้าที่ระลึก จะกลายเป็น “ภาพแทน”

ประสบการณ์จากการท่องเที่ยวและทำหน้าที่เหมือนภาษาในการสร้างความหมายและคุณค่าในใจให้แก่นักท่องเที่ยว ตามแนวคิดดังกล่าวนี้ ทำให้ประเด็นเรื่อง “ของแท้” ไม่ใช่สิ่งสำคัญเท่ากับความรู้สึกที่นักท่องเที่ยวมีต่อประสบการณ์นั้น ๆ (ศิริพร ณ ถกลาง, 2562: 52-53)

2. แนวคิดทฤษฎีอื่น ๆ

2.1 แนวคิดทฤษฎีในการศึกษาสัญลักษณ์ในพิธีกรรมและการเปลี่ยนผ่าน

แนวคิดที่ผู้วิจัยสนใจที่จะนำมาวิเคราะห์พิธีกรรม ความเชื่อในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหนึ่ง คือ แนวคิดเรื่องพิธีกรรม ของ Victor Turner ซึ่งมองว่าช่วงเวลาประกอบพิธีกรรมเป็นช่วงเวลาพิเศษ มีโครงสร้างที่แตกต่างไปจากสังคมในเวลาปกติ กระบวนการทางพิธีกรรมนี้จะเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นการเปลี่ยนผ่านจากภาวะหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่ง แนวการวิเคราะห์โครงสร้างพิธีกรรมของ Turner ได้รับการพัฒนามาจากแนวความคิดของ แวน เจน เนป (Arnold Van Gennep) จากหนังสือชื่อ **Rites de Passage** (1960) ซึ่งเสนอว่า พิธีกรรมมีฐานะเป็นการเปลี่ยนผ่าน (transition) ที่สามารถแยกโครงสร้างออกได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นแยกตัว (separation) ขั้นแห่งช่วงชายขอบ (margin) และขั้นกลับคืนสู่ภาวะปกติ (aggregation) Victor Turner ได้นำแนวคิดการแบ่งช่วงชายขอบมาจัดประเภทของพิธีกรรม เป็น 2 แบบ คือ แบบที่ 1 ช่วงชายขอบที่แสดงคุณสมบัติของพิธีกรรมแห่งการเลื่อนสถานภาพ (ritual of status elevation) ผู้ร่วมพิธีจะเลื่อนจากสถานภาพต่ำขึ้นไปยังสถานภาพที่สูงขึ้น มักเป็นพิธีกรรมแห่งวิฤตชีวิต เช่น การเกิด การตาย การแต่งงาน เป็นต้น แบบที่ 2 ช่วงชายขอบที่แสดงคุณสมบัติของพิธีกรรมแห่งการแปรกลับสถานภาพ (ritual of status reversal) ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะแสดงสถานภาพต่างไปจากสถานภาพปกติของตน มักเป็นพิธีกรรมในวงจรแห่งฤดูกาลประจำปี หรือพิธีแห่งวิฤตของสังคม เช่น เมื่อเกิดโรคระบาด ความแห้งแล้ง (พิเชฐ สายพันธ์, 2539: 17)

ผู้วิจัยสนใจนำแนวคิดเรื่องช่วงเวลาของพิธีกรรมของ Victor Turner มาศึกษาเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เพราะสงกรานต์และวันไหลเป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษ และเป็นช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านฤดูกาลผลิตที่คนไทยถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ แนวทางการวิเคราะห์ของ Victor Turner จะเป็นประโยชน์ต่อการเก็บข้อมูลพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เพื่อให้เห็นว่าภายใต้ประเพณีพิธีกรรมแบบร่วมสมัย ขั้นตอนต่าง ๆ ของความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านเป็นอย่างไร นอกจากนี้ ยังสนใจนำความคิดเรื่องสัญลักษณ์ในพิธีกรรมของ Victor Turner มาศึกษาองค์ประกอบต่าง ๆ ในพิธีกรรมที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ที่ประกอบด้วยสัญลักษณ์หลัก วัตถุประสงค์สัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ การนำแนวคิดดังกล่าวมานำจะทำให้เข้าใจวิถีคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้อย่างชัดเจนขึ้น

2.2 การสืบทอดวัฒนธรรมและการผลิตซ้ำวัฒนธรรม

การสืบทอดวัฒนธรรม (cultural transmission) และการผลิตซ้ำวัฒนธรรม (cultural reproduction) เป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับพลวัตทางวัฒนธรรม โดยที่วัฒนธรรมบางอย่างอาจมีการสืบทอดภายในสังคมหนึ่ง ๆ ทำให้วัฒนธรรมนั้นยังดำรงอยู่ ขณะที่วัฒนธรรมบางอย่างถูกรื้อฟื้นขึ้นมาผลิตซ้ำใหม่เพื่อจุดมุ่งหมายในปัจจุบัน วัชรภรณ์ ดิษฐปาน กล่าวถึงการสืบทอดวัฒนธรรมกับการผลิตซ้ำวัฒนธรรมว่ามีความหมายคาบเกี่ยวกัน แต่ก็มีลักษณะที่แยกออกจากกันด้วย โดยได้สรุปความหมายและลักษณะของการสืบทอดวัฒนธรรมกับการผลิตซ้ำวัฒนธรรมไว้ว่า “การสืบทอดวัฒนธรรม” หมายถึง การดำรงรักษาและสืบทอดความเชื่อและวิถีปฏิบัติต่าง ๆ ที่กระทำกันมาแต่ดั้งเดิมในวัฒนธรรมของตน การสืบทอดอาจรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้อย่างครบถ้วน หรือมีการดัดแปลงรูปแบบบางอย่าง หากแต่องค์ประกอบหลักและสาระสำคัญยังคงดำรงอยู่ตามฐานความเชื่อเดิม ส่วน “การผลิตซ้ำวัฒนธรรม” หมายถึง การหยิบยกเอาวัฒนธรรมบางอย่างขึ้นมาให้ความหมายและให้คุณค่าผ่านวิถีปฏิบัติใหม่ ๆ หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบใหม่ อันทำให้วัฒนธรรมนั้นได้รับการเน้นย้ำให้โดดเด่น หรือมีชีวิตขึ้นมาใหม่ในพื้นที่ใหม่หรือบริบทที่ไม่เคยมีมาก่อน การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงก่อให้เกิดการนำวัฒนธรรมมาผลิตในวัตถุประสงค์ใหม่ เพื่อให้สอดคล้องตอบสนองสถานการณ์หรือบริบทใหม่ หรือมีการสร้างความหมายใหม่ เช่น การสร้างตำนานและพิธีกรรมในบริบทใหม่ มีวิถีปฏิบัติใหม่ รวมถึงนำเสนอในรูปแบบใหม่ เช่น การปั้น การพิมพ์ การหล่อ หรือการเผยแพร่ในสื่อสมัยใหม่ เป็นต้น (วัชรภรณ์ ดิษฐปาน, 2557: 16-17)

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องการสืบทอดและการผลิตซ้ำวัฒนธรรมมาศึกษาเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ทำให้เห็นว่า ประเพณีที่จัดเพื่อการท่องเที่ยวในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลส่วนใหญ่เป็นประเพณีที่เคยมีมาก่อนในอดีต การนำมาแสดงในบริบทการท่องเที่ยวจึงเป็นการสืบทอดประเพณีอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ มีลักษณะที่น่าสนใจตรงที่เป็นการสืบทอดประเพณีเดิมที่นำเอาธรรมเนียมใหม่ ๆ มาผนวกด้วย ทำให้กลายเป็นงานที่มีทั้งของเก่าและของใหม่ เช่น นำการเล่นสาดน้ำวิธีใหม่มาเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เป็นต้น

1.10 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับตำนาน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เกี่ยวกับเทศกาลสงกรานต์-วันไหล และงานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1.งานวิจัยเกี่ยวกับตำนาน ความเชื่อ พิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

กลุ่มที่ 1 งานวิจัยที่ศึกษาความแพร่หลายของประเพณีสงกรานต์

งานวิจัยในกลุ่มนี้ชี้ให้เห็นว่าประเพณีสงกรานต์ไม่ได้มีแต่เฉพาะประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นประเพณีขึ้นปีใหม่ของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชีย ได้แก่ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สหภาพพม่า ประเทศกัมพูชา ตลอดจนกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไทหลายกลุ่ม เช่น ไทลื้อในเขตปกครองตนเองสิบสองพันนา ไทเหนือในเขตปกครองตนเองไตคอง มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน ไทซิ่นและไทใหญ่ในสหภาพพม่า ไทพ่าเก ไทอ่ายตอนและไทคำตี้หรือไทคำในรัฐอัสสัม และรัฐอรุณาจัลประเทศ ประเทศอินเดีย

หนังสือ **สานน้ำสงกรานต์ วัฒนธรรมร่วมรากเอเชีย** (2559) เป็นเอกสารสำคัญที่รวบรวมบทความแสดงข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์และทัศนะของนักวิชาการศาสตร์ต่าง ๆ ที่มีต่อวัฒนธรรมสงกรานต์ในเอเชีย บทความต่าง ๆ เสนอให้เห็นว่าประเพณีสงกรานต์แพร่หลายอยู่ในภูมิภาคอุษาคเนย์มายาวนาน แต่ละสังคมที่มีประเพณีสงกรานต์ล้วนมีตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา โดยปรากฏทั้งลักษณะร่วมและต่าง บทความในหนังสือมีทั้งหมด 7 เรื่อง มีมุมมองและพื้นที่ศึกษาประเพณีสงกรานต์แตกต่างกัน (พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์ (บรรณาธิการ), 2559)

บทความ “*ตะจาน: สงกรานต์พม่า เทศกาลเปลี่ยนผ่าน วิถีเกษตร กับความหวังของผู้คน*” โดย สุทธิพร เนตรนิยม (2559: 81-98) เสนอว่า สงกรานต์ในภาษาพม่าเรียกว่า “ตะจาน” แปลว่าช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนจากปีเก่าเข้าสู่ปีใหม่ ตกอยู่ราวเดือนเมษายน สงกรานต์พม่าคล้ายคลึงกับไทยคือแบ่งออกเป็นสงกรานต์ของชาววังและสงกรานต์ของชาวบ้าน ในสมัยที่พม่ายังปกครองด้วยระบอบกษัตริย์ ในราชสำนักจะจัดพิธีสะเทกของกษัตริย์เพื่อความป็นมงคลของแผ่นดิน ในวันสงกรานต์มีพิธีสำคัญเรียกว่า “พิธีเรียกพระสงกรานต์” คือ มีหมายเรียกบรรดาเจ้าเมืองและเจ้าฟ้าหัวเมืองประเทศราชต่าง ๆ มาร่วมพิธี ในพิธีนี้กษัตริย์จะเสด็จเข้าสู่มณฑลแห่งเทวดานพเคราะห์ บูชาสุริยเทพ จากนั้นโหราจารย์และพราหมณ์จะพยากรณ์ว่าปีนั้นจะมีเรื่องร้ายดีอย่างไร เพื่อส่งต่อไปยังสังฆราชและประกาศสู่ราษฎร ปัจจุบันประเทศพม่ากำหนดเอาเทศกาลสงกรานต์เป็นวันปีใหม่อย่างเป็นทางการ รัฐบาลกำหนดให้เทศกาลนี้มีวันหยุดราชการยาวติดต่อกันถึง 10 วัน แต่ส่วนของวันเทศกาลตามประเพณีมีกำหนด 5 วัน เริ่มตั้งแต่วันที่ 13 เมษายนไปจนถึงวันที่ 17 เมษายน วันที่ 1 เรียกว่า “วันรับสงกรานต์” เป็นวันสุกดิบเตรียมรับเทศกาลสงกรานต์ที่จะมาถึงในวันรุ่งขึ้น วันที่ 2 เรียกว่า “วันตักสงกรานต์” วันนี้ชาวพม่าจะทำบุญถวายภัตตาหาร ตกบ่ายเริ่มเปิดงานอย่างเป็นทางการ ประธานในพิธีจะนำกิงหว้าจุ่มลงในขันน้ำแล้วประพรมผู้มาร่วมงาน วันที่ 3 เรียกว่า “วันคราส

สงกรานต์” หมายถึงวันที่อยู่ระหว่างช่วงวันตกกับวันขึ้นสงกรานต์ ชาวพม่าเชื่อว่าในวันนี้พระอินทร์ จะเสด็จลงจากสวรรค์เพื่อสำรวจดูความประพฤติมนุษย์ จึงต้องประพฤติตัวให้เรียบร้อย เพราะเชื่อว่า พระอินทร์จะจดบันทึกความประพฤติของคนที่ทำชั่วลงในสมุดหนังสุนัข ส่วนพวกที่ทำดีประพฤติ ซอบอบอยู่ในศีลธรรมอันดีจะจดลงในสมุดทอง วันที่ 4 เรียกว่า “วันขึ้นสงกรานต์” เป็นวันที่พระอินทร์ กลับคืนสวรรค์ ถือเป็นวันสิ้นสุดการเปลี่ยนผ่านของดวงอาทิตย์จากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษอย่างเต็มตัว วันนี้จะมีการเล่นสาดน้ำอย่างเต็มที่ วันที่ 5 เรียกว่า “วันขึ้นปีใหม่” เป็นวันแรกของปีหรือวันปากปี ชาวพม่าจะนำน้ำอบน้ำหอม ขมิ้นสั้มป่อยและเครื่องขมา ผ้าแพรพรรณ เครื่องใช้ เครื่องกิน ใส่ห่อหรือ พานไปมอบให้ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ มีการทำบุญปล่อยนกปล่อยปลา ตั้งโรงทานเลี้ยงอาหาร ในช่วงบ่ายแต่ละหมู่บ้านมีพิธีทำบุญกลางบ้าน เลือกระบิเวณทางแยกของหมู่บ้านหรือทางสามแพร่ง นิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระปริตร เพื่อให้วิญญาณสัมภเวสี ผีไร้ญาติได้รับส่วนบุญ เสร็จแล้วนำทราย หรือข้าวสารที่ผ่านการสวดพระปริตรไปขีดไว้รอบ ๆ บ้านเรือนที่อยู่อาศัยเพื่อป้องกันภูตผีปีศาจ และ เสริมสิริมงคลในวันแรกของปี

บทความเรื่อง “บุญเดือนห้า สงกรานต์ในลาวและอีสานโดยสังเขป โดยธีระวัฒน์ แสนคำ (2559: 99-122) เสนอว่า ลาวและอีสานมีวิถีปฏิบัติ “ฮีตสิบสอง” ในเดือน 5 และมีประเพณี “บุญ เดือนห้า” ตรงกัน มีตำนานอธิบายความเป็นมาของประเพณีเรื่องท้าวกบิลพรหมกับธรรมบาลกุมาร เหมือนกัน สงกรานต์ลาวในอดีต ที่เมืองหลวงพระบางมีกิจกรรมต่อเนื่อง 4 วัน เรียกว่า วันสังขานล่อง วันเนา วันสังขานขึ้น และวันแห่พระบาง ในวันสังขานล่อง ผู้คนจะทำความสะอาดบ้านเรือน สรงน้ำ พระพุทธรูปด้วยเครื่องหอม และมีการ “ตบพระธาตุทราย” ริมฝั่งแม่น้ำและจุดบั้งไฟ เมื่อถึงวันเนา จะมีพิธีแห่ท้าวกบิลพรหม วอพระราชอาณาชั้นผู้ใหญ่ วอนางสังขานไปรอบเมือง โดยมีขบวนแห่ปู่ ย่า-ย่าเยอ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ค่านำหน้า ไปตักน้ำที่ริมแม่น้ำคานซึ่งเชื่อว่าเป็นที่อาศัยของพญานาคชื่อ “อ้ายคำหล้า” ไปสรงพระบางเป็นคู่แรก วันนี้จะเล่นสาดน้ำให้เปียกเพราะเชื่อว่าเศียรของท้าวกบิล พรหมจะนำความแห้งแล้งมาให้ วันสังขานขึ้น ชาวลาวจะพากันไปทำบุญตักบาตร ไหว้พระพุทธรูป และพระธาตุสำคัญของเมือง วันสุดท้ายมีการแห่พระบางไปรอบเมืองเพื่อให้ประชาชนสรงน้ำ ใน ชุมชนมีประเพณี “แห่ดอกไม้” ในป่ามาบูชาพระพุทธรูป กลางคืนสวดพระปริตร แล้วมีงานฉลอง สมโภช

บทความเรื่อง “สงกรานต์” เทศกาลสาดน้ำถิ่นจีน วันวานและวันนี้ โดย ศิริวรรณ วรชัย ยุทธ (2559: 69-80) เสนอว่า สงกรานต์ในจีนเรียกว่า poshujie คือ การฉลองปีใหม่ของชาวไท ชนกลุ่มน้อยในแผ่นดินจีน มณฑลยูนนาน สิบสองปันนา จัดเทศกาลนี้ 3-4 วัน วันแรกเรียกว่า หวัน ม่อ เป็นวันส่งท้ายปีเก่า ชาวไทจะทำความสะอาดบ้าน เตรียมสิ่งของที่จะใช้เฉลิมฉลองในวันสงกรานต์ วันที่สอง เรียกว่า หวันเหน่า ตามตำนานพื้นบ้านเป็นวันที่พญามารถูกฆ่า วันนี้จึงมีการสาดน้ำชะล้าง

สิ่งไม่ดี วันที่สาม เรียกว่า หวันพายุหวันหมา เป็นวันเฉลิมฉลองเริ่มต้นปีใหม่ มีกิจกรรมก่อเจดีย์ทราย สรงน้ำพระ รดน้ำดำหัว แข่งเรือมังกร ลอยกระทง จุดบั้งไฟ เต้นระบำรำฟ้อน ลอยโคม และปล่อย สัตว์น้ำ

นอกจากนี้ หนังสือสงกรานต์ใน ๕ ประเทศ: การเปรียบเทียบทางวัฒนธรรม ได้รวบรวม เอกสารจากการอภิปรายในการประชุมวิชาการระดับนานาชาติของนักวิชาการจาก 5 ประเทศ คือ ไทย พม่า ลาว กัมพูชา และจีน (เขตสิบสองพันนาในมณฑลยูนนาน) ซึ่งจัดขึ้นเมื่อวันที่ 10 เมษายน 2539 ณ โรงแรมโลตัสปางสวนแก้ว จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องในโอกาสฉลองเมืองเชียงใหม่ครบรอบ 700 ปี โดยสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ร่วมกับกรมสารนิเทศ กระทรวงการ ต่างประเทศ มีบทความทั้งหมด 10 เรื่อง เนื้อหาแสดงวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ ของแต่ละประเทศ ครอบคลุมทั้งตำนาน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม การละเล่น รวมถึงมุมมองทาง วิชาการ และความเปลี่ยนแปลงของประเพณี (ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล (บรรณาธิการ), 2539)

บทความปาฐกถา *เบื้องหลังประเพณีปีใหม่ใน ๕ ประเทศ* โดย ม.ร.ว.รจญา อาภากร เสนอ ว่า เบื้องหลังของสงกรานต์ซึ่งนับว่าเป็นประเพณีที่มีพลวัตสูงมีประเพณีที่อยู่เบื้องหลังซ่อนอยู่ 3 ประเพณี คือ ประเพณีโบราณ ประเพณีสมัยใหม่ และประเพณีพุทธ ประเพณีโบราณคือประเพณีที่มี มาก่อนการเข้ามาของวัฒนธรรมอินเดียและวัฒนธรรมพุทธ เน้นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ ธรรมชาติสอดคล้องกับการเพาะปลูก มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางเพศสูง เช่น การร้อง รำทำเพลง เกี่ยวพาราสี เป็นเวลาที่สองเพศจะเข้าหากัน อีกด้านหนึ่งจะมีสัญลักษณ์ของการ เปลี่ยนแปลงซึ่งจะมีการตายหรือการจากไปเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ประเพณีสมัยใหม่เกี่ยวข้องกับการใช้ ปฏิทินสุริยคติ การกำหนดวันทั้ง 7 ในสัปดาห์อันนำมาสู่การทำนายพยากรณ์น้ำฝนผ่านวันตก สงกรานต์ของนางสงกรานต์ประจำปี ส่วนประเพณีพุทธเน้นน้อมนำจิตใจให้ระลึกถึงสติเพราะปีใหม่ เป็นวันที่ต้องนึกถึงความเปลี่ยนแปลงและไม่แน่นอนของชีวิตนี้ (หม่อมราชวงศ์รจญา อาภากร, 2539: 27-33)

บทความ *ประเพณีสงกรานต์ในล้านนา* โดยวิถี พานิชพันธ์ (2539: 75-82) เสนอว่า สงกรานต์ของชาวล้านนาในอดีตเกี่ยวข้องกับการรำลึกถึงบรรพบุรุษ วันแรกคือ วันสังฆานต์ล่อง มีพิธี ขับไล่สิ่งไม่ดี ทำความสะอาดบ้านเรือน วันที่สองเป็นวันเนา เป็นวันเตรียมอาหารทำบุญในวันปีใหม่ ช่วงบ่ายนิยมก่อเจดีย์ทราย วันที่สาม เป็นพญาวัน วันแรกของปี ช่วงเช้าทำบุญที่วัด กรวดน้ำถวาย ทานให้แก่ญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับและตนเองที่เจดีย์ทราย เชื่อว่าเมื่อตายแล้วจะได้ใช้บุญตามจำนวนเม็ด ทรายที่ตนก่อเอาไว้ ตอนบ่ายมีพิธีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่และดำหัวผู้ที่บรรจุกะตุกบรรพบุรุษ วันที่สี่ เป็น วันปากปี ทำบุญสืบชะตาบ้าน ต่ออายุหมู่บ้านให้ยืนยาวไป ปัจจุบัน สงกรานต์เปลี่ยนแปลงไปเป็น ประเพณีการท่องเที่ยว มีงานแห่พระพุทธรูปและนางสงกรานต์ การดำหัวกลายเป็นเรื่องของ

ครอบครัวไปเป็นเรื่องของหน่วยงาน และการสาดน้ำที่นำรถกระบะออกไปเล่นน้ำเป็นวิถีปฏิบัติที่ผิด จากอดีตที่จะเล่นสาดน้ำเฉพาะในกลุ่มคนที่ไปดำหัวกัน

บทความเรื่อง *สงกรานต์ในประเทศไทยกัมพูชา* โดย ฮอง โสต (2539: 102-103) เสนอว่า ประเพณีสงกรานต์ในกัมพูชาจัดขึ้นระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน นับเป็นวันขึ้นปีใหม่ที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อในตำนานธรรมบาลกุมารกับท้าวทิลพรหม และลูกสาวทั้ง 7 นางที่พลัดกันนำศีรษะบิดาวรรอบเขาพระสุเมรุ การเฉลิมฉลองสงกรานต์ในกัมพูชามีเวลา 3 วัน วันแรกเรียกวันมหาสงกรานต์ มีการทำความสะอาดบ้านเรือน แต่งตัวด้วยดอกไม้และเครื่องหอม จัดโต๊ะบูชาเทวดา วันที่สอง ชาวบ้านนำอาหารไปถวายพระ ตอนเย็นชนทรายเข้าวัด มีพิธีก่อเจดีย์ทรายและเติมน้ำในตุ่มในวัดให้เต็ม วันที่สาม เป็นวันเริ่มศักราชใหม่ ตอนเช้านิมนต์พระมาสวดสมโภชเจดีย์ทราย จากนั้น สรงน้ำพระพุทธรูป รดน้ำผู้ใหญ่ หนุ่มสาวมีการละเล่นต่าง ๆ เช่น ลูกช่วง สะบ้า มอญซ่อนผ้า ฯลฯ

บทความเรื่อง *วันปีใหม่พม่า ความผสมกลมกลืนกันระหว่างคติดั้งเดิมและพุทธศาสนา* โดย ญัฐชัย ชีวะศิริ (2539: 111-114) เสนอว่า วันปีใหม่ของพม่าเป็นเทศกาลในสัปดาห์ที่ 2 ของเดือนเมษายน ชาวบ้านเชื่อว่า ธจามิน (พระอินทร์) ผู้เป็นใหญ่แห่งเทวดาทั้งปวงจะลงมาโลกมนุษย์ เพื่อเตือนความทรงจำของผู้คนให้ระลึกถึงหน้าที่ทางศาสนา อันเป็นงานที่ธจามินได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าก่อนเสด็จสู่ปรินิพพาน ในวันสงกรานต์ผู้คนจะกระตือรือร้นในการให้ทานและทำความดี เพื่อชดใช้สิ่งที่ได้ทำผิดพลาดตลอดปีที่ผ่านมา ทั้งการทำความสะอาดวัด ทำอาหารถวายพระ มีการตั้งปะรำพิธีริมถนนเพื่อรับบริจาคเงินทำบุญงานบวชในเทศกาลเล่นน้ำ เชื่อว่าการบวชลูกชายเสมือนอุทิศเลือดเนื้อแด่พุทธศาสนาจะได้รับผลบุญอันยิ่งใหญ่ คนทั่วไปที่ไม่สามารถบวชลูกชายได้จะช่วยเหลือการบวชผ่านการบริจาคนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กลุ่มที่ 2 งานวิจัยที่ศึกษาประเพณีและพิธีกรรมของประเพณีสงกรานต์ในประเทศไทย

งานที่ศึกษารวบรวมและให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ในสังคมไทยเล่มสำคัญ คือ หนังสือ *ประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาลสงกรานต์* ของเสฐียรโกเศศ หนังสือเล่มนี้มีบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ในแง่มุมทางมานุษยวิทยา อธิบายที่มาของประเพณีสงกรานต์ ตำนานสงกรานต์ นางสงกรานต์ ตลอดจนเจ้าบรรยาภาการเล่นสงกรานต์ในกรุงเทพฯ และชนบทเมื่อราว พ.ศ. 2450-2470 (เสฐียรโกเศศ, 2500) หนังสืออีกเล่มคือ *ตรุษสงกรานต์ ประมวลความเป็นมาของปีใหม่ไทยในสมัยต่าง ๆ* ของ ส.พลายน้อย (2547) ประมวลความเชื่อต่าง ๆ ที่เนื่องด้วยประเพณีสงกรานต์ ทำให้เห็นกิจกรรมประเพณีของคนไทยถิ่นต่าง ๆ โดยเฉพาะการละเล่น และการทรงเจ้าเข้าผีซึ่งมีเล่นกันหลายประเภท เช่น เล่นสะบ้า เล่นมอญซ่อนผ้า เล่นเพลงพิชฐาน การเข้าแม่ศรี เล่นผีลอบ ผีจระเข้ ผีนางดั่ง ผีสุม ผีลึงลม ฯลฯ

สงกรานต์เป็นทั้งประเพณีราษฎร์และประเพณีหลวง ใน **พระราชพงศาวดารคำให้การชาวกรุงเก่า** ให้รายละเอียดประเพณีการพระราชกุศลสงกรานต์ไว้ว่า สงกรานต์เป็นการพระราชพิธีเพื่อความเป็นสิริมงคลของบ้านเมือง ในสมัยอยุธยา มีพระราชพิธีเถลิงศกที่พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาจะเสด็จทรงน้ำพระพุทธรูปปฏิมากรศรีสรรเพชญ์ เทวรูปพระพิฆเนศวร และโปรดฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์ พระราชาคณะมาทรงน้ำและรับพระราชทานอาหารบิณฑบาตและจตุปัจจัยไทยทานในพระราชวังทั้ง 3 วัน ทรงก่อดุสิตยทวายที่วัดพระศรีสรรเพชญ์และมีการฉลองพระเจดีย์ทวายโปรดฯ ให้ตั้งโรงทานเลี้ยงพระและราษฎร มีเครื่องโภชนาหารคาวหวาน น้ำกิน น้ำอาบ และยารักษาโรคพระราชทานทั้ง 3 วัน (หลวงโยธาธรรมนิเทศ, 2556)

ในหนังสือ **พระราชพิธีสิบสองเดือน** พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2553: 228-267) ทรงอธิบายว่า วันการพระราชกุศลสงกรานต์กำหนดเป็นเวลา 3 วัน วันแรกเป็นวันมหาสงกรานต์ วันที่สองเป็นวันเนา วันที่สามเป็นวันเถลิงศก การพระราชกุศลเริ่มก่อนวันสงกรานต์วันหนึ่ง มีสวตมณต์พระปริตรในการสงกรมุรธาภิเษก และฉลองพระทวาย เวลาเช้าเลี้ยงพระ เมื่อพระสงฆ์ฉันแล้วพระเจ้าแผ่นดินทรงพระดำเนินไปประพรมน้ำหอมในพระเจดีย์ทวายทั่วไป เวลาค่ำทรงน้ำพระในพระบรมมหาราชวัง พระที่สงกรจำนวนเท่าพระชนมพรรษา รุ่งขึ้นในวันเนา พระสงฆ์ฉันเช้า ทรงสงกรมุรธาภิเษกดับปกรณ์ เลี้ยงพระเพล พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานรดน้ำพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่สูงอายุ มีการสมโภชเวียนเทียนทั้ง 3 วัน

นอกจากให้ความรู้เรื่องการพระราชกุศลแล้ว หนังสือ **พระราชพิธีสิบสองเดือน** ยังมีเกร็ดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีสงกรานต์ ได้แก่ ตำนานสงกรานต์ ตำนานการก่อดุสิตยทวาย ตำนานข้าวบิณฑ์ เรื่องการก่อดุสิตยทวายนั้น ทรงอธิบายไว้ว่าพระทวายมี 4 ประเภท ได้แก่ พระทวายบรรดาศักดิ์ พระทวายสังเขปของหลวง พระทวายเตี้ยงยก และพระทวายน้ำไหล *พระทวายบรรดาศักดิ์* เป็นการก่อดุสิตยทวายในบริเวณวัด วัดคู่พระสงฆ์เพื่อให้ได้ทวายไปประสมปูนในการก่อสร้าง หรือนำทวายไปถมบริเวณวัดและพื้นที่ที่เป็นโคลนตม มักจะทำเมื่อเป็นช่วงเวลาสถาปนาพระอารามหรือบูรณะปฏิสังขรณ์วัด ครั้นดำเนินการเสร็จก็ยังมีก่อดุสิตยทวายเช่นเดิม แต่ทำพอเป็นสังเขป เรียกว่า *พระทวายสังเขปของหลวง พระทวายเตี้ยงยก* เป็นพระทวายเคลื่อนที่ได้ ที่รองพระทวายเป็นม้าสี่ขา กว้างประมาณหนึ่งศอก ก่อดุสิตยทวายกลางม้า มีราชวัติฉัตรธงกระดาดชล้อมรอบสถานที่ก่อดุสิตยทวายคือบ้าน ก่อเสร็จฉลอง จากนั้นจึงยกไปถมที่วัด สำหรับ *พระทวายน้ำไหล* เป็นพระทวายที่ก่อบนแพหยวก ปักราชวัติฉัตรธง บูชาด้วยข้าวบิณฑ์แล้วจึงเอาไปลอยน้ำ ทวายที่ก่อบนแพเป็นตัวแทนของบาปที่ทำไว้ตลอดปี จึงนิยมเอาบาปขึ้นเป็นพระเจดีย์ให้เป็นบุญ แล้วบูชาลอยน้ำ เชื่อว่าลอยในเวลาน้ำขึ้นจะอายุยืน ถ้าลอยเวลาน้ำลงอายุจะสั้น ส่วน **ข้าวบิณฑ์** เป็นข้าวที่ใช้ในพิธีกรรม มีที่มาจากคติที่คนปรารถนาจะถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระพุทธรูปด้วยความเคารพศรัทธาอย่างแรงกล้า จึงบรรจุจัดเป็นส้ารับอาหารที่ประณีตที่สุดไปตั้งบูชา ข้าวบิณฑ์มี 2 อย่าง คือ

ข้าวบัณฑิตพานสองชั้น และข้าวบัณฑิตพานชั้นเดียว ข้าวบัณฑิตพานสองชั้นใช้บูชาในวันตรุษสามวัน สงกรานต์สามวัน ข้าวบัณฑิตพานชั้นเดียว ใช้บูชาพระทรายและบูชาเทวดาที่รักษาพระชนมพรรษา เชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่ได้รับเครื่องสังเวณีจะพอใจ ดลบันดาลให้สำเร็จในสิ่งอันพึงปรารถนา (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2553)

การทบทวนงานวิจัย 2 กลุ่มข้างต้น ทำให้เห็นประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อในวัน สงกรานต์ของชนชาติต่าง ๆ ที่สะท้อนความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่าน ความเป็นสิริมงคลในวันต้นปี และ ความอุดมสมบูรณ์ เป็นพื้นฐานต่อการทำความเข้าใจประเพณีพิธีกรรมเนื่องในวันสงกรานต์ในปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยจะนำไปเป็นข้อมูลสำหรับวิเคราะห์พลวัตของประเพณีสงกรานต์ที่เปลี่ยนแปลงจากพิธีกรรม เปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์ในวิถีเกษตรกรรมไปเป็นพิธีกรรมกับการแสดงในบริบท สังคมไทยร่วมสมัย

กลุ่มที่ 3 งานวิจัยที่ศึกษาประเพณีสงกรานต์ที่ปรากฏในวรรณกรรมและงานวิจัยที่ ศึกษาตำนานสงกรานต์

ในหมู่ชนชาติพันธุ์ไท-ไทย มีตำนานอธิบายความเป็นมาของประเพณีสงกรานต์หลาย สำนวน บทความเรื่อง “สงกรานต์” ในวรรณกรรมและตำนานของคนไท-ไทย (2559: 49-67) อภิลักษณ์ เกษมผลกุล รวบรวมวรรณกรรมที่กล่าวถึงสงกรานต์และตำนานสงกรานต์ที่แพร่กระจาย ในกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลไท พบว่า วรรณกรรมสมัยอยุธยาที่กล่าวถึงสงกรานต์ ได้แก่ **กาพย์ห่อ โคลงนิราศธารทองแดง** ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร พรรณนาเรื่องการทำบุญในช่วงสงกรานต์ วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ที่กล่าวถึงสงกรานต์ ได้แก่ **พระราชพิธีสิบสองเดือน** กล่าวถึงพระราช พิธีเดือนห้า ประกอบด้วยการพระราชพิธีพระราชกุศลต่าง ๆ **โคลงทวาทศมาส** พระราชนิพนธ์ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ **เสภาขุนช้างขุนแผน** เล่า บรรยายเทศกาลเทศกาลชาวบ้านเมืองสุพรรณบุรี **รำพันพิลาป** ของสุนทรภู่ กล่าวถึงวิถีชีวิตไทยช่วง เทศกาลสงกรานต์ นอกจากนี้ยังมี **นิราศพระปฐม** ของหลวงจักรปาณี (ฤกษ์) กล่าวถึงเทศกาล สงกรานต์เป็นช่วงเวลาได้สานสัมพันธ์กับหญิงคนรัก **นิราศเดือน** ของหมื่นพรหมสมพัตสร (นายมี) กล่าวถึงสงกรานต์ของชาวบ้านสมัยรัชกาลที่ 3 เต็มไปด้วยมหรสพและการละเล่นรื่นเริงต่าง ๆ

ตำนานสงกรานต์ของคนไท-ไทย ที่อภิลักษณ์ เกษมผลกุล รวบรวมได้มี 8 สำนวน **ตำนาน ของไทใต้คง (ไทใหญ่)** ในพิธีบอยช้อนน้ำที่เมืองซอน มณฑลยูนนาน ประเทศจีน มีที่มาจาก **ตำนาน ขุนสาง** เล่าว่าขุนสางไปแย่งผู้หญิงมาเป็นภรรยาคนที่เจ็ด แต่ในที่สุดได้ถูกภรรยาหน้าแสนผมของขุนสาง ตัดคอจนขาด ตั้งได้กล่าวไว้แล้วในหน้าที่ 2

ตำนานของไหล้อลิบสองปันนา เล่าว่า มีพญามารโหดเหี้ยมตนหนึ่ง รังแกผู้คนจนได้รับความเดือดร้อนไปทั่ว ต่อมาพญามารอุทิศหญิงสาวมาเป็นเมียคนที่ 12 หญิงสาวผู้นี้มีปัญหาสูง คินหนึ่งได้หลอกถามวิธีการกำจัดพญามารผู้เป็นอมตะ พญามารหลงกลบอกความลับว่าเส้นผมของตนสามารถรัดคอให้ขาดได้ นางจึงถอนเส้นผมพญามารมาตัดคอจนตาย เมียทั้ง 12 นำไฟมาเผาศีรษะพญามาร แต่ไฟกลับลุกกลามไหม้ไปทั่ว ครั้นฝั่งลงดินก็ส่งกลิ่นเหม็นจนทนไม่ไหว ครั้นโยนลงน้ำ น้ำก็เดือดท่วมมองไปทุกแห่ง นางทั้ง 12 จึงตกลงกันผลิตเวรอุ้มศีรษะพญามารไว้เพื่อยับยั้งภัยพิบัติทั้งปวง ทุกครั้งที่เปลี่ยนเวรกันจะใช้น้ำรดล้างศีรษะพญามารด้วย คนไทจึงช่วยพวกนางล้างศีรษะพญามารปีละครั้งเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณ

นอกจากนี้ ในกลุ่มไทลื้อ ยังมีตำนานสงกรานต์ที่เข้าข่ายเป็นตำนานสร้างโลก เล่าว่า เดิมแผ่นดินเป็นทุ่งหญ้า “หฺนซีเจีย” ได้นำเมล็ดพันธุ์พืชไปใส่ถ้ำไว้จนเต็ม ทุกปีจะไปหยิบเมล็ดพันธุ์พืชออกมาหนึ่งเมล็ด แต่ทุกครั้งที่น่าเมล็ดพืชออกมาจะเกิดไฟไหม้ใหญ่ จากนั้นน้ำท่วม เกิดลมพายุใหญ่พัดผ่านจนกลายเป็นภูเขาและทะเล หฺนซีเจียจะลงมาหว่านเมล็ดบัว เมื่อดอกบัวบานได้เนรมิตให้กลายเป็นทวีปทั้ง 4 มีเทวดาแยกย้ายกันไปประจำตามทวีปต่าง ๆ เทพทั้งหลายกินดินหอมแยกเพศเป็นชายหญิง หฺนซีเจียให้เทพอีก 4 องค์ลงมาจัดการเรื่องฤดูกาล มีเทพองค์หนึ่งชื่อว่า “หฺนส่ง” ขัดแย้งกับเทพอีก 3 องค์ ด้วยเรื่องกำหนดเดือนหนึ่งควรมีจำนวนวันกี่วัน เทพทั้งสามทวีปและหฺนซีเจียจึงปรึกษากันเพื่อหาทางกำจัดหฺนส่ง สุดท้ายเมียของหฺนส่งคนหนึ่งซึ่งแอบรักหฺนซีเจียได้อาสา lobบฆ่าหฺนส่งด้วยการเอาเส้นผมของหฺนส่งตัดคอจนตาย แต่เมื่อหัวของหฺนส่งตกลงถึงพื้น ได้ทำให้เกิดไฟลุกไหม้ บรรดาเมียของหฺนส่งจึงต้องผลัดกันอุ้มหัวหฺนส่งไว้ และเอาน้ำเย็นรดล้างกัน หลังจากนั้นหฺนซีเจียกับเทพทั้งสามจึงร่วมกันแบ่งฤดูกาลโลกใหม่ ทำให้พืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์

บทความเรื่อง *สงกรานต์: เทศกาลสาดน้ำจีน วันวาน และวันนี้* (2559: 71-72) กล่าวถึง **ตำนานสงกรานต์จีน** ว่า ครั้งหนึ่งหมู่บ้านชาวโหริ่มแม่น้ำจินซาเกิดเพลิงไหม้ มีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อว่า “หลี่เหลียง” มาช่วยดับไฟจนมอด หลี่เหลียงเสียเหงื่อจนเป็นลม ชาวบ้านจึงตักน้ำมาให้ดื่มดับกระหาย แต่ตักน้ำเท่าไรก็ไม่สามารถดับกระหายได้ หลี่เหลียงจึงเอาหัวจุ่มน้ำและกลายเป็นมังกรว่ายน้ำไป จากคุณงามความดีนั้น ทุกปีในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ชาวบ้านจะระลึกถึงหลี่เหลียงด้วยการทำอุโมงค์ตันไม้ไผ่ล้นน้ำ เวลาเที่ยงวันชาวบ้านจะพากันลอดอุโมงค์และสาดน้ำกัน นอกจากนี้ มีอีกตำนานหนึ่งเล่าว่ามีแม่ลูกคู่หนึ่ง วันหนึ่งแม่จะมาส่งข้าวให้ลูกแต่กลับสิ้นลม หัวไปกระแทกตันไม้เสียชีวิต ลูกชายเสียใจจึงไต่ต้นไม้ขึ้นแล้วแกะสลักเป็นรูปแทนแม่ของตน ทุกปีหลังเทศกาลเซ็งเม้งไป 7 วัน เขานำรูปสลักแม่ออกมาเซ็ดล้างทำความสะอาด กลายเป็นที่มาของเทศกาลสาดน้ำ

บทความเรื่อง *“ตะจาน: สงกรานต์พม่า เทศกาลเปลี่ยนผ่าน วิถีเกษตร กับความหวังของผู้คน”* (2559: 86-87) กล่าวถึง **ตำนานสงกรานต์พม่า** ว่า ตำนานสงกรานต์พม่ามีชื่อว่า “มหา-ปิง

แน” หรือตำนานการกำเนิดพระคเณศ เล่าว่า พระอินทร์กับท้าวอาจิพรมทำพนันกัน สุดท้ายท้าวอาจิพรมแพ้ จึงต้องตัดเศียรถวายพระอินทร์ พระอินทร์นำหัวช่างมาต่อร่างอาจิพรมจึงกลายเป็นพระคเณศ ส่วนเศียรเดิมของท้าวอาจิพรมนั้นมีอานุภาพมาก เมื่อทิ้งน้ำทำให้น้ำแห้ง ทิ้งลงดินจะกลายเป็นไฟ ทิ้งไปในอากาศฝนจะแล้ง ด้วยเหตุนี้จึงต้องให้ธิดาของท้าวอาจิพรมถือไว้ปละองค์ ตำนานสงกรานต์พม่ายังมีกล่าวถึง ในหนังสือ **ตรุษสงกรานต์ ประมวลความเป็นมาของปีใหม่ไทย สมัยต่าง ๆ** ส.พลายน้อย (2547: 9-10) บันทึกว่า ชาวพม่ามีตำนานเล่าว่า สักยามินได้เสียดกับอสิพรมเรื่องสัปดาห์หนึ่งมีกวัน เมื่อตกลงกันไม่ได้จึงไปขอให้หมอดูกะวาลาตัดสิน โดยมีสัญญาว่าถ้าฝ่ายใดแพ้จะต้องถูกตัดเศียร ปรากฏว่าสักยามินชนะและอสิพรมถูกตัดเศียร อย่างไรก็ตาม เศียรอสิพรมมีฤทธิ์ร้อนจัดมาก หากตกลงพื้นจะทำให้โลกมนุษย์มอดไหม้ ถ้าโยนขึ้นไปบนอากาศฝนก็จะแล้ง ถ้าทิ้งลงมหาสมุทรน้ำก็จะแห้ง ดังนั้น จึงให้เทพธิดาเจ็ดนางผลัดเปลี่ยนกันรักษาเศียรอสิพรม เมื่อครบวาระขึ้นปีใหม่เทพธิดาองค์เก่าจะมอบเศียรอสิพรมให้เทพธิดาองค์ใหม่แทนต่อไป และเวียนเช่นนี้จนครบทั้ง 7 นาง

การทบทวนวรรณกรรมในกลุ่มนี้ ทำให้เข้าใจความเป็นมาของประเพณีสาดน้ำในวันสงกรานต์ ซึ่งปัจจุบันพัฒนาไปเป็นการเล่นน้ำแบบสมัยใหม่ ตลอดจนเห็นความคิดของคนโบราณที่บันทึกความรู้สึกที่มีต่อการเปลี่ยนผ่านในฤดูร้อนผ่านตำนานสงกรานต์ ซึ่งนอกจากจะทำให้เข้าใจความหมายและความสำคัญของประเพณีในสำนึกของคนในอดีตแล้ว ยังเป็นข้อมูลสำหรับวิเคราะห์พลวัตของตำนานสงกรานต์ที่กลายเป็นการแสดงในขบวนแห่รถสงกรานต์ที่นิยมนำอนุภาคนางสงกรานต์มาเป็นสัญลักษณ์ของประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน

กลุ่มที่ 4 งานวิจัยที่ศึกษาบทบาทหน้าที่ของประเพณีสงกรานต์

งานกลุ่มนี้มุ่งหาความหมายของการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของประเพณีสงกรานต์ บทความ *“สงกรานต์: วิถีชีวิตไทยที่เปลี่ยนแปลง”* ในหนังสือ **ผ้าขาวม้า, ผ้าซิ่น, กางเกงใน และ ฯลฯ ว่าด้วยประเพณีความเปลี่ยนแปลง และเรื่องสรรพสาระ** (2557: 42-46) นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า การเปลี่ยนปีมีความสำคัญต่อชีวิตคนไทยในอดีตอย่างมาก เพราะเป็นเวลาที่อันตราย ช่วงเวลานี้จึงมีพิธีขับไล่ผีร้าย ดังตัวอย่างชาวไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีพิธี “แม่ว่าน” คือการทำพิธีช่อมแซมหมู่บ้าน ขับไล่ผีร้ายออกจากหมู่บ้าน และปิดหมู่บ้านเพื่อไม่ให้ผีย้อนกลับมาอีก หรือในพิธีหลวง มีการสวดอาถรรพณ์ภูตภูตตลอดคืนถึงรุ่งสาง เพื่อขับไล่ผีร้าย เป็นต้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ชี้ว่าพิธีที่ปฏิบัติระหว่างสงกรานต์พัฒนามาจากการไล่ผีและขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อคุ้มครองในเวลาที่มีอันตราย เช่น ขบวนแห่พระออกจากเมืองไปตามเส้นทางที่กำหนด เดิมไม่ได้ต้องการให้คนสรงน้ำพระเพียงอย่างเดียว หากแต่พัฒนามาจากคติแห่พระไล่ผีออกจากเมือง ธรรมเนียมการถวายข้าวบิณฑ์พระพุทธรูป

สื่อให้เห็นว่าเดิมเป็นการเลี้ยงผีหรือเลี้ยงเทพ ในบทความนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ยังวิเคราะห์ว่าประเพณี สงกรานต์จำแนกออกได้หลายมิติ เช่น *มิติเกี่ยวกับชุมชน* ประเพณีสงกรานต์ที่ประกอบด้วย การละเล่นในตอนบ่ายเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหนุ่มสาวอย่างหนึ่ง และเสริมสร้างความเป็น ปึกแผ่นของชุมชนด้วย *มิติเกี่ยวกับระบบเครือญาติ* นิธิเชื่อว่าหัวใจที่แท้จริงของการรดน้ำสาดน้ำ คือ การยืนยันความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ ไม่ใช่ความบันเทิงอย่างที่พบในปัจจุบัน ดังนั้นในวันสิ้นปี และขึ้นปีใหม่ จึงเป็นโอกาสสำคัญของการยืนยันความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติด้วยพิธีกรรมการรด น้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่ การทำบุญให้แก่ผีปู่ย่าตายาย หรือสงฆ์พระ *มิติเกี่ยวกับศาสนา* เป็นพื้นฐาน สำคัญของปีใหม่ ทั้งประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์มีพิธีกรรมเพื่อยืนยันความสัมพันธ์กับผีดี ทั้งนี้ สายสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีดีจะถูกกำหนดด้วยชนบประเพณี เป็นข้อผูกพันให้เกิดพันธกรณีต่อกัน เช่น ผีบรรพบุรุษควรได้รับการบูชาและบอกกล่าวในเรื่องสำคัญที่เกิดแกว่งควาน ในทางตรงกันข้ามผีก็ มีพันธกรณีจะต้องปกป้องรักษาคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข การเลี้ยงผีในวันสงกรานต์ ปีใหม่จึง เป็นเวลาประกอบพันธกรณีซึ่งพึงมีต่อกันให้สมบูรณ์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2557)

นอกจากนี้ หนังสือ *พิพิธมาลา นานาสงกรานต์* (2560) ในโครงการตำราและหนังสือ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อรวบรวมบทความเกี่ยวกับเทศกาลสงกรานต์ ในวาระที่รองศาสตราจารย์ ดร.อุบล เทศทองมีอายุครบ 5 รอบในปี พ.ศ.2559 ได้นำเสนอบทความที่ ทำให้เห็นการปรากฏอยู่ในมิติต่าง ๆ ของประเพณีสงกรานต์ทั้งในวรรณกรรม สื่อสมัยใหม่ และ กิจกรรมในบริบทการท่องเที่ยว มีบทบาทสำคัญในด้านการสร้างความบันเทิง เช่น บทความเรื่อง “สงกรานต์ในหนังไทย: ภาพสะท้อนที่เปลี่ยนแปลง” กล่าวถึงประเพณีสงกรานต์ที่เป็นฉากและกลไก การดำเนินเรื่องในภาพยนตร์ บทความเรื่อง “สงกรานต์ในเพลงไทย” กล่าวถึงสงกรานต์ในมิติที่เป็น แรงบันดาลใจในการประพันธ์เพลงของศิลปิน บทความเรื่อง “ถนนสายสงกรานต์: ถนนข้าวกับการ สร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น” แสดงให้เห็นมโนทัศน์เรื่องข้าวของคนไทยและการสร้างตัวตนของแต่ละ ท้องถิ่นผ่านการตั้งชื่อถนนที่ใช้เล่นน้ำสงกรานต์ บทความ “ปั่นน้ำเป็นปืน (ฉีบน้ำ)” เล่าถึงความ เป็นมาและรูปแบบของปืนฉีบน้ำที่เป็นอุปกรณ์เพิ่มความสนุกสนานในการเล่นน้ำวันสงกรานต์ (สมชาย สำเนียงงาม (บรรณาธิการ), 2560)

กลุ่มที่ 5 งานวิจัยที่ศึกษาพลวัตของประเพณีสงกรานต์และผลกระทบที่เกิดขึ้นจาก ความเปลี่ยนแปลงของสังคม

ความเปลี่ยนแปลงในประเพณีสงกรานต์เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ราชสำนักรับ ประเพณีสงกรานต์จากอินเดีย ดังบทความเรื่อง *รดน้ำ, สาดน้ำ สงกรานต์ วัฒนธรรมร่วมของ อุษาคเนย์* (2559) สุจิตต์ วงษ์เทศ เสนอว่าสงกรานต์ที่ปฏิบัติกันในสังคมไทยเป็นพิธีกรรมที่

สืบเนื่องมาจากพิธีกรรมในศาสนาผีที่เป็น รากเหง้าดั้งเดิมของชาวอุษาคเนย์ก่อนมีพุทธศาสนาและก่อนติดต่อกับอินเดีย แต่ต่อมาพัฒนารูปแบบออกไป เช่น การรดน้ำไหว้ผีบรรพบุรุษและไหว้ผู้อาวุโสที่จัดขึ้นหลังฤดูเก็บเกี่ยวพัฒนามาเป็นการสาดน้ำ การเลี้ยงผีเพื่อขอให้อำนวยผลผลิตพัฒนามาเป็นการเลี้ยงพระ บังสุกุลอุทิศส่วนกุศลให้ผีบรรพชน การละเล่นเสียงทอย การแข่งขัน ตลอดจนเล่นเพลงตอบโต้หญิง-ชาย พัฒนามาเป็นการละเล่นในมหรสพปัจจุบัน

ในบทความ “สงกรานต์: วิถีชีวิตไทยที่เปลี่ยนแปลง” นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2557: 47-48) กล่าวว่า สงกรานต์ของไทยเป็นประเพณีการเปลี่ยนปีของสังคมเกษตรกรรมที่ผลิตเพื่อเลี้ยงตนเอง ซึ่งต้องอาศัยความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติมาหล่อเลี้ยงอย่างต่อเนื่อง และสร้างระเบียบของสังคมขึ้นจากระบบเครือญาติเพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีความเชื่อเรื่องผีเป็นรากฐาน เมื่อสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป สิ่งที่เป็นวิญญาณของสงกรานต์แบบเก่าหายไป เช่น ไม่มีใครรู้สึกมากกว่าการยกขึ้นสู่ราศีเมษของดวงอาทิตย์จะกระทบต่อชีวิตของชุมชนเป็นพิเศษอย่างไร คนดูปฏิทินรูปนางสงกรานต์แล้วไม่ได้คิดถึงชุมชน แต่คิดถึงตัวเองว่าจะรวยขึ้นหรือจนลงอย่างไร เป็นต้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ จึงเสนอว่าการปรับประเพณีเก่าให้ดำรงอยู่ในสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปต้องเข้าใจว่าประเพณีเก่าไม่ได้มีคุณค่าในตัวของมันเอง การพยายามปรับประเพณีเก่าจึงต้องมองเห็น “พลัง” ของประเพณีเก่าและปรับให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของเราในปัจจุบัน

บทความเรื่อง บุญเดือนห้า-สงกรานต์ ในลาวและอีสานโดยสังเขป (2559: 110-118) อธิระวัฒน์ แส่นคำ กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงกรานต์ในลาวและอีสานว่า สงกรานต์ลาวในปัจจุบันมีพิธีกรรมและกิจกรรมที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวของเมืองมรดกโลก วันสังขารล่อง ชาวลาวยินยมน้ำพระพุทธเจ้าและธงตัวเพ็ญ ซึ่งเป็นธงเสียงทอยโชคชะตาประจำปี เพื่อนำไปปักไว้บนพระธาตุทรายที่ก่อขึ้นบนหาดทรายริมแม่น้ำโขง วันเนาถือว่าเป็นวันที่สำคัญมากเพราะมีการแห้ว ซึ่งปัจจุบันจัดเป็นขบวนแห่อย่างยิ่งใหญ่ มีขบวนแห่จากคุ้มบ้าน หน่วยงาน ชนเผ่าในลาวเข้าร่วมกว่า 23 ขบวน จากเดิมที่มีเพียง 4 ขบวน มีการประกวดนางสังขานเพื่อคัดเลือกหญิงสาวลูกหลานชาวเมืองหลวงพระบางมาทำหน้าที่นางสังขาน ขบวนนางสังขานกลายเป็นศูนย์กลางของขบวนแห่ทั้งหมดแทนที่ขบวนวอพระราชอาณา ในวันขึ้นปีใหม่มีประเพณีตักบาตรพุทธานุสซึ่งประเพณีใหม่ ชาวหลวงพระบางจะพากันเดินไปยังพระธาตุพุทธานุส ระหว่างทางจะหยิบก้อนข้าวเหนียววางไว้ตามหัวเสาบันไดไปตลอดทางเพื่อทำทานให้กับวิญญาณเร่ร่อนทั้งหลาย นอกจากนี้ ในปัจจุบันปู่เยอย่าเยอซึ่งนับถือเป็นบรรพบุรุษชาวลาวยังถูกทำเป็นโปสเตอร์ ตุ๊กตาของที่ระลึก กลายเป็น mascot ของหลวงพระบางมากกว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

บทความเรื่อง *การทำให้สงกรานต์กรุงเทพฯ เป็นสินค้าวัฒนธรรมในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว* (2561) ปุรินทร์ นาคสิงห์ และอังกร หงส์ศณานุเคราะห์ กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เทศกาลสงกรานต์กลายเป็นสินค้าเพื่อประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ ส่งผลให้รูปแบบและความหมายของเทศกาลสงกรานต์เปลี่ยนแปลงไปเป็นเทศกาลเล่นสาดน้ำมากกว่าเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะกรุงเทพฯ ที่ไม่มีรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นทุนในการจัดเทศกาลสงกรานต์เหมือนพื้นที่อื่น ๆ และวิถีชีวิตคนเมืองเน้นความเป็นปัจเจกชน จึงขาดจุดร่วมที่จะยึดโยงผู้คนอันหลากหลายเข้าไว้ด้วยกัน ดังนั้น จึงต้องสร้างกิจกรรมให้มีมูลค่าเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว และทุกคนสามารถเข้าร่วมได้ง่ายที่สุดซึ่งก็คือ “การสาดน้ำ” และลดทอนความยุ่งยากของพิธีกรรมอื่นลง เป็นเหตุให้ความหมายของการเล่นสาดน้ำเหลือเพียงความสนุกสนานรื่นเริงเท่านั้น นอกจากนี้ ยังมีความพยายามสร้างกิจกรรมใหม่ให้กับพื้นที่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ทำให้เห็นว่าสิ่งที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมมีอัตลักษณ์แตกต่างกัน เช่น จุดขายของสงกรานต์สีลม คือ สงกรานต์ของกลุ่มหลากหลายทางเพศ ซึ่งในบริบทนี้สิ่งที่เป็นสินค้าคือตัวนักท่องเที่ยวที่ต่างเป็นสินค้าของกันและกัน ขณะที่สงกรานต์ผ้าขาวม้าที่สยามสแควร์ ใช้ผ้าขาวม้าเป็นสัญลักษณ์เพื่อสื่อสารความเป็น “สงกรานต์สีขาว” ที่เน้นความปลอดภัยและการท่องเที่ยวที่จะได้สัมผัสความเป็นไทยผ่านสงกรานต์ 4 ภูมิภาคที่ผู้จัดงานนำมาจำลองไว้ ลักษณะดังกล่าวนี้ว่าสงกรานต์ได้กลายเป็นสินค้า มีสถานภาพใหม่ที่สามารถนำไปสู่การซื้อขายในทางเศรษฐกิจได้ผ่านการประกอบสร้างหรือเปลี่ยนแปลงความหมายหรือต่อระหว่างความหมายใหม่กับความหมายเก่า ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสครอบครองหรือร่วมกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ ได้โดยไม่จำเป็นต้องเติบโตมากับวัฒนธรรมนั้น และไม่จำเป็นต้องเข้าใจความหมายที่อยู่เบื้องหลังในวัฒนธรรมเดิม (ปุรินทร์ นาคสิงห์ และอังกร หงส์ศณานุเคราะห์, 2561)

กลุ่มที่ 6 งานวิจัยที่ศึกษาเรื่องเทศกาลวันไหล

จากการสำรวจพบว่างานวิจัยที่ศึกษาเรื่องวันไหลมีเพียงวิทยานิพนธ์ของเจษฎา ศุนาลัย เรื่อง *ปัจจัยเงื่อนไขและผลสืบเนื่องของการรื้อฟื้นงานประเพณีก่อพระทรายวันไหล บางแสน จังหวัดชลบุรี* (2547) มุ่งศึกษาความเป็นมาและพัฒนาการของประเพณีก่อพระทรายวันไหล บางแสน จังหวัดชลบุรี ปัจจัยที่ทำให้เกิดการรื้อฟื้นประเพณีก่อพระทรายวันไหล บางแสน จังหวัดชลบุรี และวิเคราะห์ผลสืบเนื่องของการรื้อฟื้นประเพณีก่อพระทรายวันไหล โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และสังเกตประเพณีก่อพระทรายวันไหลในปี พ.ศ. 2546 ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีก่อพระทรายวันไหล บางแสน จังหวัดชลบุรี เป็นประเพณีเก่าแก่ของท้องถิ่นที่มีมานานแล้ว ในอดีตมีการก่อพระทรายทั้งในวันสงกรานต์ที่ในวัดและก่อพระทรายน้ำไหลในวันไหลที่จัดหลังวันสงกรานต์

วัตถุประสงค์ของการก่อพระทรายในอดีต มีข้อสันนิษฐาน 3 ข้อ ข้อแรกเชื่อว่า มาจากตำนานพุทธศาสนา ซึ่งมี 2 ส่วน ส่วนหนึ่ง เล่าว่า ประชาชนก่อพระทรายไว้ริมแม่น้ำ เพื่อสักการะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เสด็จผ่านมาทางเรือ ส่วนที่ 2 เล่าว่า ชายคนหนึ่งพายเรือมาในลำน้ำได้เห็นแสงพระจันทร์ในวันเพ็ญเป็นประกายระยิบระยับบนผิวน้ำ ทำให้นึกถึงแสงที่ส่องสว่างจากกายของพระพุทธเจ้า ชายผู้นี้จึงจอดเรือและก่อพระเจดีย์ทรายที่ริมน้ำเพื่อเป็นพุทธบูชา ข้อสันนิษฐานที่ 2 เชื่อว่าวัตถุประสงค์ของการก่อเจดีย์ทรายเกิดจากชุมชนแสวงสุขเอง หลังวันสงกรานต์ประชาชนจะขนทรายมาก่อพระทรายที่วัดซึ่งอยู่ใกล้แม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งการทำเช่นนี้ช่วยให้ลำคลองไม่ตื้นเขินและน้ำไหลสะดวก ข้อสันนิษฐานที่ 3 เชื่อว่าประชาชนจัดประเพณีก่อพระทรายขึ้นเพื่อคืนทรายให้วัด เพื่อที่วัดจะได้นำทรายไปใช้ประโยชน์ต่อ ประเพณีนี้จึงเป็นทั้งการขอขมาและการทำบุญสร้างกุศลที่เชื่อว่าได้านิสงส์มาก

จุดเด่นของพระทรายน้ำไหลบางแสนที่จัดเป็นการท่องเที่ยวในปัจจุบัน คือ ความสวยงามของพระทรายประยุกต์ เจษฎา ศุนาลัย ได้ศึกษาพัฒนาการของการก่อพระทรายน้ำไหลบางแสนพบว่ามีการแบ่งออกเป็น 3 ยุค **ยุคที่ 1** เริ่มตั้งแต่อดีตจนถึงก่อนก่อตั้งสุขาภิบาลแสนสุข รูปทรงของพระเจดีย์ทรายเป็นทรงเจดีย์เหมือนการก่อเจดีย์ทรายในที่อื่น ๆ และการตกแต่งจะใช้เพียงธงสีประดับบนพระเจดีย์ทรายเท่านั้น **ยุคที่ 2** ตั้งแต่สุขาภิบาลแสนสุขได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลแสนสุข ในยุคนี้ กำนันและผู้ใหญ่บ้านย้ายกิจกรรมมาจัดที่ชายหาดบางแสน ประชาชนจะร่วมกันก่อพระเจดีย์ทรายที่ชายหาด แต่ไม่มีการประกวดแข่งขัน การตกแต่งใช้ธงสี เปลือกหอย รูปเทียน และดอกไม้ **ยุคที่ 3** ตั้งแต่ได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลแสนสุขจนถึงปัจจุบัน นายกเทศมนตรีต้องการสนับสนุนให้ประเพณีก่อพระทรายเป็นประเพณีประจำท้องถิ่นที่ยิ่งใหญ่ จึงได้ยกการก่อพระทรายเป็นกิจกรรมเด่นของงาน มีการจัดประกวดพระทราย แบ่งเป็น 5 ประเภท ได้แก่ กลุ่มประชาชนทั่วไป กลุ่มบริษัทห้างร้าน กลุ่มโรงเรียนประถมศึกษา กลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษา และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ โดยเจษฎา ศุนาลัย วิเคราะห์ว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการรื้อฟื้นประเพณีก่อพระทรายวันไหล บางแสน จังหวัดชลบุรี มีด้วยกัน 4 ประการ คือ การสร้างอัตลักษณ์ประจำถิ่น โดยเทศบาลเห็นความจำเป็นของการสร้างประเพณีให้โดดเด่นเพื่อให้เป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นบางแสนจึงจัดให้มีการก่อพระเจดีย์ทรายที่ยาวที่สุดในประเทศไทย ปัจจัยจากการเมือง การรื้อฟื้นประเพณีเป็นผลจากนโยบายของเทศบาลตำบลแสนสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นโยบายของนายสมชาย คุณปลื้ม ที่ต้องการให้ประเพณีก่อพระทรายวันไหลเป็นจุดเด่นที่สร้างชื่อเสียงให้กับตำบลแสนสุข ปัจจัยการท่องเที่ยว การรื้อฟื้นประเพณีเป็นผลจากนโยบายการท่องเที่ยวของรัฐบาล การประกาศปีแห่งการท่องเที่ยวไทยเป็นจุดเริ่มต้นการประชาสัมพันธ์ประเพณีวันไหลบางแสน ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา (เจษฎา ศุนาลัย, 2547)

โดยรวมแล้ว การทบทวนวรรณกรรมข้างต้นทำให้เห็นว่า สงครามเป็นประเพณีที่มีความหมายต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในภูมิภาคอนุภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาช้านาน ประเพณีสงครามมีพลวัตอย่างต่อเนื่องอันเป็นผลจากความเปลี่ยนแปลงของสังคมแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะบริบทการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งยังไม่มีผู้ศึกษาสงครามในบริบทดังกล่าวนี้มากนัก งานวิจัยนี้ จึงจะใช้ข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมเป็นพื้นฐานสำหรับต่อยอดในการมองความเปลี่ยนแปลงและวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดพลวัตของประเพณีสงครามในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยต่อไป

2. งานวิจัยเกี่ยวกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์

คติชนสร้างสรรค์เป็นทฤษฎีที่มุ่งทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของคติชนที่มีพลวัตทั้งในด้านรูปแบบ จุดประสงค์ การถ่ายทอด ตลอดจนบทบาทหน้าที่ที่ถูกใช้เพื่อรองรับบริบทสังคมใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำความเข้าใจวิถีคิดของคนไทยที่มีต่อการหยิบใช้คติชนอันเป็นทุนทางวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นมาสร้างสรรค์ในบริบทใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการในปัจจุบัน จากการสำรวจพบว่า มีงานวิจัยที่นำทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ไปศึกษาคติชนในกลุ่มตำนาน เรื่องเล่า ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ งานวิจัยกลุ่มสำคัญเป็นกรณีศึกษาที่อยู่ภายใต้ชุดโครงการวิจัยเรื่อง **“คติชนสร้างสรรค์”: พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย** จำนวน 20 โครงการ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่ม “คติชนสร้างสรรค์” จากข้อมูลประเพณีนิทานพื้นบ้าน เช่น งานวิจัยเรื่อง **การประยุกต์เรื่องเล่าพื้นบ้านในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและการท่องเที่ยวในภาคกลาง (2558)** อภิลักษณ์ เกษมผลกุล พบว่าเรื่องเล่าพื้นบ้านเป็นประโยชน์ต่อการสร้างมูลค่าเพิ่มให้สินค้าในท้องถิ่น เพราะทำให้สินค้ามี “story” ช่วยโน้มน้าวใจให้นักท่องเที่ยวรู้สึกว่าการซื้อสินค้านั้นเพราะมีคุณค่าและความหมายพิเศษ เช่น ชาขุนช้าง साโทขุนแผน เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นของจังหวัดสุพรรณบุรีที่นำนิทานประจำถิ่นเรื่องขุนช้างขุนแผนมาให้ความหมาย โดยเลือกขุนแผนที่มีบุคลิกเป็นคนเจ้าชู้เป็นตราเหล่าสาโท ส่วนขุนช้างที่มีฐานะร่ำรวยเป็นตราของชาซึ่งถือว่าเป็นเครื่องตีมันดี งานวิจัยเรื่อง **การประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างสรรค์วัดถุมงคลในสังคมไทยปัจจุบัน (2558)** สุกัญญา สุขฉายา ชี้ให้เห็นว่า ในวงการพุทธพาณิชย์ นิทานพื้นบ้านถูกใช้เป็นแหล่งอ้างอิงในการผลิตวัดถุมงคล เครื่องราง ของขลัง เช่น อนุภาคต่าง ๆ ในนิทานสังข์ทองถูกนำมาทำวัดถุมงคล ไม่ว่าจะเป็นเหรียญหล่อรูปพระสังข์เรียกเนื้อเรียกปลา ผ้ายันต์สังข์ทอง หน้ากากเจ้าเงาะ มนต์ร์จินตามณี ฯลฯ เหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากนิทานพื้นบ้านมีบทบาทเอื้อต่อการอนุমান “สรรพคุณ” เช่น มนต์มหาจินตามณี ที่ใช้เรียกเนื้อเรียกปลา ก็เชื่อว่าใช้เรียกเงินทอง เรียกโชคลาภได้ เป็นต้น

กลุ่ม “คติชนสร้างสรรค์” จากข้อมูลประเภทประเพณีพิธีกรรม เช่น งานวิจัยเรื่อง **ภูมิปัญญา ล้านนาในการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ” “ส่ง” “ถอน” ที่เกี่ยวกับภัยพิบัติในสังคม ปัจจุบัน** (2558) เชิดชาติ หิรัญโร พบว่า พิธีสืบชะตาซึ่งเดิมใช้เพื่อต่อชีวิตของคน ปัจจุบันถูกนำไปประยุกต์ใช้กับทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์และแก้ปัญหาในมิติต่าง ๆ เช่น พิธีสืบชะตาแม่น้ำโขงที่จังหวัดเชียงรายจัดขึ้นเพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้กับคนในชุมชนหลังเกิดปรากฏการณ์แม่น้ำโขงแห้งขอดลงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน พิธีสืบชะตาแม่น้ำสาละวินที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนจัดขึ้นเพื่อต่อต้านโครงการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำสาละวิน พิธีสืบชะตาออยหลวงอินทนนท์จัดขึ้นเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ เป็นต้น งานวิจัยเรื่อง **พระอุปคุต: การสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน** (2557) วัชรภรณ์ ดิษฐบ้าน พบว่า ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตมีการสืบทอดในพื้นที่ภาคเหนือและภาคอีสาน ขณะเดียวกันก็มีพลวัตที่นำประเพณีดังกล่าวมาปรับ พระอุปคุตเที่ยงคืนไปสร้างในพื้นที่ภาคกลาง ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยมีประเพณีนี้มาก่อนเพื่อสนองความต้องการของพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้ ยังมีการสร้างความหมายใหม่ให้แก่พระอุปคุตในมิติพระเครื่องและวัตถุมงคล ทำให้เกิดมโนทัศน์เรื่องพระอุปคุตปราบมาร บันดาลโชค

กลุ่ม “คติชนสร้างสรรค์” ในการนำเสนออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในบริบท “ข้ามพรมแดน” เช่น งานวิจัยเรื่อง **งานปอยไทใหญ่: การแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่** (2559) ศิราพร ณ ถลาง และสุพิน ฤทธิ์เพ็ญ พบว่า ชาวไทใหญ่อพยพจากรัฐฉานที่เข้ามาตั้งรกรากหรือทำงานในฐานะแรงงานข้ามชาติในประเทศไทยได้อาศัยช่วงเวลาของเทศกาลงานปอยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ปอยสา่งลอง ปอยออกหว้า ปอยปีใหม่ไต ประกาศอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทใหญ่ผ่านคติชนทั้งในด้านประเพณีพิธีกรรม เครื่องแต่งกาย วรรณกรรมพื้นบ้าน ตำนาน บทเพลง อาหาร เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมของชาวไทใหญ่ในบริบทข้ามพรมแดน และมีบทบาทเป็นเสมือนใยแมงมุมที่ยึดโยงชาวไทใหญ่จากทั่วทุกทิศทั้งในรัฐฉานและอำเภอต่าง ๆ ในประเทศไทยให้มารวมอยู่ด้วยกัน ช่วยให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจแก่ชาวไทใหญ่ที่รู้สึกว่ายังมีสายใยยึดโยงกับบ้านเกิดเมืองนอนมิได้ตัดขาด หลุดลอยจากมาตุภูมิเสียทีเดียว (ศิราพร ณ ถลาง และสุพิน ฤทธิ์เพ็ญ, 2559)

แนวคิดประเพณีประดิษฐ์

ประเพณีประดิษฐ์เป็นแนวคิดที่เริ่มได้รับความสนใจจากนักมานุษยวิทยาและนักคติชนวิทยาไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2545 พบว่ามีงานวิจัยหลายเล่มนำแนวคิดดังกล่าวไปใช้ศึกษาประเพณีพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในบริบทสังคมไทย งานเล่มแรก ได้แก่ วิทยานิพนธ์เรื่อง **พระราชู: ประเพณีประดิษฐ์แห่งวัดศิระชะทอง** (2545) เอกรินทร์ พึ่งประชา ศึกษาคตินุชาพระราชูที่วัดศิระชะทอง จังหวัดนครปฐม ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนศิระชะทองเป็นกลุ่มลาวเวียงที่ถูกกวาดต้อนมาในฐานะเชลยสงครามในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชุมชนดังกล่าวได้สร้าง

ประเพณีประดิษฐ์ขึ้นหลายช่วง โดยประเพณีประดิษฐ์แต่ละช่วงก่อตัวจากเงื่อนไขทางสังคมที่ต่างกัน กล่าวคือ ในยุคก่อตั้งชุมชน ความเชื่อพระราหูทำให้เกิดการสร้างเครื่องรางของขลังอันเป็นที่พึงพอใจ และมีหน้าที่รื้อฟื้นสำนึกชาติพันธุ์ ต่อมาเมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปและวัดทนต์โทรมลง จึงได้มีการฟื้นฟูการสร้างเครื่องรางของขลังพระราหูเพื่อนำรายได้เข้าวัดและตอบสนองความต้องการของกลุ่มคนที่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจและต้องการที่พึ่ง นำไปสู่การประดิษฐ์พิธีกรรมไหว้พระราหูในยุคโลกาภิวัตน์ โดยอ้างอิงกับตำนานพระราหูกับความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนศิระชะทอง ความเชื่อเรื่องพระราหูยังมีการอ้างอิงใหม่ทั้งที่ไม่มีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับคติดั้งเดิมด้วย เช่น การสร้างพิธีกรรมบูชาพระราหูด้วยเครื่องเช่นของดำ 8 อย่าง พิธีกรรมการสวดนพเคราะห์ การเล่าเรื่องพระราหูแบบใหม่ เป็นต้น งานของเอกรินทร์ พึ่งประชา นอกจากจะเป็นแนวทางการใช้แนวคิดประเพณีประดิษฐ์สำหรับศึกษาพิธีกรรมแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่าประเพณีประดิษฐ์เกิดจากบริบทที่แตกต่างกันไป ตามยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็นบริบทการพลัดถิ่น ความไม่แน่นอนของเศรษฐกิจ และบริบทบริโภคนิยม พุทธพาณิชย์ (เอกรินทร์ พึ่งประชา, 2545)

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ของพิภก เมืองหลวง ศึกษาเรื่อง **มโนทัศน์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธ์ที่บ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด: การศึกษาในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์** (2554) งานเล่มนี้สนใจศึกษางานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธ์ของบ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่พระครูสีลสาราภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าสักดาราม บ้านท่าม่วงประดิษฐ์ขึ้นในปี พ.ศ. 2532 ให้เป็นส่วนหนึ่งของงานบุญเดือนสาม โดยอ้างอิงที่มาจากคัมภีร์แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ ผลการศึกษาพบว่า งานบุญแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ประดิษฐ์ขึ้นจากมโนทัศน์สำคัญ 3 ประการ คือ มโนทัศน์การสร้างพิธีกรรมจากคัมภีร์โบลานเรื่องแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ มโนทัศน์การสร้างพิธีกรรมจากความเชื่อเรื่องบุญกรรม และมโนทัศน์การสร้างพิธีกรรมเพื่อการรวมกลุ่มทางสังคม พิธีกรรมนี้มีการใช้ทั้งวัตถุสัญลักษณ์ และพฤติกรรมสัญลักษณ์ การศึกษาดังกล่าวทำให้เข้าใจวิธีการประดิษฐ์ประเพณีพิธีกรรมในสังคมปัจจุบันที่นำเรื่องเล่าทางพุทธศาสนา และเรื่องเล่าพื้นบ้านมาอ้างอิงเพื่อประดิษฐ์พิธีกรรม โดยสร้างสัญลักษณ์จากการตีความคัมภีร์เพื่อให้พิธีกรรมเป็นรูปธรรมผ่านการประดิษฐ์เครื่องประกอบพิธีกรรม (พิภก เมืองหลวง, 2554)

วิทยานิพนธ์เรื่อง **ประเพณีประดิษฐ์และอัตลักษณ์ชุมชนคลองแห** (2553) ยุทธกาน ดิสกุล ได้ศึกษาการประกอบสร้างประเพณีประดิษฐ์ของตลาดน้ำ ชุมชนคลองแห จังหวัดสงขลา ผลการศึกษาพบว่า ตลาดน้ำคลองแหไม่ได้เป็นเพียงแหล่งท่องเที่ยวเพื่อย้อนอดีตเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ของการต่อรองและนิยามความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านประเพณีประดิษฐ์ซึ่งทำอย่างเป็นกระบวนการด้วย การสร้างประเพณีประดิษฐ์เกี่ยวข้องกับกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ กลุ่ม

คณะกรรมการวัดเน้นนำเสนอตลาดน้ำในรูปแบบการอนุรักษ์ ขณะที่กลุ่มเทศบาลเมืองคลองแหเน้นนำเสนอตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยว ดังนั้น ภาพประเพณีประเพณีที่คนนอกมองเห็นจึงไม่ได้เกิดจากการประกอบสร้างของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เกิดจากการพัฒนาที่ขึ้นกับว่ากลุ่มใดเข้ามาแสดงบทบาทอันสำคัญในแต่ละช่วงเวลา ผลการศึกษาของงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า ประเพณีประเพณีกลายเป็นเครื่องมือรับใช้หรือตอบสนองกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ต่างพยายามเข้ามามีบทบาทเพื่อให้กลุ่มตนได้รับผลประโยชน์มากที่สุด (ยุทธกาน ดิสกุล, 2553)

วิทยานิพนธ์ของ เมธาวิ ศิริวงศ์ ศึกษาเรื่อง **ประเพณีประเพณีกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษางานเทศกาลประเพณีแซนโฌนตา อำเภอยุชชินธ์ จังหวัดศรีสะเกษ (2556)** พบว่า กระบวนการสร้างประเพณีแซนโฌนตา แบ่งเป็น 3 ช่วง ช่วงแรก เกิดจากการนำประเพณีแซนโฌนตาดั้งเดิมของชาวเขมรถิ่นไทยในอำเภอยุชชินธ์มาจัดเป็นงานประจำปีของอำเภอ กลุ่มผู้มีอำนาจในการจัดงานได้เลือกสรรบางส่วนของพิธีในอดีตมาตีความใหม่ ต่อมา ประเพณีแซนโฌนตาถูกนำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวโดยจัดเป็นขบวนแห่เครื่องเซ่นไหว้แซนโฌนตาอย่างยิ่งใหญ่ หลังจากประเพณีแซนโฌนตาเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบประเพณีเพื่อยกระดับสู่การท่องเที่ยวระดับชาติ ประเพณีถูกนำมาเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ชาติ จนสามารถนำเสนอภาพลักษณ์ของเมืองยุชชินธ์ได้อย่างโดดเด่น ปัจจุบัน เทศกาลประเพณีแซนโฌนตามีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่นจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งของชุมชน และกลายเป็นกลไกสำคัญในการสร้างพลังชุมชน (เมธาวิ ศิริวงศ์, 2556)

วิทยานิพนธ์ของ ประเสริฐ รุณรา ศึกษาเรื่อง **พิธีสวดนพเคราะห์: พลวัตของพิธีกรรมประเพณีในสังคมไทยปัจจุบัน (2557)** วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาความเป็นมาและการผลิตซ้ำพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทย และวิธีการประเพณีพิธีสวดนพเคราะห์รูปแบบต่าง ๆ ในสังคมไทยปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า พิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทยเป็นพิธีที่เกิดจากการประสานความเชื่อเรื่องเทพนพเคราะห์ที่ไทยรับแนวคิดมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับความเชื่อเทพนพเคราะห์ในพุทธศาสนา พิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทยปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาในลักษณะพิธีกรรมราชสำนัก ปัจจุบันพิธีกรรมสวดนพเคราะห์ได้แพร่กระจายจากพิธีกรรมราชสำนักมาสู่พิธีกรรมของประชาชนทั่วไป ประเภทของพิธีกรรมแบ่งเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ พิธีสวดนพเคราะห์ที่สืบสานมาจากพิธีบูชาเทวดานพเคราะห์ และพิธีสวดนพเคราะห์ที่ประดิษฐ์เพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ พิธีกรรมรูปแบบแรกเป็นการจัดพิธีสำหรับบุคคลใดบุคคลหนึ่งเพื่อเป็นการเสริมสิริมงคล หรือเพื่อสะเดาะเคราะห์ส่วนบุคคล พิธีกรรมรูปแบบหลัง พบว่า มีการจัดพิธีกรรมในลักษณะใหม่ โดยผนวกพิธีสวดนพเคราะห์เสริมเข้าไปในพิธีกรรมอื่น เช่น พิธีสวดนพเคราะห์ในงานพุทธาภิเษก พิธีสวดนพเคราะห์ในงานลอยกระทง ซึ่งพิธีดังกล่าวนี้จะทำในระดับมวลชน นอกจากนี้ยังมีพิธีสวด

นพเคราะห์ในโอกาสใหม่ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในสังคมไทย เช่น พิธีสวดนพเคราะห์ในงานสวดมนต์ข้ามปี พิธีสวดนพเคราะห์ในงานครบรอบวันมรณภาพ พิธีสวดนพเคราะห์เร็ว เป็นต้น นอกจากนี้ ประเสริฐ รุณรา ได้วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของพิธีสวดนพเคราะห์และปัจจัยในการดำรงอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน ด้วย พบว่า พิธีสวดนพเคราะห์มีบทบาทในด้านจิตใจ ช่วยบรรเทาความทุกข์ ขจัดความกลัว และผ่อนคลายความตึงเครียดทางเศรษฐกิจและการเมือง ขณะเดียวกันพิธีสวดนพเคราะห์ในปัจจุบันก็มีบทบาทในการระดมมวลชน ระดมทุน ตลอดจนชักจูงคนเข้าวัดได้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ปัจจัยที่ทำให้พิธีสวดนพเคราะห์ได้รับความนิยม ได้แก่ การปรับเปลี่ยนรูปแบบของพิธีกรรมให้มีต้นทุนและค่าใช้จ่ายลดลง การจัดพิธีสวดนพเคราะห์ในวันหยุดสำคัญและวันหยุดนักขัตฤกษ์ทำให้เดินทางมาร่วมงานได้สะดวก ตลอดจนการประดิษฐ์รูปแบบของพิธีให้ออกลังการ ก็ช่วยจูงใจมวลชนให้เข้าร่วมพิธีกรรมได้มาก (ประเสริฐ รุณรา, 2557)

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาประเพณีประดิษฐ์ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ งานวิจัยเรื่อง **ประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง** (2560) ของปฐม หงษ์สุวรรณ มุ่งศึกษาการสร้างประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงในพื้นที่ 7 จังหวัด ได้แก่ เลย หนองคาย บึงกาฬ นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี พบว่า ชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงมีการประดิษฐ์สร้างประเพณีใหม่ขึ้นมาจำนวนมากกว่า 30 ประเพณี เพื่อตอบสนองนโยบายการท่องเที่ยว ประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงจำแนกได้เป็น 5 กลุ่ม คือ กลุ่มประเพณีแนวจารีตดั้งเดิม กลุ่มประเพณีแนวพระพุทธศาสนา กลุ่มประเพณีแนวอนุรักษ์ธรรมชาติ กลุ่มประเพณีแนวความสัมพันธ์ข้ามชาติ และกลุ่มประเพณีแนวส่งเสริมการท่องเที่ยว วิธีการสร้างประเพณีมีหลากหลายลักษณะ ได้แก่ การหยิบยืมประเพณีจากท้องถิ่นอื่น การฟื้นฟูประเพณีเก่า การสืบสานประเพณีเดิม และการสร้างประเพณีแบบใหม่ขึ้นมา ทั้งนี้ ประเพณีที่ประดิษฐ์ใหม่มักจะสร้างให้แปลกแตกต่างไปจากประเพณีในวิถีแบบชาวบ้านทั่วไป โดยเฉพาะการเลือกสร้างให้เกิด “ความมหัศจรรย์อลังการ” เพื่อขั้บเน้นให้ประเพณีกลายเป็น “สินค้าวัฒนธรรม” ที่เด่นชัดและเป็น “จุดขาย” ทางการท่องเที่ยวที่แตกต่างจากจังหวัดอื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง ปฐม หงษ์สุวรรณ ยังวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดการสร้างประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนลุ่มน้ำโขงว่ามีหลายประการด้วยกัน เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง นโยบายการเปิดประเทศของลาว กระแสการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่เริ่มเน้นภาพของสังคมชนบท สังคมพุทธแบบชาวบ้าน สังคมแบบเกษตรกรรม กระแสความเป็นชาตินิยม เป็นต้น งานวิจัยนี้ให้ผลสรุปว่าการที่ประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงมีการปรับปรุง ดัดแปลง ประเพณีแบบวิถีจารีตเดิมมาสร้างสรรค์ใหม่ ส่งผลให้บทบาทของประเพณีเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่มุ่งทำหน้าที่ทางศาสนาและจิตวิญญาณมาเป็นการทำหน้าที่ทางสังคมการเมือง ซึ่งเรียกว่า “การเมืองวัฒนธรรม” ลักษณะดังกล่าวทำให้ประเพณีพิธีกรรมที่เคยเป็นเรื่อง

ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนกลายเป็นการแสดงทางวัฒนธรรมเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองและสังคม อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยก็แสดงความคิดเห็นไว้ว่า แม้คนส่วนใหญ่จะมองว่าประเพณีประติษฐานอาจทำลายจิตวิญญาณของประเพณีในวิถีชาวบ้าน เพราะมุ่งสร้างมูลค่าเป็นสำคัญ แต่อีกด้านหนึ่งประเพณีประติษฐานได้ช่วยดำรงรักษา อนุรักษ์ สืบทอดประเพณีในเชิงคุณค่าเอาไว้ได้ เพราะในท้ายที่สุดจะพบว่าประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ล้วนช่วยตอบสนองความต้องการทางจิตใจให้กับผู้คนในยุคปัจจุบันทั้งสิ้น (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2560)

จากเอกสารและงานวิจัยทั้ง 2 กลุ่ม ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นแนวทางการศึกษาวิเคราะห์ เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกของไทย: พลวัตและบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ซึ่งมีความสนใจที่จะวิเคราะห์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในด้านพลวัตของคติชนและบทบาทของคติชนในสังคมไทยร่วมสมัย นอกจากนี้ จะนำข้อมูลมาใช้เปรียบเทียบเพื่อให้เห็นลักษณะเด่นของคติชนในภาคตะวันออกในประเพณีสงกรานต์ต่อไป

บทที่ 2

ภูมิหลังทางสังคมและพิธีกรรมช่วงสงกรานต์ในภาคตะวันออกเฉียงของไทย

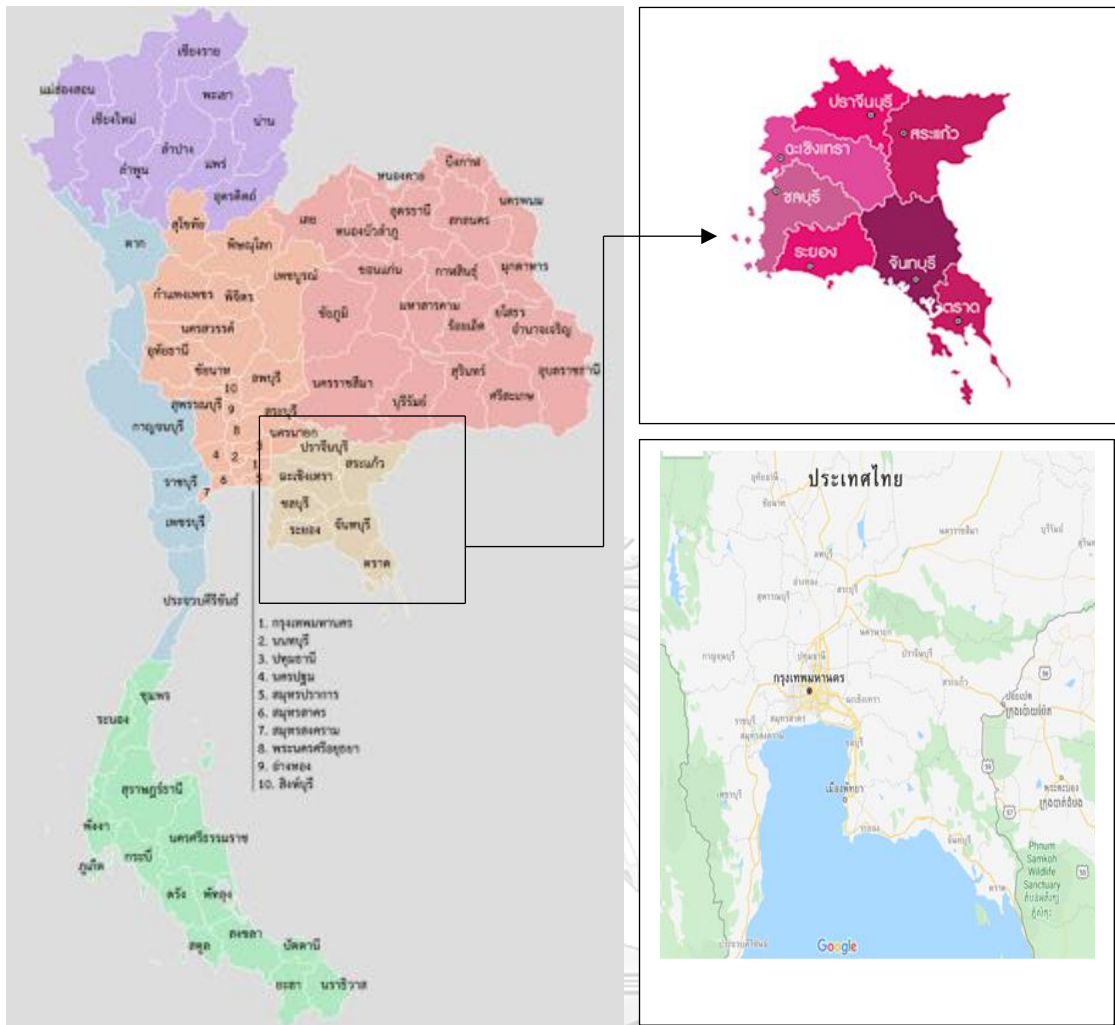
ในบทนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอภูมิหลังของเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงใน 2 ประเด็น ประเด็นแรก จะกล่าวถึงภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียง เพื่อให้เห็นบทบาทความสำคัญของภูมิภาคนี้ในอดีตที่ผ่านมา รวมถึงเป็นพื้นฐานต่อการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงที่พัฒนาจากสังคมบ้านเป็นสังคมเมือง และเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนหลายกลุ่ม หลายชาติพันธุ์ ส่งผลให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมประเพณี ประเด็นที่สอง จะกล่าวถึงประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อในประเพณีสงกรานต์ของภาคตะวันออกเฉียงในอดีต เพื่อให้เห็นรูปแบบและความหมายของพิธีกรรมเดิมเมื่ออยู่ในบริบทสังคมเกษตรกรรม อันเป็นข้อมูลสำคัญที่จะนำไปวิเคราะห์พลวัตของประเพณีสงกรานต์ภาคตะวันออกเฉียงเมื่ออยู่ในบริบทการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์

2.1 ภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียง

2.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขตของภาคตะวันออกเฉียง

พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงของไทย คือ ดินแดนในเขตตั้งแต่จังหวัดปราจีนบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด 1 อาณาเขตด้านเหนือติดต่อกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทิวเขาสันกำแพงและบางส่วนของทิวเขาพนมดงรักกั้นจังหวัดปราจีนบุรีกับนครราชสีมา และกั้นจังหวัดสระแก้วกับจังหวัดบุรีรัมย์ ทิศตะวันออกจรดเขตแดนประเทศกัมพูชา ทิศตะวันตกติดกับภาคกลางที่จังหวัดนครนายก ปทุมธานี กรุงเทพมหานคร และสมุทรปราการ ทิศใต้จรดทะเลด้านอ่าวไทย แต่เดิมดินแดนส่วนนี้นับเนื่องเป็นส่วนหนึ่งของภาคกลาง แม้ว่าจะมีลักษณะภูมิประเทศแตกต่างกันก็ตาม

1 ตามการแบ่งด้วยระบบ 6 ภูมิภาค ของคณะกรรมการภูมิศาสตร์แห่งชาติ ซึ่งประกาศใช้อย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.2520 แบ่งภูมิภาคในประเทศไทยออกเป็น 6 ภูมิภาค คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันตก ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคใต้ ภาคตะวันออก ประกอบไปด้วยเขตการปกครอง 7 จังหวัด คือ ปราจีนบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด ทั้งนี้ ยังมีการจัดแบ่งภูมิภาคตามเกณฑ์ของคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กำหนดให้ภาคตะวันออกเฉียงมีทั้งหมด 9 จังหวัด โดยรวมจังหวัดนครนายกและสมุทรปราการไว้ในภาคตะวันออกเฉียงด้วย

ภาพที่ 1 แผนที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและอาณาเขตติดต่อ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกำเนิดขึ้นเป็นภูมิภาคใหม่ หลังจากที่ประเทศไทยเติบโตและเปลี่ยนแปลงจากการเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบชาวนาเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นภูมิภาคที่เติบโตขึ้นจากการเป็นแหล่งอุตสาหกรรม เกษตรอุตสาหกรรม และการคมนาคมขนส่งทางบก ทางน้ำ และทางทะเลโดยตรง ส่งผลให้เกิดบ้านเมืองและชุมชนใหญ่น้อยอย่างหนาแน่น มีการลงทุนทั้งจากภายนอกและภายใน และทำให้ผู้คนหลายชาติพันธุ์ หลายศาสนา หลายวัฒนธรรม เคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 304)

ภูมิภาคประเทศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบ่งได้ 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ส่วนที่เป็นทิวเขา ที่ราบ และชายฝั่งทะเล ตอนบนของภาคเป็นที่ราบระหว่างเทือกเขาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เทือกเขาสันกำแพงและบางส่วนของทิวเขาพนมดงรัก) กับเทือกเขาทางตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ทิวเขาจันทบุรี และทิวเขาบรรทัด) ภูมิภาคประเทศทั่วไปจึงมีลำน้ำใหญ่ทอดตัวอยู่ในแนวตะวันออกเฉียงเหนือ

เป็นต้นกำเนิดของกลุ่มน้ำบางปะกง ตอนกลางของภาคเป็นที่สูง มีทิวเขาจันทบุรีและทิวเขาบรรทัดแบ่งน้ำไหลลงกลุ่มน้ำบางปะกง และเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำสายสั้น ๆ ได้แก่ แม่น้ำระยอง แม่น้ำประแส แม่น้ำจันทบุรี แม่น้ำเวฬุ แม่น้ำตราด ตอนใต้ของภาคเป็นที่ราบเชิงเขากับชายฝั่งทะเล ความยาวตลอดแนวชายฝั่งประมาณ 515 กิโลเมตร มีที่ราบลุ่มบริเวณปากแม่น้ำ ได้แก่ ปากแม่น้ำบางปะกง ปากแม่น้ำระยอง ปากแม่น้ำประแส ปากแม่น้ำจันทบุรี ปากแม่น้ำเวฬุ และปากแม่น้ำตราด บริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำนี้มีป่าชายเลนหรือป่าโกงกางขึ้นอยู่ทั่วไป นอกชายฝั่งทะเลของภาคยังประกอบด้วยเกาะเล็กใหญ่จำนวนมาก ประมาณ 146 เกาะ กระจายในเขตจังหวัดตราด ชลบุรี และระยอง พื้นที่ตอนบนของภาคอยู่ในเขตฝนตกปานกลาง จึงเหมาะกับการทำนาและเพาะปลูกพืชไร่ทั่ว ๆ ไป ส่วนตอนล่างอยู่ใกล้ทะเล เป็นเขตที่มีฝนตกชุกจึงเหมาะกับการปลูกไม้ยืนต้น สวนผลไม้ ทำประมงบริเวณชายทะเลและป่าชายเลน (ภารดี มหาขันธ์, 2554: 36-40) นอกจากนี้ ภูมิภาคตะวันออกยังอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรป่าไม้ เช่น ไม้มะค่า ไม้ยาง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้ตะเคียน ไม้ชิงชัน ล้วนเป็นไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ จึงนอกจากใช้ส่งส่วยแก่รัฐแล้ว ยังใช้ในการต่อเรือ ดังปรากฏว่าเมืองชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด เป็นแหล่งอุตสาหกรรมต่อเรือที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวกันว่าเรือสำเภาที่ไปมาค้าขายในเขตทะเลจีนใต้กว่าร้อยละ 50 ต่อจากอู่ต่อเรือที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกทั้งสิ้น (ภารดี มหาขันธ์, 2553b: 19)

ภาคตะวันออกมีพื้นที่โดยรวมประมาณ 36,503 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นเพียงร้อยละ 7 ของพื้นที่ประเทศไทยทั้งหมด แต่นับเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ตลอดจนความมั่นคงของประเทศ เนื่องจากที่ตั้งของภาคเป็นทางเชื่อมระหว่างกลุ่มน้ำเจ้าพระยากับกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างของประเทศกัมพูชา ที่เรียกว่า “ฉนวนไทย” ในประวัติศาสตร์จึงเป็นเส้นทางติดต่อค้าขายและเดินทัพทำสงคราม ขณะที่ในแนวเหนือใต้ ภาคตะวันออกอยู่ระหว่างภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับอ่าวไทยซึ่งเป็นทางออกสู่ทะเล จึงเป็นแหล่งงานที่รองรับแรงงานอพยพจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นเมืองท่าติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมาแต่อดีต (ภารดี มหาขันธ์, 2554: 21-33) ภาคตะวันออกยังมีพื้นที่ติดกรุงเทพมหานครอันเป็นศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ ทำให้เป็นแหล่งรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เป็นพื้นที่พัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ฉบับที่ 6 และฉบับที่ 7 ที่มียุทธศาสตร์เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของไทยสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ พื้นที่จังหวัดชายฝั่งของภาคตะวันออกจึงเป็นที่ตั้งโครงการทำเรื่อน้ำลึก นิคมอุตสาหกรรม เป็นศูนย์กลางการผลิตพลังงานน้ำมันปิโตรเลียม ผลิตไฟฟ้าจากพลังงานก๊าซ นอกจากนี้ เนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งป่าไม้ แร่ธาตุ และภูมิประเทศที่งดงาม ประกอบด้วยชายหาด อ่าว และเกาะแก่งต่าง ๆ ยังทำให้ภูมิภาคนี้เป็นเขตอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีมาตรฐานและได้รับความนิยมนิยมสูงมากในปัจจุบัน

ในปี พ.ศ.2560-2565 ภายใต้แผนยุทธศาสตร์ไทยแลนด์ 4.0 ภาคตะวันออกจะเข้าสู่โครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor ชื่อย่อ EEC) เพื่อยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โครงการลงทุนขนาดใหญ่นี้จะเปลี่ยนแปลงภาคตะวันออกเป็นเขตเศรษฐกิจการลงทุนพิเศษที่มีระบบโลจิสติกส์ที่มีประสิทธิภาพ สามารถรองรับการสัญจรเพื่อการท่องเที่ยวและการประกอบธุรกิจต่าง ๆ ในระดับนานาชาติ โดยมีการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภค เพื่อเพิ่มศักยภาพรองรับการลงทุน และการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจและการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น การพัฒนาสนามบินอู่ตะเภาเป็นสนามบินนานาชาติหลักแห่งที่ 3 ของไทย โครงการสร้างรถไฟความเร็วสูงเชื่อม 3 สนามบิน โครงการรถไฟทางคู่เชื่อมแหล่งอุตสาหกรรมกับท่าเรือ การก่อสร้างถนนมอเตอร์เวย์ 3 เส้นทาง เป็นต้น แผนพัฒนาดังกล่าวนี้จะก่อให้เกิดการพัฒนาเมืองใหม่ การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน และการเคลื่อนย้ายของประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานภาคอุตสาหกรรมจากทั้งในและต่างประเทศที่จะเข้ามาทำงานในนิคมต่าง ๆ

2.1.2 ภูมิหลังทางสังคมของภาคตะวันออก

ก่อนเข้าสู่การเป็นสังคมอุตสาหกรรม ภาคตะวันออกคือพื้นที่เกษตรกรรมและการประมง ผู้คนในภูมิภาคประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และทำประมง ศรีศักร วัลลิโภดม (2560: 304) กล่าวว่า พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของภูมิภาคนี้แต่เดิมเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบชาวนา (Peasant Society) ที่มีคนภายในไม่มาก กระจายกันอยู่ห่าง ๆ ทำเกษตรกรรมไร่ นา สวนผลไม้ และการประมง ทั้งนี้ พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมของภาคตะวันออกจะแบ่งเป็น 2 บริเวณตามลักษณะภูมิประเทศ คือ

1. บริเวณชายทะเล
2. บริเวณที่ลุ่มตอนภายใน

พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณชายทะเลครอบคลุมตั้งแต่จังหวัดสมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ไปจนถึงจังหวัดตราด บริเวณหลังครอบคลุมพื้นที่ในเขตจังหวัดนครนายก ปราจีนบุรี และจังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งถือว่าอยู่ตอนในไม่ติดกับชายฝั่งทะเล ลักษณะภูมิประเทศทั่วไปของภูมิภาคนี้จึงมีด้านหน้าเป็นชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ส่วนด้านหลังเป็นเทือกเขาพนมดงรัก กั้นเขตแดนออกจากภาคตะวันออกเฉียงเหนืออันเป็นที่ราบสูง นอกจากมีที่ราบชายทะเลแล้ว ยังมีที่ราบลุ่มปากแม่น้ำและที่ดอนสูงสลับกันไป โดยมีลำน้ำสายต่าง ๆ ไหลจากเทือกเขาทางด้านตะวันออกผ่านมาลงทะเลในอ่าวไทย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543: 12-13) พื้นที่ทั้ง 2 บริเวณนี้ได้เกิดชุมชนขึ้นตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในยุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์

ก่อนราชอาณาจักรไทย พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นแผ่นดินชายทะเลและมีขอบเขตต่อเนื่องกับอ่าวไทย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551: 102) ในอดีตจึงมีชุมชนโบราณตั้งอยู่หลายแห่งมีสถานะเป็นเมืองท่าสำคัญที่ติดต่อค้าขายกับบ้านเมืองโบราณในภูมิภาคอื่น ๆ โดยทางทะเล (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545: 12) ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นชายทะเลและมีเมืองท่าโบราณ เป็นพื้นฐานสำคัญของการเกิดชุมชนขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะเป็นบ้านเล็กเมืองน้อย และบางแห่งไม่ถาวร เนื่องจากมีการเคลื่อนย้ายไปตามความเหมาะสมของกิจกรรมการเดินเรือ ผู้คนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งมีชาติพันธุ์ต่างกัน ทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ไม่อาจรวมกันเป็นกลุ่มก้อนเป็นพวกเดียวกันในทางวัฒนธรรมที่จะมีผลให้เกิดบูรณาการทางการเมืองขึ้นได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543: 18) ในสมัยกรุงศรีอยุธยาชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีภูมิหลังเกี่ยวพันกับการสงครามระหว่างอยุธยากับกัมพูชา เนื่องจากที่ตั้งอยู่ในเส้นทางการเดินทัพทางบก ที่ทัพหลวงจากกรุงศรีอยุธยาจะต้องเคลื่อนมาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือผ่านเมืองพิหารแดง บ้านนาเมืองนครนายก ไปด่านกบแจะ เมืองประจันตคาม เข้าสู่ด่านหนุमान เมืองกบินทร์บุรี ด่านพระปรัง ช่องตะโก ด่านพระจารึก ตำบลทำนบ แล้วเข้าสู่เมืองพระตะบอง ตำบลเพนียด เมืองโพธิสัตว์ และเมืองละแวก (สำนักโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2538: 450-452 อ้างถึงใน ภารดี มหาขันธ์, 2554: 169) อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาที่บ้านเมืองในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือในเขตชายทะเลและที่ลุ่มตอนภายในมีบทบาทความสำคัญโดดเด่นที่สุดคือเหตุการณ์ในช่วงก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินได้นำกองกำลังผ่านมาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อรวบรวมไพร่พลกลับไปกู้กรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่า เหตุการณ์ครั้งนี้เป็นเหตุทำให้บ้านเมืองต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเรื่องเล่า ชื่อบ้านนามเมือง นิทานท้องถิ่น ตลอดจนโบราณสถาน อนุสาวรีย์ เชื่อมโยงกับสมเด็จพระเจ้าตากสินอย่างแพร่หลาย เช่น จังหวัดฉะเชิงเทรา มีอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งอยู่บริเวณปากน้ำโจ้โล้ อำเภอบางคล้า เนื่องจากบริเวณดังกล่าว เป็นจุดปะทะที่ทัพเรือพม่ายกพลขึ้นบกและถูกระดมยิง ก่อนที่สมเด็จพระเจ้าตากสินจะเดินทางต่อเข้าสู่เขตเมืองชลบุรี ที่จังหวัดระยอง ในวัดลุ่ม (มหาชัยชุมพล) มีศาลสมเด็จพระเจ้าตากสิน เชื่อว่าเป็นที่ตั้งค่ายพักพล และสมเด็จพระเจ้าตากสินยังได้ผูกขางไว้กับต้นสะตือซึ่งปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ปัจจุบัน ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินถือเป็นข้อมูลสำคัญที่หน่วยงานภาครัฐและผู้จัดงานเทศกาลเพื่อการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนำมาประยุกต์เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น การแสดงแสง สี เสียง สร้างขบวนแห่ เพื่อแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นดังกล่าวนี้ต่อไปในหัวข้อบทบาทของเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

2.1.3 กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียง

ภาคตะวันออกเฉียงเป็นที่รวมของประชากรหลายเชื้อชาติ ศาสนา เพราะมีพื้นที่อยู่บนเส้นทางการติดต่อทั้งทางบกและทางทะเลของชุมชนเมืองในอดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังคงเคยเป็นเมืองท่ามาแต่โบราณ จึงเป็นที่รู้จักของชนหลายเชื้อชาติตลอดมา

นอกจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการเคลื่อนย้ายของผู้คนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานแล้ว สถานการณ์การเมืองและการสงครามที่สำคัญหลายครั้งในประวัติศาสตร์ ยังทำให้เกิดการอพยพกวาดต้อนผู้คนหลายเชื้อชาติเข้ามาอยู่รวมกันในภูมิภาคนี้ จนกลายเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายของชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ประเพณี อย่างไรก็ตาม ประชากรกลุ่มหลักในภาคตะวันออกเฉียง คือ คนไทย คนลาว และคนจีน ซึ่งต่อมาได้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมร่วมกันผ่านการแต่งงานเป็นเครือญาติ และการติดต่อค้าขาย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545)

คนลาวในภาคตะวันออกเฉียง ชาวลาวถูกกวาดต้อนเข้ามามากในสมัยรัชกาลที่ 3 ในฐานะเชลยสงครามจากศึกเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ.2371 หลังเสร็จศึกพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้โยกย้ายครอบครัวชาวลาวย้ายออกจากเมืองเชียงขวางในดินแดนทุ่งไหหินของลาว รวมทั้งชาวเวียงจันทน์ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่รกร้างด้านทิศตะวันออกเฉียง คือตั้งแต่เมืองสระบุรี เมืองนครนายก เมืองปราจีนบุรี รวมทั้งเมืองพนัสนิคม เมืองพนมสารคาม และเมืองสนามชัยเขต ในดินแดนเมืองชลบุรีและฉะเชิงเทรา โดยตั้งสลับกับบ้านคนไทย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545: 19)

ชาวลาวยุคนี้ได้ นำเอาชื่อบ้านของตนแต่เดิมที่เมืองลาวมาตั้งชื่อถิ่นอยู่ใหม่ เช่น บ้านเมืองกลาย บ้านเมืองแมต บ้านเตาเหล็ก เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีคติยกย่องนิทานชาดกมา กำหนดสถานที่ต่าง ๆ ที่ปรากฏตามธรรมชาติให้สัมพันธ์กับเรื่องราวในชาดกอันเป็นนิยายศักดิ์สิทธิ์เพื่อปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ที่ตนตั้งหลักแหล่งอยู่ ดังการตั้งชื่อเรียกเมืองโบราณว่าเมืองศรีมหาสถของลาวที่ตั้งศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี ชื่อเมืองพระรถของลาวที่เมืองพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี และยังเอาเรื่องราวจากนิทานชาดกไปอธิบายภูมิประเทศและลักษณะทางภูมิศาสตร์ในท้องถิ่นด้วย เช่น การอธิบายลำน้ำท่าลาดในเขตตำบลเกาะขนุนว่าเป็นเส้นทางขึ้นไปถึงเมืองสนามที่เป็นเมืองของนางยักษ์ ทำให้ต่อมา มีการตั้งบริเวณนั้นเป็นอำเภอสนามชัยเขต ในขณะที่มีการอธิบายชื่อเมืองแปดริ้วหรือเมืองฉะเชิงเทราว่าเป็นที่ซึ่งนางยักษ์ได้ฆ่าคนแล้วบังศพเป็นริ้ว ๆ เป็นแปดริ้ว แล้วลอยน้ำไป บริเวณที่ศพลอยไปติดจึงเรียกว่าเมืองแปดริ้ว ในเขตบ้านดงน้อย ชาวลาวเรียกเนินหินศิลาแลงเป็นลานกว้างว่า ลานพระรถดีไก่ ส่วนที่เป็นโพรงลงไปใต้พื้นศิลาแลง เรียกว่าอุโมงค์นางสิบสอง อันเป็นที่ซึ่งนางสิบสองหนีไปหลบซ่อนนางยักษ์ที่เป็นมารดาเลี้ยง เป็นต้น การแพร่กระจายของนิทานเรื่องพระรถเมรีจึงดำเนินไปพร้อมกับการขยายตัวของชุมชนลาวในภาคตะวันออกเฉียง เช่น ทาง

ใต้ของลำน้ำท่าลาดไปยังอำเภอรราชสาส์น มาจากการที่พระรเถือสาส์นของนางยักษีไปให้นางเมรีแต่ ถูกฤษีแปลงสาส์นเสียก่อน เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545: 158-159)

ชุมชนลาวได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง จนกลายเป็นประชากรสำคัญในภาค ตะวันออก ศรีศักร วัลลิโภดม (2545: 226) กล่าวว่า “ท้องที่ตั้งแต่เขตเมืองนครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ไปยังชลบุรี ในภูมิภาคตะวันออกนั้น ชุมชนบ้านเมืองส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการกระจายตัวของพวกลาวทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะแต่เดิมเป็นที่ว่างเปล่า เป็นป่าเป็นเขาและเป็นทุ่ง มีผู้คนอยู่น้อย โดยเฉพาะคนไทยไม่นิยมมาตั้งถิ่นฐาน”

บทบาทที่สำคัญของชาวลาวในภาคตะวันออก คือ การเสริมสร้างวัฒนธรรมท้องถิ่น และการบุกเบิกพื้นที่ทำกินจากบริเวณที่เคยเป็นป่าดงให้เป็นย่านชุมชน ศรีศักร วัลลิโภดม (2545: 156) กล่าวว่า หลังจากชาวลาวได้ตั้งถิ่นฐานขึ้นแล้ว ได้ค่อย ๆ ขยายที่ทำกินเข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็น หมู่บ้าน เกิดเป็นหมู่บ้านพวกลาวและพวกคนไทยที่เคยอยู่มาจนสลับกันไป ดังนั้น เมื่อมาถึงสมัย รัชกาลที่ 5 เมื่อคราวเสด็จมาประพาสสมณชลปราจีนบุรี จึงทรงพบเห็นชาวบ้านที่เป็นคนไทยและคน ลาวตั้งหลักแหล่งกันอยู่แล้ว โดยเฉพาะที่ต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์นั้น ทรงพบว่าได้เกิดเป็นวัดที่มีชุมชนลาว และไทยล้อมรอบ นอกจากนี้ คนลาวยังเป็นกลุ่มคนที่ทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคม วัฒนธรรมและ เศรษฐกิจแผ่กว้างออกไปไกล ติดต่อไปยังเขตเมืองต่าง ๆ เช่น เมืองพนมสารคามของฉะเชิงเทรา และ เมืองพนัสนิคมที่ชลบุรีด้วย

คนจีนในภาคตะวันออก ชาวจีนอพยพเข้ามามากในสมัยรัชกาลที่ 2 3 และ 4 ตั้ง ถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะทางชายทะเล ทำอาชีพประมง ค้าขาย ทำไร่ ทำนา ภารตี มหาจันทร์ (ภารตี มหาจันทร์, 2553a) กล่าวว่า ในจังหวัดชลบุรี จำนวนคนจีนเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมากยิ่งขึ้น หลังจากไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เริ่มขายข้าวเป็นสินค้าออก ชาวจีนเข้ามารับจ้างเป็นแรงงานปลูกข้าวและทำนาแทนคนไทยที่ไปเป็นไพร่เกณฑ์ และยังทำงานใน ธุรกิจบริการ อุตสาหกรรมอันเนื่องด้วยการค้าขายกับต่างประเทศที่ขยายตัวอย่างกว้างขวางและ รวดเร็ว เช่น การเพาะปลูกพืชไร่บางชนิด การขนส่ง และการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ซึ่งในสมัย ต่อมา โรงสีข้าว โรงทำน้ำตาลทราย โรงทำแป้งมันสำปะหลัง โรงทำน้ำมันถั่ว โรงงานสุรา ในจังหวัด ภาคตะวันออกล้วนมีเจ้าของเป็นชาวจีนทั้งสิ้น

เดิมคนจีนจะมีหลักแหล่งอยู่ตามเมืองและแถวชายทะเล แต่ต่อมาได้ขยาย พรมแดนทางเศรษฐกิจมาตั้งหลักแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า เช่นของป่าและพืชไร่กับคนลาว และ แต่งงานปะปนกับคนลาว ทำให้เกิดการขยายตัวในเรื่องการปลูกข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจ การทำป่าไม้ และการปลูกพืชไร่ เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ข้าวโพด ฯลฯ ในเวลาต่อมา เป็นเหตุให้เกิดชุมชนที่เป็น

ย่านตลาดและเมืองขึ้น โดยมีจีนเป็นผู้ลงทุน และลาวเป็นแรงงานและทรัพยากร ความสัมพันธ์ของคนทั้งสองกลุ่มทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีต่อกันอย่างสืบเนื่องนั้น มีส่วนทำให้ภูมิภาคตะวันออกที่มีทั้งบริเวณชายทะเลและบริเวณภายในมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกิดชุมชนบ้านเมืองที่เป็นสังคมชาวไร่ที่แตกต่างไปจากสังคมชาวนาที่เคยมีมาแต่เดิม และชุมชนชาวไร่ที่พัฒนาขึ้นนี้ต่อมาได้เชื่อมโยงเข้ากับพัฒนาการทางอุตสาหกรรมที่มีการลงทุนอย่างมหาศาลในปัจจุบัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2545: 246-247)

นอกจากคนไทย ลาว และจีน ภูมิภาคตะวันออกยังประกอบด้วยคนเชื้อชาติต่าง ๆ อีกหลายกลุ่ม อาทิ

ชาวเขมร กระจายตัวอยู่มากแถบภาคตะวันออกเฉียงตอนบน และแนวชายแดนไทย-กัมพูชา โดยเฉพาะอำเภอรัฐประเทศ ในจังหวัดสระแก้ว มีการอพยพชาวกัมพูชาเข้ามาหลายครั้ง เช่น ในสมัยที่ฝรั่งเศสยึดกัมพูชาได้ เจ้าพระยาอภัยภูเบศรได้อพยพชาวเขมรเข้ามาในฝั่งไทย หรือเมื่อเกิดสงครามเวียดนาม ได้มีการอพยพชาวกัมพูชาเข้ามาฝั่งไทยเพื่อหนีภัยสงคราม เป็นต้น (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2545: 20)

ชาวญวน ถูกกวาดต้อนเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงในสงครามอินโดจีน ที่จังหวัดตราด ญวนตั้งถิ่นฐานแถบบ้านท่าเรือจ้าง ปรากฏหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ 1 ที่องเชียงสือได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และยังมีกลุ่มชาวญวนที่ถูกกวาดต้อนมาในสมัยรัชกาลที่ 3 อยู่ที่ตำบลอ่าวญวน สมัยรัชกาลที่ 5 ช่วงที่ฝรั่งเศสยึดครองอินโดจีน ได้ส่งคนญวนที่เข้ารับมาไว้ที่เกาะกระดาด ส่วนชาวญวนในจังหวัดสระแก้ว อพยพเข้ามาอยู่บริเวณรัฐประเทศ ที่จันทบุรีมีชุมชนชาวญวนคริสตังที่อพยพมาจากเวียดนามตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ปัจจุบัน การท่องเที่ยวได้ส่งเสริมชุมชนคาทอลิก ญวนจังหวัดจันทบุรีให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเมืองรอง²

กู่หล่า เป็นชนกลุ่มน้อยจากพม่า เข้ามาอาศัยในจังหวัดจันทบุรีในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อขุดหาพลอย นอกจากนี้ ยังมีกู่หล่าที่ออกมาสำรวจและขุดหาพลอยในอำเภอเขาสมิง และอำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด

ด้านตะวันตกของภาคตะวันออก มีกลุ่ม **มุสลิมปากีสถาน** ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่บางส่วนของจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี และแพร่กระจายไปที่ระยอง ตราด ในจังหวัดตราด มุสลิม

² นโยบายท่องเที่ยวเมืองรอง กำหนดขึ้นในปี พ.ศ. 2561 โดยมีกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาเป็นผู้รับผิดชอบหลัก นโยบายนี้มุ่งกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นด้วยการผลักดันให้นักท่องเที่ยวเดินทางเชื่อมโยงจากเมืองหลักสู่เมืองรองมากขึ้น คำว่า เมืองรอง (Less visited area) หมายถึง เมืองที่ยังมีนักท่องเที่ยวไม่พลุกพล่าน ปีหนึ่งมีจำนวนต่ำกว่า 4 ล้านคน ประกอบด้วย 55 จังหวัด มีศักยภาพที่ตอบโจทย์ 3 แนวคิด ได้แก่ เป็นพื้นที่การท่องเที่ยวที่สามารถมอบประสบการณ์ในแบบวิถีชุมชน มีความท้าทายในอนาคตในการต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่ม และเชื่อมโยงกับเมืองใหญ่หรือประเทศเพื่อนบ้านได้

อพยพเข้ามาในช่วงรัชกาลที่ 3 เนื่องจากปัญหาการยึดครองอินโดจีนของฝรั่งเศส ส่วนมากตั้งรกรากที่ ตำบลน้ำเขียว

นอกจากนี้ ภาคตะวันออกเฉียงยังเป็นถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิม โดยเฉพาะ **ชาวของ** เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลมอญ-เขมร ที่มีภาษาและวัฒนธรรมเป็นของตนเอง นับถือผีบรรพบุรุษ และมีพิธีเช่นไหว้ผีหิ้งผีโรงเป็นประจำทุกปี ชาวของอาศัยอยู่ทั่วไปในเขตป่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดจันทบุรี ส่วนใหญ่รวมกลุ่มอยู่บริเวณเชิงเขาสอยดาวและเขาคิชฌกูฏ ที่จังหวัดตราด ตั้งถิ่นฐานแถบอำเภอบ่อไร่ อำเภอเขาสมิง ซึ่งมีหลักฐานเกี่ยวกับภาษาของปรากฏอยู่ในชื่อหมู่บ้าน แสดงให้เห็นว่าเป็นถิ่นที่อยู่ของของมาแต่เดิม นอกจากนี้ ยังเชื่อว่าของเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมในจังหวัดระยองด้วย สันนิษฐานว่าชื่อระยองอาจมาจากภาษาของ ซึ่งออกเสียงว่า “ราย่อง” หมายถึงเขตแดน หรือไม้ประดู่ อันเป็นไม้พื้นเมืองที่ขึ้นอยู่หนาแน่นในตัวเมืองระยองในอดีต (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542: 22)

กลุ่มคนต่าง ๆ เหล่านี้ได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม โดยเฉพาะการแต่งงานปะปนกัน ทำให้ตามเมืองและหมู่บ้านในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกิดผู้คนที่ผสมผสานในทางชาติพันธุ์หลายเผ่า หลายสกุล และกลายเป็นพลเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน

การให้ข้อมูลเรื่องความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือครั้งนี้ มุ่งนำเสนอเพื่อให้เข้าใจบริบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือใน 2 มิติ มิติแรกในด้านรูปแบบทางวัฒนธรรม โดยมุ่งชี้ให้เห็นว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวัฒนธรรมที่สลับซับซ้อนจากการมีกลุ่มชนหลายพวกมาอยู่รวมกัน และได้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมมายาวนานจนกลายเป็นคนไทย วัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแต่ละประเพณีจึงมีลักษณะของประเพณีจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ หลอมรวมกันอยู่จนยากจะแยกออกจากกันได้ ลักษณะดังกล่าวนี้เมื่อนำมาวิเคราะห์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะทำให้เข้าใจภาพรวมของเทศกาลที่มีการหยิบใช้วัฒนธรรมแบบต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการประกอบอาชีพของผู้คนในท้องถิ่นที่มีทั้งชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ และชาวประมง มาประกอบสร้างเป็นเทศกาลสงกรานต์-วันไหล มิติที่สอง มุ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนต่าง ๆ ทั้งที่อพยพมาใหม่และคนกลุ่มเดิม ต่างเป็นประชากรที่มีบทบาทในการพัฒนาภูมิภาคนี้มาโดยลำดับ ทำให้เป็นภูมิภาคที่มีพื้นฐานสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาประเทศที่เกิดขึ้นในยุคหลัง

2.1.4 ชุมชนต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบด้วยชุมชนชนต่าง ๆ ในพื้นที่ 7 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดปราจีนบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด เป็นชุมชนในบริเวณที่ราบและที่ชายทะเล ชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างรวดเร็วตามบริบทสังคมภายในและนอกประเทศ นับแต่สงครามเวียดนามที่เป็นเหตุให้มีการสร้างสนามบินอู่ตะเภาและตัดถนนมิตรภาพ

รวมถึงถนนสุขุมวิทเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์เชื่อมต่อกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือทำให้ชุมชนเมืองเริ่มขยายตัวมาตั้งริมถนน การขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดการทาสวนผลไม้เชิงพาณิชย์ การทำพืชไร่ และปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่ ๆ ส่งโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อส่งออกตลาดโลก การสร้างเมืองพัทยาและที่อื่น ๆ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานภายนอกเข้ามาหางานทำ การพบแหล่งก๊าซตลอดจนถึงการพัฒนาโครงการท่าเรือน้ำลึก และการสร้างแหล่งอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเล ทำให้ชุมชนพัฒนาเป็นเมืองจากการลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงภูมิหลังของชุมชนที่มีการจัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากนโยบายรัฐ ที่ทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงจากแรงงานภาคเกษตรกรรมและการประมง มาเป็นภาคอุตสาหกรรมและบริการ อันส่งผลต่อวัฒนธรรมประเพณีที่ต้องเปลี่ยนไปเป็นประเพณีที่เน้นการแสดงเพื่อความบันเทิง เนื่องจากหมดบทบาทหน้าที่ทางเกษตรกรรมในวิถีแบบเดิม นอกจากนี้การก่อตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เข้ามามีบทบาทเป็นผู้อนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนก็ทำให้ประเพณีท้องถิ่นที่เคยสืบทอดในกลุ่มชาวบ้านได้รับการสืบสานหรือรื้อฟื้นมาจัดโดยหน่วยงานภาครัฐภายใต้วัตถุประสงค์ใหม่ด้วย

ชุมชนที่จัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะชุมชนในขอบเขตการวิจัย ที่จัดงานเทศกาลต่อเนื่องมาแล้ว 2 ปี ขึ้นไป จากการสำรวจพบว่าพื้นที่ที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหล และนำเสนอประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นเป็นการท่องเที่ยวพบในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และสระแก้ว รายละเอียดดังภาพที่ 2.4 และตารางที่ 2.1

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 2 พื้นที่ที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตารางที่ 2 สรุปพื้นที่ที่จัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก

จังหวัด	อำเภอ	ตำบล/องค์การบริหารส่วนตำบล	ชื่องาน
ชลบุรี	อำเภอเมืองชลบุรี	ตำบลแสนสุข	ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน
		ตำบลบางปลาสร้อย	งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี
	อำเภอศรีราชา	ตำบลศรีราชา	งานสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว
		ตำบลบางพระ	ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ
อำเภอเกาะสีชัง	ตำบลท่าเทววงษ์	ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ	
เมืองพัทยา	อำเภอบางละมุง	ตำบลนาเกลือ	ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา
			ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่
		ตำบลหนองปรือ	ประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาส
ระยอง	อำเภอเมืองระยอง	ตำบลเชิงเนิน	ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไผ่กะลา
		ตำบลบ้านแลง	ประเพณีสงกรานต์และวันหาบชาวบ้านแลง
จันทบุรี	อำเภอขลุง	ตำบลตะปอน	ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อกวียนพระบาท
สระแก้ว	อำเภอกบินทร์บุรี ปราจีนบุรี และ อำเภอเมือง สระแก้ว จังหวัด สระแก้ว	ตำบลบ้านนา	ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรัง

1) ชุมชนที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดชลบุรี

จังหวัดชลบุรี มีรูปร่างเป็นรูปสามเหลี่ยมชายธง ด้านบนกว้างยื่นออกไปทางตะวันออก ด้านล่างยาวแคบขนานไปกับชายฝั่งอ่าวไทย ความยาวชายฝั่งทะเลประมาณ 160 กิโลเมตร มีพื้นที่ราว 4,363 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 81 กิโลเมตร ตามเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 34 แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 11 อำเภอ 92 ตำบล 687 หมู่บ้าน อำเภอทั้ง 11 ในชลบุรี ได้แก่ อำเภอเมืองชลบุรี อำเภอพนัสนิคม อำเภอพานทอง อำเภอบ้านบึง อำเภอศรีราชา อำเภอเกาะจันทร์ อำเภอบ่อทอง อำเภอหนองใหญ่ อำเภอบางละมุง อำเภอสัตหีบ

และอำเภอเกาะสีชัง ในส่วนการปกครองท้องถิ่นประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี 1 แห่ง เทศบาลนคร 2 แห่ง ได้แก่ เทศบาลนครแหลมฉบัง และเทศบาลนครเจ้าพระยาสุรศักดิ์ เทศบาลเมือง 10 แห่ง เทศบาลตำบล 35 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 50 แห่ง และรูปแบบการปกครองพิเศษ 1 แห่ง คือ เมืองพัทยา แยกจากการปกครองของอำเภอบางละมุง เนื่องจากเป็นเมืองท่องเที่ยวระดับนานาชาติ ซึ่งมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว รายได้ทางเศรษฐกิจในจังหวัดชลบุรีส่วนใหญ่มาจากภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ (จังหวัดชลบุรี, 2563: 1-5)

ในอดีตชลบุรีเป็นเมืองเกษตรกรรม ประชากรในพื้นที่ประกอบอาชีพทำนา สวนมะพร้าว สวนผลไม้ มีชุมชนประมงเล็ก ๆ กระจายกันอยู่ห่าง ๆ ประกอบอาชีพจับปลาและหอย ความสำคัญของชลบุรีในอดีตคือการเป็นเมืองท่าชายทะเล ที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าและเส้นทางเดินเรือเลาะเลียบบนแนวชายฝั่งเพื่อเข้าไปถึงกรุงเทพฯ สืบเนื่องตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ ดังพบว่ากวีเอกหลายท่านแต่งนิราศบันทึกการเดินทาง พรรณนาภูมิศาสตร์และธรรมชาติบ้านเมืองของชลบุรีไว้หลายเรื่อง เช่น *กาสรวาลโคลงดั้น* บทที่ 86 กล่าวถึงเขาสามมุก บทที่ 87 กล่าวถึงเกาะสีชัง และเกาะไผ่ *นิราศพระยาตรัง นิราศของพระพิพิธสาส์ (อัน)* กล่าวถึงเกาะสีชัง เขาสามมุก เกาะคราม เกาะไผ่ *นิราศเมืองแกลง* ของสุนทรภู่ กล่าวถึงเกาะสีชัง เขาสามมุก บางปลาสร้อย หนองมน บางพระ ศรีราชา บางละมุง พัทยา นาจอมเทียน (อ็อก สวัสดิ์มงคล และธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2550: 53-61)

ปัจจุบันชลบุรีมีประชากรประมาณ 1,535,445 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2561 จากกรมการปกครอง) ในจำนวนนี้ส่วนหนึ่งเป็นประชากรที่โยกย้ายเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมเป็นคนไทย ชาวจีน ชาวอินเดีย และชาวลาวที่เข้ามาตั้งรกรากในสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ นอกจากนี้ นับถือศาสนาอิสลาม คริสต์ และอื่น ๆ มีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อเกี่ยวเนื่องกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการประมง

ในการสำรวจพื้นที่วิจัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า ชลบุรีเป็นจังหวัดที่มีงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลแพร่หลายมากที่สุด น่าสังเกตว่าพื้นที่ที่พบการจัดงานล้วนเป็นอำเภอที่มีพื้นที่ติดชายทะเล และส่วนมากเป็นชุมชนที่มีรายได้หลักจากการท่องเที่ยว ได้แก่ อำเภอเมืองชลบุรี อำเภอศรีราชา อำเภอเกาะสีชัง และเมืองพัทยา ในเขตอำเภอบางละมุง

ชุมชนในอำเภอเมืองชลบุรีที่จัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหล มี 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลแสนสุข และตำบลบางปลาสร้อย ที่ตำบลแสนสุขจัดงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ส่วนตำบลบางปลาสร้อย เป็นพื้นที่จัดงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี

ชุมชนในอำเภอศรีราชาที่จัดงานเทศกาล มี 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลศรีราชา และ ตำบลบางพระ ที่ตำบลศรีราชาเป็นพื้นที่จัดงานสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว ที่ตำบลบางพระจัดงานประเพณีแห่พญายม

ชุมชนในอำเภอเกาะสีชังที่จัดงานเทศกาล มี 1 ตำบล คือ ตำบลท่าเทววงษ์ จัดงานประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ

ส่วนชุมชนในเมืองพัทยาที่จัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ได้แก่ ตำบลนาเกลือ และตำบลหนองปรือ ในอำเภอบางละมุง ที่ตำบลนาเกลือจัดงาน 2 แห่ง ได้แก่ ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา และประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ ส่วนที่ตำบลหนองปรือ จัดงานประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาส

ภาพที่ 3 แผนที่อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรีและพื้นที่ที่จัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

ชุมชนข้างต้นแต่เดิมมีสภาพเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ไม่เป็นที่รู้จักของคนภายนอก ต่อมาหลังจากมีการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงขยายตัวจากชุมชนเป็นเมือง มีความทันสมัย และมีประชากรหนาแน่น พื้นที่ที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลดังกล่าว มีภูมิหลังโดยสังเขป ดังนี้

ก. บางปลาสร้อย ตำบลบางปลาสร้อยเป็นที่ตั้งของเมืองชลบุรีในปัจจุบัน อยู่ในเขตเทศบาลเมืองชลบุรี และเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญทางราชการ เช่น ศาลากลางจังหวัด ที่ว่าการอำเภอเมืองชลบุรี ศาลจังหวัด หอพระพุทธสิหิงค์ โรงเรียนประจำจังหวัด ชื่อบางปลาสร้อยสันนิษฐานว่ามีที่มาจากตำบลนี้มีปลาสร้อยมาก จึงเรียกว่า “บ้านบางปลาสร้อย” (ภารดี มหาจันทร์, 2530: 28)

นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า บางปลาสร้อยเป็นชุมชนที่พัฒนาขึ้นภายหลังความเสื่อมของเมืองศรีพะโล้ โดยปรากฏชื่อ บางปลาสร้อย ในแผนที่ไตรภูมิโบราณของกรุงศรีอยุธยาว่าสัมพันธ์กับเมืองบางทราย บางพระเรือ และบางละมุง มีความสำคัญในฐานะเมืองท่าจอดพักสินค้าในสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น บางปลาสร้อยเป็นชุมชนติดริมทะเล มีชายหาดเป็นเลนยื่นออกไปในทะเลไกลมาก ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงทำสะพานยื่นทอดยาวออกไปในทะเลและปลูกบ้านเรือนตามแนวสองฟากสะพานนั้นเพื่อให้เรือเข้าเทียบได้ จนมองเห็นว่ามีบ้านที่ปลูกสร้างในทะเลมากกว่าบนบก เรียกว่า ชุมชนบ้านสะพาน นับเป็นศูนย์กลางความเจริญและเป็นจุดเด่นของชุมชนแห่งนี้ ชาวชุมชนเดิมในบางปลาสร้อยเป็นคนไทยและคนจีน ประกอบอาชีพประมง ค้าขาย ทำกสิกรรม เลี้ยงสัตว์ (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553: 80-84) ดังปรากฏความใน **นิราศเมืองแกลง** สนทนรภูมัยบันทึกถึงบ้านบางปลาสร้อยไว้ว่า (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2513: 91)

เป็นสองแถวแนวถนนคนสะพรั่ง บ้างยื่นบ้างนั่งร้านประสานเสียด
 ดุรูปรางนางบรรดาแม่ค้าเคียง เห็นเกลี้ยงเกลี้ยงกลิ้งแกลิ่งเป็นอย่างกลาง
 ชายหอยแครงแมงกุกกับปูม้า หมึกแมงดาหอยดองรองกระถาง
 พวกแจ็กจิ้นลินค้ำเอามาวาง มะเขือคางแพะเผือกผักกาดดอง

ภาพที่ 4 บ้านสะพานในตำบลบางปลาสร้อย พ.ศ.2495

ที่มา: Facebook คนเล่าเรื่อง เมืองบางปลาสร้อย

หลังจากปฏิรูประเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค โดยนำระบบเทศาภิบาลมาใช้ แทนระบบกินเมืองที่ใช้มาแต่เดิม (พ.ศ. 2437) เกิดการยุบรวมเมืองบางปลาสร้อย เมืองพนัสนิคม เมืองบางละมุง เป็นเมืองชลบุรี ในปี พ.ศ. 2481 บางปลาสร้อยได้ถูกใช้เป็นที่ตั้งอาคารสำนักงานของส่วนราชการตามแบบใหม่ เช่น ที่ว่าการเมือง ที่ทำการศาลจังหวัด ที่ทำการสรรพากร ภายหลังทางการได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นอำเภอเมืองชลบุรี ทำให้ปัจจุบัน บางปลาสร้อยมีสถานะเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอเมืองชลบุรี (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553: 107) เป็นที่ตั้งส่วนราชการของจังหวัด มีความเจริญสูงเนื่องจากเป็นย่านการค้า ศูนย์รวมการคมนาคมภายในจังหวัดชลบุรีและระหว่างชลบุรีกับจังหวัดใกล้เคียง และเป็นที่ตั้งหอพระพุทธรูปประจำเมือง มีงานประเพณีนมัสการพระพุทธรูปสำคัญ สืบเนื่องมานานเป็นงานประจำปีที่ยิ่งใหญ่ของจังหวัดชลบุรี

ข. บางแสน บางแสนเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมายาวนานแห่งหนึ่งของประเทศไทย โดยมีพัฒนาการขึ้นจากการเป็นสถานตากอากาศชายทะเลของเชื้อพระวงศ์ที่ย้ายมาพักรักษาตัวที่อ่างศิลา ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวยุคแรก ๆ ในหมู่นักชมนักกลางที่นิยมออกมาท่องเที่ยวพักผ่อนที่หาดบางแสนในช่วงวันหยุดเสาร์อาทิตย์

ชายหาดบางแสนอยู่ในแนวชายฝั่งทะเลทิศตะวันออกของอ่าวไทย ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ห่างจากตัวเมืองชลบุรีประมาณ 13 กิโลเมตร มีความยาวหาดประมาณ 5 กิโลเมตร ชื่อ “บางแสน” สันนิษฐานว่ามีที่มาจากนิทานประจำถิ่นเรื่องเจ้าแม่เขาสามมุข ที่เล่าถึงความรักอันไม่สมหวังระหว่างสาวมุกกับหนุ่มแสน สาวมุกตัดสินใจกระโดดหน้าผาตายหลังจากได้รู้ว่าหนุ่มแสนแต่งงานกับหญิงสาวที่พ่อเลือกให้ หนุ่มแสนจึงกระโดดหน้าผาตายตามกลายเป็นหาดบางแสนและเขาสามมุข ซึ่งชาวประมงในแถบนั้นนับถือกันว่าเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ จะต้องกราบไหว้หากแล่นเรือผ่านมา มิฉะนั้นเรืออาจจะพะหน้าผาทำให้เรือแตกหรือคว่ำได้ นอกจากนี้ยังนิยมบนบานเจ้าแม่สามมุขให้คุ้มครองการเดินทางสามารถออกทะเลหาปลาได้อย่างปลอดภัย ปัจจุบันรูปเขาสามมุขถูกนำมาใช้เป็นตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดชลบุรี แสดงให้เห็นความสำคัญของเขาสามมุขในฐานะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเมืองชลบุรีเคารพ และหาดบางแสนยังใช้เป็นสถานที่จัดงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกด้วย

ในอดีต บางแสนเป็นหมู่บ้านชาวประมงขนาดเล็ก มีบ้านเรือนตั้งอยู่ประมาณ 20 หลัง เป็นคนไทยและคนจีน ทำอาชีพประมง จับปลา แกะหอย ทอผ้า และทำไร่ อย่างไรก็ตาม การเข้ามาสร้างบ้านพักตากอากาศและเรือนรับรองรัฐบาลขึ้นบนเขาสามมุข ในปี พ.ศ. 2486-2488 ของจอมพล ป.พิบูลสงคราม และการสร้างบ้านรับรองของรัฐบาลที่แหลมแท่น ในปี พ.ศ. 2503 ของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้เกิดการตัดถนนสุขุมวิทเข้ามาในบางแสน และเกิดการเวนคืนที่ดินมาสร้างอาคารที่พัก ซึ่งต่อมาได้ก่อให้เกิดกระแสการซื้อที่ดินเพื่อปลูกบ้านพักตากอากาศชายทะเลในหมู่

ชนชั้นกลางในพระนคร ทำให้เกิดเป็นชุมชนหนาแน่น มีคนจากภายนอกอพยพเข้าตั้งหลักแหล่งเพิ่มขึ้น และคนในก็เปลี่ยนแปลงอาชีพจากการทำประมงไปเป็นอาชีพบริการนักท่องเที่ยว จึงนับว่าการเข้ามาพัฒนาพื้นที่ของรัฐบาลในอดีตเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้บางแสนกลายเป็นเมืองท่องเที่ยว โดยเฉพาะการมีชื่อเสียงในฐานะสถานตากอากาศชายทะเลแห่งแรกของประเทศไทย (ศรุตี สกุรัตน์, 2543)

ปัจจุบัน บางแสนอยู่ในเขตความรับผิดชอบของเทศบาลเมืองแสนสุข ซึ่งได้รับการยกฐานะเมื่อปี พ.ศ.2536 ให้เป็นเมืองลักษณะพิเศษ (เมืองท่องเที่ยว) ทำให้เกิดโครงการพัฒนาพื้นที่ขึ้นจำนวนมาก ทั้งโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ชายหาดบางแสนให้สวยงาม ทันสมัย โดยยังคงเอกลักษณ์ชายหาดที่มีแนวต้นมะพร้าว มีการจัดระเบียบการใช้พื้นที่แบบแบ่งโซนสำหรับพักผ่อน เล่นกีฬาทางน้ำ พื้นที่จำหน่ายสินค้าที่ระลึก พื้นที่จำหน่ายอาหารทะเล มีระบบควบคุมดูแลความปลอดภัย ระบบรักษาความสะอาด ตลอดจนมีโครงการพัฒนาเป็นเมือง “สมาร์ท ซิตี้” ที่รองรับการขยายตัวของเมืองในอนาคตจากโครงการเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) บางแสนจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวชายทะเลใกล้กรุงเทพฯ ที่มีศักยภาพ มีความพร้อมด้านบริการท่องเที่ยวทั้งโรงแรม รีสอร์ท บ้านพักตากอากาศ คอนโดมิเนียม ร้านอาหาร ห้างสรรพสินค้า ตลอดจนกิจกรรมสันทนาการต่าง ๆ และถือเป็นแหล่งลงทุนที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของภาคตะวันออกในปัจจุบัน

ภาพที่ 5 หาดบางแสน บังกะโลและการท่องเที่ยว ปี พ.ศ.2500

ที่มา: Facebook สองอดีตเมืองชล

ค. พัทยา-นาเกลือ-หนองใหญ่ เมืองพัทยาเป็นหนึ่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษจำนวน 2 แห่งของประเทศไทย ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา เมื่อปี พ.ศ.2521 เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการบริหารจัดการพื้นที่ซึ่งเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วจากการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวและบริการ ถือเป็นเมืองท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับนานาชาติ ที่ปัจจุบันมีทั้งสถานบันเทิงยามราตรี โรงแรมหรู คอนโดมิเนียม ร้านอาหาร ห้างสรรพสินค้า บาร์เบียร์ โรงละครทิฟฟานีโชว์ อัลคาซาร์ คาบาเรต์

พิพิธภัณฑน์ สวนน้ำ แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ตลอดจนมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม และมีชื่อเสียงหลายแห่ง เช่น หาดพัทยา หาดจอมเทียน เกาะล้าน หมู่เกาะไผ่

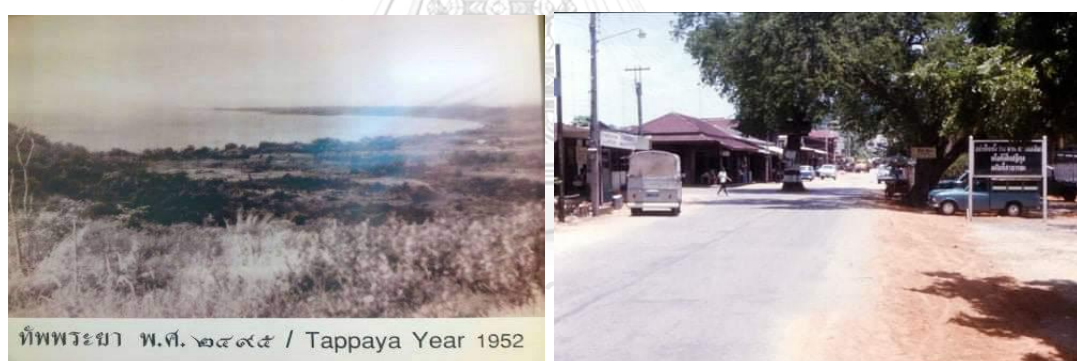
ลักษณะทางกายภาพของพัทยาเป็นแนวหาดทอดตัวอยู่ในวงล้อมของโค้งอ่าวครึ่งวงกลม ในอดีตเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านชาวประมงขนาดเล็ก ตอนบนของหาดเป็นสวนมะพร้าว ตอนในเป็นไร่อ้อย สับปะรด มันเทศ ถั่วลิสง มีน้ำทะเลใสสะอาดและบรรยากาศเงียบสงบเนื่องจากในอดีตไม่มีถนนตัดผ่าน และการเดินทางต้องเลาะเลียบบนแนวฝั่งทะเลเข้ามา (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544b: 102) ชื่อของเมืองพัทยา สันนิษฐานว่าตั้งขึ้นเพื่อให้เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ที่เชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินได้แวะพักทัพที่พัทยาระหว่างมุ่งหน้าไปจันทบุรี ชาวบ้านจึงเรียกบริเวณนี้ว่า “ทัพพระยา” ก่อนเพี้ยนเสียงมาเป็น “พัทยา” ซึ่งในปัจจุบัน เมืองพัทยาก็ได้ใช้รูปทหารโบราณขี่ม้าขึ้นบนหน้าผามาเป็นตราสัญลักษณ์ประจำเมือง เพื่อยืนยันประวัติศาสตร์ดังกล่าว

ความเจริญเติบโตของพัทยาเริ่มขึ้นในปี พ.ศ.2497 ภายหลังจากที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การสนธิสัญญาป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ส.ป.อ.) ซึ่งมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ ในเวลานั้น ทหารอเมริกันนิยมมาพักผ่อนที่หาดพัทยาระหว่างประจำการ ทำให้พัทยาเป็นที่รู้จักในหมู่ชาวตะวันตกมากขึ้น และชาวบ้านมีรายได้จากการหาสิ่งอำนวยความสะดวกมาบริการทหารต่างชาติจนกลายเป็นอาชีพหลักแทนการทำประมงในเวลาต่อมา นอกจากนี้ ราวปี พ.ศ.2520 เริ่มมีนักท่องเที่ยวชาวยุโรปเข้ามาท่องเที่ยวที่พัทยามากขึ้น ทำให้เมืองพัทยาเติบโต มีการสร้างโรงแรมใหม่ ๆ ขึ้นจำนวนมากตั้งแต่พัทยาเหนือไปจรดพัทยาใต้ และยังขยายไปถึงหาดจอมเทียนที่อยู่ถัดไป กระทั่งช่วงสมัยหนึ่งพัทยารุ่งเรืองถึงขีดสุดจนถึงกับได้รับการขนานนามว่า “ริเวียร่าแห่งเอเชีย” (โจนธาณ, 2546: 65)

เมืองพัทยาดังอยู่บนฝั่งทะเลทิศตะวันออกของอ่าวไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 140 กิโลเมตร ปัจจุบัน แบ่งส่วนภายในของเมืองออกเป็น 4 ส่วน คือ พัทยาเหนือ พัทยากลาง พัทยาใต้ และหาดจอมเทียน ท้องที่เมืองพัทยาครอบคลุมพื้นที่อำเภอบางละมุงจำนวน 4 ตำบล 17 หมู่บ้าน คือ ตำบลหนองปรือ ตำบลห้วยใหญ่ ตำบลหนองปลาไหล และตำบลนาเกลือ มีชุมชนในเขตปกครองทั้งสิ้น 42 ชุมชน ชุมชนที่จัดงานเพื่อสืบสานประเพณีท้องถิ่น และส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล มี 2 ชุมชน คือ ชุมชนนาเกลือ และชุมชนวัดหนองใหญ่

ชุมชนนาเกลือ เป็นพื้นที่จัดงานในนามงานกองข้าวเมืองพัทยาซึ่งเป็นหนึ่งในกิจกรรมของงานวันไหลพัทยา ชุมชนนาเกลือถือเป็นชุมชนแห่งแรกของพัทยา ตั้งอยู่ที่ตำบลนาเกลือ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองพัทยามาทางทิศเหนือประมาณ 2 กิโลเมตร เหตุที่เรียกชื่อนาเกลือ นั้นสันนิษฐานว่า น่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า “บ้านน้ำเกลือ” เพราะเดิมทีพื้นที่บริเวณนี้เป็นป่ารกและมีโจร

ชุกชุม หรืออาจจะมาจากคำว่า “น้ำแก้ว” ที่แปลว่า ไบร่หรือ เพราะในอดีตบริเวณนี้เป็นพื้นที่จืดเรือค้าขาย ภายหลังจึงเพี้ยนเสียงจาก น้ำแก้ว มาเป็น นาเกลือ ในอดีตนาเกลือเป็นชุมชนชาวประมงประกอบด้วยคนไทยและคนจีน เป็นตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าที่มีคนผ่านไปมา ขณะที่บริเวณหาดพิทยายังเป็นป่าไม่มีชาวบ้านเดินทางผ่านเข้าไป ความเป็นชุมชนเก่าแก่ของนาเกลือมีหลักฐานยืนยันจากอายุของวัดสว่างฟ้าพุทธาราม ซึ่งเชื่อว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีอายุกว่า 300 ปี วัดนี้เดิมชื่อว่า วัดนาเกลือ แต่ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น วัดสว่างฟ้า เนื่องจากมีเรื่องเล่าว่าพระเจ้าตากสินเดินทางผ่านมาที่นาเกลือเมื่อตอนใกล้สว่าง และได้หยุดพักที่วัดนาเกลือ ชุมชนนาเกลือมีความเจริญเติบโตและมีคนเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้นเรื่อย ๆ ในปี พ.ศ. 2499 ราชการจึงยกฐานะตำบลนาเกลือขึ้นเป็นสุขาภิบาลนาเกลือ และได้ขยายเขตการปกครองสุขาภิบาลนาเกลือออกไปครอบคลุมหมู่บ้านชาวประมงพิทยาในปี พ.ศ.2507 ทำให้พิทยาและนาเกลือเชื่อมเป็นชุมชนเดียวกัน (ขวัญแก้ว อุดมบุญญาภานุภาพ, 2546: 12) ปัจจุบัน เนื่องจากชุมชนนาเกลือยังมีอาคารบ้านเรือนเก่าที่คงสภาพความเป็นเมืองพิทยาในอดีตไว้ได้ เมืองพิทยาจึงมีนโยบายที่จะพัฒนานาเกลือให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเก่า เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน ด้วยการจัดเทศกาลท่องเที่ยวแบบย้อนอดีต เช่น งานเดินกินถิ่นนาเกลือ งานท่องเที่ยวตลาดร้อยปีนาเกลือ (เมืองพิทยา, 2561)

ภาพที่ 6 หาดพิทยาปี พ.ศ.2495 และตลาดนาเกลือปี พ.ศ.2514

ที่มา: Facebook วันวานสยาม

ชุมชนวัดหนองใหญ่ เป็นพื้นที่จัดงานกองข้าววัดหนองใหญ่ซึ่งเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่เมืองพิทยาให้การสนับสนุนงบประมาณสำหรับจัดประเพณีในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ชุมชนวัดหนองใหญ่ตั้งอยู่ที่ตำบลนาเกลือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ห่างจากตัวเมืองพิทยามาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 7 กิโลเมตร ในอดีตเป็นชุมชนเกษตรกรรม ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ และค้าขาย ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดหนองใหญ่เป็นศูนย์กลางการประกอบพิธีกรรม วัดหนองใหญ่เป็นวัดเก่าแก่ในชุมชน ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2449 แต่เชื่อกันว่าน่าจะเป็นวัดที่สร้างขึ้นมานานแล้วตั้งแต่ก่อนกรุงศรีอยุธยาแตก เนื่องจากมีเรื่องเล่าว่า พระผู้ใหญ่องค์หนึ่งชื่อ

เจ้าคุณใหญ่ ได้หลบหนีออกจากกรุงศรีอยุธยาทางเรือกับมหาดเล็กของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อมาถึงบริเวณที่ตั้งชุมชนปัจจุบัน ท่านเจ้าคุณใหญ่ได้พบวัดร้างแห่งหนึ่ง จึงได้สร้างวัดนี้ขึ้น และให้นามว่า “วัดหนองใหญ่” ตามลักษณะที่ตั้งที่อยู่ในที่ต่ำมีหนองใหญ่น้ำท่วมบริบูรณ์ (ประวัติวัดหนองใหญ่ เมืองพญา, (ม.ป.ป.): ออนไลน์) ปัจจุบันชุมชนวัดหนองใหญ่ถือเป็นชุมชนที่มีความเจริญเนื่องจากมีถนนสุขุมวิทตัดผ่านและบริเวณโดยรอบล้วนเป็นที่ตั้งของอาคารพาณิชย์ ห้างสรรพสินค้า โรงแรม ร้านอาหารและสถานที่ท่องเที่ยวที่ขยายตัวออกมาจากหาดพญา อย่างไรก็ตาม ชุมชนแห่งนี้ยังคงมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม โดยยังคงประกอบพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดร่วมกันตลอดปี เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีหาบ ประเพณีกองข้าว ประเพณีบุญกลางบ้าน ทำให้เมืองพญาสนใจส่งเสริมให้เป็นชุมชนที่จัดงานกองข้าวเพื่อการท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งเสริมจากงานกองข้าวที่นาเกลือ

ง. หนองปรือ ตำบลหนองปรืออันเป็นพื้นที่จัดประเพณีก่อเจดีย์พระทรายและวันหาบวัดสุทธาวาส ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี มีพื้นที่ครอบคลุมตำบลหนองปรือเฉพาะเขตที่อยู่นอกเมืองพญา มีพื้นที่ประมาณ 45.54 ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอบางละมุง 9 กิโลเมตร มีแนวเขตติดต่อเขตเมืองพญาเป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร ที่ตั้งของตำบลหนองปรืออยู่กลางพื้นที่อำเภอบางละมุง ซึ่งแต่เดิมมีฐานะเป็นเมืองบางละมุง ก่อนจะถูกยุบรวมขึ้นต่อจังหวัดชลบุรีเมื่อปี พ.ศ.2444 ในอดีต พื้นที่ของตำบลหนองปรือมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตรกรรม โดยมีลำห้วยมาบประชันเป็นแหล่งน้ำในชุมชน ชาวบ้านจึงนิยมประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน เหตุที่เรียกว่า “หนองปรือ” สันนิษฐานว่า แต่เดิมพื้นที่บริเวณนี้ โดยเฉพาะในหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 6 มีสภาพเป็นที่ลุ่มมีหนองน้ำที่อุดมไปด้วยต้นปรือ จึงเรียกว่าบ้านหนองปรือ เชื่อว่าหนองปรือเป็นชุมชนที่มีคนอพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่มาแล้วกว่า 100 ปี โดยอาศัยหลักฐานยืนยันจากอายุโบสถ์เก่าแก่อันวัดหนองปรือซึ่งสร้างโดยหลวงพ่อบ้าง ราวปี พ.ศ.2404 อย่างไรก็ตาม ต่อมาได้เกิดความเจริญขึ้นที่เมืองพญาทำให้มีคนภายนอกย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในหนองปรือเพิ่มมากขึ้น ตำบลหนองปรือจึงเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาเป็นสังคมเมือง

ปัจจุบัน ตำบลหนองปรืออยู่ในเขตความรับผิดชอบและการดูแลของเทศบาลเมืองหนองปรือซึ่งได้รับการยกฐานะจากองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้นเป็นเทศบาลเมือง เมื่อปี พ.ศ. 2549 แบ่งออกเป็น 43 ชุมชน เช่น ชุมชนหนองปรือ ชุมชนหนองใหญ่ ชุมชนเนินพลับหวาน ชุมชนวัดสุทธาวาส ชุมชนบ้านมาบยายเลีย ชุมชนเขาน้อย มีประชากรจำนวน 82,232 คน 48,456 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธมีวัดสำคัญในชุมชน 2 แห่ง คือ วัดหนองปรือและวัดสุทธาวาส ประชากรประกอบอาชีพรับจ้าง ค้าขาย ทำเกษตรกรรมและปศุสัตว์ พื้นที่เมืองหนองปรือส่วนใหญ่ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่เกษตรกรรมมาเป็นที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งโรงงานแปงมันสำปะหลัง โรงงานน้ำแข็ง โรงงานคอนกรีต และเป็นที่ตั้งธุรกิจโครงการบ้านอยู่อาศัยกว่า 40 โครงการ

นอกจากนี้ ยังมีสถานที่ท่องเที่ยว เช่น ฟาร์มม้าแควระพัตยา หมู่บ้านช้างพัตยา Pattaya Dolphinarium สวน flower land และคาเฟ่ต่าง ๆ (เทศบาลเมืองหนองปรือ, 2561) เมืองหนองปรือจึงเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีความเจริญสูง อันเป็นผลจากการพัฒนาเมืองละแวกใกล้เคียงให้เป็นเมืองท่องเที่ยวระดับนานาชาติ

จ. บางพระ บางพระเป็นเมืองเก่าและมีความสำคัญมาแต่อดีต ในแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยาปรากฏชื่อบางพระ ในชื่อ “บางพระเรือ” เป็นชุมชนเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออก ร่วมกับชื่อเมืองบางทราย บางปลาสร้อย และบางละมุง เหตุที่เรียกว่าบางพระนั้น สันนิษฐานว่าเพี้ยนมาจากคำว่า “บังพระ” จากเหตุที่คนขับเกวียนคนหนึ่งได้บังเอิญขับเกวียนทับก้อนหินคล้ายพระพุทธรูปที่ถูกบังไว้ระหว่างเดินทางจากวัดบางพระไปบ่อน้ำร้อน (ทัศนีย์ ทานตวงนิช, 2555: 57) บางสำนวนเล่าว่า ที่มาของชื่อเมืองบางพระมาจากเหตุการณ์ในอดีตที่ชุมชนบ้านบางพระมีพระธุดงค์มาปักกลดทำวิปัสสนากัมมัฐานหลังสิ้นฤดูกาลออกพรรษาจำนวนมาก นับได้ร้อย ๆ องค์ ชาวบ้านที่ชักชวนกันมาถวายภัตตาหารพระธุดงค์เหล่านี้เรียกกันติดปากว่า บ้านพระ แล้วเพี้ยนเป็น “บางพระ” ในเวลาต่อมา (สมพงษ์ สมวงษ์ (บรรณาธิการ), 2537: 50)

บางพระมีอาณาเขตติดต่อกับบางแสนทางทิศเหนือ และศรีราชาทางทิศใต้ ห่างจากจังหวัดชลบุรีประมาณ 17 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มลาดเอียงสู่ชายทะเลอ่าวไทยทางทิศตะวันตก มีเทือกเขาเป็นแนวยาวเชื่อมติดไปถึงเขาเขียว เนื้อที่ของบางพระเป็นป่าดงดิบผืนใหญ่ มีสัตว์ป่ามากโดยเฉพาะเสือ กuduผ่นมีผ่นตลกซุก ทำให้มีไข้มาลาเรียระบาดหนัก ประชากรบางพระแต่เดิมเป็นคนไทยเชื้อสายจีน ทำอาชีพประมง บริเวณชายทะเล ส่วนชุมชนห่างทะเลเล็กน้อยขึ้นมาจนถึงเขาบางพระมีอาชีพทำไร่ ทำสวน ทำนา ที่บางพระยังมีบ่อน้ำพุร้อนเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งแรกของจังหวัดชลบุรี คนในพื้นที่และจังหวัดใกล้เคียงนิยมมาพักผ่อนในยามว่าง ก่อนที่ต่อมาจะขยายความนิยมไปท่องเที่ยวที่ชายหาดบางแสน เพราะกรมชลประทานเข้ามาเวนคืนพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำ ทำให้บ่อน้ำพุร้อนจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำบางพระตั้งแต่ปี พ.ศ.2496

ในอดีตบางพระเคยมีฐานะเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก เป็นที่ตั้งของเมืองบางละมุง ซึ่งเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันออก ที่มีการเดินเรือไปมาค้าขายและมีการจอดพักขนส่งสินค้า โดยเฉพาะปากอ่าวคลองสุครีพเป็นท่าเรือค้าขายที่สำคัญ มักมีเรือสำเภานขนาดใหญ่ของพ่อค้าจีนมาจอดเป็นประจำ จนเกิดเป็นชุมชนชาวจีน เรียกว่า บ้านเจ๊ก นอกจากนี้ บางพระยังเคยเป็นที่ตั้งกองทัพเรือในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2445) ก่อนที่จะมีการตั้งฐานทัพเรือที่สัตหีบ กองทัพเรือนี้มีหน่วยฝึกพลทหารดำเนินการโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เพื่อดูแลป้องกันและปราบปรามโจรสลัดจีนและญวนที่ปล้นสะดมเรือพาณิชย์ที่สัญจรค้าขายตามชายฝั่งทะเลจากกรุงเทพฯ ถึงตราด (เทศบาลตำบลบางพระ, 2552)

บางพระลดบทบาทความสำคัญลงกลายเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอศรีราชา ในปี พ.ศ.2459 เมื่อทางราชการย้ายที่ว่าการอำเภอบางพระไปตั้งที่ศรีราชา เมื่อปี พ.ศ.2446 เนื่องจากชุมชนที่ศรีราชาหนาแน่นขึ้นจากการดำเนินธุรกิจป่าไม้ของจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) ที่ขอสัมปทานป่าไม้และตั้งโรงเลื่อยจักรใหญ่ขึ้นที่ศรีราชา และกองทหารเรือที่บางพระ ยุบตัวลง ปัจจุบัน บางพระแบ่งการปกครองส่วนท้องถิ่นออกเป็น 2 รูปแบบ คือ เทศบาลตำบล บางพระ และองค์การบริหารส่วนตำบลบางพระ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย ทำประมง และเกษตรกรรม นับถือศาสนาพุทธ มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ ชายทะเลบางพระเป็นที่พักผ่อนชมบรรยากาศ รับประทานอาหารทะเล อ่างเก็บน้ำบางพระเป็นแหล่งสันทนาการ กิจกรรมออกกำลังกาย เพื่อสุขภาพ และมีวัดสำคัญเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น วัดบางพระวรวิหาร วัดเขาบางพระ วัดวิเวการาม ในบริบทการท่องเที่ยวบางพระยังเป็นที่รู้จักในฐานะชุมชนที่มีประเพณีแห่ พญายมที่จัดขึ้นทุกวันที่ 17-18 เมษายน ในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล องค์พญายมไม่เพียงเป็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวตำบลบางพระให้ความเคารพศรัทธา แต่ยังเป็นสัญลักษณ์แทนตำบลบางพระ ซึ่งได้นำเสนอประเพณีและความเชื่อนี้ในเทศกาลต่าง ๆ ภายในจังหวัดชลบุรีตลอดหลายปีที่ผ่านมา

จ. ศรีราชา ศรีราชาเป็นที่ตั้งโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก หรือ อีสเทิร์น ซีบอร์ด (Eastern Seaboard Development Program: ESB) ตามนโยบายพัฒนาประเทศในยุคพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ เมื่อ พ.ศ.2525 ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) เพื่อให้เป็นเขตอุตสาหกรรมที่ทันสมัยระดับนานาชาติ โดยวางเป้าหมายที่จะพัฒนาให้แหลมฉบังเป็นเมืองท่าที่มีท่าเรือพาณิชย์และนิคมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ศรีราชาจึงเป็นแหล่งดำเนินธุรกิจท่าเรือขนส่งสินค้า นิคมอุตสาหกรรม และเป็นศูนย์รวมนักลงทุนชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาทำงานในธุรกิจเครือข่ายของกลุ่มทุนญี่ปุ่นนั้นมีเป็นจำนวนมาก จนทำให้ศรีราชาได้รับการขนานนามว่าเป็น Little Osaka ปัจจุบันศรีราชามีธุรกิจร้านอาหารญี่ปุ่นมาเปิดให้บริการอย่างแพร่หลาย รวมถึงธุรกิจโรงแรม คอนโดมิเนียมก็เฟื่องฟูอย่างยิ่งเพราะสามารถทำรายได้จากการปล่อยเช่าให้กับชาวญี่ปุ่น

อำเภอศรีราชาตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวไทย อยู่ห่างจากตัวจังหวัดชลบุรีประมาณ 24 กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่มีภูเขาล้อมรอบและเป็นตลาดเนินเขาเล็ก ๆ กระจายอยู่ทั่วไป ในอดีตศรีราชาเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอบางละมุง มีสภาพเป็นป่าทึบผืนกว้าง ลือลุ่มชื้นแฉะตำแหน่งที่ตั้งของศรีราชาอยู่ในเส้นทางเดินเรือมาแต่ครั้งอดีต เป็นที่รู้จักกันในหมู่นักเดินเรือที่ผ่านอ่าวไทย เพราะนิยมออกจากปากน้ำเจ้าพระยาแล้วตัดตรงมาทางฝั่งตะวันออก ก่อนเดินเรือเลียบชายฝั่งลงใต้หรือตัดข้ามไปที่ชะอำ (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2546) ผู้คนที่อาศัยอยู่ในศรีราชาทำอาชีพ

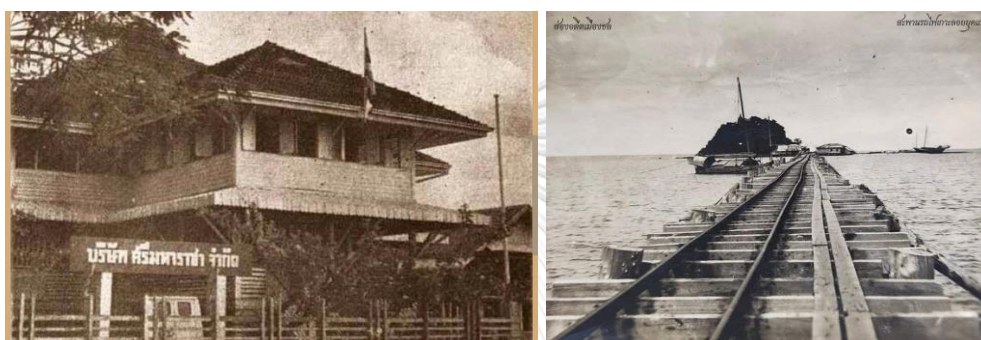
เกษตรกรรมและการประมง โดยเฉพาะการปลูกพืชไร่ทนแล้ง เช่น อ้อย มันสำปะหลัง พริก สับปะรด ดังปรากฏชื่อเสียงสับปะรดศรีราชา และซอสพริกศรีราชา มาจนถึงทุกวันนี้

แต่เดิม ศรีราชาเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีคนทำประมงอยู่บ้างตามแนวชายฝั่งทิศตะวันตก เพราะชุมชนใหญ่อยู่ที่บางพระ ในอดีตเรียกในชื่อ ศรีมหาราชา ดังปรากฏความใน **นิราศเมืองแกลง** (2513: 92) กล่าวถึงศรีราชาว่า “อันชื่อนี้ศรีมหาราชาชาติ ขึ้นจากหาดเข้าป่าพนาสัย” ที่มาของชื่อ “ศรีมหาราชา” ซึ่งนำมาตั้งเป็นชื่องานประเพณี “สงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว” ในปัจจุบันนั้น จิตร ภูมิศักดิ์ (อ้างถึงใน วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2546: 155-157) สันนิษฐานว่านาม “ศรีมหาราชา” น่าจะมาจากพระปรมาภิไธยของกษัตริย์วงศ์ไศเลนทร์แห่งศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 14 มีหลักฐานปรากฏบนศิลาจารึกวัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ.1318 เป็นข้อความสั้น สกฤตเขียน ยอ พระเกียรติ ของ พระเจ้าศรีมหาราชาแห่งราชวงศ์ไศเลนทร์ ต่อมา ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 ศรีมหาราชากลายเป็นตำแหน่งทางการเมืองของบ้านเมืองในเขตนครศรีธรรมราชซึ่งสัมพันธ์กับเมืองเพชรบุรี ดังตำนานเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวถึงศรีมหาราชาเป็นบุตรของพระพนมวังและนางสะเดียงทองผู้สร้างเมืองนครดอนพระที่ร้างไปเพราะไข้ห่า ต่อมาเมื่อการติดต่อค้าขายทางทะเลกับบ้านเมืองในเขตเพชรบุรีขยายตัวขึ้นไปถึงอยุธยาและตลอดแหลมมลายู น่าจะทำให้ชื่อเสียงของ “เจ้าศรีราชา” ที่อยู่ในตำนานเมืองนครฯ เป็นที่เล่าลือในชุมชนชายฝั่งทะเลบริเวณอ่าวไทยทั้งสองฝั่งที่พ่อค้าเดินเรือเลียบผ่านไป

ศรีราชาพัฒนาขึ้นจากการเข้ามาดำเนินธุรกิจป่าไม้ของจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการที่เล็งเห็นช่องทางการค้าไม้ในพื้นที่ป่าภาคตะวันออกที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก โดยได้เข้ามาจับจองซื้อที่ดินในตำบลศรีราชาเพื่อทำธุรกิจป่าไม้และอุตสาหกรรมแปรรูปไม้กระยาเลย³ หลังจากได้รับสัมปทานในปี พ.ศ.2441 และตั้งบริษัทศรีราชาทุนจำกัด ขึ้นแล้ว มีการระดมแรงงานทั้งคนไทยและคนจีนเข้ามารับจ้างเลื่อยไม้จนเกิดการขยายตัวของชุมชนออกไปอย่างกว้างขวาง กระทั่ง ในปี พ.ศ.2446 เพื่อให้การติดต่อราชการสะดวกขึ้นไม่ต้องเสียเวลาเดินทางไปบางพระ จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงได้กราบทูลต่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลปราจีนบุรีขณะนั้น ขอย้ายอำเภอบางพระมาตั้งที่ศรีราชา ทำให้ศรีราชากลายเป็นศูนย์กลางความเจริญแทนที่บางพระในเวลาต่อมา (สมพงษ์ สมวงษ์, 2537: 12) กล่าวได้ว่าจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการบุกเบิกศรีราชาให้กลายมาเป็นพื้นที่ลงทุน ตลอดจนมีส่วนร่วมสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาให้ศรีราชากลายเป็นชุมชนสำคัญในภาคตะวันออก

3 ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองไม้กระยาเลยที่ตราขึ้นเมื่อ พ.ศ.2443 ไม้กระยาเลย คือ ไม้ทุกชนิดยกเว้นไม้สัก

ปัจจุบัน ศรีราชาเป็นเขตกิ่งเกษตรกรรมกิ่งอุตสาหกรรม ประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 8 แห่ง คือ เทศบาลนครแหลมฉบัง เทศบาลนครเจ้าพระยาสุรศักดิ์ เทศบาลเมืองศรีราชา เทศบาลตำบลบางพระ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองขาม องค์การบริหารส่วนตำบลเขาคันทรง องค์การบริหารส่วนตำบลบางพระ และองค์การบริหารส่วนตำบลบ่อวิน มีนิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่อยู่ในพื้นที่ถึง 3 แห่ง ได้แก่ นิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง นิคมอุตสาหกรรมเครือสหพัฒน์ และนิคมอุตสาหกรรมบ่อวิน นอกจากนี้ ยังมีโรงกลั่นน้ำมันไทยออยล์ เอสโซ่ และคลังน้ำมันปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย ศรีราชาจึงเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่ที่ก่อให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นของคนภายนอกเข้ามาหางานทำ

ภาพที่ 7 บริษัทศรีมหาธาตุและสะพานรถไฟไปเกาะลอยเพื่อบรรทุกขุงนำไม้ส่งออกทางเรือ
ที่มา: Facebook ส่องอดีตเมืองชล

ข. สีซัง เกาะสีซังตั้งอยู่ในเขตตอนบนของอ่าวไทยตรงกันข้ามกับอำเภอศรีราชา เป็นเกาะขนาดใหญ่ที่สุดอันดับ 2 ของจังหวัดชลบุรี เกาะสีซังถือเป็นเกาะที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากเคยเป็นสถานที่เสด็จประพาสและเป็นที่พักของพระเจ้าแผ่นดินถึง 3 พระองค์ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกาะสีซังเคยเป็นที่บริหารพระราชกรณียกิจ ที่ประชุมของหม่อมอำมาตย์ข้าราชการตลอดจนยังเป็นสถานที่ประสูติสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกฯ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ จึงเป็นที่มาของการสร้างพระจุฑาธุชราชฐานสำหรับเป็นที่ประทับแปรพระราชฐานในฤดูร้อน (พ.ศ.2435) ทำให้เกาะสีซังมีสถานะเป็นเพียงเกาะเดียวในประเทศไทยที่มีพระราชวังตั้งอยู่

เกาะสีซังในเวลาก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงตั้งพระราชฐานมีคนอยู่ไม่มาก หนังสือราชกิจจานุเบกษา พ.ศ.2434-2436 บันทึกว่า ส่วนใหญ่คนบนเกาะสีซังเป็นคนไทยที่อยู่ปะปนกับคนจีน มีอาชีพจับสัตว์น้ำและทำไร่ เนื่องจากมีแหล่งน้ำจืดจำกัดพืชที่ปลูก เช่น ไร่พริก ไร่น้อยหน่า ทับทิม ข้าวโพด มันฝรั่ง แตงกวา ถั่วฝักยาว บนเกาะแห่งนี้ มียายเสม

เป็นผู้ใหญ่ที่ชาวบ้านนับถือ เนื่องจากมีอายุมากและได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่งตั้งให้เป็นท้าวศรีรักษาคุณแลราษฎรทั่วไปในเกาะนี้ (เอนก นาวิกมูล, 2554: 67-69) ความเป็นมาของชื่อ “สีซัง” มีข้อสันนิษฐานที่มาหลายสำนวน ตามนิทานเรื่องตาม่องล่ายสีซัง เพี้ยนมาจากเงินสีซังที่เจ้าพ่อหอมสิงห์นำไปหมั้นนางมัตตองลูกสาวตาม่องล่าย แต่ตามความเชื่อของชาวเกาะ เชื่อว่าเดิมเกาะนี้มีผีแว้เมี้ยคู่หนึ่ง ชื่อ ตาสี กับยายซัง มาทำนาอยู่ก่อน ต่อมาดินฟ้าอากาศไม่อำนวยจึงย้ายไปอยู่ที่ศรีราชา แต่คนท้องถิ่นยังนิยมเรียกชื่อเกาะนี้ว่า สีซัง ตามชื่อตาสีกับยายซัง⁴ ตามเดิม

เกาะสีซังมีประวัติปรากฏตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่เดิมรู้จักในชื่อ สระซง ดังโคลงบทที่ 78 ใน **กำสรวลศรีปราชญ์** (แต่งราว พ.ศ.2235) เรียกเกาะสีซังว่า สระซง ได้พรรณนาถึงเกาะสีซังไว้ว่า

มุ่งเห็นละลายน้ำ	ตาดก แม่ฮา
เกาะสระซงชลธี	โอบอ้อม
มลกกเห็นไผ่รงรอก	เกาะไผ่ พุ่มแม่
ขยวสระคือลำย้อม	ยอดคราม

ประมาณต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จึงเรียกกันในชื่อ “สีซัง” ดังคำกลอนตอนหนึ่งใน **นิราศกลาง** (แต่งราว พ.ศ.2370) นายมีได้พรรณนาถึงเกาะสีซังและเรียกว่า สีซัง แล้วในเวลานั้น ดังความว่า

เหลียวเห็นเกาะสีซังนั่งพิณิจ เหลียวคิดถึงนุชที่ลุดหวัง
 ใหนักกล้วยน่องหญิงจะชิงซัง ถ้าเป็นดังชื่อเกาะแล้วเคราะห์กรรม

4 ที่มาชื่อเกาะสีซัง ยังมีข้อสันนิษฐานอีกหลายสำนวน เช่น สีซัง มาจากภาษาจีน คือ ซีซัน ซึ่งหมายถึง สีคนทำไร่ โดยมีเรื่องราวเล่าว่ามีพ่อค้าเรือสำเภามาจีน 4 นายล่องเรือค้าขายมาถึงเกาะแห่งหนึ่ง เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายในธุรกิจการค้ามาตั้งรกรากและหันมาประกอบอาชีพทำไร่อยู่บนเกาะ ซึ่งต่อมากำว่า “ซีซัน” จึงแผลงมาเป็น “สีซัง” สีซัง มาจากคำว่า “สีซังซัง” ซึ่งหมายถึง แข็งสิงห์ เพราะเกาะนี้มีรูปร่างคล้ายแข็งสิงห์ สีซัง มีตำนานเชื่อว่า ฤๅษีองค์หนึ่งเกิดเบื่อหน่ายโลกียวิสัย มาพำนักบำเพ็ญพรต จนมีชื่อเสียงเป็นที่เคารพ นับถือชาวบ้าน ต่อมาจึงเรียกเกาะนี้ว่า “เกาะฤๅษีซัง” เรื่องตาทัน ยาวท้าว : เดิมบนเกาะนี้มีฤๅษีตนหนึ่งจำศีลอยู่ ต่อมา มีชาวกรุงชื่อ ตาทัน กับยายท้าว เป็นคู่กัน จึงถูกคุกราชทัณฑ์ไล่พลอยมาจากกรุงศรีอยุธยา แพมาติดที่เกาะนี้ คนทั้งสองจึงขึ้นมาอาศัยอยู่บนเกาะ ฤๅษีซึ่งไม่ชอบทางโลกียจึงออกไปจากเกาะ เหตุที่ฤๅษีซังการโลกียนี้เอง เกาะสีซังจึงได้ชื่อว่า “ฤๅษีซัง” ภายหลังคำว่า “ฤๅ” หายไปเหลือแต่ “สีซัง” ต่อมา ซ กลายเป็น ส จึงเป็นสีซัง (ป.มหาจันทร์, 2540)

ในสมัยโบราณ เกาะสีซึ่งมีความสำคัญในฐานะเป็นที่หมายแห่งสายตาของชาวเรือที่เดินเรือสินค้าระหว่างปากอ่าวออกสู่ทะเลใหญ่ นักเดินเรือชาวตะวันตกจะรู้จักเกาะสีซึ่งในนาม “เกาะดัทซ์” เพราะพ่อค้าชาวดัทซ์นิยมใช้เกาะสีซึ่งเป็นที่พักเรือ นอกจากนี้ เนื่องจากเกาะสีซึ่งอยู่ในเขตเส้นทางเดินเรือสินค้าชายฝั่งทะเลตะวันออก จึงเป็นที่พักเรือสินค้าและเรือโดยสารที่ผ่านไปมาก่อนเข้าสู่ราชอาณาจักรสยามด้วย (ป.มหาจันทร์, 2540: 3) เกาะสีซึ่งได้ชื่อว่าเป็นภูมิสถานที่มีอากาศบริสุทธิ์และธรรมชาติสวยงามจึงเหมาะที่จะใช้เป็นที่พักฟื้นร่างกายของผู้เจ็บป่วยหรือร่างกายไม่แข็งแรง ในเวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้สร้าง “อาศัยสถาน” และ “อัชฎางค์คะวัน” (พ.ศ.2432-2436) เพื่อใช้เป็นที่เสด็จแปรพระราชฐานมาประทับดูแลอาการประชวรของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอัชฎางค์เดชาวรุ (พ.ศ.2434) ภายหลังได้เปิดใช้เป็นที่พัก สำหรับผู้ป่วยที่ต้องการเดินทางมารักษาตัวที่เกาะสีซึ่ง ตลอดจนเป็นที่พักผ่อนหาความสุขสำราญด้วย

ปัจจุบัน เกาะสีซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี โดยได้รับการยกสถานะเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดชลบุรีเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ.2537 ถือเป็นอำเภอที่เล็กที่สุดในประเทศไทย บริหารงานในรูปแบบเทศบาลตำบลเกาะสีซึ่ง มี 1 ตำบล คือ ตำบลท่าเทววงษ์ ประกอบด้วยชุมชน 7 ชุมชน 7 หมู่บ้าน เกาะสีซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 25.61 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากชายฝั่งอำเภอศรีราชา 12 กิโลเมตร มีเกาะบริวารน้อยใหญ่ 8 เกาะ ประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 4,500 คน และเป็นประชากรแฝงอีกราว 3,000 คน จากแรงงานรับจ้างที่มากับเรือสินค้าและข้าราชการในหน่วยงานต่าง ๆ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพธุรกิจท่องเที่ยว การบริการ และทำประมง (เทศบาลตำบลเกาะสีซึ่ง, 2561) เกาะสีซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีทัศนียภาพอันงดงามของภูเขาและทะเล นักท่องเที่ยวสามารถโดยสารเรือจากท่าเรือเกาะลอยศรีราชาไปเกาะสีซึ่งได้โดยสะดวก ใช้เวลาเดินทางประมาณ 30 – 45 นาที บนเกาะมีที่พักและสิ่งอำนวยความสะดวกครบถ้วน มีกิจกรรมการท่องเที่ยวหลากหลาย ทั้งการชมธรรมชาติ การเล่นทางน้ำ กิจกรรมออกเรือตกหมึก เที่ยวชมวังจุฑาธุชราชฐาน สักการะเจ้าพ่อเขาใหญ่บนยอดเขาควายศิระ และเที่ยวชมงานประเพณีประจำปี เช่น เทศกาลนมัสการเจ้าพ่อเขาใหญ่ในช่วงเทศกาลตรุษจีน ประเพณีสงกรานต์และอัฐมาสาวลงน้ำเกาะสีซึ่งในเดือนเมษายน และงานรำลึกวันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระปิยมหาราชในเดือนกันยายน

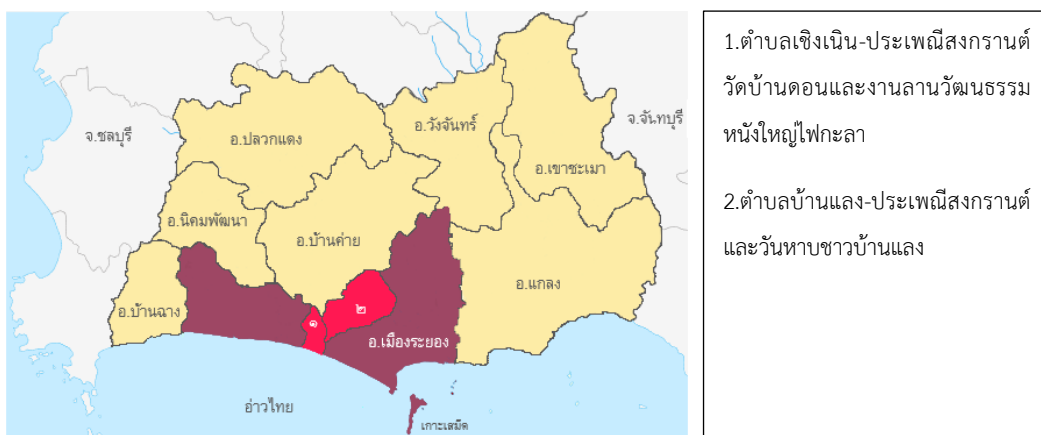
2) ชุมชนที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดระยอง

จังหวัดระยองเป็นเมืองท่องเที่ยวที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมากมายและเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจอย่างมากทั้งด้านอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว และเกษตรกรรม นับเป็นจังหวัดที่มีรายได้ประชากรต่อหัวสูงที่สุดจังหวัดหนึ่งในประเทศไทย จังหวัดระยองมีเนื้อที่

ประมาณ 3,552 ตารางกิโลเมตร อาณาเขตทิศเหนือและตะวันตกติดกับจังหวัดชลบุรี ทิศตะวันออกติดอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี และทิศใต้ติดชายทะเลอ่าวไทย มีความยาวชายฝั่งกว่า 100 กิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 179 กิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 อำเภอ 58 ตำบล 388 หมู่บ้าน อำเภอทั้ง 8 ได้แก่ อำเภอเมืองระยอง อำเภอบ้านฉาง อำเภอแกลง อำเภอวังจันทร์ อำเภอบ้านค่าย อำเภอปลวกแดง อำเภอเขาชะเมา และอำเภอนิคมน้ำจืด ในส่วนการปกครองท้องถิ่นประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัดระยอง เทศบาลนคร 1 แห่ง ได้แก่ เทศบาลนครระยอง เทศบาลเมือง 2 แห่ง ได้แก่ เทศบาลเมืองมาบตาพุด และเทศบาลเมืองบ้านฉาง เทศบาลตำบล 22 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 42 แห่ง ปัจจุบันระยองมีประชากรประมาณ 734,753 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2562 จากกรมการปกครอง) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ นอกจากนั้นยังนับถือศาสนาอิสลาม คริสต์ และอื่น ๆ มีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อเกี่ยวกับการทำอาชีพประมง การทำเกษตรกรรม

ในอดีตระยองเป็นชุมชนเกษตรกรรม ประชากรในพื้นที่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน บริเวณชายทะเลเป็นชุมชนประมง และเป็นถิ่นที่อยู่ของชุมชนชาวจีนที่เดินทางค้าขายทางเรือสำเภา ความสำคัญของระยองในอดีตคือการเป็นสถานีการค้าที่ติดต่อกับเมืองที่อยู่เหนือขึ้นไป เช่น เมืองพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ปัจจุบัน ระยองเป็นที่รู้จักในฐานะเมืองท่องเที่ยวชายทะเลที่มีชายหาดสวยงามระดับโลก มีอาหารทะเลสดและอาหารแปรรูปจากทะเลที่มีชื่อเสียง เป็นเมืองแห่งผลไม้ของดีภาคตะวันออก และเป็นแหล่งอุตสาหกรรมหลักของประเทศ จังหวัดระยองเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นจังหวัดอุตสาหกรรม นับตั้งแต่การค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทย เมื่อปี พ.ศ. 2520 เป็นการเริ่มต้นยุค “โชติช่วงชัชวาลย์” และเป็นที่มาของ “โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก” (Eastern Seaboard Development Program) ในช่วงระยะเวลากว่า 30 ปีที่ผ่านมาได้ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดระยอง เปลี่ยนเป็นอุตสาหกรรมนำการท่องเที่ยวและการเกษตร

ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล สัรวจพบชุมชนในจังหวัดระยองที่มีการจัดงานประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวเฉพาะที่อำเภอเมืองระยอง มี 2 ตำบล ได้แก่ ตำบลเชิงเนิน และตำบลบ้านแลง ทั้ง 2 ตำบลนี้ ได้รับการสนับสนุนการจัดงานจากสภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง ที่ตำบลเชิงเนิน ในชุมชนวัดบ้านดอนจัดงานในชื่อ ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหน้าใหญ่ไฟกะลา ส่วนตำบลบ้านแลงจัดงานประเพณีสงกรานต์และวันหาบบ้านแลง

ภาพที่ 8 แผนที่อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดระยองและสนามวิจัย

ก. ชุมชนวัดบ้านดอน จังหวัดระยอง การแสดงหนังใหญ่ไผะกะลาเป็นกิจกรรมสำคัญของการจัดงานเทศกาลสงกรานต์จังหวัดระยอง ถือเป็นศิลปะการแสดงท้องถิ่นที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน ปัจจุบัน หนังใหญ่วัดบ้านดอนได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี พ.ศ.2552 และถือเป็นหนึ่งในสองของคณะหนังใหญ่ในประเทศไทยที่สามารถจัดแสดงได้อย่างสมบูรณ์ ได้แก่ หนังใหญ่วัดขนอน ตำบลสร้อยฟ้า อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี และหนังใหญ่วัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

การแสดงหนังใหญ่ไผะกะลาสืบทอดกันมาภายในชุมชนวัดบ้านดอน หมู่ที่ 4 ในตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง วัดนี้ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองระยองไปทางทิศเหนือประมาณ 9 กิโลเมตร เดิมชื่อวัดสระปทุม เพราะทางทิศใต้ของวัดมีสระบัวหลวงกว้างใหญ่ เรียกว่า “อู่วัด” เป็นที่อาศัยของเต่า ปู ปลา วัดบ้านดอนสร้างขึ้นบนที่ดินของขุนจำเมืองระยองที่ยกที่ดินให้นายวรรณผู้เป็นบุตรและนายวรรณได้ถวายที่ดินเพื่อสร้างวัดเมื่อปี 2430 มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2475 ต่อมาในปี พ.ศ.2472 เมื่อมีการตัดถนนผ่านที่ดินของวัด ประกอบกับมีการสร้างโรงเรียนประถมศึกษาขึ้นภายในวัด จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น วัดบ้านดอน (ชนิศรา ช่างหล่อ, 2557: 45)

ในอดีตชุมชนวัดบ้านดอนเป็นชุมชนเกษตรกรรม ประชากรในพื้นที่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวนผลไม้ นับถือศาสนาพุทธ กิจกรรมทางศาสนามักจัดขึ้นที่วัดบ้านดอนอันเป็นศูนย์กลางชุมชน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในเวลาต่อมา มีการสร้างเขื่อนและคลองชลประทานกั้นแหล่งน้ำ ทำให้ขาดแคลนน้ำทำการเกษตร และความเจริญของเมืองระยองที่ขยายตัวออกมา ทำให้คนในท้องถิ่นขายที่นาให้กับนายทุนเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมและหมู่บ้านจัดสรร ประชากรในพื้นที่จึงเปลี่ยนไปประกอบอาชีพรับจ้าง พนักงานโรงงาน และค้าขายแทนอาชีพเกษตรกรรมที่เคยทำมาตั้งแต่

สมัยปู่ย่าตายาย (เทศบาลตำบลเชิงเนิน, 2562) ปัจจุบัน วัดบ้านดอนเป็นสถานที่จัดการแสดงหนังใหญ่ไพเราะในช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยมีพระใบฎีกาวิวัฒนา อติสุขโก เจ้าอาวาสวัดบ้านดอน ร่วมกับคณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน และสภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง ส่งเสริมให้นักแสดงรุ่นเยาวชนเป็นผู้ขีด มีโรงละคร พิพิธภัณฑหนังใหญ่เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชม นับเป็นการแสดงที่สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนและจังหวัดระยอง และทำให้เกิดการท่องเที่ยวในท้องถิ่น สอดคล้องกับแผนงานของวัฒนธรรมจังหวัดที่กำหนดให้ชุมชนบ้านดอนเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแห่งใหม่ของชาวระยอง

ข. ชุมชนบ้านแลง จังหวัดระยอง ชุมชนบ้านแลง เป็นสถานที่จัดงานประเพณีสงกรานต์และวันหาบชาวบ้านแลง ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านแลง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ห่างจากเทศบาลเมืองระยองประมาณ 6 กิโลเมตร ที่มาของชื่อบ้านแลงนั้น สันนิษฐานว่าเกิดจากในอดีตพื้นดินบริเวณนี้มีหินศิลาแลงจำนวนมาก จึงเรียกว่า “บ้านแลง” ชุมชนบ้านแลงเป็นชุมชนเก่าแก่แห่งหนึ่งในจังหวัดระยอง ดังมีชื่อปรากฏใน **นิราศเมืองแกลง** (2513: 101) ที่สุนทรภู่กล่าวถึงบ้านแลงไว้ว่า

ถึงบ้านนาตาขวัญสำคัญแน่ เห็นยายแก่แหวะตามสงสัย
 เขาขี้นิ้วแนะทิวหนทางไป ประจักษ์ใจจำแน่ดำเนินมา
 ถึงบ้านแลงทางแห้งเห็นทุ่งกว้าง เพื่อนหนทางทวนทบตลบทา
 บุกละแวกแฝกแซมกับหญ้าคา จนแดดคล้ามาถึงย่านบ้านตะพง

ปัจจุบัน ตำบลบ้านแลงแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 7 หมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนผลไม้ นอกจากนี้ ประกอบอาชีพรับจ้างและค้าขาย ชาวบ้านในชุมชนส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ มีวัดในชุมชน 4 แห่ง คือ วัดแลง วัดตรีมิตรประดิษฐาราม วัดเขาพระบาท และวัดจุฬามณี วัดสำคัญคือวัดแลง เป็นวัดเก่าแก่ที่เชื่อว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อว่า “วัดจันทร์สุวรรณโพธิธาราม” ภายในวัดมีพระอุโบสถหลังเก่าสร้างเมื่อ พ.ศ.2305 และพระปรางค์และหอไตรซึ่งสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ.2400 ปัจจุบันเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน รวมถึงประเพณีหาบในวันไหลบ้านแลงซึ่งกำลังเริ่มพัฒนาขึ้นเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวแห่งใหม่ในจังหวัดระยอง

3) ชุมชนที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดจันทบุรี

จันทบุรีเป็นจังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวอันโดดเด่น และมีความหลากหลาย ทั้งแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ วิถีชุมชน แหล่งท่องเที่ยวทางทะเล และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ปัจจุบันยังเป็นแหล่งผลิตผลไม้และสินค้าทางการเกษตรที่มีมูลค่าสูง มีมูลค่าผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร

คิดเป็นร้อยละ 54.19 เป็นอันดับสูงสุดของประเทศไทย และเป็นศูนย์กลางการซื้อขายอัญมณีแหล่งใหญ่ที่สุดในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีรายได้จากการค้าอัญมณีปีละกว่าหมื่นล้านบาท ในปี พ.ศ.2561 คณะรัฐมนตรีจึงมีมติเห็นชอบให้สนับสนุนจังหวัดจันทบุรีเป็นนครอัญมณีศูนย์กลางการค้าอัญมณีและเครื่องประดับโลก รวมถึงให้เป็นมหานครผลไม้โลก

จังหวัดจันทบุรีตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลทิศตะวันออกของอ่าวไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครเป็นระยะทาง 245 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 6,388 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตทางทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดสระแก้ว ทิศตะวันออกติดกับจังหวัดตราดและประเทศกัมพูชาที่จังหวัดพระตะบอง ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดระยองและชลบุรี และทิศใต้ติดกับอ่าวไทย มีแนวชายฝั่งทะเลยาว 87 กิโลเมตร สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไปมีความอุดมสมบูรณ์มาก ประกอบด้วยป่าไม้ ป่าชายเลน ภูเขา ที่ราบสูง ที่ราบลุ่มน้ำ และที่ราบชายฝั่งทะเล แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 อำเภอ 76 ตำบล 731 หมู่บ้าน ได้แก่ อำเภอเมืองจันทบุรี อำเภอท่าใหม่ อำเภอขลุง อำเภอแหลมสิงห์ อำเภอมะขาม อำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอสอยดาว อำเภอแก่งหางแมว อำเภอนายายอาม และอำเภอเขาคิชฌกูฏ ในส่วนการปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรี เทศบาลเมือง 5 แห่ง ได้แก่ เทศบาลเมืองจันทบุรี เทศบาลเมืองขลุง เทศบาลเมืองจันทนิมิต เทศบาลเมืองท่าช้าง เทศบาลเมืองท่าใหม่ เทศบาลตำบล 42 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 34 แห่ง มีประชากรประมาณ 537,685 คน โดยบริเวณที่มีความหนาแน่นของประชากรมากที่สุดในจังหวัดอยู่ที่เขตเทศบาลเมืองขลุงอันเป็นที่ตั้งเมืองเก่าของจังหวัด ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนผลไม้ และทำประมง ผลผลิตสำคัญคือทุเรียน ยางพารา ลำไย มังคุด นอกจากนี้ ยังประกอบอาชีพค้าขายพลอยเจียรไน ซึ่งเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะที่สั่งสมกันมาในตระกูลพ่อค้าพลอยจันทบุรี (จังหวัดจันทบุรี, 2562)

ชุมชนในจังหวัดจันทบุรีที่มีการจัดงานในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล พบเฉพาะที่อำเภอขลุง ในตำบลตะปอน จัดงานในชื่อ ประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท

ภาพที่ 9 แผนที่อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดจันทบุรีและสนามวิจัย

ก. ชุมชนตะปอน เป็นชุมชนโบราณตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ตั้งอยู่ระหว่างย่านชุมชนเก่าตลาดพลิว อำเภอแหลมสิงห์ และย่านชุมชนเก่าตลาดขลุ่ย อำเภอขลุ่ย และอยู่บนเส้นทางถนนสายพลิว-ขลุ่ย อันเป็นถนนสายโบราณที่มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่าเมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้าตากสินเดินทางไปรวบรวมกำลังพลจากเมืองตราดเพื่อกลับไปกู้กรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่าได้ใช้ถนนเส้นนี้เป็นเส้นทางเดินทัพ (นภสร โศรกศรี, 2562)

ในอดีตชุมชนตะปอนเป็นชุมชนในเส้นทางสัญจรของขบวนเกวียนพ่อค้าที่เดินทางค้าขายระหว่างเมืองจันทบุรีกับเมืองขลุ่ยบุรี และเป็นเส้นทางออกทะเล เหตุที่เรียกว่า ตะปอนสันนิษฐานว่ามาจากสภาพพื้นที่บริเวณนี้เป็นทรายพุก คือทรายที่มีความร้อน ทำให้วัวเทียมเกวียนของพ่อค้าที่เดินทางผ่านมากเกิดตะโงง หรืออาการวิงก้าวยาว ๆ คล้ายกับกระโดดเมื่อเหยียบทราย ต่อมาจึงเพี้ยนเสียงจากตะโงงเป็นตะปอน ที่มาของชื่อตำบลตะปอนยังมีนิทานประจำถิ่นเล่าเชื่อมโยงภูมินามระหว่างบ้านต่าง ๆ ในชุมชนแห่งนี้ด้วยว่า ครั้งหนึ่ง ตายายจากแหลมสิงห์ขับเกวียนมาทางตำบลตะปอนเพื่อนำสินค้าไปขายที่ตลาดขลุ่ย เมื่อมาถึงบ้านป่าคั่น ยายตกใจกลัวเสียงคำรามของสัตว์ป่าที่ลงมากินน้ำที่สระน้ำใหญ่จึงตีวัวลากเกวียนมาถึงบริเวณบ้านตะปอนน้อยในปัจจุบัน เมื่อเกวียนขับมาเจอทรายจึงเริ่มตะโงงน้อย และเริ่มตะโงงใหญ่ขึ้นเมื่อไปถึงบริเวณบ้านตะปอนใหญ่ในปัจจุบัน จึงเรียกชุมชนสองแห่งนี้ว่า บ้านตะปอนน้อย บ้านตะปอนใหญ่ มีเรื่องเล่าต่อว่า ต่อมาเกวียนวิ่งไปถึงหมู่บ้านหนึ่งคานหลังของเกวียนเกิดหลุดออกมา แล้วไปหักที่หมู่บ้านข้างหน้า จึงเรียกหมู่บ้านที่เกวียนหลุดรอดและหักออกว่า บ้านคานรูด และบ้านเกวียนหัก กลายเป็นชื่อบ้านทั้งสี่ในบริเวณนี้ คือ บ้านตะปอนน้อย บ้านตะปอนใหญ่ บ้านคานรูด และบ้านเกวียนหัก

ปัจจุบัน ตำบลตะปอนอยู่ในเขตความรับผิดชอบและการดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอขลุงขึ้นไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 7 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 14.3 ตารางกิโลเมตร แบ่งออกเป็น 6 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 และ 2 บ้านตะปอนใหญ่ หมู่ 3 บ้านตะปอนน้อย หมู่ 4 และ 5 บ้านหนองเสม็ด และหมู่ 6 บ้านไร่วรรณ ภูมิประเทศของชุมชนตะปอนเป็นที่ราบสูงและที่ราบลุ่ม พื้นที่บางส่วนเป็นเนินเขาและบางส่วนติดทะเล ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนผลไม้ ทำนา เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ (องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน, 2561) โดยทำเกษตรกรรมในเชิงพาณิชย์มากขึ้น เพราะการตัดถนนสุขุมวิททำให้สามารถส่งออกสินค้าไปชุมชนใกล้เคียงได้สะดวกกว่าเดิม นอกจากนี้ นโยบายส่งเสริมการส่งออกผลไม้ของภาครัฐที่ทำให้ผลไม้มีราคาแพง ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนตะปอนเปลี่ยนจากการทำนาข้าวมาเป็นอาชีพปลูกยางและทำสวนผลไม้ (นภสร โศภศรี, 2562: 68) ผลไม้ที่ปลูกมากคือเงาะ และมังคุด ต่อมาเนื่องจากเงาะราคาตกและการเก็บมังคุดต้องใช้แรงงานคนมาก ปัจจุบันชาวสวนในตำบลตะปอนจึงเปลี่ยนมาปลูกทุเรียนกันเกือบทั้งหมด เนื่องจากมีนายทุนเงินมารับซื้อและขายได้ราคาดี (ขวัญใจ สุขสำราญ, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564)

ตะปอนเป็นชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดเก่าแก่ 2 แห่ง คือวัดตะปอนน้อย (อินทาราม) และวัดตะปอนใหญ่ (โพธาราม) สันนิษฐานว่าเป็นวัดที่ตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จากหลักฐานการบูรณะพระอุโบสถหลังเก่าที่มีอายุกว่า 400 ปี นอกจากนี้ ภายในวัดตะปอนน้อยยังเป็นที่เก็บรักษารอยพระพุทธรูปบาทผ้าศักดิ์สิทธิ์ที่มีอายุกว่า 400 ปีด้วย โดยจะมีการอัญเชิญรอยพระพุทธรูปบาทผ้าขึ้นบนเกวียนออกแห่รอบชุมชนและนำไปบำเพ็ญกุศลที่หมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลในช่วงสงกรานต์ ปัจจุบัน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสนับสนุนให้ประเพณีแห่เกวียนพระพุทธรูปบาทผ้าเป็นเทศกาลท่องเที่ยวแห่งใหม่ในภาคตะวันออกในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองรอง และท่องเที่ยวสงกรานต์วิถีไทยที่เน้นการท่องเที่ยวชมประเพณีสงกรานต์ของท้องถิ่นที่จะทำให้เกิดการจูงที่พัก ชื่อผลิตภัณฑ์ชุมชน อันจะเป็นการกระจายรายได้ออกไปในท้องถิ่นต่าง ๆ แทนที่เมืองหลักที่ส่งเสริมกิจกรรมเล่นน้ำสงกรานต์แบบสมัยใหม่

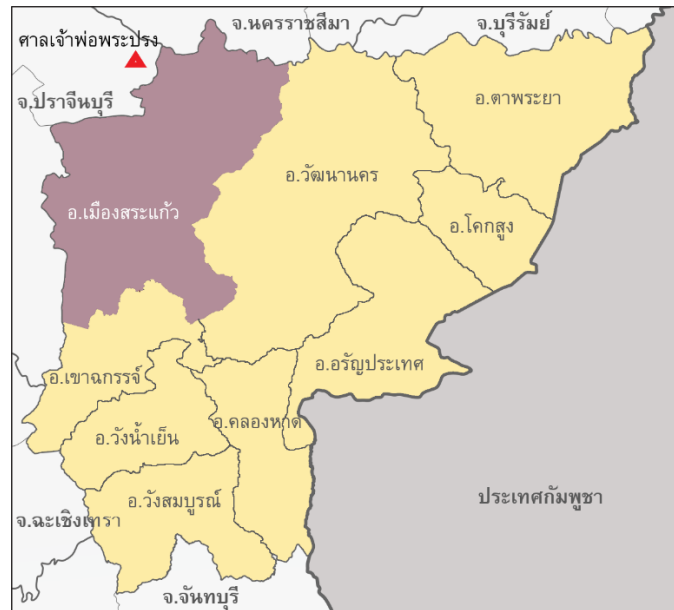
4) ชุมชนที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดสระแก้ว

สระแก้วเป็นจังหวัดใหม่ที่แยกตัวออกจากจังหวัดปราจีนบุรี นับเป็นจังหวัดในลำดับที่ 74 ของประเทศไทย เดิมเรียก ด่านพระปรมาแต่ยุคกรุงศรีอยุธยา มีความสำคัญในฐานะด่านตรวจคนและสินค้าเข้าออกอาณาจักรสยาม (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551: 85) ปัจจุบัน สระแก้วถือเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่มากที่สุดในภาคตะวันออก เป็นแหล่งผลิตพืชผลทางการเกษตร เลี้ยงปศุสัตว์ เป็นที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมการเกษตรเพื่อการส่งออก และมีความสำคัญในฐานะเมืองพรมแดนติดต่อกับชายแดนกับประเทศกัมพูชา

ก่อนได้รับการยกฐานะขึ้นจากอำเภอสระแก้วเป็นจังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2536 สระแก้วเคยมีฐานะเป็นตำบลขึ้นอยู่ในการปกครองของเมืองกบินทร์บุรี ต่อมาในปี พ.ศ.2452 ได้เลื่อนเป็นกิ่งอำเภอหนึ่งในเมืองกบินทร์บุรี จึงนำชื่อ สระแก้ว สระขวัญ อันเป็นชื่อสระน้ำโบราณในพื้นที่ที่เชื่อว่าเคยเป็นสถานที่พักกองทัพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา ยกทัพไปตีทัพพม่ามาตั้งเป็นชื่อกิ่งอำเภอ (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสระแก้ว, 2545: 44)

จังหวัดสระแก้วเป็นจังหวัดชายแดนด้านตะวันออกตอนบนของประเทศไทย มีเนื้อที่ประมาณ 7,195.43 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตทางทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์และนครราชสีมา ทิศใต้และตะวันตกติดกับจังหวัดฉะเชิงเทราและจันทบุรี ทิศตะวันออกติดกับเมืองปอยเปต ประเทศกัมพูชา มีพรมแดนติดต่อยาวประมาณ 165 กิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร 247 กิโลเมตร สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบถึงที่ราบสูงและมีภูเขาสูงสลับซับซ้อนลักษณะเป็นป่าเขาทึบ มีอุทยานแห่งชาติปางสีดาเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ 58 ตำบล 731 หมู่บ้าน ได้แก่ อำเภอเมืองสระแก้ว อำเภอคลองหาด อำเภอตาพระยา อำเภอวังน้ำเย็น อำเภอวัฒนานคร อำเภออรัญประเทศ อำเภอเขาฉกรรจ์ อำเภอโคกสูง และอำเภอวังสมบูรณ์ ในส่วนการปกครองท้องถิ่นประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัดสระแก้ว เทศบาลเมือง 3 แห่ง ได้แก่ เทศบาลเมืองสระแก้ว เทศบาลเมืองวังน้ำเย็น และเทศบาลเมืองอรัญประเทศ เทศบาลตำบลจำนวน 13 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 49 แห่ง ปัจจุบันมีประชากรประมาณ 562,460 คน ผสมผสานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทย เขมร เวียดนาม และลาวอีกหลายกลุ่ม ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ พืชเศรษฐกิจหลัก ได้แก่ มันสำปะหลัง ยูคาลิปตัส อ้อย ข้าว ข้าวโพดและผลไม้ นอกจากนี้ ยังมีการค้าชายแดนบริเวณจุดผ่านแดนถาวร 4 จุดในสระแก้ว ตลาดซื้อขายสินค้าสำคัญคือตลาดโรงเกลือหรือตลาดชายแดนบ้านคลองลึก ในเขตอำเภออรัญประเทศ (จังหวัดสระแก้ว, 2561)

ชุมชนในจังหวัดสระแก้วที่มีการจัดงานในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล พบเฉพาะที่อำเภอเมืองสระแก้ว จัดงานในชื่อ ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรง แต่เดิมประเพณีนี้จัดขึ้นในชุมชนบ้านหนองผูกเต่า อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี มีศาลเจ้าพ่อพระปรงตั้งอยู่ในแนวลำพระปรง ต่อมาเมื่อมีพระราชกฤษฎีกาตั้งสระแก้วขึ้นเป็นจังหวัด โดยใช้ลำพระปรงเป็นเส้นกั้นเขตแดนแยกจังหวัดสระแก้วและปราจีนบุรีออกจากกัน ทำให้ศาลเจ้าพ่อพระปรงถูกตัดออกไปอยู่ในเขตอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ขณะที่ชุมชนหนองผูกเต่ายังคงอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว

ภาพที่ 10 แผนที่อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดสระแก้วและสนามวิชัย

ก. ชุมชนหนองผูกเต่า เป็นชุมชนที่นับถือเจ้าพ่อพระปรังมาเป็นเวลายาวนาน เชื่อว่าเจ้าพ่อพระปรังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำพื้นที่ ที่ให้การปกป้องคุ้มครองคนในชุมชนและอำนวยความสะดวกสมบูรณ์ โดยมีการตั้งศาลเพื่อกราบไหว้บูชาไว้ที่หมู่ 9 บ้านหนองผูกเต่า ตำบลบ้านแก้ง อำเภอสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี เดิมชุมชนหนองผูกเต่าอยู่ในเขตอำเภอสระแก้วของจังหวัดปราจีนบุรี ต่อมาเมื่อแยกสระแก้วออกจากจังหวัดปราจีนบุรีแล้ว จึงมีที่ตั้งอยู่ในเขตบ้านหนองผูกเต่าพัฒนาตำบลศาลาลำดวน อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว

ชุมชนหนองผูกเต่าเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีประวัติเล่าว่าได้เกิดก่อตั้งเป็นชุมชนขึ้นราวปี พ.ศ. 2466 จากการที่มีชาวบ้านจากตำบลบ้านนา (หนองสังข์) อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี อพยพมาตั้งถิ่นฐาน จำนวน 4 ครอบครัว นำโดย นายทอง พาชาติ นายพิมพ์ วงษ์กรม นายทวย เจริญผล และนายรี ยี่งยัง ที่มาของชื่อ “บ้านหนองผูกเต่า” สันนิษฐานว่ามีที่มาจากสภาพพื้นที่ที่เดิมเป็นป่า มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่จำนวนมาก หลังจากมีชาวบ้านอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ได้เข้าบุกเบิกถางป่าและเปิดหนองน้ำเพื่อส่งน้ำเข้านา ปรากฏว่าพบเต่าจำนวนมาก ได้ผูกเต่ามัดเอาไว้กับหลัก เพราะเต่าที่จับได้มีมากจนไม่สามารถนำกลับไปบ้านได้ในคราวเดียว จึงเรียกบริเวณนี้ว่า “หนองผูกเต่า” นับแต่นั้น ต่อมาบ้านหนองผูกเต่ามีชาวบ้านอพยพเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น ในปี พ.ศ. 2502 นายทอง เหมคม ผู้ใหญ่บ้านจึงได้บริจาคที่ดินจำนวน 20 ไร่เศษ บริเวณทิศตะวันตกของหนองน้ำผูกเต่า เพื่อก่อตั้งวัดหนองผูกเต่าหรือวัดวิหารธรรม (ศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชุมชนภาคตะวันออก ชุมชนบ้านหนองผูกเต่า, 2560) เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน รวมถึงประเพณีสงกรานต์เจ้าพ่อพระปรังที่พระคำหล้า ชันติสโร (พระครูสุนทรสารธรรม) เจ้าอาวาสวัด

วิหารธรรม และผู้นำชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อหารายได้บำรุงวัดและเสริมสิริมงคลให้แก่ชาวบ้านใน เทศกาลสงกรานต์ ซึ่งปัจจุบันได้พัฒนาไปเป็นประเพณีวันไหลที่สร้างรายได้การท่องเที่ยวให้กับ จังหวัดสระแก้ว และถือเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหนึ่งของสระแก้วที่ชาวสระแก้วร่วมกันแสดงออก ในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลผ่านประเพณีแท้เจ้าพ่อพระปรัง

2.2 ลักษณะประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อในประเพณีสงกรานต์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.2.1 ประเพณีในรอบปีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

รูปแบบทางวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือแตกต่างกันไปตามลักษณะชุมชนที่ประกอบ อาชีพที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม อันประกอบด้วยที่ลุ่ม ที่สูง และที่ชายทะเล นอกจากนี้ บริเวณที่ราบซึ่งมีพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานจากกลุ่มคนที่หลากหลาย ยังทำให้วัฒนธรรมในภาค ตะวันออกมีลักษณะผสมผสาน ประเพณีในรอบปีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงมีลักษณะหลากหลาย ทั้งที่รับ อิทธิพลจากความเชื่อในพุทธศาสนา การนับถือผี และประเพณีในกลุ่มชาติพันธุ์ มีทั้งประเพณีที่ คล้ายคลึงกับจังหวัดอื่น ๆ ภาคอื่น ๆ และประเพณีเฉพาะตนที่สัมพันธ์กับรูปแบบการประกอบอาชีพ

จากการรวบรวมข้อมูลในเอกสารต่าง ๆ สรุปข้อมูลประเพณีในท้องถิ่นต่าง ๆ ของ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 ประเพณีพิธีกรรมในรอบปีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ช่วงเวลา	ประเพณี/ พิธีกรรม	จังหวัด	ชุมชน/ ชาติพันธุ์	ลักษณะของประเพณี
เดือน 5	สงกรานต์	ปราจีนบุรี		สงกรานต์ ทำบุญ สรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ เล่นสาดน้ำ เล่น เข้าผี เช่น ผีแม่ศรี ผีลึงลม ผีเรือ ผีสุม มีการละเล่นพื้นบ้าน เช่น ไม้หึ่ง สะบ้า ช่วงรำ
เดือน 5	สรงน้ำเจ้าพ่อ พระปรัง	สระแก้ว		สรงน้ำเจ้าพ่อพระปรัง อัญเชิญเจ้าพ่อพระปรังประทับในขบวนแห่ แห่ไปรอบเมือง มีการเล่นสาดน้ำ กลางคืนมีมหรสพถวายเจ้าพ่อและ แก่บน
เดือน 5	สรงน้ำหลวงพ่ พุทธโสธร	ฉะเชิงเทรา		สรงน้ำหลวงพ่พุทธโสธร อัญเชิญหลวงพ่โสธรประทับบนอกโบสถ์ เพื่อให้ประชาชนสรงน้ำ ขอพร
เดือน 5	แห่ธงตะขาบ	ฉะเชิงเทรา	มอญ	แห่ธงตะขาบ ลูกหลานเชื้อสายมอญทำธงตะขาบ ติดด้วยแป้งหวิ กระจก เส้นผม แล้วแห่ไปถวายศาลเจ้าพ่อช้างพัน และถวายวัด จากนั้นทำพิธีชักธงตะขาบขึ้นบนยอดเสาหงส์ เชื่อว่าทำให้ได้ขึ้น สวรรค์
เดือน 5	สงกรานต์	ชลบุรี		สงกรานต์ ทำบุญ ตักบาตร เลี้ยงพระ บังสุกุลกระดูก สรงน้ำพระ ขนทรายเข้าวัด ก่อเจดีย์ทราย ปล่อยนบกปล่อยปลา เล่นสาดน้ำ รดน้ำคนแก่คนแก่ มีการเล่นสนุกสนาน เล่นเชิยผี เช่น ผีแม่ศรี ผี ครกผีสาก ผีลึงลม ผีนางดั่ง

ช่วงเวลา	ประเพณี/ พิธีกรรม	จังหวัด	ชุมชน/ ชาติพันธุ์	ลักษณะของประเพณี
เดือน 5	นมัสการพระ พุทธสิหิงค์ฯ	ชลบุรี		นมัสการพระพุทธสิหิงค์ อัญเชิญพระพุทธรูปสิหิงค์ฯ ลงจากหอนพระ เพื่อให้ประชาชนปิดทอง สรงน้ำ ขอพร
เดือน 5	ก่อดอกพระทราย ข้าวเปลือก	ชลบุรี	ชาวตำบล วัดโบสถ์	ก่อดอกพระทรายข้าวเปลือก เนื่องจากเป็นเวลาหลังฤดูเก็บเกี่ยว ชาวบ้านนัดกันทำบุญ บรรจุข้าวเปลือกกลวงผ่าแล้วนำมาถวายวัด
เดือน 5	แห่เจว็ดเจ้าพ่อ สมุทรดำ	ชลบุรี	ชาวศรี ราชา	แห่เจว็ดเจ้าพ่อสมุทรดำ วันสงกรานต์ ชาวบ้านอัญเชิญเจว็ดรูปเจ้าพ่อสมุทรดำออกแห่ไปตามถนน เมื่อผ่านไปทีใดก็ช่วยกันเอาน้ำพรม เหมือนสรงน้ำ เสร็จแล้วแห่เจว็ดไป “กตน้ำ” ในทะเล สมมติว่าท่านอาบน้ำ เชื่อว่าจะทำให้ฝนตกลงมา
เดือน 5	สงกรานต์	ระยอง		สงกรานต์ ทำบุญ สรงน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย ขนทรายเข้าวัด ปล่อยนกปล่อยปลา มีการละเล่นพื้นบ้าน เช่น สะบ้า ลูกช่วง กลางคืนเล่นลงผี เช่น ผีแม่ศรี ผีลิลลุม ผีครกผีสาก ผีกระหูด ผีกระด้าง
เดือน 5	ไหว้แม่ย่านางเรือ	ระยอง		ไหว้แม่ย่านางเรือ นำเครื่องเช่น ไหว้ ดอกไม้ธูปเทียนทำพิธีไหว้แม่ย่านางเรือคอนเข้า จุดธูป บอกกล่าวให้ย่านางคุ้มครอง จากนั้นจุดประทัด นำน้ำมะพร้าวอ่อนรดที่โคนเรือ เสากระโดงเรือ เผากระดาษเงินกระดาษทองโยนลงทะเล เชื่อว่าหลังไหว้แม่ย่านางแล้วจะมีโชคลาภ จับปลาได้มาก เดินเรือปลอดภัย
เดือน 5	สงกรานต์	ระยอง	บ้านทะเล น้อย อำเภอ แกลง	สงกรานต์ ทำบุญ ถวายภัตตาหาร สรงน้ำพระ ขนทรายเข้าวัด ก่อเจดีย์ทรายมีการบังสุกุลเขียนชื่อญาติใส่กระดาษฝังในเจดีย์ทราย เชื่อว่าจะทำให้ได้บุญกุศลมาก งานสงกรานต์เริ่มตั้งแต่ก่อนสงกรานต์เป็นงานต้อนรับสงกรานต์ ชาวบ้านหยุดงานเพื่อเตรียมอาหารเลี้ยงดูกันเองและถวายพระ มีการละเล่นสนุกสนาน รำวงเล่นพนันภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน เช่น แข่งเรือ สะบ้า โยนเหรียญ ลูกทอย และพากันเที่ยวสนุกไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ
เดือน 5	สงกรานต์	จันทบุรี		สงกรานต์ ทำบุญ ตักบาตร สรงน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย มีการละเล่นผู้ใหญ่ เช่น สะบ้าล้อ
เดือน 5	สงกรานต์	ตราด		สงกรานต์ มีประเพณีทำบุญติดต่อกันหลายวัน แต่ละชุมชนกำหนดให้วันหนึ่งเป็นวันฉลองทรายไม่ให้ตรงกัน เพื่อจะได้นิมนต์พระวัดใกล้เคียงมาร่วมงานทำบุญฉลองพระทรายด้วย จากนั้นเล่นสะบ้าล้อ สรงน้ำพระ รดน้ำคำหัวผู้ใหญ่ บางหมู่บ้านมีประเพณีขอทานเพื่อเรียกรายเงินถวายวัด
เดือน 5	สู่เสื่อสุ่ม้า	ปราจีนบุรี	ลาวพวน	สู่เสื่อสุ่ม้า เป็นพิธีสืบชะตา หลังจากทำบุญเลี้ยงพระในวันสงกรานต์แล้ว ทุกบ้านนำเสื่อผ้าของทุกคนใส่ลงกระบุง วางทับด้วยเถาเครือภูเขาที่มีข้าวเกรียบ ข้าวสุกปั้นเป็นก้อน ผลไม้ หนาก พลุ ปูนแดง ยาเส้น ดอกไม้ ธูปเทียนที่มีมัดด้วยสายสิญจน์ ทำพิธีสวดต่อชะตาอายุ แล้วนำเสื่อผ้ากลับบ้านมาใช้เป็นสิริมงคล
เดือน 5	ก่อดอกพระทราย	ชลบุรี	ชาวตำบล	ก่อดอกพระทรายน้ำไหล/วันไหล ทำพิธีบริเวณชายหาดหลังวันสงกรานต์ 5-7 วัน แล้วแต่กำหนด นิมนต์พระมาทำบุญบริเวณ

ช่วงเวลา	ประเพณี/ พิธีกรรม	จังหวัด	ชุมชน/ ชาติพันธุ์	ลักษณะของประเพณี
	น้ำไหล		แสนสุข	ชายหาด ก่อเจดีย์ทราย มีการทำเรือเล็ก บรรจุน้ำอาหารปล่อยลงทะเล มีการเล่นสนุก จับคนโยนทะเล
เดือน 5	กองข้าว	ชลบุรี		กองข้าว หลังสงกรานต์ ทำพิธีกองข้าว เชิญเจ้าเข้าทรงที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองเพื่อบอกตำแหน่งทำพิธีกองข้าว วันหนึ่งจัดพิธีสองเวลา คือ ตอนเช้าและเย็น ตกเย็นตั้งศาลเพิงตา ชาวบ้านแบ่งอาหาร ขนมต้มขาว ต้มแดง ใส่กระทงไปวางไว้ที่ชายหาดเชิญผีมากินอาหาร แล้วทิ้งไว้ไม่นำกลับบ้าน พิธีกองข้าวทำติดต่อกัน 3 วัน ที่ชุมชนตอนบน ตอนกลาง และตอนล่าง เชื่อว่าเมื่อทำแล้วจะทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข
เดือน 5	แห่พญายม	ชลบุรี	ชาวบางพระ	แห่พญายม หลังวันสงกรานต์ ชาวบางพระสร้างหุ่นพญายมนำมาสวดเบิกเนตร ตกเย็นแห่องค์พญายมไปทำพิธีสะเดาะเคราะห์ที่ริมทะเล อธิษฐานฝากโรคภัยไข้เจ็บกับพญายม จากนั้น ช่วยกันแบกหุ่นพญายมไปปล่อยออกทะเล
เดือน 5	ส่งผีวันสงกรานต์	ชลบุรี	ชาวตำบลห้วยใหญ่	ส่งผีวันสงกรานต์ หลังสงกรานต์ประมาณ 7 วัน ทำพิธีที่ศาลเจ้าในป่าเพื่อทำบุญ ส่งผีกลับบ้าน ตอนบ่าย ชาวตำบลห้วยใหญ่รวมตัวกันไปไหว้ศาลเจ้า ตอนเย็นสมมติคนเป็นผีพาเรียกให้มากินข้าวต้ม ข้าวแดงที่เตรียมไว้ จากนั้นไล่ผีเข้าป่าไป เชื่อว่าเมื่อส่งผีกลับไปแล้วผีจะไม่มารบกวนให้เดือดร้อน
เดือน 5	บุญส่ง	ระยอง	ชาวทะเลน้อย อำเภอกแกลง	บุญส่ง หลังสงกรานต์มีพิธีบุญส่ง เป็นการทำบุญส่งอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ เจ้ากรรมนายเวร และปล่อยทุกข์โศกเศร้ามน้ำ ชาวทะเลน้อยจะนัดกันทำหลังวันสงกรานต์ ทำบุญทั้งหมด 4 ทำน้ำ คือ ศาลาทำพลง ศาลาทำโปะ ศาลาทำล่าง และศาลาทำปอ สามวันแรกมีสวดมนต์เย็น ฉลองพระทรายน้ำไหล ทำบุญเลี้ยงพระตอนเช้า บังสุกุล ทำพิธีเซ่นไหว้ศาลศักดิ์สิทธิ์ภายในชุมชน จากนั้นทำพิธีส่งเรือ โดยนำเครื่องคาวหวาน อาหารแห้ง ดอกไม้ธูปเทียน ชื่อญาติที่ล่วงลับ ใส่ลงเรือจำลอง แล้วพายเรือจูงเรือจำลองไปปล่อยที่ปากอ่าว เสร็จแล้วรับประทานอาหารร่วมกัน อาหารที่เหลือทิ้งไว้ตามโคนไม้ ชายฝั่งเพื่อให้ผีไม่มีญาติและเป็นทานแก่สัตว์ไม่นำกลับบ้าน มีการละเล่นพื้นบ้าน เช่น แข่งเรือพาย เรือแจว พายกระทะปูน มวยทะเล มีมหรสพหนังกลางแปลง หนังตะลุง หนังใหญ่ ถวายเจ้าพ่อทำปอ ร้างย่อนยุค เล่นพนัน
เดือน 5	บุญส่ง	ระยอง	ชาวบ้านในเขตอำเภอมือง อำเภอบ้านค่าย	บุญส่ง ทำหลังสงกรานต์ โดยกำหนดวันกันเอง ตอนเช้ามีพิธีสงฆ์ แล้วเซ่นไหว้ผีโดยใช้กาบกล้วยพับเป็นกระทงสี่เหลี่ยม ใส่เครื่องเช่นจำพวกอาหารคาวหวาน พิธีบุญส่ง เตรียมการโดยหาต้นไม้ใหญ่ที่สูงที่สุดเพื่อขึ้นเสาธงปดาก ที่ทำจากผ้าลวดอักขระสีขาวและแดงเย็บติดกันเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส เมื่อทำพิธีบอกกล่าวผีต่าง ๆ ให้มากินเครื่องเซ่นไหว้แล้ว ลากกาบหมากไปวางไว้โคนไม้หรือแขวนให้อยู่ระดับสูง จากนั้นผู้ชายยกธงปดากที่มีดไว้กับลำไม้ไผ่ส่งขึ้นยอดไม้ ให่

ช่วงเวลา	ประเพณี/ พิธีกรรม	จังหวัด	ชุมชน/ ชาติพันธุ์	ลักษณะของประเพณี
				3 ลา เป็นการแสดงสัญลักษณ์ว่าได้ทำบุญแล้ว
เดือน 5	อุตุพระบาท	จันทบุรี	ชาวบ้าน ตะปอน น้อย ตะ ปอนใหญ่	อุตุพระบาท หลังวันสงกรานต์ ชาวตะปอนนำรอยผ้าพระบาทไป ทำบุญตามทางแยกเข้าหมู่บ้านต่าง ๆ มีการฉลองรอยพระบาท และ นำมาซักเย็บ แบ่งออกเป็นฝ่ายหญิงกับฝ่ายชาย ฝ่ายที่ชนะเชื่อว่า เป็นสิริมงคลเพราะสามารถลากพระบาทได้
เดือน 5	บุญทรายน้ำไหล และบุญส่งทุ่ง	จันทบุรี	ชุมชน พญาบน	ทำบุญทรายน้ำไหล และบุญส่งทุ่ง หลังสงกรานต์ ทำบุญก่อเจดีย์ ทรายริมคลอง แม่น้ำ เพื่อขอขมาแม่คงคา ทำบุญ 3 หมู่บ้าน สลับกัน เป็นการทำบุญอุทิศให้กับเจ้าป่าเจ้าเขา เจ้ากรรมนายเวร ในอดีตเรียกว่า “เจ้าทุ่ง”
เดือน 5	ประเพณีทำ บุญส่ง	ตราด		ประเพณีทำบุญส่ง จัดหลังจากทำบุญสงกรานต์เดือนเมษายน หรือ หลังจากทำพิธีทอดผ้าป่าในคืนวันลอยกระทงเดือนธันวาคมแล้วแต่ ความสะดวกของชุมชน เมื่อจะทำบุญส่งชาวบ้านจะนัดหมายวัน จัดงาน ปักธงจระเข้เป็นเครื่องหมายบอกสถานที่ทำบุญ ตอนเช้า ตัดบาตร กรวดน้ำ เสร็จพิธีสงฆ์แล้ว ชุมชนที่มีพื้นที่ติดต่อกับทะเล แม่น้ำ ลำคลอง จะทำพิธีปล่อยเรือที่ทำจากกาบหมาก หรือต้นกล้วย ในเรือใส่ดอกไม้ธูปเทียน อาหารคาวหวาน เครื่องสักการะ แห่เรือ แล้วนำไปปล่อยลงทะเล เสร็จแล้วทำพิธีอุทิศส่วนกุศลให้ผี บรรพบุรุษ ผีทุ่ง ผีป่า ผีเขา จากนั้นล้อมวงรับประทานอาหาร ร่วมกัน บางชุมชนมีแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน เช่น ชักเย่อ มวยทะเล ปิตดาตีหม้อ และมีมหรสพตอนกลางคืน
เดือน 5	ปล่อยเรือน้ำไหล	ตราด	ชาว อำเภอ คลองใหญ่	ปล่อยเรือน้ำไหล ในชุมชนที่มีพื้นที่ติดต่อกับทะเล แม่น้ำลำคลองมี ประเพณีปล่อยเรือ หลังวันสงกรานต์ หรือวันใดวันหนึ่งในเดือน เมษายน แล้วแต่จะตกลง ก่อนวันงานต่อเรือเล็กยาว 1 เมตร ก่อ เจดีย์ทรายตกแต่งให้สวยงามแล้วประพรมน้ำหอม เช้าวันรุ่งขึ้นเป็น วันปล่อยเรือ มีพิธีทำบุญตัดบาตร จากนั้นนำข้าวปลาอาหาร อาหารแห้ง ชื่อญาติที่ล่วงลับใส่ลงในเรือทำพิธีอุทิศส่วนบุญให้ผี บรรพบุรุษมากินเครื่องเช่นไหว้ แล้วอธิษฐานให้อาโรภภัยไข้เจ็บ และสิ่งไม่ดีออกไป เสร็จแล้วนำเรือแห่รอบกองทราย 3 รอบแล้วไป ปล่อยออกทะเล มีการจุดประทัดไปตลอดทาง ทำบุญแล้วล้อมวง รับประทานอาหารร่วมกัน มีการละเล่นสนุกสนาน เชื่อว่าการปล่อย เรือนอกจากเช่นไหว้ผีและเจ้ากรรมนายเวรทั้งหลายไม่ไห้มารบกวน ชาวบ้านแล้ว ยังเป็นการขอขมาแม่น้ำที่ชาวบ้านใช้เดินทาง เชื่อว่า จะทำให้ทำมาหากินเจริญ จับปลาได้มาก
เดือน 5	ทำบุญโคนไม้ ชายทุ่ง	ตราด		บุญโคนไม้ ชายทุ่ง จัดหลังจากทำบุญสงกรานต์เดือนเมษายน หรือ หลังวันลอยกระทง ลักษณะเป็นพิธีแบบเดียวกับบุญส่ง ปล่อยเรือน้ำ ไหล แต่เรียกว่าบุญโคนไม้เมื่อจัดในชุมชนที่ไม่ได้มีพื้นที่ติดต่อกับ ทะเล วันงาน ชาวบ้านนำอาหารคาวหวานใส่ลงในเรือจำลองที่ทำ ด้วยทางหมากแล้วแห่มาวางไว้ที่โคนต้นไม้ นิมนต์พระมาประกอบ

ช่วงเวลา	ประเพณี/ พิธีกรรม	จังหวัด	ชุมชน/ ชาติพันธุ์	ลักษณะของประเพณี
				พิธี เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เชื่อว่า หลังประกอบพิธีจะมีความสุข ความเจริญ ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ
เดือน 6	เซ็งบั้งไฟถวาย ตันศรีมหาโพธิ์	ปราจีนบุรี	ลาวพวน	เซ็งบั้งไฟ แบกบั้งไฟที่ทำขึ้นเซ็งไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เมื่อถึงวันจุด บั้งไฟ คือวันวิสาขบูชา ชาวบ้านมารวมตัวกันบริเวณลานตันโพธิ์ คณะบั้งไฟและชาวบ้านเซ็งรอบตันโพธิ์ 3 รอบ กล่าวคำบูชา อธิษฐาน ให้พืชพันธุ์ธัญญาหารบริบูรณ์ ผดุงคงตามฤดูกาล
เดือน 6	ประเพณีขึ้นเขา นมัสการเจ้าพ่อ เขาน้อย	สระแก้ว	ไทย ย้อบ้าน คลองน้ำ ใส	ขึ้นเขานมัสการเจ้าพ่อเขาน้อย ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 นิมนต์พระขึ้น ไปทำบุญที่ยอดเขา บริเวณศาลเจ้าพ่อเขาน้อย เวลาบ่าย ขนทราย ขึ้นไปก่อเจดีย์เพื่อบูชาเจ้าพ่อเขาน้อย เชื่อว่าเจ้าพ่อเขาน้อย จะคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ข้าวน้ำอุดมสมบูรณ์
เดือน 6	แห่แม่นางตั้ง	สระแก้ว	ชาวอีสาน	แห่แม่นางตั้ง ดอกหลักไว้สองหลัก หลักหนึ่งเป็นหลักแล้ง หลักหนึ่ง เป็นหลักฝน นำกระดิ่งคู่หนึ่งมามัดไม้คานไขว้ติดกันเป็นรูปตีนกา ทำ พิธีจะอัญเชิญเทวดามาอธิษฐานขอฝน กล่าวคำเซ็งแม่นางตั้ง เมื่อ กล่าวจบ หากแม่นางตั้งเคลื่อนไปตีหลักฝน แปลว่าฝนจะตก ถ้าหาก เคลื่อนไปตีหลักแล้ง แปลว่าฝนจะแล้ง
เดือน 6	บุญกลางทุ่ง	ระยอง		บุญกลางทุ่ง กำหนดวันทำบุญกลางทุ่งเพื่อขอฝน โดยเลือกสถานที่ จัดงานตามชายทุ่ง ชายคลอง เอาดินเหนียวมาปั้นเป็นรูปปลาช่อน 2 ตัว วางไว้ในบ่อน้ำหรืออ่างน้ำตื้นที่ขุดขึ้นใกล้ ๆ ปลุกศาลเพียงตา และปักฉัตร นิมนต์พระมาสวดมนต์เย็น และสวดคาถาปลาช่อน
เดือน 6	แห่นางแมว	ระยอง		แห่นางแมว ใช้แมวตัวเมีย ใส่กรง ตั้งขบวนแห่ตอนหัวค่ำ แห่ไปตาม บ้านต่าง ๆ เจ้าของบ้านที่ขบวนนางแมวผ่านเอาน้ำสาदनางแมว และให้ของรางวัลขบวนแห่ นางแมว จากนั้นรวบรวมสิ่งของนำไป ถวายวัด
เดือน 6	เทศน์มหาชาติ	ตราด		เทศน์มหาชาติ จัดงานเทศน์มหาชาติ นิยมนำผลไม้ซึ่งออกมาก ในช่วงฤดูนี้มาตกแต่งเป็นป่าหิมพานต์ หลังเสร็จงานนิยมนำผลไม้ไป กิน เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง
เดือน 6	วิสาขบูชา	ตราด		วิสาขบูชา ทำบุญ เวียนเทียน ฟังธรรมเทศนา ทำบุญถวายสลากภัต นิยมใช้ผลไม้ที่ได้จากเรือสวนไร่นาดนในภาชนะสานไม้ไผ่
เดือน 7	เลี้ยงผีปูด้า	สระแก้ว	ไทยอีสาน	เลี้ยงผีปูด้า เฒ่าจ๋านำเครื่องเซ่นไหว้และกระตังใส่เครื่องเซ่นวางบน แท่นบูชาที่ศาลปูตาของหมู่บ้าน แบ่งอาหารออกเป็น 2 ส่วน ส่วน หนึ่งมอบให้ปูด้า อีกส่วนหนึ่งให้ลูกหลานเอากลับไป หลังเสร็จพิธี ชาวบ้านจะนำน้ำหอมที่บูชาปูตามาสาดกันเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่า ปูตามอบความร่มเย็นมาให้แล้ว
เดือน 8	แห่ดอกไม้	ปราจีนบุรี		แห่ดอกไม้ ก่อนเข้าพรรษา 1 วัน พระสงฆ์และชาวบ้านมารวมตัว กันที่วัดแล้วตั้งขบวนเข้าไปในป่า ถึงแล้วทำพิธีทางศาสนา จากนั้น แยกย้ายกันไปเสาะแสวงหาดอกไม้ต่าง ๆ ในป่า หลังจากได้ดอกไม้ ตามต้องการแล้ว กลับมารับศีล แล้วตั้งขบวนแห่ดอกไม้ที่เก็บหา ได้กลับวัดเพื่อนำไปบูชาพระ และไปปักบูชาพระเจดีย์ทรายของตน

ช่วงเวลา	ประเพณี/ พิธีกรรม	จังหวัด	ชุมชน/ ชาติพันธุ์	ลักษณะของประเพณี
เดือน 8	อาสาหุบภูเขา	ตราด		อาสาหุบภูเขา ทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรมเทศนา เวียนเทียนตอนกลางคืน
เดือน 9	ประเพณีห่อข้าว	ปราจีนบุรี	ไทยพวน	ประเพณีห่อข้าว ก่อนถึงเทศกาลสารทพวน ชาวไทยพวนกวมนขนมกระยาสารทและข้าวเหนียวแดง เตรียมห่อข้าวไปทำบุญ และแยกห่อข้าวใส่ในหาบฝ้ายฝ้ายเจียง รุ่งเช้าถือหาบฝ้ายฝ้ายเจียงเดินตามชอกมุมบ้าน ใช้มัดเคาะเรียกผีให้ติดตามไปที่โปงวาย วางหาบฝ้ายฝ้ายเจียงกลับใจขีดเครื่องหมายกากบาทไม่ให้ผีตามกลับไป แล้วกลับมาบ้านเอาห่อข้าวไปวางรอบอุโบสถ ตามกึ่งก้านต้นไม้ ผูกเฉลวไว้ที่นา ยุ่งข้าว เพื่อบูชาแม่โพสพ
เดือน 9	บุญข้าวประดับดิน	สระแก้ว	ไทยย้อ	บุญข้าวประดับดิน แรม 15 ค่ำ เดือน 9 เตรียมดอกไม้ ธูปเทียน และห่อหมก (อาหารคาวหวาน) 2 ห่อไปทำบุญ ถวายพระและไหว้เจดีย์กระดุก ทำพิธีหยาดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ
เดือน 10	ตักบาตรน้ำผึ้ง	ฉะเชิงเทรา	มอญ	ตักบาตรน้ำผึ้ง ไปทำบุญที่วัด นำน้ำผึ้งใส่บาตรถวายพระ
เดือน 10	สารทไทย	ตราด		สารทไทย ชาวบ้านช่วยกันกวมนกระยาสารทนำไปทำบุญและบังสุกุลให้บรรพบุรุษ เชื่อว่า ในช่วงเวลานี้ยมบาลจะถือศีล 3 วัน และปล่อยให้เปรต ผีทั้งหลายมารับส่วนบุญจากญาติพี่น้อง
เดือน 10	ทำขวัญให้แม่โพสพ	ตราด		ทำขวัญให้แม่โพสพ ทำพิธีให้แม่โพสพโดยนำเฉลวไปมัดไว้กับไม้ระกำที่ปักอยู่ในนา จัดอาหาร กระจก หวี น้ำอบ ใส่ชะลอมไปวางใกล้กับเฉลวแล้วสวดเชิญแม่โพสพมาช่วยดูแลต้นข้าว
เดือน 11	แห่ปราสาทผึ้ง	สระแก้ว	ไทยย้อ	แห่ปราสาทผึ้ง ทำในวันออกพรรษา ชาวไทยย้อช่วยกันตกแต่งปราสาทผึ้งแล้วแห่ไปถวายวัด
เดือน 11	ประเพณีวิ่งควาย	ชลบุรี		ประเพณีวิ่งควาย ในวันเทศน์มหาชาติ ชาวบ้านจะนำเครื่องกัณฑ์เทศน์บรรทุกเกวียนมาถวายวัด จากนั้นแข่งวิ่งควายเพื่อประลองกำลัง เชื่อว่าปีใดไม่มีการวิ่งควาย ควายจะเป็นโรคระบาดล้มตายเป็นมากกว่าปกติ
เดือน 11	ประเพณีรับท้องข้าว	ชลบุรี		รับท้องข้าว ทำในช่วงที่ข้าวตั้งท้อง ตอนเช้าเตรียมอาหารคาวหวานไปทำบุญที่วัด จากนั้นมาเชิญขวัญข้าว แม่โพสพมาแต่งตัวและรับเครื่องเสวย อธิษฐานขอให้ข้าวออกงาม เต็มยุ้งฉาง
เดือน 11	ตักบาตรเทโว	จันทบุรี	ชาวบางกะจะ	ตักบาตรเทโว นิมนต์พระสงฆ์มารับบิณฑบาต โดยเดินจากวัดบางกะจะลงไปถึงวัดพลับ เนื่องจากมีพื้นที่ลาดเอียง จึงสมมติว่าเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์ลงมาเมืองมนุษย์
เดือน 11	ทอดกฐินตก	จันทบุรี		ทอดกฐินตก ชาวบ้านนัดหมายจัดกฐินสามัคคีเพื่อไปทอดที่วัดที่ไม่มีผู้มาจองกฐิน เรียกว่า “กฐินตก”
เดือน 12	งานนมัสการหลวงพ่อบุทธโสธร	ฉะเชิงเทรา		งานนมัสการหลวงพ่อบุทธโสธร อัญเชิญ หลวงพ่อบุทธโสธรออกแห่รอบเมือง ระหว่างสองข้างทางที่ขบวนแห่ผ่านประชาชนตั้งโต๊ะหมู่บูชาสักการะเรียงรายไปตลอด จากนั้นมีพิธีแห่ทางน้ำ โดยอัญเชิญหลวงพ่อบุทธโสธรประดิษฐานในเรือกระแฉงแล้วหยุดจอดตามท่าเรือให้ประชาชนได้กราบนมัสการ

ช่วงเวลา	ประเพณี/ พิธีกรรม	จังหวัด	ชุมชน/ ชาติพันธุ์	ลักษณะของประเพณี
เดือน 12	ทอดผ้าป่ากลาง น้ำ	ระยอง	ชาว ปากน้ำ ประแสร์	ทอดผ้าป่ากลางน้ำ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ตอนเช้าชาวบ้านพายเรือ นำพุ่มผ้าป่าไปปักไว้กลางแม่น้ำประแสร์ โดยใช้กิ่งต้นฝาดซึ่งขึ้นอยู่ ตามป่าชายเลนทั่วไปมาประดับตกแต่งให้สวยงาม จากนั้นนิมนต์ พระสงฆ์ลงเรือมาชักผ้าป่า ตอนกลางคืนชาวบ้านจะนำกระทง ออกมาลอยบูชาพระแม่คงคา
เดือน 12	ห่มผ้าเจดีย์ กลางน้ำ	ระยอง		ห่มผ้าเจดีย์กลางน้ำ ใช้คนป็นขึ้นไปส่วนบนของเจดีย์แล้วนำผ้าสี แดงห่มองค์เจดีย์ กลางคืนมีงานมหรสพ ลอยกระทงบูชาแม่คงคา
เดือน 12	ลอยกระทง	ตราด		ลอยกระทง นำกระทงไปลอยแม่น้ำเพื่อบูชารอยพระพุทธรูป และ ขอขมาแม่คงคา
เดือน 2	บุญลาน	สระแก้ว	ลาว	บุญลาน เจ้าภาพบอกบุญไปยังญาติพี่น้องให้มาร่วมฟัง สวดมนต์เย็นที่ลานนวดข้าว ในตอนเช้าของวันชนข้าวขึ้นยั้ง เจ้าภาพถวายภัตตาหารเช้า พระสงฆ์ประพรมน้ำมนต์ แล้วนำ น้ำมนต์ที่เหลือไปรดที่นาเพื่อเป็นเคล็ดให้ข้าวกล้างอกงาม ทำนา ได้ผลทวีคูณขึ้นเรื่อยไป
เดือน 2	เรียกขวัญแม่ โพสพ	ชลบุรี	อำเภอ พนัสนิคม อำเภอ ศรีราชา	เรียกขวัญแม่โพสพ เพื่อเป็นสิริมงคลในการเก็บข้าวเข้ายุ้ง หมอ ขวัญนำธงกระดาศปักกลดบนกองข้าวในยุ้ง จัดบายศรีเครื่องสังเวย ต่าง ๆ จุดธูปเทียน สวดชุมนุมเทวดา กล่าวคำเรียกขวัญแม่โพสพ
เดือน 2	บุญลาน	ระยอง		บุญลาน หลังจากเก็บข้าวเข้ายุ้งแล้ว มีพิธีทำบุญสู่ขวัญข้าว โดย นิมนต์พระเจริญพระพุทธรูปและทำบุญตักบาตรตอนเช้าที่ลาน นวดข้าว
เดือน 2	บุญส่งทุ่ง บุญส่งเปรต	จันทบุรี	บ้านตะ ปอนน้อย อำเภอข ลุง	บุญส่งทุ่ง บุญส่งเปรต หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้วทำบุญส่งทุ่งเพื่อ ขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อำนวยความสะดวกสมบูรณ์ และอุทิศส่วนกุศล ให้ผู้มีพระคุณ ชาวบ้านจะกำหนดวันทำบุญ แล้วมาพร้อมกันที่ศาลา กลางทุ่งของหมู่บ้าน มีพิธีสวดมนต์เย็น หลังจากนั้นมีการละเล่น สนุกสนาน เล่นแม่ศรี ชมหนังตะลุง ละคร เล่นรำวง
เดือน 2	ส่งทุ่ง	จันทบุรี	ของ	ส่งทุ่ง จัดในช่วงวันพระหลังการเก็บเกี่ยวข้าว แต่ไม่เกินเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ เชื่อว่าเป็นการเฉลิมฉลองก่อนเข้าสู่ฤดูกาลใหม่ เป็นพิธีแสดงความ กตัญญูต่อญาติที่ล่วงลับตามต้นไม้ ผีทุ่ง ผีนา ที่ช่วยอำนวยความสะดวก ความอุดมสมบูรณ์ และคุ้มครองให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ การจัด งานจะจัดต่อเนื่องกันจากชุมชนที่ไกลทะเลหรือหัวทุ่งไปสู่ชุมชนใกล้ ทะเลหรือท้ายทุ่งเป็นแห่งสุดท้าย ซึ่งเป็นทางออกของสิ่งไม่ดี แต่ละ หมู่บ้านจะเลือกทำเฉพาะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน 1 แห่ง เช่น ศาลเจ้า ศาลาหมู่บ้าน ก่อนวันทำบุญส่ง จะมีพิธีเก็บข้าหลวง สมมติ ชาย 4 คน ให้ชื่อ นายพุต นายชะ นายนะ นายโส เป็นยมทูตแต่ง กายด้วยผ้าสีแดง โปกศรีษะ สวมมงกุฎ ถืออาวุธและพาน จะเข้าไป ถามตามบ้านคนเพื่อขออาหารและหีบของที่ชาวบ้านเตรียมไว้กิน ตามชอบใจ ชายทั้ง 4 จะหาบของที่ได้มาจากบ้านทุกหลังใส่กระบุง

ช่วงเวลา	ประเพณี/ พิธีกรรม	จังหวัด	ชุมชน/ ชาติพันธุ์	ลักษณะของประเพณี
				ค้างในป่าเพื่อทำเกวียน วันรุ่งขึ้น คนในหมู่บ้านทำบุญเสร็จแล้วนำอาหาร ชื่อคนและสัตว์ในบ้าน ใส่เกวียนจำลอง แล้วชายทั้ง 4 ช่วยกันลากเกวียนเข้าป่า สมมติแทนการเดินทางกลับยมโลก และนำเอาโรคภัยไข้เจ็บออกไป
เดือน 3	กำฟ้า	ปราจีนบุรี	ไทยพวน	กำฟ้า ขึ้น 3 ค่ำเดือน 3 ชาวไทยพวนจะหยุดทำงาน พากันออกไปหาปลาเพื่อทำปลาร้า ปลาเค็ม เก็บไว้กินในปีต่อไป สมาชิกในบ้านจะไม่เก็บกวาดบ้านหรือหอบมีดพรว้า เสียม ขวาน เพราะถือเป็น “ชะล่า”
เดือน 3	มาฆปุรมีศรี ปราจีน	ปราจีนบุรี		มาฆปุรมีศรีปราจีน เวียนเทียนรอบรอยพระพุทธรูปบาทคูในวันมาฆบูชา
เดือน 3	บุญข้าวจี	สระแก้ว		บุญข้าวจี ชาวบ้านนำข้าวจีไปถวายพระที่วัด เชื่อว่าการทำบุญข้าวจีจะทำให้ได้ไปเกิดบนสวรรค์
เดือน 3	บุญข้าวหลาม	ฉะเชิงเทรา	ลาว	บุญข้าวหลาม ชาวบ้านจะนำข้าวหลามที่เผาเสร็จใหม่มาทำบุญที่วัด พร้อมถวายขนมจิ้นน้ำยาป่า
เดือน 3	ประเพณีขึ้นเขา เผาข้าวหลาม และพิธีบวงสรวง เจ้าพ่อเขากา	ฉะเชิงเทรา	ลาว เขมร	ขึ้นเขาเผาข้าวหลามและพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเขากา ชาวบ้านขึ้นเขาไปนมัสการรอยพระพุทธรูปจำลองบนยอดเขาตงขาง พร้อมนำข้าวหลามไปถวายพระสงฆ์ และถวายเจ้าพ่อเขากา ในวันขึ้น 3 ค่ำเดือน 3
เดือน 3	บุญข้าวหลาม	ชลบุรี	ตำบล เหมือง ตำบล แสนสุข	บุญข้าวหลาม ก่อนถึงกำหนดชาวบ้านจะหาไม้ไผ่ป่า ข้าวเหนียว มะพร้าวมาเผาข้าวหลาม แล้วนำไปทำบุญที่วัด ส่วนที่เหลือแบ่งแจกจ่ายให้เพื่อนบ้าน
เดือน 3	บุญกลางบ้าน	ชลบุรี	พนัสนิคม	บุญกลางบ้าน ทำในเดือน 3 กลางเดือนเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้เจ้าที่ ผีบรรพบุรุษ เจ้ากรรมนายเวร สะเดาะเคราะห์เชื่อว่าจะอยู่รอดปลอดภัย เหลือกินเหลือใช้ ก่อนวันทำบุญเลือกสถานที่ที่เป็นที่ว่างกลางหมู่บ้าน ตั้งศาลเพียงตาสำหรับไหว้บรรพบุรุษหรือเจ้าที่มีสวดมนต์เย็น รุ่งขึ้น นิมนต์พระมาฉันเช้า ทำกระทงใส่ดินเหนียวที่ปั้นเป็นรูปคนเท่าจำนวนคนในบ้าน รวมถึงวัวควาย สัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ใส่เสื้อผ้า นำไปวางไว้ทางทิศตะวันตก ข้าวและอาหารที่ใส่ในกระทงจะนำมาทำพิธี โดยพระสงฆ์สวดมนต์กรวดน้ำราดลงไปบนกระทงเพื่อให้ได้รับผลบุญ แล้วนำไปวางไว้ที่ทางสามแพร่งหรือโคก เสร็จพิธีชาวบ้านร่วมวงกันรับประทานอาหาร ถ้าเหลือไม่ให้นำกลับ
เดือน 3	บุญกลางทุ่ง	ระยอง		บุญกลางทุ่ง ชาวบ้านเผาข้าวหลามเพื่อนำมาทำบุญในวันรุ่งขึ้น ถือว่าเป็นการถวายข้าวใหม่ในวันนี้ จะมีการทำภาชนะคล้ายเรือจากกาบหมากมาวางไว้ พอใส่บาตรเสร็จแล้ว จะนำข้าว อาหาร ขนม น้ำใส่ลงไป หลังพระฉันเสร็จ ชาวบ้านจะช่วยกันลากเรือกาบหมากออกไปทิ้งไว้ข้างทาง ถือเป็นการนำอาหารไปอุทิศให้กับดวงวิญญาณ

ช่วงเวลา	ประเพณี/ พิธีกรรม	จังหวัด	ชุมชน/ ชาติพันธุ์	ลักษณะของประเพณี
				เร่ร่อนเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์
เดือน 3	ประเพณี นมัสการรอย พระพุทธรบาท เขาคิชฌกูฏ	จันทบุรี		ประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรบาทเขาคิชฌกูฏ เดินขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธรบาทบนยอดเขาเขาคิชฌกูฏในวันขึ้น 1 ค่ำ ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 มีการจัดบวงสรวงเทวดาอารักษ์ พิธีปิดทองรอยพระพุทธรบาท
เดือน 4	บุญพระเวส	สระแก้ว	ไทยอีสาน	บุญพระเวส ชาวบ้านไปรวมกันที่ชายป่าเพื่อจัดขบวนแห่พระเวสเข้าเมือง พระสงฆ์เทศน์กัณฑ์กษัตริย์แล้วจัดขบวนอัญเชิญพระเวสเข้าเมือง และขึ้นประทับบนศาลาแล้วมีเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน เวลาประมาณตีสามตีสี่ของวันใหม่มีประเพณีแห่ข้าวพันก้อนรอบศาลาโรงธรรม เสร็จแล้วถวายข้าวพันก้อนแก่พระอุปัชฌาย์ และนำข้าวไปเรียงรายไว้ตามธงทิวต่าง ๆ พระสงฆ์เทศน์สังกาส แล้วเริ่มเทศน์พระเวสสัตรีต่อตามลำดับกัณฑ์
เดือน 4	ประเพณีศาลา ปลาช่อน	ชลบุรี	อำเภอ พนัสนิคม อำเภอ บางละมุง	ประเพณีศาลาปลาช่อน เป็นพิธีขอฝนเมื่อฝนแล้ง โดยปั้นรูปปลาเถรขยายซีด้วยดินเหนียว สูงประมาณ 1-2 คอก นำไปตั้งไว้ที่ปากบ่อน้ำที่ขุดขึ้น เอาปลาช่อนใส่ในบ่อ ตั้งเครื่องเช่นบวงสรวงเทวดา นิมนต์พระสงฆ์มาสดคาศาลาปลาช่อน

ข้อมูลจากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นความหลากหลายของวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนภาคตะวันออกและเห็นระบบความเชื่อทางศาสนาผ่านประเพณีพิธีกรรมที่มีทั้งประเพณีอันเกี่ยวเนื่องกับคติความเชื่อในศาสนาพุทธ เช่น ประเพณีวันวิสาขบูชา ตักบาตรน้ำผึ้ง ตักบาตรเทโว เทศน์มหาชาติ ทอดผ้าป่ากลางน้ำ และประเพณีที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผี เช่น สรงน้ำเจ้าพ่อพระปรอง แห่พญายม บุญส่งทุ่ง ส่งเปรต ประเพณีบวงสรวงเจ้าพ่อเขากา ไหว้แม่ย่านางเรือ นอกจากนี้เรื่องระบบความเชื่อ ประเพณีในรอบปียังแสดงให้เห็นการประกอบอาชีพของผู้คนในภูมิภาคที่เดิมเป็นชุมชนเกษตรกรรม ภาคตะวันออกตอนบนประเพณีมีความสัมพันธ์กับวงจรการผลิตข้าว ขณะที่ภาคตะวันออกตอนล่างเป็นชุมชนประมง จึงมีประเพณีเกี่ยวเนื่องกับการเดินเรือและการทำมาหากินทางน้ำ ทั้งนี้ เมื่อเปรียบเทียบประเพณีในช่วงเดือน 5 ที่แสดงในตารางข้างต้นกับข้อมูลภาคสนามที่สำรวจระหว่างปี พ.ศ.2561-2562 ผู้วิจัยพบว่า ปัจจุบันหน่วยงานรัฐที่เข้ามาดำเนินงานและจัดการประเพณีท้องถิ่นเป็นการท่องเที่ยวได้นำประเพณีพิธีกรรมที่เคยจัดในช่วงหลังสงครามมาผนวกรวมกับงานสงครามเป็นงานเดียว ผู้วิจัยจะนำข้อมูลดังกล่าวไปวิเคราะห์ด้านพลวัตและวิถีคิดในการจัดเทศกาลสงคราม-วันไหลต่อไป

2.2.2 ประเภทของพิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ก่อนหน้าที่ประเพณีสงกรานต์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบและความหมายให้เข้ากับบริบทการท่องเที่ยว อันก่อให้เกิด “เทศกาลสงกรานต์-วันไหล” ในปัจจุบัน ในอดีตชุมชนต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ต่างมีพิธีกรรมความเชื่อที่ถือปฏิบัติในประเพณีสงกรานต์สืบต่อกันมา มีทั้งประเพณีที่แตกต่างและคล้ายคลึงกันขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม อาชีพ ชาติพันธุ์ และประวัติศาสตร์ ลักษณะพิธีกรรมความเชื่อในประเพณีสงกรานต์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แบ่งได้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

2.2.2.1 พิธีกรรมเพื่อปิดเป่าเคราะห์

สงกรานต์เป็นเวลาเปลี่ยนผ่านจากปีเก่าเข้าสู่ปีใหม่ ยามสิ้นสุดปีจึงมีพิธีกรรมที่แสดงออกถึงการขับไล่อัปมงคลของปีเก่าออกไปเพื่อจะต้อนรับสิ่งดี ๆ ในวันปีใหม่เข้ามาแทน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางแห่งมีพิธีกรรมปิดเป่าเคราะห์ให้ออกไปในเวลาเปลี่ยนผ่านอันสำคัญนี้ เช่น จังหวัดตราด มี **ประเพณีปล่อยเรือ** เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ในวันสงกรานต์ ชุมชนที่มีพื้นที่ติดต่อกับแม่น้ำคลองหรือทะเล เช่นอำเภอคลองใหญ่ ทุกหมู่บ้านจะทำพิธีปล่อยเรือเพื่อนำทุกข์โศกโรคภัยลอยไปกับแม่น้ำ มีการต่อเรือเล็กสำหรับใส่สิ่งของเพื่อนำไปปล่อยในทะเล รุ่งเช้าหลังจากทำบุญถวายภัตตาหารแล้ว ชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหาร ใส่ลงในเรือพร้อมรายชื่อญาติที่ล่วงลับ ทำพิธีอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ จากนั้นอธิษฐานให้นำโรคภัยไข้เจ็บสิ่งไม่ดีออกไป หลังจากลากเรือไปปล่อยแล้ว จึงล้อมวงกันรับประทานอาหาร มีการละเล่นสนุกสนาน เชื่อกันว่าการปล่อยเรือเป็นการเซ่นไหว้ผีเจ้ากรรมนายเวร และขอขมาแม่น้ำที่ชาวบ้านได้ใช้เดินทางและเป็นแหล่งทำมาหากิน จะทำให้เจริญรุ่งเรือง มีโชคลาภไปตลอดปี (ชลพรพรช ดววงภา, 2564) ลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

2.2.2.2 พิธีกรรมเพื่อความบริสุทธิ์มงคล และเสริมสร้างบุญกุศล

การเริ่มต้นปีใหม่นั้นเป็นวาระอันน่ายินดี จึงมีงานเฉลิมฉลองและทำบุญเพื่อเสริมสิริมงคลต่ออายุให้ยืนยาว พิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเสริมสิริมงคลในวันสงกรานต์มักเป็นพิธีกรรมทางพุทธศาสนา นอกจากเป็นการทำบุญเพื่อให้ได้อานิสงส์แก่ตนเองแล้ว ยังอุทิศให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับ พิธีกรรมเหล่านี้มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดในชุมชน นิยมทำตั้งแต่วันแรกเพื่อ “รับสงกรานต์” ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหาร พืชพันธุ์ไม้นานา ตลอดจนของแห้ง ของใช้ต่าง ๆ ไปทำบุญถวายพระ ถวายสังฆทาน ฟังเทศน์ บังสุกุลอัฐิ ถวายเจตีย์ทราย ปล่อยสัตว์เพื่อต่ออายุ และสร้างน้ำพระศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน เช่น จังหวัดฉะเชิงเทรา มีประเพณีสร้างน้ำหลวงพ่พุทธรักษาในวันสงกรานต์ จังหวัดชลบุรี มีประเพณีสร้างน้ำพระพุทธรักษา เป็นต้น นอกจากนี้ บางถิ่นอาจมีประเพณีอื่นด้วย เช่น จังหวัดตราด มี **ประเพณีขอมาน** อภิลักขณ์ เกษมผลกุล (2548: 82-113) กล่าวว่า เป็นประเพณี

เพื่อเรียไรขอรับบริจาคสิ่งของและเงินไปถวายวัด เมื่อถึงวันสงกรานต์ชาวบ้านพ่อเพลงแม่เพลงจะรวมตัวกันตั้งขบวน แห่ร้องเพลงขอทานบอกบุญไปตามหมู่บ้าน มีเนื้อความกระตุ้นเตือนให้ทำความดีเพื่อเริ่มต้นชีวิตใหม่ในปีศักราชใหม่ อวยชัยให้พรผู้บริจาคให้มีความสุขความเจริญ มีความเชื่อว่าการอุทิศตัวเป็นผู้ร้องเพลงบอกบุญจะทำให้ได้รับอานิสงส์มากกว่าอามิสบูชาทั่วไป ส่วนผู้ที่ร่วมบริจาคจะอยู่เย็นเป็นสุขร่ำรวยเงินทอง (อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล, 2549) ที่จังหวัดจันทบุรี ชาวตำบลเทพนิมิตอำเภอโป่งน้ำร้อน มี **ประเพณียกธงสงกรานต์** เพื่อแสดงการเริ่มต้นวันปีใหม่ของหมู่บ้าน มีการนำดอกไม้หรือขนมมูกที่ยอดเสาไม้ไผ่ แล้วทำพิธียกขึ้นเป็น “เสาธงที่” ตั้งไว้เป็นเวลา 3 วัน มีคติว่าหากเสาธงหักจะต้องเริ่มทำพิธีสงกรานต์ใหม่ซึ่งจะต้องเลื่อนออกไปอีก 3 วัน (องค์การบริหารส่วนตำบลเทพนิมิต, ม.ป.ป)

2.2.2.3 พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์

เดือนเมษายนเป็นเวลาใกล้เข้าสู่ฤดูการทำนา ในวันสงกรานต์จึงมีพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์แก่ผลผลิต ทั้งพิธีกรรมขอฝนโดยตรงและพิธีกรรมเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้อวยคุ้มครองไร่นา ในภาคตะวันออกมีประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการขอฝนร่วมอยู่ในประเพณีสงกรานต์ เช่น จังหวัดจันทบุรี ชาวตำบลตะปอน อำเภอขลุง มี **ประเพณีจุดพระบาท** เป็นการเล่นชักเย่อเกวียนบรรทุกผ้าพระบาทศักดิ์สิทธิ์หลังพิธีสงฆ์น้ำพระ เชื่อว่าจะทำให้เกิดสิริมงคลร่มเย็นเป็นสุข หากไม่เล่นคนในหมู่บ้านจะเจ็บป่วย ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล (ประดิษฐ์ อินทนิล พิชัย เทพนิมิต ไพพรรณ อินทนิล, 2523: 74) ที่อำเภอเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี มี **ประเพณีตีไอ้เมฆอีหมอก** ในช่วงสงกรานต์ชาวบ้านจะจำลองหุ่นชายหญิงสมมติเป็นไอ้เมฆกับอีหมอกขึ้นที่หน้าศาลศรีชโลธรเทพ มีการทำนายน้ำฝนที่จะตกในทะเลและบนเกาะสีชัง เชื่อว่าเมื่อทำแล้วฝนจะตกตามฤดูกาลและเกิดแต่สิ่งดี ๆ ขึ้นที่เกาะสีชัง (คณะกรรมการวิจัยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรีโรงเรียนชลกันยานุกูล, 2550)

2.2.2.4 พิธีกรรมเสี่ยงทาย

พิธีเสี่ยงทายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เพราะมักเสี่ยงทายเพื่อให้อุไรปริมาณน้ำในปีนั้น ๆ สุจิตต์ วงษ์เทศ (2559: 33) กล่าวว่า การเสี่ยงทายเป็นพิธีกรรมเก่าแก่ของชาวอุษาคเนย์ที่จัดขึ้นในช่วงเดือนห้าก่อนเข้าสู่ฤดูการผลิตใหม่ เพื่อให้ชาวบ้านรู้เหตุการณ์ล่วงหน้าและเตรียมรับมือกับสถานการณ์ได้ทันทั่วถึง มีทั้งการเสี่ยงทายผ่านกระดูกสัตว์และการลงผี

ในภาคตะวันออกมีพิธีเชิญผีในวันสงกรานต์แพร่หลายทั้งในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี สระแก้ว เพราะถือกันว่าบรรดาผีทุกชนิดจะถูกปล่อยให้มารับส่วนบุญจากญาติพี่น้องในวันสงกรานต์ การเชิญผีจะทำที่ลานหมู่บ้านตอนกลางคืน เช่น จังหวัดระยองมีการเชิญ **ผีลอบ ผีไซ ผีกระทูด** เพื่อทำนายเหตุการณ์และเรื่องราวต่าง ๆ ตามที่ผู้เล่นต้องการ เช่น

ทำนายเนื้อคู่ ของที่หาย ถ้าลอบขึ้นไปทีใครหรือทิศใดก็ถือเป็นคำตอบ (ประดิษฐ์ อินทนิล, พิชัย เทพนิมิต และไพพรรณ อินทนิล, 2523: 38)

อนึ่ง นอกจากการเล่นเซียมซีแล้ว ในวันสงกรานต์ยังเป็นเวลาที่ชาวบ้านได้เล่นสนุก ผ่อนคลายความเครียดจากการทำงานที่ทำมาตลอดปี และเป็นเวลาที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะ พูดคุยกัน การละเล่นในช่วงสงกรานต์มักแบ่งผู้เล่นเป็นฝ่ายชายหญิงเพื่อเป็นสื่อในการเลือกคู่ ที่ภาค ตะวันออกการ **เล่นสะบ้า** เป็นที่นิยมอย่างยิ่ง พบมากในเขตจังหวัดจันทบุรี ระยอง ตราด มีทั้งสะบ้า โบราณ สะบ้าล้อ สะบ้าทอย (ประดิษฐ์ อินทนิล, พิชัย เทพนิมิต และไพพรรณ อินทนิล, 2523: 51) ที่ จังหวัดปราจีนบุรี ผู้เล่นสะบ้าฝ่ายชายส่วนมากเป็นหนุ่มต่างถิ่นที่มาเล่นเพื่อทำความรู้จักสาวของ หมู่บ้านอื่น เวลาเล่นจะใช้ลูกสะบ้าตั้งเป็นรูปเรือบินโยนทอยให้ลูกสะบ้าของฝ่ายตรงข้ามล้มทั้งหมด ฝ่ายที่แพ้ต้องเสียของให้แก่ฝ่ายชนะหนึ่งอย่าง และจะนำมาคืนเมื่อเลิกเล่น แต่ถ้าคู่ใดชอบพอกันอาจ ให้เลยเพื่อเป็นที่ระลึก (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544c: 170-171) นอกจากนี้ ยังนิยมเล่น **ช่วงรำ** ในวันสงกรานต์ หลังจากทำบุญตักบาตร เรียบร้อยแล้ว หนุ่มสาวจะนัดแนะกันเล่นช่วงรำที่ลานวัดก่อนถึงเวลาเลี้ยงเพลและสรงน้ำพระตอน บ่าย ช่วงรำแบ่งผู้เล่นออกเป็นฝ่ายชายและหญิง แต่ละฝ่ายต้องโยนลูกช่วงให้โดนตัวของอีกฝ่ายหนึ่ง ผู้ แพ้จะต้องถูกปรับให้รำ โดยมีกติกาว่าผู้ขว้างและผู้ถูกขว้างจะต้องออกมารำในวงล้อมของลูกคู่ เสร็จ แล้วจึงเริ่มเล่นกันใหม่ (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัด ปราจีนบุรี, 2544: 171-172)

ประเพณี พิธีกรรม ตลอดจนการละเล่นในวันสงกรานต์เป็นคติชนที่มีบทบาทสำคัญต่อการ สร้างความมั่นคงทางจิตใจในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่าน เป็นเครื่องมือเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน เกษตรกรรม ตลอดจนเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความสนุกสนานรื่นเริงในยามที่ยังไม่มีสื่อบันเทิงสมัยใหม่มา ดึงดูดความสนใจ เมื่ออยู่ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย คติชนเหล่านี้ได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อ ตอบสนองวัตถุประสงค์ใหม่ โดยเฉพาะวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวในช่วง “เทศกาลสงกรานต์-วัน ไหล” ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบพิธีกรรม การตีความความเชื่อ การดัดแปลงคติชน เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม จนกลายเป็นเทศกาลท่องเที่ยวที่มีกลิ่นอายความเป็นท้องถิ่นควบคู่กับสีสัน ความบันเทิงของเทศกาลสงกรานต์แบบสมัยใหม่ ซึ่งเป็นนโยบายการท่องเที่ยวในบริบทเศรษฐกิจ สร้างสรรค์ ดังจะได้นำเสนอข้อมูลภาคสนามที่ผู้วิจัยรวบรวมได้มากล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ 3

พิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สังคมและเศรษฐกิจในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือเติบโตกลายเป็นเมืองที่ทันสมัยจากนโยบายพัฒนาประเทศที่ต้องการยกระดับพื้นที่บริเวณนี้ให้เป็นแหล่งลงทุนและขยายความเจริญออกจากกรุงเทพมหานคร เป็นผลให้มีผู้คนหลากหลายอาชีพ หลากหลายวัฒนธรรมเดินทางเข้ามาอยู่อาศัยเพื่อประกอบธุรกิจและหางานทำ ขณะที่คนกลุ่มเดิมชายที่ติดที่ปัจจุบันเป็นท่าเลทอง เล็กอาชีพเกษตรกรรมการประมงแล้วโยกย้ายออกไป ความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมดังกล่าวส่งผลกระทบต่อตรงต่อการดำรงรักษาวัฒนธรรมประเพณีให้มีบทบาทและความหมายต่อชุมชนดังที่เคยเป็นมา ปัจจุบัน ประเพณีพิธีกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกนำมาปรับใช้เพื่อตอบสนองนโยบายการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลสงกรานต์ได้ขยายตัวเป็นงาน “เทศกาลสงกรานต์-วันไหล” ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับในหมู่นักท่องเที่ยว มีการจัดงานประเพณีที่ประยุกต์ขึ้นจากพิธีกรรมเดิมในท้องถิ่นอย่าง หลากหลาย ในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี สระแก้ว แสดงให้เห็นการส่งเสริมให้เป็นงานท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยการนำคติชนมาสร้างอัตลักษณ์ให้กับประเพณี ในบทนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอประเพณีพิธีกรรมที่ได้เก็บข้อมูลจากภาคสนาม เพื่อให้เห็นเรื่องเล่า พิธีกรรมความเชื่อ รูปแบบการจัดงานระหว่างอดีตกับปัจจุบัน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรวมถึงบรรยากาศและกิจกรรมการท่องเที่ยว ดังนี้

3.1 ปรากฏการณ์ “เทศกาลสงกรานต์-วันไหล” ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ธุรกิจการท่องเที่ยวของประเทศไทยขยายตัวในรูปแบบการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) และถูกใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาประเทศเพิ่มมากขึ้นนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 เป็นต้นมา รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายต่าง ๆ เพื่อเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว เช่น บรรจุแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) มีเป้าหมายที่การเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติในประเทศไทย การก่อตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่พัฒนามาเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เพื่อทำหน้าที่ขับเคลื่อนการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจโดยตรง ต่อมารัฐบาลขยายแผนงานไปสู่การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่นเพื่อเพิ่มรายได้ให้มากขึ้น ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนอันเป็นการตอบรับกระแสความคิดในโลกตะวันตกที่หันไปให้ความสำคัญต่อชุมชนท้องถิ่นในฐานะเจ้าของบ้าน (บุญยสฤษฎ์ อเนกสุข, 2559: 9-11)

ที่ผ่านมา สงกรานต์เป็นประเพณีที่รัฐให้การส่งเสริมเป็นการท่องเที่ยวมากที่สุดประเพณีหนึ่งสืบเนื่องมาจากความหมายของสงกรานต์ที่เปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นวันเวลาที่รับรู้ในความหมายใหม่ว่าเป็น “วันครอบครัว” และ “วันหยุดยาว” ซึ่งรัฐบาลได้ประกาศให้เป็นวันหยุดราชการประจำปี

ระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 วันสงกรานต์ที่ทุกคนรอคอยจึงไม่ใช่การเตรียมตัวเพื่อเปลี่ยนผ่านปีศักราช หากแต่เป็นการรอคอยที่จะได้หยุดพักผ่อน ท่องเที่ยว และเดินทางกลับภูมิลำเนา ช่วงเทศกาลสงกรานต์ถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาหนึ่งที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ที่มีการจัดงานสงกรานต์ ซึ่งแต่ละพื้นที่ต่างแข่งขันกันจัดงานอย่างยิ่งใหญ่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว โดยการพยายามเชื่อมโยงเทศกาลสงกรานต์กับตำนาน ความเก่าแก่ พิธีกรรมเฉพาะในท้องถิ่น วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ ฯลฯ รวมถึงประดิษฐ์กิจกรรมใหม่เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสัมผัสเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนนั้น ๆ จึงกล่าวได้ว่าเทศกาลสงกรานต์ในปัจจุบัน มีสถานะเป็นสินค้าวัฒนธรรม (cultural product)

ในพื้นที่ภาคตะวันออก การท่องเที่ยวช่วงวันหยุดสงกรานต์เป็นไปอย่างคึกคัก โดยมี “จูดชาย” อยู่กับการท่องเที่ยว “เทศกาลวันไหล” ต่อเนื่องจากวันสงกรานต์ ที่นำเสนอกิจกรรมเล่นสาดน้ำในหมู่บ้านใหม่ในบรรยากาศสงกรานต์ชายทะเล และกิจกรรมเที่ยวชมประเพณีท้องถิ่นที่จัดในวันไหลสำหรับนักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

“เทศกาลวันไหล” เป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนภาคตะวันออก จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีหลังวันสงกรานต์ ถือกันว่าเมื่อเริ่มต้นปีใหม่ต้องมีการทำบุญวัดและทำบุญหมู่บ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ละแวกเดียวกันจะตกลงนัดเวลาทำบุญวันไหลให้ต่อเนื่องกันไปราวหนึ่งถึงสองสัปดาห์เพื่อให้ได้ทำบุญครบทุกหมู่บ้าน การจัดบุญวันไหล มีคำอธิบายใน **หนังสือประเพณีท้องถิ่นจังหวัดชลบุรี** (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, ม.ป.ป.: 20-21) กล่าวว่า

วันไหล คือ วันทำบุญขึ้นปีใหม่ของชาวทะเล ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยจะกำหนดหลังวันมหาสงกรานต์ประมาณ 5-6 วัน เดิมทีเรียกว่า ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหล วัดใดที่อยู่ใกล้แม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง ก็จะจัดประเพณีนี้ขึ้นมา ชาวบ้านจะช่วยกันขุดลอกทรายที่ฝนพัดพามาสะสมอยู่ตามแม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง แล้วนำไปก่อเป็นองค์เจดีย์ทราย องค์ใหญ่บ้างเล็กบ้าง บางคนก่อเป็นรูปกรวยเล็ก ๆ เพื่อให้ครบ 84,000 กอง เท่ากับจำนวนพระธรรมชั้นตรี มีการตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงามด้วยดอกไม้ และธงต่าง ๆ เพื่อเป็นพุทธบูชา มีการละเล่นพื้นเมืองเพื่อความสามัคคีและสนุกสนานรื่นเริง มีการทอดผ้าป่า ทำบุญเลี้ยงพระ และจัดเลี้ยงผู้คนที่มาร่วมงานด้วย ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ของการขุดลอกทราย นอกจากเพื่อนำไปก่อเจดีย์ทรายในวัดและช่วยให้น้ำไหลได้สะดวกเมื่อถึงฤดูฝนแล้ว วัดยังสามารถใช้ประโยชน์จากทรายในการก่อสร้างเสนาสนะและปูชนียสถาน หรือถมบริเวณวัดได้อีกด้วย

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระยองบันทึกข้อมูลประเพณีวันไหลว่า หลังสงกรานต์ชาวบ้านในหมู่บ้านที่อยู่ละแวกใกล้เคียงกันจะหมั้นเวียนกันไปทำบุญตามสถานที่ที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำเพื่อให้เกิดความโชคดีในวันปีใหม่ ความว่า

วันสุดท้ายของการเล่นสงกรานต์ในแต่ละหมู่บ้าน มักจะเป็นประเพณียึดเยื้อออกไปอีก 7-15 วัน จะมีการทำบุญเรียกว่า ทำบุญกลางทุ่ง หรือ บุญพระทรายน้ำไหล (ชาวบ้านเรียกสั้น ๆ ว่า **วันไหล**) ในหมู่บ้านใกล้ ๆ กันมักจะนัดไป “ไหล” หมั้นเวียนกันไปในแต่ละท้องที่ การทำบุญไหล คือ ทำบุญนอกวัดโดยเลือกสถานที่ใกล้ ๆ แม่น้ำ ลำคลอง ชายทุ่ง หรือศาลาที่ประชาชนในหมู่บ้านไปพบกันเป็นประจำ นิมนต์พระเจริญพระพุทธมนต์เย็น ในตอนเช้าประชาชนก็นำอาหารคาวหวานไปทำบุญ ถวายภัตตาหารเช้าเหมือนกับพิธีทำบุญอื่น ๆ หลังจากนั้น ชาวบ้านจะสงฆ์น้ำพระที่มาทำบุญ หนุ่มสาวจะเล่นหมั้นกันลงน้ำ อาบน้ำ สาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน บางแห่งจะมีพิธีลอยทุกข์ลอยโศก คือ นำกาบหมาก กาบกล้วย ทำเป็นกระทง ใส่ของปล่อยทุกข์ โศกให้ลอยไปตามแม่น้ำเพื่อความโชคดีในวันปีใหม่

(ประเพณีการทำบุญวันไหลท้ายวันสงกรานต์, 2560)

นอกจากนี้ ชาวบ้านที่เคยร่วมงานบุญวันไหลในอดีต อธิบายเรื่องการทำบุญวันไหลว่า บุญวันไหลจัดหลังสงกรานต์ จะมีงานทำบุญและการละเล่นตามชุมชนต่าง ๆ อย่างสนุกสนาน เมื่อถึงวันไหลจะมีพิธีทำบุญ ก่อพระเจดีย์ทรายที่วัด สงฆ์น้ำพระ และเล่นสาดน้ำ ในชุมชนหนึ่งจะมีวันไหลหลายวันเพราะมีหลายหมู่บ้านหลายวัด ในอดีตวัดจะเป็นผู้กำหนดว่าวันไหนเป็นบุญวันไหลของหมู่บ้านใดที่วัดใด หลังจากปิดวันไหลที่ชุมชนหนึ่งแล้ว ก็อาจจะย้ายไปไหลที่ชุมชนอื่นที่ยังไม่ปิดวันไหล หนุ่มสาวก็จะพากันไปเล่นที่วัดในหมู่บ้านอื่นต่อ (อำไพ บุญรอด, **สัมภาษณ์**, 17 ธันวาคม 2564) สำหรับชุมชนที่อยู่ใกล้แม่น้ำหรือชายทะเล มักมีธรรมเนียมเริ่มทำบุญวันไหลที่วัดที่อยู่ไกลทะเลก่อน แล้วค่อยไหลมาออกวัดที่ใกล้ทะเล บางแห่งมีทำพิธีบุญส่งด้วย เป็นพิธีทำบุญส่งให้เจ้าทุ่งเจ้าท่า และสัมภเวสีต่าง ๆ มีการนิมนต์พระมาสวดมนต์เย็น ทำบุญตักบาตรเช้า นำอาหารใส่เรือแล้วนำไปปล่อยปากอ่าว หรือใส่กาบกล้วยทางมะพร้าวไปวางไว้ที่ทางสามแพร่ง (วรรณิ สุขสุวรรณ, **สัมภาษณ์**, 17 ธันวาคม 2564)

ในบริบทการท่องเที่ยว ภาคตะวันออกนำเสนอเทศกาลวันไหลเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้หลั่งไหลมาในพื้นที่ในเวลาหลังสงกรานต์ เนื้อหาที่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อออนไลน์ แสดงให้เห็นจุดขายของเทศกาลสงกรานต์ในภาคตะวันออก ในการเป็นพื้นที่เล่นสาดน้ำที่ขยายเวลาออกมาจากวันสงกรานต์ทั่วไป เป็น “เทศกาลสงกรานต์-วันไหล” ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างข่าวประชาสัมพันธ์ในเว็บไซต์มีชรูมทราเวล

เช็กพิกดวันไหล 2562 สนุกส่งท้าย เทียวสงกรานต์ให้สุด !

พูดถึงเทศกาลแห่งปีที่ทุกคนรอคอย จะต้องมียุทธศาสตร์สงกรานต์ติดอันดับอยู่แน่นอน เพราะเป็นประเพณีอันเก่าแก่ของไทยที่สืบทอดกันมานาน ทั้งยังอยู่ในช่วงฤดูร้อนให้ทุกคนได้เพิ่มความชุ่มฉ่ำจากกิจกรรมการเล่นน้ำ ซึ่งเทศกาลสงกรานต์จะตรงกับวันที่ 13-14-15 เมษายน ของทุกปี แต่หากใครยังติดใจอยากเล่นน้ำต่อ ต้องนี่เลย... **วันไหล !** ประเพณีที่ต่อเนื่องจากเทศกาลสงกรานต์ โดยกิจกรรมวันไหลจะจัดหลังจากวันที่ 15 เมษายนเป็นต้นไป ขึ้นอยู่กับแต่ละสถานที่ ขอบอกเลยว่าใครยังติดลม อยากรับสนุกต่อก็ไปเที่ยววันไหลได้เลย ว่าแล้ว มีชรูมทราเวล จะพาไปเช็กกันว่า ปี 2562 กิจกรรมวันไหลมีที่ไหนบ้าง ?

(เช็กพิกด วันไหล 2562 สนุกส่งท้าย เทียวสงกรานต์ให้สุด !, 2562)

ตัวอย่างข่าวประชาสัมพันธ์ในเว็บไซต์ข่าวไทยรัฐ

“สงกรานต์” ยังไม่จบ ! เก็บตกที่เทียว “วันไหล”

รวมสถานที่สาดน้ำปี 62

ยาวไป ยาวไป “สงกรานต์ 62” มีแค่ครั้งเดียว และถึงแม้เทศกาลสงกรานต์จะสิ้นสุดลง แต่ความสนุกยังไม่จบนะจ๊ะ เพราะยังมีอีกหลายสถานที่ที่จัดงานสนุก ๆ ให้เรา ยกแก๊งเพื่อนไปเปียกกันต่อไลฟ์สไตล์ไทยรัฐ จึงรวบรวมสถานที่ที่จัดงาน “วันไหล” ในช่วงเทศกาล “สงกรานต์ 2562” มาฝากสาว ๆ ค่ะ ใครยังสนุกไม่เต็มที่ หรือสงกรานต์ 3 วันที่ผ่านมายังไม่โดนน้ำสักหยด ก็ต้องรีบไปเช็กอินยังสถานที่เหล่านี้ละคะ คนสวย ว่าแต่...จังหวัดไหนนำไปบ้าง ต้องมาดูค่ะ

(“สงกรานต์” ยังไม่จบ ! เก็บตกที่เทียว “วันไหล” รวมสถานที่สาดน้ำปี 62, 2562)

นอกจากการเล่นสาดน้ำ ภาคตะวันออกเฉียงนำเสนอการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีรูปแบบกิจกรรมโดดเด่นกว่างานประเพณีเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่อื่นด้วย “ตารางท่องเที่ยววันไหล” ที่ประยุกต์ธรรมเนียมการหมั้นเวียนไปทำบุญวันไหลในชุมชนใกล้เคียงมาเป็นตารางท่องเที่ยวงานประเพณี เช่น เทศกาลสงกรานต์-วันไหลจังหวัดชลบุรี ปี พ.ศ.2560 แสดงพื้นที่จัดงานเชื่อมโยงต่อกัน ตั้งแต่งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี วันที่ 12 เมษายน งานประเพณีสงกรานต์และวันไหลพัทยา วันที่ 13-19 เมษายน งานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน วันที่ 16-17 เมษายน งานประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ วันที่ 17-18 เมษายน งานประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ ที่บ้านเกาะขามใหญ่ อำเภอกะสปีชัง วันที่ 18 เมษายน งานประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา วันที่ 20 เมษายน งานสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว วันที่ 21 เมษายน เป็นต้น กล่าวได้ว่า การสร้างตารางท่องเที่ยววันไหลเป็นการปรับใช้วัฒนธรรมวันไหลเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดพื้นที่เที่ยวชมงานประเพณีท้องถิ่นตามเส้นทางวันไหล ขณะเดียวกันก็ทำให้เห็นมิติความหลากหลายของวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่ท้องถิ่นต้องการนำเสนอด้วย

ปัจจุบัน ภาคตะวันออกเฉียงมีพื้นที่จัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเพิ่มขึ้นจำนวนมาก เป็นทั้งงานที่จัดโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น วัด และภาคเอกชน แต่หากย้อนกลับไปราว 20 ปี ประมาณ พ.ศ.2540 พื้นที่ที่จุดกระแสวันไหล ให้เป็นการท่องเที่ยวต่อจากสงกรานต์ เกิดขึ้นที่งานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ณ ตำบลแสนสุข จังหวัดชลบุรี ซึ่งในเวลานั้นเทศบาลตำบลแสนสุขจัดประเพณีก่อพระทรายวันไหลขึ้นเพื่อสนองนโยบายของรัฐที่กำลังเร่งส่งเสริมให้เกิดการจัดงานประเพณีระดับท้องถิ่นเพื่อกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวภายในประเทศ อันจะเป็นหนทางฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศที่อยู่ในภาวะซบเซาจากวิกฤติเศรษฐกิจได้

เพื่อให้มีประเพณีประจำท้องถิ่นที่น่าสนใจ เทศบาลตำบลแสนสุขได้เลือกนำเสนอ “ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหล” เป็นตัวแทนประเพณีท้องถิ่นบางแสน มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดประเพณีวันไหลบางแสนให้ยิ่งใหญ่ด้วยการหีบยกกิจกรรมก่อพระทรายน้ำไหลให้เป็นส่วนที่เด่นที่สุดของงาน และเชิญชวนคนในชุมชนตลอดจนหน่วยงานภาครัฐและเอกชนจำนวนมากมาร่วมก่อพระทรายน้ำไหลที่ยาวที่สุดในประเทศไทย เพื่อให้เป็นที่จดจำ โดยมีสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยช่วยประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ แผ่นพับ และการโฆษณาทางโทรทัศน์ ภายใต้บรรยากาศการเฉลิมฉลองในวาระที่รัฐบาลประกาศให้ปี พ.ศ.2540 เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวไทย (Amazing Thailand) การจัดงานดังกล่าวทำให้ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนเป็นที่รู้จักในหมู่นักท่องเที่ยวนับแต่นั้น อีกทั้งยังสร้างให้บางแสนมีงานประจำปีที่เป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นตนเหมือนพื้นที่แห่งอื่นในจังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงตามเจตนารมณ์ของนายสมชาย คุณปลื้ม นายกเทศมนตรีตำบลแสนสุขในขณะนั้น ที่

มุ่งหวังจะใช้ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลสร้างชื่อเสียงให้แก่บางแสน อันอาจเป็นลู่ทางช่วยให้เทศบาลได้งบประมาณมาพัฒนาเมืองในด้านต่าง ๆ เพิ่มเติมได้ (เจษฎา ศุภาลัย, 2547: 73)

ความสำเร็จจากการประชาสัมพันธ์ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลที่ประกอบเข้ากับทุนเดิมของบางแสนในฐานะสถานตากอากาศแห่งแรก ๆ ของไทย สร้างความรับรู้และความสนใจงานประเพณีที่จัดหลังสงกรานต์ขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ความโด่งดังของประเพณีก่อพระทรายน้ำไหล ไม่เพียงทำให้เกิดความตื่นตัวในหมู่นักท่องเที่ยวที่ต่างสนใจจะเดินทางมาพักผ่อนที่ภาคตะวันออกเท่านั้น หากแต่ยังสร้างโอกาสการท่องเที่ยวให้กับพื้นที่ใกล้เคียง จนเกิดการดำเนินงานประชาสัมพันธ์ประเพณีท้องถิ่นอื่น ๆ ร่วมด้วย เช่น ประเพณีวันไหลพัทยา ประเพณีกองข้าวศรีราชา นอกจากนี้ การนำเสนอประเพณีท้องถิ่นที่เดิมจัดในเดือนเมษายนหลังสงกรานต์ของประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลบางแสน ยังเป็นแนวทางให้ท้องถิ่นอื่น ๆ นำไปปรับใช้และเกิดการนำเสนอประเพณีท้องถิ่นที่มีกำหนดจัดในเดือนเมษายน ทั้งที่จัดในวันสงกรานต์และหลังสงกรานต์มานำเสนอเป็นการท่องเที่ยวด้วย

3.2 ประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก อันเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการนำคติชนท้องถิ่นมาปรับใช้เพื่อสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยใช้ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์เป็นแนวทางศึกษาวิเคราะห์ จากการเก็บข้อมูลระหว่างปี พ.ศ. 2561-2562 ผู้วิจัยสำรวจพบชุมชนที่จัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ 4 จังหวัดภาคตะวันออก ได้แก่ จังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และสระแก้ว เมื่อนำข้อมูลที่เก็บได้จากภาคสนามมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อสังเกตถึงวิธีตั้งชื่องานประจำปีของท้องถิ่น ทำให้สรุปได้ว่า พื้นที่จัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลมักจะมีวิธีการนำเสนอประเพณีพิธีกรรมแยกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มประเพณีที่นำเสนอสงกรานต์ควบคู่กับประเพณีพิธีกรรมประจำท้องถิ่น และกลุ่มประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น ดังตาราง

ตารางที่ 4 ตารางแสดงลักษณะการจัดงานประเพณีในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก

ประเพณีที่นำเสนอสงกรานต์ควบคู่กับ ประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น	ประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรม ท้องถิ่น
จังหวัดชลบุรี 1.งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี 2.ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ	จังหวัดชลบุรี 1.ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน 2.ประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาส 3.ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา 4.ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทยา

ประเพณีที่นำเสนอสงกรานต์ควบคู่กับ ประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น	ประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรม ท้องถิ่น
3.ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว 4.ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ	
จังหวัดระยอง 1.ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรม หนังใหญ่ไผ่กะลา 2.ประเพณีสงกรานต์และวันหาบขาวบ้านแลง	จังหวัดจันทบุรี 1.ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเยอ เกวียนพระบาท
	จังหวัดสระแก้ว 1.ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรัง

ต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลที่เก็บได้จากภาคสนามของงานประเพณีข้างต้น โดยจะกล่าวถึงพื้นที่จัดงานในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และสระแก้ว ตามลำดับ ทั้งนี้ การรายงานผลการเก็บข้อมูลในแต่ละประเพณี ผู้วิจัยจะลำดับการนำเสนอแบ่งเป็นหัวข้อที่กล่าวถึงตำนาน เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีพิธีกรรม หัวข้อที่กล่าวถึงลักษณะประเพณีพิธีกรรมที่เคยจัดในอดีต หัวข้อที่กล่าวถึงการปรับเปลี่ยนประเพณีพิธีกรรมในอดีตมาเป็นงานประจำปีและลักษณะการจัดงานในปัจจุบัน และหัวข้อที่กล่าวถึงการงดจัดงานเนื่องจากเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือวิธีการจัดงานในสถานการณ์ที่ยังคงมีการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสอยู่ ในกรณีเป็นประเพณีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามได้บางส่วนในช่วงที่ยังไม่เกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 และบางส่วนเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์แทน ผู้วิจัยจะนำเสนอแยกเป็นหัวข้อที่กล่าวถึงข้อมูลการจัดงานในปัจจุบันที่เก็บได้จากการลงพื้นที่ภาคสนาม และหัวข้อที่กล่าวถึงข้อมูลการจัดงานในปัจจุบันที่เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การลำดับการนำเสนอดังกล่าวเพื่อให้เห็นขั้นตอนความเปลี่ยนแปลงของประเพณีนับจากอดีตถึงปัจจุบัน

3.2.1 ประเพณีที่นำเสนอสงกรานต์ควบคู่กับประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น ประเพณีในกลุ่มนี้ ยุบรวมประเพณีสงกรานต์มาจัดรวมกันกับประเพณีพิธีกรรมเฉพาะของท้องถิ่น ซึ่งมักเป็นพิธีกรรมที่ทำหลังวันสงกรานต์ การยุบรวมทั้งสงกรานต์และพิธีกรรมหลังสงกรานต์มาจัดเป็นงานเดียวช่วยให้เกิดความสะดวกในการบริหารจัดการโครงการซึ่งภาครัฐเป็นผู้ดูแล และช่วยขยายงานให้ใหญ่ขึ้น หรืออาจเป็นการนำเสนอประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นที่จัดในสงกรานต์ต่ออยู่แล้วแต่หยิบยกชื่อพิธีกรรมมาตั้งเป็นชื่องานทำให้เห็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมเด่นขึ้น พื้นที่จัดงานลักษณะนี้พบในงานของจังหวัดชลบุรี และจังหวัดระยอง

3.2.1.1 ประเพณีที่นำเสนอสงกรานต์ควบคู่กับประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นในจังหวัด

ชลบุรี และเมืองพัทยา ได้แก่ งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว และประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ

3.2.1.1.1 งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี

พระพุทธสิหิงค์มีมิ่งมงคลศรินาถฯ เป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำเมืองชลบุรี มีหอพระตั้งอยู่ใจกลางเมืองเพื่อเป็นมิ่งมงคลและศูนย์กลางความศรัทธา ในหนึ่งรอบปีจะมีพิธีกรรมสำคัญหนึ่งครั้งคืองานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ในวันสงกรานต์ อันเป็นแบบแผนประเพณีที่ปรากฏในงานสงกรานต์ที่กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ นครศรีธรรมราช และจังหวัดต่าง ๆ ที่มีพระพุทธสิหิงค์ประดิษฐานเป็นพระประจำเมือง

พระพุทธสิหิงค์เป็นพระพุทธรูปสำคัญของงานสงกรานต์ เนื่องจากมีตำนานเล่าว่าเมื่อพุทธศตลาล่วงได้ 700 ปี กษัตริย์ในลังกาทวีปและพระอรหันต์ 20 องค์ ใครจะเห็นพระพักตร์พระพุทธรองค์ว่าเป็นเช่นไร จึงขอให้พญานาคราชซึ่งเป็นผู้ที่เคยพบพระพุทธเจ้าเมื่อยังทรงพระชนม์อยู่จำแลงกายให้เห็น พญานาคราชรับคำขอแล้วเนรมิตตนปรากฏเป็นพระพุทธรูปมีพระสิริกายเทอองค์สมเด็จพระพุทธเจ้า นั่งสมาธิอยู่เหนือสัตตภัณฑ์บัลลังก์ มีความงามสมบูรณ์ตามลักษณะมหาบุรุษ และมีพระฉัพพรรณรังสีแผ่รุ่งเรือง ยิ่งความเลื่อมใสศรัทธาแก่มหาชนเป็นอันมาก กษัตริย์ลังกาและพระอรหันต์ 20 องค์ ได้จดจำลักษณะพระพุทธรูปเนรมิตนั้นไว้ แล้วจึงให้ช่างหล่อขึ้นใหม่ด้วยทองสำริดอัญเชิญขึ้นเหนือบัลลังก์เพื่อประดิษฐานเป็นสิ่งเคารพบูชาแทนองค์พระพุทธเจ้า พร้อมกับถวายพระนามพระพุทธรูปนั้นว่า “พระพุทธสิหิงค์” ด้วยเหตุที่มีพุทธลักษณะละม้ายกับราชสีห์ (ตำนานพระพุทธสิหิงค์ฉบับพระยาปริยัติธรรมแปล ใน ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2545)

ตำนานพระพุทธสิหิงค์ที่สัมพันธ์กับพญานาคดังกล่าว เป็นต้นกำเนิดของความเชื่อสืบกันมาว่า พระพุทธสิหิงค์เป็นสัญลักษณ์แห่งชีวิตและความสมบูรณ์ ในเดือนเมษายนอันเป็นเวลาที่ยร้อนที่สุดในรอบปีจึงมีประเพณีแห่พระพุทธสิหิงค์มาสรองน้ำในวันสงกรานต์ เพื่อความงอกงามของพืชพันธุ์ธัญญาหาร และความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง เสมือนการบันดาลน้ำให้ตกแก่โลกอย่างเดียวกันกับพญานาคบันดาลฝนตกลงสู่โลกมนุษย์ และยังคงความเป็นสิริมงคลในวันขึ้นปีศักราชใหม่ด้วยพุทธานุภาพแห่งองค์พระพุทธสิหิงค์

จังหวัดชลบุรีมีงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์เนื่องในประเพณีสงกรานต์เป็นงานยิ่งใหญ่ของจังหวัดสืบเนื่องมายาวนาน พระพุทธสิหิงค์องค์ที่อัญเชิญออกแห่ในวันสงกรานต์ของจังหวัดจำลองแบบมาจากพระพุทธสิหิงค์องค์จริงที่ประดิษฐานอยู่ ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ภายใน

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร มีนามว่า “พระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถ พุทธบริษัทราชภัฏกุล สามีคศิขลบุรีปูชนียปติตร” ตั้งถวายโดยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณ มหาเถระ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ มีพุทธลักษณะเป็น พระพุทธรูปปางสมาธิ หล่อด้วยเนื้อเงินบริสุทธิ์ทั้งองค์ ขนาดหน้าตักกว้าง 66 เซนติเมตร สูงจากพื้น ถึงรัศมี 91 เซนติเมตร เป็นส่วนสัดที่เท่ากับองค์จริงทุกประการ เพียงแต่หล่อด้วยเนื้อโลหะต่าง ออกไป⁵ ประกอบพิธีหล่อเมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.2503 โดยมีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม) วัด สุทัศน์เทพวรารามเป็นประธาน ปัจจุบัน พระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ ประดิษฐานอยู่ภายใน หอพระ ริมถนนวิจิตรปราการ ซึ่งสร้างเป็นอาคารแบบตรีมุข ตั้งอยู่บนฐานไพทียกระดับซ้อนกันสองชั้น หอพระนี้สร้างขึ้นจากการระดมเงินบริจาคของประชาชนและได้รับคำชื่นชมว่าเป็นหอพระที่สวยงามที่สุด แห่งหนึ่งของเมืองไทย มีพิธีเปิดหอพระและสมโภชพระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ.2509 (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดชลบุรี, 2544: 144)

ภาพที่ 11 พระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ และหอพระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ จังหวัดชลบุรี

งานนมัสการพระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ และประเพณีสงกรานต์จังหวัดชลบุรี จัดขึ้น เป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2503 ในวาระแห่งการเฉลิมฉลองที่หล่อองค์พระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ แล้วเสร็จและได้ อัญเชิญมาประดิษฐานเป็นพระประจำเมืองชลบุรี คณะกรรมการจัดงานในครั้งนั้นได้ผนวกรวมงาน สมโภชพระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ เข้ากับงานฉลองสันติภาพหรืองานประจำปีที่มีอยู่เดิม และเปลี่ยนมาใช้ชื่อ งานว่า “งานนมัสการพระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี”

⁵ เดิมผู้รับผิดชอบการจัดสร้างพระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ ตั้งใจจะจำลองแบบพระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ ให้มีขนาดเท่าองค์จริง และมีเนื้อโลหะอย่าง เดียวกัน แต่อธิบดีกรมศิลปากรให้ความเห็นว่าการจำลองแบบขนาดเท่าองค์จริงไม่เคยกระทำมาก่อน เพราะเกรงว่าเมื่อเนื้อโลหะอย่าง เดียวกัน ขนาดเท่ากันแล้วอาจทำให้ยุ่งยากขึ้นได้ในภายหลัง คณะกรรมการจึงลงความเห็นว่าการสร้างให้มีส่วนสัดและขนาดเท่า องค์จริงตามความตั้งใจ แต่สร้างด้วยเนื้อโลหะที่แตกต่างกันไป จึงเป็นที่มาที่พระพุทธรูปหิมาลัยมิ่งมงคลสิรินาถฯ สร้างด้วยเงินแท้ทั้ง องค์ (สามารถ พันภัยพาล, 2553: 23)

งานฉลองสันติภาพซึ่งเป็นงานประจำปีที่มีมาก่อนงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ จัดเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2475 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร เพื่อเฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญฉบับแรกและส่งเสริมเศรษฐกิจภายในจังหวัด ชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า “งานสันติภาพ” หรือ “งานประจำปี” งานสันติภาพชลบุรีเป็นงานใหญ่โตที่สุดในภาคตะวันออก มีพ่อค้าเป็นผู้ดำเนินงานและข้าราชการเป็นฝ่ายสนับสนุน เดิมงานจะจัดในช่วงเทศกาลตรุษจีน ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ที่บริเวณสนามหน้าศาลากลางจังหวัดกับสโมสรคณะราษฎรจังหวัดชลบุรี เพื่อหาทุนบำรุงกองทัพสยาม มีการประกวดนางสาวชลบุรี และการแสดงมหรสพรื่นเริงที่หาดูได้ยากในยุคนั้น เช่น จั้ว โขนซักรอก ละครรำ มโนราห์ จำวอด ฉายภาพยนตร์ การออกร้าน การประกวดพืชพันธุ์สัตว์ การแข่งขันกีฬา เช่น ชกมวย เตะตะกร้อ และการพนัน ภายหลังต้องหยุดจัดไปเพราะเกิดสงครามอินโดจีนและสงครามโลกครั้งที่ 2 (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553: 125)

งานประจำปีเริ่มจัดขึ้นใหม่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2490 ช่วงวันตรุษไทย ประมาณวันที่ 1-7 เมษายน แต่ด้วยเหตุที่กระทรวงการคลังเข้ามาจัดเก็บอากรมหรสพ ในปี พ.ศ. 2501 ผู้จัดงานจึงเลื่อนงานประจำปีไปจัดในเทศกาลสงกรานต์ เพื่อให้เข้าข่ายการเป็นงานประเพณีที่ได้รับความนิยมไม่เก็บอากร ครั้งนั้นนายอธิศ สวัสดิ์มงคล นายกฤษฎีกาสมาคมชลบุรี ผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดสร้างพระพุทธสิหิงค์ฯ ในเวลาต่อมา ได้เสนอให้จัดงานประจำปีเป็นศาสนพิธีเพื่อให้ชาวชลบุรีได้ทำบุญเลี้ยงพระ และปิดทองสงฆ์พระพุทธรูปเพื่อความเป็นสิริมงคลในวันสงกรานต์ ที่ประชุมจึงลงความเห็นให้จัดสร้างพระพุทธสิหิงค์เป็นพระประจำเมือง เนื่องจากเป็นพระพุทธรูปที่มีความเหมาะสมและมีความสำคัญ 3 ประการ คือ หนึ่ง เป็นพระพุทธรูปที่รู้จักกันแพร่หลาย ประชาชนส่วนรวมนับถือบูชา ถือเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์องค์หนึ่งของประเทศไทย สอง เป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะงดงามดึงดูดความศรัทธาจากผู้ได้พบเห็น และสาม เป็นพระพุทธรูปที่ใช้แห่แห่นในพิธีสงกรานต์ ซึ่งตรงกับความต้องการของจังหวัดชลบุรีที่ขาดการปฏิบัติศาสนกิจในวันสงกรานต์ ดังนั้น การจำลองพระพุทธสิหิงค์ขึ้นเป็นนิมิตรหมายอันดีที่ส่งเสริมให้เมืองชลบุรีมีงานสงกรานต์ที่สมบูรณ์ (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2545)

การดำเนินงานสร้างองค์พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในการประชุมเมื่อปี พ.ศ. 2501 ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ.2502 คณะกรรมการได้อัญเชิญพระพุทธรูปองค์จำลองมาประดิษฐานในงานประจำปีเพื่อให้ประชาชนได้ชมพุทธลักษณะและร่วมกันบริจาคทรัพย์ จนกระทั่งปี พ.ศ.2503 เมื่อนายนารถ มนต์เสวี เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี ได้เป็นธุระผลักดันให้การดำเนินงานหล่อองค์พระลู่ลง มีพิธีหล่อองค์พระพุทธรูปสิหิงค์มิ่งมงคลสิรินาถฯ ขึ้นที่สนามหน้าศาลากลางจังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2503 และในปี 2504 เมื่อหล่อองค์พระสำเร็จ คณะกรรมการจึงได้รวมงานประจำปีจังหวัดชลบุรีกับงานฉลองพระพุทธสิหิงค์เข้าด้วยกัน และตั้งชื่อใหม่ว่า “งานนมัสการ

พระพุทธสิหิงค์ งานสงกรานต์ชลบุรีและงานเหล่ากาชาดจังหวัดชลบุรี” นับได้ว่าประเพณีสงกรานต์น้ำปัดทองพระพุทธสิหิงค์ในวันสงกรานต์ของชลบุรีเริ่มเป็นครั้งแรกนับแต่บัดนั้น (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553: 125-129)

ก.การจัดงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์มีมงคลสิรินาถฯ ในอดีต

เดิมก่อนจะมีการอัญเชิญพระพุทธสิหิงค์ฯ มาประดิษฐานที่หอพระในจังหวัดชลบุรี เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ ชาวชลบุรีโดยทั่วไปต่างประกอบพิธีทางศาสนาด้วยการทำบุญตักบาตรที่วัด สงกรานต์น้ำพระ และมีการละเล่นสนุกสนาน ภายหลังเมื่อได้อัญเชิญพระพุทธสิหิงค์ฯ มาประดิษฐานบนหอพระแล้ว จึงมีประเพณีสงกรานต์น้ำพระพระพุทธสิหิงค์ฯ ที่หอพระกลางเมืองชลบุรี

งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ เมื่อราว 60 ปีที่ผ่านมาเป็นงานมหรสปอันตื่นตาและรื่นเริงยิ่งในความทรงจำของชาวชลบุรี นับตั้งแต่ข้อมประชุมประสานที่ประดับไฟตกแต่งอย่างสวยงามเป็นรูปปริมาณเทวดานางฟ้า ร้านอาหารรสเลิศ ขนมของกินแปลกใหม่ การแสดงวงดนตรีลูกทุ่ง งานออกร้านของอำเภอต่าง ๆ กิจกรรมสอยดาวที่ต้นกล้วยพฤษภ มอเตอร์ไซด์ไต่ถัง ม้าหมุน ชิงช้าสวรรค์ บ้านผีสิง โข้วเมียง มีการแสดงนิทรรศการโบราณวัตถุศิลปะวัฒนธรรม การมหรสพหน้าหอพระ ทั้งโรงจิว โรงลิเก และจุดดอกไม้ไฟถวายเป็นพุทธบูชา สำหรับประเพณีแห่งพระพุทธสิหิงค์ในวันสงกรานต์ สร้างขึ้นในสมัยที่นายนารถ มนต์เสวี เป็นผู้ว่าราชการ (พ.ศ.2502-2513) โดยรับรูปแบบมาจากประเพณีแห่งพระพุทธสิหิงค์ของกรุงเทพมหานคร มีการประกวดขบวนแห่จากอำเภอต่าง ๆ และให้ส่วนราชการเข้ามามีส่วนร่วมกับงาน ด้วยการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการจัดงานตลอดจนเป็นผู้ออกร้านค้า อย่างไรก็ตาม เมื่อนายดำรง สุนทรศารทูล เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด มีการย้ายร้านค้าที่เคยอยู่สองฟากถนนวิจิตรปราการไปอยู่ถนนด้านหน้าและถนนมนต์เสวี และให้จัดการแสดงมหรสพที่ฝั่งชายทะเล ทำให้รูปแบบของงานเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะทำให้หอพระกลายเป็นพื้นที่แยกส่วนอยู่นอกบริเวณงาน (อธิก สวัสดิ์มงคล และธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2550: 90-91)

ข.การจัดงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์มีมงคลสิรินาถฯ ในปัจจุบัน

งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และประเพณีสงกรานต์จังหวัดชลบุรีถือเป็นงานแรกที่จัดขึ้นในจังหวัดชลบุรีเมื่อเริ่มต้นเทศกาลสงกรานต์ การจัดงานในปัจจุบันมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น ส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดชลบุรี รวมทั้งเพื่อนำรายได้จากการจัดงานไปช่วยเหลือด้านสาธารณกุศล ทำนุบำรุงและสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ ปัจจุบัน ดำเนินงานในรูปแบบคณะกรรมการที่แต่งตั้งโดยผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี มีหน่วยงานราชการเกี่ยวข้องหลายส่วน ครอบคลุมทั้งจังหวัดชลบุรี ประกอบด้วยคณะกรรมการพิธีพระพุทธสิหิงค์ฯ คณะกรรมการฝ่ายศิลปวัตถุและวัฒนธรรม คณะกรรมการฝ่ายส่งเสริมวัฒนธรรม คณะกรรมการฝ่าย

ฉลองวันสงกรานต์ คณะกรรมการฝ่ายประภวตนางสงกรานต์ คณะกรรมการฝ่ายกิจกรรมการกุศล คณะกรรมการฝ่ายกีฬาไทยและพื้นเมือง คณะกรรมการฝ่ายมหรสพไทย-จีน คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ คณะกรรมการฝ่ายแผนผังและก่อสร้าง คณะกรรมการฝ่ายออกแบบก่อสร้างงานออกกร้านจังหวัดชลบุรี คณะกรรมการฝ่ายการแพทย์และสาธารณสุข และคณะกรรมการฝ่ายรักษาความสงบเรียบร้อยและการจราจร

งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ กำหนดขึ้นระหว่างวันที่ 11-19 เมษายน รวมเวลา 9 วัน 9 คืน กิจกรรมต่าง ๆ จะจัดขึ้นในพื้นที่ 2 แห่ง คือ บริเวณหอพระพุทธสิหิงค์ฯ สำหรับเป็นพื้นที่ประกอบพิธีสักการะและสงฆ์น้ำพระพุทธสิหิงค์ ประภวตรีขบวนแห่งสงกรานต์ พิธีสงฆ์น้ำพระ รตน้ำขอพรผู้สูงอายุ จัดนิทรรศการโบราณวัตถุ การเล่นทายใจกปริศนา และพื้นที่บริเวณสนามหน้าศาลากลางจังหวัดชลบุรี สำหรับจัดกิจกรรมประภวตนางสงกรานต์ ประภวตหนู้อยสงกรานต์ การแสดงศิลปวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมท้องถิ่น การออกกร้านของเหล่ากาชาดจังหวัด การออกกร้านของส่วนราชการ และภาคเอกชน การแข่งขันกีฬาไทย การแสดงมหรสพ และการละเล่นต่าง ๆ ดังแผนผัง

ภาพที่ 12 แผนผังงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และประเพณีสงกรานต์จังหวัดชลบุรี

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ เมื่อวันที่ 11-19 เมษายน 2561 ได้เห็นกิจกรรมที่จัดขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

พิธีสักการะและสงฆ์น้ำพระพุทธสิหิงค์ฯ เป็นพิธีกรรมที่แสดงการสืบทอดประเพณีในบริบทสังคมจังหวัดชลบุรีที่บ้านเมืองพัฒนาไปสู่ความเจริญและความทันสมัยในทุกมิติ พิธีสักการะและสงฆ์น้ำพระพุทธสิหิงค์ฯ เป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์ท้องถิ่นได้ร่วมกันแสดงออกถึงการสืบทอดงานประจำปีของ “เมืองชล” ที่เริ่มนับอายุตั้งแต่งานฉลองสันติภาพเมื่อ พ.ศ.2475 เพื่อสื่อถึงอายุงานที่เก่าแก่แห่งหนึ่งในภาคตะวันออกและเชื่อมโยงถึงความสมัครสมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจ

เดียวของชาวชลบุรีในฐานะผู้มีส่วนร่วมรักษาและสืบทอดงานประเพณีไว้จนถึงกาลปัจจุบัน เมื่ออยู่ในงานผู้ร่วมงานจะได้ยินการเน้นย้ำเรื่องความเก่าแก่และความเป็นคนชลบุรีอย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ ผ่านคำกล่าวรายงานวัตถุประสงค์การจัดงาน คำกล่าวในพิธีเปิด ตลอดจนเสียงประชาสัมพันธ์ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น

องค์ประกอบของพิธีกรรม

ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม พิธีสักการะและสร่งน้ำพระพุทธรูปสีหิงค์ฯ จัดในวันที่ 11 เมษายน 2561 เริ่มพิธีเมื่อเวลา 17.00 น. องค์ประกอบของพิธีกรรมนี้ ประกอบด้วย ผู้จัดพิธีกรรม ได้แก่ จังหวัดชลบุรีร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี สำนักงานเหล่ากาชาดจังหวัดชลบุรี ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ จำนวน 9 รูป เป็นผู้ประกอบพิธีสงฆ์ และผู้ว่าราชการจังหวัด พร้อมด้วยนายกเหล่ากาชาด เป็นผู้ประกอบพิธีฝ่ายฆราวาส ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ได้แก่ คณะกรรมการจัดงานจากภาคส่วนต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรี มีคณะกรรมการเหล่ากาชาดข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ ผู้บริหารและสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักธุรกิจ บุคลากรจากบริษัท ห้างร้าน มูลนิธิ สมาคม และประชาชนชาวจังหวัดชลบุรี เครื่องประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วย รูป เทียน ปัจฉัย เครื่องไทยธรรม และพัดที่ระลึกงานประจำปี สำหรับประกอบพิธีสงฆ์ รูป เทียน ดอกไม้ บายศรี น้ำอบ สำหรับประกอบพิธีสักการะพระพุทธรูปสีหิงค์ฯ บนห่อพระ พระพุทธรูปสีหิงค์จำลอง น้ำอบ ทองคำเปลว สำหรับประกอบพิธีสร่งน้ำพระพุทธรูปสีหิงค์เป็นปฐมฤกษ์ และ ฆ้อง ผ่าแพรวลูกโป่ง ริบบิ้น สำหรับประกอบพิธีเปิดงาน แพนผังพิธีกรรมปรากฏดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 13 แพนผังพิธีสักการะและสร่งน้ำพระพุทธรูปสีหิงค์ฯ

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

พิธีสักการะพระพุทธรูปหิงค์ฯ มีพระพุทธรูปหิงค์เป็นสัญลักษณ์หลักของพิธีกรรม ผู้จัดงานได้อัญเชิญพระพุทธรูปหิงค์องค์จำลองมาประดิษฐานกลางลานพิธี ในตำแหน่งแนวเส้นตรงเดียวกับพระพุทธรูปหิงค์ฯ องค์จริงที่ประดิษฐานอยู่ชั้นบนสุดของหออพระ เวลา 17.00 น. ผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี (นายภักธรธรรม เทียนไชย) ซึ่งเดินทางมาถึงบริเวณพิธีจะขึ้นไปกราบสักการะพระพุทธรูปหิงค์ฯ บนหออพระ จากนั้นจึงลงมาเปิดทองและสร่งน้ำพระพุทธรูปหิงค์ฯ ที่ปะรำพิธีด้านล่างพร้อมกับนายกเหล่ากาชาด เสร็จแล้วจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ถวายพัดที่ระลึกงานประจำปี พระสงฆ์ให้ศีล และประธานถวายปัจจัยเครื่องไทยธรรมแด่พระสงฆ์ เสร็จพิธีสงฆ์แล้วจึงเริ่มพิธีการของส่วนราชการ โดยรองผู้ว่าราชการจังหวัดในฐานะรองประธานกรรมการอำนวยการจัดงานกล่าวรายงานวัตถุประสงค์การจัดงาน และเชิญประธานรับมอบเงินอุดหนุนการจัดงานประจำปีจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี จากนั้นประธานกล่าวเปิดงาน ลั่นฆ้อง และตัดริบบิ้น ปล่อยผ้าแพรลูกโป่ง อันถือเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นงานประเพณีนมัสการพระพุทธรูปหิงค์ฯ อย่างเป็นทางการ ในวันเปิดงานพระพุทธรูปหิงค์ฯ นี้ นอกจากจะมีพิธีกรรมต่อพระพุทธรูปหิงค์ฯ แล้ว ยังมีกิจกรรมมอบโล่รางวัล “คนดีศรีเมืองชล” และรางวัลศิลปินดีเด่นชาวชลบุรีผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมด้วย จึงนับได้ว่าในภาพรวมของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในเวลาประมาณ 2 ชั่วโมงเศษ ได้ทำหน้าที่สื่อสารความเป็นชลบุรีที่มีวัฒนธรรมประเพณีผ่านพิธีสักการะพระพุทธรูปหิงค์ฯ และการเป็นเมืองสำคัญที่มีทั้งคนเก่งและคนดีผ่านกิจกรรมมอบโล่รางวัลคนดีศรีเมืองชล นอกจากนี้ ในบรรยากาศของงานที่มีบรรดาข้าราชการหัวหน้าส่วนงานของรัฐ นักการเมืองระดับท้องถิ่น ตลอดจนผู้ประกอบการต่าง ๆ มารวมตัวกันอย่างพร้อมเพรียงยังแสดงให้เห็นการปรับเปลี่ยนให้งานนมัสการพระพุทธรูปหิงค์ฯ เป็นพื้นที่การเมืองวัฒนธรรมที่นักการเมืองระดับชาติและระดับท้องถิ่นร่วมใช้เป็นเวทีนำเสนอตัวตนผ่านพื้นที่พิธีกรรมของงานนมัสการพระพุทธรูปหิงค์ฯ เพื่อแสดงบทบาทผู้ให้ความสำคัญกับการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นด้วย

ภาพที่ 14 ผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีและนายกเหล่ากาชาดเปิดทอง สร่งน้ำพระพุทธรูปหิงค์ฯ จำลอง

บรรยากาศงานกลางวัน แม้ว่าพิธีเปิดงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ ในวันแรกจะเตรียมการไว้สำหรับงานพิธีการของส่วนราชการ ทำให้ประชาชนทั่วไปไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้มากนัก แต่หลังจากวันเปิดงานไปแล้ว ประชากรพิธีพระพุทธสิหิงค์ฯ ได้กลับมาเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมสงฆ์น้ำปิตทองพระพุทธสิหิงค์ฯ ของประชาชนทั่วไป โดยตั้งแต่ช่วงสายจะมีประชาชนเดินทางมาสงฆ์น้ำปิตทองพระพุทธสิหิงค์ฯ พร้อมกับสมาชิกในครอบครัวอย่างต่อเนื่องตลอดจนถึงค่ำ จากการสัมภาษณ์ ผู้มาสงฆ์น้ำพระพุทธสิหิงค์ฯ มีความเชื่อว่าการสงฆ์น้ำปิตทองพระพุทธสิหิงค์ฯ ในวาระสำคัญ เช่นวันสงกรานต์จะยังให้เกิดความสมบูรณ์พูนสุข เป็นสิริมงคลยิ่งแก่ชีวิตและครอบครัว จึงมักขอพรให้ประสบความสำเร็จ สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา แคล้วคลาดจากอุบัติเหตุ และมีสุขภาพแข็งแรง นอกจากนี้ ยังคงมีความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์จากการบันดาลฝนของพระพุทธสิหิงค์ฯ เพราะกล่าวกันว่าวันเปิดงานพระพุทธสิหิงค์ฯ ทุกปีจะต้องมีฝนตกเสมอ ซึ่งความเชื่อนี้เป็นความเชื่อที่สืบเนื่องมานานนับตั้งแต่วันประกอบพิธีหล่อพระพุทธสิหิงค์เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2503 ที่เกิดพายุฝนตกหนักอย่างกะทันหันในพิธีสวนมนต์เย็นทั้งที่แดดจ้ามาตลอดวันและบริเวณรัศมีรอบนอกนั้นไม่มีฝนเลย หรือในวันที่ 1 มีนาคม 2504 อันเป็นวันแห่พระพุทธสิหิงค์ออกจากวัดเบญจมบพิตรมาสู่จังหวัดชลบุรี ก็มีฝนตกในเขตชลบุรีตั้งแต่เช้ามีแดดและอากาศเย็นสบายตลอดทางที่ขบวนแห่ผ่านมา (ธีรชัยทองธรรมชาติ, 2545: 3-5)

บรรยากาศงานกลางคืน งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์เป็นงานท่องเที่ยวยามราตรี จึงมีชีวิตชีวาในยามค่ำคืน จากแสงสีการแสดง แสงไฟของร้านค้า เสียงเพลงในกิจกรรมการประกวดต่าง ๆ บรรยากาศในงานประกอบด้วยการประกวดเทพีสงกรานต์ การแสดงทางวัฒนธรรม การออกร้านนิทรรศการของเหล่ากาชาดจังหวัดชลบุรี การจัดทำนายสินค้าภูมิปัญญาไทย การแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน กิจกรรมชิงโชคซ้อนไข่มุกจากกาชาด และนิทรรศการศิลปวัตถุและวัฒนธรรม นอกจากการจับจ่ายซื้อสินค้าและชมการแสดงแล้ว นักท่องเที่ยวยังจะได้รับรู้ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของจังหวัดชลบุรีผ่านกิจกรรมที่สร้างขึ้นจากข้อมูลคติชน เช่น เรียนรู้การเล่นทายโจ๊ก ปริศนาอันเป็นภูมิปัญญาทางภาษาของคนชลบุรีในร้านชมรมทายโจ๊ก ฟังการบรรยายเรื่องตำนานประจำถิ่น ประวัติศาสตร์ชุมชน ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นในชุมชนประจำอำเภอ กล่าวได้ว่า งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ เป็นงานที่ประกอบสร้างขึ้นจากกิจกรรมอันหลากหลายอันทำให้กลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวซื้อขายสินค้าเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและพื้นที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 15 การแสดงตำนานประจำถิ่นในชุมชนประจำอำเภอ

ขบวนแห่พระพุทธรูปหิรัญและประภวตขบวนรถสงกรานต์ การจำลองพระพุทธรูปหิรัญฯ จากพระที่นั่งพุทไธสวรรย์มาเป็นพระพุทธรูปหิรัญมิ่งมงคลสิรินาถฯ เพื่อเป็นพระประจำเมืองชลบุรีนั้น ไม่เพียงแต่จะเป็นการจำลองแบบสิ่งศักดิ์สิทธิ์และคติความเชื่อเท่านั้น หากแต่ยังนำประเพณีการแห่พระพุทธรูปหิรัญในวันสงกรานต์ของกรุงเทพฯ มาใช้ในงานสงกรานต์ของชลบุรีด้วย ปัจจุบัน งานแห่พระพุทธรูปหิรัญฯ ได้นำรูปแบบการเฉลิมฉลองเทศกาลสงกรานต์ของกรุงเทพฯ ที่จัดให้มีการแสดงขบวนรถสงกรานต์ และการประภวตเทพิสงกรานต์มาผสมผสาน ทำให้กลายเป็นงานเพื่อการท่องเที่ยวที่ใช้ความอลังการของขบวนแห่เป็นสื่อจูงใจให้คนมาเที่ยวชม นอกจากนี้ยังใช้พื้นที่ขบวนแห่นำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นของทั้ง 11 อำเภอในจังหวัดชลบุรีให้นักท่องเที่ยวรับรู้ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเดินทางไปท่องเที่ยวในอำเภอต่าง ๆ ด้วย

ขั้นตอนของการจัดกิจกรรม

ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม ประเพณีแห่พระพุทธรูปหิรัญฯ และประภวตขบวนรถสงกรานต์ จัดในวันที่ 13 เมษายน 2561 ในเวลา 11.00 น. รถขบวนแห่สงกรานต์ของส่วนราชการจาก 11 อำเภอของจังหวัดชลบุรี รวมถึงขบวนรถของรัฐวิสาหกิจและหน่วยงานภาคเอกชนจะไปรวมตัวกันที่จุดจอดแพปลาคลองสังเขป เพื่อให้คณะกรรมการเดินชมการตกแต่งและองค์ประกอบต่าง ๆ จากนั้น เวลา 13.00 น.จึงเริ่มเคลื่อนขบวนอัญเชิญพระพุทธรูปหิรัญฯ ขบวนแห่นางสงกรานต์ และขบวนแห่ของส่วนราชการมาตามถนนวิจิตรปราการจนถึงหน้าหอพระพุทธรูปหิรัญฯ โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีพร้อมหัวหน้าส่วนราชการเดินนำในขบวนและรอรับขบวนรถสงกรานต์ของทุกอำเภอ ณ บริเวณหน้าศาลาเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งจะสิ้นสุดลงในเวลาประมาณ 16.00 น. หลังจากรถสงกรานต์ขบวนสุดท้ายเคลื่อนผ่านไปแล้วจึงเข้าสู่พิธีการ ผู้ว่าราชการจังหวัดจะเป็นผู้ประกอบพิธีเปิดกรวยดอกไม้สดรูปเทียนแพถวายสักการะพระฉายาลักษณ์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อ่านสารนายกรัฐมนตรีเนื่องในเทศกาลสงกรานต์ มอบถ้วยรางวัลพระราชทานแก่ผู้ชนะเลิศการประภวตรถแห่สงกรานต์ จากนั้น เปิดโอกาส

ให้ข้าราชการ พนักงาน ประชาชนทั่วไปได้ร่วมสรงน้ำพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูปอภัยมงคลสมังคี พระพุทธรูปสิหิงค์ฯ สรงน้ำพระสังฆาธิการ รดน้ำผู้สูงอายุ และรดน้ำขอพรจากผู้ว่าราชการจังหวัด

กิจกรรมขบวนแห่รถสงกรานต์ที่แสดงในประเพณีแห่พระพุทธรูปสิหิงค์ฯ เป็นการนำตำนานสงกรานต์สำนวนหลักเรื่องธรรมบาลกุมารกับท้าวกบิลพรหมมาเป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์รถสงกรานต์ประจำอำเภอ ในวันที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่า รถแห่สงกรานต์ของอำเภอต่าง ๆ นิยมตกแต่งเป็นรูปพญานาค ครุฑ หงส์ โดยมีผู้แสดงเป็นนางสงกรานต์ยืนเป็นจุดศูนย์กลางของขบวน และทุกคนจะต้องนุ่งห่มชุดไทย ถือกัจจกรและตรีศูล ยืนมาบนหลังนกยูง เพื่อเป็นตัวแทนของนางมโหธรเทวี นางสงกรานต์ประจำปี 2561 ภายในงานนี้ นอกจากนักท่องเที่ยวจะได้ชมความสวยงามของรถสงกรานต์ที่แต่ละอำเภอ แต่หน่วยงานต่างตกแต่งเพื่อนำมาประชันกัน อย่างสุดฝีมือแล้ว ยังจะได้เห็น “ของดี ของเด่น” ของแต่ละอำเภอที่นำมาแสดงในขบวนแห่ด้วย ซึ่งก็มักจะนำมาจากคำขวัญประจำอำเภอ เช่น อำเภอพนัสนิคม นำเสนอตำนานพระรถเมรี นางสิบสอง การละเล่นเอ็งกอ ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสาน อำเภอเกาะสีชัง นำเสนอประเพณีปิดอุ้งเจ้าพ่อเขาใหญ่ การละเล่นอุ่มสาวลงน้ำ อำเภอศรีราชา นำเสนอประเพณีกองข้าว ประเพณีแห่พญายม เป็นต้น กล่าวได้ว่าในกาลแห่งการประกวดขบวนสงกรานต์ ข้อมูลคติชนไม่ว่าจะเป็นตำนานเรื่องเล่า ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ การละเล่น นับเป็นข้อมูลอันมีค่าที่สามารถนำมาอ้างอิงเพื่อแสดงอัตลักษณ์ตนที่แตกต่างจากอำเภออื่น ๆ ได้อย่างมีสีสันน่าประทับใจ

ภาพที่ 16 การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านคติชนของอำเภอพนัสนิคม

ค.การงดจัดงานนมัสการพระพุทธรูปสิหิงค์ฯ และประเพณีสงกรานต์จังหวัด

ชลบุรี

ตามแผนเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลงานนมัสการพระพุทธรูปสิหิงค์ฯ ในปี พ.ศ.2563 และ พ.ศ.2564 เพื่อให้ได้ข้อมูลพลวัตของการจัดงาน อย่างไรก็ตาม ระหว่างปี พ.ศ.2563-2564 เกิดสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้จังหวัดชลบุรีต้องปฏิบัติตามข้อสั่งการของนายกรัฐมนตรีและคำแนะนำของคณะกรรมการโรคติดต่อจังหวัดชลบุรี ที่ขอความร่วมมือหลีกเลี่ยงการจัดกิจกรรมที่จะก่อให้เกิดการรวมตัวของประชาชนจำนวนมากอันอาจ

มีความเสี่ยงต่อการแพร่ระบาดของโรค โดยออกหนังสือ ขบ 0018/ว 1622 เรื่องการจัดงานนมัสการพระพุทธรูปทองคำ และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี ประจำปี 2563 เมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ.2563 และประกาศยกเลิกการจัดงานนมัสการพระพุทธรูปทองคำ ประจำปี 2564 เมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2564 ผ่านเว็บไซต์สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดชลบุรี เมื่อไม่สามารถเก็บข้อมูลในงานประเพณีได้ด้วยข้อจำกัดดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเปลี่ยนวิธีการเก็บข้อมูลจากสนามจริงเป็นสนามออนไลน์ ซึ่งจะนำไปวิเคราะห์ในบทอภิปรายผลการวิจัย

3.2.1.1.2 ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ

อุ้มสาวลงน้ำเป็นชื่อใหม่ทางการท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นเพื่อสร้างอัตลักษณ์ให้กับประเพณีสงกรานต์บนเกาะสีชัง ที่ดำเนินอยู่ท่ามกลางพื้นที่จัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลหลายแห่งในเมืองท่องเที่ยวหลักของชลบุรี แต่เดิมชาวบ้านบนเกาะเรียกว่า “วันไหลเกาะขาม” เป็นวันประกอบพิธีทำบุญก่อเจดีย์ทรายน้ำไหลเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ของบนเกาะขามใหญ่ ที่ญาติพี่น้องบนเกาะสีชังจะข้ามฝั่งมาร่วมทำบุญและมีการเล่นอุ้มสาวลงน้ำเพื่อขอขมาลาโทษกัน ถือเป็นเวลาพิเศษในรอบปีที่ชาวประมงพื้นบ้านจะได้หยุดพักจากการออกทะเลและได้เล่นสนุกสนานกันอย่างเต็มที่ ปัจจุบันการเล่นอุ้มสาวลงน้ำอันเป็นส่วนหนึ่งของบุญวันไหลเกาะขามได้รับการยกสถานะให้เป็นกิจกรรมโปรโมทการท่องเที่ยวประเพณีสงกรานต์ของเกาะสีชัง ภายใต้แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาขีดความสามารถด้านการท่องเที่ยวที่มุ่งใช้กิจกรรมทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีบนเกาะมาต่อยอดเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน

ก่อนที่เกาะสีชังจะมีสถานะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเช่นทุกวันนี้ แต่เดิมสีชังเคยเป็นชุมชนประมงอันสงบเงียบ ผู้คนบนเกาะประกอบอาชีพทำประมงพื้นบ้าน มีรายได้หลักจากการจับสัตว์น้ำและแปรรูปเป็นอาหารสำหรับเก็บไว้บริโภค อย่างไรก็ตาม เมื่อราว 40 ปี ที่ผ่านมามีความเจริญจากการพัฒนาท่าเรือน้ำลึก และการมีเรือเดินสมุทรขนาดใหญ่มาจอดบริเวณน่านน้ำเกาะสีชัง เพื่อหลบคลื่นลมและใช้เป็นพื้นที่ขนถ่ายสินค้าเข้าสู่กรุงเทพมหานคร ได้สร้างมลพิษทางสิ่งแวดล้อม ตลอดจนทำลายระบบนิเวศรอบเกาะจนเสื่อมโทรม ปัจจัยดังกล่าว ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเกาะสีชังที่ไม่อาจออกเรือหาปลาตามวิถีทางที่เคยปฏิบัติมาได้ และได้หันไปประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยวและธุรกิจบริการทดแทน ขณะที่บางส่วนผันตัวเป็นผู้ประกอบการเรือลากจูงหรือเรือบรรทุกสินค้าเทกอง (เรือโป๊ะ) เพื่อขนส่งนักท่องเที่ยวและสินค้าอุปโภคบริโภคเข้าเกาะ จนกล่าวได้ว่า ปัจจุบัน อาชีพด้านการบริการเป็นอาชีพหลักของประชากรบนเกาะสีชัง และที่มาของรายได้บนเกาะล้วนมาจากการท่องเที่ยวและธุรกิจทำเรือพาณิชย์ ซึ่งได้เข้ามาแทนที่มูลค่าจากการขายสัตว์น้ำที่เคยทำรายได้สูงให้กับเกาะสีชังเมื่อในอดีตที่ผ่านมา (เทศบาลตำบลเกาะสีชัง, 2561: 18-19)

บริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลง สภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการทำประมง และความพร้อมด้านการท่องเที่ยวของเกาะสีชังที่มีทั้งสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม และมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการกำหนดวิสัยทัศน์ให้เกาะสีชังเป็น “เมืองท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่งดงามด้วยธรรมชาติ” เป็นที่มาของการผลักดันโครงการด้านการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงการท่องเที่ยวเข้ากับประวัติศาสตร์ชุมชนและวิถีชาวประมง โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ประเพณีสงกรานต์เป็นเทศกาลท่องเที่ยวที่สำคัญที่สุด ด้วยการนำเสนอความโดดเด่นของสงกรานต์แบบชาวเกาะผ่านการเล่นอุ้มสวลงน้ำ

ก.ประเพณีสงกรานต์บนเกาะสีชังในอดีต

เกาะสีชังเป็นชุมชนขนาดเล็ก พื้นเพเดิมของคนบนเกาะเป็นชาวจีนโพ้นทะเลที่ไล่ล่าภามาตั้งรกรากทำมาหากินและได้แต่งงานกับคนไทยที่ย้ายมาจากพื้นที่ต่าง ๆ จนก่อเกิดเป็นชุมชนประมงคนไทยเชื้อสายจีนที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่าย ประเพณีสงกรานต์บนเกาะสีชังในอดีตเป็นประเพณีที่ชาวบ้านจัดกันเอง มีการทำบุญที่วัดและการละเล่นสนุกสนานต่าง ๆ จากการสัมภาษณ์นางสาวน้ำอ้อย ศรีเกษม ชาวเกาะสีชังที่อาศัยอยู่บนเกาะมาตลอด เล่าว่า งานสงกรานต์เกาะสีชังแต่เดิมมีประมาณ 3-4 วัน ปกติจะเริ่มสงกรานต์ตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน และจบสงกรานต์ในวันที่ 16 เมษายน ในช่วงสงกรานต์ชาวบ้านจะนำอาหาร ของใช้ต่าง ๆ ไปทำบุญถวายพระที่วัดหลวง (วัดจุฑาทิศจักรธรรมสภาารามวรวิหาร) และมีพิธีก่อเจดีย์ทรายที่ลานวัดตอนบ่ายเพื่อคืนทรายให้วัด เชื่อว่าจะได้บุญกุศลมาก ทำให้เจริญรุ่งเรือง หลังสงกรานต์มีวันไหล พิธีทำบุญกลางบ้าน ปล่อยเรือบวงสรวงศาลศรีชลธรเทพ กองข้าว ตีเมฆหมอกผี เพื่อบวงสรวงเทวดาอารักษ์และเซ่นสังเวศผีต่าง ๆ เป็นพิธีกรรมที่สืบทอดกันมานานแล้ว เชื่อว่าเมื่อทำแล้วจะเป็นสิริมงคล ชาวเกาะสีชังจะอยู่เย็นเป็นสุข (น้ำอ้อย ศรีเกษม, สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564)

ปัจจุบัน เทศบาลตำบลเกาะสีชังได้รวมงานสงกรานต์กับพิธีกรรมต่าง ๆ มาเสนอเป็นการท่องเที่ยว เพื่อสื่อให้เห็นกิจกรรมอันหลากหลายบนเกาะที่น่าจะช่วยดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาพักค้างคืนบนเกาะได้ จึงนับได้ว่า คติชนเป็นทุนทางวัฒนธรรมสำคัญที่หน่วยงานท้องถิ่นนำมาใช้ประกอบสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อต่อรองส่วนแบ่งกับพื้นที่ท่องเที่ยวอื่นในชลบุรีที่ค่อนข้างจะได้เปรียบกว่าทั้งในแง่ที่ตั้งของงานที่เดินทางไปถึงได้ง่ายและกิจกรรมความบันเทิงอันหลากหลายจากการมีงบประมาณก้อนใหญ่สนับสนุน

ข.การจัดงานสงกรานต์บนเกาะสีชังในปัจจุบัน

ในบรรดาประเพณีทั้งหมดที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ประเพณีสงกรานต์เกาะสีชังเป็นประเพณีเดียวที่จัดขึ้นบนเกาะ ปัจจุบัน เทศบาลตำบลเกาะสีชังเป็นผู้ดำเนินงาน ใช้ชื่องานประเพณีว่า “ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ” กำหนดจัดระหว่างวันที่ 13-19 เมษายน รวมเวลา 7 วัน กิจกรรมต่าง ๆ จะจัดขึ้นในพื้นที่สำคัญของเกาะ อันเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมเดิม ดังแผนผัง

ภาพที่ 17 แผนผังประเพณีพิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ
อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ.2562 เทศบาลตำบลเกาะสีชังได้เพิ่มเติมกิจกรรมในงานให้มากยิ่งขึ้น ทำให้จำนวนวันจัดกิจกรรมมีทั้งสิ้น 8 วัน ตั้งแต่วันที่ 12-19 เมษายน 2562 ในแต่ละวันมีกิจกรรมดังนี้

ตารางที่ 5 ตารางกิจกรรมในประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ พ.ศ.2562

วันจัดงาน	พื้นที่จัดงาน	กิจกรรมในงาน
12 เมษายน 2562	สะพานท่าเทียบเรือท่องเที่ยวเกาะสีชัง (ท่ากลาง)	สะพานคนเดิน สีชัง บูรพา: อัตลักษณ์ชาวจีน
13 เมษายน 2562	วัดจุฬาทิศธรรมสภารามวรวิหาร	ทำบุญตักบาตร

วันจัดงาน	พื้นที่จัดงาน	กิจกรรมในงาน
	สะพานท่าเทียบเรือท่องเที่ยวเกาะสีชัง (ท่ากลาง)	สะพานคนเดิน สีชัง บูรพา: อัตลักษณ์ ชาวประมง
14 เมษายน 2562	วัดจุฬาทิศธรรมสมาธิวิหาร อาคารอเนกประสงค์ศูนย์ราชการเทศบาล ตำบลเกาะสีชัง สะพานท่าเทียบเรือท่องเที่ยวเกาะสีชัง (ท่ากลาง)	ทำบุญตักบาตร กิจกรรมวันผู้สูงอายุ สะพานคนเดิน สีชัง บูรพา: อัตลักษณ์ชาววัง
15 เมษายน 2562	สามแยกท่าภาณุรังษี (ท่าบน)	บุญกลางบ้าน สวดสมโภชเจดีย์ทรายท่าบน
16 เมษายน 2562	สามแยกท่าภาณุรังษี (ท่าบน) สี่แยกท่าเทววงษ์ (ท่าล่าง)	บุญกลางบ้าน ฉลองเจดีย์ทรายท่าบน บุญกลางบ้าน สวดสมโภชเจดีย์ทรายท่าล่าง
17 เมษายน 2562	สี่แยกท่าเทววงษ์ (ท่าล่าง) วัดจุฬาทิศธรรมสมาธิวิหาร	บุญกลางบ้าน ฉลองเจดีย์ทรายท่าล่าง พิธีปล่อยเรือ พิธีแห่หลวงปู่พระครูสุธีรัตน์ พิธีสงฆ์น้ำพระ
18 เมษายน 2562	เกาะขามใหญ่	บุญฉลองเจดีย์ทรายน้ำไหล เกาะขามใหญ่ ประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ การแข่งขันกีฬาพื้นบ้านเกาะสีชัง
19 เมษายน 2562	พระจุฬาราชูชาฐาน (ท่าวัง)	พิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพ พิธีกองข้าว และพิธีตีเมฆหมอกผี

เนื่องจากกิจกรรมบนเกาะสีชังกินเวลานานถึงหนึ่งสัปดาห์ ผู้วิจัยจึงเลือกเก็บข้อมูลภาคสนามในประเพณีพิธีกรรมที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 17-19 เมษายน ซึ่งเป็นงานในช่วงวันไหลของเกาะสีชังก่อน เนื่องจากเป็นส่วนที่ใช้ประชาสัมพันธ์งานเป็นการท่องเที่ยวและมีพิธีกรรมที่แสดงความเชื่อเฉพาะถิ่นของเกาะสีชัง โดยมีแผนเก็บข้อมูลภาคสนามประเพณีส่วนที่เหลือที่จัดระหว่างวันที่ 12-16 เมษายน ในปี พ.ศ.2563-2564 อย่างไรก็ตาม จากสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลในพื้นที่จัดงานได้ตามแผนที่วางไว้ และผู้วิจัยได้ปรับวิธีการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์แทน ดังนั้น ข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้จึงมีทั้งส่วนที่เก็บข้อมูลได้จากภาคสนาม เมื่อปี พ.ศ.2562 และข้อมูลที่เรียบเรียงจากการสัมภาษณ์ผู้จัดงานและผู้เกี่ยวข้อง โดยจะขอกว่าถึงประเพณีในส่วนต้นที่เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ก่อน ได้แก่ กิจกรรมสะพานคนเดินสีชังบูรพา การทำบุญตักบาตรเนื่องในวันสงกรานต์ กิจกรรมวันผู้สูงอายุ พิธีทำบุญกลางบ้าน ฉลองเจดีย์ทราย พิธีปล่อยเรือ โดยเก็บข้อมูลสัมภาษณ์จากนางสาวชาริณี วงศ์วัลย์ นางสาวน้ำอ้อย ศรีเกษม ฝ่ายงานกองการศึกษา เทศบาลตำบลเกาะสีชัง และนางขวัญใจ รุ่งเรืองศรี ผู้ประกอบพิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพ พิธีกองข้าว และพิธีตีเมฆหมอกผี เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม

2564 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับภาพถ่าย คลิปวิดีโอ และเอกสารที่แสดงรายละเอียดกิจกรรมที่จัดขึ้นในปีก่อนเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ได้รายละเอียดของประเพณีที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 12-17 เมษายน 2562 ดังนี้

ค. ข้อมูลการจัดงานสงกรานต์บนเกาะสีชังในปัจจุบันที่เก็บได้จากการสัมภาษณ์

สะพานคนเดินสีชังบูรพา เป็นกิจกรรมสร้างขึ้นใหม่ ของสภาวัฒนธรรมอำเภอเกาะสีชังซึ่งมีอดีตนายกเทศมนตรีเป็นประธาน เมื่อปี พ.ศ.2562 เพื่อให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวกระตุ้นเศรษฐกิจบนเกาะในช่วงวันสงกรานต์ สะพานคนเดินสีชังบูรพา เป็นตลาดเฉพาะกิจที่สร้างขึ้นเพื่อขายสินค้า โดยรับรูปแบบถนนคนเดินมาปรับให้เข้ากับเกาะสีชังที่มีสะพานท่าเรือยื่นออกไปในทะเลให้เป็น “สะพานคนเดิน” นอกจากนี้ ได้นำเรื่องอัตลักษณ์มาเชื่อมโยงเพื่อสร้างกิจกรรมแต่งกายตามอัตลักษณ์ของชาวเกาะสีชัง ได้แก่ อัตลักษณ์ชาวจีน อัตลักษณ์ชาวประมง และอัตลักษณ์ชาววัง เพื่อให้สอดคล้องความสนใจเมื่อประชาชนสัมพันธ์ออกไป อัตลักษณ์ทั้งสามนี้ อดีตนายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชัง นายดำรงค์ เกตุรา เป็นผู้กำหนดขึ้นจากภูมิหลังของเกาะสีชังที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวจีนโพ้นทะเล ประชากรยึดอาชีพประมงมาแต่อดีต และมีประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สร้างวังพระจุฑาธุชราชฐานเป็นที่ประทับฤดูร้อนซึ่งอัตลักษณ์เหล่านี้นอกจากจะใช้แสดงในกิจกรรมสะพานคนเดินแล้ว ยังได้นำไปแสดงในงานอื่น ๆ ของจังหวัดชลบุรีด้วย เช่น ขบวนแห่สงกรานต์เกาะสีชัง และขบวนประจำปีอำเภอเกาะสีชัง ในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ กิจกรรมตลาดย้อนยุคในงานรำลึก 100 ปี เกาะสีชัง นับได้ว่าในบริบทการท่องเที่ยวองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามาเป็นผู้กำหนดอัตลักษณ์ให้กับเกาะสีชัง และทำให้เกิดการผลิตซ้ำจนเป็นที่รับรู้ทั่วไปทั้งในหมู่คนในและคนนอกเกาะสีชัง

ในปี พ.ศ.2562 พิธีเปิดงาน “สะพานคนเดิน สีชังบูรพา” จัดขึ้น ณ สะพานท่าเทียบเรือท่องเที่ยวเกาะสีชัง (ท่ากลาง) ใน เวลา 18.00 น. โดยมีนายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชัง นายอำเภอเกาะสีชัง ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานต่าง ๆ และชาวเกาะสีชังเข้าร่วมพิธี กิจกรรมสะพานคนเดิน จัดขึ้นเป็นเวลา 3 วัน ตั้งแต่วันที่ 12-14 เมษายน ภายในงานมีพ่อค้าแม่ค้ามาออกจําหน่ายอาหารทะเล อาหารท้องถิ่น โดยเฉพาะหมึกแดดเดียว หมึกตากแห้ง ปลาเค็มสดที่เป็นของขึ้นชื่อของเกาะสีชัง มีเวทีการแสดงศิลปวัฒนธรรมของนักเรียนโรงเรียนเกาะสีชัง และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเทศบาลตำบลเกาะสีชัง ทั้งนี้ สิ่งที่เป็นจุดเด่นของงานคือกิจกรรมการแต่งกายตามอัตลักษณ์ชาวเกาะสีชัง ซึ่งเทศบาลแบ่งให้วันแรกเป็นวันแต่งกายแสดงอัตลักษณ์ชาวจีน เชิญชวนให้ชาวเกาะและนักท่องเที่ยวสวมชุดเสื้อคอจีน ชุดเกี๊วย วันที่สองเป็นวันแต่งกายแสดงอัตลักษณ์ชาวประมง เชิญชวน

ให้สวมชุดขาวเล วันที่สามเป็นวันแต่งกายแสดงอัตลักษณ์ชาววัง เชิญชวนให้แต่งชุดไทย ชุดผ้าแพร ชุดโจงกระเบน ผ้าลูกไม้จีบระบาย หรือเสื้อแขนหมูแฮมตามความนิยมในสมัยรัชกาลที่ 5

ทำบุญตักบาตร เป็นกิจกรรมทางศาสนาในช่วงเช้าของวันที่ 13-14 เมษายน นับเป็นประเพณีที่ชาวเกาะสีชังปฏิบัติสืบทอดกันมานานแล้ว ตามความเชื่อว่าการเปลี่ยนเข้าสู่ปีใหม่ในวันสงกรานต์เป็นเวลาสำคัญที่ควรจะได้ประกอบพิธีกรรมที่เป็นมงคลเพื่อเสริมสร้างบุญบารมีในปีใหม่ เป็นการต่ออายุสืบชะตาชีวิตให้ยืนยาว เมื่อเข้าสู่เทศกาลสงกรานต์ทุกปี บนเกาะสีชังจะมีพิธีทำบุญตักบาตร ณ วัดจุฑาทิศจักรธรรมสมาธิวิหาร เวลา 07.00 น. ภายในงาน ผู้บริหารเทศบาล เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานรัฐ และชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวาน อาหารแห้ง ไปทำบุญตักบาตร และถวายสังฆทาน มีการฟังเทศน์ ถือน้ำ และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ล่วงลับ

กิจกรรมวันผู้สูงอายุและวันครอบครัว จัดขึ้นในวันที่ 14 เมษายน เป็นกิจกรรมที่เทศบาลตำบลเกาะสีชังและชมรมผู้สูงอายุร่วมกันจัดขึ้นเพื่อแสดงถึงนโยบายของเทศบาลที่เอาใจใส่ดูแล ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุบนเกาะสีชัง และเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาลที่ประกาศให้วันที่ 13-14 เมษายน เป็นวันผู้สูงอายุและวันครอบครัว กิจกรรมวันผู้สูงอายุจัดขึ้น ณ อาคารอเนกประสงค์ศูนย์ราชการเทศบาลตำบลเกาะสีชัง กิจกรรมเริ่มเวลา เวลา 08.30 น. ในวันนี้ผู้นำชุมชนต่าง ๆ จะเชิญผู้สูงอายุมาเข้าพิธีรดน้ำขอพร เชิญชวนลูกหลานบนเกาะให้ร่วมกิจกรรมล้างมือล้างเท้า มีกิจกรรมตัดผมผู้สูงอายุ ตรวจสอบสุขภาพ และสนทนาการต่าง ๆ เช่น รำวง เต้นแอโรบิก จับฉลากของขวัญ เสริจแล้วรับประทานอาหารร่วมกัน ถือเป็นวันที่ผู้สูงอายุจะได้สนุกสนานและได้พบปะพูดคุย ถามไถ่ทุกข์สุขซึ่งกันและกัน

บุญกลางบ้าน ฉลองเจดีย์ทราย บุญกลางบ้านเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเสริมสร้างสิริมงคลแก่หมู่บ้านและชุมชน ตามปกติจะจัดขึ้นราวกลางเดือน 3 ถึงเดือน 6 หลังเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวข้าวของชาวนา พิธีทำบุญกลางบ้านจะเลือกจัดบริเวณลานกว้างในหมู่บ้านเพื่อให้มีพื้นที่เพียงพอต่อการชุมนุมรวมตัวกันและมักเป็นอาณาบริเวณที่บรรพบุรุษเคยประกอบพิธีกรรมนี้สืบต่อกันมา ในพิธีนี้มีธรรมเนียมนิยมที่จะก่อเจดีย์ทรายกองใหญ่ไว้กลางลานหมู่บ้านเพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งการสร้างกุศลก่อเจดีย์ทรายถวายเป็นพุทธบูชาาร่วมกัน บางแห่งมีการทำกระทงใส่ดินปั้นสมาชิกในครอบครัวไปวางไว้ตามทางสามแพร่งเพื่อสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา

ประเพณีทำบุญกลางบ้านที่เกาะสีชังจะจัดขึ้นเฉพาะในช่วงสงกรานต์ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาในชุมชน ตามความเชื่อว่าการจัดพิธีนี้จะเสริมสวัสดิมงคลความอุดมสมบูรณ์แก่เกาะสีชังในวาระแห่งการเริ่มต้นปีศักราชใหม่ เป็นเวลาที่ได้อุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษและเป็นการสะเดาะเคราะห์คนในหมู่บ้านทั้งหมดด้วย จากการสัมภาษณ์นางขวัญใจ รุ่งเรืองศรี เล่าว่า

ในอดีต พิธีทำบุญกลางบ้านจะมีการก่อเจดีย์ทรายขึ้น 1 กอง ที่ท่าบนและท่าล่าง ซึ่งเป็นชุมชนคนละส่วนกัน ทรายที่นำมาทำนี้ชาวบ้านจะช่วยกันขุดขึ้นมาจากหาดหน้าเกาะ จากนั้นก็ช่วยกันหาดอกไม้มาตกแต่งให้สวยงาม กลางคืนนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็นฉลองเจดีย์ทราย และนิมนต์พระมาถวายภัตตาหารตอนรุ่งเช้าด้วย เชื่อว่า การก่อเจดีย์ทรายทำให้ได้บุญมาก เพราะทรายที่ก่อจะนำไปถวายวัดเพื่อใช้สาธารณประโยชน์ต่อไป และเชื่อว่าต้องทำเป็นประจำทุกปี หากยกเลิกจะเกิดภัยพิบัติและเกิดเรื่องไม่ดีในชุมชน (ขวัญใจ รุ่งเรืองศรี, สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564)

พิธีทำบุญกลางบ้านบนเกาะสีชังในปัจจุบัน เป็นพิธีที่ทำสืบทอดจากงานของชุมชนในอดีต มีเทศบาลเป็นผู้จัดเตรียมงาน ตั้งแต่การกันเขตถนนบริเวณทางแยกเพื่อใช้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรม สั่งซื้อทรายมากองไว้สำหรับก่อเจดีย์ใหญ่ และเตรียมสถานที่จัดงานที่ประกอบด้วยโต๊ะหมู่บูชา แทนอาสนะสงฆ์ แก้อั้วผู้ร่วมพิธี ตามที่เคยปฏิบัติมา พิธีทำบุญกลางบ้านจะทำขึ้น 2 แห่งที่สามแยกท่าภาณุรังษี (ท่าบน) ในวันที่ 16 เมษายน และที่สี่แยกท่าเวียงษ์ (ท่าล่าง) ในวันที่ 17 เมษายน ขั้นตอนการจัดงานเริ่มตั้งแต่ก่อเจดีย์ทรายที่สามแยกท่าบน ในช่วงบ่าย ประมาณ 13.00 น. ของวันที่ 15 เมษายน ในวันที่ ตามปกติจะมีเจ้าหน้าที่ของเทศบาลเป็นคนก่อทราย เพราะต้องใช้นั่งร้านได้ขึ้นไปตกแต่งยอดเจดีย์ แต่ก็จะมีชาวบ้านมาช่วยด้วยบ้าง ทรายที่ก่อจะทำเป็นทรงกรวยแทนพระเจดีย์ สูงประมาณ 2 เมตร ส่วนยอดของเจดีย์ปักเสาไม้ไผ่ที่ประดับด้วยธงหลากสีและดอกไม้สด สื่อถึงความมงคล ตัวพระทรายประดับด้วยดอกไม้สด เช่น ดาวเรือง กุหลาบ ดอกกรัก บานไม่รู้โรย ซึ่งในปีหลัง ๆ ลวดลายของพระทรายสวยงามขึ้นจากการร่างลวดลายบนทรายของนายสหัส ถนอมศิริ รองนายกเทศมนตรี ที่ผ่านมา ลวดลายบนพระทรายแต่ละปีจะไม่เหมือนกัน เช่น ปี พ.ศ.2562 วาดเป็นรูปหมู่แทนปิ่นกษัตริย์ ลายดอกไม้ และลายคลื่นในทะเล

พิธีทำบุญกลางบ้านเป็นพิธีในชุมชน คนที่มาร่วมงานส่วนใหญ่จึงเป็นชาวบ้านบนเกาะมากกว่านักท่องเที่ยว ในปี พ.ศ.2562 พิธีทำบุญกลางบ้านจะเริ่มเวลา 17.30 น. เมื่อพระภิกษุ 9 รูป มาพร้อมกันที่พิธีแล้ว นายกเทศมนตรีจะจุดธูปเทียนบูชาพระ พระสงฆ์สวดพระปริตร สวดสมโภชเจดีย์ทราย จากนั้นประพรมน้ำพระพุทธมนต์ที่เจดีย์ทรายและผู้มาร่วมงาน ในพิธีนี้ชาวบ้านนำโดยนายกเทศมนตรีจะจุดธูปเทียนอธิษฐานที่เจดีย์ทราย วางดอกไม้บูชา เสร็จแล้วนายกเทศมนตรี คณะผู้บริหารเทศบาล สมาชิกสภาเทศบาล ข้าราชการ ลูกจ้าง ประชาชน จะร่วมกันรำวงรอบเจดีย์ทรายเพื่อแสดงออกถึงความสุขที่ได้เริ่มต้นปีใหม่

จากภาพถ่ายและวิดีโอที่เทศบาลบันทึกไว้ ผู้วิจัยได้เห็นชาวบ้านมาร่วมงานจำนวนมาก ต่างจุดธูปเทียนอธิษฐานต่อเจดีย์ด้วยความศรัทธา เจดีย์ทรายอันเป็นสัญลักษณ์หลักของพิธีกรรมและเป็นเครื่องหมายของการเริ่มปีใหม่มีความสวยงาม แม้จะตกแต่งขึ้นด้วยแนวคิดเชิง

ประยุกต์แต่หากเปรียบเทียบกับเจดีย์ทรายที่งานก่อพระทรายวันไหลบางแสน ก็นับว่าเป็นเจดีย์ทรายที่เป็นสิ่งแทนศรัทธาในพุทธศาสนาที่มีความเป็นชาวบ้านอยู่พอสมควร

ตามปกติพิธีทำบุญกลางบ้านจะมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้าวันรุ่งขึ้นด้วย ที่เกาะสีชัง ตั้งแต่เวลา 07.00 น. ของวันที่ 16 เมษายน 2562 ชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่เจดีย์ทรายทำบนอีกครั้งเพื่อถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์และสามเณร ในพิธีมีการสวดมนต์ ถวายภัตตาหาร กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษ เจ้ากรรมนายเวร และมีการประพรมน้ำอบที่พระเจดีย์ทราย จากภาพถ่ายและวิดีโอที่เทศบาลบันทึกไว้ พิธีกรรมในช่วงเช้านี้ได้แสดงให้เห็นวิถีปฏิบัติที่แสดงถึงความเป็นชาวพุทธของชาวเกาะสีชัง โดยเฉพาะอาหารปริมาณมากมายหลากหลายที่ชาวบ้านเตรียมมาถวายพระในพิธีเช้านี้ ได้แสดงให้เห็นความศรัทธา และความกตัญญูดีของชาวเกาะสีชังเสร็จจากพิธีสงฆ์ในตอนเช้าแล้ว ในช่วงบ่าย จะย้ายไปก่อเจดีย์ทรายที่สี่แยกท่าล่าง ซึ่งจะมีการเตรียมงานและประกอบพิธีแบบเดียวกันกับที่ทำบน

ภาพที่ 18 พระเจดีย์ทรายท่าเวียงษ์ (ท่าล่าง) และพิธีฉลองพระเจดีย์ทราย

ที่มา <https://web.facebook.com/เทศบาลตำบลเกาะสีชัง>

พิธีปล่อยเรือ หลังเสร็จสิ้นการทำบุญฉลองเจดีย์ทรายท่าล่างในตอนเช้าแล้ว จะมีพิธีปล่อยเรือที่ท่าล่างด้วย ในคติความเชื่อของชาวเกาะสีชัง การปล่อยเรือเป็นพิธีสะเดาะเคราะห์ ด้วยการใส่เรือเป็นสื่อกลางนำพาทุกข์โศกโรคภัยออกไปจากเกาะสีชัง ในพิธีนี้จะมีการนำอาหารเครื่องดีมาใส่ในเรือเพื่อให้ผีได้ใช้กินระหว่างทาง ดังนั้น หากอาหารในเรือมีมากก็เชื่อว่าผีจะมีเสปียงกินอยู่นาน และจะไม่กลับมาบวกรบกวนสร้างความเดือดร้อนให้แก่คนในชุมชน

พิธีปล่อยเรือที่จัดขึ้นในปี พ.ศ.2562 จัดในวันที่ 17 เมษายน ในช่วงเช้าเทศบาลจะนำเรือไฟเบอร์มาตั้งไว้ปลายแท่นพิธีสงฆ์ในพิธีทำบุญตักบาตรท่าล่าง เพื่อให้ประชาชนร่วมกันนำอาหาร ของแห้ง มีพริก กะปิ กระเทียม น้ำเปล่า เสื้อผ้า ใส่ลงเรือ เรือที่ใช้ประกอบพิธีในปี พ.ศ.2562 เป็นเรือไฟเบอร์สีส้มสลักเขียว ยาวประมาณ 1.5 เมตร ตั้งชื่อน้องแฮมม บนเรือติดธงประดับและตั้งกระถางธูปที่หัวเรือ พิธีปล่อยเรือเริ่มในเวลา 09.00 น. หลังจากพระสงฆ์สวดมนต์อุทิศ

ส่วนกุศลประพรมน้ำมนต์เรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะตั้งขบวนแห่เรือที่สี่แยกท่าล่างมุ่งหน้าสู่ท่าเรือ
เทววงษ์ ในการแห่จะมีชาวบ้านผู้ชาย 7-8 คน ช่วยกันหามเรือขึ้นบ่า เดินตามขบวนแห่ที่นำหน้าด้วย
พระสงฆ์ และชาวบ้านที่ร่วมกันใช้สายสิญจน์อุดลากเรือออกมา ระหว่างทางมีการตักลงยาวและ
รำวงกันอย่างสนุกสนานเพื่อแสดงความยินดีที่ประกอบพิธีกรรมแล้วเสร็จและจะได้ส่งเรือออกไป เมื่อ
ถึงท่า ตัวแทนชาวบ้านจะนำเรือเคราะห์ผูกเข้ากับเรือประมง แล้วหันหัวเรือออกจากฝั่งลากเรือ
เคราะห์ไปปล่อยที่กลางทะเล ระหว่างนี้มีการจุดประทัดไล่ภูตผีปีศาจและร่วมกันโห่ร้องยินดี เชื่อกัน
ว่า หลังจากได้ทำพิธีปล่อยเรือแล้ว จะมีแต่สิ่งดี ๆ เกิดขึ้นบนเกาะสีชัง แต่หากปีใดเรือเคราะห์ลอย
กลับมาติดฝั่งอีก ก็เป็นลางบอกเหตุว่าการสะเดาะเคราะห์ในปีนั้นไม่ได้ผล และจะต้องทำพิธีไล่เรือ
ออกไปใหม่อีกครั้ง

ภาพที่ 19 พิธีปล่อยเรือเกาะสีชัง

ที่มา <https://web.facebook.com/เทศบาลตำบลเกาะสีชัง>

พิธีแห่หลวงปู่พระครูสุทธิรัตน์ หลวงปู่พระครูสุทธิรัตน์ เป็นเจ้าอาวาสวัด
จุฬาทิศธรรมสมาธิธรรมาราม⁶ รุ่นที่ 3 ถือเป็นเกจิอาจารย์ที่ชาวเกาะสีชังเคารพนับถืออย่างยิ่ง ด้วย
เป็นพระภิกษุที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และยังเป็นผู้มีศรัทธาในพุทธศาสนาได้เป็นผู้สถาปนาอุโบสถแห่ง
แรกขึ้นที่วัดจุฬาทิศธรรมสมาธิธรรมาราม ประเพณีแห่หลวงปู่พระครูสุทธิรัตน์เริ่มขึ้นหลังจากหลวงปู่
มรณภาพไปเมื่อปี พ.ศ.2497 ประชาชนเกาะสีชังได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์สร้างรูปหล่อหลวงปู่
ประดิษฐานไว้ในอาศรมสุทธิรัตน์ และหล่อรูปหล่อองค์เล็กสำหรับนำออกแห่ในวันสงกรานต์

พิธีแห่หลวงปู่พระครูสุทธิรัตน์ในเทศกาลสงกรานต์เป็นพิธีที่ชาวเกาะสีชังมา
รวมตัวกันมากที่สุด เพราะความเคารพศรัทธาต่อหลวงปู่และวันนี้ยังเป็นวันเล่นน้ำสงกรานต์บนเกาะ
สีชังด้วย ในปี พ.ศ.2562 พิธีแห่หลวงปู่จัดในวันที่ 17 เมษายน เวลาประมาณ 15.00 น. ชาวเกาะสีชัง

⁶ วัดจุฬาทิศธรรมสมาธิธรรมาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ตั้งอยู่เหนือท่าภาณุรังษี พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาอารามขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก และ
เพื่อให้เป็นสถานที่ทำบุญของชาวเกาะสีชัง

ทุกเพศทุกวัยจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีสดใสสามารถรวมตัวกันที่สามแยกทิวไผ่เพื่อตั้งขบวนอัญเชิญรูปหล่อหลวงปู่พระครูสุทธธิด์นแห่ไปยังวัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร ในขบวนแห่ประกอบด้วยรถอัญเชิญรูปหล่อหลวงปู่ วงดนตรี และบรรดาชาวเกาะสีชังที่ร่วมกันร่าวงเล่นสาดน้ำไปตลอดเส้นทางเมื่อขบวนแห่เข้าสู่บริเวณวัดจะมีพิธีสงฆ์พระพุทธรูปและสงฆ์พระภิกษุเพื่อความเป็นสิริมงคลในวันสงกรานต์ พิธีสงฆ์ที่วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร ในปี พ.ศ.2562 มีขั้นตอนเริ่มจากประธานพิธี นายดำรง เกตรา นายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชังและผู้บริหาร นำน้ำอบลอยดอกไม้สงฆ์ที่รูปหล่อพระครูสุทธธิด์น พระพุทธรูปองค์ต่าง ๆ และสงฆ์พระภิกษุทุกรูปในวัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร จากนั้น ชาวบ้านจะสงฆ์พระและรดน้ำขอพรผู้สูงอายุที่มาร่วมงาน มีการอวยพร ขอขมาลาโทษ เล่นสาดน้ำประแป้งและเต้นรำกันอย่างสนุกสนาน เพื่อแสดงความรื่นเริงยินดี เพราะถือว่าวันนี้เป็นวันสิ้นสุดสงกรานต์ของเกาะสีชัง

ง. ข้อมูลการจัดงานสงกรานต์บนเกาะสีชังในปัจจุบันที่เก็บได้จากการลงพื้นที่ภาคสนาม

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามในงานประเพณีส่วนท้ายของประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชัง เมื่อวันที่ 18-19 เมษายน 2562 ได้เห็นกิจกรรมที่จัดขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

ประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ เป็นกิจกรรมที่ใช้ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวบนเกาะสีชังในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล โดยนำชื่อการละเล่นอุ้มสาวลงน้ำมาใช้แทนชื่อ “วันไหลเกาะขาม” อันเป็นชื่อเรียกเดิมที่คนในท้องถิ่นรับรู้ ประเพณีอุ้มสาวลงน้ำเป็นกิจกรรมเดียวภายในตารางท่องเที่ยวของเกาะสีชังที่มีพื้นที่จัดงานอยู่นอกเกาะ โดยจัดขึ้นที่ชายหาดบ้านเกาะขามใหญ่ที่อยู่ห่างจากเกาะสีชังประมาณ 1 กิโลเมตร มีสถานะเป็นเกาะบริวารของเกาะสีชัง นับเป็นหมู่ที่ 7 ของตำบลท่าเวียง เป็นที่ตั้งชุมชนประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก จำนวนประมาณ 60 ครัวเรือน ในอดีตเกาะแห่งนี้เป็นที่กำบังลมให้กับเรือสินค้าที่เข้าจอดอยู่ในอ่าวเกาะสีชัง ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านโอท็อปเพื่อการท่องเที่ยว โดยเฉพาะเป็นสถานที่จัดงานอุ้มสาวลงน้ำในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ของเกาะสีชัง

เรื่องเล่าความเป็นมาของการละเล่นอุ้มสาวลงน้ำ ณ เกาะขามใหญ่

ชาวเกาะสีชังมีธรรมเนียมมาแต่อดีตที่เมื่อถึงวันไหลจะต้องข้ามฝั่งไปร่วมทำบุญกับญาติพี่น้องบนเกาะขามใหญ่ นางสาวน้ำอ้อย ศรีเกษม (สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564) กล่าวว่า ชาวเกาะสีชังและเกาะขามใหญ่ส่วนมากเกี่ยวดองเป็นญาติพี่น้องกันมาแต่รุ่นปู่ย่าตายาย เมื่อถึงวันสงกรานต์ จึงนิยมข้ามฝั่งไปเจอกันเพื่อจะได้ร่วมทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว และยังเป็นเวลาที่ได้อาสนาทุกซุกซุกดิบ ได้รับประทานอาหารร่วมกันพร้อมหน้าพร้อมตาในหมู่ญาติที่ต่างเดินทางกลับมาอยู่รวมกัน รวมถึงเล่นจูงมือกันลงไปทะเลเพื่อขอขมาลาโทษและอวยชัยให้พร

กันด้วย อย่างไรก็ตาม คำอธิบายในคู่มือการท่องเที่ยวเกาะสีชังไม่ได้กล่าวถึงมูลเหตุแห่งการเดินทางข้ามเกาะในความหมายของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนสองเกาะตามที่กล่าวไว้นี้ หากแต่ให้คำอธิบายที่ยึดโยงกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังประทับอยู่ที่เกาะสีชังว่า การเล่นน้ำที่เกาะขามใหญ่ในวันสงกรานต์ เกี่ยวพันกับเหตุการณ์ เมื่อปี พ.ศ.2435 ที่ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมพระสหายชาวต่างชาติได้เดินทางมาเล่นน้ำทะเลที่บริเวณชายหาดบ้านเกาะขามใหญ่ ในวันที่เสด็จมาเล่นน้ำนั้น พระสหายได้กล่าวชมว่า “น้ำทะเลที่นี่ใสสะอาดดี และมีหาดทรายที่สวยงาม เหมาะแก่การเล่นน้ำในวันสงกรานต์” (เทศบาลตำบลเกาะสีชัง, 2563) จึงสันนิษฐานว่าอาจเป็นที่มาของการเล่นอุ้มสาวลงน้ำในปัจจุบัน นอกจากนี้ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในงานอุ้มสาวลงน้ำที่เกาะขามใหญ่ เมื่อปี พ.ศ.2562 ผู้วิจัยยังได้ข้อมูลที่อธิบายความเป็นมาของการเล่นอุ้มสาวลงน้ำเพิ่มเติมผ่านการประชาสัมพันธ์ภายในงานว่า การเล่นอุ้มสาวลงน้ำเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 สืบเนื่องจากลักษณะธรณีวิทยาของเกาะสีชังเป็นภูเขาหิน ไม่มีแหล่งน้ำจืดตามธรรมชาติ อีกทั้งบริเวณด้านหน้าเกาะสีชัง ไม่มีชายหาดให้เล่นน้ำทะเลได้ ในช่วงสงกรานต์จึงนิยมมาเล่นน้ำที่เกาะขามใหญ่ เพราะมีชายหาดกว้างกว่าที่เกาะสีชัง หรือมีฉะนั้นก็น่าจะเป็นประเพณีที่ปรับเปลี่ยนแบบข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่หันมาเล่นน้ำทะเลกันในช่วงสงกรานต์แทนการสาดน้ำเพราะขาดแคลนน้ำจืด ข้อมูลดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นความพยายามของหน่วยงานรัฐที่ต้องการจะเชื่อมโยงตนเองกับประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5 อันเป็นอัตลักษณ์ที่เกาะสีชังมีแตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ

การเล่นอุ้มสาวลงน้ำในอดีต

อุ้มสาวลงน้ำเป็นการเล่นสนุกของชาวเกาะสีชังและเกาะขามใหญ่ในวันไหลที่ในอดีตไม่ได้กำหนดวันแต่ถือเอาตามความสะดวกหลังสงกรานต์ นางสาวน้ำอ้อย ศรีเกษม และนางขวัญใจ รุ่งเรืองศรี (สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564) เล่าว่า ในอดีต หลังจากทำบุญกลางบ้าน ฉลองเจดีย์ทรายแล้ว ชาวบ้านต่างใช้เวลาว่างที่มีอยู่นี้พักผ่อนด้วยการกินเลี้ยงสังสรรค์ ร้องรำทำเพลง บ้างก็จูงมือกันลงทะเล ว่ายน้ำทะเลสาดกัน สมัยก่อนการเล่นในน้ำเป็นการจูงมือกันลงไปทะเล โดยลูกหลานจะเข้าไปกราบขอพรผู้เฒ่าผู้แก่ แล้วจูงมือลงน้ำเพื่อให้ผู้เฒ่าผู้แก่ว่ายน้ำทะเลประพรมศีรษะร่างกายเป็นการอวยชัยให้พรให้เจริญรุ่งเรือง สุขภาพแข็งแรง ในวันนี้ หนุ่มสาวที่ชอบพอกันก็จะจูงมือกันไปเล่นน้ำด้วย แต่จะต้องขออนุญาตพ่อแม่ผู้หญิงก่อน จึงไปเล่นกันได้ ต่อมา สันนิษฐานว่า เพราะระหว่างทางจากชายหาดลงทะเลมีก้อนกรวด เปลือกหอยแหลมคมที่บาดเท้าหญิงสาว จึงเปลี่ยนจากการเล่นจูงมือลงน้ำมาเป็นการอุ้มสาวลงน้ำแทน การเล่นในประเพณีนี้เป็นโอกาสให้หนุ่มสาวได้เกี่ยวพาราสีกัน ตามธรรมเนียม หากชายหนุ่มไปขอหญิงสาวคนใดแล้วหญิงสาวมีใจด้วย ก็จะพากันไปเล่นน้ำด้วยความสุภาพ ไม่ฉวยโอกาสลวนลาม แต่หากผู้หญิงไม่มีใจ หรือพ่อแม่ไม่อนุญาตก็จะต้อง

ไม่ถือโทษโกรธเคืองกัน นอกจากนี้ ในวันไหลยังมีการเล่นของพวกผู้หญิงที่ทามผู้ชายไปลงทะเล และ พี่ ๆ น้อง ๆ เล่นแก้มกัน บางคู่จะใช้เวลานี้ขอขมาลาโทษ ปรับความเข้าใจกันด้วย

การเล่นอุ้มสาวลงน้ำในปัจจุบัน

การเล่นอุ้มสาวลงน้ำในปัจจุบันเป็นการแสดงในบริบทการท่องเที่ยว ที่ใช้สื่อสารให้เห็นวิถีชาวเกาะของคนในเกาะสีชัง ในปีที่ผ่านมาเกี่ยวกับข้อมูลภาคสนาม การเล่นอุ้มสาวลงน้ำ จัดขึ้นในวันที่ 18 เมษายน 2562 ในช่วงเช้าก่อนที่จะมีพิธีเปิดงานวันไหลเกาะขามและประเพณี อุ้มสาวลงน้ำ เวลาประมาณ 06.00 น. บนเกาะขามใหญ่มีพิธีทำบุญกลางบ้าน โดยนิมนต์พระสงฆ์จาก วัดจุฬาทิศธรรมสภาารามวรวิหาร 9 รูป ประกอบพิธีทำบุญฉลองเจดีย์ทรายน้ำไหล ที่ก่อสร้างบริเวณ หาดบ้านเกาะขามใหญ่ มีนายกเทศมนตรีเป็นประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย บูชาเจดีย์ทราย น้ำไหล ถวายภัตตาหารเช้า และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ จากนั้น ตั้งแต่เวลาประมาณ 07.00 น. เจ้าหน้าที่เทศบาล ข้าราชการ ชาวเกาะสีชังและนักท่องเที่ยว จะเริ่มลงเรือข้ามมาที่เกาะ ขามใหญ่ เพื่อรอร่วมพิธีเปิดงานที่จะมีขึ้นในเวลา 09.00 น.

ในวันที่ผู้วิจัยได้เข้าสังเกตงานอุ้มสาวลงน้ำที่เกาะขามใหญ่ บรรยากาศของ งานเต็มไปด้วยความสนุกสนาน เนื่องจากทั่วบริเวณมีการแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน และนักท่องเที่ยวข้าม มาที่เกาะมากพอสมควร พิธีเปิดเริ่มขึ้นเมื่อรองผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี นายวิสิทธิ์ พวงเพชร เดินทางมาถึงพื้นที่จัดงาน จากนั้น นายดำรงค์ เกตรา นายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชัง กล่าวรายงาน วัตถุประสงค์การจัดงาน มีสาระสำคัญว่าด้วยแนวทางการดำเนินงานของเทศบาลที่ต้องการอนุรักษ์ ประเพณีท้องถิ่นของเกาะสีชังไว้และต้องการแสดงออกถึงความมีอัตลักษณ์ที่ไม่เหมือนใครของชาว เกาะสีชัง เสร็จแล้ว นายกเทศมนตรีและพิธีกรได้เชิญชวนให้ผู้มาร่วมงาน ร่วมกันเล่นอุ้มสาวลงน้ำเพื่อ สืบทอดประเพณีให้คงอยู่ต่อไป โดยรองผู้ว่าราชการจังหวัด นายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชัง นายอำเภอเกาะสีชัง คณะผู้บริหาร เจ้าหน้าที่เทศบาล จะเป็นคณะแรกที่เริ่มเล่นอุ้มสาวลงน้ำก่อน วิธีการคืออุ้มหญิงสาวขึ้น จากนั้นเดินลงไปทะเล เมื่ออยู่ในทะเลแล้ว คณะอุ้มสาวลงน้ำที่มีประมาณ 15 คู่ จะกล่าวอวยพรกันและรอให้ช่างภาพถ่ายรูปเก็บไว้เพื่อประชาสัมพันธ์ ระหว่างนี้ชาวเกาะและ นักท่องเที่ยวจะลงไปเล่นน้ำกันในทะเล หรือเล่นน้ำกันอยู่บนชายหาด การได้เห็นผู้เล่นอุ้มสาวลงน้ำที่ ปัจจุบันเป็นผู้บริหารและบุคลากรในหน่วยงานรัฐมากกว่าที่จะเป็นชาวเกาะสีชังดังกล่าวนี ทำให้เห็น ว่า ในบริบทการท่องเที่ยว การเล่นอุ้มสาวลงน้ำได้กลายเป็นกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์เพื่อขยายวิถี วัฒนธรรมชาวเกาะ เพื่อสร้างความน่าสนใจทางการท่องเที่ยวมากกว่าจะเป็นการละเล่นในชีวิตจริง

ภาพที่ 20 การเล่นอุ้มสาวลงน้ำที่เกาะขามใหญ่

ในวันที่เทศบาลตำบลเกาะสีชังจัดกิจกรรมบนเกาะขามใหญ่ นอกจากจะมีการเล่นอุ้มสาวลงน้ำแล้ว ยังมีกิจกรรมการเล่นกีฬาพื้นบ้านอีกหลายประเภทล้วนแต่เป็นการเล่นที่ใช้ทะเลเป็นสนามจัดกิจกรรม ได้แก่ การแข่งขันเรือพาย การแข่งขันชกมวยทะเล การแข่งขันปิงปองน้ำมัน และการประกวดธิดาปลาหวา โดยการแข่งขันประกวดธิดาปลาหวาเป็นกิจกรรมที่เพิ่งมีขึ้นเมื่อ พ.ศ.2558 เพื่อผลักดันให้เป็นอัตลักษณ์ของประเพณีที่เกาะสีชังเช่นเดียวกับมิงงานสงกรานต์ช้างที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล ได้เห็นว่า การประกวดธิดาปลาหวาเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมจากชาวเกาะสีชังมากที่สุด ในการแข่งขัน ผู้เข้าประกวดซึ่งมีเกณฑ์ต้องมีน้ำหนักตัวมากกว่า 90 กิโลกรัมขึ้นไป จะต้องเดินอวดโฉมไปบนแพที่ยื่นออกไปในทะเล แสดงความสามารถพิเศษ และตอบคำถามเพื่อแสดงความรู้และไหวพริบปฏิภาณ นับว่าเป็นกิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแสดงอัตลักษณ์อีกอย่างหนึ่งของเกาะสีชัง ที่ใช้ปลาหวาเป็นสื่อถึงความ เป็นชาวทะเล พื้นที่จัดกิจกรรมต่าง ๆ บนเกาะขามใหญ่มีแผนผังดังนี้

ภาพที่ 21 แผนผังกิจกรรมในประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ ณ เกาะขามใหญ่

พิธีบวงสรวงศาลศรีชลธรเทพ ศาลศรีชลธรเทพเป็นศาลเทพารักษ์ประจำเกาะสีชัง ตั้งอยู่บริเวณทางเข้าพระจุฑาธุชราชฐาน ตัวศาลตั้งอยู่บนเนินเขาฝั่งขวา หันหน้าลงทะเล ศาลหลังนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใหม่แทนศาลเดิมที่ทรุดโทรม ซึ่งตามประวัติระบุว่า ศาลเทพารักษ์แห่งเดิมตั้งอยู่ริมถนนใต้ต้นมะขาม

ที่ศาลนี้ทุกปีจะมีงานบวงสรวง มีละคร 3 วัน และมีการลอยเรือเสียดเคราะห์เป็นประจำ ต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า ที่ตั้งศาลเดิมไม่เหมาะสมเพราะตั้งอยู่ริม ถนนและทรุดโทรม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างศาลขึ้นใหม่บนไหล่เขา ให้กว้างใหญ่กว่าเดิม ในการดำเนินงานสร้างศาลได้ขุดต่อยศิลาและถมดินที่เชิงเขาเป็นลานสองชั้นแล้วก่อลำดับศิลาถือปูน ลานชั้นบน มีชานกว้าง 2 วา 3 ศอก ยาว 3 วา ลานชั้นล่างชานกว้าง 2 วา 3 ศอก ยาว 4 วา 2 ศอก ลานชั้นบนทำศาลเจ้าหันหน้าลงทะเล 1 หลัง 3 ห้อง ศาลเจ้าทำด้วยไม้จริงเครื่องสับ ผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้อง มีช่อฟ้ากว้าง 1 วา ยาว 2 วา 1 ศอก และมีชั้นทักษิณก่อกำแพงแก้ว ลานกว้าง 2 ศอกรอบ มีบันไดตั้งแต่ลานชั้นบนลงถึงชั้นล่าง (ป.มหาพันธ์, 2540: 52-53)

เมื่อสร้างศาลแล้วเสร็จ ได้ทำพิธีแห่เจ้าขึ้นศาล เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2434 ในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญเจ็ดเทวรูปที่ ทำใหม่ และเจ็ดเดิมไปไว้ในศาล แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า “ศรีชลธรเทพ” การฉลองเชิญเจ้าขึ้น ศาลใหม่นี้ มีบันทึกว่า พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการได้ตั้งขบวนแห่ขึ้นตั้งแต่ลานพระอุโบสถวัด เกาะสีซึ่งมาตามถนนชายหาดด้านเหนือ ที่โรงละครหน้าศาลจัดเป็นที่พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ และโต๊ะเครื่องสังเวยเทวดาตั้งอยู่ที่หน้าบันศาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ โดยพระราชยานเทียบเกย เสด็จฯ ขึ้นบนลานทรงจุดธูปเทียนนมัสการพระแก้ว ณ ที่ซึ่งสวนมนต์และ ที่โต๊ะเครื่องสังเวย โหរបวงสรวงและประกาศเทวดา พิณพาทย์ประโคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีหนังตะลุงในเวลากลางคืนและการแสดงละครชาตรีในเวลากลางวันเพื่อฉลองศาลใหม่ (ป.มหา พันธ์, 2540: 124-125)

พิธีบวงสรวงศาลศรีชลธรเทพในอดีต

ศาลศรีชลธรเทพเป็นศาลสำคัญที่สุดของเกาะสีชัง ชาวเกาะให้ความเคารพ นับถือ เมื่อขับรถผ่านไปทางที่ตั้งศาลจะยกมือไหว้หรือปีบแต่ร แต่นอกจากนี้ แต่ละบุคคล แต่ละอาชีพ จะมีความเชื่อเกี่ยวกับศาลเจ้าแตกต่างกันไป เช่น ชาวประมงเชื่อในเรื่องความคุ้มครอง ดังนั้น ถ้าแล่น เรือผ่านหน้าเกาะก็จะขอพรให้เดินเรือได้ปลอดภัย จับสัตว์น้ำได้มาก พ่อค้าแม่ค้าเชื่อในเรื่องการให้พร ก็มักจะขอพรให้ทำมาค้าคล่อง นอกจากนี้อาจขอพรเรื่องครอบครัว สุขภาพ ขอให้ได้ตำแหน่งหน้าที่ การงานที่ดี เป็นต้น (ขวัญใจ รุ่งเรืองศรี, **สัมภาษณ์**, 11 ตุลาคม 2564)

การประกอบพิธีบวงสรวงศาลศรีชลธรเทพในอดีตก่อนที่เทศบาลจะเข้ามา ดำเนินการเป็นพิธีกรรมในหมู่ชาวบ้านบนเกาะ จัดขึ้นในช่วงสงกรานต์หรือหลังสงกรานต์ตามแต่จะ ตกกลางคืน นางขวัญใจ รุ่งเรืองศรี (**สัมภาษณ์**, 11 ตุลาคม 2564) ผู้นำในการประกอบพิธีกองข้าวและ ตีเมฆหมอกผีซึ่งเป็นพิธีที่จัดควบรวมไปกับพิธีบวงสรวงศาลในปัจจุบัน เล่าว่า ในอดีตเมื่อยังมีต้นไม้

เป็นร่มเงายู่มาก ยังไม่ได้ตัดถนน ปลุกบ้านหรือสร้างร้านค้าริมทางเหมือนทุกวันนี้ เมื่อถึงวันทำพิธีบวงสรวงศาล ชาวบ้านจะมารวมตัวกันเวลาบ่ายแก่ ๆ แล้วตั้งขบวนแห่ ตีกลอง ร้องรำทำเพลงกันไปศาล เมื่อถึงแล้วจะมีตัวแทนนำอาหารแบ่งใส่กระทงยกขึ้นไปศาลแล้วจุดธูปบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาลว่ามาบวงสรวงประจำปี ขอให้คุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข จากนั้นชาวบ้านก็ร่วมกันรำบวงสรวงที่หน้าศาล เป็นพิธีที่จัดขึ้นง่าย ๆ แต่สนุกสนานเพราะได้มาร่วมกันรำวง เมื่อบวงสรวงศาลเสร็จแล้ว จะมีพิธีกองข้าวต่อ โดยแต่ละบ้านจะนำอาหารที่เตรียมมาแบ่งใส่กระทงวางกองไว้ เสร็จแล้วจุดธูปเรียกผีทั้งหลายมากิน เมื่อธูปหมดดอกก็จะเอาอาหารที่เตรียมมานั่งล้อมวงแบ่งกันกิน มีการละเล่น ร้องรำกันเอง ในอดีต พิธีบวงสรวงศาลและพิธีกองข้าวมีคนมาร่วมงานมาก วงกินข้าวเห็นเป็นแถวยาวเข้าไปจนถึงทางเข้าวัง ปัจจุบัน เนื่องจากงานเป็นพิธีการมากขึ้น พื้นที่แคบลง ไม่สะดวก การละเล่นหรือการล้อมวงกันกินข้าวจึงย้ายไปทำที่ท่าเทียบเรือด้านศาลากร เพราะมีพื้นที่กว้างขวาง และมีการละเล่นสมัยใหม่ที่สนุกมากกว่า

องค์ประกอบของพิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพ

พิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพในปัจจุบัน มีเทศบาลตำบลเกาะสีชังเป็นผู้ดำเนินงาน ในปีที่ผ่านมาผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม พิธีบวงสรวงศาลจัดขึ้นในวันที่ 19 เมษายน 2562 ซึ่งเป็นวันสุดท้ายของงานสงกรานต์บนเกาะสีชัง องค์ประกอบของพิธีนี้ ประกอบด้วย ผู้จัดพิธีกรรม ได้แก่ เทศบาลตำบลเกาะสีชังร่วมกับอำเภอเกาะสีชัง ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พราหมณ์จากสถานโบสถ์พราหมณ์ มีนายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชังและนายอำเภอเกาะสีชังเป็นประธานในพิธี ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ได้แก่ บุคลากร พนักงาน ลูกจ้างในเทศบาลตำบลเกาะสีชัง ชาวเกาะสีชัง เครื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่ บายศรี เครื่องบวงสรวง อาหารคาว หวาน ผลไม้ ขนมมงคล น้ำอบ พวงมาลัยดอกไม้สด

ขั้นตอนการประกอบพิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพ

พิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพจัดขึ้นภายในเขตพระจุฑาธุชราชฐาน ปัจจุบันมีลักษณะเป็นพิธีพราหมณ์ที่มีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมตามแบบแผนของคณะพราหมณ์ในราชสำนัก และมีระเบียบการจัดโต๊ะเครื่องบวงสรวงสังเวยตามหลักการในศาสนาพราหมณ์ พิธีนี้ นายกเทศมนตรีเป็นผู้จัดการให้มีขึ้น เนื่องจากต้องการให้พิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพมีความสมบูรณ์ถูกต้อง และสง่างามสมกับที่เคยเป็นพิธีกรรมในราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยรับความคิดเห็นดังกล่าวนี้มาจากการได้ร่วมพิธีกรรมในงานอื่นที่จัดขึ้นในจังหวัดชลบุรี เช่น พิธีกองข้าวศรีราชา (น้ำอ้อย ศรีเกษม, สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564) ในปีที่ผ่านมาผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม พิธีเริ่มเวลาประมาณ 14.30 น. เมื่อนายอำเภอเกาะสีชัง และนายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชังมาพร้อมกันที่ปะรำ

พิธีบวงสรวงที่จัดขึ้นบนถนนติดกับบันไดทางขึ้นศาลแล้ว หัวหน้าพราหมณ์เริ่มต้นทำพิธีบวงสรวงด้วยการอ่านโองการอัญเชิญเทวดา กล่าวถวายเครื่องบวงสรวง ประโคมดนตรี ประธานในพิธีและคณะผู้บริหารปกครองถวายเครื่องบวงสรวง โปรยข้าวตอกดอกไม้ เสร็จแล้ว ผู้บริหารและคณะพราหมณ์ขึ้นไปสักการะเจ็ดบนศาล โปรยข้าวตอกดอกไม้ ประพรมน้ำอบ ขณะที่บริเวณด้านล่างพนักงานจะบรรเลงดนตรีไทย และมีนางรำออกมารำรำบวงสรวงเป็นการปิดงาน อนึ่ง นอกจากจะมีพิธีบวงสรวงของส่วนราชการแล้ว ในระดับของชาวบ้านจะมีพิธีบอกกล่าวศาลต่าง ๆ บนเกาะให้รับรู้ว่ามีพิธีบวงสรวงศาลและกองข้าวด้วย โดยจะทำพิธีไหว้ศาลทั้งหมด 5 ศาล ได้แก่ 1.ศาลหลวงพ่อกิน ตั้งอยู่บนเขา ลักษณะเป็นหินรูปร่างคล้ายพระ บูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน และนำผ้าสีเหลืองมาห่ม 2.หลวงพ่อนาคราช จุดธูปบูชา 1 ดอก และถวายกาแฟดำ 3.เสด็จพ่อ ร.5 บูชาด้วยธูป 9 ดอก กุหลาบสด 4.เจ้าที่เจ้าทาง จุดธูป 1 ดอก ไหว้ที่ป่าหลังศาลศรีชโลธรเทพ และ 5.ศาลศรีชโลธรเทพ ธูป 3 ดอก ไหว้ด้วยผลไม้ 5 อย่าง หมากพลู เหล้า 35 และบอกกล่าวว่าจะทำพิธีตีเมฆหมอกผี ขอให้ปลอดภัยไม่เจ็บไม่ไข้ ร่มเย็นเป็นสุข นอกจากนี้ มีการจุดธูปบูชาเจ้าสมุทร 1 ดอก บริเวณชายหาดหน้าศาลศรีชโลธรเทพเพื่อขอความคุ้มครองให้สงบร่มเย็น เดินทางปลอดภัยด้วย (ขวัญใจ รุ่งเรืองศรี, สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564)

พิธีกองข้าว พิธีกองข้าวที่เกาะสีชังเป็นพิธีที่ชาวบ้านเป็นผู้นำประกอบพิธี ขณะที่หน่วยงานรัฐสลับบทบาทมาเป็นผู้เข้าร่วมพิธีกรรม พิธีนี้จัดต่อเนื่องหลังจากพิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพเสร็จสิ้นลงแล้ว มีลักษณะเป็นพิธีเช่นไหว้ผีที่อยู่ตามธรรมชาติ เพื่อให้ได้กินเครื่องเช่นไหว้อย่างอิมหันสำราญในรอบปี เป็นพิธีกรรมที่ชาวเกาะสีชังสืบทอดกันมายาวนาน มักจะจัดในช่วงหลังสงกรานต์ที่อยู่ในเวลาแห่งการขึ้นปีใหม่ เชื่อว่า เมื่อประกอบพิธีนี้แล้วผีต่าง ๆ จะไม่มารบกวนและชุมชนจะอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุขไปตลอดปี

องค์ประกอบของพิธีกองข้าว

พิธีกองข้าวที่จัดขึ้นในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม เริ่มพิธีกรรมประมาณ 15.00 น. องค์ประกอบของพิธีกองข้าว ประกอบด้วย ผู้จัดพิธีกรรม ได้แก่ ชาวบ้านเกาะสีชัง ผู้แสดงเป็นผีป่า ผีทะเล ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ตัวแทนชาวเกาะสีชัง มีนายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชัง และนายอำเภอเกาะสีชังเป็นประธานในพิธี ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ได้แก่ บุคลากร พนักงาน ลูกจ้างในเทศบาลตำบลเกาะสีชัง ชาวเกาะสีชัง เครื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่ กระทงใบตองใส่อาหาร คาวหวาน ขนม ผลไม้ เหล้า เครื่องดื่ม และธูป มีแผนผังการจัดงาน ดังนี้

ภาพที่ 22 แผนผังในพิธีบวงสรวงศาลศรีชลธารเทพ พิธีกองข้าว และพิธีตีเมฆหมอกผี

ขั้นตอนการประกอบพิธีกองข้าว

ภูมิศาสตร์ของสี่ซังเป็นเกาะตั้งอยู่กลางทะเล และภายในเกาะยังมีทั้งถ้ำ ป่า และภูเขา ด้วยเหตุนี้ ชาวเกาะสี่ซังจึงมีความเชื่อเรื่องผีในธรรมชาติ ทั้งผีป่า ผีทะเล ผีคนตายจากการจมน้ำ หรือผีคนตายจากการถูกฆาตกรรมแล้วนำมาทิ้งในทะเล ในปีนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามพิธีนี้เริ่มเวลา 15.30 น. แต่ก่อนหน้านั้น เวลาประมาณ 14.00 น. ชาวบ้านจะเริ่มจัดเตรียมสถานที่กองข้าวกันขึ้นแล้ว ที่บริเวณหาดทรายหน้าศาลศรีชลธารเทพ โดยนำกากกล้วยมาประกอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า รองพื้นด้วยใบตอง จากนั้นแบ่งอาหารคาวหวาน ขนม ผลไม้ น้ำดื่มใส่กระถางมาวางไว้ภายในเขตพิธี เมื่อคณะผู้บริหารลงมาจากศาลศรีชลธารเทพแล้ว พิธีนี้จะเริ่มขึ้น เริ่มจากตัวแทนชาวบ้าน นายอำเภอเกาะสี่ซัง และนายกเทศมนตรี จุดธูปคนละ 1 ดอก กล่าวอัญเชิญผีป่า ผีทะเล ผีไร่ญาติทั้งหลายมากินเครื่องเช่นไหว้ที่จัดเตรียมไว้ จากนั้น ผู้บริหารเทศบาล นายอำเภอเกาะสี่ซัง และชาวบ้านจะร่วมกันรำวงรอบกองข้าว 3 รอบ เพื่อแสดงความยินดีที่มีชีวิตอยู่รอดปลอดภัยและได้มาประกอบพิธีกองข้าวอีกคำรบหนึ่ง หลังเสร็จจากการรำวง ตัวแทนชาวบ้านคนหนึ่งจะโห่ร้องเรียกผีขึ้น 3 ครั้ง จากนั้น บรรดานักแสดงที่สมมติเป็นผีป่าจำนวน 6 คน จะพากันวิ่งกรูออกจากที่ซ่อนในป่าหลังศาลศรีชลธารเทพ ลงมาที่งานกองข้าวและแย่งกันกินอาหารในกระถาง ระหว่างที่ผีป่ากำลังรุมกินเครื่องเช่นไหว้อยู่ นั้น ชาวบ้านที่ล้อมวงอยู่โดยรอบจะร่วมกันส่งเสียงตะโกนแรงให้กิน ต่อเมื่อได้ยินเสียงจุดประทัด ก็จะช่วยกันส่งเสียงขับไล่ให้ผีลงทะเลไป ในเวลานี้ ผีป่าจะรีบหนีลงทะเลแล้วว่ายน้ำหายไป ถือว่าได้ไล่ความเจ็บไข้ลงทะเลไปแล้ว ต่อไปก็จะมีแต่เรื่องดี ๆ จากการที่ได้ร่วมพิธีกองข้าว ผู้วิจัยได้เห็นว่ามีลักษณะกึ่งการแสดงกึ่งพิธีกรรม ผู้แสดงแม้จะเป็นเด็กที่ว่างมารวมพิธี แต่ก็ต้องเข้ารับน้ำมนต์และขึ้นไปขออนุญาตประกอบพิธีบนศาลก่อน เนื่องจากที่ผ่านมา ผู้ที่แสดงมักจะเสียชีวิตติดต่อกัน และเป็นการเสียชีวิตทางน้ำทั้งหมด จึงต้องทำพิธีขออนุญาตให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง เพื่อให้การประกอบพิธีลุล่วงด้วยดี

ภาพที่ 23 พิธีกองข้าวบนเกาะสีชัง

พิธีตีเมฆหมอกผี ตีเมฆหมอกผีเป็นพิธีขอฝนตามคติความเชื่อของชาวเกาะสีชัง ถือเป็นพิธีสุดท้ายที่จัดขึ้นก่อนที่การละเล่นสนุกสนานทุกอย่างบนเกาะสีชังจะสิ้นสุดลง และกลับคืนสู่ภาวะปกติในวันถัดไป พิธีตีเมฆหมอกผีบนเกาะสีชัง เป็นอีกพิธีหนึ่งที่มีชาวบ้านเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม โดยจะทำต่อเนื่องหลังพิธีกองข้าว มีลักษณะเป็นการประกอบพิธีเพื่อบังคับให้อำนาจเหนือธรรมชาติบันดาลให้ฝนตก โดยการตีทรายแทนเมฆ สมมติให้เมฆกลายเป็นฝนแล้วตกลงมา พิธีนี้เน้นว่ามีบทบาทต่อการสร้างความมั่นใจว่าฤดูฝนที่ใกล้จะมาถึงจะดำเนินไปเป็นปกติ เชื่อว่าเมื่อประกอบพิธีนี้แล้ว ฝนจะตกต้องตามฤดูกาล และเกาะสีชังจะมีความอุดมสมบูรณ์

เรื่องเล่าความเป็นมาของพิธีตีเมฆหมอกผี

ชาวเกาะสีชังสืบทอดประเพณีตีเมฆหมอกผีมานานหลายชั่วอายุคน มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาไว้ว่า พิธีนี้เกิดขึ้นจากครั้งหนึ่ง มีศพชาวต่างชาติคนหนึ่งลอยมาติดอยู่ที่หน้าศาลศรีชโลธรเทพ เป็นชาย และหญิงที่ตั้งท้อง สันนิษฐานว่าคงเป็นสามีภรรยา กัน ตั้งแต่นั้นมาก็เกิดความผิดปกติ ฝนฟ้าไม่ตก ดินฟ้าอากาศไม่ดี ชาวบ้านจึงทำพิธีปั้นทรายขึ้นเป็นตัวแทนของศพคู่นั้น ตั้งชื่อให้ว่า ไอ้เมฆ กับไอ้หมอก เพื่อนำข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงแล้วสั่งเสียว่าอย่าสร้างความเดือดร้อน หากไม่เชื่อฟังจะต้องถูกไล่ออกไป ปรากฏว่าหลังจากทำพิธีแล้วอากาศก็กลับเป็นปกติ ฝนตกลงมา จึงสืบทอดพิธีนี้กันมาตลอดจนถึงปัจจุบัน (ขวัญใจ รุ่งเรืองศรี, **สัมภาษณ์**, 11 ตุลาคม 2564)

องค์ประกอบของพิธีตีเมฆหมอกผี

พิธีตีเมฆหมอกผีสืบทอดกันในหมู่ชาวบ้านผู้หญิง ที่ผ่านมาเมื่อเจ้าพิธีคนเดิมแก่ตัวลงหรือสุขภาพอ่อนแอ ทำพิธีต่อไปไม่ได้ ก็จะส่งต่อไปให้กับผู้ประกอบพิธีคนอื่นที่เคยร่วมช่วยทำพิธีมาก่อน นางขวัญใจ รุ่งเรืองศรี เจ้าพิธีคนปัจจุบัน กล่าวว่า การสืบทอดทำได้ด้วยการเรียกผู้ประกอบพิธีทุกคนมาไต่ถาม หากใครสมัครใจที่จะรับหน้าที่ต่อ ก็จะขานรับ จากนั้นเจ้าพิธีคนเดิมก็จะประพรมน้ำมนต์ให้ ถือว่าเป็นการครอบครุ เสร็จแล้วถือว่าคน ๆ นั้น เป็นผู้มีความสมบูรณ์และจะเป็นผู้นำประกอบพิธีในปีต่อไป (**สัมภาษณ์**, 11 ตุลาคม 2564)

ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม พิธีตีเมฆหมอกผีจัดขึ้นในเวลาประมาณ 16.00 น. องค์ประกอบของพิธีนี้ ประกอบด้วย ผู้จัดพิธีกรรม ได้แก่ ชาวบ้านเกาะสีชัง ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ เจ้าพิธีเป็นหญิงสูงอายุจำนวน 5 คน ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ได้แก่ นายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชัง นายอำเภอเกาะสีชัง บุคลากร พนักงาน ลูกจ้างในเทศบาลตำบลเกาะสีชัง ชาวเกาะสีชัง เครื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ทราย ยาสูบ เส้นผม เปลือกหอย เศษไม้ มะเขือเทศ แครอท หนังสือพิมพ์ ไม้ท่อนขนาด 1 เมตร

ขั้นตอนการประกอบพิธีตีเมฆหมอกผี

พิธีตีเมฆหมอกผีเริ่มขึ้นหลังเสร็จสิ้นการประกอบพิธีกองข้าว ชาวบ้านจะจัดพิธีนี้ที่หาดทรายหน้าศาลศรีชโลธรเทพ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเมื่อปี 2562 พิธีตีเมฆหมอกผีจะเริ่มเตรียมพื้นที่ตั้งแต่เวลาประมาณ 12.00 น. ผู้ประกอบพิธีซึ่งเป็นหญิงสูงอายุ 5 คน จะเข้ามาทำ “พิธีปั้นทราย” ให้เป็นรูปแทนผู้ชาย และผู้หญิง 1 คู่ นอนหงายเปลือยกายเคียงข้างกัน เสร็จแล้วมีการแต่งเติมอวัยวะเพื่อให้รู้ว่าเป็นหญิงหรือเป็นชาย เช่น ใช้เศษไม้ทำคิ้ว ใช้เปลือกหอยทำตาและปาก ใช้เส้นผมทำ “ของลับผู้หญิง” และใช้แครอท มะเขือเทศ ทำ “ของลับผู้ชาย” จากนั้น ตั้งเหล้าขาว 1 แก้ว สังกะยงทราย และจุดบู่หรือให้สูบ ครั้งละ 2 มวน บุหรี่ที่จุดขึ้นนี้จะต้องต่อไฟต่อเนื่องไปไม่หยุดจนกว่าจะได้เริ่มพิธี ระหว่างที่ทำพิธีมีข้อห้าม ไม่ให้เดินผ่านที่หัวทราย และผู้ประกอบพิธีปั้นทรายจะไม่พูดคุยกันโดยเด็ดขาด เพราะเชื่อว่าจะทำให้สิ่งไม่ดีเข้าตัว

เมื่อพิธีกองข้าวเสร็จสิ้นในเวลา 15.30 น. พิธีตีเมฆหมอกผีจึงเริ่มขึ้นภายในงาน ผู้ประกอบพิธีที่เป็นหญิงสูงอายุจะเปิดหนังสือพิมพ์ที่คลุมกองทรายไว้ออก เผยให้เห็นวัตถุสัญลักษณ์เป็นกองทรายรูป ไอ้เมฆ และ อีหมอก นอนเคียงกัน จากนั้น หญิงสูงอายุจำนวน 4 คนจะถือไม้คนละด้าม เดินไปที่ไอ้เมฆอีหมอก แล้วเริ่มบทสนทนาที่มีเนื้อหากล่าวถึงความผิดปกติของดินฟ้าอากาศของเกาะสีชัง หญิงคนหนึ่งจะร้องตอบทำนองทำนองน้ำฝนของปีนั้นขึ้นว่า ฝนจะตกที่ป่าหิมพานต์ 5,000 ห่า ตกบนโลกมนุษย์ 3,000 ห่า ตกในมหาสมุทร 500 ห่า และตกที่เกาะสีชัง 10,000 ห่า แต่ถ้าฝนไม่ตกจะยอมให้ตี จากนั้น ทั้งหมดก็ต่างใช้ไม้รุมตีไอ้เมฆกับอีหมอกอย่างแรงพร้อมร้องขับไล่ให้ออกไป ระหว่างนี้ เจ้าพิธีจะวิ่งเข้ามานั่งขวางอยู่กลางกองทรายที่ถูกตีนั้น พร้อมร้องให้อ่อนวอนไม่ให้ขับไล่ตนออกไปจากเกาะ และสัญญาขึ้นว่าต่อไปจะช่วยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลเพื่อให้ชาวสีชังอยู่เย็นเป็นสุข มีความสุขความเจริญ ซึ่งเมื่อกล่าวประโยคนั้นขึ้นแล้วก็ถือว่าพิธีตีเมฆหมอกผีเสร็จสิ้นสมบูรณ์ และในคืนเดียวกันนั้นฝนมักจะตกเสมอ

ภาพที่ 24 ปั้นรูปไอ้เมฆ อี๋หมอก ในพิธีตีเมฆหมอกผี

ภาพที่ 25 การแสดงในพิธีตีเมฆหมอกผี

ประเพณีสงกรานต์และวันไหลเป็นประเพณีในรอบปีที่สำคัญที่สุดของเกาะสีชัง ในแต่ละปีจะมีพิธีกรรมการเล่นจำนวนมาก จากการที่ผู้วิจัยได้ร่วมสังเกตภาคสนามและเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ได้เห็นว่า ในบริบทการท่องเที่ยว พื้นที่จัดงานบนเกาะสีชัง มีทั้งพื้นที่ทางการท่องเที่ยว เช่น ประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ และพื้นที่สืบทอดวัฒนธรรม ที่ชาวบ้านและหน่วยงานรัฐได้ร่วมกันจัดพิธีขึ้นเพื่อรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็ได้ใช้พื้นที่ประเพณีแสดงภาพลักษณ์ของเกาะสีชังที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ อันเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการส่งเสริมการท่องเที่ยวและคุณภาพชีวิตของชาวเกาะสีชังที่รัฐผลักดันอย่างต่อเนื่องตลอดมา

3.2.1.1.3 ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว งาน

ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าวเป็นงานประจำปีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของอำเภอสรีราชา ถือเป็นงานมีชื่อเสียงระดับชาติเพราะได้ถูกนำไปจัดแสดงในงานเปิดตัวเทศกาลท่องเที่ยวของไทยที่จัดขึ้นโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยหลายวาระ เช่น ขบวนแห่ในงาน “เย็นทั่วหล้า มหาสงกรานต์” ที่ถนนราชดำเนิน เมื่อปี พ.ศ.2559 ในขบวนแห่ที่ 3 ที่สร้างขึ้นเพื่อบอกเล่าวิถีวัฒนธรรมในประเพณีสงกรานต์ภาคต่าง ๆ ของไทย ในชื่อ ทักษนามมหาสงกรานต์วิถีไทย 5 ภาค ได้นำประเพณีกองข้าวศรีราชาไปจัดแสดงในฐานะตัวแทนประเพณีประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในลานแสดงการจำลองงานสงกรานต์ทั่วทุกภูมิภาค ที่จัดขึ้น ณ อุทยานเบญจสิริ เมื่อปี พ.ศ.2560 ได้นำประเพณี

สงกรานต์ศรีมหาธาและประเพณีกองข้าวไปแสดงและจัดกิจกรรมสาธิตการทำปักฉลว และร้อยมาลัยดอกไม้ เป็นต้น ปัจจุบัน ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาธาและประเพณีกองข้าวจะถูกจัดขึ้นบริเวณเกาะลอย อันเป็นย่านธุรกิจการค้า แหล่งท่องเที่ยว และพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของศรีราชา นับเป็นการเลือกพื้นที่จัดงานที่สื่อให้เห็นทั้งประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และบริบทสังคมของศรีราชาที่พัฒนาไปเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว

ก.การประกอบพิธีกองข้าวในอดีต

ประเพณีกองข้าวศรีราชาได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เมื่อปี พ.ศ.2556 จึงเป็นประเพณีที่มีคุณค่าที่หน่วยงานรัฐให้ความสำคัญในอดีต ชาวศรีราชาจัดประเพณีสงกรานต์และกองข้าวขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองการเข้าสู่ปีศักราชใหม่และฤดูกาลผลิตใหม่ มีความเชื่อว่า หลังจากที่ได้ประกอบพิธีกรรมเหล่านี้แล้วจะทำให้เกิดความสงบร่มเย็น และเกิดความอุดมสมบูรณ์ บันทึกเรื่องพิธีกองข้าวศรีราชา ซึ่งเสฐียรโกเศศ เขียนถึงไว้ในหนังสือ **ประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาลสงกรานต์** (2500: 140) กล่าวถึงพิธีกองข้าวที่ศรีราชาไว้ว่า “เป็นพิธีของชาวบ้านที่จะนำเอาข้าวและอาหารไปเซ่นไหว้ผีที่ชายทะเลเวลาเย็น ในช่วงสงกรานต์ ซึ่งจะเป็วันใดก็ได้ตามแต่จะตกลงกัน และจะไปทำพิธีที่ชายทะเลเป็นแห่ง ๆ แล้วแต่ความสะดวก ในพิธีมีการนำเครื่องเซ่นออกมาวางกองไว้ จุดธูปเทียนเรียกผีมากิน เสร็จแล้วนำเครื่องเซ่นนั้นมาเลี้ยงกันออกไปปิกนิก ทำนองเดียวกับการเซ่นไหว้วันเซ่งเหมงของจีน ถือเป็นพิธีประจำปีของชาวอยู่ชายทะเลซึ่งเป็นเชื้อจีน ที่มีธรรมเนียมเซ่นไหว้ผีน้ำ ผีบรรพบุรุษที่ตายจมหายไปในทะเล เท่ากับทะเลเป็นดั่งที่ฝังศพหรืออวงซุ่ยประจำปีตระกูล”

หนังสือ ๑๐๐ ปี ศรีราชา (2537: 162-163) กล่าวถึงประเพณีกองข้าวของชาวศรีราชาในอดีตก่อนที่เทศบาลเมืองศรีราชาจะเข้ามาเป็นผู้ดำเนินงานว่า พิธีกองข้าวนิยมจัดหลังสงกรานต์ประมาณ 3-4 วัน แต่เดิมจะจัดบริเวณแหลมพาน แหลมท้าวเทว และบริเวณริมเขื่อนหน้าบ้านนายอำเภอ เรียงลำดับไปเป็นเวลา 3 วัน เมื่อถึงวันกองข้าว ชาวบ้านจะชักชวนกันนำอาหารคาวหวานไปที่ทะเล มีตัวแทนชาวบ้านคนหนึ่งเป็นผู้นำพิธีขอแบ่งอาหารจากบ้านต่าง ๆ มาใส่กระถงรวมกันไว้ที่ริมหาด จากนั้น จุดธูปเทียนร้องเชิญให้ภูตผีปีศาจมากิน เมื่อรูปหมตดอกผู้นำพิธีก็จะบอกให้ชาวบ้านร่วมกันรับประทานอาหารให้หมด แล้วทิ้งไว้ไม่นำกลับบ้าน เพื่อให้ทานแก้สัดว์บริเวณนั้น กระทั่งปี พ.ศ.2536 พิธีกองข้าวย้ายมาจัดบริเวณสำนักงานเทศบาลเพียงแห่งเดียว งานครั้งนั้นจัดเป็นงานใหญ่เพราะการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้มาร่วมจัดงานกับเทศบาลเมืองศรีราชา มีกิจกรรมบันเทิงหลากหลาย มีการละเล่นพื้นบ้าน แต่ชาวบ้านก็ยังคงนิยมทำพิธีที่ริมทะเลอยู่เช่นเดิม

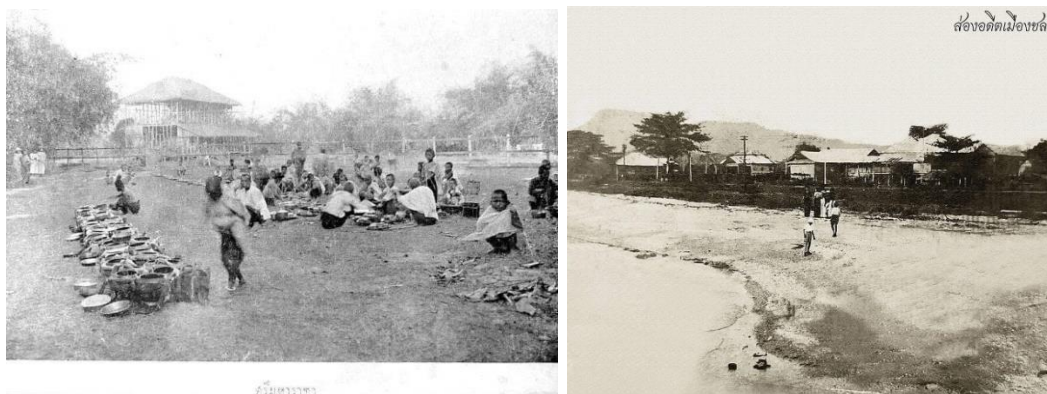
ในโครงการเสวนาหัวข้อ “สืบวิถีแห่งภูมิปัญญา กองข้าวศรีราชา ร้อยศรีธาเพื่อชุมชน” ที่จัดขึ้นเพื่อรวบรวมข้อมูลพิธีกองข้าวก่อนเสนอรายการขอขึ้นทะเบียนประเพณี

กองข้าวศรีราชาเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม บันทึกคำบอกเล่าของปราชญ์ชุมชนศรีราชาที่เคยร่วมพิธีกองข้าวในอดีตไว้ 2 คน คนแรกคือ นายธงชัย พิมพ์ชากุล อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร อายุ 75 ปี (พ.ศ.2561) ซึ่งเป็นผู้มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตเทศบาลเมืองศรีราชา บริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อสมุทรดำเล่าว่า ตามที่ได้เคยร่วมงานมา พิธีกองข้าวจัดขึ้น 3 แห่ง แห่งแรก คือที่เขื่อนหรือสวนสุขภาพในปัจจุบัน เดิมพื้นที่บริเวณนั้นเป็นชายหาด เรียกว่า หาดหน้าบ้านนายอำเภอเป็นที่ว่าการอำเภอเดิม แห่งที่ 2 จัดที่แหลมพาน แห่งที่ 3 จัดที่บ้านไร่หรือแหลมท้าวเทว ในอดีตพิธีกองข้าวจะจัดหลังงานทำบุญกลางบ้านที่ตลาดกิมฮวย หรือธนาคารกรุงไทยปัจจุบัน เมื่อทำบุญกลางบ้านเสร็จแล้ว พ่อแม่แม่มาก็จะนัดกองข้าวที่หน้าบ้านนายอำเภอในเย็นวันรุ่งขึ้น ในวันกองข้าว ชาวบ้านจะเตรียมข้าวปลาอาหารใส่ปิ่นโต จากนั้นแบ่งอาหารส่วนหนึ่งใส่กระถางวางรวมกันกับกระถางของบ้านอื่น ๆ ที่ชายหาด จุดธูปเทียนเช่นไหว้เจ้าป่าเจ้าเขา แม่คงคา วิญญาณผีไร้ญาติให้มารับเครื่องเช่น เมื่อธูปหมดดอก ก็จะทำอาหารอีกส่วนมารับประทานร่วมกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่ค่อยรับประทานอาหารของตนเอง แต่จะถือกระถางหรือที่ใส่อาหารเดินไปตามกลุ่มบ้านต่าง ๆ ขอสลบอาหารกันกิน ทำให้รู้สึกเหมือนเป็นพี่น้องกัน เมื่อตกตึกจึงพากันเก็บข้าวของกลับบ้านทิ้งอาหารที่เหลือไว้ให้สัตว์หรือภูตผีกิน การที่พิธีกองข้าวจัดหลายแห่งก็เพราะชุมชนแต่ละแห่งอยู่ใกล้กัน ตามที่เคยปรากฏมา วันกองข้าวที่หาดหน้าบ้านนายอำเภอ คนที่ท้ายตลาดไม่ค่อยไปร่วมเพราะเดินไกลกว่าจะถึง แต่จะไปกันมากที่พิธีกองข้าวแหลมท้าวเทว ส่วนพวกที่อยู่ตรงกลางเช่นชุมชนแหลมพานนั้นไปทุกที่ ทำให้รู้จักกัน

สำหรับนางรัตนา บรมัต ประธานชุมชนบ้านไร่ อายุ 70 ปี (พ.ศ.2561) ผู้ให้ข้อมูลคนที่สอง เล่าว่า ตามที่ได้สอบถามคนเฒ่าคนแก่ที่เป็นผู้นำพิธีกองข้าวในอดีต คือ ป้าอ่อนศรี มีศิริ อายุ 90 ปี ซึ่งสืบทอดการเป็นผู้ทำพิธีมาจากยายบุญ และยายแดง บัวคลี อีกทอดหนึ่ง ได้ข้อมูลว่า พิธีกองข้าวทำต่อจากงานสงกรานต์ที่จะมีพิธีทำบุญที่วัด ตั้งแต่วันที่ 11-15 เมษายน จากนั้น วันที่ 16-18 เมษายน จะจัดบุญกลางบ้านขึ้น 4 แห่ง ที่บริเวณบ้านปู่เฉื่อย ปู่ฉาย (ปัจจุบันคือบ้านนางรัตนา บรมัต) ที่บ้านโน และที่บ้านไร่ ตามลำดับ มีการก่อเจดีย์ทรายที่ชายหาดตอนเย็น ร้องรำทำเพลง กินเหล้า แล้วทำบุญตอนเช้า วันที่ 19 เมษายน เป็นวันทำพิธีทำบุญกลางบ้านวันสุดท้ายที่ชุมชนบ้านไร่ บริเวณบ้านยายแดง บัวคลี และจะทำพิธีกองข้าวในตอนเย็น เมื่อถึงเวลาชาวบ้านละแวกนั้นทั้งคนที่บ้านโน คนที่แหลมพาน จะมารวมตัวกันไปร่วมพิธีกองข้าวที่หัวถนน (ปัจจุบันคือ ส.บุญสร้าง) ซึ่งแต่เดิมยังเป็นทางเกวียน เมื่อถึงแล้วแบ่งอาหารจากปิ่นโตใส่กระถางใบตอง นำไปวางเรียงกันที่ถนน จากนั้น ยายแดงผู้นำพิธีจะกล่าวเชิญรุกขเทวดา เจ้าป่า เจ้าเขา สัมภเวสี ผีไม่มีญาติทั้งหลายให้มากินเครื่องเช่นไหว้ พร้อมกับบอกล่าวขอความคุ้มครองให้เดินทางปลอดภัย และขอให้ปกป้องรักษาไร่นา เสร็จแล้วจะมีชาวบ้านหนุ่มสาวและเด็ก ๆ นำดินหม้อ แป้งดินสอพอง มาเขียนหน้าเขียนตาให้เหมือนผีวิ่งออกมาจากป่า สมมติว่าเป็นผีที่ออกมากินข้าว พวกผีจะเที่ยวรวมกินอาหารในหม้อที่วางกองไว้ แต่ไม่กินอาหารจากกระถางเพราะเอาไว้ให้ผีจริง ๆ กิน เมื่อ ธูปหมดดอก จะมีคนจุด

ประทัดขึ้นเพื่อไล่ผีและเป็นสัญญาณว่าเวลาของผีจบแล้ว ต่อไปจะเป็นเวลาของคน คนที่แต่งเป็นผีก็จะถอดชุดออก เปลี่ยนเสื้อผ้ากลับมาเป็นคนเหมือนเดิม แล้วมาร่วมล้อมวงรับประทานอาหารกัน ตกค่ำ ก็จะพากันจุดไม้เท้าของกลับ คำว่าหม้อเทอาหารที่เหลือให้สัตว์กิน พิธีกองข้าวจะจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เพราะเชื่อว่าในธรรมชาติมีเจ้าป่าเจ้าเขา ผีนางไม้ รุกขเทวดา สัมภเวสีอาศัยอยู่ ดังนั้น เมื่อชาวบ้านเข้าไปทำไร่ทำนา ทำมาหากินก็ควรจะมีข้าวปลาอาหารไปเซ่นไหว้บ้างเพื่อให้ปกป้องรักษาไม่ทำอันตราย จึงกำหนดวันสุดท้ายของบุญกลางบ้านเป็นวันทำพิธีกองข้าวสืบต่อกันมา (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2561)

นอกจากข้อมูลที่สืบค้นได้จากหนังสือและรายงานสรุปโครงการเสวนา ประเพณีกองข้าวศรีราชาแล้ว ผู้วิจัยได้สอบถามผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับประเพณีกองข้าวศรีราชาเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์คุณสมวุฒิ สุนทรวิจิตร ประธานชมรมคนรักศรีราชา (สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2564) ได้ข้อมูลว่า เดิมประเพณีกองข้าวเป็นงานที่จัดขึ้นที่บางพระซึ่งเป็นเมืองที่เกิดขึ้นก่อนศรีราชา เมื่อคนบางพระย้ายมาอยู่ศรีราชาจึงนำประเพณีมาปฏิบัติต่อ แล้วกลายเป็นงานที่เทศบาลรับมานำเสนอเพื่อให้มีงานระดับท้องถิ่น ที่มาของกองข้าว เกิดจากคนตายเพราะโรคระบาด สมัยหนึ่ง ตายมากจนไม่ได้เผาศพ ทำได้เพียงห่อเสื่อแล้วฝังดินกลายเป็นป่าช้า ต่อมาคนรำลึกกันว่าผีดุ จึงจัดพิธีกองข้าวขึ้นเพื่อเลี้ยงผีให้คนทั้งหลายคลายความหวาดกลัวลง ประเพณีกองข้าวของศรีราชาจัดในช่วงหลังสงครามด์ เป็นการเลื่อนวันออกไป เพื่อไม่ให้มีงานหนักมากจนเกินกำลัง สถานที่จัดกองข้าวในอดีตมีหลายแห่ง แต่ละแห่งทำกันเอง แต่จะไล่เรียงกันไปเพื่อเอื้อให้ได้รวมกองข้าวกับชุมชนอื่นด้วย เช่น จัดพิธีที่หน้าท่าว่าการอำเภอเก่า ต่อด้วยแหลมพาน และปิดท้ายที่แหลมท้าวเทวา เมื่อถึงวันกองข้าวชาวบ้านจะเอาข้าวหม้อ แกงหม้อ มารวมกันที่ข้างถนน เสร็จแล้วแบ่งข้าวปลาอาหารส่วนหนึ่งรวมกันไว้เลี้ยงผี ทั้งผีบรรพบุรุษและผีไม่มีญาติปะปนกันไป มีคนนำจุดธูปทำพิธีเรียกผีมากินเครื่องเซ่นไหว้ เมื่อรูปหมตจึงล้อมวงกินข้าวกัน อาหารที่ทำมาร่วมพิธีแล้วแต่บ้าน ส่วนมากเป็นข้าวต้มขาว ต้มแดง ผัดหมี่แดง แกงส้มแบบชลบุรี (รสจัด) ทอดมัน ผัดเจ้าพระยา (คล้ายผัดเปรี้ยวหวานแต่ไม่ใส่แตงกวา) มีความเชื่อว่าอาหารที่นำมาร่วมพิธีกองข้าวจะต้องทิ้ง เพราะเอามาไหว้ผี ดังนั้น คนจะไม่กิน ที่ศรีราชาพิธีกองข้าวมักจัดล่าช้าออกไป เนื่องจากนิยมจัดต่อบุญกลางบ้าน จึงถือว่าเป็นพิธีปลายเสมือนว่าเมื่อทำบุญสงครามด์และบุญกลางบ้านเป็นพิธีต้นและพิธีกลางแล้ว ก็ต้องทำกองข้าวปิดท้ายด้วยเพื่อให้ครบถ้วนกระบวนการความ ปกติแล้วกองข้าวเป็นงานที่จะต้องจัดกันทุกปี เพราะหากไม่ทำแล้วมักรู้สึกไม่สบายใจ ปัจจุบันในเขตเมืองเทศบาลไม่มีพิธีกองข้าวแล้ว เนื่องจากไม่มีพื้นที่ ส่วนผู้ทำพิธีก็ยุ่งเกินกว่าจะมารวมตัวกัน และยุ่งเกินกว่าที่จะทำขึ้นเอง (สมวุฒิ สุนทรวิจิตร, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565)

ภาพที่ 26 พิธีกองข้าวศรีราชา พ.ศ.2449 และชายหาดหน้าบ้านพักนายอำเภอศรีราชา พ.ศ.2488
ที่มา: Facebook ส่องอดีตเมืองชล

ข.การประกอบพิธีกองข้าวในปัจจุบัน

ประเพณีกองข้าวศรีราชาขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเมื่อปี พ.ศ. 2556 จากการดำเนินงานของคณะทำงานที่รวบรวมข้อมูลเสนอกระทรวงวัฒนธรรมเพื่อประกาศเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามนโยบายของนายสนธยา คุณปลื้ม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมในเวลานั้น ปัจจุบันเทศบาลเมืองศรีราชาเป็นผู้ดำเนินงานจัดพิธีกองข้าว โดยได้ผนวกงานสงกรานต์กับพิธีกองข้าวเข้าเป็นงานเดียว และใช้ชื่อว่า “งานสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว” งานที่จัดขึ้นในปัจจุบันมีวัตถุประสงค์ 5 ข้อ ข้อแรก เพื่อให้มีการสืบทอด อนุรักษ์ ส่งเสริม ให้งานประเพณีกองข้าวศรีราชาปรากฏสืบไป ข้อสอง เพื่อเผยแพร่งานประเพณีกองข้าวศรีราชาให้ปรากฏแก่ประชาชนทั่วไป ข้อสาม เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนได้ทราบซึ่ง หวงแหน เกิดความประทับใจ ภาคภูมิใจในขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมที่ดั้งเดิม เพื่อจะได้ช่วยทำนุบำรุง รักษา ประเพณีกองข้าวซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ต่อไป ข้อสี่ เพื่อส่งเสริมความรัก สามัคคี ในหมู่คณะของท้องถิ่น ชุมชน ประชาชนโดยอาศัยกิจกรรมงานประเพณีกองข้าวเป็นสื่อ และข้อห้า เพื่อเผยแพร่ชื่อเสียงและส่งเสริมการท่องเที่ยวของอำเภอศรีราชา ในการจัดงาน เทศบาลเมืองศรีราชา ได้ว่าจ้างเอกชนเป็นผู้รับผิดชอบกิจกรรมฝ่ายต่าง ๆ เช่น การจัดพิธีบวงสรวงกองข้าว การจัดแสดง แสง สี เสียง การจัดรถขบวนแห่ การจัดแข่งขันกีฬาพื้นบ้านมวยดับจาก ใช้งบประมาณราว 2 ล้านบาทต่อปี

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามในงานสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว เมื่อวันที่ 19-21 เมษายน 2561 ได้เห็นกิจกรรมที่จัดขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

พิธีเปิดงานสงกรานต์ศรีมหาธาและประเพณีกองข้าว จัดขึ้น ณ เวทีกลาง สวนสุขภาพเกาะลอย ซึ่งเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทั้งหมดที่จะเกิดขึ้นในงานสงกรานต์ศรีมหาธาและประเพณีกองข้าว ในปีนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม พิธีเปิดเริ่มขึ้นเวลา 19.00 น. ของวันที่ 19 เมษายน 2561 เมื่อประธานในพิธี นายวิทยา คุณปลื้ม นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี เดินทางมาถึงแล้ว นายธานี รัตนานนท์ นายกเทศมนตรีเมืองศรีราชา กล่าวรายงานวัตถุประสงค์การจัดงาน มีเนื้อหาสาระกล่าวถึงการทำงานของเทศบาลเมืองศรีราชาที่มุ่งมั่นรักษาสืบทอดประเพณีกองข้าวให้คงอยู่ต่อไป อันจะเป็นการแสดงให้เห็นความโดดเด่นเข้มแข็งของศรีราชาที่เป็นทั้งเมืองที่เจริญก้าวหน้าและมีวัฒนธรรมประเพณีดีงาม จากนั้นมีการจุดพลุเป็นสัญลักษณ์แทนความรุ่งเรืองและแทนการเปิดงานกองข้าวศรีมหาธาประจำปี 2561 ที่ถือว่ามีค่าสำคัญเป็นพิเศษเนื่องจากเป็นปีที่เทศบาลเมืองศรีราชาก่อตั้งมาครบรอบ 70 ปี โดยมีนายอำเภอศรีราชา คณะผู้บริหาร สมาชิกสภาเทศบาลร่วมแสดงความยินดี นับได้ว่าพิธีเปิดงานสงกรานต์ศรีมหาธาและประเพณีกองข้าว เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่แสดงให้เห็นการเปลี่ยนงานประเพณีสงกรานต์เป็นเวทีแสดงตัวตนของนักการเมืองระดับท้องถิ่น ในบทบาทผู้สนับสนุนและให้ความสำคัญกับการสืบทอดวัฒนธรรมในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

บรรยากาศงานกลางคืน กิจกรรมในงานสงกรานต์ศรีมหาธาและประเพณีกองข้าว ตลอดเวลา 3 วัน ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่เน้นจัดในช่วงกลางคืน เนื่องจากเป็นเวลากลางคืนและอากาศเริ่มเย็นสบาย บรรยากาศภายในงานประกอบด้วยศิลปะวัฒนธรรมบนเวที เช่น การแสดงหุ่นละครเล็กคณะนาฏยศาลา การแสดงจำอวด มีการออกซุ้มร้านอาหารประจำถิ่นของชุมชนต่าง ๆ ในเขตเทศบาล การจัดจำหน่ายสินค้าภูมิปัญญาไทย ที่สำคัญคือ มีการจัดแข่งขันกีฬาพื้นบ้านมวยดับจากซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ สาขากีฬากฎิปัญญาไทย เมื่อปี 2556 และเชื่อว่ามึถิ่นกำเนิดที่อำเภอฉวม ศรีราชา ภายในงานนักท่องเที่ยวจะได้ชมการชกมวยดับจากสาธิตบนเวที และได้ชมการแข่งขันจริง มีทั้งที่แข่งโดยนักกีฬามืออาชีพและมือสมัครเล่นตลอดเวลา 3 วัน 3 คืนของการจัดงาน

แห่รถประเพณีสงกรานต์และประเพณีกองข้าว สิ่งที่เป็นไฮไลต์ของประเพณีสงกรานต์ศรีราชาฯ คือขบวนแห่รถบุปผชาติและขบวนแห่รถกองข้าว ซึ่งเทศบาลเมืองศรีราชาได้ใช้เป็นกิจกรรมแสดงการจัดงานสงกรานต์และงานกองข้าวประจำเมืองศรีราชา ในวันที่ผู้บริหารเทศบาล หน่วยงานภาครัฐ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นระดับต่าง ๆ เครือข่ายวัฒนธรรม สถาบันการศึกษา และองค์กรภาคเอกชนในศรีราชา เช่น โรงพยาบาลเอกชน ห้างสรรพสินค้า บริษัทโรงงานในนิคมอุตสาหกรรม ฯลฯ จะมารวมตัวกันอย่างพร้อมพรังเพื่อร่วมแสดงออกถึงการสืบทอดประเพณีกองข้าว และร่วมแข่งขันประกวดขบวนแห่งานกองข้าวศรีราชา ที่ เทศบาลเมืองศรีราชา

สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดกิจกรรมที่เป็นจุดเด่นมีภาพประชาสัมพันธ์ออกไป และสร้างสีสันบรรยากาศที่ครึกครื้นในแบบของงานสงกรานต์ ปัจจุบัน การประกวดขบวนรถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประกวดตกแต่งรถสวยงามรถความคิดสร้างสรรค์ และประกวดขบวนแห่ มีเกณฑ์การตัดสินพิจารณาจากเนื้อหาที่ต้องสื่อสารเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเพณีกองข้าว หรือความโดดเด่นของเมืองศรีราชา วัสดุที่ใช้ต้องทำจากดอกไม้ พืชไร่ และวัสดุท้องถิ่น นอกจากนี้ ต้องมีความสวยงาม แสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์ และมีความพร้อมเพรียง

การแห่รถประเพณีสงกรานต์และประเพณีกองข้าว ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจัดขึ้นในวันที่ 21 เมษายน 2561 หน่วยงานต่าง ๆ และรถแห่ทั้งหมด 37 ขบวน จะมาพร้อมกันที่หน้าสำนักงานเทศบาลเมืองศรีราชา รถแห่ขบวนแรกเริ่มปล่อยในเวลา 15.00 น. มีเส้นทางการแห่จากหน้านาฬิกาหน้าเทศบาลเมืองศรีราชาอ้อมไปทางสรรพสินค้าโรบินสัน โรงพยาบาลพญาไท แล้ววกกลับมาที่ถนนสายสวนสุขภาพเกาะลอย เพื่อเข้าสู่บริเวณงานที่สวนสุขภาพเกาะลอย ดังแผนผังต่อไปนี้

ภาพที่ 27 แผนผังเส้นทางการแห่รถประเพณีกองข้าวศรีราชา

จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมชมขบวนแห่รถกองข้าวศรีราชา ได้เห็นการนำเสนอรถสงกรานต์ที่สร้างสรรค์จากตำนานเรื่องธรรมาลภกุมารกับท้าวทศพรหม และรถแห่ประเพณีกองข้าวที่นำเสนอสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของศรีราชา ทั้งมิติวัฒนธรรมผ่านประเพณีกองข้าวที่เน้นย้ำเสมอตั้งแต่วันเปิดงานว่าเป็นประเพณีที่ชาวศรีราชาสืบทอดไว้ได้อย่างเหนียวแน่นเพียงแห่งเดียวขณะที่ชุมชนอื่นได้หยุดจัดงานกองข้าวไปตามประกาศของราชการ และมีตีประวัติศาสตร์ผ่านประวัติของจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีผู้ก่อตั้งเมืองศรีราชา ในเวลากว่า 2 ชั่วโมง ที่รอให้ขบวนแห่เคลื่อนเข้าสู่พื้นที่จัดงานครบทั้งหมด จะมีการเปิดเพลงตำนานกองข้าวศรีราชา เพลงแหล่งเก่าประวัติเมืองศรีราชา และพิธีกรเล่าพัฒนาการเมืองศรีราชาที่เปลี่ยนแปลงจากชุมชนประมงขนาดเล็กมาสู่เมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน ท่ามกลางการชมความสวยงามยิ่งใหญ่ของ

ชบวนแห่งในปี พ.ศ.2561 นี้ จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่เป็นพิเศษ เพื่อแสดงความยินดีต่อการครบรอบ 70 ปี การก่อตั้งเทศบาลเมืองศรีราชา และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเลือกให้ประเพณีกองข้าวศรีราชา เป็นตัวแทนประเพณีภาคตะวันออกในปีการท่องเที่ยววิถีไทย เก๋ไก้อย่างยั่งยืน โดยมีการแต่งกายในชุด ย้อนยุคตามกระแสละครเรื่องบุพเพสันนิวาส ซึ่งแตกต่างจากทุกปีที่จะนิยมสวมเสื้อคอกกลมลายดอก ตามนโยบายของผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี

พิธีบวงสรวงกองข้าว เป็นพิธีกรรมที่แสดงการสืบทอดประเพณีในบริบท สังคมศรีราชาที่พัฒนาเป็นเมืองที่เจริญและทันสมัย ในพิธีนี้จะมีผู้บริหารเทศบาล ผู้บริหารส่วน ราชการท้องถิ่น ข้าราชการ นักการเมืองระดับท้องถิ่น มาร่วมกันประกอบพิธีกรรม จึงเป็นพื้นที่ การเมืองวัฒนธรรมอีกช่วงเวลาหนึ่งที่เกิดขึ้นในงานประเพณีกองข้าวศรีราชา

องค์ประกอบของพิธีกองข้าว

ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม พิธีกองข้าวจัดในวันที่ 21 เมษายน 2561 องค์ประกอบของพิธีกรรมนี้ ประกอบด้วย องค์ประกอบของพิธีกองข้าวบวงสรวงประกอบด้วย ผู้จัด พิธีกรรม ได้แก่ เทศบาลเมืองศรีราชา ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พราหมณ์จากเทวสถานโบสถ์ พราหมณ์ นายกเทศมนตรีเมืองศรีราชา เป็นประธานในพิธี ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ได้แก่ บุคลากร พนักงาน ลูกจ้างในเทศบาลเมืองศรีราชา ประชาชนทั่วไป เครื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่ ประรำพิธี บายศรี เครื่องบวงสรวง อาหารคาว หวาน ของเซ่นไหว้ ได้แก่ ฮี้อแซ่ ก้วยเตี่ยวบก ปั้งบ แจงลอน เมี่ยงก้วยเตี่ยว ขนมเต่า ขนมก้นถั่ว กล้วยไข่แมงดา ผลไม้มงคล ขนมมงคล พวงมาลัยดอกไม้สด กระทิงใบตอง รูป แพนผังพิธีกรรมปรากฏดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 28 แพนผังพิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

พิธีกองข้าวศรีราชาในอดีตเป็นพิธีกรรมในชุมชนต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเพื่อ
บวงสรวงเทวดาและเซ่นไหว้ผีเพื่อความสงบร่มเย็นของชุมชนในวาระการเข้าสู่ปีใหม่ ปัจจุบัน พิธี
กองข้าวถูกรวมมาจัดเป็นงานเดียว โดยมีเทศบาลเมืองศรีราชาเป็นผู้ดำเนินการ และได้ตีความการ
รวมพิธีกรรมของชุมชนต่าง ๆ มาจัดรวมเป็นงานเดียวนี้ว่าเป็นการสื่อให้เห็นความมีเอกภาพของชุมชน

ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล ขั้นตอนการประกอบพิธีกองข้าวเริ่มจากการเตรียม
พื้นที่จัดพิธีกรรม ซึ่งประกอบด้วยปะรำพิธีบวงสรวงเทวดา สำหรับผู้บริหารมาประกอบพิธี และโต๊ะ
วางกระทงกองข้าว สำหรับประชาชนที่นำอาหารมาร่วมเซ่นไหว้ในงาน เวลา 17.00 น. เมื่อประธาน
ในพิธี นายธานี รัตนานนท์ นายกเทศมนตรีเมืองศรีราชา เดินทางมาถึง ประธานในฐานะตัวแทนชาว
ศรีราชาจะเป็นผู้เริ่มอ่านบทบวงสรวงกองข้าวเป็นทำนองเอื้อนเอ่ยเพื่ออัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาร่วม
พิธีกองข้าว ความว่า

ศรีสิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคล เราเหล่าชนยินดี

ทำพิธีกองข้าว บวงสรวงปวงเหล่าเทพเทวา

ทุกทิศานุทิศ สลิตทั่วทุกสถาน

ทั้งวิญญูณบรรพชน ยังหนให้ชาติศาสนา

สืบวัฒนาสถาพร โปรดชุมนุมสมเอย

ได้ประธานพรชัย ทุกคนล้วนรักดี

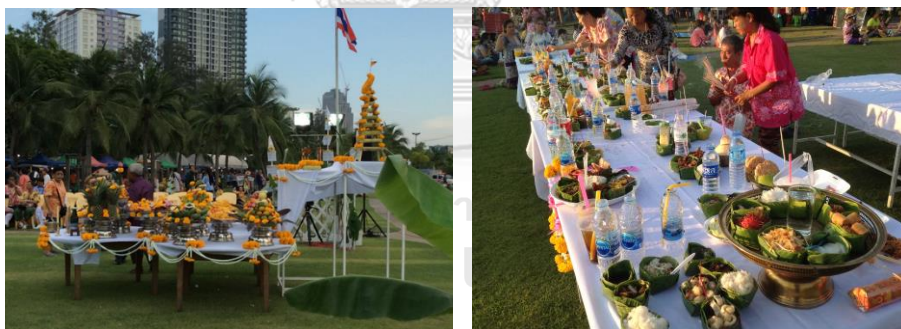
มาสามัคคีชุมนุมกัน อภิวันเทพเจ้า

ทั้งเหล่าสัมภเวสี เป็นเทพพลีเปรตพลี ณ โอกาสนี้ด้วยเทอญ

หลังจากนั้น คณะพราหมณ์จะประโคมดนตรี เป่าสังข์ หัวหน้าพราหมณ์จะ
เริ่มประกอบพิธีอัญเชิญเทพ เทวดาอารักษ์ และบอกกล่าวภุมตีให้มารับเครื่องเซ่นไหว้ที่ชาวศรีราชาได้
ตระเตรียมไว้ โดยมีเนื้อความบวงสรวงดังนี้

“ณ บัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนชาวศรีราชา ขอน้อมเกล้าอัญเชิญ เทพยดา เหล่าเทพเจ้าทั้งหลาย ซึ่งสิงสถิตอยู่ในสวรรค์ ชั้นเทพ รูปภพ และภูมิเทวดา ที่สถิตอยู่ใน วิมานเหนือยอดเขากี้ดี ในอากาศกี้ดี ในเกาะกี้ดี ในแวนแคว้นกี้ดี ในบ้านกี้ดี ในต้นพฤษภาแลป่าช้ฎ กี้ดี มาพร้อมกันในที่นี้เพื่อจะได้เป็นสักขีพยานในงานพิธีกองข้าวในวันนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลาย จักได้อ น้อมถวายเครื่องสักการะและอาหารคาวหวาน พร้อมผลไม้ บายศรี แต่ทวยเทพ ที่ได้โปรดประทานพร ให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้าแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายสิ้นกาลนานเทอญ พร้อมกันนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอ อัญเชิญผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งสิงสถิตอยู่ ณ ที่นี้ และบริเวณใกล้เคียงได้โปรดมารับอาหารคาวหวาน พร้อมผลไม้ ซึ่งข้าพเจ้าทั้งหลายได้เซ่นสรวง ณ ที่นี้ด้วยเทอญ”

เมื่อจบขั้นตอนอัญเชิญเทวดาและภูตผีแล้ว ประธานในพิธีและคณะผู้บริหาร จะร่วมกันปักธูปถวายเครื่องบวงสรวง โปรยข้าวตอกดอกไม้ และเหล่านางรำออกมารำแสดงความ ยินดีที่ประกอบพิธีกรรมสำเร็จลุล่วง หลังจากนั้น ผู้บริหารจะเดินทางไปบริเวณหน้าเวทีเพื่อชม การแสดงและร่วมรับประทานอาหารอันเป็นขั้นตอนที่เชื่อมโยงจากธรรมเนียมงานกองข้าวที่เมื่อ ประกอบพิธีเสร็จสิ้นแล้วจะล้อมวงรับประทานอาหารร่วมกัน ขณะที่ประชาชนทั่วไปจะเริ่มประกอบ พิธีเช่นไหว้ผี ด้วยการแบ่งอาหารใส่กระถางใบตอง จตุรรูป 1 ดอก บอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง สัมภเวสีให้ มารับเครื่องเซ่นไหว้ที่ตนเตรียมมา

ภาพที่ 29 พิธีกองข้าวศรีราชา

พิธีกองข้าวศรีราชาที่จัดขึ้นในปัจจุบันได้ถูกปรับเปลี่ยนรายละเอียดเพื่อให้ เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทและวัตถุประสงค์ของผู้จัดงาน โดยเฉพาะการขาดผู้ประกอบพิธีกรรม จากชุมชนและความประสงค์ของเทศบาลที่ต้องการให้พิธีกรรมมีขั้นตอนที่ถูกต้อง ทำให้มีพราหมณ์ เข้ามาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมแทน และยกระดับให้พิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์กลายเป็นสัญลักษณ์ หลักของงาน ขณะที่การนำกระถางอาหารมากองข้าวลดบทบาทลง กลายเป็นส่วนหนึ่งของพิธี บวงสรวงเทวดา

ค. การจัดงานสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าวใน สถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

งานสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าวเป็นงานที่ต้องจัดต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี เพราะความเชื่อที่สืบเนื่องจากอดีตประการหนึ่ง และเพื่อสานต่ออัตลักษณ์ของศรีราชาในฐานะท้องถิ่นเดียวที่สามารถสืบทอดพิธีกองข้าวอย่างต่อเนื่องไม่เคยขาดมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม สถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2563 ประกอบกับข้อสั่งการของผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีที่ขอความร่วมมือให้ทุกภาคส่วนงดจัดกิจกรรมสงกรานต์ในพื้นที่จังหวัดชลบุรี ทำให้เทศบาลเมืองศรีราชาต้องประกาศยกเลิกการจัดงานสงกรานต์ศรีมหาราชา ประจำปี 2563 ไปเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2563 ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์ จำสืบอก จิรศักดิ์ บุญนาค ให้ข้อมูลว่า ผู้บริหารนำโดยนายธานี รัตนานนท์ และสมาชิกสภาเทศบาล ยังคงจัดพิธีกองข้าวขึ้นที่สวนสุขภาพเกาะลอย ในวันที่ 21 เมษายน 2563 เช่นเดิม แต่เป็นการประกอบพิธีขึ้นเอง ไม่ได้เชิญพราหมณ์ และใช้งบประมาณส่วนตัว ในพิธีจะมีเพียงผู้บริหารและเจ้าหน้าที่เทศบาลจำนวนไม่เกิน 20 คน นำบายศรี อาหารคาวหวาน ผลไม้ ตั้งโต๊ะบวงสรวง กล่าวอัญเชิญเทวดาอารักษ์และผีต่าง ๆ ให้มารับเครื่องสังเวยตามประเพณีที่เคยปฏิบัติมา นอกจากนี้จะเป็นการแสดงการสืบทอดพิธีกองข้าวศรีราชาที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีแล้ว ก็มุ่งหวังว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยคุ้มครองไม่ให้สถานการณ์โรคระบาดเลวร้ายลงไป (จิรศักดิ์ บุญนาค, สัมภาษณ์, 4 พฤศจิกายน 2564)

ในปี 2564 เทศบาลเมืองศรีราชาได้เตรียมการที่จะจัดงานสงกรานต์ศรีมหาราชา ภายใต้มาตรการควบคุมโรคของกระทรวงสาธารณสุข โดยมีแผนที่จะขยายพื้นที่จัดงานออกไปถึงเกาะลอยเพื่อลดความแออัดของประชาชน และลดกิจกรรมขบวนแห่ เพื่อเป็นงานในวิถีนิวนอร์มัล ที่ยังคงไว้ซึ่งการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมที่มีมาอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตาม เมื่อสถานการณ์ติดเชื้อไวรัสสายพันธุ์เดลต้ารุนแรงขึ้นอีกในเดือนเมษายน 2564 จึงลดกิจกรรมลงเหลือเพียงพิธีบวงสรวง โดยขออนุญาตจากอำเภอศรีราชาในการจัดงานตามกฎหมาย และจำกัดจำนวนคนเข้าร่วมงานไม่เกิน 50 คน ซึ่งจะต้องแจ้งรายชื่อก่อนล่วงหน้าและต้องปฏิบัติตามมาตรการเว้นระยะห่าง สวมหน้ากากอนามัย ล้างมือด้วยเจลแอลกอฮอล์ และมีอุณหภูมิร่างกายไม่เกิน 38 องศาเซลเซียส พิธีกองข้าวในปี 2564 จัดขึ้นในวันที่ 21 เมษายน 2564 บริเวณลานหน้าสำนักงานเทศบาลเมืองศรีราชา ผู้ร่วมพิธีประกอบด้วยนายฉัตรชัย ทิมกระจ่าง นายกเทศมนตรีเมืองศรีราชา คณะผู้บริหารเทศบาล หัวหน้าส่วนราชการ พนักงานเทศบาล โดยมีคณะพราหมณ์จากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีบวงสรวง ขั้นตอนเริ่มตั้งแต่ เวลา 17.30 น. นายกเทศมนตรีอ่านบทบวงสรวงกองข้าว จากนั้นคณะพราหมณ์ประกอบดนตรี เป่าแตรสังข์ หัวหน้าพราหมณ์กล่าวอัญเชิญเทพ เทวดาอารักษ์ และบอกกล่าวภูตผีให้มารับเครื่องเซ่นไหว้ เสร็จแล้วปฎิบัติบายศรีบวงสรวง

โปรยข้าวตอกดอกไม้ และเหล่านางรำออกมารำอวยพร กล่าวได้ว่าการจัดพิธีกองข้าวบวงสรวงทั้งในปี 2563 และปี 2564 ไม่เพียงเป็นการสืบทอดพิธีกรรมให้คงอยู่เท่านั้น หากแต่ยังแสดงให้เห็นความคิดของภาครัฐที่ต้องการควบคุมความหมายของการเป็นพื้นที่ที่จัดงานกองข้าวมาอย่างต่อเนื่องเพียงที่เดียวของศรีราชา ซึ่งได้ใช้สื่อสารกับคนนอกตลอดมาให้คงอยู่ต่อไปอีกด้วย

ภาพที่ 30 เทศบาลเมืองศรีราชาจัดพิธีกองข้าวในสถานการณ์การแพร่ระบาดเชื้อโควิด 19 ปี 2563
ที่มา: <https://web.facebook.com/นายธานี รัตนานนท์ นายกเทศมนตรีเมืองศรีราชา>

ภาพที่ 31 เทศบาลเมืองศรีราชาจัดพิธีกองข้าวในสถานการณ์การแพร่ระบาดเชื้อโควิด 19 ปี 2564
ที่มา: <https://web.facebook.com/เทศบาลเมืองศรีราชา>

3.2.1.1.4 ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ ชาวบางพระมี

ความเชื่อว่าพญายมเป็นเทพแห่งความตายและเป็นนายแห่งผีทั้งปวง การบูชาพญายมจึงเป็นเกราะป้องกันภัยให้พ้นจากการรังควานของวิญญาณร้าย ช่วยให้แคล้วคลาดปลอดภัย และห่างไกลจากความเจ็บป่วย ทุกปีเมื่อเข้าสู่เทศกาลสงกรานต์ ชาวบางพระจึงร่วมกันประกอบพิธีสักการะบวงสรวงองค์พญายมเพื่อแสดงความเคารพและตอบแทนที่องค์พญายมคุ้มครองภยันตรายทำให้อยู่เย็นเป็นสุขมาตลอดปี ในพิธีจะมีการอธิษฐานฝากเคราะห์ร้ายในปีเก่าตลอดจนโรคภัยไข้เจ็บไว้กับองค์พญายม แล้วแห่รูปปั้นองค์พญายมไปลอยออกทะเล เชื่อว่าการจากไปของพญายมเป็นเครื่องหมายของการเริ่มต้นสิ่งดี ๆ เพราะเคราะห์ร้ายทั้งปวงได้ถูกองค์พญายมนำออกไปแล้ว

ปัจจุบัน ชาวบางพระยังคงสืบทอดประเพณีแห่พญายมที่มีมานานกว่าร้อยปี โดยจะประกอบพิธีบวงสรวงขึ้นในวันที่ 18 เมษายน แต่นอกจากนี้ ประเพณีแห่พญายมยังได้รับการนำเสนอเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลด้วย ถือเป็นสัญลักษณ์ของตำบลบางพระที่ไม่เพียงใช้ต้อนรับพื้นที่ท่องเที่ยว หากแต่ยังเป็นอัตลักษณ์ประจำถิ่นที่ใช้แสดงตัวตนในบริบทสังคมปัจจุบัน ดังปรากฏในคำขวัญประจำเทศบาลตำบลที่ว่า “อาหารทะเลรสล้ำ แหล่งธรรมลือเลื่อง เมืองสามพระดี ประเพณีแห่พญายม ชมพระพุทธรูปร้อยปี” และยังได้รับรองขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ประจำปี 2556 ด้านแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาลต่าง ๆ ด้วย จึงนับได้ว่าประเพณีแห่พญายมเป็นประเพณีที่บทบาทสำคัญต่อบางพระทั้งทางด้านเศรษฐกิจและทางสังคม

ก.เรื่องเล่าประวัติความเป็นมาของประเพณีแห่พญายม

เดิมชาวบางพระนับถือเทวดาอารักษ์ พระภูมิเจ้าที่ และเช่นไหว้ภูตผีต่าง ๆ เพื่อขอความคุ้มครองให้ปลอดภัยจากอันตรายในการเดินทางและโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ เนื่องจากสภาพพื้นที่ของบางพระก่อนมีถนนสุขุมวิทตัดผ่านเป็นป่าไม้รกทึบ แม้กระทั่งหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กันก็ไปมาหาสู่กันลำบากเพราะต้องผ่านป่าโดยใช้ทางเกวียนตัดเข้าไป ที่มาของประเพณีแห่พญายมเกิดจากสภาพภูมิศาสตร์ดังกล่าวของบางพระที่เป็นป่าและอยู่ใกล้ทะเล ชาวบ้านเจ็บป่วยเป็นไข้ป่าเป็นประจำ จึงสร้างพญายมขึ้นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจ จากการสัมภาษณ์นายสมเจตน์ เกตุวัตตา นายกเทศมนตรีตำบลบางพระ ให้ข้อมูลว่า การบูชาพญายมเกิดขึ้นจากปีหนึ่งประมาณ พ.ศ.2442 เกิดโรคไข้ป่า มาลาเรียระบาดหนักในบางพระ ในตอนนั้นการแพทย์ไม่เจริญ ไม่มียารักษาและคนตายมาก จึงมีผู้คิดสร้างหุ่นพญายมขึ้นบูชาแทนการบนบานพระภูมิเจ้าที่ ปรากฏว่าโรคระบาดค่อย ๆ คลี่คลายลง ชาวบ้านจึงถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบมาที่ต้องจัดพิธีบวงสรวงองค์พญายมเพื่อฝากโรคภัยไข้เจ็บเป็นประจำทุกปี (สมเจตน์ เกตุวัตตา, **สัมภาษณ์**, 6 มกราคม 2565) นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลเล่าว่า ที่มาของการบูชาพญายมเกิดจากคนที่เข้าไปล่าสัตว์หาของป่า นำโรคมาลาเรียมาแพร่ในชุมชน ทำให้คนเจ็บป่วยล้มตายจำนวนมาก วันหนึ่งมีชาวบ้านฝันว่า ต้องปั้นองค์พญายมและให้ชาวบ้านมารวมตัวกันที่กลางลานบ้านเพื่อทำพิธีบวงสรวง เช่นไหว้ ขอขมาลาโทษฝากความทุกข์โรคภัยไข้เจ็บแล้วนำองค์พญายมไปลอยในทะเล ปรากฏว่าเมื่อทำตามดั่งนั้นคนเจ็บป่วยก็ค่อย ๆ ลดลง จึงเกิดความเชื่อถือศรัทธา และปฏิบัติสืบมาเป็นประเพณี (รายการทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประเพณีแห่พญายมบางพระ, 2556)

ข. ประเพณีสงกรานต์และการประกอบพิธีบวงสรวงและแห่พญายมของ ชาวบางพระในอดีต

ก่อนที่จะเกิดประเพณีแห่พญายมขึ้นในปี พ.ศ.2442 ในอดีตชุมชนบางพระมีประเพณีทำบุญเนื่องในวันสงกรานต์เพื่อความเป็นสิริมงคลในการขึ้นปีใหม่ จากข้อมูลที่ทัศนีย์ ทานตวณิช (2555: 89-90) บันทึกไว้ จากคำบอกเล่าของนายนพ บรรเจิด สรุปลงได้ว่า พิธีกรรมในวันสงกรานต์ของชาวบางพระในอดีตจะ เริ่มตั้งแต่วันที่ 11 เมษายน จนถึงวันที่ 13 เมษายน ในวันสงกรานต์มีการทำบุญ ตักบาตร อุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษที่วัดบางพระวรวิหารในช่วงเช้า จากนั้นตอนบ่ายของวันที่ 12 เมษายน มีประเพณีขนทรายเข้าวัด ก่อเจดีย์ทราย และทำบุญฉลองพระทราย ในวันที่ 13 เมษายน นอกจากนี้ ตลอดวันสงกรานต์จะมีการละเล่นสนุกสนานของชาวบ้านในชุมชนในช่วงเย็น เช่น เล่นลูกช่วง ตีจับ สะบ้า ชักเย่อ และมีเล่นเชิฎผี เช่น เชิฎแม่ศรี ผีลอบ ผีลิง ที่ลานบ้านหรือชายทะเลด้วย (ทัศนีย์ ทานตวณิช, 2555: 89)

หลังจากมหาสงกรานต์ผ่านไปแล้ว ตั้งแต่วันที่ 14 เมษายน เป็นต้นไป พระจากวัดบางพระจะออกไปทำบุญเข้าตามจุดต่าง ๆ ของชุมชน ตั้งแต่บ่อลำเจียก บ่อทำบุญ⁷ กลางบ้าน และท้ายบ้าน ซึ่งอยู่ติดกับคลองสุครีพ ในการทำบุญที่ปากคลองสุครีพอันเป็นชุมชนแห่งสุดท้ายก่อนปิดสงกรานต์บางพระ จะมีงานกองข้าวด้วย จากคำบอกเล่าของนายนพ บรรเจิด ในเอกสาร **ย้อนรอยเมืองบางพระ** บันทึกว่า พิธีกองข้าวที่บางพระจัดขึ้นที่ฝั่งคลองทิศเหนือและทิศใต้ของคลองสุครีพ เพื่อเช่นสังเวศน์สมณเวสตีต่าง ๆ ที่ตายจากเหตุเรือล่ม หรือจมน้ำตาย เมื่อถึงวันกองข้าวชาวบ้านจะทำอาหารคาวหวานมาที่ชายหาดบางพระในตอนเย็น จากนั้นแบ่งอาหารใส่กระทงใบตองกองรวมกันไว้ เสร็จแล้วจุดธูปเชิญสมณเวสตีให้มากินอาหาร เมื่อธูปหมดดอกจึงนำอาหารอีกส่วนที่แบ่งไว้มาล้อมวงแบ่งกันกิน หากเหลือก็จะทิ้งไว้ไม่นำกลับบ้าน เพื่อให้ทานสัตว์ได้กินต่อ ระหว่างที่รับประทานอาหารร่วมกันอยู่จะมีการละเล่นกีฬาพื้นบ้าน เช่น เล่นอ้อมสาวลงน้ำ แข่งชักเย่อของคนสองฝั่งคลอง เล่นตีจับ มอญซ่อนผ้า ฯลฯ ถือเป็นเวลาที่คนสองฝั่งคลองได้ร่วมเล่นสนุกด้วยกัน เป็นการเสริมสร้างความสามัคคี ตกตึกก็จะพากันเก็บข้าวของกลับบ้าน ชาวบ้านบางส่วนจะรวมตัวกันเล่นเข้าผีที่ลานบ้านนายเทียน บุญมา จนตึก มีทั้งเข้าผีแม่ศรี เข้าทรงเสือ เข้าทรงลิงลม (2552: 49) ปัจจุบัน ประเพณีกองข้าวของชาวบางพระย้ายไปจัดที่บ่อทำบุญ ทำพิธีในวันที่ 15 เมษายน เนื่องจากตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา หลังมีการสร้างอ่างเก็บน้ำบางพระ ไม่มีน้ำไหลลงคลอง อีกทั้งบริษัทแป้งมัน เอสอาร์ จำกัด ปล่อยากกแป้งมันสำปะหลังลงคลอง เป็นเหตุให้น้ำเน่าเหม็น จนไม่สามารถจัดงานกองข้าวที่ปากคลองได้อีกต่อไป (เทศบาลตำบลบางพระ, 2552)

⁷ เหตุที่เรียกว่า บ่อทำบุญ เพราะเป็นสถานที่ทำบุญตักบาตรพระทรายน้ำไหลในเทศกาลสงกรานต์ เป็นบ่อที่มีน้ำใสมาก เป็นน้ำตกไหลมาจากเนินเขาไปลงทะเล เป็นน้ำซึม หน้าน้ำสูงขึ้นมาเสมอคืน มีน้ำตลอดปี

ประเพณีแห่พญายมมีความสัมพันธ์กับประเพณีกองข้าว เชื่อกันว่าสัมภเวสีที่เชิญมากินอาหารในวันกองข้าวคงวนเวียนอยู่ในพื้นที่บางพระทำให้คนเจ็บป่วย จึงจัดพิธีบูชาพญายมสร้างเจ้าแห่งผีให้มาสิ่งสู่ที่รูปพญายม เพื่อฝากทุกข์โศก โรคภัย และให้องค์พญายมเก็บสัมภเวสีกลับไป เชื่อว่าเมื่อได้ทำพิธีนี้แล้วชาวบ้านก็จะอยู่กันอย่างมีความสุขเพราะได้ปลดปล่อยสิ่งชั่วร้ายออกไปทิ้งทะเลแล้ว

ตามคำบอกเล่าของนายทองดำ รักจิต อดีตกำนันตำบลบางพระ ที่บันทึกไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง **ประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบางพระ** กล่าวว่า ประเพณีแห่พญายมจัดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2442 โดยทำรวมกับพิธีกองข้าว ในอดีตเป็นงานของชาวตลาดล่างและชาวบ้านไร่⁸ ปีแรกเริ่มสร้างหุ่นพญายมขึ้นที่บ้านกำนันเป๊ะ บัวเขียว ซึ่งตั้งอยู่บริเวณปากคลองบางพระ ประมาณปี พ.ศ.2496 ย้ายมาสร้างหุ่นที่อีกฝั่งคลอง บริเวณบ้านนายต๋อย บัวเขียว ซึ่งอยู่ติดชายทะเลหลังวัดเขาพระพุทธรูปบางพระ ปี พ.ศ.2507 การสร้างหุ่นพญายมย้ายไปทำที่สี่แยกคอเขาบางพระ ต่อมา เมื่อที่ดินบริเวณแยกคอเขาบางพระถูกเวนคืนเพื่อสร้างทางรถไฟสายฉะเชิงเทรา-สัตหีบ จึงย้ายไปสร้างหุ่นที่ถนนเข้าอ่างเก็บน้ำบางพระ ซึ่งเป็นบ้านของนายอิน นางริด บัวเขียว และได้ย้ายมาสร้างหุ่นที่บ้านนายทรง เสริมศรี ซึ่งอยู่ฝั่งซ้ายของถนนเข้าอ่างเก็บน้ำบางพระในอีก 2 ปี ต่อมา (ทัศนีย์ ทานตวนิช, 2555: 92)

การสร้างหุ่นพญายมในสมัยแรกทำขึ้นง่าย ๆ จากฝีมือของชาวบ้าน ก่อนวันแห่พญายมประมาณ 2 วัน ชาวบ้านจะมาช่วยกันสร้างหุ่นโดยใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นประกอบขึ้นมา เช่น ใช้ไม้ไผ่สานทำเป็นโครงร่างกาย อุดด้วยฟางข้าวประกอบขึ้นเป็นตัว ปะด้วยกระดาษ ใช้หม้อดินทำศีรษะ ผิวกายใช้ลูกเสมาคั้นเอาน้ำซึ่งมีสีแดงทา ส่วนดวงตาทำด้วยผลหมากสุก เน้นให้ดูน่ากลัว เสร็จแล้วใช้ไม้ไผ่ทำเป็นเสลี่ยงสำหรับหามองค์พญายมไปลอยลงทะเล (เทศบาลตำบลบางพระ, 2552: 49) CHULALONGKORN UNIVERSITY

วันแห่พญายมในอดีตเริ่มประมาณวันที่ 18 เมษายน ในวันสุกดิบ ชาวบ้านจะนำหุ่นพญายมมาตั้งไว้กลางลาน นิมนต์พระ 9 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์เย็นแล้วสวดเบิกเนตร

⁸ บ้านไร่ดินแดง หมู่ 4 ในอดีตเป็นป่า เหตุที่เรียกว่าบ้านไร่ดินแดงเนื่องจากพื้นดินมีสีแดงจัด มีเรื่องเล่าว่า สมัยก่อนบ้านไร่ดินแดงเป็นเมืองชิตขิน เมื่อครั้งทรมที่ท้าพาลีให้ต่อสู้กับตน พาลีรับปากและนัดให้ไปต่อสู้ในถ้ำเขาฉลาก ก่อนเข้าถ้ำไปได้สั่งสุครีพน้องชายว่า ถ้าเลือดขันแสดงว่าเป็นเลือดของทรม แต่ถ้ามีเลือดใสไหลออกมาจากถ้ำเป็นเลือดของตนให้เอาหินปิดปากถ้ำไว้ในระหว่างต่อสู้เกิดฝนตกหนัก พาลีสามารถฆาตรพาลีได้ แต่เลือดของทรมที่ไหลออกมาจากถ้ำปนกับน้ำฝนทำให้เลือดใส สุครีพคิดว่า เป็นเลือดของพาลีจึงเอาหินปิดปากถ้ำไว้ เลือดของทรมที่ไหลจากหน้าถ้ำเขาฉลากลงมาทำให้ดินกลายเป็นสีแดงจัด จึงเรียกว่าบ้านไร่ดินแดง หลังจากพาลีออกมาจากถ้ำ ด้วยความโกรธจึงจับสุครีพเหวี่ยงไปตกตรงที่เรียกว่าหัวโกรก สุครีพเสียใจมาก ร้องไห้จนน้ำตาไหลไปตามลำห้วย ลำห้วยนั้นจึงได้ชื่อว่าห้วยสุครีพ ส่วนหัวของทรม พาลีห่มออกไปตกที่ริมทะเล ตรงนั้นจึงเรียกว่า หินหัวกระเบื้อง ปัจจุบันจมไปแล้ว (เทศบาลตำบลบางพระ, 2552: 12)

รุ่งเช้า มีพิธีทำบุญเลี้ยงพระ ก่อพระทราย รอนจนเวลาบ่ายประมาณ 16.00 น. จึงจัดขบวนแห่กลองยาว มีพวกผู้ชายหามเสลี่ยงหุ้มพญายมลงไปตั้งที่ชายทะเลท้ายบ้านเพื่อรอทำพิธีบวงสรวงในเวลาพลบค่ำ มีชาวบ้านร่วมแห่หลายร้อยคน ในวันนี้ ที่ชายหาดบางพระจะมีพิธีกองข้าวในตอนเย็นก่อน ชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหารมากอง เช่น ส้มภวนเสี เจ้าที่เจ้าทาง มีการเล่นที่ชายหาด ส่วนใหญ่เป็นการเล่นแข่งกันระหว่างชาวบ้าน 2 ฝั่งคลอง พอได้เวลาน้ำลง พระสงฆ์ 9 รูปสวดชัยมงคลคาถา จากนั้นชาวบ้านจะจุดธูปคนละ 1 ดอก ปักที่กระถางหน้าที่ประทับองค์พญายมซึ่งหันออกสู่ทะเล อธิษฐานขอให้องค์พญายมนำสิ่งไม่ดีทั้งหลายไปจากครอบครัวตน จากนั้นพวกผู้ชายจะช่วยกันหามหุ้มพญายมเดินลงไปในทะเลจนถึงเพียงคอ พอที่คลื่นจะพาพญายมให้ลอยออกไปได้ ก็จะปล่อยพญายมออกไป เพื่อให้พญายมนำความทุกข์โศก โรคภัยไข้เจ็บและความตายออกไปจากบางพระ (ทัศนีย์ ทานตวณิช, 2555: 93)

ภาพที่ 32 ขบวนแห่องค์พญายม ปี พ.ศ. 2522

ที่มา: <http://www.rmutto.ac.th/index>.

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ค. ประเพณีสงกรานต์และการประกอบพิธีบวงสรวงและแห่พญายมในปัจจุบัน

ชาวตำบลบางพระได้สืบสานประเพณีแห่พญายมมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการสร้างหุ้มพญายมมีการสืบทอดในหมู่ญาติผู้ที่เคยสร้างหุ้มและเพื่อนบ้านใกล้เคียง อย่างไรก็ตาม การก่อตั้งสุขาภิบาลบางพระ ในปี พ.ศ. 2506 ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้ประเพณีแห่พญายมขยายเป็นงานระดับตำบล จากการสัมภาษณ์ นายสมเจตน์ เกตุวัตถา นายกเทศมนตรีตำบลบางพระให้ข้อมูลว่า หน่วยงานรัฐได้เข้าไปมีส่วนร่วมทำงานประเพณีแห่พญายมตั้งแต่เป็นสุขาภิบาลบางพระ ขณะนั้นเป็นการเข้าไปร่วมกับชาวบ้าน กิจกรรมมีเพียงการแห่พญายมและบวงสรวงที่ชายหาดบางพระ ซึ่งชาวบ้านก็เป็นผู้จัดเตรียมอาหารมากันเอง ต่อมา เมื่อมีพระราชบัญญัติกระจาย

อำนาจสู่ท้องถิ่น เกิดเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลบางพระในปี พ.ศ.2538 และเทศบาลตำบลบางพระ ในปี พ.ศ.2542⁹ ทำให้หน่วยงานรัฐมีรายได้และสามารถจัดสรรงบประมาณไปช่วยจัดงานได้มากขึ้น ประเพณีแห่พญายมจึงขยายเป็นงานที่ใหญ่ขึ้น จากการมีขบวนแห่ที่ยิ่งใหญ่ เพราะมีหลายหน่วยงานทั้งในตำบลบางพระและในจังหวัดชลบุรีเข้าร่วม รวมถึงหมู่บ้านอื่น ๆ ของบางพระก็ได้มาร่วมแห่ด้วย การปั้นองค์พญายมมีรูปร่างส่วนสัดส่วนสวยงามมากขึ้น ผิดจากในอดีตที่ไม่ค่อยเหมือนพญายมมากนัก การประกอบพิธีบวงสรวงและปล่อยพญายมเป็นพิธีการมากขึ้น มีการใช้รถกระบะแห่องค์พญายมแทนเสลี่ยงคานหาม และมีเรือประมงลากจูงแพแทนประทับองค์พญายมไปปล่อยปากอ่าวแทนการรอให้คลื่นซัดไป นอกจากนี้ ในงานยังมีกิจกรรมการละเล่นหลากหลาย มีวงดนตรี รำวงพื้นบ้าน ทำให้มีคนมาร่วมงานมากกว่าเดิม (สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565) กล่าวได้ว่าการเข้ามาดำเนินงานของหน่วยงานรัฐได้ยกระดับให้ประเพณีแห่พญายมกลายเป็นประเพณีของตำบลบางพระมิใช่แค่การจัดงานของชุมชนสองฝั่งคลองดังที่เคยเป็นมา

ภาพที่ 33 การบวงสรวงพญายมในอดีต

ที่มา: <http://www.rmutto.ac.th/index>.

ปัจจุบันประเพณีแห่พญายมดำเนินงานโดยเทศบาลตำบลบางพระ มีลักษณะเป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อสืบสานประเพณีของท้องถิ่นและเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบางพระในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล จังหวัดชลบุรี โดยใช้ชื่อว่า “ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ” ซึ่งเป็นการรวมประเพณีสงกรานต์และประเพณีแห่พญายมมาจัดรวมอยู่ในโครงการเดียว ถือเป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของตำบล ปัจจุบัน เทศบาลได้จัดสรรงบประมาณเพื่อผลักดันให้ประเพณีแห่พญายมมีชื่อเสียงมากขึ้น ทั้งการพัฒนารูปแบบขบวนแห่ พิธีบวงสรวง กิจกรรมบันเทิงในงาน โดยสร้างสรรค์ขึ้นจากคติชนเกี่ยวกับองค์พญายม

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามในงานประเพณีแห่พญายมสงกรานต์บางพระ เมื่อวันที่ 17-18 เมษายน 2561 ได้เห็นกิจกรรมที่จัดขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

⁹ ตำบลบางพระจัดตั้งเป็นสุขาภิบาล เมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ.2506 ต่อมาได้รับยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ.2538 และได้รับยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2542

การแสดงแสงสีเสียง และพิธีเปิดงานประเพณีแห่พญายม จัดขึ้น ณ เวที

กลาง สวนสาธารณะชายทะเลบางพระ ในปีนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม กิจกรรมในวันนี้จะเริ่มจากการแสดงแสง สี เสียง ก่อน ในเวลา 19.00 น. ของวันที่ 17 เมษายน 2561 ก่อนเริ่มการแสดง ภายใงานจะเปิด MV เพลงบางพระนิรยบาล มีเนื้อความกล่าวถึงความเชื่อของชาวบางพระที่มีต่อองค์พญายม จากนั้นเปิด VTR แนะนำเทศบาลตำบลบางพระ และความเป็นมาของประเพณีแห่พญายม เนื้อหาเป็นการเล่าถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนบางพระในยุคแรกที่เป็นเมืองที่มีความสำคัญโดยเฉพาะการเป็นเมืองท่าพาณิชย์ ก่อนที่ต่อมาจะเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอศรีราชา ปัจจุบันมีเทศบาลตำบลบางพระดูแลท้องถิ่นทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะการส่งเสริมประเพณีแห่พญายมที่มีเพียงแห่งเดียวในโลกให้เป็นที่รู้จักทั่วไป ทำให้ชุมชนบางพระมีชื่อเสียงปรากฏขึ้นอีกครั้ง

หลังจบการฉาย VTR จึงเริ่มเข้าสู่การแสดง แสง สีเสียง เล่าขานตำนานประเพณีแห่พญายมบางพระ การแสดงแสง สี เสียง ในประเพณีแห่พญายมเป็นกิจกรรมที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อ 10 ปีที่ผ่านมา ตามความมุ่งหมายที่ต้องการสร้างให้งานมีบรรยากาศสนุกสนานมากขึ้น การแสดงนี้ได้ปรับเรื่องเล่าความเป็นมาของประเพณีแห่พญายมมาเรียบเรียงเป็นบทการแสดง มีบริษัทออแกไนเซอร์ควบคุม โดยที่ผู้แสดงทั้งหมดเป็นคนในชุมชนบางพระ ในปีนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามการแสดงเริ่มเวลา 19.15 น. แสดงในชื่อตอน “ปฐมเหตุในรัตติกาล คุณค่าทางจิตวิญญาณจากอดีตถึงปัจจุบัน” ลำดับเรื่องย้อนกลับไปตั้งแต่เริ่มมีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบางพระ จนพัฒนาเป็นบ้านเมือง ทำมาหากินกันอย่างมีความสุข ยามสงกรานต์มีประเพณีทางศาสนาและการละเล่นสนุกสนาน จนกระทั่งเกิดโรคระบาดจากการกระทำของผีป่า ทำให้ผู้คนล้มตายจำนวนมากที่เหลืออยู่ก็พากันอพยพออกไปอยู่ที่อื่น คือนึงชาวบ้านฝันเห็นองค์พญายมมาแสดงฤทธิ์กำราบผีป่าทั้งหลาย จึงร่วมกันปั้นรูปองค์พญายมขึ้นทำพิธีบวงสรวงขอให้ช่วยเหลือปิดเป่าโรคร้าย ขับไล่ผีป่าออกจากชุมชน ไม่นานบางพระก็กลับคืนสู่ความสงบสุข ไม่มีคนตาย ชาวบ้านกลับมาใช้ชีวิตเป็นปกติสุขอีกครั้ง นับจากนั้นชุมชนบางพระจึงจัดประเพณีแห่พญายมสืบมาจนถึงปัจจุบัน จากการได้ชมการแสดงดังกล่าวร่วมกับชาวบางพระที่มาร่วมชมงาน ผู้วิจัยได้เห็นการเล่าเรื่องความเป็นมาของประเพณีแห่พญายมด้วยบรรยากาศอันตื่นตา และสวยงาม จากการควบคุมแสง สี เสียง การเปิดทรายไอซ์ และการจุดพลุ ขณะเดียวกันก็รู้สึกได้ถึงการสื่อสารถึงความเป็นชุมชนที่มีความรุ่งเรืองและมีความสุข นับได้ว่า ภายใเวลา 40 นาที ที่การแสดงเกิดขึ้นนั้น ได้ทำหน้าที่สร้างความบันเทิงให้กับงาน และเป็นเวลาถ่ายทอดเรื่องเล่า สำนึก ความเชื่อเกี่ยวกับพญายมให้เยาวชนชาวบางพระได้รับรู้เพื่อเกิดความภูมิใจในท้องถิ่นและสืบทอดประเพณีต่อไปด้วย

พิธีการสุดท้าย คือ พิธีเปิดงานประเพณีแห่พญายมบางพระ ประจำปี 2561 หลังการแสดงปิดฉากลงแล้ว นายสมเจตน์ เกตุวัตตา นายกเทศมนตรีตำบลบางพระ กล่าวรายงานวัตถุประสงค์การจัดงาน ต่อนายภัครธรณ์ เทียนไชย ผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี ในฐานะประธานพิธี มี

เนื้อหาสาระกล่าวถึงยุทธศาสตร์การทำงานของเทศบาลตำบลบางพระที่มุ่งสร้างความกินดีอยู่ดีให้กับท้องถิ่น และมีเป้าหมายที่จะพัฒนาให้บางพระเป็นเมืองน่าอยู่ มีสิ่งแวดล้อมที่สมดุลและยั่งยืน ตลอดจนรายงานผลการดำเนินงานในปีที่ผ่านมา นับได้ว่า พิธีเปิดงานได้ถูกใช้เป็นที่สื่อสารผลงานของเทศบาลตำบลบางพระให้ชาวบางพระได้รับรู้ อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันเมื่อมีโครงการพัฒนาต่าง ๆ เกิดขึ้นในชุมชนหลังจากนี้

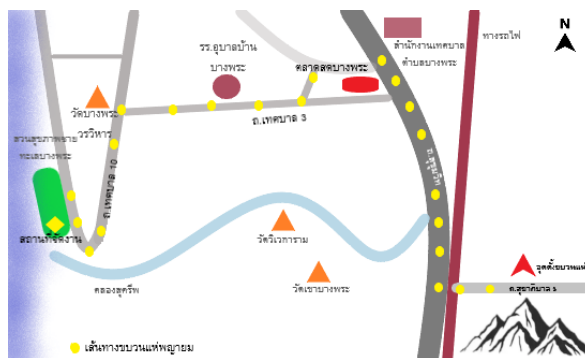
ภาพที่ 34 การแสดงแสง สี เสียง ประเพณีแห่พญายมสงกรานต์บางพระ ปี พ.ศ.2561

ขบวนแห่อัญเชิญองค์พญายม การแห่พญายมเป็นขั้นตอนสำคัญในพิธีที่สืบทอดมาจากการจัดงานในยุคแรกเริ่ม ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบขบวนแห่จากขบวนแห่องค์พญายมอย่างเดียวเป็นขบวนแห่สงกรานต์และประเพณีแห่พญายมรถตกแต่ง เพื่อจูงใจให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วม นอกจากนี้ ระหว่างทางมีการเล่นสาดน้ำสงกรานต์ ร่วมกับการสงกรานต์พระพุทธรูป รูปปั้นเกจิอาจารย์ที่นำออกแห่ในวันเดียวกันนี้ด้วย

ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม ขบวนแห่องค์พญายมจะเริ่มในเวลาประมาณ 13.00 น. ของในวันที่ 18 เมษายน 2561 ก่อนหน้าที่จะตั้งขบวนแห่ มีพิธีทำบุญเลี้ยงพระที่บริเวณคอเขาบางพระ ชุมชนคอเขาพัฒนา หมู่ 4 ในช่วงเช้า ซึ่งบริเวณนี้ได้ใช้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีเบิกเนตรองค์พญายมเมื่อคืนวันที่ 17 เมษายน 2561 ในพิธีจะมีการเตรียมแพแท่นประทับท่าจากไม้ไผ่ขนาด 2x4 เมตร ผูกกับถังน้ำมันขนาด 200 ลิตร 2 ถัง อัญเชิญหุ่นพญายมเข้าสู่ลานพิธี ตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันตก พระสงฆ์สวดมนต์เย็น เสร็จแล้วมีการรำถวายเพื่อบวงสรวงและแก้บนวันรุ่งขึ้น จัดพิธีถวายภัตตาหารพระสงฆ์ ถวายเครื่องไทยธรรม ตั้งกองผ้าป่า จากนั้นรอเวลาที่จะเริ่มออกแห่ ระหว่างนี้ จะมีชาวบ้านมาสักการะองค์พญายมและอธิษฐานฝากโรคภัยไข้เจ็บก่อนที่การบวงสรวงจริงจะเริ่มในช่วงเย็น ณ ลานพิธี ชายทะเลบางพระ

การแห่องค์พญายมในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล ประกอบด้วยขบวนกลองยาว นำหน้าด้วยรถอัญเชิญรูปหล่อพระเกจิอาจารย์บางพระ หลวงพ่อฉิ่ง หลวงพ่อกั้ง และหลวงพ่อบู๊ ต่อด้วยรถอัญเชิญพญายม และปิดท้ายด้วยรถบุปผชาติของชุมชนทั้ง 10 ของบางพระ รถแห่ของโรงเรียน บริษัทห้างร้าน และหน่วยงานราชการต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรี เช่น เทศบาลเมืองศรีราชา เทศบาล

เมืองแสนสุข มีคนแต่งเป็นภูตผีปีศาจ ยมทูต ยมบาล ร่วมอยู่ในขบวน ขบวนแห่ทั้งหมดจะมารวมตัวกันที่หน้าบ้านเลขที่ 117 หมู่ 4 ตำบลบางพระ ก่อนจะเริ่มปล่อยขบวนแห่ออกไปตามถนนสุขุมวิทถึงตลาดนัดพบ จากนั้นเลี้ยวเข้าตลาดบางพระ อ้อมไปบรรจบกับถนนทางเข้าวัดบางพระวรวิหาร ตรงไปตามถนนเลียบชายทะเล จนถึงสวนสาธารณะชายทะเลบางพระ อันเป็นพื้นที่จัดพิธีบวงสรวงและปล่อยพญายม ระยะทางขบวนแห่ประมาณ 4 กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ 4 ชั่วโมง ดังแผนผังต่อไปนี้

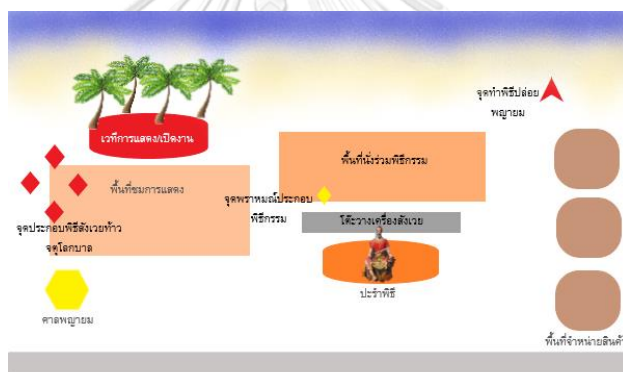
ภาพที่ 35 แผนผังขบวนแห่องค์พญายมในประเพณีแห่พญายม สงกรานต์บางพระ

การแห่พญายมเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่ง มีความเชื่อว่าจะต้องคอยควบคุมให้แท่นประทับองค์พญายมหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเท่านั้น และห้ามหันไปทางทิศตะวันออกเด็ดขาด นอกจากนี้ ชาวบ้านบางคนมีความเชื่อว่าการได้ชักลากองค์พญายม และเข้าร่วมขบวนแห่ตั้งแต่ต้นจนจบจะทำให้ได้บุญมาก พญายมจะคุ้มครองให้แคล้วคลาดปลอดภัย ตลอดเส้นทางจะมีการสร้างน้ำพระพุทธรูป สร้างน้ำองค์พญายม และเล่นสาดน้ำสงกรานต์กันอย่างสนุกสนาน และมีคณะกรรมการตัดสินรถแห่องค์พญายมที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดส่งเข้าร่วมกิจกรรม เผ้าสังเกตและให้คะแนนความเป็นระเบียบของขบวนแห่อยู่ตามจุดต่าง ๆ

พิธีบวงสรวงพญายม แต่เดิมการบวงสรวงพญายมเป็นพิธีที่จัดโดยชาวบ้าน ซึ่งจะนำข้าวปลาอาหารมารวมกันแล้วประกอบพิธี ต่อมา เทศบาลเห็นว่างานประเพณีในท้องถิ่นอื่นได้เชิญพราหมณ์จากเทศบาลโบสถ์พราหมณ์มาทำพิธี จึงนำรูปแบบดังกล่าวมาจัดที่บางพระบ้าง เพื่อให้พิธีถูกต้องสมบูรณ์และสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ประชาชน ราว 10 ปีที่ผ่านมาพิธีบวงสรวงพญายมจึงมีรูปแบบของพิธีพราหมณ์ และมีภาพที่อลังการขึ้นจากการจัดองค์ประกอบพิธีที่มีทั้งแท่นปะรำพิธี คณะพราหมณ์ และคณะดนตรี

องค์ประกอบของพิธีกรรม

ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม พิธีบวงสรวงพญายมเริ่มเวลา 17.00 น. องค์ประกอบของพิธีกรรมนี้ ประกอบด้วย ผู้จัดพิธีกรรม ได้แก่ เทศบาลตำบลบางพระ ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ ในชุมชนบางพระ จำนวน 9 รูป พราหมณ์หลวงจากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ จำนวน 5 คน และ นายสนธยา คุณปลื้ม ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี และอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม เป็นประธานพิธีบวงสรวง ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ได้แก่ นายกเทศมนตรีตำบลบางพระ ผู้บริหาร หัวหน้าส่วนราชการ บุคลากรในหน่วยงานต่าง ๆ และชาวบ้านตำบลบางพระ เครื่องประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วย ปะรำพิธีสำหรับตั้งแท่นประทับองค์พญายม กระจ่างรูป บายศรี หมากพลู เครื่องบวงสรวง เช่น หัวหมู ไก่ต้ม เหล้า ขนมเปียะ ผลไม้ ประทัด สำหรับจุดเป็นปฐมฤกษ์แห่งองค์พญายมลงทะเล และเรือประมง สำหรับลากแพแท่นประทับองค์พญายมไปปล่อยที่ปากอ่าวบางพระ พื้นที่ประกอบพิธีกรรมมีแผนผังดังนี้

ภาพที่ 36 แผนผังพิธีกรรมในประเพณีแห่พญายม

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

พิธีบวงสรวงพญายมมีหุ่นองค์พญายมเป็นสัญลักษณ์หลักของพิธีกรรม ในปี 2561 หุ่นพญายมขึ้นในลักษณะปางยืน กิ้งยักซ์ เครื่องทรงสีฟ้า ถือไม้เท้ารูปหัวกะโหลก ในปีนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูล ขั้นตอนการประกอบพิธีบวงสรวงเริ่มจาก การอัญเชิญหุ่นพญายมจากขบวนแห่ขึ้นประทับบนปะรำพิธี ต่อหน้าโต๊ะบวงสรวง และหันหน้าออกสู่ทะเล จากนั้น พระสงฆ์ 9 รูป เจริญพระพุทธมนต์ พราหมณ์หลวงเชิญประธานในพิธีจุดรูปเทียนบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คณะพราหมณ์จะประกอบดนตรี เป่าสังข์ หัวหน้าพราหมณ์จะเริ่มประกอบพิธีอัญเชิญเทพ เทวดาอารักษ์เพื่อถวายเครื่องสักการะประธานในพิธีและคณะผู้บริหารปักธูปถวายเครื่องบวงสรวง โปรงข้าวตอกดอกไม้ จากนั้น ประธานคณะผู้บริหาร ชาวบ้าน จุดธูป 1 ดอก ปักที่กระจ่างรูปด้านหน้าหุ่นองค์พญายมอธิษฐานจิตฝากเคราะห์ทุกข์โรค เสร็จแล้วมีการรื้อบวงสรวงถวายองค์พญายมและเหล่าเทพเทวดาที่มาร่วมพิธี

พิธีปล่อยพญายมลงสู่ทะเล เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่แสดงถึงการสิ้นสุดประเพณีสงกรานต์บางพระและความสมบูรณ์ของประเพณีแห่พญายม การปล่อยพญายมจะต้องทำในเวลาพลบค่ำเพราะเป็นช่วงน้ำลงและถือว่าเป็นเวลาของภูตผี ในปีที่เกี่ยวข้องลภาคสนาม พิธีปล่อยพญายมเริ่มเวลา 18.30 น. ตัวแทนจะจุดประทัดขึ้นเพื่อเปิดทางให้กับองค์พญายมและเป็นสัญญาณของการเริ่มเดินทางกลับยมโลก ในพิธีจะมีนางรำตั้งขบวนรำสง จากนั้น นายสนธยา คุณปลื้ม นายสมเจตน์ เกตุวัตถา และชาวบางพระร่วมกันแห่พญายมประพรมน้ำมนต์สู่ชายหาดอันเป็นจุดจอดเรือประมงที่จะลากแพแห่พญายมออกไปปล่อยที่ปากอ่าวบางพระ เมื่อถึงท่า ตัวแทนชาวบ้านจะนำแพแห่พญายมเข้ากับเรือประมงแล้วลากออกไป จากการได้ร่วมพิธีปล่อยองค์พญายมในปี 2561 ผู้วิจัยได้เห็นความศรัทธาของชาวบางพระซึ่งได้มารวมตัวกันอย่างพร้อมพรุ่งในพิธีสุดท้ายนี้ เนื่องจากเป็นพิธีที่สร้างความเชื่อมั่นว่าพญายมจะนำสิ่งไม่ดีในปีเก่าออกไป และชาวบางพระจะได้เริ่มต้นดำเนินชีวิตในปีใหม่ด้วยความบริสุทธิ์ อย่างไรก็ตาม การปล่อยพญายมในปี 2561 เกิดปัญหาเชือกลากแพขาดถึง 2 ครั้ง ทำให้ชาวบ้านที่มาร่วมส่งพญายมเกิดวิตกกังวลว่าพญายมจะไม่ยอมออกไป จนกระทั่งครั้งที่ 3 จึงผูกเรือและลากแพออกไปได้สำเร็จ ในเวลานี้จึงได้ยินเสียงชาวบ้านโห่ร้องขึ้นด้วยความยินดี เพราะเป็นเครื่องหมายว่าสิ่งไม่ดีทั้งหลายได้ถูกนำออกไปแล้วอย่างแท้จริง

ภาพที่ 37 พิธีบวงสรวงและนำพญายมไปปล่อยออกสู่ทะเล

ประเพณีแห่พญายมที่จัดขึ้นในปัจจุบันได้ถูกปรับเปลี่ยนรายละเอียดเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทและวัตถุประสงค์ของผู้จัดงาน โดยเฉพาะการดำเนินงานที่มุ่งผลักดันให้พญายมเป็นอัตลักษณ์ของบางพระในความรับรู้ของคนทั่วไป ทำให้มีการประยุกต์คติชนเกี่ยวกับพญายมมาแสดงในหลากหลายรูปแบบ เพื่อประกอบสร้างความหมายของการเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญของชุมชนทั้งในบริบทสงกรานต์และบริบทสังคมไทยปัจจุบัน

ง. การจัดประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

ประเพณีแห่พญายมเป็นพิธีกรรมเพื่อการสะเดาะเคราะห์ประจำปีจึงเป็นงานที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่องเพื่อความสบายใจของคนในชุมชน อย่างไรก็ตาม สถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2563 และความสับสนของจังหวัดชลบุรีที่เป็นพื้นที่แพร่ระบาดสีแดง ทำให้เทศบาลตำบลบางพระต้องประกาศยกเลิกการจัดงานประเพณีแห่พญายมในปี 2563 และปี 2564 เพื่อให้เป็นไปตามข้อสั่งการของผู้ว่าราชการจังหวัดและมติคณะกรรมการควบคุมโรคจังหวัดชลบุรี ทั้งนี้ เทศบาลตำบลบางพระได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์โรคระบาด ด้วยการสร้างช่องทางอธิษฐานฝากเคราะห์กับองค์พญายมแบบออนไลน์ ผ่านแอปพลิเคชัน Wixapp โดยให้ประชาชนสแกนคิวอาร์โค้ดเข้าร่วมประเพณีแห่พญายมที่ <http://bangphrasuksa.wixsite.com> กรอกข้อมูลชื่อ นามสกุล วันเดือนปีเกิด และคำอธิษฐานส่งมาที่เทศบาล และยังคงจัดพิธีบวงสรวงขึ้นที่ศาลพญายม ชายทะเลบางพระ ในวันที่ 18 เมษายน เช่นเดิม แต่มีลักษณะเป็นการประกอบพิธีขึ้นเอง การประกอบพิธีบวงสรวงพญายมในสถานการณ์โควิด 19 จัดขึ้นในช่วงเช้าของวันที่ 18 เมษายน ในงานมีนายกเทศมนตรี ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่เทศบาล และตัวแทนชาวบ้าน ประมาณ 50 คน ร่วมนำบายศรี อาหารคาวหวาน ผลไม้ น้ำดื่ม มาตั้งโต๊ะบวงสรวง กล่าวสัการะองค์พญายมและอัญเชิญให้รับเครื่องบวงสรวงและคำอธิษฐานของประชาชน จากนั้น ตัวแทนนำคำอธิษฐานที่พิมพ์ใส่กระดาษมาเผาต่อหน้าแท่นประທប់องค์พญายมเพื่อแสดงการสะเดาะเคราะห์ ทั้งนี้ ในระหว่างประกอบพิธีจะมีการจัดระเบียบให้ผู้ร่วมงานยืนห่างกันเป็นระยะ 2 เมตร สวมหน้ากากอนามัย และล้างมือด้วยเจลแอลกอฮอล์

จากการสัมภาษณ์นายสมเจตน์ เกตุวัตตา (สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565) ให้ข้อมูลว่า เทศบาลจำเป็นต้องยกเลิกการจัดงานแบบเดิมเพื่อความปลอดภัย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวบ้านยังคงมีความเชื่ออยู่ว่าหากปีใดไม่จัดพิธีบวงสรวงพญายมจะมีคนตายมาก ประกอบกับต้องการให้เป็นงานที่สืบเนื่อง จึงยังคงมีพิธีกรรมบวงสรวงที่ศาลพญายมตามเดิม เพื่อให้ชาวบ้านบางส่วนได้เข้าร่วมพิธี แต่ก็ได้ทำตามมาตรการด้านสาธารณสุข ด้วยการเว้นระยะห่าง สวมหน้ากากอนามัย และสร้างแอปพลิเคชันให้คนส่งข้อความอธิษฐานมาสะเดาะเคราะห์ออนไลน์ ซึ่งเมื่อเข้าไปกรอกข้อมูลในแอปพลิเคชันแล้ว ระบบจะตอบกลับมาว่าส่งคำอธิษฐานสำเร็จ เป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับผู้ร่วมกิจกรรมด้วย การจัดพิธีบวงสรวงพญายมในวิถีนวัตกรรมดังกล่าว ได้บันทึกวิดีโอเผยแพร่ในช่องยูทูป ภายใต้หัวข้อ “ศรัทธาไม่เสื่อมคลาย” นับได้ว่า เทศบาลตำบลบางพระได้อาศัยข้อจำกัดของการจัดประเพณีแห่พญายมในสถานการณ์โรคระบาดนำเสนอตัวตนในฐานะหน่วยงานที่

มุ่งมั่นสืบทอดประเพณีท้องถิ่น ความเข้าใจสถานการณ์และการปฏิบัติตามคำสั่งภาครัฐ และความคิดสร้างสรรค์ที่สามารถประสานความเชื่อเก่าไว้ในเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้อย่างน่าสนใจอีกด้วย

ภาพที่ 38 พิธีบวงสรวงองค์พญายมในสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด 19 ปีพ.ศ.2563

ที่มา: <http://thainews.prd.go.th/th/news>

3.2.1.2 ประเพณีที่นำเสนอสงกรานต์ควบคู่กับประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นของจังหวัดระยอง ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะ และประเพณีสงกรานต์และวันหาบชาวบ้านแลง

3.2.1.2.1 ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะ คณะหนังใหญ่วัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง จัดว่าเป็นคณะหนังใหญ่ที่มีความเก่าแก่และมีความสมบูรณ์ที่สุดในภาคตะวันออก (ศุภย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549) ตัวหนังใหญ่ที่จัดเก็บไว้ที่วัดบ้านดอนแห่งนี้ ได้รับการชื่นชมว่ามีลวดลายละเอียดประณีตสวยงามมาก สะท้อนฝีมือเชิงช่างของผู้แกะสลัก จึงเชื่อกันว่าแกะขึ้นโดยช่างหลวงสมัยกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้มีตัวหนังเหมือนกับหนังใหญ่ที่จัดแสดงที่อื่นแล้ว หนังใหญ่วัดบ้านดอนยังมีตัวหนังเสนาชื่อ “ชัยและพร” ที่เมื่อนำออกแสดงจะเล่นโต้ตอบด้วยภาษาระยองด้วย (อำเภอ บัญรอด, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2564) หนังใหญ่วัดบ้านดอนจึงเป็นมหรสพการแสดงที่มีเอกลักษณ์ สะท้อนการปรับประยุกต์การแสดงหนังใหญ่ให้เข้ากับผู้ชมท้องถิ่นอันได้แก่ชาวระยองทั่วไป ปัจจุบัน การแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน ยังคงได้รับการสืบสานต่อโดยคณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่ มีการแกะสลักตัวหนังใหม่เลียนแบบลวดลายของตัวหนังชุดเดิม และแกะตัวหนังใหม่เพิ่มเติม แล้วนำออกแสดงในงานต่าง ๆ โดยเฉพาะเทศกาลสงกรานต์ที่ได้สร้างงานเฉพาะขึ้นเพื่อแสดงหนังใหญ่โดยตรง ภายใต้ชื่อ “งานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะ” ในฐานะมหรสพการแสดงเพื่อเฉลิมฉลองการเข้าสู่เทศกาลสงกรานต์ของวัดบ้านดอน

ก.ความเป็นมาของหนังใหญ่วัดบ้านดอน

หนังใหญ่วัดบ้านดอนเป็นตัวหนังที่มีอายุยาวนานกว่า 200 ปี ปัจจุบัน เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานหนังใหญ่วัดบ้านดอน ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2534 ตามเจตนารมณ์ของพระครูปัญญาวุฒิกิจ อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านดอน ที่ต้องการรักษาตัวหนังอันถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่ของชาวระยองให้คงอยู่ในสภาพที่ดีที่สุด ตลอดจนเป็นพื้นที่ถ่ายทอดความรู้เรื่องหนังใหญ่วัดบ้านดอนแก่ชาวระยอง และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาของบุคคลทั่วไปที่จะได้เข้าชมนิทรรศการตัวหนังและรับชมการแสดงหนังใหญ่ซึ่งจัดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมในโรงละครภายในพิพิธภัณฑสถานได้ในวันเสาร์-อาทิตย์ ความเป็นมาของหนังใหญ่ที่วัดบ้านดอน มีประวัติเล่าสืบต่อกันมาว่า ผู้จัดซื้อหนังใหญ่ชุดนี้ คือ เจ้าคุณเฒ่า หรือ พระยาศรีสมุทรโภคชัยโชคชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เจ้าเมืองระยอง (พ.ศ.2431) โดยได้สั่งซื้อหนังใหญ่ทั้งชุด ประมาณ 200 ตัว มาจากพัทลุง ด้วยราคา 30 ชั่ง พร้อมทั้งจ้างนายโรงหนังชื่อครูประดิษฐ์ มาเป็นครูฝึกสอนการเชิดหนังให้กับคนในปกครองเพื่อที่จะได้เชิดหนังได้ด้วยตัวเอง ทั้งนี้ มีเรื่องเล่าแทรกในตอนขนส่งหนังใหญ่จากเมืองพัทลุงมาระยองทางเรือสำเภาว่า ได้เกิดเหตุการณ์ตัวหนังนางสีดาปลิวตกทะเลหายไปเพราะเกิดคลื่นลมแรง แต่ครั้งเมื่อเรือมาเทียบท่าที่ระยองจึงค่อยพบว่าตัวหนังนางสีดาติดอยู่กับหางเสือเรือ จึงถือกันว่าเหตุประหลาดดังกล่าวนี้เป็นเครื่องแสดงความศักดิ์สิทธิ์ของหนังใหญ่ชุดนี้ และถือเป็นของสูงที่มีครูแรง (แพรว เกษารัตน์, 2524: 348)

เมื่อนำหนังใหญ่มาถึงเมืองระยองแล้ว มีการฝึกคนเชิด คนพากย์ คนเล่นดนตรี และได้นำออกแสดงเป็นครั้งคราว ในสมัยแรกหลังจากพระยาศรีสมุทรโภคชัยโชคชิตสงครามสิ้นชีวิตไปแล้ว หนังใหญ่เก็บรักษาไว้ที่วัดจันทอุดม (วัดเก้ง) ซึ่งเป็นวัดที่พระยาศรีสมุทรโภคชัยโชคชิตสงครามเป็นผู้สร้าง ตามธรรมเนียมที่ถือว่าหนังใหญ่เป็นของศักดิ์สิทธิ์จะเก็บรักษาไว้ที่บ้านไม่ได้ แต่ประมาณปี พ.ศ.2430 วัดเก้งร้างไป จึงได้ย้ายมาเก็บไว้ที่วัดบ้านดอนแทน เนื่องจากคนพากย์ คนเชิดหนัง และนักดนตรีปีพาทย์ส่วนใหญ่เป็นคนบ้านดอน บ้านชากใหญ่ บ้านทุ่งโพธิ์ เพื่อความสะดวกในการฝึกซ้อม หนังใหญ่ชุดนี้ตกทอดกันต่อมาในวัดบ้านดอนเป็นเวลากว่า 100 ปี โดยมีคนในชุมชนบ้านดอนและละแวกใกล้เคียงสืบทอดกันมา ดังใน **รายงานการศึกษาเรื่องการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการวัฒนธรรม: กรณีศึกษาหนังใหญ่วัดบ้านดอน** ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระยองบันทึกว่า ผู้สืบทอดหนังใหญ่วัดบ้านดอน คือ นายเรือง และนางแจ่ม รื่นเรือง ได้รับหน้าที่เป็นครูหนัง เป็นผู้ฝึกสอนลูกหลานและชาวบ้านเล่นหนังใหญ่สืบต่อกันมา จากนั้นเมื่อนายเรือง รื่นเรือง ชราจึงมอบหมายให้นายสี รื่นเรือง บุตรชายเป็นครูหนังประจำโรงวัดบ้านดอนต่อ การสืบทอดหนังใหญ่ได้ส่งต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง จากนายสี รื่นเรือง สู่นายเฉลิม มณีแสง นายถ้อย หวานฤดี และนายวัลลภ แสงอรุณตามลำดับ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระยอง, 2551: 60-61)

หนังใหญ่เป็นมหรสพการแสดงกลางแจ้ง เล่นโดยใช้เงาหนังฉลุเป็นภาพให้ปรากฏบนจอ มีผู้ขีดขีดตัวหนังให้โลดแล่นไปตามบทพากย์ ซึ่งมีผู้พากย์ดำเนินเรื่องไปตามเนื้อหาของบทละคร สำหรับคณะหนังใหญ่วัดบ้านดอนมีขนบการแสดงคล้ายคลึงกับคณะหนังใหญ่คณะอื่นจากบันทึกคำบอกเล่าของนายอำนาจ มณีแสง เล่าถึงการแสดงของคณะนี้ว่า ในอดีต หนังใหญ่วัดบ้านดอนเล่นกันกลางแจ้ง ก่อนเล่นจะต้องทำโรงหนังโดยใช้ไม้ไผ่ทั้งลายกเป็นจอ จากนั้น ใช้ผ้ามุ้งขนาดกว้าง 4 เมตร ยาว 9 เมตร มาทำฉาก สองข้างจอจะปักเสาไม้ไผ่ข้างละคู่ ห่างกันประมาณ 1 เมตรครึ่ง สำหรับเป็นราวพิงหนัง ด้านหน้าทำราวพิงหนังไว้ตั้งโต๊ะวางเครื่องบูชาครู หลังจอทำเป็นพิงกันไฟ ด้านในสร้างเตาไฟตั้งไว้ตรงกลาง เพื่อจุดไฟให้ลูกโขนเวลาแสดง ด้านหลังพิงไฟใช้ไม้ไผ่ทำราวสำหรับพิงตัวหนังทั้งหมดที่นำมาแสดง จัดเรียงตัวหนังไว้ตามลำดับเรื่องที่จะแสดงในคืนนั้น ก่อนแสดงจะต้องทำพิธีไหว้ครู มีเครื่องบูชาครู ได้แก่ หัวหมู บายศรีปากชาม ขนมต้มแดง ต้มขาว ผลไม้ ดอกไม้ รูป 1 กำมือ เทียน 9 เล่ม เหล้า และเงิน 6 บาท และทำพิธีเบิกหน้าพระ คือ ไหว้ตัวครูพระฤๅษี กล่าวบทชุมนุมครู เริ่มบทพากย์หน้าพระ จากนั้นมีการเล่นจับลิงหัวค้ำ คือ ขีดลิง 2 ตัว เป็นลิงชวากับลิงดำต่อสู้กัน และในที่สุดลิงดำถูกจับได้ เป็นการเลนเบิกโรงเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการเอาชนะความชั่วด้วยความดี เป็นคติสอนผู้ชมก่อนเริ่มการแสดง (ทัศนีย์ ทานตวณิช, 2524: 268)

ข. การแสดงหนังใหญ่ไฟกะลาในอดีต

การแสดงหนังใหญ่เป็นมหรสพที่รวมศาสตร์และศิลป์หลายแขนงเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งวรรณคดี นาฏศิลป์ ดนตรี และศิลปะการแสดง การแสดงแต่ละครั้งมีผู้แสดงและคนที่เกี่ยวข้องไม่ต่ำกว่า 30 คน เริ่มตั้งแต่ คนออกตัวหนัง ทำหน้าที่แจกตัวหนังให้คนขีดออกไปแสดง คนขีด ทำหน้าที่ขีดตัวหนังหน้าจอให้เคลื่อนไหวได้คล้ายมีชีวิตจริง คนพากย์ ทำหน้าที่เล่าเรื่องด้วยบทพากย์ทั้งคำพากย์และคำเจรจา นักดนตรีในวงปี่พาทย์ ทำหน้าที่บรรเลงเพลงเมื่อพากย์จบ และคนใส่ไฟ ทำหน้าที่เติมเชื้อเพลิงเพื่อให้แสงไฟสว่างพอดีตลอดการแสดง ซึ่งในอดีตนิยมเผาไฟกะลาเพราะมีควันน้อยไม่รบกวนผู้แสดงและให้แสงสว่างนวล (ทัศนีย์ ทานตวณิช, 2524: 273)

ในอดีตหนังใหญ่วัดบ้านดอนเคยนำออกแสดงในงานสำคัญต่าง ๆ เช่น งานประจำปี งานปีใหม่ งานแก้บน รวมทั้งงานศพผู้หลักผู้ใหญ่ เป็นที่รู้จักกันกว้างขวางทั้งในจังหวัดระยองและบริเวณใกล้เคียง ตอนที่มื่อเสียงเป็นที่ชื่นชอบมากที่สุดและทำให้หนังใหญ่วัดบ้านดอนโด่งดังอย่างมาก คือ ตอนสีดาลุยไฟ ครูอำไพ บุญรอด เล่าถึงการแสดงในตอนนี้ว่า สาเหตุที่การแสดงชุดสีดาลุยไฟถูกใจคนดูมากเป็นพิเศษก็เพราะคนขีดต้องแสดงให้เห็นการลุยไฟจริง ๆ ในครั้งนั้น มีนางเอกละครชาตรีจากบ้านชากใหญ่มาแสดงเป็นนางสีดา เป็นผู้ขีดหนังเดินตามนายหนุด สระหมัด ขวามุสลิมในพื้นที่มีสยิดหนองบัวระแวงชุมชนวัดบ้านดอน นายหนุดผู้นี้กล่าวกันว่ามีความกล้าไฟจะเป็นผู้เดินลุยไฟนำหน้าไปก่อนและเป่าน้ำมนต์ดับพิษไฟไว้ให้ จากนั้น ตัวนางสีดาก็จะเดินตามไป

บนถาดแดง ๆ ที่ร้อนระอุ ซึ่งปรากฏว่าไฟไม่ได้ทำอันตรายใด ๆ ต่อผู้แสดงเลย เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ การแสดงตอนนี้จึงได้รับความนิยมจากผู้ชมมากและมีการนำออกไปแสดงที่จังหวัดต่าง ๆ ทั่วภาค ตะวันออก (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2564) อย่างไรก็ตาม หลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง หนังใหญ่ วัดบ้านดอนนำออกมาแสดงน้อยมากเพราะตัวหนังผุกร่อน ขาดคนเชิด และมีสิ่งบันเทิงแบบใหม่เข้ามาแทนที่ จนกระทั่ง ปี พ.ศ.2523-2524 นายอำนาจ มณีแสง ศิลปินจังหวัดระยอง และ คณะกรรมการหมู่บ้านตำบลเชิงเนิน ได้รื้อฟื้นการแสดงหนังใหญ่ขึ้นอีกครั้ง และส่งหนังใหญ่ออกแสดง จนชนะการประกวดหมู่บ้านดีเด่น มีการนำไปแสดงในงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี งาน สงกรานต์ ตลอดจนได้รับเชิญไปแสดงที่สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 สนามเป้า ในรายการ วัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้หนังใหญ่วัดบ้านดอนเริ่มเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปอีกครั้ง (ชนิศรา ช่างหล่อ, 2557: 51-52)

หลังจากการฟื้นฟูหนังใหญ่ จนกลับมาแสดงได้เมื่อปี พ.ศ.2523 คณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่ซึ่งมีพระครูวิรัตน์ อัครมโฆ เป็นประธาน ได้ร่วมกันพัฒนากิจการ เกี่ยวกับหนังใหญ่วัดบ้านดอนในหลายด้าน ทั้งการก่อตั้งพิพิธภัณฑหนังใหญ่วัดบ้านดอนเพื่อจัดเก็บตัวหนังชุดเก่าให้คนทั่วไปเข้าชม การแกะตัวหนังใหม่เพื่อนำออกแสดงตามงานต่าง ๆ ที่มีผู้ว่าจ้าง การเขียนบทพากย์ใหม่เพื่อใช้ประกอบการเล่นเฉพาะกิจในงานเปิดตัวโครงการต่าง ๆ ทางการท่องเที่ยว ของระยอง การฝึกนักเชิด นักพากย์ และนักดนตรีรุ่นใหม่ เพื่อเป็นทายาทสืบทอดการแสดงหนังใหญ่ ต่อไป อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมามีหนังใหญ่ประสบปัญหาผู้สืบทอดด้านการเชิดหนังมาตลอด เนื่องจากผู้เชิดวัยกลางคนต้องทำงานประจำ ไม่มีเวลารับงานแสดง ดังนั้น จึงมีการส่งเสริมให้เยาวชน เข้ามาฝึกเชิดหนังใหญ่ โดยการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับโรงเรียนวัดบ้านดอน เมื่อ พ.ศ.2547 ทำให้ปัจจุบัน คณะหนังใหญ่วัดบ้านดอนมีเยาวชนเป็นผู้แสดง ทั้งเป็นคนเชิด คนพากย์ และนักดนตรี มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการแสดงหนังใหญ่เพื่อให้สามารถรับงานได้หลากหลายมากขึ้น เช่น ปรับเป็นการแสดงสั้น ๆ ไม่เล่นเป็นเรื่องราวเพื่อใช้แสดงในงานเปิดตัวต่าง ๆ แต่งบทใหม่ที่มีเนื้อหาเชิญชวนการท่องเที่ยวแทนบทพากย์เดิมที่เป็นเรื่องในวรรณคดี นอกจากนี้ยังสร้างอัตลักษณ์หนังใหญ่วัดบ้านดอน ด้วยการพากย์เจรจาสำเนียงระยองและเสริมบทร้องแบบเอื้อนเอ่ยหรืออ่านเป็นนองเสนาะเพิ่มเติม ทำให้ปัจจุบันการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอนเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการแสดงในอดีต ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6 ตารางสรุปความเปลี่ยนแปลงของการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน

เรื่อง	อดีต	ปัจจุบัน
ครูฝึกสอนหนังใหญ่	เดิมครูสอนหนังเป็นชาวบ้าน จดจำทำรำต่อกันมา	ปัจจุบันครูสอนหนังใหญ่จบนาฏศิลป์โดยตรง ทำให้ท่าทางการเชิดอ่อนช้อยยิ่งขึ้น
บทบาทของครูหนัง นายโรง	มีหน้าที่ตั้งจอหนัง จัดพิธีไหว้ครูและเบิกหน้าพระ คัดเลือกตัวนักแสดงว่าใครจะเชิดหนังตัวใด จัดเก็บตัวหนังใหญ่เมื่อแสดงเรียบร้อยแล้ว เพราะผู้อื่นไม่สามารถเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับตัวหนังได้เนื่องจากตัวหนังมีครูแรง	นักแสดงเป็นคนตั้งจอเอง และจัดพิธีไหว้ครู เบิกหน้าพระ และหัวหน้านักแสดงเป็นคนเลือกผู้แสดงว่าใครจะเชิดตัวใด
ผู้พากย์	นายโรงทำหน้าที่พากย์และบรรยายเอง การสืบทอดใช้การท่องจำด้วยปากเปล่า เพราะคนส่วนใหญ่อ่านหนังสือไม่ออก การพากย์หนังใหญ่ต้องพากย์เป็นทำนองซ้ำ ๆ	พากย์ให้กระชับเพื่อให้พอดีกับเวลา มีการใช้ไมโครโฟนในการพากย์
บทพากย์	เล่นเรื่องรามเกียรติ์เท่านั้น	แต่งบทพากย์ขึ้นใหม่ มีบทร้องเข้ามาแทรก เปลี่ยนทำนองใหม่ให้เร็วขึ้น
ผู้เชิด	เป็นผู้ใหญ่ บางคนมีความชำนาญสามารถเชิดได้ทุกตัว	ส่วนมากเป็นนักเรียนโรงเรียนวัดบ้านดอน มีการคัดเลือกผู้เชิดให้เข้ากับบุคลิกของตัวหนัง
ตัวหนัง	ตัวหนังใหญ่จำแนกเป็น 7 ประเภท เป็นของเก่าแก่ ลวดลายประณีต	สร้างตัวหนังใหม่เลียนแบบตัวหนังเดิม เพิ่มให้มีทั้งหนังกลางวันและหนังกลางคืนเพื่อใช้แสดงได้ทุกงาน
ตอนที่ใช้แสดง	กำเนิดสองกุมาร พิธีปล่อยม้าอุปการ พระอนุชาต่อสู้กับสองกุมาร ตอนพ่อลูกรู้จักกัน จับลิงหัวค้ำ สีดาลุยไฟ	ตอนเดิม แต่ปรับประยุกต์เนื้อหาให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน
วงปีพากย์	วงปีพากย์ของชาวบ้าน	วงปีพากย์ของโรงเรียนหรือชมรมดนตรีไทย
เวลาแสดง	ในอดีตแสดงเวลากลางคืนเพราะตัวหนังไม่มีสี	แสดงทั้งกลางวันและกลางคืน และคนเชิดไม่จำเป็นต้องอยู่หลังฉาก
โอกาสแสดง	งานสมโภช งานประจำปี งานศพ งานแก้บน	แสดงตามโอกาสต่าง ๆ เช่น งานมหรศพเทศกาล งานสงกรานต์ จังหวัดชลบุรี งานปีใหม่ จังหวัดระยอง งานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 232 ปี งานพระราชทานเพลิงศพ งานนิทรรศการเพื่อเผยแพร่ความรู้ตามโรงเรียนหรือหน่วยงานที่ขอความอนุเคราะห์ เช่น สาธิตการเชิดหนังใหญ่ตามสถานศึกษา การแสดงหนัง

เรื่อง	อดีต	ปัจจุบัน
		<p>ใหญ่ที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ฯลฯ งานส่งเสริมการท่องเที่ยว เนื่องจากหนังใหญ่เป็นจุดขายทางวัฒนธรรมของจังหวัดระยอง เช่น การแสดงหนังใหญ่ให้นักท่องเที่ยวต่างชาติชมที่หมู่บ้านซากใหญ่ การแสดงที่สวนนงนุช การแสดงในงานสีสันตะวันออกพัทยา งานเดินกินถิ่นนาเกลือ การแสดงในงานส่งเสริมการขายงานโชว์ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น งานรับธงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ การแสดงในงานมหกรรมกวีไทย การแสดงหนังใหญ่ในงานเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมที่ต่างประเทศกระทรวงวัฒนธรรม เช่น การแสดงที่ประเทศกรีซ และสวีเดน</p>
เครื่องมือประกอบ	ใช้ไฟจากการเผาอะลามะพร้าวตะเกียงเจ้าพายุ	มีเทคโนโลยีสมัยใหม่ร่วมในการแสดง เช่น ไมโครโฟน ไฟสปอตไลท์ เพลงประกอบ
ค่าตอบแทน	คนละ 30-50 บาท ส่วนวงปีพาทย์ได้ครั้งละประมาณ 80-100 บาท	ว่าจ้างในราคาครั้งละ 10,000-20,000 บาท ขึ้นอยู่กับระยะทาง เป็นค่าใช้จ่ายในการเช่ารถตู้ ค่าอาหารนักแสดงที่แสดงน้อย ได้ค่าตอบแทนครั้งละ 200 บาท ผู้ใหญ่ที่แสดงมากได้ครั้งละ 300 บาท คนพากย์ได้ครั้งละ 500 บาท
บทบาท	เป็นสื่อความบันเทิง ความสนุกของหนังใหญ่เกิดจากคนพากย์ที่พากย์ได้สนุก มีมุขตลก มีการใช้น้ำเสียงดึงดูดน่าฟัง วงปีพาทย์บรรเลงได้สนุก มีจังหวะเร้าใจ เนื้อเรื่องมีหลายตอน ชวนติดตาม นอกจากนี้ยังมีบทบาทเป็นเครื่องมือสั่งสอนศีลธรรม เพราะเนื้อเรื่องแต่ละตอนจะสอดแทรกคติสอนใจ	เป็นสื่อความบันเทิง และเป็นเครื่องมือสั่งสอนศีลธรรม เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นจุดขายการท่องเที่ยวของจังหวัดระยอง มีการจัดแสดงเพื่อให้เที่ยวชมหนังใหญ่ มีบทบาทในฐานะเครื่องมือที่สร้างความภูมิใจให้แก่คนในท้องถิ่น และเป็นเครื่องมือสืบทอดส่งเสริม ศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ค. การแสดงหนังใหญ่ไฟกะลาในปัจจุบัน

ชุมชนวัดบ้านดอนเป็นชุมชนพุทธศาสนา มีวัดบ้านดอนเป็นศูนย์กลางการประกอบพิธีกรรม ในวันสงกรานต์ชาวบ้านจะพากันไปทำบุญที่วัด อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว และจะมีการเล่นสนุกต่าง ๆ เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากการทำงานจากการสัมภาษณ์ครูอำไพ บุณรอด (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2564) ได้เล่าถึงบรรยากาศงานสงกรานต์ของชุมชนวัดบ้านดอนและชุมชนละแวกใกล้เคียงว่า เมื่อราว 60 ปีก่อน วันสงกรานต์จะมีเพียงวันเดียว คือวันที่ 13 เมษายน ตามปกติในวันนี้ทุกวัดในระยองจะมีพิธีทำบุญทั่วทั้งไปหมด ใครอยู่ใกล้วัดใดก็จะไปทำบุญวัดนั้น ในวันสงกรานต์ชาวบ้านจะไปทำบุญต่ักบาตรที่วัดตั้งแต่เช้า มีการสวดกระดุกอุทิศส่วนกุศลให้กับผีปู่ย่าตายายตามความเชื่อว่าเป็นวันสงกรานต์ผีทั้งหลายจะถูกปลดปล่อยให้ออกมารับส่วนกุศลจากลูกหลาน จากนั้น ตามหมู่บ้านต่าง ๆ จะมีการเล่นที่กลางทุ่งนา เช่น เล่นลูกช่วง เล่นผี รำวง รำโทน จุดพลุ จุดตะไล การเล่นเหล่านี้จะเล่นกันทุกวันตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน เป็นต้นไป หลังสงกรานต์ผ่านไปแล้วจะเริ่มต้นเข้าสู่ประเพณีวันไหล มีงานทำบุญและการละเล่นในชุมชนต่าง ๆ เป็นเวลาหลายวัน ที่ระยองวันไหลจะกำหนดตามวัด เรียกว่า วันไหลวัด โดยวัดจะเป็นผู้กำหนดว่าจะมีวันไหลวัดในวันใด และเมื่อกำหนดแล้วก็ถือว่าวันนั้นเป็นวันสุดท้ายของการเล่นวันไหลในชุมชนนั้น วันต่อไปจะต้องไม่มีกิจกรรมอื่นใดอีก ในระหว่างที่วัดยังไม่ได้กำหนดวันไหลขึ้นนี้ ชาวบ้านจะชักชวนกันไปทำบุญที่หมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งจะมีพิธีทำบุญที่กลางทุ่ง ศาลาหมู่บ้าน และจะมีการเล่นสาดน้ำ เล่นกีฬาพื้นบ้าน หรือชมมหรสพที่คนในหมู่บ้านนั้นนำมาจัดแสดงแก่กัน ต่อเมื่อวัดกำหนดวันไหลทุกคนจึงมารวมตัวกันที่วัดอีกครั้งเพื่อทำบุญเจดีย์ทราย สรงน้ำพระ และเล่นสาดน้ำกัน ในพื้นที่จังหวัดระยองแต่ละชุมชนจะมีงานวันไหลไม่ตรงกันและยาวนานไม่เท่ากัน การที่ชุมชนใดจะมีวันไหลสั้นหรือยาวนานขึ้นขึ้นอยู่กับจำนวนวัดในชุมชน หากเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีวัดแห่งเดียวก็จะมีวันไหลสั้น หากเป็นชุมชนขนาดใหญ่ มีคนอยู่มาก มีวัดหลายแห่ง ก็จะมีวันไหลนาน ดังนั้น ในช่วงวันไหลนี้พวกหนุ่มสาวจึงนิยมออกตระเวนเที่ยวเล่นวันไหลไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ยังไม่จบวันไหลเพื่อไปดูงานมหรสพซึ่งหาดูยากในเวลาปกติและเกี่ยวพาราสีกัน นอกจากการทำบุญวันไหลแล้ว บางชุมชนจะมีประเพณีหาบเร่ไร้วัวสารด้วย พิธีนี้จะมีตัวแทนชาวบ้านรวมกลุ่มกันหาบกระบุงตะกร้าแห่ไปตามบ้านคน คนที่ต้องการทำบุญจะแบ่งข้าวสารที่เก็บเกี่ยวได้ใส่กระบุง เสร็จแล้วรวบรวมไปถวายวัดเพื่อเป็นเสบียงให้พระสงฆ์ได้ใช้ในวงเช้าพรรษาต่อไป การเร่ไร้วัวสารนี้จะทำกันวันก็ได้ แต่จะสิ้นสุดในวันไหล ซึ่งถือว่าเป็นวันจบงาน

การนำหนังใหญ่มาเล่นในวันสงกรานต์วัดบ้านดอนมาเริ่มเกิดขึ้นในสมัยที่พระครูบูรเขตวุฒิกเป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านดอน ครูอำไพ บุณรอด เล่าว่า (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2564) หลังจาก พระครูบูรเขตวุฒิก รวบรวมหนังใหญ่ที่ผุพังชำรุดมาซ่อมแซมและสร้างศาลาเก็บ

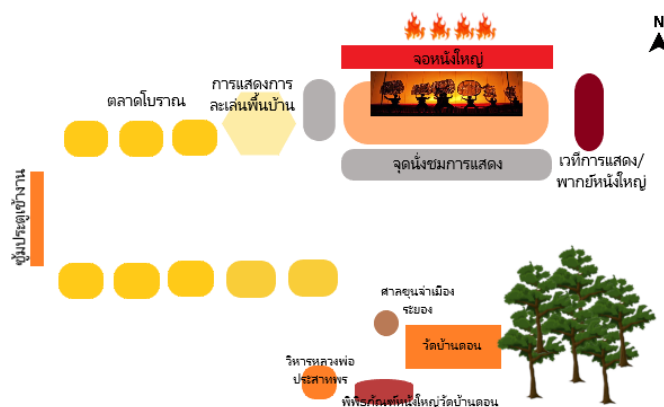
รักษาแล้ว มีความเห็นว่า หนังสืใหญ่ที่เก็บรักษาไว้เป็นของมีค่าควรที่จะได้นำมาเผยแพร่ให้ชาวบ้านได้ดู ประกอบกับท่านพระครูมีความสามารถในการพากย์และขีดหนังสือใหญ่ได้ จึงริเริ่มนำออกมาเล่นในวันสงกรานต์ ซึ่งในอดีตจะเล่นเพียงวันเดียวคือวันมหาสงกรานต์และเล่นเพียงคืนเดียวเท่านั้น ต่อมาเด็ก ๆ ที่มาฝึกเล่นหนังสือใหญ่เสนอว่า ควรจะจัดงานให้เป็นเรื่องเป็นราวทำนองเป็นงานสงกรานต์ประจำปีของวัดเพื่อให้คนมาเที่ยวทำบุญสงฆ์พระและชมการแสดงหนังสือใหญ่ด้วย จึงเริ่มเกิดเป็นงานสงกรานต์หนังสือใหญ่ไฟกะลา เมื่อราวปี พ.ศ.2554 จัดในวันที่ 14 เมษายน การแสดงหนังสือใหญ่ในช่วงแรก ๆ จัดขึ้นจากเงินที่รวบรวมได้จากเงินเรียไรของชาวบ้านและเงินบริจาคของภาคเอกชน จึงเป็นงานขนาดเล็ก จนกระทั่งราวปี พ.ศ.2557 คณะกรรมการอนุรักษ์หนังสือใหญ่ได้เสนอโครงการแสดงหนังสือใหญ่ไฟกะลาวัดบ้านดอนต่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยองผ่านสภาวัฒนธรรมจังหวัดเพื่อขอรับงบประมาณสนับสนุนการจัดงาน และได้รับการพิจารณาให้บรรจุอยู่ในแผนงานส่งเสริมศาสนาและวัฒนธรรมในปีงบประมาณ 2558 นับแต่นั้น การแสดงหนังสือใหญ่จึงจัดขึ้นอย่างเป็นทางการในฐานะงานประจำปีของตำบลเชิงเนิน ภายใต้การสนับสนุนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดระยอง

การแสดงหนังสือใหญ่ไฟกะลาเป็นมหรสพการแสดงที่จัดขึ้นเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดระยอง ภายหลังจากได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยองแล้ว ในช่วงแรกได้ดำเนินงานในชื่อ “โครงการลานวัฒนธรรมสืบสานประเพณีของดีตำบลเชิงเนิน” ซึ่งมีงานเพียงวันเดียว คือ วันที่ 15 เมษายน กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการแสดงหนังของชมรมหุ่นเงาเยาวชนทั่วประเทศซึ่งชมรมเยาวชนอนุรักษ์หนังสือใหญ่วัดบ้านดอนได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกด้วย เช่น การแสดงหนังบักต้อ จังหวัดศรีสะเกษ การแสดงหนังตะลุง คณะระภาคไทย จังหวัดเพชรบุรี และการแสดงหนังสือใหญ่ไฟกะลาแบบดั้งเดิม จังหวัดระยอง มีการสาธิตสอนการแกะตัวหนังเพื่อใช้แสดงหุ่นเงา และจำหน่ายสินค้า ผลิตภัณฑ์ ของดีตำบลเชิงเนิน ต่อมาองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยองได้จัดสรรงบประมาณให้เพิ่มขึ้น จึงขยายวันจัดงานเป็น 3 วัน ตั้งแต่วันที่ 13-15 เมษายน และปรับชื่องานเป็น “ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังสือใหญ่ไฟกะลา” เพื่อให้เป็นทั้งงานประเพณีสงกรานต์และเป็นพื้นที่แสดงวัฒนธรรมพื้นบ้านต่าง ๆ ของจังหวัดระยอง โดยใช้คำว่า “ไฟกะลา” ต่อท้ายเพื่อสื่อถึงความเป็นของโบราณดั้งเดิม

ปัจจุบัน “ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังสือใหญ่ไฟกะลา” เป็นโครงการหนึ่งในแผนงานด้านการส่งเสริมศาสนาและวัฒนธรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดระยอง ซึ่งได้อนุมัติให้คณะหนังสือใหญ่วัดบ้านดอนนำงบประมาณมาจัดการแสดงหนังสือใหญ่ไฟกะลาเพื่อสืบทอดมหรสพการแสดงหนังสือใหญ่ของจังหวัดระยองให้คงอยู่สืบไป ตลอดจนจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมไทยแขนงอื่น ๆ ร่วมด้วยเพื่อให้มีบรรยากาศส่งเสริมให้เป็นงานท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในปี 2562 ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามในงานประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรม

หนังใหญ่ไฟกะลา ครั้งที่ 6 ซึ่งจัดขึ้นระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน 2562 ณ วัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ได้เห็นบรรยากาศงานและกิจกรรมที่จัดขึ้นมีรายละเอียด ดังนี้

บรรยากาศงานกลางวันและกลางคืน งานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลา เป็นงานท่องเที่ยวที่จัดขึ้นในบรรยากาศแบบย้อนยุคอันเป็นสไตล์การจัดงานประเพณีโดยทั่วไปของ จังหวัดระยอง ในปีนี้เก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยได้เห็นการจัดสถานที่ภายในวัดบ้านดอนที่จำลองให้เป็นหมู่บ้านและชุมชนแบบโบราณ มีซุ้มไม้มุงด้วยหญ้าคา ที่นั่งทำจากกองฟาง และแคร่ไม้ไผ่ ภายในมีซุ้มบริการนวดแผนไทย ซุ้มสาธิตการทำอาหารพื้นบ้าน ซุ้มสาธิตการทำน้ำสมุนไพร ซุ้มจำหน่ายขนมโบราณ และจะเห็นพ่อค้าแม่ค้าแต่งกายด้วยชุดไทยย้อนยุค พูดภาษาระยองเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวซื้อสินค้าจากร้านของตน บรรยากาศงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลาที่วัดบ้านดอนมีความแตกต่างกันระหว่างกลางวันกับกลางคืน ในช่วงกลางวันจัดงานในรูปแบบงานประเพณีสังกรานต์ มีกิจกรรมทำบุญ สรงน้ำพระพุทธรูปประจำวันเกิด ถวายสังฆทาน สะเดาะเคราะห์ต่อชะตา แก้วปีซง และปิดทองพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของวัด อาทิ หลวงพ่อประสาทพร หลวงปู่เล็ก หลวงพ่อฟู ส่วนบรรยากาศงานในเวลากลางคืน เป็นลักษณะงานวัดแบบย้อนยุค มีกิจกรรมร้องเพลงพื้นบ้านของชมรมผู้สูงอายุ การแสดงวัฒนธรรมของนักเรียน การสาธิตการละเล่นเด็กไทยในอดีต และซุ้มการละเล่นที่เคยเป็นที่นิยมในงานวัด เช่น สาวน้อยตักน้ำ นอกจากนี้ มีการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ให้นักท่องเที่ยวแต่งกายด้วยชุดไทยย้อนยุคมาร่วมงานด้วย สิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษคือ ภายในงานนี้นำตัวหนังใหญ่มาเป็นองค์ประกอบในการตกแต่งงานด้วย เช่น ที่ซุ้มประตูทางเข้ารูปกำแพงเมืองโบราณจะมีหนังใหญ่ประดับอยู่สองด้าน ที่จุดถ่ายภาพมีการจำลองให้เป็นจอหนังใหญ่ขนาดย่อม และมีตัวหนังตั้งอยู่ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถนำหนังใหญ่มาทำท่าทำเขิดและถ่ายรูปเสมือนว่าตนเองเป็นผู้เขิดหนังใหญ่ได้ด้วย มีซุ้มขายของที่ระลึกเกี่ยวกับหนังใหญ่ เช่น เสื้อยืดสกรีนลายหนังใหญ่ พวงกุญแจหนังใหญ่ กล่าวได้ว่า ในบริบทการท่องเที่ยว หนังใหญ่อันเป็นมรดกชั้นสูงได้ถูกเปลี่ยนความหมายให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของชุมชนวัดบ้านดอนเพื่อสร้างบรรยากาศแปลกใหม่ อันจะช่วยดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัสชุมชนได้แทน

ภาพที่ 39 แผนผังประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลา

สาธิตการเล่นผี การเล่นผีเป็นกิจกรรมสาธิตที่จัดขึ้นในวันที่ 14 เมษายน 2562 ซึ่งตามปกติกิจกรรมในวันนี้จะเปลี่ยนแปลงไปทุกปีเพื่อสร้างความแปลกใหม่และความหลากหลายให้กับงาน เช่น ในปี 2560 มีกิจกรรมแข่งขันหมากกรุกหนังใหญ่หนึ่งเดียวในโลก ปี 2561 มีกิจกรรมการแสดงโขนสด หมอลำหุ่น เป็นต้น กิจกรรมการเล่นผีถูกเลือกมาแสดงในปี 2562 เพื่อให้ความรู้แก่ผู้ชมที่เป็นเยาวชนและนักท่องเที่ยวที่ไม่เคยเห็นการเล่นผีมาก่อน และใช้เชื่อมโยงถึงประเพณีสงกรานต์ในชุมชนวัดบ้านดอนที่เคยมีการเล่นผีเพื่อความสนุกสนานเมื่อราว 70 ปีที่ผ่านมา ในปีนี้เก็บข้อมูลภาคสนาม กิจกรรมสาธิตการเล่นผีจัดขึ้นในเวลา 18.30 น. ณ ลานหน้าเวทีกลาง มีการเข้าผี 2 ประเภท คือ ผีกระหูด และผีแม่ศรี ก่อนจะเริ่มสาธิต พิธีกรจะบรรยายภูมิหลังของชุมชนบ้านดอนและความนิยมเล่นเชิฎผีในช่วงสงกรานต์ ซึ่งในอดีตจะมีทั้งการเล่นเชิฎผีตามลานบ้าน กลางทุ่งนา โดยใช้คนที่จิตค่อนข้างอ่อนมาเป็นคนทรง จากนั้น เวลาประมาณ 18.45 น. ผู้แสดงซึ่งประกอบด้วยคนทรงชายหญิง และตัวแทนชาวบ้านประมาณ 20 คน ล้อมวงกันมาเชิฎผีกระหูด อุปกรณ์การเล่นประกอบด้วยกระหูด 1 ใบ ใส่เหล้าไว้ข้างใน กะลาตาเดียว 1 ลูก ผ้าคลุม 1 ผืน ไม้คาน 1 อัน นำกระหูดมาแต่งให้เป็นหุ่นคน โดยใช้กะลาตาเดียวติดเข้าเป็นส่วนหัว และใช้ไม้คานเสียบทะลุด้านข้างทั้งสองด้านเป็นแขน วิธีการเล่น เริ่มต้นจากการจุดธูป 2 ดอก ปักที่กระถงเครื่องเช่นไห้วเป็นการเรียกผี จากนั้น คนทรงชายหญิงจับกระหูดไว้คนละข้าง เสร็จแล้วเริ่มร้องเพลงเชิฎผีมาเข้ากระหูด โดยร้องเชิฎกลับไปกลับมาจนกว่ากระหูดจะสั่นและคนถือรู้สึกรู้สีกว่ากระหูดหนักขึ้นกว่าเดิม ในวันที่เก็บข้อมูลไม่มีผีมาเข้ากระหูด เพราะเป็นเพียงการสาธิตเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงท้ายก่อนจะเปลี่ยนไปสาธิตการเล่นผีแม่ศรี พิธีกรได้ให้ความรู้แก่ผู้ร่วมงานเพิ่มเติมว่า ในอดีตหากผีกระหูดเข้าแล้ว กระหูดจะสั่นหรือหนักขึ้น อันเป็นอาการที่เชื่อกันว่าผีมาเข้าแล้วก็จะหยุดร้อง และจะมีการให้ผีทำนายเหตุการณ์ และเรื่องราวต่าง ๆ ตามที่ผู้เล่นต้องการ เช่น ทำนายเนื้อคู่ ทำนายของที่หายว่าอยู่ที่ใด เป็นต้น ถ้ากระหูดชี้ไปที่ใครหรือทิศใดก็เป็นคำตอบ

หลังจากสาธิตเชิญผีกระหูดเสร็จแล้วเป็นการสาธิตเชิญผีแม่ศรี เริ่มในเวลา 19.00 น. อุปกรณ์การเล่นประกอบด้วยรูป 1 ดอก และผ้าผูกตา 1 ผืน วิธีการเล่น เริ่มจากคนทรงนั่งพับเพียบหันหน้าไปทางทิศตะวันตก เอาผ้าปิดตาและประนมมือถือรูปที่จุดไว้ เสร็จแล้วเริ่มร้องเพลงเชิญผีพร้อมใช้ไม้ไผ่กระทุ้งทำจังหวะตามทำนองร้อง โดยจะเปลี่ยนเพลงร้องไปเรื่อย ๆ จนกว่าคนทรงจะตัวสั่นหรือตัวอ่อน อันเป็นอาการที่เชื่อว่าผีเข้าแล้วก็เชิญให้รำ การสาธิตเชิญผีแม่ศรีที่ผู้วิจัยได้เห็นไม่มีผีมาเข้าอีกเช่นกัน ซึ่งพิธีกรก็ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ตามที่เคยเล่นมา ถ้าผีแม่ศรีเข้าแล้วชาวบ้านจะถามเรื่องดินฟ้าอากาศ ถามหาของที่ย้าย หรือถามเรื่องอื่น ๆ ที่ต้องการรู้ เมื่อต้องการให้ผีออกก็จะเป่าลมที่หูหรือตะโกนดัง ๆ ที่หูคนทรง เชื่อว่าผีก็จะออก

ภาพที่ 40 การสาธิตเล่นผีกระหูด

พิธีเปิดงานและการแสดงหนังใหญ่ไฟกะลา การแสดงหนังใหญ่ไฟกะลาเป็นการแสดงที่เป็นจุดเด่นของงานลานวัฒนธรรมที่วัดบ้านดอน ซึ่งทุกปีจะถูกลำดับไว้ในวันสุดท้ายของตารางงาน ในปีนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม การแสดงหนังใหญ่ไฟกะลาจัดขึ้นในวันที่ 15 เมษายน 2562 เวลา 19.00 น. แต่ก่อนหน้านั้น จะมีพิธีเปิดงานก่อน โดยเมื่อนายรุ่งโรจน์ ศิลมัฐ สมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยองประธานในพิธีมาถึงแล้ว ตัวแทนคณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่ จะกล่าวรายงานวัตถุประสงค์การจัดงาน มีเนื้อหาสาระว่าด้วยความมุ่งมั่นที่จะสืบสานให้การแสดงหนังใหญ่ของวัดบ้านดอน อันถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่ของจังหวัดระยองให้คงอยู่ต่อไป และยังเป็นการเผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวได้รับชมการแสดงหนังใหญ่ เพื่อให้เกิดสำนึก ความภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและวัฒนธรรมของชาติไทยด้วย

หลังเสร็จสิ้นพิธีเปิดจึงเริ่มการแสดงหนังใหญ่ไฟกะลา การแสดงหนังใหญ่ไฟกะลาที่จัดขึ้นในบริบทการท่องเที่ยว ซึ่งผู้วิจัยได้ร่วมรับชมในปี 2562 เป็นการแสดงหนังใหญ่แบบประยุกต์ที่มีทั้งการแสดงผสมผสานร่วมกับหุ่นละครเล็ก และการสาธิตเผาไฟกะลาร่วมกับใช้แสงสปอตไลท์ อันเป็นความตั้งใจของคณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่ที่ต้องการให้การแสดงแต่ละปีแตกต่างจากเดิม เพื่อมิให้ผู้ชมเบื่อหน่าย และยังคงต้องการสาธิตการเผาไฟกะลาเพื่อสร้างแสงไฟให้กับตัวหนังไว้แม้ว่าจะไม่มีความจำเป็น เพราะในปัจจุบันมีแสงสปอตไลท์ที่สามารถใช้แทนได้ดี และ

กะลามะพร้าวหายากและราคาแพงกว่า ตอนที่เลือกมาแสดงในปีนี้มี 4 ตอน คือ ตอนจองถนน หนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา ตอนยกทัพเข้ากรุงลงกา และตอนยกรบ ผู้แสดงมีประมาณ 40 คน ส่วนใหญ่เป็นเยาวชน ทุกคนแต่งกายด้วยชุดสีดำล้วนเพื่อขับตัวหนังให้เด่น ในการแสดงซึ่งใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง นักท่องเที่ยวซึ่งมีพื้นที่รับชมอยู่บริเวณหน้าจอจะได้รับชมศิลปะการเชิดหนังใหญ่ ชมความสวยงามแปลกตาของลวดลายตัวหนัง สนุกสนานกับการชมความสามารถของผู้เชิดหุ่นละครเล็กที่สามารถชักหุ่นคล่องแคล่วราวกับมีชีวิตจริง ได้รับฟังทำนองการพากย์ น้ำเสียงการพากย์บทเจรจาด้วยสำเนียงระยอง และลีลาการพากย์ที่ประยุกต์เหตุการณ์ในปัจจุบันมาเล่าผสมในแต่ละตอน ในระหว่างการแสดงจะมีผู้เชิดหนังใหญ่และหุ่นละครเล็กสลับกันออกมาแสดงที่หน้าจอ บางฉากมีหนังใหญ่และหุ่นละครเล็กแสดงร่วมกัน และบางฉากมีตัวหนังใหญ่ออกมาเชิดพร้อมกันจำนวนมาก จึงสร้างความประทับใจให้กับผู้ชมเป็นอย่างดี

ภาพที่ 41 การใช้กะลามะพร้าวสร้างแสงให้หนังใหญ่

การแสดงหนังใหญ่เป็นมรดกสืบทอดโบราณที่ปัจจุบันได้รับความนิยมน้อยลงมาก เนื่องจากมีความบันเทิงอื่นมาแทนที่ และอยู่ในภาวะขาดผู้สืบทอด การจัดงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลา จึงเป็นความพยายามของกลุ่มอนุรักษ์ที่ต้องการให้งานเป็นเวทีให้เยาวชนที่เข้าเป็นสมาชิกและฝึกเชิดหนังใหญ่ด้วยใจรักมีพื้นที่แสดงความสามารถ อันจะเป็นการต่อสายพานให้การศิลปะการแสดงนี้ดำรงอยู่ต่อไป ด้วยเหตุนี้จึงอาจจะกล่าวได้ว่า การแสดงหนังใหญ่ไฟกะลาที่จัดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมในงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ เป็นคติชนสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นจากเงื่อนใยภายในที่จำต้องปรับขนบการแสดงหนังใหญ่แบบเต็มรูปแบบให้เข้ากับธรรมชาติของนักเชิดที่เป็นเด็ก และเงื่อนใยภายนอกที่จำต้องปรับให้เข้ากับรสนิยมนักท่องเที่ยวที่ต้องการเสพสิ่งที่มีคุณค่าแต่ต้องเข้าใจได้ง่ายและไม่ใช้เวลานาน ดังนั้น แม้ว่าการแสดงหนังใหญ่ที่วัดบ้านดอนจะมีพลวัตไปเป็นการแสดงโชว์แบบลูกผสมระหว่างหนังใหญ่กับหุ่นละครเล็ก ระหว่างการใช้ไฟกะลากับสปอตไลท์ ระหว่างบทพากย์กับบทร้องทำนองเสนาะ ฯลฯ ซึ่งทำให้การแสดงไม่ตรงตามขนบเดิมเท่าใดนัก แต่ก็เป็นที่พอใจของ

นักท่องเที่ยวที่ถือว่าได้เห็นหนังใหญ่ครบองค์ประกอบทั้งตัวหนัง คนเชิด คนพากย์ วงปี่พาทย์ ฉาก และไฟ

ง.การงดจัดประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลา

ตามแผนเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลาในปี พ.ศ.2563 เพื่อให้ได้ข้อมูลพลวัตของการจัดงาน ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมในแต่ละปีไปเรื่อย ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์บ้านเมืองและงบประมาณที่ได้รับเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ระหว่างปี พ.ศ.2563-2564 เกิดสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้งานประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลา ต้องถูกยกเลิกไปตามคำสั่งการของผู้ว่าราชการจังหวัดระยอง จากการสัมภาษณ์ครูอำไพ บุญรอด ทำให้ข้อมูลว่า ในปี 2563 คณะกรรมการจัดงานจำเป็นต้องยกเลิกจัดงานไปเพราะสถานการณ์ขณะนั้นรุนแรง และชาวบ้านเกิดความกลัว ขณะที่ในปี 2564 ได้เตรียมงานไว้ทั้งหมดแล้ว แต่ก็ต้องยกเลิกไปอย่างกะทันหันเมื่อวันที่ 9 เมษายน 2564 เนื่องจาก องค์การบริหารส่วนจังหวัดระยองแจ้งว่าไม่สามารถให้จัดงานได้เพราะขัดกับคำสั่งของจังหวัดระยองทำให้ไม่ได้จัดงานตามที่ตั้งใจไว้ซึ่งนอกจากจะมีการแสดงหนังใหญ่ไฟกะลาอันเป็นหลักของงานแล้ว ได้เตรียมนำการแสดงประเภทอื่นที่หาดูได้ยาก เช่น การแสดงกระต๊อแทงสือ หนังตะลุงจ้อใหญ่ มาจัดแสดงร่วมด้วย อย่างไรก็ตาม ระหว่างนี้จะใช้เวลาว่างฝึกซ้อมนักแสดง ปรับแก้บทพากย์ใหม่ให้เข้ากับยุคสมัย และแกะตัวหนังใหม่เพื่อใช้แสดงเรื่องพระอภัยมณี (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2564)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.2.1.2.2 ประเพณีสงกรานต์และวันทาบบ้านแลง

วันทาบเป็นชื่อที่ถูกเรียกเฉพาะเจาะจงขึ้นเพื่อให้สะดวกความสนใจคนทั่วไปและสร้างอัตลักษณ์ให้กับเทศกาลสงกรานต์-วันไหลของตำบลบ้านแลง แต่เดิมชาวบ้านในชุมชนเรียกว่า วันไหล เป็นวันประกอบพิธีทำบุญเนื่องในวันไหลวัดบ้านแลง ซึ่งเป็นที่แรกในตำบลที่จัดวันไหล ก่อนที่หลังจากนี้ไปจะเข้าสู่งานวันไหลในหมู่บ้านทั้ง 7 ของตำบลบ้านแลง ในวันไหลวัดบ้านแลงมีประเพณีพิเศษที่จัดขึ้นแตกต่างจากตำบลอื่น ๆ คือ การทาบอาหารด้วยทาบสาแหกรกหมุมมาทำบุญที่วัด แสดงถึงความศรัทธาในพุทธศาสนาและเป็นสัญลักษณ์สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ผ่านพฤติกรรม “ทาบ” อาหารมาร่วมทำบุญ ปัจจุบัน ประเพณีทาบอันเป็นส่วนหนึ่งของวันไหล ได้รับการยกสถานะให้เป็นกิจกรรมโปรโมทประเพณีสงกรานต์ในชุมชนบ้านแลง ภายใต้งานยุทธศาสตร์การส่งเสริมและพัฒนาการศึกษา การกีฬา ศาสนาและวัฒนธรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ที่ต้องการพัฒนาให้ประเพณีนี้เป็นงานเพื่อการท่องเที่ยวที่โดดเด่นอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดระยองในอนาคต

ก.ประเพณีสงกรานต์และวันไหลที่ชุมชนบ้านแลงในอดีต

ตำบลบ้านแลงเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีประเพณีสงกรานต์และประเพณีวันไหล จัดต่อเนื่องกันในเดือนเมษายน จากการสัมภาษณ์ครูฐภกรณ์ โสธนะ และนางสมควร ศิริภักดี (สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564) ซึ่งเป็นชาวบ้านแลงแต่กำเนิดทั้งคู่ เล่าว่า งานสงกรานต์ที่ชุมชนบ้านแลงในอดีตจัดขึ้น 2 วัน วันแรกคือวันที่ 13 เมษายน เป็นวันสงกรานต์ออก มีพิธีทำบุญบวชวัดตั้งแต่เช้าตรู่เพื่อต้อนรับสงกรานต์ จากนั้น วันที่ 14 เมษายน จะมีพิธีทำบุญด้านล่างวัด นำรูปเหมือนบูรพาจารย์ อดีตเจ้าอาวาส ลงมาที่ศาลาด้านล่างวัดในช่วงสาย ๆ เพื่อทำบุญ สรงน้ำ และอุทิศส่วนกุศลให้ มีการละเล่นของชาวบ้าน ของหนุ่มสาวที่ได้มาเจอกัน เช่น สะบ้า ช่วงรำ จากนั้นตอนกลางคืนจะมีพิธีสวดผีหมู่ เป็นการนำกระดาษที่เขียนชื่อสกุลบรรพบุรุษใส่ลงในกล่องที่จำลองแทนโลงศพหรือโกฏิมาประกอบพิธีสวดอภิธรรม บังสุกุล อุทิศส่วนกุศลให้ร่วมกัน เพราะเชื่อว่าในช่วงเวลานี้ผีป๋วยตายายจะกลับมารับส่วนบุญ และอวยพรให้ลูกหลานที่ทำบุญให้มีความสุขความเจริญ เสร็จพิธีแล้วจะมีมหรสพ เช่น รำวงย้อนยุค แสดงหนังตะลุง ในช่วงสงกรานต์ยังนิยมเล่นผีตามบริเวณลานหมู่บ้าน ฟุ้งนา หรือปะรำที่จัดเตรียมไว้สำหรับทำพิธีบุญวันไหลหลังสงกรานต์ ผีที่เชิญมาเล่น เช่น ผีแม่ศรี ผีลอบ ผีลึง เป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนาน และปะลองวิชา เพราะเชื่อว่าผีที่คนเลี้ยงไว้จะถูกปล่อยออกมาในวันสงกรานต์ นอกจากนี้ ช่วงสงกรานต์ในอดีตยังเคยมีพิธีชงปะตาด้วย เป็นพิธีที่ทำขึ้นเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีและใช้ขอฝน โดยจะนำธงลงยันต์ของหลวงพ่อยืน ลักษณะเป็นธงขาวแดง ผูกกับยอดไม้แล้วยกขึ้นในวันสงกรานต์เพื่อให้พัดสิ่งไม่ดีออกไป ผู้เชิญจะต้องถือศีล 8 นุ่งขาวห่มขาว และต้องรู้วิธีการยก เช่น ต้องยกให้ธงห้อยเหมือนตุ้ง ห้ามปล่อยให้ชายธงถูกพื้น เป็นต้น ปัจจุบันไม่มีประเพณีนี้แล้วเพราะไม่มีคนยกธง¹⁰

หลังจากวันที่ 14 เมษายน ผ่านไปแล้ว จะเริ่มเป็นประเพณีวันไหล ซึ่งจะมีธรรมเนียมแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน ขึ้นอยู่กับความพร้อมและความเชื่อที่บรรพบุรุษรุ่นก่อนเคยทำกันมา ตามปกติจะมีทั้งวันไหลวัดและวันไหลบ้าน แต่ทำไม่ตรงกัน กล่าวคือ บางแห่งทำวันไหลวัดก่อนแล้วค่อยไหลหมู่บ้าน ขณะที่บางแห่งไหลตามบ้านก่อนแล้วค่อยไหลวัดปิดท้าย เช่น ที่ชุมชนตะพงนอกมีธรรมเนียมไหลวัดก่อน เสร็จแล้วจึงค่อยไหลไปตามหมู่บ้านอีก 16 หมู่ แต่ที่ชุมชนยายดา มีธรรมเนียมไหลบ้านก่อนแล้วค่อยไหลส่งที่วัดยายดา เป็นต้น

สำหรับตำบลบ้านแลงยึดธรรมเนียมไหลวัดก่อนจึงไหลบ้าน โดยจะประกอบพิธีทำบุญวันไหลวัดแลงในวันที่ 15 เมษายน ตามที่เคยปฏิบัติมาจะมีการขนทรายมาก่อเจดีย์ทรายที่ลานวัดตั้งแต่ช่วงบ่ายของวันที่ 14 เมษายน จากนั้นมีพิธีสวดมนต์เย็น พระสงฆ์จะสวดบูชา

¹⁰ ระยองมี 3 ธง คือ 1.หลวงพ่อกิน เป็นธงสามเหลี่ยม 2.หลวงพ่อยืน เป็นธงขาวแดง 3.หลวงปู่คร่ำ เป็นธงพัดโบก

เจดีย์ทราย และสวดผีหมู่ในคืนเดียวกัน รุ่งเช้าชาวบ้านทุกหมู่บ้านจะมาทำบุญตักบาตรที่วัด มีการสงฆ์ น้ำพระ น้ำนํ้ามนต์ น้ำอบประพรมเจดีย์ทราย และเล่นน้ำกัน

ตั้งแต่วันที่ 15 เมษายน เป็นต้นไปเป็นวันไหลบ้านของตำบลบ้านแลง เป็นการทำบุญเฉพาะของหมู่บ้านนั้น ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลในวันต้นปี มีพิธีนิมนต์พระออกไปสวดมนต์ เย็น สวดสมโภชน์เจดีย์ทรายน้ำไหล สวดสะเดาะเคราะห์ อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณคนเก่าแก่ในชุมชน ที่ตายไปแล้วและผีไม่มีญาติต่าง ๆ ตอนเช้ามีพิธีทำบุญ ถวายภัตตาหาร บางหมู่บ้านมีสงฆ์น้ำพระ อีกครั้ง บางแห่งไม่มี และบางหมู่บ้านจะทำพิธีทำบุญส่งในวันนี้ด้วยเพื่อจะได้ไม่ต้องรับศีลกันใหม่ ในพิธีมีการสวดมนต์ปิดเป่าสิ่งไม่ดี เสร็จแล้วนำทางหมากที่ใส่ข้าวปลาอาหารให้ผีไปทิ้งที่นอกหมู่บ้าน หรือบริเวณทางสามแพร่งเพื่อขับไล่ผีให้ออกไปจากชุมชน พิธีทำบุญวันไหลบ้านของแต่ละหมู่บ้านจะไม่ตรงกัน และมีวันไหลไม่เท่ากัน เช่น หมู่ 1 ทำบุญ 2 แห่ง หมู่ 2 ทำบุญ 1 แห่ง หมู่ 3 ทำบุญ 1 แห่ง นอกจากนี้ สถานที่ที่จัดพิธีทำบุญวันไหลก็จะแตกต่างกัน บางแห่งทำที่ศาลาหมู่บ้านซึ่งเคยเป็นสถานที่ที่ใช้ทำบุญทุ่งมาแต่อดีต บางแห่งทำที่ท่าน้ำ ริมคลอง บางแห่งทำที่บริเวณศาลเทพารักษ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน บุญวันไหลบ้านในตำบลบ้านแลงจะใช้พระจากวัดธรรมยุติที่อยู่ในละแวกของหมู่บ้านนั้น ได้แก่ หมู่ 1, 2, 3, 5 ใช้พระวัดแลง หมู่ 4, 7 ใช้พระวัดตรีมิตรประดิษฐานราม และหมู่ 6 ใช้พระวัดเขาพระบาท วันไหลจึงเป็นประเพณีที่มีเวลายาวนานและสนุกมากที่สุด เพราะนอกจากพิธีทำบุญแล้ว วันไหลจะมีงานมหรสพให้ชม ทั้งหนังตะลุง หนังกลางแปลง มีการละเล่นพื้นบ้าน เป็นความสนุกที่ผู้ชายหนุ่ม ๆ จะได้เที่ยวตระเวนไปดูปะรำวันไหลของหมู่ต่าง ๆ ได้ดูแม่ค้า จีบผู้หญิง ส่วนผู้หญิงก็จะได้ออกมาเที่ยว มาซื้อของกินแปลก ๆ เพราะในเวลาปกติต้องทำงานและพ่อแม่มักไม่อนุญาตให้ออกไปไหน

สำหรับประเพณีหาบ หรือหาบสาแหก เป็นประเพณีที่เพิ่งเริ่มรื้อฟื้นขึ้นมาจัดใหม่เมื่อประมาณปี พ.ศ.2515 หรือราว 55 ปีที่ผ่านมา โดยนำมาจัดรวมกับการทำบุญไหลวัดบ้านแลงแทนที่แต่เดิมจะนิยมทำในช่วงเข้าพรรษา จากการสัมภาษณ์ครูสุพรรณ โสธนะ (สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564) เล่าว่า แต่เดิมชาวบ้านแลงจะหาบอาหารมาทำบุญที่วัดเป็นประจำอยู่แล้ว เพราะสมัยก่อนไม่มีรถยนต์ และไม่มีปืนโตใส่อาหาร มีเพียงถ้วยชาม หม้อดิน เมื่อนำอาหารมาถวายพระจึงต้องนำใส่หาบเดินมาเพื่อพูนแรง แต่จะเห็นหาบมากเป็นพิเศษในช่วงเข้าพรรษาเพราะชาวบ้านจะนำข้าวมาถวายพระที่อยู่จำพรรษาไม่ได้ออกบิณฑบาต

หาบที่นำมาทำบุญเป็นหาบสาแหกหมุม ทำจากหวายซึ่งมีคุณสมบัติเหนียว ทน และน้ำหนักเบา หมุมทั้งหมักเกิดจากการไขว้เส้นหวายจาก 3 เส้น เป็น 6 เส้น เสร็จแล้วนำเถาเมื่อยมาถักยึดปลายด้านบนเข้าไว้ด้วยกัน ใช้เป็นหูสำหรับสอดไม้คาน หาบสาแหกหมุมนิยมใช้หาบของมาถวายพระเพราะกลมสวย รองรับถาดทองเหลืองได้พอดี ส่วนสาแหกสี่มุมเส้นใหญ่

ไม่สวย จึงใช้กับกระบุงสำหรับหาบของหนัก (ฐปกรณ โสธนะ, **สัมภาษณ์**, 23 ธันวาคม 2564) นอกจากสาแหรกและคานหาบแล้ว อุปกรณ์ที่ใช้ในการหาบยังมีถาดทองเหลืองและถ้วยชาม ในอดีตจะใช้ถาดทองเหลืองมีตีน ซึ่งขัดจนขึ้นเงาแวววาวรองไว้ด้านล่าง เสร็จแล้ววางชั้นใส่ข้าว เรียกว่า ชั้นบุ¹¹ ดอกไม้รูปเทียน และชามฝาจับใส่อาหารวางไว้ในถาดทองเหลืองทั้ง 2 ฝั่ง เพื่อให้มีน้ำหนักเท่า ๆ กัน ทั้งนี้ ตามประเพณีของบ้านแลง ถาดที่ 1 ซึ่งอยู่ด้านหลังคนหาบนิยมใช้สำหรับวางชั้นบุใส่ข้าว ดอกไม้รูปเทียน และหมากพลู ส่วนถาดที่ 2 ซึ่งอยู่ด้านหน้าจะใช้วางชามฝาจับ 5 ลูก ซึ่งภายในใส่อาหารที่เตรียมมาถวายพระ มีของทอด แกง ขนมจีน ของหวาน เช่น ก๋วยเตี๋ยวชี่ นอกจากนี้ บางทีจะใส่เป็นของแห้ง จำพวกหอม กระเทียม เกลือ มะขามเปียก เพื่อให้พระได้เก็บไว้ใช้ในวังเข้าพรรษา เชื่อว่าจะได้อานิสงส์มาก เกิดชาติหน้าจะมีกินมีใช้ไม่อดอยาก (สมควร ศิริภักดี, **สัมภาษณ์**, 23 ธันวาคม 2564)

ประเพณีหาบของมาทำบุญเป็นประเพณีเรียบง่ายแต่มีความงดงาม สะท้อนวิถีชีวิตและความลึกซึ้งในจิตใจของชาวบ้านที่มีศรัทธาในการทำบุญ ครูฐปกรณ โสธนะ เล่าว่า ในอดีตเมื่อราว 70 ปี ย้อนกลับไป จะเห็นชาวบ้านหาบสาแหรกออกมาจากทุกทิศทุกทางตั้งแต่ตะวันยังไม่ขึ้นดี เดินเป็นแถวมาตามกำแพงวัดเข้าไปที่ศาลาการเปรียญ ต่อมาประเพณีนี้หายไป เพราะชาวบ้านหันไปใช้ปืนโตใส่อาหาร และมีรถจักรยานยนต์ขี่มาวัดแทนการเดิน ครูฐปกรณ โสธนะซึ่งเพิ่งได้กลับมาบรรจุเป็นครูที่บ้านแลงเมื่อราวปี พ.ศ.2514 เห็นว่าการหาบสาแหรกเป็นประเพณีที่มีคุณค่า ประกอบกับยังประทับใจภาพความสวยงามในอดีตที่เคยได้เห็นและยังจดจำได้ จึงร่วมกับคณะครูและชาวบ้านฟื้นฟูประเพณีนี้ขึ้นมา โดยเริ่มนำมามีหาบในวันไหลวัดแลง วันที่ 15 เมษายน เพื่อให้ตรงกับวันหยุดราชการและลูกหลานจะได้กลับมาพร้อมประเพณี (**สัมภาษณ์**, 23 ธันวาคม 2564)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย CHULALONGKORN UNIVERSITY ข.การจัดประเพณีสงกรานต์และวันหาบบ้านแลงในปัจจุบัน

ประเพณีหาบสาแหรกที่จัดขึ้นในปัจจุบันเป็นงานแบบย้อนอดีต โดยเป็นกิจกรรมหนึ่งที่จัดภายในงานประเพณีสงกรานต์และวันไหลบ้านแลง จังหวัดระยอง ซึ่งปัจจุบัน มีองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลงเป็นผู้ดำเนินงาน นายสกล สุกุลกล้า (**สัมภาษณ์**, 23 ธันวาคม 2564) กล่าวถึงการจัดงานประเพณีสงกรานต์และวันหาบบ้านแลงว่า องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลงได้พิจารณาอนุมัติให้บรรจุประเพณีสงกรานต์ วันไหล และประเพณีหาบไว้ในแผนงานส่งเสริมศาสนาและวัฒนธรรม และเริ่มอนุมัติใช้งบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลเมื่อปี พ.ศ.2561 งานที่จัดขึ้นนี้เป็นการสานต่องานของสภาวัฒนธรรมตำบลบ้านแลงที่จัดร่วมกับวัดแลงและชุมชน และ

¹¹ ชั้นบุ ทำที่บ้านบุ กรุงเทพมหานคร บุ หมายถึง การตีให้เข้ารูป ชั้นบุเป็นเครื่องใช้โลหะผสมที่ทำด้วยฝีมือการตีแม่โลหะผสมให้แบน เพื่อชั้นบุทรงชั้นแล้วขัดผิวให้เรียบเกลี้ยงด้วยหินจึงเรียกว่า ชั้นลงหิน

ปัจจุบันร่วมกับชมรมผู้สูงอายุ และชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านตำบลบ้านแลง เพื่อสืบทอดประเพณีท้องถิ่นของบ้านแลงให้คงอยู่ต่อไป รวมถึงมีนโยบายที่จะพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจในชุมชนด้วย ตลอด 2 ปีที่ผ่านมา ได้จัดงานขึ้นระหว่างวันที่ 14-15 เมษายน ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

ตารางที่ 7 ตารางกิจกรรมในประเพณีสงกรานต์และวันหาบบ้านแลง พ.ศ.2562

วันจัดงาน	พื้นที่จัดงาน	กิจกรรมในงาน
14 เมษายน 2562	วัดแลง	ขบวนแห่รูปหล่อบูรพาจารย์วัดแลงรอบหมู่บ้าน การแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน เปตอง หมากรุกไทย พิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็น สวดผีมู่ การประกวดพูดจาภาษาระยอง มหรสพการแสดง รำวงย้อนยุค
15 เมษายน 2562	วัดแลง	ประเพณีหาบสาแหวก พิธีทำบุญวันไหลวัดแลง สรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ กิจกรรมแข่งขันกีฬาพื้นบ้านเฮฮา สามัคคี มหรสพการแสดง รำวงย้อนยุค

ตามแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยมีแผนเก็บข้อมูลประเพณีสงกรานต์และวันหาบบ้านแลง ในปี พ.ศ.2563 อย่างไรก็ตาม จากสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลในพื้นที่จัดงานได้ และผู้วิจัยได้ปรับวิธีการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์แทน ดังนั้น ข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นข้อมูลที่เรียบเรียงจากการสัมภาษณ์ผู้จัดงานผู้เกี่ยวข้อง และผู้ที่เข้าร่วมประเพณีในปีล่าสุดของการจัดงาน โดยเก็บข้อมูลสัมภาษณ์นายสกล สกุกกล้า หัวหน้าฝ่ายบริหารการศึกษา รักษาการแทนผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง นายฐาปกรณ์ โสธนะ ประธานชมรมศิลปินจังหวัดระยอง ศิลปินดีเด่นจังหวัดระยอง กรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง และปราชญ์ชาวบ้านตำบลบ้านแลง และนางสมควร ศิริภักดี อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 ตำบลบ้านแลง เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2564 ณ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับภาพถ่าย คลิปวิดีโอ และเอกสารที่แสดงรายละเอียดกิจกรรมที่จัดขึ้นในปีก่อนเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ได้รายละเอียดของประเพณีที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 14-15 เมษายน 2562 ดังนี้

พิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็น สวดผีหมู่ เป็นพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดจากอดีต ตามความเชื่อว่าการจัดพิธีนี้จะเสริมสิริมงคล เป็นเวลาที่ได้อุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ และเป็นการสะเดาะเคราะห์คนในหมู่บ้านทั้งหมดด้วย ในปี พ.ศ.2562 องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลงจะเข้ามาเตรียมสถานที่จัดงานตั้งแต่ช่วงบ่าย ประกอบด้วยโต๊ะหมู่บูชา แทนอาสนะสงฆ์ แก้วน้ำผู้ร่วมพิธี และสิ่งขี้ทรายมากองไว้สำหรับก่อพระทราย พิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็นจะเริ่มเวลา 17.30 น. เมื่อพระภิกษุมาร่วมกันที่พิธีแล้ว นายองค์การบริหารส่วนตำบลจะจุดธูปเทียนบูชาพระ พระสงฆ์สวดพระปริตร สวดสมโภชเจดีย์ทราย จากนั้น เวลา 19.30 น. ทำพิธีสวดผีหมู่ โดยเขียนชื่อญาติที่ล่วงลับใส่กระดาษหย่อนลงในโกฏิ แล้วพระสวดบังสุกุล

ประกวดพูดจาภาษาระยอง เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นใหม่โดยสภาวัฒนธรรมตำบลบ้านแลง เพื่อส่งเสริมเยาวชนให้พูดจาภาษาระยองเพิ่มขึ้น เนื่องจากที่ผ่านมามีเด็ก ๆ ในชุมชนพูดจาภาษาระยองได้น้อยลงเนื่องจากผู้ปกครองไม่ใช้ภาษาระยองสนทนากับลูก และเด็ก ๆ ใช้ภาษากลางเป็นหลักในโรงเรียน และเพื่อรักษาศัพท์สำเนียงพูดแบบชาวระยองเอาไว้ เนื่องจากปัจจุบันศัพท์หลายคำไม่มีคนรู้จัก และสำเนียงที่พูดเริ่มจะผิดเพี้ยนไป ในปี พ.ศ.2562 กิจกรรมประกวดพูดจาภาษาระยองจัดขึ้นในวันที่ 14 เมษายน เวลา 20.00 น. หลังเสร็จสิ้นพิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็นแล้ว ในการประกวดชุมชนจะส่งตัวแทนมาประกวดเป็นทีม ทีมละ 3 คน จากนั้นแต่ละคนจะต้องแสดงละครหรือเล่าเรื่องโดยใช้ภาษาระยองทั้งหมด ทีมใดที่สามารถใช้ภาษาระยองเล่าเรื่องได้มากที่สุด มีคำศัพท์ยากที่ไต่ยืนไม่บ่อยนั๊ก มีสำเนียงถูกต้อง และเล่าเรื่องได้อย่างสั้นไหลมีอรรถรสมากที่สุดจะเป็นผู้ชนะ

ประเพณีหาบและถวายเป็นภัตตาหาร การหาบสาแหรกเป็นประเพณีหาบอาหารไปทำบุญที่วัดตามความเชื่อที่ผู้ถวายเป็นภัตตาหารจะได้านิสงส์จากการปฏิบัติบูชาทำให้ได้กุศล และได้เกิดในภพภูมิที่ดี ในบริบทสังคมปัจจุบัน ประเพณีหาบเป็นประเพณีที่องค์การบริหารส่วนตำบลให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษ เพราะต้องการจุดประกายให้เกิดเป็นงานท่องเที่ยวที่ใหญ่ขึ้นในอนาคต นายสกล สกกุลกล้า กล่าวถึงแนวทางในการจัดกิจกรรมนี้ว่าต้องการสร้างสรรค์รูปแบบประเพณีให้สวยงามขึ้น จึงออกแบบงานให้เป็นลักษณะภาพย้อนอดีต ที่ชาวบ้านแต่งกายแบบไทย นุ่งโจงกระเบนหาบสาแหรกมาทำบุญ และต้องการให้มีภาพที่สวยงาม จึงกำหนดเส้นทางขบวนแห่ให้มีกำแพงวัดเป็นฉากตลอดจนขอความร่วมมือทุกหมู่บ้านให้ส่งตัวแทนเข้าร่วมเพื่อให้ได้ภาพขบวนแห่ยาว ๆ ซึ่งจะช่วยให้งานโดดเด่น สร้างความประทับใจต่อนักท่องเที่ยวได้ดี (สกล สกกุลกล้า, **สัมภาษณ์**, 23 ธันวาคม 2564) กล่าวได้ว่า ในบริบทการท่องเที่ยวที่เน้นการแสดง และการตัดสินใจคุณค่าความงามทางสายตาเป็นหลัก ได้ทำให้ขบวนแห่วันหาบกลายเป็นขั้นตอนที่ถูกให้ความสำคัญ ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่แก่นสำคัญของวันหาบอยู่ที่ช่วงเวลาถวายเป็นภัตตาหาร และความงามจะถูกวัดด้วยคุณลักษณะของภาชนะ ซึ่งหาก

จะนับว่าเป็นของแท้ของที่นำมาใช้จะต้องเป็นธาตุทองเหลือง ชั้นบุ และถ้วยกระเบื้องที่ลวดลายสวยงาม

ประเพณีหีบสาแหวกที่จัดขึ้นองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ได้สร้างสรรค์ให้เป็นขบวนหีบแบบย้อนยุค เพิ่มความสวยงามจากการแต่งกายและแต่งหีบของผู้เข้าร่วมขบวน เพิ่มความครึกครื้นจากการนำกลองยาว แตรวง มารำนำเปิดขบวน และเพิ่มจำนวนขบวนหีบด้วยการแข่งขันประกวดขบวนหีบ ในปี พ.ศ.2562 ประเพณีหีบเริ่มขึ้นในเวลา 07.00 น. เริ่มตั้งขบวนที่หน้าที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ผู้เข้าร่วมขบวนประกอบด้วยนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ผู้บริหาร ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ พนักงานใน องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง สมาชิกสภาวัฒนธรรมตำบล ชุมชนในบ้านแลงจำนวน 7 หมู่บ้าน โรงเรียนในตำบล ภาคเอกชน บริษัทห้างร้าน เช่น บริษัท IRPC จากนั้นขบวนแห่จะเริ่มเคลื่อนไปตามกำแพงวัดแล้วเข้าสู่ภายในวัดบ้านแลงซึ่งจะมีพิธีถวายภัตตาหารพระเนื่องในวันไหลวัดบ้านแลงที่ศาลาการเปรียญในเวลา 07.30 น. ระหว่างนี้มีการประกวดขบวนแห่ ซึ่งมีเกณฑ์ตัดสินผู้ชนะเลิศจากจำนวนคนที่มาร่วมขบวน มีหีบสาแหวกหุ้มจำนวนมาก และแต่งกายย้อนยุคได้สวยงามมากที่สุด จากภาพถ่ายและวิดีโอที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลงบันทึกไว้ ผู้วิจัยได้เห็น ขบวนหีบกว่า 20 ขบวน เดินเรียงแถวเข้าสู่วัดบ้านแลง ท่ามกลางบรรยากาศของขบวนแห่สงกรานต์ ขบวนรำ และขบวนรณรงค์อนุรักษ์สืบสานประเพณีไทยของหน่วยงานรัฐและเอกชน นับได้ว่า ในบริบทที่องค์การบริหารส่วนตำบลพยายามผลักดันให้ประเพณีเป็นการท่องเที่ยว อันทำให้ต้องตั้งเกณฑ์เพื่อให้เกิดภาพขบวนหีบที่โดดเด่นสวยงาม ได้ทำให้หีบสาแหวกที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้วในปัจจุบันได้รับการรื้อฟื้นมาเก็บรักษาไว้ และยังมีบทบาทต่อการผนึกกรรมคนในชุมชนให้มารวมตัวกันภายใต้ประเพณีหีบเพื่อร่วมกันแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นต่อคนนอกด้วย

ทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารพระ หลังจากขบวนหีบเข้าสู่ศาลาการเปรียญวัดบ้านแลงแล้ว จะเริ่มประกอบพิธีทำบุญถวายภัตตาหารพระสงฆ์ ซึ่งเป็นธรรมเนียมของวัดบ้านแลงที่นิยมทำพิธีแต่เช้าไม่เกิน 07.30 น. พิธีทำบุญตักบาตรที่จัดขึ้นในปี พ.ศ.2562 เริ่มจากการจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย รัชศีล จากนั้นชาวบ้านจะถือขันข้าวแยกไปตักบาตร ส่วนอาหารที่นำมาในหีบจะเพียงเปิดฝาชามออกแล้วยกถวายทั้งถาดโดยไม่แยกถ้วยชามออกมา อันเป็นธรรมเนียมเดิมที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติมาแต่โบราณ นางสมควร ศิริภักดี (สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564) เล่าว่า การถวายอาหารจะถวายยกถาด โดยเปิดฝาจิบให้เห็นอาหารข้างใน ซึ่งในอดีตจะมีกับข้าว 5 อย่าง จำพวกแกงหมู ทอดมัน ไข่เค็ม ของหวาน 1 อย่าง เช่น แกงบวด ต้มกะทิมันเทียน บัวลอย เล็บมือนาง ข้าวเหนียวหัวหอม ครอบแครง และมีผลไม้และน้ำพริกเกลือสำหรับกินกับของคาวที่ต้องจิ้มน้ำจิ้ม เวลาเก็บก็จะเก็บกลับคืนมาทั้งถาดและชาม ซึ่งทุกคนจะจำกันได้เองว่าถาดใด ถ้วยใดเป็นของตน ในอดีต

อาหารที่นำมาถวายพระมีมากมายจนแฉวงวางถาดยาวไปสุดศาลา พระฉันไม่หมด ได้แต่เฉพาะถาดที่อยู่ใกล้ เมื่อพระฉันเสร็จแล้วเด็กวัดก็จะถาดอาหารส่วนหนึ่งออกเก็บไว้สำหรับฉันเพล โดยรวมของที่เหมือนกันใส่หม้อเดียวกัน ส่วนอาหารที่เหลือชาวบ้านจะแบ่งมาล้อมวงกันกิน

หลังจากพระฉันเสร็จแล้ว เวลาประมาณ 08.30 น.จะมีพิธีเผาซึ้งบังสุกุลที่รวบรวมไว้ในวันสวดผีหมู่ของคืนวันที่ 14 เมษายน จากนั้น ช่วงสายมีพิธีสงฆ์พระพุทธรูป รูปหล่ออดีตบูรพาจารย์ อดีตเจ้าอาวาส สรงน้ำพระสงฆ์ และรดน้ำขอพรผู้สูงอายุ ช่วงบ่าย มีกิจกรรมแข่งขันฟุตบอลประเพณี ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลนำมาจัดรวมกับงานสงกรานต์ มีการแข่งกีฬาพื้นบ้านเฮฮามหาสนุก ของหมู่บ้านทั้ง 7 เพื่อเชื่อมความสามัคคี

ภาพที่ 42 ขบวนหาบสาแหรกและสาแหรกหม้อมในประเพณีหาบบ้านแลง

3.2.2 ประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น ประเพณีในกลุ่มนี้มีลักษณะเป็นงานที่เลือกนำเสนอให้ประเพณีพิธีกรรมประจำท้องถิ่นเป็นจุดเด่นที่สุด โดยไม่ตั้งชื่อรวมกับสงกรานต์ ลักษณะการเลือกจะเน้นพิธีกรรมท้องถิ่นที่เคยมีมาในอดีต และมีลักษณะไม่เหมือนท้องถิ่นอื่น เพื่อสร้างความน่าสนใจและใช้เป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว จากการสำรวจพบว่า ประเพณีในกลุ่มนี้ส่วนมากเป็นพิธีกรรมแทรกที่มีเกิดขึ้นในวันไหลของชุมชน หรือมีธรรมเนียมที่จะจัดงานในช่วงหลังสงกรานต์มาแต่เดิม พบพื้นที่ที่จัดงานในลักษณะดังกล่าวนี้ในงานของจังหวัดชลบุรี จันทบุรี และสระแก้ว

3.2.2.1 ประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นในจังหวัดชลบุรี และเมืองพัทยา ได้แก่ ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ประเพณีหาบและกองข้าววัดสุทธาวาส ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา และประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทยา

3.2.2.1.1 ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน หมู่พระทรายน้ำไหลที่ก่อขึ้นเรียงรายริมชายทะเลบางแสน เป็นภาพอันงดงามที่ทำให้ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวและกลายเป็นประเพณีที่มีชื่อเสียงที่สุดประเพณีหนึ่งของภาคตะวันออก ความโด่งดังของประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนไม่เพียงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้

คนทั่วไปเกิดความรับรู้เรื่องประเพณีวันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ยังเป็นศูนย์กลางของปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่ต่อมาขยายตัวออกไปสู่พื้นที่ใกล้เคียง และทำให้เทศกาลสงกรานต์-วันไหลกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในบริบทการท่องเที่ยวช่วงเทศกาลสงกรานต์ของไทยในปัจจุบัน

ก. ที่มาของชื่อ “วันไหล”

ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน จังหวัดชลบุรี เป็นหนึ่งในสิบประเพณีทางการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์ที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้การสนับสนุน เพื่อกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวทางสงกรานต์แบบวัฒนธรรมไทยในท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์สงกรานต์แตกต่างกัน ทำให้ในเวลาต่อมา ประเพณีวันไหล และ ชื่อวันไหล กลายเป็นคำที่คุ้นหูนักท่องเที่ยวในฐานะประเพณีสงกรานต์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่นิยมจัดขึ้นหลังสงกรานต์ในภูมิภาคอื่น ๆ

ที่มาของชื่อ วันไหล สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคำเรียกที่ย่อมาจากชื่อประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มักจะจัดขึ้นในการทำบุญหลังสงกรานต์ในชุมชนต่าง ๆ โดยจะมีการก่อพระทรายน้ำไหลขึ้นที่ริมแม่น้ำ ลำคลอง ชายทะเล เป็นการบูชาแม่คงคา แม่ธรณี และอธิษฐานขอพรเนื่องในวาระการขึ้นสู่อัฒมาภิไศยใหม่ ดังในหนังสือ **ร่มเกล้าชาวชล** (2530: 105-106) บันทึกว่า เดิมงานก่อพระทรายน้ำไหลเป็นพิธีทำบุญเลี้ยงพระเนื่องในเทศกาลขึ้นปีใหม่ มีการขุดลอกทรายตามคูคลองขึ้นมาก่อเจดีย์ทรายเป็นพุทธบูชา เสร็จแล้วถวายวัดเพื่อนำไปสร้างเสนาสนะ ปูชนียสถานในวัด หรือถมบริเวณวัดต่อไป ต่อมาบ้านเมืองเจริญขึ้น การขนทราย โภยทราย หาบทรายเข้าวัดเปลี่ยนเป็นการซื้อทรายมาใช้ คูคลองแปรสภาพเป็นถนน และหลายวัดหมดความจำเป็นที่จะต้องใช้ทราย ชื่อ “พระทรายน้ำไหล” จึงเรียกสั้นลงเหลือเพียงแค่ “วันไหล” และมีเพียงพิธีอาราธนาพระสงฆ์มาทำบุญ เลี้ยงพระและมีการละเล่นรื่นเริง¹²

นอกจากชื่อวันไหลจะเกี่ยวพันกับประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลแล้ว คำว่าไหล และการไปไหล ยังเกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องน้ำและคุณสมบัติของน้ำด้วย จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เคยร่วมงานวันไหลในอดีต เล่าว่า วันไหลจะเป็นวันสงกรานน้ำพระและวันเล่นน้ำ เพราะในอดีตไม่เล่นน้ำในวันสงกรานต์ มีเพียงการทำบุญให้ตัวเองและบรรพบุรุษเท่านั้น เมื่อถึงวันไหลจึงเล่นน้ำหลังสงกรานน้ำพระ มีการ “ไปไหล” ที่หมู่บ้านต่าง ๆ และจะ “ไหลไปเรื่อย ๆ” จนกว่าจะปิดวันไหลที่ชุมชนชายทะเล ก่อนสิ้นเดือนเมษายน ซึ่งถือว่าเป็นช่วงเปลี่ยนฤดูกาล จากฤดูแล้งเข้าสู่ฤดูฝน จึง

¹² บ้างสันนิษฐานว่า พระทรายน้ำไหล ก่อที่ริมทะเล ดังนั้นเมื่อทำบุญฉลองเสร็จแล้ว น้ำทะเลขึ้น คลื่นก็เซาะซัดพระเจดีย์ทรายสูญหายไป จึงถือเอาเหตุที่น้ำทะเลเซาะพระทรายให้หายไปเองนี้ว่า พระทรายน้ำไหล (เจริญ ตันมหาพราน, 2541)

กล่าวได้ว่า คำพูดว่า ไหลไปเรื่อย ๆ หรือ ไหลที่หมู่บ้าน ก แล้วไหลต่อที่หมู่บ้าน ข ได้สะท้อนความคิดเรื่องน้ำซึ่งตามคุณสมบัติของของเหลวย่อมจะไหลไปยังที่ต่าง ๆ และการเป็นสิ่งชะล้างความสกปรกตลอดจนการหล่อเลี้ยงให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ด้วย

ข. การประกอบพิธีทำบุญวันไหลที่บางแสนในอดีต

การก่อพระทรายน้ำไหลของบางแสนในอดีตเป็นพิธีกรรมที่ทำเพื่อขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีแม่คงคา แม่ธรณี และอธิษฐานขอความโชคดีในวันปีใหม่ นอกจากนี้ยังมีประโยชน์จากการขุดลอกคูคลอง ช่วยให้น้ำไหลได้สะดวกเมื่อถึงฤดูฝน ในอดีต การทำบุญวันไหลและก่อพระทรายน้ำไหลจะทำในช่วงหลังสงกรานต์ ชาวบ้านในบางแสนและละแวกใกล้เคียงจะมาร่วมกันทำบุญบริเวณชายหาด นิมนต์พระจากวัดในเขตตำบลแสนสุขมาประกอบพิธีสงฆ์ มีการทำบุญตักบาตร จากนั้นจึงก่อพระเจดีย์ทราย จากการสัมภาษณ์ชาวตำบลแสนสุข ได้เล่าถึงการประกอบพิธีทำบุญวันไหลในอดีตก่อนที่เทศบาลจะเข้ามาจัดเป็นงานประจำปีเพื่อการท่องเที่ยว ดังนี้

สงกรานต์เริ่มประมาณวันที่ 13 เมษายน ชาวบ้านจะไปทำบุญที่วัดใกล้ ๆ มีวัดท้ายดอน วัดเก่าโบราณ วัดตาลล้อม วัดบางเป้ง วัดแจ้งเจริญดอน พิธีกรรมที่วัดเริ่มจากวันที่ 13 เมษายน ทำบุญถวายภัตตาหาร วันที่ 14 มีพิธีบังสุกุล วันที่ 15 สรงน้ำพระ นิยมใช้น้ำฝนเดือนห้าเพราะเป็นฝนแรก ตักเอาจากโอ่งที่บ้านใส่ปืนโตเถาบน เถาล่างใส่กับข้าว อาหารคาวหวาน ถวายภัตตาหารแล้ว จึงเอาน้ำฝนที่เตรียมมาลอยดอกมะลิ ไปสรงน้ำพระ ที่เหลือพระคนแก่คนเฒ่า เพื่อขอพร ตอนสายมีก่อเจดีย์ทรายในวัด โดยนำทรายมาจากบ้าน มาร่วมกันก่อที่วัดเสร็จแล้วถวายให้วัดไปใช้ประโยชน์

หลังสงกรานต์จึงมีวันไหล เป็นการทำบุญที่ชายหาด ตั้งแต่เช้า นิมนต์พระจากวัดต่าง ๆ มาทำบุญ ตักบาตร เสร็จแล้วพระจะกลับไปฉันที่วัด สมัยหลังนิมนต์พระมาแล้วฉันที่ริมหาด ทำบุญตักบาตรเสร็จแล้วก่อเจดีย์ทรายที่ชายหาด สมัยก่อนคนที่มาก่อเจดีย์ทรายส่วนใหญ่เป็นคนแก่ หนุ่มสาวมีน้อย เจดีย์ที่ก่อสูงไม่มาก ประมาณ 1 เมตร เพราะถ้าสูงมากทรายจะพัง นิยมก่อเป็นทรงกรวย ใช้ทรายเปียกตบเพื่อให้ขึ้นรูป จากนั้นตกแต่งด้วยธงกระดาษดอกไม้ พอน้ำขึ้นทรายก็พัง เสร็จแล้วตอนเย็นมีการละเล่น เช่น ชักเย่อ สะบ้า คนที่มาทำบุญก่อพระทรายมีความเชื่อว่าทำบุญแล้วจะโชคดี เป็นสิริมงคล

(ทองดำ คล้ายคลึง, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2563)

ทำบุญวันไหลมีมานานแล้ว ตั้งแต่เกิดมาก็เรียกวันไหล แต่วันไหลสมัยนี้กับเมื่อก่อนไม่เหมือนกัน พอถึงวันไหลจะมีพิธีทำบุญริมทะเล ตอนเช้าประมาณหกโมง นิมนต์พระมาทำบุญ ตักบาตร เสร็จแล้วก่อเจดีย์ทราย ก่อเป็นรูปเจดีย์ง่าย ๆ ปักธงสามเหลี่ยม พวงมโหตร พวงมาลัย อธิษฐานขอให้โชคดีมีสุขในวันปีใหม่ และขอขมาแม่คงคา แม่ธรณีที่ล่องเกิน เสร็จจากก่อเจดีย์ทรายก็พากันกลับ กลางคืนไม่มีการละเล่นเหมือนปัจจุบัน เพราะสมัยก่อนเป็นที่เปลี่ยว เป็นป่าต้นมะขามเทศ พ่อแม่ไม่อนุญาตให้ออกมานอกบ้าน

ที่บางแสนมีทำบุญวันไหลหลายที่เวียนกันไป เริ่มจากวันไหลหาดวอนนภา บริเวณที่โล่งแถวโรงน้ำปลาพิไชย ไหลแหลมแท่น บริเวณสะพานปลา และไหลบางแสน บริเวณวงเวียนบางแสนปัจจุบัน ส่วนสงกรานต์ที่บางแสนเมื่อก่อนไม่มีงาน เพราะเมื่อก่อนมีคนอยู่ไม่มาก มีแต่คนทำเรือโป๊ะ ตกหมึก ตากปลา คนที่อยากเที่ยวงานสงกรานต์จะไปเที่ยวที่เมืองชล

(อำพร หอมหวล, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2563)

เมื่อก่อนที่บางแสนไม่ค่อยมีบ้านคน ส่วนใหญ่เป็นชาวประมงอยู่แถวริมทะเล สมัยก่อนบริเวณนี้เป็นที่โล่ง มีแต่หนองน้ำ ต้นมะพร้าว และบังกะโล่ไม้กึ่งหลัง สงกรานต์เริ่มประมาณวันที่ 13 เมษายน มีการทำบุญที่วัด ก่อทรายในวัด โดยเอาทรายไปเอง ถัดมาเป็นวันไหล มี 3 ที่ คือ ไหลบางแสน ไหลหาดวอนนภา และไหลแหลมแท่น เมื่อถึงวันไหลจะนิมนต์พระในบางแสนมาบิณฑบาตตั้งแต่เช้า จากนั้นพระจะกลับไปฉันที่วัด เสร็จจากตักบาตรจึงก่อทรายที่ริมหาด ส่วนใหญ่เป็นคนแก่ โดยก่อเป็นทรงเจดีย์ ปักธง อธิษฐานขอขมาแม่คงคา สมัยก่อนไม่มีการละเล่น ไม่เล่นสาดน้ำ มีเพียงนำน้ำไปพรมมือผู้ใหญ่ขอพร ส่วนใครที่อยากเที่ยวงานก็จะไปเที่ยวที่งานพระพุทธสิหิงค์ฯ ที่เมืองชล หรือไม่กี่ไปเที่ยวที่บางพระ ศรีราชา

(ชาญ อินทประสาท, สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2563)

ค. การปรับเปลี่ยนบุญวันไหลบางแสนเป็นงานประจำปีและการจัด ประเพณีก่อดพระทรายวันไหลบางแสนในปัจจุบัน

การทำบุญวันไหลเป็นประเพณีในท้องถิ่นบางแสนที่จัดขึ้นมานานแล้วอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 60 ปี ถือเป็นประเพณีในหมู่ชาวบ้านชาวประมงที่ประกอบพิธีขึ้นเพื่อความป็นสิริมงคลในวันขึ้นปีใหม่ โดยในอดีตจะมีพิธีทำบุญที่หาดบางแสน หาดวอนนภา และแหลมแท่นในช่วงหลังสงกรานต์ อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากสุขาภิบาลตำบลแสนสุขได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลตำบลแสนสุข เมื่อปี พ.ศ.2531 อันทำให้มีงบประมาณที่จะใช้สนับสนุนการจัดงานประเพณีของท้องถิ่นมากขึ้น เทศบาลจึงเข้ามาเป็นเจ้าภาพในการจัดงาน มีการจัดการพิธีสงฆ์ด้วยการนิมนต์พระมาตักบาตรและฉันภัตตาหารเช้าที่ชายทะเล เพิ่มกิจกรรมการเล่นพื้นบ้าน เช่น ชักเย่อ สะบ้า ตะกร้อ และได้เข้ามาจัดการให้มีกิจกรรมก่อดพระทรายน้ำไหลรวมกันที่หาดบางแสนเพียงแห่งเดียว (เจษฎาคุณาลัย, 2547: 67) จากการสัมภาษณ์ นายแสนศักดิ์ เจริญผล กล่าวว่า ในระยะแรกช่วงที่ยังเป็นสุขาภิบาลตำบลแสนสุขอยู่นั้น ได้เริ่มจัดกิจกรรมขึ้นที่หาดบางแสนบ้างแล้ว แต่ยังเป็นงานเล็ก ๆ เนื่องจากมีงบประมาณไม่มาก ส่วนใหญ่จะได้รับเงินอุดหนุนบางส่วนจากเอกชนและเงินส่วนตัวของนายสมชาย คุณปลื้ม เป็นของรางวัลหรือของที่ระลึกสำหรับแจกให้ผู้ที่มาร่วมก่อดเจดีย์ทราย ต่อมาเมื่อเป็นเทศบาลตำบลแสนสุข นายกเทศมนตรีและคณะผู้บริหารต้องการผลักดันให้ประเพณีก่อดพระทรายวันไหลเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ขึ้น สามารถที่จะเป็นทั้งตัวแทนของบางแสนและเป็นประเพณีที่เปิดให้คนมาท่องเที่ยวได้ด้วย จึงมีการจัดประชุมคณะทำงานหลายฝ่าย เช่น หัวหน้าส่วนราชการ ข้าราชการในท้องถิ่น ผู้เชี่ยวชาญการจัดงานประเพณี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีการวางแผนคิดเรื่องการก่อดเจดีย์ทรายที่มีความยาวมากที่สุดในประเทศที่หาดบางแสน เพิ่มกิจกรรมความบันเทิงมากขึ้นเพื่อให้งานมีสีสัน มีการตั้งคณะกรรมการรับผิดชอบงานแต่ละฝ่าย และมีการประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางที่หลากหลายทั้งสื่อโทรทัศน์ วิทยุ นิตยสารท่องเที่ยว หนังสือพิมพ์ แผ่นพับ ทำให้ตั้งแต่นั้น มีคนรู้จักงานประเพณีก่อดพระทรายวันไหลบางแสนมากขึ้น และได้กลายเป็นงานประจำปีที่มีนักท่องเที่ยวมาร่วมงานจำนวนมาก ถือเป็นงานประเพณีที่สำคัญที่สุดของบางแสนในปัจจุบัน (แสนศักดิ์ เจริญผล, สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน 2563)

ปัจจุบันประเพณีก่อดพระทรายวันไหลบางแสนดำเนินงานโดยเทศบาลเมืองแสนสุข มีลักษณะเป็นงานเพื่อการเที่ยวชมพระทรายน้ำไหลที่ก่อดขึ้นโดยหน่วยงานรัฐ เอกชน สถานศึกษา ชมรม องค์กรต่าง ๆ ในบางแสน ผสมผสานกับการท่องเที่ยวพักผ่อนตากอากาศ ชายทะเล มีวัตถุประสงค์เพื่อประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวชายหาดบางแสน เพิ่มรายได้ให้กับ

ผู้ประกอบการในท้องถิ่น และส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนได้ร่วมกันอนุรักษ์ประเพณีก่อพระทรายวันไหล ตลอดจนร่วมเผยแพร่ประเพณีให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างการจัดงานในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนชื่อจาก “ประเพณีก่อพระทรายวันไหล” มาเป็น “ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน” เพื่อผูกโยงอัตลักษณ์ของประเพณีเข้ากับท้องถิ่นบางแสน ทำให้นักท่องเที่ยวจดจำได้ว่าบางแสนและประเพณีก่อพระทรายวันไหลเป็นของคู่กัน การจัดงานดำเนินงานในรูปแบบคณะกรรมการที่แต่งตั้งโดยนายกเทศมนตรีเมืองแสนสุข มีหน่วยงานราชการเกี่ยวข้องหลายส่วน และมีการแบ่งฝ่ายหน่วยรับผิดชอบงานหลายด้าน เช่น คณะกรรมการฝ่ายจัดประกวดก่อพระทราย คณะกรรมการฝ่ายสินค้าพื้นเมือง คณะกรรมการจัดแข่งขันชักเย่อ สะบ้า ช่วงรำ แกะหอยนางรม วิ่งเปี้ยว วิ่งสามขา วิ่งผลัด ข้าวหลาม มวยทะเล คณะกรรมการจัดแสดงบนเวที

ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนเป็นงานที่นำเสนอในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงมีกิจกรรมในแบบการแสดงวิถีไทย วิถีท้องถิ่น กิจกรรมทั้งหมดจัดขึ้นในพื้นที่เดียวกันตั้งแต่ถนนลงหาดวงเวียนบางแสนไปจนถึงถนนบางแสนสาย 1 ซอย 2 พื้นที่จัดกิจกรรมหลัก ๆ อยู่บริเวณวงเวียนบางแสน แบ่งเป็นส่วนเวทีกกลาง สำหรับจัดการแสดงทางวัฒนธรรม ใช้เป็นเวทีเปิดงานและมอบรางวัลต่าง ๆ ส่วนลานกิจกรรม สำหรับแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน จำหน่ายสินค้าพื้นเมือง กิจกรรมสาธิตทำขนมอาหารพื้นบ้าน และส่วนที่ 3 สำหรับแข่งขันก่อพระทรายน้ำไหล ดังภาพแผนผังต่อไปนี้

ภาพที่ 43 แผนผังประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามในงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน เมื่อวันที่ 16-17 เมษายน 2561 ได้เห็นกิจกรรมที่จัดขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

ประกวดก่อพระทรายน้ำไหล พระทรายน้ำไหลเป็นสัญลักษณ์หลักของพิธีทำบุญวันไหล ก่อขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ตามความเชื่อว่าการสร้างเจดีย์ทำเทียมขึ้นนี้ได้บุญกุศลแรง เมื่อตายไปจะได้สวยทิพย์สมบัติบนสวรรค์ และชาติหน้าจะได้เกิดเป็นเศรษฐี ร่ำรวยทรัพย์สินเงินทอง ดังมีตำนานในพุทธศาสนาเล่าถึงอันิสงส์ของการก่อเจดีย์ทรายไว้ว่า ในครั้งพุทธกาล วันหนึ่งใน

ฤดูร้อนที่อากาศร้อนอบอ้าวมาก พระเจ้าปเสนทิโกศลซึ่งพักผ่อนอยู่ ณ หาดทรายนอกพระนคร ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นทรายขาวสะอาดเรียบดีควรที่จะก่อสร้างเป็นรูปเจดีย์เพื่อบูชาพระรัตนตรัย จึงพาบริวารก่อพระเจดีย์ทรายเป็นจำนวนนับได้ถึงแปดหมื่นสี่พันองค์ จากนั้นได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ซึ่งเสด็จประทับอยู่ ณ บุพพารามมหาวิหาร กราบทูลถามถึงอานิสงส์แห่งการก่อพระเจดีย์ทรายบูชาพระรัตนตรัย และพระพุทธองค์ประทานเทศนาว่า ผู้ใดที่มีศรัทธาเลื่อมใสได้อุทิศสาก่อเจดีย์ทรายใหญ่น้อยขึ้นบูชา จะได้อานิสงส์หลุดพ้นจากการไปสู่อบายภูมิตลอดร้อยชาติ หากเกิดเป็นมนุษย์จะมั่งมีด้วยทรัพย์สมบัติและบริวาร ครั้นตายจากมนุษย์โลกก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์เสวยทิพย์สมบัติ ซึ่งพระองค์เองก็ได้เคยก่อพระเจดีย์ทรายบูชาพระรัตนตรัยมาแล้วเมื่อครั้งเกิดในตระกูลอนาถา วันหนึ่งได้เห็นทรายขาวสะอาดบริสุทธิ์ผุดผ่องในราวป่า จึงสละเวลาก่อเจดีย์ทรายแล้วได้ฉีกผ้าห่มผืนหนึ่งปักเป็นธงชัย ครั้นเมื่อทำลายขันธแล้วได้ไปเกิดอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เสวยทิพย์สมบัติอยู่ถึงสองพันปีทิพย์ (จ.เปรียญ, 2527: 474)

พระทรายน้ำไหลเป็นศาสนวัตถุชั่วคราวที่ก่อสร้างในบริเวณที่มีน้ำไหลผ่านหรือเป็นทางน้ำในชุมชน เช่น คูคลอง หนอง บึง ริมทะเล มีความเชื่อว่าเมื่อดทรายที่ก่อเป็นจำนวนบุญที่จะนำติดตัวไปใช้ในชาติภพต่อไป นอกจากนี้ ยังเป็นตัวแทนของดินและน้ำ สำหรับการขอขมาแม่คงคาและแม่ธรณีในวาระการขึ้นปีใหม่เพื่อให้มีความสุขสวัสดิ์ในปีต่อไปด้วย อย่างไรก็ตาม ในงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน พระทรายน้ำไหลได้ถูกปรับเปลี่ยนมาเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว มีการสร้างสรรค์ใหม่ให้มีรูปลักษณะสวยงามสะดุดตา และถือเป็นวัตถุที่ใช้แสดงความสามารถของผู้สร้าง ฝีมือทางศิลปะ ความคิดสร้างสรรค์ อัตลักษณ์ ตลอดจนนำเสนออุดมการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ถูกปรับมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างกิจกรรมประกวดแข่งขัน ซึ่งปัจจุบันเทศบาลได้แบ่งการประกวดออกเป็น 6 ประเภท คือ ก.ประเภทชุมชน ข.ประเภทหน่วยงาน ค.ประเภทกลุ่มโรงเรียนระดับประถมศึกษา ง.ประเภทกลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษา จ.ประเภทชมรมและกลุ่มผู้ประกอบการ และ ฉ.ประเภทศิลปะร่วมสมัย

ขั้นตอนของการจัดกิจกรรม

ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามการประกวดก่อพระทรายน้ำไหลจัดขึ้นในวันที่ 16 เมษายน 2561 ณ ชายหาดบางแสนตั้งแต่เขตพรีโซนวงเวียนบางแสนถึงปากซอย 2 ถนนบางแสนสาย 1 ตั้งแต่เวลา 08.00 น. ผู้เข้าแข่งขันทุกกลุ่มทุกทีมจะเริ่มลงมือขึ้นรูปพระทรายตามแบบที่เลือกไว้ ณ จุดก่อเจดีย์ทรายที่เทศบาลปักป้ายชื่อทีมและเตรียมทรายไว้ให้ตั้งแต่วันที่ 14 เมษายน ขั้นตอนเริ่มจากการปรับฐาน ขึ้นรูป ตบทราย แซะทรายให้เป็นรูปทรง และตกแต่งพระทรายให้สวยงาม ในบรรยากาศงานวันนี้ นักท่องเที่ยวจะได้ชมกรรมวิธีการก่อพระทรายซึ่งมีทั้งหมด 3 กลุ่ม

หลัก ๆ ได้แก่ พระทรายแบบดั้งเดิม พระทรายประยุกต์ และพระทรายแบบศิลปะร่วมสมัย พระทรายแต่ละกลุ่มมีลักษณะเด่นแตกต่างกัน และผู้ที่ก่อทรายแต่ละกลุ่มก็จะเป็นหน่วยงานที่แตกต่างกันด้วย

พระทรายแบบดั้งเดิม นำมาแสดงเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชมพระทรายแบบชาวบ้าน และเพื่อสื่อให้เห็นจุดเริ่มต้นของประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลบางแสนก่อนที่จะพัฒนามาเป็นงานในปัจจุบัน พระทรายแบบดั้งเดิมจะก่อเป็นทรงกรวยมียอดแหลมเพื่อสมมติแทนเจดีย์ ขนาดไม่สูงมาก ตกแต่งด้วยธงกระดาษ พวงมโหตร กิ่งไม้และดอกไม้ตามธรรมชาติ ผู้ที่จะสมัครแข่งขันก่อพระทรายในกลุ่มนี้จะเป็นใครก็ได้ แต่จะต้องยื่นใบสมัครที่กองช่าง เทศบาลเมืองแสนสุขล่วงหน้าก่อนวันงาน เพื่อที่เทศบาลจะได้เตรียมทราย ป้ายชื่อ และของชำร่วยพร้อมเกียรติบัตรไว้ให้

พระทรายประยุกต์ เป็นพระทรายที่มีผู้เข้าร่วมแข่งขันกันมากที่สุด ลักษณะอันโดดเด่นของพระทรายกลุ่มนี้คือการก่อเป็นศาสนสถานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น พระเจดีย์ พระปราสาท วัด พระพุทธรูป เน้นความเหมือนจริงไม่ผิดเพี้ยนจากสถานที่จริงหรือของจริงทั้งรูปทรง รายละเอียด และองค์ประกอบโดยรอบ พระทรายประยุกต์พัฒนาขึ้นจากฝีมือช่างของทีมผู้ก่อพระทรายที่เมื่อมาร่วมก่อพระทรายในงานวันไหลบางแสนนานเข้าก็เริ่มต้องการที่จะตัดแปลงให้สวยงามมากขึ้นและต้องการให้พระทรายบางแสนแตกต่างจากพระทรายในงานท่องเที่ยวของที่อื่น ๆ ในประเทศไทย ปัจจุบันผู้ที่จะสมัครแข่งขันก่อพระทรายในกลุ่มนี้อ่อนุญาตให้เฉพาะตัวแทนจากสถาบันศึกษา หน่วยงานรัฐ เอกชน และผู้ประกอบการที่มีความสามารถสูง เนื่องจากเป็นพระทรายที่ก่อยาก ใช้ความละเอียดและใช้เทคนิคสูงกว่าพระทรายดั้งเดิม เช่น การตัดโฟมเป็นชิ้นเล็ก ๆ เพื่อโรยทรายและติดกระดาษสี การใช้เครื่องมือเฉพาะที่ช่วยให้เกิดรูปทรงและลวดลายบนเจดีย์ นอกจากนี้ยังต้องมีความแข็งแรงคงทนเพราะต้องจัดแสดงให้นักท่องเที่ยวมาชมได้นานไม่ต่ำกว่า 10 วัน ในบรรยากาศการชมวิธีการสร้างพระทรายประยุกต์นักท่องเที่ยวจึงจะได้เห็นทีมก่อพระทรายที่มีจำนวนมากราว 30-40 คน ช่วยกันประกอบรูปทรงพระทรายขึ้นมา ในจำนวนนี้จะมีการแบ่งงานออกเป็นหลายฝ่าย เช่น ทีมก่อฐาน ทีมขึ้นรูปอัดทราย ทีมตัดโฟมโรยทราย ทีมประกอบกาว ทีมตกแต่งทำเครื่องประดับ ทีมตกแต่งภูมิทัศน์รอบเจดีย์ทราย และทีมเก็บงาน กล่าวได้ว่า พระทรายประยุกต์ที่จัดแสดงในงานก่อพระทรายวันไหลบางแสนในปัจจุบัน เป็นจุดขายสำคัญที่สุดของงานที่กระตุ้นความสนใจให้นักท่องเที่ยวเลือกเดินทางมาชมพระทรายประยุกต์

พระทรายที่เป็นศิลปะร่วมสมัย (Contemporary art) เป็นพระทรายที่พัฒนาขึ้นใหม่เมื่อประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา เพื่อเพิ่มความหลากหลายให้กับพระทรายบางแสน และเปิดโอกาสให้ทีมผู้สมัครที่มีความคิดสร้างสรรค์ในด้านอื่น ๆ ได้ใช้พื้นที่งานประเพณีนำเสนอความสามารถของตนเอง พระทรายในกลุ่มนี้ผู้สร้างสามารถก่อเป็นรูปอะไรก็ได้อย่างอิสระ และสามารถใช้วัสดุอื่น ๆ เช่น ไม้ หิน ปูน โลหะ มาเป็นส่วนประกอบได้ แต่จะต้องทำให้มีรูปทรง 3 มิติ และนำเสนอเอกลักษณ์

หรือวัฒนธรรมด้านใดด้านหนึ่งของหาดบางแสน ในปีนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม พระทรายในกลุ่มนี้มีประมาณ 10 ชิ้น ส่วนใหญ่เป็นผลงานของนักศึกษามหาวิทยาลัยบูรพา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก จึงนับว่าประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนในปัจจุบันได้มีสถานะเป็นงานแสดงศิลปะในบริบทการท่องเที่ยวด้วย

ภาพที่ 44 พระทรายแบบดั้งเดิม พระทรายประยุกต์ และพระทรายศิลปะร่วมสมัย

นอกจากพระทรายกลุ่มที่เข้าแข่งขันแล้ว ในงานก่อพระทรายวันไหลยังมีพระทรายอื่น ๆ ที่หน่วยงานรัฐและเอกชนส่งเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อร่วมสร้างสีสันให้กับงานของบางแสนด้วย ในงานพระทรายวันไหลบางแสนปี 2561 พระทรายกลุ่มนี้จะทำเป็นรูปต่าง ๆ ตามจินตนาการของผู้สร้าง เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพัทยา นำเสนอพระทรายในรูปปั้นลิงซีเรอเจ็ตสกี สื่อถึงเขาสามมุขและหาดบางแสน การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคบางแสน นำเสนอพระทรายในรูปปั้นคนขี่ควาย สื่อถึงประเพณีวิ่งควายจังหวัดชลบุรี ศาลเจ้าแม่สามมุขจิน นำเสนอพระทรายในรูปปั้นสุนัขสื่อถึงปิ่นกษัตริจจรจ ณาการอมสิน นำเสนอพระทรายในรูปแอปพลิเคชัน MyMo จึงกล่าวได้ว่า พระทรายในกลุ่มนี้นอกจากส่งเข้าร่วมงานเพื่อให้ความร่วมมือกับเทศบาลแล้วยังใช้ประเพณีก่อพระทรายเป็นพื้นที่โปรโมทองค์กรของตนด้วย

ภาพที่ 45 พระทรายรูปต่าง ๆ ในประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน

พิธีเปิดและมอบรางวัลแข่งขันประกวดก่อพระทรายวันไหลบางแสน งาน

ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนมีพิธีเปิดงานในวันสุดท้าย ซึ่งในวันนี้จะมีการประกาศผลพระทรายที่ได้รับรางวัลชนะเลิศ และจัดแข่งขันกีฬาพื้นบ้านต่าง ๆ ในปีนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามพิธีเปิดจัดขึ้นในวันที่ 17 เมษายน 2561 ณ เวทีกลาง วงเวียนบางแสน เวลา 08.00 น. เมื่อประธานในพิธีนายณรงค์ชัย คุณปลื้ม นายกเทศมนตรีเมืองแสนสุข และนายวิทยา คุณปลื้ม นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรีเดินทางมาถึง นายณรงค์ชัย คุณปลื้ม กล่าวเปิดงานซึ่งมีเนื้อหาสาระกล่าวถึงวัตถุประสงค์การจัดงานก่อพระทรายวันไหลบางแสนเพื่อสืบทอดประเพณีท้องถิ่นของชาวบางแสน เพื่อให้พี่น้องชาวบางแสนได้มาร่วมสนุกในกิจกรรมก่อพระทรายและการละเล่นต่าง ๆ ด้วยกัน และยังเป็นการสร้างรายได้ให้กับพ่อค้าแม่ค้าในบางแสนด้วย จากนั้น มีการประกอบพิธีสงฆ์พระพุทธรูปรดน้ำขอพรผู้สูงอายุ เสร็จแล้ว เวลา 11.00 น. หลังจากคณะกรรมการตัดสินพระทรายซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปะ วัฒนธรรม ได้เดินตรวจความเรียบร้อยและให้คะแนนพระทรายทุกกองครบถ้วนแล้ว จึงมีพิธีประกาศผลผู้ชนะการแข่งขัน โดยเกณฑ์ที่กรรมการใช้ตัดสินนั้นจะพิจารณาจากความคิดสร้างสรรค์และความสวยงาม สัดส่วน ขนาดความกว้าง ยาว และสูงไม่เกิน 3.50 เมตร เนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระพุทธรศาสนา และส่วนประกอบทำขึ้นจากทรายมากกว่า 70% ขึ้นไป มีการมอบโล่รางวัลและเงินรางวัลแก่ผู้ชนะเลิศและรองชนะเลิศ 2 ลำดับ บนเวทีกลาง จากนั้นนายกเทศมนตรีเมืองแสนสุขจะเดินมามอบประกาศนียบัตรและของที่ระลึกให้แก่ผู้เข้าร่วมก่อพระทรายทุกกองที่พระทรายของแต่ละทีม ซึ่งปัจจุบันนอกจากจะมีการมอบของที่ระลึกและถ่ายภาพกับผู้บริหารแล้ว ยังมีการจัดการแสดงฟ้อนรำเพื่อต้อนรับเมื่อผู้บริหารเมื่อเดินมาถึงพระทรายของแต่ละทีมด้วย เช่น ในปี 2561 ทีมโรงเรียนชลกันยานุกูล ได้จัดการแสดงฟ้อนเมืองเพื่อนำเสนอพระทรายจำลองพระธาตุดอยสุเทพ เป็นต้น

พระทรายน้ำไหลในบริบทงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ไม่เพียงเป็นพระทรายที่สวยงาม เหมือนจริง แตกต่างกับพระทรายของที่อื่นด้วยองค์ประกอบที่มีทั้งการตกแต่งภูมิทัศน์ด้วยหญ้าเทียมและกระถางดอกไม้ ปักป้ายให้ความรู้เกี่ยวกับพระทรายจำลองกองนั้น ๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และการประดับไฟพระทรายเพื่อให้เกิดแสงสวยงามในยามค่ำคืนเท่านั้น หากแต่ยังมีความหลากหลาย ไม่ซ้ำแบบกันในแต่ละปี จึงเป็นจุดสนใจที่ทำให้เกิดนักท่องเที่ยวที่ติดตามมาชมพระทรายบางแสนเป็นประจำทุกปีด้วย จนกล่าวได้ว่า มูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจของพระทรายน้ำไหลบางแสน คือ Creativity ซึ่งเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวปัจจุบันสนใจ ในปี 2561 ที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมชมพระทรายบางแสน ได้เห็นพระทรายหลากหลายรูปแบบ มีตัวอย่างดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 8 ตารางแสดงตัวอย่างเจดีย์ทรายที่ก่อสร้างเพื่อส่งเข้าประกวดปี พ.ศ. 2561

ชื่อหน่วยงาน	เจดีย์ทราย
ผู้ประกอบการห้องพัก ซอย 1 และ 2	พระธาตุนครศรีธรรมราช
ผู้ประกอบการเรือสกูตเตอร์	พระธาตุจอมเพชร พระนครศรีรี
ผู้ประกอบการหาบเร่	วัดสุวรรณคาราม
ผู้ประกอบการแผงลอยอาหาร	พระธาตุสวี จังหวัดชุมพร
ผู้ประกอบการท่องเที่ยว	พระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ
ร้านอาหารวังมูข	สิงเขาสามมูข
โรงเรียนชลกันยานุกูล	พระธาตุดอยสุเทพ
โรงเรียนชลบุรีสุขุขบ	วัดพระธาตุเกตแก้วจุฬามณี จังหวัดชัยภูมิ
โรงเรียนชลราษฎรอำรุง	ธรรมจักร
โรงเรียนอนุบาลเมืองใหม่ชลบุรี	วัดเขาบางทราย จังหวัดชลบุรี
บริษัทบางแสนมหานคร จำกัด	พระพุทธรูปปางบายน
เทศบาลตำบลห้วยกะปิ	วัดถ้ำคูหาสวรรค์
องค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี	พระสถูปเจดีย์พระเจ้าตาก จังหวัดฉะเชิงเทรา
โรงแรมเดอะไทด์รีสอร์ท บางแสน	วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร
เทศบาลตำบลเสม็ด	พระธาตุเกตแก้วจุฬามณี ปีนักษัตรปี่จ้อ
เทศบาลตำบลบางพระ	องค์พัฒนายม
โรงแรมบางแสนเฮริเทจ	วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
บริษัทแสนสบาย จำกัด	พระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช
การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคบางแสน	ประเพณีวิ่งควาย
โรงแรมเอสทูบางแสน	วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย
เทศบาลเมืองอ่างศิลา	วัดไชยวัฒนาราม
เทศบาลตำบลเหมือง	พระเจดีย์สุโขทัย
เทศบาลตำบลคลองตำหรุ	เจดีย์หอย จังหวัดปทุมธานี

บรรยากาศงานกลางวันและกลางคืน หลังพิธีประกาศผลผู้ชนะการแข่งขันก่อเจดีย์ทราย ภายในงานจะเริ่มการแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน การละเล่น กิจกรรมสาธิต ซึ่งประชาชนทั่วไปสามารถสมัครเข้าร่วมกิจกรรมที่หน้างานได้ ในปีนี้เก็บข้อมูลภาคสนาม มีการแข่งขันชมมวยทะเล แข่งขันวิ่งเปี้ยว แข่งขันวิ่งสามขา แข่งขันชักเย่อ แข่งขันแกะหอยนางรม แข่งขันวิ่งผลัดข้าวหลาม มีการเล่นสละบ้า เล่นช่วงรำ เล่นทายใจกปริศนา สาธิตกวนกาละแม ข้าวเหนียวแดง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะมีผู้บริหารเทศบาลเข้าร่วมแข่งขันด้วย บรรยากาศในงานก่อพระทรายวันไหลนอกจากในพื้นที่จัดงานบริเวณวงเวียนบางแสนแล้ว ยังมีการเล่นสาดน้ำบนรถบรรทุกน้ำของบรรดาวัยรุ่นบนถนนบาง

แสนสาย 1 ด้วย โดยจะเล่นต่อเนื่องไปจนถึงเวลา 19.00 น. ซึ่งในเวลานี้เทศบาลจัดให้มีเวทีการแสดงของวงดนตรีและศิลปินที่มีชื่อเสียง ทำให้ภายในงานมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากทั้งในบริเวณที่มีการเล่นน้ำ เวทีการแสดง และบริเวณชายหาดที่จัดแสดงแสงสีพระทรายน้ำไหลยามค่ำคืน

งานประเพณีก่อพระทรายวันไหลที่จัดขึ้นในปัจจุบันได้ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อให้เป็นงานส่งเสริมการท่องเที่ยวของบางแสน ทั้งการประยุกต์พระทรายน้ำไหลเป็นสิ่งแสดงฝีมือทางศิลปะเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ถ่ายภาพ และการนำการละเล่น มหรสพความบันเทิงต่าง ๆ มาจัดไว้รวมกันภายในงานเพื่อให้มีบรรยากาศครึกครื้นน่าท่องเที่ยว พระทรายน้ำไหลที่ก่อกำขึ้นในปัจจุบันไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนา แต่จัดแสดงแยกออกมาในแนวชายหาดอันเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจของบางแสน เพื่อให้เห็นทั้งเจดีย์ทราย ชายทะเล และทิวมะพร้าว จึงกล่าวได้ว่าพระทรายน้ำไหล ทำหน้าที่เป็นวัตถุสัญลักษณ์แสดงความเป็นสมัยใหม่ของบางแสน สะท้อนให้เห็นพลวัตของคติชนทั้งในด้านรูปแบบพระทราย ที่เน้นความสวยงาม เนื้อหาสาระ ที่เน้นความแปลกใหม่ หลากหลาย เป็นได้มากกว่าเจดีย์ และด้านคุณค่า ที่กลายเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่น เป็นตัวแทนบางแสน และเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ที่มีมูลค่าเพิ่มจากความคิดสร้างสรรค์ ถือเป็น creative product ที่มาจากความสามารถของหน่วยงานในชุมชน ในบริบทการท่องเที่ยวพระทรายน้ำไหลอาจไม่ได้แสดงบทบาททางศาสนาในฐานะวัตถุสัญลักษณ์ที่ก่อกำขึ้นบูชาเพื่อขอขมากรรมชาติและหวังบุญกุศลดังเช่นอดีต แต่ก็ทำหน้าที่ใหม่ทางการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการรวมตัวของบุคลากรในหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ที่ต่างพร้อมใจกันมาก่อพระทรายเพื่อแสดงศักยภาพของหน่วยงานตน และยังเสริมสร้างความสามัคคีระหว่างคนในองค์กรด้วย ดังได้ข้อมูลจากผู้มาร่วมก่อพระทรายวันไหลให้สัมภาษณ์ว่า การมาร่วมกิจกรรมก่อพระทรายวันไหลเป็นสิ่งที่หลายหน่วยงานตั้งใจจะทำ เพราะเป็นงานที่สนุก ทุกคนได้ทำกิจกรรมร่วมกันในวันหยุด ได้โอกาสฝึกฝีมือนักเรียน และได้ขึ้นงานเป็นรูปธรรมสามารถประชาสัมพันธ์หน่วยงานตนและช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวในบางแสนให้ดีขึ้นด้วย ดังนั้น ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงต่างกระตือรือร้นที่จะเตรียมงานนี้ แม้ว่าเงินงบประมาณที่ได้รับสนับสนุนจากเทศบาลจะไม่เพียงพอ และต้องหางบประมาณจากส่วนอื่นมาสมทบก็ตาม

ง. การงดจัดงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน

ตามแผนเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ในปี พ.ศ.2563 เพื่อให้ได้ข้อมูลพลวัตของการจัดงาน เนื่องจากที่ผ่านมา งานก่อพระทรายวันไหลบางแสนจะเปลี่ยนคอนเซ็ปต์ทุกปี ตามสถานการณ์บ้านเมืองและความคิดของนายกเทศมนตรี เช่น ในปี 2560 จัดงานในรูปแบบแสดงการไว้อาลัยต่อการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ปี 2561 จัดงานในรูปแบบย้อนยุคเพื่อให้เข้ากับกระแส

ความนิยมละครเรื่องบุพเพสันนิวาส ปี 2562 จัดงานในรูปแบบแสดงการเฉลิมฉลองการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 10 เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ระหว่างปี พ.ศ.2563-2564 เกิดสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้นายกเทศมนตรีเมืองแสนสุขต้องประกาศยกเลิกการจัดงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ประจำปี 2563 เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2563 และประกาศยกเลิกงานประจำปี 2564 เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2564 เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการรวมตัวของคนจำนวนมาก และเพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการเงินงบประมาณที่สามารถคืนคลังและนำไปเก็บเป็นงบประมาณสะสมที่สามารถนำไปใช้จ่ายในด้านการซ่อมบำรุงที่งบประมาณไม่เพียงพอได้ต่อไป (แสนศักดิ์ เจริญผล, **สัมภาษณ์**, 23 ธันวาคม 2563)

3.2.2.1.2 ประเพณีวันทาบและกองข้าววัดสุทธาวาส การทาบของมาทำบุญที่วัดในวันสงกรานต์เป็นประเพณีที่ชาวหนองปรือปฏิบัติสืบทอดมานาน มีความเชื่อว่าการถวายทานในวันสงกรานต์จะได้บุญกุศลแรง เป็นการเสริมสิริมงคลแห่งชีวิต ทำให้มีความสุขความเจริญในกาลภายหน้า แม้เมื่อสิ้นอายุขัยแล้วก็จะได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี ด้วยผลบุญกุศลที่ทำไว้นี้เกื้อหนุนให้หลุดพ้นจากอบายภูมิ อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของเมืองบางละมุงที่กลายเป็นเมืองท่องเที่ยวและพื้นที่ลงทุนในธุรกิจหมู่บ้านจัดสรร โรงงานอุตสาหกรรม โรงแรม ห้างสรรพสินค้า อันทำให้คนในพื้นที่ขายที่ดินให้กับนายทุนแล้วย้ายออกไป ขณะที่ประชากรแฝงมีมากขึ้น ทำให้หลายปีที่ผ่านมาจำนวนคนเข้าวัดทำบุญก่อเจดีย์ทรายและสืบทอดประเพณีทาบลดลงมาก เทศบาลเมืองหนองปรือจึงเข้ามาสนับสนุนประเพณีท้องถิ่น เพื่อขับเคลื่อนงานวัฒนธรรมในพื้นที่ให้เป็นงานที่สามารถขยายผลให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างคนในชุมชน ทั้งคนเก่าแก่และคนที่เข้ามาอยู่อาศัยใหม่ได้มีกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกันภายใต้บรรยากาศงานสงกรานต์-วันไหล อีกทั้งยังจะเป็นการเผยแพร่ประเพณีให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น เพื่อจะส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในเทศบาลเมืองหนองปรือให้เกิดขึ้นเหมือนกับเมืองพัทยา

ก.ประเพณีสงกรานต์และวันไหลที่ชุมชนหนองปรือในอดีต

ชุมชนหนองปรือในอดีตเป็นชุมชนเกษตรกรรม เนื่องจากมีที่ตั้งอยู่บนที่ลุ่ม และมีมาบประชันเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ เอื้ออำนวยให้สามารถเพาะปลูกพืชผลได้ ทั้งการทำสวนผลไม้และทำไร่ นา นับว่าเป็นชุมชนที่มีทำเลที่ตั้งดีกว่าชุมชนชายทะเลตอนล่างบริเวณพัทยาจนถึงที่เป็นดินทราย ซึ่งชาวบ้านในอดีตไม่นิยมเพราะแห้งแล้งยากต่อการทำมาหากิน

ชุมชนหนองปรือเป็นชุมชนชาวพุทธ ประเพณีในรอบปีส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น แห่เทียนพรรษา เทศน์มหาชาติ ประเพณีสำคัญที่สุดคือประเพณีสงกรานต์และประเพณีวันไหลซึ่งจะมีงานหลายวัน มีพิธีกรรมหลายอย่างทั้งที่มุ่งเพื่อความป็นสิริมงคลในวันต้นปี ความอุดมสมบูรณ์ การสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา และความสงบร่มเย็น

ของชุมชน จากการสัมภาษณ์พระครูพิพิธกิจจารักษ์ (สนัด กนตจาโร) เจ้าอาวาสวัดหนองปรือ และ นายเอกสิทธิ์ สร้อยสกุล (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564) ซึ่งได้เคยเห็นการจัดงานประเพณี สงกรานต์และวันไหลในอดีตก่อนที่หนองปรือจะแปรสภาพเป็นชุมชนเมืองเมื่อราว 40 ปีที่ผ่านมาว่า วันสงกรานต์ในชุมชนหนองปรือในอดีตมีงานประมาณ 2 วัน คือวันที่ 13-14 เมษายน อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะเข้าสงกรานต์ ประมาณวันที่ 11-12 เมษายน ชาวบ้านก็จะเริ่มหยุดงานกันแล้ว เพื่อทำความสะอาดบ้านเรือน ห้างพระ เจดีย์เก็บอัฐิบรรพบุรุษ ตลอดจนเตรียมสิ่งของที่จะนำไปถวายพระ มอบให้คนเฒ่าคนแก่ และเป็นวันทำอาหารเลี้ยงดูกัน เมื่อถึงวันสงกรานต์ ตั้งแต่ตอนเช้าจะมีพิธีทำบุญ ตักบาตร ถวายภัตตาหารพระ จากนั้น มีพิธีบังสุกุลที่เจดีย์อัฐิ โดยนิมนต์พระ 4 รูป ไปสวดบังสุกุล อุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ตาย ตามความเชื่อว่าเป็นวันสงกรานต์วิญญานบรรพบุรุษจะกลับมารับส่วน บุญส่วนกุศลจากลูกหลาน และอวยพรให้มีความสุขความเจริญ เสร็จแล้วช่วงบ่ายมีประเพณีขนทรายเข้าวัด ก่อเจดีย์ทราย ตามความเชื่อว่าเป็นการคืนทรายให้กับวัด จากนั้นพระจะนำทรายที่ญาติโยม ถวายไปใช้ถมหลุมบ่อในวัดและสร้างศาสนสถานที่จำเป็นต่อไป

ในวันสงกรานต์ ชุมชนต่าง ๆ ในหนองปรือยังมีประเพณีนำพืชผลในไร่นาใส่ หาบของมาทำบุญที่วัดด้วย จากการสัมภาษณ์ พระครูพิพิธกิจจารักษ์ (สนัด กนตจาโร) เจ้าอาวาสวัด หนองปรือ เล่าว่า การหาบของมาทำบุญเป็นประเพณีที่มีมานานแล้ว เกิดจากความจำเป็นที่ในอดีต ชาวบ้านไม่มีรถยนต์ใช้ จึงต้องนำของใส่หาบเดินมาทำบุญที่วัดเพื่อช่วยให้ทันแรง ในอดีตของที่นิยมใส่ หาบมาถวายพระในช่วงสงกรานต์มักเป็นผลไม้ในฤดูร้อน เพราะเป็นผลผลิตที่ออกมากในช่วงเวลานี้ โดยจะเก็บเอาจากสวนของตนเองแล้วเรียงใส่หาบมาถวายวัด หรือมีฉะนั้นก็จะเข้าไปหาเก็บจากราว ป่าซึ่งมีผลไม้อุดมสมบูรณ์ เช่น ระกำ หมาก กล้วย มะม่วง การหาบของมาทำบุญที่วัดจะเริ่มตั้งแต่ว่า เวลาเช้าตรู่ (พระครูพิพิธกิจจารักษ์ (สนัด กนตจาโร), สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564) นายเอก สิทธิ์ สร้อยสกุล เล่าว่า ในอดีตคนที่หาบของมาทำบุญมีจำนวนมาก นับได้กว่าร้อยหาบ โดยจะเริ่ม หาบออกจากบ้านกันตั้งแต่พระอาทิตย์ยังไม่ขึ้น เห็นเป็นขบวนคนหาบเดินมาตามทางที่มุ่งเข้าวัดทุก ทิศทุกทาง ภายในหาบจะใส่ข้าวปลาอาหาร ดอกไม้รูปเทียน และมีผลไม้ที่เก็บจากสวนใส่มาทำบุญ ด้วย เช่น มะม่วง ขนุน กล้วย เมื่อถึงวัดแล้วก็จะแยกข้าวปลาอาหารแบ่งใส่สำหรับ และเอาผลไม้ถวาย พร้อมกันด้วย เชื่อว่า การหาบของมาทำบุญจะทำให้ได้รับบุญกุศล ตายไปไม่ดอยาก โดยเฉพาะ ในช่วงวันสงกรานต์ซึ่งถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ นอกจากจะเชื่อว่าได้บุญมากแล้ว ยังเป็นเวลาที่คนมาวัด มากที่สุด จึงได้อวดผลผลิตกันด้วย (เอกสิทธิ์ สร้อยสกุล, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564)

เสร็จจากงานสงกรานต์แล้วจะมีประเพณีวันไหล เริ่มตั้งแต่วันที่ 15 เมษายน เป็นต้นไป มีประเพณีสงฆ์พระพุทธรูป สงฆ์พระสงฆ์ในช่วงบ่าย และมีการเล่นสาดน้ำกัน ในอดีต วันไหลของวัดต่าง ๆ จะจัดไม่ตรงกันเพื่อให้ชาวบ้านได้ไปทำบุญวันไหลหลาย ๆ วัด และจะได้มีคน มาก ๆ เช่น วัดสามัคคีประชารามจัดวันไหลวันที่ 17 เมษายน วัดหนองปรือจัดวันไหลวันที่ 18

เมษายน เป็นต้น เมื่อจัดวันไหลครบแล้ว จะมีงานกองข้าวเป็นพิธีปิดสงกรานต์ มีการก่อเจดีย์ทราย องค์เล็กเพื่อไหว้เจ้าที่เจ้าทางขออนุญาตให้สัมภเวสีไฟรัญญาติมากินเครื่องเช่นไหว้ จากนั้นนำอาหารคาวหวานใส่กระทงกองรวมกันที่ลานวัดหรือบางแห่งจัดกลางทุ่งนา จุดธูปอัญเชิญ สัมภเวสีมารับเครื่องเช่นไหว้ เสร็จแล้วล้อมวงกันรับประทานอาหาร เชื่อกันว่าเมื่อประกอบพิธีนี้แล้วจะทำให้พืชผลงอกงามดี มีแต่ความสงบร่มเย็น

ข.การจัดงานประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาสในปัจจุบัน

ประเพณีสงกรานต์และวันไหลในชุมชนหนองปรือที่เคยจัดต่อเนื่องมาแต่อดีตซบเซาลงไปภายหลังจากเกิดความเจริญขึ้นที่เมืองพัทยาแล้วขยายอาณาเขตมาถึงหนองปรือ ทำให้ราว 40 ปีที่ผ่านมา คนในพื้นที่ขายบ้าน ที่ดิน ไร่นาให้กับนายทุนแล้วหนีความแออัดร่นวายไปอยู่ที่อื่น ประเพณีสงกรานต์และวันไหลที่จัดขึ้นในปัจจุบัน จึงเป็นงานที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานรัฐเพื่อสืบทอดประเพณีพิธีกรรมของชุมชนไม่ให้สูญหายไป จากการสัมภาษณ์ นายเอกสิทธิ์ สร้อยสกุล (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564) กล่าวว่า ปัจจุบัน ประเพณีสงกรานต์และวันไหลในชุมชนหนองปรือจัดขึ้นโดยเทศบาลเมืองหนองปรือ ซึ่งได้เข้ามาดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ.2549 มีวัตถุประสงค์ต้องการให้ประเพณีเป็นพื้นที่ส่งเสริมความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน และเพื่อเผยแพร่ประเพณีให้เป็นที่รู้จักเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวภายในเขตเทศบาลด้วย ที่ผ่านมามีการบรรจุประเพณีพิธีกรรมของชุมชนที่เคยจัดในวันสงกรานต์และวันไหลไว้ในแผนงานส่งเสริมศาสนาและวัฒนธรรม โดยให้การสนับสนุนงานในทุกพื้นที่ที่อยู่ในเขตเทศบาลเมืองหนองปรือ ได้แก่ ชุมชนวัดสามัคคีประชาราม (ทุ่งกลม-ตาลหม่น) ชุมชนวัดสุทธาวาส ชุมชนวัดหนองปรือ แต่พื้นที่หลักที่เทศบาลเมืองหนองปรือเป็นฝ่ายดำเนินการโดยตรงและจัดใหญ่กว่าที่อื่นคือที่วัดสุทธาวาส เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้กับสำนักงานเทศบาลเมืองหนองปรือ มีชุมชนหนาแน่น ตลอดจนมีพื้นที่กว้างขวางเหมาะกับการจัดกิจกรรม ที่ผ่านมามีการจัดมีระยะเวลาทั้งหมด 4 วัน ตั้งแต่วันที่ 15-18 เมษายน ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

ตารางที่ 9 ตารางกิจกรรมในประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาส พ.ศ.2562

วันจัดงาน	พื้นที่จัดงาน	กิจกรรมในงาน
15 เมษายน 2562	วัดสุทธาวาส	ประเพณีก่อพระเจดีย์ทราย
16 เมษายน 2562	วัดสุทธาวาส	ประเพณีวันหาบ
17 เมษายน 2562	วัดสุทธาวาส	ประเพณีวันไหล สรงน้ำพระ รดน้ำผู้สูงอายุ
18 เมษายน 2562	วัดสุทธาวาส	ประเพณีกองข้าว

ตามแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยมีแผนเก็บข้อมูลประเพณีวันหาบ และกองข้าววัดสุทธาวาส ในปี พ.ศ.2563 อย่างไรก็ตาม จากสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลในพื้นที่จัดงานได้ และผู้วิจัยได้ปรับวิธีการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์แทน ดังนั้น ข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นข้อมูลที่เรียบเรียงจากการสัมภาษณ์ผู้จัดงาน และผู้เกี่ยวข้อง โดยเก็บข้อมูลสัมภาษณ์นายเอกสิทธิ์ สร้อยสกุล ผู้ช่วยนักวิชาการการศึกษากองการศึกษา เทศบาลเมืองหนองปรือ ณ สำนักงานเทศบาลเมืองหนองปรือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี และพระครูพิพิธกิจจารักษ์ (สนัด กนตจาโร) เจ้าอาวาสวัดหนองปรือ และเจ้าคณะอำเภอบางละมุง ณ วัดหนองปรือ เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2564 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับภาพถ่าย คลิปวิดีโอ และเอกสารที่แสดงรายละเอียดกิจกรรมที่จัดขึ้นในปีก่อนเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ได้รายละเอียดของประเพณีที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 15-18 เมษายน 2562 ดังนี้

ประเพณีก่อพระเจดีย์ทราย เป็นประเพณีแรกที่จัดขึ้นภายใต้โครงการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีสงกรานต์ของเทศบาลเมืองหนองปรือ ถือเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในชุมชนหนองปรือ ในปี พ.ศ.2562 พิธีก่อพระเจดีย์ทรายจัดขึ้นในวันที่ 15 เมษายน 2562 งานก่อพระทรายจะเริ่มตั้งแต่การจัดเตรียมสถานที่ทำพิธีสวดมนต์เย็นฉลองเจดีย์ทราย ณ ลานวัดสุทธาวาส ประกอบด้วยการตั้งโต๊ะหมู่บูชา แทนอาสนะสงฆ์ จัดวางเครื่องประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ และนำทรายมากองไว้ที่ลานวัดสำหรับให้ตัวแทนชุมชนได้ทำกิจกรรมก่อพระเจดีย์ทรายร่วมกัน จากนั้น เวลา 15.00 น.เจ้าหน้าที่เทศบาล ตัวแทนหน่วยงานต่าง ๆ และชาวบ้านในชุมชนหนองปรือที่สนใจร่วมประเพณีจะนำอุปกรณ์ เช่น ชันน้ำ ฉาบ ช้อน มาร่วมกันก่อพระเจดีย์ทราย กองพระเจดีย์ที่ก่อขึ้นในปี 2562 มีจำนวนทั้งสิ้น 21 กอง เป็นของหน่วยงานและตัวแทนชุมชน เช่น กองช่าง กองการศึกษา ชุมชนมาบยายเลีย ชุมชนบ้านล่าง หมู่บ้านอมรรัตน์ โดยนิยมก่อเป็นทรงกรวย มียอดแหลม มีบันไดเป็นทางขึ้นลง และตกแต่งด้วยด้วยดอกไม้สีสดใส เช่น ดาวเรือง กล้วยไม้ บานไม่รู้โรย เสร็จแล้ว เวลาประมาณ 18.00 น. เมื่อแดดร่มลมตก พระภิกษุสงฆ์ในวัดสุทธาวาส นำโดยพระมหาถาวร ฐานวโร เจ้าอาวาสวัดสุทธาวาสจะออกมาประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็น และสวดสมโภชเจดีย์ทราย โดยจุดธูปเทียนบูชาที่กองพระเจดีย์ วงสายสิญจน์ล้อมเจดีย์ทรายแล้วผูกโยงเข้ากับโต๊ะหมู่บูชา เชื่อว่าการถวายเจดีย์ทรายเป็นพุทธบูชานี้มีอานิสงส์มากจะทำให้ได้ขึ้นสวรรค์ เกิดชาติหน้าร่ำรวยเงินทอง มีหน้าตางดงาม

ประเพณีวันหาบ การหาบของมาทำบุญเป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวชุมชนหนองปรือ ในอดีตชาวบ้านจะนิยมหาบของมาทำบุญที่วัดมากเป็นพิเศษในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน เพราะถือว่าวันมหาสงกรานต์เป็นวันที่ประตูสวรรค์เปิดและเหล่าเทวดา

นางฟ้าจะลงมาบนโลกมนุษย์เพื่อร่วมอนุโมทนาบุญ ต่อมาประเพณีนี้ซบเซาลงและหยุดจัดไป เนื่องจากชาวบ้านมีรถยนต์ใช้ และมีปืนโต ตะกร้า ภาพขณะที่ทันสมัยใส่ของมาทำบุญ ประกอบกับคนในชุมชนลดลงจากการย้ายที่อยู่อาศัย ทำให้ไม่มีชาวบ้านหาของมาทำบุญอีก ปัจจุบัน เทศบาลเมืองหนองปรือได้เข้ามารื้อฟื้นประเพณีวันหาบ โดยขอความร่วมมือหน่วยงานในเขตเทศบาล เช่น โรงเรียน ห้างร้าน และชุมชนต่าง ๆ ส่งตัวแทนเข้าร่วมประเพณี เพื่อให้ขบวนหาบมีความยาวสะดุดตา และเปิดโอกาสให้นำหาบอะไรก็ได้มาเข้าร่วมงาน ทำให้เกิดการตกแต่งหาบแบบใหม่ ๆ นอกเหนือจากหาบผลไม้ที่เคยเป็นที่นิยม นายเอกสิทธิ์ สร้อยสกุล กล่าวว่า หลังจากที่เทศบาลได้เข้ามาจัดงานอย่างต่อเนื่อง ทำให้ปัจจุบันขบวนหาบมีจำนวนเพิ่มขึ้นมาก และมีหลากหลายทั้งหาบผลไม้ หาบของแห้ง หาบพุ่มเงิน นอกจากนี้ เทศบาลยังได้บริหารจัดการขบวนหาบให้มีความเป็นระเบียบสวยงามมากขึ้น ด้วยการกำหนดจุดตั้งขบวนหาบบริเวณปากทางเข้าวัดเพื่อให้เห็นเป็นแนวขบวนที่สวยงามพร้อมเพรียง ปรับเปลี่ยนการแต่งกายมาเป็นชุดไทยย้อนยุคเพื่อให้ถ่ายภาพออกมาสวยงาม และเป็นสัญลักษณ์แทนขบวนหาบของเทวดานางฟ้าที่เดินทางเข้ามาทำบุญ ตลอดจนเพิ่มความครึกครื้นให้ขบวนหาบด้วยการจ้างขบวนกลองยาว แตรวง และนางรำนำหน้าขบวนด้วย (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564) กล่าวได้ว่า ในบริบทการจัดงานวันหาบที่มีหน่วยงานเทศบาลเป็นผู้กำกับดูแล ซึ่งมักมีกระบวนการทำงานที่ต้องรวมบุคลากรจากหน่วยงานต่าง ๆ มาร่วมพิธี ได้ทำให้ประเพณีวันหาบมีพลวัต ทั้งการเปลี่ยนแปลงคนหาบจากชาวบ้านมาเป็นบุคลากรในหน่วยงานรัฐ วิธีการหาบจากต่างคนต่างหาบมาเป็นการตั้งขบวนหาบไปพร้อมกัน ของที่ใส่หาบจากผลิตผลในไร่นามาเป็นผลไม้ที่ซื้อหาจากซูเปอร์มาร์เก็ต และแก่นสาระสำคัญของวันหาบที่เน้นพิธีถวายสิ่งของและมีนัยแสดงความอุดมสมบูรณ์มาเป็นการให้ความสำคัญกับขบวนหาบและการตกแต่งหาบที่เน้นความสวยงามพร้อมเพรียง และแสดงออกถึงความมั่งคั่งร่ำรวย

ประเพณีวันหาบที่จัดขึ้นโดยเทศบาลเมืองหนองปรือ เป็นงานที่ใช้แสดงการสืบทอดประเพณีเดิมของชุมชน ในปี พ.ศ.2562 ประเพณีหาบจัดขึ้นในวันที่ 16 เมษายน ขึ้นตอนเริ่มจากการตั้งขบวนหาบที่ซุ้มประตูทางเข้าวัดสุทธาวาสในเวลา 07.00 น. ผู้เข้าร่วมขบวนประกอบด้วย นายอเนก พัฒนงาม รองนายกเทศมนตรีเมืองหนองปรือ คณะผู้บริหารเทศบาล กลุ่มสตรี ชมรมผู้สูงอายุ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียน พนักงานเทศบาล และตัวแทนชาวบ้านจาก 12 ชุมชน จากนั้นเวลา 07.30 น. เมื่อผู้ร่วมงานมาพร้อมกันแล้ว จึงเริ่มเคลื่อนขบวนหาบเข้าสู่วัดสุทธาวาส มีการแห่ขบวนหาบและรำวงรอบพระอุโบสถ 3 รอบ เสร็จแล้วเดินทางเข้าสู่ศาลาการเปรียญซึ่งจะมีพิธีถวายภัตตาหารและหาบทั้งหมดในเวลา 08.00 น. จากภาพถ่ายที่เทศบาลบันทึกไว้ ผู้วิจัยได้เห็นหาบอันหลากหลาย ทั้งหาบใส่ผลไม้ที่พยายามสื่อถึงประเพณีเดิม หาบใส่ของแห้งจำพวกข้าวสาร น้ำตาลทราย ปลากระป๋อง บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป หาบใส่ของใช้แบบเดียวกับเครื่องสังฆทาน เช่น ผงซักฟอก

กระดาดชำระ และหีบพุ่มเงินพุ่มทองที่ประดิษฐานจากธนบัตร นับได้ว่า ผู้เข้าร่วมพิธีหีบในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนประเพณีหีบให้เข้ากับยุคสมัยและแสดงให้เห็นความคิดเชิงประโยชน์นิยมของคนในยุคปัจจุบันที่คำนึงถึงสะดวก ความคุ้มค่า และการใช้งาน ดังนายเอกสิทธิ์ สร้อยสกุล อธิบายว่า ปัจจุบันหีบที่นำมาร่วมพิธีนิยมทำเป็นหีบใส่สังฆทาน เพราะหาซื้อได้ง่าย และนิยมทำเป็นหีบพุ่มเงินเพราะหีบแล้วสวยกว่าหีบแบบอื่น มีน้ำหนักเบา ประดิษฐ์เองง่าย และยังมีประโยชน์เพราะพระได้นำไปใช้จ่ายค่าน้ำค่าไฟ ส่วนหีบใส่ผลไม้มีน้อยลงเพราะหนัก และเก็บรักษาได้ไม่นาน (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564)

ภาพที่ 46 ประเพณีวันหีบวัดสุทธาวาส

ที่มา: Facebook เทศบาลเมืองหนองปรือ

ประเพณีวันไหล เป็นวันสงฆ์น้ำพระประจำปีของชุมชนหนองปรือ โดยจะจัดขึ้นหลังวันสงกรานต์เป็นต้นไป ตามประเพณีทุกวัดในชุมชนหนองปรือจะจัดงานวันไหลไม่ตรงกัน เพื่อให้ชาวบ้านได้ไปร่วมงานที่วัดต่าง ๆ และได้ร่วมเล่นน้ำชมมหรสพในชุมชนอื่น ๆ ด้วย ในปี พ.ศ. 2562 พิธีสงฆ์น้ำพระในวันไหลจัดขึ้นในวันที่ 17 เมษายน ในวันนี้เทศบาลจะจัดรถขบวนแห่พระพุทธรูปและพระสงฆ์จากวัดสุทธาวาสเคลื่อนไปยังชุมชนต่าง ๆ ในเขตพื้นที่เทศบาลเมืองหนองปรือตั้งแต่เช้า เพื่อให้ประชาชนได้ร่วมทำบุญ สงฆ์น้ำพระและรับน้ำมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคล จากนั้น เวลา 13.00 น. มีพิธีสงฆ์น้ำพระ ณ ลานวัดสุทธาวาส ผู้เข้าร่วมพิธีประกอบด้วยคณะผู้บริหารเทศบาล คณะกรรมการชุมชน และชาวบ้านในเขตเทศบาลเมืองหนองปรือ ขั้นตอนเริ่มจากประธานพิธี นายมาย ไชยนิติก์ นายกเทศมนตรีเมืองหนองปรือ จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย จากนั้นคณะผู้บริหาร ชาวบ้าน นำน้ำอบสงฆ์น้ำพระพุทธรูป พระภิกษุสามเณรในวัดสุทธาวาส เสร็จแล้วร่วมกันรดน้ำขอพรคนเฒ่าคนแก่ซึ่งเทศบาลขอความร่วมมือชุมชนต่าง ๆ ส่งตัวแทนผู้สูงอายุมาร่วมกิจกรรมชุมชนละ 5 คน มีความเชื่อว่าการทำบุญวันไหลจะเสริมสิริมงคล ทำให้อยู่เย็นเป็นสุขเหมือนความเย็นของน้ำที่ใช้สงฆ์น้ำพระพุทธรูป

ประเพณีกองข้าว ตามธรรมเนียมของชุมชนหนองปรือ พิธีกองข้าวจะเป็นพิธีสุดท้ายที่จัดขึ้นในวันไหล เพื่อเป็นการปิดงานบุญและงานรื่นเริงทั้งหมด มีเชื่อว่าในวันนี้บรรดาเทวดานางฟ้าตลอดจนภูตผีต่าง ๆ จะเดินทางกลับถิ่นที่อยู่เดิม จึงมีการนำอาหารมาบวงสรวงเทวดาเพื่อแสดงความขอบคุณที่ได้ปกป้องรักษา อำนวยความอุดมสมบูรณ์มาตลอดปี และเช่นไหว้เลี้ยงผีให้ได้กินอิ่มหนำก่อนเดินทางกลับไปเพื่อจะได้ไม่หวนกลับมาบวกรบกวนคนในชุมชน ในชุมชนหนองปรือจะมีพิธีกองข้าวจัดขึ้นหลายแห่งและวันเวลาไม่ตรงกันขึ้นอยู่กับความสะดวกของชาวบ้านในชุมชนและธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมา เช่น ที่ชุมชนบริเวณวัดสุทธาวาส มาบายเลียย นิยมประกอบพิธีกองข้าวในวันที่ 18 เมษายน ส่วนชุมชนบริเวณวัดหนองปรือ นิยมจัดพิธีกองข้าวในวันที่ 19 เมษายน เป็นต้น พิธีกองข้าวที่จัดขึ้น ณ วัดสุทธาวาส เป็นพิธีที่เทศบาลให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษ เนื่องจากต้องการใช้พิธีนี้ประชาสัมพันธ์เป็นการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล จึงกำหนดให้มีพิธีเปิดงานในวันนี้และจัดให้มีกิจกรรมยิ่งใหญ่หลากหลายกว่าพิธีกรรมในวันอื่น ๆ

ในปี 2562 ประเพณีกองข้าววัดสุทธาวาส จัดขึ้นในวันที่ 18 เมษายน กิจกรรมในงานเริ่มจากการแสดงริ้วขบวนแห่ของตัวแทนชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะตั้งขบวนแห่เพื่อเดินทางเข้าสู่วัดสุทธาวาสและประกอบพิธีกองข้าวในลำดับต่อไป จากการสัมภาษณ์นายเอกสิทธิ์ สร้อยสกุล (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564) กล่าวว่า การแสดงริ้วขบวนแห่เป็นกิจกรรมที่เทศบาลเพิ่มเติมเข้ามาในภายหลัง เพื่อสร้างงานให้ยิ่งใหญ่ขึ้นโดยขอความร่วมมือชุมชน องค์การภาครัฐและเอกชน ตลอดจนชมรมต่าง ๆ ส่งคนมาร่วมเดินขบวน ขบวนแห่วันกองข้าวในปี 2562 ประกอบด้วยขบวนเกวียนโบราณ ขบวนช้าง ขบวนม้า ขบวนควายเทียมเกวียน มีตัวแทนชุมชนและนักเรียนแต่งกายด้วยชุดไทยนั่งมาบนหลังช้างและเกวียนเพื่อสมมติแทนขบวนพาหนะของพระอินทร์ เทวดานางฟ้า และขบวนของเหล่าผีป่าเพื่อสมมติแทนบรรดาผีที่เดินทางมาร่วมงานกองข้าว ในวันงานเทศบาลจะจัดให้มีการรวมตัวเพื่อตั้งขบวนที่สวนป่าบ้านล่างซึ่งเป็นป่าช้าเก่า ในเวลา 15.00 น. จากนั้นจึงปล่อยขบวนแห่ให้เคลื่อนมาสู่วัดสุทธาวาส ซึ่งจะมีพิธีเปิดในเวลา 18.00 น.

พิธีกองข้าวที่จัดขึ้น ณ วัดสุทธาวาส มีขั้นตอนเริ่มจากเมื่อริ้วขบวนแห่เข้าสู่ลานพิธีทั้งหมดแล้ว นายอำนาจ เจริญศรี นายอำเภอบางละมุง ประธานในพิธีจัดรูปเทียนบูชาพระและรูปเทียนบนแท่นวางเครื่องบวงสรวงเจ้าที่เจ้าทางเพื่อขออนุญาตทำพิธีกองข้าว จากนั้น มัคทายกสวดชุมนุมเทวดา เสร็จแล้วตัวแทนที่สมมติเป็นเทวดาซึ่งนั่งประจำอยู่ข้างแท่นบวงสรวงเจ้าที่อ่านประกาศสงกรานต์ประจำปี 2562 ทำนายปริมาณฝน จำนวนผลผลิต และอวยพรผู้มาร่วมพิธีให้ประสบความสุขความเจริญ หลังจากเสร็จสิ้นการอ่านประกาศสงกรานต์แล้วจึงเข้าสู่พิธีเปิด ในเวลา 18.00 น. โดยเชิญประธานในพิธีกล่าวเปิดงาน จากนั้น คณะผู้บริหาร ประกอบด้วย นายมาโย ไชยนิทย์ นายกเทศมนตรีเมืองหนองปรือ นายสามารถ เทียงพูนวงศ์ วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี นายธิต

จันทร์แต่งผล ผู้จัดการพื้นที่พิเศษเมืองพัทยาและพื้นที่เชื่อมโยง (อพท.3) นายอเนก พัฒนงาม ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลหนองหรือ นางจำเนียร ไชยนิทย์ ประธานกลุ่มพัฒนาสตรีเมืองหนองปรือ คณะผู้บริหารเทศบาล สมาชิกสภาเทศบาล ข้าราชการ นักการเมือง ร่วมปล่อยแพลุกลงไป เพื่อแสดงสัญลักษณ์การเปิดงานอย่างเป็นทางการ

งานประเพณีกองข้าวที่ชุมชนหนองปรือเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อบวงสรวงเทวดา พระภูมิเจ้าที่ บูชาแม่คงคา แม่ธรณี แม่โพสพ ตลอดจนชนชั้นสังเวณี เชื่อว่าเมื่อได้ประกอบพิธีนี้แล้วจะได้รับการปกป้องรักษา พิษผลจะงอกงามดี และไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน ปัจจุบัน ผู้จัดงานตีความว่าความเชื่อดังกล่าวนี้อาจสะท้อนความคิดเรื่องความชั่วและความดีที่มีภูตผีและเทวดาเป็นสัญลักษณ์ จึงประยุกต์ความเชื่อดังกล่าวมาสร้างการแสดง 3 ภพ ประกอบด้วย โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกนรกภูมิ เพื่อสร้างสีสันให้กับงานและให้คติเรื่องการทำดีทำชั่ว เป็นการปลูกฝังค่านิยมอันดีแก่เยาวชนและชาวบ้านที่มาร่วมงาน อันเป็นวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งที่สำคัญของการจัดงานที่ตั้งขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเทศบาลเมืองหนองปรือที่ต้องการพัฒนาให้ชุมชนหนองปรือเป็นเมืองคุณธรรมนำสู่คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน ในปี 2562 การแสดง 3 ภพ เริ่มจากตัวแทนที่สมมติเป็นยมทูตและเทวดาซักถามกันถึงความเป็นอยู่ของภูตผีในนรก ตัวแทนเทวดาจะสอบถามทุกข์สุขของชาวบ้านว่าหลังจากจัดงานกองข้าวแล้วได้ประโยชน์อะไรบ้าง ชาวบ้านจะตอบว่าตั้งแต่ประกอบพิธีมาก็หายเจ็บป่วย ทำมาหากินดี อยู่เย็นเป็นสุข จากนั้นถามผู้แสดงเป็นภูตผีว่า ในนรกเป็นอย่างไร ภูตผีจะตอบว่าอดอยากมากเพราะเมื่อตอนเป็นมนุษย์ทำแต่ความชั่วไม่ได้ทำบุญทำทาน เสร็จแล้วเทวดาจึงสั่งสอนชาวบ้านให้หมั่นเพียรทำมาหากินและบริจาคทำทาน การแสดงช่วงสนทนานี้จะใช้เวลาประมาณ 10 นาที จากนั้น เด็กนักเรียนที่แต่งกายสมมติเป็นผีป่า ราว 30 คน จะวิ่งมาที่กลางลานพิธีกองข้าวซึ่งชาวบ้านได้แบ่งข้าวปลาอาหารวางกองไว้ แล้วแสดงการหยิบอาหารกิน ครั้นได้ยินเสียงประทัดขับไล่ก็จะวิ่งหนีไป และนักแสดงที่สมมติเป็นเทวดานางฟ้าจะออกมาร้ายรำ และประพรมน้ำมนต์ ข้าวตอกดอกไม้ให้แก่ผู้ร่วมพิธี จากนั้น จึงมีการแสดงมหรสพและล้อมวงกันรับประทานอาหาร มีการแลกเปลี่ยนอาหารกัน เสร็จแล้วจะนำอาหารที่เหลือไปทิ้งไว้ใต้โคนต้นไม้ไม่นำกลับ เพราะเชื่อว่าเป็นของผี หากนำกลับจะมีคนตาย

ภาพที่ 47 ประเพณีกองข้าววัดสุทธาวาส

ที่มา: Facebook เทศบาลเมืองหนองปรือ

ค.การรจัดงานประเพณีวันทาบและกองข้าววัดสุทธาวาส

สถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่มีจำนวนผู้ติดเชื้อสูงในเขตจังหวัดชลบุรี เป็นบริบทที่ทำให้ในปี พ.ศ.2563 นายกเทศมนตรีเมืองหนองปรือต้องประกาศยกเลิกการจัดงานวันทาบและวันกองข้าววัดสุทธาวาส เพื่อป้องกันความเสี่ยงจากการแพร่กระจายเชื้อและเป็นการปฏิบัติตามข้อสั่งการของผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรี อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเทศบาลต้องการให้การจัดประเพณีมีความต่อเนื่อง ดังนั้น ในปี พ.ศ.2564 จึงพยายามแสดงออกถึงการสืบสานประเพณีด้วยการจัดประเพณีวันทาบและกองข้าวแบบนิวนอร์มัล ด้วยการจัดทาบไปถวายพระในวันที่ 16 เมษายน และจัดพิธีกองข้าวในวันที่ 18 เมษายน ตามประเพณีเดิม แต่ยกเลิกขบวนแห่กิจกรรมรื่นเริง เน้นความเรียบง่าย และผู้เข้าร่วมจะต้องสวมใส่หน้ากากอนามัย เว้นระยะห่างและจำกัดจำนวนไม่เกิน 50 คน ทั้งนี้ ในปี 2564 เป็นการจัดงานภายในของเทศบาลจึงมีเพียงสมาชิกสภาเทศบาล ข้าราชการ พนักงานเทศบาล และตัวแทนชาวบ้านเข้าร่วม โดยมีนายวินัย อินทร์พิทักษ์ ว่าที่นายกเทศมนตรีเมืองหนองปรือเป็นผู้นำพิธี (เอกสิทธิ์ สร้อยสกุล, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564)

3.2.2.1.3 ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา พิธีกองข้าวและประเพณีวันไหล

เป็นงานเพื่อการท่องเที่ยวเพียงหนึ่งเดียวในรอบปีของเมืองพัทยาที่จัดขึ้นในรูปแบบการแสดงวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ท่ามกลางงานเทศกาลท่องเที่ยวแบบสมัยใหม่ที่จัดขึ้นตลอดปี เช่น เทศกาลว่าวนานาชาติ เทศกาลพลูเมืองพัทยา เทศกาลดนตรี Pattaya Music Festival เทศกาลส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ ปัจจุบัน เมืองพัทยามีวิสัยทัศน์ที่จะพัฒนาไปสู่การเป็นนครศูนย์กลางเศรษฐกิจการท่องเที่ยวที่มีมาตรฐานและน่าอยู่ โดยเชื่อมโยงการพัฒนาเมืองเข้ากับแผนพัฒนาภาคตะวันออกสู่การเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ทันสมัยที่สุดในภูมิภาคอาเซียน ที่กำหนดจุดเด่นให้เมืองพัทยาเป็น Smart City ที่รองรับนักท่องเที่ยวและนักลงทุนระดับ World Class ด้วยกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายและมีคุณภาพ ด้วยเหตุนี้ ประเพณีกองข้าวและประเพณีวันไหลจึงยิ่งเพิ่มพูน

ความสำคัญ และถือเป็นประเพณีที่มีความสำคัญที่สุดเพราะเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ชาวต่างชาติสนใจ ขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องมือในการปรับภาพลักษณ์เมืองพัทยา จากภาพด้านลบในฐานะแหล่งท่องเที่ยวกลางคืนที่มีแหล่งมั่วสุมอบายมุข ยาเสพติด และการค้าประเวณี มาเป็นเมืองกิจกรรมที่มีเทศกาลโดดเด่นหลากหลาย ทั้งเทศกาลแบบสมัยใหม่และเทศกาลแบบวิถีไทย

ก.การประกอบพิธีกองข้าวในอดีต

ก่อนที่พัทยาจะเติบโตขึ้นเป็นเมืองท่องเที่ยวระดับโลกดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในอดีตพัทยาเป็นชุมชนประมงขนาดเล็กที่เรียบง่าย มีศูนย์กลางความเจริญอยู่ที่นาเกลือ ซึ่งเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าและเป็นที่อยู่ของชุมชนชาวจีน จากการสัมภาษณ์นายมานะ ยาประชา ซึ่งเป็นคนพัทยาแต่กำเนิดได้เล่าถึงชุมชนบริเวณนี้ในช่วง 60 ปี ที่ผ่านมามีในอดีตพื้นที่บริเวณนี้แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือตอนบนและตอนล่าง พื้นที่ตอนบนคือฝั่งที่ตั้งชุมชนเช่นวัดหนองใหญ่ เป็นที่ตั้งของชุมชนคนไทยซึ่งขยับขยายมาจากชลบุรี บางแสน ศรีราชา นิคมมาจับจองที่ดินทำกินในส่วนนี้ เพราะสภาพพื้นที่เป็นที่ดอนเหมาะกับการเพาะปลูกทำไร่ทำนา ส่วนตอนล่างคือพื้นที่ลาดต่ำลงชายทะเล เป็นที่อยู่ของคนจีน ประกอบอาชีพทำประมง พื้นที่ตอนล่างดังกล่าวนี้มีคนอยู่น้อย เพราะที่ดินเป็นดินทรายเพาะปลูกไม่ได้ จึงถือเป็นที่ดินไร้ค่าคนไทยไม่นิยม ต่อมาชุมชนนาเกลือคับคั่งขึ้นจากการเกิดเป็นตลาดแลกเปลี่ยนสินค้า ประกอบกับภายหลังมีทหารอเมริกันเข้ามาพักอาศัย และมีนักธุรกิจ คนที่มีเชื้อสาย ข้าราชการมาก้วนซื้อที่ดินบริเวณชายหาดเพื่อทำบังกะโล จึงเริ่มมีนักท่องเที่ยวเข้ามาที่พัทยาน่ามากขึ้น และกลายเป็นเมืองท่องเที่ยวที่พัฒนาอย่างก้าวกระโดดภายในเวลาเพียง 60 ปี ในอดีตพัทยาและนาเกลือจึงไม่มีวัฒนธรรมเป็นของตัวเอง วัฒนธรรมที่มีอยู่เป็นของคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ในภายหลัง เช่น วัฒนธรรมของชาวจีน สำหรับพิธีกองข้าวนาเกลือเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา โดยรับวิธีการจัดงานไปจากหนองใหญ่และให้คนหนองใหญ่ไปจัดพิธีให้ สถานที่แรกที่จัดพิธีกองข้าวนาเกลือในอดีตอยู่บริเวณตลาดใหม่นาเกลือในปัจจุบัน ซึ่งในขณะนั้นยังเป็นพื้นที่กว้างขวาง การประกอบพิธีจะทำในช่วงวันไหลหลังสงกรานต์ ซึ่งไม่ได้กำหนดวันแน่นอน ขึ้นตอน มีการจุดธูปอัญเชิญเสด็จสัมภเวสี ผีเร่ร่อน รวมถึงผีบรรพบุรุษมารับเครื่องเซ่นไหว้ที่ชาวบ้านแบ่งอาหารมากองรวมกันไว้ เสร็จแล้วร่วมกันรับประทานอาหาร ส่วนที่เหลือทิ้งไว้เป็นทานแก่สัตว์และผีต่าง ๆ ไม่นำกลับบ้านเพราะเป็นของผีไม่เป็นสิริมงคล มีความเชื่อว่าหลังจากประกอบพิธีกองข้าวแล้วผีก็จะไม่มารบกวน ไม่เจ็บไม่ป่วย จะอยู่เย็นเป็นสุข ทำมาค้าขายดี เดินทางปลอดภัย (มานะ ยาประชา, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2564) นางสาวรุ่งนภา ช่างไม้ ซึ่งเป็นชาวพัทยายีกคนหนึ่งที่ได้เคยเห็นพิธีกรรมกองข้าวก่อนที่จะได้รับการสนับสนุนเป็นการท่องเที่ยวในเวลาต่อมา กล่าวว่าเท่าที่จำได้ พิธีกองข้าวเป็นงานที่สนุกสนานและเสริมสร้างความสามัคคีเป็นอย่างมาก เพราะในวันนั้นจะ

ได้พบเจอคนในชุมชน ได้กินข้าวร่วมกัน แบ่งอาหารกัน และมีการละเล่นรื่นเริง เมื่อเสร็จพิธีแล้วก่อนจะเก็บของกลับไปมีธรรมเนียมที่ต้องทิ้งของที่เหลือไว้ตามข้างทาง โคนไม้ ชายทะเลเพื่อให้สัตว์กินไม่นำกลับ ถือเป็นเคล็ดว่าหลังจากวันกองข้าวแล้ว ก็จะเหลือกิน เหลือใช้ ทิ้งได้โดยไม่ต้องเสียดาย (รุ่งนภา ช่างไม้, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2564)

ประเพณีกองข้าวพืथाซาบซาหลงไปช่วงหนึ่งเนื่องจากขาดผู้ประกอบพิธีกรรมและขาดพื้นที่จัดงานเนื่องจากที่ดินถูกขายไปสร้างเป็นอาคารพาณิชย์ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2539 เมืองพืथाได้เข้ามาซื้อพื้นงานขึ้นใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ต้องส่งเสริมสืบทอดศิลปะ วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน รุ่งนภา ช่างไม้ (สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2564) กล่าวว่า ในปีแรก ๆ งานกองข้าวที่จัดขึ้นมีลักษณะเป็นงานเล็ก ๆ ที่เมืองพืथाทำร่วมกับชุมชน โดยจัดงานขึ้นที่บริเวณหน้าธนาคารกรุงเทพ สาขาเมืองพืथाในปัจจุบัน ในเวลานั้นมีเพียงพิธีกองข้าว การละเล่น และการแสดงของคนในชุมชน ต่อมา เมื่อเมืองพืथाมีงบประมาณมากขึ้นและระเบียบกระทรวงการคลังอนุมัติให้เบิกจ่ายเงินเพื่อจัดงานประเพณีได้ จึงได้ย้ายสถานที่จัดพิธีกองข้าวมาอยู่ที่สวนสาธารณะลานโพธิ์นาเกลือซึ่งมีพื้นที่กว้างขวางกว่าเพื่อให้เอื้อต่อการจัดกิจกรรมที่ใหญ่ขึ้น ตลอดจนได้เริ่มว่าจ้างบริษัทออบแกในเซอร์มาเป็นผู้จัดงานแทน เพื่อให้มีผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดงานประเพณีและการท่องเที่ยวมาดำเนินการโดยตรง

ข. การจัดงานกองข้าวเมืองพืथाในปัจจุบัน

ประเพณีกองข้าวเมืองพืथाที่จัดขึ้นในปัจจุบันเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของเทศกาลวันไหลพืथा-นาเกลือ ที่ดำเนินงานโดยเมืองพืथा มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบสานและรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น เผยแพร่วัฒนธรรมประเพณีของพืथाให้เป็นที่รู้จัก ตลอดจนส่งเสริมการท่องเที่ยวของเมืองพืथाในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล พื้นที่จัดงานเทศกาลวันไหลพืथा-นาเกลือ จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง ภายในวัดชัยมงคล (พระอารามหลวง) เป็นพื้นที่สำหรับจัดประเพณีสงกรานต์ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ และการแสดงวัฒนธรรมไทย ส่วนที่สอง ถนนวอล์คกิ้งสตรีท สำหรับจัดกิจกรรมเล่นน้ำและขบวนแห่รถสงกรานต์ และส่วนที่สาม ภายในสวนสาธารณะลานโพธิ์นาเกลือ เป็นพื้นที่สำหรับจัดกิจกรรมทำบุญตักบาตร สงกรานต์ ขบวนแห่พระพุทธรูป ขบวนรถบุปผชาติ กิจกรรมการแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน และพิธีกองข้าว

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามในประเพณีกองข้าวเมืองพืथा เมื่อวันที่ 18-20 เมษายน 2561 ได้เห็นกิจกรรมที่จัดขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

วันไหลพืथा-นาเกลือ วันไหลพืथाเป็นงานที่มีชื่อเสียงในฐานะพื้นที่เล่นสาดน้ำหลังสงกรานต์ริมหาดพืथाและถนนวอล์คกิ้งสตรีทอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงโด่งดังระดับโลก โดยระหว่างวันที่ 18-19 เมษายน ของทุกปีจะมีนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ

จำนวนมากมารวมตัวกันที่หาดพัทยาเพื่อเล่นน้ำแบบสมัยใหม่ ซึ่งจะมีทั้งการใช้ปืนฉีดน้ำ รถฉีดน้ำ การเล่นแป้ง ปาร์ตี้โฟม ร่วมกับการชมการแสดงคอนเสิร์ตของศิลปินดารานักร้องที่มีชื่อเสียง อย่างไรก็ตาม กิจกรรมที่จัดในวันไหลพัทยายังมีส่วนที่เป็นงานประเพณี พิธีกรรมทางศาสนาด้วย อันเป็นการส่งเสริมขึ้นใหม่เมื่อประมาณ 5 ปีที่ผ่านมาเพื่อให้ภาพวันไหลพัทยาไม่ได้มีเพียงการเล่นน้ำ แต่ยังมีภาพวัฒนธรรมประเพณีด้วย ในปี พ.ศ.2561 ประเพณีวันไหลพัทยา-นาเกลือ มีงานระหว่างวันที่ 18-19 เมษายน โดยเริ่มวันไหลที่นาเกลือก่อนเนื่องจากเป็นชุมชนเก่าและอยู่ตอนบนของพื้นที่ ก่อนจะไหลลงมาที่พัทยา ในปี พ.ศ.2561 กิจกรรมเริ่มจากการทำบุญตักบาตร ถวายข้าวสารอาหารแห้งแด่พระสงฆ์จำนวน 99 รูป ณ สวนสาธารณะลานโพธิ์นาเกลือในวันที่ 18 เมษายน 2561 เวลา 07.30 น. ถือเป็นการเริ่มต้นวันไหลนาเกลืออย่างเป็นทางการ ผู้เข้าร่วมพิธีประกอบด้วย นายนิศ นิรามัย นายอำเภอบางละมุง เป็นประธานในพิธี รองนายกเมืองพัทยา เลขาธิการนายกเมืองพัทยา ผู้ช่วยเลขาธิการนายกเมืองพัทยา หัวหน้าส่วนราชการ ผู้นำชุมชน ในงานมีพิธีเจริญพระพุทธมนต์ ตักบาตรอาหารแห้ง จากนั้น เวลา 09.00 น. เป็นพิธีสงฆ์น้ำพระพุทธรูป รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ ชมการแสดงศิลปวัฒนธรรมของนักเรียนในสังกัดเมืองพัทยา เสร็จแล้วเวลาประมาณ 10.00 น. มีการแห่รถบุปผชาติ แห่พระพุทธรูปจากสวนสาธารณะลานโพธิ์ไปรอบตลาดนาเกลือ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ร่วมทำบุญสงฆ์น้ำพระ กิจกรรมการแห่รถบุปผชาติและพระพุทธรูปดังกล่าวจัดขึ้นเพื่อสร้างสีสันให้กับบรรยากาศงานสงกรานต์-วันไหลเมืองพัทยา เพราะขบวนแห่จะผ่านไปตามเส้นทางที่เป็นที่พักของนักท่องเที่ยว เพื่อที่นักท่องเที่ยวจะได้เห็นวัฒนธรรมประเพณีของเมืองพัทยา ประเพณีสงกรานต์ ตลอดจนความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนไทย หลังเสร็จสิ้นกิจกรรมทางศาสนาในช่วงเช้าแล้ว ช่วงบ่ายจะเปิดให้นักท่องเที่ยวได้เล่นสาดน้ำบริเวณถนนสายพัทยา-นาเกลือ ซึ่งมีความยาวประมาณ 10 กิโลเมตร ไปจนถึงเวลา 20.00 น.

ตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติมา วันไหลนาเกลือจะสิ้นสุดในวันที่ 18 เมษายน จากนั้นจะเข้าสู่วันไหลพัทยา ในวันที่ 19 เมษายน ในปี พ.ศ.2561 ประเพณีวันไหลพัทยาเริ่มจากพิธีทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสงฆ์ที่วัดชัยมงคล ในเวลา 07.30 น. จากนั้นมีพิธีสงฆ์ น้ำพระพุทธรูป สงฆ์น้ำพระสงฆ์ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ มอบใบประกาศเชิดชูเกียรติผู้สูงอายุ และการแสดงศิลปวัฒนธรรมไทย การละเล่นกีฬาพื้นบ้าน เช่น ชักเย่อ ปีนเสาน้ำมันไปตลอดจนถึงเวลา 12.00 น. จะมีการแห่ขบวนรถสงกรานต์ รถบุปผชาติ และขบวนแห่พระพุทธรูป เคลื่อนออกจากวัดชัยมงคล มุ่งหน้าสู่ถนนเลียบบชายหาดพัทยาใต้ ผ่านถนนวอล์คกิ้งสตรีท แหลมบาลีฮาย แล้ววกกลับเข้าวัดชัยมงคล ในวันที่ ตั้งแต่ช่วงบ่ายจะเริ่มมีนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติรวมตัวกันมาเล่นน้ำที่ถนนเลียบบหาดพัทยาใต้ตลอดแนวจนถึงถนนวอล์คกิ้งสตรีท ซึ่งจะปิดเป็นพื้นที่โซนนิ่งสำหรับคนเดินเล่นน้ำ โดยเฉพาะ เพื่อแก้ปัญหาการจราจร ความรุนแรง ความสกปรก และการทะเลาะวิวาทจากการนำสุรา มาดื่มระหว่างเล่นน้ำ ปัจจุบันการเล่นน้ำวันไหลพัทยามีชื่อเสียงมาก เนื่องจากมีบรรยากาศดีเพราะอยู่

ติดชายทะเล มีสถานบันเทิงให้ท่องเที่ยวในยามค่ำคืน มีความหลากหลายของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะการเล่นน้ำกับชาวต่างชาติ จึงนับว่าเป็นจุดขายที่สำคัญของเมืองพัทยาที่ใช้แข่งขันกับพื้นที่ท่องเที่ยวในบริเวณใกล้เคียง

พิธีกองข้าว พิธีกองข้าวที่จัดขึ้นในปัจจุบันเป็นพิธีที่จำลองขึ้นเพื่อการท่องเที่ยวโดยมีบริษัททอแอกไนเซอร์ดูแลงาน บรรยากาศของพิธีกองข้าวนาเกลือจึงเน้นความสนุกสนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการสื่อสารโดยใช้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษในบริเวณงานในทุกกิจกรรม อันสะท้อนให้เห็นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ และภาพลักษณ์ของเมืองพัทยาที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับนานาชาติ ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่จัดงานอื่น ๆ ในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามที่ไม่พบการสื่อสารด้วยภาษาต่างประเทศภายในงานเลย

ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม พิธีกองข้าวจัดขึ้นในวันที่ 20 เมษายน ณ สวนสาธารณะลานโพธิ์นาเกลือ ใช้ชื่องานว่า “พิธีกองข้าวเมืองพัทยา” กิจกรรมในวันนี้เริ่มตั้งแต่ช่วงเช้า ประมาณ 09.00 น. เป็นต้นไป มีการแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน และการละเล่นพื้นบ้านต่าง ๆ เช่น แข่งขันยิงหนังสติ๊ก ชกมวยทะเล ชกมวยดับจาก ตะกร้อลอดห่วง แข่งหมากรุก หมากรุก เตะปี๊บ กินวิบาก ปีนเสาน้ำมัน ทายโจ๊กปริศนา สาวน้อยตกน้ำ ฯลฯ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเสริมสร้างบรรยากาศงานให้สนุกสนาน แสดงความเป็นไทย เป็นพื้นที่ให้ชาวต่างชาติได้ร่วมทดลองเล่นกีฬาพื้นบ้านต่าง ๆ ของไทย และยังได้สืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น โจ๊กปริศนา มวยดับจาก ให้มีเวทีแสดงอีกด้วย

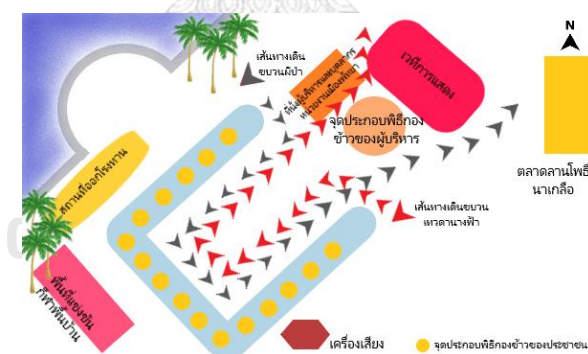
หลังเสร็จสิ้นกิจกรรมการละเล่นสนุกสนานต่าง ๆ ในช่วงเวลาบ่าย ประมาณ 15.00 น. พื้นที่บริเวณสวนสาธารณะลานโพธิ์จะเริ่มมีพนักงานของบริษัททอแอกไนเซอร์เข้ามาเตรียมสถานที่ ทั้งเวทีการแสดง ติดตั้งลำโพงเครื่องเสียง อุปกรณ์ถ่ายทอดสด เตรียมสถานที่จัดพิธีกองข้าว เครื่องเช่นสังเวศ จุดเช็คอินถ่ายภาพ ฯลฯ นอกจากนี้ ในบริเวณงานยังมีประชาชนเข้ามาจับจองพื้นที่ร่วมกิจกรรมกองข้าว โดยนำอาหารแบ่งใส่ภาชนะวางไว้ตรงที่นั่งของตัวเอง และมีองค์ภาคธุรกิจและการท่องเที่ยวในเมืองพัตยานำอาหารมาออกโรงทานกว่า 30 ร้าน บรรยากาศของงานในปีนี้มีคอนเซ็ปต์แบบย้อนยุคเพื่อให้เข้ากับกระแสละครเรื่องบุพเพสันนิวาสและงานอุ่นไอรักที่เน้นส่งเสริมความเป็นไทย มีการตกแต่งบริเวณงานเป็นฉากเรือนไทย เปิดเพลงไทยประยุกต์ และเชิญชวนชาวบ้านนักท่องเที่ยวแต่งชุดไทยมาร่วมงาน

กิจกรรมที่จัดขึ้นในพิธีกองข้าวในปี พ.ศ. 2561 เริ่มตั้งแต่เวลา 17.00 น. ที่เวทีกลางเริ่มการแสดงวัฒนธรรมไทย 4 ภาค โดยมีพิธีกรคู่ชายหญิงสลับกันอธิบายความหมายของชุดการแสดงต่าง ๆ เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จากนั้น เวลา 18.00 น. ผู้จัดงานจะเปิด VTR ที่

จัดทำขึ้นเพื่อเล่าประวัติความเป็นมาของประเพณีกองข้าวเมืองพญา เนื้อหาเล่าถึงพิธีกองข้าวเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวนาเกลือและพญา มีความเชื่อว่าเป็นวันสงกรานต์และวันไหลผีต่าง ๆ จะมารับส่วนบุญส่วนกุศลจากมนุษย์ ดังนั้น ชาวเมืองพญานาเกลือจึงจัดพิธีกองข้าวขึ้นเพื่อนำอาหารมา เช่นสังเวณี เชื่อว่าเมื่อได้เลี้ยงดูแล้ว ผีก็จะพอใจและพากันกลับไปยังถิ่นที่อยู่เดิมไม่มารบกวนชาวบ้าน หลังจากนั้นจะมีแต่ความสงบสุข นอกจากนี้ ยังอธิบายว่า ภูตผีที่มาจากกองข้าวมีกรรมหนักมาก แม้เวลาจะกินเครื่องเช่นไหว้ก็ไม่สามารถนั่งกินดี ๆ ได้ ต้องนั่งยอง ๆ ดังนั้น การนำอาหารมาเลี้ยงผีในพิธีกองข้าวจึงถือเป็นการทำทานที่ได้บุญมาก ผู้ประกอบพิธีจะมีแต่ความสุขความเจริญ

องค์ประกอบของพิธีกองข้าวเมืองพญา

หลังจากฉาย VTR จบแล้ว จึงเริ่มประกอบพิธีกองข้าว ในเวลา 18.30 น. องค์ประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วย ผู้จัดพิธีกรรม ได้แก่ เมืองพญา สภาวัฒนธรรมเมืองพญา ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ นายกเมืองพญา เป็นประธานในพิธี ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ได้แก่ ผู้บริหารของเมืองพญา บุคลากรในหน่วยงานเมืองพญา ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพญา บุคลากรในองค์กรภาคธุรกิจ นักแสดงเป็นเทวดา นางฟ้า ผีป่า ประชาชนทั่วไปและนักท่องเที่ยว เครื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่ อาหารคาวหวาน ผลไม้ ขนม น้ำดื่ม น้ำอัดลม กระจกใบตอง ปิ่นโตใส่อาหาร ของเล่น รูป เทียน น้ำมันต์ ดอกไม้ ประทัด มีแผนผังการจัดงาน ดังนี้

ภาพที่ 48 แผนผังในพิธีกองข้าวเมืองพญา

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้ประกอบพิธีกองข้าวคือ พล.ต.ต.อนันต์ เจริญชาศรี นายกเมืองพญา หลังจากกล่าวเปิดงานแล้ว พล.ต.ต.อนันต์ เจริญชาศรี และคณะผู้บริหารจะเดินมายังบริเวณที่ตั้งเครื่องเช่นสังเวณีซึ่งจัดไว้บริเวณด้านหน้าเวทีการแสดง จากนั้น จุดรูปเทียน กล่าวเรียกภูตผีให้มารับเครื่องเช่นไหว้ เสร็จแล้วนำรูป 1 ดอก ปักที่เครื่องเช่นสังเวณีเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการยกอาหารเหล่านั้นให้ผีกิน ในเวลานี้ชาวบ้านที่มาร่วมงานก็จะจุดรูปเทียนที่หน้า

เครื่องเช่นไหว้ของตนเองด้วย เพื่อบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง และญาติให้มารับเครื่องเช่นสังเวทที่เตรียมมา พิธีกองข้าวเมืองพญาเป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อสื่อสารให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจหรือมีประสบการณ์เกี่ยวกับความเชื่อของชาวพญานาเกลือ ดังนั้น จึงมีการประยุกต์ความเชื่อเรื่องเทวดานางฟ้าที่จะลงมาโลกมนุษย์ในวันสงกรานต์ และความเชื่อเรื่องสัมภเวสีที่อดอยากและจะมารับเครื่องเช่นไหว้ของมนุษย์ในพิธีกองข้าวในวันไหลมาเป็นการแสดงเพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรม ในงานจึงมีการจัดแสดงเทวดานางฟ้าและขบวนผีป่ามาปรากฏตัวในพิธีกองข้าว ในปีนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม หลังจากประธานในพิธีปักธูปที่เครื่องสังเวทเรียบร้อยแล้ว พิธีกรจะเริ่มบรรยายความเชื่อของชาวพญานาเกลือให้นักท่องเที่ยวฟังว่า ชาวบ้านในถิ่นนี้มีความเชื่อว่าเป็นวันสงกรานต์เทวดานางฟ้าจะลงมาให้พรมนุษย์ที่ทำบุญและทำความดี จากนั้น จึงเชื่อมโยงเข้าสู่การแสดงที่ตัวแทนที่สมมติเป็นเทวดานางฟ้าจะเดินออกมาจากเวทีด้านซ้าย แห่รอบเครื่องเช่นสังเวท 1 รอบ แล้วเดินไปยังที่นั่งของประชาชนและนักท่องเที่ยวเพื่อประพรมน้ำมนต์ โปรงดอกไม้ เพื่อแสดงการให้พร เสร็จแล้วเหล่าเทวดานางฟ้าจะเดินขึ้นมาบนเวที ผู้แสดงเป็นเทวดาอ่านประกาศสงกรานต์ อวยพรให้ผู้มาร่วมงานร่ำรวยเจริญรุ่งเรือง พร้อมสั่งสอนให้ทำบุญทำทานในช่วงวันปีใหม่เพื่อเสริมสิริมงคล

หลังเสร็จสิ้นการแสดงของเทวดานางฟ้าที่บรรยากาศในระหว่างแสดงสื่อถึงความสงบสุข ความร่มเย็นด้วยการเปิดเพลงบรรเลงดนตรีไทย มีเสียงนกร้องเสียงน้ำไหล และเปิดไฟสว่างทั่วบริเวณงาน จะเข้าสู่การแสดงผีป่า ซึ่งเริ่มด้วยการดับไฟ จากนั้น ขบวนผีป่าซึ่งส่วนใหญ่ผู้แสดงเป็นเด็กผู้ชาย นุ่งไบตองทาตัวเป็นสีดำ ประมาณ 20 คน จะออกมาจากเวทีด้านขวา เดินวนรอบเครื่องเช่นสังเวท 1 รอบ แล้วตรงไปยังที่นั่งของประชาชนและนักท่องเที่ยวเพื่อเอาเครื่องเช่นไหว้ใส่ถุงกลับไป การแสดงในช่วงนี้มีบรรยากาศสนุกสนานมาก เพราะต้องการสื่อให้เห็นความพอใจของผีป่าที่ได้เครื่องเช่นสังเวท มีการเปิดเพลงเป็นจังหวะเร้าใจ และผีป่าจะเดินไปมาระหว่างเลือกหยิบของที่ชาวบ้านเตรียมมาใส่ถุง ผีป่าบางตัวแสดงความดีใจด้วยการกระโดดโลดเต้น บางตัวแสดงความหิวโหยด้วยการหยิบอาหารมากิน โดยมีชาวบ้านที่อยู่โดยรอบร่วมแสดงด้วยการเร้าให้ผีป่าเอาของกลับไปมาก ๆ เสร็จแล้วขบวนผีป่าก็จะแบกถุงใส่อาหารที่ได้จากชาวบ้านขึ้นไปบนเวที มีตัวแทนกล่าวถึงความทุกข์ของผีที่อยู่ในภพภูมิไม่ดี ไม่มีโอกาสได้ทำบุญเหมือนมนุษย์ จากนั้น กล่าวขอบคุณชาวบ้านที่นำอาหารมาเช่นไหว้ทุกปีไม่เคยขาด สรรเสริญว่าชาวพญานาเกลือเป็นผู้ใจบุญและร่ำรวยจึงมีข้าวปลาอาหารให้ผีป่าอย่างเหลือเฟือ และสัญญาว่าจะไม่มาเบียดเบียนสร้างความเดือดร้อนเพราะได้รับเครื่องเช่นสังเวทเพียงพอแล้ว ครั้นได้ยินเสียงจุดพลุ ผีป่าก็จะรีบวิ่งลงจากเวทีหนีไป แล้วคณะกลองยาวเริ่มบรรเลงเพลง โดยมีผู้บริหาร ประชาชนออกมาร่วร่วมกัน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในพิธีกองข้าวเมืองพญา ผู้วิจัยได้เห็นความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบของพิธีกองข้าวแต่เดิม ทั้งอาหารในพิธีกองข้าวที่เปลี่ยนไปเป็นขนมขบเคี้ยว น้ำอัดลม และของเล่นที่เด็กชอบ การหยิบยื่นอาหารให้ผีป่ากับมือ การกำกับบทให้ผีป่า

ออกมาขอบคุณชาวบ้าน ตลอดจนการตีความว่าพิธีกองข้าวเป็นเรื่องของการทำทาน กล่าวได้ว่า ในบริบทการท่องเที่ยวที่พิธีกรรมถูกปรับให้เป็นการแสดงที่เน้นความสนุกสนานและดูเข้าใจง่าย และการใช้ออนไลน์เซอร์มาจัดงานประเพณี ได้ทำให้พิธีกรรมถูกตีความโดยผู้คิดชุดการแสดง อันทำให้รูปแบบขั้นตอน และความหมายพิธีกรรมผิดเพี้ยนจากพิธีกรรมเดิมที่ชาวบ้านเชื่อถือมา ที่ตามธรรมเนียมและความเชื่อเดิม พิธีกองข้าวไม่ใช่การให้ทาน หากแต่เป็นการเช่นไหว้ผีเพื่อแสดงถึงการตัดขาดว่าหลังจากเลี้ยงผีแล้วผีจะต้องออกไปไม่อยู่ร่วมกับคน ต่างฝ่ายต่างอยู่ไม่ยุ่งเกี่ยวกัน นอกจากนี้ อาหารที่นำมากองข้าวถือเป็นของที่ให้ผี คนจะไม่แตะต้อง แต่ในบริบทใหม่ที่พิธีกองข้าวถูกตีความว่าเป็นเวลาทำทาน อาหารที่ผู้จัดงานนำมาประกอบพิธีกรรมเป็นของที่เตรียมไว้สำหรับแจกจ่าย ซึ่งหลังจากเสร็จพิธีแล้วจะเปิดให้ชาวบ้านมาหยิบเอาไป ตามความเชื่อใหม่ว่าอาหารในพิธีกองข้าวเป็นของที่เอาไว้แจกจ่ายทำทาน

ภาพที่ 49 นายกรัฐมนตรีเป็นประธานประกอบพิธีกองข้าว

ค.การงจัดประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา

เมืองพัทยาให้ความสำคัญกับการจัดงานประเพณีกองข้าวมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น แม้ว่าจะอยู่ในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ก็ยังเตรียมความพร้อมที่จะจัดงานขึ้น รุ่งนภา ช่างไม้ (สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2564) กล่าวว่า ในปี พ.ศ.2564 และปี 2565 เมืองพัทยาได้เตรียมการที่จะจัดงานกองข้าวขึ้นไว้แล้วทั้งสองปี เนื่องจากเป็นความประสงค์ของผู้บริหารที่ต้องการให้สีสันกลับคืนมา ต้องการสื่อถึงความพร้อมของเมืองพัทยาที่สามารถขานรับนโยบายเปิดประเทศของรัฐบาลได้ และเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจของเมืองพัทยาให้ฟื้นตัวขึ้นอีกครั้ง หลังจากชบเซาไปมากในปี พ.ศ.2563 โดยเชื่อว่าในช่วงวันหยุดยาวจะมีนักท่องเที่ยวจูงที่พักและมาเที่ยวพักผ่อนที่พัทยานานามาก เพราะความเชื่อมั่นในระบบการดูแลความปลอดภัยและควบคุมโรคของเมืองพัทยา ที่ผ่านมามีการประชุมหารือในกลุ่มคณะทำงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานวันไหลพัทยานาเกลือตั้งแต่วันที่ 19 มีนาคม 2564 โดยมีแนวทางการจัดกิจกรรมเป็นไปตามกรอบปฏิบัติของกระทรวงวัฒนธรรมที่มุ่งให้จัดประเพณีสงกรานต์ในรูปแบบวัฒนธรรมดั้งเดิม และอยู่ภายใต้มาตรการป้องกันโรคของกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งมติที่ประชุมเห็นตรงกันว่าจัดงานวันไหลพัทยานาในปี พ.ศ.

2564 จะยังคงให้มีกิจกรรมสงฆ์พระ รตน์น้ำขอพรผู้สูงอายุ และพิธีกองข้าวที่สวนสาธารณะลานโพธิ์นาเกลือและวัดหนองใหญ่ตามเดิม แต่งตั้งกิจกรรมที่เสี่ยงต่อการแพร่กระจายเชื้อ เช่น การเล่นน้ำ การแสดงดนตรี ขบวนแห่ต่าง ๆ และจะจัดให้มีคณะทำงานควบคุมดูแลนักท่องเที่ยวให้ปฏิบัติตามมาตรการสาธารณสุขอย่างเคร่งครัด ได้แก่ การสวมใส่หน้ากากอนามัย ตรวจวัดอุณหภูมิ อย่างไรก็ตาม เมืองพัทยาต้องยกเลิกการจัดงานในปี พ.ศ.2564 เป็นปีที่ 2 เนื่องจากมีผู้ติดเชื้อรายใหม่ในจังหวัดชลบุรีเพิ่มขึ้นในช่วงกลางเดือนเมษายน 2564 จากคลัสเตอร์สถานบันเทิงย่านทองหล่อ และจังหวัดชลบุรีถูกยกระดับให้อยู่ในกลุ่มพื้นที่ควบคุมสูงสุด โชนสีแดง จากการมียอดผู้ติดเชื้อระลอกใหม่มากถึง 1,200 รายต่อวัน

3.2.2.1.4 ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่เมืองพัทยา การจัดพิธีกองข้าว

ในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นพิธีกรรมที่ชาวหนองใหญ่ปฏิบัติสืบทอดมาแต่เดิม มีความเชื่อว่าพิธีกองข้าวจะนำมาซึ่งความสงบร่มเย็นของชุมชน ทำให้ทำมาค้าขายดี เจริญรุ่งเรือง ต่อมาผู้นำชาวบ้านและชาวชุมชนชนนาเกลือได้รับเอาแบบแผนการประกอบพิธีกองข้าวที่หนองใหญ่ไปจัดที่นาเกลือด้วย ทำให้เวลาต่อมามีชุมชนที่จัดพิธีกองข้าว 2 แห่ง หลัก ๆ ในเมืองพัทยา คือ ชุมชนที่วัดหนองใหญ่และชุมชนที่ตลาดนาเกลือ ปัจจุบันเมืองพัทยาได้ส่งเสริมให้ชุมชนวัดหนองใหญ่และชุมชนนาเกลือเป็นพื้นที่จัดงานกองข้าวเพื่อแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเมืองพัทยาและส่งเสริมภาพลักษณ์การเป็นเมืองท่องเที่ยวที่มีบรรยากาศการท่องเที่ยวหลากหลาย เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์แปลกใหม่ อันเป็นตัวชี้วัดหนึ่งในแผนยุทธศาสตร์เมืองพัทยาที่มุ่งพัฒนาไปสู่การเป็นเมืองท่องเที่ยวระดับโลกและมหานครศูนย์กลางภูมิภาคอาเซียน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ก.ประเพณีสงกรานต์และวันไหลที่ชุมชนวัดหนองใหญ่ในอดีต

ประเพณีสงกรานต์และวันไหลในชุมชนวัดหนองใหญ่เป็นประเพณีเนื่องในเทศกาลเฉลิมฉลองเข้าสู่ปีใหม่ มีพิธีกรรมหลายอย่างที่จัดขึ้นเพื่อเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษ สัมบุญเพื่อต่ออายุให้กับตนเอง ตลอดจนพิธีสะเดาะเคราะห์เพื่อความสงบสุขร่มเย็นของชุมชน จากการสัมภาษณ์นายมานะ ยาประจำ (สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2564) ผู้ที่เคยร่วมประเพณีสงกรานต์และวันไหลในชุมชนวัดหนองใหญ่เมื่อราว 50 ปีที่ผ่านมา เล่าว่า ในอดีตระยะเวลาที่จัดงานสงกรานต์ยาวนานกว่าปัจจุบัน เพราะต้องเตรียมงานหลายอย่างทั้งจัดเตรียมสถานที่ที่วัด ทำอาหารเลี้ยงดูกัน และยังมีพิธีกรรมหลายอย่างที่จัดเพื่อให้การก้าวขึ้นปีศักราชใหม่เป็นเวลาเริ่มต้นทำสิ่งที่ดีเป็นมงคล ตามปกติประเพณีสงกรานต์ในชุมชนบริเวณหนองใหญ่ จะเริ่มงานตั้งแต่วันที่ 12 เมษายน เรื่อยไปจนถึงวันที่ 20 เมษายน วันแรกคือวันที่ 12 เมษายน เป็นวันทำบุญรับ

สงกรานต์ เชื่อว่าช่วงเวลานี้เป็นเวลาที่ประตูลูกศรและประตูนรกเปิด และบรรดาผีसाงเทวดาทั้งหลายจะลงมารับส่วนบุญกุศลจากมนุษย์ ในวันที่ชาวบ้านจึงนิยมนำอาหารดี ๆ ไปทำบุญถวายพระที่วัดตั้งแต่เช้า เสร็จแล้วมีพิธีกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ เจ้ากรรมนายเวร ตลอดจนเทวดาอารักษ์ วันที่ 13-16 เมษายน ถือว่าเป็นวันมหาสงกรานต์และอยู่ในช่วงสงกรานต์ ตามปกติจะยังคงมีพิธีทำบุญที่วัด ทำอาหารไปถวายพระและแจกจ่ายกัน และมีการละเล่นสนุกสนานตั้งแต่บ่ายถึงเย็น จากนั้น ในวันที่ 17 เมษายนจะเป็นวันไหลวัดหนองใหญ่ มีพิธีทำบุญสงฆ์น้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย โดยชาวบ้านจะหาทรายมาก่อพระเจดีย์ที่ลานวัดในช่วงบ่ายวันที่ 16 เมษายน เสร็จแล้วนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีสวดสมโภชเจดีย์ทราย และถวายทรายให้พระนำไปใช้ประโยชน์ เชื่อว่าการก่อเจดีย์ทรายเป็นการสั่งสมบุญ ในชาติภพหน้าจะเกิดมาร่ำรวยมีทรัพย์สินเงินทองมากมาย ตอนบ่ายจึงมีพิธีสงฆ์น้ำพระ ชาวบ้านจะเตรียมน้ำอบลอยดอกไม้มารสงฆ์น้ำพุธรูป พระสงฆ์ในวัด เสร็จแล้วมีเล่นการละเล่นสนุกสนานรื่นเริงร่วมกัน วันต่อมา คือ วันที่ 18-19 เมษายน เป็นวันไหลนาเกลือและพืชยา ชาวบ้านที่เป็นคนเฒ่าคนแก่จะไปทำบุญที่วัด ส่วนคนหนุ่มสาวจะชักชวนกันไปเที่ยววันไหลที่พืชยานาเกลือ ซึ่งจะมีพิธีทำบุญสงฆ์น้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย และมีมหรสพการละเล่นรื่นเริง จากนั้นวันที่ 20 เมษายน จะมีพิธีกองข้าว ถือเป็นพิธีสุดท้ายที่จะจัดในช่วงสงกรานต์-วันไหล พิธีกองข้าวที่ชุมชนวัดหนองใหญ่เป็นพิธีที่ปฏิบัติสืบทอดมาต่อเนื่อง แต่มีอายุไม่เกิน 60 ปี เนื่องจากไม่ใช่พิธีกรรมเดิมในชุมชน พิธีนี้ชุมชนหนองใหญ่ได้รับวัฒนธรรมมาจากคนหนองเกตูอีกทอดหนึ่ง จากการที่คนหนองเกตูมาแต่งงานเป็นเขยสะใภ้กับคนหนองใหญ่ และนำพิธีกองข้าวมาจัดทำให้ต่อมากลายเป็นพิธีประจำปีในชุมชนที่จะจัดขึ้นในช่วงท้ายสงกรานต์ มีความเชื่อว่า ช่วงเวลานี้ท้าวเวสสุวรรณจะเดินทางกลับ และจะพาภูตผีทั้งหลายกลับไปด้วย จึงจัดให้มีพิธีกองข้าวเพื่อส่งผี ด้วยการเลี้ยงดูให้อิ่มหนำเพื่อที่ผีจะได้ไม่วนเวียนอยู่ในชุมชน การจัดพิธีกองข้าวในอดีตจะทำในช่วงบ่ายเกือบเย็น มีการนำข้าวปลาอาหารมากองรวมกันที่ลานวัดหนองใหญ่ซึ่งเป็นทีโล่งกว้าง จากนั้นแบ่งอาหารส่วนหนึ่งใส่กระทงกองรวมกันไว้ จุดธูปบอกกล่าวผี ทั้งผีปู่ย่าตายาย สัมภเวสี ผีเร่ร่อนต่าง ๆ ให้มารับเครื่องเช่นสังเวย เสร็จแล้วปักธูป 1 ดอกที่กระทงเป็นสัญลักษณ์ให้รู้ว่าเป็นอาหารที่ให้ผีกิน หลังจากธูปหมดดอก จึงนำอาหารที่แยกไว้อีกส่วนหนึ่งออกมารับประทานร่วมกัน ในเวลานี้จะมีการแลกเปลี่ยนอาหารกันกับบ้านอื่นที่มาร่วมกองข้าว จึงเป็นเวลาที่ได้รับประทานอาหารแปลก ๆ ใหม่ ๆ ได้พูดคุยไต่ถามสารทุกข์สุกดิบกัน และยังได้รู้จักสมาชิกใหม่ในชุมชนด้วย เมื่อได้เวลาค่ำก็จะพากันเก็บของกลับ ชาวบ้านจะทิ้งอาหารที่เหลือไว้ตามโคนต้นไม้เพื่อให้สัตว์และผีกิน เชื่อว่าหากนำอาหารกลับผีก็จะตามกลับไปด้วย ในอดีตจะมีการทำเกวียนจำลองจากกาบกล้วยหรือทางมะพร้าวในพิธีกองข้าวด้วย ในเกวียนจะใส่อาหารคาวหวานผลไม้ และรูปปั้นคนในครอบครัว วัวควาย สัตว์เลี้ยงในบ้าน แห่ไปทิ้งที่ทางสามแพร่งหรือนอกเขตหมู่บ้าน เชื่อว่าเป็นการส่งตัวตายตัวแทนให้ผี เมื่อทำพิธีนี้แล้ว ต่อไปก็จะมีแต่เรื่องดี ๆ ไม่มีคนป่วยไข้หรือมีคนตาย

ข.การจัดงานประเพณีสงกรานต์และวันไหลที่ชุมชนวัดหนองใหญ่ในปัจจุบัน

การจัดประเพณีสงกรานต์และวันไหลของชุมชนวัดหนองใหญ่ในปัจจุบันเป็นงานที่มีทั้งส่วนที่วัดและชาวบ้านร่วมกันจัดตามประเพณีเดิมและส่วนที่เมืองพัทยาเข้ามาร่วมเพื่อนำเสนอเป็นการท่องเที่ยว ผ่านวิธีการสนับสนุนงบประมาณและมอบหมายให้บริษัทเอกชนมาบริหารจัดการ โดยมีวัตถุประสงค์ที่นำเสนอวัฒนธรรมท้องถิ่นของพัทยาในบรรยากาศที่แตกต่างกันระหว่างพิธีกองข้าวนาเกลือที่เน้นกลุ่มนักท่องเที่ยวต่างชาติ และพิธีกองข้าววัดหนองใหญ่ที่เน้นภาพลักษณ์การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชุมชน ดังรุ่งนภา ช่างไม้ ให้สัมภาษณ์ว่า (สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2564) กิจกรรมที่นาเกลือมีพื้นที่จัดงานอยู่ใกล้ชายทะเล นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติสามารถเดินตามป้ายประชาสัมพันธ์มาร่วมงานได้สะดวก ดังนั้น จึงมีรูปแบบการจัดงานแบบเทศกาลที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ และเน้นการสื่อสารกับชาวต่างชาติ ในงานจึงใช้การสื่อสารสองภาษาในกิจกรรมหลัก ๆ เช่น ป้ายประชาสัมพันธ์ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พิธีกรที่พูดได้สองภาษา และ VTR แนะนำประเพณีที่มีคำบรรยายเป็นภาษาอังกฤษอยู่ด้านล่าง ส่วนกิจกรรมที่วัดหนองใหญ่ จัดขึ้นภายในวัด และมีวัด โรงเรียน และชาวบ้านดำเนินกิจกรรมหลัก ดังนั้น จึงมีรูปแบบแสดงวิถีชาวบ้านและวัฒนธรรมกองข้าวแบบดั้งเดิม

ปัจจุบันงานประเพณีสงกรานต์และวันไหลของชุมชนวัดหนองใหญ่จะมีกิจกรรมจัดขึ้นตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน กิจกรรมหลัก ๆ นอกเหนือจากทำบุญตักบาตร อุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ ที่วัดหนองใหญ่ในช่วงเช้าแล้ว จะมีประเพณีหาบในวันที่ 18 เมษายน ซึ่งปัจจุบันได้รับการส่งเสริมฟื้นฟูจากสภาวัฒนธรรมเมืองพัทยาให้เป็นงานที่ใหญ่ขึ้น มีสีสันมากขึ้น และพิธีกองข้าวในวันที่ 20 เมษายน ที่ได้รับการส่งเสริมจากเมืองพัทยา

ตามแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยมีแผนเก็บข้อมูลประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ ในปี พ.ศ.2563 อย่างไรก็ตาม จากสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลในพื้นที่จัดงานได้ และผู้วิจัยได้ปรับวิธีการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์แทน ดังนั้น ข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นข้อมูลที่เรียบเรียงจากการสัมภาษณ์ผู้จัดงานและผู้เกี่ยวข้อง โดยเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ นางสาวรุ่งนภา ช่างไม้ หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเมืองพัทยา ณ ศาลาว่าการเมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2564 และนายมานะ ยาประคำ ประธานสภาวัฒนธรรมเมืองพัทยา และกรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ณ Mana Studio เมืองพัทยาเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน 2564 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับภาพถ่าย คลิปวิดีโอ และเอกสารที่แสดงรายละเอียด

กิจกรรมที่จัดขึ้นในปีก่อนเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ได้รายละเอียดของประเพณีที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 18-20 เมษายน 2562 ดังนี้

วันหาบ การหาบของมาทำบุญที่วัดเป็นประเพณีที่มีมานานแล้วในชุมชนวัดหนองใหญ่ เนื่องจากในอดีตชาวบ้านยังไม่มีรถยนต์ใช้ จึงต้องใช้หาบหาบของมาทำบุญที่วัดเพื่อให้สามารถนำของจำนวนมาก ๆ มาวัดได้และยังช่วยทุ่นแรง ในช่วงสงกรานต์การหาบของมาวัดจะมีจำนวนมากเป็นพิเศษ เนื่องจากมีวัตถุประสงค์ที่จะเก็บอาหารไว้ในโรงครัวของวัดเพื่อเป็นเสบียงในช่วงฤดูฝนหลังสงกรานต์ซึ่งพระจะออกบิณฑบาตไม่สะดวก อาหารที่นำมาถวายในช่วงนี้จึงเน้นถวายของแห้ง เช่น ข้าวสาร และผลไม้ตามฤดูกาล โดยจะจัดเรียงใส่หาบสี่มุมซึ่งเก็บไว้เฉพาะสำหรับหาบของมาทำบุญไม่ปะปนกับหาบอื่น ๆ เดินมาวัด แล้วคัดแยกของออกถวายพระพร้อมกับภัตตาหาร มีความเชื่อว่าหากได้นำของดี ๆ มาถวายพระในวันสงกรานต์จะได้บุญกุศลมาก และหากถวายได้มากปีนั้นก็จะมีแต่ความรุ่งเรือง ทำมาค้าขายขึ้น ปีต่อไปก็จะมีของถวายมากขึ้นไปอีก ปัจจุบัน สภาวัฒนธรรมเมืองพญาได้เข้ามาร่วมพัฒนาประเพณีหาบในชุมชนวัดหนองใหญ่ให้สวยงามโดดเด่นมากขึ้น ด้วยการจัดรูปขบวนหาบให้เป็นการหาบไปพร้อมกันแทนการหาบแบบเดิมที่ต่างคนต่างหาบอาหารไปถวายที่ศาลาการเปรียญ การตกแต่งหาบให้สวยงามสะดุดตามากขึ้น การปรับเปลี่ยนมาแต่งชุดไทย และเพิ่มความครึกครื้นด้วยขบวนกลองยาว นอกจากนี้ ยังมีการประชาสัมพันธ์ประเพณีหาบให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น ด้วยการเผยแพร่ภาพประเพณีหาบในสื่อออนไลน์ เช่น เพจเฟซบุ๊กของสภาวัฒนธรรมเมืองพญาและกลุ่มพัฒนาสตรีเมืองพญา และจัดทำเป็นภาพประกอบในปฏิทินที่ระลึกของสภาวัฒนธรรมเมืองพญา ประจำปี 2562 เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมประจำท้องถิ่นของจังหวัดชลบุรีให้เป็นที่รู้จักในหมู่นักท่องเที่ยวทั่วไป ปฏิทินฉบับนี้ได้คัดเลือกศิลปะวัฒนธรรมอันโดดเด่นของจังหวัดชลบุรีมานำเสนอจำนวน 12 เรื่อง เช่น งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ประเพณีวิ่งควาย โดยประเพณีวันหาบวัดหนองใหญ่อยู่ลำดับที่ 5 ถ่ายทำโดยมีชาวหนองใหญ่เป็นนายแบบ-นางแบบ จึงนับได้ว่า ประเพณีวันหาบเป็นประเพณีที่ได้รับการส่งเสริมให้มีความสำคัญ และยกระดับจากประเพณีในชุมชนมาเป็นประเพณีสำคัญอีกประเพณีหนึ่งของพญาผ่านการบันทึกลงปฏิทิน

ในปี 2562 ประเพณีหาบจัดขึ้นในวันที่ 18 เมษายน ตั้งแต่ช่วงเช้า ประมาณ 06.30 น. นายมานะ ยาประชา คำ ประธานสภาวัฒนธรรมเมืองพญา นายมาโนช หนองใหญ่ รองนายกเมืองพญา คณะที่ปรึกษานายกเมืองพญา คณะกรรมการและอนุกรรมการสภาวัฒนธรรมเมืองพญา และชาวหนองใหญ่ มารวมตัวกันที่ลานพระอุโบสถวัดหนองใหญ่ จากนั้น เวลา 07.30 น. เมื่อขบวนหาบมาพร้อมเพรียงกันแล้ว จึงเริ่มเคลื่อนขบวนหาบเข้าสู่ระเบียบพระอุโบสถและแห่รอบพระอุโบสถ 3 รอบ เสร็จแล้วเดินทางเข้าสู่ศาลาการเปรียญซึ่งจะมีพิธีถวายภัตตาหารและหาบทั้งหมด

ในเวลา 08.30 น. จากภาพถ่ายที่สภาวัฒนธรรมเมืองพัทยาบ้นทักไว้ ผู้วิจัยได้เห็นหีบหอบหลากหลายประเภท ทั้งหีบใส่ผลไม้ หีบใส่ของแห้ง เช่น อาหารกระป๋อง บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป หีบปัจจัยที่ประดิษฐ์เป็นพุ่มเงิน ตัวหีบตกแต่งอย่างสวยงามด้วยเครื่องถ้วยและดอกไม้บานสะพรั่ง โดยเฉพาะดอกกุหลาบสีถึงสมบูรณ์ เพิ่มพูน และความมงคลงาม นอกจากนี้ ผู้ถือหีบทั้งหญิงชายก็แต่งกายสวยงามรับกับหีบเป็นอย่างดี นายมานะ ยาประคำ (สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2564) กล่าวว่า การแต่งกายและหีบที่สวยงามนี้เป็นการพัฒนาขึ้นของชาวหนองใหญ่ที่สมมติตนเองว่าเป็นเทวดานางฟ้าเข้าวัด ดังนั้น ทั้งการแต่งกายและหีบจึงต้องสวยงาม หลายปีที่ผ่านมาหีบที่นำมาร่วมประเพณีสวยงามมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะต่างคนต่างแต่งหีบมาให้สวยทัดเทียมหีบคนอื่น ไม่ยอมน้อยหน้ากันเป็นการประชันกันทั้งความสวยและความรวย นับได้ว่า ประเพณีหีบที่จัดขึ้นในปัจจุบันนอกจากมีการสร้างสรรค์หีบให้มีหลากหลายประเภทโดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้งานแล้ว ยังมีการตีความเพิ่มจากอดีตที่เน้นจำนวนของใส่หีบที่ต้องมีมากเพื่อให้ได้บุญ มาเป็นความสวยงามของคนหีบและหีบเพื่ออวดประชันกัน การคำนึงถึงความงามดังกล่าวนี้ แม้ว่าจะไม่ใช่แก่นของพิธีกรรมแต่เดิม แต่ก็ถือว่าเป็นส่วนดึงดูดความสนใจคนยุคปัจจุบันให้ยังคงร่วมกิจกรรม และร่วมสืบทอดประเพณีให้ดำเนินต่อไป

ภาพที่ 50 ประเพณีวันหีบวัดหนองใหญ่

ที่มา: Facebook สภาวัฒนธรรมเมืองพัทยา

พิธีกองข้าว ประเพณีกองข้าวที่ชุมชนวัดหนองใหญ่เป็นประเพณีที่เกิดขึ้นก่อนงานกองข้าวที่ชุมชนนาเกลือเนื่องจากเป็นชุมชนที่ใหญ่กว่า โดยชุมชนหนองใหญ่จัดประเพณีกองข้าวสืบทอดมาประมาณ 60 ปี ขณะที่นาเกลือมีประเพณีกองข้าวเมื่อราว 30 ปี ที่ผ่านมา ปัจจุบันเมืองพัทยาได้ให้งบประมาณสนับสนุนประเพณีกองข้าวที่วัดหนองใหญ่ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยเริ่มจัดสรรงบประมาณให้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2554 พิธีกองข้าวที่ชุมชนวัดหนองใหญ่จึงมีบริษัททอแอกไนเซอร์เข้ามาร่วมดำเนินการ ภายใต้สัญญาว่าจ้างของเมืองพัทยาที่กำหนดให้บริษัททอแอกไนเซอร์ต้อง

ควบคุมดูแลการจัดงานกองข้าวให้แล้วเสร็จทั้งที่ชุมชนเกลือและชุมชนวัดหนองใหญ่ อย่างไรก็ตามพิธีกองข้าวที่วัดหนองใหญ่จะมีลักษณะเป็นงานที่วัดและชุมชนเป็นผู้ดูแลหลัก ขณะที่บริษัทอแอกไนเซอร์จะรับผิดชอบส่วนที่เกี่ยวกับการตกแต่งสถานที่ ประรำพิธีบวงสรวง และกิจกรรมความบันเทิงตามที่ระบุไว้ใน TOR

พิธีกองข้าวที่จัดขึ้นในปี พ.ศ.2562 มีพิธีกรรมในวันที่ 20 เมษายน ก่อนเริ่มพิธี ออแอกไนเซอร์จะจัดเตรียมประรำพิธี บายศรี เครื่องบวงสรวง มีอาหารคาวหวานผลไม้ต่าง ๆ เวทีเปิดงาน ที่นั่งของประธานในพิธีและแขกผู้มีเกียรติ และที่นั่งประกอบพิธีกองข้าวของชาวบ้าน ฅบริเวณลานวัดหนองใหญ่ ซึ่งจะเริ่มมีชาวบ้านมาจับจองที่นั่งและแบ่งอาหารที่นำมาจากบ้านออกใส่จานแยกไว้เพื่อรอร่วมพิธี ตั้งแต่ช่วง 16.30 น. เมื่อคณะผู้บริหาร กรรมการสภาวัฒนธรรมเมืองพัทยา วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี ผู้แทนจากสมาคม องค์กร ชมรมต่าง ๆ เดินทางมาถึงบริเวณงานในเวลาประมาณ 17.00 น. แล้ว ขั้นตอนของพิธีเริ่มจากการเปิดงานโดยมีนายมานิช หนองใหญ่ รองนายกเมืองพัทยาเป็นประธานในพิธี เสร็จแล้ว ประธานในพิธีจุดธูปเทียน ตัวแทนอานโองการบวงสรวง เทวดา และกล่าวคำเชิญเทวดานางฟ้า ตลอดจนญาติผู้เฒ่าแก่เครื่องเช่นสังเวทียี่จัดเตรียมไว้ ระหว่างนี้ ชาวบ้านก็จะจุดธูปเทียนปักไว้ที่อาหารที่นำมาเช่นไหว้ผีและบอกกล่าวให้ผีมารับเครื่องเช่นสังเวทียี่

พิธีกองข้าวที่วัดหนองใหญ่ในปัจจุบันได้รับการสนับสนุนโดยเมืองพัทยา ดังนั้น กิจกรรมส่วนหนึ่งของพิธีกองข้าวจึงนำรูปแบบงานที่นาเกลือซึ่งจัดโดยออแอกไนเซอร์มาใช้ด้วย โดยเฉพาะการจำลองพิธีกองข้าวให้มีผู้แสดงเป็นเทวดานางฟ้าและผีป่ามาปรากฏตัวในงาน ในปี 2562 การแสดงเริ่มจากตัวแทนซึ่งสมมติเป็นเทวดานางฟ้าออกมาประพรมน้ำมนต์ โปรยดอกไม้ให้แก่ชาวบ้านที่นั่งอยู่บริเวณลานประกอบพิธีกองข้าว สื่อถึงการให้พรจากเทวดาที่มาร่วมพิธี จากนั้นผู้แสดงที่แต่งกายสมมติเป็นผี จะซึกแถวกันมาที่ลานพิธีและหยิบสิ่งของที่ชาวบ้านเตรียมมา เช่น ขนม เครื่องดื่ม ใส่ถุงหรือรถเข็นกลับไป มีการเปิดเพลงและให้ผีทั้งหลายเดินไปด้วยระหว่างหยิบสิ่งของจากกองข้าวของชาวบ้าน เพื่อแสดงความดีใจที่ได้มาร่วมพิธีกองข้าวและได้อาหารกลับไปกินอย่างอึดหนาสำราญ หลังจากจบการแสดงนี้แล้วผีป่าจะวิ่งหนีไป แล้วชาวบ้านก็จะเริ่มนำอาหารอีกส่วนหนึ่ง ออกมาล้อมวงรับประทานร่วมกัน พร้อมรับชมการแสดงต่าง ๆ ซึ่งคนในชุมชนจัดเตรียมมา นายมานะ ยาประคำ (สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2564) กล่าวว่า แม้ปัจจุบันพิธีกองข้าวจะเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะมีการแสดงและความบันเทิงเพิ่มมากขึ้น แต่ชาวบ้านก็ยังคงรักษาหัวใจสำคัญในพิธีกองข้าวอันได้แก่การนำอาหารมาเช่นไหว้เลี้ยงผี และไม่นำกลับ และการแบ่งอาหารกันรับประทาน ซึ่งสองส่วนนี้มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงทางจิตใจและเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนที่ได้พบปะพูดคุย รับประทานอาหารร่วมกันในพิธีกองข้าวเหมือนที่เคยเป็นมา

ภาพที่ 51 พิธีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพญา

ที่มา: Facebook พญา-รู้ยิ่ง

3.2.2 ประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นในจังหวัดจันทบุรี

ได้แก่ ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท

3.2.2.1 ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท

รอยพระพุทธรูปผ้า คือ ผืนผ้าที่วาดรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปเจ้า ถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเฉกเช่นเดียวกับรอยพระพุทธรูปที่ประทับบนแผ่นศิลา รอยพระพุทธรูปผ้าที่เก็บรักษาไว้ในชุมชนตะปอนน้อย อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี เป็นรอยพระพุทธรูปจำลองที่ประทับรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปเจ้า 4 พระองค์ ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นที่เคารพศรัทธาของชุมชน โดยจะมีประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เป็นการเริ่มต้นการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ฤดูฝน และเพื่อความเป็นสิริมงคลแห่งการขึ้นปีศักราชใหม่ เชื่อว่าความศักดิ์สิทธิ์ของรอยพระพุทธรูปจะบันดาลน้ำฝน ชับไล่ความแห้งแล้ง ช่วยขจัดปัดเป่าโรคภัยไข้เจ็บ และอับมงคลให้ออกไปจากชุมชน

ปัจจุบัน ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทกำลังเป็นที่สนใจของหน่วยงานภาครัฐและนักท่องเที่ยว เนื่องจากได้ถูกคัดเลือกขึ้นเป็นตัวแทนประเพณีสงกรานต์ในภาคตะวันออก เพื่อผลักดันนโยบายกระจายพื้นที่ท่องเที่ยวสงกรานต์ออกไปทั่วประเทศของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยจัดแคมเปญท่องเที่ยวสงกรานต์ในเมืองรอง 5 จังหวัด ในปี พ.ศ.2561 เพื่อส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวออกไปใช้จ่ายที่ชุมชนที่มีอัตลักษณ์ประเพณีสงกรานต์ท้องถิ่นที่โดดเด่น ได้แก่ ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลที่เกาะกลางแม่น้ำปิง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร เป็นตัวแทนประเพณีสงกรานต์ในพื้นที่ภาคเหนือ ประเพณีตักน้ำปลุกเสกน้ำทิพย์ สักการะหลวงปู่ธรรมโชติ ที่วัดโพธิ์เก้าต้น อำเภอบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี เป็นตัวแทนประเพณีสงกรานต์ในพื้นที่ภาคกลาง ประเพณีสงกรานต์หลวงพ่อดำ วัดกลาง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นตัวแทนประเพณีสงกรานต์ในพื้นที่ภาคอีสาน ประเพณีแห่นางดานและพิธีไล่ชิงช้า บริเวณถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นตัวแทนประเพณีสงกรานต์ในพื้นที่ภาคใต้ และประเพณีแห่

รอยพระพุทธบาทผ้า ชักเยื่อเกี่ยวพระบาท ในชุมชนตะปอน อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี เป็นตัวแทน ประเพณีสงกรานต์ในพื้นที่ภาคตะวันออก

ก.เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทผ้าและความเป็นมาของประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเยื่อเกี่ยวพระบาท

รอยพระพุทธบาทผ้าที่อัญเชิญออกมาประกอบพิธีสมโภชและแห่รอบตำบล ตะปอนในบริบทการท่องเที่ยวในปัจจุบันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตกทอดมายาวนานในชุมชนตะปอน ในเวลาปกติจะเก็บรักษาไว้บนศาลาการเปรียญวัดตะปอนน้อย และจะนำออกมาประกอบพิธีเฉพาะใน เทศกาลสงกรานต์เพียงครั้งเดียวเท่านั้น จากการสำรวจเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ที่บันทึกประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทผ้าในชุมชนตะปอนเล่าตรงกันว่า รอยพระพุทธบาทผ้าผืนนี้เป็นรอยพระพุทธบาทที่อัญเชิญมาจากภาคใต้ แต่ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ที่อัญเชิญมา เมืองที่รอยพระพุทธบาทผ้าประดิษฐานอยู่เดิม ตลอดจนถึงปีที่อัญเชิญมาวัดตะปอนน้อย คลาดเคลื่อนไม่ตรงกัน เช่น ในหนังสือ **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดจันทบุรี** บันทึกว่า เจ้าพระยาสาธิตานรสิทธิ์เป็นผู้อัญเชิญผ้าพระบาทมาจากวัดช้างให้ จังหวัดปัตตานี เพื่อฉลองสมโภชในคราวที่วัดตะปอนน้อยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ในปี พ.ศ.2125 โดยอัญเชิญมาทางเรือสำเภา แล้วขึ้นฝั่งที่ท่าเรือบ้านคลองยายดำ (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544a: 150) ใน **หนังสือ 30 พิธีกรรมพิสดาร 1** เจริญ ต้นมหาพราน บันทึกว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้อัญเชิญรอยพระพุทธบาทผ้าจากเมืองนครศรีธรรมราชมาไว้ที่ตะปอนน้อยเพื่อรอการบรรจุในพระเจดีย์ที่พระองค์สร้างขึ้น ณ พระอารามแห่งนี้ หลังจากที่ได้ทำการปราบปรามชุมชนก๊กต่าง ๆ ราบคาบหมดแล้ว แต่ยังมีทันได้ทำการสมโภชได้เกิดเหตุการณ์แผ่นดินขึ้นเสียวก่อน รอยพระพุทธบาทผ้าผืนนี้จึงตกทอดอยู่ภายในวัดตะปอนน้อยมาจนถึงปัจจุบัน (2541: 126-129)

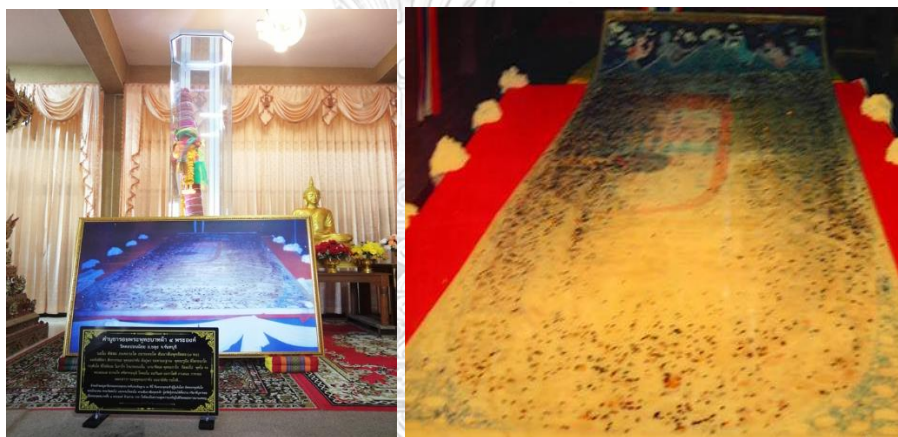
ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทผ้าที่ละเอียดที่สุดบันทึกไว้ใน **เอกสารการประกอบพิธีสมโภชรอยพระพุทธบาทผ้าวัดตะปอนน้อย** กล่าวว่า พระครูคงซึ่งเป็นพระเกจิอาจารย์ที่ชาวบ้านในชุมชนตะปอนและเมืองขลุงให้ความเคารพศรัทธา และเป็นเจ้าอาวาสองค์แรกของวัดตะปอนน้อย (เดิมชื่อวัดอินทาราม) เป็นผู้อัญเชิญรอยพระพุทธบาทผ้ามาจากเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อนำมาสมโภชในวาระฉลองการตั้งวัดอินทารามและเพื่อให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณนี้จะได้สักการบูชาเป็นขวัญกำลังใจ ในปี พ.ศ.2125 พระครูคงพร้อมคณะสงฆ์ได้ลงเรือไปอัญเชิญรอยพระพุทธบาทผ้ามาจากเมืองไชยา ในการอัญเชิญรอยพระพุทธบาทผ้าลงเรือสำเภามานั้น ได้มีวนรอยพระพุทธบาทผ้าแล้วห่อด้วยผ้าอีกหลายชั้นเพื่อป้องกันไม่ให้น้ำและความชื้นเข้าไปทำลายผ้า ระหว่างทางที่อัญเชิญมาได้มีการทำบุญสมโภชกันอย่างเอิกเกริกในทุกชุมชน

ที่เรืออัญเชิญรอยพระพุทธรูปบาทผ้าได้หยุดพัก หลังจากแล่นเรือสำเภามาอ่าวไทยมาร่วมเดือน เรือก็ได้เดินทางมาถึงปากน้ำแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี ในครั้งนั้น พระครูคงพร้อมคณะได้หยุดพักเรือบริเวณเขาชะงอกในปัจจุบัน เพื่อรอต่อเรือลำเล็กเข้าไปที่คลองตะปอน เล่ากันว่า ระหว่างที่เรือหยุดพักที่เขาชะงอกได้มีชาวบ้านจำนวนมากพากันนำดอกไม้ธูปเทียนมาบูชารอยพระพุทธรูปบาทผ้ากันอย่างเนืองแน่น ตามความเชื่อว่าการได้บูชารอยพระพุทธรูปบาทเหมือนหนึ่งได้พบพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งได้เสด็จมาโปรดในรูปของรอยพระพุทธรูป เมื่อเสร็จสิ้นการสมโภชรอยพระพุทธรูปบาทที่เขาชะงอกเป็นเวลา 7 วัน 7 คืนแล้ว พระครูคงพร้อมชาวบ้านได้อัญเชิญรอยพระพุทธรูปบาทมาสมโภชที่วัดอินทารามเป็นแห่งสุดท้ายในเวลานั้น เจ้าพระยาสาธิตานรสิทธิ์ซึ่งออกตรวจราชการที่เมืองชลบุรีได้เข้ามานมัสการพระครูคงและรอยพระพุทธรูปบาทด้วย เจ้าพระยาผู้นี้บังเกิดศรัทธาอันแรงกล้าจึงได้บริจาคทรัพย์เป็นเงิน 50 ตำลึง และขออนุญาตพระครูคงทำพิธีเปิดผ้าเพื่อให้ผู้มาร่วมงานได้ปิดทองสักการะรอยพระพุทธรูปบาทพิธีเปิดรอยพระพุทธรูปบาทผ้าจึงมีขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2125 โดยมีงานฉลองเป็นเวลา 7 วัน 7 คืน (วัดตะปอนน้อย, ม.ป.ป.)

รอยพระพุทธรูปบาทเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในฐานะสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเชื่อว่าหากที่ใดมีรอยพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ที่แห่งนั้นก็จะมีเจริญด้วยความอุดมสมบูรณ์ จากการสัมภาษณ์พระครูปลัดธงชัยโชติธนะโป เจ้าอาวาสวัดตะปอนน้อยองค์ปัจจุบัน ซึ่งเป็นชาวตะปอนน้อยแต่กำเนิด ได้บวชเรียนตั้งแต่อายุยังน้อย ได้จดจำเรื่องราวจากพระอาจารย์และคนเก่าแก่มาเป็นอย่างดีและเป็นผู้ที่ได้เคยเห็นรอยพระพุทธรูปบาทบนผืนผ้าก่อนที่ต่อมาจะไม่มีเปิดให้ชมลายผ้าด้านในแล้ว เพราะผืนผ้าชำรุดทรุดโทรมตามอายุที่เก่าแก่และลวดลายก็เลือนรางไปหมดสิ้น เล่าว่า ในอดีตวัดตะปอนน้อยเคยเปิดให้ชมลายผ้าพระบาททุกวันสงกรานต์ จะมีการนำดอกไม้ธูปเทียนมากราบสักการบูชา และปิดทองบนผืนผ้าเพื่อความเป็นสิริมงคล ลักษณะผ้าที่ประทับพระพุทธรูปบาทเป็นผ้าทอผืนใหญ่ไม่มีรอยต่อ มีความกว้าง 5 ศอก ยาว 20 ศอก บนผืนผ้าเขียนด้วยสี เป็นรูปรอยพระพุทธรูปบาท 4 รอยซ้อนกัน ด้านข้างไล่จากรอยใหญ่ไปหารอยเล็ก รอยแรกซึ่งเป็นรายนอกสุดเป็นรอยพระพุทธรูปบาทของพระกกุสันโธ รอยที่สองเป็นรอยพระพุทธรูปบาทของพระโกนาคม รอยที่สามเป็นรอยพระพุทธรูปบาทของพระกัสสปะ และรอยที่สี่เป็นรอยพระพุทธรูปบาทของพระพุทธโคดม พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน มีวงจักรอยู่ตรงกลางเป็นตัวแทนของพระศรีอริยเมตไตรยที่จะหมุนเวียนมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ที่ห้าในภัทรกัปนี้ ด้านบนปลายพระบาทเขียนรูปเทวดานางฟ้าและลวดลายดอกไม้สวยงามอย่างยิ่ง ผ้าพระบาทนี้จะมีไม้มงคลสอดอยู่ด้านหัวและท้ายสำหรับม้วนเก็บและมีผ้าแดงรองรับอีกชั้นหนึ่งเพื่อป้องกันการผุพัง (พระครูปลัดธงชัยโชติธนะโป, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564)

รอยพระพุทธรูปบาทผ้านับเป็นสิ่งสูงค่าและมีความศักดิ์สิทธิ์อย่างยิ่ง ดังนั้น จึงมีธรรมเนียมว่า หากไม่ใช่ฤกษ์มงคลหรือวาระสำคัญอย่างยิ่งแล้วจะไม่มีเปิดผ้าออกโดยเด็ดขาด

เพราะจะทำให้เกิดอัมภมคลร้ายแรงแก่ชุมชนและอปริยัจญโรแก่ผู้เปิดด้วย นอกจากนี้ ผู้ที่สามารถเปิดผ้าพระบาทออกได้จะต้องเป็นผู้ที่รู้คาถาเปิดผ้า คาถามัดผ้า และรู้บทสวดที่ใช้ทำพิธีเปิด จากการสัมภาษณ์พระครูปลัดธงชัยโชติธโรโป (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) เล่าว่า ที่ผ่านมาน่าจะเคยมีการคลี่ผ้าพระบาทออกมาแล้ว 23 ครั้ง โดยสังเกตจากผ้าขาวที่ห่อซ้อนทับบนผืนผ้าพระบาทจำนวน 23 ผืน เพราะตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมา ทุกครั้งที่มีพิธีคลี่ผ้าพระบาทออกบูชาจะนำผ้าขาวมาบังทีกชื่อผู้ถวายเงินบริจาคไว้บนผืนผ้าด้วย ในปี พ.ศ.2543 ซึ่งเป็นครั้งล่าสุดที่ได้เปิดผ้าออก พบผ้าขาวจำนวน 23 ผืนซ้อนกันอยู่ จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเคยคลี่ผ้าพระบาทออกมาแล้ว 23 ครั้ง นับแต่ได้อัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้ามาประดิษฐานที่ตำบลตะปอนตั้งแต่ปี พ.ศ.2125

ภาพที่ 52 รอยพระพุทธรบาทผ้า วัดตะปอนน้อย

ที่มา Facebook ปราณ ปรีชญา

หลังจากที่ได้อัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้ามาประดิษฐานในชุมชนตะปอนแล้ว ทุกวันสำคัญทางศาสนาและเทศกาลสำคัญจะมีพิธีสวดบูชาผ้าพระบาทสืบเนื่องมา อย่างไรก็ตาม มีเรื่องเล่าว่าครั้งหนึ่งชุมชนตะปอนเกิดโรคห่าระบาด มีคนล้มตายจำนวนมาก หลวงปู่เพชร ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดตะปอนน้อยในเวลานั้น จึงนิมนต์พระมาสวดพระพุทธรบาทเพื่อทำน้ำมนต์ แล้วแนะนำให้ชาวบ้านอัญเชิญผ้าพระบาทออกแห่ พร้อมกับนำน้ำมนต์ขึ้นไปปะพรมบนบ้านที่มีคนป่วย ปรากฏว่าหลังจากทำพิธีนี้แล้ว คนป่วยมีอาการดีขึ้น และโรคระบาดก็คลี่คลายหายไป จึงมีชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของผ้าพระบาทเพิ่มมากขึ้นอีกจำนวนมาก ได้พากันมาอาราธนาไปประกอบพิธีทำบุญที่หมู่บ้านตนอยู่เสมอ เพราะกลัวว่าโรคระบาดจะหวนกลับมาอีก จนเกิดเป็นประเพณีอัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้าไปบำเพ็ญกุศลตามหมู่บ้านต่าง ๆ ขึ้นนับแต่นั้น (พระครูปลัดธงชัยโชติธโรโป, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564)

เรื่องเล่าความเป็นมาของประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้านดังกล่าว ได้ถูกนำไปบันทึกใน **แบบจัดทำรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประจำจังหวัดจันทบุรี** โดยสภาวัฒนธรรมอำเภอขลุงและกลุ่มอนุรักษ์ประเพณีพื้นบ้านตะปอน เพื่อเสนอขึ้นทะเบียนประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าของตำบลตะปอนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เมื่อปี พ.ศ.2560 ด้วยแต่มีรายละเอียดเป็นเรื่องราวชัดเจนขึ้นว่า “ครั้งหนึ่งเกิดโรคระบาดขึ้นในตำบลตะปอน ผู้คนล้มตายเป็นใบไม้ร่วง แมลงวันหัวเขียวเกาะยอตไม้เต็มไปหมด โดยเฉพาะที่หมู่ 1 ตำบลตะปอน มีครอบครัวหนึ่งมีลูก 5 คน ลูกคนแรกตายเอาไปฝัง กลับถึงบ้านลูกอีกคนตาย ฝังศพลูกคนที่ 2 ยังไม่ทันเสร็จ ลูกคนที่ 3 ก็มาตายลงอีก ทำให้ผู้เป็นพ่อเป็นบ้าสติฟั่นเฟือน จุดได้แบกศพลูกไปฝังทั้ง ๆ ที่เป็นเวลากลางวัน ท่านพ่อเพชรจึงได้แนะนำให้ชาวบ้านอัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้าออกแห่ไปตามหมู่บ้าน พลันโรคห่าที่ระบาดอยู่อย่างหนักก็หายไปและฝนที่ทิ้งช่วงไปนานก็ตกลงมาทำใหญ่ ทำให้รอยพระพุทธรบาทผ้าเป็นที่นับถือของคนตะปอนและตำบลใกล้เคียงเป็นอันมาก เมื่อถึงสงกรานต์ ชาวบ้านในตำบลตะปอนและใกล้เคียงต่างพากันมาอาราธนารอยพระพุทธรบาทผ้าไปทำบุญที่หมู่บ้านตน ต่อมาในปี พ.ศ.2461 เกิดโรคฝีดาษระบาดไปทั่วทั้งตำบลอีกครั้ง คนป่วยโรคฝีดาษต้องนอนทนพิษอยู่ใบต้องเป็นทุกขเวทนา พระครูบูรณสถานสังกิจ (หลวงพ่อจั้น) เจ้าอาวาสวัดวันยาวบน อดีตเจ้าอาวาสวัดตะปอนน้อย จึงแนะนำให้ชาวบ้านร่วมกันอัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้าออกมาแห่อีกครั้ง ปรากฏว่าโรคฝีดาษหายไปอีก ทำให้มีคนศรัทธารอยพระพุทธรบาทผ้าเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ต่างต้องการได้รอยพระพุทธรบาทผ้าไปบูชาในชุมชนของตนก่อนเพื่อป้องกันไม่ให้โรคระบาดหวนคืนมา เมื่อตกลงกันไม่ได้ ชุนตะปอนเปรมราช กำนันในสมัยนั้น จึงนำเชือกไปผูกติดกับเกวียน ยื่นทางเชือกให้พันหัวเกวียนและท้ายเกวียนออกมาข้างละเท่า ๆ กัน อัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้าขึ้นไปประดิษฐานบนเกวียน ให้คนขึ้นไปตีกลองให้สัญญาณ 1 คน แล้วให้แข่งชักเย่อกัน หมู่บ้านใดชนะก็จะได้อัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้าไปทำบุญก่อน 2 วันบ้าง 3 วันบ้าง แล้วจึงส่งต่อให้หมู่บ้านต่อไป หมุนเวียนกันเช่นนี้ตลอดเดือนเมษายน” (วัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี, 2560) เรื่องเล่าสำนวนนี้ได้กลายเป็นแหล่งข้อมูลที่ใช้อธิบายที่มาของประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทในตำบลตะปอน และได้ใช้เป็นเนื้อหาสำหรับสร้างการแสดงแสง สี เสียง ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในปัจจุบัน

ข.การประกอบพิธีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและเล่นชักเย่อเกวียนพระบาท

ในอดีต

ประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เมื่อปี พ.ศ.2560 จึงเป็นประเพณีที่มีคุณค่าที่สามารถต่อยอดเป็นงานท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ในชุมชนและชื่อเสียงแก่จังหวัด อย่างไรก็ตาม ในบันทึกเรื่องประเพณีชักเย่อเกวียนของเมืองขลุง ซึ่งเสฐียรโกเศศ เขียนถึงไว้ในหนังสือ

ประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาลสงกรานต์ (2500: 161-164) กล่าวว่าในอดีตประเพณีนี้เป็นการแห่ชักพระสงฆ์ขึ้นเกวียนไปสงกรานน้ำที่ปะรำกลางนา มีการเล่นชักเย่อระหว่างชายหญิง ก่อนจะสงกรานน้ำพระเนื่องในวันสงกรานต์ ไม่ได้กล่าวถึงการอัญเชิญผ้าพระบาทขึ้นเกวียนไปเล่นชักเย่อดังที่ปรากฏในปัจจุบัน อันอาจจะเป็นการปรับเปลี่ยนขึ้นในภายหลังเพื่อให้ดูเป็นระเบียบเรียบร้อยและเพิ่มความเป็นสิริมงคล ประเพณีนี้สอบถามชาวบ้านแล้วได้ความว่ามีเล่นที่อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี และที่อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ข้อความที่บันทึกไว้มีเนื้อความดังนี้

เขาเล่าว่า สงกรานต์วันต้นตอนบ่าย ชาวบ้านจะช่วยกันตกแต่งเกวียน คาดผ้าสีแพรเป็นพาดานหลังคา และประดับประดาด้วยสิ่งต่าง ๆ ตามแต่จะเห็นงาม มีม่านมีพู่และเฟื้องแล้วแต่เรื่อง แล้วนิมนต์สมเด็จพระเจ้าวัดหรือพระสงฆ์ที่นับถือ ขึ้นนั่งบนเกวียน มีขบวนแห่อย่างครึกครื้นเวียนประทักษิณอุโบสถสามรอบ แล้วก็ชักเกวียนไปยังที่ซึ่งจัดไว้ แต่ไม่ได้ชักอย่างตรงไปตรงมา เขาเล่นชักเย่อกันด้วย โดยแบ่งพวกชาวบ้านออกเป็นพรรคบ้านเหนือและพรรคบ้านใต้ หรือตลาดบ้านเหนือและตลาดบ้านใต้ พวกที่ชักล้วนเป็นคนหนุ่มคนสาวกำลังฉกรรจ์ทั้งนั้น ชักเย่อกันไปชักเย่อกันมา ไม่ไปถึงไหน ลางทีนานตั้งชั่วโมงก็ไม่มีแพ้ ไม่มีชนะกัน ถ้านานถึงเช่นนั้นก็ต้องหยุดพักเอาแรงกันเสียพักหนึ่ง แล้วจึงลงมือชักเย่อกันใหม่ต่อไป จนกว่าใครจะแพ้ลงข้างหนึ่ง ฝ่ายที่ชนะก็เต้นรำทำเพลงเยาะเย้ยฝ่ายที่แพ้อย่างสนุกสนาน ฐานกันเอง

ได้ถามผู้เล่าว่าพระสงฆ์ที่ตกหน้าที่นั่งอยู่บนเกวียนให้เขาเล่นสนุกชักเย่อกันอย่างแย่งศพนอญจะไม่ได้หรือต้องนั่งยกเอาตัวคลอนพัดไปพัดมาไปทางโน้นทีมาทางนี้ที ถ้าผลอตัวไม่ระวังให้ตีอจากระแทกเข้ากับเกวียนถึงเจ็บได้ ถ้าเป็นพระสงฆ์มีอายุมาก ถูกทรมาณเพื่อให้เขาเล่นสนุกเอาบุญกันอย่างนี้ ฉวยพลาดพลั้งเกิดเป็นลมตายจะว่าอย่างไร อากาศหรือก็กำลังร้อนจัด มันจะมิกลายเป็นสนุกจนตายได้บ้างหรือ เขาตอบว่าไม่เป็นไร เพราะข้าง ๆ เกวียนเขาเอาฟางยัดเป็นลูก ๆ อย่างกรุด้วยหมอนรอบด้าน ถูกกระแทกเข้ากับเกวียนก็ไม่กระไรนัก และพระที่นั่งไปบนเกวียนก็ไม่ใช่พระแก่จนเกินไปไม่เป็นไร เพราะสนุกดี ท่านนั่งตัวคลอนไปคลอนมาในขณะที่เขาชักเย่อกัน ถ้ามั่นนานตั้งชั่วโมง มีอะไรเช่นน้ำเย็นน้ำฉันไว้ให้ท่านบ้างไหม ตอบว่าไม่มี ถึงมีก็ไม่มีโอกาสจะฉันได้ เพราะน้ำจะกระฉอกไม่เข้าปากท่าน ต่อหยุดพักลงจากเกวียนแล้ว เขาจึงจะถวายน้ำให้ท่านฉัน ควบไปกับให้น้ำไก่ เมื่อชักเย่อถึงแพ้ชนะแล้ว ก็ช่วยกันชักเกวียนพระไปยังที่สงกรานซึ่งยกพื้นเป็นแท่น คราวนี้ก็ถึงมือสงกรานน้ำกันตามธรรมเนียม

ในรายงานเรื่อง การศึกษารวบรวมการเล่นพื้นบ้าน ดนตรี และพ็อนรำ ภาคตะวันออก จังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด (2523: 73-74) ซึ่งได้เก็บข้อมูลการเล่นชักเย่อ เกวียนพระบาทเมื่อ พ.ศ.2523 จากชาวบ้านตำบลตะปอนบันทีกว่า การเล่นนี้เรียกว่า “จุดพระบาท” จะเริ่มเล่นหลังสงกรานต์ออก โดยเมื่อได้ประกอบพิธีสงฆ์น้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์เรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านก็จะรวมตัวกันมาจุดพระบาทที่ลานวัด ในการเล่นจะแบ่งผู้เล่นออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งอยู่ ด้านหน้าเกวียน อีกฝ่ายอยู่ด้านหลังเกวียน มีการผูกเชือกเข้ากับเกวียนทั้งด้านหน้าและหลังเพื่อให้ ผู้เล่นสองฝ่ายดึงแย้งกัน จากนั้นอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าขึ้นเกวียน การจุดพระบาทจะเริ่มเมื่อได้ ยินเสียงกลองทัดตีให้สัญญาณ ผู้เล่นทั้งสองฝ่ายจะช่วยกันดึงเชือกลากให้เกวียนเคลื่อนมาอยู่ฝั่งตน ฝ่ายที่ดึงเกวียนเข้ามาในเขตตนได้ก่อนจะเป็นฝ่ายชนะ เชื่อว่าได้บุญมากจะมีสุขภาพแข็งแรง การเล่น จุดพระบาทนี้มีเล่นเฉพาะบางท้องถิ่น เช่นตำบลพลี อำเภอลาดหลุมแก้ว และตำบลตะปอน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดจันทบุรี นอกจากเล่นเพื่อความสนุกสนานแล้ว ยังเชื่อว่าจะได้บุญ และหากไม่เล่นจะเกิดความ ไม่ดีขึ้นในหมู่บ้าน เช่น เกิดความเจ็บป่วย ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล

จากการสัมภาษณ์พระครูปลัดธงชัยโชติธนาโป (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปผ้าในอดีตตามที่ท่านเคยเห็นมา มี 2 ประเพณี คือ ประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาท และประเพณีอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าไปทำบุญที่ หมู่บ้านต่าง ๆ ประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาท เป็นการ เล่นสนุกในวันสงกรานต์ ในอดีตชาวบ้าน แต่ละหมู่บ้านจะรวมกลุ่มกันมาเล่นที่ลานวัดตะปอนน้อย มีประมาณ 40-50 คน การเล่นจะแบ่ง ออกเป็น 2 ฝั่ง ฝั่งละ 10-12 คน ถ้าเล่นแข่งระหว่างชายหญิง ก็จะต่อให้ฝั่งผู้หญิง 2-3 คน เพราะแรง น้อยกว่า กติกาการเล่นในอดีตไม่ซับซ้อน เพียงแต่สังเกตุว่าล้อเกวียนหมุนไปทางฝั่งไหนมาก ก็ถือว่า ฝั่งนั้นชนะ ต่อมา จึงได้เพิ่มกติกาว่าต้องชนะ 2 ใน 3 จึงจะถือว่าชนะจริง การเล่นชักเย่อเกวียนพระ บาทในอดีตเป็นการเล่นสนุกสนานและมีความเชื่อว่าจะสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง นอกจากนี้ยังมี บทบาทในการผ่อนคลายความเครียดจากการงานที่ทำมาตลอดปี ด้วยการ เล่นแก่งกันในหมู่ชาวบ้าน ระหว่างที่ยังพักผ่อนในช่วงเทศกาลสงกรานต์ นายวินัย ศรีทราธรรม กล่าวว่า ในอดีต การเล่นชักเย่อ เกวียนพระบาทไม่มีของรางวัลเหมือนในปัจจุบัน แต่มีลักษณะเป็นการ เล่นแก่งกันมากกว่า เพราะคน ที่แพ้จะถูกฝ่ายชนะจับโยนบก หรือบางที่อาจเล่นเดิมพันเหล่า ฝั่งที่แพ้ก็ต้องเสียเหล่าให้อีกฝ่าย หนึ่งเป็นค่าแพ้พนัน การเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทไม่ได้ใช้เพียงกำลังอย่างเดียว แต่เป็นการ เล่นชิง ไหวชิงพริบ คนที่เล่นจะต้องรู้แรงดึงของคู่ต่อสู้ว่า หากคู่ต่อสู้เริ่มผ่อนหรือหมดแรงจะต้องเพิ่มแรงดึง และการดึงก็มีหลายจังหวะ หลายท่า ทั้งจังหวะดึง จังหวะเขยื้อน บางจังหวะต้องกดเชือกลงเพื่อหยุด พักเมื่อเริ่มหมดแรงเป็นการหยุดล้อเกวียนไม่ให้หมุนไปฝั่งตรงข้าม จึงเป็นการ เล่นที่ใช้วิธีการที่ แตกต่างจากการ เล่นชักเย่อปกติ และใช้เวลานานมาก บางครั้งผ่านไปหลายชั่วโมงไม่รู้ผลแพ้ชนะ

เพราะต่างฝ่ายต่างรู้เทคนิค ตอนหลังจึงต้องกำหนดเวลาแข่งครั้งละไม่เกิน 15 นาที เพื่อไม่ให้นานเกินไป (วินัย ศรัทธาธรรม, **สัมภาษณ์**, 3 ธันวาคม 2564)

สำหรับประเพณีอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าไปทำบุญในหมู่บ้านต่าง ๆ นั้น จะทำขึ้นหลังสงกรานต์ เป็นการอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าออก “เดินทาง” ไปบำเพ็ญกุศลในงานบุญกลางทุ่งของหมู่บ้าน ถือว่าเป็นสิริมงคลมากเพราะเท่ากับเป็นเวลาที่เราพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาโปรดคนในชุมชน การอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าไปสู่ชุมชนต่าง ๆ ในช่วงหลังสงกรานต์จะเริ่มหลังจากสวดบูชารอยพระพุทธรูปผ้าที่วัดตะปอนน้อยเรียบร้อยแล้ว หลังจากนั้น หมู่บ้านทั้ง 5 จะส่งตัวแทนมาอัญเชิญเกวียนพระบาทไปที่หมู่ของตน ในอดีตทุกหมู่บ้านต่างต้องการได้ผ้าพระบาทไปทำบุญก่อน เพราะกลัวว่าจะไม่ทันเดือนเมษายนซึ่งเป็นเวลาที่ชาวบ้านยังพักงานก่อนเข้าสู่ฤดูทำนา จึงต้องมีการตัดสินผู้ที่จะได้ผ้าไปก่อนด้วยการชกเยอเกวียนพระบาท อันเป็นการแสดงออกถึงแรงศรัทธาของหมู่บ้านนั้นและเป็นการตัดสินที่ยุติธรรมด้วย การชกเยอครั้งแรกจะทำที่ลานวัดตะปอนน้อยเพื่อตัดสินหมู่บ้านที่จะได้ผ้าไปเป็นหมู่บ้านแรก หลังจากนั้น เมื่อหมู่บ้านแรกทำบุญเสร็จสิ้นแล้ว ก็จะส่งต่อให้หมู่บ้านต่อไป โดยจะต้องมาชกเยอแย่งกันอีกเหมือนกับครั้งแรกที่ทำที่วัดตะปอนน้อย เชื่อว่าการอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้ามาสู่หมู่บ้านจะขับไล่อัปมงคล เป็นการเสริมสิริมงคลให้แก่ชุมชนในวันต้นปี และได้ทำบุญใหญ่อุทิศส่วนกุศลให้กับวิญญาณบรรพบุรุษให้ได้รับบุญกุศลจากการบูชารอยพระพุทธรูปผ้าด้วย

การนำรอยพระพุทธรูปผ้าไปทำบุญที่หมู่บ้านทั่วตำบลตะปอนจะใช้เวลาประมาณ 15 วัน กว่าที่รอยพระพุทธรูปผ้าจะเดินทางกลับสู่วัดตะปอนน้อยในวันสุดท้ายของเดือนเมษายน เนื่องจากแต่ละหมู่บ้านจะมีสถานที่ทำบุญหลายแห่งไม่เท่ากัน ในการอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าออกไปบำเพ็ญกุศลจะมีตัวแทนหมู่บ้านมาชกเยอเป็นการยื้อแย่งเกวียนพระบาท ฝ่ายที่ชนะจะให้ตัวแทนหมู่บ้านลากเกวียนพระบาทไปสู่ปะรำพิธีบริเวณศาลาหมู่บ้านที่เตรียมไว้สำหรับสวดพระพุทธรูปมนต์เย็น มีการสวดบูชารอยพระพุทธรูปผ้าสวดสมโภชเจดีย์ทราย จากนั้นรุ่งเช้ามีพิธีทำบุญถวายภัตตาหาร เสร็จแล้วจึงส่งต่อผ้าพระบาทให้ศาลาอื่นมารับไปทำบุญต่อ ในการส่งต่อเกวียนผ้าพระบาทจะมีการชกเยอกันก่อนเคลื่อนเกวียนพระบาทมุ่งหน้าสู่ศาลาแห่งใหม่ทุกครั้ง มีลักษณะเป็นการเล่นตามพิธีกรรมที่เชื่อว่าหากใครได้ร่วมชกเยอเกวียนพระบาทเกิน 3 ครั้ง จะได้บุญ หายจากอาการป่วยไข้ และมีสุขภาพแข็งแรงดี

การชกเยอเกวียนพระบาทในวันสงกรานต์ในระยะหลังซบเซาไป เนื่องจากชาวบ้านต่างมีงานในสวนที่ต้องเร่งทำเพราะเป็นเวลาผลไม้ ออกมาก และการชกเยอแย่งผ้าพระบาทไปบำเพ็ญกุศลตามหมู่บ้านไม่มีความจำเป็นอีก เพราะได้ใช้วิธีตกลงลำดับหมู่บ้านที่จะได้ผ้าพระบาทไปทำบุญไว้แน่นอนแล้ว ทำให้ต่อมามีคนมาร่วมชกเยอเกวียนพระบาทน้อยลงจนเลิกไปประมาณ 20 ปี กระทั่งในปี พ.ศ.2543 จึงได้เริ่มรื้อฟื้นขึ้นใหม่เพื่อให้เป็นมหรสพในวันสงกรานต์ จากการสัมภาษณ์

พระครูปลัดทองชัยโชติธนโป (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า การรื้อฟื้นประเพณีการเล่นชุดพระบาทขึ้นมาจัดใหม่เกิดขึ้นจากความต้องการที่จะให้งานสงกรานต์ที่วัดตะปอนน้อยมีสีสัน ไม่เรียบเหงามา ให้มีความสนุกครึกครื้นเหมือนในอดีตที่เคยเป็นมา และยังได้อนุรักษ์ประเพณีของท้องถิ่นไม่ให้สูญหายไปด้วย ดังนั้น ในคราวที่มีงานบุญเปิดผ้าพระบาทออกบูชาในปี พ.ศ.2543 จึงได้รื้อฟื้นการเล่นชุดพระบาทขึ้นมาใหม่ โดยจัดร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนและกลุ่มอนุรักษ์ประเพณีพื้นบ้านตะปอน ในการรื้อฟื้นปีแรกได้ใช้ลูกศิษย์วัดให้ไปชักชวนเด็ก ๆ มาเล่นก่อนเพื่อให้มีคนมาเล่นเป็นกลุ่มก้อน สร้างบรรยากาศให้สะดวกความสนใจคนผ่านไปมาด้วยการประดับไฟตามกิ่งไม้และบริเวณวัดโดยรอบ จากนั้นเวลาเย็น ๆ หลังจากชาวบ้านเลิกงานกันแล้ว ได้สั่งให้คนตีกลองเสียงดัง ๆ เพื่อเรียกคนมาดู และจัดหาคนมาพากย์เหมือนพากย์แข่งเรือยาวเพื่อให้สนุกขึ้นและเปิดลำโพงกระจายเสียงออกไป ปรากฏว่าคนพากย์ในเวลานั้น คือ เสนาะ วรรณบ้าน พากย์ได้เก่งมาก มีสำเนียงเหน่อ ๆ แปลกหู เพราะเป็นคนราชบุรี ทำให้คนสนใจเข้ามาดูแข่งชักเย่อมาก ปีต่อมาวัดจึงได้จัดขึ้นอีก และกลายเป็นส่วนหนึ่งของงานประจำปีของวัดตะปอนน้อยในช่วงวันสงกรานต์ ซึ่งในเวลาต่อมาได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลมาสนับสนุน และได้กลายเป็นงานระดับท้องถิ่นที่มีส่วนราชการเข้าร่วมดำเนินการ

ค. การจัดงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทในปัจจุบัน

ในบรรดาประเพณีทั้งหมดที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์ -วันไหล ประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทเป็นประเพณีที่มีระยะเวลาการจัดงานยาวนานที่สุด โดยตามกำหนดการจัดงานในปี พ.ศ.2562 จัดระหว่างวันที่ 13-30 เมษายน รวมเวลา 18 วัน ปัจจุบัน ดำเนินการโดยองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ร่วมกับวัดตะปอนน้อยและวัดตะปอนใหญ่ ซึ่งเป็นวัดสำคัญในชุมชนที่เป็นสถานที่จัดประเพณีมาในอดีตก่อนที่จะมีการก่อตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลขึ้นในภายหลัง นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ มาเกี่ยวข้องด้วยจำนวนมาก เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรี สภาวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานระยอง เป็นต้น โดยเหตุที่มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาช่วยด้วยนี้ เป็นผลมาจากนโยบายรัฐที่กำหนดให้จังหวัดจันทบุรีเป็นพื้นที่พัฒนาการท่องเที่ยววิถีชุมชนเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์สู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และขยายฐานการท่องเที่ยวในภาคตะวันออก ตลอดจนเป็นพื้นที่ในแผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองรองและโครงการสี่แสนตะวันออกของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ทำให้การจัดงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้า นอกจากจะใช้งบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนแล้ว ยังมีงบประมาณจากภาคส่วนอื่น ๆ มาสมทบ จึงเกิดกิจกรรมภายในงานที่หลากหลายทั้งงานประเพณีพิธีกรรม ขบวนแห่ กิจกรรม

การแสดงแสง สี เสียง กิจกรรมสาธิต ตลาดสินค้าชุมชน กลายเป็นเทศกาลเพื่อการท่องเที่ยวในช่วง สงกรานต์ที่มีบรรยากาศสนุกสนานแบบสงกรานต์ในวิถีชุมชนท้องถิ่น โดยมีประเพณีแห่รอยพระพุทธรูป ผ้า การเล่นชักเย่อกวียนพระบาท และความศักดิ์สิทธิ์ของผ้าพระบาทเป็นจุดขายที่สำคัญ

ปัจจุบัน การจัดงานขององค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนมีวัตถุประสงค์ เพื่ออนุรักษ์สืบสานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อกวียนพระบาทของตำบลตะปอนให้คงอยู่ เกิดการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความเชื่อ และวิถีเล่นชักเย่อกวียนพระบาทสู่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่น ตลอดจนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ถือเป็นประเพณีที่องค์การบริหารส่วนตำบลให้ความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากเป็นประเพณีท้องถิ่นที่เก่าแก่ สะท้อนอัตลักษณ์ชุมชนตะปอนที่ไม่เหมือนใคร จึงนอกจากจะจัดสรรงบประมาณในแผนยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นให้กับประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้ามากกว่าประเพณีอื่นแล้ว ยังนำภาพการชักเย่อกวียนพระบาทมาเป็นตราสัญลักษณ์ประจำองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนด้วย เพื่อสื่อถึงความสำคัญของประเพณีในฐานะตัวตนของตำบลตะปอน ในปี พ.ศ.2562 กิจกรรมต่าง ๆ จะจัดขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ ของตำบลตะปอน อันได้แก่ วัดตะปอนน้อย วัดตะปอนใหญ่ องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน และเจดีย์ทรายใหญ่ประจำตำบลตะปอน ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 10 ตารางกิจกรรมในประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อกวียนพระบาท พ.ศ.2562

วันจัดงาน	พื้นที่จัดงาน	กิจกรรมในงาน
13 เมษายน 2562	วัดตะปอนน้อย	ทำบุญตักบาตร ไหว้บูชารอยพระพุทธรูปผ้า ปิดทองพระพุทธรูปหลวงพ่อใหญ่ พิธีสวดสะเดาะเคราะห์ สวดสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้า
14 เมษายน 2562	วัดตะปอนน้อย	ทำบุญตักบาตร กิจกรรมวันผู้สูงอายุ สงฆ์น้ำพระ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ กิจกรรมอาหารร้อยรสพินอย่าง พิธีอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าขึ้นสู่เกวียนพระบาทและแห่รอบตำบลตะปอน
15 เมษายน 2562	วัดตะปอนน้อย	ทำบุญตักบาตร ก่อกองพระเจดีย์ทราย ชักเย่อกวียนพระบาทผ้า สวดผีหมู่ อุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ
16 เมษายน 2562	วัดตะปอนใหญ่ หมู่ 1-6 ตำบลตะปอน	ทำบุญตักบาตร พิธีบ่าเพ็ญกุศลรอยพระพุทธรูปผ้าในตำบลตะปอน

วันจัดงาน	พื้นที่จัดงาน	กิจกรรมในงาน
17 เมษายน 2562	วัดตะปอนใหญ่ หมู่ 1-6 ตำบลตะปอน	ทำบุญตักบาตร พิธีสวดผีหมู่ อุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ พิธีสงฆ์และรดน้ำขอพรผู้สูงอายุ ซึกเยอเกวียนพระบาทผ้า การประกวดก่อเจดีย์ทราย พิธีสมโภชเจดีย์ทราย พิธีบำเพ็ญกุศลรอยพระพุทธรูปในตำบลตะปอน
18-20 เมษายน 2562	หมู่ 1-6 ตำบลตะปอน	พิธีบำเพ็ญกุศลรอยพระพุทธรูปในตำบลตะปอน
21 เมษายน 2562	องค์การบริหารส่วน ตำบลตะปอน	พิธีเปิดการแข่งขันซึกเยอเกวียนพระบาทผ้า การแข่งขันซึกเยอเกวียนพระบาทผ้า (ไอเฟ่น) พิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็น
22 เมษายน 2562	องค์การบริหารส่วน ตำบลตะปอน	ทำบุญตักบาตร การแข่งขันซึกเยอเกวียนพระบาทผ้าเยาวชน ผู้สูงอายุ
23-28 เมษายน 2562	หมู่ 1-6 ตำบลตะปอน	พิธีบำเพ็ญกุศลรอยพระพุทธรูปในตำบลตะปอน
29 เมษายน 2562	เจดีย์ทรายใหญ่ประจำ ตำบลตะปอน	พิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็น ประกวดก่อเจดีย์ทรายรอบเจดีย์ใหญ่ประจำตำบลตะปอน พิธีสวดผีหมู่
30 เมษายน 2562	เจดีย์ทรายใหญ่ประจำ ตำบลตะปอน	ทำบุญตักบาตร ตัดสินการประกวดก่อเจดีย์ทราย พิธีสงฆ์และถวายภัตตาหารเพล ซึกเยอเกวียนพระบาทผ้า

เนื่องจากกิจกรรมในตำบลตะปอนกินเวลานานถึงสามสัปดาห์ ผู้วิจัยจึงเลือกเก็บข้อมูลภาคสนามในประเพณีพิธีกรรมที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 13-14 เมษายน 2562 ซึ่งเป็นพิธีสวดสมโภชรอยพระพุทธรูปพระบาทผ้า พิธีเปิดงาน และพิธีแห่รอยพระพุทธรูปพระบาทผ้ารอบตำบลตะปอนก่อน เนื่องจากเป็นส่วนที่ใช้ประชาสัมพันธ์งานเป็นการท่องเที่ยวและมีพิธีกรรมที่แสดงความเชื่อเฉพาะถิ่นของตำบลตะปอน โดยมีแผนเก็บข้อมูลภาคสนามประเพณีส่วนที่เหลือที่จัดระหว่างวันที่ 15-21 เมษายน และวันที่ 29-30 เมษายน ในปี พ.ศ.2563-2564 อย่างไรก็ตาม จากสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลในพื้นที่จัดงานได้ และผู้วิจัยได้ปรับวิธีการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์แทน ดังนั้น ข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้จึงมีทั้งส่วนที่เก็บข้อมูลได้จากภาคสนาม เมื่อปี พ.ศ.2562 และข้อมูลที่เรียบเรียงจากการสัมภาษณ์ผู้จัดงาน ผู้ประกอบพิธีกรรม

และผู้เกี่ยวข้อง โดยจะขอกล่าวถึงประเพณีในส่วนต้นที่เก็บข้อมูลจากภาคสนามก่อน จากนั้นจึงกล่าวถึงประเพณีในส่วนท้ายที่เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ได้แก่ ประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาท ประเพณีก่อเจดีย์ทราย พิธีสวดผีหมู่ พิธีบำเพ็ญกุศลรอยพระพุทธรบาทผ้าในตำบลตะปอน การแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทผ้าของเยาวชนและผู้สูงอายุ กิจกรรมประกวดก่อเจดีย์ทรายรอบเจดีย์ใหญ่ประจำตำบลตะปอน โดยเก็บข้อมูลสัมภาษณ์จากนายวินัย ศรีทธาธรรม ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน และรักษาราชการแทนผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม และนางสาวขวัญใจ สุขสำราญ หัวหน้าสำนักปลัด องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2564 ณ องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน พระครูปลัดธงชัยโชติธนโป เจ้าอาวาสวัดตะปอนน้อย เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2564 ณ วัดตะปอนน้อย อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี และนายวรพล เขตภิบาล ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 ตำบลตะปอน อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี เมื่อวันที่ 3 ธันวาคม 2564 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับภาพถ่าย คลิปวิดีโอ และเอกสารที่แสดงรายละเอียดกิจกรรมที่จัดขึ้นในปีก่อนเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ได้รายละเอียดของประเพณีที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 13-30 เมษายน 2562 ดังนี้

ง.ข้อมูลการจัดงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทในปัจจุบันที่เก็บได้จากการลงพื้นที่ภาคสนาม

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามในงานประเพณีส่วนต้นของประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท เมื่อวันที่ 13-14 เมษายน 2562 ได้เห็นกิจกรรมที่จัดขึ้นมีรายละเอียดดังนี้

พิธีสมโภชรอยพระพุทธรบาทผ้า การอัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้ามาประกอบพิธีสมโภชภายในพระอุโบสถหลังเก่าของวัดตะปอนน้อยเป็นพิธีกรรมที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่เมื่อราว 10 ปีที่ผ่านมา เพื่อทำนํ้ามนต์สำหรับใช้ในพิธีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้ารอบตำบลตะปอนในวันรุ่งขึ้น เดิมพิธีนี้จะทำบนวัดเนื่องจากเป็นสถานที่เก็บรักษารอยพระพุทธรบาทผ้าอยู่แล้ว จึงสะดวกในการทำพิธีเพราะไม่ต้องเคลื่อนย้ายผ้าพระบาทออกมาจากศาลาการเปรียญ อย่างไรก็ตาม ราวปี พ.ศ.2552 เจ้าอาวาสวัดตะปอนน้อยเห็นว่าโบสถ์หลังเก่าได้บูรณะซ่อมแซมเสร็จแล้ว หากเก็บไว้ไม่ใช้งานก็จะเสื่อมโทรม จึงให้ย้ายพิธีสมโภชรอยพระพุทธรบาทผ้ามาทำที่โบสถ์หลังเก่า เป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับโบสถ์หลังเก่าและทำให้พิธีที่จัดขึ้นมีความเข้มแข็ง ทั้งในขณะประกอบพิธีกรรมในโบสถ์และเมื่อนำออกแห่ก็จะดูสวยงามอลังการ (วินัย ศรีทธาธรรม, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) จากการสัมภาษณ์พระครูปลัดธงชัยโชติธนโป (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า การย้ายพิธีสวดบูชารอยพระพุทธรบาทผ้ามาทำที่โบสถ์หลังเก่า เป็นความตั้งใจที่จะทำลือเหตุการณ์ในอดีตเมื่อครั้งที่หลวง

ปู่เพชรได้นิมนต์พระมาสวดพระพุทธรูปมณฑลล้อมรอยพระพุทธรูปบาทเพื่อทำน้ำมนต์นำไปแก้โรคระบาดในตำบลตะปอน แต่นอกจากนี้ เนื่องจากไม่ต้องการให้ประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาทผ้าและประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปบาทผ้าที่รื้อฟื้นขึ้นมาชบเซาลงไปอีก จึงตั้งใจทำพิธีสมโภชให้เป็นพิธีการมากขึ้นเพื่อเพิ่มแรงศรัทธา โดยนำผ้าพระบาทมาทำพิธีเพื่อให้หลังรับกับโบสถ์เก่า และต่อมาได้ปรับให้เป็นการสวดสะเดาะเคราะห์ด้วยเพื่อให้คนที่มาร่วมงานได้ทั้งน้ำมนต์กลับไปบูชาและได้สะเดาะเคราะห์ในวันสงกรานต์

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทที่ตำบลตะปอน เมื่อวันที่ 13 เมษายน 2562 พิธีสวดสมโภชรอยพระพุทธรูปบาทผ้าและสวดสะเดาะเคราะห์จะจัดขึ้นในเวลา 17.00 น. ภายในพระอุโบสถหลังเก่าของวัดตะปอนน้อย แต่ก่อนหน้านั้น ในช่วงเช้าตั้งแต่ 09.09 น. มีพิธีบวงสรวงเปิดศาลเพียงตาเพื่อบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้รับรู้ว่าจะมีพิธีบวงสรวงรอยพระพุทธรูปบาทผ้าของตำบลตะปอน ตลอดจนอัญเชิญเทวดากลางหาวมาให้พรและคุ้มครองการจัดงานให้ราบรื่น ประสบความสำเร็จ หลังจากนั้น วัดจะเปิดพระอุโบสถหลังเก่าที่บัดนี้ได้อัญเชิญรอยพระพุทธรูปบาทผ้ามาประดิษฐานไว้ภายในแล้ว ให้ชาวบ้านประชาชนทั่วไป และนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาร่วมงานสงกรานต์ได้เข้าไปกราบสักการะรอยพระพุทธรูปบาทผ้าโบราณเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต และกราบขอพรหลวงพ่อบุญ พระพุทธรูปเก่าแก่อายุกว่าร้อยปีที่ประดิษฐานอยู่ในภายในพระอุโบสถหลังเก่านี้ด้วย¹³ ในปีเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้เห็นชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่แต่งกายด้วยชุดสีขาวนำดอกไม้ธูปเทียนมากราบสักการะรอยพระพุทธรูปบาทผ้าและนำน้ำเปล่าที่เตรียมมาจากบ้านเทลงในโถงที่วัดจัดเตรียมไว้เพื่อร่วมทำน้ำมนต์ จากนั้น นำทองคำเปลวปิดทองที่องค์หลวงพ่อบุญ บางคนนำผลไม้ เช่น กล้วย เงาะ มาบูชาต่อหน้าแท่นประดิษฐานหลวงพ่อบุญด้วย นางสาวขวัญใจ สุขสำราญ (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่าชาวบ้านมีความเชื่อว่าหลวงพ่อบุญเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์มาก สามารถขอพรในเรื่องต่าง ๆ หรือบนบานให้ช่วยในเรื่องที่ต้องการได้ และส่วนใหญ่จะได้ตามที่ขอ เช่น ขอให้ผลผลิตดี ขอให้สอบติด ขอให้โรคที่เป็นอยู่ทุเลาลง เมื่อสมประสงค์แล้วนิยมแก้บนด้วยผลไม้เพราะเชื่อว่าท่านชอบหรือแก้บนด้วยหนังกลางปลิง ละครชาตรี นอกจากนี้ หากบ้านใดมีงานบุญ ต้องการให้งานราบรื่นก็จะนำผลไม้มากราบไหว้บอกกล่าวเพื่อขอพรให้คุ้มครองให้งานที่จัดสำเร็จลุล่วงด้วยดีด้วย

¹³ พระพุทธมหาอินทาราม (หลวงพ่อบุญ) องค์พระประธานในอุโบสถหลังเก่าวัดตะปอนน้อย เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยชนิดทองเหลืองสัมฤทธิ์ ศิลปะในสมัยอยุธยาตอนต้น หน้าตักกว้าง 76 นิ้ว หน้าฐานล่างกว้าง 93 นิ้ว สูงรวมฐาน 123 นิ้ว ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างขึ้นในปีใด และใครเป็นผู้สร้าง ลักษณะเป็นงานช่างฝีมือพื้นบ้าน

องค์ประกอบของพิธีสวดสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้า

พิธีสวดสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้าประจำปี 2562 เริ่มขึ้นในช่วงเย็น ประมาณ 17.00 น. องค์ประกอบของพิธีประกอบด้วย ผู้จัดพิธีกรรม ได้แก่ วัดตะปอนน้อย ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ ในอำเภอขลุง จำนวน 13 รูป ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ได้แก่ ชาวบ้านในตำบลตะปอนและใกล้เคียง คณะกรรมการวัดตะปอนน้อย เครื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่ รอยพระพุทธรูปผ้า บายศรีพญานาค เครื่องบวงสรวง อาหารคาว หวาน ผลไม้มงคล ดอกไม้ ธูปเทียน ใองน้ำมนต์ ชุตขาว ผ้ายันต์ประทับลายผ้าพระบาท สายสิญจน์ น้ำอบ

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

พิธีสวดสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้าที่จัดขึ้นในวัดตะปอนน้อยในปัจจุบัน เป็นพิธีที่ผนวกพิธีสวดสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้ากับพิธีสวดเสเดาะเคราะห์เข้าด้วยกัน เพื่อเปิดให้มีพื้นที่พิธีกรรมที่ประชาชนทั่วไปจะเข้าร่วมด้วยได้ เป็นการเสริมสร้างสิริมงคลเนื่องในการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ปีใหม่ และทำให้วัดมีกิจกรรมยามค่ำคืนที่น่าสนใจเพียงพอที่จะดึงดูดคนให้เข้ามาทำบุญ จากเดิมที่พิธีสวดสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้าเป็นพิธีกรรมภายในของพระสงฆ์ที่คนทั่วไปไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในปีนี้เก็บข้อมูลภาคสนาม พิธีกรรมจะเริ่มในเวลา ประมาณ 17.00 น.ระหว่างที่รอพระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ ในเมืองขลุงเดินทางมาถึงวัดตะปอนน้อย จะเห็นชาวบ้านจำนวนมากเข้ามาในเขตพระอุโบสถวัดเพื่อจับจองที่นั่งรอบกำแพงพระอุโบสถสำหรับร่วมพิธีสวดเสเดาะเคราะห์ ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีในวันนี้มีทั้งคนหนุ่มสาว วัยกลางคน เด็ก และคนชรา แทบทุกคนแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดสีขาวล้วน เมื่อได้ที่นั่งแล้ว ทุกคนจะบูชา “ไม้ตีกิเลส” อันเป็นเครื่องประกอบพิธีเสเดาะเคราะห์มาเตรียมไว้สำหรับแก้สายสิญจน์ที่ผูกกับผ้ายันต์ที่เสียบไว้กับไม้ตีกิเลสผูกเข้ากับสายสิญจน์ที่ล้อมไว้ในบริเวณพิธีเพื่อเชื่อมผ้ายันต์ที่ตนเข้ามาเข้ากับรอยพระพุทธรูปผ้าและพระประธานในโบสถ์ และแก้ปลายสายสิญจน์อีกด้านหนึ่งไว้สำหรับใช้พันรอบศีรษะหรือถือไว้ในมือขณะทำพิธี เวลาประมาณ 19.18 น. เมื่อพระสงฆ์ทั้งหมดเดินทางมาถึงบริเวณพิธีแล้ว จึงเริ่มประกอบพิธีสวดอาราธนาพระปริตร เจริญพระพุทธรูปธรรมจักรกัปปวัตตสูตร และสวดเสเดาะเคราะห์ พิธีทั้งหมดนี้กระทำภายในพระอุโบสถ ซึ่งไม่อนุญาตให้คนนอกเข้าโดยเด็ดขาด ใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง เมื่อเสร็จพิธีแล้วเจ้าอาวาสวัดตะปอนน้อยจะนำน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ที่ได้จากการประกอบพิธีสวดสมโภชออกมาปะพรมผู้ร่วมพิธีกรรมที่รออยู่ด้านนอก ระหว่างนี้ ผู้เข้าร่วมพิธีจะดึงสายสิญจน์ที่ผูกไว้ให้ขาดจากกัน นำผ้ายันต์เก็บกลับไปบูชา และนำไม้ตีกิเลสที่เสียบเงินปัจจัยจำนวนไม่ต่ำกว่าอายุตนเองไปปักที่กองผ้าป่าหรือกระถางที่ตั้งไว้ด้านหน้าพระพุทธรูปประจำปีเกิด เสร็จแล้วรับชวดน้ำเปล่าไปตักน้ำมนต์ในพระอุโบสถกลับไปบูชาที่บ้าน เชื่อกันว่าน้ำมนต์ที่ได้จากพิธีนี้ศักดิ์สิทธิ์มาก กินแล้วหายโรค หายป่วย สุขภาพแข็งแรง

ภาพที่ 53 ภายในพระอุโบสถหลังเก่าวัดตะปอนน้อย สถานที่ประกอบพิธีกรรมสมโภชผ้าพระบาท

ภาพที่ 54 ไม้ตักิเลส และพิธีสวดสะเดาะเคราะห์

อาหารร้อยรสพันอย่าง เป็นกิจกรรมในช่วงเช้าวันรุ่งขึ้นของวันที่ 14 เมษายน 2562 ก่อนที่จะเริ่มพิธีอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าขึ้นสู่เกวียนเพื่อแห่รอบตำบลตะปอนในเวลา 12.09 น. กิจกรรมอาหารร้อยรสพันอย่างที่จัดขึ้นในปี พ.ศ.2562 จัดในเวลา 10.30 น.บริเวณลานศาลาการเปรียญวัดตะปอนน้อยเพื่อให้ผู้มาร่วมงานและนักท่องเที่ยวได้เห็นหน้าตาของอาหารท้องถิ่นและได้ลองรับประทานโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ในบรรยากาศของกิจกรรมนี้จะมีชาวบ้าน ชมรมผู้สูงอายุ สภาวัฒนธรรมอำเภอขลุง และชมรมต่าง ๆ นำอาหารพื้นบ้านของตำบลตะปอนและอำเภอขลุงมาจัดแสดงให้ผู้มาร่วมงานได้ชิม ทำให้เห็นอาหารหลากหลายทั้งของคาวหวาน เช่น แกงส้มใบสันดาน ยำผักกึ๊ด แกงส้มผักกึ๊ดหรือเต่ากึ๊ด บอนเผา และได้ชิมอาหารที่เป็นรสชาติแบบชาวบ้านจริง ๆ นางสาวขวัญใจ สุขสำราญ (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า ที่มาของกิจกรรมนี้เกิดจากปัญหาที่ไม่สามารถเบิกจ่ายงบประมาณมาเป็นค่าอาหารเลี้ยงคนที่มาร่วมงานได้ ดังนั้น ในปี พ.ศ.2556 จึงได้ตัดแปลงนำอาหารที่เดิมชาวบ้านจะนำมาถวายเพลพระมาเป็นอาหารเลี้ยงคนในงาน โดยนำมาตั้งจัดรวมกันที่ด้านล่างศาลาการเปรียญวัด และตั้งชื่อให้น่าสนใจว่า “อาหารร้อยรสพันอย่าง” เพื่อสื่อถึงเมนูอาหารอันหลากหลายของชาวตะปอน ปรากฏว่าเมื่อทำต่อเนื่อง ชาวบ้านที่มาร่วมงานเกิดแรงบันดาลใจที่จะทำอาหารสูตรเก่าในครอบครัวตนเองมาร่วมกิจกรรมบ้าง เพราะนึกถึงอาหารที่เคยทำรับประทานร่วมกันในครอบครัวและต้องการอวดฝีมือกัน จึงก่อให้เกิดการรื้อฟื้นสูตรและเมนูอาหารของชุมชนเพื่อจะนำมาร่วมกิจกรรมในปีต่อ ๆ ไป กล่าวได้ว่า กิจกรรมอาหารร้อยรส

พันอย่างได้กลายเป็นพื้นที่สืบทอดเมนูอาหารพื้นบ้านของตำบลตะปอนไว้ และมีนัยสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนที่มีอาหารมากมายหลากหลายปรุงมาทำบุญ ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่า ในบริบทการท่องเที่ยว อาหารที่เคยใช้ในพิธีกรรมที่มุ่งนำมาถวายพระเพื่อสั่งสมบุญ ได้กลายเป็นสิ่งแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่นในฐานะที่เป็น Traditional food ด้วย

พิธีแห่เกวียนพระบาทผ้ารอบตำบลตะปอน การอัญเชิญรอยพระพุทธรูปบาทผ้าขึ้นเกวียนและแห่รอบตำบลตะปอนเป็นกิจกรรมที่เด่นที่สุดของงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท ณ ตำบลตะปอน อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ในวันนี้จะมีพิธีเปิดงานโดยคณะผู้บริหารในจังหวัดจันทบุรี หน่วยงานด้านวัฒนธรรม และองค์กรการท่องเที่ยวต่าง ๆ ตลอดจนเป็นวันที่มีคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว สื่อมวลชนมาร่วมงานมากที่สุด

การแห่เกวียนพระบาทผ้ารอบตำบลตะปอนเป็นอีกพิธีหนึ่งที่ทำขึ้นเพื่อลือตำนานการนำผ้าพระบาทมาแห่เพื่อไล่โรคระบาดในอดีต เริ่มสร้างขึ้นราวปี พ.ศ.2542-2543 อันเป็นช่วงเวลาที่เริ่มก่อตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนและวัดตะปอนน้อยเริ่มรื้อฟื้นประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาทขึ้นมาจัดใหม่ พระครูปลัดธงชัยโชติธนโป กล่าวว่าการสร้างประเพณีแห่เกวียนพระบาทรอบตำบลตะปอนทำขึ้นเพื่อลือตำนานที่หลวงปู่เพชรเคยนำผ้าพระบาทออกแห่แล้วไล่โรคระบาดในหน้าแล้งได้ และทำให้ฝนตก จึงนำมาจัดในช่วงสงกรานต์เพื่อลือให้ฝนตก โดยปรับรูปแบบมาจากพิธีส่งต่อผ้าพระบาทไปทำบุญในหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ระหว่างอัญเชิญไปทำบุญศาลาก็เหมือนมีการแห่กลาย ๆ (**สัมภาษณ์**, 3 ธันวาคม 2564) ในระยะแรกพิธีแห่และขบวนแห่ค่อนข้างเรียบง่ายโดยมีการกำหนดเส้นทางขบวนแห่เพื่อให้ผ่านสถานที่สำคัญในชุมชนขึ้นก่อน จากนั้น ได้สร้างพิธีเปิดที่แต่เดิมมีเพียงหัวหน้าหน่วยงานในองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน กำหนด ผู้ใหญ่บ้านมาร่วม และในการแห่ก็มีเพียงเกวียนผ้าพระบาท คนตีกลอง โหม่ง เดินนำหน้า และมีตัวแทนเป็นชาวบ้านผู้ชายใส่ชุดขาวล้วนเดินตามขบวนเกวียนเพียง 7-8 คน ต่อมาเมื่อองค์การบริหารส่วนตำบลได้รับงบประมาณมากขึ้น โดยเฉพาะบางปีได้รับงบประมาณการท่องเที่ยวจึงได้นำไปจัดซื้อเกวียนมาเพิ่มเชิญชวนคนในชุมชน โรงเรียน มาร่วมแต่งเกวียนและแห่เป็นเกวียนสงกรานต์ เกวียนแห่พระพุทธรูปทำให้ขบวนเกวียนใหญ่ขึ้น สวยงามขึ้นและกลายเป็นประเพณีประจำปีในช่วงเทศกาลสงกรานต์จนถึงปัจจุบัน (**วินัย ศรัทธาธรรม, สัมภาษณ์**, 3 ธันวาคม 2564)

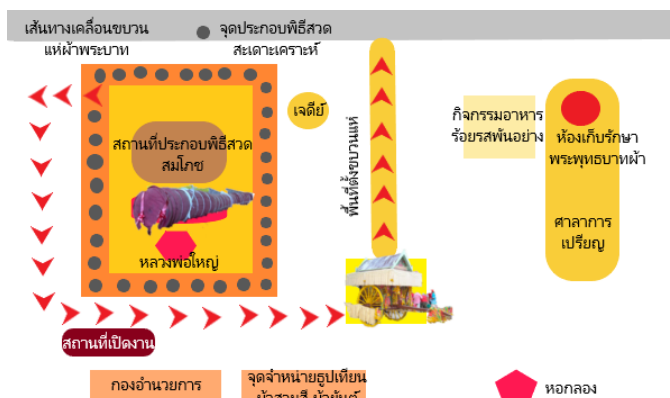
องค์ประกอบของพิธีแห่เกวียนผ้าพระบาท

ปัจจุบัน การแห่เกวียนพระบาทเปลี่ยนมาเป็นการแห่เพื่อสริมงคลแทนที่แต่เดิมมีความเชื่อเรื่องแห่เพื่อให้ฝนตก และยังต้องการสร้างให้เป็นการท่องเที่ยว จึงมีการกำหนดองค์ประกอบของขบวนแห่ ขั้นตอนพิธีกรรมก่อนเริ่มแห่ และคำนึงถึงความสวยงามเพื่อให้เกิดเป็นภาพที่น่าประทับใจด้วยการนำภาพรอยพระพุทธรูปบาทผ้ามาประยุกต์เป็นธงใช้แห่และตกแต่งบริเวณ

งาน การสร้างขบวนแห่เทวดานางฟ้า การตกแต่งเกวียนให้สวยงาม ตลอดจนเพิ่มจำนวนเกวียนให้มากขึ้น โดยปรับจากขบวนเกวียนพระบาทอย่างเดียว มาเป็นขบวนเกวียนสงกรานต์ และให้ตัวแทนจากโรงเรียนและหมู่บ้านแต่งกายเป็นนางสงกรานต์นั่งมาบนเกวียน ในปี พ.ศ.2562 องค์ประกอบของพิธีแห่ผ้าพระบาท ประกอบด้วย ผู้จัดพิธีกรรม ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน ร่วมกับสภาวัฒนธรรมอำเภอขลุง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และวัดตะปอนน้อย ผู้ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ พระสงฆ์จำนวน 9 รูป ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภูมิภาคตะวันออก เป็นประธานในพิธี ผู้ร่วมพิธีกรรม ได้แก่ ผู้บริหารบุคลากรในหน่วยงานต่าง ๆ ของอำเภอขลุง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารหน่วยงานด้านการท่องเที่ยว นักข่าว ประชาชนทั่วไป เครื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่ รอยพระพุทธรบาทผ้า เกวียนอัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้า สายสิญจน์ รูป เทียน พวงมาลัยดอกไม้ น้ำอบ ผ้าสามสี พลุ กลอง ขบวนเกวียนรถแห่พระพุทธรูป ขบวนเกวียนพระสงฆ์ ขบวนเกวียนเทวดานางฟ้า ขบวนเกวียนนางสงกรานต์ ขบวนธงประทับรอยพระพุทธรบาทผ้า ขบวนเกวียนหมู่บ้านในตำบลตะปอน

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ในปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม ขบวนแห่เกวียนพระบาทผ้าจะเริ่มในเวลาประมาณ 12.40 น. ของวันที่ 14 เมษายน 2562 ก่อนหน้าที่จะตั้งขบวนแห่ มีพิธีสวดอัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้าขึ้นสู่เกวียนและพิธีเปิดงาน ในการประกอบพิธี นายวิบูลย์ นิมิตวานิช ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยภูมิภาคตะวันออก ในฐานะประธานฝ่ายฆราวาส จะเข้าไปในโบสถ์เพื่อจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย อารามนาสีล กล่าวคำบูชารอยพระพุทธรบาทผ้า จากนั้นพระสงฆ์ 9 รูป จึงเริ่มสวดชุมนุมเทวดา กล่าวคำอาราธนารอยพระพุทธรบาทผ้า แล้วนำผ้า 3 สี 7 สี ผูกที่ต้นพระบาท เจิมผ้าพระบาท และให้ผู้อัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้าหามผ้าพระบาทขึ้นป่า โดยมีผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภูมิภาคตะวันออก หามผ้าพระบาทนำอยู่ด้านหน้าขบวน

ภาพที่ 55 แผนผังพิธีกรรมในประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเย่เกวียนพระบาท

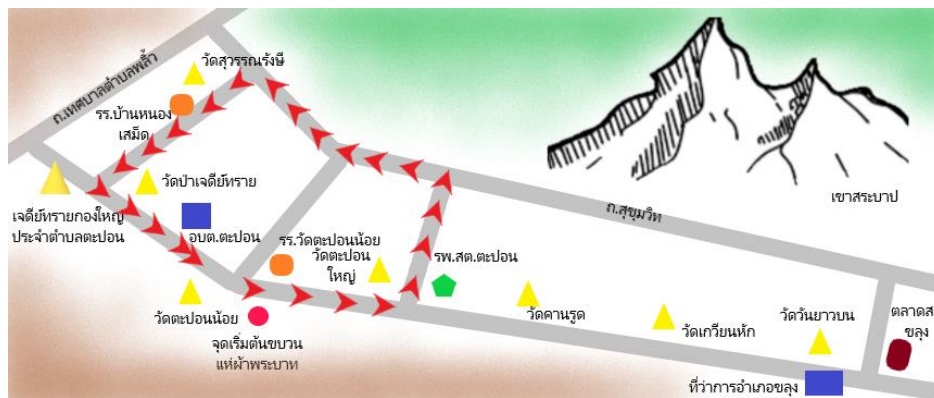
พิธีอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าออกจากโบสถ์เพื่อนำไปขึ้นเกวียนเป็นพิธีที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ตามความเชื่อที่ว่าผู้ที่ร่วมอัญเชิญผ้าพระบาทจะได้รับบุญอย่างยิ่งและจะมีแต่ความสุข ความเจริญ จากการสังเกตบรรยากาศภายในงาน ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีนี้ให้ความสำคัญกับการเตรียมผ้าสามสี พวงมาลัยดอกไม้ม และน้ำอบ มาร่วมสักการะผ้าพระบาท โดยต่างพากันเช่าบูชาผ้าสามสีและเครื่องบูชาต่าง ๆ มาเตรียมไว้ เสร็จแล้วตั้งแถวรอรับขบวนแห่ผ้าพระบาทที่จะอัญเชิญออกมาจากพระอุโบสถในเวลา 13.00 น. ในปีนี้เก็บข้อมูลภาคสนาม การอัญเชิญผ้าพระบาทออกนอกเขตพระอุโบสถเริ่มขึ้นในเวลา 13.09 น. เมื่อตัวแทนจุดพลุและตีกลองประโคมขึ้นเป็นสัญญาณแล้ว ผู้อัญเชิญผ้าพระบาทซึ่งประกอบด้วยเจ้าอาวาสวัดตะปอนน้อย เป็นผู้ประพรมน้ำมนต์ ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภูมิภาคตะวันออก และผู้บริหาร เป็นผู้อัญเชิญผ้าพระบาท จะนำผ้าพระบาทแห่ออกจากประตูโบสถ์ทิศตะวันออก โดยมีขบวนเทวดานางฟ้าโปรยดอกไม้เดินนำหน้าเป็นสัญลักษณ์แทนการร่วมสักการะรอยพระพุทธรูปผ้าที่วัดตะปอนน้อย และอวยชัยให้พรผู้ที่มาร่วมงาน ระหว่างเส้นทางเดินจากพระอุโบสถมาสู่เกวียนอัญเชิญผ้าพระบาท ซึ่งมีระยะทางประมาณ 100 เมตร จะได้ยินเสียงมัคนายกกล่าวคำว่า “อนุโมทนา” เป็นต้นเสียงให้ผู้เข้าร่วมพิธีขานตอบว่า “สาธุ” ไปจนตลอดเวลาของการแห่ผ้าไปสู่เกวียน เมื่ออัญเชิญผ้าพระบาทมาถึงเกวียนซึ่งตั้งหันหน้าออกสู่ประตูทิศใต้ของวัดแล้ว ตัวแทนจะอัญเชิญผ้าขึ้นบนเกวียน ประพรมน้ำมนต์ที่หัวตะเฒ่าเกวียน จากนั้นผู้มาร่วมพิธีจะนำผ้าสามสีผูกที่หัวตะเฒ่าเกวียน พรมน้ำอบและนำพวงมาลัยดอกไม้วางสักการะ

ภาพที่ 56 พิธีอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าออกจากพระอุโบสถวัดตะปอนน้อยและผูกผ้าสามสีที่หัวตะเฒ่าเกวียน

ขบวนแห่เกวียนพระบาทเป็นขบวนมีความยาวประมาณ 2 กิโลเมตร ประกอบด้วยขบวนกลองยาว นางรำ ขบวนเกวียนพระสงฆ์ ทำหน้าที่ประพรมน้ำมนต์ ขบวนเกวียนพระพุทธรูป เกวียนพระบาท และขบวนเกวียนนางฟ้า นางสงกรานต์ ของหมู่บ้านทั้ง 6 ในปีนี้เก็บข้อมูลภาคสนาม เมื่อได้รับสัญญาณฤกษ์แห่ เวลา 14.09 น. แล้ว ผู้ทำหน้าที่ตีกลองที่นั่งประจำอยู่บนเกวียนพระบาทจะตีกลองประโคมด้วยจังหวะเร็ว พนักงานที่ประจำอยู่ด้านหัวเกวียนและท้ายเกวียนจะโยกเกวียนขึ้นลงแล้วร้องโห่ขึ้นพร้อมกัน จากนั้น จึงเริ่มลากเกวียนพระบาทออกจากวัด

ตะปอนน้อยไปตามถนนสายขลุง-พลั่ว ผ่านโรงเรียนวัดตะปอนน้อย วัดตะปอนใหญ่ เลี้ยวซ้ายเข้าสู่ถนนสุขุมวิท วกกลับเข้าสู่ตำบลตะปอนผ่านวัดสุวรรณรังษี เจดีย์ทรายกองใหญ่ประจำตำบลตะปอน องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน และกลับเข้าวัดตะปอนน้อย ดังแผนผังต่อไปนี้

ภาพที่ 57 เส้นทางขบวนแห่รอยพระพุทธรบาทผ้า

ระหว่างที่แห่เกวียนพระบาทไปรอบตำบลตะปอน จะเห็นชาวบ้านร่วมกันจับเชือกที่ลากเกวียนพระบาทเดินไปตลอดเส้นทาง มีการเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนาน และจะมีชาวบ้านที่บ้านเรือนตั้งอยู่ริมทางนำน้ำออกมาสรงที่เกวียนพระบาทและรับน้ำมนต์จากขบวนเกวียนพระสงฆ์ นายวินัย ศรีทธารธรรม (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า การแห่เกวียนพระบาทเป็นขบวนแห่ที่ใช้เวลานานเพราะใช้แรงคนลากและระหว่างทางจะมีการหยุดพักเล่นน้ำ และเลี้ยงน้ำกันตามปกติกว่าจะสิ้นสุดการแห่และอัญเชิญเกวียนพระบาทกลับเข้าประดิษฐานในวัดตะปอนน้อยจะใช้เวลาประมาณ 6 ชั่วโมง ระยะเวลาหลังจึงใช้รถยนต์มาช่วยลากบ้างเพื่อให้กลับถึงวัดเร็วขึ้น อย่างไรก็ตามการมาร่วมลากเกวียนพระบาทยังคงมีอยู่ เพราะมีความเชื่อว่าถ้าใครได้เดินลากเกวียนพระบาทครบรอบตำบลจะมีสุขภาพแข็งแรง หวังสิ่งใดไว้ก็จะสมปรารถนา

จ.ข้อมูลการจัดงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเย่เกวียนพระบาทในปัจจุบันที่เก็บได้จากการสัมภาษณ์

ประเพณีชักเย่เกวียนพระบาท ชักเย่เกวียนพระบาทหรืออูดพระบาทเป็นการละเล่นในช่วงเทศกาลสงกรานต์เพื่อความสนุกสนานและเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน นอกจากนี้ ยังมีนัยเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากนำมาเล่นในช่วงเริ่มต้นฤดูทำเกษตรซึ่งต้องการให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล พระครูปลัดธงชัยโชติธโรโป (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) สันนิษฐานว่า การเล่นชักเย่เกวียนพระบาทน่าจะดัดแปลงมาจากประเพณีชักพระของภาคใต้ อันเป็นดินแดนที่รอยพระพุทธรบาทผ้าผืนนี้เคยประดิษฐานอยู่ แต่ภายหลังได้ปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตของ

ชุมชนตะปอนที่เป็นเส้นทางการค้าและใช้เกวียนเป็นพาหนะ ด้วยการเปลี่ยนจากการชักเรือพระมาเป็นชักเย่อกวียนพระบาทแทน ปัจจุบัน การเล่นชักเย่อกวียนพระบาทเป็นไฮไลท์ของประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าตำบลตะปอนที่ใช้ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว เนื่องจากมีอัตลักษณ์โดดเด่นไม่เหมือนกับการเล่นชักเย่อทั่วไป ด้วยการมีเกวียนกั้นกลางอยู่ระหว่างผู้เล่นและบนเกวียนมีรอยพระพุทธรบาทผ้าประดิษฐานอยู่ จึงเสมือนเป็นการเล่นเพื่อย้อแย้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์มิใช่เพื่อความสนุกสนานและบันเทิงเพียงอย่างเดียว

การชักเย่อกวียนพระบาทที่นำเสนอในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในตำบลตะปอน ปัจจุบันจัดขึ้น 2 แห่ง คือ ที่วัดตะปอนน้อย ในวันที่ 15 เมษายน และวัดตะปอนใหญ่ วันที่ 17 เมษายน การชักเย่อกวียนพระบาทที่วัดตะปอนน้อยจะเล่นหลังพิธีทำบุญ ก่อเจดีย์ทรายน้ำไหล และสงฆ์พระ ถือเป็นที่แรกที่เริ่มการเล่นชักเย่อกวียนพระบาทก่อนที่หลังจากนี้ต่อไปอีกราว 2 สัปดาห์ จะมีการเล่นชักเย่อกวียนพระบาทขึ้นทั่วชุมชนตะปอน การชักเย่อกวียนพระบาทที่วัดตะปอนน้อยจึงมีลักษณะเป็นการเล่นเปิดพิธีกรรมเพื่อสืบสานประเพณีท้องถิ่น และแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ว่าวัดตะปอนน้อยคือพื้นที่ดั้งเดิมที่เป็นต้นกำเนิดของประเพณี

สำหรับการเล่นชักเย่อกวียนพระบาทที่วัดตะปอนใหญ่เป็นพื้นที่ที่จัดการเล่นเพื่อส่งเสริมเป็นการท่องเที่ยว มีลักษณะเป็นการแข่งขันเพื่อชิงรางวัล นางสาวขวัญใจ สุขสำราญ (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนส่งเสริมให้วัดตะปอนใหญ่เป็นพื้นที่เด่นของกิจกรรมแข่งขันชักเย่อกวียนพระบาท เพราะเป็นชุมชนใหญ่สามารถรวมคนมาจากบ้านตะปอนใหญ่และบ้านเกวียนหัทมาร่วมเล่นได้หลายทีม ปัจจุบันเมื่อถึงวันงาน ชาวบ้านจะรวมกลุ่มกันมาแข่งขันมีทั้งทีมของชาวบ้าน ทีมหน่วยงาน ทีมโรงเรียน ทีมผู้สูงอายุ ทีมเยาวชน ซึ่งก่อนจะมาร่วมเล่นชักเย่อ จะมีการสอน ฝึกซ้อมมาก่อนเพราะเน้นแข่งเพื่อเอาเงินรางวัล นอกจากนี้ ยังเปิดให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมเล่นชักเย่อกวียนพระบาทกับทีมชาวบ้านได้ สามารถแจ้งได้ที่หน้างาน หรืออาจรวมทีมมาแข่งขันกันเองก็ได้ โดยก่อนเล่นจะมีเจ้าหน้าที่อธิบายกติกาการแข่งขัน สอนวิธีเล่นคร่าว ๆ และให้ทดลองเล่นเพื่อความสนุกสนาน และยังเป็นสิริมงคลด้วย

การเล่นชักเย่อกวียนพระบาทที่วัดตะปอนใหญ่แตกต่างจากวัดตะปอนน้อย ทั้งในแง่ของวัตถุประสงค์การเล่นที่วัดตะปอนใหญ่นับเล่นเพื่อแข่งขัน และในแง่วัตถุประสงค์สัญลักษณ์ที่วัดตะปอนใหญ่ใช้ผ้าพระบาทผืนจำลอง พระครูปลัดธงชัยโชติธนโป (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า ผ้าพระบาทที่ใช้เล่นชักเย่อกวียนพระบาทที่วัดตะปอนใหญ่เป็นผ้าพระบาทจำลองที่เขียนขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ.2519 เพื่อให้อัญเชิญไปทำบุญศาลาหมู่บ้าน เนื่องจากผู้นำหมู่บ้านในเวลานั้นไม่ต้องการชักเย่อดัดสนับหมู่บ้านอื่น ๆ และเพื่อให้เกิดความสะดวกที่จะกำหนดวันทำบุญของหมู่บ้านได้เอง ผ้าพระบาทผืนนี้จำลองรอยพระพุทธรบาทจากผ้าพระบาทจริงไปเพียงรอยเดียว เมื่อเขียนเสร็จได้มีการ

จัดทำพิธีพุทธาภิเษก และนำไปบำเพ็ญกุศลตามศาลาต่าง ๆ ของบ้านตะปอนใหญ่ตลอดจนใช้เล่น ชักเย่อเกวียนพระบาทสืบมาจนถึงปัจจุบัน

การเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทที่วัดตะปอนใหญ่ในปี พ.ศ.2562 จัดขึ้นในวันที่ 17 เมษายน 2562 หลังจากประกอบพิธีสงฆ์และรดน้ำขอพรผู้สูงอายุเรียบร้อยแล้ว เวลาประมาณ 12.00 น. ก็จะเริ่มการแข่งขันบริเวณลานวัฒนธรรมวัดตะปอนใหญ่ ในการเตรียมงานเจ้าหน้าที่จะเข้ามาตรวจสอบพื้นที่เพื่อเก็บเศษไม้ หิน หรือวัตถุมีคมที่อาจบาดเจ็บผู้เล่นออกไป อัญเชิญเกวียนที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรบาทผ้ามาตั้งไว้กลางลานทราย จัดการผูกเชือกเข้ากับเกวียนทั้งสองด้าน และปักธงทำเครื่องหมายเขตแดนผู้เล่นแบ่งเป็น 3 จุด คือ กึ่งกลางเกวียน ฝั่งหน้าเกวียน และฝั่งหลังเกวียน ห่างเป็นระยะ 5-6 เมตร เท่า ๆ กัน ในการเล่น จะแบ่งผู้เล่นออกเป็น 2 ฝ่าย เรียกว่า ด้านหัวเกวียน กับด้านท้ายเกวียน หากเป็นการเล่นระหว่างผู้ชายหรือผู้หญิงด้วยกันจะใช้ผู้เล่นทีมละ 10-12 คน แต่หากเป็นการเล่นระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงจะให้ทีมผู้หญิงเพิ่มจำนวนผู้เล่นได้อีก 2-3 คน แล้วแต่ตกลง เมื่อจะเริ่มเล่น ตัวแทนสองฝั่งจะเสี่ยงทายโยนหัวโยนก้อยเพื่อเลือกว่าจะอยู่ด้านหัวเกวียนหรือท้ายเกวียนก่อน จากนั้น แต่ละทีมจะเข้าประจำเขตของตน มีการคุกเข่าลงประนมมือสักการะรอยพระพุทธรบาทผ้าหนึ่งครั้ง แล้วเริ่มจับเชือกเพื่อเตรียมชักเกวียนพระบาทสู่เขตแดนตนเอง

จากการสังเกตการเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทที่วัดตะปอนใหญ่ที่องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนบันทึกวิดีโอไว้ ผู้วิจัยได้เห็นขั้นตอนการเล่นเริ่มจากเมื่อกรรมการให้สัญญาณเริ่มเล่นด้วยการตีกลองขึ้น 3 ครั้ง ผู้เล่นทั้งสองฝั่งจะออกแรงดึงกันเต็มที่ มีกองเชียร์ส่งเสียงกระตุ้นให้ออกแรงดึงอยู่ด้านข้าง ขณะที่บนเกวียนผู้ตีกลองจะเปลี่ยนเป็นจังหวะรัวเร็วขึ้นหากล้อเกวียนเคลื่อนไปฝั่งใดฝั่งหนึ่ง เพื่อเร่งเร้าให้ฝั่งที่ใกล้จะลากเกวียนได้ออกแรงเพิ่ม จนลากเกวียนพระบาทได้ในที่สุด ในเวลาที่ล้อเกวียนเหยียบเข้าเส้นเขตแดนผู้แข่งขันนั้น กองเชียร์โดยรอบจะส่งเสียงโห่ร้องด้วยความดีใจอย่างยิ่ง เพราะมีความสุขที่เอาชนะคู่แข่งได้ประการหนึ่ง และเป็นความเชื่อมาแต่เดิมว่าการลากพระบาทได้จะเป็นสิริมงคล

การแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทในปัจจุบันมีกติกาการเล่นที่สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดความยุติธรรมและช่วยให้สามารถตัดสินผลแพ้ชนะได้เร็ว โดยฝ่ายที่จะชนะเกมการแข่งขันจะต้องเอาชนะคู่แข่งให้ได้ 2 ใน 3 เกม ภายในเวลา 15 นาที และจะถือว่าเสมอกันหากแต่ละฝ่ายไม่สามารถลากเกวียนพระบาทเข้ามาในเขตแดนของตนได้ภายใน 1 เกม กล่าวได้ว่า ในบริบทใหม่ การชักเย่อเกวียนพระบาทเป็นทั้งเกมแข่งขันที่จัดขึ้นเพื่อความสนุกสนาน เป็นเวลาแสดงออกถึงอัตลักษณ์ชุมชน และกลายเป็นการแสดงเนื่องจากได้เปลี่ยนจากการเล่นชักเย่อที่มีความเชื่อเรื่องบุญกุศลและเรื่องสุขภาพมาเป็นการชิงรางวัล ที่ไม่เน้นนัยด้านความศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งต้องมีการฝึกซ้อม

สอนเทคนิคให้ผู้เล่นรู้ก่อนลงสนาม ซึ่งแตกต่างจากวิถีเดิมที่ชาวบ้านสามารถเล่นและเรียนรู้เทคนิคการชกเย่อเกวียนพระบาทได้เองจากการมาร่วมเล่นในงานสงกรานต์

ประเพณีก่อเจดีย์ทราย การก่อพระเจดีย์ทรายในวันสงกรานต์ของชาวตะปอนเป็นประเพณีที่จัดขึ้นตามคติความเชื่อเรื่องอานิสงส์การก่อเจดีย์ที่จะทำให้ได้บุญมาก เมื่อตายไปจะไม่ตกนรก ได้ขึ้นสวรรค์ และเมื่อเกิดใหม่จะร่ำรวยเป็นมหาเศรษฐี ในอดีตชาวบ้านในตำบลตะปอนจะก่อเจดีย์ทรายที่ริมคลองข้างวัด เรียกว่า พระทรายน้ำไหล โดยจะขนทรายจากบ้านมาก่อที่วัด หรือขุดทรายในคลองขึ้นมาก่อเป็นเจดีย์ นิยมก่อเป็นทรงกรวยมียอดแหลมเพื่อเป็นตัวแทนพระเจดีย์และอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า เสร็จแล้วจะนำดอกไม้มาปักบูชา พรมน้ำที่เจดีย์ จุดธูปเทียนอธิษฐานขอพรให้สิ่งไม่ดีไหลไปกับปีเก่า และให้มีแต่ความสุขความเจริญเพิ่มพูนขึ้นด้วยอานิสงส์แห่งการถวายพระเจดีย์ทรายเป็นพุทธบูชา (พระครูปลัดธงชัยโชติธโนโป, **สัมภาษณ์**, 3 ธันวาคม 2564)

การก่อเจดีย์ทรายถวายวัดเนื่องในวาระแห่งการเฉลิมฉลองขึ้นสู่ปีศักราชใหม่ยังคงเป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในตำบลตะปอนเมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ อย่างไรก็ตามราว 5-6 ปีที่ผ่านมา ได้มีการปรับเปลี่ยนประเพณีก่อเจดีย์ทรายให้เป็นกิจกรรมการแข่งขันด้วย โดยปรับประยุกต์พิธีสมโภชเจดีย์ทรายมาเป็นกิจกรรมก่อพระเจดีย์ทรายตามจำนวนปีพุทธศักราช ซึ่งจะทำให้เกิดภาพที่สวยงามจากจำนวนแสงเทียนที่ประดับบนกองพระเจดีย์ทรายกว่าสองพันห้าร้อยกอง นางสาวขวัญใจ สุขสำราญ (**สัมภาษณ์**, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า การแข่งขันก่อเจดีย์ทรายหรือประกวดเจดีย์ทรายเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นที่วัดตะปอนใหญ่ เพื่อให้มีสีสัน สร้างความสนุกสนาน และเพื่อดึงดูดให้ชาวบ้านมาร่วมงานที่วัดมากขึ้น การก่อเจดีย์ทรายให้มีจำนวนเท่ากับเลขปีพุทธศักราชเป็นความคิดของผู้อำนวยการโรงเรียนวัดตะปอนใหญ่และสภาวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรีที่ร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อให้ประเพณีก่อพระเจดีย์ทรายที่วัดตะปอนใหญ่มีจุดเด่น โดยจะมีการจัดทำของรางวัลจากสหกรณ์ร้านค้า บริษัทห้างร้านต่าง ๆ มาตอบแทนผู้มาร่วมก่อเจดีย์ ตามที่ได้เคยจัดงานมา กิจกรรมนี้มีชาวบ้านมาร่วมงานมาก เนื่องจากมีเงินรางวัลสูง ได้บุญ และสนุก ที่ผ่านมามีจำนวนพระเจดีย์มากขึ้น และมีพระเจดีย์ที่ก่อได้สวยงามเพิ่มขึ้นทุกปี ส่งผลให้ในปี พ.ศ.2561 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เข้ามาประชาสัมพันธ์ให้ประเพณีก่อเจดีย์ทรายวัดตะปอนใหญ่เป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ภายใต้แคมเปญ “กลับบ้าน แต่งไทย แล้วไปเล่นสงกรานต์ที่เมืองรอง” มีการเชิญชวนให้ชาวบ้านแต่งชุดไทยมาก่อเจดีย์ทราย จัดกิจกรรมประกวดภาพถ่าย และให้งบประมาณสนับสนุนการประกวดเจดีย์ ทำให้ในปี พ.ศ.2561 พระเจดีย์มีจำนวนมากและสวยงามมากที่สุดนับตั้งแต่จัดงานมา

ในปี พ.ศ.2562 ประเพณีก่อพระเจดีย์ทรายจัดขึ้นในวันที่ 17 เมษายน 2562 โดยตั้งแต่เวลาประมาณ 15.00 น. ชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนบ้านตะปอนใหญ่และบ้านเกวียน

หัก จะนำอุปกรณ์สำหรับก่อเจดีย์ทรายมาที่ลานวัดตะปอนใหญ่ ซึ่งบริเวณนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนและวัดจะเตรียมทรายไว้ให้แล้ว และจะกำหนดพื้นที่ให้ผู้สมัครเข้าร่วมแข่งขันก่อเจดีย์ทรายนั่งอยู่ในจุดที่แบ่งไว้ ในการประกวดก่อเจดีย์ทรายจะแบ่งการแข่งขันออกเป็นเจดีย์ประเภทสวยงาม และประเภทความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดความหลากหลายและง่ายต่อการตัดสิน จากการสังเกตภาพถ่ายที่องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนบันทึกไว้ ผู้วิจัยได้เห็นพระทรายหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่ก่อเป็นทรงกรวยขนาดเล็กใหญ่ ตกแต่งด้วยดอกไม้หลากสี พระทรายที่ทำเป็นรูปสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ความมีอายุยืนยาว เช่น กบ ปลา เต่า พระทรายที่ทำเป็นรูปรอยพระพุทธบาท และพระทรายรูปทรงอื่น ๆ เช่น ตราสัญลักษณ์พระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 10 นับได้ว่า บริบทการท่องเที่ยวได้ทำให้เกิดการประยุกต์พระเจดีย์ทรายที่เดิมก่อขึ้นเพื่อทำพิธีสมโภชก่อนนำไปถวายวัด มาเป็นพื้นที่แสดงความคิดสร้างสรรค์และเน้นก่อให้เกิดความสวยงามเพื่อชิงรางวัล แทนที่แต่เดิมเน้นก่อเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและเพื่อสั่งสมบุญ

การตัดสินพระเจดีย์ทรายจะเริ่มขึ้นในเวลาประมาณ 18.00 น. โดยจะมีคณะกรรมการที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจดูพระเจดีย์ทรายและให้คะแนนจากสัดส่วน ความสวยงาม การตกแต่ง และความคิดสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญที่สุดที่จะต้องมีการตรวจสอบนอกเหนือจากพระทรายที่เข้าแข่งขัน คือจำนวนพระทรายที่ต้องก่อให้ครบ 2,562 กอง โดยในงานจะมีเจ้าหน้าที่เข้ามานับจำนวนเจดีย์ และจะก่อพระเจดีย์เป็นทรงกรวยเล็ก ๆ เพิ่มหากไม่ครบตามจำนวนที่ตั้งไว้ เพื่อให้ตรงตามจุดขายที่ใช้ประชาสัมพันธ์งาน หลังจากประกาศผลผู้ชนะเลิศแล้ว จะเริ่มพิธีสวดมนต์เย็นและสวดสมโภชเจดีย์ทราย ในเวลา 19.00 น. ในพิธีจะมีการวางสายสัญญาณล้อมเจดีย์ทรายกองใหญ่แล้วผูกโยงเข้ากับโตะหมู่บูชา จากนั้น ระหว่างที่พระสงฆ์สวดสมโภชเจดีย์ทราย ชาวบ้านจะจุดธูปเทียนบูชากองพระเจดีย์ของตน และร่วมอธิษฐานขอพรให้ผลบุญจากการก่อพระเจดีย์ทรายหนุนนำให้พบแต่ความเจริญรุ่งเรือง การปรับเปลี่ยนประเพณีสมโภชเจดีย์ทรายมาเป็นกิจกรรมก่อพระเจดีย์ทรายตามจำนวนปีพุทธศักราชอันเป็นความคิดที่เน้นเรื่องจำนวนพระเจดีย์ เป็นปัจจัยที่ทำให้ภาพประเพณีก่อพระเจดีย์ทรายวัดตะปอนใหญ่ออกมาสวยงาม สามารถนำมาโปรโมทเป็นแหล่งท่องเที่ยวในยามค่ำคืนได้ดี นอกจากนี้ ยังสื่อให้เห็นความคิดของผู้จัดงานที่ดีความว่าการก่อพระเจดีย์ทรายตามจำนวนปีพุทธศักราชคือการรำลึกถึงอายุของพระพุทธศาสนา เป็นการระลึกถึงพระพุทธเจ้า และยังเป็นการเตือนสติให้ชาวบ้านตระหนักถึงวันเวลาที่ผ่านไป และอายุที่สั้นลงอันครุฑที่จะต้องเร่งสั่งสมบุญกุศลเพื่อนำไปใช้ในชาติภพต่อไป

การแสดงแสง สี เสียง การแสดงแสง สี เสียง หรือ กิจกรรม Light & Sound ในประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทเป็นกิจกรรมที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อ 10 ปีที่ผ่านมา จากความต้องการให้ชาวตำบลตะปอนโดยเฉพาะเยาวชนได้รับรู้ประวัติความเป็นมา

ของรอยพระพุทธรูปผ้าและเกิดความภูมิใจในท้องถิ่นที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญประดิษฐานอยู่ในชุมชน นายวินัย ศรีธธาธรรม (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า การแสดงแสง สี เสียง เพื่อเล่าตำนาน การแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาทในตำบลตะปอนเป็นกิจกรรมที่เริ่มมี ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2555 จัดขึ้นที่วัดตะปอนน้อย โดยใช้งบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบล ตะปอน เนื้อหาที่นำมาแสดงปรับมาจากตำนานเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปผ้าที่เรียบเรียงขึ้นโดยนาย กาญจน์ กรณีย์ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอขลุงและไวยาวัจจรวัดตะปอนใหญ่ ซึ่งต่อมาได้เป็นผู้เสนอขอให้ประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาทเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประจำจังหวัดจันทบุรี เนื้อหาที่แสดงในปีแรก ๆ เน้นเล่าเรื่องประวัติของตำบลตะปอนและความเป็นมาของรอยพระพุทธรูป ผ้า มีผู้แสดงทั้งหมดเป็นคนในชุมชน ต่อมาเนื่องจากได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วน จังหวัดจันทบุรี จึงมีการแสดงยิ่งใหญ่ขึ้น มีการว่าจ้างบริษัทอแกไนเซอร์เข้ามาควบคุมฝึกซ้อม การแสดง มีการใช้แสงสปอตไลท์ การบันทึกเสียงและวิดีโอ และการแสดงมีเนื้อหาสูงขึ้นจากการนำ ตำนานเดิมไปปรับเพิ่มให้มีส่วนที่เล่าถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินและเส้นทางการเดินทางที่ผ่านมาที่ตำบล ตะปอน ซึ่งไม่มีเนื้อหาส่วนนี้มาแต่เดิม

การแสดงแสง สี เสียง สื่อมสเมเล่าตำนานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้า เป็นกิจกรรมที่ทำต่อเนื่องมาเพื่อเสริมบรรยากาศการท่องเที่ยว โดยจะเปลี่ยนสถานที่จัดงานไปตาม ชุมชนต่าง ๆ เช่น ในปี พ.ศ.2560 จัดที่วัดตะปอนใหญ่ ปี พ.ศ.2561 จัดที่วัดเกวียนหัก ปี พ.ศ.2562 จัดที่วัดวันยาวบน เป็นต้น ปีที่จัดการแสดงยิ่งใหญ่ที่สุด คือปี พ.ศ.2561 เนื่องจากเป็นปีที่การ ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามาสนับสนุนการจัดประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาท และเลือกให้เป็น ตัวแทนชุมชนท่องเที่ยวภาคตะวันออกในเทศกาลสงกรานต์ ในปี พ.ศ.2561 การแสดงแสงสีเสียงจัด ขึ้นในชื่อชุดการแสดงว่า “สืบสานตำนานชักเย่อเกวียนพระบาท ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 250 ปี พระ เจ้าตากสินมาจันทบุรี” เริ่มการแสดงในเวลา 19.00 น. ใช้เวลา 1 ชั่วโมง เนื้อหาทำความเข้าใจกลับไป ยังช่วงเวลาแรกตั้งชุมชนเพื่อเล่าประวัติชื่อบ้านต่าง ๆ บริเวณนี้ ได้แก่ ตะปอนน้อย ตะปอนใหญ่ คาน รูด และบ้านเกวียนหัก โดยให้ผู้แสดงเป็นพ่อค้าและกองคาราวานเกวียนจำลองเหตุการณ์เกวียน ตะโปงจนหัก อันกลายเป็นที่มาของชื่อบ้านในตำบลตะปอน จากนั้น ดำเนินเรื่องถึงการเดินทางไป ค้าขายที่เมืองขลุง ผู้แสดงเล่าว่าเส้นทางนี้เป็นเส้นทางเดียวกับที่สมเด็จพระเจ้าตากสินใช้เดินทางไป จังหวัดตราด ในครั้งนั้น ได้เสด็จผ่านชุมชนโบราณ 6 แห่ง คือ ชุมชนวัดอินทาราม ชุมชนวัดโพธาราม ชุมชนวัดช่องลม ชุมชนวัดวังโพธาราม ชุมชนวัดคงคาราม ชุมชนวัดมรคา สมเด็จพระเจ้าตากได้สร้าง เจดีย์ไว้ที่วัดตะปอนน้อยและวัดตะปอนใหญ่ จากนั้น ดัดเหตุการณ์มาเล่าถึงที่มาของประเพณีแห่ผ้า พระบาทและชักเย่อเกวียนพระบาทว่า หลังจากที่มีชาวบ้านเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินในตำบล ตะปอนแล้ว ครั้งหนึ่ง เกิดภัยธรรมชาติฝนทิ้งช่วงเป็นเวลานานทำให้ขาดน้ำทำนา ชาวบ้านได้ชักชวน กันแห่นางแมวขอฝน แต่ก็ไม่เป็นผล มีหน้าซำในเวลาต่อมาจึงเกิดโรคห่าระบาด เมื่อได้เห็นชาวบ้าน

ล้มตายและมีคนเสียชีวิตจากการสูญเสียลูกติดต่อกันถึง 3 คน พระรูปหนึ่งจึงเสนอแนะให้ชาวบ้านนำผ้าพระบาทออกแห่ เพื่อพึงบารมีพระพุทธรเจ้าทั้ง 4 พระองค์ให้ช่วยปลดปล่อยโรคภัย ปรากฏว่าเกิดฝนตกลงมาท่าใหญ่ และโรคระบาดก็ทุเลาลงไป เหตุการณ์อัศจรรย์นี้ ได้ทำให้ชาวบ้านเกิดความศรัทธา และต่างต้องการได้รอยพระพุทธรบาทผ้าไปบูชาในพิธีทำบุญกลางทุ่งของหมู่บ้านตนเองก่อน จนเกิดทะเลาะวิวาทกัน ในที่สุด ได้มีผู้เสนอให้อัญเชิญผ้าพระบาทขึ้นเกวียนแล้วให้สองหมู่บ้านชกเย่อแย่งกัน ทำให้ผู้ชนะได้ผ้าพระบาทไปบูชาก่อน และได้กลายเป็นประเพณีสืบมา

จากการได้ชมการแสดงผ่านวิดีโอที่ผู้จัดงานบันทึกไว้ ผู้วิจัยได้เห็นการเล่าเรื่องความเป็นมาของประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชกเย่อเกวียนพระบาทด้วยการแสดงที่เข้าใจง่าย โดยเฉพาะการแสดงดังกล่าวนี้ ได้สอดแทรกให้เห็นวิถีชาวบ้านทั้งการใช้เกวียนเดินทาง การทำเกษตรกรรม การประกอบพิธีทางศาสนา ซึ่งผู้ชมจะเห็นการสาธิตวิธีแห่นางแมวและวิธีการเล่นชกเย่อเกวียนพระบาทสอดแทรกอยู่ด้วย นับได้ว่า การแสดงแสง สี เสียง ได้ทำหน้าที่สร้างความบันเทิงและสื่อสารความเป็นชุมชนเกษตรกรรม ที่นับถือศาสนาพุทธ และมีรอยพระพุทธรบาทผ้าเป็นศูนย์กลางความศรัทธาของชาวตำบลตะปอนได้อย่างน่าสนใจ

ตลาดย้อนยุค และสาธิตการทำอาหารถิ่น ตลาดย้อนยุค 270 ปี วัดตะปอนใหญ่ และตลาดย้อนยุค 460 ปี วัดเกวียนหัก เป็นพื้นที่ที่สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดกิจกรรมจับจ่ายใช้สอยซื้อสินค้าชุมชนซึ่งจะก่อให้เกิดรายได้หมุนเวียนแก่ตำบลตะปอนในช่วงที่จัดประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชกเย่อเกวียนพระบาท กิจกรรมนี้เป็นทั้งการขนานรับนโยบายของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่ต้องการให้สร้างตลาดชุมชนเป็นเสน่ห์ให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเที่ยวชมงานและความมุ่งหวังขององค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนที่ต้องการให้แต่ละชุมชนในตะปอนมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่โดดเด่นไม่ซ้ำกัน

ตลาดย้อนยุคที่จัดขึ้นในพื้นที่จัดงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชกเย่อเกวียนพระบาทมีลักษณะเป็นตลาดโบราณที่จัดตั้งขึ้นเพื่อจำลองวิถีชุมชนชาวตะปอนในอดีต โดยรับแนวคิดมาจากการสร้างตลาดโบราณในแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ เดิมตลาดโบราณทั้งสองแห่งนี้ได้รับงบประมาณมาจากโครงการตลาดประชารัฐ ตลาดวัฒนธรรม ในปี พ.ศ.2560 ผู้นำชุมชน วัดโรงเรียน และองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนจึงนำมาสร้างตลาดบริเวณสี่แยกวัดตะปอนใหญ่ซึ่งเคยเป็นตลาดเก่ามาก่อน และเลือกสร้างสรรคให้เป็นตลาดโบราณเพื่อให้นักท่องเที่ยวสนใจ มีการเชื่อมโยงความเป็นโบราณผ่านการตั้งชื่อเพื่อสื่อความเก่าแก่ของชุมชน โดยนับอายุตลาดตามอายุปูชนียสถานของวัดตะปอนใหญ่ ที่มีหลวงพ่อสัมฤทธิ์และต้นโพธิ์ใหญ่ผลอายุ 270 ประดิษฐานอยู่ และอายุโบสถ์วัดเกวียนหักที่เชื่อว่าสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาอายุ 460 ปี มีการตกแต่งซุ้มขายสินค้าให้เหมือนตลาดโบราณด้วยการใช้แคร่ไม้ไผ่ มุงหลังคาด้วยใบจาก กำหนดให้พ่อค้าแม่ค้าสวมชุดไทย

ย้อนยุค และเน้นขายสินค้าท้องถิ่น เช่น ผักพื้นบ้านที่เป็นอาหารปลอดสารพิษและใช้รักษาโรคมะเร็ง แต่เดิม เช่น ดอกไม้เดี่ยว กระดอม ใบขลุ่ย ใบต๋ับเกียด ใบสันดาน ผักหนาม อาหารสูตรโบราณของปู่ย่า ตายาย เช่น ขนมถ้วยฟู ขนมตลาด ขนมตะไล และอาหารที่หารับประทานยากเพราะไม่มีคนทำได้ แล้ว เช่น แกงส้มบอน แกงส้มใบสันดาน บอนเผาจิ้มน้ำพริกเกลือ ต่อมา ได้เชื่อมโยงตลาดโบราณเข้ากับงานประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท เพื่อสร้างสีสันให้กับงานมากขึ้น ในปี พ.ศ.2562 ตลาดย้อนยุค 270 ปี วัดตะปอนใหญ่ เปิดขายระหว่าง วันที่ 13-17 เมษายน 2562 และตลาดย้อนยุค 460 ปี วัดเกวียนหัก เปิดขายในวันที่ 15-16 เมษายน 2562 มีกิจกรรมที่พ่อค้าแม่ค้าชุมชนปรุงอาหารท้องถิ่นมาขาย กิจกรรมสาธิตการทำอาหารถิ่น การแสดงของชมรมผู้สูงอายุ ถือเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่มีสีสันเป็นที่ชื่นชอบ จึงมีการประชาสัมพันธ์ออกสื่อโทรทัศน์ เว็บไซต์การท่องเที่ยว และจัดทำเป็นคลิปวิดีโอลงในช่องทางยูทูบ โดยเฉพาะในปี พ.ศ.2561 ซึ่งเป็นปีที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้งบประมาณมาสนับสนุนการจัดงานประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทในตำบลตะปอน ได้เชิญดารานักแสดงที่มีชื่อเสียงมาร่วมกิจกรรมสาธิตและจัดประกวดอาหารถิ่นด้วย กล่าวได้ว่า ในบริบทการท่องเที่ยว อาหารพื้นบ้านซึ่งเดิมเป็นเพียงสิ่งธรรมดาในชีวิตประจำวันได้กลายเป็นของที่มีมูลค่าในสายตานักท่องเที่ยว และได้ถูกทำให้มีความหมายในฐานะของดีเพราะมีภูมิปัญญาชุมชนฝังตัวอยู่

พิธีสวดผีหมู่ เป็นพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับ ตามความเชื่อที่ว่าในวันสงกรานต์วิญญูณบรรพบุรุษจะกลับมาเยี่ยมเยือนลูกหลานและรับส่วนบุญส่วนกุศลที่ลูกหลานอุทิศให้ เหตุที่เรียกว่า ผีหมู่ เป็นเพราะในพิธีลูกหลานแต่ละบ้านจะนำโกฏิกระดุกบรรพบุรุษของตนมาทำบุญร่วมกันที่วัด หรือนำกระดาษที่เขียนชื่อบรรพบุรุษใส่ลงในกล่อง เป็นการทำบุญรวมหมู่ในคราวเดียว จึงเรียกว่า ผีหมู่ ในพิธีจะมีการโยนสายสิญจน์ล้อมโกฏิกระดุกเข้ากับแท่นพิธีสงฆ์เพื่อให้พระสงฆ์สวดบังสุกุลแก่คนตาย พิธีสวดผีหมู่ที่จัดขึ้นในช่วงสงกรานต์ของตำบลตะปอนทำขึ้น 3 แห่ง แต่เวลาจัดไม่ตรงกันเพราะยึดถือตามความสะดวกของชุมชน ได้แก่ วัดตะปอนน้อย จัดขึ้นในเวลา 16.00 น.ของวันที่ 15 เมษายน ซึ่งเป็นวันจัดงานสงกรานต์วันสุดท้ายของวัดตะปอนน้อย วัดตะปอนใหญ่ จัดขึ้นในเวลา 10.00 น.ของวันที่ 16 เมษายน ก่อนพิธีสงฆ์และรดน้ำขอพรผู้สูงอายุ และที่เจดีย์ทรายใหญ่ประจำตำบลตะปอน จัดขึ้นในเวลา 20.00 น. ของวันที่ 29 เมษายน พิธีสวดผีหมู่ของทุกที่จะมีองค์ประกอบและขั้นตอนคล้ายคลึงกัน คือ เมื่อได้เวลาที่พระสงฆ์มาถึงบริเวณพิธีแล้ว ผู้นำชุมชนหรือตัวแทนหมู่บ้านจะจุดธูปเทียนบูชาพระ ชาวบ้านนำโกฏิกระดุกมาตั้งไว้รวมกัน โยงสายสิญจน์เชื่อมระหว่างโต๊ะหมู่บูชา พระสงฆ์ และโกฏิกระดุก จากนั้นพระสงฆ์สวดบังสุกุล

พิธีบำเพ็ญกุศลรอยพระพุทธบาทผ้าในตำบลตะปอน การอัญเชิญรอยพระพุทธบาทผ้าไปบำเพ็ญกุศลที่หมู่บ้านต่าง ๆ ในวันสงกรานต์เป็นประเพณีที่ทำสืบทอดมาโดยตลอดไม่เคยหยุดไปเหมือนประเพณีการเล่นชกเย่อกเวียนพระบาท อันแสดงให้เห็นสายใยความศรัทธาและความสำคัญของรอยพระพุทธบาทผ้าที่มีต่อชุมชนตะปอน การอัญเชิญรอยพระพุทธบาทผ้าไปสู่หมู่บ้านต่าง ๆ ถือเป็นงานเฉพาะและเป็นพิธีกรรมภายในหมู่บ้านโดยตรง จึงไม่ปรากฏในตารางกิจกรรมของประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าที่นักท่องเที่ยวสามารถตรวจดูได้ สะท้อนให้เห็นการเลือกและจัดวางกิจกรรมของผู้จัดงานที่สร้างสรรค์ ดัดแปลงงานบางอย่างเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วม และเก็บงานบางอย่างไว้เป็นพิธีกรรมในชุมชนที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์ ไม่ต้องปรุงแต่งเพื่อดึงดูดให้คนนอกมาร่วมงาน

ประเพณีอัญเชิญรอยพระพุทธบาทผ้าไปบำเพ็ญกุศลตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลตะปอนที่จัดขึ้นในปี พ.ศ.2562 เป็นการปฏิบัติตามธรรมเนียมเดิมที่คนเก่าแก่เคยทำมา โดยจะมีการอัญเชิญรอยพระพุทธบาทผ้าไปทำบุญทั่วทุกศาลาในตำบลตะปอนก่อนเข้าเดือนพฤษภาคม จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่ วรพล เขตภิบาล ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 ตำบลตะปอน อธิบายว่า ประเพณีอัญเชิญรอยพระพุทธบาทผ้าออกมาทำบุญตามหมู่บ้านจะใช้เวลาประมาณ 2 สัปดาห์ เนื่องจากแต่ละหมู่บ้านมีสถานที่ที่ต้องเชิญผ้าพระบาทไปทำบุญอย่างตำหมู่บ้านละ 2-3 แห่ง ดังนั้น กว่าจะทำบุญครบทั้ง 6 หมู่บ้าน จึงใช้เวลาประมาณ 15 วัน ศาลาที่ใช้ทำบุญหมู่บ้านมีลักษณะเป็นอาคารที่ต่อเติมขึ้นภายหลังเพราะได้รับงบประมาณมาพัฒนา สำหรับใช้เป็นที่ประชุม ทำกิจกรรมสาธารณะ แต่เดิมมักเป็นทำน้ำเก่า หรือเคยเป็นที่ทำบุญกลางทุ่ง จึงนิยมมาทำบุญที่ศาลาเพราะถือตามธรรมเนียมเดิมว่าหากบรรพบุรุษเคยทำบุญที่ใดแล้ว ก็จะทำบุญบริเวณนั้นต่อเพราะถือว่าเป็นที่ที่เคยใช้งาน นอกจากทำบุญที่ศาลาหมู่บ้านเป็นหลักแล้ว จะมีการอัญเชิญเวียนพระบาทไปบำเพ็ญกุศลที่ทางแยก กลางซอย หรือสถานที่สำคัญของหมู่บ้านด้วย สุดแต่ว่าที่ใดเคยเป็นที่ที่คนส่วนมากใช้งาน ก็จะทำบุญบริเวณนั้นเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ทั้งนี้ การทำบุญในศาลาใหญ่ที่รองรับคนได้มากมักจะมีพิธีสมโภชรอยพระพุทธบาทผ้า คือสวดมนต์เย็นที่ศาลาก่อนคืนหนึ่งและทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ส่วนการทำบุญที่ศาลาเล็ก กลางซอย หรือทางแยก จะทำพิธีช่วงเช้าเพียงอย่างเดียว (วรพล เขตภิบาล, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564)

ในการอัญเชิญรอยพระพุทธบาทผ้ามาบำเพ็ญกุศลตามหมู่บ้านจะเริ่มจากชุมชนบริเวณวัดตะปอนน้อยส่งตัวแทนผู้ชาย 3-4 คน ไปอัญเชิญเวียนพระบาทมายังศาลา ซึ่งจะมีเจ้าภาพเตรียมโต๊ะหมู่บูชา แท่นตั้งผ้าพระบาท และอาสนสงฆ์ไว้ก่อนแล้ว เมื่อลากเวียนพระบาทมาถึงตัวแทนจะอัญเชิญผ้าพระบาทลงจากเวียนเข้าไปประดิษฐานภายในศาลา จากนั้น ประมาณ 16.30 น. เมื่อพระสงฆ์มาถึงประจำพิธีแล้วจะมีพิธีสวดมนต์เย็น เพื่อสมโภชผ้าพระบาท สวดสมโภชเจดีย์ทราย สวดสะเดาะเคราะห์ อุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณคนเก่าแก่ในชุมชนที่ตายไปแล้วและผีไม่มี

ญาติต่าง ๆ ในพิธีนี้จะมีชาวบ้านทั้งในหมู่บ้านนั้นและต่างหมู่บ้านมาร่วมงานจำนวนมาก เพราะเชื่อว่าการได้ร่วมพิธีสมโภชผ้าพระบาทเป็นสิริมงคลอย่างยิ่ง จะทำให้ได้บุญ สุขภาพแข็งแรง และยังเป็นการสะเดาะเคราะห์ต่อชะตาชีวิตด้วย หลังจากเสร็จพิธีแล้ว ผ้าพระบาทจะค้างคืนที่ศาลา 1 คืน จากนั้นรุ่งเช้า จะนิมนต์พระสงฆ์มาถวายภัตตาหาร ถวายเจตีย์ทราย เสร็จแล้ว ชาวบ้านจะแบ่งข้าวปลาอาหารใส่กระทงหรือทางหมากลากไปทิ้งที่ทางสามแพร่งเพื่อให้ผีไม่มีญาติกิน ในช่วงเช้าวันนี้ระหว่างที่รอเลี้ยงเพลพระ จะมีพิธีแห่ผ้าพระบาทเวียนรอบเจตีย์ทราย เรียกว่า ทรายน้ำไหล โดยตัวแทนผู้ชายจะช่วยกันหามผ้าพระบาทขึ้นป่า เดินเวียนรอบเจตีย์ทราย 3 รอบ จากนั้นชาวบ้านจะนำดอกไม้ธูปเทียนจุดบูชาเจตีย์ทราย แล้วนำน้ำอบมาประพรมเจตีย์

หลังจากถวายภัตตาหารเพลแล้ว ชาวบ้านจะร่วมกันอัญเชิญผ้าพระบาทขึ้นเกวียนเพื่อออกเดินทางสู่ศาลาต่อไป ทั้งนี้ ก่อนที่ตัวแทนจากศาลาอื่นจะลากเกวียนพระบาทออกไปนั้น จะมีการชักเย่อเกวียนพระบาทก่อน โดยแบ่งผู้เล่นออกเป็นฝ่ายชายหญิงหรือฝ่ายหมู่บ้าน แล้วชักเย่อกัน การเล่นชักเย่อในพิธีนี้ มีลักษณะเป็นการเล่นประลองกำลัง ตามความเชื่อว่ายิ่งได้ร่วมชักเย่อบ่อยครั้ง ก็จะได้บุญมาก ดังนั้น จึงเป็นการลงเล่นเพื่อหวังบุญมากกว่าที่จะมุ่งเอาแพ้ชนะจริงจัง หลังจากเสร็จสิ้นการชักเย่อแล้ว ตัวแทนศาลาหรือหมู่บ้านต่อไปก็จะเคลื่อนเกวียนผ้าพระบาทออกเดินทางเพื่อนำไปบำเพ็ญกุศลที่ศาลาประจำหมู่บ้านตนเช่นเดียวกันกับหมู่บ้านอื่น ๆ และจะมีพิธีเช่นนี้จนกว่าจะครบถ้วนทุกศาลา

การแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทผ้าของเยาวชนและผู้สูงอายุ เป้าหมายสำคัญที่องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนเข้ามาดำเนินการจัดประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทคือการผลักดันให้องค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทของตำบลตะปอนถูกส่งต่อสู่คนรุ่นต่อไป เพื่อจะได้ทำหน้าที่เป็นผู้สืบทอดประเพณีท้องถิ่นไว้ให้นานที่สุด ดังนั้น นอกจากส่งเสริมประเพณีสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้า และแห่เกวียนพระบาทแล้ว จึงนำการเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทซึ่งเดิมเป็นการเล่นเชิงพิธีกรรม หวังบุญ และมีความเชื่อเรื่องสุขภาพมาประยุกต์เป็นการแข่งขัน โดยมีของรางวัลเป็นสิ่งล่อใจให้เยาวชนคนรุ่นใหม่มาร่วมงาน เพื่อเพิ่มจำนวนเยาวชนที่สามารถเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทให้มากยิ่งขึ้นทุกปีด้วย จากการสัมภาษณ์นางสาวขวัญใจ สุขสำราญ (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า การแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทเป็นการประยุกต์ประเพณีเดิมมาทำในรูปแบบการแข่งขัน เพื่อให้มีกิจกรรมที่สนุกสนาน และยังเป็นการทำตามบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลที่ต้องจัดให้มีบริการด้านสุขภาพการกีฬาเพื่อสุขภาพที่ดีของคนในชุมชนด้วย ในการจัดงาน ได้นำการแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทมาจัดรวมกับพิธีทำบุญศาลาท่าน้ำเก่าหลังสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน ที่จัดขึ้นในวันที่ 21 เมษายน

เป็นประจำทุกปี ทำให้ที่ผ่านมามีเพียงการทำบุญศาลาเปลี่ยนแปลงไปเป็นงานที่มีบรรยากาศครึกครื้นขึ้นจากการแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทและมหรสพกลางคืน

การแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทที่จัดขึ้น ณ สนามกีฬา หน้าสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน ในปี พ.ศ.2562 มีกิจกรรม 2 วัน จัดแข่งขันเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เปิดให้คนนอกเข้ามาแข่งขัน ในวันที่ 21 เมษายน 2562 ส่วนมากเป็นทีมจากอำเภอต่าง ๆ และทีมของส่วนราชการอำเภอขลุงส่งมาร่วมกิจกรรม และส่วนที่เปิดให้เด็กเยาวชนและผู้สูงอายุในตำบลตะปอนมาแข่งขัน ในวันที่ 22 เมษายน 2562 กิจกรรมวันแรก จะมีการจับสลากแบ่งสายทีมที่ส่งชื่อเข้าแข่งขันในเวลา 15.00 น. จากนั้นมีพิธีเปิดโดยนายกองค์การบริหารส่วนตำบล และจัดแข่งขันจนรู้ผลทีมผู้ชนะที่แบ่งเป็นฝ่ายทีมหญิงและทีมชาย ในการสมัครผู้เข้าร่วมจะต้องจัดทีมมาทีมละ 10-12 คน โดยไม่จำกัดอายุ มีกติกากำหนดให้ผู้ลงแข่งสามารถเปลี่ยนตัวสำรองได้ทีมละ 2 คน แข่งขันเป็นเวลาครึ่งละ 15 นาที และต้องชนะ 2 ใน 3 เกมหรือชนะ 1 เสมอ 1 การตัดสินจะดูจากล้อเกวียนหากทีมใดสามารถพาเกวียนพระบาทเข้ามาในเขตของตนเองได้ภายในเวลา 15 นาที ถือเป็นผู้ชนะ และหากภายใน 15 นาที ล้อเกวียนยังอยู่บนเส้นเริ่มต้น ไม่เข้าเขตใดเลย ถือว่าเสมอในเกมนั้น ผู้ชนะจะได้รางวัลชนะเลิศ เป็นเงิน 4,000 บาท รองชนะเลิศอันดับ 1 ได้เงินรางวัล 3,000 บาท รองชนะเลิศอันดับ 2 ได้เงินรางวัล 2,000 บาท และรางวัลชมเชย จำนวน 1,000 บาท สำหรับกิจกรรมวันที่ 2 หลังจากทำบุญถวายภัตตาหารพระสงฆ์ที่หน้าสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน ในเวลา 07.00 น. เรียบร้อยแล้ว จะอัญเชิญเกวียนพระบาทมาประดิษฐานให้เด็ก ๆ และผู้สูงอายุรวมทีมมาเล่นกัน ซึ่งในกิจกรรมนี้ เด็ก ๆ จะได้สังเกตเห็นวิธีการเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทของผู้สูงอายุซึ่งมีเทคนิคการเล่นและมีประสบการณ์มานาน ทำให้เกิดการถ่ายทอดเรียนรู้จดจำไปเล่นได้ต่อไป ขณะเดียวกันก็ได้เสริมสร้างความสามัคคีระหว่างคนในชุมชน โดยเฉพาะส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเยาวชนด้วย

กิจกรรมประกวดก่อเจดีย์ทรายรอบเจดีย์ใหญ่ประจำตำบลตะปอน เจดีย์ใหญ่ประจำตำบลตะปอนมีลักษณะเป็นกองทรายสีขาว สูงประมาณ 2 เมตร ตั้งอยู่ริมถนนสายขลุง-พลี้ว ซอย 2 ในเขตบ้านป่าคั่น หมู่ที่ 4 ตำบลตะปอน อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ภายในเขตเจดีย์ทรายกองใหญ่มีศาลเจ้าพ่อเจดีย์ทรายตั้งอยู่ เชื่อว่าเป็นเทพารักษ์ที่ปกป้องรักษาชุมชนบริเวณนี้ ชาวบ้านนิยมมาบนบานขอพร และจะนำพวงมาลัยดาวเรืองไปบูชาที่ยอดเจดีย์ หรือนำละครชาตรีลิเก หรือหนังกลางแปลงมาแก้บนเมื่อสมปรารถนา (ขวัญใจ สุขสำราญ, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564)

เจดีย์ทรายใหญ่ประจำตำบลตะปอนถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ มีอายุเก่าแก่กว่าร้อยปี จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามและสัมภาษณ์คนในชุมชนพบว่า

มีตำนานเล่าถึงประวัติของเจดีย์ทรายกองนี้ไว้หลายสำนวน สำนวนหนึ่งซึ่งเล่าโดยนายเนย สีตารธรรม ผู้สูงอายุในตำบลตะปอน และได้ใช้นำเสนอบนป้ายประวัติความเป็นมาของกองพระเจดีย์ทรายใหญ่ จัดทำโดยองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน บันทึกว่า เจดีย์ทรายกองนี้น่าจะเป็นหลักฐานของการที่ ตำบลตะปอนเคยเป็นพื้นที่ที่น้ำทะเลท่วมถึงมาก่อน น้ำทะเลได้ซัดเอาทรายขึ้นมาพูนไว้ ณ ที่แห่งนี้ มีเรื่องต่อมาอีกทอดหนึ่งว่าในสมัยที่พื้นที่ส่วนนี้ยังเป็นหาดติดทะเลอยู่ นานมาแล้วมีพระเจ้าแผ่นดิน เมืองหนึ่งเสด็จมาประพาสชมหาดทรายชายทะเลบริเวณนี้พร้อมเหล่าสนมกำนัล เมื่อสาวสี่สาวใช้ได้ เห็นทรายละเอียดขาวสะอาดจึงชวนกันก่อเจดีย์ทรายขึ้นทั้งกองใหญ่และกองเล็ก แล้วตกแต่งอย่างสวยงามเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา กลายเป็นเจดีย์ทรายประจำตำบลสืบมาถึงทุกวันนี้ บางสำนวนเล่าว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินเป็นผู้ก่อเจดีย์ทรายขึ้นเพื่ออธิษฐานขอให้ทำศึกชนะพม่า ขณะที่อีกสำนวน เล่าว่า เดิมที่ตรงนี้เป็นลานประหารนักโทษ ต่อมาจึงก่อเจดีย์ทรายเป็นหลักไว้ เพื่อให้วิญญูณนักโทษ ที่ตายเป็นอารักษ์คุ้มครองชุมชน นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์พระครูปลัดตรงชัยโชติธโรโป (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) เล่าว่า ตามที่ได้รับฟังมาจากหลวงพ่อวัดวันยาวบน เดิมพื้นที่บริเวณที่เจดีย์ทราย กองใหญ่ตั้งอยู่เป็นสมบัติในตระกูลท่านพ่อจั้น อดีตเจ้าอาวาสวัดตะปอนน้อย (พ.ศ.2429) ซึ่งเป็นบุตร ของขุนชำนาญศิริเขตกับคุณหญิงแฉ้ว ปีหนึ่งญาติพี่น้องของท่านต่างต้องการได้ที่ดินนี้จนถึงกับ ทะเลาะกัน ท่านจึงเอาไม้ตะเคียนมาปักแล้วเอาทรายโกยขึ้นเป็นเจดีย์ ถวายที่ตรงนี้เป็นธรรณีสงฆ์ เพื่อไม่ให้ต้องมีใครได้ที่ดินนี้ไป แต่เดิมกองทรายไม่ได้ใหญ่โตมากนัก แต่ต่อมามีชาวบ้านชนทรายมากอง เพื่อบูชาในช่วงวันสงกรานต์ เจดีย์จึงพูนใหญ่ขึ้นดังที่เห็นในปัจจุบัน

ในบริบทการจัดงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชกเยื่อเกวียน พระบาท เจดีย์ทรายกองใหญ่เป็นสถานที่สุดท้ายของตารางงาน ก่อนที่รอยพระพุทธรูปผ้าจะ กลับคืนสู่วัดตะปอนน้อย ถือเป็นการสิ้นสุดประเพณีทำบุญสงกรานต์ของตำบลตะปอนในรอบปี ในปี พ.ศ.2562 พิธีสมโภชเจดีย์ทรายกองใหญ่จัดขึ้นในวันที่ 29 เมษายน 2562 กิจกรรมในงานเริ่มจากการ นิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ที่ศาลาบ้านหนองเสม็ดและเจดีย์ทรายกองใหญ่ประจำตำบล ในเวลา 17.00 น. เป็นการเสริมสิริมงคลและปิดเป่าสิ่งไม่ดีออกไปจากชุมชน จากนั้นที่เจดีย์ทรายกองใหญ่จะ มีการประกวดก่อเจดีย์ทราย เป็นกุศโลบายให้ชาวบ้านร่วมกันบริจาคเงินซื้อทรายขาวมาเติมเจดีย์ให้ พูน การก่อเจดีย์ทรายที่เจดีย์ทรายกองใหญ่นิยมก่อเป็นรูปทรงกรวย ตกแต่งด้วยดอกไม้ และเมื่อสร้าง เสร็จแล้วในเวลาที่จะสงฆ์สวดสมโภชน์เจดีย์ทรายก็จะร่วมกันจุดธูปเทียนอธิษฐานขอให้มีความสุข ความเจริญ ในวันรุ่งขึ้น บริเวณเจดีย์ทรายกองใหญ่จะมีพิธีตักบาตรถวายภัตตาหารพระสงฆ์ในเวลา 07.00 น. หลังจากประกาศผลรางวัลผู้ชนะประกวดก่อเจดีย์ทราย และสร่งน้ำพระแล้ว จะจัดให้มีการ เล่นชกเยื่อเกวียนพระบาทเป็นการปิดท้าย ถือว่าเมื่อเสร็จสิ้นการเล่นชกเยื่อนี้แล้วก็ป็นอันสิ้นสุด การเดินทางของผ้าพระบาท ก่อนที่ผู้นำชุมชนและตัวแทนชาวบ้านจะลากเกวียนพระบาทจากเจดีย์ ทรายกองใหญ่เข้าสู่วัดตะปอนน้อยและ “ส่งพระ” กลับขึ้นประดิษฐานบนศาลาการเปรียญตามเดิม

ฉ.การรจัดประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเยอเกวียนพระบาท

การส่งเสริมงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเยอเกวียนพระบาทขึ้นเป็นการท่องเที่ยวทำให้ชุมชนตะปอนเริ่มมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนนอก และมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนจึงมุ่งหวังที่จะพัฒนาประเพณีนี้ให้เป็นการท่องเที่ยวที่ต่อเนื่อง ด้วยการนำเสนอประเพณีที่เป็นจุดเด่นของชุมชนให้มากขึ้น เพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ สนใจและนางบประมาณมาร่วมสนับสนุนกิจกรรม นอกจากนี้ ยังมุ่งหวังที่จะต่อยอดให้เกิดการท่องเที่ยวแบบอื่นเพื่อให้มีรายได้ตลอดปี เช่น เกิดการท่องเที่ยววิถีชุมชนบนถนนสายวัฒนธรรมที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดสร้าง โดยเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวเข้ามากราบสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในชุมชนและเที่ยวชมโบราณสถานที่มีอายุเก่าแก่หลายร้อยปี ซึ่งได้ใช้เป็นสถานที่จัดงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าและชักเยอเกวียนพระบาทในช่วงสงกรานต์ การท่องเที่ยวตลาดโบราณเพื่อซื้ออาหารท้องถิ่นของตำบลตะปอน หรือเกิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเที่ยวชมสวนผลไม้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่เกิดขึ้นระหว่างปี พ.ศ.2563-2564 ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนและวัด ต้องยกเลิกการจัดงานตามคำสั่งของผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี โดยจะมีเพียงการเปิดโบสถ์ให้นักท่องเที่ยวเข้าไปกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอพรในวันสงกรานต์ หรือกราบสักการะรอยพระพุทธรบาทผ้าที่ประดิษฐานบนศาลาการเปรียญวัดตะปอนน้อยเท่านั้น จากการสัมภาษณ์ พระครูปลัดธงชัยโชติธโรโป (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า สาเหตุที่งดจัดงานก็เพื่อป้องกันความเสี่ยงจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสเนื่องจากชาวบ้านยังได้รับวัคซีนไม่ทั่วถึง ดังนั้น แม้ว่าจะมีผู้นำชาวบ้านมาขออัญเชิญผ้าพระบาทไปแห่ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่ชาวบ้านเหมือนเมื่อครั้งอดีตที่ได้เคยอัญเชิญผ้าพระบาทออกแห่เพื่อขับไล่โรคระบาดสำเร็จมาแล้ว ก็ได้ยั้งไว้เพราะเกรงว่าจะผิดกฎหมายจากการละเมิดข้อห้ามเรื่องการรวมกลุ่มจัดกิจกรรม

3.2.2.3 ประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นในจังหวัดสระแก้ว

ได้แก่ ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรัง

3.2.2.3.1 ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรัง เจ้าพ่อพระปรัง หรือ เจ้าพ่อด่าน

เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เก่าแก่ที่เป็นที่เคารพนับถือในชุมชนบริเวณแควพระปรัง อันเป็นแหล่งน้ำสำคัญในพื้นที่จังหวัดสระแก้วที่ในอดีตใช้เป็นด่านในเส้นทางเดินทัพไปทำศึกกับเขมร และเป็นที่พักขบวนเกวียนของเหล่านายฮ้อยระหว่างเดินทางข้ามไปค้าขายที่เมืองปราจีนบุรีและจันทบุรี ความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อพระปรังเป็นที่กล่าวขานในหมู่ชาวบ้านตลอดแควพระปรังในฐานะผีอารักษ์ที่ปกป้องรักษาชุมชน คุ้มครองการเดินทาง และอำนวยความอุดมสมบูรณ์ มีการสร้างศาลขึ้นกราบไหว้และบนบาน

ศาลกล่าว ทำพิธีเลี้ยงผี ตลอดจนประกอบพิธีสงฆ์เจ้าพ่อในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เชื่อว่า ความชุ่มเย็นจากการสงฆ์เจ้าพ่อในฤดูร้อนย่อมนำมาความสุข ความร่มเย็นมาสู่ชุมชน ปัจจุบัน ประเพณีสงฆ์เจ้าพ่อพระปรังเป็นงานที่ชาวสระแก้วมาเข้าร่วมจำนวนมาก โดยชาวบ้านจะรอสงฆ์เจ้าพ่อในเส้นทางที่ขบวนแห่เดินทางผ่าน และเล่นสาดน้ำกันจนถึงยามค่ำคืน ในประเพณีนี้จะมีนักท่องเที่ยวจากอำเภอต่าง ๆ ของสระแก้ว และจังหวัดใกล้เคียงเดินทางมาร่วมงานด้วย จึงเป็นประเพณีที่สร้างรายได้ทางเศรษฐกิจและถือเป็นงานเทศกาลเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลอีกแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกที่แสดงให้เห็นการประยุกต์ใช้คติชนท้องถิ่นมานำเสนอในบริบทการท่องเที่ยวและสังคมไทยร่วมสมัย

ก.เรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อพระปรังและความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อพระปรัง

ความเป็นมาของเจ้าพ่อพระปรังเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การเป็นเมืองด่านของสระแก้วและความสำคัญของแควพระปรังในฐานะแหล่งน้ำที่เป็นเส้นทางสัญจร ค้าขาย ล่องซุงส่งน้ำเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรม และเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำบางปะกง แควพระปรัง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แควใหญ่” คู่กับ “แควน้อย” คือ แควหนุมาน เป็นลำน้ำใหญ่ที่มีต้นน้ำมาจากที่สูงในแนวเทือกเขาพนมดงรัก มีความยาวประมาณ 131.5 กิโลเมตร แควพระปรังจะรับน้ำจากคลองพระสะทิงที่ไหลมาสมทบทางทิศใต้ จากนั้นส่งน้ำลงที่ราบลุ่มทางทิศตะวันตกไปบรรจบกับแควหนุมานที่บ้านปากน้ำเมืองกบินทร์บุรีอันเป็นพื้นที่สับของสายน้ำสำคัญก่อนไหลผ่านศรีมหาโพธิเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำบางปะกง (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2561)

ในสมัยที่ไทยยังทำสงครามกับเขมร แควพระปรังอันเป็นลำน้ำที่กั้นพรมแดนก่อนข้ามเข้าสู่รัฐประเทศเป็นที่ตั้งของด่าน เรียกชื่อตามลำน้ำว่า ด่านพระปรัง มีความสำคัญเคียงคู่กับบ้านด่านอื่น ๆ บนเส้นทางเดินทัพที่นำไปสู่เมืองเขมรแถบศรีโสภณ เสียมเรียบและพระตะบองอาทิ ด่านกบเจาะ ด่านหนุมาน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เอกสารโบราณหลายฉบับ เช่น จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1171-1173 สารตราเจ้าพระยาจักรีมาถึงพระยาโกษาธิบดีสังฆราชการเมืองปัตตองจ.ศ.1172 แผนที่เดินทัพสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับที่ 7 และ 8 ระบุตรงกันว่า ในอดีตด่านนี้เรียกว่า “ด่านพระตรง” เป็นด่านเก่าที่ตั้งอยู่ถัดมาจากด่านหนุมาน มีสถานะเป็นจุดพักทัพและสะสมเสบียงอาหารก่อนเดินทางข้ามลำน้ำพระปรังสู่ด่านพระจารึกต่อไป ด่านพระปรัง น่าจะหมดความสำคัญลงในสมัยรัชกาลที่ 3 ภายหลังจากมีการยกด่านขึ้นเป็นเมือง เช่น เมืองกบินทร์บุรี เมืองวัฒนานคร และเมืองอรัญประเทศ เพราะไม่ได้กล่าวถึงในเอกสารสมัยรัชกาลที่ 3 อีก อย่างไรก็ตามเส้นทางเดินทัพไปยังชายแดนไทย-เขมรในสมัยต่อมา ยังคงต้องผ่านแควพระปรังก่อนเดินทางไป

ถึงสระแก้ว และจะต้องหยุดพักบริเวณริมฝั่งพระปรังนี้ก่อนเพราะการเคลื่อนขบวนเกวียนข้ามแควพระปรังใช้เวลาและแรงงานมากเนื่องจากกระแสน้ำเชี่ยวแรง (ศานติ ภัคดีคำ, 2557: 163-165)

บริเวณแควพระปรังที่ตั้งอยู่แต่เดิมเป็นพื้นที่ป่าไม้เบญจพรรณและป่าเต็งรังแบบป่าดิบแล้ง อยู่ในเส้นรัศมีโดยรอบของอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ติดต่อกับผืนป่าทับลาน จึงเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำและอุดมสมบูรณ์มาก มีสัตว์ป่าออกมาหากินเรื่อยมาถึงชุมชนของชาวบ้าน ในอดีต แม้ราชการจะยกเลิกด่านพระปรังไปแล้ว แต่แควพระปรังยังคงเป็นเส้นทางผ่านไปมาของชาวบ้านและบรรดาพ่อค้าเกวียน และน่าจะด้วยเหตุที่ผืนป่ายังมีความอุดมสมบูรณ์ อันเป็นเหตุให้ผู้ที่ผ่านแควพระปรังมักเป็นไข้ป่าตาย จึงมีการสร้างศาลเทพารักษ์ขึ้นเพื่อบนบานขอความคุ้มครองให้เดินทางปลอดภัย ดังคำบอกเล่าของพ่อใหญ่บุญมา ด้านสำราญ ชาวบ้านแก้ง อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว ที่บันทึกไว้ในรายงานวิจัยเรื่อง **เจ้าพ่อพระปรัง อิทธิพลเหนือจิตใจชุมชน** กล่าวว่า พื้นที่บริเวณนี้ในอดีตเป็นป่าทึบมาก คนที่ตอนวัวควายผ่านไปมาพากันหวาดกลัวสิ่งสสาราสัตว์และไข้ป่า จึงต้องไหว้เจ้าพ่อขอให้ผ่านไปได้อย่างปลอดภัย (ปรัชญา ตูลาชม และคณะ, 2541: 28)

ศาลเจ้าพ่อพระปรังเป็นศาลที่สร้างต่อ ๆ กันมา จึงไม่สามารถบอกได้ว่าเริ่มสร้างขึ้นโดยใครและในสมัยใด นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้าพ่อพระปรังหลายศาลตั้งอยู่ตามแนวแควพระปรัง จึงไม่สามารถบอกได้ว่าศาลใดเก่าแก่ที่สุด ในบทความเรื่อง **ความเชื่อ รูปเคารพ และ บทบาทศาลเจ้าพ่อพระปรัง ชุมชนบ้านหนองผูกเต่า อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว** ซึ่งศึกษาการก่อตั้งและพัฒนาการของศาลเจ้าพ่อพระปรังที่สร้างในชุมชนหนองผูกเต่า บันทึกว่า จากการสอบถามชาวบ้านในชุมชนหนองผูกเต่าจดจำได้ว่า ศาลเจ้าพ่อพระปรังดั้งเดิมในคราวที่พบครั้งแรกเป็นเพียงศาลไม้เล็ก ๆ ตั้งอยู่บนพื้นดินใต้ต้นไม้ใหญ่ริมแม่น้ำแควพระปรัง ในพื้นที่หมู่ 9 ของชุมชนหนองผูกเต่า ตำบลบ้านแก้ง อำเภอสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี (โกมล จันทวงษ์, 2564: 74) ส่วนในรายงานเรื่อง **เจ้าพ่อพระปรัง อิทธิพลเหนือจิตใจชุมชน** ที่ได้บันทึกคำบอกเล่าของผู้ใหญ่ทอง เหมคม ชาวตำบลศาลาลำดวน อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว ซึ่งได้เคยเห็นศาลเก่า เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2480 เล่าว่า ในอดีตศาลเจ้าพ่อพระปรังตั้งอยู่ริมแควพระปรังฝั่งอำเภอกบินทร์บุรี ลักษณะเป็นศาลมุงสังกะสี สร้างด้วยไม้เนื้อแข็ง ยาวประมาณ 6 ศอก กว้างประมาณ 4 ศอก ด้านทิศใต้ของศาลมีสะพานเป็นท่าลงน้ำของฝูงวัวควายที่พวกนายฮ้อยตอนลงมาจากอีสานและเป็นจุดหยุดพักคนเดินทาง ต่อมาหลายปีได้มีพระเขมรมาสร้างศาลาใหญ่โต และหลวงบูรกรรมโกวิท สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดปราจีนบุรีได้มาสร้างต่ออีกเป็นทรงเรือนไทย และมีการสร้างต่อเติมศาลที่ชำรุดทรุดโทรมมาอีก 1-2 ครั้ง จากบรรดาพ่อค้ากองคารวานควายที่ได้บนบานขอความคุ้มครองจากเจ้าพ่อและชาวบ้านที่นับถือศรัทธา (ปรัชญา ตูลาชม และคณะ, 2541: 27) ข้อมูลดังกล่าวนี้ แม้จะสรุปไม่ได้ว่าศาลดั้งเดิมเป็นอย่างไร แต่ก็ทำให้เห็นว่าความเคารพศรัทธาที่มีต่อเจ้าพ่อพระปรังเป็นสิ่งที่สืบทอดมานาน

อย่างยิ่ง อันทำให้เกิดการซ่อมแซมและสร้างศาลต่อเติมขึ้นอีกหลายครั้ง เพื่อให้เป็นสถานที่สักการะกราบไหว้ของคนในชุมชน รวมถึงผู้ที่เคารพศรัทธา

เจ้าพ่อพระปรังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือกันว่ามีอิทธิฤทธิ์ในด้านการให้ความคุ้มครองความปลอดภัยในการเดินทาง และการดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา เช่น มีโชคลาภ หายจากอาการป่วยไข้ ได้เลื่อนตำแหน่ง ได้เข้ารับราชการ อย่างไรก็ตาม ความรับรู้เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ยังคงจำกัดอยู่ภายในชุมชนบริเวณแควพระปรัง จากการสัมภาษณ์ โกมล จันทวงษ์ ตั้งข้อสังเกตว่า จุดเริ่มต้นที่ทำให้ชื่อเสียงของเจ้าพ่อพระปรังแพร่กระจายออกไป มีคนมาสักการะนับถือเพิ่มมากขึ้น น่าจะเกิดจากการประสบความสำเร็จในการทำไร่ไถนา ภายหลังจากที่ชาวบ้านบนบานขอพรให้พืชผลอุดมสมบูรณ์และปรากฏว่าผลผลิตดีตามปรารถนาจึงนำเครื่องสังเวยมาแก้บน ในเวลาต่อมา เมื่อผู้ที่มาอธิษฐานขอพรได้สมความปรารถนามากขึ้นเรื่อย ๆ จึงทำให้ชื่อเสียงเจ้าพ่อพระปรังแผ่ขยายไปทั่วหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง (โกมล จันทวงษ์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565)

ในการศึกษาเรื่องพัฒนาการการก่อสร้างศาลเจ้าพ่อพระปรังในชุมชนบ้านหนองผูกเต่าของ โกมล จันทวงษ์ ซึ่งเป็นชาวหนองผูกเต่าแต่กำเนิด บันทึกว่า ศาลเจ้าพ่อพระปรังหลังเก่า ซึ่งนับว่าเป็นศาลหลังที่ 1 ที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้นและเป็นพื้นที่แรกที่มีประเพณีแห่มาสงฆ์น้ำเจ้าพ่อในเทศกาลสงกรานต์ ตั้งอยู่ที่ริมแควพระปรัง บริเวณหมู่ 8 บ้านหนองโดน อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี นับว่าศาลในปัจจุบัน ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดปราจีนบุรี อย่างไรก็ตาม แต่เดิมพื้นที่บริเวณนี้ถือเป็นชุมชนเดียวกันทั้งหมด ภายหลังจากก่อตั้งขึ้นเป็นจังหวัดสระแก้ว ฝั่งซ้ายของแควพระปรังจึงกลายเป็นของจังหวัดปราจีนบุรี และฝั่งขวาเป็นอำเภอมืองสระแก้ว ศาลนี้ในเวลาต่อมามีโครงการสร้างถนนสุวรรณศรตัดผ่าน จึงสามารถใช้ถนนเดินทางมาถึงศาลซึ่งตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของถนนได้โดยสะดวก อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ.2517 ถนนสุวรรณศรเปลี่ยนเส้นทางเดินทางใหม่ คณะผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านจึงตั้งศาลหลังที่ 2 ขึ้นใหม่ที่ริมถนนสุวรรณศรสายใหม่ บริเวณหลักกิโลเมตรที่ 226 เขตรอยต่อระหว่างจังหวัดปราจีนบุรี-สระแก้ว ในพื้นที่ของหมู่ที่ 8 ตำบลบ้านนา อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี เพื่อให้ศาลเป็นที่สะดุดตาของผู้ผ่านไปมาและจะได้เข้ามากราบไหว้ขอพร โดยรวมเข้ากับศาลเจ้าพ่อพระปรังที่นายสวาท มานพวงษ์ สร้างขึ้นไว้ก่อนแล้ว เมื่อปี พ.ศ.2511 เป็นศาลเดียวในการก่อสร้างศาลแห่งที่ 2 นี้ ได้เริ่มบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการบริหาร เพื่อให้เกิดความโปร่งใสในการนำเงินบริจาคมาบำรุงวัดหนองผูกเต่า พัฒนาศาล และพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย นายสมัย จันทวงษ์ นายเฉลิม ทาหอม นายสวาท มานพวงษ์ และนายบุญรัตน์ เชื้อแก้ว โดยครั้งนั้นได้มอบหมายให้นายบุญรัตน์ เชื้อแก้วเป็นประธานคณะกรรมการ เพื่อให้เกิดความสะดวกในการประสานงานติดต่อกับหน่วยราชการ เนื่องจากนายบุญรัตน์ เชื้อแก้วมีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ขณะที่

นายสมัย จันทวงษ์ ทำหน้าที่ควบคุมการดำเนินงานและเป็นฝ่ายการเงิน (โกมล จันทวงษ์, 2564: 82-83)

สำหรับศาลเจ้าพ่อพระปรองหลังปัจจุบัน เป็นศาลที่เริ่มสร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ.2528 โดยปรับปรุงขึ้นจากศาลหลังเดิมที่คับแคบ ในเวลานั้น คณะกรรมการศาลได้รวบรวมเงินซื้อที่ดินแปลงใกล้เคียงเพื่อขยายบริเวณศาลให้กว้างขวางขึ้น มีการเชิญปิยะเชียนโจวซือจากมูลนิธิสังฆพุทธธรรมแห่งประเทศไทย อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี มาประกอบพิธีเข้าทรงซึ่งสถานที่ก่อสร้างศาลหลังใหม่ จากนั้นประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์ และลงเสาเอกในปี 2535 และได้ทำพิธีเปิดศาลหลังใหม่และอัญเชิญเจ้าพ่อขึ้นประทับ ในวันที่ 16 เมษายน พ.ศ.2540 โดยมีนายเสนาะ เทียนทอง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้นเป็นประธานในพิธี¹⁴ การสร้างศาลหลังใหม่นี้ได้รับความอุปถัมภ์จากส่วนราชการ ห้างร้าน บริษัท มูลนิธิ ทำให้ได้เงินทุนกว่า 3 ล้านบาท มาก่อสร้างจนแล้วเสร็จด้วยดี (ปรีชญา ตูลาชม และคณะ, 2541) กล่าวได้ว่าตลอดระยะเวลากว่า 23 ปี นับจากที่ได้ก่อตั้งศาลแห่งที่ 2 ขึ้นที่ริมถนนสุวรรณศร ศาลเจ้าพ่อพระปรองมีพัฒนาการขึ้นตามลำดับ กลายเป็นศาลที่บุคคลภายนอกรู้จักและเข้ามากกราบไหว้ ขณะเดียวกันก็มีความสำคัญเพิ่มขึ้นจากการเข้าไปใกล้ชิดกับส่วนราชการ นักธุรกิจ พ่อค้าคหบดี และบุคคลสำคัญทางการเมือง

ปัจจุบัน ศาลเจ้าพ่อพระปรองที่ตั้งในแนวเขตแควพระปรองและชุมชนหนองผูกเต่ามีอยู่ทั้งสิ้น 3 ศาล ศาลแรกเป็นศาลดั้งเดิม ที่ตั้งอยู่ริมแควพระปรองใกล้ถนนสุวรรณศรสายเก่า ศาลนี้ได้มีการปรับปรุงใหม่เป็นศาลแบบก่ออิฐถือปูนเพื่อให้เกิดความคงทน ศาลที่ 2 คือ ศาลที่ตั้งอยู่ริมถนนสุวรรณศรสายใหม่ ในเขตรอยต่อจังหวัดปราจีนบุรีกับสระแก้ว เป็นศาลที่ผู้ใช้เส้นทางถนนสุวรรณศร หมายเลข 33 จากอำเภอกบินทร์บุรีไปสระแก้ว จะสังเกตเห็นได้ชัดเจน เป็นพื้นที่ให้คนทั่วไปเข้ามากกราบไหว้ขอพร แก่บน ตลอดจนเป็นสถานที่ประกอบพิธีบวงสรวงและปล่อยขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรองเนื่องในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล จังหวัดสระแก้ว ในวันที่ 19 เมษายน ของทุกปี และศาลหลังที่ 3 สร้างขึ้นภายในวัดหนองผูกเต่าเพื่อให้ชาวหนองผูกเต่าเข้ามากกราบไหว้ เป็นสัญลักษณ์ว่าเจ้าพ่อยังอยู่กับชุมชน และเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกความเป็นเจ้าของประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อพระปรองที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านหนองผูกเต่า มีความสำคัญในฐานะประเพณีที่เชื่อมโยง

¹⁴ ระหว่างการสร้างศาลในปี พ.ศ.2528-2540 คณะกรรมการศาลได้สร้างเหรียญที่ระลึกรูปเหมือนเจ้าพ่อพระปรองขึ้นเพื่อรวบรวมเงินบริจาคสำหรับการสร้างศาล รุ่นแรกสร้างเมื่อ พ.ศ.2528 สร้างขึ้นเพื่อแจกเป็นที่ระลึกแก่คณะศรัทธาที่บริจาคทุนทรัพย์สร้างพระอุโบสถวัดวิหารธรรม เนื่องในโอกาสผูกพัทธสีมา เหรียญรุ่นแรกปลุกเสกที่วัดวิหารธรรม ลักษณะเหรียญเป็นรูปนั่งประทับบนแท่นขนาด 1x1 นิ้ว รมดำทรงอาร์ม รุ่นที่สอง เรียกว่ารุ่นเปิดศาล สร้างเมื่อ พ.ศ.2540 ในโอกาสทำพิธีเปิดศาลหลังใหม่ จุดประสงค์สร้างเพื่อแจกเป็นที่ระลึกผู้มาร่วมงาน ลักษณะเหมือนกับเหรียญรุ่นแรก

ความสัมพันธ์ระหว่างคนหนองผูกเต่า วัดหนองผูกเต่า และเจ้าพ่อพระปรัง ก่อนที่ประเพณีนี้จะหลุดลอยจากชุมชนกลายเป็นงานระดับจังหวัดที่มีคนนอกเข้ามาร่วมงาน

ภาพที่ 58 ศาลเจ้าพ่อพระปรังหลังเก่าและศาลปัจจุบัน

ที่มา: <https://culture55020953.wordpress.com/ประเพณีสรองน้ำเจ้าพ่อพระปรัง>

เจ้าพ่อพระปรังเป็นบุคคลที่มีตัวตนจริงหรือไม่และมีชีวิตอยู่ในสมัยใดไม่มีหลักฐานยืนยันได้ชัดเจน ชาวบ้านต่างรู้เพียงว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือกันมาแต่รุ่นพ่อแม่ และตั้งแต่จำความได้ก็ให้เห็นศาลและทราบบอิทธิฤทธิ์ของเจ้าพ่อพระปรังอยู่ก่อนแล้ว จากการสัมภาษณ์ โกมล จันทวงษ์ (สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565) เล่าว่า เดิมศาลเจ้าพ่อพระปรังเป็นเพียงศาลเปล่า ไม่มีรูปเคารพอยู่ข้างใน การสร้างรูปเคารพเพิ่งจะมีขึ้นในปี พ.ศ.2517 ในคราวที่สร้างศาลแห่งใหม่ เพื่อให้มีสัญลักษณ์แทนองค์เจ้าพ่อเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนที่ผู้มาสักการะจะได้กราบไหว้บูชา

รูปเคารพเจ้าพ่อพระปรังที่ตั้งอยู่ในศาลหลังปัจจุบันและจะอัญเชิญออกแห่ในช่วงเทศกาลสงกรานต์เป็นรูปจำลองที่แกะจากไม้มะค่า รูปลักษณะเป็นชาย นั่งบนแท่น ขาขวาพับวางบนแท่น ส่วนขาซ้ายห้อยลง ในมือด้านขวาถือดาบวางบนหัวเข่า ปลายดาบเฉียงขึ้นด้านหน้า ส่วนมือซ้ายวางบนหน้าขา บนศีรษะโพกผ้าแดง ขมวดผ้าโพกด้านซ้าย นุ่งผ้าโจงกระเบน ไม่สวมเสื้อ รูปลักษณะดังกล่าวนี้ สัมพันธ์กับประวัติเจ้าพ่อพระปรังที่น่าจะเล่าขึ้นในภายหลังว่า เจ้าพ่อเป็นทหารโบราณหรือเป็นนายด่านที่รับผิดชอบดูแลด่านทางทิศตะวันออกถึงเขตแดนกัมพูชา เดิมชื่อว่า หลวงศิริเดชา (บางสำนวนระบุว่า หลวงเดชาศิริ) ได้เสียชีวิตที่บริเวณด่านพระปรังหลังจากยกทัพไปตีเมืองละแวก วิญญาณเจ้าพ่อมีความศักดิ์สิทธิ์มาก ได้คอยให้ความคุ้มครองแก่ผู้เดินทางในบริเวณนี้เรื่อยมา ต่อมาชาวบ้านได้สร้างศาลขึ้นบูชาเพื่อเป็นสถานที่บนบานให้เจ้าพ่อคุ้มครองระหว่างที่ต้องเดินทางผ่านแนวพระปรัง

ปัจจุบัน ภายในศาลเจ้าพ่อพระปรังได้ติดตั้งป้ายประวัติเจ้าพ่อบริเวณประตูทางเข้าศาลด้านในเพื่อให้ประชาชนที่เข้ามากกราบไหว้ได้รู้ประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อพระปรังด้วย

จากการสำรวจข้อมูลในเอกสารต่าง ๆ ผู้วิจัยพบว่า ประวัติสำนวนนี้มีความแพร่หลาย เพราะปรากฏในหนังสือ วารสาร เว็บไซต์ และแผ่นพับต่าง ๆ ที่ใช้ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวและวัฒนธรรม ประเพณีของจังหวัดสระแก้วและปราจีนบุรี โดยเฉพาะชาวประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงที่เนื้อหาของชาวตอนท้ายมักจะระบุความเป็นมาของเจ้าพ่อไว้ด้วยเสมอ ถือเป็นเรื่องเล่าสำนวนหลักที่ใช้อธิบายความเป็นมาของประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรง ตลอดจนมีบทบาทแฝงในแง่ของการแสดงออกถึงความสำคัญของจังหวัดสระแก้ว ในฐานะการเป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ใช้เป็นเส้นทางเดินทัพระหว่างการศึกษาไทยกับพม่า มีข้อความดังนี้

เจ้าพ่อพระปรงมีนามเดิมว่า หลวงเดชาศิริ อดีตเป็นนายด่านรักษาการณ์อยู่ชายแดนเขตนี้ เป็นผู้มีความกล้าหาญและเด็ดเดี่ยว เป็นที่เคารพของบุคคลทั่วไป มีสหายคู่ใจคือ นายเสือกกับนายสิงห์ ปัจจุบันเจ้าพ่อเสือกอยู่ที่แควหนุมานและเจ้าพ่อสิงห์อยู่ที่จังหวัดจันทบุรี เมื่อมีผู้มาอธิษฐานขอพรแล้วประสบความสำเร็จสมความปรารถนา จึงมีผู้คนให้ความเลื่อมใสศรัทธา ศาลเจ้าพ่อพระปรงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่ชุมชนลุ่มน้ำอย่างยาวนาน ตั้งอยู่ริมถนนสุวรรณศร ศาลเดิมตั้งอยู่บริเวณทิศเหนือของถนนสุวรรณศรสายเก่า ปัจจุบันยังมีหลักฐานอยู่ เมื่อปี พ.ศ.2497 หลวงบูรกรรมโกวิทได้ทำนุบำรุงศาลเก่าขึ้นมา ต่อมาความเจริญมากขึ้น มีการตัดถนนสุวรรณศรสายใหม่เมื่อ พ.ศ.2513 มีท่านผู้มีจิตศรัทธาจากจังหวัดจันทบุรี ซื้อที่ดินจำนวน 1 งาน เพื่อสร้างศาลทางทิศใต้ของถนนสุวรรณศร ชาวบ้านได้ช่วยกันพัฒนาและจัดงานประเพณีประจำปีเพื่อเป็นการสักการบูชา ได้เรียนเชิญท่านผู้มีจิตศรัทธาในองค์ท่านมาร่วมงานทุกปี

ภาพที่ 59 รูปเคารพเจ้าพ่อพระปรงในศาลเก่า ศาลริมถนนสุวรรณศร และศาลภายในวัดวิหารธรรม

ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อพระปรงเล่าสืบต่อกันมาอย่างหลากหลาย ส่วนมากเป็นเรื่องอิทธิฤทธิ์ที่เจ้าพ่อสามารถกำราบ ลงโทษ คนที่ลบลู่หรือไม่มาแก้บนได้ และในทาง

กลับกันก็สามารถบันดาลโชคลาภ ความสมหวังในสิ่งที่ปรารถนาให้กับคนที่มาพึ่งพา กราบไหว้ขอพร ในสมัยแรก ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อพระปรงมีลักษณะเป็นการนับถือผีปูดหรือผีประจำหมู่บ้านที่ให้ความคุ้มครองอาณาเขต มีศาลตั้งอยู่มุมใดมุมหนึ่งของหมู่บ้านเพื่อให้เป็นที่สถิตและประกอบพิธีเลี้ยงผีประจำปี ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อพระปรงเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่เป็นบุคคลที่มีอำนาจแก่กล้า ดังนั้นเมื่อสิ้นชีวิตลง ดวงวิญญาณจึงมีความศักดิ์สิทธิ์ สามารถให้ความคุ้มครอง ปกป้องรักษา ทั้งชีวิตและทรัพย์สินของผู้คนชุมชนได้ ความนับถือศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อเจ้าพ่อพระปรงนอกจากแสดงออกด้วยการกราบไหว้ บนบานขอพรแล้ว ในอดีตจะมีพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อประจำปีในช่วงเดือน 3 และเดือน 6 ด้วย ในพิธีชาวบ้านจะนำเครื่องเซ่นไหว้ ประกอบด้วย เหล้าขาว ไก่ต้ม ยาสูบ หมากพลู ขนมต้มขาวต้มแดง มาประกอบพิธีที่ศาลในช่วงเช้า จากนั้นขวัญข้าวเจ้าจะเป็นตัวแทนจตุรปูบอกล่าวเจ้าพ่อให้มารับเครื่องเซ่นไหว้ ขอพรให้ปกป้องรักษาคนในชุมชนให้ทำมาค้าขึ้น อยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีโรคภัยเบียดเบียนเสร็จแล้วเมื่อธูปหมดดอกก็จะบอกลาเครื่องเซ่น และนำอาหารมารับประทานร่วมกัน มีเรื่องเล่าว่าในอดีตก่อนถึงวันเลี้ยงเจ้าพ่อจะมีม้าทรงเจ้าพ่อที่เชื่อว่าเป็นเสือ ผ่านมาตามหมู่บ้านในเวลากลางคืนจะได้ยินเสียงหมาเห่าหอนเป็นทอดไปตลอดเส้นทาง ม้าทรงจะเหี้ยมบรอยเท้าขนาดด้วยแกงไว้ตามดินอ่อนหรือเห็นเป็นรอยขี้เถ้ารอยเดียวเพื่อเป็นสัญญาณบอกให้ชาวบ้านรู้ว่าใกล้ถึงเวลาเลี้ยงเจ้าพ่อประจำปี เมื่อชาวบ้านเห็นก็จะเตรียมเครื่องสังเวยไปบูชาเพราะรู้ว่าเจ้าพ่อมาเดือนแล้ว (ปรัชญา ตูลาชม และคณะ, 2541: 56)

นอกจากพิธีเลี้ยงผีประจำปี ชาวบ้านยังมีพิธีบอกล่าว และบนบานให้เจ้าพ่อช่วยเหลือในสิ่งที่ปรารถนาด้วย โดยการประกอบพิธีจะจตุรปู 9 ดอก อธิษฐานบอกล่าวเจ้าพ่อที่ศาล เมื่อสำเร็จก็จะนำเครื่องเซ่นไหว้ที่เชื่อว่าเจ้าพ่อชอบ เช่น เหล้าขาว หัวหมู ไก่ต้ม ข้าว ยาสูบ ผลไม้ของหวานต่าง ๆ รวมถึงสัตว์เป็น ๆ มาแก้บน เพราะเชื่อว่าเจ้าพ่อชอบเลี้ยงสัตว์ไว้เป็นบริวาร เรื่องที่บนบานกับเจ้าพ่อพระปรงจะเป็นเรื่องใดก็ได้ เช่น ขอโชคลาภ ขอให้หายจากอาการป่วย ขอเรื่องขายที่ดิน แต่ส่วนใหญ่นิยมบนบานเรื่องเลื่อนตำแหน่ง สอบเข้ารับราชการ ได้ยศสูงขึ้น เพราะเชื่อว่าเจ้าพ่อเป็นทหารจึงชอบช่วยเหลือให้ได้รับราชการเป็นพิเศษ นอกจากนี้ ชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อมีอิทธิฤทธิ์ด้านการปกป้องรักษา คุ้มครองการเดินทางให้แคล้วคลาดปลอดภัย เพราะตามประวัติเล่าว่าเจ้าพ่อเป็นนายด่าน ดังนั้น จึงนิยมขอพรให้เดินทางปลอดภัย เชื่อว่าใครที่ขับรถผ่านศาลแล้วไม่กราบไหว้หรือบิบนตรการวะ จะต้องประสบอุบัติเหตุเมื่อเดินทางต่อไป แต่หากกราบไหว้ขอพรแม้จะเกิดอุบัติเหตุก็จะบาดเจ็บเล็กน้อยหรือแคล้วคลาดอย่างไม่น่าเชื่อ (โกมล จันทวงษ์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565)

ข. การประกอบพิธีสงฆ์เจ้าพ่อพระปรังในอดีต

ประเพณีสงฆ์เจ้าพ่อพระปรังเป็นประเพณีที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมา จากความคิดของผู้นำชุมชนและชาวบ้านหนองผูกเต่าที่ต้องการทุนทรัพย์มาซื้อสังกะสีมุงหลังคาศาลาการเปรียญวัดวิหารธรรม (วัดหนองผูกเต่า) เมื่อราวปี พ.ศ.2507 จากการสัมภาษณ์พระครูสุนทรสารธรรม (หลวงปู่ณีเกิด ขันดีสาโร) (พระครูสุนทรสารธรรม, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565) และ โกมล จันทวงศ์ (สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565) เล่าว่า เดิมในช่วงวันสงกรานต์ ชาวบ้านหนองผูกเต่ามีประเพณีที่จะตั้งขบวนแห่ออกไปสงฆ์เจ้าพ่อพระปรังที่ศาลเก่าอยู่ก่อนแล้ว โดยหลังจากประกอบพิธีทำบุญตักบาตรอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษเสร็จในตอนเช้า ในช่วงสายก็จะตั้งขบวนแห่ออกจากวัดหนองผูกเต่าไปที่ศาลริมแควพระปรัง มีการตีเกราะเคาะไม้ร้องรำทำเพลงไประหว่างทาง เมื่อถึงศาลชาวบ้านก็จะนำข้าวปลาอาหารออกมาวางเช่นไหว้ จุดธูปเทียนบอกกล่าวเจ้าพ่อว่ามาเลี้ยงเนื่องในวันสงกรานต์ เสร็จแล้วนำน้ำอบประพรมที่ศาลเป็นสัญลักษณ์ว่าได้สงฆ์เจ้าพ่อแล้ว ขอให้คนในชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ทำมาหากินไม่ติดขัด ผันตตามฤดูกาล ได้ผลผลิตดี มีการร่วมกันรับประทานอาหารที่ศาล ร้องรำทำเพลง ราวเที่ยงก็พากันกลับ ต่อมาในปี พ.ศ.2507 ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างศาลาการเปรียญวัดหนองผูกเต่า แต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ที่จะซื้อสังกะสีมุงหลังคา จึงตกลงกันที่จะอัญเชิญเจ้าพ่อพระปรังมาประดิษฐานที่สี่แยกถนนสุวรรณศรสายเก่า เพื่อให้คนที่ผ่านไปมาได้เห็นและร่วมสงฆ์น้ำและทอดผ้าป่าสมทบซื้อสังกะสีมุงหลังคาศาลาการเปรียญ โดยอาศัยฤกษ์มงคลวันสงกรานต์อัญเชิญพระพุทธรูปจากวัดหนองผูกเต่าและเจ้าพ่อออกจากศาลมาให้ประชาชนได้กราบไหว้ขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคล ดังนั้น ในปี พ.ศ.2507 จึงถือว่าเป็นปีแรกที่เริ่มประเพณีสงฆ์เจ้าพ่ออย่างเป็นทางการ มีการตั้งปะรำพิธีขึ้นบริเวณสี่แยกถนนสุวรรณศรสายเก่า หลักกิโลเมตรที่ 227 หน้าบ้านนายสมัย จันทวงศ์ ในวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2507 จากนั้นนิมนต์พระจากวัดหนองผูกเต่ามาเจริญพระพุทธมนต์เย็นระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน พ.ศ.2507 ติดต่อกันเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน พิธีนี้ได้ปฏิบัติสืบเนื่องในปีต่อ ๆ มา จนกลายเป็นงานประเพณีประจำปีของชุมชน

ประเพณีสงฆ์เจ้าพ่อที่บริเวณสี่แยกถนนสุวรรณศรสายเก่าได้สืบทอดต่อมาจนกระทั่งในปี พ.ศ.2517 ภายหลังจากได้ตั้งศาลเจ้าพ่อพระปรังแห่งที่ 2 ริมถนนสุวรรณศรสายใหม่ขึ้นแล้ว จึงย้ายมาจัดประเพณีสักการะและสงฆ์เจ้าพ่อพระปรังที่ศาลแห่งที่ 2 แทนสถานที่เดิม โกมล จันทวงศ์ (สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565) ให้สัมภาษณ์ว่า เมื่อย้ายมาอยู่ศาลใหม่ ประเพณีสงฆ์เจ้าพ่อจัดขึ้นระหว่างวันที่ 15-19 เมษายน เพราะในวันที่ 13-17 เมษายน ยังมีงานสงกรานต์ที่วัดหนองผูกเต่าอยู่ การจัดงานในเวลานั้น จะเริ่มจากพิธีทำบุญรับสงกรานต์ที่วัดก่อน มีพิธีถวายภัตตาหาร ทำบุญผีหมู่ (บังสุกุลอัฐิ) ก่อเจดีย์ทราย และการละเล่นรื่นเริง ระหว่างวันที่ วันที่ 13-16 เมษายน จากนั้น ในวันที่ 17 เมษายน ซึ่งเป็นวันจัดงานวัดวันสุดท้าย จะมีพิธีสงฆ์เจ้าพ่อวัดหนอง

ผูกเต่า ในวันนี้ ชาวบ้านจะร่วมกันอัญเชิญเจ้าพ่อพระปรองจากศาลแห่งที่ 2 กลับมาสร่งน้ำที่วัดหนองผูกเต่า เพราะถือว่าเจ้าพ่อกับวัดเป็นสิ่งเดียวกัน มีการสร่งน้ำพระพุทธรูป เจ้าพ่อพระปรอง และพระสงฆ์ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวหนองผูกเต่าเคารพบูชา เชื่อว่าจะเกิดความเป็นมงคลในวันต้นปี สำหรับงานที่ศาลแห่งที่ 2 จะมีระยะเวลา 5 วัน ตั้งแต่วันที่ 15-19 เมษายน เพื่อให้ประชาชนทั่วไปมีเวลามากกราบไหว้ขอพรและนำมหรสพมาแสดงเป็นการแก้บน ในวันที่ 15 เมษายน ซึ่งเป็นวันแรก จะมีพิธีเชิญเจ้าพ่อลงประทับที่แท่นด้านล่างเพื่อให้ประชาชนได้ปิดทอง สร่งน้ำ จากนั้นในช่วงค่ำจะทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์เย็น และจัดให้มีการแสดงมหรสพถวายเจ้าพ่อตลอด 5 วัน 5 คืน การมหรสพที่จัดขึ้นนี้ ปรากฏว่ามีคนชื่นชมมาก มีชาวบ้านจากชุมชนต่าง ๆ พากันมาดูงานแก้บน ทั้งหมดล่า ลีเก หนึ่งกลางแปลง เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เจ้าพ่อพระปรองเป็นที่รู้จักมากขึ้น และเป็นจุดเริ่มต้นของงานประจำปีศาลเจ้าพ่อพระปรองที่สืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ค. การจัดงานประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรองในปัจจุบัน

ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรองออกไปสร่งน้ำบนถนนสุวรรณศรเป็นประเพณีที่เกิดขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2531-2532 จากเดิมที่เป็นการแห่เจ้าพ่อมาสร่งน้ำที่วัดหนองผูกเต่าในวันที่ 17 เมษายน โกลม จันทวงษ์ (สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565) กล่าวว่า พิธีแห่จัดในวันที่ 19 เมษายน โดยเหตุที่เจาะจงเลือกวันนี้ก็เพื่อให้ชุมชนและวัดต่าง ๆ จัดพิธีสงกรานต์ให้เสร็จสิ้นก่อน จึงจัดพิธีแห่เจ้าพ่อเป็นงานปิดท้าย แต่เดิมขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรองไม่ได้ยาวมากนัก มีเพียงขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรองและชาวบ้าน จะแห่ไปถึงตำบลศาลาลำดวนซึ่งเป็นชุมชนใกล้เคียงกับหนองผูกเต่าแล้วก็แห่กลับ ต่อมา เนื่องจากมีมูลนิธิการเจ้าต่าง ๆ มาร่วมขบวนด้วย เช่น ศาลเจ้าพ่อหน้าด่าน ศาลเจ้าศาลาลำดวน ศาลเจ้าบ้านแก้ง ขบวนแห่จึงยาวขึ้นและเริ่มขยายเส้นทางออกไปไกลขึ้น ตามเสียงเรียกร้องของผู้ศรัทธาที่ต้องการให้ขบวนแห่เจ้าพ่ออัญเชิญไปถึงหน้าบ้านตน จนกระทั่งปัจจุบัน ขบวนแห่มีระยะทางไกลถึง 30 กิโลเมตร ผ่านทั้งชุมชนรายทาง ย่านการค้า และศูนย์ราชการ ระหว่างทางจะมีชาวบ้านนำขันน้ำลอยดอกไม้มารอสร่งเจ้าพ่อพระปรองที่หน้าบ้านหรือร้านค้าตามทางที่ขบวนแห่ผ่านไป เป็นการแสดงการต้อนรับและได้ขอพรเจ้าพ่อให้ปกปักรักษาคุ้มครอง การที่ขบวนแห่ขยายออกไปไกลมากขึ้น ยังทำให้งานแห่เจ้าพ่อพระปรองเข้าไปเกี่ยวข้องกับส่วนราชการมากขึ้นด้วย เนื่องจากขบวนที่แห่ไปตามถนนทำให้เกิดความเสียหายจากการถูกรถชน จึงต้องมีการจัดประชุมหารือการจัดงานกับภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อขอความคุ้มครองด้านความปลอดภัย

ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรองในปัจจุบัน จัดขึ้นในวันที่ 19 เมษายน ดำเนินงานโดยคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อพระปรอง ซึ่งมีนายสัมฤทธิ์ เชื้อแก้ว เป็นประธานกรรมการศาล มีลักษณะเป็นงานสืบสานประเพณีแห่เดิมและประยุกต์เป็นการท่องเที่ยว โดยใช้ชื่อประเพณีวันไหลมาเรียกรวมกับประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรอง เพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวให้คนนอกมาร่วม

สรองน้ำเจ้าพ่อพระปรองและเล่นสาดน้ำวันไหลบนพื้นที่ถนนสุวรรณศร มีการตั้งจุดเล่นน้ำ การนำรถบรรทุกน้ำออกมาตระเวนเล่นน้ำบนถนน การตั้งเครื่องเสียงริมถนนสุวรรณศร การจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยว กลายเป็นประเพณีที่มีทั้งส่วนแสดงวัฒนธรรมท้องถิ่น คือ การสรองน้ำเจ้าพ่อพระปรอง และส่วนที่เป็นการท่องเที่ยว คือ การเล่นน้ำวันไหล

ตามแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยมีแผนเก็บข้อมูลประเพณีแห่งเจ้าพ่อพระปรอง ในปี พ.ศ.2563 อย่างไรก็ตาม จากสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้ไม่สามารถเก็บข้อมูลในพื้นที่จัดงานได้ตามแผนที่วางไว้ และผู้วิจัยได้ปรับวิธีการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์แทน ดังนั้น ข้อมูลที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นข้อมูลที่เรียบเรียงจากการสัมภาษณ์ผู้จัดงานและผู้เกี่ยวข้อง โดยเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ นายโกมล จันทวงศ์ อดีตกรรมการศาลเจ้าพ่อพระปรอง และรองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดสระแก้ว และพระครูสุนทรสารธรรม เจ้าอาวาสวัดวิหารธรรมณ วัดวิหารธรรม จังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2565 และข้อมูลสัมภาษณ์ นางสาวนลินรัตน์ ด่านลาเคน นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการพิเศษ และนางสาวภัทราวรรณ เฉยเจริญ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ ณ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสระแก้ว ศาลากลางจังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2564 ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับภาพถ่าย คลิปวิดีโอ และเอกสารที่แสดงรายละเอียดกิจกรรมที่จัดขึ้นในปีก่อนเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ได้รายละเอียดของประเพณีที่จัดขึ้นในวันที่ 19 เมษายน 2561 และวันที่ 19 เมษายน 2562 ดังนี้

พิธีบวงสรวงและแห่เจ้าพ่อพระปรอง เป็นพิธีที่ปรับมาจากพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อประจำปี เพื่อแสดงความเคารพและขอความคุ้มครองจากเจ้าพ่อให้ช่วยปกป้องรักษาคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข พิธีที่จัดขึ้นในปี พ.ศ.2561 มีขั้นตอนเริ่มจากเตรียมปะรำพิธีบวงสรวง ณ บริเวณลานด้านหน้าศาลเจ้าพ่อพระปรอง เครื่องบวงสรวงประกอบด้วยบายศรี หัวหมู ไก่ต้ม อาหารคาวหวาน ผลไม้ เหล้า หมากพลู จากนั้น เวลาประมาณ 06.00 น. คณะพราหมณ์กลุ่มลูกศิษย์ท้าวศรีสุวรรณโณ จากชุมชนบ้านศาลาลำดวน จะเริ่มพิธีอัญเชิญเจ้าพ่อพระปรองมารับเครื่องเช่นไหว้ มีการกล่าวคำบวงสรวงและกล่าวอัญเชิญเจ้าพ่อออกจากศาลเพื่อไปให้พรประชาชนชาวสระแก้วที่รอสรองน้ำเพื่อความเป็นสิริมงคล ในปี พ.ศ.2561 ผู้เป็นประธานในพิธีบวงสรวงคือนายพรพจน์ เพ็ญพาส ผู้ว่าราชการจังหวัดสระแก้ว จะจุดธูปเทียนต่อหน้าแท่นประทับเจ้าพ่อพระปรองเพื่อเชิญรูปหล่อของเจ้าพ่อขึ้นแท่นประทับบนรถขบวนแห่หลังจากพิธีบวงสรวงเสร็จสิ้นแล้ว จากนั้นจะมีการสรองน้ำและถวายพวงมาลัยคล้องดาบเจ้าพ่อเพื่อแสดงการปล่อยขบวน จากการสังเกตภาพถ่ายที่สื่อมวลชนบันทึกไว้ ผู้วิจัยได้เห็นผู้ร่วมงานประกอบด้วยผู้บริหารส่วนราชการ ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน และการสร้างสรรค์ขบวนแห่ที่มีผู้แต่งกายในชุดทหารโบราณมาทำหน้าที่ดูแลขบวนแห่ อันแสดงให้เห็นการนำ

เรื่องเล่าประวัติเจ้าพ่อพระปรังที่เชื่อว่าเป็นนายด่านมาเป็นองค์ประกอบของขบวน นอกจากนี้ ยังเห็นการตกแต่งรถขบวนแห่ด้วยรูปปั้นเสือที่เชื่อว่าเป็นม้าทรงเจ้าพ่อด้วย นับได้ว่า ในบริบทที่ขบวนแห่เป็นจุดสนใจของประเพณีและเป็นส่วนที่จะถูกเผยแพร่ภาพประชาสัมพันธ์ออกไป เรื่องเล่าทางคติชนได้เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับผู้จัดงานใช้อ้างอิงและสร้างสรรค์ขบวนแห่ทำให้ขบวนแห่มีความสวยงาม สะดุดตาและมีความหมายที่น่าสนใจ

หลังจากบรรดาข้าราชการและประชาชนที่มาร่วมพิธีบวงสรวงที่ศาลตั้งแต่ช่วงเช้าได้สร่งน้ำเจ้าพ่อเรียบร้อยแล้ว พิธีปล่อยขบวนแห่จะเริ่มใน เวลา 09.00 น. โดยเส้นทางที่ขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังจะผ่านไปในปี พ.ศ.2561 จะเริ่มจากที่ตั้งศาลในเขตตำบลบ้านนา อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ออกไปตามถนนสุวรรณศร ผ่านตำบลบ้านแก้ง ตำบลศาลาลำดวน เลี้ยวเข้าตลาดตระกุลสุข ถนนเทศบาล 19 ผ่านสนามกีฬาเทศบาลเมืองสระแก้ว จากนั้นกลับเข้าสู่ถนนสุวรรณศรถึงตัวเมืองสระแก้ว ผ่านเข้าตลาดสระแก้ว องค์การบริหารส่วนจังหวัดสระแก้ว (หลังเก่า) โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชสระแก้ว มุ่งหน้าไปยังศาลากลางจังหวัดสระแก้ว เพื่อให้เจ้าหน้าที่และบุคลากรในศูนย์ราชการจังหวัดสระแก้วสักการะบูชาและสร่งน้ำเพื่อเป็นสิริมงคล ในเวลา 14.00 น. จากนั้นขบวนจะเข้าสู่ตลาดท่าเกษมเป็นจุดสุดท้ายก่อนจะย้อนกลับตามเส้นทางเดิมและถึงศาลในเวลาประมาณ 19.00 น. ขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังเป็นขบวนแห่ที่มีความยาวมาก เนื่องจากมีรถแห่พระพุทธรูป รถของมูลนิธิ สมาคม และรถของผู้ศรัทธามาร่วมด้วยกว่า 100 คัน จึงมีความยาวถึง 2 กิโลเมตร และสร้างให้เกิดภาพขบวนแห่ที่ยิ่งใหญ่ตลอดจนแสดงออกถึงความศรัทธาของชาวสระแก้วที่มีต่อเจ้าพ่อพระปรัง

ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรังเป็นประเพณีที่ส่วนราชการจังหวัดสระแก้วให้ความสำคัญเห็นได้จากการเดินทางไปเป็นประธานในพิธีบวงสรวงและปล่อยขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังของผู้ว่าราชการจังหวัดสระแก้วที่ศาลเจ้าพ่อพระปรัง การอัญเชิญรถขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังเข้ามาในศาลากลางจังหวัด และประกอบพิธีสร่งน้ำเจ้าพ่อที่ศาลากลางจังหวัดสระแก้ว นางสาวนลินรัตน์ ด่านลาเคน กล่าวไว้ว่า ในสมัยที่สระแก้วยังไม่ได้แยกออกมาจากจังหวัดปราจีนบุรี พิธีบวงสรวงที่ศาลยังไม่มีพิธีอัญเชิญผู้ว่าราชการไปร่วมงาน ในพิธีมีเพียงการบวงสรวงในช่วงเช้า เป็นพิธีสงฆ์ เสร็จแล้วอัญเชิญรูปหล่อเจ้าพ่อองค์จริงและองค์จำลองขึ้นรถแห่ไปตามชุมชน ในอดีตขบวนแห่ยาวมากเนื่องจากมีรถมูลนิธิต่าง ๆ มาเข้าร่วม ระหว่างทางจะมีคนเฒ่าคนแก่ออกมารอสร่งน้ำ เป็นการต้อนรับเจ้าพ่อที่ออกมาเยี่ยมเยียน เชื่อว่าเมื่อเจ้าพ่อผ่านหน้าบ้านจะเป็นสิริมงคล และจะมีการเล่นน้ำกันเองบ้างแต่ไม่รุนแรง เป็นการเล่นเพื่อคลายร้อน เพราะเน้นสร่งน้ำเจ้าพ่อเป็นหลัก ต่อมาหลังจากตั้งสระแก้วขึ้นเป็นจังหวัดแล้ว จึงเริ่มมีการเชิญผู้ว่าราชการไปเป็นประธาน สันนิษฐานว่า น่าจะเกิดจากความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อ จึงเกิดเป็นธรรมเนียมว่าเมื่อผู้ว่าราชการคนใดย้ายมาทำงานที่สระแก้วจะต้องไปไหว้ศาลหลักเมือง และศาลเจ้าพ่อพระปรัง เป็นการบอกกล่าว แสดงความคารวะ

และเป็นประธานในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อประจำปี ในฐานะพ่อเมืองที่เป็นตัวแทนชาวสระแก้วบอกกล่าวเชิญเจ้าพ่อออกไปสร่งน้ำเพื่อความเป็นสิริมงคล สำหรับพิธีสร่งน้ำที่ศาลากลางจังหวัด จัดขึ้นเพื่อแสดงการต้อนรับเจ้าพ่อ โดยจะมีการตั้งโต๊ะบูชาที่มุขด้านหน้าอาคารศาลากลางจังหวัดสระแก้ว เมื่อขบวนเจ้าพ่อมาถึงในเวลาประมาณ 15.00 น. ผู้ว่าราชการจังหวัดพร้อมผู้บริหาร ข้าราชการ จะร่วมกันสร่งน้ำเจ้าพ่อและถวายดอกไม้เป็นการสักการะที่เจ้าพ่อเดินทางมาที่ศาลากลาง (นลินรัตน์ ด่านลาเคน, **สัมภาษณ์**, 24 ธันวาคม 2564)

ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรังที่จัดขึ้นในปัจจุบันมีคณะกรรมการศาลเจ้าเป็นผู้ดูแลหลัก ขณะที่ส่วนราชการจังหวัดสระแก้วจะมีหน้าที่เพียงให้ความร่วมมือประสานผู้ว่าราชการให้ไปเป็นประธานเปิดงานเท่านั้น โดยมุ่งหวังที่จะร่วมสืบทอดวัฒนธรรมภายในจังหวัดให้คงอยู่สืบไป และส่งเสริมให้เกิดประเพณีสงกรานต์ที่ดี มีวัฒนธรรมดีงามเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ไม่สามารถดำเนินงานเกี่ยวกับประเพณีโดยตรงได้ เนื่องจากที่ตั้งศาลอยู่ในเขตจังหวัดปราจีนบุรี ถือว่าพื้นที่จัดงานอยู่ในปราจีนบุรี ตามระเบียบส่วนราชการในจังหวัดสระแก้วและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น จึงไม่สามารถจัดสรรงบประมาณไปสนับสนุนได้เพราะอยู่นอกเขตการปกครอง (นลินรัตน์ ด่านลาเคน, **สัมภาษณ์**, 24 ธันวาคม 2564) อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ว่าราชการจังหวัดสระแก้วยังคงเดินทางไปร่วมสักการะเจ้าพ่อพระปรังและเป็นประธานในพิธีเปิดก็ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเจ้าพ่อพระปรัง ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำจังหวัดสระแก้ว และทำให้เห็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ที่ต้องการยืนยันว่าประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรังเป็นของจังหวัดสระแก้ว แม้ว่าจะมีข้อจำกัดจากระเบียบราชการอันทำให้ไม่สามารถจัดสรรงบประมาณมาบริหารจัดการได้ และก่อให้เกิดปัญหาในการควบคุมดูแลงานทั้งปัญหาการจราจร อุบัติเหตุ และความรุนแรงจากการเล่นน้ำ

ขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังในปัจจุบัน เป็นงานที่ถูกเรียกรวมกับวันไหลสระแก้ว ซึ่งเพิ่งจะเริ่มมีขึ้นเมื่อราว 10 ปีที่ผ่านมา เพื่อให้เกิดการเล่นน้ำเป็นการท่องเที่ยวและสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน โดยตีความวันจัดงานที่อยู่หลังสงกรานต์และมีการสร่งน้ำเจ้าพ่อพระปรังว่าเป็นวันไหล จากการสัมภาษณ์ นางสาวนลินรัตน์ ด่านลาเคน กล่าวว่า ขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังในปัจจุบันแตกต่างจากอดีตมาก เพราะกลายเป็นการเล่นสาดน้ำเพื่อความสนุกสนานของวัยรุ่นมากกว่าที่จะเป็นประเพณีสร่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อโดยตรง โดยจะมีการปิดถนนเล่นน้ำ เล่นแป้ง เปิดเพลง ดรัมสูรา ทำให้มีปัญหาทะเลาะวิวาท อุบัติเหตุ และการจราจรเป็นอัมพาต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเล่นน้ำบริเวณหน้าโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราช ทำให้ผู้ป่วยอาการหนักเข้ารับการรักษาไม่ทัน (**สัมภาษณ์**, 24 ธันวาคม 2564) ที่ผ่านมา จังหวัดจึงพยายามดูแลให้เป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นด้วยการกำหนดให้มีเขตโซนนิ่งการเล่นน้ำ จัดพื้นที่สนับสนุนกิจกรรมการแสดงดนตรีที่สนามกีฬาเทศบาลจังหวัดสระแก้ว ปรับเปลี่ยนเวลาการแห่ให้เร็วขึ้น ควบคุมไม่ให้มีการนำรถบรรทุกน้ำเข้ามาในเขตตัวเมืองสระแก้ว และห้ามไม่ให้มีการเล่นน้ำร่วมกับขบวนแห่ (ภัทรารวรรณ เฉยเจริญ, **สัมภาษณ์**,

24 ธันวาคม 2564) โดยในปี พ.ศ.2562 จังหวัดขอความร่วมมือจากคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อพระปรองให้เริ่มพิธีการเร็วขึ้นและให้ขบวนแห่ใช้เวลาสั้นลงโดยกลับถึงศาลภายในเวลา 12.00 น. นอกจากนี้ ยังปรับเปลี่ยนเส้นทางขบวนแห่ใหม่ จากเดิมที่เคยวกเข้าตลาดและชุมชนให้มุ่งเข้าสู่ตลาดสระแก้ว ศาลากลาง และตลาดท่าเกษม และใช้ถนนหมายเลข 359 เป็นเส้นทางกลับเพื่อให้ถึงศาลทันกำหนดเวลา ในปี พ.ศ.2562 กิจกรรมในงานจึงมีพิธีบวงสรวง พิธีเปิดโดยนายณัฐชัย นำพูลสุขสันต์ รองผู้ว่าราชการจังหวัดสระแก้ว ในเวลา 07.30 น. มีการปล่อยขบวนแห่แยกออกไปเป็น 2 ขบวน คือ ขบวนองค์จริง วิ่งผ่านเมือง เข้าสู่ศาลากลาง และตลาดท่าเกษม ในเวลา 10.00 น. และขบวนองค์จำลองวิ่งเข้าตลาดสระแก้ว เพื่อให้ประชาชนได้สรงน้ำตามประเพณี แล้วกลับมาสมทบกันที่ศาลเจ้าพ่อพระปรองในเวลาเที่ยงตรง การบริหารจัดการดังกล่าวนี้เป็นการสืบทอดประเพณีให้คงอยู่ เพื่อให้ประชาชนเกิดความสบายใจที่ได้สรงน้ำเจ้าพ่อตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมา และทำให้ปัญหาการจราจรและอุบัติเหตุลดลง แตกต่างจากปีก่อนหน้าที่ขบวนแห่เคลื่อนช้ามากเนื่องจากติดคนที่ออกมาเล่นน้ำ กว่าจะกลับถึงศาลเป็นเวลา 21.00 น. ซึ่งการแห่ที่ยาวนานเช่นนี้ไม่เพียงต้องใช้กำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจมาดูแลจำนวนมาก แต่ยังเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดอุบัติเหตุในกลุ่มคนที่เดินทางกลับจากการมาเล่นน้ำ และส่งผลเสียต่อภาพลักษณ์ของจังหวัดสระแก้วรวมถึงประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรองด้วย

ภาพที่ 60 ขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรอง ปีพ.ศ.2562

ที่มา: <http://najaneupdate.com/?p=83969>

ง.การงดจัดประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรอง

ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรองเป็นงานที่จัดต่อเนื่องมาโดยตลอดตามความเชื่อว่าการสรงน้ำเจ้าพ่อพระปรองจะเป็นสิริมงคล แคล้วคลาดปลอดภัย อย่างไรก็ตาม ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2564 เกิดสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้คณะกรรมการศาลเจ้าพ่อพระปรองต้องปฏิบัติตามข้อสั่งการของนายกรัฐมนตรี เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสจากการรวมตัวของคนจำนวนมาก โดยประกาศงดจัดงานประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรอง เมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2563 และได้เปิดให้ประชาชนมาสรงน้ำที่ศาลเจ้าพ่อแทน ระหว่างวันที่ 13-19 เมษายน

2563 เช่นเดียวกับในปี พ.ศ.2564 ที่ยังคงจัดงาน โดยคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อพระปรังได้เปิดให้ประชาชนที่ต้องการสงฆ์น้ำขอพรเจ้าพ่อเข้ามาสงฆ์น้ำในศาลาได้ ระหว่างวันที่ 14-19 เมษายน 2564 โดยจะมีการตรวจวัดอุณหภูมิ และเตรียมเจลแอลกอฮอล์ไว้บริการ

โดยสรุป ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการเก็บข้อมูลภาคสนามจากประเพณีพิธีกรรมที่มีการนำคติชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาประยุกต์เพื่อส่งเสริมการจัดงานเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล จากการศึกษาพบว่า ประเพณีพิธีกรรมที่จัดขึ้นในบริบทการท่องเที่ยวสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มหลัก คือ 1) กลุ่มประเพณีที่จัดขึ้นโดยนำเสนอสงกรานต์ควบคู่กับประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น มีลักษณะบูรณาการประเพณีสงกรานต์มาจัดรวมกันกับประเพณีพิธีกรรมเฉพาะของท้องถิ่นเพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการ และยังช่วยให้เกิดการหมุนเวียนรายได้ทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นจากการขยายวันจัดงานให้นานขึ้น และ 2) กลุ่มประเพณีที่จัดขึ้นโดยเน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น มีลักษณะเป็นงานที่เลือกนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมในท้องถิ่นที่แตกต่างจากที่อื่น เพื่อให้น่าสนใจและเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว ประเพณีพิธีกรรมในขอบเขตการศึกษาจำนวน 12 ประเพณี ในพื้นที่ 4 จังหวัด คือ ชลบุรีและเมืองพัทยา ระยอง จันทบุรี และสระแก้ว มีหน่วยงานรัฐเป็นผู้ดำเนินการ เพื่อปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเพื่อขานรับนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่จะทำให้เกิดการนำเสนออัตลักษณ์ชุมชนผ่านประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อ และเกิดรายได้จากการมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน เมื่อนำข้อมูลที่เก็บได้จากภาคสนามในวันที่มีการประกอบพิธีกรรมมาเปรียบเทียบกับข้อมูลการจัดงานในอดีตซึ่งเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของประเพณีทั้งในแง่วันเวลาที่จัดงาน การใช้ชื่อเรียก รูปสัญลักษณ์ของวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม การตีความความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดเน้นของประเพณีที่เปลี่ยนจากการให้ความสำคัญกับพิธีกรรมและความศักดิ์สิทธิ์มาเป็นงานที่มีลักษณะเป็นพิธีการ เน้นสีสัน ความสวยงาม ความบันเทิง และความอลังการ

เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นท่ามกลางการแข่งขันนำเสนองานสงกรานต์เชิงวัฒนธรรมของภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อขายนักท่องเที่ยว โดยนำเสนอเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเล่นสาดน้ำและชมวัฒนธรรมท้องถิ่นหลังสงกรานต์ในเมืองท่องเที่ยวชายทะเลภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีตั้งอยู่ใกล้กรุงเทพมหานครเพื่อรองรับพื้นที่ท่องเที่ยว ในบทต่อไป ผู้วิจัยจะกล่าวถึงวิธีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อแสดงให้เห็นว่าประเพณีพิธีกรรมที่จัดให้นักท่องเที่ยวชมดังที่ได้รายงานข้อมูลภาคสนามในบทนี้ เกิดขึ้นจากวิธีคิดแบบใด มีวิธีการจัดการอย่างไร ซึ่งจะนำไปสู่การวิเคราะห์พลวัตและบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย รวมถึงอภิปรายลักษณะคติชนสร้างสรรค์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

บทที่ 4

วิธีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

การรวบรวมข้อมูลภาคสนามในบทที่ผ่านมาแสดงให้เห็นวิธีคิดในการปรับใช้คติชนในอดีตมาจัดเป็นเทศกาลท่องเที่ยวในช่วงวันสงกรานต์ มีผู้จัดงานเป็นหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาสืบทอดประเพณีในชุมชน และได้นำรูปแบบการจัดกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวในกระแสความนิยมสมัยใหม่ เช่น การแสดงแสง สี เสียง การสร้างขบวนแห่ การประกวดแข่งขัน มาประยุกต์เข้ากับประเพณีพิธีกรรมเดิมเพื่อให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวของคนนอก ทำให้งานประเพณีที่จัดขึ้นในปัจจุบันมีลักษณะของการผสมผสานระหว่างคติชนหลายประเภท และการผสมผสานระหว่างประเพณีพิธีกรรมเดิมกับกิจกรรมรูปแบบใหม่ ๆ ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงจะกล่าวถึงการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เพื่อนำเสนอวิธีคิดในการจัดงานของหน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนวิเคราะห์บริบทและปัจจัยที่เอื้อให้เกิดปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่การอธิบายพลวัตและบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยในบทต่อไป

4.1 วิธีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกของไทย

ตามคำนิยามของคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาปรัชญา คำว่า “วิธีคิด” หมายถึง “หลักการ หรือเหตุผลในทางวัฒนธรรมที่ให้คุณค่าและความหมายต่ออุดมการณ์ของการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคม” ประกอบด้วย 3 ระบบใหญ่ ๆ ที่สัมพันธ์กัน คือ (1) ระบบคุณค่าทางศีลธรรมและจิตวิญญาณ (2) ระบบภูมิปัญญาสำหรับการจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคมของคน และความสัมพันธระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม และ (3) ระบบอุดมการณ์อำนาจที่แสดงศักดิ์ศรีและสิทธิของความเป็นมนุษย์ (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2540: 12)

สุริยา สมุทคุปต์ กล่าวว่า วิธีคิด มี 2 ประการ **ประการแรก** วิธีคิด คือ วิธีการให้เหตุผลหรือวิธีทางตรรกะซึ่งเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการคิดของมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์ต่างสมัยย่อมมีวิธีคิดต่างกัน เช่น วิธีคิดของมนุษย์ในสังคมดั้งเดิมถูกกำหนดด้วยความเชื่อทางไสยศาสตร์ ศาสนา และประสบการณ์ชีวิต ในขณะที่มนุษย์สมัยใหม่ มีวิธีคิดที่เน้นใช้เหตุผลและค้นคว้าหาเหตุผลทางวิทยาศาสตร์เป็นสำคัญ **ประการหลัง** วิธีคิด คือ ผลรวมของประสบการณ์ของชีวิตมนุษย์ มีความหมายใกล้เคียงกับความรู้ ภูมิปัญญา โลกทัศน์ ชีวทัศน์ หรือ อุดมการณ์ เป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ ดังนั้น ผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่ในยุคสมัยหนึ่ง และสภาพแวดล้อมแห่งหนึ่งย่อมมีวิธีคิดเป็น

ของตนเอง เช่น คนไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ย่อมมีวิธีคิดต่างจากคนไทยยุคโลกาภิวัตน์ เป็นต้น (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2540: 15)

สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ ได้พยายามวิเคราะห์วิธีคิดของคนไทย จากการวิจัย 2 เล่ม คือ **“ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิผีและวิกฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย”** เมื่อปี 2539 (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2539) และ **“วิธีคิดของคนไทย พิธีกรรม “ช่วงผีพอน” ของ “ลาวข้าวจ้าว” จังหวัดนครราชสีมา”** ในปี 2540 และชี้ให้เห็นว่า นับแต่รับวัฒนธรรมตะวันตกมาจนปัจจุบัน สามารถจัดยุคของวิธีคิดในเชิงประวัติศาสตร์ของคนไทยที่ใช้เพื่อแก้ปัญหาของแต่ละสมัยได้หลายระดับ เช่น *วิธีคิดสมัยราชาธิปไตย* วิธีคิดนี้เป็นแบบคนพื้นเมืองในโลกตะวันตก คนไทยสมัยก่อนมีวิธีคิดแบบไตรภูมิ คือ เชื่อในอำนาจบุญบาปมี กรรมเก่า เป็นต้น ต่อมานับแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2394-พ.ศ.2453) ซึ่งให้ความสนใจเรื่อง ความทันสมัย ความมีอารยธรรม และความศิวิไลซ์ แบบตะวันตก ทำให้คนไทยเปลี่ยนวิธีคิดจากแบบดั้งเดิมมาเป็นแบบสมัยใหม่ ใช้ปัญญาและเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์มาอธิบายข้อเท็จจริง ไม่อิงอภินิหาร ความเชื่อโชคลาง และความอัศจรรย์ลึกลับ ทำให้ความคิดและความเชื่อที่ตรวจสอบความจริงตามแบบวิทยาศาสตร์ไม่ได้ถูกกล่าวหาว่างมงาย ผลจากวิธีคิดแบบสมัยใหม่นี้ ทำให้ประเทศไทยเปิดรับวิทยาการจากโลกตะวันตก มาพัฒนาประเทศให้เป็นแบบสังคมตะวันตกนับแต่นั้นมา ส่วน *วิธีคิดแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน* ได้รับความสนใจในช่วง พ.ศ. 2520 กลุ่มนักปราชญ์ไทยรุ่นใหม่ อาทิ นายแพทย์ประเวศ วะสี ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ดร.เสรี พงศ์พิศ หันมาหาทางแก้ปัญหาสังคมไทยด้วยการหวนกลับไปพิจารณาภูมิปัญญาดั้งเดิม ด้วยความเชื่อว่า ในวิธีคิดของคนไทยมีสิ่งที่เรียกว่าภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมชุมชนเป็นรากฐานที่สำคัญ เพราะสิ่งนี้คือพลังและศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนและพร้อมที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา หรือแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม ผลการวิเคราะห์จากงานวิจัยเรื่อง **“วิธีคิดของคนไทย พิธีกรรม “ช่วงผีพอน” ของ “ลาวข้าวจ้าว” จังหวัดนครราชสีมา”** (2540) คณะผู้วิจัยได้สรุปว่า วิธีคิดที่ปรากฏในพิธีกรรมช่วงผีพอนของลาวข้าวจ้าวเป็นวิธีคิดแบบพึ่งพา มี 4 ลักษณะ ได้แก่ วิธีคิดแบบพึ่งพาเจ้านายที่เป็นผีหรืออำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ วิธีคิดที่เน้นสำนักทางประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของลาวข้าวจ้าว วิธีคิดแบบพึ่งพาเจ้านายที่เป็นข้าราชการไทยและนักการเมืองในท้องถิ่น และวิธีคิดแบบพึ่งพาเจ้านายที่เป็นนายทุนเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม

โดยสรุป วิธีคิด เป็นตรรกะทางกระบวนการคิดของมนุษย์ที่ใช้ในการให้เหตุผล เป็นผลรวมจากความเชื่อ วัฒนธรรม และประสบการณ์ต่าง ๆ ที่นำมาสู่การปฏิบัติและสืบทอดกันเป็นประเพณี วิธีคิดของมนุษย์จะเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตหรือแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ วิธีคิดจึงอาจมีได้หลากหลายขึ้นอยู่กับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อม และวิทยาการที่เปลี่ยนแปลงไป

ในวงวิชาการทางคติชนวิทยา งานวิจัยในยุคปัจจุบันได้หันมาให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ วิชิตในการนำคติชนที่สืบทอดกันมาในอดีตมาใช้ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย โดยมีจุดเริ่มต้นจากชุดโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. เรื่อง “คติชนสร้างสรรค์: พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย” เมื่อปี พ.ศ.2554 ซึ่ง ศิราพร ณ ถลาง (2562: 18) ผู้เสนอแนวคิด “คติชนสร้างสรรค์” เสนอว่า ปรากฏการณ์พลวัตของคติชนในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา เช่น การนำนิทานตำนานไปใช้เพื่อการท่องเที่ยว การประยุกต์ประเพณีหรือประติมากรรมประเพณีใหม่ ๆ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ หรือเพื่อกิจการเชิงพาณิชย์ เป็นปรากฏการณ์ที่ควรจะต้องได้รับการตอบคำถาม ด้วยคำอธิบายใหม่ถึงวิธิตของคนไทยในการนำข้อมูลคติชนไปปรับใช้ในปัจจุบัน ศิราพร ณ ถลาง ได้นำเสนอ **ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์** และสรุปบทสังเคราะห์งานวิจัยต่าง ๆ ที่ทดลองนำทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ไปประยุกต์ใช้ศึกษาคติชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ว่า วิธิตที่อยู่เบื้องหลังการสร้างสรรคประเพณีใหม่ ๆ ในสังคมไทยร่วมสมัย ได้แก่ การประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ ๆ การผสมผสานหลายพิธีเข้าด้วยกัน การรื้อฟื้นประเพณีเก่ามานำเสนอใหม่ การสร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อเดิม และการหิบบ่มประเพณี “ข้ามภาค” (ศิราพร ณ ถลาง, 2562: 138-142) ซึ่งในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า วิธิตในการประยุกต์ใช้คติชนเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ใหม่ในบริบทใหม่ ๆ ของคนไทยทุกวันนี้ คือ “วิธิตแบบอิงอดีต” อิงอาศัยรากวัฒนธรรมเดิมเพื่อสนองปัจจุบัน โดยผู้จัดงานมักย้อนกลับไปหาสิ่งที่เคยมีอยู่ในชุมชนมาแต่เดิม หรืออาจอยู่นอกชุมชน แต่ใช้วิธีเชื่อมโยงให้สัมพันธ์กันแล้วนำมาปรุงแต่งใหม่ด้วยวิธีการผสมผสาน หิบบ่ม ทำให้คติชนสร้างสรรค์มีลักษณะที่เข้ากับบริบทคนยุคปัจจุบัน งานวิจัยทางคติชนวิทยาที่สนใจวิเคราะห์วิธิตตามแนวทางของ ศิราพร ณ ถลาง มีหลายเรื่อง เช่น งานวิจัยเรื่อง **จามเทวีบูชา: การผลิตซ้ำตำนานและการสร้างพิธีบวงสรวงในสังคมไทยร่วมสมัย** (วิศรา อนันตโท, 2559) เสนอว่า ผู้จัดงานบวงสรวงพระนางจามเทวีในปัจจุบันมีวิธิตในการเลือกสำนวนหรือตอนต่าง ๆ ในตำนานพระนางจามเทวีที่มีความเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นมาอ้างอิง วิธิตในการสร้างพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวี ได้แก่ การผนวกพิธีบวงสรวงพระนางจามเทวีเข้ากับประเพณีเดิมที่มีอยู่แล้วในสังคม และการสร้างประเพณีใหม่ขึ้นโดยภาครัฐและชุมชน งานวิจัยเรื่อง “คติชนสร้างสรรค์” จากความเชื่อเรื่องครุหมอโนราที่ตำบลท่าแค จังหวัดพัทลุง (ณัฐวัตร อินทร์ภักดี, 2559) เสนอว่า วิธิตที่ปรากฏในโนราพิธีกรรม ได้แก่ การย้ำความเป็นของแท้ (authenticity) การสร้างพิธีกรรมใหม่บนฐานความเชื่อของพิธีกรรมเดิม การขยายความเชื่อเกี่ยวกับครุหมอโนราสู่คนทั่วไป และการขยายพิธีโนราโรงครูให้มีมิติของการเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม (cultural commodification) ส่วนโนราบันเทิงมีวิธิตเชิงคติชนสร้างสรรค์ คือ การสร้างเครือข่ายราชครูโนราให้เป็นคณะเทพศรัทธา การนำเสนอโนราผ่านสื่อสมัยใหม่และนำเสนอในรูปแบบการแสดงอื่น ๆ ทั้งยังมีการอิงการแสดงโนราแบบเดิมเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่อีกด้วย งานวิจัยเรื่อง **ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย** (กริธากร สังขกุล,

2559) เสนอว่าวิธีคิดในการสร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งให้เป็นการท่องเที่ยว ประกอบด้วยการสร้างประเพณีใหม่ซ้อนลงไปประเพณีเลิงพนมของชาวบ้าน มีวิธีคิดในการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวด้วยการนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดี รวมทั้งศิลปะบนตัวปราสาทมาสร้างเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ของงาน เช่น นำลวดลายภาพสลักบนตัวบัวแปดกลีบมาสร้างเป็นพิธีสักการบูชาบริเวณบันไดนาคราชตรงทางขึ้นปราสาท นำภาพจำหลักบนตัวปราสาทมาสร้างการแสดงประกอบแสงเสียง งานวิจัยเรื่อง **ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย: พลวัตของตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม** (อภิวัฒน์ สุธรรมดี, 2560) เสนอว่า วิธีคิดในการสร้างลัทธิพิธีบูชาพระพรหม ได้แก่ การเชื่อมต่อของสถานที่ซึ่งมีความหมายว่า “ที่อยู่แห่งพรหม” ให้มีภูมินามสมจริงโดยการสร้างศาลพระพรหมขึ้นเป็นหลักเมือง การเลือกสรรตำนานที่เกี่ยวข้องกับพระพรหม คือ ตำนานสงกรานต์มาสร้างสรรค์พิธีกรรม การผสมผสานพิธีกรรมใหม่กับพิธีกรรมดั้งเดิม

ปรากฏการณ์การนำประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นในชุมชนต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีลักษณะสอดคล้องกับปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์ที่ ศิราพร ณ ถลาง นำเสนอ ดังนั้น ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงนำทฤษฎีดังกล่าวมาเป็นแนวทางการวิเคราะห์ โดยมุ่งเน้นตอบคำถามในประเด็นวิธีคิดว่า การปรับใช้คติชนท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นเทศกาลสงกรานต์-วันไหลประกอบด้วยวิธีคิดใดบ้าง ทั้งนี้ คำว่าการประกอบสร้าง (construction) ที่ใช้ในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยหมายถึง วิธีคิดต่าง ๆ ที่ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดงานใช้เป็นแนวทางในการออกแบบประเพณีที่เป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวของคนนอก ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นด้วย โดยการประกอบสร้างที่นำมาใช้กับการศึกษาทางคติชนมุ่งมองที่กระบวนการคัดสรรคติชนประเภทต่าง ๆ มานำเสนอ จนเกิดเป็นความหมายใหม่ที่เปลี่ยนจากความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านและความอุดมสมบูรณ์ มาเป็นงานประจำปีที่แสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นและเชื่อมโยงตนเองกับกระแสการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลได้

จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในงานประเพณีต่าง ๆ ในหลายพื้นที่วิจัยในช่วง พ.ศ.2561-2562 การสัมภาษณ์ผู้จัดงานและศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยวิเคราะห์วิธีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลได้ว่า ประกอบด้วย 1) วิธีคิดในการสืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีอยู่เดิม 2) วิธีคิดในการรื้อฟื้น-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่สูญหายไปแล้วให้กลับคืนมาแล้วจัดในรูปแบบใหม่ และ 3) วิธีคิดในการผนวกพิธีกรรมในเดือน 5 มาจัดรวมกับงานสงกรานต์ และการผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นตารางการท่องเที่ยว ดังนี้

4.1.1 งานประเพณีที่เกิดจากวิถีคิดในการสืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีอยู่เดิม

การสืบทอด ประยุกต์ และสร้างสรรค์เป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่มักเกิดขึ้นสืบเนื่องเชื่อมโยงกันในประเพณีที่จัดเพื่อการท่องเที่ยวในสังคมปัจจุบัน ศิราพร ณ กลาง กล่าวถึงประเพณีประเภทสืบสานและสร้างสรรค์ที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันไว้ว่า ประเพณีสืบสานส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมในประเพณี 12 เดือน ที่สืบทอดมาในวิถีชีวิตไทยในภาคต่าง ๆ และยังปฏิบัติอยู่ในชุมชนชนบทในปัจจุบัน โดยเฉพาะที่เป็นประเพณีทางพุทธศาสนา เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีออกพรรษาและประเพณีหลังออกพรรษาต่าง ๆ ซึ่งการสืบสานต่อในปัจจุบันก็มีพลวัตที่พัฒนา ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทและวัตถุประสงค์ของการจัดงาน ส่วนประเภทประเพณีสร้างสรรค์ เป็นประเพณีพิธีกรรมที่มีการประยุกต์ ต่อยอด “ประดิษฐ์ใหม่” หรือ “สร้างสรรค์ใหม่” มีลักษณะเป็นการประยุกต์พิธีกรรมที่มีอยู่เดิม แล้วนำมาใช้ในบริบทใหม่ ๆ ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยวและสถานการณ์ทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน (ศิราพร ณ กลาง (บรรณาธิการ), 2558: 360-361)

ภายหลังจากที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ภาคสนามปี พ.ศ.2561-2562 ทำให้พบว่า ประเพณีพิธีกรรมที่นำเสนอในบริบทการท่องเที่ยวช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นประเพณีพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาภายในชุมชน แต่ภายหลังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานวัฒนธรรมระดับต่าง ๆ ได้เข้ามาสนับสนุนการจัดงาน โดยเฉพาะด้านงบประมาณ ทำให้การสืบทอดประเพณีพิธีกรรมที่เคยปฏิบัติกันในกลุ่มชาวบ้าน ปรับเปลี่ยนมาเป็นการสืบทอดร่วมกันระหว่างชุมชน หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานด้านวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว ซึ่งในเวลาต่อมาเมื่อประเพณีที่จัดขึ้นเป็นที่ยอมรับและมีระบบระเบียบแบบแผนพอสมควรแล้ว มักจะมีการประยุกต์ สร้างสรรค์รายละเอียดบางส่วนของงานเพิ่มเติมเพื่อสร้างสีสันที่ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว ประเพณีพิธีกรรมที่อยู่ในข่ายนี้สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด -ประยุกต์-สร้างสรรค์มาจากความเชื่อในประเพณีสงกรานต์ที่มีมาในอดีต และประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์มาจากมหรสพในประเพณีสงกรานต์ที่มีมาในอดีต

4.1.1.1 ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์จากความเชื่อในประเพณีสงกรานต์ที่มีมาในอดีต ประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ที่เกิดขึ้นจากการกระบวนการสืบทอด ประยุกต์ และสร้างสรรค์ความเชื่อในประเพณีสงกรานต์ที่มีมาในอดีต ได้แก่ ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทยา และประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรง ดังตาราง

ตารางที่ 11 ตารางสรุปวิธีคิดในการจัดประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์จากความเชื่อ
ในประเพณีสงกรานต์ที่มีมาในอดีต

ประเพณี	สืบทอด	ประยุกต์และสร้างสรรค์
1.ประเพณีก่อพระทรายวัน ไหลบางแสน จังหวัดชลบุรี	-สืบทอดพิธีนิมนต์พระสงฆ์มา บำเพ็ญกุศล ตักบาตร ฉัน ภัตตาหารเข้าบริเวณชายหาด บางแสน	-ประยุกต์ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลเป็น การก่อเจดีย์ทรายน้ำไหลยาวที่สุดในโลก -ประยุกต์ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลเป็น การแข่งขันก่อเจดีย์ทราย -สร้างสรรค์รูปทรงเจดีย์ทรายที่จำลองจาก ศาสนสถานจริง และรูปทรงอื่น ๆ
2.งานนมัสการพระพุทธ สิหิงค์และงานสงกรานต์ จังหวัดชลบุรี	-สืบทอดประเพณีสักการะ และสงฆ์พระพุทธรูปสิหิงค์เพื่อ ความเป็นสิริมงคลในวัน สงกรานต์	-ประยุกต์ประเพณีสงฆ์พระพุทธรูปสิหิงค์เป็น ขบวนแห่รถพระพุทธสิหิงค์ -ผสมผสานขบวนแห่รถพระพุทธสิหิงค์กับ ขบวนแห่รถสงกรานต์ของอำเภอต่าง ๆ ใน ชลบุรี -สร้างสรรค์กิจกรรมการประกวดขบวนแห่รถ สงกรานต์เพื่อชิงรางวัลพระราชทาน -นำตำนานสงกรานต์มาสร้างสรรค์ขบวนแห่รถ สงกรานต์ที่ผสมผสานกับการนำเสนอคติชน ประจำท้องถิ่นของอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัด ชลบุรี -นำอนุภาคนางสงกรานต์มาสร้างสรรค์เป็น การประกวดนางสงกรานต์และหุ่นน้อย สงกรานต์
3.ประเพณีแห่พญายมและ สงกรานต์บางพระ จังหวัด ชลบุรี	-สืบทอดความเชื่อการสะเดาะ เคราะห์ ผากโรคภัยไข้เจ็บกับ องค์พญายม และสืบทอด ประเพณีแห่พญายมไปลอย ทะเล	-ประยุกต์ประเพณีแห่พญายมเป็นขบวนแห่ งานประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์ บางพระและมีการแข่งขันขบวนแห่สวยงาม -สร้างสรรค์รูปปั้นองค์พญายมให้มีรูปร่างเป็น สัดส่วน สวยงาม น่าเกรงขาม -ผสมผสานพิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์กับพิธี ผากเคราะห์ -นำตำนานความเป็นมาของประเพณีมา สร้างสรรค์กิจกรรมการแสดง แสง สี เสียง -นำความเชื่อเกี่ยวกับพญายมมาเรียบเรียง บันทึกเป็นบทเพลงเพื่อประชาสัมพันธ์งาน

ประเพณี	สืบทอด	ประยุกต์และสร้างสรรค์
4.ประเพณีสงกรานต์ศรีมหา ราชาและประเพณีกองข้าว	-สืบทอดความเชื่อการ บวงสรวงเทวดา และการเช่น สังเวศน์ภเวสีในเดือน เมษายน เพื่อความอยู่เย็นเป็น สุข และธรรมเนียมการล้อมวง รับประทานอาหาร	-นำความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกองข้าวมาสร้างสรรค์ เป็นกิจกรรมประกวดขบวนแห่รถประเพณี กองข้าว -ผสมผสานพิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์กับพิธี กองข้าว -นำความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกองข้าวมาเรียบเรียง บันทึกเป็นบทเพลงเพื่อประชาสัมพันธ์งาน
5.ประเพณีกองข้าววัดหนอง ใหญ่ เมืองพัทธยา	-สืบทอดพิธีบวงสรวงเทวดา เช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ และการ เช่นสังเวศน์ภเวสีในเดือน เมษายน เพื่อความอยู่เย็น เป็นสุข และธรรมเนียมการ ล้อมวงรับประทานอาหาร	-ประยุกต์ความเชื่อเรื่องเทวดานางฟ้ามาโลก มนุษย์ในวันสงกรานต์มาสร้างสรรค์ชุดการ แสดงเทวดานางฟ้าและประยุกต์ความเชื่อ เรื่องสังเวศน์ภเวสีมาสร้างสรรค์ชุดการแสดงผีป่า
6.ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระ ปรัง จังหวัดสระแก้ว	สืบทอดพิธีบวงสรวงและ ประเพณีสงฆ์เจ้าพ่อพระ ปรังในวันสงกรานต์	-ผสมผสานพิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์กับพิธี บวงสรวงเจ้าพ่อพระปรัง -ประยุกต์ประเพณีสงฆ์เจ้าพ่อพระปรังเป็น ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรังรอบเมืองสระแก้ว -ผสมผสานประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรังกับงาน วันไหลสระแก้ว -ผสมผสานขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังกับขบวน แห่พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ในจังหวัดสระแก้ว -นำเรื่องเล่าและความเชื่อเจ้าพ่อพระปรัง เป็นทหารโบราณ/นายด่าน มีบริวารเป็นเสือ มาสร้างสรรค์เป็นขบวนแห่นักรบ และสร้าง รูปปั้นเสียดกแต่งขบวนแห่

ก.การสืบทอด ประยุกต์และสร้างสรรค์ประเพณีก่อพระทรายวันไหล

บางแสน

เดิมประเพณีก่อพระทรายวันไหลที่บางแสนเป็นพิธีกรรมที่ทำในหมู่
ชาวบ้านในชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนตามแนวชายหาดบางแสน หาดวอนนภา และแหลมแท่น พิธีกรรมเดิม
ประกอบด้วยการนิมนต์พระสงฆ์มาทำบุญตักบาตร จากนั้นจึงก่อเจดีย์ทรายที่ชายหาดเพื่ออธิษฐาน
ขอขมาแม่คงคา แม่ธรณี และขอพรให้โชคดีเป็นสิริมงคล ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งเป็นสุขาภิบาลแสนสุข

และได้รับงบประมาณจากอำเภอเมืองชลบุรี จึงนำมาจัดสรรเพื่อสนับสนุนประเพณีก่อพระทราย ในเวลานั้น กำนันและผู้ใหญ่บ้านเห็นชอบร่วมกันให้ย้ายมาจัดประเพณีก่อพระทรายที่ชายหาดบางแสน เพียงแห่งเดียว มีการนิมนต์พระสงฆ์มาตักบาตรที่ชายหาดบางแสน จากนั้น ประชาชนจะร่วมกันก่อเจดีย์ทราย และมีการละเล่นพื้นบ้าน เช่น เล่นชักเย่อ สะบ้า ตะกร้อ เป็นต้น

ในปี พ.ศ.2531 เมื่อสุขาภิบาลแสนสุขได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลแสนสุข นายกเทศมนตรีต้องการสนับสนุนให้ประเพณีก่อพระทรายเป็นประเพณีประจำท้องถิ่นที่ยิ่งใหญ่และสร้างชื่อเสียงให้กับบางแสน เทียบเท่าเทศบาลพื้นที่อื่น จึงเลือกกิจกรรมก่อพระทรายยกขึ้นเป็นจุดเด่นของงาน โดยอาศัยทุนทางธรรมชาติที่ได้เปรียบท้องถิ่นอื่น คือมีชายหาดบางแสนที่กว้างขวางเหมาะสำหรับก่อพระทราย เป็นพื้นที่จัดกิจกรรม มีการเชิญผู้บริหาร หัวหน้าส่วนราชการ ข้าราชการท้องถิ่น ผู้ประกอบการภาคเอกชน และผู้เชี่ยวชาญการจัดงานประเพณีมาประชุม เพื่อกำหนดรูปแบบและกิจกรรมในงาน ในยุคนี้ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการผู้รับผิดชอบกิจกรรมที่ชัดเจน เช่น ฝ่ายกิจกรรมก่อพระทราย ฝ่ายกิจกรรมการละเล่นพื้นบ้าน ฝ่ายจัดจำหน่ายสินค้าและอาหารพื้นถิ่น เป็นต้น กิจกรรมในงานประเพณีมีเพิ่มขึ้น ทั้งการแสดงดนตรีของดารา นักแสดงที่มีชื่อเสียง การแสดงพื้นบ้าน มีการเชิญชวนประชาชนทั้งในตำบลแสนสุข ประชาชนจากตำบลต่าง ๆ ของชลบุรี เช่น ชาวหนองมน บางพระ อ่างศิลา และประชาชนจากต่างจังหวัดมาร่วมงานและร่วมกิจกรรม (เจษฎา ศุนาลัย, 2547: 68-69)

นโยบายของเทศบาลตำบลแสนสุขในช่วงเวลาดังกล่าว ต้องการผลักดันให้ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนเป็นตัวแทนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีของตำบลแสนสุข และต้องการประชาสัมพันธ์ให้เป็นการท่องเที่ยว จึงมีการกำหนดวันจัดงานอย่างเป็นทางการขึ้นระหว่างวันที่ 16-18 เมษายน และเพื่อสร้างให้ประเพณีก่อพระทรายวันไหลแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น จึงเกิดแนวคิดประยุกต์การก่อเจดีย์ทรายเป็นกิจกรรมก่อพระเจดีย์ทรายที่ยาวที่สุดในประเทศไทย โดยมีหน่วยงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยร่วมสนับสนุนกิจกรรมและช่วยดำเนินงานด้านการประชาสัมพันธ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนเป็นที่รู้จักในหมู่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศนับแต่นั้น

สำหรับการก่อเจดีย์ทรายเพื่อการท่องเที่ยว ในระยะแรก ชุมชน และหน่วยงานต่าง ๆ เช่น โรงแรมในเครือตระกูลคุณปลื้มเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมก่อเจดีย์ทราย ขณะนั้นยังก่อเจดีย์ทรายเป็นรูปทรงแบบธรรมดา และยังไม่มีการประกวดแข่งขัน เป็นเพียงการเข้าร่วมกิจกรรมของเทศบาลและให้ความร่วมมือกับนายสมชาย คุณปลื้ม ต่อมาภาคส่วนต่าง ๆ เช่น โรงเรียนภาคเอกชน ห้างร้าน ได้เห็นการจัดกิจกรรม จึงสนใจเข้าร่วมก่อพระทราย เพื่อหากิจกรรมทำในช่วงวันหยุดและสถานประกอบการต่าง ๆ ปิดกิจการ นอกจากนี้ ช่วงเวลาสงกรานต์จนถึงวันไหลเป็นวัน

ว่าง ทุกคนจึงถือเป็นโอกาสที่จะได้สังสรรค์พูดคุยกันไปด้วย (แสนศักดิ์ เจริญผล, **สัมภาษณ์**, 3 พฤศจิกายน 2563)

ปัจจุบัน การจัดประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน อยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลเมืองแสนสุข สืบทอดรูปแบบพิธีกรรมเดิม คือมีการนิมนต์พระมาตักบาตรและฉันภัตตาหารเช้าที่ชายหาด แต่การอธิษฐานขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านเจดีย์ทรายในวันต้นปีหมดไป โดยเปลี่ยนมาเป็นกิจกรรมการแข่งขันก่อเจดีย์ทรายของหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาชน นักท่องเที่ยวที่สนใจ มีการประยุกต์รูปทรงเจดีย์ทรายจากทรงกรวยแบบดั้งเดิมมาเป็นรูปทรงเจดีย์ที่จำลองจากศาสนสถานจริง จากการสัมภาษณ์นายแสนศักดิ์ เจริญผล (**สัมภาษณ์**, 23 พฤศจิกายน 2563) ให้ข้อมูลว่า ภายหลังจากหน่วยงานต่าง ๆ ขอเข้าร่วมกิจกรรมก่อเจดีย์ทรายมากขึ้น โดยเฉพาะสถานศึกษาที่มีพันธกิจต้องจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการสร้างสามัคคีและการรักษาขนบประเพณี เทศบาลจึงปรับรูปแบบการก่อเจดีย์ทรายเป็นการแข่งขันเพื่อสร้างสีสันให้สนุกสนานยิ่งขึ้น แต่เดิมนายสมชาย คุณปลื้มเป็นผู้สนับสนุนเงินทุนและเงินรางวัลให้ก่อน ต่อมาจึงได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด สำหรับจุดเริ่มต้นของการก่อเจดีย์ทรายประยุกต์นั้น ไม่สามารถบอกได้ชัดเจนว่าเกิดในปีใด แต่เกิดจากความคิดของผู้เข้าร่วมประกวดที่พัฒนารูปแบบเจดีย์ทรายของตนเอง เพื่อให้สวยกว่าเจดีย์ทรายของทีมอื่น ๆ อาจสันนิษฐานได้ว่า เจดีย์ทรายประยุกต์เกิดจากความสามารถของครู อาจารย์ ด้านศิลปะในโรงเรียน และพนักงานของโรงแรม ภาคเอกชน ที่มีฝีมือในการช่าง คิดสร้างขึ้น จากนั้นมีการเลียนแบบทำตามกัน เริ่มมีการใช้โฟม ใช้วัสดุอื่น ๆ มาประกอบเป็นเจดีย์

ปัจจุบัน เทศบาลเมืองแสนสุขแบ่งกลุ่มการแข่งขันก่อเจดีย์ทรายออกเป็น 3 ลักษณะ 6 ประเภท คือ 1.พระทรายแบบดั้งเดิม แบ่งเป็นประเภทชุมชนและผู้สนใจทั่วไป 2.พระทรายประยุกต์ แบ่งเป็นกลุ่มประเภทหน่วยงาน ประเภทโรงเรียนระดับประถมศึกษา ประเภทโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ประเภทชมรมและกลุ่มผู้ประกอบการชายหาด และ 3.พระทรายที่เป็นศิลปะร่วมสมัย การแบ่งประเภทพระทรายเกิดขึ้นภายหลังจากคณะกรรมการ ผู้บริหาร ได้รับการร้องเรียน และเห็นความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างผู้แข่งขัน เช่น ผู้ที่ไม่ชำนาญย่อมไม่เคยได้รางวัล ดังนั้น จึงแบ่งเป็นประเภทดั้งเดิม สำหรับผู้สนใจภายนอกสามารถส่งใบสมัครร่วมก่อเจดีย์ทรายได้ เพราะประเภทนี้ทำง่ายและใช้เงินทุนไม่สูงมาก ประเภทโรงเรียน จัดกลุ่มเพื่อให้แข่งขันกันเอง ส่วนพระทรายที่เป็นศิลปะร่วมสมัยที่เกิดขึ้นยุคหลัง เพิ่งเริ่มมีประมาณ 4-5 ปีที่ผ่านมา เกิดจากปัญหาที่มีการร้องเรียนว่าผู้ก่อพระทรายบางกลุ่มได้รับรางวัลเสมอ เพราะมีฝีมือสูง จึงจัดให้เป็นประเภทใหม่สำหรับให้ทีมที่มีความสามารถสูงแข่งขันกันเอง

การตัดสินพระทรายมีการแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเป็นคณะกรรมการตัดสิน ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการเกษียณอายุ อาจารย์มหาวิทยาลัย ครู วัฒนธรรมจังหวัด การกำหนดเกณฑ์

เกิดขึ้นจากเมื่อภายหลังที่มีการแข่งขัน แต่ละทีมมีความสามารถก่อพระทรายได้สวยงาม บางรายไม่ยอมรับคำตัดสินของคณะกรรมการ จึงต้องมีการสร้างเกณฑ์ตัดสินขึ้นใหม่เป็นที่ยอมรับ เช่น ถ้าใช้โฟมมากเกินไป ถึงแม้สามารถก่อได้สวยก็ไม่ได้รางวัล เป็นต้น โดยคณะกรรมการจะแฝงตัวเป็นนักท่องเที่ยวเดินสังเกตการก่อเจดีย์ทรายโดยตลอด ตั้งแต่เริ่มสร้างเพื่อจะรู้ว่าใช้โฟมมากน้อยเพียงใด

นอกจากนี้ มีการสร้างสรรค์วิธีนำเสนอเจดีย์ทรายเพิ่มเติม เช่น การซ่อนไฟสีภายในเจดีย์ทรายเพื่อความสวยงามเมื่อนักท่องเที่ยวมาชมเวลากลางคืน การจัดภูมิทัศน์รอบเจดีย์ทรายเป็นสวนหย่อม การพอรำบริเวณเจดีย์ทราย เป็นต้น อันเป็นการสร้างสรรค์เพื่อสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็ตอบสนองความต้องการที่จะชนะการประกวด ผลจากการประยุกต์และสร้างสรรค์ ทำให้ประเพณีก่อพระทรายวันไหลมีภาพสวยที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว และสร้างความสนใจให้กับนักท่องเที่ยวที่นิยมเที่ยวงานที่เป็นส่วนผสมระหว่างวัฒนธรรมกับการพักผ่อนชายทะเลได้ดี

การจัดงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนในปัจจุบัน นอกจากจะมีหน่วยงานของเทศบาลเมืองแสนสุขเป็นผู้รับผิดชอบแล้ว ยังได้ว่าจ้างบริษัทอแกไนเซอร์มาดูแลกิจกรรมทุกอย่างภายในงานด้วย นายแสนศักดิ์ เจริญผล (สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2563) ให้สัมภาษณ์ว่าการว่าจ้างบริษัทอแกไนเซอร์เกิดขึ้นเพราะต้องการมีอาชีพด้านงานประชาสัมพันธ์เข้ามาทำงานเพื่อเผยแพร่ภาพงานประเพณีของบางแสนให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางยิ่งขึ้น ที่ผ่านมการว่าจ้างบริษัทอแกไนเซอร์ได้ทำให้ประเพณีก่อพระทรายวันไหลถูกเผยแพร่ทั้งในรายการ สกู๊ปข่าวของสถานีโทรทัศน์ที่มีชื่อเสียง Loose Spot ของสถานีวิทยุที่คลื่นความถี่สูง คอลัมน์ข่าวของหนังสือพิมพ์ชื่อดัง เว็บไซต์ที่คนนิยมสูง เช่น สนุกดอทคอม ชิลไปไหนดอทคอม อีดีทีโกด์ดอทคอม และโซเชียลเน็ตเวิร์ก เช่น Facebook Instagram ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ บริษัทอแกไนเซอร์ยังมีประสบการณ์ด้านการจัดงานเพื่อการท่องเที่ยว จึงรู้ระบบการอำนวยความสะดวก ระบบรักษาความปลอดภัย ให้แก่นักท่องเที่ยวปริมาณมาก และสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นได้ดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกินกำลังความสามารถของเจ้าหน้าที่ในเทศบาล

ข. การสืบทอด ประยุกต์และสร้างสรรค์งานนมัสการพระพุทธรูปศิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี

งานนมัสการพระพุทธรูปศิหิงค์ฯ เริ่มจัดเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2504 เพื่อเฉลิมฉลองในวาระที่ได้อัญเชิญพระพุทธรูปศิหิงค์ฯ มาประดิษฐานเป็นพระประจำเมืองชลบุรี ตามเจตนารมณ์ของที่ประชุมการจัดงานประจำปีชลบุรีเมื่อปี พ.ศ.2501 ที่ต้องการให้จังหวัดชลบุรีมีพระพุทธรูปสำหรับให้ประชาชนได้ปิดทองสงฆ์พระในประเพณีสงกรานต์ อันเป็นงานที่ปรับเปลี่ยน

มาจากการฉลองสันติภาพเดิม ซึ่งในครั้งนั้น ที่ประชุมมีความเห็นตรงกันว่าควรเป็นการปิดทองสงฆ์ พระพุทธรูปหินงี้เช่นเดียวกับกรุงเทพมหานครที่ได้มีการแห่องค์พระพุทธรูปหินงี้รอบเมืองแล้วนำมาประดิษฐานที่ท้องสนามหลวง การจัดงานประจำปีในปี พ.ศ.2504 มีตั้งแต่วันที่ 9-17 เมษายน รวม 9 วัน 9 คืน ได้อัญเชิญพระพุทธรูปหินงี้ ออกมาให้ประชาชนนมัสการตลอดงานและมีการสงฆ์น้ำในวันสงกรานต์ (สามารถ พันภัยพาล, 2553: 34) ปัจจุบัน การจัดงานนมัสการพระพุทธรูปหินงี้ ผนวกรวมกับงานสงกรานต์ โดยจังหวัดชลบุรีเป็นผู้รับผิดชอบการจัดงาน จังหวัดชลบุรียังคงสืบทอดประเพณีสงฆ์น้ำพระพุทธรูปหินงี้ เพื่อสิริมงคลในวันสงกรานต์ มีพิธีปิดทองสงฆ์น้ำพระพุทธรูปหินงี้ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีในวันเปิดงาน จากนั้น จึงเปิดให้ประชาชนได้เข้าปิดทอง สงฆ์น้ำพระ ต่อไปอีกจนครบ 9 วัน

เนื่องจากงานนมัสการพระพุทธรูปหินงี้ เป็นงานเก่าแก่งานหนึ่งของจังหวัดชลบุรี และเป็นงานสำคัญที่เกี่ยวข้องกับราชการส่วนกลางมาแต่อดีต ปัจจุบัน จึงมีการสืบทอดและสร้างสรรค์งานนมัสการพระพุทธรูปหินงี้ ด้วยการเพิ่มกิจกรรมหลายประเภท ทำให้กลายเป็นงานประจำปีที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี มีการประยุกต์ประเพณีสงฆ์น้ำพระพุทธรูปหินงี้เป็นกิจกรรมแห่ขบวนรดพระพุทธรูปหินงี้ แบบเดียวกับที่กรุงเทพมหานครอัญเชิญพระพุทธรูปหินงี้ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่รอบเมืองแล้วนำมาประดิษฐานให้ประชาชนได้สงฆ์น้ำที่ท้องสนามหลวง และจัดให้มีขบวนแห่รดสงกรานต์ของส่วนราชการทั้ง 11 อำเภอในจังหวัดชลบุรี มีรดสงกรานต์ของหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานภาคเอกชนร่วมด้วย จากการสัมภาษณ์ นายสิริพงศ์ สมมัน ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม จังหวัดชลบุรี กล่าวว่า การจัดงานนมัสการพระพุทธรูปหินงี้ ต้องการสร้างขบวนแห่ที่ยิ่งใหญ่ให้สมกับที่เป็นงานประจำปีเก่าแก่ของจังหวัดชลบุรี เพราะงานที่ทำให้ยิ่งใหญ่จะดึงดูดความสนใจจากประชาชนได้มาก ทำให้คนอยากมาเที่ยวชมงาน โดยการจัดงานต้องขอความร่วมมือจากส่วนราชการและภาคเอกชนมาเข้าร่วมจึงจะสามารถจัดงานขนาดใหญ่ได้ การเชิญชวนให้ภาคส่วนต่าง ๆ เข้าร่วมกิจกรรมเป็นเหตุผลที่ต้องปรับรูปแบบการจัดงานเป็นขบวนแห่ เพราะหากให้มาร่วมงานอย่างเดียวก็จะขาดสีสันและน่าเบื่อ ขณะที่การมอบหมายให้จัดขบวนแห่เข้าร่วม ทำให้แต่ละหน่วยงานต้องประชุมวางแผน ระดมความคิดในการนำเสนอเนื้อหาของขบวนแห่ในแต่ละปี ทำให้ผู้ที่มาร่วมเดินในขบวนแห่มีกิจกรรมทำ ในการเชิญหน่วยงานต่าง ๆ มาร่วมเดินในขบวนแห่สงกรานต์ จังหวัดจะมีหนังสือเชิญไปยังทุกส่วนราชการในจังหวัดชลบุรี องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับ รวมถึงภาคเอกชน เช่น ประธานหอการค้าจังหวัด ประธานสภาอุตสาหกรรมจังหวัด ประธานสมาคมส่งเสริมผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมไทย (คพอ.ชลบุรี) ทำให้ปัจจุบันงานประจำปีจังหวัดชลบุรี หรือนงานนมัสการพระพุทธรูปหินงี้ ถือได้ว่าเป็นงานที่ทำให้หน่วยงานทั้งหมดในจังหวัดชลบุรีได้มารวมตัวกันครั้งใหญ่ในรอบปี

และได้อาศัยกรอบเวลาของเทศกาลสงกรานต์ที่สนุกสนานรื่นเริงเป็นโอกาสในการพบปะ พูดคุย รดน้ำ อวยพรกัน (สิริพงศ์ สมมัน, **สัมภาษณ์**, 7 เมษายน 2564)

ปัจจุบัน มีการสร้างสรรค์กิจกรรมประกวดขบวนแห่รดสงกรานต์ โดย จังหวัดชลบุรีเป็นผู้ตั้งงบประมาณ และได้รับเงินสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี งบประมาณส่วนนี้จัดสรรให้อำเภอต่าง ๆ ที่ต้องการงบประมาณเพิ่มเติมสำหรับจัดขบวนแห่สงกรานต์ มีการสร้างแรงจูงใจด้วยการมอบเงินรางวัลและถ้วยรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระกนิษฐาธิราช เจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สำหรับเกณฑ์การตัดสินขบวนแห่รด สงกรานต์กำหนดโดยสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี ประกอบด้วยคะแนนด้านความสวยงาม ความ พร้อมเพรียง ความคิดสร้างสรรค์ การสื่อความหมายถึงประเพณีสงกรานต์ เอกลักษณ์ประจำถิ่น และ ต้องมีองค์ประกอบเรื่องการธำรงไว้ซึ่งสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อย่างครบถ้วน ด้วย เหตุที่เกณฑ์การตัดสินครอบคลุมเรื่องการสื่อความหมายเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์และการนำเสนอ วัฒนธรรมท้องถิ่น องค์ประกอบของขบวนแห่ของแต่ละอำเภอจึงมักประกอบด้วยรถแห่สงกรานต์ที่ สร้างจากตำนานสงกรานต์ และการแสดงวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นหรือสถานที่ท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงของท้องถิ่นนั้น ๆ จากการร่วมงานในปี พ.ศ.2561 พบว่า ขบวนรดสงกรานต์ ของแต่ละอำเภอนิยมเลือกสิ่งที่เป็นคติชนท้องถิ่นมานำเสนออย่างหลากหลาย เช่น อำเภอพนัสนิคม นำเสนอตัวละครในตำนานพระรถ อำเภอเกาะสีชังนำเสนอเจ้าพ่อเขาใหญ่สิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญประจำ เกาะสีชัง การจัดขบวนแห่เข้าร่วมงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ จึงเป็นกรอบการทำงานให้ท้องถิ่น ต้องเลือกสรรวัฒนธรรมประเพณีนำเสนอ และได้ประโยชน์ในแง่ของการได้บรรลุพันธกิจด้านการ ส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปะ วัฒนธรรม ได้ประชัน “ของดี” ในชุมชน ได้ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ท้องถิ่น ขณะเดียวกันภาคเอกชนที่เข้าร่วมก็ได้ผลงานการจัดกิจกรรมเพื่อสังคม (CSR) ด้วย

ค. การสืบทอด ประยุกต์ และสร้างสรรค์ประเพณีแห่พญายมและ สงกรานต์บางพระ

เดิมประเพณีแห่พญายมบางพระเป็นพิธีกรรมของชาวตลาดล่างและ ชาวบ้านไร่นาตำบลบางพระ มีความเชื่อว่าสัมภเวสี ผีป่าบนเขาบางพระ รวมถึงผีคนตายในทะเล ทำให้ชาวบ้านเจ็บป่วยล้มตาย จึงสร้างรูปปั้นองค์พญายมขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนเจ้าแห่งผี ทำพิธีบวงสรวง และฝากเคราะห์ โรคภัยไข้เจ็บ แล้วแห่ไปลอยทะเลในช่วงหลังวันสงกรานต์ เชื่อว่าหลังทำพิธีแล้วจะ อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข หากปีใดไม่มีการแห่พญายมปีนั้นจะมีคนล้มตายจำนวนมาก การสร้างและแห่ พญายมเป็นประเพณีที่ชาวบ้านเป็นผู้จัดขึ้น มีกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแล จนกระทั่งต่อมาในปี พ.ศ. 2536 มีการจัดตั้งสุขาภิบาลบางพระ หน่วยงานท้องถิ่นจึงเข้าไปร่วมงานประเพณี ทำให้พัฒนาการ ปั่นหุ่นพญายมได้ดีขึ้น จนกระทั่งสุขาภิบาลบางพระเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาลตำบลบางพระ ใน

ปี พ.ศ.2542 ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ.2542 เทศบาลตำบลบางพระจึงเข้ามาดำเนินการจัดประเพณีแห่พญายมร่วมกับชุมชน โดยสนับสนุนงบประมาณในการจัดงานเพื่อสืบทอดความเชื่อของชุมชน ขณะเดียวกันก็มีนโยบายส่งเสริมให้กลายเป็นที่รู้จักในระดับสากลเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวในตำบลบางพระด้วย

ปัจจุบัน ประเพณีแห่พญายมถือเป็นงานใหญ่ที่สุดของเทศบาลตำบลบางพระ เทศบาลเล็งเห็นว่าประเพณีแห่พญายมมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นที่ไม่ซ้ำกับถิ่นใด เป็นความเชื่อที่มีเพียงหนึ่งเดียวในไทย หนึ่งเดียวในโลก อีกทั้งได้รับการยอมรับขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม จึงหยิบยกมาประชาสัมพันธ์ในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล อันเป็นเทศกาลท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี เพื่อแสดงความแตกต่างจากท้องถิ่นใกล้เคียง เช่น บางแสน ศรีราชา สีซัง พัทยา นายสมเจตน์ เกตุวัตถา นายกเทศมนตรีตำบลบางพระ (สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565) ให้สัมภาษณ์ว่า เทศบาลตำบลบางพระเข้ามาดำเนินการจัดงานแห่พญายมเพื่อส่งเสริมให้มีชื่อเสียงเช่นเดียวกับงานประเพณีอื่น ๆ ในจังหวัดชลบุรี และมุ่งหวังให้องค์พญายมเป็นเสมือนตัวแทนของบางพระ เป็นที่จดจำในหมู่นักท่องเที่ยว ในลักษณะเดียวกันกับพระอภัยมณีเป็นตัวแทนของจังหวัดระยอง ที่ผ่านมามีการจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนแนวคิดนี้อย่างต่อเนื่อง นอกเหนือจากในช่วงที่มีประเพณีแห่พญายมแล้ว ยังนำเสนอความเชื่อเกี่ยวกับองค์พญายมในโอกาสต่าง ๆ เพื่อนำมาสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบางพระกับประเพณีแห่พญายม เช่น นำไปร่วมในประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน จัดขบวนแห่ร่วมในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ ชลบุรี และประเพณีกองข้าวศรีราชา ว่าจ้างวงคาราบาวแต่งเพลงบางพระนิรยบาลเพื่อเผยแพร่ประเพณีให้เป็นที่รู้จัก นอกจากนี้ยังนำเสนอด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น สร้างมาสคอตพญายมเพื่อเป็นสื่อในโซเชียลมีเดีย ติดตั้งโคมไฟพญายมชายทะเลบางพระ จัดการแข่งขันกีฬาที่ใช้ชื่อว่า “พญายมเกมส์” และในปี พ.ศ.2564 ได้ปรับปรุงสวนสาธารณะชายทะเลบางพระและสร้างองค์พญายมองค์ใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวและจุดเช็คอินด้วย

เทศบาลตำบลบางพระจัดประเพณีแห่พญายมอย่างเป็นทางการขึ้นระหว่างวันที่ 17-18 เมษายน อันเป็นช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับการจัดงานในอดีตของบางพระ อย่างไรก็ตาม นายสมเจตน์ เกตุวัตถา (สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565) กล่าวว่า การกำหนดวันจัดงานของประเพณีต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรีมีการตกลงกันระหว่างผู้นำท้องถิ่นและภาครัฐเมื่อนานมาแล้ว ให้งานที่จัดขึ้นแต่ละชุมชนต่อเนื่องกัน หากวันจัดงานเดิมตรงกันก็ให้เลื่อนออกไป เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวกระจายในพื้นที่ เช่น เริ่มจากงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ ต่อด้วยงานก่อพระทรายบางแสน งานแห่พญายมบางพระ งานอุ้มสาวลงน้ำเกาะสีซัง กองข้าวพัทยา และกองข้าวศรีราชา สำหรับประเพณีแห่พญายมบางพระแต่เดิมจัดงานเพียงแต่วันที่ 18 เมษายนวันเดียว ต่อมาเพื่อให้เกิดเศรษฐกิจในท้องถิ่น จึงขยายเวลาจัดงานเป็น 3 วัน คือ ตั้งแต่วันที่ 17-19 เมษายน ภายหลังได้ปรับวันที่ 19 เมษายน ออก

เพราะตรงกับประเพณีกองข้าวของศรีราชา ปัจจุบันจึงจัดงานระหว่างวันที่ 17-18 เมษายน นอกจากนี้ ยังมีการตกลงให้แต่ละท้องถิ่นเลือกจัดงานที่โดดเด่น ดังนั้น แม้ว่าแต่เดิมทุกท้องถิ่นจะมีประเพณีพิธีกรรมในช่วงสงกรานต์-วันไหลคล้าย ๆ กัน ปัจจุบันจะแบ่งกันนำเสนอไม่ให้ซ้ำกัน เช่น บางพระเน้นส่งเสริมประชาสัมพันธ์ประเพณีแห่พญายม และแบ่งงานกองข้าวให้ศรีราชาไปดำเนินการ แม้ว่าแต่เดิมประเพณีกองข้าวเกิดขึ้นที่บางพระก่อน เพราะบางพระเป็นเมืองมาก่อนศรีราชา ภายหลังคนบางพระที่ย้ายไปทำงานโรงเลื่อยไม้ของบริษัทศรีมหาธาของจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ได้นำประเพณีกองข้าวไปจัด จึงเกิดประเพณีกองข้าวศรีราชา (สมเจตน์ เกตุวัตตา, **สัมภาษณ์**, 6 มกราคม 2565)

ในการดำเนินงาน เทศบาลตำบลบางพระจะจ้างอแอกไนเซอร์เป็นผู้รับผิดชอบงานในส่วนต่าง ๆ เพื่อความโปร่งใสและความสะดวกในการเบิกจ่ายงบประมาณ นางสาว ศศิพัชร์ จิรัตติกานนท์ ผู้อำนวยการกองการศึกษา ให้สัมภาษณ์ว่า เดิมกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีแห่พญายม เทศบาลเป็นผู้ดำเนินการเอง แต่ภายหลังระเบียบการจัดซื้อจัดจ้างยุ่งยากมากขึ้น จึงเปิดประมูลให้บริษัทอแอกไนเซอร์ที่มีประสบการณ์การจัดงานส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีและการท่องเที่ยวเสนอราคาเข้ามาดำเนินการแบบครบวงจร เพื่อให้มีผู้รับจ้างเพียงรายเดียว โดยเทศบาลจะประชุมผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อวางรูปแบบงานที่ต้องการในแต่ละปี ตั้งคณะกรรมการจัดทำข้อกำหนดขอบเขตงาน (TOR) จากนั้นเมื่อได้บริษัทที่จะเข้ามาจัดงาน ตัวแทนของอแอกไนเซอร์จะต้องเข้าร่วมประชุมกับเทศบาลเพื่อรับนโยบายเกี่ยวกับรูปแบบงานและกิจกรรมที่เทศบาลต้องการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องสามารถจัดงานที่สื่อถึงองค์พญายมอย่างเด่นชัดและสื่อถึงความเป็นบางพระได้ถูกต้องโดดเด่น เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การจัดงานที่ต้องการเผยแพร่ประเพณี ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง เช่น การตกแต่งเวทีการแสดง ฉากเวที ซุ้มประตูต่าง ๆ จะต้องมีรูปพญายมโดดเด่นที่สุด และมีบรรยากาศของฉากเป็นธรรมชาติเสมือนบางพระในอดีตเมื่อร้อยปีที่แล้ว มีต้นไม้ครีมี มีฉากทะเลที่กลมกลืนสวยงาม (ศศิพัชร์ จิรัตติกานนท์, **สัมภาษณ์**, 6 มกราคม 2565)

เนื่องจากเทศบาลต้องการเผยแพร่ประวัติความเป็นมา ความสำคัญของเมืองบางพระ และให้ความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีแห่พญายมแก่เยาวชนและนักท่องเที่ยว ภายหลังเมื่อเทศบาลมีรายได้มากขึ้น จึงจัดสรรงบประมาณสำหรับส่งเสริมประเพณีแห่พญายมเพิ่มขึ้น ด้วย โดยปรับเปลี่ยนจากมหรสพการแสดงตอนกลางคืนมาเป็นกิจกรรมการแสดงแสง สี เสียง เพื่อเล่าตำนานการแห่พญายมและความเชื่อของชาวบางพระเกี่ยวกับพญายม ในคืนวันที่ 17 เมษายน เป็นการปูพื้นฐานความรู้ก่อนที่จะมีการแห่และลอยพญายมจริงในวันที่ 18 เมษายน นายสมเจตน์ เกตุวัตตา กล่าวว่า การแสดงเริ่มมีประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา วัตถุประสงค์ต้องการสร้างความบันเทิงในงานเพื่อเป็นการท่องเที่ยว และให้ความรู้เกี่ยวกับบางพระด้วย (**สัมภาษณ์**, 6 มกราคม 2565) ในช่วงแรกคนในชุมชนแสดงกันเอง ต่อมาบริษัทอแอกไนเซอร์เข้ามาบริหารจัดการ ทำให้การแสดงมีสีสัน

สวยงาม อลังการขึ้น เช่น ฉากสมจริง มีเพลงประกอบ มีแสงสปอตไลท์ การแต่งกายสมจริง สำหรับตำนานที่ใช้แสดง เป็นตำนานที่เทศบาลรวบรวมได้จากการสอบถามชาวบ้านที่จดจำเล่าต่อกันมา โดยมีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออกเป็นผู้เรียบเรียงสำหรับแสดง และมีอาจารย์วรพงษ์ พรหมแดง ครูโรงเรียนบางพระวิทยาเป็นผู้ฝึกซ้อม กำกับการแสดง เพราะเป็นผู้ที่มีความสามารถ เข้ากับชาวบ้านที่เป็นผู้แสดงได้ดี ในแต่ละปีเรื่องราวที่แสดงจะเน้นเล่าตำนานความเป็นมาของประเพณีและประวัติของบางพระ แต่ส่วนที่เปลี่ยนแปลงจะเพิ่มบทลงต่าง ๆ สอดแทรกเข้าไป (ศศิพัชร จิรัตติกานนท์, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565)

จุดเด่นของประเพณีแห่พญายมอยู่ในวันที่ 18 เมษายน มีการจัดทำหุ่นจำลององค์พญายมและรถอัญเชิญองค์พญายม และขบวนแห่รถบุปผชาติของชุมชนบางพระและหน่วยงานต่าง ๆ นายสมเจตน์ เกตุวัตตา (สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565) ให้สัมภาษณ์ว่า เดิมขบวนแห่องค์พญายมจะใช้เสลี่ยงหามต่อมาจึงพัฒนามาเป็นการอัญเชิญขึ้นรถยนต์ กิจกรรมนี้แสดงให้เห็นการประสานความร่วมมือระหว่างเทศบาลกับภาคประชาชน ตลอดจนภาคส่วนต่าง ๆ ที่ส่งรถขบวนแห่มาร่วมจำนวนมาก ทั้งหน่วยงานรัฐ เอกชน บริษัทห้างร้าน สถาบันการศึกษา มูลนิธิ ชมรม และชุมชนทั้ง 10 ชุมชนในบางพระ ภายหลังเทศบาลได้พัฒนาให้เป็นการประกวดขบวนแห่เพื่อสร้างสีสัน เสริมสร้างความสามัคคีของชาวบ้านในแต่ละชุมชน โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาตัดสิน เกณฑ์สำคัญที่ใช้ในการพิจารณาคือต้องสื่อถึงประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแห่พญายม ความพร้อมเพรียง ความคิดสร้างสรรค์ และความสวยงาม

องค์พญายมเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวตำบลบางพระมายาวนาน พิธีบวงสรวงจึงเป็นพิธีที่เทศบาลให้ความสำคัญ ปัจจุบัน ได้พัฒนาจากพิธีบวงสรวงโดยชาวบ้าน ที่นำข้าวปลาอาหารมารวมกัน จุดธูปอธิษฐานต่อองค์พญายมแล้วแห่ออกไปลอยทะเล มาเป็นพิธีบวงสรวงโดยพราหมณ์จากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ นายสมเจตน์ เกตุวัตตา (สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565) ให้สัมภาษณ์ว่า พิธีพราหมณ์มีประมาณ 10 ปีแล้ว เกิดขึ้นจากความตั้งใจของเทศบาลที่ต้องการพัฒนาพิธีบวงสรวงให้ดีขึ้น ดังนั้น หลังจากได้เข้ามาดำเนินการต่อเนื่องมานาน ประกอบกับได้เห็นว่ามีที่อื่นที่จัดงานได้เชิญพราหมณ์จากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์มาทำพิธีจึงว่าจ้างมาประกอบพิธีที่บางพระด้วย มีการจัดสรรงบประมาณสำหรับตั้งเวทีบวงสรวง แห่นประทับ และเครื่องบวงสรวง การประกอบพิธีดังกล่าวช่วยให้พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ขึ้น และทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นด้วย

ง.การสืบทอด ประยุกต์และสร้างสรรค์ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชา และประเพณีกองข้าว

กองข้าวเป็นประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดชลบุรี เดิมจัดกันแพร่หลายทั้งที่อำเภอเมืองชลบุรี อำเภอศรีราชา อำเภอพนสนธิคม อำเภอบ้านบึง อำเภอบางละมุง อำเภอเกาะสีชัง

มีที่มาจากคติความเชื่อเรื่องการบวงสรวงเจ้าป่าเจ้าเขา เทวดาอารักษ์ เจ้าที่เจ้าทาง แม่คงคา แม่ธรณี และเช่นไหว้สัมภเวสีในฤดูร้อนประมาณเดือนเมษายน โดยนำอาหารคาวหวานมาเช่นสังเวย เชื่อว่าการจัดงานต่อเนื่องทุกปีทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ต่อมาราชการมีประกาศห้ามมิให้ทรงเจ้าเข้าผี พิธีกองข้าวในพื้นที่ต่าง ๆ จึงเลือนหายไป ประกอบกับสมัยหลังบ้านเมืองเจริญขึ้น อาคารหนาแน่น ส่งผลให้สถานที่ที่จะจัดเป็นลานพิธีกรรมมีน้อย เหลือเพียงที่อำเภอศรีราชาเพียงแห่งเดียวที่ยังคงจัดพิธีกองข้าวมาอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2560: 2)

แต่เดิมพิธีกองข้าวในศรีราชาเป็นพิธีกรรมของชาวบ้าน จัดกันขึ้นเอง โดยนัดหมายจัดขึ้นหลังสงกรานต์และงานบุญกลางบ้าน ในอดีตจะจัดขึ้น 3 แห่ง คือ บริเวณหาดหน้าที่ว่า การอำเภอศรีราชา (เดิม) แหลมพาน และแหลมท้าวเทว ชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวานมาแบ่งใส่กระทงกองรวมกันที่ริมทะเล อัญเชิญเจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทาง สัมภเวสี ผีไร้ญาติมารับเครื่องเซ่นเสร็จแล้วล้อมวงกันรับประทานอาหาร โดยเชื่อกันว่าแต่ละปีชีวิตคนรอดพ้นอุปสรรคอันตรายมาได้ เพราะบุญบารมีที่สั่งสมไว้ ประกอบกับเทวดาอารักษ์ช่วยพิทักษ์รักษา ครบปีจึงควรจะทำพิธีบวงสรวงเทวดาเพื่อแสดงความกตัญญู และเลี้ยงผีเร่ร่อนเพื่อจะได้ไม่มารบกวน ต่อมา เมื่อมีการจัดตั้งเทศบาลตำบลศรีราชา เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ.2488 และภายหลังได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองศรีราชาเมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ.2538 เทศบาลได้เข้ามารับเป็นเจ้าภาพจัดงาน เนื่องจากเล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ประเพณีกองข้าวไว้เพื่อเป็นงานเชิดหน้าชูตาของอำเภอศรีราชา และมุ่งหวังที่จะอาศัยกิจกรรมของงานประเพณีกองข้าวเป็นสื่อทำให้ชาวศรีราชาเกิดความภูมิใจในท้องถิ่น ตน เทศบาลมีนโยบายให้ประชาชนทุกคนทุกชุมชนได้มีส่วนร่วมในงานประเพณีกองข้าว จึงได้จัดประชุมสมาชิก 13 ชุมชนเพื่อรวมชุมชนทั้งหมดมาร่วมกันจัดงานให้เป็นงานเดียว ณ สวนสุขภาพศรีราชา โดยเทศบาลเป็นผู้ดูแลงาน

ในปี พ.ศ.2536 เทศบาลเมืองศรีราชาได้รวมงานประเพณีสงกรานต์และประเพณีกองข้าวมาจัดเป็นงานเดียว โดยใช้ชื่องานว่า “สงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว” เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการงานประเพณีทั้งสองซึ่งจัดในระยะเวลาใกล้เคียงกัน จากการสัมภาษณ์ จำสืบเอก จิรศักดิ์ บุญนาค นักวิชาการศึกษานานาชาติ กองการศึกษา เทศบาลเมืองศรีราชา ผู้รับผิดชอบโครงการงานกองข้าวศรีราชา (สัมภาษณ์, 4 พฤศจิกายน 2564) อธิบายว่า เหตุที่รวมงานประเพณีสงกรานต์กับงานกองข้าวเข้าด้วยกันก็เพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีสงกรานต์กับงานกองข้าว กล่าวคือ กองข้าวเป็นพิธีที่จัดต่อเนื่องกับสงกรานต์ แต่เป็นวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่นของชาวศรีราชา ขณะที่สงกรานต์เป็นประเพณีที่มีอยู่ทั่วไปทุกภาค งานนี้จึงแสดงถึงความมีวัฒนธรรมร่วมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ของศรีราชา ตลอดจนการรวมงานเข้าด้วยกันยังเพิ่มความสะดวกในการเขียนโครงการบรรจุในแผนปฏิบัติงานของเทศบาล ทำให้สามารถ

กำหนดกิจกรรมที่จะเบิกจ่ายงบประมาณสนับสนุนได้อย่างครอบคลุม นอกจากนี้ ยังทำให้งานมีเอกภาพ ยิ่งใหญ่ และแสดงความแตกต่างจากงานในถิ่นอื่นของชลบุรีด้วย

ปัจจุบัน เทศบาลเมืองศรีราชากำหนดวันจัดงานอย่างเป็นทางการขึ้นระหว่างวันที่ 19-21 เมษายน อันเป็นช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับการจัดพิธีกองข้าวของชุมชนศรีราชาในอดีต และใช้ชื่อเดิมของศรีราชา คือ “ศรีมหาราชา” มาเป็นชื่องาน เพื่อแสดงความเป็นชุมชนที่มีอดีตความเป็นมา และเชื่อมโยงกับบุคคลสำคัญที่มีคุณูปการต่อการก่อตั้งเมืองศรีราชา เป็นพื้นฐานของความเจริญและความทันสมัยในปัจจุบัน เช่น เป็นชื่อเดียวกับบริษัทศรีมหาราชาทุน จำกัด ของจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ผู้พัฒนาเมืองศรีราชาจากการทำธุรกิจสัมปทานป่าไม้กระยาเลย เป็นชื่อเดียวกับพระตำหนักศรีมหาราชาหรือตำหนักน้ำ (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นโรงพยาบาลสมเด็จพระคุณ ศรีราชา) อันเป็นที่ประทับของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เมื่อครั้งเสด็จแปรพระราชฐานมาพักพื่นพระวรวงศ์ฯ หลังจากทรงเสด็จโศกโทมัสในการสูญเสียสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเจ้าฟ้าอภัยพระองค์ในเวลาไล่เลี่ยกัน และเป็นชื่อเดียวกับวัดศรีมหาราชา อันเป็นวัดที่สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ได้เสด็จมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นเนืองนิตย์ โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เป็นผู้ออกแบบโบสถ์ (สมพงษ์ สมวงษ์, 2537)

สำหรับแนวทางการจัดงาน เทศบาลเมืองศรีราชาเน้นสืบทอดความเชื่อท้องถิ่น โดยเฉพาะความเชื่อว่าจะต้องจัดงานกองข้าวต่อเนื่องเป็นประจำทุกปีเพื่อความร่มเย็นเป็นสุข โดยเลือกจัดงานที่สวนสุขภาพเกาะลอยซึ่งแต่เดิมเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอศรีราชาและเป็นสถานที่จัดพิธีกองข้าวในอดีต และต้องการใช้สวนสาธารณะซึ่งมีพื้นที่กว้างขวาง บรรยากาศดีเพราะติดชายทะเล สืบทอดธรรมเนียมการล้อมวงรับประทานอาหารร่วมกันของชาวศรีราชา หลังเสร็จพิธีกองข้าว

เนื่องจากประเพณีกองข้าวซึ่งจัดโดยเทศบาลเป็นการรวมพิธีกองข้าวของชุมชนต่าง ๆ มาจัดทีเดียว ณ สวนสุขภาพเกาะลอย เทศบาลจึงจัดหาพราหมณ์มาเป็นผู้นำประกอบพิธีแทนที่แต่เดิมผู้นำพิธีเป็นชาวบ้านในแต่ละชุมชน ปรับรูปแบบให้พิธีใหญ่ขึ้นด้วยการตั้งปะรำพิธีบวงสรวง ตามแนวทางการตั้งปะรำพิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์ จำสับเอก จีรศักดิ์ บุญนาค (สัมภาษณ์, 4 พฤศจิกายน 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า เนื่องจากมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้พิธีกองข้าวมีความถูกต้อง เทศบาลจึงจัดหาพราหมณ์จากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์มาเป็นผู้ประกอบพิธีบวงสรวงถวายเครื่องสังเวย และดูแลความเรียบร้อยต่าง ๆ การจัดหาพราหมณ์มาเป็นผู้ประกอบพิธีทำให้งานมีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นพิธีกรรมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เทศบาลก็ได้สืบทอดรูปแบบการกองข้าวแบบชาวบ้านไว้ด้วย โดยจัดสรรพื้นที่ส่วนหนึ่งในพิธีเป็นจุดวางกระทงใส่อาหารร่วมพิธีกองข้าวของชาวบ้าน รวมถึงจัดเตรียมกระทงใบตอง ฐูปเทียน ไว้บริการด้วย เพื่อสื่อให้เห็นธรรมเนียมการกองข้าวแบบดั้งเดิม

เพื่อยกระดับให้ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาธาตุและงานกองข้าวเป็นงานใหญ่ สร้างชื่อเสียงให้ศรีราชาเป็นที่รู้จัก เทศบาลได้เพิ่มกิจกรรมมาจัดแสดงในงานมากขึ้น โดยเน้นกิจกรรมที่ต้องสัมพันธ์กับการเสนอความเป็นไทย เช่น ประกวดแต่งกายย้อนยุค ชุมนวมพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง การบรรเลงดนตรีไทย การแสดงนาฏศิลป์ นวดแผนไทย การละเล่นพื้นบ้านที่หาดูยาก โดยเฉพาะการแข่งขันมวยดับจาก เป็นกิจกรรมที่เทศบาลให้ความสำคัญ เนื่องจากถือว่าเป็นกีฬาที่มีถิ่นกำเนิดที่ศรีราชา และปัจจุบันก็ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ สาขากีฬาภูมิปัญญาไทย เมื่อปี พ.ศ.2556 (จรัสศักดิ์ บุญนาค, **สัมภาษณ์**, 4 พฤศจิกายน 2564) นอกจากนี้ เพื่อให้งานประเพณีมีความน่าสนใจ มีสีสันน่ามาท่องเที่ยว มีความหลากหลายไม่ซ้ำกันกับปีที่ผ่านมา เทศบาลจะจัดประชาคมทุกปีเพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับกิจกรรมหรือการแสดงที่ต้องการให้มีในงานแล้วนำมาเสนอที่ประชุมเพื่อจัดแสดงในปีต่อ ๆ ไป เช่น เดินลีลาศ การรำวงย้อนยุค การร้องเพลงฉ่อย การแสดงหุ่นละครเล็ก อย่างไรก็ตาม เทศบาลจะกำกับให้การแสดงเหล่านั้น นำเสนอเนื้อหาที่สื่อถึงประเพณีกองข้าวผ่านวิธีใดวิธีหนึ่ง เช่น การแสดงหุ่นละครเล็กต้องเชิดเล่าประวัติความเป็นมาของประเพณีกองข้าวด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยค่าใช้จ่ายในการจัดงาน นอกจากนี้ ยังรณรงค์สวมเสื้อดอกกลีบดอกเพื่อสร้างสีสันมากขึ้นด้วย

ความยิ่งใหญ่ของงานสงกรานต์ศรีมหาธาตุและประเพณีกองข้าวและเป็นภาพที่ใช้ประชาสัมพันธ์เป็นการท่องเที่ยวในช่วงหลายปีที่ผ่านมา คือ ขบวนรถประเพณีกองข้าวศรีราชา ปัจจุบัน เทศบาลเมืองศรีราชาจัดให้มีการประกวดขบวนรถประเพณีกองข้าว แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทขบวนแห่รถประเพณีกองข้าว เป็นการนำรถมาตกแต่งด้วยวัสดุท้องถิ่น โดยใช้ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีกองข้าวเป็นโจทย์ในการสร้างสรรค์ให้เกิดความสวยงาม และประเภทขบวนแห่ เน้นการแต่งกายและความพร้อมเพรียง ประโยชน์ที่ได้จากการจัดขบวนรถแห่ นอกจากความสวยงามและความยิ่งใหญ่แล้ว ขบวนแห่ยังเป็นพื้นที่ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับประเพณีกองข้าวผ่านแผ่นป้าย การแสดง การบอกเล่าของพิธีกร สอดคล้องกับระเบียบการจัดงานและเป้าหมายของโครงการที่มุ่งให้งานประเพณีต้องเป็นสื่อถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นสู่ชุมชน ดังที่จำสืบเอก จรัสศักดิ์ บุญนาค (**สัมภาษณ์**, 4 พฤศจิกายน 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า การประกวดขบวนรถแห่ประเพณีกองข้าวเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ เนื่องจากต้องการสร้างแรงจูงใจให้หน่วยงาน บริษัท องค์กรต่าง ๆ และชุมชนในเขตเทศบาลมาร่วมงาน อีกทั้ง เทศบาลต้องการให้งานมีบรรยากาศเป็นงาน Festival และยิ่งใหญ่ จึงต้องมีขบวนแห่เป็นจุดเด่นของงาน ที่จะทำให้นักท่องเที่ยวมาชมและได้ภาพที่สวยงามประชาสัมพันธ์ออกไป ที่ผ่านมามีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนส่งรถแห่และขบวนแห่เข้าร่วมประกวดจำนวนมาก จนปัจจุบันกลายเป็นส่วนหนึ่งของแผนงานประจำปีในองค์กรต่าง ๆ ที่รับรู้ร่วมกันและจะส่งรถแห่มาร่วมอย่างสม่ำเสมอแม้เทศบาลจะไม่ได้ทำหน้าที่ขอความร่วมมือไปก็ตาม

การเข้ามาร่วมงานขององค์กรต่าง ๆ ดังกล่าว นอกจากแสดงการให้ความร่วมมือกับเทศบาลแล้ว หน่วยงานที่เข้าร่วมกิจกรรมยังได้ประโยชน์ในแง่การประชาสัมพันธ์องค์กร การทำ CSR รวมถึงในระหว่างที่เตรียมงานก็มีผลพลอยได้เรื่องความร่วมมือในองค์กรเพราะทุกฝ่ายจะต้องได้รับการแบ่งงาน ปรึกษาหารือและวางแผนงาน นอกจากนี้ การสร้างขบวนแห่ประเพณีกองข้าวขึ้นยังสอดคล้องกับเงื่อนไขในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน เพราะการเชิญหน่วยงานรัฐ เอกชนในท้องถิ่น และชุมชนต่าง ๆ มาร่วมแห่รถประเพณีกองข้าวทำให้เกิดภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียว ความร่วมแรงร่วมใจ ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ และภาพความร่วมมือกันสืบทอดประเพณีกองข้าวที่เป็นประเพณีท้องถิ่นด้วย

จ.การสืบทอด ประยุกต์และสร้างสรรค์ ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่

เมืองพัทยา

ประเพณีกองข้าวของชาวหนองใหญ่ในอดีตจัดขึ้นในพื้นที่วัดหนองใหญ่ ในวันสุดท้ายของประเพณีสงกรานต์-วันไหล ถือว่างานกองข้าวเป็นพิธีสิ้นสุดพิธีกรรมทั้งหมด เชื่อว่าวันนี้จะเป็นวันที่ท้าวเวสสุวรรณเดินทางกลับ พวกผีจะถูกพากลับไปด้วย และบรรดาเทวดานางฟ้าที่ลงมาโลกมนุษย์ในวันสงกรานต์ก็จะกลับคืนสวรรค์เช่นกัน ในวันนี้จึงมีพิธีบวงสรวงเช่นสังเวยเพื่อส่งเทพเทวดาและผีทั้งปวง โดยชาวบ้านนัดหมายนำข้าวปลาอาหารมารวมกันที่ลานวัด แบ่งอาหารคาวหวานใส่กระทงกองลงที่พื้นที่ดิน จุดธูปเรียกผีปู่ย่าตายาย สัมภเวสี มารับเครื่องเซ่นไหว้ จากนั้นล้อมวงกันรับประทานอาหาร และทิ้งส่วนที่เหลือไว้ตามโคนต้นไม้ เพื่อเป็นทานแก่สัตว์ ไม่นำอาหารที่เหลือติดตัวกลับไปบ้าน (มานะ ยาประชา, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2564)

ประเพณีกองข้าวสืบทอดโดยชาวหนองใหญ่มาประมาณ 60 ปี ต่อมา เมืองพัทยาได้จัดสรรงบประมาณมาสนับสนุนงานกองข้าวหนองใหญ่ อยู่ในโครงการเดียวกันกับงานกองข้าวนาเกลือ และมอบหน้าที่ให้บริษัทอแกไนเซอร์ดูแลงานที่วัดหนองใหญ่ด้วย ในข้อกำหนดขอบเขตการดำเนินงาน (TOR) มีข้อกำหนดให้อแกไนเซอร์ต้องจัดให้มีพิธีกองข้าว ที่ประกอบด้วยพิธีเปิดงาน พิธีบวงสรวง และการแสดงเทวดา นางฟ้า ผีป่า ซึ่งเป็นเกณฑ์การตรวจรับงานเดียวกันกับประเพณีกองข้าวนาเกลือ แต่มีขนาดย่อมกว่า เช่น TOR ประจำปีงบประมาณ 2562 กำหนดเรื่องการจัดหาเครื่องบวงสรวงคาวหวาน อาหารในพิธีบวงสรวงที่นาเกลือต้องมีอาหารคาวหวานไม่น้อยกว่า 8 อย่าง แต่ละอย่างไม่น้อยกว่า 3 กิโลกรัม ผลไม้ไม่น้อยกว่า 5 อย่าง แต่ละอย่างไม่น้อยกว่า 3 กิโลกรัม ขนมหวานไม่น้อยกว่า 5 อย่าง แต่ละอย่างไม่น้อยกว่าหนึ่งกระจาดसान ภาชนะบรรจุอาหารเป็นกระจาดความกว้างไม่น้อยกว่า 14 นิ้ว หรือหม้อขนาดไม่น้อยกว่าเบอร์ 40 ส่วนที่วัดหนองใหญ่ กำหนดเครื่องบวงสรวงคาวหวานต้องมีอาหารคาวหวานไม่น้อยกว่า 5 อย่าง แต่ละอย่างไม่น้อยกว่า 1 กิโลกรัม ผลไม้ไม่น้อยกว่า 3 อย่าง แต่ละอย่างไม่น้อยกว่า 1 กิโลกรัม ขนมหวานไม่น้อยกว่า 3 อย่าง

แต่ละอย่างไม่น้อยกว่า 1 ถาด ถาดที่ใช้มีขนาดไม่น้อยกว่า 10 นิ้ว จำนวนผู้แสดงทำหน้าที่เทวดา นางฟ้า และผีป่า ในงานกองข้าวนาเกลือ กำหนดให้มีจำนวนรวมกันไม่น้อยกว่า 25 คน ต้องจัดให้มีการแต่งตัวเป็นเทวดา นางฟ้า และผีป่า และมีเสียงเพลงที่สามารถสร้างบรรยากาศของงานได้ ส่วนในงานกองข้าววัดหนองใหญ่ กำหนดจำนวนผู้แสดงทำหน้าที่เทวดา นางฟ้า และผีป่า ให้มีจำนวนรวมกันไม่น้อยกว่า 10 คน เป็นต้น การมอบหมายให้ออแกไนเซอร์ดูแลงานทั้งสองแห่ง และข้อกำหนดใน TOR ดังกล่าว ทำให้งานกองข้าวมีส่วนที่เป็นการแสดงที่ประยุกต์มาจากความเชื่อเรื่องเทวดา นางฟ้า และผีป่าตรงกัน

อย่างไรก็ตาม การจัดงานกองข้าวที่วัดหนองใหญ่มีลักษณะเป็นการบูรณาการร่วมกันระหว่างชุมชน วัด และเมืองพัทยา โดยมีสภาวัฒนธรรมเมืองพัทยาเป็นผู้ประสาน ทำให้บรรยากาศของงานเป็นไปตามวิถีชาวบ้านมากกว่า นายมานะ ยาประชา คำ ประธานสภาวัฒนธรรมเมืองพัทยา (สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า ชุมชนวัดหนองใหญ่เป็นชุมชนที่เป็นต้นกำเนิดงานกองข้าวในพื้นที่พัทยา ก่อนจะแพร่หลายไปที่นาเกลือ จึงเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ชาวบ้านต้องการให้ชุมชนเป็นเจ้าของภาพในการจัดงานมากกว่า ดังนั้น จึงรับงบประมาณสนับสนุนจากเมืองพัทยามาจัดเอง โดยให้ออแกไนเซอร์ทำงานในส่วนที่จำเป็นด้านอื่น กิจกรรมที่จัดขึ้นส่วนใหญ่แสดงโดยคนในชุมชน ลูกหลานของชาวชุมชนวัดหนองใหญ่ กลุ่มสตรี ชมรมผู้สูงอายุ ฯลฯ และมีกิจกรรมที่ส่งเสริมกิจการของวัด บำรุงวัด เช่น กรรมาการวัดสอดแทรกกิจกรรมการแสดงเรื่องเวสสันดรชาดก เพื่อเล่าพุทธประวัติ ให้ผู้แสดงสมมติเป็นกัณหาชालิมา รับใช้ชูชก เพื่อให้ชาวบ้านได้บริจาคเงินบำรุงวัด ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ 17 เมษายน เป็นต้นมาจนถึงวันที่ 20 เมษายน วัดหนองใหญ่ยังมีงานประเพณีที่สืบทอดมาโดยตลอด แต่ไม่ได้ประชาสัมพันธ์มากเท่ากับงานกองข้าว ได้แก่ ประเพณีก่อเจดีย์ทรายวันที่ 17 เมษายน ประเพณีวันทาบ วันที่ 18 เมษายน ประเพณีวันไหล วันที่ 19 เมษายน และประเพณีกองข้าววันที่ 20 เมษายน จึงถือว่าการจัดงานมีทั้งการสืบทอดและการบูรณาการร่วมกันขององค์กรปกครองท้องถิ่น

สภาวัฒนธรรมเมืองพัทยามีความมุ่งมั่นที่จะรักษาวิถีชีวิตชุมชนของคนในเมืองพัทยาเพื่อต้านทานความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพัทยาอย่างก้าวกระโดด นายมานะ ยาประชา (สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2564) กล่าวว่า เมืองพัทยาเป็นเมืองที่เพิ่งเติบโตเมื่อประมาณ 60 ปี แต่เป็นเมืองที่โตเร็วมาก และเปลี่ยนแปลงเร็ว ดังนั้น วัฒนธรรมแต่เดิมของพัทยาไม่มาก จึงต้องการรักษาสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นไว้ โดยให้ชุมชนเป็นผู้รักษา เพื่อไม่ให้พัทยาเป็นเมืองสมัยใหม่ที่มีเพียงเทศกาลดนตรี กีฬา พลุ แบบตะวันตกเพียงอย่างเดียว ประเพณีกองข้าวเป็นประเพณีไม่กี่ประเภทที่พัทยาเป็นและเป็นของท้องถิ่น ที่ผ่านมาจึงสนับสนุนและประสานให้การจัดงานที่วัดหนองใหญ่เป็นงานแบบชาวบ้าน แต่เชิญให้ผู้บริหารเมืองพัทยา นักการเมือง นักธุรกิจ และหน่วยงานต่าง ๆ มาร่วมด้วย ทำให้งานที่หนองใหญ่ได้รับการประชาสัมพันธ์ออกไปเพราะมีผู้บริหารมาร่วมงานต่อเนื่อง ขณะที่

ยังคงความเป็นวิถีแบบชาวบ้านอยู่ และยังคงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงคนในชุมชนให้มาพบปะกัน ได้เสริมสร้างความสามัคคี มีกิจกรรมทำร่วมกัน และได้สนุกสนานร่วมกันครั้งหนึ่งในรอบปี

ฉ.การสืบทอด ประยุกต์และสร้างสรรค์ประเพณีแก่เจ้าพ่อพระปรัง

เจ้าพ่อพระปรังเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตั้งเดิมเคารพนับถือในชุมชนบ้านหนองผูกเต่า ตำบลบ้านแก้ง อำเภอสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี แต่เดิมเป็นเพียงศาลไม้เล็ก ๆ ตั้งอยู่ริมแควพระปรัง ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้บนบานขอให้พืชผลสมบูรณ์ดี ปรากฏว่าได้ผลสำเร็จ จึงมีผู้เคารพศรัทธามากขึ้นเรื่อย ๆ มีการซ่อมแซมศาลตั้งไว้ที่ชุมชนบ้านหนองผูกเต่า เพื่อให้เป็นสถานที่บูชาประจำท้องถิ่น มีการบนบานศาลกล่าว และเลี้ยงประจำปี เชื่อว่า เจ้าพ่อพระปรังมีอำนาจดลบันดาลเรื่องความเจ็บไข้ได้ป่วย การเดินทาง ยศตำแหน่ง

แต่เดิมเมื่อถึงวันสงกรานต์ ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรที่วัดหนองผูกเต่า เสร็จแล้วเดินแห่กันไปศาลเจ้าพ่อพระปรัง เพื่อไปร่วมกันสงฆ์ (พระครูสุนทรสารธรรม, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565) จนกระทั่ง พ.ศ.2507 เนื่องจากชาวบ้านต้องการทุนทรัพย์มาสร้างหลังคาศาลาการเปรียญวัดหนองผูกเต่า นายสมัย จันทวงษ์ ผู้นำชุมชนจึงได้ปรึกษาพระครูสุนทรสารธรรม นำชาวบ้านตั้งปะรำพิธีขึ้นที่สี่แยกถนนสุวรรณศรสายเก่า เชิญองค์รูปเจ้าพ่อพระปรังมาทำพิธีสักการบูชาสวดพระพุทธรูปยืนตั้งแต่คืนวันที่ 12 เมษายน ถึงวันที่ 15 เมษายน เพื่อให้ชาวบ้านที่ผ่านไปมาได้สักการบูชาขอพรและสงฆ์เพื่อความ เป็นสิริมงคลเนื่องในวันสงกรานต์ กลายเป็นประเพณีสืบมา จนกระทั่งปี พ.ศ.2517 ถนนสุวรรณศรเปลี่ยนเส้นทางเดินรถใหม่ ชาวบ้านจึงร่วมกันตั้งศาลเจ้าพ่อพระปรังแห่งใหม่ เป็นแห่งที่ 2 บริเวณริมแควพระปรัง หลักรัศมีเมตรที่ 226 โดยรวมกับศาลเจ้าพ่อที่ก่อตั้งอยู่ก่อนแล้วโดยนายสวาท มานพวงษ์ ห่างจากวัดหนองผูกเต่าประมาณ 6 กิโลเมตร นับตั้งแต่ก่อตั้งศาลแห่งที่ 2 ประเพณีสักการะเจ้าพ่อพระปรังและสงฆ์ในวันสงกรานต์จึงขยายขึ้น จาก 3 วัน ในช่วงสงกรานต์ เป็น 5 วัน 5 คืน เริ่มตั้งแต่วันที่ 15-19 เมษายน (โกมล จันทวงษ์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565)

การก่อตั้งศาลแห่งที่ 2 ซึ่งมีพื้นที่กว้างขวางขึ้น เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เจ้าพ่อพระปรังเป็นที่รู้จักแพร่หลายขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียง และเป็นจุดเริ่มต้นของการแห่เจ้าพ่อพระปรังเข้าไปในพื้นที่จังหวัดสระแก้ว โกมล จันทวงษ์ (สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565) กล่าวว่า ระหว่างวันที่ 15-19 เมษายน เดิมจะมีพิธีนิมนต์พระไปเจริญพระพุทธรูปยืนที่ศาลแห่งที่ 2 ทุกคืน ต่อมา ประชาชนที่บนบานเจ้าพ่อแล้วประสบผลสำเร็จได้มาแก้บนในช่วงเวลานี้ด้วย ทำให้กลางคืนมีมหรสพ ทั้งหนังกลางแปลง ลิเก หมอลำ เป็นเหตุให้มีประชาชนแห่มาชมมหรสพและสักการะเจ้าพ่อที่ศาลเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากวันที่ 17 เมษายน เป็นวันไหลของวัดหนองผูกเต่า และชาวบ้านถือว่า

เจ้าพ่อพระปรังกบัววัดหนองผูกเต่าเป็นสิ่งเดียวกัน จึงมีการอัญเชิญเจ้าพ่อจากศาลมาสร่งน้ำที่วัดหนองผูกเต่า นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการแห่เจ้าพ่อมาสร่งน้ำ สำหรับการจัดขบวนแห่เจ้าพ่อในวันที่ 19 เมษายน เกิดจากความตั้งใจที่จะรื้อให้งานที่วัดอื่น ๆ เสร็จสิ้นและให้ประเพณีที่ศาลเจ้าพ่อเป็นงานปิดท้ายสงกรานต์ของสระแก้ว ขบวนแห่น้ำจะเริ่มเกิดขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2532 เดิมแห่ไปถึงบ้านศาลาลำดวนเท่านั้น แต่ต่อมาประชาชนในพื้นที่ห่างไกลออกไปต้องการให้ขบวนแห่ไปถึงเพื่อจะได้รอสรงน้ำ ขบวนแห่จึงเริ่มขยายเส้นทางไปไกลถึงตัวเมืองสระแก้ว และเริ่มมีรถติดตามขบวนยาวขึ้น จากบรรดาคูกศิษย์ มูลนิธิ ที่เคารพศรัทธา แม้ว่าต่อมาปี พ.ศ.2536 จะแยกอำเภอสระแก้วออกจากจังหวัดปราจีนบุรี โดยใช้แนวเขตแควพระปรังเป็นเส้นแบ่ง ทำให้ศาลตั้งอยู่ในเขตจังหวัดปราจีนบุรี แต่ขบวนแห่เจ้าพ่อยังคงสืบทอดเส้นทางแห่เข้ามาในชุมชนที่ตั้งอยู่ในจังหวัดสระแก้วอันเป็นชุมชนที่มีความเคารพศรัทธาเจ้าพ่อมาแต่อดีตตามเดิม

เนื่องจากขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังเดินทางไปตามถนนสุวรรณศร เป็นการใช้เส้นทางจราจรที่อาจทำให้เกิดอุปสรรคการเคลื่อนตัวของรถที่สัญจรไปมา และอาจเกิดอุบัติเหตุได้ ดังนั้น การแห่เจ้าพ่อจึงเริ่มเข้าไปเกี่ยวข้องกับส่วนราชการ โดยเฉพาะงานจราจร ในช่วงปีหลัง ๆ ก่อนจะมีงานแห่เจ้าพ่อพระปรัง จึงต้องมีการประชุมผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ตัวแทนคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อพระปรัง ตำรวจ หน่วยสาธารณสุข เพื่ออำนวยความสะดวกและดูแลความปลอดภัย นอกจากนี้ ยังมีการเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดสระแก้วเป็นประธานเปิดงานและปล่อยรถขบวนแห่ ทำให้ประเพณีสร่งน้ำเจ้าพ่อพระปรังยกระดับขึ้น กลายเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับจังหวัด นางสาวนลินรัตน์ ด่านลาเคน นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการพิเศษ (สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า การเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานในพิธีปล่อยขบวนแห่เจ้าพ่อเพิ่งมีขึ้นในสมัยหลัง จากความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อพระปรัง เกิดเป็นธรรมเนียมว่า เมื่อผู้ว่าราชการคนใดย้ายมาทำงานที่สระแก้ว จะต้องไปไหว้ศาลหลักเมือง และศาลเจ้าพ่อพระปรัง เป็นการบอกกล่าว แสดงความคารวะ นอกจากนี้ เกิดจากคณะกรรมการศาลต้องการเชิญผู้ว่าฯ ไปเป็นประธานในพิธีเพื่อให้เป็นตัวแทนคนสระแก้วทำหน้าที่บอกกล่าว เชิญเจ้าพ่อออกไปสร่งน้ำ ออกไปให้พรคนสระแก้วที่รอสรงน้ำ

ปัจจุบัน ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรังจัดขึ้นระหว่างวันที่ 18-19 เมษายน ดำเนินการโดยคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อพระปรัง และมีส่วนราชการจังหวัดสระแก้วเข้าร่วมงาน จากการสัมภาษณ์ นางสาวนลินรัตน์ ด่านลาเคน (สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2564) ให้ข้อมูลว่า เนื่องจากศาลเจ้าพ่อพระปรังตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ถือว่าพื้นที่จัดงานอยู่ในปราจีนบุรี ตามระเบียบจึงจัดสรรงบประมาณสนับสนุนไม่ได้เพราะอยู่นอกพื้นที่ความรับผิดชอบอยู่คนละเขตการปกครอง แม้แต่เทศบาลเมืองสระแก้ว ก็ไม่ได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุนประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรัง เนื่องจากศาลตั้งอยู่นอกพื้นที่เทศบาล ที่ผ่านมา วัฒนธรรมจังหวัดสระแก้วให้การสนับสนุนในด้านให้สถานที่จัดประชุม และเป็นตัวกลางประสานเพื่อให้เกิดการประชุมคณะกรรมการ

ดำเนินงาน ออกหนังสือเชิญผู้บริหารให้เข้าร่วมกิจกรรม เป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของหน่วยงานที่มีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนงานวัฒนธรรมภายในจังหวัดให้สืบทอดต่อไป นอกจากนี้ นางสาวภัทราวรรณ เฉยเจริญ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ (สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2564) เสริมว่า บางปีจังหวัดสระแก้วได้รับงบประมาณมาจัดประเพณีสงกรานต์ จึงได้นำมารวมกับงานแห่เจ้าพ่อพระปรง เป็นการแห่พระพุทธรูปและเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงจากทุกอำเภอในสระแก้ว มีวัตถุประสงค์เพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว และต้องการจะปรับภาพลักษณ์ให้งานสงกรานต์สระแก้วซึ่งปัจจุบันมีปัญหาเรื่องการเล่นสาดน้ำที่รุนแรง ปัญหาการทะเลาะวิวาท และความไม่เหมาะสมต่าง ๆ ให้เป็นสงกรานต์ที่ดี มีวัฒนธรรมดีงาม เป็นระเบียบเรียบร้อย เสริมสร้างความเป็นสิริมงคลในวันขึ้นปีใหม่ไทย

ปัจจุบัน ช่วงเช้าของวันที่ 19 เมษายน จะมีพิธีบวงสรวงโดยคณะศิษย์สำนักท้าวศรีสุวรรณ์โณซึ่งเป็นกลุ่มผู้ศรัทธา เป็นการประกอบพิธีพราหมณ์เพื่อบอกกล่าว และบวงสรวงเพื่อความเป็นสิริมงคล พิธีนี้ทำให้งานดูศักดิ์สิทธิ์ขึ้น เพราะแต่เดิมเป็นเพียงการนิมนต์พระทำบุญเข้าถวายภัตตาหาร และนำหัวหมู เหล้าขาว จุดธูปบอกกล่าวเท่านั้น นอกจากนี้ มีนางรำบวงสรวง และตกแต่งขบวนแห่ให้สวยงามดูดีขึ้น (โกมล จันทวงษ์, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565)

ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงภายหลังได้พัฒนามาเป็นประเพณีวันไหลสระแก้ว อันเป็นการรวมการเล่นน้ำวันไหลสระแก้วมาสมทบกับการแห่พระปรงเพื่อให้ประชาชนได้สงกรานต์ โกมล จันทวงษ์ (สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565) กล่าวว่า ภายหลังเมื่อมีความนิยมเล่นน้ำในประเพณีสงกรานต์มากขึ้น จึงเกิดการรวมกลุ่มกันมาเล่นน้ำในเส้นทางและพื้นที่ที่ขบวนแห่เจ้าพ่อจะผ่านไป กลายเป็นวันไหลเจ้าพ่อพระปรง ซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงการอัญเชิญเจ้าพ่อพระปรงขึ้นรถแห่ไปตามที่ต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสสงกรานต์เจ้าพ่อ ไม่ใช่เล่นน้ำกันเอง ภายหลังมีการนำคำว่าวันไหลมาใช้ประชาสัมพันธ์งานเพื่อการท่องเที่ยว จึงมีการเล่นน้ำมากขึ้น ประชาชนจากจังหวัดใกล้เคียง เช่น จันทบุรี ปราจีนบุรี หรืออำเภออื่น ๆ ของสระแก้ว นำรถบรรทุกน้ำเข้ามาเล่นที่สระแก้วในงานแห่เจ้าพ่อพระปรง ทำให้เกิดการหมุนเวียนของเศรษฐกิจ ขณะเดียวกัน ก็ทำให้ขบวนแห่เคลื่อนที่ได้ช้าและกลับถึงศาลค่า เกิดปัญหาทะเลาะวิวาท อุบัติเหตุบนถนน ความสกปรก และความเดือดร้อนรำคาญ ปัจจุบัน ส่วนราชการจึงเข้ามาควบคุมดูแลการจัดงานมากขึ้น โดยมุ่งหวังสืบทอดให้ประเพณีแห่เจ้าพ่อเป็นงานที่แสดงวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดีงามของชาวสระแก้ว และแยกการเล่นน้ำวันไหลออกไปจัดในพื้นที่ที่มีเจ้าหน้าที่ควบคุม เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาเรื่องความรุนแรง การจราจรติดขัด อุบัติเหตุ เช่นที่เคยเป็นมา

4.1.1.2 ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์จากมรดกในพื้นที่ประเพณีสงกรานต์ที่มีมาในอดีต ประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ที่เกิดขึ้นจากการกระบวนการสืบทอด ประยุกต์และสร้างสรรค์จากมรดกในพื้นที่ประเพณีสงกรานต์ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ และประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไผ่กะลา ดังตาราง

ตารางที่ 12 ตารางสรุปวิธีคิดในการจัดประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์จากมรดกในพื้นที่ประเพณีสงกรานต์ที่มีมาในอดีต

ประเพณี	สืบทอด	ประยุกต์และสร้างสรรค์
1.ประเพณี สงกรานต์ อำเภอ เกาะ สี ชัง และ ประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ	-สืบทอดประเพณีทำบุญกลางบ้าน พิธีสวดมนต์เย็นทำบุญฉลองเจดีย์ ทรายที่ทำภาณูรังสีและ ทำเทววงษ์ -สืบทอดประเพณีปล่อยเรือเคราะห์ -สืบทอดการเล่นอุ้มสาวลงน้ำของ ชาวเกาะสีชังและเกาะขามใหญ่ -สืบทอดพิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธร เทพ -สืบทอดพิธีกองข้าว -สืบทอดพิธีตีเมฆหมอกผี	-ประยุกต์การเล่นอุ้มสาวลงน้ำของชาว เกาะสีชังและเกาะขามใหญ่เป็นกิจกรรม การเล่นอุ้มสาวลงน้ำของนักท่องเที่ยว -ประยุกต์ความเชื่อเรื่องสัมภเวสีในพิธี กองข้าวมาสร้างสรรค์ชุดการแสดงผีป่า -ประยุกต์พิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพ เป็นพิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์ -สร้างสรรค์กิจกรรม “สะพานคนเดิน สีชัง บูรพา” เพื่อนำเสนออัตลักษณ์ชาวจีน อัตลักษณ์ชาวเกาะ และอัตลักษณ์ชาววัง
2.ประเพณีสงกรานต์วัด บ้านดอนและงานลาน วัฒนธรรม หนังใหญ่ ไผ่กะลา จังหวัดระยอง	-สืบทอดศิลปะการแสดงหนังใหญ่ และการเผากะลาแห้งเพื่อสร้าง แสงสว่างให้เห็นลวดลายตัวหนัง	-ประยุกต์การแสดงหนังใหญ่เป็นการเชิด และแสดงร่วมกับหุ่นละครเล็ก/โขน -ผสมผสานการใช้แสงจากกะลามะพร้าว และไฟฟ้า -นำหนังใหญ่มาสร้างสรรค์ การแข่ง หมากรุกหนังใหญ่ -นำหนังใหญ่มาจำลองเพื่อตกแต่งสถานที่ จัดงาน สร้างจุดเช็คอิน และผลิตเป็น สินค้าที่ระลึก

ก.การสืบทอด ประยุกต์ และสร้างสรรค์ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ

การเล่นอุ้มสาวลงน้ำเป็นการละเล่นในช่วงหลังสงกรานต์ในวันที่มีพิธีทำบุญกลางบ้านบนเกาะขามใหญ่ของชาวเกาะสีชังและชาวเกาะขามใหญ่ซึ่งเป็นญาติพี่น้องกัน โดย

หลังจากทำบุญฉลองเจดีย์ทรายน้ำไหลริมหาดแล้ว ก็จะจูงกันลงไปเล่นน้ำในทะเล ในอดีต ผู้ชายจะถือโอกาสนี้ขอผู้หญิงที่หมายตาไว้จูงไปเล่นน้ำทะเล แต่นอกจากนี้แล้ว ก็มีทั้งการเล่นจูงคนแก่คนเฒ่าไปลงทะเลแล้ววักน้ำให้ศีลให้พร และการเล่นแก่งกัน เช่น ผู้หญิงเล่นหามผู้ชายไปลงทะเล

ในปี พ.ศ.2542 เมื่อสุขาภิบาลเกาะสีชังได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลเกาะสีชัง¹⁵ และมีงบประมาณที่จะจัดสรรเพื่อสนับสนุนงานประเพณีท้องถิ่น เทศบาลจึงเข้ามาเป็นผู้จัดงานเต็มตัว จากแต่เดิมเมื่อยังเป็นสุขาภิบาลเกาะสีชังก็ได้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านอยู่แล้ว แต่มีลักษณะไม่เป็นทางการ นายดำรง เกตรา นายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชังและประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเกาะสีชัง เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการผลักดันให้ประเพณีบนเกาะสีชังได้รับการสืบทอดเนื่องจากเป็นผู้ที่มีความสนใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่น งานด้านวัฒนธรรมตลอดจนมีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างยิ่ง จึงมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเกาะสีชังด้วยงานวัฒนธรรม ประเพณี และประวัติศาสตร์ เพื่อให้เป็นเมืองแห่งมรดกทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มีแนวคิดจะนำเสนอประเพณีอุ้มสาวลงน้ำมาสร้างจุดขายในประเพณีสงกรานต์บนเกาะที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นในจังหวัดชลบุรี ผู้บริหารส่วนราชการได้เข้ามาสืบทอดประเพณีด้วยการมีส่วนร่วมเล่นอุ้มสาวลงน้ำในพิธีเปิดงานเป็นประจำทุกปีเพื่อเผยแพร่ภาพประชาสัมพันธ์งานออกไป และประยุกต์การเล่นอุ้มสาวลงน้ำมาเป็นกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติเล่นอุ้มสาวลงน้ำด้วยกันกับชาวบ้าน ทั้งนี้ การเลือกนำเสนอประเพณีอุ้มสาวลงน้ำนอกจากคำนึงถึงการสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวที่แตกต่างจากที่อื่นแล้ว ยังมีความตั้งใจที่ให้ประเพณีนี้เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่เชื่อมโยงกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ดังที่นางสาวชาริณี วงศ์วาลย์ นักวิชาการศึกษาปฏิบัติการ ให้สัมภาษณ์ว่า นายกเทศมนตรีมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นแรงบันดาลใจในการทำงานและการพัฒนาเกาะสีชัง ก่อนที่จะนำเสนอประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ ได้สืบค้นข้อมูลจนพบหลักฐานว่ามีการเล่นน้ำบนเกาะขามใหญ่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 คราวเสด็จแปรพระราชฐานมาประทับบนเกาะ จึงเลือกนำเสนอประเพณีนี้เป็นงานในช่วงสงกรานต์ เพื่อให้มีจุดเด่นต่างจากที่อื่น และยังเกี่ยวข้องกับรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นผู้มีคุณูปการอย่างยิ่งต่อชาวเกาะสีชังด้วย (ชาริณี วงศ์วาลย์, สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564)

¹⁵ สุขาภิบาลเกาะสีชัง ได้ยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลเกาะสีชังเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2542 โดยผลของพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 ต่อมากระทรวงมหาดไทย ได้มีประกาศยุบรวมองค์การบริหารส่วนตำบลท่าเทววงษ์ (เกาะขามใหญ่) ซึ่งมีจำนวนประชากรบนพื้นที่ไม่ถึงสองพันคน รวมกับเทศบาลตำบลเกาะสีชัง เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2547 เกาะสีชังจึงมีชื่อตำบลตามชื่อตำบลเกาะขามใหญ่ และมีการปกครองส่วนท้องถิ่นเพียงแห่งเดียว คือ เทศบาลตำบลเกาะสีชัง

การสนับสนุนวันไหลเกาะขาม เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน จากการบันทึกไว้เป็นคำขวัญประจำเกาะสี่ซึ่งว่า

จุฑาธุชราชฐาน ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่
วันไหลเกาะขาม ลือนามพระพุทธบาท
หาดทรายงามล้ำค่า เมืองท่าพาณิชย์

เทศบาลตำบลเกาะสี่ซึ่งมีนโยบายส่งเสริมงานสงกรานต์-วันไหลเป็นการท่องเที่ยว เนื่องจากหลายสิบปีที่ผ่านมาประชาชนบนเกาะสี่ซึ่งได้หันมาประกอบธุรกิจการค้าและบริการมากขึ้น เพราะการประกอบอาชีพประมงไม่ได้ผลดีเหมือนเดิม เป็นผลมาจากการทิ้งของเสียลงทะเลของเรือพาณิชย์ทำให้สัตว์น้ำหายากขึ้น จึงมีการกำหนดวันจัดงานอย่างเป็นทางการขึ้นระหว่างในวันที่ 18 เมษายน อันเป็นช่วงวันไหลของชลบุรี โดยเลี่ยงวันจัดงานไม่ให้ตรงกับประเพณีในท้องถิ่นใกล้เคียง คือ วันไหลบางแสนวันที่ 16-17 เมษายน และงานกองข้าวศรีราชา วันที่ 19-21 เมษายน โดยมีหน่วยงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสนับสนุนด้านการประชาสัมพันธ์ในประเทศและต่างประเทศ ทำให้ประเพณีอุ้มสาวลงน้ำเกาะสี่ซึ่งเป็นที่รู้จักในหมู่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ (น้ำอ้อย ศรีเกษม, สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564)

นอกจากกำหนดวันจัดงานประจำปีอย่างเป็นทางการเพื่อให้อยู่ในปฏิทินการท่องเที่ยวแล้ว ยังมีแนวคิดขยายช่วงเวลากิจกรรมให้มากขึ้น โดยนางงานสงกรานต์และงานประเพณีวันไหล งานบุญกลางบ้าน และพิธีต่าง ๆ ที่จัดหลังสงกรานต์มาแต่เดิมมาเป็นส่วนหนึ่งของตารางการท่องเที่ยว ส่วนหนึ่งเป็นการวางแผนจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการสืบทอดประเพณีท้องถิ่นให้ครอบคลุม แต่นอกจากนี้ยังต้องการสร้างความหลากหลาย และทางเลือกให้กับนักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบการท่องเที่ยวชมงานวัฒนธรรม ซึ่งแตกต่างจากการจัดงานในปีแรก ๆ ที่ไม่มีกิจกรรมมากนัก นางสาวชาริณี วงศ์วัลย์ (สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า การจัดงานหลายวันอาจช่วยให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางมาเกาะสี่ซึ่งได้ง่ายขึ้น เพราะมีกิจกรรมให้ชมหลายอย่าง หากจัดน้อยวัน นักท่องเที่ยวอาจลังเลที่จะเดินทางข้ามมาที่เกาะและเลือกเที่ยววันไหลบนฝั่ง นอกจากนี้การแบ่งกิจกรรมไว้หลายวันยังช่วยเพิ่มจำนวนวันพักบนเกาะมากขึ้นด้วย

งานประเพณีสงกรานต์และอุ้มสาวลงน้ำเป็นงานประจำปีที่จัดมาอย่างต่อเนื่องนับแต่มีสถานะเป็นเทศบาล และผู้บริหารโดยเฉพาะนายกเทศมนตรีได้พยายามพัฒนางานให้น่าสนใจขึ้นมาโดยตลอด สร้างสรรค์ส่วนที่เป็นประเพณีเดิมให้สวยงามเป็นพิธีการมากขึ้น โดยเฉพาะการที่นายดำรงค์ เกตรา ดำรงตำแหน่งประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเกาะสี่ซึ่งด้วย จึงมีโอกาสร่วมประชุมกับเครือข่ายทางวัฒนธรรม ทำให้ได้แรงบันดาลใจในการจัดงาน ตัวอย่างการจัดงานในที่อื่น ๆ และรวมถึงมีเครือข่ายการทำงานที่จะส่งเสริมสนับสนุน ให้ความช่วยเหลือจัดกิจกรรมต่าง ๆ หรือ

แนะนำการทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย จึงเป็นผู้นำแนวคิดที่ได้จากการศึกษาดูงานจากที่อื่นมาจัดกิจกรรมบนเกาะสีชัง เช่น การทำพิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์ในงานบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพ การแสดงผีป่าในพิธีกองข้าว และส่วนหนึ่งมาจากความชอบและความสามารถของผู้บริหารที่มีความเป็นศิลปิน เช่น นายสหัส ถนอมศิริ รองนายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชัง เป็นผู้คิดเปลี่ยนแปลงเจดีย์ทรายใหญ่ในงานบุญกลางบ้านให้สวยงามขึ้น จึงริเริ่มวาดลวดลายบนเจดีย์ จากนั้นให้เจ้าหน้าที่ในสำนักงานเทศบาลและชาวบ้านร่วมกันประดับดอกไม้บนเจดีย์ตามลวดลายที่วาดไว้

นอกจากนี้ ยังสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ ๆ โดยเชื่อมโยงกับวิถีชาวเกาะ และสื่อถึงการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางทะเล เช่น การประกวดธิดาปลาฉลาม การแข่งเรือพาย การชกมวยทะเล หรือในปี 2562 เพิ่มกิจกรรมถนนคนเดินสีชังบูรพา เพื่อจะนำเสนออัตลักษณ์เป็นการท่องเที่ยวและกระตุ้นเศรษฐกิจบนเกาะที่จะมีนักท่องเที่ยวเข้ามามากที่สุดในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล กิจกรรมที่นำมาจัดเพิ่มเติมในงานสงกรานต์บนเกาะดังกล่าวส่วนใหญ่เกิดจากการจัดการของผู้บริหารเทศบาลที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์กับผู้กว้างขวางด้านกิจกรรมนันทนาการและมีความมุ่งหวังที่จะให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมงานมาก ๆ ทั้งในฐานะผู้ชม และผู้ร่วมแสดง

ข. การสืบทอด ประยุกต์และสร้างสรรค์ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอน และงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลา

การแสดงหนังใหญ่ไฟกะลาเป็นมหรสพเก่าแก่ของจังหวัดระยอง เชื่อว่าตัวหนังใหญ่รุ่นแรกเป็นฝีมือช่างหลวงสมัยกรุงศรีอยุธยา เจ้าเมืองระยองเป็นผู้จัดซื้อตัวหนังใหญ่ทั้งหมดกว่า 200 ตัว มาจากพัทลุง ในอดีตจะนำออกแสดงในงานสำคัญต่าง ๆ เช่น งานประจำปี งานปีใหม่ และงานศพผู้ใหญ่ แสดงกลางแจ้งเวลากลางคืน โดยเผากระดาษมะพร้าวที่หลังจอเพื่อให้แสงส่องลอดตัวหนัง เล่นเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์ ตอนที่นิยมและมีชื่อเสียงมากที่สุดคือตอนสีดาลุยไฟเพราะมีการลุยไฟจริง ๆ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การแสดงหนังใหญ่ซบเซาไปเพราะขาดคนขีด ตัวหนังผุกร่อน และมีสิ่งบันเทิงแบบใหม่มาแทนที่

พระครูปลัดวิรัตน์ อคคธัมโม ถือเป็นผู้ที่มิมีบทบาทสำคัญในการรื้อฟื้นหนังใหญ่ให้กลับมาแสดงจนเป็นที่รู้จักของชุมชนอีกครั้ง มีจุดเริ่มต้นจากการที่ท่านได้เห็นตัวหนังใหญ่ถูกวางทิ้งในกุฏิหลังเก่า ไม่มีคนสนใจดูแล จึงร่วมกับผู้นำชุมชน เช่น นายอำนาจ มณีแสง นำมาแสดงและท่านพระครูทำหน้าที่เป็นผู้พากย์หนังใหญ่และแสดงเองด้วย (ชนิศรา ช่างหล่อ, 2557: 92) จนกระทั่ง ปี พ.ศ.2523-2524 คณะกรรมการหมู่บ้านตำบลเชิงเนินได้ส่งหนังใหญ่ออกแสดงจนชนะการประกวดหมู่บ้านดีเด่น นำไปแสดงในงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี งานสงกรานต์ และได้รับ

เชิญไปแสดงที่สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 สนามเป้า ในรายการวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้หนังใหญ่วัดบ้านดอนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปอีกครั้ง (แพรว เกศารัตน์, 2524: 349)

เพื่อให้ศิลปะการแสดงหนังใหญ่ได้รับการสืบทอดในชุมชนต่อไป ในปี พ.ศ. 2547 จึงมีการนำไปบรรจุในหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนวัดบ้านดอน โดยเรื่องหนังใหญ่อยู่ในสาระการเรียนรู้กลุ่มศิลปวัฒนธรรม จัดอยู่ในแผนการสอนสำหรับหลักสูตรการศึกษาขั้นที่ 2 หรือระดับประถมศึกษาปลาย (ป.4-ป.6) เริ่มทดลองสอนในปีการศึกษา 2548 ใช้เวลาสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมงเรียนร่วมกับวิทยากรท้องถิ่น คือ เจ้าอาวาสวัดบ้านดอน และนายอำนาจ มณีแสง ที่พิพิธภัณฑสถานหนังใหญ่วัดบ้านดอน รวม 20 ชั่วโมง เนื้อหาการเรียนประกอบด้วยการเรียนรู้ประวัติหนังใหญ่ ประเภทตัวหนัง เนื้อเรื่องประกอบการแสดง แล้วพัฒนาสู่การฝึกเดินและจับตัวหนัง การไหว้ครู และทำโรงหนังใหญ่ การบรรจุเข้าสู่หลักสูตรโรงเรียน นอกจากสร้างจิตสำนึกและความรู้สึกรักและหวงแหนวัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว ยังสามารถเฟ้นหานักเรียนที่มีพรสวรรค์ในการขีดหนังมาสืบสานการขีดหนังใหญ่ของชุมชนต่อไปด้วย (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระยอง, 2551: 70-71)

คณะหนังใหญ่วัดบ้านดอนบริหารจัดการโดยคณะกรรมการหนังใหญ่วัดบ้านดอน มีพระครูปลัดวิรัตน์ อัครธมโม (พระครูบูรเขต วุฒิกโร) เจ้าอาวาสวัดบ้านดอนเป็นประธาน คณะกรรมการอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนคนแรก (ชนิศรา ช่างหล่อ, 2557: 92) ต่อมาเริ่มมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเข้ามาให้การสนับสนุนทั้งการหาพื้นที่ออกแสดงและสนับสนุนงบประมาณ เช่น สภาวัฒนธรรมจังหวัดระยองร่วมกับหน่วยอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดระยอง ได้นำหนังใหญ่ไปจัดแสดงในงานวันอนุรักษ์มรดกไทย จังหวัดระยอง งานกาชาด งานปีใหม่ของจังหวัดระยอง วัฒนธรรมจังหวัดระยอง เน้นประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ ให้นำหนังใหญ่ออกแสดง เนื่องจากมีแนวคิดว่าการหาเวทีให้หนังใหญ่ออกแสดง จะช่วยสร้างให้มีชื่อเสียงเพื่อให้มีคนจ้างงาน และมีองค์กรต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุนเงินทุน ซึ่งจะช่วยให้การสืบทอดวัฒนธรรมหนังใหญ่คงอยู่ต่อไปได้ เนื่องจากโดยธรรมชาติของการแสดงหนังใหญ่มีข้อจำกัดหลายด้าน ทั้งด้านการแสดงที่ต้องเข้าใจท่าทาง ความเชื่อเรื่องครุหนัง ค่าใช้จ่ายในการรักษาเครื่องใช้ต่าง ๆ (ชนิศรา ช่างหล่อ, 2557: 87) บุคคลที่มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมหนังใหญ่จนมีชื่อเสียงระดับชาติ คือ นางศุภิตี วิถีธรรมศักดิ์ อดีตวัฒนธรรมจังหวัดระยอง เป็นผู้ผลักดันให้หนังใหญ่ไปแสดงที่กรุงเทพฯ และงานต่าง ๆ ทั้งในประเทศและนอกประเทศ (กัลยา ส่งเสมอ, **สัมภาษณ์**, 23 ธันวาคม 2564) นอกจากนี้ ภาคเอกชนได้เข้ามาสนับสนุนงบประมาณและการบริหารจัดการ เช่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ได้เข้ามาช่วยเหลือจัดทำทะเบียนหนังใหญ่เพื่อเผยแพร่ในฐานะข้อมูลพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น และพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือออกสู่สาธารณชน บริษัท ปตท.เคมิคอล จำกัด มหาชน ให้การสนับสนุนงบประมาณที่เกี่ยวกับการสืบทอดหนังใหญ่ เช่น งบประมาณสนับสนุนจ้างครุฝึก จัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ (ชนิศรา ช่างหล่อ, 2557: 91-92)

สำหรับการจัดงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลาในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลของวัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ครูอำไพ บุญรอด ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานหนังใหญ่วัดบ้านดอน และโรงละครหนังใหญ่วัดบ้านดอน (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2564) เล่าว่า งานลานวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในสมัยหลังเมื่อได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยอง แต่เดิมพระครูบูรเขตเจ้าอาวาสวัดบ้านดอนได้นำออกมาเล่นทุกวันสงกรานต์ เพราะหนังใหญ่เก็บรักษาไว้ที่วัดบ้านดอน เล่นในวันสงกรานต์วันเดียวและเล่นตอนกลางคืนเท่านั้น มีการเผากะลาเป็นเชื้อเพลิงหลังจอตตามแบบการแสดงของคนโบราณ ต่อมา เด็ก ๆ เยาวชนที่มาก็ดูหนังใหญ่เสนอว่า ควรจะจัดเป็นงานประจำปีของวัดเพราะได้นำหนังใหญ่ออกมาเล่นทุกวันสงกรานต์อยู่แล้ว จึงเริ่มเป็นงานสงกรานต์หนังใหญ่ไฟกะลา โดยนำคำว่า “ไฟกะลา” มาต่อท้ายเพื่อให้น่าสนใจ จัดในวันที่ 14 เมษายน เด็ก เยาวชน และชาวบ้านช่วยกันจัดร้าน ติดต่อพ่อค้าแม่ค้ามาขายของในงาน และขอรับเงินบริจาคจากชาวบ้านบ้าง ประมาณ 40,000-50,000 บาท ประจวบกับในเวลานั้น หนังใหญ่วัดบ้านดอนได้เข้าไปเป็นสมาชิกในกลุ่มเยาวชนนักเชิดหุ่นของครูหนืด ซึ่งเป็นชมรมที่รวมกลุ่มนักเชิดหุ่นหลากหลายประเภท เช่น หนังตะลุง หนังใหญ่ หนังบักตื้อ และชมรมได้รับเงินสนับสนุนจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย จึงนำมาร่วมแสดงที่วัดบ้านดอนทำให้งานครึกครื้นขึ้น

การจัดแสดงหนังใหญ่ในแต่ละปีนับตั้งแต่เริ่มจัดเป็นงานประจำปี ไม่มีงบประมาณสนับสนุนที่แน่นอน บางปีได้รับเงินสนับสนุนจากเทศบาลตำบลเชิงเนิน เอกชนและเงินบริจาคของชาวบ้าน บางปีได้เงินงบประมาณจากภาครัฐ ประกอบกับประสบปัญหาเรื่องผู้สืบทอดการแสดง เนื่องจากเยาวชนที่เล่นได้เมื่อเรียนจบระดับประถมศึกษาแล้วมักจะย้ายไปศึกษาต่อนอกพื้นที่ ทำให้ไม่มีเวลาฝึกซ้อม คณะหนังใหญ่จึงรับงานแสดงไม่ได้เพราะคนเชิดไม่เพียงพอ คณะกรรมการหนังใหญ่วัดบ้านดอนเห็นว่า การหาแหล่งงบประมาณที่แน่นอนที่สามารถสนับสนุนให้จัดงานประจำปีได้อย่างต่อเนื่อง จะช่วยสร้างกำลังใจแก่นักแสดงเพราะมีเวทีแสดงความสามารถ อาจขยายขอบเขตการว่าจ้างให้ไปออกงานภายนอกได้ จึงเสนอเรื่องของสนับสนุนงบประมาณต่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยองผ่านสภาวัฒนธรรมจังหวัดระยอง และได้รับการอนุมัติให้เป็นโครงการในแผนงานการศาสนา วัฒนธรรม และนันทนาการ ทำให้เกิดเป็นงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลานั้น (อำไพ บุญรอด, สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2564)

ปัจจุบัน การแสดงหนังใหญ่เป็นกิจกรรมในงาน “ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลา” ซึ่งจัดงานระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน ณ พิพิธภัณฑสถานหนังใหญ่วัดบ้านดอน ในวัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง นายธนกริรักษ์ สารกอง นักวิชาการวัฒนธรรมปฏิบัติการ และนางสาวกัลยา ส่งเสมอ คณะกรรมการกำหนดขอบเขตงาน จ้างเหมาจัดกิจกรรม โครงการอนุรักษ์หนังใหญ่ไฟกะลา (สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดระยอง เริ่มสนับสนุนงานลานวัฒนธรรม

หนังใหญ่ไฟกะลาตั้งแต่ปี พ.ศ.2558 อนุมัติงบประมาณภายใต้ชื่อโครงการอนุรักษ์หนังใหญ่ไฟกะลา เป็นเงิน 200,000 บาท เนื่องจากเห็นว่าจังหวัดระยองมีประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในท้องถิ่นที่หลากหลาย แต่ความทันสมัยของบ้านเมือง เทคโนโลยี และอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกทำให้คนรุ่นใหม่สนใจวัฒนธรรมประเพณีน้อยลงและอาจเลือนหายไป ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยองจึงมีนโยบายที่จะส่งเสริมงานวัฒนธรรมประเพณีของระยองแท้ ๆ ให้คงอยู่ โดยเฉพาะหนังใหญ่ที่เป็นมรดกสพเก่าแก่ มีความสมบูรณ์ที่สุดในภาคตะวันออก อีกทั้งยังได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประจำปี 2552 จึงให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษและต้องการส่งเสริมให้มีการแสดงอย่างต่อเนื่อง ที่ผ่านมามีการสนับสนุนงบประมาณและเพิ่มวงเงินให้ โดยในแต่ละปี องค์การบริหารส่วนจังหวัดระยองจะแต่งตั้งคณะกรรมการกำหนดขอบเขตงาน (TOR) เพื่อจ้างเหมาจัดกิจกรรมทั้งหมด ทั้งเรื่องการตกแต่งสถานที่ในบริเวณงานทั้งหมด พื้นที่แสดงหนังใหญ่ เวทีกลาง จัดมหรสพ กิจกรรมการแสดง ทำป้ายประชาสัมพันธ์ในพื้นที่และสื่อออนไลน์ ทั้งนี้ แนวทางการจัดงานกำหนดให้เป็นแบบยั่งยืน เพื่อให้สอดคล้องกับบรรยากาศประเพณีสงกรานต์และการแสดงหนังใหญ่ที่เป็นมรดกสพเก่าแก่ เป็นทางเลือกให้กับนักท่องเที่ยวที่ชอบชมศิลปะแบบโบราณ มีโจทย์สำคัญคืองานที่จัดจะต้องสื่อถึงหนังใหญ่ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างงานให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สะท้อนความเป็นท้องถิ่นระยองด้วย ที่ผ่านมามีการตกแต่งสถานที่ให้เป็นตลาดโบราณ ชุมประตู่ทางเข้าคล้ายป้อมและกำแพงเมือง จุดถ่ายภาพและฉากที่นำหนังใหญ่มาตกแต่งเป็นองค์ประกอบ

ปัจจุบัน งานสงกรานต์วัดบ้านดอนและลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลาจัดงานเป็นเวลา 3 วัน ตั้งแต่วันที่ 13-15 เมษายน สองวันแรกเป็นงานสงกรานต์ที่มีมหรสพพยามค่า เช่น ละครเท่งตึก หนังตะลุง การเล่นสวาน้อยตักน้ำ ร้องเพลงพื้นบ้าน วันที่ 15 เมษายน เป็นวันสำคัญที่สุดเนื่องจากเป็นวันเปิดงานและมีการแสดงหนังใหญ่แบบเต็มเรื่อง เนื่องจากในรอบปีส่วนมากจะมีเพียงงานสงกรานต์วัดบ้านดอนเพียงงานเดียวที่สามารถจัดแสดงได้นาน ไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลาและพื้นที่ คณะแสดงหนังใหญ่จึงเลือกโอกาสนี้สาธิตวิธีเผากะลาแห้งที่ฉากหลังเวทีเพื่อให้เยาวชนและนักท่องเที่ยวได้เห็นภูมิปัญญาของคนโบราณที่คณะหนังใหญ่ยังคงสืบทอดต่อกันมา และมีการประยุกต์แสดงหนังใหญ่ร่วมกับหุ่นอื่น ๆ ด้วย ครูอำไพ บุณอรอด (สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า เมื่อจัดงานลานวัฒนธรรมต่อเนื่องมาหลายปี เกรงว่าคนดูจะเบื่อหากต้องดูแต่เชิดหนังใหญ่อย่างเดียว จึงคิดนำหนังใหญ่ไปแสดงร่วมกับการแสดงที่เล่นเข้ากันได้ เช่น หนังตะลุง หุ่นละครเล็ก โดยเชิญผ่านเครือข่ายนักแสดงหุ่นที่รู้จักกัน ที่ผ่านมามีความสนใจเพราะไม่มีเชิดให้ดูที่อื่นและยังเป็นความท้าทายของนักแสดงที่ต้องเล่นให้เข้าจังหวะกันด้วย แม้ว่าการประยุกต์ในลักษณะดังกล่าวจะไม่เป็นไปตามขนบธรรมเนียมของคนโบราณ แต่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนเพราะเป้าหมายสำคัญของการอนุรักษ์หนังใหญ่คือต้องสามารถจัดแสดงได้ ไม่ใช่เหลือเพียงตัวหนังเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ ดังนั้น จึงต้องตัดความคิดที่ไม่ทันสมัยออกไป พยายามดัดแปลงให้เหมาะสมกับสังคม จึงมีทั้งการ

ปรับเปลี่ยนไปเล่นร่วมกับหุ่นละครเล็ก การพากย์ที่แทรกภาษาระยอง เขียนบทขึ้นใหม่ และพัฒนาให้มีบทร้องเอื้อนเอ่ยแบบการแสดงโขน เพื่อให้คงการแสดงไว้ได้ มีกลิ่นอายท้องถิ่น และมีเอกลักษณ์เฉพาะตนของหนังใหญ่วัดบ้านดอน

การจัดงานประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะ ไม่เพียงต้องการสืบทอดศิลปะการแสดงหนังใหญ่ให้คงอยู่เท่านั้น แต่ยังต้องการให้เป็นพื้นที่ให้ความรู้เกี่ยวกับศิลปะการแสดงของไทยแก่เยาวชนและนักท่องเที่ยวไปด้วย จึงใช้ชื่องานว่า “ลานวัฒนธรรม” เพื่อสื่อถึงการเปิดกว้างให้เป็นพื้นที่แสดงวัฒนธรรมต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมการแสดงของไทย เช่น การแสดงหนังใหญ่ไพเราะ การแสดงหนังตะลุง กระตั่ว แทรงเสื่อ รำโทนเพลงพื้นบ้าน การเล่นเชิดผี วัฒนธรรมด้านภาษา เช่น การใช้ภาษาถิ่นระยองในชุมชน ขยายอาหาร เพลงพื้นบ้าน การพากย์หนังใหญ่ หรือวัฒนธรรมด้านอาหาร เช่น สาดิตทำอาหาร ประจำถิ่น ขนมพื้นบ้าน น้ำสมุนไพรร

ข้อมูลที่ได้นำเสนอข้างต้น แสดงให้เห็นว่าวิถีคิดในการสืบทอดประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อ และมหรสพในสงกรานต์แล้วนำมาประยุกต์สร้างสรรค์เป็นวิถีคิดที่พบมากในการจัดงานเทศกาลในพื้นที่ภาคตะวันออกในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การสืบทอดคติชนที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนมีกระบวนการและปัจจัยผลักดันที่แตกต่างกัน เช่น บางชุมชนจัดงานเทศกาลที่โดดเด่นขึ้นจากความคิดของผู้บริหารองค์กรเป็นหลัก บางชุมชนเกิดจากความร่วมมือระหว่างหน่วยงานรัฐกับชาวบ้าน บางชุมชนเกิดจากการสร้างสรรค์ของบริษัทเอกชนในเซอร์ ทั้งนี้ ในภาพรวมจะเห็นว่ากระบวนการสร้างสรรค์คติชนในพื้นที่ท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยหลังจากงานที่จัดขึ้นมีระบบระเบียบและพิธีการชัดเจนแล้ว ผู้จัดงานมักจะหากิจกรรมท่องเที่ยวอื่น ๆ มาเพิ่มเติม เพื่อประกอบสร้างให้งานมีสีสัน ไม่จำเจ โดยเลียนแบบการจัดงานประเพณีในท้องถิ่นอื่น หรือสร้างกิจกรรมใหม่ตามโจทย์ของหน่วยงานภายนอกที่จัดสรรงบประมาณให้เพิ่มเติมในแต่ละปี

4.1.2 งานประเพณีที่เกิดจากวิถีคิดในการรื้อฟื้น-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่สูญหายไปแล้วให้กลับคืนมาแล้วจัดในรูปแบบใหม่

การรื้อฟื้นประเพณีพิธีกรรมเป็นการนำประเพณีพิธีกรรมที่เคยปรากฏในอดีตมาทำใหม่ ทำให้ประเพณีพิธีกรรมที่สูญหายไปแล้วกลับมาดำรงอยู่ในบริบทใหม่เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ใหม่ กระบวนการรื้อฟื้นมักเกิดจากหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานด้านวัฒนธรรม นำข้อมูลการจัดงานแบบเดิมในอดีตมาจำลองขึ้นใหม่ โดยทำตามประเพณีเดิม จากนั้นจึงมีการประยุกต์และสร้างสรรค์เพื่อการท่องเที่ยว ประเพณีที่เข้าข่ายกลุ่มนี้ ได้แก่ ประเพณีกองข้าวเมืองพิทยา ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชกเยื่อเกวียนพระบาท ประเพณีวันทาบและกองข้าววัดสุทธาวาส และประเพณีสงกรานต์และวันทาบชาวบ้านแลง ดังตาราง

ตารางที่ 13 ตารางสรุปวิธีคิดในการจัดประเพณีพิธีกรรมที่รื้อฟื้น-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมใน
สงกรานต์ที่สูญหายไปแล้วให้กลับคืนมาแล้วจัดในรูปแบบใหม่

ประเพณี	สืบทอด	รื้อฟื้น	ประยุกต์และสร้างสรรค์
1.ประเพณีกองข้าวเมืองพญา		-รื้อฟื้นประเพณีกองข้าวมาจัดเป็นส่วนหนึ่งของงานเทศกาลวันไหลพญา-นาเกลือ	-ประยุกต์ความเชื่อเรื่องเทวดานางฟ้ามาโลกมนุษย์ในวันสงกรานต์มาสร้างสรรค์ชุดการแสดงเทวดานางฟ้าและประยุกต์ความเชื่อเรื่องสัมภเวสีมาสร้างสรรค์ชุดการแสดงผีป่า
2.ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อกวียนพระบาท จังหวัดจันทบุรี	-สืบทอดประเพณีอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าไปบำเพ็ญกุศลตามหมู่บ้านในเดือนเมษายน	-รื้อฟื้นการเล่นอุดกวียนพระบาทเพื่ออนุรักษ์เป็นประเพณีประจำท้องถิ่นและส่งเสริมเป็นการท่องเที่ยว	-นำตำนานแห่รอยพระพุทธรูปผ้าเพื่อขอฝนและไล่โรคระบาดมาสร้างสรรค์ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้ารอบตำบลตะปอน และสร้างเป็นขบวนแห่กวียนพระบาท -ประยุกต์พิธีสวดบูชารอยพระพุทธรูปผ้ามาเป็นพิธีสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้า และผสมผสานกับพิธีสวดสะเดาะเคราะห์ ต่ออายุในวันสงกรานต์ -ประยุกต์การเล่นชักเย่อกวียนพระบาทมาเป็นการแข่งขันชิงรางวัล -นำตำนานความเป็นมาของประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้ามาสร้างสรรค์เป็นชุดการแสดง แสงสีเสียง -นำรอยพระพุทธรูปผ้ามาทำผ้ายันต์สำหรับเป็นเครื่องบูชาในพิธีสวดสะเดาะเคราะห์ เป็นธงผ้าตกแต่งพื้นที่จัดงาน และผลิตเป็นสินค้าที่ระลึก
3.ประเพณีหาบและ	-สืบทอดความเชื่อ	-รื้อฟื้นประเพณีหาบเพื่อ	-ประยุกต์ประเพณีหาบเพื่อ

ประเพณี	สืบทอด	รื้อฟื้น	ประยุกต์และสร้างสรรค์
กองข้าววัด สุทธาวาส จังหวัด ชลบุรี	การบวงสรวงพระ ภูมิเจ้าที่ เทวดา และการเซ่นสังเวย สัมภเวสีในพิธี กองข้าว เพื่อความ ร่วมเย็นเป็นสุข	อนุรักษ์เป็นประเพณีประจำ ท้องถิ่น และเพื่อส่งเสริมเป็น การท่องเที่ยว	การเกษตรไปทำบุญถวายพระใน วันสงกรานต์มาสร้างสรรค์ขบวน ทาบเทวดา นางฟ้า -สร้างสรรค์ทาบสังฆทาน ทาบ เงิน ทาบทอง เพิ่มเติมจากทาบ พืชผลการเกษตร -นำความเชื่อเรื่องเทวดานางฟ้า และภูตผีมารับเครื่องบวงสรวง สังเวยใน พิธี กอง ข้าว มา สร้างสรรค์ขบวนแห่วันกองข้าว และสร้างสรรค์ชุดการแสดง 3 ภพ คือ โลกสวรรค์ โลกนรกภูมิ และโลกมนุษย์ เพื่อปลูกฝัง คุณธรรมเรื่องการทำความดี และการทำบุญ
4.ประเพณี สงกรานต์และวัน ทาบชาวบ้านแลง จังหวัดระยอง		รื้อฟื้นประเพณีทาบสาแหกร เพื่ออนุรักษ์เป็นประเพณี ประจำท้องถิ่น และเพื่อ ส่งเสริมเป็นการท่องเที่ยว	-ประยุกต์ประเพณีการทาบ อาหารใส่สาแหกรหกมุมไป ทำบุญในวันสงกรานต์มา สร้างสรรค์ขบวนแห่วันทาบวัด บ้านแลง

ก.การรื้อฟื้น ประยุกต์ และสร้างสรรค์ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา

ในอดีตประเพณีกองข้าวของชุมชนนาเกลือจัดขึ้นหลังวันไหล ประมาณวันที่ 20 เมษายน เพื่อเซ่นไหว้สัมภเวสี ผีเร่ร่อนตามความเชื่อของชาวบ้านว่าหากทำแล้วจะอยู่เย็นเป็นสุขไปตลอดปี เพราะผีไม่มารบกวน จัดขึ้นบริเวณตลาดใหม่นาเกลือ วันกองข้าว ชาวบ้านจะนำอาหารมาแบ่งใส่กระทงกองรวมกัน จุดธูปอัญเชิญเจ้าที่เจ้าทาง สัมภเวสี ผีต่าง ๆ มารับเครื่องเซ่นไหว้ เสร็จแล้วล้อมวงกันรับประทานอาหาร หลังจากสภาพสังคมเมืองพัทยาเปลี่ยนแปลงไปอย่างก้าวกระโดด ที่ดินมีราคาแพงและถูกกว้านซื้อเพื่อสร้างโรงแรม อาคารพาณิชย์ ผู้คนในท้องถิ่นส่วนหนึ่งขายที่ดินและย้ายออกไปอยู่ที่อื่น ทำให้ประเพณีกองข้าวซบเซาไปเนื่องจากไม่มีลานกว้างสำหรับจัดงานและคนสืบทอดประเพณีลดน้อยลง

ภายหลังที่พญาได้รับการจัดตั้งให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2521 ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพญา พ.ศ.2521 อันทำให้พญาเปลี่ยนจากการอยู่ในเขตการปกครองของสุขาภิบาลนาเกลือมาเป็นรูปแบบการปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ ราวปี พ.ศ.2539 เมืองพญาได้เริ่มฟื้นฟูงานประเพณีกองข้าวขึ้นมาจัดใหม่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและอนุรักษ์ประเพณีพื้นบ้านให้คงอยู่ในคราวเดียวกัน ตามหน้าที่ในพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพญา ที่มีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในยุทธศาสตร์พัฒนา ศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ และเสริมสร้างคุณภาพชีวิตประชากร ในระยะแรกผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดงาน ขณะที่เมืองพญาเป็นฝ่ายเข้าไปร่วมกิจกรรม สนับสนุนงบประมาณบางส่วน เวลานั้นงานที่จัดขึ้นมีลักษณะเป็นงานของชุมชนที่ชาวบ้านมาร่วมกันจัด ไม่ใหญ่โต ต่อมา มีการประชาสัมพันธ์เพิ่มขึ้น งานจึงเริ่มขยายใหญ่ขึ้น มีกิจกรรมการละเล่น การแสดงหลากหลาย ช่วงแรกที่เมืองพญาเข้าไปดำเนินการจัดงานกองข้าว งานจัดที่บริเวณหน้าธนาคารกรุงเทพในปัจจุบัน ต่อมา เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายเวลาจัดกิจกรรม จึงเปลี่ยนมาจัดที่สวนสาธารณะลานโพธิ์นาเกลือ (รุ่งนภา ช่างไม้, สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2564)

เมืองพญาให้ความสำคัญกับการรื้อฟื้นและส่งเสริมประเพณีกองข้าวเป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นพิธีกรรมเพียงอย่างเดียวในท้องถิ่นที่ไม่ซ้ำกับงานประเพณีอื่น ๆ ที่แพร่หลายทุกท้องถิ่น อยู่แล้ว เช่น ประเพณีเนื่องในคติพุทธศาสนา หรือประเพณีลอยกระทง รุ่งนภา ช่างไม้ หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว เมืองพญา (สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2564) อธิบายว่า เนื่องจากในอดีตพญาเป็นเมืองเล็ก ๆ มีเพียงชาวประมงอาศัยอยู่ไม่กี่ครัวเรือน จึงไม่มีวัฒนธรรมประเพณีที่โดดเด่น สิ่งที่เป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติสืบทอดกันมา คือประเพณีวันไหล และกองข้าว เมืองพญาจึงเลือกส่งเสริมประเพณีนี้เป็นหลัก นอกจากนี้ การส่งเสริมประเพณีที่เป็นของท้องถิ่นดังกล่าวยังสอดคล้องกับกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และช่วยปรับภาพลักษณ์เมืองพญาให้มีมิติท่องเที่ยววิถีไทยด้วย

ปัจจุบันประเพณีสงกรานต์และวันไหลพญา-นาเกลือ ถือเป็นงานท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ใหญ่ที่สุดของเมืองพญา มีกิจกรรมทั้งที่เป็นพิธีทางศาสนา งานรื่นเริง และการเล่นสาดน้ำตั้งแต่ต้นสงกรานต์ประมาณวันที่ 12 เมษายน จนถึงวันไหลที่สิ้นสุดงานในวันที่ 20 เมษายน ส่วนที่อยู่ในโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวงานประเพณีกองข้าวเมืองพญา เมืองพญากำหนดวันจัดงานอย่างเป็นทางการระหว่างวันที่ 18-20 เมษายน วันที่ 18 เมษายน ใช้ชื่องานว่า วันไหลนาเกลือ วันที่ 19 เมษายน ใช้ชื่องานว่า วันไหลพญา และวันที่ 20 เมษายน ใช้ชื่องานว่า วันกองข้าวเมืองพญา ซึ่งจะจัดงานกองข้าว 2 แห่ง คือ ที่สวนสาธารณะลานโพธิ์นาเกลือ และวัดหนองใหญ่ โดยการกำหนดวันจัดงานกองข้าวในวันที่ 20 เมษายน นั้น รุ่งนภา ช่างไม้ (สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2564)

ให้สัมภาษณ์ว่า เป็นการกำหนดวันที่ยึดตามธรรมเนียมเดิมของพืथा ที่เมื่อสิ้นสุดวันไหลพืथाวันที่ 19 เมษายน แล้วจะมีพิธีกองข้าวปิดท่ายในวันที่ 20 เมษายน ซึ่งเป็นที่รู้กันดีว่าเมื่อมีกองข้าวแล้วถือว่าประเพณีสงกรานต์ -วันไหล จบลงแล้วอย่างครบถ้วน หลังจากนั้นในวันรุ่งขึ้นกิจกรรมทุกอย่างจะเลิกหมดเพื่อกลับคืนสู่สภาพเดิม

เนื่องจากเป้าหมายของการจัดงานกองข้าวเมืองพืथाต้องการสร้างสีสันให้กับการท่องเที่ยว ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวงาน และเป็นการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเมืองพืथा เมืองพืथाจึงจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการจัดงานมากขึ้นปีละไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านสามแสนบาท โดยคณะกรรมการจัดงานประเพณีกองข้าวมีข้อสรุปให้ว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์การจัดงานประเพณีมาดำเนินการแบบครบวงจรแทนเจ้าหน้าที่เมืองพืथा การดำเนินงานเริ่มจากเมืองพืथाเป็นผู้กำหนดขอบเขตการดำเนินงาน (TOR) และราคากลาง จากนั้นจึงประกาศประกวดราคาจ้างเพื่อให้เอกชนเสนอแนวทางการจัดงาน บริษัทที่สามารถออกแบบงานที่สื่อถึงประเพณีกองข้าวและกิจกรรมที่ส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นได้ดีที่สุดจะเป็นฝ่ายชนะการเสนอราคา และจะต้องรับผิดชอบงานที่จัดที่สวนสาธารณะลานโพธิ์นาเกลือและวัดหนองใหญ่ทุกส่วน ตั้งแต่ประชาสัมพันธ์งาน ตกแต่งสถานที่ เวทีการแสดง กิจกรรมแข่งขันกีฬาพื้นบ้าน พิธีบวงสรวง การแสดงศิลปวัฒนธรรม วงดนตรีลูกทุ่ง เตรียมจัดระเบียบจราจร รักษาความปลอดภัย และประเมินผลการจัดงาน รูปแบบงานในแต่ละปีปรับเปลี่ยนตามแนวคิดของเอกชน เช่น บางปีจัดงานด้วยชื่อ น้ียงกองข้าว บางปีเป็นงานสื่อความเป็นไทยโบราณย้อนยุคเพื่อตอบรับกระแสละครเรื่องบุพเพสันนิวาส

เมืองพืथाเห็นว่าหัวใจสำคัญของงานกองข้าวนับแต่อดีตมาคือการเป็นประเพณีที่เสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน เนื่องจากเป็นเวลาที่ทุกคนจะได้มาร่วมกันรับประทานอาหาร แบ่งปันอาหารกัน ได้เจอและพูดคุยกัน รวมถึงได้รู้จักสมาชิกใหม่ในชุมชน จึงมีแนวคิดที่ส่งเสริมให้งานกองข้าวที่จัดขึ้นในปัจจุบันมีส่วนในการสานสัมพันธ์คนในชุมชนและต้องเป็นงานที่สนุกสนานเหมือนในอดีตที่ทุกคนได้มาร่วมกันร้องรำทำเพลง เล่นกีฬาพื้นบ้านเพื่อผ่อนคลายความเหนื่อยล้าจากการงานในรอบปีที่ผ่านมา ความมุ่งหวังดังกล่าวเป็นโจทย์ที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์การแสดงจำลองสถานการณ์เทวดานางฟ้า และผีปามาปรากฏตัวในงานกองข้าว รุ่งนภา ช่างไม้ (สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า ไม่สามารถบอกได้ว่าเริ่มมีการแสดงนี้ตั้งแต่ปีใด น่าจะเป็นความคิดของเอกชนเป็นฝ่ายเริ่มจัดขึ้น แต่ก็ปฏิบัติตามกันมาเพราะทำให้งานมีสีสัน การแสดงเทวดานางฟ้าสร้างสรรค์มาจากความเชื่อว่าวันสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ เทวดานางฟ้าจะลงมาให้พรมนุษย์ และมีวัตถุประสงคที่จะให้มีฉากกล่าวถึงการทำทานในวันปีใหม่ ให้ศิลปินพรคนที่นำมาอาหารมาเช่นไหว้ผีในพิธีกองข้าว เพื่อเชื่อมโยงสู่การแสดงผีปามา ออแกไนเซอร์จะติดต่อผู้แสดงเป็นเทวดาโดยคัดเลือกจากผู้ที่มีวิญญู เป็นบุคคลที่เป็นที่เคารพนับถือ เช่น เป็นผู้นำชุมชน ผู้อำนวยการโรงเรียน

ส่วนผู้แสดงเป็นเหล่านางฟ้าคัดเลือกเด็กนักเรียนหญิงจากโรงเรียนในสังกัดเมืองพัทยา ทั้งนี้ การเลือกผู้แสดงจากคนในชุมชนและนักเรียน ทำให้งานที่จัดขึ้นมีลักษณะของการร่วมสืบทอดประเพณีระหว่างเมืองพัทยากับชุมชน และยังส่งเสริมให้นักเรียนเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นและเห็นความสำคัญของการสืบทอดเพื่อจะอนุรักษ์ไว้อีกด้วย

สำหรับการแสดงผีป่า สร้างสรรค์จากความเชื่อในพิธีกองข้าว ที่เชื่อว่าเมื่อจุดธูปเทียนบอกกล่าวผีแล้ว ผีก็จะมากินเครื่องเช่นไหว้ที่จัดไว้ในพิธี จึงเกิดการแสดงผีป่าขึ้นเพื่อจำลองความเชื่อให้เป็นรูปธรรม ออกแฉกเซอร์จะคัดเลือกนักแสดงที่เป็นนักเรียนแต่งตัวสมมติเป็นผีป่า มาเอาข้าวปลาอาหารและของที่ชาวบ้านเตรียมมาร่วมงาน การดัดแปลงให้มีความสนุกสนานในกิจกรรมผีป่าเป็นส่วนดึงดูดให้ชาวบ้านมาร่วมงานมากขึ้น และรู้สึกว่าได้มีส่วนร่วมจากการหยิบของให้ผีป่านำกลับไป

บรรยากาศงานกองข้าวเมืองพทยานอกจากเน้นสีสัน ความสนุกสนานแล้วยังเน้นกิจกรรมที่สื่อถึงการทำทาน เนื่องจากเชื่อว่าสงกรานต์เป็นวันปีใหม่ที่ควรเริ่มต้นสิ่งดี ๆ ด้วยการทำทาน และจากการตีความว่าการนำอาหารมาเลี้ยงผีในวันกองข้าวเป็นการให้ทานแก่ภูตผีที่อยู่ในภพภูมิต่ำกว่ามนุษย์ จะยิ่งเสริมสร้างบุญบารมี มีความสุขความเจริญ การเน้นว่าพิธีกองข้าวเป็นเวลาทำทานขยายให้เกิดกิจกรรมตั้งองค์กรภาครัฐ เอกชน และชุมชนมาร่วมออกโรงทาน ตอบวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้ประเพณีกองข้าวเป็นสื่อกลางในการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างองค์กรภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน ดังที่ รุ่งนภา ช่างไม้ (สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า การออกโรงทานเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงหน่วยงาน องค์กรภาคเอกชน มาร่วมได้ดี สังเกตจากที่ทุกปีจะมีชุมชนองค์กรที่สมัครใจมาออกโรงทานคับคั่งเสมอ เพราะเชื่อว่าการทำทานในช่วงสงกรานต์-วันไหล ก่อนจะเริ่มต้นปีกันใหม่ จะทำให้มีแต่สิ่งดี ๆ เข้ามา นอกจากนี้ อาหารและสิ่งของที่นำมาประกอบพิธีกองข้าวยังถูกนำมาแจกจ่ายหลังเสร็จสิ้นพิธี โดยถือว่าเป็นการทำทานให้กับคนที่มาร่วมงานได้แบ่งปันส่วนกันด้วย

ข. การรื้อฟื้น ประยุกต์ และสร้างสรรค์ประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท

ประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทเป็นประเพณีเก่าแก่ในตำบลตะปอน เดิมเมื่อถึงวันสงกรานต์หลังจากสรงน้ำพระเสร็จแล้ว ชาวบ้านหมู่ต่าง ๆ จะรวมตัวกันมาเล่นชักเย่อเกวียนพระบาท เรียกว่า “ฉุดพระบาท” เพื่อความสนุกสนานและความเป็นสิริมงคล เนื่องจากเชื่อกันว่าเล่นแล้วได้บุญ และใครฉุดพระบาทได้จะสุขภาพแข็งแรง สมหวังในสิ่งที่ปรารถนา หลังจากนั้น แต่ละหมู่บ้านจะเวียนกันนำรอยพระพุทธบาทผ้าไปทำบุญตามทางแยกเข้าหมู่บ้าน

จนครบ รวมเวลาเกือบ 1 เดือน จึงอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้ากลับประดิษฐานที่วัดตะปอนน้อยตามเดิม ภายหลังจากความนิยมที่จะรวมกลุ่มกันเล่นชักเย่อกวียนพระบาทเสื่อมคลายไป เพราะชาวบ้านต่างมีภาระงานในสวนที่จะต้องเก็บเกี่ยวผลผลิตในฤดูผลไม้ ออก จึงคงเหลือแต่ประเพณีอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าไปบำเพ็ญกุศลตามหมู่บ้านเท่านั้นที่ยังสืบทอดต่อกันมา

ราวปี พ.ศ.2544 พระครูปลัดธงชัยโชติธโรโป เจ้าอาวาสวัดตะปอนน้อยองค์ปัจจุบัน ได้ฟื้นฟูการเล่นชักเย่อกวียนพระบาทขึ้นอีกครั้ง เพื่อรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ไม่ให้สูญหายไป จากการสัมภาษณ์ พระครูปลัดธงชัยโชติธโรโป (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) อธิบายความเป็นมาว่า สมัยก่อนชาวบ้านจะมาเล่นจุดพระบาทกันมาก โดยรวมตัวกันมาเล่นที่ลานวัดเวลาบ่าย ๆ หลังสร้งน้ำพระเสร็จแล้ว แต่ราว 20 ปีให้หลัง การละเล่นดังกล่าวขาดช่วงไป พระครูปลัดฯ เห็นว่าตามที่เคยเห็นมาคนแก่คนแก่ได้เล่นจุดพระบาทกันอย่างสนุกสนาน ได้ประโยชน์ทั้งเรื่องสุขภาพและความสามัคคี ประจวบกับปี พ.ศ.2543 วัดตะปอนน้อยเปิดผ้าพระบาทออกทำบุญเป็นครั้งล่าสุด จึงถือเป็นโอกาสรื้อฟื้นให้มีการเล่นจุดพระบาทขึ้นอีก เพราะเฉพาะประเพณีที่ชาวบ้านร่วมกันอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าไปทำบุญตามหมู่บ้านบรรยากาศเงียบเหงาไป ในเวลานั้น พระครูปลัดฯ ได้เรียกลูกศิษย์วัดมาบอกกล่าวให้ไปชักชวนคนมาเล่นจุดพระบาทกัน และท่านได้พยายามสร้างบรรยากาศในวัดให้ชาวบ้านสนใจด้วยการประดับไฟตามต้นมะม่วงตั้งแต่ก่อนเข้าสงกรานต์ นำเกวียนมาตั้ง วันที่เริ่มเล่นจุดพระบาท จัดหาคนมาตีกลองเสียงดัง ๆ เพื่อให้คนที่ผ่านไปมาสนใจเข้ามาดู และเลือกเล่นช่วงเย็น เพราะเป็นเวลาที่ชาวบ้านว่างจากงานแล้ว จากนั้นให้เด็ก ๆ เล่นจุดพระบาทกัน มีคนพากย์ชื่อ อาจารย์เสนาะ วรรณปาน เดิมเป็นคนราชบุรี ด้วยความสามารถพากย์สนุกเร้าใจ ประกอบกับมีสำเนียงเหน่อ ๆ แปลกหู ดังนั้น เมื่อต่อลำโพงเปิดกระจายเสียงออกไป จึงทำให้คนเริ่มสนใจมาดูการเล่นจุดพระบาทกันมาก และต่อมาก็กลายเป็นกิจกรรมที่ทำต่อเนื่องมาทุกปี

นอกจากการริเริ่มของพระครูปลัดธงชัยโชติธโรโปแล้ว การรื้อฟื้นประเพณียังเกี่ยวข้องกับการก่อตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนด้วย โดยภายหลังจากองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2539 ก็ได้เข้าร่วมจัดงานกับวัดตะปอนน้อย และ 2-3 ปีให้หลัง จึงเริ่มเขียนโครงการบรรจุในแผนพัฒนาท้องถิ่นเพื่อจัดสรรงบประมาณมาดำเนินงานสืบสานงานประเพณีในชื่อโครงการ “สืบสานงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อกวียนพระบาทผ้า” (ขวัญใจ สุขสำราญ, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนมีความประสงค์ที่จะสนับสนุนงานของทุกชุมชนในตำบลตะปอนที่มีประเพณีเกี่ยวข้องกับความเชื่อถือศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของผ้าพระบาท จึงรวมประเพณีพิธีกรรมของทั้งตำบลมาอยู่ภายใต้โครงการเดียวกัน เพื่อให้สามารถเขียนงบประมาณสนับสนุนได้ครอบคลุม นางสาวขวัญใจ สุขสำราญ (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า ในตำบลตะปอนแต่ละหมู่บ้านมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และประเพณีที่โดดเด่นแตกต่างกันไป แต่มีความเชื่อร่วมกันเกี่ยวกับผ้าพระบาทซึ่งจะมีพิธีอัญเชิญไปทำบุญตามหมู่บ้านในช่วง

สงกรานต์ ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลจึงพยายามที่จะสนับสนุนงานของทุกชุมชน ด้วยการรวมงานประเพณีมาอยู่ในกำหนดการเพื่อเฉลี่ยงบประมาณสนับสนุนให้แต่ละแห่งตามความเหมาะสม ถือเป็นความร่วมมือเป็นส่วนหนึ่งในการสืบทอดรักษาประเพณีที่เป็นความภูมิใจของแต่ละหมู่บ้านไว้ ปัจจุบัน องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนกำหนดวันจัดงานอย่างเป็นทางการระหว่างวันที่ 13 เมษายน – 30 เมษายน ของทุกปี ใช้ชื่องานว่า “ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท” แนวทางการทำงานเน้นการมีส่วนร่วมกับชุมชน ก่อนจัดงานจึงมีขั้นตอนการประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นของวัดและตัวแทนชุมชน เพื่อให้มีกิจกรรมตรงตามความต้องการของชุมชนนั้น ๆ โดยเฉพาะการตกลงร่วมกันที่จะส่งเสริมให้งานแต่ละชุมชนมีจุดเด่นที่ชัดเจนแตกต่างกันไป ตามปกติที่ องค์การบริหารส่วนตำบลเคยดำเนินการมาจะจัดกิจกรรมใน 4 พื้นที่หลัก คือ ระหว่างวันที่ 13-15 เมษายน จัดงานที่วัดตะปอนน้อย เน้นพิธีสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้าและพิธีแห่เกวียนพระบาทรอบตำบลตะปอน วันที่ 16-17 เมษายน จัดงานที่วัดตะปอนใหญ่ เน้นการละเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทและพิธีสมโภชเจดีย์ทราย วันที่ 21-22 เมษายน จัดงานที่องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน เน้นการแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทเพื่อชิงรางวัล และวันที่ 29-30 เมษายน จัดงานที่เจดีย์ทรายใหญ่ประจำตำบลตะปอน เน้นการประกวดก่อเจดีย์ทรายรอบเจดีย์ทรายใหญ่ประจำตำบลตะปอน

องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนให้ความสำคัญกับการสืบทอดประเพณีชักเย่อเกวียนพระบาทมากกว่าประเพณีอื่น เนื่องจากเป็นสิ่งที่ไม่เหมือนใครและเป็นตัวแทนของตำบลตะปอน จึงเริ่มจัดให้มีพิธีแห่เกวียนผ้าพระบาทรอบตำบลตะปอนเพื่อสร้างสำนึกความเป็นชุมชนเดียวกันผ่านประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้า นายวินัย ศรีทธารธรรม ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน และรักษาราชการแทนผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า พิธีแห่เกวียนพระบาทรอบตำบลตะปอนเพิ่งมีในช่วงเริ่มก่อตั้งองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน เป็นพิธีที่ควรรวมงานสงกรานต์ สรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ การเล่นสาดน้ำ และแห่รอยพระพุทธรูปผ้าเข้าไว้ด้วยกัน แต่เดิมชาวบ้านจะอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าจากหมู่บ้านหนึ่งไปอีกหมู่บ้านหนึ่ง ไม่มีพิธีแห่รอบตำบล อย่างไรก็ตาม เนื่องจากตามพิธีเดิม ระหว่างทางที่ส่งต่อผ้าพระบาทจากหมู่บ้านหนึ่งไปอีกหมู่บ้านหนึ่งก็คล้ายมีพิธีแห่กลาย ๆ ประกอบกับมีเรื่องเล่ามาก่อนว่า ในอดีตเคยนำรอยพระพุทธรูปผ้าแห่รอบตำบลเพื่อไล่ไล่แก้ง ขอให้ฝนตก และแห่ไปตามบ้านคนเพื่อรักษาคนป่วยจากโรคระบาด องค์การบริหารส่วนตำบลจึงนำมาปรับให้เป็นรูปแบบขึ้น กำหนดเส้นทางที่ขบวนจะผ่าน และรูปแบบขบวน โดยประชุมร่วมกับตัวแทนวัด ผู้ใหญ่บ้าน แล้วจึงกำหนดเส้นทางที่แน่นอนขึ้นและใช้เส้นทางนี้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

พิธีแห่รอยพระพุทธรูปผ้ารอบตำบลตะปอนในปัจจุบัน กำหนดวันจัดประจำปีตรงกับวันที่ 14 เมษายน มีความเปลี่ยนแปลงจากช่วงเริ่มต้นกลายเป็นพิธีที่ใหญ่ขึ้น และเป็นวันเปิดงานอย่างเป็นทางการ พระครูปลัดธงชัยโชติธโรไป ให้สัมภาษณ์ว่า พิธีแห่ตั้งใจจะทำให้เข้ากับ

ยุคสมัย เพราะเมื่อไม่มีความจำเป็นต้องแห่งเพื่อไลโรคระบาดแล้ว ก็ควรจะแห่งเพื่อความเป็นสิริมงคล และมีความสวยงามด้วย รวมถึงเมื่อเริ่มรื้อฟื้นประเพณีขึ้นมาได้แล้ว ไม่ต้องการที่จะให้งานเงียบลงไป อีก ดังนั้น จึงต้องทำพิธีสมโภชและพิธีแห่ให้ใหญ่ขึ้น มีทั้งพิธีกรรมและพิธีการ เพื่อเพิ่มแรงศรัทธาและ จูงใจคน เช่น มีฤกษ์แห่ ขบวนแห่ มีเครื่องบูชารอยพระพุทธรูปผ้า เป็นต้น (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) โดยองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้ประสานงานเชิญผู้บริหารหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ นายกองการบริหารส่วนจังหวัดมาเป็นประธานเปิดงาน กำหนด องค์ประกอบของขบวนแห่ ประกอบด้วยเกวียนพระบาท เกวียนพระพุทธรูป เกวียนพระภิกษุสงฆ์ ขบวนคนแห่ซักลากเกวียน ต่อมาเนื่องจากได้งบประมาณส่งเสริมการท่องเที่ยวจึงนำไปซื้อเกวียนมา เพิ่ม และวัดรับบริจาคเกวียน ทำให้ขบวนเกวียนใหญ่ขึ้นเพราะมีขบวนเกวียนนางสงกรานต์ประจำ หมู่บ้านมาเสริม

สำหรับพิธีสมโภชสวดบูชารอยพระพุทธรูปผ้า ณ พระอุโบสถหลังเก่า ประจำวัด ตะปอนน้อย เป็นพิธีกรรมที่เพิ่งสร้างขึ้นเมื่อราว 10 ปี ที่ผ่านมา เดิมเคยเป็นการสวดบูชารอยพระ พุทธรูปผ้าบนศาลาการเปรียญ ก่อนที่จะให้ชาวบ้านอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าออกไปทำบุญตาม หมู่บ้านหลังสงกรานต์ ต่อมาพระครูปลัดธงชัยโชติธนโป เจ้าอาวาสวัดตะปอนน้อยริเริ่มให้ย้ายมาทำที่ พระอุโบสถหลังเก่า (วินัย ศรัทธาธรรม, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) พระครูปลัดธงชัยโชติธนโป (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า วัตถุประสงค์ของการย้ายมาทำพิธีที่พระอุโบสถ หลังเก่าก็เพื่อจะใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทำน้มนมต์สำหรับใช้ในพิธีแห่รอยพระพุทธรูปผ้ารอบ ตำบล รอยพระพุทธรูปผ้าเป็นของโบราณ ขณะที่พระอุโบสถหลังเก่าก็มีอายุเก่าแก่ ถือเป็นของมีค่า ทั้งคู่ หากย้ายมาทำพิธีปลุกเสกน้มนมต์ที่พระอุโบสถหลังเก่าก็จะยิ่งเพิ่มพูนความศักดิ์สิทธิ์และขลัง มากขึ้น ตลอดจนถึงวันทำพิธีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าออกนอกพระอุโบสถก็ช่วยให้รูปขบวน สวยงามดี ต่อมาประมาณ 4-5 ปี จึงพัฒนาเป็นพิธีสวดเสตะเคราะห์ เสริมดวงด้วย เพราะถือว่า สงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ จึงนำแนวคิดการจัดงานสวดมนต์ข้ามปีมาเป็นแนวทางจัดพิธีกรรม พิธีนี้มี ชาวบ้านมาร่วมงานมากเพราะถือว่าได้ทำบุญเสริมบารมี ต่ออายุ ขณะเดียวกันวัดก็ได้ปัจจัยจาก ชาวบ้านที่บริจาคบูชารูปเทียน ทอดผ้าป่า นำมาใช้จ่ายซ่อมแซมวัด โดยเฉพาะพระอุโบสถหลังเก่า ทรุดโทรมลงเรื่อย ๆ แม้จะได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของกรมศิลปากรแล้ว แต่ต้องรอ งบประมาณนานกว่าจะได้บูรณะ วัดจึงจำเป็นต้องดูแลไปพลางก่อน

เนื่องจากแนวทางการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน ส่งเสริมให้ แต่ละชุมชนแสดงจุดเด่นของตนเองเพื่อสร้างสีสัน สื่อถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม และสร้าง ความภูมิใจให้กับคนในชุมชน 10 ปี หลัง จึงมีการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมเดิม เพิ่มเติมกิจกรรมใหม่ขึ้น อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะชุมชนวัดตะปอนใหญ่ประยุกต์ประเพณีสมโภชเจดีย์ทรายมาสร้างกิจกรรม ก่อเจดีย์ทรายตามจำนวนปีพุทธศักราช โดยมีสภาวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรีและผู้อำนวยการโรงเรียน

วัดตะปอนใหญ่เป็นผู้เสนอแนวคิด มีการจูงใจคนมาร่วมกิจกรรมด้วยการจัดแข่งขันก่อเจดีย์ทราย ประเภทสวยงาม ความคิดสร้างสรรค์ ชิงเงินรางวัล ทำให้ได้กองทรายจำนวนมากและได้ภาพประชาสัมพันธ์ที่สวยงาม นอกจากนี้ ยังผนวกรวมตลาดโบราณ 270 ปี ที่เดิมสร้างขึ้นจากงบประมาณของสำนักพุทธศาสนา เน้นจำหน่ายผักปลอดสารเคมี ผักพื้นบ้าน ผลไม้ในชุมชน และอาหารพื้นบ้าน ในวันหยุดเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมสงกรานต์ที่วัดตะปอนใหญ่ด้วย

การดำเนินโครงการสืบสานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าฯ ไม่เพียงมุ่งเน้นอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป แต่ยังต้องการให้เด็กและเยาวชน รวมถึงคนหนุ่มสาวในพื้นที่ตำบลตะปอนได้รับรู้ประวัติความเป็นมาของประเพณี และมีส่วนร่วมกับประเพณีเพื่อที่ต่อไปจะเป็นผู้สืบทอดงานแทนคนรุ่นเก่า ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลจึงประยุกต์การละเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทที่เดิมเป็นการละเล่นระหว่างชายหญิง หรือระหว่างคนต่างหมู่บ้าน มาเป็นการแข่งขันเพื่อชิงเงินรางวัล นางสาวขวัญใจ สุขสำราญ (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า ระยะเวลาเกิดจากไม่มีคนมาร่วมเล่น จึงเปิดรับสมัครคนนอกตำบลให้มาร่วมกันเล่น หรือขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ให้ส่งคนมาร่วมเล่นบ้าง โดยตั้งเงินรางวัลล่อใจ ต่อมาจึงมีคนสมัครมาร่วมเล่นมากขึ้น มีทั้งรวมทีมมาเล่นเพื่อแข่งขัน และเล่นเพื่อความสนุกสนาน ปัจจุบัน การแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทเป็นกิจกรรมเด่นของวัดตะปอนใหญ่ เนื่องจากเป็นชุมชนใหญ่ สามารถรวมคนมาแข่งขันได้มาก มีการแบ่งทีมหลากหลาย เช่น ทีมเด็ก เยาวชน คนชรา ทีมของหน่วยงานต่าง ๆ ในช่วงปลายเดือนเมษายน มีการแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทอีกแห่งหนึ่งที่สนามหน้าองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน เพื่อเปิดโอกาสให้เด็ก เยาวชน ได้มาฝึกเล่นชักเย่อเกวียนพระบาท ผู้สูงอายุได้มาเล่นเพื่อความสนุกสนาน ตลอดจนบุคลากรในหน่วยงานได้ร่วมกันเล่นเพื่อเสริมสร้างความสามัคคี กล่าวได้ว่า การประยุกต์การเล่นชุดพระบาทไปเป็นการแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาททำให้เกิดความตื่นตัวในหมู่ประชาชนในตำบลตะปอน ที่สนใจมาร่วมเล่นมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ผู้เล่นมีประสบการณ์การเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทที่จะถ่ายทอดได้ต่อไป

นอกจากนี้ เนื่องจากมีความมุ่งหวังที่จะเผยแพร่ประวัติความเป็นมาของประเพณีให้เยาวชนได้รับรู้ ในปี พ.ศ.2555 จึงนำตำนานความเป็นมาของประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้ามาสร้างสรรค์เป็นการแสดงที่วัดตะปอนน้อย โดยมีประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอชลบุรีเป็นผู้เรียบเรียงบทเน้นเรื่องประวัติตำบลตะปอนและตำนานประเพณีแห่เกวียนพระบาท ต่อมาได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด จึงจัดเป็นการแสดง Light & Sound ที่มีผู้กำกับ มีนักแสดงมาก มีการนำไปจัดแสดงในงานอื่น ๆ และระยะหลังนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมาผนวกโดยเล่าว่าเส้นทางเกวียนในตำบลตะปอนเป็นเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสิน (วินัย ศรัทธาธรรม, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564)

ในปี พ.ศ.2561 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เลือกให้จังหวัดจันทบุรีเป็นเมืองรองนำท่องเที่ยวของภาคตะวันออกและเลือกประเพณีชักเย่อกวียนพระบาทของชุมชนตะปอนเป็นตัวแทนงานสงกรานต์ภายใต้แคมเปญ “เย็นทั่วหล้ามหาสงกรานต์” เพื่อส่งเสริมให้คนกลับไปท่องเที่ยวที่บ้านเกิดหรือให้นักท่องเที่ยวไปท่องเที่ยวตามเมืองรองเพื่อลดความแออัดของเมืองหลักและเป็นการกระจายรายได้ลงสู่ชุมชน จึงเป็นปีที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากกับประเพณีและประเพณีชักเย่อกวียนพระบาทตำบลตะปอน จังหวัดจันทบุรี เป็นที่รู้จักกว้างขวางจากการประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นางสาวขวัญใจ สุขสำราญ (สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564) กล่าวว่า จังหวัดจันทบุรีได้รับอนุมัติงบประมาณประจำปี 2561 ภายใต้โครงการส่งเสริมการประชาสัมพันธ์การตลาดและการท่องเที่ยวเชื่อมโยงความสัมพันธ์สู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชนของอำเภอในจังหวัดจันทบุรี จึงมีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนโครงการสืบสานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้า เป็นเงิน 500,000 บาท งบประมาณดังกล่าวได้นำมาปรับปรุงการจัดงานเพื่อรองรับการท่องเที่ยว ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านการตกแต่งสถานที่ การสร้างฝ้ายันต์ที่ระลึกและธงประดับตกแต่งงานที่พิมพ์รอยพระพุทธรูปผ้า การสร้างริ้วขบวนแห่รอยพระพุทธรูปผ้า การแสดงแสงสีเสียงสื่อผสมเล่าตำนานความเป็นมาของการชักเย่อกวียนพระบาท การปรับปรุงภูมิทัศน์ตลาดโบราณ 270 ปี การสาธิตอาหารพื้นบ้าน การประกวดแข่งขันก่อเจดีย์ทรายและประกวดภาพถ่าย ตลอดจนการจัดแข่งขันชักเย่อกวียนพระบาทที่ยาวที่สุดในประเทศไทย

ค.การรื้อฟื้น ประยุกต์ และสร้างสรรค์ประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาส จังหวัดชลบุรี

ประเพณีวันหาบและกองข้าวของชุมชนมาบยายเลียเป็นประเพณีชาวบ้านที่จัดขึ้นในวัดต่าง ๆ ช่วงกลางเดือนเมษายน นับตั้งแต่วันสงกรานต์เป็นต้นไป หลังกิจกรรมทำบุญตักบาตร บังสุกุลอุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่ล่วงลับในวันสงกรานต์แล้ว จะจัดประเพณีหาบและกองข้าว แต่เดิมชาวบ้านจะนำผลไม้จากป่าหรือผลไม้ในสวนซึ่งออกผลมากในฤดูร้อนใส่หาบมาถวายพระที่วัด ตามความเชื่อว่าจะทำให้ได้อานิสงส์จากการถวายทาน วันสุดท้ายมีพิธีกองข้าว ชาวบ้านจะนัดหมายกันนำอาหารคาวหวานแบ่งใส่กระทงไปกองรวมกันที่ลานวัด อัญเชิญพระภูมิเจ้าที่ เทวดา สัมภเวสี ฝั่ไร่ญาติมิตรรับเครื่องเซ่นไหว้ เสร็จแล้วล้อมวงกันรับประทานอาหาร เชื่อกันว่าเมื่อประกอบพิธีนี้แล้ว จะทำให้มีแต่ความสงบร่มเย็น พืชผลงอกงามดี

เมื่อชุมชนเจริญขึ้นจากการมีที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เศรษฐกิจใกล้เมืองพัทยาและแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ รวมถึงสภาพพื้นที่เปลี่ยนแปลงจากไร่นาและสวนผลไม้ไปเป็นที่ตั้งโรงงาน

อุตสาหกรรม หมู่บ้านในธุรกิจโครงการบ้านอยู่อาศัย คนในชุมชนเลิกทำสวนไปประกอบอาชีพอื่น บ้างขายที่ดินแล้วย้ายออกไป จึงทำให้งานประเพณีซบเซาลง ดังนั้น เมื่อเทศบาลเมืองหนองปรือได้รับ ยกฐานะจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองปรือ ตามพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 ขึ้นเป็น เทศบาลเมืองหนองปรือตั้งแต่วันที่ 11 กันยายน พ.ศ.2549 เทศบาลจึงได้เข้ามาฟื้นฟู ด้วยการตั้ง โครงการจัดสรรงบประมาณรายได้ของเทศบาลเข้าไปสนับสนุนการจัดประเพณีวันหาบและกองข้าว ของชุมชนมาขยายเสีย โดยนำประเพณีเดิมในชุมชนที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่วันสงกรานต์ วันไหล วันหาบ กองข้าว มาจัดเรียงเป็นตารางกิจกรรม การดำเนินงานดังกล่าว นอกจากมุ่งหวังที่จะสืบทอด รักษาวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นไว้ ตามอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกฎหมาย เทศบาลเมืองแล้ว ยังต้องการให้งานประเพณีเป็นสื่อเชื่อมโยงคนในชุมชนให้มีกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้ เกิดความสามัคคีและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย

ปัจจุบัน ประเพณีที่จัดเนื่องในวันสงกรานต์และวันไหลในเขตความรับผิดชอบของ เทศบาลเมืองหนองปรือมี 3 วัด ได้แก่ วัดสามัคคีประชาราม วัดสุทธาวาส และวัดหนองปรือ ทั้ง 3 วัด มีงานประเพณีวันหาบ วันไหล และกองข้าวในลำดับเวลาไล่เลี่ยกันระหว่างวันที่ 15 เมษายน ถึง 19 เมษายน มีการจัดทำโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานทั้ง 3 วัด ในสื่อออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊กเทศบาลเมือง หนองปรือ เพื่อสื่อให้เห็นความหลากหลายของพื้นที่จัดงานและเพื่ออำนวยความสะดวกประชาชนที่ อาจเลือกไปร่วมกิจกรรมที่วัดใดวัดหนึ่งตามเวลาที่สะดวก อย่างไรก็ตาม เทศบาลเมืองหนองปรือได้ เลือกวัดสุทธาวาสเป็นพื้นที่จัดงานหลักเนื่องจากมีพื้นที่กว้างขวางรองรับกิจกรรมได้ดี โดยกำหนดวัน จัดงานอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่วันที่ 15 เมษายน ถึง 18 เมษายน ในปี พ.ศ.2561 ใช้ชื่องานว่า “ประเพณีสงกรานต์ งานกองข้าว บ้านมาขยายเสีย” ปัจจุบัน ประเพณีนี้ถือเป็นงานใหญ่ที่สุดของ เทศบาลเมืองหนองปรือแทนที่งานแข่งขันเรือยาว ณ อ่างเก็บน้ำมาบประชันที่เลิกจัดไปเพราะเกิด ปัญหาคารบิกจ่ายงบประมาณ

เนื่องจากที่ผ่านมามีคนในชุมชนย้ายออกไปอยู่ที่อื่นมากขึ้นเรื่อย ๆ ขณะที่คนเก่าแก่ แรงลดลง และคนหนุ่มสาวไม่ได้สนใจงานประเพณีมากนัก ทำให้ในระยะหลังการหาบของมาทำบุญ บางตา แนวทางการจัดงานที่สำคัญของเทศบาลในระยะแรกจึงเน้นการรวบรวมคนให้มาร่วมกิจกรรม ให้มากขึ้น นายเอกสิทธิ์ สร้อยสกุล ผู้ช่วยนักวิชาการการศึกษา กองการศึกษา เทศบาลเมือง หนองปรือ (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า เนื่องจากเทศบาลต้องการรื้อฟื้นให้ ประเพณีวันหาบกลับมาคึกคักเหมือนในอดีต จึงดำเนินการขอความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กร และชุมชนส่งบุคลากรและตัวแทนชุมชนเข้าร่วมขบวนหาบ โดยมีการจัดประชุมและออก หนังสือขอความร่วมมือ ทำให้ได้ขบวนหาบที่ยาวขึ้น ต่อมา มีการจัดการขบวนหาบให้เป็นระเบียบ สวยงามขึ้น เพื่อแสดงความพร้อมเพียงของชุมชนด้วยการกำหนดจุดตั้งขบวนหาบที่ปากทางเข้าวัด ก่อนเดินเรียงแถวเข้าสู่ศาลาการเปรียญเพื่อประกอบพิธีทางศาสนา และเพื่อสร้างสีสันให้สะอาดตา

ดึงดูดใจให้ชาวบ้านอยากเข้ามาร่วมงานกับเทศบาลมากขึ้น จึงจัดให้มีขบวนกลองยาวนำหน้าขบวน ทาบเพื่อสร้างความครึกครื้น และเชิญชวนให้ผู้ร่วมขบวนทาบแต่งกายชุดไทยหรือชุดย้อนยุค ทำให้ที่ ผ่านมาประเพณีทาบเริ่มมีคนมาร่วมมากขึ้น

ในประเพณีวันทาบจะมีสัญลักษณ์สำคัญ คือ ทาบที่ใส่ข้าวของปัจจัยต่าง ๆ มาถวาย พระ ซึ่งในอดีตนิยมใส่ผลไม้ ข้าวสารอาหารแห้ง ปัจจุบัน ทาบมีหลากหลายรูปแบบมากขึ้น อันเกิด จากการประยุกต์ให้เข้ากับสมัยนิยม และความสะดวกของผู้มาร่วมงาน นายเอกสิทธิ์ สร้อยสกุล (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564) อธิบายว่า รูปแบบของทาบในระยะหลังเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เกิดจากผู้เข้าร่วมขบวนทาบซึ่งส่วนใหญ่เป็นหน่วยงาน องค์กร กลุ่มสตรี ชมรมผู้สูงอายุ โรงเรียน ฯลฯ มีแนวคิดที่จะสร้างสรรค์ทาบให้สวยงามขึ้นเพื่อให้รับกันกับชุดไทย และการตีความว่าเป็นขบวนทาบ เทวดานางฟ้าลงมาทำบุญจึงต้องเป็นทาบที่สวยงาม สื่อถึงความมั่งมี จึงนอกจากจะมีทาบผลไม้ ทาบ ใส่ของแห้ง แบบในอดีตแล้ว ยังมีทาบพุ่มเงิน พุ่มทอง ที่ดัดแปลงมาจากพุ่มกฐิน และทาบใส่เครื่อง สักขทาน ทาบที่ประดิษฐ์จากธนบัตรมีมากที่สุดในยุคหลัง เพราะดูสวย ทำง่าย น้ำหนักเบาไม่หนัก เหมือนทาบผลไม้ ทาบข้าวสาร เป็นปัจจัยที่พระสามารถนำไปใช้จ่ายกิจการของวัดได้ อีกทั้งมี ความหมายดี เพราะสื่อถึงการทาบเงินทาบทองเข้าวัด เป็นการโอ้อวดไปในตัวด้วย

พิธีเปิดงานของชุมชนมาขยายเลยจัดในวันที่ 18 เมษายน อันเป็นวันสุดท้ายของงาน เป็นพิธีใหญ่ที่สุด มีการเชิญผู้บริหารส่วนราชการเป็นประธานเปิดงาน นายเอกสิทธิ์ สร้อยสกุล (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า จุดมุ่งหมายหนึ่งของเทศบาลที่จัดงานขึ้นก็เพื่อ พยายามให้เป็นการท่องเที่ยว สร้างรายได้เข้าชุมชน ที่ผ่านมามีการออกรถประชาสัมพันธ์ไปตามถนน สายหลักในเมืองพญา เพื่อเชิญชวนนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติให้เข้ามาเที่ยวชมงานที่วัด สุขธาวาส รวมถึงการเชิญผู้บริหารมาร่วมงานก็มุ่งหวังที่จะให้ผู้บริหารได้รับรู้งานของชุมชน ซึ่งต่อไป อาจได้รับงบประมาณจากองค์กรอื่นมาสนับสนุนมากขึ้น นอกจากนี้ เพื่อยกระดับให้งานใหญ่ขึ้นและ เป็นการท่องเที่ยวได้ เทศบาลได้เพิ่มเติมกิจกรรมขบวนแห่วันกองข้าว เป็นขบวนแห่ของชุมชนและ หน่วยงานต่าง ๆ สมมติเป็นขบวนช้าง ม้า เถียน ของพระอินทร์ เทวดา นางฟ้า รวมถึงภูตผีต่าง ๆ เดินทางมาร่วมพิธีกองข้าวตามความเชื่อในวันกองข้าวเหล่าเทวดาและสัมภเวสีจะกลับคืนที่อยู่ ของตน โดยกำหนดเส้นทางจากสวนป่าบ้านล่าง หมู่ 6 อันเป็นป่าช้าเก่า มาพร้อมกันในลานพิธีวัด สุขธาวาสซึ่งจะจัดพิธีชุมนุมเทวดาและพิธีกองข้าว

เทศบาลเมืองหนองปรือเห็นว่าประเพณีกองข้าวมีสาระสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อเรื่อง เทวดาและผีอันเป็นตัวแทนของความดีและความชั่ว จึงมุ่งหวังให้วาระการจัดงานประเพณีเป็นโอกาส ปลุกฝังค่านิยมอันดีแก่เยาวชน โดยประยุกต์ความเชื่อในพิธีกองข้าวมาจัดเป็นการแสดง 3 ภพ คือ โลกสวรรค์ โลกนรกภูมิ และโลกมนุษย์ มีนักแสดงแต่งกายเป็นยมบาล ยมทูต ภูตผี เทวดา นางฟ้า เพื่อเล่าเรื่องให้เข้าใจง่าย สร้างคติสอนใจเรื่องบาปบุญคุณโทษ ซึ่งพิธีกองข้าวที่มีการแสดงประกอบ

ดังกล่าวนี้แตกต่างจากชุมชนวัดอื่น ๆ ที่มีเพียงพิธีกองข้าวเช่นไหว้ภูตผีแล้วล้อมวงรับประทานอาหารร่วมกันเท่านั้น นายเอกสิทธิ์ สร้อยสกุล (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564) ให้สัมภาษณ์ว่าไม่สามารถบอกได้ว่าเริ่มมีการแสดงนี้ตั้งแต่ปีใด น่าจะเป็นความคิดของสภาวัฒนธรรมที่รับแนวทางการจัดแสดงมาจากเมืองพัทยา หรือเป็นการแสดงที่คิดขึ้นเองจากนักแสดงที่เป็นไวยาวัจกร แต่ก็ได้ปฏิบัติตามกันมาเพราะสร้างความสนุกสนานได้ดี นอกจากนี้ ยังช่วยถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีกองข้าวให้เยาวชนได้รับรู้ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการที่มุ่งให้งานประเพณีเป็นสื่อถ่ายทอดความรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นให้เยาวชนได้ตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญ เพื่อจะได้ร่วมกันสืบทอดต่อไปด้วย

ง.การรื้อฟื้น ประยุกต์ และสร้างสรรค์ประเพณีสงกรานต์และวันท้าวบ้านแลง

ประเพณีการทาบสาแหกรกใส่สำหรับมาถวายพระเป็นประเพณีเก่าแก่ของชาวบ้านในตำบลบ้านแลง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ในอดีต ชาวบ้านจะทาบสาแหกรกใส่รับอาหารคาว หวานของแห้ง มาทำบุญที่วัด โดยเฉพาะทุกวันพระในช่วงเข้าพรรษา เนื่องจากพระสงฆ์ออกบิณฑบาตไม่ได้และอยู่ในฤดูฝน เชื่อว่าทำให้ได้อันสิขะแรงจากการปฏิบัติปฏิฐากพระภิกษุ ทาบสาแหกรกที่ใช้เป็นสาแหกรกหมกมาจากหวายขวง น้ำหนักเบา แต่เหนียวและแข็งแรง ใช้วางถาดทองเหลืองและสำหรับอาหาร นอกจากรูปทรงสาแหกรกหมกจะเป็นทรงกลมรับกับถาดทองเหลืองแล้ว ยังมั่นคงในยามทาบอาหารเพราะสาแหกรก 6 เส้นช่วยยึดไม่ให้ถาดคว่ำด้วย ต่อมาหลังจากเกิดความเจริญมากขึ้น ทั้งการตัดถนนเข้ามาในชุมชน และชาวบ้านซื้อรถยนต์ รถจักรยานยนต์มาใช้เป็นพาหนะเดินทาง ตลอดจนเกิดความสะดวกที่จะนำอาหารใส่ปีนโตและขับริดมาทำบุญที่วัด ประเพณีทาบสาแหกรกมาวัดจึงมีผู้สืบทอดน้อยลงและสูญหายไประยะหนึ่ง กระทั่งนายฐาปกรณ์ โสณะ และเพื่อนครูโรงเรียนวัดบ้านแลงร่วมกันรื้อฟื้นขึ้นราวปี พ.ศ.2515 คณะครูและชาวบ้านร่วมกันทาบสาแหกรกมาทำบุญที่วัด แต่เปลี่ยนวันมาจัดงานในช่วงวันไหลแทน เพราะตรงกับวันหยุดราชการและเป็นเวลาที่ชาวบ้านนิยมไปทำบุญที่วัด ต่อมากำหนดวันที่จะทาบสาแหกรกแน่นอนขึ้น ตรงกับวันที่ 15 เมษายน ของทุกปี เพื่อให้ลูกหลานรู้วันจัดงานและจะได้กลับมาร่วมประเพณีที่บ้านเกิด (ฐาปกรณ์ โสณะ, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564)

ในปี พ.ศ. 2561 องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลงได้เข้ามาสืบทอดประเพณีร่วมกับชุมชนและวัดบ้านแลง โดยสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลของตำบลบ้านแลง ระหว่างวันที่ 14-15 เมษายน ใช้ชื่อโครงการว่า “โครงการประเพณีสงกรานต์ (วันไหล) ท้องถิ่น ตำบลบ้านแลง” บรรจุอยู่ในแผนงานศาสนา วัฒนธรรมและนันทนาการ ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ 1 การส่งเสริมและพัฒนาการศึกษา การกีฬา ศาสนา และวัฒนธรรม นายสกล สกุลกล้า (สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564) หัวหน้าฝ่ายบริหารการศึกษา

รักษาราชการแทนผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง ให้ข้อมูลว่า การสนับสนุนประเพณีทาบสาแหรกเกิดขึ้นจากที่ตนเองมีความประทับใจวิถีชีวิตของชาวบ้านแลงที่ส่วนหนึ่งยังคงทาบสาแหรกมาทำบุญที่วัด ตั้งแต่ตนมารับตำแหน่งที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง เมื่อราว 6 ปีก่อน ได้เห็นภาพชาวบ้านนุ่งโจงทาบสาแหรกเห็นเป็นแถวเดินเลาะมาตามแนวกำแพงวัดชวนให้นึกถึงอดีตที่สุขสงบ ผู้คนยังมีจิตใจยึดมั่นศรัทธาต่อพุทธศาสนา เป็นแรงบันดาลใจที่ทำให้อยากจะสืบสานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นไว้ไม่ให้สูญหายไป ประกอบกับการจัดงานสงกรานต์-วันไหลเดิมขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลงในวันที่ 20 เมษายน ไม่สอดคล้องกับระเบียบขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ห้ามมิให้จัดงานประเพณีที่ไม่ตรงกับวันสำคัญที่เขียนเป็นชื่อโครงการ จึงนำแนวคิดเรื่องการสืบทอดและส่งเสริมประเพณีทาบสาแหรกให้เป็นจุดเด่นของสงกรานต์ และการรวมงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลงไปจัดร่วมกับวัดบ้านแลงซึ่งจัดประเพณีในช่วงวันที่ 15 เมษายน เพื่อให้สอดคล้องกับระเบียบองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเสนอต่อผู้บริหารสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง จนกระทั่งได้รับอนุมัติให้จัดโครงการได้ในปี พ.ศ. 2561 ทำให้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2561 ถือว่าองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลงเข้ามาเป็นหน่วยงานหลักในการจัดงานสงกรานต์-วันไหลแทนที่วัดบ้านแลง ทั้งนี้ ก่อนหน้าที่ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลงจะเข้าดำเนินการ สภาวัฒนธรรมตำบลบ้านแลงได้รับเงินสนับสนุนจากภาคเอกชน เช่น บริษัท ไออาร์พีซี จำกัด (มหาชน) และได้นำมาจัดขบวนทาบสาแหรกมาวัดบ้านแลงอยู่ก่อนแล้ว การดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลจึงถือว่าเป็นการสืบสานต่อจากชุมชน โดยจะทำให้มีงบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่องและอาจได้รับงบประมาณเพิ่มจากหน่วยงานภายนอกในอนาคต

การดำเนินการในช่วงแรก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง นำโดยฝ่ายกองการศึกษา ได้หารือกับสภาวัฒนธรรมตำบล คณะกรรมการวัดบ้านแลง กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อขอความร่วมมือ 7 หมู่บ้านให้ส่งคนมาร่วมขบวน และได้รับความร่วมมือจากโรงเรียนต่าง ๆ ในชุมชน เช่น โรงเรียนระยองปัญญาคุณ โรงเรียนชุมชนวัดบ้านแลง ส่งคณะครูและนักเรียนมาร่วมกิจกรรมวันทาบ ทำให้ได้ขบวนทาบที่ยาวขึ้นและได้เพิ่มสีสันความครึกครื้นจากที่เดินทาบมาเฉย ๆ ให้มีขบวนกลองยาว นางรำ แตรวง นำขบวนทาบด้วย

การดำเนินการสืบสานประเพณีการทาบสาแหรกในตำบลบ้านแลง ไม่เพียงเป็นการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 เท่านั้น แต่ยังมุ่งหวังที่จะพัฒนาประเพณีให้เป็นงานเพื่อการท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดระยองในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลด้วย แนวทางการดำเนินงานจึงมีกรอบแนวคิดที่ต้องสร้างสรรค์ให้ประเพณีมีทั้งความสวยงามและโดดเด่นสะดุดตา ที่ผ่านมามีปรับเปลี่ยนจากขบวนทาบธรรมดาให้เป็นขบวนทาบแบบย้อนยุค เชิญชวนให้ผู้เข้าร่วมขบวนทาบนุ่งโจงกระเบนแบบพื้นบ้านสื่อถึงการจำลองวิถีชุมชนบ้านแลง หรือแต่งชุดไทยเพื่อสื่อถึงความเป็นไทย โดยตั้งเงิน

รางวัลหรือของที่ระลึกเป็นสิ่งตอบแทน นอกจากนี้ เพื่อจะสร้างขบวนหาบให้มีความยาวมาก ๆ ซึ่งจะช่วยให้ได้ภาพอันสวยงามที่สามารถจุดกระแสการท่องเที่ยวได้ จึงกำหนดให้มีกิจกรรมประกวดขบวนหาบสาแหรกขึ้นเพื่อตั้งเกณฑ์เรื่องจำนวนคนที่มาร่วมขบวน ดังที่ นายสกล สกุกกล้า (สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564) ให้สัมภาษณ์ว่า คณะทำงานได้กำหนดเกณฑ์การตัดสินข้อหนึ่งเป็นคะแนนที่พิจารณาจากจำนวนคน เพื่อจะจูงใจให้คนมาร่วมงานมาก ๆ หากกลุ่มใดที่สมัครเข้าประกวดมีจำนวนคนอยู่ในขบวนมากก็จะได้คะแนนสูง นอกจากนี้ ยังตั้งเกณฑ์กำหนดให้ใช้หาบสาแหรกหุ้มเข้าขบวนหาบเพื่อจะสื่อถึงอัตลักษณ์ท้องถิ่นของตำบลบ้านแลงที่ใช้หาบสาแหรกหุ้มหาบสำหรับอาหารมาแต่โบราณด้วย หากขบวนใดมีหาบมากและใช้หาบสาแหรกหุ้มด้วยก็จะได้รับคะแนนสูงมากเป็นพิเศษ

เนื่องจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลงเห็นว่าประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความสนุกสนานรื่นเริง และเสริมสร้างความสามัคคีปรองดองของคนในชุมชนมาแต่อดีต ขณะเดียวกันนโยบายการทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลงก็มุ่งเน้นการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน ปัจจุบัน จึงได้ถือโอกาสที่จัดโครงการประเพณีสงกรานต์-วันไหล บรรจุกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ต้องการอนุรักษ์ส่งเสริมมาจัดรวมอยู่ในเวลาเดียวกันด้วย โดยได้ริเริ่มจัดกิจกรรม “พูดจาภาษาระยอง” กิจกรรมแข่งขันกีฬาพื้นบ้านเฮฮาสามัคคี มาอยู่ในโครงการประเพณีสงกรานต์ (วันไหล) ท้องถิ่นตำบลบ้านแลง เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นตำบลบ้านแลง โดยเฉพาะกิจกรรม “พูดจาภาษาระยอง” ในคืนวันที่ 14 เมษายน ที่จัดควบรวมไปในงานมหรสพตอนเย็นเดิม มุ่งหวังที่จะอนุรักษ์และส่งเสริมให้เยาวชนใช้ภาษาระยองมากขึ้น เพราะปัจจุบันเด็กเยาวชนไม่สามารถใช้ภาษาระยองได้อันเป็นผลมาจากการเข้าโรงเรียนที่เน้นพูดภาษากลาง และภาษาละยองที่ใช้กันอยู่เริ่มจะผิดเพี้ยน รวมถึงหลายคำสูญหายไปไม่มีคนเข้าใจความหมาย ดังนั้น จึงมีการกำหนดเกณฑ์การแข่งขันเพื่อกระตุ้นการใช้คำศัพท์ภาษาระยอง โดยทีมที่เข้าแข่งขัน ต้องใช้ภาษาระยองมาผูกเล่าเรื่อง หากทีมใดสามารถใช้ภาษาระยองเล่าเรื่องได้มากที่สุด มีคำศัพท์เก่ามาก มีความต่อเนื่องเชื่อมโยง และเล่าได้อย่างมีตรรกะก็จะเป็นผู้ชนะได้รับเงินรางวัล การนำกิจกรรมต่าง ๆ มารวมกันอยู่ภายในประเพณีสงกรานต์ดังกล่าวช่วยให้งานมีสีสัน เกิดกิจกรรมที่จะส่งเสริมความสามัคคีของคนในชุมชน อีกทั้งยังได้สืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นในคราวเดียวกันด้วย (สกล สกุกกล้า, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564)

4.1.3 การผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมในเดือน 5 มาจัดรวมกับสงกรานต์กลายเป็น เทศกาลสงกรานต์-วันไหล และการผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดเป็นตารางการท่องเที่ยว

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เดือน 5 เป็นเวลาที่มีประเพณีพิธีกรรมจำนวนมากกว่าเวลาอื่น ด้วยเหตุที่ยังเป็นช่วงหยุดพักจากการทำงาน และญาติพี่น้องที่กลับมาบ้านยังรวมตัวอยู่ด้วยกัน หลัง สงกรานต์จึงเป็นเวลาประกอบพิธีทำบุญภายในครอบครัวและในชุมชน เมื่อมีการท่องเที่ยวและความหมายของประเพณีพิธีกรรมในชุมชนเกษตรแบบเดิมลดน้อยลง ขณะเดียวกัน กระแสการท่องเที่ยวประเพณีวันไหลกลับสามารถสร้างรายได้ทางการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนได้อย่างน่าพอใจ ผู้จัดงานจึงเลือกที่จะนำเสนอประเพณีท้องถิ่นในเดือน 5 มาจัดเป็นการท่องเที่ยว โดยเห็นความสะดวกของการผนวกรวมงานสงกรานต์กับพิธีกรรมในเดือน 5 มาจัดรวมกันในวันเดียว ปรากฏทั้งรูปแบบการขยายวันจัดงานให้ครอบคลุมทั้งสงกรานต์และพิธีกรรมอื่นในเดือน 5 ของท้องถิ่น เช่น ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชกเยื่อเกี่ยวพระบาท และรูปแบบการเลื่อนวันสงกรานต์มาจัดล่าช้าออกไป เพื่อให้วันจัดงานอยู่ใกล้กับวันที่จัดงานประเพณีของท้องถิ่นในเดือน 5 เช่น ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาธาตุและประเพณีกองข้าว การผนวกรวมงานสงกรานต์กับพิธีกรรมเดือน 5 ดังที่กล่าวมานี้ เมื่อนำเสนอในบริบทการท่องเที่ยวร่วมกับภูมิภาคอื่น ได้สร้างอัตลักษณ์ของประเพณีสงกรานต์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่แตกต่าง เพราะทำให้เกิดการรับรู้ “อัตลักษณ์ของเทศกาลสงกรานต์-วันไหล” ในฐานะเทศกาลเล่นสาดน้ำหลังสงกรานต์ที่ชายทะเล และงานเฉลิมฉลองการขึ้นปีใหม่ของชาวทะเลที่ประกอบด้วยพิธีกรรมเนื่องในความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม

นอกจากวิธีคิดในการผนวกพิธีกรรมเดือน 5 มาจัดรวมกับสงกรานต์แล้ว ผู้จัดงานท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังมีวิธีคิดในการเลือกนำเสนอคติชนที่เด่นคนละอย่าง เพื่อให้งานที่จัดขึ้นในแต่ละพื้นที่มีอัตลักษณ์การท่องเที่ยวที่โดดเด่นไม่ซ้ำกันด้วย ทั้งที่แต่เดิมทุกพื้นที่ต่างก็มีประเพณีพิธีกรรมแบบเดียวกันในช่วงวันสงกรานต์และวันไหล เช่น ตำบลบางพระ แต่เดิมมีประเพณีสงกรานต์ก่อพระทรายน้ำไหล พิธีกองข้าว และประเพณีแห่พญายม แต่เลือกนำเสนอประเพณีแห่พญายมเป็นหลัก ส่วนพิธีกองข้าวยังคงเป็นพิธีกรรมที่จัดโดยชาวบ้าน เทศบาลไม่ได้ร่วมจัดงานอย่างเป็นทางการ เพราะต้องการให้เป็นงานที่เด่นของอำเภอศรีราชา ดังบทสัมภาษณ์ตอนหนึ่งในเอกสาร รายงานข้อมูลเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม “ประเพณีกองข้าวศรีราชา” นายสมเจตน์ เกตุวัตถานายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลบางพระ กล่าวว่า แม้ว่ากองข้าวจะเป็นพิธีกรรมดั้งเดิมของชาวบางพระที่จัดขึ้นก่อนศรีราชา แต่ปัจจุบัน เทศบาลไม่ได้จัดงานอย่างเป็นทางการ เพราะต้องการสนับสนุนและเน้นส่งเสริมงานประเพณีแห่พญายมเป็นหลัก ส่วนประเพณีกองข้าวตกลงให้จัดเป็นงานยิ่งใหญ่ที่ศรีราชา (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2561: 6) ข้อมูลดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า วิธีคิดในการ

จัดการของภาครัฐเพื่อสร้างให้เกิดอัตลักษณ์ชุมชนได้ทำให้คติชนที่แต่เดิมเป็นสิ่งที่ถูกใช้ถูกแบ่งปัน โดยไม่มีการขีดเส้นแบ่ง กลายมาเป็นสิ่งที่ต้องถูกกำหนดให้มีชุมชนที่เป็นเจ้าของ เพื่อให้มีอัตลักษณ์ โดดเด่น ไม่ซ้ำซ้อนกัน และในภาพรวมช่วยให้เกิดความหลากหลายเมื่อประชาสัมพันธงานเทศกาล ออกไป

จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน และวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรีให้ข้อมูลว่า ในจังหวัดชลบุรีนอกจากจะมีการตกลงเลือกนำเสนอประเพณี ที่เด่นไม่ซ้ำกันแล้ว ท้องถิ่นที่อยู่ใกล้เคียงกันจะกำหนดวันจัดงานไม่ให้ซ้ำซ้อนกันเพื่อให้สามารถ กระจายนักท่องเที่ยวออกไป ไม่กระจุกตัวอยู่ที่ใดที่หนึ่งด้วย เช่น ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์ บางพระ เลือกจัดงานวันที่ 17-18 เมษายน เพื่อเลี่ยงไม่ให้งานตรงกับประเพณีก่อพระทรายวันไหล บางแสน ที่จัดวันที่ 16-17 เมษายน และงานสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว เลือกจัด งานวันที่ 19-21 เมษายน ซึ่งต่อเนื่องจากประเพณีแห่พญายม เป็นต้น ข้อมูลนี้จึงสะท้อนให้เห็นฐาน คิดในการกำหนดวันจัดงานจากปริมาณนักท่องเที่ยวและรายได้ทางเศรษฐกิจอันเป็นฐานคิดที่แตกต่าง จากอดีตที่การกำหนดวันประกอบพิธีกรรมพิจารณาจากวันเวลาที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนผ่านราศีของ พระอาทิตย์และฤดูกาลทำเกษตรกรรม

กระบวนการที่เกิดการประชุมตกลงเพื่อเลี่ยงวันจัดงานในแต่ละพื้นที่ไม่ให้ตรงกันของ ผู้นำชุมชน เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดพื้นที่จัดงานสงกรานต์-วันไหลกระจายตัวในชุมชนชายทะเลซึ่งเป็น แหล่งท่องเที่ยวและเป็นพื้นที่เศรษฐกิจหลัก นับว่าเป็นฐานของปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์- วันไหล ที่ในเวลาต่อมาเมื่อเทคโนโลยีการสื่อสารออนไลน์ก้าวหน้าขึ้น มีภาครัฐและเอกชนเข้ามา จัดทำเว็บไซต์การท่องเที่ยว ทำเพจแนะนำแหล่งท่องเที่ยวในเฟซบุ๊ก ได้เกิดการ “ต่อยอด” สร้างเป็น ตารางท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล โดยรวบรวมข้อมูลวันจัดงานมาเรียบเรียงใหม่เป็นภาพ กราฟฟิก ทำให้เกิดการรับรู้ถึงพื้นที่จัดงานสงกรานต์-วันไหลอย่างกว้างขวาง และเกิดกระแสท่องเที่ยว แบบ “ไหลตามวัน” และ “ไหลตามพื้นที่” ตามข้อมูลที่ผู้จัดทำเว็บไซต์และแอดมินเพจแนะนำ ดังภาพ

ภาพที่ 61 ตารางท่องเที่ยวสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดชลบุรีและเมืองพัทยาปี พ.ศ. 2562

ที่มา: <https://traveleastthailand.com/5891>

จากภาพ แสดงให้เห็นการรวบรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดชลบุรี ประจำปี พ.ศ.2562 มานำเสนอ โดยลำดับให้ท่องเที่ยวงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 10-18 เมษายน 2562 เป็นพื้นที่แรก จากนั้นแนะนำให้เที่ยวงานประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชัง ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 13-19 เมษายน 2562 เป็นพื้นที่ที่ 2 เที่ยวงานก้อพระทรายวันไหล ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 16-17 เมษายน 2562 เป็นพื้นที่ที่ 3 ต่อด้วยงานประเพณีสงกรานต์วัดหลวงพ่อบ๊วย ซึ่งจัดขึ้นในวันที่ 16-17 เมษายน 2562 เป็นพื้นที่ที่ 4 ตามด้วยงานประเพณีแห่พญายมสงกรานต์บางพระ งานประเพณีกองข้าวอำเภอศรีราชา งานประเพณีวันไหลนาเกลือ งานประเพณีวันไหลพัทยา งานประเพณีกองข้าวนาเกลือ เป็นพื้นที่ที่ 5 6 7 8 และ 9 ตามลำดับ การให้ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในลักษณะนี้ ยังพบในเว็บไซต์และเพจเฟซบุ๊กแนะนำพื้นที่ท่องเที่ยวในจังหวัดระยอง จันทบุรี ตราด ด้วย นอกจากนี้ บางเว็บไซต์ เช่น traveleastthailand.com ยังนำเสนอพื้นที่ท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่ออกนอกเขตแต่ละจังหวัดมาเป็นการเที่ยวแบบ “ไหลข้ามจังหวัด” เช่น ไหลจากจังหวัดชลบุรีไปที่จังหวัดระยอง หรือไหลจากจังหวัดระยองไปที่จังหวัดจันทบุรีด้วย ลักษณะดังกล่าวนี้ ส่งผลให้ภาพรวมของเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกขยายตัวออกไป กลายเป็นมหกรรมการท่องเที่ยวในภูมิภาคตั้งแต่

ต้นเดือนเมษายนไปจนถึงปลายเดือน โดยมีความโดดเด่นของงานทั้งพื้นที่ท่องเที่ยวชายทะเล ประเพณีที่หลากหลาย และแปลกใหม่ นับได้ว่า วิถีคิดที่ประยุกต์วัฒนธรรมวันไหลจากการเคลื่อนไปทำบุญในหมู่บ้านใกล้เคียงมาเป็นการเคลื่อนไปท่องเที่ยวในพื้นที่เศรษฐกิจ ได้ทำให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวควบคู่กับการแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงอย่างน่าสนใจ

โดยสรุป การสร้างประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในชุมชนต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเป็นผลมาจากวิถีคิดที่สำคัญ 3 วิถีคิด ได้แก่ วิถีคิดในการสืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีอยู่เดิม วิถีคิดในการรื้อฟื้น-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่สูญหายไปแล้วให้กลับคืนมาแล้วจัดในรูปแบบใหม่ และวิถีคิดในการผนวกพิธีกรรมในเดือน 5 มาจัดรวมกับงานสงกรานต์ และการผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงมาจัดเป็นตารางการท่องเที่ยว ทั้งนี้ จากการเก็บข้อมูลพบว่าในการนำคติชนเดิมของท้องถิ่นมาจัดเป็นการท่องเที่ยว บางชุมชนจะเก็บประเพณีพิธีกรรมที่ยังคงมีความหมายทางจิตใจ เกี่ยวเนื่องกับความศักดิ์สิทธิ์ ไว้จัดกันเองภายในชุมชน เช่น ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชกเยื่อเกี่ยวพระบาท รักษาพิธีอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าไปบำเพ็ญกุศลในหมู่บ้านต่าง ๆ ไว้ ไม่นำเสนอในตารางกิจกรรมการท่องเที่ยว และเน้นประชาสัมพันธ์พิธีแห่เกี่ยวพระบาทผ้าและการละเล่นชกเยื่อเกี่ยวพระบาทที่รื้อฟื้นขึ้นมาจัดใหม่มากกว่า ขณะที่บางชุมชนนำประเพณีพิธีกรรมของชาวบ้านมานำเสนอทั้งหมด เช่น ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและอัมสาวลงน้ำ นำเสนอประเพณีบุญกลางบ้าน พิธีปล่อยเรือ พิธีแห่หลวงปู่พระครูสุทธีรัตน์ พิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพ พิธีกองข้าว พิธีตีเมฆหมอกผีตลอดจนการเล่นอัมสาวลงน้ำ วันไหลเกาะขามใหญ่ มาอยู่ในตารางการท่องเที่ยวทั้งหมด ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้พิธีกรรมที่จัดขึ้นมีทั้งความหมายด้านความศักดิ์สิทธิ์และเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวด้วย

อนึ่ง ภายใต้วิถีคิดหลัก 3 วิถีคิดที่ผู้วิจัยประมวลมานำเสนอ ยังมีวิถีคิดย่อย ๆ ซ่อนอยู่ด้วย 3 วิถีคิด ได้แก่

1. วิถีคิดที่เน้นความหลากหลายของวัฒนธรรมชุมชน จากข้อมูลพบว่าหน่วยงานภาครัฐผู้จัดงานเทศกาลท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงมีการดำเนินงานประชุมตกลงเพื่อแบ่งประเพณีพิธีกรรมที่เคยมีร่วมกันในทุกชุมชนให้แต่ละชุมชนนำไปจัดงานเพื่อสร้างอัตลักษณ์การท่องเที่ยวที่ไม่ซ้ำซ้อนกัน เช่น ในจังหวัดชลบุรีแบ่งให้มิงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์เป็นงานเปิดมหรพรมเทศกาลสงกรานต์-วันไหลจังหวัดชลบุรี จากนั้น มีประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ประเพณีแห่พญายมบางพระ ประเพณีกองข้าวศรีราชา ประเพณีอัมสาวลงน้ำเกาะสีชัง ประเพณีวันไหลพัทยา และในตารางการจัดงานของแต่ละประเพณีก็ยังมีพิธีกรรม การละเล่น การแสดง ซ่อนอยู่อีกอย่าง

หลากหลาย แสดงให้เห็นว่าในความคิดของผู้จัดงาน การจัดการให้เห็นความหลากหลายของวัฒนธรรมชุมชนเป็นโจทย์สำคัญ การจัดการให้มีความหลากหลายดังกล่าวนี้เมื่อนำมาประชาสัมพันธ์พร้อมกันได้ประกอบสร้างให้เห็นอัตลักษณ์เฉพาะของภูมิภาคตะวันออกที่มีประเพณีพิธีกรรมหลากหลายในช่วงวันไหลหลังวันสงกรานต์ และในบริบทการท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาในพื้นที่ภาคตะวันออกจำนวนมาก ประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นก็แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ชาติ ที่ไม่ได้มีเพียงกิจกรรมเล่นสาดน้ำ แต่ยังมีมิติของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่หลากหลายด้วย

2. วิธีคิดที่เน้นแสดงความเป็นที่สุดหรือความเป็นหนึ่งเดียว วิธีคิดนี้ทำให้ประเพณีในชุมชนถูกเพิ่มรายละเอียดและขยายให้ใหญ่ขึ้น เช่น ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ได้สร้างกิจกรรมก่อพระทรายน้ำไหลที่ยาวที่สุดในโลกในยุคที่เริ่มประชาสัมพันธ์งานระยะแรก ทำให้ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลที่เดิมชาวบ้านก่อเป็นพระทรายกองเล็ก ๆ และต่างคนต่างก่อ กลายมาเป็นพระทรายน้ำไหลที่ก่อเรียงกันเพียงแห่งเดียวเพื่อให้มีจำนวนมาก ๆ พิธีกองข้าวศรีราชานำเสนอตัวตนในฐานะชุมชนที่สามารถรักษาการจัดพิธีกองข้าวไว้ได้อย่างต่อเนื่องเพียงแห่งเดียวในจังหวัดชลบุรี ได้ขยายพิธีเช่นไหว้ผีที่เป็นเพียงการนำอาหารมากองริมทะเลให้เป็นพิธีบวงสรวงเทวดาและเช่นไหว้ผีแบบพราหมณ์ มีการสร้างประรำพิธีบวงสรวงให้อลังการและใช้พราหมณ์จากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ประเพณีแห่พญายมบางพระนำเสนอตัวตนในฐานะประเพณีที่มีเพียงหนึ่งเดียวในไทย หนึ่งเดียวในโลก ได้ขยายพิธีแห่องค์พญายมที่เดิมใช้เสลี่ยงคานหาม มาเป็นขบวนแห่ที่ประกอบด้วยขบวนรถบุปผชาติของชุมชนต่าง ๆ ขยายพิธีฝากเคราะห์กับพญายมก่อนนำไปลอยออกทะเลที่เดิมเป็นเพียงการนำอาหารมาบวงสรวงและจุดธูปอธิษฐานบอกกล่าวฝากโรครภัยใช้เจ็บบ้องค์พญายมมาเป็นพิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์ ที่สร้างประรำพิธีอลังการและใช้พราหมณ์จากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์เป็นผู้นำแทนชาวบ้านในชุมชน

3. วิธีคิดที่เน้นความผสมผสาน เป็นการนำคติชนที่มีอยู่เดิมในชุมชนมานำเสนอร่วมกับคติชนที่ประยุกต์สร้างสรรค์ใหม่ วิธีคิดนี้ทำให้ภาพรวมของงานมีความหลากหลายทั้งส่วนที่แสดงของดั้งเดิม ซึ่งยังคงรองรับความต้องการของชาวบ้านที่ยังคงมีความเชื่อและต้องการประกอบพิธีกรรมเพื่อความศิริมงคลและความสบายใจ และส่วนประยุกต์สร้างสรรค์ใหม่ที่ตอบสนองความสนใจของนักท่องเที่ยวที่ต้องการชมสิ่งแปลกใหม่และเข้าร่วมได้ง่าย เช่น ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงจัดพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อพระปรงประจำปีที่ศาลตามที่เคยปฏิบัติมา เพื่อให้ผู้เคารพศรัทธาได้นำอาหารมาเช่นไหว้ แก้วบน และรดน้ำขอพร และประยุกต์ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงไปรวมกับการเล่นน้ำวันไหลสระแก้วบนถนนสุวรรณศร ทำให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมสงฆ์เจ้าพ่อในขบวนแห่ที่ผ่านไปและได้เล่นสาดน้ำตามความนิยมแบบสมัยใหม่ด้วย ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่เมืองพัทยาจัดพิธีกองข้าวที่ลานวัดหนองใหญ่ ในช่วงวันไหลตามที่เคยปฏิบัติมา เพื่อให้ชาวบ้านได้นำอาหารมาเช่นไหว้สัมภเวสี และได้ล้อมวงรับประทานอาหารร่วมกันในรอบปี และอนุญาตให้เมืองพัทยานำการแสดงจำลอง

เหตุการณ์มีปามากินเครื่องเช่นไหว้มาจัดร่วมด้วย ทำให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมพิธีกองข้าวและชมกิจกรรมที่สนุกสนาน

ในการจัดเทศกาลท่องเที่ยวขึ้นในชุมชน แม้ว่าหน่วยงานภาครัฐจะเป็นผู้มีบทบาทหลักในการบริหารจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นในพื้นที่ แต่การดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมยังคงต้องอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้าน ทั้งในด้านการเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรม และการออกความคิดเห็นในรูปแบบการประชุมและทำประชาคม ดังนั้น แม้ว่าหน่วยงานภาครัฐจะมีอำนาจในการตัดสินใจ แต่ในกระบวนการออกแบบงานยังคงต้องรับฟังความคิดเห็นจากชาวบ้านในชุมชน ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่าเบื้องหลังของการจัดเทศกาลท่องเที่ยวในช่วงสงกรานต์-วันไหล หากพื้นที่ใดชาวบ้านมีความเข้มแข็งก็จะสามารถต่อกรรูปแบบการจัดงานกับภาครัฐหรือทัดทานกับความคิดของออบแกในเซอร์ได้เพื่อให้พิธีกรรมในท้องถิ่นยังคงตอบสนองวิถีชีวิตของคนในชุมชนและคงนัยยะความศักดิ์สิทธิ์ต่อไป เช่น ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทลุง ชุมชนต้องการให้พิธีกองข้าวยังคงมีการจัดงานแบบวิถีเดิมและมีชาวบ้านเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม จึงต่อกรให้ออบแกในเซอร์เข้ามาช่วยงานเฉพาะด้านการจัดเตรียมสถานที่ การประชาสัมพันธ์ และดูแลเรื่องการจราจร ขณะที่ในบางพื้นที่ ชาวบ้านกลับต้องการให้ภาครัฐเปลี่ยนแปลงงานในท้องถิ่นให้มีรูปแบบใหม่เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น ซึ่งจะช่วยสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเหมือนกับชุมชนอื่น ๆ ที่จัดเทศกาลท่องเที่ยวได้อย่างมีสีสัน เช่น ประเพณีสงกรานต์ที่อำเภอเกาะสีชัง ชาวบ้านส่วนหนึ่งต้องการให้มีการแสดงแสง สี เสียง มีการประกวดแข่งขัน กิจกรรมบันเทิงของนักแสดงที่มีชื่อเสียงมากขึ้น และลดขั้นตอนหรือระเบียบในการประกอบพิธีกรรมลง ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรง หน่วยงานภาครัฐต้องการปรับเปลี่ยนให้ขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรงกลับไปเป็นรูปแบบเดิม ที่มีเพียงขบวนแห่เจ้าพ่อออกมาให้ประชาชนได้สงน้ำเท่านั้น และแยกการเล่นน้ำวันไหลออกไป เพราะทำให้ภาพลักษณ์ของประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงเสื่อมเสียจากปัญหาการทะเลาะวิวาท ความสกปรก และอุบัติเหตุของผู้ที่นำรถบรรทุกน้ำมาเล่นในวันแห่เจ้าพ่อพระปรง แต่ชาวบ้านบางส่วนต้องการให้คงอยู่ในรูปแบบผสมผสานระหว่างประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงร่วมกับวันไหล เพื่อให้มีรายได้จากนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมกิจกรรม

ข้อมูลวิธีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่ได้รายงานในหัวข้อ 4.1 ผู้วิจัยได้นำเสนอให้เห็นวิธีคิดของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานเทศกาลหรือเป็นผู้ออกแบบให้งานประเพณีท้องถิ่นกลายเป็นเทศกาลท่องเที่ยว ประกอบด้วย เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล พระสงฆ์ สภาวัฒนธรรมตำบล สภาวัฒนธรรมอำเภอ สภาวัฒนธรรมจังหวัด ประชาชนท้องถิ่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน ครูอาจารย์ ชาวบ้าน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ออบแกในเซอร์ เบื้องหลังของการจัดงานผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเหล่านี้ได้ร่วมกันประชุมและตกลงเพื่อจะ

กำหนดรูปแบบการจัดงานและเปลี่ยนแปลงกิจกรรมในงานแต่ละปี จึงกล่าวได้ว่าวิถีคิดของกลุ่มคนเหล่านี้ ในภาพรวมสามารถเรียกว่าเป็น “วิถีคิดของภาครัฐ” เพราะเป็นการจัดการที่มีผู้บริหารองค์กรภาครัฐ ได้แก่ นายกเทศมนตรี นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดหรือนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นผู้ชี้ขาด เนื่องจากเป็นผู้รับนโยบายจากรัฐบาลมาปฏิบัติและมีอำนาจหน้าที่ที่จะต้องอนุมัติงบประมาณให้การจัดโครงการในพื้นที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาท้องถิ่น ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้จัดงานประเพณีในพื้นที่วิจัยและการเก็บข้อมูลภาคสนาม สามารถสรุปวิถีคิดของภาครัฐในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นลักษณะร่วมกันและแนวโน้มวิถีคิดที่จะใช้ในการจัดงานเทศกาลท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอนาคตได้ว่า ผู้จัดงานน่าจะสนใจนำคติชนที่มีอยู่เดิมมาใช้ในเชิงประยุกต์มากกว่าที่จะนำเสนอคติชนที่เป็นของดั้งเดิม โดยมีแนวคิดตามนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่ใช้คติชนท้องถิ่นเป็นทุนทางวัฒนธรรมเป็นฐานคิดสำคัญ ขณะที่ชาวบ้านก็มีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมงานในฐานะผู้ชมที่ตื่นตัวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้นกว่าการร่วมงานในฐานะเจ้าของประเพณีที่ติดต่อกับความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม รวมถึงมีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมทำกิจกรรมที่ภาครัฐจัดขึ้นเพื่อขายนักท่องเที่ยวเพราะสำนึกเรื่องเศรษฐกิจมากขึ้น เช่น การเข้าร่วมแข่งขันก่อพระทรายวันไหลบางแสน การร่วมชบวนแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและกิจกรรมแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาท การร่วมพิธีกองข้าวเมืองพัทยา กิจกรรมเหล่านี้คนในชุมชนต่างเข้าร่วมเพราะต้องการให้ความร่วมมือกับภาครัฐในการแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชน

4.2 บริบทและปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลให้เกิดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียง

บริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการเกิดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 3 บริบทใหญ่ ๆ ได้แก่ บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว บริบทสังคมทุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และบริบทการเมืองการปกครองภายในประเทศ ภายใต้บริบทใหญ่เหล่านี้ยังมีปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการดำเนินงานทางวัฒนธรรมอันเป็นผลให้มีการนำคติชนท้องถิ่นไปประยุกต์ใช้เพื่อวัตถุประสงค์ใหม่และตอบสนองความต้องการใหม่ ๆ ดังนี้

4.2.1. บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา มีปรากฏการณ์พลวัตของข้อมูลคติชนเกิดขึ้นจำนวนมากในสังคมไทย อันเป็นผลมาจากบริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว ที่ทำให้คนทั้งโลกติดต่อถึงกันและเดินทางท่องเที่ยวไปยังที่ต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมอื่น ๆ ศิราพร ณ ถลาง (2562: 18) กล่าวถึงบริบทนี้ว่า เป็นจุดตั้งต้นให้เกิดนโยบายรณรงค์ส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศไทย ที่ต่อมาส่งผลต่อชุมชนที่ต้องรับ

ไม่ต่อด้วยการนำวัฒนธรรมของตนเองออกมาขายให้นักท่องเที่ยวชม เนื่องจากมีคุณสมบัติเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่สร้าง “มูลค่าเพิ่ม” (value added) ได้

ภาคตะวันออกเป็นภูมิภาคที่มีบทบาทโดดเด่นและมีความพร้อมด้านการท่องเที่ยว อันเป็นผลรวมทั้งจากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่มีภูมิประเทศสวยงาม ทรัพยากรธรรมชาติหลากหลาย มีอากาศบริสุทธิ์ และพื้นฐานจากการเป็นสถานตากอากาศเพื่อฟื้นฟูสุขภาพของชนชั้นนำมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึง รัชกาลที่ 5 (ปีนเพชร จำปา, 2545: 78-79) อีกทั้งยังเป็นที่ตั้งเมืองท่องเที่ยวหลักที่มีชื่อเสียงระดับนานาชาติ เช่น พัทยา เกาะช้าง เกาะเสม็ด ปัจจุบัน ภาครัฐมุ่งเน้นให้พื้นที่ภาคตะวันออกเป็นเมืองท่องเที่ยวที่มีคุณภาพและมาตรฐานในระดับสากล โดยกำหนดวิสัยทัศน์ในแผนยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันออก ให้เป็น “เมืองท่องเที่ยวชายทะเลสี่สัปดาห์ระดับสากลที่เต็มไปด้วยสีสันของกิจกรรม (Activity) และเทศกาล (Festival)” ตามแนวทางการพัฒนาเมืองท่องเที่ยวดังกล่าว ที่ผ่านมามีการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวภาคตะวันออกอย่างต่อเนื่อง ผ่านโครงการสำคัญต่าง ๆ เช่น โครงการสี่สัปดาห์ตะวันออก โครงการท่องเที่ยววิถีไทยเก๋ไก๋สไตล์ลึกลับซึ้ง โครงการท่องเที่ยวเมืองต้องห้ามพลาด โครงการท่องเที่ยวเมืองรอง 55 จังหวัด ฯลฯ

นอกจากโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวระดับภูมิภาคในภาพรวมแล้ว การกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวภาคตะวันออกในเทศกาลสำคัญยังเป็นสิ่งที่รัฐให้การสนับสนุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเทศกาลสงกรานต์ ภายใต้แคมเปญ “เย็นทั่วหล้ามหาสงกรานต์” ภาคตะวันออกได้รับการประชาสัมพันธ์ให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล โดยมีงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลัก และต่อมาได้ขยายไปสู่แหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้เคียง เช่น ศรีราชา สีซิง พัทยา สัตหีบ ทำให้เกิดการสร้าง “ตารางท่องเที่ยววันไหล” ที่กลายเป็นอัตลักษณ์สงกรานต์ภาคตะวันออก

กระแสการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่ “ติดตลาด” ในหมู่นักท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดการนำเสนอประเพณีท้องถิ่นใหม่ ๆ เพื่อเป็นทางเลือกให้นักท่องเที่ยวกระจายออกสู่ชุมชนโดยรอบมากขึ้น เช่น ในปี พ.ศ. 2561 ภายใต้โครงการส่งเสริมท่องเที่ยวเมืองรอง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยดำเนินงานส่งเสริมให้เที่ยวสงกรานต์ที่เมืองรอง 5 จังหวัด เป็นพื้นที่นำร่อง และขยายเป็นโครงการเที่ยวสงกรานต์เมืองรอง 55 จังหวัด ในปีต่อมา ในจำนวนเมืองรองทั้ง 5 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เลือกส่งเสริมประเพณีชักเย่อเกวียนผ้าพระบาท ในตำบลตะปอน จังหวัดจันทบุรี เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลของภาคตะวันออก นอกจากการส่งเสริมของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยอันเป็นหน่วยงานหลักแล้ว ในระดับท้องถิ่นเองก็พยายามนำเสนอตัวตนในบริบทการท่องเที่ยวสงกรานต์-วันไหลด้วยเช่นกัน ดังที่ นายเอกสิทธิ์ สร้อยสกุล ให้สัมภาษณ์ว่าเทศบาลเมืองหนองปรือพยายามส่งเสริมการท่องเที่ยวสงกรานต์ในชุมชนด้วยประเพณีวัน

หอบและกองข้าวเพื่อให้โด่งดังเหมือนเมืองพัทยา ซึ่งจะทำให้เศรษฐกิจในชุมชนดีขึ้น (สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564) หรือนายสกล สกกุลกล้า ให้สัมภาษณ์ว่าในอนาคตต้องการพัฒนางานสงกรานต์ที่บ้านแลงให้มีกิจกรรม แสง สี เสียง ในรูปแบบงานลานวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมให้คนนอกรู้จักชุมชนบ้านแลงมากยิ่งขึ้นและเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ในเทศกาลสงกรานต์ของระยอง (สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564) จึงกล่าวได้ว่า นับวันประเพณีท้องถิ่นในภาคตะวันออกจะยิ่งถูกรื้อฟื้นนำเสนอเป็นการท่องเที่ยวมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้มีพื้นที่จัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลขยายตัวออกไปอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 62 ภาพประชาสัมพันธ์ท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์ ปี พ.ศ.2562 ที่ 55 จังหวัดเมืองรอง
ที่มา www.tourismthailand.org

การเกิดขึ้นของเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเพื่อการท่องเที่ยว ไม่เพียงจะเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายของรัฐ หากแต่ยังมีปัจจัยอื่น ๆ สนับสนุน ทำให้ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายและรวดเร็วด้วย ดังนี้

ก. การสื่อสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่ แต่เดิมา การโปรโมทแหล่งท่องเที่ยวต้องพึ่งพางบประมาณประชาสัมพันธ์จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การนำเสนอของสื่อโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสารท่องเที่ยว แผ่นพับ ด้วยเหตุนี้ การจะได้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คนรู้จักจึงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ไม่ถนัดนักเพราะข้อจำกัดเรื่องทุนประชาสัมพันธ์และช่องทางการสื่อสาร อย่างไรก็ตาม บริบทแห่งการเป็นสังคมในยุคข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในปัจจุบัน ทำให้การเผยแพร่ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวสามารถทำได้ง่ายตายและรวดเร็วกว่าในอดีตที่เคยเป็นมา ในภาคตะวันออก เทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้เทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นที่รู้จักในหมู่นักท่องเที่ยว เพราะเกิดช่องทางหลากหลายที่จะเป็นสื่อกลางเผยแพร่ภาพงานประเพณี เช่น เว็บไซต์การท่องเที่ยว มีบทบาทสำคัญต่อการนำเสนอภาพบรรยากาศความสวยงามของประเพณี ตลอดจนมีพื้นที่หน้าเว็บไซต์ที่ให้ข้อมูลงานอย่างรอบด้านทั้งประวัติสถานที่ เรื่องเล่า ตำนาน ความเชื่อ การละเล่น การแสดง กิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนที่พัก การเดินทาง ร้านอาหาร

เว็บไซต์จึงสามารถทำลายกรอบจำกัดของการสื่อสารในยุคเดิม ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวมากมายเพียงพอและยังค้นหาในเวลาใดก็ได้ตามต้องการ เว็บไซต์ในปัจจุบันที่มีบทบาทมาก เช่น ซิลไปไหน สนุกตลกคอม กระปุกตลกคอม โดยเฉพาะเว็บไซต์การท่องเที่ยวในชื่อ “สี่สัปดาห์นอก” ถือเป็นแหล่งข้อมูลการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลสำคัญที่ใช้ส่งต่อกันในโลกออนไลน์ นอกจากสื่อประเภทเว็บไซต์แล้ว แพลตฟอร์มสังคมการสื่อสารออนไลน์ เช่น Facebook, Twitter, Line, Instagram ยังเป็นสื่อที่มีบทบาทในการส่งต่อข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวไปกว้างไกล โดยเฉพาะการให้ข้อมูลจากอารมณ์ ความรู้สึก มุมมองและประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นข้อมูลจริงที่แตกต่างจากข้อมูลปรุงแต่งของสื่ออาชีพ สามารถกระตุ้นความสนใจให้เกิดขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวชนชั้นกลางได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ เทคโนโลยียังเป็นเครื่องมือผลิต ตารางเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ที่เรียงลำดับงานในพื้นที่ต่าง ๆ มาเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดการส่งต่อข้อมูลภาพกราฟฟิกตารางท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลอย่างกว้างขวาง นำมาสู่การเกิดเป็นปรากฏการณ์การท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคตะวันออกในปัจจุบัน

ข. การขยายวันหยุดสงกรานต์เพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวของรัฐ การพัฒนาประเทศไทยในช่วงทศวรรษที่ 2500 ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากระบบทุนนิยมโดยรัฐไปสู่ระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม เป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดการขยายแนวคิดและการปฏิบัติทางการท่องเที่ยวที่เคยจำกัดอยู่ในกลุ่มชนชั้นสูงไปสู่ประชาชนทั่วไป ความเติบโตของการศึกษาและการเพิ่มจำนวนของชนชั้นกลางที่มีความรู้ ทำให้มีความคิดว่าการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ชีวิตอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี อันเป็นแนวคิดหลังยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เวลาว่างได้กลายมาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต การมีรายได้ที่แน่นอนและมีเวลาว่างจากวันหยุดที่ชัดเจนตามกฎหมาย นำไปสู่การยอมรับแนวคิดเรื่องการออกไปท่องเที่ยวเพื่อสร้างมาตรฐานชีวิตที่ดีในหมู่ชนชั้นกลาง (ปีนเพชร จำปา, 2545: 135)

สงกรานต์เป็นประเพณีที่มีวันหยุดต่อเนื่องนานที่สุดประเพณีหนึ่ง ดังในปี พ.ศ.2560 มีวันหยุดต่อเนื่องสงกรานต์ 5 วัน ตั้งแต่วันพฤหัสบดีที่ 13 เมษายน 2560 -วันจันทร์ที่ 17 เมษายน 2560 ในปี พ.ศ.2561 คณะรัฐมนตรีมีมติให้วันที่ 12 เมษายน 2561 เป็นวันหยุดราชการเพิ่มเป็นกรณีพิเศษเพื่อให้มีวันหยุดต่อเนื่อง ทำให้มีวันหยุดสงกรานต์ต่อเนื่อง 5 วัน ตั้งแต่วันพฤหัสบดีที่ 12 เมษายน 2561 -วันอาทิตย์ที่ 16 เมษายน 2561 จำนวนวันหยุดที่เลื่อนออกมาดังกล่าวสอดคล้องกับประเพณีพิธีกรรมของภาคตะวันออกที่นิยมจัดหลังวันสงกรานต์ จึงกล่าวได้ว่า การประกาศวันหยุดยาวสงกรานต์เพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยวของรัฐ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกิดเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เพราะทำให้นักท่องเที่ยวมีเวลาวันหยุดเหลือที่จะเดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่ที่ยังมีกิจกรรมการท่องเที่ยวหลังสงกรานต์

ค.ฤดูท่องเที่ยวและที่ตั้งของภาคตะวันออก ฤดูร้อนเป็นฤดูกาลท่องเที่ยว (High Season) ของภาคตะวันออก เนื่องจากเป็นเวลาปลอดมรสุม คลื่นลมในทะเลเหมาะสมกับการเล่นน้ำ และมีอากาศปลอดโปร่งเย็นสบาย ลักษณะดังกล่าวทำให้นักท่องเที่ยวนิยมมาพักผ่อนตากอากาศที่ภาคตะวันออกในฤดูร้อนซึ่งมีระยะเวลาอยู่ราวเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม

เมื่อเกิดกระแสการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในช่วงหลังสงกรานต์ อันมีพื้นที่จุดกระแสจากงานก่อพระทรายวันไหลบางแสน จังหวัดชลบุรี ที่เปลี่ยนถนนลงหาดเป็นที่เล่นสาดน้ำและสร้างประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลริมทะเล พื้นฐานจากความชื่นชอบที่จะใช้เวลาวันหยุดไปพักผ่อนที่ชายทะเลภาคตะวันออกในช่วงฤดูร้อน จึงเป็นปัจจัยเอื้อให้เทศกาลสงกรานต์-วันไหลได้รับความนิยม เพราะได้ประโยชน์ทั้งจากการตากอากาศชายทะเลและได้เที่ยวชมกิจกรรมในงานประเพณี นอกจากนี้ ข้อได้เปรียบเรื่องที่ตั้งของภูมิภาคที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ และมีเส้นทางคมนาคมที่จะเดินทางมาถึงได้สะดวกหลายสาย ยังสร้างความเป็นไปได้เรื่องการเดินทางที่นักท่องเที่ยวสามารถเลือกรูปแบบได้ทั้งแบบไปเช้าเย็นกลับ และแบบพักค้างคืน กล่าวได้ว่า เงื่อนไขที่ส่งเสริมให้เกิดปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหล และทำให้ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง คือความโดดเด่นของพื้นที่ ทั้งการเป็นเมืองชายทะเลและที่ตั้งใกล้กรุงเทพฯ จึงตอบโจทย์คนรุ่นใหม่ และคนทำงานที่ชื่นชอบความสนุกสนาน แปลกใหม่ ความสะดวกสบาย และราคาประหยัด

4.2.2 บริบทสังคมทุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นบริบทที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์สินค้าทางวัฒนธรรม(cultural products) เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ โดยมีกระบวนการทัศน์เรื่อง “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” (creative economy) อันเป็นนโยบายระดับนานาชาติเป็นสิ่งกระตุ้น ศิราพร ณ ถลาง (2562: 38-42) กล่าวถึงแนวคิด เศรษฐกิจสร้างสรรค์ว่า เป็นแนวคิดที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจด้วยทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ถือเป็นรูปแบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่เข้ามามีอำนาจทางเศรษฐกิจในคริสต์ศตวรรษที่ 21 ในสังคมไทยมีการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) เป็นกรอบทิศทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยบนพื้นฐานของการใช้องค์ความรู้ของสังคมและวัฒนธรรม นโยบายนี้เป็นส่วนกำหนดแผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งมียุทธศาสตร์ที่เน้นสนับสนุนส่งเสริมการนำทุนทางวัฒนธรรมไปเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจรวมถึงส่งเสริมการท่องเที่ยวที่จะเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ อันเป็นผลให้เกิดปรากฏการณ์นำคติชน เช่น เรื่องเล่าพื้นบ้าน การละเล่น การแสดง ประเพณีพิธีกรรม อาหาร ผ้าทอ เครื่องจักสาน ฯลฯ มาพัฒนาเป็นสินค้าวัฒนธรรมในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน

ในภาคตะวันออก บริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ทำให้เกิดการนำเสนอวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นในเดือนเมษายนเป็นการท่องเที่ยว นโยบายของรัฐในเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นแนวทางที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับรับมาใช้จัดงานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้าง

รายได้ชุมชน โดยเพิ่มมูลค่าทางการท่องเที่ยวผ่านคติชนประเภทต่าง ๆ เช่น งานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับพระทรายน้ำไหลด้วยความคิดสร้างสรรค์ (creativity) ประเพณีแห่พญายม ประเพณีกองข้าว ประเพณีแห่รอยพระบาทผ้า สร้างมูลค่าเพิ่มให้พิธีกรรมด้วยเรื่องความเชื่อที่ไม่เหมือนใครหรือมีเพียงหนึ่งเดียว การแสดงหนังใหญ่ไพเราะ สร้างมูลค่าเพิ่มให้การแสดงด้วยการขายความเก่าแก่ของมหรสพการแสดงหนังใหญ่ที่มีเพียงไม่กี่แห่งในประเทศไทย การละเล่นอุ้มสาวลงน้ำ ประเพณีหาบสาแหวก สร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการขายวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นต้น

นโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่มุ่งส่งเสริมการท่องเที่ยวงานเทศกาลประเพณีท้องถิ่นที่จะเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ ยังทำให้เกิดงานประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวที่อ้างอิงประเพณีบุญวันไหลเป็นฐานในการสร้างสรรค์งาน จึงเป็นบริบทที่ทำให้เกิดการรื้อฟื้นประเพณีท้องถิ่นมานำเสนอให้นักท่องเที่ยวชม นอกจากนี้ ในมิติการเล่นน้ำวันไหล ปฏิภาณของนักท่องเที่ยวที่นิยมไหลไปเล่นสาดน้ำในพื้นที่ต่าง ๆ ตามตารางวันไหลที่สร้างขึ้น ยังสะท้อนการยอมรับวัฒนธรรมวันไหลซึ่งเท่ากับว่านักท่องเที่ยวไม่ได้เป็นเพียงผู้มาร่วมชมหากแต่เป็นผู้ร่วมสืบทอดวัฒนธรรมด้วย

การจัดงานประเพณีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นไปตามกรอบนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชาติ เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมได้เนื่องจากมีปัจจัยอื่นส่งเสริมด้วย ดังนี้

ก.การจัดตั้งสภาวัฒนธรรม สภาวัฒนธรรม เป็นองค์กรภาคเอกชนที่ตั้งขึ้นตามเจตนารมณ์แห่งพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2553 ที่มุ่งหวังให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมมีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษาหรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้เป็นสมบัติของชุมชน โดยดำเนินงานด้านวัฒนธรรมร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ มีเป้าหมายร่วมที่สำคัญคือการผนึกกำลังของสมาชิกในชุมชนให้สามารถสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมเพื่อรองรับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลกได้

ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ สภาวัฒนธรรมระดับต่าง ๆ อันได้แก่ สภาวัฒนธรรมตำบล สภาวัฒนธรรมอำเภอ สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมเทศบาล สภาวัฒนธรรมเมืองพัทยา เป็นเครือข่ายทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทในการสืบทอด รื้อฟื้น รวบรวมคติชนในท้องถิ่นมาใช้จัดเป็นการท่องเที่ยว เนื่องจากผู้ดำรงตำแหน่งประธานสภาวัฒนธรรมมักจะมีสถานะเป็นผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย ดังนั้น สภาวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงใต้จึงเป็นกลุ่มบุคคลที่มองเห็นวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่สามารถใช้ประโยชน์ได้หลากหลายมิติทั้งในด้านเสริมสร้างความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน แสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่น ตลอดจนเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล สภาวัฒนธรรมมีบทบาทในการประสานงานกับหน่วยงานรัฐและเอกชนทำให้ได้รับงบประมาณมาสร้างสรรค์งานให้ยิ่งใหญ่ขึ้น หรือมีกิจกรรมเพื่อสร้างสีสันในแหล่งท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

ที่สำคัญคือ สภาวัฒนธรรมเป็นผู้มีบทบาทในการตกลงเวลาที่จะจัดงานประเพณีในช่วงสงกรานต์และหลังสงกรานต์ เพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้งานเกิดขึ้นทับซ้อนกัน อันทำให้เกิดการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวมาประชาสัมพันธ์ในรูปตารางท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในเวลาต่อมา ดังข้อมูลจากนายสมเจตน์ เกตุวิตถา นายกเทศมนตรีตำบลบางพระ (สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565) ให้สัมภาษณ์ว่าการกำหนดวันจัดงานในท้องถิ่นชลบุรีและการเลือกประเพณีที่จะจัดให้เด่นในแต่ละพื้นที่เป็นการพูดคุยกันระดับจังหวัดในกลุ่มสภาวัฒนธรรม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อการท่องเที่ยว การจัดการดังกล่าวก็เพื่อให้นักท่องเที่ยวไม่กระจุกอยู่ที่ใดที่หนึ่ง เพราะแหล่งท่องเที่ยวในบริเวณนี้ยังไม่ไกลจากกันมากนัก การจัดให้งานไม่ตรงกันจะทำให้ได้นักท่องเที่ยวเข้าไปในพื้นที่เต็มจำนวน พ่อค้าแม่ค้าได้กำไร ขณะเดียวกันก็ยิ่งแสดงให้เห็นวัฒนธรรมวันไหลของชลบุรีที่แตกต่างไม่เหมือนท้องถิ่นอื่นด้วย

ข. การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible cultural heritage, ICH) เป็นความปรารถนาที่จะสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมไว้กับชุมชนเพื่อทำให้ประเพณีและความรู้ที่สืบทอดกันมาสามารถส่งต่อสู่คนรุ่นต่อไปได้ โดยมีองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโกให้การสนับสนุนในประเทศไทย การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้รับการผลักดันให้เกิดขึ้นภายใต้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2559 เพื่อให้มีกระบวนการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของไทยให้ได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน โดยมีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม เป็นหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่ผลักดันให้เกิดการรวบรวมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประจำจังหวัดเพื่อนำมาประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

นโยบายรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรมประเพณีและความรู้ของท้องถิ่น ด้วยการประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่ทำให้หน่วยงานด้านวัฒนธรรมของภาครัฐ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และหน่วยงานด้านวัฒนธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น ฝ่ายกองการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ต้องเข้าไปรวบรวมข้อมูลคติชนในชุมชนเพื่อจัดทำแบบเสนอรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนมักเป็นงานประเพณีที่จัดเพื่อการท่องเที่ยวด้วย เช่น ประเพณีแห่พญายมบางพระ (มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2556) ประเพณีกองข้าวศรีราชา (มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2556) ประเพณีชกเยื่อเกียนพระบาท (มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2560) การแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน (มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.2560) ข้อมูลการได้รับการขึ้นทะเบียนเหล่านี้มักถูกนำมาประชาสัมพันธ์ภายในงานเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้สถานะของประเพณีผ่านวีดิทัศน์ ป้ายประชาสัมพันธ์ ตลอดจนคำกล่าวรายงานในพิธีเปิด จึงกล่าวได้ว่า การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมทำให้ผู้จัดงานมีฐานข้อมูลไปต่อยอด ทั้งยังทำให้มี

เรื่องเล่าที่ใช้สื่อสารเพื่อการท่องเที่ยวด้วย การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจึงนับเป็นกระบวนการรับรองให้คติชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ จากนั้นจึงนำมาสร้างมูลค่าด้วยการประยุกต์เป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว อันทำให้คติชนได้รับการยกระดับเป็นตัวแทนของท้องถิ่นในเวลาต่อมาด้วย

4.2.3 บริบทการเมืองการปกครอง การจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.2534 เพื่อกระจายอำนาจการปกครองให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ ดำเนินการจัดทำบริการสาธารณะให้แก่ประชาชน เป็นบริบทที่ทำให้วัฒนธรรม ประเพณี องค์กรความรู้ ภูมิปัญญาต่าง ๆ ในท้องถิ่นได้รับการรักษา สืบทอด และรื้อฟื้นโดยหน่วยงานภาครัฐ เนื่องจากในพระราชบัญญัติจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับมีข้อบัญญัติอำนาจหน้าที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินงานส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอยู่ในสถานะผู้จัดงานประเพณี จึงมีบทบาทสำคัญต่อการประยุกต์ประเพณีเป็นการท่องเที่ยวจนเกิดเป็นเทศกาลสงกรานต์-วันไหล กรอบการทำงานภายใต้กฎหมายฉบับต่าง ๆ โดยเฉพาะระเบียบกระทรวงมหาดไทย สร้างข้อจำกัดอันส่งผลให้ผู้ปฏิบัติงานต้องปรับวิธีการทำงานให้สอดคล้องกับระเบียบราชการ ทำให้ประเพณีพิธีกรรมมีลักษณะเป็นการแสดง และนำไปสู่การเกิดเป็นมหรหรรรมเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ดังนี้

ก.อำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติ การส่งเสริมงานด้านวัฒนธรรมเป็นภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับ โดยมีข้อบัญญัติตราไว้ในพระราชบัญญัติต่าง ๆ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น เช่น พระราชบัญญัติสภาพตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 ระบุไว้ในมาตรา 67(8) พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 ระบุไว้ใน มาตรา 50(8) พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ.2540 ระบุไว้ใน มาตรา 45 (7 ทวิ) และพระราชบัญญัติระเบียบราชการเมืองพัทยา พ.ศ.2542 ระบุไว้ใน มาตรา 62(13) บทบัญญัติแห่งกฎหมายดังกล่าว เป็นกรอบการทำงานที่กำหนดให้ท้องถิ่นต้องจัดทำแผนการดำเนินงานและแผนยุทธศาสตร์จากงบประมาณรายจ่ายประจำปี เพื่อผลักดันให้โครงการพัฒนาท้องถิ่นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยเฉพาะการจัดสรรงบประมาณรายจ่ายประจำปีไว้ในแผนงานศาสนาวัฒนธรรมและนันทนาการ ภายใต้ยุทธศาสตร์การส่งเสริมและพัฒนาการศึกษา การกีฬา ศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อแสดงบัญชีโครงการและงบประมาณที่ตั้งไว้สำหรับพัฒนาท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม ส่งผลให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเข้าไปสืบทอดและพัฒนางานวัฒนธรรมประเพณีต่อเนื่องทุกปีเพื่อนำมาสรุปผลการดำเนินงานตามรอบปีงบประมาณ จากการเก็บข้อมูลในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับผิดชอบจัดงานประเพณีในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล พบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมักจัดสรร

งบประมาณจำนวนมากเพื่อใช้จ่ายในแผนงานการศึกษา วัฒนธรรมและนันทนาการ เพราะการส่งเสริมงานวัฒนธรรมประเพณีสามารถตอบสนองเป้าหมายการพัฒนาได้หลายด้าน โดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่เป็นทั้งการประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นและการกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน ดังนางสาวกัลยา ส่งเสมอ ให้สัมภาษณ์ว่า ที่ผ่านมามองค์การบริหารส่วนจังหวัดระยองสนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดงานประเพณีภายในจังหวัดระยองเพิ่มขึ้นทุกปี เป็นเงินมากถึง 53 ล้านบาท เนื่องจากผู้บริหารมีนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวผ่านงานประเพณี (สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564) ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า กรอบการทำงานตามพระราชบัญญัติเป็นปัจจัยที่ทำให้ประเพณีได้รับงบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง อันเป็นหลักประกันที่ทำให้งานประเพณียังคงได้รับการสืบทอดให้คงอยู่ในบริบทสังคมปัจจุบัน

ข. หลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติในการจัดงานประเภทต่าง ๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ.2561 กระทรวงมหาดไทยได้ออกหนังสือกระทรวงมหาดไทยที่ มท 0808.2/ว 5547 เรื่อง ชักซ้อมแนวทางปฏิบัติการจัดงานประเพณีตามอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้แนวปฏิบัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับกิจกรรมหรือโครงการในท้องถิ่นที่จะสามารถเบิกค่าใช้จ่ายจากระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการเบิกจ่ายค่าใช้จ่ายในการจัดงาน การจัดการแข่งขันกีฬาและการส่งนักกีฬาเข้าร่วมการแข่งขันกีฬาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2559 ได้อย่างถูกต้อง หนังสือฉบับนี้ถูกส่งถึงผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดเพื่อให้แนวทางปฏิบัติเพิ่มเติมหลังจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประสบอุปสรรคในการตีความว่ากิจกรรมใดเข้าข่ายเป็นประเพณีในท้องถิ่นที่สามารถเบิกค่าใช้จ่ายในการจัดงานได้ แนวทางปฏิบัติการจัดงานประเพณีฯ และระเบียบการเบิกจ่าย ทำให้เกิดกระบวนการพิจารณาตีความงานประเพณีท้องถิ่นโดยคณะกรรมการพิจารณาการจัดงานประเพณีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้จัดงานประเพณีในชื่อและรูปแบบที่ต่างจากอดีต ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเทศกาลสงกรานต์-วันไหล มี 3 ข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

1) ทำให้ต้องกำหนดประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับหมวดประเภทงาน ตามแนวทางปฏิบัติการจัดงานประเพณีฯ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะสามารถเบิกค่าใช้จ่ายได้จากงาน 2 ประเภท¹⁶ คือ งานวันสำคัญของชาติ และงานประเพณี¹⁷ โดยในกลุ่มงานประเพณี แบ่งออกเป็น 2

¹⁶ พ.ศ.2564 กระทรวงมหาดไทย ประกาศใช้ระเบียบฉบับใหม่ โดยปรับปรุงเป็น ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการเบิกจ่ายค่าใช้จ่ายในการจัดงาน การจัดการกิจกรรมสาธารณะ การส่งเสริมกีฬาและการแข่งขันกีฬาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2564 เพิ่มเติมงานที่สามารถเบิกจ่ายตามระเบียบฯ อีก 2 ประเภท จากเดิม 2 ประเภท รวมเป็น 4 ประเภท คือ 1.งานวันสำคัญของชาติ 2.งานประเพณี 3.กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว การจัดงานเพื่อประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวและงานเทศกาลและประเพณีในท้องถิ่น การจัดงานแสดงศิลปะ วัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น 4.กิจกรรมสาธารณะเพื่อประโยชน์ของประชาชน

ช้อย่อย คือ 2.1 งานประเพณีชาติ และ 2.2 งานประเพณีเฉพาะในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งในการพิจารณาว่างานประเพณีใดจะเป็นตามข้อ 2.2 หรือไม่นั้น จะต้องให้คณะกรรมการพิจารณาการจัดงานประเพณีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ตัดสินก่อนเสนอให้ผู้ว่าราชการจังหวัดประกาศเป็นงานประเพณีท้องถิ่นจึงจะสามารถเบิกค่าใช้จ่ายตามระเบียบนี้ได้¹⁸ กรอบการทำงานดังกล่าว ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องพยายามเสนองานประเพณีให้เข้ากับหมวด 2.2 ด้วยการตั้งชื่องานที่สื่อถึงเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นที่ชัดเจน และทำให้เกิดการเลือกที่จะจัดงานในช่วงหลังสงกรานต์คือวันไหลมากขึ้น เพราะแสดงความเป็นท้องถิ่น และสามารถประยุกต์เป็นงานเพื่อการท่องเที่ยวในกระแสการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลได้ เช่น จังหวัดชลบุรีมีประกาศให้ความเห็นชอบ เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2562 ให้ประเพณีสงกรานต์วันไหลจังหวัดชลบุรีของทุกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นงานประเพณีในหมวด 2.2 และสามารถจัดงานได้ระหว่างวันที่ 10 เมษายน-29 เมษายน เป็นต้น กล่าวได้ว่า ระเบียบการเบิกจ่ายงบประมาณในการจัดงานประเพณีท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทย มีส่วนสำคัญต่อการเกิดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในแง่ของหลักเกณฑ์ที่ทำให้เกิดการนำประเพณีสงกรานต์และวันไหลมาผนวกเข้าด้วยกันเพื่อสื่อถึงเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

2) ทำให้ต้องมีกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวและนันทนาการ การส่งเสริมกีฬาและการแข่งขันกีฬาเป็นหมวดหนึ่งในระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการเบิกค่าใช้จ่ายในการจัดงานฯ เพื่อสนับสนุนภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีหน้าที่ส่งเสริมการออกกำลังกาย มีกิจกรรมแข่งขันกีฬาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและนันทนาการ และกิจกรรมส่งเสริมและอนุรักษ์กีฬาไทยและ

และท้องถิ่นในเขตพื้นที่ เช่น กิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นฟูและส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงาม กิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป้องกันยาเสพติด กิจกรรมเกี่ยวกับการป้องกันโรคและระงับโรคติดต่อ กิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมการออกกำลังกาย

¹⁷ ใน หนังสือ ชักซ้อมแนวทางปฏิบัติการจัดงานประเพณีตามอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ระบุว่า 1. **งานวันสำคัญของชาติ** ได้แก่ 1.1 วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา 1.2 วันสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น วันปิยมหาราช 1.3 วันอื่น ๆ ตามมติคณะรัฐมนตรี เช่น วันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ วันเด็กแห่งชาติ วันท้องถิ่นไทย ส่วนข้อ 2 ระบุว่า 2. **งานประเพณี** ได้แก่ 2.1 งานประเพณีชาติ เช่น งานวันลอยกระทง งานวันสงกรานต์ 2.2 งานประเพณีเฉพาะในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องมีลักษณะและวัตถุประสงค์การจัดงานตามหลักเกณฑ์ คือ ต้องเป็นกิจกรรมที่จัดให้มีขึ้นสืบทอดเป็นระยะเวลายาวนาน เป็นการดำเนินกิจกรรมภายในที่เกิดประโยชน์สาธารณะ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมดีงาม ความเสียสละ การมีส่วนร่วม และความสามัคคีในหมู่ชน ต้องไม่มีลักษณะเป็นความเชื่อส่วนบุคคลหรือกลุ่มบุคคลบางกลุ่ม และต้องมีสัดส่วนของกลุ่มคนที่มีส่วนร่วมในการสืบทอดประเพณีในระดับจังหวัด อำเภอ เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบลพอสมควร

¹⁸ คณะกรรมการพิจารณาการจัดงานประเพณีฯ ประกอบด้วย รองผู้ว่าราชการจังหวัดที่ได้รับมอบหมาย เป็นประธานกรรมการ ปลัดจังหวัด หัวหน้าสำนักงานจังหวัด ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด ศึกษาธิการจังหวัด ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด นายกองการบริหารส่วนจังหวัด นายกเทศมนตรีที่ผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้ง 1 คน นายกองการบริหารส่วนตำบลที่ผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้ง 1 คน และท้องถิ่นจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ

กีฬาพื้นบ้านในท้องถิ่น กรอบการทำงานดังกล่าวเป็นปัจจัยให้การจัดงานประเพณีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันมักผนวกกิจกรรมการแข่งขันกีฬาพื้นบ้านมาเป็นส่วนหนึ่งของงานประเพณีในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เพื่อบรรลุเป้าหมายตามบทบาทหน้าที่และเพื่อให้กิจกรรมการแข่งขันสร้างบรรยากาศที่สนุกสนานในงานประเพณีมากขึ้น จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้เห็นว่า ประเพณีต่าง ๆ ที่มีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นแก่นสำคัญของงาน มักจะมีพื้นที่ส่วนหนึ่งจัดกิจกรรมการแข่งขันกีฬาพื้นบ้านร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นแข่งขันชกมวยทะเล มวยดับจาก วิ่งเปี้ยว หมากกรุก ยิงหนังสติ๊ก ปีนเสาน้ำมัน ฯลฯ เพื่อแสดงออกถึงบรรยากาศย้อนยุคตามกระแสท่องเที่ยววิถีไทย และสร้างบรรยากาศครึกครื้นสนุกสนานในแบบของเทศกาลเฉลิมฉลองปีใหม่ หรือบางประเพณี เช่น การแข่งขันชกเยื่อเกวียนพระบาท ก็ได้ใช้กีฬาพื้นบ้านเป็นกิจกรรมหลักของงานเพื่อโปรโมทการท่องเที่ยว จึงกล่าวได้ว่า บทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในด้านส่งเสริมการกีฬาและระเบียบการเบิกจ่ายที่เอื้อให้มีกิจกรรมอนุรักษ์กีฬาพื้นบ้าน สามารถเบิกค่าใช้จ่ายได้ในหมวดรางวัลแข่งขัน เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการสืบทอดคติชนกลุ่มการเล่นพื้นบ้านและเกิดการประกอบสร้างงานประเพณีให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่มีทั้งพิธีกรรม การแสดง การแข่งขันกีฬา ซึ่งเป็นฉากท่องเที่ยวหนึ่งที่ส่งเสริมให้ประเพณีนั้น ๆ มีสีสันหลากหลายน่าเที่ยวชมยิ่งขึ้น

3) ทำให้ต้องว่าจ้างบริษัทอแอกไนเซอร์มาเป็นผู้จัดงาน ระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการเบิกค่าใช้จ่ายในการจัดงานฯ ระบุรายการเบิกจ่ายไว้โดยละเอียดทำให้เกิดความยุ่งยากในการทำงานที่ต้องแสดงหลักฐานสำหรับตรวจสอบความโปร่งใสในการใช้จ่าย ด้วยเหตุนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งจึงเลือกที่จะลดอุปสรรคดังกล่าวด้วยการจ้างเหมาบริษัทอแอกไนเซอร์ให้เป็นผู้บริหารจัดการ เช่น การจัดงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ประเพณีกองข้าวเมืองพิทยา ประเพณีแห่พญายมบางพระ งานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะลา ปัจจัยดังกล่าวทำให้เกิดการสร้างสรรคประเพณีเป็นการแสดงจากการตีความของอแอกไนเซอร์ ซึ่งเมื่อประกอบเข้ากับความต้องการที่จะให้งานประเพณีที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวที่ยิ่งใหญ่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงส่งผลให้งานประเพณีที่จัดขึ้นในปัจจุบันขาดความหมายทางพิธีกรรมในลักษณะเดิม

ค. ปัจจัยด้านบุคคล ผู้บริหารองค์กรระดับท้องถิ่น หรือ นักการเมืองระดับท้องถิ่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นผู้มึบทบาทสำคัญต่อการสร้างสรรค์งานประเพณี เพราะมักเป็นทั้งผู้กำหนดนโยบาย กำหนดรูปแบบงาน ออกความคิดเห็นและออกเงินทุน จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า ประเพณีต่าง ๆ ในพื้นที่วิจัยส่วนใหญ่จะมีผู้บริหารองค์กรระดับท้องถิ่นเป็นผู้ส่งเสริมสนับสนุน เช่น ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน สร้างขึ้นจากแนวคิดและการดำเนินงานของนายสมชาย คุณปลื้ม ที่รวบรวมบุคลากรในท้องถิ่นทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาชน ให้มาร่วมกันก่อเจดีย์ทรายน้ำไหลที่หาดบางแสน จนเกิดเป็นงานเทศกาลท่องเที่ยวที่สำคัญ ซึ่งแม้ในปัจจุบัน นายณรงค์ชัย

คุณปลื้ม นายกเทศมนตรีเมืองแสนสุข ก็ยังคงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการจัดงานประเพณีก่อพระทรายวันไหล เพราะเป็นผู้วางรูปแบบงานในแต่ละปี โดยนายณรงค์ชัย คุณปลื้ม จะเป็นประธานการประชุมคณะกรรมการจัดงาน เป็นผู้ตัดสินใจเลือกบริษัทอแกไนเซอร์ที่เสนองานได้น่าสนใจ ออกค่าใช้จ่ายในส่วนที่เบิกจ่ายไม่ได้เพื่อให้ได้งานที่สมบูรณ์ และเป็นผู้ออกความคิดที่จะปรับปรุงงานจากปีที่ผ่านมา (แสนศักดิ์ เจริญผล, **สัมภาษณ์**, 23 ธันวาคม 2563) ประเพณีสงกรานต์เกาะสีชังและอ้อมสาวลงน้ำ เกิดเป็นงานเพื่อการท่องเที่ยวจากนโยบายพัฒนาเกาะสีชังเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของนายดำรงค์ เกตรา อดีตนายกเทศมนตรีตำบลเกาะสีชัง ที่ออกแนวคิดให้จัดประเพณีอ้อมสาวลงน้ำเป็นจุดเด่นของเทศกาลสงกรานต์-วันไหลบนเกาะสีชัง กำหนดให้นำชื่ออ้อมสาวลงน้ำมาตั้งเป็นชื่องานแทนชื่อเดิมที่ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่าวันไหลเกาะขาม ขยายวันจัดงานบนเกาะด้วยการรวบรวมประเพณีพิธีกรรมเดิมและสร้างกิจกรรมการเล่นพื้นบ้าน กิจกรรมประกวดธิดาปลาหวา กิจกรรมสะพานคนเดินสีชังบูรพาเพิ่มเติมเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมกิจกรรมหลากหลายและเพิ่มจำนวนวันพักค้างคืนบนเกาะ เป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อได้รับงบประมาณมาสนับสนุนเพิ่มเติมจากงบประมาณของเทศบาล เช่น งบประมาณจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรมนำมาจัดกิจกรรมถนนคนเดินสีชังบูรพา นอกจากนี้ ยังเป็นผู้พัฒนารูปแบบพิธีกรรมและกิจกรรมให้แตกต่างจากเดิม เช่น กำหนดอัตลักษณ์ชุมชนชาวจีน ชาวประมง ชาววัง เพื่อให้นักท่องเที่ยวร่วมแต่งกายตามอัตลักษณ์ในกิจกรรมสะพานคนเดินสีชังบูรพา (ชาโรณี วงศ์วาลย์, **สัมภาษณ์**, 11 ตุลาคม 2564) นับได้ว่า ประเพณีพิธีกรรมที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันนี้ ได้ถูกขับเคลื่อนผ่านความสนใจ ความคิด และจุดมุ่งหมายของกลุ่มบุคคลด้านการเมืองระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงจากอดีตที่วัฒนธรรมย่อมถูกขับเคลื่อนโดยสมาชิกในชุมชนเพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต และเสถียรภาพความมั่นคงของชุมชนเป็นสำคัญ

CHULALONGKORN UNIVERSITY

อนึ่ง แม้จะดูเหมือนว่าในบริบทการบริหารราชการแผ่นดินที่กระจายอำนาจการปกครองให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะทำให้ภาครัฐต้องเข้ามารับผิดชอบงานด้านวัฒนธรรมและมีส่วนทำให้ประเพณีพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงรูปแบบและความหมายไปจากอดีต แต่ในทางกลับกัน เทศกาลงานประเพณีก็อำนวยความสะดวกต่อการพัฒนาท้องถิ่น และการทำงานระหว่างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับชุมชนด้วยหลายประการ เช่น ทำให้เกิดการท่องเที่ยวซึ่งช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน เมื่อชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีย่อมเป็นฐานเสียงสนับสนุนให้ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาดำรงตำแหน่งผู้บริหารในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้เห็นว่าการประเพณีท้องถิ่นในปัจจุบันมีลักษณะเป็นการเมืองวัฒนธรรมที่ให้พื้นที่นักการเมืองระดับท้องถิ่นแสดงผลงาน อันจะสามารถสืบทอดอำนาจทางการเมืองไว้ได้โดยใช้ประเพณีเป็นเวที การท่องเที่ยวยังทำให้เกิดการพัฒนาเพราะรายได้จากการขายสินค้าและบริการในพื้นที่ท่องเที่ยวจะถูกจัดเก็บเป็นภาษีท้องถิ่น ทำให้มี

งบประมาณพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน บริการสาธารณะ ตลอดจนสร้างแรงจูงใจในการลงทุนของภาคเอกชนให้เข้ามาประกอบกิจการในพื้นที่ ซึ่งจะทำให้เกิดการจ้างงาน และเกิดชุมชนที่หนาแน่นขึ้น นอกจากนี้ ห้วงเวลาการจัดงานประเพณี ยังเป็นเวลาพิเศษที่ทำให้เกิดการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อทำกิจกรรมทางวัฒนธรรม จึงมีส่วนสร้างบรรยากาศให้ผู้ที่มางานเกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ขณะเดียวกัน ในบริบทงานเทศกาลที่ความเป็นทางการน้อยลง หน่วยงานจะมีโอกาสพบกับคนในชุมชนและองค์กรภายนอก เพื่อพูดคุยปรับความเข้าใจ ขอความร่วมมือ ตลอดจนแจ้งนโยบายการพัฒนาต่าง ๆ ให้รับรู้ร่วมกัน งานเทศกาลจึงเป็นเวลาที่ทำให้หน่วยงานภาครัฐและคนในท้องถิ่นได้หันเข้าหากันเพื่อคลี่คลายความขุ่นข้องหมองใจและเดินหน้าขับเคลื่อนโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่จะสร้างประโยชน์ให้กับท้องถิ่นอีกด้วย

โดยสรุป ในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์วิธีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่จัดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันทำให้เห็นวิธีคิดหลัก 3 ลักษณะ ได้แก่ การสืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีอยู่เดิม การรื้อฟื้น-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่สูญหายไปแล้วให้กลับคืนมาแล้วจัดในรูปแบบใหม่ และการผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมในเดือน 5 มาจัดรวมกับสงกรานต์จนกลายเป็นเทศกาลสงกรานต์-วันไหล และการผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจัดเป็นตารางการท่องเที่ยว ทำให้เกิดเป็นมหรหรรวมการท่องเที่ยวที่สามารถแข่งขันกับเทศกาลสงกรานต์ของภูมิภาคอื่นได้ ทั้งนี้ ภายใต้วิธีคิดหลักดังกล่าว ยังมีวิธีคิดย่อย ๆ ร่วมอยู่ด้วย ได้แก่ วิธีคิดที่เน้นความหลากหลายของวัฒนธรรมชุมชน วิธีคิดที่เน้นแสดงความเป็นที่สูงสุด ความเป็นหนึ่งเดียว วิธีคิดที่เน้นความผสมผสานระหว่างคติชนเดิมและคติชนประยุกต์ วิธีคิดดังกล่าวนี้ นับเป็นวิธีคิดสากลที่ถูกนำมาใช้ในการสร้างเทศกาลท่องเที่ยวของภูมิภาคต่าง ๆ ในปัจจุบัน นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมบริบทและปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากข้อมูลภาคสนามและการสัมภาษณ์ผู้จัดงาน ตามแนวทางการศึกษาทฤษฎีคติชน สร้างสรรค์ที่ชี้ว่าบริบทเป็นข้อมูลสำคัญที่จะสามารถช่วยให้นักคติชนตอบคำถามและอธิบายปรากฏการณ์การนำคติชนมาใช้อย่างมีพลวัตได้ ทำให้เห็นว่า บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว บริบทสังคมทุนนิยมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และบริบทการเมืองการปกครองภายในประเทศ ได้ส่งเสริมและผลักดันให้เกิดการนำคติชนในท้องถิ่นมาปรับใช้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติ อันเป็นวัตถุประสงค์ใหม่ของสังคมทุนนิยม ที่นำวัฒนธรรมเดิมมาขายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว แทนที่วัตถุประสงค์เดิมที่คติชนมีหน้าที่ทางพิธีกรรม

บทที่ 5

พลวัตและบทบาทของคติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

การจัดงานเทศกาลโดยหน่วยงานภาครัฐเพื่อสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวในบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ทำให้เกิดการประยุกต์ใช้คติชนท้องถิ่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาเสนอให้นักท่องเที่ยว ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงพลวัตของคติชนที่ถูกนำมาใช้ โดยแบ่งการนำเสนอเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ 1) พลวัตของคติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เป็นการวิเคราะห์พลวัตของคติชนแต่ละประเภท เพื่อให้เห็นลักษณะความเปลี่ยนแปลงของคติชนประเภทต่าง ๆ เมื่อถูกนำมาเป็นวัตถุดิบในการจัดการท่องเที่ยว 2) คติชนกับการแสดงในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เป็นการวิเคราะห์พลวัตของประเพณีสงกรานต์และประเพณีวันไหลในฐานะที่ทั้งสองประเพณีเป็นคติชนประเภทประเพณีพื้นบ้าน และ 3) บทบาทของเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เป็นการวิเคราะห์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในฐานะปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่นำประเพณีพิธีกรรมเดิมมาประยุกต์ใช้ในบริบทใหม่ ทำให้คติชนมีบทบาทหน้าที่แตกต่างจากบทบาทในอดีต อันเป็นการวิเคราะห์ในวัตถุประสงค์ข้อสุดท้ายของงานวิจัยนี้ที่มุ่งหาคำตอบว่าเทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีบทบาทและความสำคัญอย่างไรต่อชุมชนในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน

5.1 พลวัตของคติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นมหรกรรมการท่องเที่ยวที่ประกอบสร้างขึ้นจากคติชนในท้องถิ่นหลากหลายประเภท หากนำมาพิจารณาตามการจำแนกประเภทของริชาร์ด ดอร์สัน (Richard Dorson) ซึ่งได้เสนอการจัดประเภทข้อมูลคติชนไว้ในหนังสือ **Folklore and Folklife: an Introduction** จำแนกไว้เป็น 4 ประเภท คือ ประเภทที่ใช้ถ้อยคำ (oral folklore) ประเภทประเพณีพื้นบ้าน (social folk custom) ประเภทวัฒนธรรมวัตถุ (material culture) และ ประเภทศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (performing folk arts) (ปรมินท์ จารุวรรณ, 2559: 245) สามารถจำแนกประเภทคติชนที่นำมาใช้ในการจัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 14 คติชนที่ใช้ในประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประเพณี พิธีกรรมใน เทศกาล สงกรานต์-วัน ไหลในภาค ตะวันออกเฉียง เหนือ	ประเภทของคติชนที่ใช้ในประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามวิธีการจำแนกประเภทคติชนของริชาร์ด ดอร์สัน			
	คติชนประเภทใช้ ถ้อยคำ	คติชนประเภทประเพณี พื้นบ้าน	คติชนประเภทวัฒนธรรม ทางวัตถุ	คติชนประเภทศิลปะ พื้นบ้าน
1.ประเพณีก่อ พระทรายวัน ไหลบางแสน	<p>1.เรื่องเล่า -เรื่องเล่าความเป็นมา ของประเพณีก่อพระ ทรายวันไหล -ตำนานที่มาของ ประเพณีการก่อพระ เจดีย์ทรายเป็น พุทธบูชา</p> <p>2.ปริศนาคำทาย -เล่นทายปริศนา (โจ๊ก)</p>	<p>1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีทำบุญตักบาตร สรง น้ำพระพุทธรูป สรงน้ำ พระสงฆ์ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ -ประเพณีก่อพระเจดีย์ทราย น้ำไหล</p> <p>2.ความเชื่อ -ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ก่อ พระเจดีย์ทราย</p> <p>3.การละเล่น -แข่งขันกีฬาพื้นบ้าน เช่น มวยทะเล ชักเย่อ สะบ้า ช่วงรำ วิ่งเปี้ยว วิ่งสามขา</p>	<p>1.อาหารพื้นบ้าน -แข่งขันแกะหอยนางรม -แข่งขันวิ่งผลัดข้าวหลาม -สาธิตทำขนมไทย -จำหน่ายอาหารท้องถิ่น เช่น ข้าวหลามผลิตภัณฑ์ จากอาหารทะเล</p> <p>2.เครื่องมือเครื่องใช้ที่ผลิต ด้วยมือ -สินค้าโอท็อป เช่น เครื่อง จักสาน</p>	<p>1.ดนตรีพื้นบ้าน -การแสดงดนตรีไทย และการแสดงทาง วัฒนธรรม</p>
2.งาน นมัสการพระ พุทธสิหิงค์ และงาน สงกรานต์ จังหวัดชลบุรี	<p>1.เรื่องเล่า -ตำนานพระพุทธร สิหิงค์ -เรื่องเล่าเกี่ยวกับ ความเป็นมาของการ หล่อพระพุทธรสิหิงค์ และการอัญเชิญพระ พุทธรสิหิงค์มา ประดิษฐานในหอ พระฯ -ตำนานสงกรานต์ -เรื่องเล่าเกี่ยวกับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น ต่าง ๆ ของจังหวัด ชลบุรี -นิทานประจำถิ่นใน อำเภอต่าง ๆ ของ จังหวัดชลบุรี</p>	<p>1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีสรงน้ำพระพุทธร สิหิงค์ -ประเพณีทำบุญตักบาตร สรง น้ำพระพุทธรูป สรงน้ำ พระสงฆ์ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ</p> <p>2.ความเชื่อ -ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธร สิหิงค์</p> <p>3.การละเล่น -สาธิตการละเล่นพื้นบ้าน -แข่งขันกีฬาพื้นบ้าน</p>	<p>1.อาหารพื้นบ้าน -สาธิตทำขนมไทย -จำหน่ายอาหารท้องถิ่น</p> <p>2.เครื่องมือเครื่องใช้ที่ผลิต ด้วยมือ -สินค้าโอท็อป เช่น -เครื่องจักสาน</p>	<p>1.ดนตรีพื้นบ้าน -การแสดงดนตรีไทย การแสดงทาง วัฒนธรรม</p>

ประเพณี พิธีกรรมใน เทศกาล สงกรานต์-วัน ไหลในภาค ตะวันออกเฉียง	ประเภทของคติชนที่ใช้ในประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย ตามวิธีการจำแนกประเภทคติชนของริชาร์ด ดอร์สัน			
	คติชนประเภทใช้ ถ้อยคำ	คติชนประเภทประเพณี พื้นบ้าน	คติชนประเภทวัฒนธรรม ทางวัตถุ	คติชนประเภทศิลปะ พื้นบ้าน
	2.ปริศนาคำทาย -เล่นทายปริศนา (โจ๊ก)			
3.ประเพณีแห่ พญายมและ สงกรานต์ บางพระ	1.เรื่องเล่า -เรื่องเล่าความเป็นมา ของชุมชนบางพระ -เรื่องเล่าความเป็นมา ของประเพณีแห่ พญายม -เรื่องเล่าเกี่ยวกับ ความศักดิ์สิทธิ์ของ องค์พญายม 2.ปริศนาคำทาย -เล่นทายปริศนา (โจ๊ก)	1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีทำบุญตักบาตร สรง น้ำพระพุทธรูปู สรงน้ำ พระสงฆ์ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ -ประเพณีบวงสรวงแห่ พญายม และส่งพญายมลงสู่ ทะเล 2.ความเชื่อ -ความเชื่อเรื่องพญายม -ความเชื่อเรื่องสัมภเวสี -ความเชื่อเรื่องการสะเดาะ เคราะห์ ต่อชะตาชีวิต 3.การละเล่น -แข่งขันกีฬาพื้นบ้าน เช่น หมากกระดาน ยิงหนังสติ๊ก มวยดับจาก มวยทะเล	1.เครื่องมือเครื่องใช้ที่ผลิต ด้วยมือ -หุ่นปั้นพญายม	1.ดนตรีพื้นบ้าน -การแสดงดนตรีไทย 2.การเดินรำพื้นบ้าน -จำวงย้อนยุค
4.ประเพณี สงกรานต์ อำเภอเกาะ สีชังและ ประเพณี อุ้มสาวลงน้ำ	1.เรื่องเล่า -เรื่องเล่าความเป็นมา ของชุมชนเกาะสีชัง -เรื่องเล่าความเป็นมา ของประเพณีอุ้มสาว ลงน้ำ -เรื่องเล่าความเป็นมา ของประเพณีตีเมฆ หมอกผี	1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระพุทธรูปู สรงน้ำ พระสงฆ์ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ -ประเพณีทำบุญกลางบ้าน -ประเพณีก่อเจดีย์ทราย -ประเพณีแห่พระพุทธรูปู -ประเพณีปล่อยเรือ -ประเพณีบวงสรวงศาล ศรีชโลธรเทพ -ประเพณีกองข้าว -ประเพณีตีเมฆหมอกผี 2.ความเชื่อ -ความเชื่อเรื่องเทวดา อารักษ์ ประจำเกาะสีชัง -ความเชื่อเรื่องสัมภเวสี	1.การปรุงอาหารพื้นบ้าน -จำหน่ายอาหารท้องถิ่น	1.การเดินรำพื้นบ้าน -รำวงพื้นบ้าน

ประเพณี พิธีกรรมใน เทศกาล สงกรานต์-วัน ไหลในภาค ตะวันออก	ประเภทของคติชนที่ใช้ในประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกของไทย ตามวิธีการจำแนกประเภทคติชนของริชาร์ด ดอร์สัน			
	คติชนประเภทใช้ ถ้อยคำ	คติชนประเภทประเพณี พื้นบ้าน	คติชนประเภทวัฒนธรรม ทางวัตถุ	คติชนประเภทศิลปะ พื้นบ้าน
		-ความเชื่อเรื่องการสะเดาะ เคราะห์ -ความเชื่ออันิสงส์ก้อพระ เจดีย์ทราย 3.การละเล่น -เล่นอุ้มสาวลงน้ำ -แข่งขันกีฬาพื้นบ้าน เช่น พายเรือ ปีนเสาน้ำมัน มวยตบจาก ชวงรำ		
5.ประเพณีวัน หาบและกอง ข้าววัด สุทธาวาส	1.เรื่องเล่า -เรื่องเล่าความเป็นมา ของประเพณีวันหาบ	1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีทำบุญตักบาตร สรง น้ำพระพุทธรูป สรงน้ำ พระสงฆ์ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ -ประเพณีทำบุญวันไหล -ประเพณีวันหาบ -ประเพณีกองข้าว 2.ความเชื่อ -ความเชื่อเรื่องอันิสงส์ ทำบุญถวายทาน -ความเชื่อเรื่องอันิสงส์ก้อ พระเจดีย์ทรายน้ำไหล -ความเชื่อเรื่องแม่โพสพ แม่ ธณี แม่คงคา -ความเชื่อเรื่องเทวดา สัมภเวสี	1.เครื่องมือเครื่องใช้ที่ผลิต ด้วยมือ -หาบ	1.ดนตรีพื้นบ้าน -กลองยาว 2.การเดินรำพื้นบ้าน -รำวงพื้นบ้าน
6.ประเพณี สงกรานต์ศรี มหาธาธาและ ประเพณี กองข้าว	1.เรื่องเล่า -เรื่องเล่าความเป็นมา ของเมืองศรีธาธา -เรื่องเล่าความเป็นมา ของประเพณีกองข้าว -ตำนานสงกรานต์	1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีทำบุญตักบาตร สรง น้ำพระพุทธรูป สรงน้ำ พระสงฆ์ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ -ประเพณีบวงสรวงเทวดา และบวงสรวงกองข้าว 2.ความเชื่อ -ความเชื่อเรื่องเทวดา สัมภเวสี	1.การปรุงอาหารพื้นบ้าน -สาธิตและจำหน่ายอาหาร ท้องถิ่น	1.ดนตรีพื้นบ้าน -การแสดงดนตรีไทย 2.การเดินรำพื้นบ้าน -รำวงพื้นบ้าน -การแสดงวัฒนธรรม ไทย 4 ภาค 2.ละครชาวบ้าน -การแสดงหุ่นละคร เล็ก

ประเพณี พิธีกรรมใน เทศกาล สงกรานต์-วัน ไหลในภาค ตะวันออก	ประเภทของคติชนที่ใช้ในประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกของไทย ตามวิธีการจำแนกประเภทคติชนของริชาร์ด ดอร์สัน			
	คติชนประเภทใช้ ถ้อยคำ	คติชนประเภทประเพณี พื้นบ้าน	คติชนประเภทวัฒนธรรม ทางวัตถุ	คติชนประเภทศิลปะ พื้นบ้าน
		3.การละเล่น -แข่งขันกีฬาพื้นบ้าน เช่น มวยตบจาก		
7.ประเพณี กองข้าวเมือง พัทธา	1.เรื่องเล่า -เรื่องเล่าความเป็นมา ของชุมชน พัทธา นาเกลือ -เรื่องเล่าความเป็นมา ของประเพณีกองข้าว -ตำนานสงกรานต์ 2.ปริศนาคำทาย -เล่นทายปริศนา (โจ๊ก)	1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีทำบุญตักบาตร สรง น้ำพระพุทธรูป รดน้ำขอพร ผู้สูงอายุ -ประเพณีแห่พระพุทธรูป -ประเพณีกองข้าว 2.ความเชื่อ -ความเชื่อเรื่องเทวดา สัมภเวสี -ความเชื่ออันสืบการทำบุญ บริจาคทาน 3.การละเล่น -แข่งขันกีฬาพื้นบ้าน เช่น มวยทะเล มวยตบจาก ปีนเสา น้ำมัน หมากกรุก ยิงหนังสติ๊ก ตะกร้อลอดบ่วง เตะบีบไกล	1.การปรุงอาหารพื้นบ้าน -จำหน่ายอาหารท้องถิ่น	1.การเดินรำพื้นบ้าน -รำวงพื้นบ้าน -การแสดงวัฒนธรรม ไทย 4 ภาค 2.ละครชาวบ้าน -การแสดงหุ่น กระบอก
8.ประเพณี กองข้าววัด หนองใหญ่ เมืองพัทธา	1.เรื่องเล่า -เรื่องเล่าความเป็นมา ของประเพณีกองข้าว	1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีทำบุญตักบาตร สรง น้ำพระพุทธรูป รดน้ำขอพร ผู้สูงอายุ -ประเพณีหาบ -ประเพณีกองข้าว 2.ความเชื่อ -ความเชื่อเรื่องอันสืบการ ทำบุญบริจาคทาน -ความเชื่อเรื่องเทวดา สัมภเวสี 3.การละเล่น -แข่งขันกีฬาพื้นบ้าน	1.การปรุงอาหารพื้นบ้าน -จำหน่ายอาหารท้องถิ่น 2.เครื่องมือเครื่องใช้ที่ผลิต ด้วยมือ -หาบ	1.การเดินรำพื้นบ้าน -รำวงพื้นบ้าน
9.ประเพณีแห่ รอยพระพุทธ บาทผ้าและ	1.เรื่องเล่า -เรื่องเล่าภูมินามใน ชุมชนตะปอน	1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีทำบุญตักบาตร สรง น้ำพระพุทธรูป รดน้ำขอพร	1.การปรุงอาหารพื้นบ้าน -สาธิตและจำหน่ายอาหาร ท้องถิ่น	1.การเดินรำพื้นบ้าน -รำวงพื้นบ้าน 2.ละครชาวบ้าน

ประเพณี พิธีกรรมใน เทศกาล สงกรานต์-วัน ไหลในภาค ตะวันออกเฉียง	ประเภทของคติชนที่ใช้ในประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย ตามวิธีการจำแนกประเภทคติชนของริชาร์ด ดอร์สัน			
	คติชนประเภทใช้ ถ้อยคำ	คติชนประเภทประเพณี พื้นบ้าน	คติชนประเภทวัฒนธรรม ทางวัตถุ	คติชนประเภทศิลปะ พื้นบ้าน
ชักเยอเกวียน พระบาท	-เรื่องเล่าความเป็นมา ของรอยพระพุทธร บาทผ้า และประเพณี แห่รอยพระพุทธรบาท ผ้า -เรื่องเล่าเกี่ยวกับการ เดินทัพของพระเจ้า ตากสินมหาราช -เรื่องเล่าเกี่ยวกับ เจดีย์ทรายกองใหญ่ ประจำตำบลตะปอน 2.บทเพลงของ ชาวบ้าน -เพลงแห่งนางแมว 3.คำพูดของ ชาวบ้าน -สำเนียงชาวจันทบุรี	ผู้สูงอายุ -ประเพณีสวดสมโภชรอยพระ พุทธรบาทผ้าและสวดสะเดาะ เคราะห์ -ประเพณีอัญเชิญรอยพระ พุทธรบาทผ้าแห่รอบตำบล ตะปอน -ประเพณีก่อพระเจดีย์ทราย -ประเพณีบำเพ็ญกุศลรอย พระพุทธรบาทผ้าในตำบล ตะปอน -ประเพณีทำบุญพระเจดีย์ ทรายกองใหญ่ประจำตำบล ตะปอน 2.ความเชื่อ -ความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ของผ้าพระบาท -ความเชื่อเกี่ยวกับหลวงพ่ อใหญ่ -ความเชื่อเรื่องเทวดา สัมภเวสี -ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ก่อ พระเจดีย์ทราย -ความเชื่อเรื่องการสะเดาะ เคราะห์ ต่อชะตาชีวิต 3.การเล่น -การเล่นชักเยอเกวียน พระบาท	2.เครื่องมือเครื่องใช้ที่ผลิต ด้วยมือ -ผ้าพระบาท -เกวียน 3.สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน -พระอุโบสถวัดตะปอนน้อย	-การแสดงทาง วัฒนธรรม
10.ประเพณี สงกรานต์วัด บ้านดอนและ งานลาน วัฒนธรรม หนังใหญ่ไฟ กะลา	1.เรื่องเล่า -เรื่องเล่าความเป็นมา ของหนังใหญ่วัดบ้าน ดอน 2.บทเพลงชาวบ้าน -บทร้องเชิญผี	1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีทำบุญตักบาตร สรง น้ำพระพุทธรูป รดน้ำขอพร ผู้สูงอายุ 2.ความเชื่อ -ความเชื่อเรื่องเทวดา	1.การปรุงอาหารพื้นบ้าน -สาธิตและจำหน่ายอาหาร ท้องถิ่น 2.เครื่องมือเครื่องใช้ที่ผลิต ด้วยมือ -ตัวหนังใหญ่	1.ดนตรีพื้นบ้าน -การแสดงดนตรีไทย 2.การเต้นรำพื้นบ้าน -รำวงพื้นบ้าน -แสดงวัฒนธรรมไทย -การแสดงหมอลำ 2.ละครชาวบ้าน

ประเพณี พิธีกรรมใน เทศกาล สงกรานต์-วัน ไหลในภาค ตะวันออก	ประเภทของคติชนที่ใช้ในประเพณีพิธีกรรมในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกของไทย ตามวิธีการจำแนกประเภทคติชนของริชาร์ด ดอร์สัน			
	คติชนประเภทใช้ ถ้อยคำ	คติชนประเภทประเพณี พื้นบ้าน	คติชนประเภทวัฒนธรรม ทางวัตถุ	คติชนประเภทศิลปะ พื้นบ้าน
	3.คำพูดของ ชาวบ้าน -สำเนียงขวระยอง	สัมภเวสี -ความเชื่อเรื่องครุฑหนังใหญ่ 3.การเล่น -แข่งขันกีฬาพื้นบ้าน เช่น หมากรูกคน -การเล่นเข้าผี		-การแสดงหนังใหญ่ -การแสดงโขน -การแสดงหุ่นละคร เล็ก
11.ประเพณี สงกรานต์และ วันท้าว ชาวบ้านแลง	1.เรื่องเล่า -เรื่องเล่าความเป็นมา ของประเพณีท้าว สาทร 2.คำพูดของ ชาวบ้าน -สำเนียงขวระยอง	1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีท้าวสาทร -ประเพณีทำบุญตักบาตร สรง น้ำพระพุทธรูป สรงน้ำ พระสงฆ์ รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ -ประเพณีทำบุญวันไหล -ประเพณีสวดผีหมู่ 2.ความเชื่อ -ความเชื่อเรื่องอานิสการ ทำบุญ ถวายทาน -ความเชื่อเรื่องอานิสการ พระเจดีย์ทราย -ความเชื่อเรื่องเทวดา สัมภเวสี -ความเชื่อเรื่องสะเดาะ เคราะห์	1.เครื่องมือเครื่องใช้ที่ผลิต ด้วยมือ -ท้าวสาทร 6 มุม	
12.ประเพณี แห่เจ้าพ่อ พระปรัง	1.เรื่องเล่า -เรื่องเล่าเกี่ยวกับ ประวัติเจ้าพ่อพระ ปรัง -เรื่องเล่าเกี่ยวกับ ความศักดิ์สิทธิ์ของ เจ้าพ่อพระปรัง	1.ประเพณีและงานฉลอง -ประเพณีบวงสรวง แห่เจ้าพ่อ พระปรัง และสรงน้ำเจ้าพ่อ พระปรัง 2.ความเชื่อ -ความเชื่อเรื่องการบนบาน และแก้บนเจ้าพ่อพระปรัง -ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ของ เจ้าพ่อพระปรัง		

ตารางข้างต้นแสดงให้เห็นการใช้คติชนหลากหลายประเภทในการประกอบสร้างงานให้เป็น
กิจกรรมการท่องเที่ยว อันทำให้คติชนมีพลวัตจากบทบาทหน้าที่เชิงพิธีกรรมไปเป็นการแสดงเพื่อ

สร้างสีสัน ทำให้ผู้มาร่วมงานได้รับประสบการณ์ท่องเที่ยวที่แปลกใหม่ ในลำดับต่อไป ผู้วิจัยจะกล่าวถึงพลวัตของคติชนแต่ละประเภทที่เกิดความเปลี่ยนแปลงจากการนำมาใช้ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล โดยแบ่งกลุ่มการนำเสนอ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 15 ตารางแสดงพลวัตของคติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

5.1.1 พลวัตของคติชนประเภทที่ใช้ถ้อยคำ	5.1.2 พลวัตของคติชนประเภทประเพณีพื้นบ้าน	5.1.3 พลวัตของคติชนประเภทวัฒนธรรมวัตถุ	5.1.4 พลวัตของคติชนประเภทศิลปะพื้นบ้าน
5.1.1.1 เรื่องเล่าของชาวบ้าน 5.1.1.2 บทเพลงของชาวบ้าน 5.1.1.3 คำพูดของชาวบ้าน 5.1.1.4 ปริศนาคำทาย	5.1.2.1 ความเชื่อและศาสนาพื้นบ้าน 5.1.2.2 การละเล่นพื้นบ้าน	5.1.3.1 หัตถกรรมพื้นบ้าน 5.1.3.2 อาหารพื้นบ้าน	5.1.4.1 การแสดงพื้นบ้าน

5.1.1 พลวัตของคติชนประเภทที่ใช้ถ้อยคำ คติชนที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ ได้แก่ เรื่องเล่าของชาวบ้าน (folk narrative) บทเพลงของชาวบ้าน (folksong) ภาษิต (proverbs) ปริศนาคำทาย (riddles) และคำพูดของชาวบ้าน (folk speech) ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล คติชนกลุ่มนี้ถูกนำมาปรับใช้เพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ ดังนี้

5.1.1.1 เรื่องเล่าของชาวบ้าน

ในบริบทการท่องเที่ยวเรื่องเล่าของชาวบ้านมีบทบาทสำคัญในการเพิ่มคุณค่าให้ประเพณีพิธีกรรมมีความน่าสนใจจากเรื่องราวที่สะท้อนความหมายและความสำคัญของประเพณีพิธีกรรมที่มีต่อชุมชน จากการรวบรวมข้อมูลภาคสนามพบว่าเรื่องเล่าหลัก ๆ ที่นำมาใช้ในการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน และเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณี

5.1.1.1.1 เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน¹⁹

เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนมักมีเนื้อหาอธิบายที่มาการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในชุมชนแต่ละแห่ง เพื่อให้คนรุ่นหลังเข้าใจสภาพแวดล้อมในชุมชนของตนเอง ตามปกติการถ่ายทอดเรื่องเล่าประเภทนี้มักจะทำผ่านวิธีบอกเล่าจากคนเฒ่าคนแก่สู่ลูกหลานเมื่ออยู่ในวาระโอกาส

¹⁹ คำว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนในงานวิจัยนี้ใช้เป็นคำกลาง ๆ มีความหมายรวมทั้งเรื่องเล่าที่มีลักษณะเป็นนิทานประจำถิ่น และประวัติความเป็นมาของชุมชน ทั้งนี้ เรื่องเล่าที่รวบรวมได้จากภาคสนามมีลักษณะเป็นเรื่องเล่าที่เกิดจากการค้นคว้าของนักวิชาการและทำให้ชุมชนเกิดความรับรู้โดยทั่วไป แตกต่างจากเรื่องเล่าในความหมายทางคติชนวิทยาที่เล่าสืบทอดด้วยวิธีมุขปาฐะและจดจำต่อ ๆ กันมา

สำคัญ ในบริบทการท่องเที่ยว เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนเป็นสิ่งที่น่าสนใจเพราะทำให้ประเพณีพิธีกรรมที่เข้าไปท่องเที่ยวมีความหมายเพิ่มขึ้นจากความเข้าใจภูมิหลังของพื้นที่จัดงาน เรื่องเล่ากลุ่มนี้มักจะถูกนำมาเล่าในรูปแบบการแสดงแสง สี เสียง หรือ VTR โดยมีหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้เรียบเรียงเรื่องเล่าขึ้นใหม่จากข้อมูลเอกสารและมุขปาฐะที่ค้นคว้าได้ ก่อนมอบตัวบทเรื่องเล่าให้บริษัทอแกไนเซอร์นำไปบันทึกการแสดง ปัจจุบัน เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในเทศกาลท่องเที่ยว เพราะเมื่อแสดงแล้วเรื่องเล่าช่วยทำหน้าที่สื่อสารให้นักท่องเที่ยวเห็นความพิเศษของชุมชนในแง่ความเก่าแก่และความสำคัญ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ผู้วิจัยได้เห็นการนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาใช้อย่างมีพลวัต ดังนี้

ก. เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนกับการประชาสัมพันธ์

อัตลักษณ์ท้องถิ่น จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในพื้นที่วิจัย เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนมักถูกนำมากล่าวถึงในช่วงต่าง ๆ ของงาน เช่น ช่วงรอประธานในพิธีเดินทางมาถึงบริเวณงาน ช่วงเปิดงาน ช่วงรอขบวนแห่เคลื่อนมาถึงสถานที่จัดงาน ลักษณะเป็นการเล่าเพื่อเกริ่นให้ผู้ร่วมงานเข้าใจภูมิหลังของพื้นที่ และช่วยไม่ให้เกิดความเงิบในช่วงที่ว่างจากกิจกรรมการแสดง เรื่องเล่าความเป็นมาของชุมชนที่อยู่ในบริบทการท่องเที่ยวมักถูกเล่าโดยพิธีกรโครงสร้างในการเล่ามักเริ่มจากการย้อนอดีตว่าก่อนที่ชุมชนจะพัฒนาเป็นเมืองที่ทันสมัยดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในอดีตมีผู้คนอาศัยอยู่มานานแล้วและเป็นชุมชนเก่าแก่ที่เคยมีความสำคัญ ควรที่ทุกคนจะภูมิใจ ดังในประเพณีสงกรานต์ศรีมหาธาตุและประเพณีกองข้าวที่จัดขึ้นในวันที่ 21 เมษายน 2561 พิธีกรได้เล่าความเป็นมาของชุมชนศรีราชาระหว่างที่รอให้ขบวนแห่รถกองข้าวเคลื่อนมาถึงสวนสุขภาพเกาะลอยว่า แต่เดิมศรีราชาเป็นเพียงชุมชนขนาดเล็กมีคนอยู่ไม่มากเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าทำให้ชาวบ้านไม่กล้าเข้ามาอยู่เพราะกลัวสัตว์ป่าและโรคระบาด อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่จอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้เข้ามาทำธุรกิจป่าไม้ ได้ทำให้เกิดการว่าจ้างคนไทยและจีนเข้ามาเป็นแรงงาน จึงมีชุมชนขยายใหญ่ขึ้นกระทั่งได้ตั้งเป็นอำเภอแทนที่ชุมชนบางพระ และมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับจากการเป็นแหล่งลงทุนในโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ราวปี พ.ศ.2525 ในรัฐบาลพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ในประเพณีกองข้าวเมืองพัทยาที่จัดขึ้นในวันที่ 20 เมษายน 2561 ได้เล่าความเป็นมาของชุมชนนาเกลือและพัทยาผ่าน VTR ก่อนนำเข้าสู่พิธีเปิดงานและพิธีบวงสรวงกองข้าวว่า ในอดีตพัทยาและนาเกลือเป็นชุมชนที่เงิบสงบ มีชาวประมงอาศัยอยู่บริเวณแนวหาดตอนบนประกอบอาชีพทำสวนและจับสัตว์น้ำ ต่อมาพัทยาเริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น หลังจากที่ทหารอเมริกันเข้ามาพักผ่อนระหว่างประจำการในสงครามเวียดนาม ทำให้เกิดการลงทุนสร้างบังกะโล่ที่พัก เกิดธุรกิจบริการ

สถาบันเท็งยามราตรี และกลายมาเป็นเมืองที่ปกครองด้วยรูปแบบพิเศษที่ทำให้การพัฒนาเมืองเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว

กล่าวได้ว่า ในบริบทการท่องเที่ยวเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน ได้ถูกนำมาเล่าด้วยวิธีการเล่าใหม่ ภายในพื้นที่จัดงานประเพณี ทำให้เรื่องเล่าถูกผลิตซ้ำหรือต้องนำมาเล่าทุกปีเพื่อเป็นข้อมูลให้นักท่องเที่ยวเข้าใจที่มาของชุมชน และมีบทบาทในการแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นถึงความ เป็นเมืองที่เจริญก้าวหน้าและทันสมัยจากเดิมที่เป็นชุมชนประมงขนาดเล็กในช่วงเวลาที่มีคนนอกมารวมตัวอยู่ด้วยกัน ทั้งนี้ แม้ว่าเรื่องเล่าจะถูกนำเสนอเพื่อวัตถุประสงค์การท่องเที่ยว แต่ในบริบทงานประเพณีมักจะมีคนในร่วมรับฟังอยู่ด้วยไม่น้อย ดังนั้น การถ่ายทอดเรื่องเล่าจึงมีบทบาทในการปลูกจิตสำนึกของคนในโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้ภูมิใจในท้องถิ่นตนเองด้วย

ข. เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนกับการแสดงแสง สี เสียง

กิจกรรมการแสดงแสง สี เสียง บนเวทีกลางในเทศกาลท่องเที่ยวเป็นรูปแบบกิจกรรมความบันเทิงที่ผู้จัดงานในปัจจุบันนิยมนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการจัดงาน เนื่องจากให้ภาพความอลังการและยังตอบโจทย์เรื่องประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดโครงการที่ครอบคลุมทั้งประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวและประโยชน์ด้านการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับประเพณีสู่คนในท้องถิ่นอันจะก่อให้เกิดความรับรู้และเกิดการสืบทอดประเพณีพิธีกรรมต่อไป จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลพบว่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนมักนำมาใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงสำหรับจัดการแสดงแสง สี เสียง ในช่วงต้นเรื่องเพื่อเล่าให้เห็นภูมิหลังของชุมชนในอดีตก่อนจะเข้าสู่การแสดงในช่วงถัดมาที่จะดำเนินเรื่องเกี่ยวกับการอธิบายความเป็นมาของประเพณี ดังในการแสดงแสง สี เสียง “เรื่องเล่าขานตำนานองค์พญายม” ในประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ ที่จัดแสดงก่อนพิธีเปิดงานประเพณีแห่พญายมบางพระเมื่อวันที่ 17 เมษายน 2561 ได้เล่าถึงการเข้ามาหักล้างถางพงแล้วตั้งบ้านเรือนเป็นชุมชนอยู่บริเวณชายทะเลของบรรพบุรุษชาวบางพระ จากนั้นจึงเล่าถึงเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดการสร้างประเพณีแห่พญายมไปลอยออกสู่ทะเลว่า ครั้งหนึ่งเกิดโรคระบาดขึ้นในชุมชนบางพระจึงมีผู้คิดสร้างองค์พญายมเพื่อให้เป็นผู้อำนาจผีป่าที่มาทำร้ายคนในชุมชน ในการแสดงแสง สี เสียง “สืบสานตำนานชกเยอเกวียนพระบาท ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 250 ปี พระเจ้าตากสินมหาราช” ในประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชกเยอเกวียนพระบาท ที่จัดแสดงเมื่อวันที่ 16 เมษายน 2561 ได้เล่าถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตำบลตะปอนของกองคาราวานเกวียน เพราะทำเลที่ตั้งของตำบลอยู่ในเส้นทางค้าระหว่างปากน้ำแหลมสิงห์กับเมืองขลุจ จากนั้นจึงเล่าถึงเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชกเยอเกวียนพระบาทว่า ครั้งหนึ่งเกิดภัยแล้งและโรคห่าระบาดในตำบลตะปอน ชาวบ้านจึงร่วมกันอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าออกแห่เพื่อไล่โรคระบาดจนกระทั่งเกิดปาฏิหาริย์ที่โรคระบาดหายไปและมีฝนตกลงมา ในบริบทการท่องเที่ยว กิจกรรม

การแสดงแสง สี เสียง จึงเป็นพื้นที่ใหม่ที่เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนถูกนำเสนอ และยังทำให้เกิดการเล่าเรื่องด้วยวิธีใหม่ที่เปลี่ยนจากการเล่าแบบมุขปาฐะมาเป็นการเล่าด้วยนักแสดง โดยมี ฉาก แสง สี เสียง ประกอบเรื่องเล่าให้เกิดความสมจริง นอกจากนี้ บนเวทีการแสดง เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชนมักถูกนำมาเล่าผนวกกับเรื่องเล่าอธิบายความเป็นมาของประเพณีพิธีกรรมด้วย ทำให้เนื้อหาของเรื่องเล่าขยายยาวขึ้น ขณะเดียวกันเรื่องเล่าที่ผนวกขึ้นใหม่ก็มีบทบาทหน้าที่ใหม่ในด้านการสร้างจินตนาการเกี่ยวกับชุมชนที่ทำให้รู้สึกถึงการเป็นชุมชนเก่าแก่และการเป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหาจนสามารถผ่านพ้นวิกฤติครั้งสำคัญมาได้จนถึงปัจจุบัน การนำเรื่องเล่าความเป็นมาของชุมชนกับเรื่องเล่าอธิบายความเป็นมาของประเพณีมาเล่าเชื่อมโยงกันดังกล่าวถือเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นเพราะการแสดง ทำให้เรื่องเล่าที่ไม่เคยเล่าต่อเนื่องกันถูกนำมาทำเป็นเรื่องเดียวกัน เพื่อให้การแสดงมีความยาวเพียงพอที่จะดึงดูดผู้ชมให้ติดตามและมีองค์ประกอบที่สมบูรณ์ทั้งการฉายภาพชุมชน สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต และวัฒนธรรมประเพณี

ภาพที่ 63 เรื่องเล่าความเป็นมาของชุมชนบางพระในการแสดงแสง สี เสียง ตำนานองค์พญานาค

ค.นิทานประจำถิ่นกับการสร้างสรรค์ขบวนแห่ประเพณีสงกรานต์ ในบริบทการท่องเที่ยวนิทานประจำถิ่นมักถูกนำมาใช้เป็นข้อมูลในการสร้างอัตลักษณ์ของตำบล อำเภอ และจังหวัด โดยนำไปตั้งเป็นชื่อสถานที่ต่าง ๆ ทั้งถนนหนทาง โรงพยาบาล โรงเรียน ร้านค้า นำมาจัดการแสดงแสง สี เสียง และนำมาแสดงในขบวนแห่เมื่อมีเทศกาลท่องเที่ยว (ศิริพร ณ ถลาง, 2562: 103-108) จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ผู้วิจัยได้เห็นการนำนิทานประจำถิ่นของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาแสดงในขบวนแห่ประเพณีสงกรานต์ ในลักษณะขบวนแห่ตัวละครจากนิทานเพื่อแสดงอัตลักษณ์ชุมชนที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ ที่มาร่วมอยู่ในขบวนแห่เดียวกัน ดังขบวนแห่ของอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรีที่มาร่วมตัวกันในกิจกรรมประกวดขบวนรดสงกรานต์ในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี ต่างนำนิทานในท้องถิ่นมานำเสนอในขบวนแห่เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับภูมินามในชุมชนตนเอง และเพื่อให้ได้คะแนนความคิดสร้างสรรค์ด้านการแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นตามเกณฑ์การตัดสินประกวดขบวนรดสงกรานต์ซึ่งถ้วยรางวัลพระราชทาน เช่น อำเภอสัตหีบนำเสนอ

ขบวนแห่ตัวละครเจ้าแม่แหลมเทียนในตำนานเจ้าแม่แหลมเทียนที่ช่วยเหลือพระราชารจากการตามล่าของนางยักษ์ด้วยการซ่อนตนในหีบเจ็ดใบ อำเภอบางพลีนำเสนอขบวนแห่ตัวละครนายนพพรผู้สร้างวัดพรานทองอันเป็นที่มาของชื่ออำเภอบางพลีในปัจจุบัน อำเภอบางพลีนำเสนอขบวนแห่ตัวละครพระรถเสนในนิทานเรื่องนางสิบสองซึ่งเป็นนิทานอธิบายภูมินามในอำเภอบางพลี เป็นต้น กล่าวได้ว่า บริบทการท่องเที่ยวได้ทำให้นิทานประจำถิ่นถือกำเนิดขึ้นใหม่ในรูปแบบของการแสดง ที่มีหน่วยงานรัฐเป็นผู้เล่าเรื่องและมีนักท่องเที่ยวเป็นผู้ฟังนิทานในสถานการณ์ใหม่คือการเล่าในขบวนแห่ และมีบทบาทหน้าที่ใหม่ในฐานะสิ่งแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน

5.1.1.1.2 เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณี

เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีคือเรื่องเล่าที่ใช้อธิบายที่มาของการจัดงานประเพณีพิธีกรรม มีบทบาทในการถ่ายทอดความเชื่ออันทำให้ประเพณีพิธีกรรมยังคงได้รับการปฏิบัติสืบทอดเป็นประเพณีต่อมา ในบริบทการท่องเที่ยว เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ใช้อธิบายเหตุผลของการจัดงานประเพณีในชุมชน มักถูกนำมาเล่าในรูปแบบการแสดงแสง สี เสียง หรือบันทึกเป็นเพลง ถือเป็นเรื่องเล่าอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำหน้าที่สื่อสารให้นักท่องเที่ยวเห็นความพิเศษของชุมชนที่เข้าไปท่องเที่ยว จากการเก็บข้อมูลภาคสนามประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลผู้วิจัยได้เห็นการนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีมาใช้อย่างมีพลวัต ดังนี้

ก. เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีกับการแสดงแสง สี เสียง

ในประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีมักนำมาใช้จัดการแสดงแสง สี เสียง เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจมูลเหตุที่จัดงานประเพณีในรูปแบบที่เข้าใจง่ายและสนุกสนาน โดยเล่าหลังจากแสดงเรื่องราวความเป็นมาของชุมชนจบลงแล้ว เช่น การแสดงแสง สี เสียง “เรื่องเล่าขานตำนานองค์พญายม” ในประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ ได้เล่าถึงการสร้างประเพณีแห่พญายมเพื่อกำราบผีป่าที่ทำให้เกิดโรคระบาดในชุมชนต่อจากเหตุการณ์การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษชาวบางพระในช่วงต้น การแสดงแสง สี เสียง “สืบสานตำนานชั๊กเยอเกวียนพระบาท ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 250 ปี พระเจ้าตากสินมหาราช” ในประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชั๊กเยอเกวียนพระบาท ได้เล่าถึงการแห่รอยพระพุทธรูปผ้าเพื่อไล่โรคระบาดต่อจากเหตุการณ์การเข้ามาตั้งรกรากในตำบลตะปอนของกองคาราวานเกวียนในตอนต้น เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การนำเสนอเรื่องเล่าในบริบทการท่องเที่ยวมักมีน้ำเสียงและวัตถุประสงค์ที่ต้องการสื่อสารแตกต่างจากเรื่องเล่าที่บันทึกในเอกสาร เช่น การนำเสนอเรื่องเล่าความเป็นมาของประเพณีแห่พญายมของชาวบางพระในการแสดงแสง สี เสียง “เรื่องเล่าขานตำนานองค์พญายม” ผู้เล่าคือบริษัท

ออแกไนเซอร์มุ่งนำเสนอเนื้อหาในส่วนอดีตที่ชาวบ้านในชุมชนบางพระเคยทำมาหากินกันอย่างมีความสุข เป็นชุมชนที่เจริญ สงบสุข และมีความสามัคคี ทั้งก่อนและหลังจากผ่านวิกฤติโรคระบาดมาได้มากกว่าเนื้อหาที่กล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างประเพณีแห่พญายม ซึ่งการนำเสนอดังกล่าวนี้แตกต่างจากวิธีการเล่าในเอกสารที่เล่าอย่างย่อว่าประเพณีแห่พญายมเกิดขึ้นจากเหตุที่มีคนตายเพราะโรคระบาดจำนวนมาก จึงมีผู้คิดสร้างหุ่นพญายมขึ้นเพื่อให้มาทำร้ายผีและฝากโรคภัยไข้เจ็บลอยน้ำออกไปจากชุมชนพร้อมองค์พญายม

ในบริบทการท่องเที่ยว เรื่องเล่าอธิบายความเป็นมาของประเพณีพิธีกรรม ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องเล่าหลักมักถูกนำไปผนวกกับเรื่องเล่าอื่น ๆ เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ ด้วย เช่น การแสดงแสง สี เสียง “สืบสานตำนานซึกเยอเกวียนพระบาท ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 250 ปี พระเจ้าตากสินมหาราช” นำเรื่องเล่าอธิบายความเป็นมาของประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าไปผนวกกับเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเสด็จมารวมไพร่พลที่เมืองจันทบุรีของสมเด็จพระเจ้าตากสิน โดยนำเสนอว่าตะปอนเป็นชุมชนในเส้นทางเดินทัพสมเด็จพระเจ้าตากสินที่ยังคงมีหลักฐานเกี่ยวกับสมเด็จพระเจ้าตากสินปรากฏอยู่ในชุมชนทั้งที่เป็นโบราณสถานและชื่อบ้านนามเมือง ทำให้ดูเหมือนว่าประเด็นที่การแสดงต้องการสื่อสารมีทั้งความต้องการที่จะนำเสนอความศักดิ์สิทธิ์ของรอยพระพุทธรบาทผ้าและนำเสนอความเป็นชุมชนโบราณในเส้นทางประวัติศาสตร์ไปพร้อมกัน การนำเสนอเรื่องเล่าที่ผนวกใหม่ดังกล่าวนี้นอกจากเปลี่ยนแปลงจากเรื่องเล่าเดิมในเอกสารที่เน้นเล่าเฉพาะเนื้อหาเหตุการณ์ที่เกิดโรคระบาดหนักจนกระทั่งชาวบ้านต้องร่วมกันอัญเชิญรอยพระพุทธรบาทผ้าออกแห่แล้ว ยังแสดงให้เห็นพลวัตของเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีแห่รอยพระพุทธรบาทผ้าที่ถูกเปลี่ยนมาเล่าให้เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน ซึ่งเป็นสำนวนที่แตกต่างจากเรื่องเล่าที่คนในชุมชนเคยรับรู้มาแต่เดิม

การนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีมาจัดเป็นการแสดงแสง สี เสียง เพื่อให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่ทำให้เรื่องเล่าของชุมชนถูกผลิตซ้ำในรูปแบบใหม่ ทำให้เรื่องเล่ายังคงดำรงอยู่ในบริบทสังคมร่วมสมัย โดยทำหน้าที่เก่าและใหม่คือเน้นย้ำความสำคัญของประเพณีพิธีกรรมควบคู่กับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นับว่าเรื่องเล่าที่เคยมีตัวตนอยู่ในประเพณีพิธีกรรมในวิถีชาวบ้านได้เปลี่ยนพื้นที่ที่มีตัวตนอยู่ในเวทีการแสดงเพื่อเป็นจุดขายในกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้งนี้ การถ่ายทอดเรื่องเล่าในชุมชนให้คนนอกรับรู้ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการเล่าจากรูปแบบมุขปาฐะมาเป็นการแสดง และได้ใช้พื้นที่การแสดงสื่อสารอื่น ๆ ควบคู่ไปด้วย เช่น การแสดงแสง สี เสียง เล่าขานตำนานองค์พญายมบางพระ ได้ใช้การแสดงสื่อสารให้นักท่องเที่ยวรับรู้ถึงความสำคัญของชุมชนบางพระในฐานะชุมชนเก่าแก่และเคยมีสถานะเป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดชลบุรี การแสดงแสง สี เสียง สืบสานตำนานซึกเยอเกวียนพระบาท ใช้การแสดงสื่อสารเรื่องความเป็นชุมชนโบราณ เพื่อต่อยอดการท่องเที่ยววิถีชุมชนโบราณบนเส้นทางท่องเที่ยวถนนสาย

วัฒนธรรมที่ดำเนินโครงการโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรีร่วมกับสภาวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

5.1.1.2 บทเพลงของชาวบ้าน

ในอดีตเทศกาลสงกรานต์ถือเป็นช่วงเวลาของการขับร้องเพลงพื้นบ้าน เพลงที่นำมาร้องมีทั้งเพลงปฏิพากย์และเพลงประกอบการละเล่นของผู้ใหญ่ บทเพลงของชาวบ้านนอกจากใช้ขับร้องเพื่อความสนุกสนานแล้ว เพลงบางประเภท เช่น เพลงปฏิพากย์ยังมีบทบาทเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ด้วย เนื่องจากเนื้อหากล่าวถึงเรื่องเพศซึ่งเกี่ยวข้องกับความเจริญงอกงาม ดังปรานี วงษ์เทศ ได้กล่าวถึงการร้องเพลงปฏิพากย์ของไทยว่า มีการใช้คำสังวาสชนิดสองแง่สองงาม กล่าวถึงอวัยวะเพศชายและหญิงเชิงสัญลักษณ์ ถือเป็นศิลปะการใช้ภาษาในรูปถ้อยคำสังวาสที่เรียกว่า “กลอนแดง” เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เพราะตามคติเดิมถือว่าการร่วมเพศของมนุษย์เกี่ยวข้องกับความเจริญงอกงามของพืชพันธุ์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเพลงพื้นบ้านที่ใช้เล่นในช่วงสงกรานต์ มีหลายประเภท เช่น เพลงเชยผี เพลงแห่นางแมว เพลงขอทาน เพลงไอ้เป่ เพลงระบำเหนือ (ปรานี วงษ์เทศ, 2532) โดยเฉพาะเพลงระบำนั้น สุจิตต์ วงษ์เทศ กล่าวว่าเป็นวัฒนธรรมที่พบเฉพาะบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงเทศกาลสงกรานต์ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2524: 115)

ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ผู้วิจัยได้เห็นการนำเพลงชาวบ้านมาแสดงเพื่อสื่อถึงวิถีชีวิตของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีต โดยพบการนำเพลงแห่นางแมวมาแสดงในประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท และนำเพลงเชยผีมาแสดงในงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลา

เพลงแห่นางแมว เป็นเพลงร้องประกอบพิธีแห่นางแมวขอฝน ใช้ร้องระหว่างแห่แมวไปตามบ้านต่าง ๆ เหตุที่ใช้แมวก็นเพราะแมวเป็นสัตว์ที่เกลียดน้ำ ดังนั้น เมื่อสาดน้ำถูกตัวแมวและแมвр้อง จึงถือเป็นเคล็ดที่จะทำให้ฝนตกลงมาจริง ๆ การแห่นางแมวในอดีตจะใช้แมวตัวเมียจับใส่ลอบแล้วแห่ไปตามหมู่บ้าน มีธรรมเนียมว่าหากขบวนแห่นางแมวผ่านไปที่บ้านใครเจ้าของบ้านนั้นจะต้องสาดน้ำรดแมวและคนที่แห่เพื่อแสดงว่าฝนได้ตกลงมาแล้ว (ส.พลายน้อย, 2539: 62) เพลงแห่นางแมวถือเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อขอให้ฝนตก บทร้องแห่นางแมวมีความหมายขอร้องให้เทวดาเห็นใจและบันดาลให้ฝนตกลงมา การให้ศีลให้พรแก่ผู้บริจาคเสบียงอาหารแก่คนเล่น หรือบางแห่งมีบทแข่งสำหรับผู้ไม่บริจาคเสบียงอาหารให้ (ประดิษฐ์ อินทนิล, พิชัย เทพนิมิต และไพพรรณ อินทนิล, 2523: 110) เอนก นาวิกมูล กล่าวว่า ในการร้องจะมีการปรบมือหรือเคาะไม้ตีกลองต่าง ๆ และทุกคนจะต้องร่วมกันร้องบทแห่นางแมวระหว่างที่ตระเวนไปตามบ้านต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องให้เทวดาส่งฝนลงมา เพลงแห่นางแมวมักขึ้นต้นด้วยคำว่า นางแมวเอ๋ย...และคำ

หยาบปะปน นิยมร้องราวเดือน 5 เดือน 6 เมื่อฝนยังไม่ตกหรือมาล่ากว่าเคย (เอนก นาวิกมูล, 2528: 99)

ในบริบทการท่องเที่ยว เพลงแห่งนางแมวเป็นเพลงที่นำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการแสดงแสง สี เสียง “ตำนานซึกเยอเกวียนพระบาท” ในประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและซึกเยอเกวียนพระบาท ที่จัดขึ้นในวันที่ 17 เมษายน 2561 โดยแสดงในตอนที่เราถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนตะปอนก่อนเกิดโรคระบาดจนนำมาสู่การอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าออกแห่ว่าชาวบ้านขาดน้ำทำนาจึงซึกชวนกันแห่นางแมวเพื่อขอฝน จากนั้นจึงจำลองขบวนแห่นางแมว และร้องเพลงแห่งนางแมว เพลงแห่งนางแมวที่ใช้ในการแสดงเป็นเพลงที่บันทึกเสียงไว้ ร้องโดยชาวบ้าน เนื้อความดังนี้

เมื่อประมาทร้อยปีเศษ ณ ที่ตำบลตะปอนแห่งนี้ เกิดความแห้งแล้ง

ข้าวยากหมากแพง เกิดโรคห่าระบาด ผู้คนล้มตายเป็นใบไม้ร่วง (เสียงบรรยาย)

นางแมวเอ๋ย มาร้องแมว แมว มีแก้วในตา ขอฟ้าขอฝน ขอน้ำมนต์
รดหัวแมวบ้าง เขาหามแมวมมา เทวดา เทวดาชั้นบน ชอบกลหนักหนา เมื่อก่อน
เดือนหก ฝนตกทุกปีแต่มาปีนี้ไม่มีฝนเลย พ่อตาลูกเขย นอนเกยหน้าผาก แม่หม้าย
ลูกน้อย จะพลอยลำบาก แม่หม้ายลูกมาก จะอยากเพาะข้าว เดือนแปดเดือนเก้า
ไม่มีข้าวสักต้น ฝ้าผ่อนล่อนกัน ฝนเทลงมา ฝนเทลงมา

ชาวบ้านเอ๋ย อย่าเพิ่งขายลูก ข้าวจะถูก ลูกไม้จะแพง หัวหม้อข้าว คอน
หม้อแกง ทำตาแดง ๆ ฝนเทลงมา ฝนเทลงมา

แมวดำ ๆ ชอบกินปลาอย่าง แมวต่าง ๆ ชอบกินปลาสด ฝนเทลงมา
ฝนเทลงมา ขอข้าวสารเข้าวัด ขออัฐซื้อเหล้า มะพร้าวหุงข้าวมัน หัวล้านชนกัน ฝน
เทลงมา ฝนเทลงมา

เนื้อหาเพลงแห่งนางแมวข้างต้น กล่าวถึงภาวะฝนแล้งและความลำบากของมนุษย์เมื่อไม่มีน้ำฝน มีถ้อยคำ “ฝนเทลงมา” ปรากฏซ้ำเมื่อจบความแต่ละช่วงเพื่อช่วยให้ฝนตกลงมา นอกจากนี้ ยังมีการใช้คำเชิงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ เช่น แม่หม้ายลูกมาก เพาะข้าว กล่าวได้ว่า เพลงแห่งนางแมวเป็นเพลงประกอบพิธีกรรมที่ใช้เพื่อขอฝนและเกี่ยวข้องกับ ความมุ่งหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์

ในบริบทการท่องเที่ยว การแห่นางแมวเป็นการสาธิตเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชมวิธีการแห่นางแมวขอฝน ฟังบทเพลงชาวบ้าน และช่วยให้การแสดงที่จำลองเรื่องราวจากตำนานมี

ความจริง แต่นอกจากนี้ การนำเพลงแห่นางแมวมมาแสดง ยังมีบทบาทต่อการเน้นย้ำความศักดิ์สิทธิ์ของรอยพระพุทธรูปผ้าในด้านที่มีฤทธิ์บันดาลให้ฝนตกด้วย เพราะการเล่าเรื่องแสดงให้เห็นความขัดแย้งว่าฝนตกหลังจากแห่รอยพระพุทธรูปผ้าแล้ว แตกต่างจากในช่วงก่อนหน้าที่ชาวบ้านแห่ นางแมวแล้วแต่ฝนก็ไม่ได้ตกลงมาเลย บทบาทการแห่นางแมวในบริบทการท่องเที่ยวจึงแตกต่างจากในอดีตที่การแห่ นางแมวเป็นพิธีกรรมที่สำคัญต่อการรักษาเสถียรภาพของชุมชน ดังนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2557: 16-24) ได้เสนอไว้ว่า พิธีแห่ นางแมวเป็นกลไกในวัฒนธรรมชานาที่ใช้กอบกู้รักษาความเป็นปึกแผ่นของชุมชนไว้ในยามฝนแล้งอันเป็นภาวะที่ไม่ปกติและสั่นคลอนเสถียรภาพในการผลิต กฎเกณฑ์ของการแห่ที่บังคับให้ทุกคนต้องกระทำการอย่างเดียวกัน นับตั้งแต่ร่วมเอาน้ำสาदनางแมวในช่อง การให้ข้าว เงิน และเหล่าแก่ผู้ร่วมขบวนแห่ ไปจนถึงการใช้คำและท่าทางหยาบโลนเมื่อร้องเพลงแห่ นางแมว ล้วนเป็นสื่อกระชับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้กลับขึ้นมาใหม่ หลังจากความสัมพันธ์นั้นถูกระทบด้วยความตึงเครียดของวิกฤติ และยังปลุกปลอบใจช่วยลดความตึงเครียดของชุมชนได้ดี

เพลงเชิญผี เป็นเพลงร้องประกอบการเล่นเชิญผี ใช้ร้องระหว่างเชิญผีมาเข้าคนทรง ในอดีต การเชิญผีจะนิยมเล่นในเทศกาลสงกรานต์ เนื่องจากมีความเชื่อว่ามี การปล่อยผีในช่วงเวลานี้ ปรานี วงษ์เทศกล่าวว่า บทร้องเชิญผีมีลักษณะเป็นคำคล้องจองง่าย ๆ มุ่งหมายให้คนทรงฟังแล้วเกิดอาการเคลิบเคลิ้มคล้ายกับการสะกดจิตเป็นสำคัญ การเล่นเชิญผีเป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนาน นิยมเล่นในตอนกลางคืน มีลักษณะเป็นการละเล่นกึ่งพิธีกรรม การเล่นประเภทนี้สะท้อนความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีสิง เทวดา ที่มีมนุษย์เชื่อว่าสิงสถิตอยู่ตามธรรมชาติและรู้ความเป็นไปของปรากฏการณ์ต่าง ๆ จึงเชิญผีมาสอบถามปัญหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน พยากรณ์ดินฟ้าอากาศ ก่อนจะเริ่มต้นเข้าสู่ฤดูกาลทำนาในเวลาต่อไป (2532: 364)

ในบริบทการท่องเที่ยว เพลงเชิญผีนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมแสดงวัฒนธรรมการเล่นเชิญผีในช่วงสงกรานต์ของชาวบ้านดอน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ในงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะ ที่จัดแสดงในวันที่ 14 เมษายน 2562 นำเสนอบทร้องเชิญผีแม่ศรี และบทร้องเชิญผีกระหูด มีเนื้อความดังนี้

บทร้องเชิญผีแม่ศรี

แม่ศรีเอ๋ยแม่ศรีสาวสะ	ยกมือไหว้พระแล้วจะมีคนชม
คิ้วก็ต่อคอกก็กลม	ชักผ้าปิดนมชมแม่ศรีเอ๋ย
แม่ศรีเอ๋ยแม่นางหงส์	ผีเจ้ามาลง นางหงส์สร้อยทอง
เชิญปู่เชิญกลองแม่ทองหงส์เอ๋ย	

(เมื่อผีลงแล้วร้องท่อนล่าง)

ผีลงแล้วเหว่ย ผีลงแล้วว่ะ	ผีลงไม่ได้ไม้ลงมา
หนามพุดซาเกี่ยวหน้าผีทอง	หมากก็ทอง พลุก็ทอง
เขียนชั้นพานทองเอามารองเช็ดหน้า	

บทร้องเชิญผีกระหูด

เช่นเอยเช่นเหล่า	เช่นข้าวใบตองตัด
ผีตายอยู่ในวัดเอย	
เชิญพ้อมาลงแก้หลวงไซ	หลวงไซแก้ใจดีเอย
เชิญมาเล่นสักทีจะเป็นไร	หลวงไซแก้ใจดีเอย
จะมานั่งตักเบ็ดอยู่ทำไม	
เช่นเอยเช่นเหล่า	เช่นข้าวใบตองแตก
ผีตายอยู่ตาแฮกเอย	
เชิญพ้อมาลงแก้หลวงไซ	หลวงไซแก้ใจดีเอย
เชิญมาเล่นสักทีจะเป็นไร	หลวงไซแก้ใจดีเอย
จะมานั่งตักเบ็ดอยู่ทำไม	
แรกเอยแรกเกิด	กำเนิดเกิดด้วยไม้ไผ่ป่า
หลวงพ่อบุญไปตัดมาเอย	
ว่าจะลงแก้หลวงไซ	หลวงไซแก้ใจดีเอย
เชิญมาเล่นสักทีจะเป็นไร	หลวงไซแก้ใจดีเอย
จะมานั่งตักเบ็ดอยู่ทำไม	
เดือนห้า เดือนหก	ฝนฟ้าก็ตกอยู่โครม ๆ
ปลาช่อนและสีโสมเอย	
เชิญพ้อมาลงแก้หลวงไซ	หลวงไซแก้ใจดีเอย
เชิญมาเล่นสักทีจะเป็นไร	หลวงไซแก้ใจดีเอย
จะมานั่งตักเบ็ดอยู่ทำไม	
เชิญเถิดเชิญลง	ปูนาก้ามไ้ก้งกระดองแดง
หอยโข่งและหอยแครงเอย	
เชิญพ้อมาลงแก้หลวงไซ	หลวงไซแก้ใจดีเอย
เชิญมาเล่นสักทีจะเป็นไร	หลวงไซแก้ใจดีเอย
จะมานั่งตักเบ็ดอยู่ทำไม	

(ผีหลงแล้วจึงร้องท่อนล่าง)

ผีหลงแล้วเหว่ย ผีหลงแล้วว่ะ

ผีหลงไม่ได้ได้ไม้ลงมา

หนามพุดซาเกี่ยวหน้าผีทอง

หมากก็ทอง พลูก็ทอง

เขียนขันพานทองเอามารองเช็ดหน้า

ในช่วงที่แสดงสาธิตการเล่นเชยผี บทเพลงเชยผีข้างต้นจะมีชาวบ้านเป็นผู้ร้องนำและลูกคู่ร้องรับ โดยผู้จัดงานจะถ่ายทอดเนื้อเพลงเชยผีแจกจ่ายให้แก่ผู้ร่วมพิธีทุกคน เนื่องจากเนื้อเพลงค่อนข้างจำยาก อย่างไรก็ตาม ผู้จัดงานยังคงต้องการให้นำเสนอเพลงเชยผีของท้องถิ่นระยอง เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชมการสาธิตที่ใกล้เคียงบรรยากาศในอดีตมากที่สุด กล่าวได้ว่าในบริบทการท่องเที่ยวเพลงเชยผีเป็นองค์ประกอบของการสร้างบรรยากาศย้อนยุค สื่อภาพลักษณ์ความเป็นชุมชนเกษตรกรรม และใช้สื่อถึงความเป็นท้องถิ่น อันเป็นจุดขายของงานลานวัฒนธรรมหน้าใหญ่ไผะกลาที่ต้องการให้งานที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์เป็นเวทีสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นของระยองให้คงอยู่ต่อไป นับเป็นบทบาทที่แตกต่างจากอดีตที่การเล่นเชยผีเป็นเรื่องของความสนุกสนานและเกี่ยวข้องกับความสุขสมบูรณ์ เพราะผู้เล่นมักขอคำทำนายทายทักเรื่องพืชพันธุ์ธัญญาหารในปีต่อไป

5.1.1.3 คำพูดของชาวบ้าน

คำพูดและสำเนียงของชาวบ้านเป็นคติชนประเภทถ้อยคำที่ปรากฏในการท่องเที่ยว ทั้งในบริบทการสื่อสารทั่ว ๆ ไป ในการแสดง และในการแข่งขัน โดยเฉพาะในงานประเพณีที่จัดขึ้นในจังหวัดระยองและจันทบุรีซึ่งเป็นที่ที่มีสำนวนภาษาและสำเนียงเฉพาะท้องถิ่นระยองและจันทบุรี จะมีการส่งภาษาสำเนียงท้องถิ่นในบริบทการจัดงาน เพื่อให้เกิดบรรยากาศการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จากการเก็บข้อมูลภาคสนามงานประเพณีที่จัดขึ้นในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล พบการใช้คติชนประเภทคำพูดของชาวบ้านมาเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงหน้าใหญ่ไผะกลา ในประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหน้าใหญ่ไผะกลา ณ วัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง กิจกรรมแข่งขันพูดจาภาษาระยอง ในงานประเพณีสงกรานต์และวันหาบชาวบ้านแลง ณ วัดแลง ตำบลบ้านแลง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง และกิจกรรมการแสดงแสง สี เสียง “สืบสานตำนานชักเย่อเกวียนพระบาท” ในประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท ณ วัดเกวียนหัก ตำบลตะปอน อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

ในการแสดงหน้าใหญ่ไผะกลา คณะกรรมการอนุรักษ์หน้าใหญ่ได้ใช้สำเนียงระยองมาพากย์บทเจรจา เพื่อความสนุกสนานของผู้ชมและยังต้องการแสดงให้เห็นว่าหน้าใหญ่วัดบ้านดอนเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวระยอง นอกจากนี้ หน้าใหญ่วัดบ้านดอนยังมีตัวหนังสือพิเศษ

ที่ใช้แสดงเพื่อสมมติแทนชาวระยอง เป็นตัวหนังสือชื่อย่อและพรเล่นในตอนฤๅษีสอนลิง ตัวหนังสือ
ตัวนี้จะโต้ตอบด้วยภาษาระยอง ซึ่งเป็นจุดเด่นของหนังใหญ่วัดดอนที่ไม่เหมือนกับหนังใหญ่คณะใด

ในกิจกรรมแข่งขันพูดจาภาษาระยอง สภาวัฒนธรรมตำบลบ้านแลงได้สร้าง
กิจกรรมประกวดพูดจาภาษาระยองขึ้นเพื่อทดแทนกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ทำให้เยาวชน
ระยองพูดจาภาษาระยองน้อยลง หรือพูดด้วยสำเนียงผิดเพี้ยน ด้วยการตั้งเกณฑ์การแข่งขันให้ใช้ภาษา
ระยองเล่าเรื่องด้วยสำเนียงที่ถูกต้องและต้องมีคำศัพท์ยากที่ได้ยินไม่บ่อยนักมานำเสนอด้วย การสร้าง
เวทีให้เกิดการนำภาษาระยองมาใช้ในบริบทการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการสร้างมาตรฐานสำเนียง
ท้องถิ่นที่ถูกต้อง และเกิดการรื้อฟื้นคำศัพท์ที่คนทั่วไปไม่รู้จักมาเผยแพร่และจดบันทึก ทำให้เกิด
บรรยากาศสนุกสนานขณะเดียวกันก็สร้างสำนึกความภูมิใจในความเป็นชาวระยองที่มีศัพท์สำเนียง
เฉพาะถิ่นตนเอง

ในกิจกรรมการแสดงแสง สี เสียง “สืบสานตำนานซึกเยอเกวียนพระบาท”
ผู้บรรยายและนักแสดงได้ใช้ศัพท์สำเนียงท้องถิ่นจันทบุรีมาสื่อสารเพื่อจำลองให้การเล่าความเป็นมา
ของประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและซึกเยอเกวียนพระบาทมีความสมจริง เพราะเรื่องเล่าบันทึก
ว่าเหตุการณ์โรคระบาดอันนำมาสู่การแห่รอยพระพุทธรูปผ้าเกิดขึ้นในชุมชนตะปอนซึ่งชุมชนชาว
จันทบุรี

นอกจากนี้ การซื้อขายสินค้าในตลาดโบราณซึ่งสร้างขึ้นเพื่อให้มีบรรยากาศ
ย้อนยุค และบรรยากาศวิถีท้องถิ่น พ่อค้าแม่ค้าที่มาจำหน่ายสินค้ายังใช้สำเนียงท้องถิ่นสื่อสารกับ
นักท่องเที่ยวด้วย เพื่อให้เกิดประสบการณ์แปลกใหม่ในการท่องเที่ยวและสอดรับกับวัตถุประสงค์ของ
งานประเพณีที่เน้นนำเสนอการท่องเที่ยวแบบวิถีท้องถิ่น-วิถีไทย กล่าวได้ว่า ในบริบทการท่องเที่ยว
คำพูดของชาวบ้านถือเป็นจุดขายอย่างหนึ่งที่ทำให้ชุมชนน่าสนใจ ขณะเดียวกัน สำหรับคนใน บริบท
การท่องเที่ยวก็ทำให้ชุมชนตื่นตัวที่จะรักษาศัพท์สำเนียงท้องถิ่นเพื่อให้เป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นต่อไป

5.1.1.4 ปรีศนาคำทาย

ปรีศนาคำทายเป็นภูมิปัญญาทางภาษาที่มีบทบาทให้ความรู้และเสริมสร้าง
ปัญญา เพราะคำเฉลยของปรีศนามักเกี่ยวข้องกับธรรมชาติรอบตัว เช่น พืช สัตว์ ข้าวของเครื่องใช้
ปรีศนาคำทายที่เล่นในภาคตะวันออก เรียกว่า “โจ๊ก” ถือเป็นคติชนที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น
เนื่องจากโดยทั่วไป คนมักรู้จักปรีศนาอะไร่อยๆ ซึ่งขึ้นต้นด้วยสูตร “อะไร่อย...” เป็นส่วนใหญ่

ศิริพร ภักดีผาสุข กล่าวถึงการเล่นทาย “โจ๊ก” ในแถบจังหวัดชลบุรีว่า เป็น
การเล่นที่มีมาอย่างน้อยตั้งแต่ปี พ.ศ.2458 คำว่า “โจ๊ก” เป็นศัพท์พื้นบ้านที่ใช้กันในแถบจังหวัดชลบุรี

เพื่อเรียกปริศนาร้อยกรอง ในระยะแรกการเล่นทายปริศนามีลักษณะคล้ายผะหมี่²⁰ แต่ในเวลาต่อมา กลุ่มนักออกปริศนาในอำเภอพุนนาค จังหวัดชลบุรี ได้รวมตัวกันก่อตั้งชมรมโจ๊กพุนนาคและวางรูปแบบโจ๊กปริศนาออกเป็น 10 ประเภท ทำให้ “โจ๊ก” มีลักษณะเฉพาะตัว ในอดีตการเล่นทายโจ๊กปริศนานิยมนำมาเล่นในงานศพ เป็นกุศโลบายเพื่อให้เป็นกิจกรรมในยามดึกสำหรับเจ้าภาพและแขกที่อยู่เป็นเพื่อนศพแทนการเล่นพนันหรือการตีมหาสุรา (ศิริพร ภัคตีผาสุข, 2546: 190-192)

โจ๊กมีลักษณะเป็นปริศนาร้อยกรอง แต่งเป็นคำประพันธ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ปริศนา 1 ชุด จะมี 4 บรรทัด 4 คำตอบ ทุกคำตอบจะมีความสัมพันธ์กันตามรูปแบบของคำตอบ เช่น โจ๊กพ้องคำหน้า คือ ปริศนาที่คำตอบจะขึ้นต้นด้วยพยางค์หรือคำเดียวกัน เช่น น้ำปลา น้ำมัน น้ำแกง น้ำมันต์ วิธีเล่นทายโจ๊กปริศนาจะมีนายโจ๊กคิดปริศนาแล้วนำมาติดที่กระดานคำถาม เมื่อผู้ทายต้องการเล่นจะบอกหมายเลขคำถาม จากนั้นนายโจ๊กจะเป่านกหวีดอนุญาตให้เล่น ผู้เล่นจะต้องอ่านทวนปริศนา แล้วบอกคำตอบที่ละบาทไปจนครบ 4 บาท แล้วสรุปคำตอบอีกครั้ง หากทายผิดจะได้ยินสัญญาณกลองเท่ากับจำนวนคำตอบที่ผิด แต่หากทายถูกจะได้ยินเสียงกริ่งและได้รับของรางวัลตอบแทน (พิทยาลักษณ์ สิทธิถาวร, 2528: 7)

ตัวอย่างโจ๊กพ้องคำหน้า

เป็นดนตรีมีไม้ใช้ประกอบ	(ระนาด)
เป็นเสาสอบปีกเคียงเรียงเป็นแถว	(ระเนียด)
เป็นอำเภोज่อยอยู่ใต้ให้เป็นแนว	(ระนอง)
เป็นจังหวัดเล็กแล้วฝนชุกดี	(ระนอง)

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดชลบุรี ผู้วิจัยได้เห็นการนำโจ๊กปริศนามาเป็นกิจกรรมในงาน โดยพบการออกบูธเล่นทายโจ๊กปริศนาในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และประเพณีสงกรานต์จังหวัดชลบุรี พื้นที่เล่นทายโจ๊กอยู่บริเวณด้านข้างหอพระพุทธสิหิงค์ ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน พื้นที่เล่นทายโจ๊กอยู่บริเวณเต็นท์กิจกรรมริมหาดบางแสน ประเพณีแห่พญายมสงกรานต์บางพระ พื้นที่เล่นทายโจ๊กอยู่บริเวณ

²⁰ ผะหมี่ เป็นการเล่นทายปริศนาประเภทหนึ่ง มีต้นกำเนิดในประเทศจีน คำว่า ผะหมี่ เป็นคำศัพท์ที่ยืมมาจากภาษาจีน ผะ แปลว่า “ตี” หมี่ แปลว่า “ปริศนา” รวมความแล้วจึงหมายถึง “การตีความปริศนาเพื่อไขไปสู่คำตอบที่ถูกต้อง” ปริศนาผะหมี่จะเขียนขึ้นบนโคมไฟกระดาษที่ชาวจีนนิยมจุดแขวนไว้ที่หน้าบ้านและตามท้องถนนเพื่อเฉลิมฉลองเทศกาลโคมไฟหรือเทศกาลหยวนเซียวชีวิตเพื่อเชิญชวนให้ผู้คนที่ยกโคมไฟบนท้องถนนได้ลองทาย มีธรรมเนียมว่าหากมีผู้ทายปริศนาได้ถูกต้อง เจ้าของบ้านที่แขวนโคมไฟปริศนาจะเชิญผู้นั้นให้เข้าไปร่วมตักน้ำชาภายในบ้านเพื่อเป็นเกียรติและอาจมอบของบางอย่างให้เป็นรางวัล (ศิริพร ภัคตีผาสุข, 2546: 188)

เต้นท์กิจกรรมสันตนาการ และประเพณีกองข้าวเมืองพัทธยา พื้นที่เล่นทายโจ๊กอยู่บริเวณสวนสาธารณะลานโพธิ์นาเกลือ ตัวอย่างโจ๊กปริศนาที่นำมาเล่นในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ เช่น

โอบอกซิเอ๋ยบอกสงฆ์องค์เบื้องซ้าย	(พระโมคคัลลานะ)
ยลแยกฝ้ายย้าอยู่ฝู้งยินยงขวา	(พระสารีบุตร)
ร้องถามหน่อรอยเท้านบร่ายทบนา	(พระพุทธบาท)
ฟังกล่าวมาพาเกริ่นแม่แพร่กุ่มมี	(พระธาตุแช่แห้ง)

การนำการเล่นทายโจ๊กมาเป็นส่วนหนึ่งของงานประเพณีที่จัดในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เกิดจากวัตถุประสงค์ของผู้จัดงานที่ต้องการให้การเล่นทายโจ๊กเป็นกิจกรรมแสดงอัตลักษณ์และภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชลบุรี นอกจากนี้ กิจกรรมทายโจ๊กปริศนายังช่วยสร้างบรรยากาศสนุกสนานได้ดีเพราะมักจะมีผู้มาร่วมเล่นมากเสมอ ทั้งที่มาชมคนอื่นเล่นและที่มาเล่นเองเพื่อทดสอบสติปัญญา กล่าวได้ว่า การเล่นทายโจ๊กยังคงมีบทบาทสร้างความบันเทิงผ่านภาษาอันเป็นบทบาทหน้าที่เดิม ขณะเดียวกันก็มีบทบาทหน้าที่ใหม่คือการแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นในบริบทการท่องเที่ยวด้วย

ภาพที่ 64 บรรยากาศการเล่นทายโจ๊กในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี

5.1.2 พลวัตของคติชนประเภทประเพณีพื้นบ้าน ตามการจำแนกของดอร์สันคติชนกลุ่มนี้ได้แก่ ประเพณีในช่วงการเปลี่ยนผ่าน (rite of passage) งานฉลอง (festival) ความเชื่อและศาสนาพื้นบ้าน (folk belief) การละเล่น (recreation and games) ยาพื้นบ้าน (folk medicine) ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล คติชนกลุ่มนี้ถูกนำมาปรับใช้เพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ ดังนี้

5.1.2.1 ความเชื่อและศาสนาพื้นบ้าน

ความเชื่อและศาสนาพื้นบ้านเป็นคติชนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าสามารถบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ปาฏิหาริย์ เป็นผู้ให้คุณให้โทษ ตลอดจนควบคุมหรือบันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พ้นอำนาจของมนุษย์ทั่วไป คติชนประเภทนี้มีบทบาทในการตอบสนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ ทำให้เกิดความสบายใจและความมั่นคงทางจิตใจในยามที่เผชิญกับภาวะที่ทลายขวัญกำลังใจหรืออยู่ในภาวะที่รู้สึกว่าจะต้องเสี่ยงและไม่มั่นใจในอนาคต ในบริบทการท่องเที่ยวความเชื่อและศาสนาพื้นบ้านเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ผู้จัดงานนำมาแสดงเพื่อให้ผู้มาชมงานได้เห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งมักจะอ้างอิงว่ามีความเก่าแก่ เป็นของโบราณ มีหนึ่งเดียวในโลก หรือมีความแตกต่างไม่เหมือนใคร จากการรวบรวมข้อมูลภาคสนามพบว่าความเชื่อและศาสนาพื้นบ้านที่นำมาใช้ในการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงใต้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับการก่อพระเจดีย์ทราย ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปที่ชำรุด ความเชื่อเรื่องพญายม ความเชื่อเรื่องผีในธรรมชาติ และความเชื่อเรื่องผีอารักษ์ในท้องถิ่น

5.1.2.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับการก่อพระเจดีย์ทราย

การก่อพระเจดีย์ทรายเป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ส.พลายน้อย (2547: 46) กล่าวถึงการก่อพระเจดีย์ทรายในอดีตว่าถือเป็นประเพณีที่ทำกันในงานเทศกาลสงกรานต์ทุกปี มาจากคติโบราณที่ถือว่าคนที่เข้าวัดเมื่อเดินออกจากวัดก็จะมีเศษดินเศษทรายติดฝ่าเท้าออกมา ฉะนั้นเมื่อถึงปีใหม่จึงควรเอาดินทรายไปคืนวัดทดแทนดินที่นำออกไป ถือเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง เพราะวัดจะได้ใช้ทรายไปก่อสร้างหรือถมที่ลุ่มภายในวัดต่อไป ในวันสงกรานต์พวกหนุ่มสาวจะช่วยกันขนทรายมากองไว้ที่ลานวัด และก่อพระทรายกันในเวลาบ่าย ส่วนมากก่อเป็นรูปลอมฟางหรือรูปกรวย เสร็จแล้วเอาธงกระดาษสีสามเหลี่ยมปักประดับไว้ อย่างไรก็ตาม การก่อพระเจดีย์ทรายนั้นไม่มีกำหนดแน่นอนว่าจะต้องก่อในวันสงกรานต์เพียงอย่างเดียว ดัง เสฐียรโกเศศ (2500: 125-127) กล่าวถึงคติการก่อเจดีย์ทรายของไทยไว้ว่าไม่จำเป็นต้องก่อในวันสงกรานต์ และไม่จำเป็นต้องก่อที่ในวัด บางแห่งอยู่ใกล้แม่น้ำก็ก่อพระเจดีย์ทรายที่หาด เรียกว่า “พระทรายน้ำไหล” บางแห่ง เช่น จังหวัดนครราชสีมา ก่อเจดีย์ทรายที่ลานวัดในวันตรุษและก่อที่กลางลานบ้านอีกครั้งในวันมหาสงกรานต์ เจดีย์ทรายที่ก่อกลางลานบ้านนิยมก่อองค์เดียวเป็นส่วนร่วม เพื่อว่าเมื่อเลิกแล้วพระเจดีย์ทรายที่ก่อจะหายไปเองและได้ถมทางไปในตัว จึงกล่าวได้ว่า คติการก่อเจดีย์ทรายเป็นเรื่องที่มุ่งหวังได้ทรายมาใช้ประโยชน์เป็นสำคัญ แต่เหตุที่นิยมก่อในวันสงกรานต์นั้นก็เพื่ออาศัยโอกาสงานบุญสร้างศรัทธาให้คนช่วยกันขนทรายเข้าวัด เพื่อให้ได้ทรายเก็บไว้ใช้ในการก่อสร้างและถมพื้นลานวัดก่อนเข้าสู่ฤดูฝน ดัง เสฐียรโกเศศ (2500: 127) กล่าวว่า “การก่อเจดีย์ทรายนั้นต้องอาศัยเหตุทำบุญ มิฉะนั้นยากที่จะหาความพร้อมเพรียงกันได้ง่าย ทรายที่ก่อนั้นเอามาจากลำห้วยลำธารหรือตามหาด

ทราย โภยใส่กระบุงหาบคอนกันมาในเวลาเย็น การไปชนทรายมาก่อนเป็นพระเจดีย์ถือว่าได้บุญแรง จึงไม่มีใครรังเกียจล้วนเต็มใจมีศรัทธา และยังสนุกเพราะได้แต่งตัวและอวดไม้คานหรือขันเงินกัน”

ในชุมชนภาคตะวันออกเฉียงใต้ออกมกจัดให้มีประเพณีก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลในช่วงหลังวันสงกรานต์ โดยชุดทรายที่ริมแม่น้ำลำคลองขึ้นมาก่อนเจดีย์ทรายแล้วนิมนต์พระมาทำพิธี เชื่อว่าเป็นการสะเดาะเคราะห์ ขอขมาแม่คงคา แม่ธรณี บางแห่งมีพิธีลอยเรือด้วยเพื่อส่งสิ่งไม่ดีออกไปจากชุมชน การก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลเพื่อสะเดาะเคราะห์มีกล่าวถึงในหนังสือ **พระราชพิธีสิบสองเดือน** พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้บันทึกถึงพระราชพิธีก่อพระทรายน้ำไหลไว้ว่า เป็นการเอาทรายมาก่อนขึ้นบนแพหยวก มีพิธียกยอด บรรจุใบโพธิ์ โยงสายสิญจน์สวดมนต์เย็น จากนั้นจึงแห่ไปลอยน้ำ “เล่ากันว่าทรายนั่นต่างว่าบาปที่ได้ทำไว้ตลอดปี เอาขึ้นเป็นพระทรายให้เป็นการบุญเสีย แล้วปกราชวดีฉัตรธง บูชาด้วยข้าวบิณฑ์แล้วจึงเอาพระทรายนั่นไปลอยน้ำ กำหนดให้ลอยในเวลา น้ำขึ้นอายุเย็น ถ้าลอยในเวลา น้ำลงอายุสั้น การก่อพระทรายนี้เป็นที่นิยมยินดีว่าเป็นการบุญใหญ่ทั่วไปของคนทั้งปวง ค่อนจะอยู่ข้างถ่ายบาปได้นิด ๆ หนึ่ง เช่นเดียวกับสร้างพระทรายแปดหมื่นสี่พัน” (2553: 232)

คติความเชื่อเรื่องการก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลนั้น นอกจากจะเป็นการทำบุญสะเดาะเคราะห์แล้ว ยังเป็นกุศโลบายให้ชาวบ้านช่วยกันชุดทรายออกจากคูคลองเพื่อให้น้ำฝนที่ตกลงมาในเดือน 6 ไหลออกไปได้สะดวกด้วย ดังความในหนังสือ **รวมเรื่อง “เมืองชล”** กล่าวถึงมูลเหตุการก่อพระทรายน้ำไหลในจังหวัดชลบุรีว่า เมื่อถึงเดือน 5 อันเป็นปลายฤดูร้อนย่างเข้าสู่ฤดูฝน วัดที่อยู่ใกล้ห้วย หนอง คลอง บึง จะจัดประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลขึ้นเพื่อให้ญาติโยมช่วยกันชุดลอกทรายที่น้ำซัดไหลมารวมขังอยู่ตามคลอง หนอง บึง ให้สะอาดโล่ง เมื่อถึงฤดูฝนน้ำจะได้ไหลสะดวกเพราะคูคลองไม่ตื้นเขิน (2550: 79)

ในบริบทการท่องเที่ยว กิจกรรมก่อพระเจดีย์ทรายมักถูกนำมาจัดเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ใช้สื่อความหมายได้หลายประการ เช่น เป็นสัญลักษณ์แสดงการเฉลิมฉลองเข้าสู่เทศกาลสงกรานต์ นำเสนอเรื่องความสามัคคีของหน่วยงานและชุมชน เป็นตัวแทนประเพณีท้องถิ่น ตลอดจนสร้างกิจกรรมสงกรานต์ย้อนยุค สงกรานต์วิถีไทย จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ที่จัดการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล พบการนำประเพณีก่อพระเจดีย์ทรายมาจัดเป็นส่วนหนึ่งของตารางการท่องเที่ยว มีทั้งการนำเสนอกิจกรรมก่อพระเจดีย์ทรายตามคติความเชื่อเดิมของชุมชน และกิจกรรมก่อพระเจดีย์ทรายแบบประยุกต์เพื่อการท่องเที่ยว อันทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับการก่อพระเจดีย์ทรายมีพลวัต ดังตาราง

ตารางที่ 16 ตารางแสดงการนำความเชื่อเกี่ยวกับการก่อพระเจดีย์ทรายมาใช้ในประเพณีที่จัดขึ้นใน เทศกาลสงกรานต์-วันไหล

ประเพณี	พิธีกรรม/กิจกรรม	วัตถุประสงค์
1.ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน	-แข่งขันก่อพระเจดีย์ทรายประยุกต์ รูปทรงพระเจดีย์ทราย แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ทรงเจดีย์คว่ำแบบดั้งเดิม พระ เจดีย์ทรายรูปศาสนสถาน และเจดีย์ ทรายร่วมสมัย รูปทรงสามมิติ	เพื่อการท่องเที่ยว
2.ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและ ประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ	-บุญกลางบ้าน เจดีย์ทรายกองใหญ่ ทรงเจดีย์คว่ำ	เพื่อสร้างกุศลก่อเจดีย์ทราย และถวายทรายให้วัด
3.ประเพณี วัน ทาบ และ กองข้าววัด สุทธาวาส	-พิธีสมโภชเจดีย์ทราย ก่อเป็นรูปทรง เจดีย์คว่ำ ประกอบด้วยเจดีย์ทรายกอง ใหญ่ 1 กอง และเจดีย์ทรายกองเล็ก ของหน่วยงานและตัวแทนชุมชน	เพื่อสร้างกุศลก่อเจดีย์ทราย และถวายทรายให้วัด
3.ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและ ชักเย่อเกวียนพระบาท	-พิธีสมโภชเจดีย์ทราย ก่อเจดีย์ทราย น้ำไหลรูปทรงเจดีย์คว่ำ -ประกวดเจดีย์ทราย ก่อเป็นรูปทรง เจดีย์คว่ำ หรือรูปทรงอื่น ๆ ตาม ความคิดสร้างสรรค์ และก่อให้เกิดครบ จำนวนเท่ากับเลขปีพุทธศักราช -พิธีสมโภชเจดีย์ทรายใหญ่ประจำ ตำบลตะปอน ก่อเจดีย์ทรายทรงเจดีย์ คว่ำ	เพื่อสร้างกุศลก่อเจดีย์ทราย และถวายทรายให้วัด เพื่อการท่องเที่ยว

ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลที่ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ใน งานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน เป็นประเพณีที่ประยุกต์ความเชื่อเกี่ยวกับการก่อพระทราย น้ำไหลมานำเสนอในรูปแบบใหม่ โดยย้ายพื้นที่ก่อพระทรายน้ำไหลของชุมชนต่าง ๆ มาจัดรวมกันที่ หาดบางแสนเพื่อเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวทะเล นอกจากนี้ ปัจจัยด้านความสามารถเชิงศิลปะ ของบุคลากรในหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ เช่น ครูในโรงเรียนระดับประถมศึกษาและ มัธยมศึกษา พนักงานโรงแรม ยังผลักดันให้เกิดการพัฒนาารูปแบบพระทรายเพื่อให้ความสวยงาม ได้รับรางวัลจากการประกวดแข่งขัน ทำให้พระทรายน้ำไหลที่บางแสนมีพลวัตในหลายมิติ ได้แก่

ด้านวัตถุประสงค์ในการก่อพระเจดีย์ทราย ปัจจุบันการก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลเป็นกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่ก่อพระทรายขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวมาชมความสวยงามของพระทรายน้ำไหล ณ ชายทะเลบางแสน อันจะทำให้เกิดการกระตุ้นรายได้ทางเศรษฐกิจให้กับผู้ประกอบการในตำบลแสนสุขจากค่าใช้จ่ายในการเข้าพักในโรงแรม การจับจ่ายซื้อสินค้า ของฝากของที่ระลึก ตลอดจนวัตถุประสงค์เพื่อการแข่งขันก่อพระเจดีย์ทรายที่จะสร้างชื่อเสียงหรือสร้างผลงานเชิงประจักษ์ให้กับหน่วยงานที่ชนะการแข่งขันด้วย วัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้แตกต่างจากอดีตที่การก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลทำขึ้นเพื่อขอขมาแม่คงคา แม่พระธรณี และมุ่งให้เกิดประโยชน์จากการชุลลอกकुคลอง

ด้านผู้ก่อพระเจดีย์ทราย ในอดีตการก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลทำโดยชาวบ้านในตำบลบางแสนที่อาศัยอยู่บริเวณหาดบางแสน หาดวอนนภา และแหลมแท่น ปัจจุบันผู้ที่มาก่อพระเจดีย์ทรายเป็นบุคลากรจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในเขตเทศบาลตำบลแสนสุขและพื้นที่ใกล้เคียง มีทั้งข้าราชการ พนักงาน ลูกจ้าง ผู้ประกอบการร้านค้า นักเรียน นักศึกษา และบุคคลทั่วไปที่สนใจร่วมแข่งขันก่อพระเจดีย์ทราย กล่าวได้ว่าในบริบทการท่องเที่ยว ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลที่เคยสืบทอดโดยคนในท้องถิ่นได้กลายเป็นประเพณีที่สืบทอดโดยหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทำให้ประเพณีไม่นำเสนอด้านความศักดิ์สิทธิ์หรือความเชื่อเพราะผู้ที่เข้ามาสืบทอดมีหลากหลายและส่วนใหญ่ไม่ใช่คนในชุมชน

ด้านที่มาของทราย ในอดีตการชุลลทรายขนทรายมาก่อพระเจดีย์ถือเป็นขั้นตอนสำคัญที่แสดงความศรัทธาอันทำให้เชื่อว่าการก่อพระเจดีย์ทรายมีอานิสงส์มากและทำให้ได้บุญแรง ปัจจุบัน ทรายที่นำมาใช้ก่อได้จากการจัดซื้อ โดยมีเทศบาลเมืองแสนสุขเป็นฝ่ายรับผิดชอบดำเนินการขนทรายมากองก่อนวันงานเพื่อให้ผู้เข้าร่วมแข่งขันก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลได้ใช้ก่ออย่างเพียงพอ ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้เห็นว่าในบริบทปัจจุบัน ความต้องการทรายน่าจะไม่ใช่สิ่งสำคัญในงานสงกรานต์อีกต่อไป หากแต่ความต้องการที่จำเป็นรูปแบบใหม่คือวัสดุทางการท่องเที่ยวได้เข้ามามีความสำคัญทดแทน

ด้านรูปทรงพระเจดีย์ทราย ความโดดเด่นของพระเจดีย์ทรายน้ำไหลที่บางแสนคือรูปทรงพระเจดีย์ทรายที่หลากหลาย ประณีตสวยงาม และแตกต่างจากพระเจดีย์ทรายทั่วไปที่นิยมก่อเป็นรูปทรงกรวยหรือทรงเจดีย์ การพัฒนารูปทรงพระเจดีย์ทรายเพื่อการแข่งขันทำให้พระเจดีย์ทรายน้ำไหลที่บางแสนมีทั้งพระเจดีย์ทรายแบบดั้งเดิม พระเจดีย์ทรายที่สร้างเป็นรูปศาสนสถานที่ย่อส่วนลงมาแต่รูปลักษณะเหมือนของจริงทุกประการ และพระเจดีย์ทรายที่สร้างเป็นรูปทรงสามมิติตามแบบศิลปะร่วมสมัย แสดงให้เห็นบทบาทใหม่ของพระเจดีย์ทรายน้ำไหลที่กลายเป็นวัสดุทางศิลปะและสินค้าทางวัฒนธรรมอันเป็นความหมายที่แตกต่างจากรูปทรงพระเจดีย์ทรายแบบเดิมที่ก่อเป็นรูปทรงเจดีย์เพื่อสื่อถึงการบูชาพระพุทธองค์

ด้านขั้นตอนการก่อพระเจดีย์ทรายและค่าใช้จ่าย จากการสัมภาษณ์

ชาวบ้านในตำบลแสนสุขที่เคยก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลในช่วงสงกรานต์กล่าวว่า การก่อพระเจดีย์ทรายในอดีตไม่ยุ่งยากซับซ้อน ใช้เพียงมือกอบเอาทรายเปียกมาตบเพื่อให้ขึ้นรูปเป็นทรงกรวยมีขนาดพอเหมาะ แล้วตกแต่งด้วยดอกไม้หรือธงสามเหลี่ยมให้มีความสวยงาม ปัจจุบัน พระเจดีย์ทรายที่ก่อขึ้นในประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนมีขั้นตอนการก่อและรายละเอียดมาก เนื่องจากมุ่งให้สวยงามสมจริง ดังนั้น จึงมีทั้งการร่างแบบ วัดขนาด การใช้วัสดุที่คงทน การพ่นสี การประกอบชิ้นส่วนโฟมที่ทาขาวรอยด้วยทราย การประดับด้วยจิวเวลลี ฯลฯ จึงเป็นการก่อพระเจดีย์ที่ใช้เวลานาน ใช้คนมาก และค่าใช้จ่ายสูง พระทรายบางกองใช้เงินทุนสูงกว่า 100,000 บาท ขณะที่พระทรายที่ใช้ทุนขั้นต่ำก็ไม่ต่ำกว่า 2,000 บาทต่อกอง กล่าวได้ว่า ในบริบทการท่องเที่ยว พระเจดีย์ทรายน้ำไหลได้กลายมาเป็นงานศิลปะที่ต้องใช้เทคนิค การกำหนดสัดส่วนที่ชัดเจน อันเป็นสิ่งที่ไม่เคยถูกเน้นย้ำให้ความสำคัญมาก่อนในการก่อพระเจดีย์ทรายแบบเดิม

การก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลในฤดูร้อนเป็นพิธีกรรมที่อาศัยเหตุที่ฝนแล้งจนน้ำแห้งเห็นดอนทรายเป็นโอกาสในการขุดทรายขึ้นก่อเป็นพุทธบูชา สมมติให้น้ำไหลเป็นสื่อ นำพาบาปเคราะห์ที่ได้กระทำไว้ในปีเก่าให้ไหลออกไป ตลอดจนเป็นกุศโลบายในการทำความสะอาดคูคลอง ช่วยให้ น้ำไหลได้สะดวก ไม่ท่วมเจ็มนองเมื่อเข้าสู่ฤดูฝน ในบริบทการท่องเที่ยว การก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลมีพลวัตจากเดิมที่มุ่งมองการไหลของน้ำ การได้บุญกุศล การสะเดาะเคราะห์ในเวลาเปลี่ยนผ่านขึ้นปีใหม่ มาเป็นความสนใจด้านรูปลักษณ์ความงาม การก่อพระเจดีย์ทรายจากเดิมที่ก่อง่าย ๆ และให้ทรายพังทลายไปเอง กลายเป็นการก่อที่ต้องมีอุปกรณ์และเทคนิค เพื่อให้สวยงามโดดเด่นและคงทนสามารถตั้งแสดงให้นักท่องเที่ยวชมได้นาน จากการก่อเพียงรูปทรงเตี้ยมาเป็นพระเจดีย์ทรายประยุกต์รูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ การเลือกพื้นที่ชายหาดเป็นสถานที่ก่อพระทรายน้ำไหล ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงความหมายของพื้นที่ชายทะเลที่เดิมใช้ประกอบพิธีกรรมมาเป็นความหมายในฐานะพื้นที่การแสดงทางวัฒนธรรม ที่มีการแข่งขันก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลเพื่อขายอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม กระบวนการดังกล่าว ทำให้พระเจดีย์ทรายน้ำไหลอันเป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมทางศาสนา กลายเป็นงานพุทธศิลป์ที่จัดแสดงให้นักท่องเที่ยวชื่นชมความสวยงามพร้อมกับการพักผ่อนตากอากาศชายทะเล ในบริบทการท่องเที่ยว ผู้ชมมาพร้อมความคาดหวังที่จะได้เห็นสิ่งสวยงามและเก็บภาพถ่ายเป็นที่ระลึก ดังนั้น การสร้างสรรค์พระทรายให้สวยงาม และดัดแปลงให้มีรูปทรงใหม่ ๆ อยู่ตลอดจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการจัดงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ที่ต้องพัฒนาพระทรายไม่ให้ซ้ำรูปแบบเดิม เพื่อสร้างจุดขายให้นักท่องเที่ยวใหม่มาเยือนและรักษานักท่องเที่ยวเก่าให้มาชมความเปลี่ยนแปลง อันทำให้พระเจดีย์ทรายน้ำไหลบางแสนไม่เพียงมีรูปลักษณ์แตกต่างจากพระเจดีย์ทรายในที่อื่น ๆ แต่ยังมีพลวัตอย่างต่อเนื่องอีกด้วย

ประเพณีสมโภชน์เจดีย์ทรายที่ตำบลตะปอน อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ในงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท เป็นงานที่ประยุกต์พิธีสมโภชน์เจดีย์ทรายมาเป็นกิจกรรมแข่งขันประกวดก่อเจดีย์ทรายเพื่อการท่องเที่ยว โดยสร้างความแตกต่างด้วยการคิดกิจกรรมก่อพระเจดีย์ทรายเท่ากับจำนวนปีพุทธศักราช เช่น ปี พ.ศ.2562 ก่อพระเจดีย์ทรายให้ได้จำนวน 2,562 กอง เป็นต้น เพื่อเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวมาร่วมก่อเจดีย์ทรายจำนวนมาก ๆ อันจะทำให้ได้ภาพพระเจดีย์ทรายยามค่ำคืนที่สวยงามประชาสัมพันธ์ออกไป นับเป็นคติชนสร้างสรรค์ในเกิดขึ้นจากบริบทการท่องเที่ยว ที่ทำให้เกิดลักษณะผสมผสานระหว่างพิธีสมโภชน์เจดีย์ทรายในความเชื่อเดิมเพื่อได้บุญและการแข่งขันก่อเจดีย์ทรายอันเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวสมัยใหม่เพื่อได้เงินรางวัล

ภาพที่ 65 กิจกรรมประกวดก่อพระเจดีย์ทรายวัดตะปอนใหญ่ ในพิธีสมโภชน์เจดีย์ทราย พ.ศ.2561 ที่มา <https://www.touronthai.com/travelguide/placeinfo.php?id=43589>

5.1.2.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปผ้า

รอยพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้าจึงถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ควรเคารพบูชา คติการบูชารอยพระพุทธรูปเป็นความเชื่อโบราณที่เกิดขึ้นก่อนการสร้างพระพุทธรูปสันนิษฐานว่าการบูชารอยพระพุทธรูปแพร่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีประเทศพม่าและประเทศไทยเป็นผู้สืบทอดและพัฒนารูปแบบทางศิลปกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำรอยพระพุทธรูป 4 รอยซ้อนกันน่าจะเกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นที่แรก (วรรณวิวัฒน์ รัตนลัมภ์, 2556: 19)

ในบริบทการท่องเที่ยว ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปผ้าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ผู้จัดงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทนำไปใช้สร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อเน้นย้ำเรื่องความศรัทธาและสร้างอัตลักษณ์ให้กับงาน ดังข้อมูลที่ได้จากการเก็บภาคสนาม พบว่ามีการประยุกต์พิธีสวดบูชารอยพระพุทธรูปผ้าก่อนที่ตัวแทนหมู่บ้านในตำบลตะปอนจะมาอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าไปบำเพ็ญกุศลที่ศาลาหมู่บ้านและทางแยกในชุมชน มาสร้างพิธีสวดสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้าเพื่อทำน้มนต์สำหรับใช้ในพิธีแห่รอยพระพุทธรูปผ้ารอบตำบลตะปอนในวันถัดไป และสร้างพิธีสวดสะเดาะเคราะห์หมาฉนวนกโดยอ้างอิงความเชื่อว่ารอยพระพุทธรูปผ้ามีความศักดิ์สิทธิ์สามารถไล่โรคระบาดได้ เพื่อให้เกิดกิจกรรมที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวมาร่วม

พิธีสะเดาะเคราะห์และทำบุญ มีการนำความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปผ้าไปถ่ายทอดในการแสดง แสง สี เสียง นอกจากนี้ พบว่า ในงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้ายังนำรอยพระพุทธรูปผ้ามา จำลองเป็นแบบแล้วประทับลายลงบนผ้ายันต์เพื่อใช้ในพิธีสวดสะเดาะเคราะห์ นำมาแจกเป็นที่ระลึก สำหรับใช้เป็นยันต์แขวนหน้ารถยนต์ และนำมาประทับลายบนธงที่ใช้ตกแต่งสถานที่จัดงานรวมถึงใช้ในขบวนอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าออกไปแห่รอบตำบลตะปอนด้วย กล่าวได้ว่าความเก่าแก่ของ รอยพระพุทธรูปผ้าและความเชื่อว่าการเปิดผ้าพระพุทธรูปออกในเวลาที่ไม่เหมาะสมจะทำให้เกิด เรื่องไม่ดีขึ้น กลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้รอยพระพุทธรูปผ้ามีบทบาทสำคัญในฐานะ “ของโบราณ หายาก” ที่เอื้อให้เกิดการสร้างวัตถุศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปผ้าให้นักท่องเที่ยวได้เห็นและ สนใจนำกลับไปบูชา และทำให้รอยพระพุทธรูปผ้ากลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 66 ผ้ายันต์ที่จำลองจากรอยพระพุทธรูปของวัดตะปอนน้อย

5.1.2.1.3 ความเชื่อเรื่องพญายม

พญายมเป็นเทพเจ้าองค์สำคัญที่ปรากฏเรื่องราวทั้งในตำนานฝ่าย พระพุทธศาสนา และตำนานของศาสนาพราหมณ์ฮินดู ในศาสนาฮินดูพญายมเป็นเทพโลกบาลประจำ ทิศทักษิณ เป็นผู้ปกครองยมโลกและนรก ทำหน้าที่ตัดสินวิญญาณคนตายให้รับผลกรรม ในศาสนา พุทธถือว่าพญายมเป็นเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกา ประจำอยู่ในมหานรกทั้ง 8 ชุม มีหน้าที่พิจารณา ลงโทษสัตว์นรกให้เป็นไปตามบาปกรรมที่ได้ทำมา จึงนับถือว่าเป็นผู้เที่ยงธรรม และเป็นนายแห่งผี ทั้งปวง (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2523: 99)

ในบริบทการท่องเที่ยว เทศบาลตำบลบางพระซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นในบางพระได้เลือกนำความเชื่อเกี่ยวกับพญายมและประเพณีแห่พญายมไปลอยทะเลมา นำเสนอเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เพื่อต่อรองการท่องเที่ยวให้ นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดชลบุรีเข้ามาเที่ยวงานประเพณีแห่ พญายม โดยใช้คำเชิญชวนที่สร้างความน่าสนใจ เช่น “ประเพณีหนึ่งเดียวในไทย หนึ่งเดียวในโลก” “มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเก่าแก่” “ศรัทธาอันยิ่งใหญ่ของชาวบางพระ” มีการนำความเชื่อและ พิธีแห่พญายมอันเป็นคติชนท้องถิ่นมาประยุกต์สร้างสรรค์เพื่อให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวและภาพ

การจัดงานที่สวยงาม ได้แก่ การสร้างขบวนแห่พญายม การแสดงแสง สี เสียง เล่าตำนานความเป็นมาของประเพณีแห่พญายม การจัดพิธีสักการะบวงสรวงพญายมก่อนนำไปลอยทะเล นอกจากนี้ ยังมีการนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีและความเชื่อเกี่ยวกับองค์พญายมมาบันทึกเป็นบทเพลงบางพระนิรยบาลด้วย

เพลงบางพระนิรยบาล เป็นเพลงที่ใช้เปิดประชาสัมพันธ์การจัดงานประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ ทั้งในช่วงก่อนวันจัดงานและในช่วงเวลาที่จัดงาน โดยเปิดผ่านรถกระจายเสียง และเปิดบนเวทีกลาง เพลงบางพระนิรยบาลเป็นเพลงที่เทศบาลตำบลบางพระว่าจ้างให้นายยีนยง โอภากุล หรือ แอ๊ดคาราบาว เรียบเรียงและขับร้อง เนื่องจากเป็นผู้ที่เคยมาแสดงดนตรีในงานประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระหลายครั้ง จึงเคยเห็นบรรยากาศพิธีกรรมเพียงพอที่จะนำไปเรียบเรียงเป็นเนื้อหาในบทเพลงได้ เนื้อเพลงบางพระนิรยบาลมีความยาวประมาณ 6.14 นาที มีเนื้อหาดังนี้

เพลงบางพระนิรยบาล

เสียงคลื่นดังฟังแต่ไกล ปลดปล่อยโพล่ยก๊วยไปก็บองค์พญายม

เห่ เห่ เฮ เฮ้ เฮ เฮ้ เห่ เฮ เฮ้ เห่ (2 ครั้ง)

สองมือวันทาขอความเมตตาองค์พญายม ปลดปล่อยความทุกข์ระทม

เกทก๊วยปล่อยไปก็คลื่นลม ให้ถึงโถงสู่ท้องทะเล ลงสู่ทะเล

เห่ เห่ เฮ เฮ้ เฮ เฮ้ เห่ เฮ เฮ้ เห่ (2 ครั้ง)

ลูกหลานบ้านบางพระ ศรีธาองค์นิรยบาล

สืบทอดกันมายาวนาน ประเพณีมีมาแต่โบราณ

ตำนานแห่พญายม สงกรานต์แห่พญายม

สองมือวันทาขอความเมตตาเป็นสิริมงคล ให้โชคดีมีชัยทุกแห่งหน

ให้ปลอดภัยปลอดภัยกันทุกคน ประเพณีแห่พญายมสงกรานต์

แห่พญายม

เสียงคลื่นดังฟังแต่ไกล ปลดปล่อยโพล่ยก๊วยไปก็บองค์พญายม

เห่ เห่ เฮ เฮ้ เฮ เฮ้ เห่ เฮ เฮ้ เห่ (2 ครั้ง)

เนื้อหาเพลงบางพระนิรยบาล กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับองค์พญายมของชาวบางพระว่าเป็นความเชื่อที่สืบทอดมายาวนาน ในวันสงกรานต์ชาวบางพระจะประกอบพิธีแห่พญายมไปลอยลงทะเล มีความเชื่อว่าพญายมจะนำทุกข์โศก โรคภัยไข้เจ็บออกทะเลไปด้วย ทำให้พบแต่ความโชคดี เนื้อหาของเพลงนั้นนอกจากทำหน้าที่ผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับพญายมในรูปแบบใหม่แล้วยังน่าสนใจในแง่ที่ผู้แต่งได้ใช้คำว่า “นิรยบาล” มากกล่าวถึงร่วมกับ “องค์พญายม” ด้วย ทำให้ดูเหมือนเป็นสิ่งเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ในคติของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท นิรยบาล หรือ ยมบาล คือผู้ทำหน้าที่ลงโทษกรรมตามคำสั่งของพญายมซึ่งเป็นผู้ตัดสินคดีความของสัตว์นรกตามกฏลกรรมที่เคยทำมา นิรยบาลกับพญายมจึงไม่ใช่สิ่งเดียวกัน

ปัจจุบันเพลงบางพระนิรยบาลได้ถูกนำมาเผยแพร่ลงในเว็บไซต์ยูทูปซึ่งเป็นสื่อโซเชียลมีเดียที่สามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลา ทำให้การรับรู้ความเชื่อเกี่ยวกับพญายมอันเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นบางพระไม่จำกัดเฉพาะช่วงเวลาที่มีพิธีกรรม การนำเรื่องเล่าและความเชื่อมาบันทึกในรูปของเพลง จึงไม่เพียงสามารถใช้เพื่อประชาสัมพันธ์งานในบริบทการท่องเที่ยว หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสืบทอดความเชื่ออีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่จำเป็นต้องมีผู้เล่าหรือนำมาเล่าในช่วงเวลาที่มีพิธีกรรมเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

นอกจากนำเสนอประเพณีแห่พญายมในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจท้องถิ่นแล้ว เทศบาลตำบลบางพระยังมุ่งหวังที่ใช้ความเชื่อเกี่ยวกับพญายมเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชนบางพระ เพื่อให้เกิดการจดจำเป็นชื่อชุมชนที่ติดหูนักท่องเที่ยว ซึ่งจะได้ต่อยอดการท่องเที่ยวด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ เช่น การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่อ่างเก็บน้ำบางพระ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ถนนสายวัฒนธรรมตลาดน้ำห้วยสุครีพ การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจชมวิถีชุมชนชาวประมงและรับประทานอาหารทะเลที่สวนสาธารณะชายทะเลบางพระ ได้ต่อไป ที่ผ่านมา จึงมีการผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับพญายมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สร้างสัญลักษณ์มาสคอต (mascot) เทศบาลตำบลบางพระเป็นรูปพญายม ที่เมื่อคนนอกเข้าไปดูเว็บไซต์เทศบาลตำบลบางพระก็จะได้เห็นมาสคอตพญายมเป็นไอคอนเข้าสู่ลิงก์หัวข้อภารกิจโครงการต่าง ๆ ของเทศบาล สร้างคอมไพร์ระดับริมถนนเป็นรูปองค์พญายม จัดการแข่งขันกีฬาโดยใช้ชื่องานว่า “พญายมเกมส์” ตลอดจนนำหุ่นพญายมไปแสดงในงานประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เช่น สร้างพระเจดีย์ทรายรูปพญายมในงานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน จัดขบวนแห่พญายมในกิจกรรมประกวดขบวนรถสงกรานต์ในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี และขบวนแห่พญายมในกิจกรรมแห่รถประเพณีสงกรานต์และประเพณีกองข้าวในงานสงกรานต์ศรีมหาธาและประเพณีกองข้าว นับได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับพญายมเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ใช้ในการสร้างอัตลักษณ์ให้กับตำบลบางพระอันจะส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวที่มีมูลค่าในท้องถิ่นต่อไป

ภาพที่ 67 การผลิตซ้ำความเชื่อเกี่ยวกับพญายม

ที่มา: <http://bangphrachon.go.th>

หุ่นปั้นองค์พญายมที่นำเสนอโดยเทศบาลตำบลบางพระมีความแตกต่างจากหุ่นปั้นเดิมที่ชาวบ้านบางพระปั้นขึ้นในยุคแรก ๆ ในอดีตการปั้นหุ่นพญายมใช้วัสดุในท้องถิ่น เช่น ฟาง ข้าว ไม้ไผ่สาน เน้นความน่ากลัวเพราะต้องการกำจัดผี ปัจจุบัน หุ่นปั้นองค์พญายมทำจากปูนปลาสเตอร์ ตกแต่งด้วยสี เน้นความสวยงาม มีความประณีตมากขึ้นเพราะต้องใช้ในขบวนแห่และพิธีบวงสรวงที่มีนักท่องเที่ยวมาชม นอกจากนี้ ยังมีความหลากหลายจากการเลือกปางในการปั้นและจินตนาการของผู้ปั้น ทำให้หุ่นปั้นองค์พญายมในแต่ละปีไม่ซ้ำแบบกัน และมีความหมายที่แตกต่างกันด้วย ดังเช่นปี พ.ศ. 2560 หุ่นปั้นพญายมปั้นในภาคเทวดา ใบหน้านิ่งเฉย พระหัตถ์ขวากำดอกบัว 3 ดอก แทนดอกไม้จันทน์ สื่อถึงการไว้อาลัยต่อการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 พระหัตถ์ซ้ายถือคทาเป็นรูปหวักะโหลกที่มีเปลวไฟ สื่อถึงนักการเมืองทุจริตที่ถูกนำมาเผา รวมกัน ปี พ.ศ.2561 หุ่นปั้นพญายมปั้นเป็นปางยืนกึ่งยักษ์ ปี พ.ศ.2562 หุ่นปั้นพญายมปั้นเป็นปางกึ่งนรกกึ่งเทวดา เน้นรูปร่างสูงใหญ่ ใบหน้าเคร่งขรึม ดุดัน พระหัตถ์ขวากถือพระขรรค์ พระหัตถ์ซ้ายแสดงกิริยาขี้ริ้ว มีความหมายสื่อถึงการเตือนให้ทุกคนละเว้นการกระทำชั่ว การปั้นหุ่นพญายมในปัจจุบัน มีนายประพันธ์ พลเมืองรัตน์ ศิลปินดีเด่นสาขาฝีมือประเภทช่างปั้น ประจำปี พ.ศ.2562 เป็นผู้ออกแบบและปั้น เริ่มปั้นก่อนวันพิธีประมาณ 1 สัปดาห์ ขั้นตอนเริ่มจากการตั้งพานชั้น 5 ไหว้ครูเพื่อขออนุญาตปั้นองค์พญายม จากนั้นเริ่มร่างแบบ ทำโครงด้วยเหล็ก หุ้มลวดตาข่าย แล้วแปะทับด้วยกระดาษหนังสือพิมพ์ 7-8 ชั้น ใช้ปูนเปลือกหอยฉาบทับ แล้วตกแต่งด้วยสี หลังจากปั้นเสร็จแล้วจะมีพิธีปลุกธาตุทั้ง 4 และสวดเบิกเนตร

ภาพที่ 68 พญายมปี พ.ศ.2543, พ.ศ.2560, พ.ศ.2561, พ.ศ.2562

ที่มา <https://www.rmutto.ac.th>, <http://www.thailandchonburi.com>

นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2564 เทศบาลตำบลบางพระยังได้จัดสร้างองค์พญายมขนาดใหญ่ที่สวนสาธารณะชายทะเลบางพระเพื่อให้เป็นสถานที่สักการะของประชาชนและนักท่องเที่ยว อีกทั้งยังเป็นการเน้นย้ำอัตลักษณ์บางพระที่เป็นชุมชนที่มีความนับถือศรัทธาในองค์พญายมด้วย พญายมองค์ใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่นี้ บันตามคติไทยที่มีความเชื่อว่าเป็นเทพที่มีกายสีแดงตั้งแสงพระอาทิตย์ มีความสูง 6 เมตร หน้าตักกว้าง 2 เมตร มี 2 กร ทรงบัวบาศ มีไม้เท้าหวั่งกะโหลกเป็นอาวุธ ทรงเครื่องประดับทองคำ ประทับบนบัลลังก์ หันพระพักตร์ออกสู่ทะเลบางพระทางทิศตะวันตก เสมือนเป็นผู้คอยปกป้องชุมชนจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง ทั้งนี้ เนื่องจากการสร้างองค์พญายมองค์ใหญ่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่สถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิดยังคงอยู่ จึงมีการประชาสัมพันธ์เพิ่มเติมว่าเป็นการสร้างหุ่นพญายมสู้โควิด เพื่อเป็นขวัญกำลังใจให้กับคนในชุมชนด้วยความเชื่อเกี่ยวกับองค์พญายมในสังคมปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่มีความพลวัตอย่างต่อเนื่อง โดยมีทั้งมิติทางศาสนา เศรษฐกิจการท่องเที่ยว และมิติทางการเมือง

ภาพที่ 69 พญายมองค์ใหญ่ ณ ชายทะเลบางพระ

ที่มา <http://www.newstv13siamthai.com/2021/09/>

5.1.2.1.4 ความเชื่อเรื่องผี

ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ความเชื่อเรื่องผีอันเกี่ยวเนื่องกับพิธีกองข้าวถูกนำมาแสดงเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในฐานะวัฒนธรรมท้องถิ่น จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่ามีชุมชนที่นำพิธีกองข้าวและความเชื่อเรื่องผีมาจัดเป็นการท่องเที่ยวหลายชุมชน แต่นำเสนอในลักษณะต่าง ๆ กัน ดังนี้

ตารางที่ 17 รูปแบบการนำเสนอความเชื่อเรื่องผีในชุมชนที่จัดงานกองข้าวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

ประเพณี	ลักษณะการกองข้าวและวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมในอดีต	ลักษณะการกองข้าวและวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมในปัจจุบัน
ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชา และประเพณีกองข้าว	<p>ลักษณะพิธี นำอาหารคาวหวานแบ่งใส่กระทงวางกองรวมกันที่ชายทะเล เพื่อให้ภูตผี เจ้าป่าเจ้าเขา มารับเครื่องเซ่นไหว้</p> <p>วัตถุประสงค์ เพื่อเลี้ยงผีให้อิ่มหน้า เชื่อว่าจะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข เกิดความอุดมสมบูรณ์</p>	<p>ลักษณะการนำเสนอ จัดพิธีบวงสรวงเทวดาแบบพิธีพราหมณ์ และพิธีกองข้าว นำอาหารคาวหวานแบ่งใส่กระทงวางบนโต๊ะจุดธูปเรียกผีมารับเครื่องเซ่นไหว้</p> <p>วัตถุประสงค์ เพื่อบวงสรวงขอขอบคุณเทวดาอารักษ์ เพื่อเลี้ยงผี เพื่ออนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น เพื่อการท่องเที่ยวและนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นศรีราชา</p>
ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา	<p>ลักษณะพิธี นำอาหารคาวหวานแบ่งใส่กระทงวางกองรวมกันเพื่อให้ภูตผีมากินเครื่องเซ่นไหว้</p> <p>วัตถุประสงค์ เพื่อเลี้ยงผีให้อิ่มหน้า เชื่อว่าจะเกิดความร่มเย็นเป็นสุข ไม่ป่วยไข้ ทำมาค้าขึ้น</p>	<p>ลักษณะการนำเสนอ จัดพิธีกองข้าว นำอาหาร ขนม เครื่องดื่ม มาทำพิธีกองข้าวและแจกจ่ายให้ประชาชน จัดการแสดงจำลองเหตุการณ์เทวดา นางฟ้า ออกมา อวยพร และผีป่ามากินเครื่องเซ่นไหว้</p> <p>วัตถุประสงค์ เพื่ออนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น เพื่อการท่องเที่ยว ปรับภาพลักษณ์เมืองพัทยา</p>
ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทยา	<p>ลักษณะพิธี นำอาหารคาวหวานแบ่งใส่กระทงวางกองรวมกันเพื่อให้ภูตผีมากินเครื่องเซ่นไหว้</p>	<p>ลักษณะการนำเสนอ จัดพิธีกองข้าว นำอาหาร ขนม เครื่องดื่ม มาทำพิธีกองข้าว จัดการแสดงจำลอง</p>

ประเพณี	ลักษณะการกองข้าวและ วัตถุประสงค์ของพิธีกรรมในอดีต	ลักษณะการกองข้าวและ วัตถุประสงค์ของพิธีกรรมใน ปัจจุบัน
	วัตถุประสงค์ เพื่อเลี้ยงผีให้อิ่มหน้า เชื่อว่าจะเกิดความร่มเย็นเป็นสุข ทำ มาค้าขึ้น เจริญรุ่งเรือง	เหตุการณ์เทวดานางฟ้าออกมา อวยพร และผีปามากินเครื่องเช่น ไหว้ วัตถุประสงค์ เพื่ออนุรักษ์ประเพณี ท้องถิ่น เพื่อการท่องเที่ยว
ประเพณีวันทาบและกองข้าววัด สุทธาวาส	ลักษณะพิธี นำอาหารคาวหวานมา บวงสรวงเทวดานางฟ้า พระภูมิเจ้าที่ แม่คงคาแม่ธรณีแม่โพสพ และแบ่งใส่ กระทงให้ภูตผีมากินก่อนเดินทางกลับ ถิ่นที่อยู่เดิม วัตถุประสงค์ เพื่อขอบคุณที่เทวดาปก ปักรักษา อำนาจความอุดมสมบูรณ์มา ตลอดปี และเลี้ยงผีให้อิ่มหน้า เชื่อว่า ชุมชนจะสงบสุข พืชผลออกงามดี	ลักษณะการนำเสนอ จัดริ้วขบวน แห่สมมติแทนเทวดานางฟ้า ภูตผี ที่ มาร่วมพิธีกองข้าว จัดการแสดง 3 ภพ ให้ยมทูตและเทวดาซักถามเรื่อง ความเป็นอยู่ในนรก จัดพิธีกองข้าว นำอาหารคาวหวานใส่ภาชนะวางบน โต๊ะ การแสดงจำลองเหตุการณ์ผีป่า มากินเครื่องเช่นไหว้ และเทวดา นางฟ้าออกมาให้พร วัตถุประสงค์ เพื่อบวงสรวงเทวดา และเลี้ยงผี เพื่ออนุรักษ์ประเพณี ท้องถิ่น เพื่อการท่องเที่ยว
ประเพณีสงกรานต์อำเภอกาะ สีซังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ	ลักษณะพิธี นำอาหารคาวหวานแบ่ง ใส่กระทง ให้สัมภเวสี ผีที่อยู่ตาม ธรรมชาติมากินเครื่องเช่นไหว้ วัตถุประสงค์ เพื่อเลี้ยงผีให้อิ่มหน้า เชื่อว่าจะอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ไม่มี คนเจ็บไข้ หรืออุบัติเหตุร้ายแรง	ลักษณะการนำเสนอ นำอาหารคาว หวานแบ่งใส่กระทงให้ผีมากิน เครื่องเช่นไหว้ และการแสดงจำลอง เหตุการณ์ผีปามากินเครื่องเช่นไหว้ แล้วถูกไล่ลงทะเล วัตถุประสงค์ เพื่อเลี้ยงผี เพื่อ สืบทอดประเพณีท้องถิ่น เพื่อการ ท่องเที่ยว

จากตารางข้างต้น พิธีกองข้าวที่จัดขึ้นเป็นการท่องเที่ยว มักมีลักษณะการ
นำเสนอในรูปแบบผสมผสานระหว่างพิธีกรรมกับการแสดง พิธีกองข้าวยังคงนำมาเป็นส่วนหนึ่งของ
งานเพื่อสืบทอดความเชื่อที่ชาวบ้านบางส่วนยังคงถือคติว่าพิธีนี้จะต้องจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีมิฉะนั้น
จะเกิดเรื่องไม่ดีขึ้นในชุมชน หากแต่ความเข้มข้นหรือความศักดิ์สิทธิ์ลดลง บางงานพิธีกองข้าวมี
ลักษณะจัดในเชิงสัญลักษณ์เพราะรูปแบบการประกอบพิธีผิดเพี้ยนจากเดิม เช่น นำอาหารที่แบ่งใส่

กระทรวงบางโน้ต๊ะเพราะผู้จัดงานต้องการให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย แตกต่างจากเดิมที่การก่องข้าวต้องตั้งของเช่นไห้วบนพื้นเพื่อสื่อว่าเป็นของที่ให้ฝึกิน

การจำลองเหตุการณ์ผีป่าเดินทางมาร่วมงานก่องข้าวและแสดงอาการแย่งกินอาหารก่อนถูกขับไล่แล้วหนีไปถูกนำมาใช้เป็นการแสดงในงานประเพณีหลายแห่ง ซึ่งน่าจะเป็นการรับรูปแบบของการแสดงมาทำตามกัน โดยมีบริษัทอแกไนเซอร์เป็นผู้คิดและนำมาถ่ายทอด การจำลองเหตุการณ์ผีป่ามาในงานก่องข้าวเป็นวิธีคิดที่ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีในธรรมชาติปรากฏอย่างเป็นทางการ ทำให้ความเข้มแข็งของพิธีก่องข้าวที่สร้างขึ้นเพื่อตัดขาดไม่ให้ผีอยู่ร่วมกับคนกลายเป็น show ที่สนุกสนานเข้ากับสงกรานต์ที่เป็นเทศกาลรื่นเริง

แม้ว่าการแสดงจำลองเหตุการณ์ผีป่าในพิธีก่องข้าวจะเป็นที่นิยม แต่ข้อมูลที่ได้จากภาคสนามทำให้เห็นว่า ชุมชนแต่ละแห่งที่จัดงานมีความเชื่อ ความเข้าใจความหมายของพิธีก่องข้าว และนำเสนอการแสดงในรูปแบบที่แตกต่างกันไป เช่น พิธีก่องข้าวในประเพณีก่องข้าวพัทยาตีความว่าภูตผีสัมภเวสีต่าง ๆ เป็นวิญญาณที่มีกรรมหนักมาก การนำอาหารมาเลี้ยงผีเหล่านี้ในพิธีก่องข้าวจึงเป็นการทำทานที่ทำให้ได้บุญมาก จะมีแต่ความสุขความเจริญ ร่ำรวย และเมื่อตายไปจะได้เกิดในภพภูมิที่ดี เสวยสุขในวิมานบนสวรรค์ มีการเน้นย้ำวิบากกรรมของสัมภเวสีด้วยคำอธิบายว่าผีเหล่านี้อดอยากมาก แม้เวลาจะกินเครื่องเช่นไห้วก็ไม่สามารถนั่งพับเพียบราบอย่างมนุษย์หรือเทวดาได้ แต่ต้องนั่งยอง ๆ โดยนำความคิดเรื่องผีมาเป็นภาพประกอบในโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งาน ฉากหลังเวทีการแสดง รวมถึงตั้งเป็นชื่องานในปี พ.ศ.2560 ว่า “นั่งยองก่องข้าว” เพื่อให้ติดหูและสะดุดความสนใจนักท่องเที่ยว การตีความในลักษณะดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นการสร้างความรู้ชุดใหม่เกี่ยวกับพิธีก่องข้าวที่แตกต่างจากในอดีตที่พิธีก่องข้าวเป็นพิธีกรรมในช่วงเปลี่ยนผ่านขึ้นสู่ปีศักราชใหม่ ที่ชาวบ้านในชุมชนเดียวกันร่วมกันนำอาหารในบ้านตนมาร่วมก่องข้าวเลี้ยงผีให้ได้กินอิ่ม เป็นการประกันความสงบสุขของชุมชนว่าหลังจากทำพิธีก่องข้าวแล้วตลอดปีที่กำลังย่างเข้าไปถึงจะไม่มีภูตผีมารบกวนสร้างความเดือดร้อนเพราะความหิวโหย จึงเป็นความคิดที่มีได้เกี่ยวข้องกับการนั่งยองแต่อย่างใด

ภาพที่ 70 การแสดงภาพภูตผีในพิธีกึ่งฟ้าเมืองพัทยา

ที่มา www.pattayapeople.com

พิธีกึ่งฟ้าในประเพณีวันหาบและกึ่งฟ้าวัดสุทธาวาส มีความว่าความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกึ่งฟ้าที่แต่เดิมเชื่อว่าวันกึ่งฟ้าเป็นวันเวลาที่เทวดานางฟ้าและภูตผีปีศาจที่ถูกปล่อยออกมาในช่วงสงครามจะเดินทางกลับถิ่นที่อยู่เดิมสะท้อนความคิดเรื่องความดีและความชั่วที่มีเทวดาและภูตผีเป็นสัญลักษณ์ ผู้ที่ทำความดีสร้างกุศลได้เดินทางกลับคืนสวรรค์ ขณะที่ความชั่วไม่เคยทำบุญต้องเดินทางกลับนรก จึงนำมาจัดชุดการแสดง 3 ภาพ ให้มีการซักถามความเป็นอยู่ของภูตผีในนรกระหว่างยมทูตกับเทวดาเพื่อสั่งสอนมนุษย์ซึ่งก็คือชาวบ้านที่มาร่วมงานให้หมั่นทำความดีนับว่าเป็นการตัดแปลงความเชื่อในพิธีกึ่งฟ้ามาเป็นฉากการแสดงเพื่อสั่งสอนเรื่องคุณธรรม อันเป็นแนวคิดที่ไม่เกี่ยวข้องกับพิธีกึ่งฟ้ามาแต่เดิม

พิธีกึ่งฟ้าในงานประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกึ่งฟ้าไม่ได้นำเสนอการแสดงจำลองเหตุการณ์ผีป่า แต่นำเสนอพิธีบวงสรวงกึ่งฟ้าเพราะอัตลักษณ์งานกึ่งฟ้าศรีราชาคือการนำเสนอว่าเป็นพิธีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษชาวศรีราชาและเป็นเพียงแห่งเดียวที่สืบทอดพิธีกึ่งฟ้ามาอย่างต่อเนื่องไม่ได้หยุดจัดไปเหมือนพิธีกึ่งฟ้าชุมชนอื่น อย่างไรก็ตามเนื่องจากพิธีกึ่งฟ้าเป็นพื้นที่ที่จะมีผู้บริหาร หัวหน้าส่วนราชการ ข้าราชการ นักการเมือง นักธุรกิจ บุคคลสำคัญในท้องถิ่นมารวมตัวกันจำนวนมาก จึงทำให้พิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไปเป็นงานพิธีการ และค่อนข้างให้ความสำคัญกับพิธีบวงสรวงเทวดาซึ่งจัดในรูปแบบพิธีพราหมณ์ที่สามารถจัดปะรำพิธีได้ยิ่งใหญ่สวยงามกว่า อันทำให้พื้นที่ที่ประกอบพิธีวางกระทงกึ่งฟ้าไม่โดดเด่นและไม่น่าสนใจ การนำเสนอประเพณีกึ่งฟ้าในงานสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกึ่งฟ้าจึงเป็นการประกอบพิธีเชิงสัญลักษณ์เพื่อเน้นย้ำอัตลักษณ์ของศรีราชา ที่ไม่เพียงหน่วยงานรัฐจะใช้เพื่อนำเสนอตัวตนผ่านคำขวัญประจำหน่วยงานเทศบาลเมืองศรีราชาว่า “ซอสพริกอร่อย เกาะลอยงามล้ำ อุตสาหกรรมรุ่งเรือง เมืองเจ้าพระยาสุรศักดิ์ อนุรักษ์แต่ทะเล ประเพณีกึ่งฟ้า” เท่านั้น แม้ในภาคเอกชนก็มีการนำชื่อกึ่งฟ้าไปเพิ่มมูลค่า เช่น โรงแรมแห่งหนึ่งในศรีราชา ตั้งชื่อห้องอาหารในโรงแรมว่า “ห้องกึ่งฟ้า” เป็นต้น นอกจากนี้ ในงานประเพณีกึ่งฟ้าที่ศรีราชา ยังมีความเปลี่ยนแปลงในขั้นตอน

สุดท้ายของพิธีกองข้าวที่แต่เดิมชาวบ้านมีธรรมเนียมว่าจะนำอาหารมาร่วมกันรับประทานแล้วทั้งส่วนที่เหลือไว้ไม่นำกลับบ้านมาเป็นกิจกรรมที่ผู้มาร่วมงานนำอาหารที่หาซื้อจากร้านค้าภายในงานมานั่งรับประทานแบบปิกนิกและรับชมการแสดงบนเวที ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมที่เมื่อสืบทอดโดยหน่วยงานรัฐ ประชาชนก็มักมีส่วนร่วมในฐานะผู้ชม ซึ่งเมื่อการมีส่วนร่วมลดน้อยลง บทบาททางสังคมของพิธีกองข้าวที่เคยมีหน้าที่กระชับความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจึงเปลี่ยนแปลงมาเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ

นอกจากนำความเชื่อเรื่องผีในพิธีกองข้าวมาจัดในรูปแบบพิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์แล้ว ในบริบทการท่องเที่ยว เทศบาลเมืองศรีราชายังนำความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกองข้าวมาบันทึกเป็น **เพลงตำนานกองข้าว** ใช้เปิดประชาสัมพันธ์ในช่วงจัดงานประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชา และประเพณีกองข้าว เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีกองข้าวและสร้างบรรยากาศภายในงาน เพลงตำนานกองข้าวเรียบเรียงและขับร้องโดยไวพจน์ เพชรสุพรรณ และชินกร ไกรลาส มีความยาวประมาณ 4.32 นาที เป็นเพลงในลำดับที่ 12 ในอัลบั้มเพลงกองข้าวศรีราชา จำนวนทั้งสิ้น 13 เพลง มีเนื้อหาดังนี้

เพลงตำนานกองข้าว

(โห่ 3 ลา)..โห่.....ฮิ้ว...(ร้าย)....

จุดธูปแก้ดอกบอกลูกขาน	ดวงวิญญานบรรพไทยใหญ่น้อย
แล้วเก็บดอกแก้วดอกกลอย	เอามาร้อยเป็นมาลัย
แต่บรรพชนคนดีศรีราชา...	
เวลาที่ผันผ่านก็เนิ่นนานเกินร้อยปี	ผู้คนชลบุรียังเปรมปรีดิ์เป็นหนักหนา
บุญทานงานกองข้าวเป็นเรื่องราวท่านเล่ามา	กำเนิดเกิดศรัทธาจากปู่ย่าทวดเมืองชล
บัดนี้นานปีผ่านปู่ย่าท่านมาตายจาก	ลูกหลานก็ไม่อยากสืบสานงานกุศล
หลงเหลือเพียงแห่งเดียวที่ยึดเหนี่ยวบรรพชน	สืบสานงานกุศลที่เทศบาลเมืองศรีราชา
สืบแก้เมฆาชนมีผู้คนทุกเพศวัย	นำน้อมอย่างพร้อมใจชุมชนใหญ่เดือนเมษา
ข้าวหม้อและแกงหม้อมาร่วมก่อความศรัทธา	เช่นไหว้ผีปู่ย่าเจ้ากรรมนายเวรที่สัญจร
แขกบ้านที่ผ่านมาต่างศรัทธาในความดี	ถือเป็นประเพณีมีมานานแต่กาลก่อน
กองข้าวก็ยังใหญ่กองน้ำใจก็แน่นอน	ผู้ใดได้ทุกข์ร้อนต่างอาหารร่วมช่วยกัน
แห่งเดียวในโลกนี่คือถิ่นที่ศรีราชา	สืบแก้เดือนเมฆางานกองข้าวที่กล่าวขวัญ
ร่วมกองและร่วมกินต่างร่วมรินน้ำใจให้กัน	สืบเป็นสายสัมพันธ์อันล้ำเลิศได้เกิดมา
ไวพจน์ประณตน์อ้อมด้วยรูปหอมยกเหนือหัว	บุญตาและบุญตัวได้พบเพื่อนเดือนเมษา
มอบเสียงนี้แทนใจให้กับชาวศรีราชา	ปีใหม่คงได้มาร่วมกองข้าวกับสาวเอย

เนื้อหาที่ปรากฏในเพลงตำนานกองข้าว เรียบเรียงให้ผู้ฟังทราบความเป็นมาของประเพณีที่เกิดจากความคิดของบรรพบุรุษชาวเมืองชลบุรีที่จัดงานกองข้าวขึ้นเพื่อเซ่นไหว้เลี้ยงผีบรรพบุรุษ ตลอดจนเจ้ากรรมนายเวร กล่าวถึงองค์ประกอบพิธีกรรมที่ประกอบด้วยการใช้รูป 9 ดอก พวงมาลัยดอกไม้ อาหารเครื่องเซ่นไหว้ และบรรยากาศงานกองข้าวที่อบอุ่นจากการที่ญาติพี่น้องคนในชุมชนมารวมตัวกันประกอบพิธีกรรมกองข้าว แล้ว “ร่วมกิน” อาหารที่จัดเตรียมมาแบ่งกัน แต่นอกจากนี้ เนื้อหาของเพลงยังสื่อสารให้เห็นการทำงานของเทศบาลเมืองศรีราชาที่จัดงานกองข้าว ทุกวันที่ 19 เมษายน อันทำให้ศรีราชาเป็นเพียง “แห่งเดียวในโลก” ที่สามารถสืบทอดประเพณีกองข้าวไว้ได้ กล่าวได้ว่าเพลงตำนานกองข้าวเป็นตัวบทที่ผลิตซ้ำเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณีด้วยวิธีใหม่ ขณะเดียวกันก็ได้ใช้เพลงเป็นเครื่องมือสื่อสารอัตลักษณ์ของศรีราชาด้วยเนื้อความเชิงวาทกรรม “หนึ่งเดียวในโลก” ตลอดจนนำเสนอคุณลักษณะของชาวศรีราชาที่ยึดมั่นในความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ มีความรักสามัคคีกัน อันเป็นที่มาของการสามารถรักษาประเพณีกองข้าวไว้ได้จนถึงปัจจุบัน

อนึ่ง กล่าวกันว่าประเพณีกองข้าวแห่งแรกของชลบุรีจัดขึ้นที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี บริเวณซอยสีมารุค เป็นศาลเจ้าที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ในอดีตกาลนี้จะมีการประจำปีประเพณีกองข้าว มีการเข้าทรงในวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 2 มีงานติดต่อกัน 3 วัน (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2553: 90-93) ในหนังสือ **เรื่องเกี่ยวกับเมืองชลบุรี** สุบิน สืบสงวน (2530: 114-119) บันทึกพิธีกองข้าวที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองเมื่อปี พ.ศ.2514 ว่าเป็นงานเชิญเจ้าเข้าทรง ณ ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ในหนึ่งปีจะมีพิธีติดต่อกัน 3 วัน แต่ละวันแบ่งพิธีเป็น 2 ตอน คือ ตอนเช้าและตอนเย็น เมื่อใกล้กำหนดวันกองข้าว ลูกข้างของเจ้าจะพากันไปชำระล้างปิดกวาด ตกแต่งศาลเจ้าพ่อ และจัดเตรียมเครื่องรับรองเจ้า เช่น เครื่องแต่งตัว เสื้อหมอน หมากพลู บุหรี่ พิณพาทย์ รวมถึงเครื่องไหว้ เช่น หัวหมูบายศรีปากชาม ขนมต้มขาวต้มแดง มีคนตีฆ้องประกาศไปตามตลาดให้รู้ว่าจะมีพิธีกองข้าว พอถึงวันกองข้าว เวลาเช้าลูกข้างซึ่งส่วนมากเป็นหญิงวัยกลางคนจะมาพร้อมกันที่ศาล นำผ้าแดงมาแขวนเป็นระบายรอบศาล และจัดการปูเสื่อตรงหน้าที่ตั้งเจิวรูปเทพารักษ์ต่าง ๆ แล้วนำขันทองเหลือง 3-4 ใบมาคว่ำลง วางเรียงกันไปเป็นระยะและวางหมอนไว้ด้านหลังห่างจากขันราว 1 เมตร จัดที่พิณพาทย์นั่งอยู่ข้างหนึ่ง และนำเอาเครื่องเซ่นไหว้ตั้งไว้ด้านหน้า ครั้นได้เวลาประมาณ 09.00 น. บรรดาลูกข้างก็จะมารวมกลุ่มนั่งอยู่ด้านตรงข้ามกับพิณพาทย์ มือถือไม้รับข้างละ 1 อัน แล้วให้อาณัติสัญญาณให้พวกพิณพาทย์เริ่มต้นทำเพลง ร้องเชิญเจ้า ในขณะที่ร้องจะมีลูกข้างคนหนึ่งเป็นคนขึ้นต้นร้องนำเป็นเชิงบอกบทที่ละวรรค แล้วบรรดาลูกข้างอื่น ๆ จะเป็นลูกคู่ร้องตาม คำร้องนั้นเรียกเจ้าว่า “พ่อ” แต่งเป็นใจความเชื่อเชิญเจ้าด้วยถ้อยคำเียนยอ เร่งเร้า ตัดพ้อ มีเนื้อความว่า

เชิญเอ๋ยร้องเชิญ ข้าน้อยขอเชิญ เจ้าฟ้าหงส์เห็นเขาให้เชิญเอาพ่อก
 องค์ไหนท่านศักดิ์สิทธิ์เชิญเนรมิตลงมา
 องค์ไหนที่ใจกล้า หน่วงหนักชักช้ำอยู่ว่าไร
 มาเรียกลัวจะข้าเชิญมาด้วยม้ามโนมัย
 ลงมาที่เทียนหลักขอให้ปักลงมาที่เทียนชัย
 องค์ไหนท่านมาก่อนได้ถามข่าวร้อนข่าวไฟ
 มาแล้วขออย่าแหวะเวียนทำให้เปลืองเทียนเปลืองไฟ
 การงานเขาให้หาหน่วงหนักชักช้ำอยู่ว่าไร
 พ่อมาอยู่แล้วหรือเห็นเทียนที่มีอยู่ไวไว
 พ่อมาแล้วพ่อกลับไปใครเลยจะรู้ว่าพ่อมา
 จงเอ็นดูแก่นางคนทรง นางนิ่มองค์พนมมือไหว
 เมื่อพ่อลุกขึ้นลูกจะให้ทรงผ้า นั่งลงก็จะทาน้ำมันให้
 แป้งกระแจะน้ำมันจันทร์ อบเอ๋ย หอมครันนี่กระไร
 อีกทั้งเอาแหวนมาให้ถือเอาเล็บมือมาให้ใส่

คนต้นบทจะร้องนำวนเวียนตามเนื้อความข้างต้นเป็นเวลา 10 นาที หรือนานกว่านั้น แล้วในที่สุดจะมีคนทรงของเจ้าซึ่งเจ้าได้เข้าทรงมาจากบ้านเดินขึ้นมาบนศาลา ถึงตอนนี้พิณพาทย์จะหยุดทำเพลง ลูกข้างจะออกมาต้อนรับเชิญไปนั่งลงบนชั้นที่จัดไว้ หันหลังให้รูปเจี๊วด จากนั้นลูกข้างสู่ (ถาม) คนทรง ถามชื่อเจ้า และสถานที่อยู่ นำเครื่องทรงที่เตรียมไว้มาแต่งให้ แล้วเอาแพรสะพายบ่า 2 ข้าง จัดหมากให้รับประทาน จัดบุหรีให้สูบ และต่อมากจะมีคนทรงคนอื่นที่เจ้าเข้าทรงแล้วตามมาอีกสองหรือสามคน มีทั้งคนทรงที่เป็นหญิงและชาย เจ้าที่มาตอนแรก ๆ นี้ล้วนมาแต่ที่ไกล ๆ เป็นทำนองว่ามาเยี่ยมเยียน สักพักหนึ่งคนทรงก็จะบอกลูกข้างว่า ฉันทจะกลับละ ลูกข้างคนหนึ่งก็เตรียมตัวคอยอยู่ พอคนทรงยื่นเท้าหายหลัง ลูกข้างก็รับตัวนอนลงบนหมอน ตอนนี้พิณพาทย์เริ่มทำเพลง และบรรดากลูกข้างก็จะเริ่มต้นร้องเพลงเชิญเจ้าอีก สักครู่หนึ่งคนทรงที่นอนอยู่นั้นจะเริ่มตัวสั่น แล้วค่อยพลิกตัวตะแคงข้างโน้นที่ข้างนี้ที และมีจังหวะพลิกเร็วและรุนแรงขึ้นทุกที ในที่สุดก็ผลุดลุกขึ้นนั่งอย่างรวดเร็ว บรรดากลูกข้างก็จะจัดให้นั่งบนกันชนและชักถามเหมือนครั้งแรก เวลาต่อมาคนทรงอื่นก็บอกลูกข้างว่าจะกลับและล้มตัวลงนอน เป็นดังนี้หลายครั้ง ในที่สุดบรรดาเจ้าที่มีชื่อรวมอยู่ในศาลเจ้าพ่อหลักเมืองจึงมาเข้าทรง ลูกข้างจะเชิญให้ถวายมือ คือรับพิณพาทย์ตามบทร้องของลูกข้าง เมื่อรำยรำกันตามพอใจแล้ว เจ้าก็จะยกโตกขนม บายศรีขึ้นรำเรียกว่า “ถวายของ” เสร็จแล้วลงนั่ง ลูกข้างจะเริ่มซักถามว่าเย็นนี้จะนัดกองข้าวกันที่ไหน เจ้าที่เข้าทรงก็จะบอกสถานที่ให้ชาวบ้านได้ทราบทั่วกัน เสร็จแล้วก็ละจากคนทรงไปเป็นอันเสร็จพิธีตอนเช้า ซึ่งเป็นเวลาใกล้เที่ยงวัน และงานตอนเช้านี้จะมีพิธีดังกล่าวนี้ติดต่อกันเป็นเวลา 3 วัน

สำหรับพิธีตอนเย็นเริ่มเวลาประมาณ 16.30 น. บรรดาลูกช้างจะพากันไปยังที่ที่เจ้าได้บอกให้ทราบ ตามปกติวันแรกจะเป็นที่ทุ่งนาหนองหญ้าปล้องซึ่งอยู่ด้านเหนือของวัดราษฎร์บำรุง โดยหันหน้าไปทางศาลเจ้าพ่อเขาน้อย วันที่สองเป็นที่นาหลังวัดใหม่ โดยหันหน้าไปทางวัดป่าซึ่งเป็นศาลเจ้าพ่อกระบองทองตั้งอยู่ ส่วนวันที่สามทำพิธีบริเวณที่ว่างข้างคลองบางปลาสร้อย ในพิธีลูกช้างจะจัดแจงปูเสื่อวางขัน หมอน ตลอดจนเตรียมของอื่น ๆ มีพิณพาทย์ดังเช่นที่ได้เตรียมทำพิธีตอนเช้า แล้วสร้างศาลเพียงตาทางด้านทิศตะวันออกศาลหนึ่ง ห่างจากเสื่อที่ปูไว้ประมาณ 80 เมตร นำขนมต้มขาว ต้มแดง บายศรีปากชามวางไว้บนศาลเพียงตาชั้นบน ครั้นได้เวลา ลูกช้างจะให้อาณัติสัญญาณให้พิณพาทย์ทำเพลง ลูกช้างที่เป็นต้นบทจะเริ่มร้องเชิญเจ้ามีลูกคู่คอยร้องตามที่ละวรรคดังเช่นพิธีในตอนเช้า ต่อมาจะมีคนทรงซึ่งเจ้าได้เข้าทรงมาแต่บ้านแล้วมากันสองถึงสี่คน ลูกช้างจะหยุดร้องและทำการต้อนรับ ถึงตอนนี้คนทรงจะสั่งให้นำสำหรับควาหวานที่แต่ละบ้านได้เตรียมมาวางเรียงแถว ห่างจากที่เข้าทรงประมาณ 6 เมตร และวางเรียงตรงไปทางศาลเพียงตา ประมาณ 2-4 แถว แล้วแต่ว่ามีคนนำสำหรับมาร่วมมากหรือน้อย เมื่อเรียงเสร็จแล้วจึงเปิดฝาชามออก คนทรงจะไปที่ศาลยกถาดบายศรีขึ้นรำถวายของ และสั่งให้เจ้าของสำหรับแบ่งข้าวและกับที่นำมาออกกองไว้ที่หน้าสำหรับของแต่ละคน วิธีการคือใช้ใบตองหรือกระดาษปลูงที่พื้นแล้วแบ่งข้าวสุกและกับข้าวต่าง ๆ พร้อมทั้งของหวานลงบนใบตอง ระหว่างนั้นคนทรงจะอธิบายให้ลูกช้างฟังว่า เมื่อถึงปีหนึ่ง ๆ ควรนำอาหารมาเลี้ยงภูตผีปีศาจที่หิวโหยให้อิ่มหมิพืมนเสีย 3 วัน เขาจะได้ไม่มารบกวน บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อได้เอาข้าวออกกองแล้วก็นับว่าเป็นเสร็จพิธี บรรดาคนทรงก็จะเดินกลับบ้านเอง หรือบางคนเจ้าออก ณ ที่ตรงนั้น ส่วนชาวบ้านจะยกสำหรับไปตั้งในที่เหมาะนั่งล้อมวงกันรับประทานอาหารเป็นที่สนุกสนานเป็นกลุ่ม ๆ ไปตามสนาม เสร็จแล้วพากันแยกย้ายกลับบ้าน นับว่าเป็นการนัดมาประชุมเลี้ยงอาหารกันปีละ 3 วัน ประเพณีกองข้าวเมืองชลบุรีได้เลิกไปหลายสิบปีแล้ว เนื่องจากในเวลานั้นตามจังหวัดต่าง ๆ ได้มีการเข้าทรงเจ้าหลอกหลวงประชาชน ทางราชการจึงได้ประกาศห้ามมิให้ทำการเชิญเจ้าเข้าทรง (สุบิน สืบสงวน, 2530)

5.1.2.1.5 ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์ในท้องถิ่น

ผีอารักษ์คือผีที่คนในท้องถิ่นให้ความเคารพนับถือ เชื่อว่าเป็นผู้มีอำนาจคุ้มครอง ปกป้องรักษาให้ความปลอดภัยแก่ผู้คนในขอบเขตพื้นที่ ผีอารักษ์มีหลายระดับ เช่น ผีอารักษ์ระดับครัวเรือน (house spirits) ผีอารักษ์ระดับหมู่บ้าน (village guardian spirits) ผีอารักษ์ระดับเมือง (city guardian spirits)

ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์ถูกนำมาเสนอเป็นการท่องเที่ยวเพื่อแสดงถึงศรัทธาความเชื่อเฉพาะถิ่น โดยปรับพิธีบวงสรวงเลี้ยงผี พิธีแห่ พิธีสงฆ์น้ำสัจค์ดีสิทธิ์เนื่องในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่มีมาแต่เดิมมาเป็นกิจกรรมทางการ

ท่องเที่ยวที่มีภาพประชาสัมพันธ์อันแสดงให้เห็นประรำพิธีบวงสรวงที่ยิ่งใหญ่ ภาพขบวนแห่ที่ยาวและมีผู้คนหนาแน่น ในพื้นที่วิจัย พิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพ อันเป็นศาลเทพารักษ์ประจำเกาะสีชัง ได้ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบการบวงสรวงด้วยข้าวปลาอาหารพื้นบ้าน และการเป็นพิธีกรรมที่ทำโดยชาวบ้านบนเกาะ มาเป็นพิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์ ที่มีคณะพราหมณ์จากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม มีการตั้งประรำพิธีบวงสรวงอันสวยงาม มีการแสดงของนางรำ และมีนายอำเภอเกาะสีชังและผู้บริหารในเทศบาลตำบลเกาะสีชังเป็นประธานในพิธี

ภาพที่ 71 การนำเสนอฟีธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพ
ที่มา: Facebook ประชาสัมพันธ์เทศบาลตำบลเกาะสีชัง

ในประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรัง จังหวัดสระแก้ว ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อพระปรังที่เดิมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนบ้านหนองผูกเต่าได้ถูกยกระดับมาเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองสระแก้ว จากการเข้ามาสนับสนุนของพ่อค้าคหบดีที่ขนานเจ้าพ่อแล้วสัมฤทธิ์ผล เกิดการสร้างศาลที่สวยงามใหญ่โตขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและแก้บน การสร้างธรรมเนียมใหม่ให้ผู้ว่าราชการที่มารับตำแหน่งที่จังหวัดสระแก้วต้องมาทำความเคารพบอกกล่าวเจ้าพ่อพระปรังเช่นเดียวกับที่ต้องไปกราบสักการะเสาหลักเมือง ตลอดจนการแทรกพิธีปล่อยขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังในประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรังให้มีรูปแบบพิธีการแบบรัฐเพื่อให้ผู้ว่าราชการจังหวัดสระแก้วเป็นประธานเปิดงาน

ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังที่เดินทางจากลำน้ำพระปรังสุดเขตรอยต่อจังหวัดสระแก้วและปราจีนบุรีเข้าสู่ตัวเมืองสระแก้ว เพื่อให้ประชาชนในจังหวัดสระแก้วได้สรงน้ำเพื่อความป็นสิริมงคลกลายเป็นอัตลักษณ์การท่องเที่ยวในช่วงสงกรานต์ของจังหวัดสระแก้วที่ใช้ประชาสัมพันธ์ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวในจังหวัดใกล้เคียงเดินทางมาร่วมงาน ทั้งนี้ ภายหลังจากที่ปรากฏการณ์เทศกาลวันไหลในภาคตะวันออกโด่งดังอย่างมาก จึงเกิดการนำรูปแบบการเล่นสาดน้ำบนหลังรถกระบะมาร่วมเล่นในวันแห่เจ้าพ่อพระปรัง และเรียกการเล่นน้ำในวันที่ 19 เมษายน ว่าวันไหล ทำให้ปัจจุบันขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรังไม่ได้มีเพียงการสรงน้ำเจ้าพ่อเพียงอย่างเดียว หากแต่มีการเล่นสาดน้ำบนหลังรถกระบะ การตั้งจุดเล่นน้ำริมทางที่ขบวนแห่เดินทางผ่านร่วมอยู่ด้วย อันทำให้เกิดพื้นที่เศรษฐกิจที่พ่อค้าแม่ค้าได้จำหน่ายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยว

ที่มาเล่นน้ำบนถนนสุวรรณศร ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัด ปัญหาอุบัติเหตุ ความรุนแรง และความสกปรกบนเส้นทางที่ใช้แห่ด้วย กล่าวได้ว่า การเล่นน้ำวันไหลเป็นกิจกรรมที่นำมาสวมเข้าไปในประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงเพื่อยึดพื้นที่เล่นน้ำบนถนนสายหลักซึ่งเป็นเส้นทางที่ใช้แห่เจ้าพ่อมาแต่เดิม โดยอ้างอิงว่าเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมและการสืบทอดวัฒนธรรมของชาวสระแก้ว และทำให้เส้นทางแห่เจ้าพ่อพระปรงเปลี่ยนเป็นเส้นทางเศรษฐกิจในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลด้วย

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา แม้ว่าประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงและวันไหลสระแก้ว จะสร้างรายได้ทางการท่องเที่ยวให้แก่จังหวัดสระแก้วจำนวนมาก แต่ปัญหาการจราจรติดขัดบนถนนสุวรรณศรที่ส่งผลกระทบต่อผู้ใช้นั้นที่ต้องเดินทางผ่านจังหวัดสระแก้วไปยังจังหวัดอื่น และข้อจำกัดที่หน่วยงานรัฐในจังหวัดสระแก้วไม่สามารถจัดสรรงบประมาณมาใช้ควบคุมดูแลงานประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงได้ เนื่องจากที่ตั้งศาลอยู่ในเขตจังหวัดปราจีนบุรี ได้ทำให้หน่วยงานรัฐของสระแก้วพยายามประนีประนอมให้การสืบทอดประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงดำเนินต่อไป แต่เป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้นด้วยการพยายามจัดการให้ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงกลับไปมีรูปแบบเดิมที่เป็นการสร่งน้ำเจ้าพ่อพระปรงเพียงอย่างเดียว ดังในปี พ.ศ.2562 จังหวัดสระแก้วมีประกาศห้ามไม่ให้มีการเล่นน้ำร่วมกับขบวนแห่ โดยตั้งด่านตรวจรถที่จะเข้าสู่ตัวเมืองสระแก้วไม่ให้บรรทุกน้ำเข้ามาในเขตตัวเมือง กำหนดให้ขบวนแห่ออกจากศาลเร็วขึ้นและกลับถึงศาลภายในเวลา 12.00 น. การควบคุมดังกล่าวสร้างความไม่พอใจให้กับประชาชนบางส่วน และตำหนิว่าทำให้วัฒนธรรมประเพณีถูกทำลาย การที่ผู้บริหารระดับสูงของจังหวัดสระแก้วยังคงเข้าร่วมเป็นประธานในพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อพระปรงแม้จะต้องนับว่าเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมนอกพื้นที่จังหวัดสระแก้ว การที่ประชาชนแสดงความไม่พอใจที่ถูกห้ามเล่นน้ำและอ้างว่าถูกขัดขวางไม่ให้ร่วมสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น แสดงให้เห็นบทบาทด้านอัตลักษณ์และเศรษฐกิจการท่องเที่ยวของคติชนในบริบทสังคมปัจจุบันที่หลายฝ่ายพยายามยึดโยงเพื่อตอบสนองความปรารถนาของตนเอง

ภาพที่ 72 ขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรงในประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรงและวันไหลสระแก้ว

ที่มา: Facebook สระแก้วบ้านเรา

5.1.2.2 การละเล่นพื้นบ้าน

การละเล่นพื้นบ้าน คือ รูปแบบกิจกรรมที่ทำให้เกิดความสุขสนาน เพลิดเพลิน โดยทั่วไปการละเล่นมักจะเกี่ยวข้องกับการแข่งขันระหว่างบุคคลอย่างน้อย 2 ฝ่าย มีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนเพื่อตัดสินฝ่ายที่จะเป็นผู้ชนะและผู้แพ้ แต่หากการละเล่นนั้นไม่มีการแพ้ชนะจะเรียกว่า นันทนาการ หรือ recreation มุ่งความเพลิดเพลินหรือเป็นเครื่องหย่อนใจ (เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, 2552: 85) บุญเต็ม พันรอบ และภารตี มหาจันทร์ ได้สำรวจลักษณะสังคมและวัฒนธรรม พื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือในส่วนที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน พบว่า การละเล่นพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมากเป็นการเล่นเพื่อแข่งขันควบคู่กับการเล่นเพื่อความสนุกสนานบันเทิง เช่น ชักกะเย่อ สะบ้าล้อ ลูกช่วง นอกจากนี้ยังมีการเล่นอันเนื่องมาจากประเพณีความเชื่อ เช่น การเล่นเชยผู้ (บุญเต็ม พันรอบ และภารตี มหาจันทร์, 2522: 69-74)

การละเล่นพื้นบ้านเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเฉลิมฉลองการเข้าสู่เทศกาลสงกรานต์มาแต่โบราณ นอกจากเล่นเพื่อความสนุกสนานแล้ว ยังมีความหมายเพื่อการเสี่ยงทายด้วย เช่น แข่งวัว-ควาย แข่งเกวียนเทียมวัว-ควาย แข่งหัวล้านชนกัน ต่อยมวย ตีไก่ กัดปลา การชักเย่อระหว่างหญิง-ชาย (ปราณี วงษ์เทศ, 2548: 67) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การละเล่นที่นำมาเล่นในเทศกาลสงกรานต์มีหลากหลายชนิด มีสถานที่เล่นทั้งบริเวณลานวัดและลานบ้าน เช่น เล่นสะบ้า ลูกช่วง เล่นหึ่ง ล้วนสร้างความสนุกสนาน ผิกปฏิภาณไหวพริบ สร้างความสามัคคี และยังแฝงความคิดเรื่องการหาคู่ด้วย จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในงานประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล พบการนำการเล่นอุ้มสาวลงน้ำ การเล่นชักเย่อ การเล่นมวยตบจาก การเล่นมวยทะเล มาใช้ในบริบทการท่องเที่ยวอย่างมีพลวัต ดังนี้

5.1.2.2.1 เล่นอุ้มสาวลงน้ำ

อุ้มสาวลงน้ำเป็นการเล่นเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องชาวเกาะสี่ซังกับเกาะขามใหญ่ในช่วงวันไหล และยังเป็นการเล่นเพื่อหาคู่ เนื่องจากในวันไหลชายหนุ่มหญิงสาวที่ชอบพอกันจะชวนกันลงน้ำทะเลหลังจากทำบุญวันไหลเสร็จสิ้นแล้วด้วย ในอดีต การเล่นอุ้มสาวลงน้ำจึงมีบทบาทกระชับความสัมพันธ์ระหว่างคนบนเกาะ และยังมีนัยยะเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ ผ่านพฤติกรรมจูงกันไปลงทะเลแล้ววกน้ำทะเลให้ศีลให้พร การเล่นหามผู้ชายหรือผู้หญิงไปทิ้งลงทะเล และการเล่นสาดน้ำทะเลใส่กันระหว่างหนุ่มสาว ลักษณะการเล่นที่เกี่ยวข้องกับน้ำทะเลดังกล่าวนี้ อาจมีความเกี่ยวข้องกับการขอฝน ดังเสฐียรโกเศศ (2500: 171-174) บันทึกเรื่องการเล่นน้ำทะเลในหลายประเทศว่าเป็นพฤติกรรมที่ทำขึ้นเพื่อให้ฝนตก เช่น ที่เกาะสุมาตรา ถ้าปีใดเกิดฝนแล้ง พวกผู้หญิงจะนุ่งน้อยห่มน้อยพากันไปลุยน้ำแล้วสาดน้ำรดกัน ที่ประเทศรัสเซียทางภาคใต้

และภาคตะวันตก หากมีชายแปลกหน้าผ่านมา พวกผู้หญิงจะจับชายคนนั้นโยนน้ำหรือจับก้นน้ำ เพื่อให้เปียกโชกทั้งตัว เชื่อว่าจะทำให้ฝนตกลงมา

ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เทศบาลตำบลเกาะสีชัง เลื่อนนำเสนอประเพณีอุ้มสาวลงน้ำเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวบนเกาะสีชังเพื่อให้เป็นจุดเด่นที่แตกต่างจากกิจกรรมการท่องเที่ยวแห่งอื่น และแสดงอัตลักษณ์ความเป็นชาวเกาะที่มีวิถีชีวิตใกล้ชิดกับทะเล อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคนบนเกาะเล่นอุ้มสาวลงน้ำน้อยลง ในการท่องเที่ยวผู้เล่นจึงเปลี่ยนมาเป็นคณะผู้บริหาร ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานรัฐ ที่เข้ามาสวมบทบาทแทนชาวเกาะเพื่อสืบทอดประเพณี มีการเตรียม “สาว” รูปร่างหน้าตาดีที่จะให้ผู้บริหารอุ้มลงน้ำเพื่อถ่ายภาพประชาสัมพันธ์ นอกจากนี้ การเล่นอุ้มสาวลงน้ำยังถูกนำไปผูกโยงกับเหตุการณ์ในอดีตเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จแปรพระราชฐานมาประทับบนเกาะสีชังด้วยว่าเป็นการเล่นของสาวชาววัง กล่าวได้ว่า การนำเสนอการเล่นอุ้มสาวลงน้ำในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นการเลือกเพื่อจะแสดงอัตลักษณ์เกาะสีชังในฐานะพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ใกล้ชิดกับสถาบันกษัตริย์ และการเล่นอุ้มสาวลงน้ำได้เปลี่ยนเป็นการแสดงที่จำลองการเล่นอุ้มสาวในอดีตแทนที่จะเป็นการละเล่นในชีวิตจริง ทำให้การเล่นอุ้มสาวในบริบทการท่องเที่ยวไม่ได้มีนัยยะที่เกี่ยวข้องกับการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างคนบนเกาะหรือความอุดมสมบูรณ์ดั้งเดิม หากแต่มีบทบาทใหม่ในฐานะอัตลักษณ์การท่องเที่ยวของเกาะสีชัง

5.1.2.2.2 เล่นชักเย่อ

การเล่นชักเย่อเป็นการละเล่นพื้นบ้านเพื่อความสนุกสนานและเกี่ยวข้องกับการเสี่ยงทายความอุดมสมบูรณ์ ปรานี วงษ์เทศ (2548: 66) กล่าวว่า ตามคติเดิมการเล่นชักเย่อจะนิยมเล่นในพิธีเลี้ยงผีในเดือนห้าก่อนฤดูทำนาเป็นการเล่นที่สร้างความสนุกสนานและมีความหมายเรื่องเพศซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมการเล่น ชักเย่อระหว่างหญิงชาย นอกจากนี้ การเล่นชักเย่อยังสร้างความสามัคคีและเป็นสื่อชักนำให้หนุ่มสาวได้มาพบหน้าและเกี่ยวพาราสักกันด้วย

ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล การเล่นชักเย่อเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่โดดเด่นของชุมชนตะปอน อำเภอชลบุรี จังหวัดจันทบุรี โดยมีลักษณะพิเศษแตกต่างจากการเล่นชักเย่อทั่วไปตรงที่เป็นการชักเย่อเกวียนที่บรรทุกรอยพระพุทธรูปผ้าซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การมีการละเล่นที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นและมีความหมายเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ และศรัทธาในพุทธศาสนา ทำให้ชุมชนตะปอนได้รับคัดเลือกจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์แห่งใหม่ ภายใต้โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองรองและแคมเปญท่องเที่ยวสงกรานต์วิถีไทย

การเล่นชักเย่อเกี่ยวพระบาทในชุมชนตะปอนสันนิษฐานว่าเป็นการเล่นที่ประยุกต์มาจากประเพณีลากพระเดือนห้าในภาคใต้ ซึ่งสอดคล้องกับประวัติการนำรอยพระพุทธรูปผ้ามาประดิษฐานที่วัดตะปอนน้อยว่าได้ัญเชิญมาจากภาคใต้ในสมัยพระครูคงเป็นเจ้าอาวาส การลากพระเดือนห้าเป็นประเพณีเนื่องในพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นเพื่อขอฝน กำหนดทำพิธีในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้** (2542) บันทึกว่า พุทธศาสนิกชนจะอาราธนาพระพุทธรูปปางอุ้มบาตร หรือ พระลาก ขึ้นประดิษฐานบนบุษบกที่วางอยู่เหนือเรือรถ มีล้อเลื่อน แล้วแห่แหนชักลาก “เรือพระ” หรือ “นมพระ” ไปตามลำน้ำหรือถนนหนทาง เชื่อว่าเมื่อลากพระกลับถึงวัด ทำพิธีสงฆ์ น้ำพระลากแล้วฝนจะตกจริง เกิดคติความเชื่อว่า “เมื่อพระหลบหลัง ฝนจะตกหนัก” ผู้ที่เข้าร่วมลากพระเดือนห้าถือเป็นมหากุศลเพราะได้อุทิศกำลังกายกำลังใจถวายเป็นพุทธบูชา ในประเพณีลากพระยังมีความเชื่อเรื่องการเสี่ยงทาย โดยจะมีการแบ่งผู้เล่นออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายไม่ลากเข้าวัด และฝ่ายลากเข้าวัด เมื่อลากพระมาถึงประตูวัดทั้งสองฝ่ายจะเล่นชักเย่อหรือแย่งพระกัน ฝ่ายลากพระเข้าวัดจะเป็นฝ่ายชนะเสมอ แม้จำนวนคนลากพระจะน้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่งก็ตาม (สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์, 2542) นอกจากนี้ ประเพณีลากพระยังเกี่ยวข้องกับการค้าคู่ครอง เพราะหนุ่มสาวที่ไปลากพระได้พบปะใกล้ชิดกัน มีบทร้องในขณะลากพระว่า “สาว ๆ ไม่มา ลากพระไม่ไป” หรือ “หนุ่ม ๆ ไม่มา ลากพระไม่ไป” เป็นเพลงร้องเพื่อให้หนุ่มสาวได้ออกมาพบกัน (คำรพ เกิดมีทรัพย์, 2563: 87)

การเล่นชักเย่อเกี่ยวพระบาทในชุมชนตะปอนเป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนาน มีความเชื่อว่าฝ่ายชนะในการชักเย่อเกี่ยวพระบาทหรือผู้ที่ “ลากพระได้” จะได้รับบุญกุศลมาก และจะได้รับอานิสงส์ทำให้มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง นอกจากนี้การชักเย่อเกี่ยวพระบาทยังเป็นการเล่นเพื่อเสี่ยงทายหมู่บ้านที่จะได้สิทธิ์อัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าไปสมโภชก่อนส่งต่อไปให้หมู่บ้านต่อไปด้วย ในบริบทการท่องเที่ยว การเล่นชักเย่อเกี่ยวพระบาทถือเป็นไฮไลต์สำคัญของการท่องเที่ยวที่ผู้จัดงานใช้ประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาชมการเล่นชักเย่อเกี่ยวพระบาทในชุมชน โดยใช้คำเชิญชวน เช่น “ประเพณีโบราณกว่าร้อยปี” “หนึ่งเดียวในไทย” “สืบสานศรัทธา สงกรานต์ที่แตกต่าง” เพื่อนำเสนอความเก่าแก่และไม่เหมือนใคร มีการประยุกต์การเล่นชักเย่อเกี่ยวพระบาทเป็นการแข่งขันที่มีกฎกติกา และมีเงินรางวัลสำหรับผู้ชนะ ทำให้การชักเย่อเกี่ยวพระบาทที่เดิมเล่นเพื่อประลองกำลัง สร้างความสนุกสนาน และมีความเชื่อเรื่องการได้บุญกุศลทำให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ เปลี่ยนเป็นกีฬาแบบหนึ่งที่ผู้เล่นต้องการชนะเพื่อให้ได้เงินรางวัล มีการเพิ่มรูปแบบการเล่นชักเย่อเป็นทีมต่าง ๆ เช่น ทีมชาย ทีมหญิง ทีมเยาวชน ทีมผู้สูงอายุ ทีมหน่วยงานรัฐ ทีมผู้สนใจทั่วไป ซึ่งแตกต่างจากการแบ่งผู้เล่นในอดีตที่เป็นการชักเย่อระหว่างหมู่บ้านหรือระหว่างฝ่ายหญิงและชาย ตลอดจนมีการทำเสื้อทีมและฝึกซ้อมทีมชักเย่อก่อนลงแข่งขัน ในการท่องเที่ยว การเล่นชักเย่อเกี่ยวพระบาทจึงเป็นกิจกรรมสร้างบรรยากาศสนุกสนานที่สอดคล้องกับรูปแบบการท่องเที่ยว MORE FUN ตะวันออก ที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยตั้งไว้ นักท่องเที่ยวจะได้ชมการชักเย่อของ

ผู้สูงอายุในชุมชน การชักเย่อของเด็ก ๆ การพากย์ การเปลี่ยนจังหวะตีกลอง เทคนิคการเล่นชักเย่อ ซึ่งทั้งหมดถูกนำมาแสดงเพื่อสื่อถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่คิดการละเล่นมาเล่นในวันสงกรานต์ และ ความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อรอยพระพุทธรูปพาผ้าจันนำมาสู่การเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทที่ยังคง สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 73 การละเล่นชักเย่อเกวียนพระบาท

ที่มา: Facebook สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี

5.1.2.2.3 เล่นมวยตบจาก มวยทะเล

มวยตบจากและมวยทะเลเป็นกีฬาพื้นบ้านที่เล่นกันแพร่หลายในภาค ตะวันออก **หนังสือ ๑๐๐ ปี ศรีราชา** (2537: 164-166) กล่าวถึงมวยตบจากและมวยทะเลว่าเป็น การละเล่นพื้นบ้านที่มีต้นกำเนิดจากอำเภอศรีราชา มวยตบจากหรือมวยป่าจากเป็นกีฬาพื้นบ้านเล่น กันที่อ่าวอุดม ตำบลทุ่งสุขลา อำเภอศรีราชา นิยมเล่นในเทศกาลต่าง ๆ เช่น สงกรานต์ ทอดกฐิน เหตุ ที่เกิดการละเล่นมวยตบจากเนื่องจากเดิมพื้นที่แถบนี้มีต้นจากขึ้นจำนวนมาก จึงเกิดความคิดที่จะนำมา เป็นอุปกรณ์การเล่น โดยนำไปจากแห้งมาปูพื้นเวทีแล้วให้ผู้เล่นซึ่งถูกผ้าปิดตาไว้ชกมวยกัน การเล่น มวยตบจากจะมีกรรมการห้ามหนึ่งคนบนเวที เมื่อสัญญาณเริ่มให้ชก ผู้เล่นซึ่งถูกจับให้อยู่คนละมุมจะ เดินเข้าหากันเพื่อชกให้โดนผู้เล่นอีกฝ่าย ความสนุกของการชกมวยตบจากคือการดูไหวพริบของ ผู้เล่นที่ต้องอาศัยฟังเสียงการเดินเหยียบไปจากคู่ต่อสู้ โดยมีผู้ชมส่งเสียงเชียร์บอกทิศทาง บางครั้งอาจ ต่อยพลาดไปถูกกรรมการ หรือชกล้ม จึงเป็นที่สนุกสนานเฮฮา ถือเป็นการเล่นที่สร้างความเพลิดเพลิน ไม่มุ่งต่อเยเพื่อผลแพ้ชนะจริงจัง สำหรับมวยทะเลนิยมเล่นในเทศกาลต่าง ๆ สันนิษฐานว่าชาวประมงที่ ว่างจากการออกเรือเป็นผู้เริ่มขึ้นมา ในการเล่นจะต้องเตรียมคานไม้กลมมีความยาว 2 เมตร ปักไว้บน หลักทั้งสองข้างให้อยู่เหนือน้ำประมาณ 1 เมตร สำหรับให้นักมวยขึ้นไปนั่งคร่อมไว้ แล้วหันหน้าเข้า ต่อกัน หากนักมวยคนใดตกน้ำก่อนถือว่าเป็นฝ่ายแพ้

ในบริบทการท่องเที่ยวการแข่งขันชกมวยตบจากและมวยทะเลเป็นกิจกรรมที่ นำมาใช้เพื่อแสดงการละเล่นพื้นบ้านเพื่อให้สอดรับรูปแบบงานท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีบทบาทใน การสร้างบรรยากาศความสนุกสนานในพื้นที่จัดงาน และยังแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนภาคตะวันออกที่

มีพื้นที่ที่ติดทะเลทำให้มีการละเล่นชกมวยทะเลและมวยดับจาก จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม งานประเพณีที่นำการละเล่นชกมวยดับจากและมวยทะเลมาแสดง ได้แก่ ประเพณีก่อพระทรายวันไหล บางแสน ประเพณีแห่รอยผ้าพระบาทและชักเย่อเกวียนพระบาท ประเพณีสงกรานต์เกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ ประเพณีแห่พญายมบางพระ ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว ในการท่องเที่ยว ผู้จัดงานจะเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวสมัครเข้าร่วมเล่นได้ ทำให้เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่สามารถอ้างอิงถึงการมีส่วนร่วมระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน อย่างไรก็ตาม ผู้ที่สมัครมาเล่นชกมวยทะเลหรือมวยดับจากมักเป็นนักกีฬาที่มีพื้นฐานการชกมวยมาก่อน และจะตระเวนไปแข่งขันตามงานเทศกาลต่าง ๆ เพื่อชิงเงินรางวัล การแข่งขันชกมวยดับจากและมวยทะเลจึงมีผู้เล่นและผู้ชมเฉพาะกลุ่ม ตลอดจนมีวัตถุประสงค์การเล่นที่แตกต่างจากเดิมที่กลายมาเป็นการเล่นที่มุ่งหวังรางวัลมากกว่าเพียงเพื่อความสนุกสนาน

5.1.3 พลวัตของคติชนประเภทวัฒนธรรมวัตถุ ตามการจำแนกของดอร์สันคติชนกลุ่มนี้ได้แก่ หัตถกรรมพื้นบ้าน (folk crafts) สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน (folk architecture) เครื่องแต่งกายพื้นบ้าน (folk costume) และอาหารพื้นบ้าน (folk cookery) ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล มีการนำคติชนกลุ่มนี้มานำเสนอ ดังนี้

5.1.3.1 หัตถกรรมพื้นบ้าน

หัตถกรรมพื้นบ้านคือวัตถุที่สร้างขึ้นจากความต้องการในการใช้สอย มักจะทำด้วยมือมากกว่าจะทำด้วยเครื่องจักร จึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนสังคมอุตสาหกรรม ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล มีการนำหัตถกรรมพื้นบ้านที่ชาวบ้านในชุมชนภาคตะวันออกเคยใช้ในการดำเนินชีวิต ได้แก่ เกวียน หาบ มาใช้อย่างมีพลวัต ดังนี้

5.1.3.1.1 เกวียน

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามงานประเพณีที่จัดขึ้นในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล พบการใช้เกวียนมาเป็นส่วนหนึ่งของขบวนแห่รอยพระพุทธรูปผ้า และกิจกรรมการเล่นชักเย่อเกวียนพระบาท ในประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท ณ วัดตะโปนน้อย ตำบลตะโปน อำเภอลำลูกเกด จังหวัดจันทบุรี

การนำเกวียนมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการจัดงานท่องเที่ยวประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาทในตำบลตะโปน เกิดจากการนำเสนองานการเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทซึ่งเป็นการละเล่นพื้นบ้านเก่าแก่ของตำบลตะโปนมาเป็นการท่องเที่ยว และประวัติความเป็นมาของชุมชนตะโปนที่เป็นเส้นทางเกวียนค้าขายของพ่อค้าระหว่างเมืองชลุกับเมืองจันทบุรี กระทั่งมีนิทานอธิบายที่มาของชื่อบ้านในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางด้วยเกวียน ได้แก่ บ้าน

ตะปอนน้อย ตะปอนใหญ่ บ้านคานรูด และบ้านเกวียนหัก ดังได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 หัวข้อชุมชนที่มีการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในจังหวัดจันทบุรี

ในบริบทการท่องเที่ยวงานสงกรานต์วิถีไทย ที่สนับสนุนให้จังหวัดจันทบุรีเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวสงกรานต์ในเมืองรองภาคตะวันออก เกวียนซึ่งเคยเป็นพาหนะสำหรับการเดินทางในอดีตถูกนำมาแสดงเพื่อสร้างบรรยากาศวิถีชุมชนชาวตะปอน ในปีที่ผ่านมาผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม เกวียนถูกนำมาใช้สร้างขบวนแห่รอยพระพุทธรูปผ้า โดยปรับเปลี่ยนจากเดิมที่ในขบวนแห่รอยพระพุทธรูปผ้าจะใช้เกวียนเพียงเล่มเดียว มาเป็นการนำเสนอบรรยากาศเกวียนหลายเล่มที่แห่ร่วมไปพร้อมกับเกวียนอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าเพื่อให้ได้ภาพความยิ่งใหญ่อลังการ มีการใช้เกวียนเป็นสัญลักษณ์สำคัญในการสาธิตและแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาททั้งในงานที่จัดที่วัดตะปอนน้อย วัดตะปอนใหญ่ วัดเกวียนหัก และที่ลานกีฬาสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน แสดงอัตลักษณ์ชุมชนตะปอนที่การเล่นชักเย่อแตกต่างจากชุมชนอื่น นอกจากนี้ในพื้นที่จัดงานยังใช้เกวียนเป็นส่วนหนึ่งของอุปกรณ์ตกแต่ง เช่น เป็นจุดเช็คอินให้นักท่องเที่ยวถ่ายภาพ ใช้ติดป้ายต้อนรับบริเวณทางเข้างาน ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่า บริบทการท่องเที่ยวได้ทำให้คติชนพื้นบ้านเช่นเกวียนกลับมามีบทบาทต่อชุมชนอีกครั้ง หลังจากทั้งหมดหน้าที่การใช้งานตั้งแต่ชาวบ้านหันไปใช้รถยนต์และรถจักรยานยนต์เป็นพาหนะในการเดินทางแทน

ภาพที่ 74 การใช้เกวียนสำหรับจัดประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท

5.1.3.1.2 ทาบ

ทาบเป็นเครื่องทุ่นแรงประเภทหนึ่งที่ใช้ในการเดินทางให้สามารถบรรทุกของที่หนักไปถึงที่หมายได้ วิธีการทาบทำโดยนำไม้คานสอดที่หัวเสาแทรกที่ปลายคานทั้ง 2 ข้าง วางกระบุง ตะกร้า กระจาด แล้วยกทาบเคลื่อนที่ไป ในงานประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล มีการรื้อฟื้นวิถีการทาบของไปทำบุญในช่วงสงกรานต์มาเป็นส่วนหนึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยพบในกิจกรรมทาบเสาแทรกไปทำบุญที่วัดแลง ในประเพณีสงกรานต์และวันทาบบ้านแลง ที่จัดในวันที่ 15 เมษายน 2562 กิจกรรมวันทาบที่วัดสุทธาวาส ในประเพณีวันทาบและกองข้าววัดสุทธาวาส ที่จัด

ในวันที่ 16 เมษายน 2562 และกิจกรรมวันหาบที่วัดหนองใหญ่ ในประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทธยา ที่จัดในวันที่ 18 เมษายน 2562

ตารางที่ 18 ความเปลี่ยนแปลงของประเพณีหาบในชุมชนที่จัดงานวันหาบในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

ประเพณี	ลักษณะหาบและวัตถุประสงค์และความเชื่อของพิธีกรรมในอดีต	ลักษณะหาบและวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมในปัจจุบัน
ประเพณีสงกรานต์และวันหาบชาวบ้านแล่งจังหวัดระยอง	ลักษณะหาบ หาบสาแทรกหมุม ใส่อาหารคาวหวานในชั้นบุและถ้วยฝาจิบรองด้วยถาดทองเหลืองมีตีน วัตถุประสงค์ เพื่อทำบุญ เพื่อให้พระเก็บอาหารแห้งไว้ใช้ในวังเจ้าพรรษา เชื่อว่าได้อันสงส์แรง เกิดชาติหน้าจะมีกินไม่ออดอยาก	ลักษณะหาบ หาบสาแทรกหมุม ใส่อาหารคาวหวาน แต่งกายชุดไทย นุ่งโจง วัตถุประสงค์ เพื่อทำบุญ เพื่ออนุรักษประเพณีท้องถิ่น เพื่อการท่องเที่ยวงานสงกรานต์ย้อนยุค นำเสนออัตลักษณ์บ้านแล่ง
ประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาสจังหวัดชลบุรี	ลักษณะหาบ หาบใส่ผลไม้ฤดูร้อน ผลผลิตในไร่ นา อาหารคาวหวาน วัตถุประสงค์ เพื่อทำบุญ เชื่อว่าจะได้อานิสงส์แรง ทำให้มีความสุขความเจริญ เมื่อสิ้นอายุขัยได้เกิดในภพภูมิที่ดี หลุดพ้นจากอบายภูมิ เพื่ออวดผลผลิต และแสดงความอุดมสมบูรณ์	ลักษณะหาบ หาบที่ตกแต่งอย่างสวยงาม มีหลายรูปแบบเน้นประโยชน์ใช้งาน หาซื้อได้ง่าย และน้ำหนักเบา ได้แก่ หาบผลไม้ หาบของแห้ง หาบเครื่องใช้ หาบพุ่มเงิน และแต่งกายชุดไทยในวันหาบสมมติแทนเทวดานางฟ้า วัตถุประสงค์ เพื่อทำบุญ เพื่ออนุรักษประเพณีท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน เพื่อการท่องเที่ยว
ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทธยาจังหวัดชลบุรี	ลักษณะหาบ หาบใส่ของแห้ง ผลไม้ตามฤดูกาล วัตถุประสงค์ เพื่อทำบุญ เพื่อเก็บอาหารไว้ในโรงครัววัดเพื่อเป็นเสบียงในช่วงฤดูฝนที่พระออกบิณฑบาตไม่สะดวก เชื่อว่าหากนำของมาถวายมากจะได้บุญกุศลมาก จะทำมาค้าขึ้นเจริญรุ่งเรือง	ลักษณะหาบ หาบที่ตกแต่งอย่างสวยงาม สื่อถึงความอภิมหา ความอุดมสมบูรณ์ ความมั่งคั่งร่ำรวย มีหลายรูปแบบ เช่น หาบผลไม้ หาบใส่ของแห้ง หาบพุ่มเงิน และแต่งกายชุดไทยในวันหาบสมมติแทนเทวดานางฟ้า วัตถุประสงค์ เพื่อทำบุญ เพื่ออนุรักษประเพณีท้องถิ่น เพื่อการท่องเที่ยว เพื่อประชาสัมพันธ์ความมั่งคั่งร่ำรวย

ในบริบทการท่องเที่ยวที่นิยมสร้างขบวนแห่เพื่อให้เกิดภาพความสวยงาม การหาบของไปทำบุญในวันสงกรานต์ที่เดิมชาวบ้านต่างคนต่างหาบของไปถวายพระมักถูกนำมาจัดรูปแบบใหม่ให้เป็นขบวนหาบที่มีองค์ประกอบความงามทั้งการแต่งกายของผู้หาบ และการตกแต่งหาบ ดังการตั้งขบวนหาบก่อนนำภัตตาหารไปถวายพระภายในวัดแลง หรือการตั้งขบวนหาบก่อนเข้าสู่ศาลาการเปรียญวัดหนองใหญ่ ลักษณะดังกล่าวทำให้ประเพณีการหาบของไปทำบุญมีความหมายใหม่ในฐานะสิ่งแทนวิถีชีวิตในอดีตที่นำมาจำลองในบริบทการท่องเที่ยวงานสงกรานต์แบบย้อนยุค และเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความพร้อมเพรียง ความสามัคคีของคนในชุมชน อันเป็นความหมายที่สร้างขึ้นใหม่จากวัตถุประสงค์การจัดงานขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นที่ต้องการให้งานประเพณีเป็นพื้นที่ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือร่วมใจระหว่างหน่วยงานรัฐ องค์กรเอกชน และชุมชนในเขตความรับผิดชอบของตน

การให้ความสำคัญกับความสวยงามของขบวนหาบและหาบเพื่อภาพประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ยังทำให้เกิดการสร้างสรรคและตีความสิ่งของที่ใช้ใส่ในหาบจนมีความหลากหลาย โดยเฉพาะการประดิษฐ์เป็นหาบพุ่มเงินที่สื่อถึงความร่ำรวย ทำให้เกิดการประชันความมั่งคั่งผ่านรูปลักษณ์ของหาบ กล่าวได้ว่า ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ประเพณีหาบที่นำมาแสดงถึงการสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่ได้นำเสนอแก่นความคิดเดิมของประเพณีหาบที่คำนึงถึงจำนวนของใส่หาบที่ต้องมีมากเพื่อให้ได้บุญมากในวันต้นปี หรือต้องนำผลิตผลทางการเกษตรมาทำบุญเพื่อสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์และความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม หากแต่เปลี่ยนจุดเน้นใหม่มาอยู่ความสวยงามของหาบเพื่อประชันความร่ำรวย อันถือเป็นความปรารถนาในจิตใจของคนยุคสมัยใหม่ที่ความสุขความสมหวังในชีวิตวัดจากการมีทรัพย์สินเงินทอง

5.1.3.2 อาหารพื้นบ้าน

อาหารพื้นบ้านคืออาหารที่ชาวบ้านปรุงขึ้นจากวัตถุดิบในท้องถิ่น ใช้บริโภคในชีวิตประจำวัน และใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ มีบทบาทเป็นเครื่องบวงสรวง เครื่องเซ่นสังเวย หรือวัตถุดิบสัญลักษณ์แสดงความอุดมสมบูรณ์ ในพื้นที่จัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหล อาหารเป็นองค์ประกอบในพิธีทำบุญถวายภัตตาหารเพื่อสังฆสมบุญกุศลในยามย่างเข้าสู่เทศกาลสงกรานต์ เป็นเครื่องบวงสรวงเทวดาอารักษ์ เป็นเครื่องเซ่นสังเวยผีในพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านเพื่อให้การเริ่มต้นปีใหม่ราบรื่น ปราศจากภูตผีที่จะมารบกวนทำร้ายคนในชุมชนให้เจ็บป่วยล้มตาย เป็นกิจกรรมสาธิต ตลอดจนเป็นสินค้าที่นำมาจำหน่ายนักท่องเที่ยว ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 19 การนำอาหารมาใช้ในประเพณีที่จัดขึ้นในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

ประเพณี	พิธีกรรม/กิจกรรม	วัตถุประสงค์
1.งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี	-สาธิตทำขนมไทย -สาธิตและจำหน่ายอาหารท้องถิ่นของอำเภอต่าง ๆ	เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับขนมไทย เพื่อสร้างรายได้ ส่งเสริมเศรษฐกิจในจังหวัดชลบุรี
2.ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ	-สะพานคนเดินสีชังบูรพา จำหน่ายอาหารท้องถิ่นของเกาะสีชัง -ทำบุญตักบาตร -พิธีปล่อยเรือ นำอาหารใส่ในเรือเป็นเสบียงให้ผี -พิธีบวงสรวงศาลศรีชโลธรเทพ นำอาหารคาว หวาน ผลไม้ มาบวงสรวงเทพารักษ์ -พิธีกองข้าว นำอาหารมาเลี้ยงผี	เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจบนเกาะสีชัง เพื่อทำบุญเนื่องในเทศกาลสงกรานต์ เพื่อสะเดาะเคราะห์ เพื่อขอความคุ้มครองจากเทพารักษ์ให้ปกป้องรักษา เพื่อความสงบสุข ร่มเย็นของชุมชน
3.ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว	-สาธิตและจำหน่ายอาหารท้องถิ่นของชุมชนต่าง ๆ ในศรีราชา -พิธีบวงสรวงกองข้าว นำอาหารมาบวงสรวงเทวดา และเลี้ยงผี	เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ เพื่อแสดงความขอบคุณเทวดาที่ปกป้องรักษา และเพื่อความสงบสุข ร่มเย็นของชุมชน
4.ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ	พิธีบวงสรวงพญายม นำอาหารมาถวายเป็นเครื่องสักการะองค์พญายม	เพื่อแสดงความขอบคุณพญายมที่ปกป้องรักษาและจะนำโรคร้ายไข้เจ็บสิ่งไม่ดีออกไปจากชุมชน
5.ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน	-ทำบุญตักบาตร -สาธิตและจำหน่ายอาหารท้องถิ่นของบางแสน -แข่งขันวิ่งผลัดข้าวหลาม แข่งขันแกะหอยนางรม	เพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อให้ความรู้ และส่งเสริมเศรษฐกิจ เพื่อความสนุกสนาน
6.ประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาส	-ประเพณี วัน หาบ นำอาหารของแห้ง ใส่หาบมาถวายพระ -พิธีกองข้าว นำอาหารมาบวงสรวงเทวดา พระภูมิเจ้าที่ แม่ธรณี แม่โพสพ และเลี้ยงผี	เพื่อทำบุญเนื่องในเทศกาลสงกรานต์ เพื่อแสดงความขอบคุณที่เทวดาปกป้องรักษา อำนวยความอุดมสมบูรณ์ และเพื่อความสงบสุขร่มเย็นของชุมชน
7.ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา	-ทำบุญตักบาตร -กิจกรรมออกโรงทาน นำอาหารมาออกโรงทานเลี้ยงผู้มาร่วมงาน	เพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อสั่งสมบุญจากการทำทาน

ประเพณี	พิธีกรรม/กิจกรรม	วัตถุประสงค์
	-พิธีกองข้าว นำอาหารมาเลี้ยงผี	เพื่อความสงบสุขร่มเย็นของชุมชน
8.ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพญา	-ทำบุญตักบาตร -ประเพณีวันทาบ นำผลไม้ อาหารของแห้งใส่หาบมาถวายพระ -พิธีกองข้าว นำอาหารมาบวงสรวงเทวดา และเลี้ยงผี	เพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อทำบุญ เพื่อแสดงความขอบคุณที่เทวดาปกปักรักษา และเพื่อความสงบสุขร่มเย็นของชุมชน
9.ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหน้าใหญ่ไผะลา	-ซุ้มอาหารโบราณ สาธิต และจำหน่ายอาหารท้องถิ่นของชุมชนวัดบ้านดอน	เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ
10.ประเพณีสงกรานต์และวันทาบชาวบ้านแลง	-ประเพณีทาบและถวายภัตตาหาร นำอาหารคาวหวานใส่หาบสาแหรกหม้อมมาทำบุญถวายพระ	เพื่อทำบุญเนื่องในเทศกาลสงกรานต์
11.ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท	-ทำบุญตักบาตร -กิจกรรมอาหารร้อยรสพันอย่าง -ตลาดย้อนยุค สาธิตการทำอาหารท้องถิ่น จำหน่ายอาหารท้องถิ่น	เพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับอาหารท้องถิ่นและเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ
12.ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรัง	-พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อพระปรัง นำอาหารคาวหวาน มาบวงสรวงเจ้าพ่อพระปรัง	เพื่อแสดงความเคารพและขอความคุ้มครองให้เจ้าพ่อพระปรังปกปักรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข

ในพิธีกองข้าวและพิธีปล่อยเรืออาหารถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของพิธีกรรม เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการจัดพิธีคือการเลี้ยงผีสัมภเวสีให้ได้กินอิ่มหน้า เพื่อจะได้ไม่มารบกวนคนในชุมชน ตามความเชื่อที่ว่าเมื่อประกอบพิธีดังกล่าวนี้แล้ว นับแต่เริ่มต้นปีใหม่หลังสงกรานต์ เป็นต้นไปชุมชนจะอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข เพราะไม่มีผีมารบกวน กล่าวได้ว่าพิธีกองข้าวและพิธีปล่อยเรือเป็นพิธีกรรมที่เปลี่ยนผ่านด้วยการใช้อาหารเป็นองค์ประกอบสำคัญ โดยรูปแบบพิธีกรรมที่กำหนดให้แต่ละบ้านร่วมกันแบ่งอาหารมาเข้าพิธี แสดงถึงการเฉลี่ยทรัพยากรอาหารในครัวเรือนมาร่วมกันเลี้ยงผีเพื่อความสงบสุขของชุมชน ขณะที่ปริมาณอาหารก็เป็นส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนผ่านด้วยเช่นกัน ดังพบว่าในพิธีกองข้าว พิธีปล่อยเรือ ชาวบ้านมักช่วยกันนำอาหารมาร่วมพิธีให้มีจำนวนมากเพื่อเป็นเสบียงให้ผีกินได้นาน ๆ จะได้ไม่กลับมารบกวนคนในชุมชนจนกว่าจะประกอบพิธีกองข้าวหรือพิธีปล่อยเรือใหม่อีกครั้งในรอบปีต่อไป นอกจากนี้ พิธีกองข้าวยังแสดงความคิดเรื่องความอุดม

สมบูรณ์ ผ่านพฤติกรรมทั้งอาหารไว้ไม่น่ากลับ สื่อถึงการเหลือกินเหลือใช้ และการใช้คำว่า “กอง” ที่สื่อถึงการมีมากด้วย อย่างไรก็ตาม ในบริบทการจัดงานเป็นเทศกาลท่องเที่ยวหน่วยงานภาครัฐมักมีบทบาทเป็นผู้จัดเตรียมอาหารมาประกอบพิธีกองข้าว นอกจากนี้ เนื่องจากได้ประยุกต์พิธีกองข้าวมาจัดเป็นการแสดงของผีป่าซึ่งใช้เด็กเป็นผู้แสดง อาหารที่เตรียมมาประกอบพิธีกองข้าวจึงเปลี่ยนแปลงไปเป็นขนมขบเคี้ยว น้ำอัดลม ตลอดจนของเล่นเพื่อให้เด็กพอใจ

ตามธรรมเนียมเดิมของพิธีกองข้าว หลังจากแบ่งอาหารส่วนหนึ่งไปเช่นไหว้สัมภเวสีแล้ว ชาวบ้านจะนำอาหารอีกส่วนหนึ่งที่แยกไว้มาแบ่งกันรับประทาน รวมถึงนำไปแลกเปลี่ยนกับครอบครัวอื่น ๆ ที่มาร่วมพิธีด้วย ในบริบทพิธีกองข้าวอาหารจึงเป็นสื่อในการพบปะพูดคุย สร้างความสามัคคีระหว่างสมาชิกในชุมชน แต่ในบริบทการท่องเที่ยว อาหารที่นำมาประกอบพิธีกองข้าวถูกตีความว่าเป็นของที่ใช้บริจาทาน ดังนั้น ไม่เพียงรูปแบบอาหารจะเปลี่ยนไปเป็นเครื่องดื่ม อาหารกระป๋อง บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป ขนมขบเคี้ยว ที่สามารถเก็บกลับบ้านได้ แต่ยังมีการแจกจ่ายอาหารที่ผ่านพิธีกองข้าวให้กับผู้มาร่วมงานภายใต้ความหมายใหม่ว่าเป็นของบริจาทานด้วย

ในบริบทการจัดงานพิธีการของรัฐความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสวยงามมักเป็นสิ่งที่ผู้จัดงานให้ความสำคัญ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ผู้บริหาร ข้าราชการระดับสูง บุคคลสำคัญ ผู้มีชื่อเสียง จะมาประกอบพิธี ในงานประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ประรำพิธีบวงสรวงและเครื่องบวงสรวงเทวดาจึงมักถูกจัดเตรียมอย่างสวยงาม เพื่อแสดงความอุดมสมบูรณ์ ช่วยให้พิธีกรรมดุ๊กดีลิตี และยังทำให้มีภาพประชาสัมพันธ์ที่สวยงามอลังการด้วย ในบางประเพณี เช่น ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว ประรำพิธีที่ตั้งเครื่องบวงสรวงเทวดาถูกจัดอย่างสวยงาม ยิ่งใหญ่ และมีองค์ประกอบอาหารในพิธีกรรมที่มีความหมายดี ครบถ้วนตามความเชื่อในพิธีพราหมณ์ ทำให้พื้นที่วางอาหารเช่นไหว้ผีในพิธีกองข้าวที่ตั้งอยู่ด้านข้างลดความสำคัญและไม่น่าสนใจ

ในบริบทการท่องเที่ยว อาหารพื้นบ้านมักถูกนำมาแสดงเป็นกิจกรรมสาธิต เพื่อนำเสนอวิถีชุมชน และเชื่อมโยงไปสู่การจำหน่ายอาหารในพื้นที่จัดงาน ดังในประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและซึกเยอเกวียนพระบาท จัดกิจกรรมสาธิตทำอาหารพื้นบ้านของชุมชนตะปอน ประกวดทำอาหาร และจัดกิจกรรมอาหารร้อยรสพันอย่าง โดยเปิดให้นักท่องเที่ยวที่มาร่วมงานได้ชิมรสชาติอาหารท้องถิ่นที่ชาวบ้านเป็นคนปรุง อธิบายส่วนประกอบอาหารที่นำมาจากแหล่งทรัพยากรในท้องถิ่น และเชื่อมโยงไปสู่การเลือกซื้ออาหารท้องถิ่นที่ขายโดยชาวบ้านในตลาดโบราณบ้านตะปอนใหญ่ และบ้านเกวียนหัก ดังนั้น ในบริบทการท่องเที่ยว อาหารพื้นบ้านที่บริโภคในชีวิตประจำวันจึงเป็นคติชนที่มีมูลค่า กลายเป็นสินค้าที่น่าสนใจ เพราะแสดงให้เห็นวิถีชีวิต ทรัพยากรในชุมชน ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถเลือกใช้ชีวิตดิบในธรรมชาติรอบตัวมาประกอบอาหารได้อย่างหลากหลาย

ภาพที่ 75 อาหารพื้นบ้านในประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

5.1.4 พลวัตของคติชนประเภทศิลปะพื้นบ้าน ตามการจำแนกของดอร์สันคติชนกลุ่มนี้ได้แก่ การแสดงละครพื้นบ้าน (folk drama) ดนตรีพื้นบ้าน (folk music) การเต้นรำพื้นบ้าน (folk dance) ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล คติชนกลุ่มนี้ถูกนำมาปรับใช้เพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ ดังนี้

5.1.4.1 การแสดงละครพื้นบ้าน

ละครพื้นบ้านเป็นมหรสพที่สร้างความบันเทิง นิยมเล่นในงานสำคัญต่าง ๆ เช่น งานสงกรานต์ งานศพ พิธีบวงสรวง งานแก้บน งานสมโภชต่าง ๆ ละครพื้นบ้านไทยมีหลายประเภท เช่น ละครชาตรี หุ่น ลิเก หนังใหญ่ หนังตะลุง ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล มีการนำการแสดงละครพื้นบ้านมาเป็นกิจกรรมเพื่อสร้างความบันเทิงให้กับงานสงกรานต์ที่จัดในรูปแบบสงกรานต์ย้อนยุค หรือสงกรานต์ในวิถีท้องถิ่น โดยพบการนำหนังใหญ่มาแสดงในงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลาที่จัดขึ้น ณ วัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

5.1.4.1.1 การแสดงหนังใหญ่

หนังใหญ่เป็นการแสดงที่ได้รับความนิยมสูง เหตุที่เรียกว่าหนังใหญ่ เป็นเพราะตัวหนังที่ใช้เชิดทำขึ้นจากหนังสัตว์ และเรียกตามลักษณะตัวหนังที่มีขนาดใหญ่ อีกทั้งเป็นการเรียกเต็มท่ายเพื่อให้ต่างจากหนังตะลุง การแสดงหนังใหญ่เป็นมหรสพโบราณสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นเมื่อ 2,000 ปี มาแล้ว มีเล่นในหลายประเทศ เช่น อินเดีย จีน อียิปต์ ในประเทศไทย เชื่อว่ามีการแสดงหนังใหญ่เมื่อประมาณ 500 ปี มาแล้ว ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 20 เนื่องจากพบหลักฐานกล่าวถึงการแสดงหนังใหญ่ในกฎมณเฑียรบาล สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือสมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง (พ.ศ.1893-1912) นักวิชาการส่วนใหญ่มีความเห็นว่าประเทศไทยรับวัฒนธรรมการเล่นหนังใหญ่มาจากชาวหรือเขมร ซึ่งมีต้นเค้ามาจากอินเดียอีกทอดหนึ่ง แต่เดิมการเล่นหนังใหญ่เป็นการเล่นของชนชั้นสูง โดยมีกษัตริย์เป็นผู้อุปถัมภ์ ต่อมาจึงแพร่หลายไปสู่สามัญชน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระยอง, 2551: 17-23)

หนังสือ คือ อุปกรณ์การแสดงที่สลักลวดลายบนหนังวัวซึ่งมีคุณสมบัติโปร่งแสงเมื่อถูกไฟส่อง เรียกว่า “หนังแก้ว” หนังสือของวัดบ้านดอนแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ หนังสือตัวสีดำใช้เขตเวลากลางคืน และหนังสือที่มีสีสันทสวยงาม ระบายด้วยสีแดง เขียว เหลือง ใช้เขตเวลากลางวัน เรียกว่า “หนังสือกลางวัน” ตัวหนังสือ มี 7 ประเภท คือ 1) หนังสือหรือหนังสือครุ เป็นตัวหนังสือใช้ในพิธีไหว้ครู ประกอบด้วย หนังสือฤกษ์ หนังสือพระอิศวร และหนังสือพระนารายณ์ 2) หนังสือฝ้าหรือหนังสือไหว้ เป็นตัวหนังสือภาพเดี่ยวหน้าเสี้ยว นั้งพนมมือ หรือพนมมือถืออาวุธให้ปลายอาวุธสอดรักแร้มาทางด้านหนังสือ ใช้แสดงตอนเข้าฝ้า 3) หนังสือคนจร หรือ หนังสือเดิน เป็นตัวหนังสือภาพเดี่ยวหน้าเสี้ยว ทำท่าเดิน เพื่อดูหนังสือจะวางเรียบเสมอกัน ใช้แสดงตอนเดินหรือตรวจพลยกทัพ 4) หนังสือง่าเป็นตัวหนังสือภาพเดี่ยว หน้าเสี้ยว ทำท่าเหาะ ตัวหนังสือยกขาข้างหนึ่งกระดกขึ้น ถ้าทำท่าโก่งศร เรียกว่าหนังสือโก่ง ถ้าทำท่าแผลงศร เรียกว่าหนังสือแผลง 5) หนังสือเมือง เป็นหนังสือที่มีภาพตัวหนังสือใหญ่เพียงตัวเดียวหรือหลายตัวอยู่ในภาพหนึ่ง มีภาพปราสาทราชวัง ศาลาหรือตัวอาคาร ซ่อนในตัวหนังสือใหญ่ เช่น ภาพทศกัณฐ์นั่งเมือง ภาพหนุมานโถมนางสุวรรณกัณธมาในปราสาท หากเป็นภาพพระรามว่าราชการกับพวกพญาวานร บางทีเรียก หนังสือปลับปลา หนังสือประเภทนี้จะมีขนาดใหญ่ กว้างประมาณ 1 เมตร สูงประมาณ 2 เมตร 6) หนังสือจับ เป็นหนังสือที่มีภาพตั้งแต่ 2 ตัวขึ้นไป ทำท่ารบกัน เช่น พระรามรบทศกัณฐ์ ลิงขวรบลิงดำ มีขนาดใหญ่เช่นเดียวกับหนังสือเมือง 7) หนังสือเปิดเตล็ด ไม่เข้ากลุ่มใดใน 6 กลุ่มข้างต้น เช่น หนังสือภาพราชรถ หนังสือตัวตลก (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระยอง, 2551: 29-30)

ตัวหนังสือของวัดบ้านดอนเป็นตัวหนังสือที่สร้างขึ้นใหม่เลียนแบบลวดลายจากหนังเก่าที่นำมาจากพัทลุง เริ่มสั่งทำตัวหนังสือชุดใหม่จำนวน 77 ตัว ตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 แล้วเสร็จในปี 2547 จากนั้นจึงได้ใช้ตัวหนังสือชุดใหม่ออกแสดงแทนชุดเก่า และเก็บตัวหนังสือชุดเก่าไว้ที่พิพิธภัณฑ์หนังสือวัดบ้านดอน การพากย์หนังสือใหญ่ของวัดบ้านดอนใช้คำประพันธ์ประเภทร่ายยาวและกาพย์ บทพากย์ที่ใช้แสดงเป็นบทพากย์ที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยครูเรื่อง รื่นเริง เป็นครูหนังสือประจำโรงวัดบ้านดอน (ชนิศรา ช่างหล่อ, 2557: 32) ในอดีตการขีดหนังสือใหญ่จะขีดด้านในของจอผ้าขาว ใช้กะลามะพร้าวซึ่งเป็นเชื้อเพลิงที่ไม่มีควันสูมไว้ด้านหลังจอ เพื่อให้คนดูมองเห็นลวดลายของตัวหนังสือได้ถนัด อีกทั้งแสงจากกะลามะพร้าวจะมีประกายวูบวาบสูงต่ำ ทำให้ลวดลายตัวหนังสือที่ทาบบจอผ้าขาวมีชีวิตชีวา

ในบริบทการท่องเที่ยวหนังสือใหญ่วัดบ้านดอนปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงมาเป็นการประยุกต์ให้นักท่องเที่ยวได้ชมทั้งวิธีแสดงหนังสือใหญ่แบบเก่าและสิ่งๆที่สร้างขึ้นใหม่ เช่นปรับเปลี่ยนจากการขีดหนังสือใหญ่เพียงอย่างเดียวมาเป็นการขีดหนังสือใหญ่ร่วมกับหุ่นละครเล็กเพื่อให้ดูได้ง่ายขึ้น สร้างความแปลกใหม่ ไม่น่าเบื่อจำเจ ใช้สำเนียงระยองมาพากย์บทเจรจา สอดแทรกเนื้อหาเหตุการณ์ในปัจจุบัน ล้อเลียนบุคคลสำคัญในบ้านเมือง ตลอดจนนำกะลามะพร้าวมาเผาที่หลังจอร่วมกับการใช้แสงไฟสปอตไลท์ เพื่อสาธิตการเผาไฟกะลาแบบดั้งเดิมและเป็นการสร้างจุดขายให้กับ

งาน ดังปรากฏการตั้งชื่องานว่า “งานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะวัดบ้านดอน” กล่าวได้ว่า การเผากระดาษที่เดิมมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดแสงส่องตัวหนังได้กลายมาเป็นการสาธิตและมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ให้กับงานเทศกาล

ภาพที่ 76 การแสดงหนังใหญ่ หนังใหญ่ปะทะหุ่นละครเล็ก

ในพื้นที่จัดงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะ ยังมีการนำตัวหนังใหญ่มาสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการผลิตเป็นสินค้าที่ระลึกจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว เช่น เสื้อยืดสกรีนลายหนังใหญ่ แก้วสกรีนลายหนังใหญ่ พวงกุญแจหนังใหญ่ นอกจากนี้ ยังนำไปใช้เป็นอุปกรณ์ตกแต่งพื้นที่จัดงานเพื่อสร้างจุดเช็คอินให้นักท่องเที่ยวได้ถ่ายภาพกับหนังใหญ่ จำลองท่าทางการเชิดหนังใหญ่ ในบริบทการท่องเที่ยว ตัวหนังใหญ่ซึ่งแต่เดิมนับถือว่าเป็นของสูงและมีความศักดิ์สิทธิ์จึงมีหน้าที่ใหม่ในฐานะสินค้าทางวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างบรรยากาศท่องเที่ยว ขณะที่การแสดงหนังใหญ่ที่เป็นมหรสพบันเทิงยังคงมีบทบาทสร้างความสนุกสนานให้กับผู้ชมเช่นเดิมแต่ได้เพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่ในฐานะเป็นการแสดงที่สร้างภาพลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นที่มี “ของดี” มีมรดกทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่ให้กับจังหวัดระยองซึ่งเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณในการจัดงานด้วย

ภาพที่ 77 ผลิตภัณฑ์สกรีนลายหนังใหญ่วัดบ้านดอน

ที่มา <https://ocac.go.th/ชุมชนวัดบ้านดอน-ตำบลเชิงเนิน>

ภาพที่ 78 การตกแต่งพื้นที่จัดงานด้วยหนังใหญ่

5.2 คติชนกับการแสดงในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

หัวข้อนี้จะเป็นการวิเคราะห์พลวัตของประเพณีสงกรานต์และประเพณีวันไหลในฐานะที่ทั้งสองประเพณีเป็นคติชนประเภทประเพณีพื้นบ้านที่ถูกนำมาใช้สร้างการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงใต้

5.2.1 พลวัตของประเพณีสงกรานต์: จากพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์สู่พิธีกรรมกับการแสดงในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

สงกรานต์เป็นเวลาที่ยุคการสิ้นสุดปีเก่าและเริ่มต้นจักรราศีใหม่ นักปราชญ์แต่โบราณของอินเดียกำหนดให้วันมหาสงกรานต์เป็นจุดแบ่งปีเพราะเป็นวันที่เส้นโคจรดวงอาทิตย์ที่เรียกว่าสุริยวิถีและเส้นศูนย์สูตรท้องฟ้าตัดกันพอดี ทำให้มหาสงกรานต์เป็นวันที่กลางคืนและกลางวันมีระยะเวลาเท่ากันเรียกว่า จุตรাত্রีเสมอภาค (ปราณี วงษ์เทศ, 2548: (23)) ประเพณีสงกรานต์จึงนับเป็นช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านที่ประกอบด้วยพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้คนเตรียมพร้อมที่จะก้าวเข้าสู่รอบจักรราศีใหม่และฤดูกาลใหม่อันเป็นสภาวะที่ไม่อาจแน่ใจได้ว่าจะดีหรือร้าย อย่างไรก็ตาม การประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นการท่องเที่ยวผ่านสื่อคติชนดังที่กล่าวมา ทำให้ดูเหมือนว่าสงกรานต์ได้ทำหน้าที่เป็นพิธีกรรมเพื่อเสริมสร้างกำลังใจในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านน้อยลงกว่าที่ควรจะเป็น และเปลี่ยนมาทำหน้าที่ด้านการแสดงในกิจกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้นเรื่อย ๆ การศึกษาวิจัยปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลนี้ แม้จะสนใจวิเคราะห์สงกรานต์ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นหลัก แต่เนื่องจากภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และปรากฏการณ์วันไหลก็เป็นที่รับรู้ในวงกว้าง การศึกษานี้จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เห็นพลวัตของประเพณีสงกรานต์ในสังคมไทยในภาพรวม ที่เห็นได้ชัดเจนว่าเมื่ออยู่ในบริบทการท่องเที่ยวสงกรานต์ได้เปลี่ยนแปลงจากพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านมาเป็นพิธีกรรมกับการแสดง ดังนี้

ก.ประเพณีสงกรานต์มีพลวัตเป็นเทศกาล “สงกรานต์-วันไหล”

เมื่อสังคมไทยถือเอาสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ตามคติพราหมณ์ จึงถือว่าสงกรานต์เป็นช่วงเปลี่ยนจากปีเก่าเข้าสู่ปีใหม่ ช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านที่รอให้พระอาทิตย์ย้ายออกจากราศีมีนเข้าประจําราศีเมษนี้ แต่ละปีไม่เท่ากัน บางปีคำนวณได้ 3 วัน บางปี 4 วัน แต่โดยทั่วไปมีระยะ 3 วัน ในสังคมไทยสงกรานต์จึงมีเวลาเปลี่ยนผ่านกำหนดไว้ 3 วัน และมีชื่อเรียกกำกับวันทั้งสามนี้ไว้แน่นอน คือ วันที่ 1 วันสิ้นปีเก่า เรียกว่า มหาสงกรานต์ วันที่ 2 อยู่ระหว่างกลางปีเก่าและปีใหม่ เรียกว่า วันเนา และวันที่ 3 เป็นวันขึ้นปีใหม่ เรียกว่า วันเถลิงศก

ตามแนวคิดเรื่องพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (The Rite of Passage) ที่สนใจศึกษาพิธีกรรมในวงจรรีตีตมนุษย์ในฐานะสถานการณ์ที่มนุษย์จัดขึ้นเพื่อสร้างขวัญกำลังใจและลดความวิตกกังวลในวันเกรง ในยามที่มนุษย์กำลังจะเปลี่ยนสภาวะไปมีสภาพใหม่ Arnold Van Gennep (Van Gennep, 1960) เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงเข้าไปอยู่ในสถานที่ใหม่ เป็นสมาชิกใหม่ หรือการหมุนเวียนเข้าสู่วัฏจักรฤดูกาลใหม่ เป็นสถานการณ์ที่ถูกรับมองว่าเป็นเรื่องอันตรายเพราะทำให้สภาพของบุคคลคลุมเครือ ดังนั้น ทุกสังคมวัฒนธรรมจึงมักมีพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่จัดขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผนเพื่อสร้างขวัญกำลังใจและลดความวิตกกังวลที่จะมาพร้อมสภาวะใหม่ พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านจะมีแบบแผนการปฏิบัติ ประกอบด้วยขั้นตอนต่อเนื่องกัน 3 ขั้น คือ ขั้นแรก เป็นการแยกออกจากสภาพเดิม หรือ “separation” มีพฤติกรรมที่แสดงการแยกออกจากสถานะเดิม เป็นการประกันว่าหลุดพ้นจากสถานะเดิมแล้วอย่างแน่นอน อาจมีสัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องมือสื่อความหมาย เช่น การตัด โกน ขลิบ แหวง ทูบทำลาย การล้างออก เป็นต้น ขั้นที่สองเป็นขั้นเปลี่ยน หรือ “transition” เป็นช่วงเวลาของความคลุมเครือ กำกวม เนื่องจากอยู่ระหว่างเส้นแบ่งของการแยกออกจากสภาพเดิมกับสภาพใหม่ที่ยังไม่ได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งอย่างสมบูรณ์ ในตำแหน่งที่อยู่ระหว่างกลางนี้ถือเป็นช่วงเวลาแห่งความอันตราย ไร้ระเบียบ จึงมักประกอบด้วยข้อห้ามหรือการยกเว้นให้เหตุการณ์ที่ไม่อาจทำได้ในยามปกติสามารถทำได้ชั่วคราว อาจมีสัญลักษณ์ที่ไม่ใช่ทั้งสิ่งแสดงของเก่าและของใหม่ พฤติกรรมที่แสดงการข้าม การกลับบทบาท การถูกทดสอบ หรือมีสื่อสัญลักษณ์ที่แสดงความครึ่ง ๆ กลาง ๆ เช่น สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ปรากฏในพิธีกรรม ขั้นที่สามเป็นขั้นกลับคืนสภาวะปกติ และมีสภาพใหม่ หรือ “incorporation” เป็นช่วงผนวกเข้ากับสภาพใหม่พร้อมความมั่นคง ช่วงเวลานี้จะมีพฤติกรรมที่แสดงการเฉลิมฉลอง การยินดีในสภาวะใหม่ หรือสื่อสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงการได้สภาพใหม่ เช่น ใส่แหวน กำไล เข็ม ทราย ผ้าคลุม มีอาวุธประจำกาย หรือสวมชุดใหม่ เป็นต้น

หากวิเคราะห์ตามแนวคิดพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านจะเห็นได้ว่า สงกรานต์เป็นเวลาที่สัมพันธ์กับกระบวนการสามขั้นตอนที่แก่นเน็ปเสนอไว้ คือ วันมหาสงกรานต์เป็นเวลาในขั้นแยก วันเนาเป็นเวลาในขั้นเปลี่ยน และวันเถลิงศกเป็นเวลาในขั้นเข้าสู่สภาวะใหม่

ในวันมหาสงกรานต์มักมีสิ่งสะท้อนให้เห็นการ separation แยกจากปีเก่า หรือการตายจากไปของสิ่งที่เป็นตัวแทนของปีเก่า เช่น การล้างทำความสะอาดบ้าน การสะเดาะเคราะห์ การยิงปืนขับไล่ภูตผี ในภาคเหนือ ที่แม่แจ่มมีการปั้นดินเป็นรูปสัตว์ รูปคนต่าง ๆ แล้วใส่เปล่งไปในแม่น้ำ เพื่อแสดงการตายจากไปแล้ว (รุจยา อภากร, หม่อมราชวงศ์, 2539: 29) ในภาคใต้ มีพิธีสะเดาะเคราะห์สิ่งที่ไม่ดีออกไป พร้อมกับการจากไปของเทวดาผู้รักษาดวงชะตาบ้านเมืองของปีเก่า ในวันแรกของสงกรานต์ที่เรียกว่า วันส่งเจ้าเมืองเก่า หรือในภาคตะวันออก มีพิธีแห่พญายมไปลอยออกปากอ่าวบางพระ ก็สะท้อนความคิดเรื่องการ separation ผ่านการจากไปขององค์พญายม เป็นต้น

ถัดมาในวันเนา เป็นเวลาของความคลุมเครือ กำกวมและอันตราย มีพิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นความคิดเรื่องการเปลี่ยน transition ที่ประกอบด้วยข้อห้าม เช่น ที่ภาคเหนือห้ามด่าทอว่าร้ายกันในวันเนาเพราะเชื่อว่าจะทำให้โชคร้ายไปตลอดทั้งปี ในวันเน่าจะมีการกลับพฤติกรรมซึ่งในชีวิตปกติไม่ได้ทำ เช่น การหยุดงาน การเล่น กิน ดื่ม และฉลอง ตลอดจนมีพฤติกรรมที่แสดงความโกลาหล ไร้ระเบียบของสังคม เช่น การออกมาเล่นสาดน้ำของผู้คนทุกเพศทุกวัย และการละเล่นแข่งขันต่าง ๆ

ในวันเถลิงศก ระบบระเบียบต่าง ๆ จะกลับคืนมาหลังการตายและความวุ่นวายทั้งหลาย ในวันเน่าจะมีพฤติกรรมที่สะท้อนความคิดเรื่องการ incorporation ที่ผนวกเข้าสู่รอบจักรราศีใหม่พร้อมความมั่นคงทางจิตใจ เช่น การละเล่นรื่นเริงเพื่อต้อนรับการมาของปีใหม่ การสวมใส่ชุดใหม่ การเข้าวัดทำบุญตักบาตร ปล่อยนกปล่อยปลา เพื่อแสดงสัญลักษณ์ของการเกิดสิ่งดี ๆ ในวันเริ่มต้นของรอบปีใหม่ หรือการได้ชีวิตใหม่

ตามที่กล่าวมานี้ สงกรานต์ในวิถีชีวิตของคนไทยนับแต่อดีตจึงมีเวลาเปลี่ยนผ่านประมาณ 3 วัน โดยภายหลังได้ถูกรัฐกำหนดให้ตรงกับวันที่ 13 เมษายนถึง 15 เมษายน เพื่อความสะดวกในการกำหนดวันหยุดราชการ อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์ที่นำเสนอเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก ได้ทำให้เกิดความรับรู้ใหม่เกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ที่มีประเพณีวันไหลมาต่อท้าย ทำให้ช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านมีระยะเวลายาวนานกว่าเดิมหรือคลุมเครือจนไม่สามารถแบ่งได้ นอกจากนี้ ยังเป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อระยะเวลาเปลี่ยนผ่านที่แบ่งเป็นสามระยะเปลี่ยนแปลงไป ความหมายเชิงพิธีกรรมของสงกรานต์ที่เป็นเรื่องของ การสลัดตัวเองออกจากปีเก่าและการเริ่มนับปีศักราชใหม่ น่าจะลดความเข้มข้นลง กลายเป็นเทศกาลที่เน้นการเฉลิมฉลองเป็นหลัก ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้แตกต่างจากวิถีปฏิบัติเดิมที่สงกรานต์เป็นเวลาที่เตือนสติให้รู้สึกตัวว่าชีวิตสั้นลงไปอีกปีหนึ่งแล้วและเป็นเวลาที่ต้องระมัดระวังตัว จึงเป็นเหตุให้ผู้คนพากันทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ชะล้างความไม่ดีต่าง ๆ ออกไป และเข้าวัดทำบุญสร้างกุศลเพื่อต่ออายุให้ยืนยาว

ข. สงกรานต์มีพลวัตจากพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์เป็นพิธีกรรมกับการแสดง

ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ เป็นประเพณีพิธีกรรมเพื่อการมีข้าวปลาอาหารสมบูรณ์ตามฤดูกาล นับเป็นเรื่องสำคัญในความมั่นคงของชีวิต ในสังคมเกษตรกรรม โดยเฉพาะสังคมไทยที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ (ศรีศักร วัลลิโภดม และสุนีย์ ประสงค์บัณฑิต, 2546: 4) ตามปกติแล้วประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์จะสัมพันธ์กับประเพณีพิธีกรรมอื่น ๆ โดยอาจเป็นพิธีกรรมที่แฝงอยู่ เช่น ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนหรือสังคม ในงานบุญเลี้ยงผีปู่ตา ผีเสื้อบ้าน ก็มักจะมีการขอความคุ้มครอง ขอน้ำฝน ฯลฯ

พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์จัดขึ้นเพื่อลดความกังวลเกี่ยวกับสถานการณ์ดิน ฟ้า น้ำ โรคภัยที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้ ลักษณะการประกอบพิธีกรรมมุ่งติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติเพื่อให้อำนาจความอุดมสมบูรณ์ อาจมีลักษณะวิงวอน ขอร้อง ต่อร้อง ช่มชู้ บงการ ซึ่งจะกระทำผ่านพฤติกรรมและวัตถุในเชิงสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมหรือวัตถุสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการร่วมเพศ เช่น การแห่สัญลักษณ์อวัยวะเพศชาย การสร้างหุ่นหรือตุ๊กตาทำท่าร่วมเพศ คำพูดสองแง่สองง่าม การเล่นชกเย่อ พฤติกรรมสัญลักษณ์แสดงการสมมติ เช่น ทำเสียงเหมือนฟ้าร้องฟ้าแลบ สาดน้ำเหมือนฝนตก ตัวเปี้ยกเหมือนถูกฝน พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่กระทำกับน้ำโดยตรง เช่น นำไปกตน้ำ พฤติกรรมแสดงการจำลองเลียนแบบธรรมชาติแล้วบังคับให้เป็นไปตามปรารถนา เช่น ทำนาจำลอง พฤติกรรมแสดงการช่ม เช่น นำมาเททิ้ง สาดเล่น เพื่อให้เห็นว่ามียามาก หรือนำมากองพูนไว้

สงกรานต์เป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากเดือน 5 เป็นเวลาที่เกษตรกรต้องการน้ำฝนเพื่อเตรียมเข้าสู่การทำงาน และต้องการความมั่นใจเรื่องผลผลิตช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านของสงกรานต์ จึงมีพิธีกรรมหลายอย่าง ทั้งที่แสดงความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านปี และความคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ เช่น มีพิธีสะเดาะเคราะห์ เลี้ยงผี พิธีสงฆ์น้ำพระ หรือเล่นสาดน้ำจนตัวเปี้ยกในวันสงกรานต์ ปัจจุบัน สงกรานต์มีพลวัตจากพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์ไปเป็นพิธีกรรมกับการแสดงในบริบทการท่องเที่ยว คติชนที่เกี่ยวข้องกับสงกรานต์มักถูกนำมาประยุกต์ใช้เป็นการแสดง ไม่ว่าจะเป็นการใช้ตำนานสงกรานต์มาสร้างขบวนแห่ การจัดประกวดนางสงกรานต์ การสร้างเทศกาลเล่นสาดน้ำข้ามวันข้ามคืน เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้สอดคล้องกับที่ ศิราพร ณ ถลาง ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า เมื่องานประเพณีถูกนำไปจัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว พิธีกรรม (ritual) จะกลายเป็นงานเทศกาล (festival) ซึ่งในกรณีนี้ พิธีกรรมจะขาดบทบาทในฐานะที่เป็นพิธีกรรม แต่จะกลายเป็นการแสดง (performance) ที่ไม่เน้นนัยของความศักดิ์สิทธิ์ตามลักษณะเดิม (ศิราพร ณ ถลาง, 2558: 375) ในบริบทการท่องเที่ยว สงกรานต์มีพลวัตไปเป็นพิธีกรรมกับการแสดงในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

1) การใช้ตำนานสงกรานต์เพื่อสร้างขบวนแห่งสงกรานต์และจัดการประกวด

แข่งขัน ตำนานสงกรานต์เป็นที่มาของประกาศสงกรานต์และอนุภาคนางสงกรานต์ที่เนื่องกับการทำนายความอุดมสมบูรณ์ในวิถีเกษตรในอดีต อีกทั้งยังเป็นคำอธิบายเหตุผลของการเล่นสาดน้ำในวันสงกรานต์ด้วย ตำนานสงกรานต์ไทยมีเนื้อหาว่าด้วยการทวยปัญหาระหว่างท้าวกบิลพรหมกับธรรมาบาลกุมาร ตอนท้าวกบิลพรหมตัดเศียรตนเองเพื่อบูชาที่แพ้นั้น แต่เศียรท้าวกบิลพรหมมีฤทธิ์ร้ายแรงมากหากตกลงพื้นจะทำให้แผ่นดินลุกไหม้ จึงต้องให้ธิดาทั้ง 7 ผลัดกันเชิญเศียรไว้คนละปี ในหนึ่งปีมีพิธีเชิญเศียรท้าวกบิลพรหมออกแห่ก่อนนำไปเก็บไว้ในถ้ำคันธุลีดั้งเดิม

อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล กล่าวว่า หลักฐานที่กล่าวถึงตำนานสงกรานต์ไทยที่เก่าที่สุด คือ จารึกตำนานสงกรานต์วัดพระเชตุพนฯ สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 3 ตำนานสงกรานต์ในจารึกแผ่นที่ 6 ที่ว่าด้วยชื่อนางสงกรานต์ทั้ง 7 นำมาสู่การสร้างสรรค “ประกาศสงกรานต์ฉบับราษฎร์” ขึ้นเพื่อพยากรณ์ชะตาบ้านเมืองประจำศักราช โดยมีการกำหนดเครื่องทรง เครื่องประดับ อาวุธ และสัตว์พาหนะเป็นสัญลักษณ์แสดงคุณลักษณะประจำตนของนางสงกรานต์ซึ่งสัมพันธ์กับคำพยากรณ์บ้านเมือง (อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล, 2559: 60) นอกจากนี้เกี่ยวข้องกับการทำนายแล้ว เนื้อหาของตำนานยังมีความหมายเชิงสัญลักษณ์สื่อถึงการหมุนเวียนในจักรราศีของพระอาทิตย์ด้วย ดัง เสฐียรโกเศศ ได้เสนอไว้ว่า ตำนานท้าวกบิลพรหมเป็นการเปรียบเทียบให้เศียรท้าวกบิลพรหมเป็นดวงอาทิตย์ ดังนั้น จึงตกไม่ได้ในที่ใดเพราะจะลุกเป็นไฟ เมื่อเป็นเช่นนี้ นางทั้ง 7 จึงเปรียบได้กับ 7 วันในสัปดาห์ ซึ่งเมื่อนำมาเทียบตามศัพท์ สงกรานต์ ที่แปลว่าการเคลื่อนที่ของพระอาทิตย์ ด้วยแล้วก็สอดคล้องว่านางสงกรานต์ย่อมหมายถึงนางอันเนื่องด้วยการเคลื่อนที่ของพระอาทิตย์ ซึ่งก็คือวันต่าง ๆ ในสัปดาห์ที่ย่อมหมุนเวียนเคลื่อนย้ายไปตามการโคจรของพระอาทิตย์นั่นเอง (เสฐียรโกเศศ, 2500: 38-39)

ตำนานสงกรานต์เป็นที่มาของประกาศสงกรานต์ซึ่งใช้แขวนไว้ในพระบรมมหาราชวังเพื่อพยากรณ์ความอุดมสมบูรณ์แล้วแจ้งให้ราษฎรทราบ เสฐียรโกเศศ บันทึกเรื่องการดูประกาศสงกรานต์ไว้ว่า “เป็นที่นิยมในหมู่ราษฎร สามารถดูได้เข้าใจซึ่มทราบดี และอยากทราบกันอยู่ทุกปี” ดังนั้น แม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะไม่ทรงสนับสนุน แต่ก็ไม่ทรงขัดเพื่อจะทรงรักษาประเพณีของเดิม ซึ่งราษฎรยังถือเป็นธรรมเนียมนิยมกันมา (เสฐียรโกเศศ, 2500: 11-13)

ประกาศสงกรานต์เป็นภาพวาดที่แสดงภาพขบวนแห่งนางสงกรานต์ประจำปีที่เคลื่อนมาพร้อมกับเหล่าเทวดานางฟ้า ส.พลายน้อย กล่าวว่า คนโบราณเชื่อว่า “นางสงกรานต์ทั้ง 7” ที่ปรากฏในประกาศสงกรานต์เป็นเครื่องบอกเหตุการณ์ประจำปีได้ ด้วยมีกำหนดเวร การแต่งกายพาหนะ และอริยาบถของแต่ละองค์ รายละเอียดเหล่านี้สามารถบอกคำทำนายเกี่ยวกับวันสงกรานต์ได้ทั้งสิ้น (ส.พลายน้อย, 2547: 14) นางสงกรานต์ทั้ง 7 มีตำรากำหนดลักษณะไว้อย่างละเอียด ใน

หนังสือ **พระราชพิธีสิบสองเดือน** (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2553: 225) ระบุไว้ว่า นางสงกรานต์ทั้ง 7 มีวันประจำของตน วันอาทิตย์ นางสงกรานต์ชื่อทุงษะ ทัดดอกทับทิม เครื่องประดับปัทมราค ภัักษาहारผลมะเดื่อ อาวุธขวากจักร ซ้ายสังข์ พาหนะครุฑ วันจันทร์ นางสงกรานต์ชื่อโคราคะ ทัดดอกปีป เครื่องประดับมุกดา ภัักษาहारน้ำมัน อาวุธขวาพระขรรค์ ซ้ายไม้เท้า พาหนะเสือ วันอังคาร นางสงกรานต์ชื่อรากษส ทัดดอกบัวหลวง เครื่องประดับโมรา ภัักษาहारโลหิต อาวุธขวาตรีศูล ซ้ายธนู พาหนะสุกร วันพุธ นางสงกรานต์ชื่อมณฑา ทัดดอกจำปา เครื่องประดับไพฑูรย์ ภัักษาहारนมเนย อาวุธขวาเข็ม ซ้ายไม้เท้า พาหนะลา วันพฤหัสบดี นางสงกรานต์ชื่อกิริณี ทัดดอกมณฑา เครื่องประดับมรกต ภัักษาहारถั่วงา อาวุธขวาขอ ซ้ายปืน พาหนะช้าง วันศุกร์ นางสงกรานต์ชื่อกิมิทา ทัดดอกจกกลณี เครื่องประดับบุษราคัม ภัักษาहारกล้วยน้ำว้า อาวุธขวาพระขรรค์ ซ้ายพิณ พาหนะกระบือ และวันเสาร์ นางสงกรานต์ชื่อมโหธร ทัดดอกสามหาว เครื่องประดับนิลรัตน์ ภัักษาहारเนื้อทราย อาวุธขวากจักร ซ้ายตรีศูล พาหนะนกยูง

นางสงกรานต์เป็นเครื่องบอกเหตุการณ์ประจำปี และอิริยาบถต่าง ๆ ของนางสงกรานต์ก็เป็นคำทำนายร้ายในปีนั้น ทั้งอาหารที่กิน อาวุธที่ถือ เครื่องประดับ อภรณ์ ดอกไม้ทัดหู ส.พลายน้อย เก็บความจากหนังสือปฏิทิน 100 ปี ของ ส.วรศิลป์ สมาชิกรัฐสภาแห่งประเทศไทย และตำราพรหมชาติของเก่า กล่าวถึงความเชื่อแต่โบราณไว้ว่า ถ้าพระอาทิตย์ยกในระหว่างเวลารุ่งเช้าจนถึงเที่ยง นางสงกรานต์ยืนมา เชื่อว่าจะเกิดความเดือดร้อนเจ็บไข้ ถ้าพระอาทิตย์ยกในระหว่างเวลาเที่ยงถึงค่ำ นางสงกรานต์นั่งมา เชื่อว่าจะเกิดความเจ็บไข้ ผู้คนล้มตาย และเกิดเหตุเภทภัยต่าง ๆ ถ้าพระอาทิตย์ยกในระหว่างเวลาค่ำถึงเที่ยงคืน นางสงกรานต์นอนล้มตามา เชื่อว่าประชาชนจะอยู่เย็นเป็นสุข และถ้าพระอาทิตย์ยกในระหว่างเวลาเที่ยงคืนจนถึงรุ่งเช้า นางสงกรานต์นอนหลับตามา เชื่อว่าพระมหากษัตริย์จะเจริญรุ่งเรืองดี (ส.พลายน้อย, 2547: 15-17)

ในประกาศสงกรานต์ นอกจากเห็นรูปนางสงกรานต์มาบนหลังสัตว์พาหนะ และมีขบวนแห่ของเทวดาและนางฟ้าอัญเชิญเศียรท้าวกบิลพรหมแล้ว ยังมีผู้ที่แห่ออกหน้าชี้สัตว์และถือธงบอกชื่อปีตามชื่อสัตว์ในพวก 12 นักษัตร ตอนกลางเขียนเป็นนาคพ่นน้ำ แล้วมีหนังสือบอกข้อความต่าง ๆ อันเป็นเรื่องทำนองเกี่ยวกับฝนฟ้าและน้ำทำัญญาหาร (เสฐียรโกเศศ, 2500: 40) นอกจากนี้ในประกาศสงกรานต์ยังมีข้อความบอกจำนวนวันสงกรานต์ วันเปลี่ยนศักราชสิ้นสุดสงกรานต์ เปลี่ยนนักษัตร วันธงชัย วันอธิบดี วันอุบาทว์ วันโลกาวินาศ เทพประจำวันที่เป็นอธิบดีฝน จำนวนฝนที่บันดาลให้ตก ทั้งในเขาจักรวาล ป่าหิมพานต์ มหาสมุทร มนุษย์โลก จำนวนนาครี้น้ำ เภณธ์ัญญาหารทำนายข่าวกล้าในภูมินา เภณธ์ธาราธิคุณทำนายปริมาณน้ำ ข้อมูลเหล่านี้บ่งบอกให้รู้ว่าประกาศสงกรานต์มีความสำคัญด้วยเป็นบันทึกวันเวลาในรอบปีที่สัมพันธ์กับฤดูกาลและปริมาณน้ำฝนที่จะใช้ในการเพาะปลูก

จากข้อมูลข้างต้นจึงสรุปได้ว่าตำนานสงกรานต์เป็นตำนานที่สัมพันธ์ทั้งในมิติการเปลี่ยนผ่านและมีมิติความอุดมสมบูรณ์ โดยความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านในชั้นแยก separation สะท้อนให้เห็นผ่านเนื้อหาในอนุภาคเหตุการณ์ตอนตัดเศียรท้าวกบิลพรหมอันเป็นสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์เป็นอุปมาแสดงการสิ้นสุคติ ความคิดเรื่องการ transition สะท้อนผ่านเนื้อหาการมาถึงของนางสงกรานต์องค์ใหม่ และความคิดเรื่องการ incorporation สะท้อนผ่านเนื้อหาการผลิตเปลี่ยนนางสงกรานต์ที่ได้เข้ามาประจำในตำแหน่งผู้อัญเชิญเศียรท้าวกบิลพรหมไว้บนพานอันเป็นรูปธรรมของการโคจรอยู่บนฟ้าของดวงอาทิตย์ในวันเถลิงศกใหม่ ขณะที่ความเชื่อที่เนื่องกับคุณลักษณะประจำตัวนางสงกรานต์ต่าง ๆ สะท้อนความคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ และการล่วงรู้เหตุการณ์ในรอบปีที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรม

ปัจจุบัน ตำนานสงกรานต์ ประกาศสงกรานต์ และอนุภาคนางสงกรานต์ ดังกล่าวมีบทบาทเป็นแหล่งอ้างอิงที่ใช้สร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ซึ่งไม่ได้เน้นเรื่องการพยากรณ์ฟ้าฝนหรือทำให้นึกถึงการเปลี่ยนผ่านเช่นในอดีต ในบริบทการท่องเที่ยวตำนานสงกรานต์กลายเป็นข้อมูลสำหรับสร้างสรรค์ขบวนรถแห่สงกรานต์เพื่อประกวดชิงรางวัลรถขบวนแห่สงกรานต์ประจำปี ดังในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี และประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว พ.ศ.2561-2562 ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า รถขบวนแห่ของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ตกแต่งขึ้นอย่างอลังการนั้น ล้วนใช้แนวคิดตั้งอนุภาคตัวละครในตำนานสงกรานต์ และประกาศสงกรานต์ ไม่ว่าจะเป็นท้าวกบิลพรหม นางสงกรานต์ สัตว์พาหนะ และอนุภาคสิ่งวิเศษต่าง ๆ เช่น เทวดา นางฟ้า พญานาค มาสร้างสรรค์รถขบวนแห่ของหน่วยงานตนทั้งสิ้น มีการนำธรรมเนียมการออกประกาศสงกรานต์เพื่อพยากรณ์ดวงชะตาบ้านเมืองมาเป็นส่วนหนึ่งของการแสดง เช่น ในพิธีกองข้าวเมืองพัทธยา พ.ศ.2561 มีการแสดงสมมติเหตุการณ์เทวดานางฟ้าลงมาให้พรแก่มนุษย์ในวันสงกรานต์ ช่วงหนึ่งของการแสดงได้จัดลำดับให้ผู้แสดงเป็นเทวดาอ่านประกาศสงกรานต์เพื่อสื่อถึงการเปลี่ยนผ่านขึ้นปีใหม่ นอกจากนี้ ผู้จัดงานสงกรานต์-วันไหลในหลายพื้นที่ยังนิยมตั้งอนุภาคนางสงกรานต์มาแสดงอย่างเป็นรูปธรรม ด้วยการคัดเลือกสาวงามมาสมมติเป็นนางสงกรานต์ประจำปีนั้น ๆ เพื่อแสดงในขบวนแห่สงกรานต์เป็นหน้าตาของจังหวัด ตลอดจนประยุกต์เป็นการแข่งขันประกวดนางสงกรานต์ หนูน้อยสงกรานต์ เพื่อประชันความงามด้วย

2) การปรับประเพณีสงกรานต์น้ำพระพุทธรูปมาใช้จัดขบวนแห่สงกรานต์ ประเพณีสงกรานต์น้ำพระพุทธรูปและสงกรานต์น้ำพระสงฆ์ในวันสงกรานต์เป็นพิธีเสริมสิริมงคลตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา นับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อถึงวันสงกรานต์พระเจ้าแผ่นดินจะเสด็จไปสงกรานต์น้ำพระพุทธรูปปฏิมากรพระศรีสรรเพชญ์ และเทวรูปพระพิฆเนศวร ขณะที่ราษฎรจะพากันไปสงกรานต์น้ำพระตามวัดต่าง ๆ (ส.พลายน้อย, 2547: 47)

การสรงน้ำพระพุทธรูปและสรงน้ำพระสงฆ์ในวันสงกรานต์เป็นประเพณีที่นิยมจัดขึ้นทุกภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสานบุญสรงน้ำพระนับว่าเป็นงานสำคัญ ส.พลายน้อย (2547: 47-50) กล่าวว่า บางแห่งจัดให้มีสรงน้ำพระพุทธรูปอยู่ถึง 15 วัน หรือ 1 เดือนจึงอัญเชิญพระกลับประดิษฐานบนศาลา มีความเชื่อว่าน้ำสรงพระพุทธรูปมีความศักดิ์สิทธิ์ จึงใช้ประพรมบ้านเรือนลูกหลาน วัวควาย ให้หายจากโรคภัยทั้งปวง อย่างไรก็ตาม การนำพระพุทธรูปออกสรงน้ำนั้นไม่จำเป็นต้องทำในวันสงกรานต์เสมอไป แต่อาจจัดขึ้นเมื่อใดก็ได้ที่เห็นว่าจำเป็นต้องพึงพุทธบารมีบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ดัง เสฐียรโกเศศ ได้บันทึกไว้ว่า ตามประเพณีเก่าถ้าฝนแล้ง บางถิ่นจะอัญเชิญพระพุทธรูปซึ่งนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ออกมาแห่แล้วมีเล่นสาดน้ำรดกัน (เสฐียรโกเศศ, 2500: 167-171) พฤติกรรมดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่า การสรงน้ำพระพุทธรูปในวันสงกรานต์นอกจากจะเป็นพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคลแล้ว ยังเป็นพฤติกรรมที่จงใจอาศัยความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปบันดาลให้เกิดความสมบูรณ์ด้วย ทั้งนี้ เหตุที่อาศัยน้ำเป็นสื่อก็เพราะถือกันว่าเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ เพราะเมื่อน้ำการเพาะปลูกทำไร่นาจึงได้ผล ช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านสงกรานต์อันเป็นเวลารอฝนก่อนเริ่มฤดูการผลิตใหม่จึงมีประเพณีสรงน้ำพระพุทธรูปอย่างแพร่หลาย เนื่องจากมีความหมายเชิงพิธีกรรมทั้งในแง่เสริมสิริมงคลในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่าน และการขอความอุดมสมบูรณ์ให้กับไร่นา ทั้งนี้ ในบรรดาพระพุทธรูปสำคัญที่อัญเชิญออกมาสรงน้ำ พระพุทธสิหิงค์ ถือเป็นพระพุทธรูปที่เกี่ยวข้องกับสงกรานต์มากที่สุด เนื่องจากมีตำนานเล่าว่าพญานาคจำแลงตนเป็นพระพุทธรูป ด้วยเหตุนี้ พระพุทธสิหิงค์จึงมีฤทธิ์อำนาจบันดาลฝนได้โดยตรง ในวันสงกรานต์ การสรงน้ำ ประพรมน้ำพระพุทธรูปจึงไม่เพียงเป็นการแสดงความเคารพบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล หากแต่ยังเป็นพฤติกรรมเชิงสัญลักษณ์แสดงการจำลองฤทธิ์พระพุทธรูปให้บันดาลฝนตกเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองด้วย

ปัจจุบัน ประเพณีสรงน้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์ยังคงเป็นพิธีกรรมสำคัญในวันสงกรานต์ ตามวัดในชุมชนทั่วไปต่างจัดให้มีพื้นที่สรงน้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์เพื่อความเป็นสิริมงคล อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจข้อมูลการจัดงานเทศกาลสงกรานต์เพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ต่าง ๆ ผู้วิจัยพบว่าหน่วยงานภาครัฐมักจะมีเลือกประเพณีสรงน้ำพระพุทธรูปหรือประเพณีแห่พระพุทธรูปมาใช้นำเสนอเป็นพิธีกรรมของส่วนราชการ รวมถึงใช้จัดกิจกรรมชบวนแห่พระพุทธรูปอย่างยิ่งใหญ่เพื่อการท่องเที่ยวด้วย ในพื้นที่วิจัย เช่น ในงานมนัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี มีการประยุกต์พิธีปิดทองและสรงน้ำพระพุทธรูปสิหิงค์มิ่งมงคลสิรินาถ มาเป็นกิจกรรมสำหรับแทรกพิธีเปิดงานประเพณีสงกรานต์จังหวัดชลบุรีอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้ หน่วยงานภาครัฐมักมีความนิยมที่จะอัญเชิญรูปเคารพพระเกจิอาจารย์ที่เป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชนออกมาแห่เพื่อให้มีกิจกรรมชบวนแห่สงกรานต์และมีคนมาร่วมงานมากขึ้นด้วย ดังการจัดประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ มีการอัญเชิญรูปเคารพหลวงพ่อกิ่ง หลวงพ่อฉิ่ง หลวง

พ่อปู่ ออกแห่ในวันที่ 18 เมษายน ร่วมกับรถแห่องค์พญายม ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชัง อัญเชิญรูปเคารพหลวงปู่พระครูสุทธิรัตนมาแห่ในวันที่ 13 เมษายน และในประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรอง อัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ 109 องค์จากทุกอำเภอในจังหวัดสระแก้วมาแห่ร่วมในขบวนเจ้าพ่อพระปรอง ในวันที่ 19 เมษายน เป็นต้น ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ประเพณีการแห่พระพุทธรูปและรูปเคารพพระสงฆ์เกจิอาจารย์จึงไม่เพียงเป็นประเพณีที่แสดงความเคารพศรัทธา แต่ยังมีบทบาทเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ใช้แสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านขบวนแห่รถสงกรานต์ด้วย

3) การปรับประเพณีรดน้ำ สาดน้ำ เป็นเทศกาลสาดน้ำเพื่อความรื่นเริง การเล่นสาดน้ำเป็นส่วนสำคัญของประเพณีสงกรานต์ ในหมู่คนไทยที่นับถือพุทธศาสนาต่างมีประเพณีสงกรานต์และเล่าตำนานสงกรานต์เพื่ออธิบายการเล่นสาดน้ำด้วยโครงเรื่องเดียวกัน เช่น ตำนานสงกรานต์ของคนไทใต้คง (ไทใหญ่) ที่เมืองซอน มณฑลยูนนาน ประเทศจีน เล่าว่าขุนนางองค์หนึ่งมีนิสัยโลภโมโหสัน วันหนึ่งไปแย่งผู้หญิงมาเป็นภรรยาคนที่เจ็ด ขุนนางหลงรักภรรยาคนที่เจ็ดนี้มาก วันหนึ่งภรรยาคนที่เจ็ดหลอกถามว่าขุนนางตักน้ำไม่ไหล ตักไฟไม่ไหม้ หอกแทงไม่เข้า ดาบฟันไม่เข้า จะอยู่ในโลกตลอดไปใช่หรือไม่ ขุนนางตอบว่าเส้นผมของตนจะหั่นคอขาดได้ พอขุนนางลับภรรยาคนที่เจ็ดจึงลอบถอนเส้นผมขุนนางแล้วตัดคอขุนนางขาด หัวของขุนนางตกลงบนพื้นดินเกิดไฟลุกไหม้ เมื่อยกหัวขุนนางขึ้นไฟก็ดับ เมื่อบางลงไฟก็ลุกอีก ทำให้ภรรยาทั้งเจ็ดต้องผลัดกันยกหัวขุนนางไว้คนละปี ในจังหวัดที่ผลัดกันยกนั้นเนื่องจากมีเลือดไหลออกมาจากหัว จึงต้องให้คนนำน้ำมารดให้สะอาดเพื่อไม่ให้ไฟไหม้ ตั้งแต่นั้นมาคนไทยจึงเล่นรดน้ำปีละครั้งกันทุกปี (ประคอง นิมมานเหมินท์ และดาว เสงหวา, 2542: 56) ตำนานสงกรานต์ของคนไทลื้อสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน เล่าว่า พญามารโหดเหี้ยมตนหนึ่งรังแกผู้คนจนได้รับความเดือดร้อนไปทั่ว ต่อมาพญามารอุทธรณ์สาวมาเป็นเมียคนที่ 12 หญิงสาวผู้นี้มีปัญญามาก คืนหนึ่งได้หลอกถามพญามารถึงวิธีการกำจัดพญามาร พญามารบอกว่าเส้นผมของตนสามารถรัดคอให้ขาดได้ เมื่อได้โอกาสนางจึงลอบถอนเส้นผมพญามารแล้วนำมาตัดคอพญามารจนถึงแก่ความตาย เมียทั้ง 12 ได้นำไฟมาเผาศีรษะพญามารแต่ไฟกลับลุกไหม้ไปทั่ว ครั้นนำศีรษะพญามารไปฝังลงดินก็ส่งกลิ่นเหม็นจนทนไม่ไหว ครั้นโยนศีรษะลงน้ำ น้ำก็เดือดท่วมนองไปทุกแห่ง นางทั้ง 12 จึงตกลงกันผลัดเวรอุ้มศีรษะพญามารไว้คนละวันเพื่อช่วยขจัดภัยพิบัติทั้งปวง ทุกครั้งที่เปลี่ยนเวรกันจะใช้น้ำรดล้างศีรษะพญามารด้วย ต่อมาเพื่อแสดงความขอบคุณนางทั้ง 12 คนไทยจึงเล่นสาดน้ำเพื่อช่วยพวกนางล้างศีรษะพญามารปีละครั้ง (หลินมู่, 2539)

ตำนานสงกรานต์ดังกล่าวไม่เพียงมีเนื้อหาอธิบายที่มาของการเล่นสาดน้ำสงกรานต์เท่านั้น แต่ยังมีความหมายเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่าน หากนำตำนานมาพิจารณาตามแนวทางการศึกษาพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านจะเห็นได้ว่า แม้ในรายละเอียดตำนานจะเล่าต่างกันไปบ้าง แต่

ตำนานทุกเรื่องจะเล่าตรงกันในช่วงท้ายว่าต้องใช้น้ำมารดเศียรพญามารจึงจะยับยั้งภัยที่เกิดจากความร้อนของเศียรของพญามารได้ อนุภาคดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านปีที่ถูกมองว่าเป็นเวลาน่าหวั่นเกรงอันตรายจากความร้อนแล้งจึงต้องใช้น้ำเพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่ความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ พฤติกรรมการออกมาสาดน้ำในวันสงกรานต์ก็สะท้อนภาพความไร้ระเบียบในชั้นเปลี่ยน ซึ่งเป็นการจำลองการสิ้นโลกก่อนที่จะเกิดการสร้างโลกใหม่ในวันปีใหม่อีกด้วย

แม้ว่าการสาดน้ำจะเป็นกิจกรรมเด่นอย่างหนึ่งของประเพณีสงกรานต์ แต่พฤติกรรมการสาดน้ำเกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องการได้น้ำฝนเพื่อความอุดมสมบูรณ์โดยตรง จึงไม่จำเป็นต้องสาดน้ำเฉพาะในวันสงกรานต์เพียงอย่างเดียว ดังพบว่าประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาเรื่องน้ำฝนต่างมีพฤติกรรมการสาดน้ำเพื่อจำลองเป็นฝนที่ตกลงมา เช่น การขอฝนของไทดำเมืองลา ประเทศเวียดนาม ถ้าฝนแล้งจะทำพิธีขอฝนโดยให้ผู้เฒ่าผู้แก่ช่วยกันห่อข้าวเหนียว ชิ้นเนื้อ ปลา และเหล้า 1 ขวด เตรียมไว้ให้คนหนุ่มสาว เมื่อคนหนุ่มสาวตั้งขบวนตีฆ้องกลองผ่านมาถึง คนเฒ่าคนแก่จะช่วยกันเอาน้ำสาดคนหนุ่มสาวเหล่านั้นเพื่อแสดงว่าฝนตกแล้ว การขอฝนของไทขาวเมืองเต็ก ประเทศเวียดนาม มีพิธีขำควายตอนที่ตื่นเขาหัวเมืองเพื่อเซ่นผีแถน จากนั้น ให้ผู้หญิงจับบ้องไม้ไผ่ที่ใส่น้ำ หมอจะส่งบ้องไม้ไผ่ให้ผู้หญิงที่ละคน เมื่อหยุดตรงหน้าผู้ใดก็จะเทน้ำแล้วหว่านเมล็ดฝ้าย ข้าวสาร สมมติแทนเสมือนว่าฝนตกสู่พื้นโลกแล้ว ต่อจากนั้นทั้งหมดจะพากันไปที่ห้วยน้ำไหลแล้วเล่นสาดน้ำใส่กันในตอนบ่ายและเย็น (สุภัญญา สุฉฉายา, 2560: 233-236) ลักษณะการเล่นสาดน้ำเช่นนี้จึงไม่ใช่การเล่นน้ำทั่วไป แต่ถือเป็นการเล่นเพื่อขอฝน ซึ่งเสฐียรโกเศศ ตั้งข้อสังเกตว่า รูปแบบดังกล่าวเป็นวิธีทำเลียนอย่างเพื่อให้ได้ผลอย่างเดียวกัน เรียกว่า Sympathetic magic ดังนั้น หากต้องการให้ฝนตกเปียกก็ต้องรดน้ำสาดกันให้เปียกเพื่อจะได้ผลให้ฝนตกลงมาเปียกในทำนองเดียวกัน (เสฐียรโกเศศ, 2500: 171)

การสาดน้ำในวันสงกรานต์แต่เดิมจึงเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม มักเล่นกันในวันเถลิงศกหลังสงกรานต์แล้วในช่วงบ่าย เช่น ภาคเหนือมีพิธีสงกรานต์พุทธรูป รดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในวันพญาวัน และเล่นสาดน้ำช่วงบ่าย (ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล, 2539: 77-78) ภาคอีสานหลังพิธีตบปะทายที่ลานวัดแล้ว จะเล่นสาดน้ำตลอดวัน บางแห่งมีกิจกรรมเล่นสาดน้ำตลอดทั้งเดือน 5 เป็นต้น (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2559: 109) การเล่นสาดน้ำเชิงพิธีกรรมนี้จะมีหลักการอย่างเดียวกันคือต้องสาดให้เปียก ดัง ปราณี วงษ์เทศ กล่าวว่า “ในการสาดน้ำ ชาวบ้านต่างพยายามให้ตัวเองเปียกมากที่สุด เพราะเชื่อว่าถ้าไม่เปียกโชกจริง ๆ แล้ว ปีนั้นฝนจะตกน้อย” (ปราณี วงษ์เทศ, 2532: 362) สอดคล้องกับที่เสฐียรโกเศศ เสนอว่าเรื่องสาดน้ำวันสงกรานต์ “นอกจากเล่นสนุกกันแล้ว ชั้นเดิมมีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของฟ้าฝนอย่างนาให้น้ำเล่นน้ำในสระฮอนดาต เพื่อประโยชน์ในการทำไร่ไถนา เรื่องการสาดน้ำนี้มีในชาติต่าง ๆ แม้ไม่ตรงกับเรื่องสาดน้ำสงกรานต์แต่มีหลักอย่างเดียวกันคือต้องสาดให้เปียก เพื่อจะได้มีความงอกงาม” (เสฐียรโกเศศ, 2500: 167-171)

ปัจจุบันการเล่นสาดน้ำเป็นสัญลักษณ์สำคัญของประเพณีสงกรานต์ที่ใช้เป็นการท่องเที่ยว เห็นได้ชัดเจนจากภาพโฆษณาในสื่อประชาสัมพันธ์งานสงกรานต์ที่เน้นฉากหลังเป็นภาพการเล่นสาดน้ำทั้งแบบย้อนยุคและแบบร่วมสมัย ทั้งนี้ ความนิยมเล่นสาดน้ำเพื่อความสนุกสนานได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องเมื่อช่วงยี่สิบกว่าปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะปรากฏการณ์การเล่นสาดน้ำในลักษณะปิดถนนที่เลียนแบบมาจากการเล่นน้ำบนถนนข้าวสารในกรุงเทพมหานคร ตลอดจนการตั้งชื่อ “ถนนตระกูลข้าว” เพื่อสร้างพื้นที่เล่นสาดน้ำเฉพาะกิจในช่วงสงกรานต์ได้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายทั่วทุกภูมิภาค ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบที่มีการตั้งชื่อถนนที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ข้าว” เพื่อใช้จัดกิจกรรมเล่นสาดน้ำในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลอยู่หลายแห่ง เช่น ถนนข้าวหลาม จังหวัดชลบุรี ถนนข้าวทิพย์ จังหวัดจันทบุรี ถนนข้าวสวย จังหวัดตราด ถนนข้าวคลุกกะปิ จังหวัดระยอง เป็นต้น ในหมู่วัยรุ่นนิยมที่จะรวมกลุ่มกันออกมาเล่นสาดน้ำแบบปิดถนนทั้งกลางวันและกลางคืน เช่นที่จังหวัดจันทบุรี มีกิจกรรมเล่นสาดน้ำตั้งแต่ช่วงหัวค่ำของวันที่ 12 เมษายน ไปจนถึงรุ่งเช้าของวันที่ 13 เมษายน ถือเป็นการเล่นสาดน้ำสงกรานต์กลางคืนแห่งเดียวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ใช้ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว นอกจากนี้ การเล่นสาดน้ำแบบวันไหลยังนิยมเคลื่อนไปเล่นน้ำในวันไหลของชุมชนต่าง ๆ จนทำให้การเล่นสาดน้ำกินเวลายาวนานกว่าสองสัปดาห์ด้วย จึงกล่าวได้ว่าการเล่นสาดน้ำในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้เชื่อมโยงกับความคิดเรื่องวันเวลาและชุมชนเหมือนในอดีต ความหมายของการสาดน้ำเพื่อไล่ความแล้งหรือสาดน้ำเพื่อสมมติแทนฝนเจือจางลง คงเหลือเพียงการเล่นน้ำเพื่อความสนุกสนานและความบันเทิง นอกจากนี้ การเล่นน้ำที่แยกตัวเองออกจากชุมชนยังเป็นพฤติกรรมที่แตกต่างจากอดีตที่แต่เดิมสงกรานต์จะเป็นช่วงเวลาที่คนในชุมชนมารวมตัวอยู่ภายใต้บรรยากาศเดียวกันเพื่อทำพิธีกรรมขอความอุดมสมบูรณ์จากอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการประกันความมั่นคงของชุมชนอีกด้วย

อนึ่ง แม้ว่าการเล่นสาดน้ำที่มีบรรยากาศสนุกสนานจะมีส่วนคล้ายคลึงกับการเล่นสาดน้ำแต่เดิม แต่ความสนุกในมิติปัจจุบันนั้นต้องถือว่าแตกต่างจากอดีตอย่างมาก เพราะในสังคมเกษตรกรรมแต่เดิม ความสนุกในสงกรานต์มีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของการปลดปล่อยเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากการทำมาหากินและการรักษาจารีตประเพณีมาตลอดปี ดังปรานี วงษ์เทศ ได้วิเคราะห์ไว้ว่า การละเล่นสนุกสนานที่สามารถละเมียดข้อห้ามต่าง ๆ ได้โดยไม่ถือว่าเป็นความผิด หรือที่เรียกว่า “อาการขบถในพิธีกรรมเนื่องในสงกรานต์” นั้น จะมีลักษณะต่อต้านความสัมพันธ์ทางสังคมของคนที่เน้นความแตกต่างทางเพศ ระบบอาวุโส หรือการเคารพนับถือพระสงฆ์ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ในชีวิตประจำวันสังคมจะเคร่งครัดมากอันทำให้เกิดความตึงเครียด ดังนั้น การเล่นสนุกในช่วงสงกรานต์จึงถือเป็นการผ่อนคลายความเครียดเพื่อให้สามารถกลับไปอยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดต่อไปได้ และมีบทบาทสำคัญเพื่อที่จะบรรเทาไม่ให้ความกดดันหรือความไม่พึงใจต่อสถานภาพและบทบาทของบุคคลในสังคมถูกสะสมจนถึงขั้นที่เกิดการขัดแย้งอย่างแท้จริง เพราะการขัดแย้งที่แสดงออกในวัน

สงกรานต์ได้ถูกพรางด้วยความสนุกไปแล้ว (ปราณี วงษ์เทศ, 2532: 85) การเล่นสนุกที่มีพฤติกรรมรุนแรงและละเมิดกฎเกณฑ์ของสังคมแบบในอดีตจึงเป็นการเล่นเฉพาะในหมู่พวกของตน ซึ่งดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของสังคมเดียวกันเท่านั้น แตกต่างจากการเล่นสาดน้ำในปัจจุบันที่คนเล่นน้ำเดินทางมาจากทั่วสารทิศ และมารวมตัวกันเพียงเพื่อจะเล่นสนุกเพียงอย่างเดียว พลวัตดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องจากความเจริญที่ความปรารถนาใคร่รู้เรื่องความอุดมสมบูรณ์ลดน้อยลง

4) การปรับการละเล่นเนื่องในสงกรานต์มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเพื่อสร้างบรรยากาศย้อนยุคและสาธิตเพื่อให้ความรู้ สงกรานต์เป็นเวลาผ่อนคลายจากการทำงานในไร่นาจึงมักเป็นเวลาที่เกิดการละเล่นรื่นเริง นอกจากนี้ การละเล่นบางอย่างยังเป็นองค์ประกอบพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อความอุดมสมบูรณ์ด้วย ปราณี วงษ์เทศ (2532: 81) กล่าวว่า การละเล่นที่จะนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนาจะต้องแสดงออกมาด้วยการกระทำอย่างเป็นสัญลักษณ์ (symbolic action) และมีความเชื่อมโยงกับพิธีกรรม เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงสงพาง เพลงชักกระดาน เกิดขึ้นต่อเนื่องสัมพันธ์กับการทำขวัญ สู่ขวัญต่าง ๆ จึงไม่ใช่เพลงที่นำมาร้องเพียงเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงเท่านั้น แต่เกิดขึ้นเพื่อพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินซึ่งกำลังปฏิบัติต่อเนื่องอยู่ นอกจากนี้ การร่วมกันเฉลิมฉลอง การหยุดงานแล้วเล่นรื่นเริง ตลอดจนการกินเลี้ยง ยังเป็นการแสดงออกถึงความยินดีต่อการสิ้นสุดปีเก่า ต้อนรับการมาของปีใหม่ และเป็นการแสดงความยินดีเพื่อขอบคุณอำนาจเหนือธรรมชาติที่เกื้อกูลมาตลอดปีด้วย

สงกรานต์เป็นเทศกาลที่เกิดขึ้นระหว่างเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวในฤดูกาลผลิตเก่าและเตรียมที่จะเข้าสู่ฤดูกาลผลิตใหม่ ในเทศกาลสงกรานต์นอกจากจะประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น สรงบวชชาติปู่ย่าตายาย และมีการสรงน้ำพระพุทธรูป สรงน้ำพระสงฆ์ และเล่นน้ำแล้ว ยังมีการละเล่นต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของเทศกาลสงกรานต์ด้วย ไม่ว่าจะเป็นการละเล่นละเมิดกฎที่กระทำไม่ได้ในเวลปกติ การละเล่นที่มีลักษณะบงการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ที่แสดงออกเชิงสัญลักษณ์ในเรื่องเพศ เช่น ปั่นเมฆ แห่นางแมว การร้องรำทำเพลงที่แฝงการเลือกคู่ การละเล่นเหล่านี้ภายนอกแสดงออกด้วยความสนุกสนานเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด แต่ลึกลงไปแล้วเป็นการปลดปล่อยเพื่อรักษาเสถียรภาพของชุมชน เพราะการละเล่นกำหนดให้ทุกคนในชุมชนร่วมพิธีกรรมเพื่อนำมาสู่ความอุดมสมบูรณ์และความมั่นคง

ปัจจุบันหน่วยงานรัฐและหน่วยงานด้านวัฒนธรรมซึ่งร่วมมือกับสถาบันการศึกษา นำการละเล่นเนื่องในสงกรานต์มาจัดเป็นกิจกรรมเพื่อสร้างบรรยากาศงานรื่นเริงแบบย้อนยุค เช่น การละเล่นช่วงรำ ในงานก่อพระทรายวันไหลบางแสน จัดให้เป็นการละเล่นของฝ่ายแม่ยายลูกสะใภ้

ตระกูลคุณปลื้ม ทั้งที่แต่เดิมการเล่นช่วงรำนิยมแบ่งเป็นฝ่ายชาย-หญิง เพื่อให้เกิดการเลือกคู่ในวันสงกรานต์

การเล่นเข้าผีในสงกรานต์เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน นำมาเล่นเสี่ยงทายในสงกรานต์เพราะมนุษย์มีความเชื่อว่าผีประจำอยู่ทุกหนแห่งไม่เว้นแม้แต่ในเครื่องมือเครื่องใช้ที่ประกอบการทำมาหากิน และเชื่อว่าผีย่อมรู้ความลับทั้งหลายในโลกจึงสร้างพิธีกรรมเรียกผี เชิญผีมาสอบถามความอุดมสมบูรณ์ต่อฤดูกาลผลิตใหม่ โดยผีจะตอบได้ด้วยการแสดงการกระทำเพื่อให้มนุษย์ไปคาดคะเนหรือเดาหรือเสี่ยงทายเอาเอง เช่น การเล่นเชิญผีนางดัง เมื่อผีเข้าคนทรงจนกระดังงั้น ชาวบ้านจะถามว่าปีนี้ฝนตกดีหรือไม่ ถ้าตกดีให้ผัดข้าว คนถูกทรงก็จะผัดข้าว ถ้าฝนแล้งกระดังงั้นจะหยุดสั้น (ปราณี วงษ์เทศ, 2532: 88) ในบริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล การเล่นเชิญผีถูกนำมาประยุกต์เป็นกิจกรรมสาดเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมสงกรานต์แบบพื้นบ้าน เช่น ที่พบกิจกรรมสาดการเล่นเชิญผีในประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไฟกะลา จังหวัดระยอง

นอกจากนี้เพลงพื้นบ้านที่เคยร้องเมื่อเข้าสู่สงกรานต์ โดยแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ เพลงปฏิพากย์และเพลงประกอบการละเล่นของผู้ใหญ่ เพลงปฏิพากย์ที่เล่นร้องโต้ตอบกันเชิงเกี่ยวพาราสิระหว่างหญิงชาย เช่น เพลงพิชฐาน เพลงประกอบการละเล่นของผู้ใหญ่ ที่ร้องประกอบการเล่นของหนุ่มสาว เช่น เพลงระบำ เพลงพวงมาลัย หรือร้องประกอบการเล่นเข้าทรงผีต่าง ๆ ในตอนกลางคืน เช่น ผีแม่ศรี ผีลิงลม ผีนางควาย ผีสุ่ม ผีสาก ฯลฯ ปัจจุบัน เป็นกิจกรรมที่นิยมนำมาแสดงบนเวทีเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงทางวัฒนธรรมเพื่อสาดให้นักท่องเที่ยวได้ฟัง ท่วงทำนองการร้องและชมท่ารำ นอกจากนี้ ยังเป็นเวทีให้นักเรียนนักศึกษาในชมรมนาฏศิลป์จากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้แสดงความสามารถ แต่ไม่มีบทบาทในเชิงพิธีกรรม

โดยสรุป การเปลี่ยนปีและอายุที่สั้นลงเป็นความหมายที่ทำให้ประเพณีสงกรานต์เป็นช่วงเวลาที่มีพิธีทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทาน และทำทานให้ชีวิตสัตว์ สาระสำคัญของสงกรานต์แต่อดีตจึงไม่เน้นความสนุกสนานมากเท่ากับปัจจุบัน เนื่องจากเป็นเวลาที่เตือนว่าใกล้ความตายเข้าไป ความเปลี่ยนแปลงในภาพรวมของประเพณีสงกรานต์จึงเป็นการกลายความหมายจากพิธีกรรมที่ตระหนักถึงการเปลี่ยนผ่านของชีวิตและคาดหวังถึงความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลมาเป็นเทศกาลท่องเที่ยวที่เน้นความรื่นเริง ตื่นตาตื่นใจ และการได้หยุดพักผ่อนอยู่กับครอบครัว นอกจากนี้ ในบริบทการท่องเที่ยว เทศกาลสงกรานต์ยังเปลี่ยนแปลงไปเป็นกาลเทศะของการนำเสนอคติชนท้องถิ่นเพื่อสร้างงานประเพณีที่ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว อันทำให้สงกรานต์ที่เคยเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่านกลายเป็นเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับการแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นซึ่งเป็นสิ่งที่มีมูลค่าในบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์

5.2.2 พลวัตของประเพณี “วันไหล” และพิธีกรรมเดือนห้าในภาคตะวันออก: จากพิธีปิดเป่าเคราะห์เป็นการแสดงและนำเสนออัตลักษณ์ในบริบทการท่องเที่ยว

วันไหลเป็นประเพณีทำบุญขึ้นปีใหม่หลังวันสงกรานต์ นับว่ายังอยู่ในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านของการเข้าสู่ปีศักราชใหม่ ประเพณีวันไหลจะมีพิธีก่อพระเจดีย์ทรายน้ำไหล และเป็นวันสงกรานต์ พระตลอดจนเล่นน้ำในชุมชนภาคตะวันออก เนื่องจากในวันสงกรานต์จะเน้นทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผีบรรพบุรุษที่เชื่อว่าจะกลับมารับส่วนบุญในวันสงกรานต์ การทำบุญวันไหลจะจัดขึ้นที่วัดและสถานที่สำคัญในหมู่บ้าน โดยเฉพาะริมแม่น้ำลำคลอง ทำน้ำ ศาลาหมู่บ้าน ทางแยกต่าง ๆ ในวันไหลอาจมีพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผีที่มารับบุญในวันสงกรานต์ตลอดจนเผื่อแผ่บุญให้กับสัมภเวสีที่ไม่มีญาติพี่น้องทำบุญให้ ให้ได้มารับบุญรวมกันเพื่อจะได้ไม่มารบกวน จึงมีพิธีกองข้าว ปล่อยเรือ บุญส่ง เป็นการปิดเป่าเคราะห์สิ่งไม่ดีออกไปในช่วงต้นปี ลักษณะเด่นของวันไหลคือการทำบุญที่ชุมชนใกล้เคียงกันจะตกลงนัดหมายกันจัดพิธีทำบุญไม่ให้ตรงกัน เพื่อแบ่งเวลาให้พระสงฆ์จากวัดในชุมชนที่ใช้พระวัดเดียวกันได้ออกไปประกอบพิธีทำบุญตามหมู่บ้านต่าง ๆ และยังเป็นโอกาสให้ชาวบ้านได้เที่ยวสนุกกันก่อนที่จะเริ่มเข้าสู่ฤดูฝนและเริ่มทำไร่ทำนา วันไหลแต่เดิมจึงเป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อการเชื่อมโยงให้สมาชิกในชุมชนละแวกใกล้เคียงได้มาทำบุญร่วมกัน เป็นการเสริมสร้างเสถียรภาพของชุมชน และมีบทบาทสำคัญในด้านการสร้างความสนุกสนาน รวมถึงเป็นเวลาที่เกิดการเลือกคู่จากการที่หนุ่มสาวได้มาพบเจอกัน

ในบริบทการท่องเที่ยว การดำเนินงานโปรโมทเทศกาลวันไหลของหน่วยงานรัฐและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่ต้องการเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเล่นน้ำในพื้นที่ทำให้การรับรู้เรื่องประเพณีวันไหลเปลี่ยนจุดเน้นจากสาระสำคัญของพิธีกรรมที่เดิมเป็นการทำบุญขึ้นปีใหม่ไปเป็นการรับรู้ที่วันไหลคือสงกรานต์ของชุมชนที่อยู่ชายทะเลในภาคตะวันออก เน้นกิจกรรมเล่นน้ำหลังสงกรานต์ และการไหลไปเล่นน้ำในพื้นที่ต่าง ๆ ต่อเนื่องกันจนถึงปลายเดือนเมษายน คำว่า “วันไหล” ในกิจกรรมโปรโมทการท่องเที่ยวในปัจจุบันจึงไม่มีนัยทางพิธีกรรม แต่มีนัยของการ “เคลื่อนที่ไปเรื่อย ๆ” เพื่อเล่นน้ำหรือร่วมกิจกรรมท่องเที่ยวของแต่ละท้องถิ่น ทั้งยังมีความหมายที่สื่อถึงการหลังไหลไปของผู้คน และการปล่อยให้ยานพาหนะไหลไปอย่างช้า ๆ เนื่องจากสภาพการจราจรที่ติดขัดด้วย ซึ่งความหมายในแบบหลังนี้ พบว่าเป็นคำอธิบายที่มาของประเพณีวันไหลที่พบมากในภาคสนาม ดังที่นางสาววัชรีย์ ปั้นนิม อายุ 45 ปี ผู้ที่อาศัยในบางแสนมานานกว่า 30 ปี อธิบายว่า “วันไหลน่าจะมาจากคนไหลไปเล่นน้ำตามจุดต่าง ๆ และรถไหลช้า ๆ” (วัชรีย์ ปั้นนิม, สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2563) น่าสังเกตว่า เมื่อสัมภาษณ์ชาวบ้านในบางแสนทุกช่วงอายุถึงที่มาของชื่อวันไหลส่วนหนึ่งจะไม่สามารถตอบได้ และมักอธิบายว่าเกี่ยวข้องกับการไหลเล่นสาดน้ำ หรือคนค่อย ๆ ไหลเคลื่อนที่ไปอย่างช้า ๆ เพราะถูกดัน ขณะที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเน้นนำเสนอเทศกาลวันไหล

ในมิติของเวลาจัดงานที่กินระยะเวลานานกว่าภาคอื่น ๆ โดยนักท่องเที่ยวสามารถท่องเที่ยวไปตามตารางวันไหลที่จัดขึ้น หรือวางแผนเลือกท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่สนใจที่ใดที่หนึ่งในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่ยังคงมีกิจกรรมการท่องเที่ยวอยู่แม้จะประเพณีสงกรานต์จะสิ้นสุดไปแล้วก็ตาม

นอกจากประเพณีวันไหล ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงยังมีประเพณีพิธีกรรมที่จัดขึ้นในเดือน 5 อีกหลายประเพณี เช่น ปล่อยเรือน้ำไหล บุญกองข้าว บุญส่ง บุญโคนไม้ บุญส่งทุ่ง ดังแสดงรายละเอียดไว้ในบทที่ 2 หัวข้อ 2.1.5 ประเพณีในรอบปีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเพณีเหล่านี้มีลักษณะร่วมอันแสดงให้เห็นบทบาทของการเป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นการปิดป่าเคราะห์เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของชุมชนก่อนที่วัฏจักรชีวิตและวงจรการผลิตจะเริ่มต้นขึ้นใหม่อีกครั้ง ดังนี้

ประการแรก เป็นพิธีกรรมที่มุ่งจัดขึ้นเพื่อส่งเคราะห์ “คนเป็น” ตามแนวคิดเรื่องพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านช่วงเวลาของการเปลี่ยนเข้าสู่สภาวะใหม่มักเป็นเวลาที่มนุษย์เกิดความไม่มั่นใจและวิตกกังวลกับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต จึงมีพิธีกรรมเพื่อเสริมสร้างความเชื่อมั่นว่าสภาวะใหม่ที่กำลังก้าวเข้าไปนั้นปลอดภัยและมั่นคง พิธีกรรมที่จัดขึ้นในเดือน 5 ในชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นสิ่งสืบเนื่องกับประเพณีสงกรานต์ เนื่องจากสงกรานต์เกี่ยวข้องกับความคิดเรื่องการย้ายราศีของพระอาทิตย์ที่เชื่อมโยงเข้ากับเรื่องโชคชะตา ดังนั้น ความคิดเรื่องส่งเคราะห์ต่อเนื่องจากสงกรานต์จึงมีบทบาททางจิตใจที่ช่วยลดความวิตกกังวลเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่านในช่วงต้นปี การส่งเคราะห์ในเดือน 5 มักปฏิบัติในลักษณะการฝากเคราะห์ไปกับผีที่เชิญมาเช่นไหว้ แล้วไล่ออกไปจากชุมชน ถือเสมือนว่าผีได้นำสิ่งไม่ดีกลับไป การส่งเคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์ผ่านการไล่ผีให้ออกไปจากชุมชนเช่นนี้ เสฐียรโกเศศกล่าวว่า “เป็นวิธีที่มีมาแล้วแต่สมัยดึกดำบรรพ์ แบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ ขับไล่สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นลม ๆ มองไม่เห็นตัว และชนิดที่สอง มีตัวตนโดยสมมติขึ้นว่าเป็นสิ่งชั่วร้าย ชนิดแรกถือว่าเมื่อเกิดเหตุเภทภัย เจ็บไข้ได้ทุกข์เป็นเพราะผีร้ายให้แรง จึงต้องทำพิธีขับไล่ส่งให้ออกไป มีวิธีขับไล่ต่าง ๆ เช่น ยิงปืน จุดประทัด ใช้ไม้หรืออาวุธฟาดฟันไปในอากาศตรงที่สมมติว่าผีอยู่ และร้องขับไล่เป็นมนต์คาถา ตีกลอง ตีเกราะเคาะไม้หรือสิ่งอื่น ๆ เพื่อขู่ม้าทัก ชาวบ้านที่อยู่ใกล้ น้ำ ไกล่ทะเล มักสมมติว่าไล่ต้อนให้ผีหนีลงน้ำไป ส่วนพวกที่เป็นชาวดอนใช้วิธีต้อนผีให้ลงหลุมลงหม้อแล้วกลบเสีย ชนิดที่สองคือการสมมติให้มีตัวตน โดยสร้างเป็นรูปอย่างตุ๊กตาเสียบกล แล้วทำกระตุงหรือต่อเป็นเรือแพ นำเอาผีร้ายใส่ไปแล้วเอาไปลอยแพ หากอยู่ที่ดอนใช้วิธีใส่เกวียนสมมติหรือใส่ในบัตร์เอาไปทิ้งที่ทางสามแพร่งหรือในป่า ลางที่ใช้สัตว์หรือคนสมมติว่าเป็นตัวโรคขับไล่ให้ออกไปเสียจากหมู่บ้าน การทำพิธีไล่ผีดังกล่าวมานี้ จะทำเป็นครั้งคราวแล้วแต่จะมีเหตุเภทภัยต่อมาจึงเลื่อนมาทำเป็นพิธีประจำปี ในถิ่นที่มีอากาศหนาว พิธีดังกล่าวนี้มักทำเมื่อต้นหรือปลายฤดูหนาว ในถิ่นที่มีอากาศร้อนมักทำพิธีในช่วงต้นหรือปลายฤดูฝน หรือในฤดูกาลที่กำหนดเป็นระยะเวลาสิ้นปี เพราะระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อเหล่านี้ มักมีโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีความสบาย เพราะเปลี่ยนฤดู จึงต้องทำพิธีขับไล่ผีลวงหน้า หรือทำ

ภายหลังฤดูเพื่อจะได้เริ่มความเป็นอยู่ใหม่ให้มีความสุขสบายปราศจากผีร้ายมารบกวน ในพิธีประชาชนยอมแสดงอาการรำเริงและเลี้ยงดูกันก่อนเวลาจะขับไล่ผี หรือแสดงอาการรำเริงหลังเวลาเมื่อขับไล่ผีไปแล้วก็มี” (เสฐียรโกเศศ, 2500: 106-108)

ประการที่ 2 เป็นพิธีกรรมผสมผสานระหว่างความเชื่อในพุทธศาสนากับการนับถือผี และแสดงออกถึงความคิดเรื่องอาหารการกินและความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมที่จัดขึ้นในเดือน 5 มักแฝงความคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอาหารการกิน โดยแสดงออกผ่านความเชื่อ เช่น เชื่อว่าผีจะมารบกวนหากผิอดอยากหิวโหย ดังนั้นจึงต้องเตรียมอาหารเช่นหัวผีให้มีจำนวนมาก ๆ เพื่อให้ผีกินอิ่ม แสดงผ่านการใช้อาหารในพิธีกรรม เช่น เครื่องเช่นหัวผีในพิธีกองข้าว อาหารแห้งและน้ำดื่มเป็นเสบียงกรังของผีให้มีกินระหว่างเดินทางในพิธีปล่อยเรือ เครื่องบวงสรวงเทวดาอารักษ์ในพิธีสักการะเทวดาแสดงผ่านสิ่งท้อธิษฐาน เช่น ขอให้ผลผลิตงอกงาม ขอให้จับปลาได้มาก ขอให้มียูมีกิน นอกจากนี้พฤติกรรมการนำอาหารจำนวนมากมาถวายพระ การหาบอาหารเข้าวัด การล้อมวงรับประทานอาหารร่วมกันหลังเสร็จพิธีกองข้าว การทิ้งอาหารที่กินเหลือไว้ไม่นำกลับ ก็สะท้อนเรื่องอาหารการกินและการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ถึงความอุดมสมบูรณ์ด้วย

ประการที่ 3 มีสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่าน ตามแนวคิดเรื่องพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน ในขั้นแยก หรือ “separation” จะปรากฏพฤติกรรมที่แสดงการหลุดพ้นจากสถานะเดิมและมีสัญลักษณ์สื่อความหมายถึงการตัดขาด ในพิธีกรรมที่จัดขึ้นในเดือน 5 แสดงให้เห็นการใช้อนุสัญญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่านเพื่อตัดขาดจากปีเก่า เช่น เรือที่ถูกปล่อยออกไปจากท่า พญายมที่ถูกปล่อยไปจากชายฝั่ง การเดินทางกลับไปของเทวดาและยมทูต การวิ่งหนีไปของผีป่า การคว่ำหม้อไห การทิ้งอาหารไว้ไม่เอากลับ ตลอดจนชื่อเรียกของประเพณีที่แสดงการจากไป เช่น ไหล ปล่อยเรือ บุญส่ง นอกจากนี้องค์ประกอบของพิธีกรรมในเดือน 5 ก็มีความสำคัญต่อการแสดงออกว่ามีการเปลี่ยนผ่าน เช่น น้ำไหลเป็นองค์ประกอบสำคัญของประเพณีก้อพระเจดีย์ทรายน้ำไหลเพราะสื่อถึงการสมมติให้น้ำพาสิ่งไม่ดีไหลออกไป เรือเป็นองค์ประกอบสำคัญของพิธีปล่อยเรือ เพราะเป็นรูปธรรมของพาหนะที่ใช้เดินทาง กระทงใส่อาหารเป็นองค์ประกอบสำคัญของพิธีกองข้าวเพราะเป็นหลักฐานของการเลี้ยงผี

ปัจจุบัน ประเพณีวันไหลและพิธีกรรมในเดือน 5 มีพลวัตจากพิธีทำบุญ สะเดาะเคราะห์ และการเป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านไปเป็นพิธีกรรมและการแสดงในบริบทการท่องเที่ยว มีการประยุกต์เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเช่น เที่ยวชมพระเจดีย์ทรายน้ำไหลประยุกต์ การปรับเป็นกิจกรรมเล่นสาดน้ำวันไหลหลังสงกรานต์ในพื้นที่เศรษฐกิจ ตลอดจนการนำประเพณีพิธีกรรมมาจัดเพื่อแสดงอัตลักษณ์ชุมชน สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงเป็นผลมาจากการดำเนินงานของภาครัฐที่เป็นปัจจัยเร่งเท่านั้น แต่ในทางกลับกัน ผู้วิจัยเห็นว่าความสำเร็จของเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียง

ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากประเพณีวันไหลและพิธีกรรมในเดือน 5 มีคุณสมบัติที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน ดังนี้

ข้อที่ 1 ช่วงเวลาการจัดพิธีกรรมที่เกิดขึ้นหลังสงกรานต์ มีความแตกต่างจากภูมิภาคอื่นที่มีเฉพาะงานสงกรานต์ คุณสมบัตินี้ตอบสนองต่อนโยบายการท่องเที่ยวที่มุ่งกระจายนักท่องเที่ยวสู่ชุมชน ไม่ให้กระจุกตัวในพื้นที่เดียวกัน และยังสอดคล้องกับวันหยุดงานของภาคเอกชนบางแห่งที่จะอนุญาตให้พนักงาน ลูกจ้าง หยุดงานหลังสงกรานต์ ทำให้เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกตอบโจทย์กลุ่มชนชั้นกลาง

ข้อที่ 2 ระยะเวลาการจัดงานกินเวลายาวนานหลายวัน สร้างความเป็นไปได้ในการขยายวันจัดงาน และเลื่อนวันจัดงานไม่ให้ตรงกัน และความเป็นไปได้ในการสร้างพื้นที่จัดงานหรือเชื่อมโยงพื้นที่จัดงานให้เป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน ทำให้เกิดมหรหรรรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจเมื่อประชาสัมพันธ์ออกไป

ข้อที่ 3 มีการเคลื่อนย้ายคนไปในพื้นที่ใกล้เคียง เอื้อให้เกิดการจัดแพคเกจท่องเที่ยววันไหลทั้งในลักษณะการเที่ยวในมิติวัฒนธรรมและมิติของการเล่นสาดน้ำ โดยผ่านการประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลการท่องเที่ยวว่าการเคลื่อนย้ายไปเที่ยววันไหลในชุมชนต่าง ๆ เป็นวิถีปฏิบัติเดิม

ข้อที่ 4 เป็นเทศกาลเฉลิมฉลองการเข้าสู่ปีใหม่ การเฉลิมฉลองหลังพิธีเปลี่ยนผ่านและพิธีสะเดาะเคราะห์เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่คนในชุมชนต่างร่วมกันแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ว่าการเปลี่ยนผ่านนั้นดำเนินไปโดยสมบูรณ์จนล่วงเข้าสู่สภาวะใหม่ หรือเข้าสู่ขั้นกลับ “incorporation” ได้สำเร็จผ่านพฤติกรรมกรกินเลี้ยง ดื่มเหล้า การเล่นสนุกสนาน เต้นระบำรำฟ้อน ร้องเพลงเฉลิมฉลอง การที่เทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นเทศกาลเฉลิมฉลองการเข้าสู่ปีใหม่ ทำให้สามารถเชื่อมโยงให้เกิดการจัดงานแบบ Festival ซึ่งเน้นการแสดงความสนุกสนานรื่นเริงเพื่อเฉลิมฉลองการเปลี่ยนปีตลอดจนสามารถรวมคติชนหลายประเภททั้งประเพณีพิธีกรรม การแสดง การละเล่น มาแสดงในพื้นที่เดียวกันได้ภายใต้บรรยากาศการเฉลิมฉลอง

ข้อที่ 5 พื้นที่พิธีกรรมจัดริมทะเล การประกอบพิธีกรรมที่ชายทะเลเป็นวิถีปฏิบัติที่สืบเนื่องจากในอดีตทะเลเป็นที่ตั้งชุมชนในระยะแรก ๆ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งทำกิน ตลอดจนเป็นเส้นทางคมนาคม จึงมีคติความเชื่อที่ว่าควรมีพิธีตอบแทนและขอขมาธรรมชาติที่โอบอุ้มช่วยเหลือให้อยู่รอดปลอดภัย ทำมาหากินได้ผลดีมาตลอดปี ด้วยการประกอบพิธีบวงสรวงเช่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่คุ้มครอง เอื้ออำนวยโชคลาภบริเวณริมทะเล การที่พิธีกรรมในเดือน 5 มีพื้นที่ประกอบพิธีกรรมบริเวณริมทะเล จึงช่วยให้สามารถต่อยอดการใช้พื้นที่ท่องเที่ยวชายหาดอันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่โดดเด่นของภาคตะวันออกให้มีมูลค่าในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลด้วยการสร้างเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมและจัดกิจกรรมความบันเทิง ทั้งนี้ น่าสังเกตว่า พื้นที่จัดงานท่องเที่ยวปัจจุบันนี้หลายแห่งเป็นพื้นที่เดิมที่ชาวบ้านใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น สวนสาธารณะชายทะเลบางพระแต่เดิม

เป็นพื้นที่ประกอบพิธีบวงสรวงพญายมก่อนนำไปปล่อยออกปากอ่าว สวนสุขภาพเกาะลอยแต่เดิมเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกองข้าวของชาวศรีราชา การปรับปรุงพื้นที่ประกอบพิธีกรรมเดิมเป็นสวนสาธารณะจึงทำให้พื้นที่จัดงานเทศกาลในปัจจุบันมีความหมายหลายมิติทั้งการเป็นพื้นที่พักผ่อนและพื้นที่พิธีกรรม อย่างไรก็ตาม แม้ประเพณีที่จัดขึ้นในปัจจุบันจะเป็นการประกอบพิธีกรรมบนพื้นที่เดิม แต่การเปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่สาธารณะที่ในเวลาปกติใช้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวและพักผ่อน ทำให้เมื่ออยู่ในช่วงเวลางานพิธีกรรมพื้นที่เหล่านี้ถูกลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ลง นอกจากนี้ สำนึกต่อการใช้พื้นที่ยังแตกต่างจากอดีตที่ถือว่าพื้นที่ชายทะเลเป็นช่องทางที่ใช้ขับไล่สิ่งไม่ดีออกจากชุมชน แต่ในปัจจุบันพื้นที่ชายทะเลเป็นทำเลทองทางเศรษฐกิจ จึงเลือกจัดงานบริเวณชายทะเลเพื่อให้มีบรรยากาศการท่องเที่ยวและได้ภาพที่สวยงาม นับว่าในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล พื้นที่ชายทะเลได้เปลี่ยนไปเป็นพื้นที่การแสดงและมีความสำคัญในด้านการแสดงอัตลักษณ์การท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกที่มีพื้นที่จัดงานอยู่ชายทะเล

โดยสรุป จากการเก็บข้อมูลงานประเพณีจำนวน 12 ประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลทำให้เห็นว่าในบริบทการท่องเที่ยวผู้จัดงานมีการนำคติชนท้องถิ่นของภาคตะวันออกมาใช้อย่างหลากหลาย ประกอบด้วยคติชน 4 ประเภท ได้แก่ คติชนประเภทที่ใช้ถ้อยคำคติชนประเภทประเพณีพื้นบ้าน คติชนประเภทวัฒนธรรมวัตถุ และคติชนประเภทศิลปะการแสดงพื้นบ้าน ในภาพรวมคติชนมักจะถูกประยุกต์ใช้โดยเน้นทำให้เป็นการแสดงมากขึ้นเพื่อให้เกิดความสวยงามและความบันเทิงที่นักท่องเที่ยวจะร่วมกิจกรรมได้ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าภายใต้แนวโน้มที่ผู้จัดงานนิยมจะปรับเปลี่ยนให้คติชนเป็นการแสดงมากขึ้นนี้ ในพื้นที่จัดงานหลายแห่ง จะมีการสืบทอดคติชนเดิมไว้ขณะเดียวกันก็มีการนำเสนอสิ่งที่ประยุกต์ขึ้นใหม่ด้วย อันทำให้เห็นว่าสิ่งที่เป็ “ของเดิม” และ “ของใหม่” ดำรงอยู่ร่วมกัน เช่น การจัดงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนส่งเสริมสนับสนุนให้ยังคงมีการสืบทอดประเพณีอัญเชิญรอยพระพุทธรูปผ้าไปบำเพ็ญกุศลในหมู่บ้านต่าง ๆ ของตำบลตะปอนไว้ ขณะเดียวกันก็นำเสนอการแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทซึ่งเป็นการเล่นในรูปแบบใหม่ต่อนักท่องเที่ยว หรือการจัดงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะ กลุ่มอนุรักษ์หนังใหญ่วัดบ้านดอนยังคงสืบทอดวิธีการเผาเกลือระว้าวที่หลังฉากเพื่อสร้างแสงไฟขณะแสดงหนังใหญ่ไว้ ขณะเดียวกันก็ประชาสัมพันธ์การแสดงหนังใหญ่แบบประยุกต์ที่แสดงร่วมกับหุ่นละครเล็กหรือโขน เป็นต้น นอกจากนี้ เนื่องจากโจทย์สำคัญของการจัดงานเพื่อการท่องเที่ยวคือการจัดการให้ประเพณีพิธีกรรมที่มีอยู่เดิมในชุมชนเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวของคนนอก จึงพบว่าผู้จัดงานมักจะมีวิธีคิดในการเลือกคติชนที่สามารถสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวตรงตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้มาใช้ เช่น เลือกประยุกต์ใช้คติชนประเภทการแสดง หรือการละเล่น เมื่อต้องการให้งานมีบรรยากาศรื่นเริงสนุกสนาน เลือกใช้

คติชนประเภทพิธีกรรมความเชื่อ เมื่อต้องการให้งานมีบรรยากาศของพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์เพื่อสื่อถึงการสืบทอดความเชื่อของชุมชน หรือเลือกใช้คติชนประเภทตำนาน เรื่องเล่า เมื่อต้องการให้งานเป็นพื้นที่เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมเพื่อยืนยันความเป็นเจ้าของประเพณีและแสดงอัตลักษณ์ชุมชน ตลอดจนทำหน้าที่ถ่ายทอดคติชนสู่คนรุ่นต่อไปด้วย การเลือกใช้คติชนตามที่กล่าวมานี้เมื่อนำมาประกอบเข้าด้วยกันได้ทำให้ประเพณีท้องถิ่นกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่สามารถขยายวิถีชุมชนได้ตามนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์

5.3 บทบาทของเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

เทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นปรากฏการณ์ที่งานประเพณีพิธีกรรมในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีมาแต่อดีตถูกนำมาสร้างสรรค์เพื่อเสนอในบริบทการท่องเที่ยววันหยุดสงกรานต์ เมื่อพิจารณาตามกระบวนการที่เกิดขึ้นวิเคราะห์ได้ว่าปรากฏการณ์นี้มีบทบาทสำคัญต่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3 ประการ ประการแรก เทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีบทบาทส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างเทศกาลท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นบทบาทเด่นที่ทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเทศกาลสงกรานต์ที่สามารถรองรับการท่องเที่ยวกับภูมิภาคอื่นในช่วงที่มีประเพณีสงกรานต์ ประการที่ 2 บทบาทในการแสดงอัตลักษณ์และสร้างสำนึกความภูมิใจต่อท้องถิ่น เป็นบทบาทที่เกิดขึ้นสืบเนื่องหลังจากการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวแล้วจึงทำให้เห็นการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนต่าง ๆ และประการที่ 3 บทบาทในการรักษาคติชนประจำถิ่นและถ่ายทอดคติชนสู่คนรุ่นต่อไป เป็นบทบาทที่เกิดขึ้นเมื่อหน่วยงานภาครัฐนำประเพณีพิธีกรรมมาจัดเป็นเทศกาลท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งกลายเป็นงานประจำปี ทำให้เกิดการถ่ายทอดคติชนสู่คนรุ่นต่อไป มีรายละเอียดดังนี้

5.3.1 บทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างเทศกาลท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เดิมในความรับรู้ของนักท่องเที่ยวทั่วไป ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติใกล้กรุงเทพฯ มีการท่องเที่ยวหลักอยู่ที่กิจกรรมทางน้ำ ร่วมกับการพักผ่อนตากอากาศ และสังสรรค์กินเลี้ยงอาหารทะเล นอกจากนี้ อาจนึกถึงกิจกรรมท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ เช่น การท่องเที่ยวผจญภัย เที่ยวชมอุทยานแห่งชาติ ป่าชายเลน เที่ยวสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวมนุษย์สร้าง ในกลุ่มพิพิธภัณฑ์ สวนน้ำ หรือท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น สวนผลไม้ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็ล้วนแล้วแต่เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวตามภูมิศาสตร์ของพื้นที่และการลงทุนของภาคเอกชน ขณะที่การท่องเที่ยวเทศกาลงานประเพณีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดดเด่นนักหากเทียบกับภูมิภาคอื่น

อย่างไรก็ตาม การปรากฏขึ้นของเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ที่เริ่มต้นขึ้นจากชื่อเสียงของประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ที่มีนักท่องเที่ยวจากทั่วทุกสารทิศเดินทางมาร่วมเล่นสาดน้ำวันไหลที่หาดบางแสนและชมความสวยงามของพระทรายน้ำไหลริมทะเล ได้จุดกระแสการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลให้เกิดขึ้น และยังสร้างความรับรู้ถึงงานประเพณีหลังสงกรานต์ของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงซึ่งเป็นสิ่งแปลกใหม่ในความคิดของคนทั่วไป ความพร้อมเพรียงของหน่วยงานวัฒนธรรมในภูมิภาคและความกระตือรือร้นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ต่างใช้โอกาสกระแสความสนใจวันไหล สร้างและประชาสัมพันธ์งานประเพณีในพื้นที่ตน จนเกิดเป็นพื้นที่จัดงานประเพณีเนื่องในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลกระจายทั่วไปในหลายชุมชนหลายจังหวัด ทำให้ในปัจจุบันเมื่อกล่าวถึงเทศกาลสำคัญของภาคตะวันออกเฉียง เทศกาลสงกรานต์-วันไหลย่อมเป็นสิ่งแรกที่นักท่องเที่ยวและคนทั่วไปนึกถึง ในแง่นี้ จึงนับได้ว่าเทศกาลสงกรานต์-วันไหลได้สร้างความรับรู้ใหม่ทำให้ภาคตะวันออกเฉียง เทศกาลท่องเที่ยวสำคัญที่เป็นตัวแทนของภูมิภาค ท่ามกลางงานประเพณีของภาคอื่น ๆ ที่นักท่องเที่ยวรับรู้กันกว้างขวางอยู่แล้วมาแต่เดิม

ในบริบทการท่องเที่ยว สินค้าวัฒนธรรมที่มีคุณสมบัติเป็นเอกลักษณ์เฉพาะเป็นจุดขายสำคัญอย่างยิ่งทางการตลาดที่จะใช้ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเลือกซื้อสินค้า ดังนั้น การนำเสนอทั้งสงกรานต์และวันไหลของผู้จัดงานในภาคตะวันออกเฉียง จึงเป็นวิธีคิดสำคัญทางการท่องเที่ยว เพราะได้สร้างพื้นที่ท่องเที่ยวหลังสงกรานต์ อันเป็นพื้นที่ใหม่ให้แก่นักท่องเที่ยวได้ร่วมกิจกรรม ในแง่นี้นับว่าเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียง ที่มีบทบาทส่งเสริมให้การท่องเที่ยวช่วงฤดูร้อนในภูมิภาคคึกคักมากยิ่งขึ้น ดังคำแถลงของผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพัทยา นางสาวสุลัดดา ศรีติลาวัลย์ เปิดเผยว่า เทศกาลวันไหลมหาสงกรานต์ของจังหวัดชลบุรี ซึ่งมีเวลายาวนาน สร้างเม็ดเงินด้านการท่องเที่ยวสะพัดในท้องถิ่นจำนวนมหาศาลจากการมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติจำนวนมากมาร่วมเล่นสาดน้ำในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล โดยในปี 2560 คาดการณ์ว่าจะมีเม็ดเงินจากการท่องเที่ยวถึง 5 พันล้านบาท (ททท.คาดวันไหลมหาสงกรานต์ชลบุรีสะพัดร่วม 5 พันล้านบาท, 2561: ออนไลน์) การเล่นสาดน้ำอันเป็นส่วนที่ถูกยกให้เด่นแทนที่พิธีกรรมทำบุญวันไหลหลังสงกรานต์ จึงมีบทบาทส่งเสริมการท่องเที่ยว สภาวะดังกล่าวนี้ คติชนกลายเป็นสิ่งสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยเปลี่ยนจากบทบาทในโลศคักดีสิทธิ์มาสู่บทบาทในโลศสามัญ ซึ่ง ศิราพร ณ ถลาง (2558: 374) ได้วิเคราะห์ว่า ในโลศสามัญนี้ คติชนจะมีหน้าที่รับใช้การท่องเที่ยว เศรษฐกิจ และการเมือง ที่ต้องการความสวยงาม อลังการ ความประทับใจ มิใช่มุ่งตอบสนองจิตใจของผู้คนอันเป็นหน้าที่ทางพิธีกรรม

ภาพที่ 79 นักท่องเที่ยวที่มาร่วมเล่นสาดน้ำบนถนนวอล์กิ้งสตรีท เมืองพัทยา
ที่มา <https://www.naewna.com/local/408903>

5.3.2 บทบาทในการแสดงอัตลักษณ์และสร้างสำนึกความภูมิใจต่อท้องถิ่น

อัตลักษณ์ (identity) หมายถึง ลักษณะที่บ่งบอกตัวตนว่าคนคนนั้นเป็นใคร แตกต่างจากคนอื่น กลุ่มอื่นอย่างไร การแสดงอัตลักษณ์จะเกิดขึ้นต่อเมื่อเกิดการรวมตัวหรือต้องอยู่ร่วมกันคนอื่น เพื่อให้เห็นว่าตนเอง (us) ต่างจากคนอื่น (the others) อัตลักษณ์จึงเป็นมุมมองที่เกี่ยวข้องกับการจัดวางตำแหน่งแห่งหนให้แก่ตัวตนของตัวเอง และเกี่ยวข้องกับการต่อรองความหมายเกี่ยวกับตัวตนในสังคม (ศิริพร ภัคดีผาสุข, 2561: 2-5)

โดยทั่วไปคติชนมักเป็นสิ่งที่แสดงอัตลักษณ์อยู่แล้ว เพราะคติชนเป็นศิลปะในการแสดงออกซึ่งตัวตน ความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก เช่น เมื่ออยู่ในต่างประเทศชุมชนคนไทยจะแสดงอัตลักษณ์ความเป็นไทยผ่านการพูดคุยด้วยภาษาไทย รับประทานอาหารไทย สวมชุดไทย ไปทำบุญที่วัดไทย อย่างไรก็ตาม ในบริบทที่สังคมเปลี่ยนแปลงไป คติชนอันเป็นสิ่งที่แสดงอัตลักษณ์ได้ถูกนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ที่แตกต่างอดีต โดยเฉพาะในบริบทการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ อัตลักษณ์กลายเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการเรียกร้องความสนใจจากนักท่องเที่ยว เพราะนักท่องเที่ยวในบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์สนใจสัมผัสคติชนที่เป็นตัวแทนของประสบการณ์ใหม่ที่แตกต่างจากชีวิตประจำวัน ภาวะดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้จัดงานหันมาให้ความสนใจมิติอัตลักษณ์ชุมชน โดยนำเสนอให้เห็นลักษณะเฉพาะของชุมชน และเลือกนำเสนอสิ่งที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นเป็นพิเศษด้วย ซึ่ง ศิราพร ณ ถลาง (2562: 59) กล่าวว่า ในบริบทใหม่นี้ อัตลักษณ์จะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้น (constructed identity) และมักแสดงผ่านกลไกหรือสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะคติชน

จากการลงพื้นที่ภาคสนามในงานประเพณีต่าง ๆ เมื่อปี พ.ศ.2561-2562 ในฐานะ “คนนอก” ที่ทำให้ได้เห็นบรรยากาศการจัดงานและการนำคติชนท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาปรับใช้ ดังได้นำเสนอในบทที่ 3 ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้จัดงาน ข้อมูลจากเอกสาร ตลอดจน

ข้อมูลจากเว็บไซต์ประชาสัมพันธ์งานประเพณี ผู้วิจัยได้เห็นมุมมองความคิดของผู้จัดงานในการสร้าง และแสดงอัตลักษณ์ชุมชนในบริบทการท่องเที่ยว สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 20 ตารางสรุปอัตลักษณ์ชุมชนที่ปรากฏในงานประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วัน ไหลในภาคตะวันออก

ประเพณี	อัตลักษณ์ชุมชนที่นำเสนอในบริบทการท่องเที่ยว
1.งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์ จังหวัดชลบุรี	ชุมชนเมืองชายทะเลที่มีความเจริญสูง วัฒนธรรมท้องถิ่น หลากหลาย โดยมีพระพุทธสิหิงค์มีมงคลศิรินาถเป็น พระคู่บ้านคู่เมือง
2.ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณี อุ้มสาวลงน้ำ	ชุมชนชาวประมงที่มีวัฒนธรรมความเชื่อผสมผสานทั้งการ ความเชื่อในพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผี มี ประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวในด้านเป็นที่ประทับแปรพระราชฐานในฤดูร้อน
3.ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณี กองข้าว	ชุมชนเมืองที่เติบโตขึ้นจากการพัฒนาของจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี มีประเพณีกองข้าวเป็นประเพณี สำคัญที่สืบทอดไว้ได้อย่างต่อเนื่องเพียงแห่งเดียวของภาค ตะวันออก อันสะท้อนลักษณะนิสัยของชาวศรีราชาที่ กตัญญูต่อบรรพบุรุษ
4.ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ	ชุมชนประมงที่เคยเป็นเมืองท่าสำคัญ นับถือศรัทธาองค์ พญายม
5.ประเพณีก่อบพระทรายวันไหลบางแสน	ชุมชนชายทะเลที่นับถือพุทธศาสนา โดยมีประเพณีก่อบพระ เจริญทรายน้ำไหลเป็นประเพณีสำคัญในการเฉลิมฉลองการ ขึ้นปีศักราชใหม่
6.ประเพณีวันหาบและกองข้าววัดสุทธาวาส	ชุมชนคุณธรรม
7.ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา	เมืองท่องเที่ยวชายทะเลที่มีรูปแบบการท่องเที่ยว หลากหลาย มีประเพณีกองข้าวเป็นประเพณีสำคัญในการ เปลี่ยนผ่านเข้าสู่ปีศักราชใหม่
8.ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทยา	ชุมชนเมืองที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีในอดีตไว้อย่าง เหนียวแน่น
9.ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลาน วัฒนธรรมหนังใหญ่ไพเราะ	ชุมชนวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการรักษาและสืบทอด ศิลปะการแสดงหนังใหญ่อันเป็นมรดกสพเก่าแก่ของจังหวัด ระยอง
10.ประเพณีสงกรานต์และวันหาบชาวบ้านแลง	ชุมชนวัฒนธรรม มีประเพณีหาบเป็นประเพณีเก่าแก่ที่ สืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง

ประเพณี	อัตลักษณ์ชุมชนที่นำเสนอในบริบทการท่องเที่ยว
11. ประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเยอเกวียนพระบาท	ชุมชนโบราณที่อยู่ในเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสิน มีรอยพระพุทธบาทผ้าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่ชุมชน
12. ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระประรง	เมืองชายแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีประวัติศาสตร์ความสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่าน มีเจ้าพ่อพระประรงเป็นที่พึ่งทางจิตใจที่สำคัญ

ในภาพรวม คติชนที่นำมาแสดงในประเพณีที่จัดเป็นการท่องเที่ยว หรือ เทศกาล สงกรานต์-วันไหลทั้งหมดที่จัดขึ้นในห้วงเวลาหลังสงกรานต์ ได้ทำให้เห็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือเด่นชัด 3 ลักษณะ ได้แก่ อัตลักษณ์ชุมชนชายทะเลฝั่งตะวันออกเฉียง อัตลักษณ์ชุมชนที่มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ ดังนี้

1) อัตลักษณ์ชุมชนชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียง ชุมชนชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงเป็นชุมชนประมง ประกอบอาชีพจับสัตว์น้ำ มีวิถีชีวิตผูกพันกับทะเล ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล อัตลักษณ์ความเป็นชุมชนชายทะเล หรือความเป็น “ชาวน้ำ” “ชาวทะเล” สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านประเพณีพิธีกรรมที่จัดขึ้นริมชายทะเล ความเชื่อเรื่องผีน้ำ ผีทุ่ง ผีป่า และการละเล่นในท้องทะเล

พิธีกรรมที่จัดริมชายทะเล ประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่วิจัย สืบทอดมาจากพิธีกรรมเดิมที่มีวิถีปฏิบัติที่จะต้องประกอบพิธีกรรมบริเวณชายทะเล เช่น พิธีก่อพระทรายน้ำไหล พิธีกองข้าว พิธีลอยพญายม พิธีลอยเรือ สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทะเล และมีโลกทัศน์ทางความเชื่อที่เห็นพื้นที่ชายทะเลเป็นที่สิงสถิตของอำนาจเหนือธรรมชาติ รวมถึงเป็นช่องทางนำสิ่งไม่ดีออกไปจากชุมชน แม้ในบริบทการจัดงานปัจจุบัน ความเข้มข้นทางความเชื่อและพิธีกรรมจะคลี่คลายลงจากอดีต หลายประเพณีมีลักษณะเป็นการแสดงมากกว่าเป็นพิธีกรรม เช่น ก่อพระทรายน้ำไหลประยุกต์ การแสดงผีป่าในพิธีกองข้าว แต่การจัดงานที่ชายทะเลก็ยังคงบ่งบอกความเป็นชุมชนชายทะเล และบทบาทของทะเลที่มีความสำคัญต่อชุมชนสืบเนื่องตลอดมา

ภาพที่ 80 คติชนกับอัตลักษณ์ชุมชนชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียง

ความเชื่อเรื่องผีนํ้า ผีทุ่ง ผีป่า ทะเล แม่นํ้า ทุ่งนา และภูเขา เป็นภูมิทัศน์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เทือกเขาสันกำแพงและบางส่วนของทิวเขาพนมดงรัก) กับเทือกเขาตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ทิวเขาจันทบุรีกับทิวเขาบรรทัด) จึงมีลำน้ำใหญ่ทอดตัวอยู่ในแนวตะวันออกเฉียงตก เป็นต้นกำเนิดของกลุ่มน้ำบางปะกง และแม่นํ้าสายสั้น ๆ ได้แก่ แม่นํ้าระยอง แม่นํ้าประแส แม่นํ้าจันทบุรี แม่นํ้าตราด และตอนใต้ของภาคเป็นที่ราบเชิงเขาเข้ากับชายฝั่งทะเล มีความยาวตลอดแนวชายฝั่งประมาณ 515 กิโลเมตร (ภารดี มหาขันธ์, 2554: 36-40) ด้วยภูมิประเทศที่เป็นป่าทึบผืนกว้างและมีชายทะเลขนานดังกล่าว ทำให้ชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต้องเผชิญกับโรคไข้ป่า โรคระบาด ตลอดจนอุบัติเหตุจากการเดินทางผ่านป่าและการเดินเรือ จึงมีความเชื่อเรื่องผีนํ้า ผีทุ่ง ผีป่า ที่อาจทำร้ายผู้คนให้เจ็บไข้ล้มตาย และความเชื่อเรื่องเทวดาอารักษ์ที่คุ้มครองการเดินทางตลอดจนผลผลิตทำให้สามารถทำมาหากินได้อย่างเป็นปกติสุข ประเพณีที่จัดในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ส่วนใหญ่มีที่มาจากความเชื่อเรื่องผีเหล่านี้ มีความเชื่อว่า เมื่อสงกรานต์เวียนมาครบวาระอันเป็นเครื่องหมายบ่งบอกเวลาที่ชีวิตได้ดำเนินผ่านพ้นอันตรายทั้งปวงมาได้เพราะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์พิทักษ์รักษาชุมชน จึงสร้างพิธีกรรมเช่นสังเวทเทวดาอารักษ์และภูตผีทั้งปวง เพื่อสะเดาะเคราะห์ให้เกิดความโชคดีในวันต้นปีใหม่และสร้างขวัญกำลังใจให้ดำเนินชีวิตด้วยความมั่นคง ดังที่เห็นได้จากพิธีกองข้าว พิธีลอยพญายม พิธีกรรมเหล่านี้เมื่อนำเสนอในบริบทท่องเที่ยว จึงแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ชุมชนชายทะเลภาคตะวันออกเฉียงเหนือผ่านมิติด้านความเชื่อเรื่องผีที่สิ่งสถิตในธรรมชาติที่ตนเองดำรงชีวิตอยู่อย่างใกล้ชิด

การละเล่นในทะเล การละเล่นเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในอดีต เนื่องจากสร้างความบันเทิง ผ่อนคลายความตึงเครียดจากการทำงาน และเป็นสิ่งกระชับความสัมพันธ์ระหว่างผู้เล่นในชุมชน แม้เมื่อมาจัดเป็นการแสดงในบริบทการท่องเที่ยว การละเล่นก็มีบทบาทช่วยสร้างความครึกครื้นและสร้างสีสันให้กับงานเทศกาล การละเล่นที่พบในพื้นที่วิจัย เช่น การเล่นอุ้มสาวลงนํ้า มวยทะเล ชกมวยดับจาก แข่งพายเรือ ไม่เพียงสร้างบรรยากาศสนุกสนานรื่นเริงให้กับงานท่องเที่ยวเท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ชุมชนชายทะเลที่คิดหาวิธีเล่นสนุกกับท้องทะเลที่คุ้นเคยด้วย

ภาพที่ 81 การเล่นในทะเลในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

2) อัตลักษณ์ชุมชนที่มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ภาคตะวันออกเป็นภูมิภาคที่เพิ่งกำเนิดขึ้นใหม่หลังจากที่ประเทศไทยเติบโตและเปลี่ยนแปลงจากการเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบชานนาเข้าสู่การเป็นสังคมอุตสาหกรรม แต่เดิมนับเนื่องเป็นส่วนหนึ่งของภาคกลาง มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 304) อย่างไรก็ตาม จากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในงานที่จัดขึ้นในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ผู้วิจัยได้เห็นว่าคติชนในงานได้บ่งบอกและสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนภาคตะวันออกก็มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเฉพาะถิ่นเช่นกัน โดยสะท้อนผ่านตำนานความเป็นมาของประเพณี การละเล่น การแสดง ที่ผู้จัดงานประชาสัมพันธ์ว่ามีเพียงหนึ่งเดียวในประเทศไทย

ตำนานความเป็นมาของประเพณี ในบรรยากาศงานที่จัดเพื่อการท่องเที่ยว ตำนานความเป็นมาของประเพณีมักถูกนำมาเล่าด้วยวิธีใหม่ จัดเป็นการแสดงแสงสีเสียง เพื่อให้เรื่องราวน่าติดตาม ง่ายต่อการรับชม จากการลงพื้นที่วิจัย ตำนานที่เล่ามีน้ำเสียงที่สื่อว่า ชุมชนตนมีวัฒนธรรมประเพณีที่ไม่เหมือนที่ใดอันเกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในท้องถิ่น เช่น การแสดงแสงสี เสียงเล่าขานตำนานแห่พญายมบางพระ เนื้อหาเล่าที่มาของประเพณีว่าในอดีตเกิดโรคระบาดในชุมชนบางพระ มีชาวบ้านคนหนึ่งฝันว่าพญายมมากำราบผีที่ทำร้ายคนในชุมชน จึงร่วมกันปั้นหุ่นพญายมขึ้นทำพิธีบวงสรวง ฝากเคราะห์ แล้วนำไปลอยทะเล ปรากฏว่าโรคระบาดหายไป จึงสืบทอดประเพณีนี้มาอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับตำนานแห่ผ้าพระบาท ก็เล่าว่าประเพณีแห่ผ้าพระบาทเกิดจากในอดีตเกิดโรคทำระบาดในชุมชนตะปอน คนตายเป็นไปไม่ร่วง จนฝั่งศพไม่ทัน มีพระรูปหนึ่งแนะนำให้นำผ้าพระบาทออกแห่ไปตามหมู่บ้านปรากฏว่าโรคระบาดหายไป จึงเชื่อว่าผ้าพระบาทศักดิ์สิทธิ์มากและสืบทอดประเพณีมานับแต่นั้น เรื่องเล่าดังกล่าวที่จัดแสดงในงานท่องเที่ยวจึงสื่อให้เห็นอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการจัดการปัญหาโรคระบาดที่ร้ายแรงในอดีตได้

ภาษาถิ่น ในบรรยากาศการท่องเที่ยว ภาษาถิ่นเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมของคนภาคตะวันออก ในงานแห่รอยผ้าพระบาท นักท่องเที่ยวจะได้ยินสำเนียงถิ่นจันทบุรี ในบริบทการแสดงแสงสีเสียง เสียงบรรยายขึ้นตอนพิธีกรรมของพิธีกรรม และการ

สื่อสารเพื่อเลือกซื้อสินค้าในตลาดโบราณ ในงานแสดงหนังใหญ่ไพเราะลา นักท่องเที่ยวจะได้ยินสำเนียงแบบชาวระยองผ่านการแสดงทางวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะการพากย์หนังใหญ่ด้วยสำเนียงระยองในงานประเพณีสงกรานต์และวันทาบบ้านแลง ใช้กาลเทศะของงานจัดกิจกรรมแข่งขันพูดจาภาษาระยอง เพื่อรักษาศัพท์สำเนียงท้องถิ่นให้เยาวชนได้รู้จัก ขณะเดียวกันก็ใช้เป็นกิจกรรมแสดงอัตลักษณ์ทางภาษาของชาวระยองให้นักท่องเที่ยวได้รับชมด้วย

พิธีกรรม ความเชื่อ เป็นสิ่งแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในบริบทการท่องเที่ยวเห็นได้เด่นชัดผ่านวัตถุสัญลักษณ์ในพิธีกรรม ได้แก่ พระเจดีย์ทรายน้ำไหล หุ่นพญายม รูปเคารพเจ้าพ่อพระปรัง เถวียนผ้าพระบาท ทาบสาแหกรก ตัวหนังใหญ่ สะท้อนอัตลักษณ์ชุมชนที่มีวัฒนธรรมทางความเชื่อเกี่ยวกับพุทธศาสนา และการนับถือผี

การแสดง การแสดงหนังใหญ่เป็นมหรสพชั้นสูงที่เกิดจากการรวบรวมศิลปะหลายแขนงเข้าไว้ด้วยกัน ในอดีตจึงนำออกแสดงเฉพาะงานสำคัญ จากการเก็บข้อมูลที่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ผู้วิจัยได้เห็นว่า การแสดงหนังใหญ่ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล สะท้อนให้เห็นการแสดงอัตลักษณ์การเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมของจังหวัดระยอง และเป็นสิ่งที่ชุมชนภาคภูมิใจเนื่องจากการแสดงหนังใหญ่ในประเทศไทยเหลือสืบทอดอยู่เพียง 2 แห่ง คือที่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี และวัดบ้านดอน จังหวัดระยอง

อาหาร ในทางคติชนอาหารพื้นบ้านเป็นองค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรมที่ใช้เพื่อติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ มีบทบาทเป็นเครื่องสังเวย สิ่งตอบแทน หรือแสดงความอุดมสมบูรณ์ของพืชผล ในบริบทการท่องเที่ยว อาหารเป็นสิ่งแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ทำให้เห็นว่าชุมชนมีภูมิปัญญาในการนำทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมาปรุงเป็นอาหารเพื่อบริโภค จำหน่าย และใช้ประกอบพิธีกรรม และเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น กิจกรรมแข่งขันกีฬาพื้นบ้านที่บางแสน เช่น แข่งปอกข้าวหลาม แข่งกินข้าวหลาม แข่งแกะหอย กิจกรรมอาหารร้อยรสพันอย่างเพื่อสื่อถึงวัฒนธรรมการกินของชาวขลุ่ย จังหวัดจันทบุรี และจำหน่ายอาหารพื้นบ้านจันทบุรี เช่น แกงส้มใบสันดาน แกงชะมวง หอยพอก ในตลาดโบราณ 270 ปี วัดตะปอนใหญ่ อาหารจึงเป็นสิ่งแสดงความเป็นท้องถิ่นที่ไม่เหมือนใคร และยังเข้ากับรสนิยมการท่องเที่ยวแบบ “ชิม ช้อป ใช้ แชะ” ในปัจจุบันด้วย

3) อัตลักษณ์ชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ว่าชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเมืองท่า เมืองหน้าด่านมาแต่โบราณ โดยมีบทบาทเด่นชัดขึ้นในสมัยธนบุรีจากเหตุการณ์ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินพาไพร่พลหนีจากอยุธยา มาสร้างกำลังทางหัวเมืองตะวันออกเฉียงเหนือกลับไปกู้กรุงศรีอยุธยา และเหตุการณ์สมัยรัชกาลที่ 5 ที่หัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือพัฒนาเป็นสถานที่พักตากอากาศของชนชั้นสูงและการเสียเมืองจันทบุรีและตราดให้แก่ฝรั่งเศส (ศรีศักร

วัลลิโถม, 2545) จากการลงพื้นที่วิจัยในบริบทการท่องเที่ยวได้เห็นว่ามีการนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการสงครามและสถาบันกษัตริย์ผ่านตำนานเรื่องเล่า

ตำนาน เรื่องเล่า เช่น ตำนานประเพณีแห่รอยผ้าพระบาท นำเสนอว่าชุมชนตะปอนเป็นเส้นทางค้าขายของเมืองขลุงและเป็นเส้นทางประวัติศาสตร์ที่พระเจ้าตากสินเดินทางผ่านมา ตลอดจนชาวบ้านในชุมชนก็ได้ร่วมสมัครเป็นทหารเพื่อต่อสู้กับพม่าด้วย นอกจากนี้ ในพิธีเปิดงานวันไหลเกาะขาม อำเภอเกาะสีชัง การเล่นอุ้มสาวลงน้ำก็ได้รับการอธิบายว่า มีที่มาจากการเล่นของชาววังสมัยรัชกาลที่ 5 ในคราวที่เสด็จแปรพระราชฐานมาประทับที่เกาะสีชังเพื่อดูแลพระอาการประชวรของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ อันเป็นเหตุให้มีการก่อสร้างพระราชวังขึ้น แต่เนื่องจากน้ำจืดขาดแคลน จึงหันไปเล่นวักน้ำในทะเลสาบใ้กันประเพณีสงกรานต์ เรื่องเล่าดังกล่าวนี้จึงทำหน้าที่อธิบายความเป็นมาของประเพณีควบคู่กับการแสดงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ด้วย

นอกจากการแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นจะทำขึ้นเพื่อสร้างความน่าสนใจทางการท่องเที่ยว ทำให้เห็นอัตลักษณ์ร่วมของภาคตะวันออกที่ถูกสร้างขึ้นในเวทีแห่งการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่แตกต่างจากภูมิภาคอื่นในแง่ที่เป็นชุมชนสมัยใหม่ที่ก่อร่างจากพื้นฐานความเป็นชุมชนชาวทะเลที่มีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมภูมิปัญญาแล้ว ในอีกแง่หนึ่ง **การแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนได้มีส่วนสร้างสำนึกความภูมิใจต่อท้องถิ่นด้วย** โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทสังคมสมัยใหม่ที่คนในชุมชนมีภาระหน้าที่การงานนอกบ้าน และมีส่วนร่วมกับชุมชนน้อยลง งานประเพณีที่รัฐสร้างจึงเป็นสถานการณ์และเวลาที่ทำให้คนในชุมชนหันกลับมาสนใจท้องถิ่นและเกิดความภูมิใจในท้องถิ่นตนเอง เช่น *ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน* สร้างความภูมิใจในท้องถิ่นเนื่องจากนำเสนอได้อย่างใหญ่สวยงามแปลกกว่าที่อื่น จนเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวทั่วไป *ประเพณีกองข้าวศรีราชา* สร้างความภูมิใจในท้องถิ่นเนื่องจากประเพณีกองข้าวนำเสนอตนเองในฐานะเป็นชุมชนแห่งเดียวที่ยังคงรักษาและสืบทอดประเพณีกองข้าวเอาไว้ได้เพียงแห่งเดียว และได้รับเลือกเป็นตัวแทนประเพณีภาคตะวันออกจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในปี 2561 *งานประเพณีแห่พญายม* สร้างความภูมิใจในท้องถิ่นที่มีประเพณีหนึ่งเดียวในโลก และยังได้รับการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

โดยสรุป เทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นปรากฏการณ์ทางการท่องเที่ยวที่มีบทบาทต่อการเป็น “เวที” ให้ท้องถิ่นแสดงอัตลักษณ์ของตน อันทำให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักประเพณีในท้องถิ่นภาคตะวันออกเพิ่มขึ้น เทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีบทบาทต่อการสร้างอัตลักษณ์ใน 2 มิติ คือ **มิติอัตลักษณ์สงกรานต์ภาคตะวันออก** ทำให้เห็นการนำเสนอตนเองในฐานะเทศกาลท่องเที่ยวสงกรานต์ชายทะเลในช่วงหลังสงกรานต์ในเมืองท่องเที่ยวชั้นนำ ให้ความสนุกสนานครบรสทั้งสงกรานต์วิถีใหม่ที่เน้นการเล่นสาดน้ำบนถนน และสงกรานต์เชิงวัฒนธรรมที่ประกอบสร้างจากประเพณีวันไหล อัตลักษณ์

สงกรานต์ที่สร้างขึ้นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นกระบวนการจัดการและวิธีคิดที่ผู้จัดงานได้ต่อยอดพัฒนาวัฒนธรรมเดิมของภูมิภาคที่มีประเพณีพิธีกรรมจัดขึ้นบริเวณชายทะเล อันเป็นผลมาจากภูมิหลังของพื้นที่ที่เป็นชุมชนชายทะเลมาปรับใช้ แต่ในบริบทใหม่ได้ปรับให้เข้ากับสถานะการเป็นเมืองท่องเที่ยว โดยขยายวัฒนธรรมชายทะเลเพื่อให้ทะเลเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจซึ่งจะนำรายได้เข้าสู่ชุมชน

อีกมิติหนึ่ง คือ **มิติการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นภาคตะวันออก** เป็นผลมาจากการที่ภูมิภาคตะวันออกเดิมมีภูมิหลังเป็นภูมิภาคใหม่ที่เติบโตขึ้นภายหลังจากที่ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมจากการเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบชวาณาเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2560: 34) ทำให้ขาดสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ร่วมที่จะนำเสนอต่อคนนอกภูมิภาค การเกิดขึ้นของเทศกาลสงกรานต์-วันไหลจึงทำให้เห็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นภาคตะวันออกที่มีประเพณีสงกรานต์และวันไหลร่วมกัน และยังสะท้อนให้เห็นลักษณะเด่นของภูมิภาคนี้ที่เป็นท้องถิ่นที่มีความโดดเด่นด้านความทันสมัยของเมืองโดยมีพัฒนาการขึ้นมาจากความเป็นชุมชนชายทะเล ที่มีวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น และมีประวัติศาสตร์ที่น่าภูมิใจในด้านการเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการกอบกู้เอกราชตลอดจนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย

นอกจากนี้ หากพิจารณาในระดับประเพณีลึกลงไป ยังเห็นได้ว่า ในปัจจุบันอัตลักษณ์ชุมชนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเมื่อภาครัฐได้ส่งเสริมการจัดงานประเพณีอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นงานประจำปีที่มีชื่อเสียง และทำให้ประเพณีเหล่านั้นกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแล้ว การมีอัตลักษณ์ได้ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความภูมิใจ นำไปสู่การให้ความร่วมมือกับภาครัฐ การเข้าร่วมกิจกรรม ทำให้เกิดการรวมตัวของคนในชุมชนในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อเสถียรภาพทางสังคมของภาคตะวันออก ที่พัฒนาไปเป็นสังคมเมืองที่ทันสมัยจากนโยบายพัฒนาประเทศของรัฐบาลในช่วงเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา

5.3.3 บทบาทในการรักษาคติชนประจำถิ่นและถ่ายทอดคติชนสู่คนรุ่นต่อไป

จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในงานประเพณีต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล นอกจากจะเห็นการจัดแสดงทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างพื้นที่ท่องเที่ยว และเห็นการแสดงอัตลักษณ์ชุมชนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังได้เห็นมิติที่เทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีบทบาทในการรักษาคติชนประจำถิ่น โดยการรวบรวมคติชนท้องถิ่นหลากหลายประเภทมานำเสนอ “คนนอก” ทำให้เกิดเวทีที่ได้นำคติชนมาแสดง อันเป็นการรักษาคติชนท้องถิ่นให้ยังคงอยู่และได้รับการสืบทอดผ่าน “คนใน” ซึ่งนานวันก็จะมีวิถีชีวิตที่ห่างไกลกับวัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้นเรื่อย ๆ

จากการเข้าร่วมงานประเพณีในหลายพื้นที่วิจัย ในช่วง พ.ศ.2561-2562 และการสัมภาษณ์ผู้จัดงาน ผู้วิจัยได้เห็นการทำงานของภาครัฐที่ขึ้นชอบนำคติชนท้องถิ่นมาสร้างกิจกรรม

ท่องเที่ยว เช่น การเล่นท่ายโຈ็กปริศนา ในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ งานประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน และงานประเพณีแห่พญายม การแข่งขันชกมวยดับจาก มวยทะเล ในงานประเพณีกองข้าวศรีมหาธาธา การเล่นอุ้มสาวลงน้ำในงานประเพณีสงกรานต์อำเภอกะลาสิขง การหาบสาแหรงทำบุญและการสืบทอดศัพทสำเนียงภาษาถิ่นระยอง ในประเพณีสงกรานต์บ้านแลง เป็นต้น ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์ที่ความทันสมัยและความบันเทิงรูปแบบใหม่ ๆ มาถึงอย่างรวดเร็วเช่นนี้ คติชนท้องถิ่นดังที่กล่าวมาคงได้รับความสนใจลดน้อยลงทุกขณะและน่าจะต้องสูญหายไปตามกาลเวลาดังนั้น การเกิดขึ้นของเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่มีหน่วยงานรัฐซึ่งรับนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์มาดำเนินการ จึงนับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ได้ช่วย “ให้พื้นที่” ให้คติชนท้องถิ่นได้รับการสืบทอดให้คงอยู่ในชุมชนต่อไป นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่าในขณะที่บริบทการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลได้ทำให้เกิดการรักษาวฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไปนั้น ในด้านหนึ่งการนำวัฒนธรรมท้องถิ่นมานำเสนอในช่วงที่เกิดการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ในพื้นที่ภาคตะวันออกซึ่งนับว่าเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศถือเป็นกลไกที่ช่วยประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศสู่สายตานักท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่เมืองพัทยาที่เน้นนำเสนอประเพณีสงกรานต์ผ่านขบวนแห่รถบุปผชาติ ขบวนแห่พระพุทธรูป และการจัดประเพณีกองข้าวที่สวนสาธารณะลานโพธิ์นาเกลือและที่วัดหนองใหญ่ได้มีส่วนช่วยปรับภาพลักษณ์ให้แก่เมืองพัทยาที่เดิมเป็น Sex City ให้มีภาพลักษณ์เป็นเมืองท่องเที่ยวระดับสากลที่มีศักยภาพการท่องเที่ยวหลากหลาย ทั้งเทศกาลแบบสมัยใหม่ เทศกาลแบบวิถีไทย และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sport City) สอดรับกับแผนการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ที่กำหนดเป้าหมายให้จังหวัดชลบุรีและเมืองพัทยาเป็น Modern of the East มีความทันสมัย มีชีวิตชีวาและความหลากหลายที่ไม่ทอดทิ้งความเป็นท้องถิ่น ดังในคำกล่าวเปิดงานประเพณีกองข้าวเมืองพัทยาในปี พ.ศ.2561 พล.ต.ต.อนันต์ เจริญชาศรี นายกเมืองพัทยาได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์การจัดงานประเพณีกองข้าวเมืองพัทยาคือหนึ่งว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อปรับภาพลักษณ์เมืองพัทยาให้เป็นเมืองท่องเที่ยวที่มีมิติทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ

นอกจากเทศกาลสงกรานต์-วันไหลจะมีบทบาทในการรักษาคติชนท้องถิ่นดังได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว การจัดงานประเพณีของรัฐยังต้องพึ่งพาคนในท้องถิ่นให้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งขบวนแห่ พิธีกรรม การแสดง การละเล่น กลุ่มคนสำคัญที่มักจะถูกเกณฑ์ให้เข้าร่วมกิจกรรมมักเป็นครูอาจารย์และนักเรียนนักศึกษาในเขตพื้นที่ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดูแล เช่น ขบวนพาเหรดของโรงเรียนต่าง ๆ ที่นำเสนอวัฒนธรรมกองข้าวในขบวนแห่รถประเพณีกองข้าวศรีราชา พระเจดีย์ทรายประยุกต์ของโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน การแสดงแสง สี เสียง เล่าตำนานการแห่พญายมของนักเรียนในประเพณีแห่พญายม

บางพระ การแข่งขันชักเย่อเกี่ยวพระบาทรุ่นเยาวชนของนักเรียนในตำบลตะปอนในประเพณีแห่
 รอยพระพุทธรูปผ้าและชักเย่อเกี่ยวพระบาท ดังนั้น เทศกาลสงกรานต์-วันไหลจึงเป็นช่วงเวลาและ
 โอกาสที่คนรุ่นเก่าจะได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องคติชนท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่ด้วย นอกจากนี้ โรงเรียนใน
 ท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่จัดงานมักจะนำคติชนมาบรรจุในหลักสูตรท้องถิ่นด้วย เช่น หลักสูตรการเรียนรู้
 การแสดงหนังใหญ่ของโรงเรียนวัดบ้านดอน ฝึกให้นักเรียนได้เรียนรู้วิธีการตอกหนังใหญ่ การประกอบ
 พิธีไหว้ครูหนังใหญ่ การขีดหนังใหญ่ การพากย์หนัง และให้นักเรียนที่มีความสามารถได้ออกแสดงใน
 งานต่าง ๆ หลักสูตรการเรียนรู้การชักเย่อเกี่ยวพระบาทของโรงเรียนวัดตะปอนน้อย ฝึกให้นักเรียนรู้
 วิธีการชักเย่อเกี่ยวซึ่งมีเทคนิคการจุดพระบาททั้งทำยืน ทำตั้ง ทำกุด ทำขย่ม กล่าวได้ว่า เทศกาล
 สงกรานต์-วันไหลได้ช่วยต่อยอดให้คติชนได้รับการถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อไป นับเป็นมิติด้านบวกของการ
 ท่องเที่ยวที่เข้ามาช่วยรักษาคติชนท้องถิ่นให้ได้รับการสืบทอดและรับใช้ท้องถิ่นต่อไปได้ด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง **เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย: พลวัตและบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย** มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการ คือ ประการแรก เพื่อศึกษาความหลากหลายของคติชนประเภทต่าง ๆ ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย ประการที่สอง เพื่อวิเคราะห์วิถีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย และประการที่สาม เพื่อวิเคราะห์พลวัตและบทบาทของคติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย

ผู้วิจัยศึกษารวบรวมข้อมูลคติชนจากเอกสารหลักฐาน ในพื้นที่ 7 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงใต้แก่ จังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี สระแก้ว ระยอง จันทบุรี และจังหวัดตราด โดยพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามเลือกเก็บข้อมูลในบางจังหวัดที่มีพิธีกรรมที่มุ่งจัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้แก่ จังหวัดชลบุรี จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดสระแก้ว เก็บข้อมูลภาคสนาม ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2564 โดยมีการสำรวจพื้นที่วิจัยเบื้องต้นในปี พ.ศ.2561-2562

งานวิจัยนี้ได้วิเคราะห์วิถีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลและพลวัตของคติชนที่นำมาใช้จัดงานประเพณีพิธีกรรมในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย โดยใช้วิธีวิทยาและทฤษฎีทางคติชนวิทยา ได้แก่ ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ ร่วมกับแนวคิดเรื่องพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน และแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ โดยมีสมมติฐานการวิจัยว่า *วิถีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นการนำประเพณีพิธีกรรมที่มีอยู่เดิมมาประยุกต์ สร้างสรรค์ และผนวกรวมจนกลายเป็นเทศกาลท่องเที่ยวของภาคตะวันออกเฉียง* ทำให้เห็นพลวัตของประเพณีสงกรานต์จากประเพณีพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์ในวิถีชีวิตเกษตรกรรมมาเป็นพิธีกรรมและการแสดงในบริบทการท่องเที่ยวและมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น ผู้วิจัยคาดหวังว่าการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ 3 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง ได้รวบรวมข้อมูลพิธีกรรม ความเชื่อ และคติชนเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ในภาคตะวันออกเฉียงใต้เป็นคลังข้อมูลทางวัฒนธรรม ประการที่สอง เข้าใจพลวัตและบทบาทของคติชนในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย และประการที่สาม เป็นแนวทางในการศึกษาคติชนกับการท่องเที่ยวและคติชนกับอัตลักษณ์

6.1 สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย พบว่า ปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลเกิดจากวิถีคิดในการนำประเพณีพิธีกรรมและการละเล่นในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาประยุกต์และประกอบสร้างเป็นเทศกาลท่องเที่ยวในช่วงวันสงกรานต์ ส่งผลให้พิธีกรรมที่เคยจัดขึ้นเพื่อการเปลี่ยนผ่านในช่วงวันสงกรานต์และหลังสงกรานต์โดยมีความมุ่งหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ในวิถีเกษตรกรรมและการปิดป่าเคราะห์มีพลวัตไปเป็นพิธีกรรมกับการแสดง ปรากฏการณ์พลวัตของคติชนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัยที่มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวและการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น ดังนี้

6.1.1 วิถีคิดในการนำประเพณีพิธีกรรมและการละเล่นที่มีอยู่เดิมมาประกอบสร้างเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวทำให้เกิดปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหล

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามงานประเพณีที่แสดงให้เห็นว่าจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว และมีการนำคติชนท้องถิ่นมาประยุกต์อย่างโดดเด่น จำนวนทั้งสิ้น 12 ประเพณี ในพื้นที่วิจัย 4 จังหวัด คือ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี สระแก้ว มาศึกษา โดยใช้ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์เป็นแนวทางในการวิเคราะห์พบว่า ปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นผลมาจากวิถีคิดในการประกอบสร้างประเพณีพิธีกรรมและการละเล่นในท้องถิ่นมาเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว ประกอบด้วยวิถีคิดสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1) วิถีคิดในการสืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีอยู่เดิม 2) วิถีคิดในการรื้อฟื้น-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่สูญหายไปแล้วให้กลับคืนมาแล้วจัดในรูปแบบใหม่ และ 3) วิถีคิดในการผนวกพิธีกรรมในเดือน 5 มาจัดรวมกับงานสงกรานต์ และการผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจัดเป็นตารางการท่องเที่ยว

วิถีคิดในการสืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่มีอยู่เดิม เป็นการนำประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอดมาภายในชุมชนมาส่งเสริมด้วยการจัดสรรงบประมาณสนับสนุน โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานวัฒนธรรมระดับต่าง ๆ เป็นผู้จัดงาน ทำให้การสืบทอดประเพณีพิธีกรรมที่เคยปฏิบัติกันในกลุ่มชาวบ้าน ปรับเปลี่ยนมาเป็นการสืบทอดร่วมกันระหว่างชุมชนหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานด้านวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว ซึ่งในเวลาต่อมาเมื่อประเพณีที่จัดขึ้นเป็นที่ยอมรับและมีระบบระเบียบแบบแผนพอสมควรแล้ว มักจะมีการประยุกต์สร้างสรรค์รายละเอียดบางส่วนของงานเพิ่มเติมเพื่อสร้างสีสันที่ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว ประเพณีพิธีกรรมที่อยู่ในข่ายนี้แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มย่อย คือ *ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์จากความเชื่อในประเพณีสงกรานต์ที่มีมาในอดีต* เช่น ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน สืบทอดประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลในวันทำบุญวันไหล ต่อมาเทศบาลเมืองแสนสุขได้ประยุกต์ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลเป็นการแข่งขันก่อเจดีย์ทราย ทำให้เกิดการสร้างสรรค์รูปทรง

เจดีย์ทรายแบบต่าง ๆ ทั้งเจดีย์ทรายที่สร้างจำลองจากศาสนสถานจริง เจดีย์ทรายรูปทรงสามมิติ ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ จังหวัดชลบุรี สืบทอดความเชื่อเรื่องการสะเดาะเคราะห์ ผากโรครักข์ไข้เจ็บกับองค์พญายม และสืบทอดประเพณีแห่พญายมไปลอยทะเลในช่วงหลังวันสงกรานต์ ต่อมาเทศบาลตำบลบางพระประยุกต์ประเพณีแห่พญายมเป็นขบวนแห่งานประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระและมีการแข่งขันขบวนแห่สวยงาม ผสมผสานพิธีผากเคราะห์กับพิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์ และนำตำนานความเป็นมาของประเพณีมาสร้างสรรค์กิจกรรมการแสดง แสง สี เสียง ส่วนประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอด-ประยุกต์-สร้างสรรค์จากมรดกศิลปในประเพณีสงกรานต์ที่มีมาในอดีต เช่น ประเพณีสงกรานต์อำเภอกะสีซังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ สืบทอดการเล่นอุ้มสาวลงน้ำของชาวเกาะสีซังและเกาะขามใหญ่ ต่อมาเทศบาลตำบลเกาะสีซังประยุกต์การเล่นอุ้มสาวลงน้ำเป็นกิจกรรมการเล่นอุ้มสาวลงน้ำของนักท่องเที่ยว ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรม หนึ่งใหญ่ไฟกะลา จังหวัดระยอง สืบทอดศิลปะการแสดงหนึ่งใหญ่ และการเผาเกลือแห้งเพื่อสร้างแสงสว่างให้เห็นลวดลายตัวหนึ่ง ต่อมาคณะกรรมการอนุรักษ์หนึ่งใหญ่ประยุกต์เป็นการแสดงเซ็ดหนึ่งใหญ่ร่วมกับหุ่นละครเล็ก

วิธีคิดในการรื้อฟื้น-ประยุกต์-สร้างสรรค์พิธีกรรมที่สูญหายไปแล้วให้กลับคืนมาแล้วจัดในรูปแบบใหม่ เป็นการนำประเพณีพิธีกรรมที่เคยปรากฏในอดีตมาทำใหม่เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ใหม่ กระบวนการรื้อฟื้นมักเกิดจากหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานด้านวัฒนธรรม นำข้อมูลการจัดงานแบบเดิมในอดีตมาจำลองขึ้นใหม่ โดยทำตามประเพณีเดิม จากนั้นจึงมีการประยุกต์และสร้างสรรค์เพื่อการท่องเที่ยว เช่น ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา รื้อฟื้นประเพณีกองข้าวมาจัดเป็นส่วนหนึ่งของงานเทศกาลวันไหลพัทยา-นาเกลือ ต่อมาเมืองพัทยาได้ประยุกต์ความเชื่อเรื่องเวทदानางฟ้ามาโลภมนุษย์ในวันสงกรานต์มาสร้างสรรค์ชุดการแสดงเวทदानางฟ้าและประยุกต์ความเชื่อเรื่องสัมภเวสีมาสร้างสรรค์ชุดการแสดงผีป่า ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและซึกเยอเกวียนพระบาท จังหวัดจันทบุรี รื้อฟื้นการเล่นซึกเยอเกวียนพระบาทมาเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและซึกเยอเกวียนพระบาทที่ส่งเสริมเป็นการท่องเที่ยว ประยุกต์การเล่นซึกเยอเกวียนพระบาทมาเป็นการแข่งขัน นำตำนานความเป็นมาของประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้ามาสร้างสรรค์เป็นชุดการแสดง แสง สี เสียง

วิธีคิดในการผนวกพิธีกรรมในเดือน 5 มาจัดรวมกับงานสงกรานต์ และการผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาจัดเป็นตารางการท่องเที่ยว เป็นการนำประเพณีพิธีกรรมในเดือน 5 มาผนวกกับงานสงกรานต์เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการโครงการซึ่งภาครัฐเป็นผู้ดูแลการเบิกจ่ายงบประมาณ ปรากฏทั้งรูปแบบการขยายวันจัดงานให้ครอบคลุมทั้งสงกรานต์และพิธีกรรมอื่นในเดือน 5 ของท้องถิ่น เช่น ประเพณีสงกรานต์อำเภอกะสีซังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและซึกเยอเกวียนพระบาท และรูปแบบการ

เลื่อนวันสงกรานต์มาจัดล่าช้าออกไป เพื่อให้วันจัดงานอยู่ใกล้กับวันที่จัดงานประเพณีของท้องถิ่นในเดือน 5 เช่น ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาธาตุและประเพณีกองข้าว การผนวกรวมงานสงกรานต์กับพิธีกรรมเดือน 5 ได้สร้างอัตลักษณ์ประเพณีสงกรานต์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่แตกต่างจากภาคอื่น เพราะทำให้เกิดการรับรู้เรื่อง “เทศกาลสงกรานต์-วันไหล” ในฐานะเทศกาลเล่นสาดน้ำหลังสงกรานต์ที่ชายทะเล และงานเฉลิมฉลองการขึ้นปีใหม่ของชาวทะเลที่ประกอบด้วยพิธีกรรมเนื่องในความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม

ผู้จัดงานท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวิธีคิดในการเลือกนำเสนอคติชนที่เด่นคนละอย่าง เพื่อให้งานที่จัดขึ้นในแต่ละพื้นที่มีอัตลักษณ์การท่องเที่ยวที่โดดเด่นไม่ซ้ำกันด้วย ตลอดจนมีวิธีคิดในการเลือกวันจัดงานในแต่ละพื้นที่ไม่ให้ตรงกันเพื่อให้มีนักท่องเที่ยวมาร่วมงานมาก ๆ และสามารถกระจายนักท่องเที่ยวออกไปได้ทั่วถึง การกระจายพื้นที่จัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลและกำหนดวันจัดงานไม่ให้ตรงกันดังกล่าวเป็นฐานที่ทำให้ภาครัฐและเอกชนที่มีหน้าที่สร้าง content การท่องเที่ยวเข้ามาต่อยอดสร้างเป็นตารางท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลแล้วนำเสนอในสื่อออนไลน์ ทำให้เกิดการรับรู้ถึงพื้นที่จัดงานสงกรานต์-วันไหลอย่างกว้างขวาง และเกิดกระแสท่องเที่ยวแบบ “ไหลตามวัน” และ “ไหลตามพื้นที่” ที่สร้างรายได้การท่องเที่ยวให้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล

6.1.2 คติชนที่นำมาใช้ในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีพลวัตจากหน้าที่เดิมในสังคมประเพณีไปเป็นการแสดงเพื่อสร้างสีสันในบริบทการท่องเที่ยว

เทศกาลสงกรานต์-วันไหลประกอบสร้างขึ้นจากคติชนในท้องถิ่นหลากหลายประเภท ผู้วิจัยได้นำแนวทางการจำแนกประเภทคติชนของริชาร์ด ดอร์สัน (Richard Dorson) มาจำแนกประเภทคติชนที่ถูกนำมาใช้ในการจัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า คติชนที่นำมาใช้มี 4 กลุ่ม ได้แก่ คติชนประเภทที่ใช้ถ้อยคำ (oral folklore) คติชนประเภทประเพณีพื้นบ้าน (social folk custom) คติชนประเภทวัฒนธรรมวัตถุ (material culture) และคติชนประเภทศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (performing folk arts) การนำคติชนมาใช้ในบริบทการท่องเที่ยวอันเป็นบริบทใหม่ทำให้คติชนมีพลวัตจากหน้าที่เดิม ดังนี้

พลวัตของคติชนประเภทที่ใช้ถ้อยคำ พบว่า เรื่องเล่าของชาวบ้าน (folk narrative) บทเพลงของชาวบ้าน (folksong) คำพูดของชาวบ้าน (folk speech) และปริศนาคำทาย (riddles) เป็นคติชนที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล *เรื่องเล่าชาวบ้าน* ได้แก่ เรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน และเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของประเพณี ถูกนำมาใช้เป็นเรื่องเล่าสำหรับประชาสัมพันธ์อัตลักษณ์ท้องถิ่น นำมาเป็นเนื้อหาจัดการแสดง แสง สี เสียง และนำมาบันทึกเป็นบทเพลง ขณะที่นิทานประจำถิ่นถูกนำมาสร้างสรรค์ขบวนแห่ประเพณีสงกรานต์

บทเพลงของชาวบ้าน เช่น เพลงแห่นางแมว นำมาใช้ประกอบการแสดงแสง สี เสียง เพลงเชยผีนำมาใช้สาธิตให้ความรู้เกี่ยวกับการละเล่นในช่วงสงกรานต์ของชุมชนเกษตรกรรมในอดีต คำพูดของชาวบ้าน นำมาสร้างกิจกรรมแข่งขันพูดภาษาถิ่น ใช้เป็นบทพากย์หนังใหญ่ และใช้สื่อสารในพื้นที่ตลาดโบราณ ตลาดย้อนยุค เพื่อสร้างบรรยากาศการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม *ปริศนาคำทาย* นำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมแสดงอัตลักษณ์และภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชลบุรี ด้วยการออกบูธเล่นทายโจ๊กปริศนาในประเพณีต่าง ๆ

พลวัตของคติชนประเภทประเพณีพื้นบ้าน พบว่า ความเชื่อและศาสนาพื้นบ้าน (folk belief) การละเล่น (recreation and games) เป็นคติชนที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล *ความเชื่อและศาสนาพื้นบ้าน* ที่นำมาใช้ในการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก ได้แก่ *ความเชื่อเกี่ยวกับการก่อพระเจดีย์ทราย* นำมาประยุกต์เป็นกิจกรรมประกวดก่อเจดีย์ทราย *ความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปบาทผ้า* นำมาสร้างพิธีกรรมใหม่ เช่น พิธีสวดสมโภชรอยพระพุทธรูปที่ผนวกกับพิธีสวดสะเดาะเคราะห์ นำมาสร้างผ้ายันต์เป็นของที่ระลึก และนำมาสร้างธงประทับรอยพระพุทธรูปที่ใช้ในขบวนแห่และใช้ตกแต่งสถานที่จัดงานให้สวยงาม *ความเชื่อเรื่องพญายม* นำมาสร้างขบวนแห่พญายม สร้างพิธีสักการะบวงสรวงพญายมก่อนนำไปลอยทะเล สร้างคอมพิวเตอร์ปริทัศน์เป็นรูปองค์พญายม นำมาสร้างสัญลักษณ์มาสคอต (mascot) ในเว็บไซต์เทศบาลตำบลบางพระ *ความเชื่อเรื่องผีในธรรมชาติ* นำมาจัดการแสดงจำลองเหตุการณ์ผีป่าเดินทางมาร่วมงานกองข้าว จัดขบวนแห่และประกวดรถประเพณีกองข้าว และ *ความเชื่อเรื่องผีอารักษ์ในท้องถิ่น* เช่น ความเชื่อเรื่องเทพารักษ์ประจำเกาะสี่ซึ่งที่สถิต ณ ศาลศรีชโลธรเทพ นำมาประยุกต์เป็นพิธีบวงสรวงแบบพราหมณ์ ความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อพระปรงนำมายกระดับเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองสระแก้ว ประยุกต์ประเพณีสงฆ์เจ้าพ่อพระปรงเป็นขบวนแห่ และนำไปผนวกกับวันไหลเพื่อสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวเล่นสาดน้ำหลังสงกรานต์ สำหรับการละเล่นพื้นบ้าน ที่นำมาใช้ในการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก ได้แก่ *การเล่นอุ้มสาวลงน้ำ* นำมาประยุกต์เป็นการเล่นอุ้มสาวลงน้ำของนักท่องเที่ยว *การเล่นชักเย่อ* นำมาประยุกต์เป็นการแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาท *การเล่นมวยตบจากและมวยทะเล* นำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมแสดงกีฬาพื้นบ้าน ด้วยการจัดแข่งขันมวยตบจากและมวยทะเลในประเพณีต่าง ๆ

พลวัตของคติชนประเภทวัฒนธรรมวัตถุ พบว่า หัตถกรรมพื้นบ้าน (folk crafts) และอาหารพื้นบ้าน (folk cookery) เป็นคติชนที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล *หัตถกรรมพื้นบ้าน* นำมาใช้ในการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก ได้แก่ *เกวียน* นำมาสร้างขบวนเกวียนสงกรานต์เพื่อแห่ร่วมกับพิธีแห่รอยพระพุทธรูปผ้ารอบตำบลตะปอน นำมาตกแต่งพื้นที่จัดงานเป็นจุดเช็คอินให้นักท่องเที่ยวถ่ายภาพ *หาบ* นำมาสร้างขบวนหาบเทวดานางฟ้าในพิธีทำบุญถวายภัตตาหาร ประยุกต์เป็นหาบผลไม้ หาบใส่ของแห้ง หาบพุ่มเงิน นำมาสร้างกิจกรรม

ประกวดขบวนหาบสวयงาม สำหรับอาหารพื้นบ้าน พบว่า เป็นองค์ประกอบในพิธีกรรม เช่น อาหาร เช่น ไข่พิธีกองข้าว อาหารใส่สำหรับในประเพณีหาบ อาหารบวงสรวงในพิธีบวงสรวงพญายม แต่ นอกจากนี้ ในบริบทการท่องเที่ยว ผู้จัดงานนิยมนำอาหารพื้นบ้านจัดกิจกรรมสาธิตการทำอาหารพื้นบ้านและเชื่อมโยงไปสู่การจำหน่ายอาหารในตลาดย้อนยุค

พลวัตของคติชนประเภทศิลปะพื้นบ้าน พบว่า การแสดงละครพื้นบ้าน (folk drama) เป็นคติชนที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในบริบทเทศกาลสงกรานต์-วันไหล โดยนำการแสดงหนังใหญ่มาผนวกรวมกับงานสงกรานต์ และสร้างประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว มีการประยุกต์การแสดงหนังใหญ่เป็นการแสดงร่วมกับหุ่นละครเล็ก โขน ตลอดจนนำตัวหนังใหญ่มาผลิตเป็นสินค้าที่ระลึก และใช้ตกแต่งพื้นที่จัดงานให้มีบรรยากาศย้อนยุค

6.1.3 การประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเพื่อการท่องเที่ยวทำให้ประเพณีสงกรานต์และประเพณีวันไหลมีพลวัตจากพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์และการปิดป่าเคราะห์ไปเป็นพิธีกรรมกับการแสดง

ประเพณีสงกรานต์และประเพณีวันไหลเป็นประเพณีในช่วงการเปลี่ยนผ่าน (rite of passage) จัดอยู่ในกลุ่มคติชนประเภทประเพณีพื้นบ้าน ในอดีตประเพณีสงกรานต์มีบทบาทเป็นประเพณีในช่วงการเปลี่ยนผ่านจากปีศักราชเก่าเข้าสู่ปีศักราชใหม่ โดยกำหนดวันเปลี่ยนผ่านตามการโคจรของพระอาทิตย์ที่ย้ายออกจากราศีมีนเข้าประจำราศีเมษ ในอดีตเมื่อถึงสงกรานต์จะมีพิธีกรรมธรรมเนียมปฏิบัติที่แสดงออกถึงความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านในเชิงสัญลักษณ์ เช่น การล้างทำความสะอาดบ้าน การสาดเคราะห์ การยิงปืนขับไล่ภูตผี การหยุดงาน การเล่น กิน ดื่ม และฉลอง การสวมใส่ชุดใหม่ การเข้าวัดทำบุญตักบาตร ก่อเจดีย์ทราย ปล่อยนกปล่อยปลา สรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ และการเล่นสาดน้ำ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดการผลิตประเพณีสงกรานต์เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ทำให้ประเพณีสงกรานต์มีพลวัตไปเป็นพิธีกรรมกับการแสดงที่ไม่เน้นนัยความศักดิ์สิทธิ์ แต่เน้นความสวยงามอลังการและความสนุกสนานรื่นเริง ผู้วิจัยพบว่า ในบริบทการท่องเที่ยว คติชนที่เกี่ยวข้องกับสงกรานต์มักถูกนำมาประยุกต์ใช้เป็นการแสดง เช่น *ตำนานสงกรานต์* เป็นแหล่งข้อมูลสำหรับสร้างสรรค์ขบวนรถแห่สงกรานต์เพื่อประกวดชิงรางวัล การแข่งขันประกวดนางสงกรานต์ *ประเพณีสรงน้ำพระพุทธรูป* ในวันสงกรานต์นำมาปรับเป็นกิจกรรมขบวนแห่พระพุทธรูปเพื่อการท่องเที่ยว *ประเพณีการรดน้ำ และเล่นสาดน้ำ* นำมาประยุกต์เป็นกิจกรรมเล่นน้ำที่เน้นความบันเทิงบนถนนตระกูลข้าว

การนำประเพณีวันไหลมาจัดผนวกกับประเพณีสงกรานต์เพื่อต่อรองการท่องเที่ยวในช่วงวันหยุดสงกรานต์โดยหน่วยงานภาครัฐในภาคตะวันออก ทำให้เกิดปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลที่เสนอวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกในช่วงหลังสงกรานต์ การประกอบสร้าง

เทศกาลสงกรานต์-วันไหล ทำให้ประเพณีวันไหลที่ในอดีตเป็นประเพณีในช่วงการเปลี่ยนผ่าน มีพิธีทำบุญพระทรายน้ำไหลภายในชุมชนเพื่อปัดเป่าเคราะห์เสริมสร้างสิริมงคลในช่วงต้นปีหลังวันสงกรานต์ เปลี่ยนแปลงเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวที่หน่วยงานรัฐนำมาอ้างอิงเพื่อจัดสรรแหล่งท่องเที่ยวให้กระจายในพื้นที่ทางเศรษฐกิจ และเชื่อมโยงให้เกิดการท่องเที่ยวแบบต่อเนื่องตามตารางวันไหล รวมถึงนำกิจกรรมเล่นน้ำอันเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีวันไหลมานำเสนอทำให้เกิดความนิยมเล่นน้ำวันไหลที่รับรูปแบบมาจากการเล่นน้ำสงกรานต์ อันทำให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีวันไหลผูกติดกับกิจกรรมการเล่นน้ำที่เปลี่ยนสถานที่เล่นไปตามชุมชนต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่แก่นหรือสาระสำคัญของประเพณีวันไหลมาแต่เดิม

6.1.4 เทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีบทบาทสำคัญต่อการท่องเที่ยว การแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นและสร้างสำนึกความภูมิใจต่อท้องถิ่น และมีบทบาทในการรักษาคติชนประจำถิ่นและถ่ายทอดคติชนสู่คนรุ่นต่อไป

เทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นปรากฏการณ์ที่คติชนในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกนำมาประกอบสร้างในบริบทการท่องเที่ยว ปรากฏการณ์นี้มีบทบาทต่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3 ประการ ได้แก่ บทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวและสร้างเทศกาลท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชื่อเสียงของประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนที่จุดกระแสการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลให้เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสร้างโอกาสให้พื้นที่ใกล้เคียงนำเสนอประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นเป็นการท่องเที่ยว จนเกิดเป็นพื้นที่จัดงานประเพณีเนื่องในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลกระจายทั่วไปในหลายชุมชนหลายจังหวัด ทำให้เทศกาลสงกรานต์-วันไหลอยู่ในความรับรู้ของนักท่องเที่ยว เทศกาลสงกรานต์-วันไหลจึงมีบทบาทเป็นเทศกาลท่องเที่ยวสำคัญที่เป็นตัวแทนของภูมิภาค วิธีคิดในการนำเสนอทั้งสงกรานต์และวันไหลของผู้จัดงานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้สร้างให้เกิดเทศกาลท่องเที่ยวหลังสงกรานต์ ทำให้เกิดรายได้จากการใช้สอยของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเล่นน้ำวันไหลและร่วมประเพณีที่จัดขึ้นในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เทศกาลนี้จึงมีบทบาทส่งเสริมให้การท่องเที่ยวช่วงฤดูร้อนในภูมิภาคคึกคักมากยิ่งขึ้น

บทบาทในการแสดงอัตลักษณ์และสร้างสำนึกความภูมิใจต่อท้องถิ่น คติชนท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ถูกนำมาปรับใช้เพื่อวัตถุประสงค์การท่องเที่ยวในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ทำให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เด่นชัด 3 ลักษณะ ได้แก่ อัตลักษณ์ชุมชนชายทะเลฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือ สะท้อนให้เห็นผ่านประเพณีพิธีกรรมที่จัดขึ้นริมชายทะเล ความเชื่อเรื่องผีน้ำ ผีทุ่ง ผีป่า และการละเล่นในท้องทะเล อัตลักษณ์ชุมชนที่มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญา สะท้อนผ่านตำนานความเป็นมาของประเพณี ภาษาถิ่น พิธีกรรมความเชื่อ อาหาร การแสดงที่ผู้จัดงานประชาสัมพันธ์ว่ามีเพียงหนึ่งเดียวในประเทศไทย และอัตลักษณ์ชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นผ่านตำนานเรื่องเล่า

การแสดงอัตลักษณ์ของชุมชนมีส่วนร่วมสร้างสำนึกความภูมิใจต่อท้องถิ่นด้วย เพราะการทำงานประเพณีได้รับการยอมรับจากคนนอกทำให้คนในชุมชนหันกลับมาสนใจท้องถิ่นและเกิดความภูมิใจในท้องถิ่นตนเองที่มีประเพณีที่มีชื่อเสียงหรือมีเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย

บทบาทในการรักษาคติชนประจำถิ่นและถ่ายทอดคติชนสู่คนรุ่นต่อไป การรวบรวมคติชนท้องถิ่นหลากหลายประเภทมานำเสนอ “คนนอก” เพื่อการท่องเที่ยว ทำให้เทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้นำคติชนมาแสดง อันทำให้คติชนท้องถิ่นได้รับการรักษาสืบทอดให้ยังคงอยู่ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย เช่น กิจกรรมเล่นทายใจปริศนาในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี การหาสาแหรกทำบุญ ในประเพณีสงกรานต์บ้านแลง นอกจากนี้เทศกาลสงกรานต์-วันไหลยังเป็นช่วงเวลาและโอกาสที่จะได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องคติชนท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่เพื่อให้มีกิจกรรมมานำเสนอนักท่องเที่ยวด้วย เช่น การแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาท รุ่งเยาวชนของนักเรียนในตำบลตะปอนในประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเย่อเกวียนพระบาท ทำให้เยาวชนในตำบลตะปอนต้องเรียนรู้วิธีการเล่นชักเย่อเกวียนพระบาทซึ่งมีเทคนิคการเล่นแตกต่างจากการเล่นชักเย่อในแบบปกติ การแสดงหนังใหญ่ไฟกะลาที่ส่งเสริมให้เยาวชนเป็นผู้แสดงทำให้เยาวชนในชุมชนวัดบ้านดอนได้เรียนรู้วิธีการตอกหนังใหญ่ การประกอบพิธีไหว้ครุหนังใหญ่ การเชิดหนังใหญ่ การพากย์หนัง นับเป็นมิติด้านบวกของการท่องเที่ยวที่เข้ามาช่วยรักษาคติชนท้องถิ่นให้ได้รับการสืบทอดและรับใช้ท้องถิ่นต่อไป

6.2 อภิปรายผลการวิจัย

6.2.1 ปราบกฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลสะท้อนให้เห็นพลวัตของประเพณีสงกรานต์ในสังคมไทยในหลายมิติ

การดำเนินงานของภาครัฐที่ผลักดันนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์เพื่อเพิ่มรายได้จากทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมทำให้ประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นถูกนำมาประยุกต์เป็นเทศกาลท่องเที่ยวอันทำให้ประเพณีพิธีกรรมเปลี่ยนบทบาทหน้าที่มาเป็นสิ่งที่ใช้แสดงเพื่อความสวยงามและความรื่นเริง โดยเฉพาะเทศกาลสงกรานต์สามารถบริหารจัดการงานเพื่อการท่องเที่ยวได้อย่างดี เพราะมีพื้นฐานเป็นเทศกาลเฉลิมฉลองการเข้าสู่ปีศักราชใหม่ จึงพบว่าสงกรานต์เป็นประเพณีที่มีพลวัตอย่างมาก ประเพณีหนึ่งในปัจจุบัน วิทยานิพนธ์เรื่อง **เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: พลวัตและบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย** เป็นงานวิจัยที่ศึกษาเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในฐานะที่เป็นพลวัตรูปแบบหนึ่งของเทศกาลสงกรานต์ในสังคมไทย และทำให้สามารถเชื่อมโยงเห็นมิติความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงกรานต์ในแง่มุมที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต ดังนี้

6.2.1.1 พลวัตของสงกรานต์ในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว และกฎหมาย

พลวัตของสงกรานต์ในมิติทางสังคม

สงกรานต์กับวันผู้สูงอายุ แต่เดิมสงกรานต์มีความหมายเกี่ยวพันกับการเปลี่ยนผ่านราศีของพระอาทิตย์ ซึ่งคนโบราณเชื่อว่าการเปลี่ยนผ่านของดวงดาวดังกล่าวส่งผลต่อโชคชะตาราศี จึงมีพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านเพื่อสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ให้เชื่อมั่นได้ว่าจะสามารถดำเนินชีวิตได้ต่อไปเป็นปกติสุข อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ.2525 เมื่อคณะรัฐมนตรีรัฐบาลพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ มีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.2525 ให้กำหนดวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี เป็น “วันผู้สูงอายุแห่งชาติ” ด้วย ทำให้ความหมายของวันมหาสงกรานต์เพิ่มขึ้นจากการเป็นเวลาสิ้นสุดปีเก่าเข้าสู่ปีใหม่มาเกี่ยวข้องกับ ความหมายในแง่การแสดง ความกตัญญูต่อผู้สูงอายุ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้ในปัจจุบันประเพณีสงกรานต์ที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐมักมีกิจกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุอยู่ในกำหนดการ เช่น การรดน้ำขอพรผู้สูงอายุ มอบประกาศนียบัตรแด่ผู้สูงอายุที่ทำคุณประโยชน์ กิจกรรมการแสดงของผู้สูงอายุ ในประเพณีที่จัดขึ้นในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล กิจกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของการจัดงานสงกรานต์โดยหน่วยงานรัฐระดับท้องถิ่น ซึ่งทำให้ในวันสงกรานต์ โดยเฉพาะวันที่ 13 เมษายน มีตารางกิจกรรมที่แสดงการจัดงานเชิงวัฒนธรรมประเพณีเป็นการสร้างบรรยากาศการท่องเที่ยวในระยะต้นก่อนที่จะเน้นกิจกรรมวันไหลที่จัดอย่างยิ่งใหญ่ในช่วงหลัง การบรรจุกิจกรรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุนอกจากใช้สื่อสารให้เห็นภาพลักษณ์ของหน่วยงานรัฐที่ให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุในท้องถิ่นและส่งเสริมค่านิยมเรื่องความกตัญญูแล้วยังสอดคล้องกับก่อตั้งชมรมผู้สูงอายุในท้องถิ่นทุกระดับ ทำให้ชมรมเกิดกิจกรรมและความเคลื่อนไหวตลอดจนเป็นพื้นที่ที่ทำให้ผู้สูงอายุมีความสำคัญ และมีความสุขทางใจที่มีลูกหลานมารดน้ำขอพร

สงกรานต์กับวันครอบครัว นอกจากกำหนดให้วันที่ 13 เมษายน เป็นวันผู้สูงอายุแห่งชาติแล้ว จากมติคณะรัฐมนตรีรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2532 ยังเพิ่มการกำหนดให้วันที่ 14 เมษายนของทุกปีเป็น “วันครอบครัว” ด้วย เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่าของสถาบันครอบครัว โดยอาศัยโอกาสที่ประชาชนเดินทางกลับบ้านเกิดในวันหยุดเทศกาลสงกรานต์ รณรงค์ให้สมาชิกในครอบครัวทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีอย่างหลากหลายในเทศกาลสงกรานต์ร่วมกัน เช่น การรดน้ำขอพรผู้เฒ่าผู้แก่ ออกไปทำบุญสงฆ์น้ำพระ การไปวัดทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ทำทานปล่อยนกปล่อยปลา ตลอดจนการรับประทานอาหารร่วมกัน การกำหนดให้วันสงกรานต์มีความหมายเกี่ยวข้องกับครอบครัวอย่างชัดเจนดังกล่าว ทำให้สงกรานต์เป็นสัญลักษณ์ของการเดินทางกลับบ้านต่างจังหวัด อันเป็นบริบทที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวแบบหมู่คณะตามมา ดังจะเห็นได้ว่าในวันสงกรานต์มีความนิยมที่สมาชิกในครอบครัวจะพากันออกไปท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนและรับประทานอาหารร่วมกัน ทำให้เกิดการใช้จ่าย

ในระบบเศรษฐกิจ และภาคเอกชนขานรับความหมายใหม่นี้ด้วยการเสนอสินค้าและบริการให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเป็นครอบครัว เช่น ออกแคมเปญส่วนลดให้กับผู้ที่มารับประทานอาหารเป็นครอบครัว เป็นต้น

พลวัตของสงกรานต์ในมิติสังคมจึงเป็นผลมาจากการกำหนดความหมายใหม่ให้กับวันสงกรานต์โดยภาครัฐ หรือกล่าวได้ว่ารัฐบาลเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความหมายใหม่ในมิติทางสังคมให้กับเทศกาลสงกรานต์ จากประเพณีและพิธีกรรมเพื่อการเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์มาเป็นวันหยุดงานและเป็นเทศกาลเพื่อการกระชับความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว นับว่าเป็นการอิงอาศัยประเพณีมาใช้เป็นสื่อในคลี่คลายปัญหาสถาบันครอบครัวที่เกิดความห่างเหินระหว่างสมาชิกในครอบครัวเพิ่มมากขึ้นจากการแยกย้ายไปทำงานในพื้นที่อื่น การสร้างความหมายใหม่ให้แก่ประเพณีสงกรานต์ที่กลายมาเป็นเรื่องของครอบครัว เป็นปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้ความต้องการออกไปท่องเที่ยววันหยุดสงกรานต์ขยายตัวมากขึ้น เพราะสร้างใจให้สมาชิกที่อยู่ไกลบ้านเดินทางกลับภูมิลำเนา และใช้เวลาวันหยุดเดินทางท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนร่วมกัน ซึ่งสิ่งนี้ยิ่งเร่งให้การสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์เพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

พลวัตของสงกรานต์ในมิติทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกับเทศกาลสงกรานต์ ในบริบทการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์งานประเพณีเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สร้างรายได้ทางเศรษฐกิจได้อย่างมหาศาล หลายปีที่ผ่านมา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงให้ความสำคัญกับการดำเนินงานขับเคลื่อนให้เกิดกระแสวนิยมที่จะท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์อย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากการทุ่มเทงบประมาณประชาสัมพันธ์ และการออกแคมเปญกระตุ้นการเดินทางท่องเที่ยวหลายโครงการ เช่น ปี พ.ศ.2558 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ประกาศคำขวัญให้เป็นปี “ท่องเที่ยววิถีไทย 2558” ประเพณีสำคัญที่เลือกนำเสนอเพื่อเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติเดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทย คือ ประเพณีสงกรานต์ ภายใต้แคมเปญ “เย็นทั่วหล้า มหาสงกรานต์” การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แบ่งรูปแบบการจัดงานออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแสดง “สงกรานต์วิถีไทย” มุ่งเน้นส่งเสริมการจัดงานสงกรานต์ตามรูปแบบวัฒนธรรมไทยที่มีอัตลักษณ์ของสงกรานต์ไทยพื้นถิ่น โดยสนับสนุนการจัดกิจกรรมใน 15 จังหวัดเป็นพิเศษ ได้แก่ กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ ชลบุรี พระนครศรีอยุธยา สุพรรณบุรี กาญจนบุรี สุโขทัย เชียงใหม่ นครพนม หนองคาย ขอนแก่น สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช ภูเก็ต และสงขลา มีแนวคิดสำคัญอยู่ที่การกำกับให้แต่ละพื้นที่นำเสนออัตลักษณ์ที่แตกต่างกันเพื่อให้มีจุดขายที่โดดเด่น เช่น งานประเพณีสงกรานต์น้ำโอยทาน สงกรานต์ศรีสัชชนาลัย เป็นอัตลักษณ์สงกรานต์ของจังหวัดสุโขทัย งานสงกรานต์ป่าเวณีปีใหม่เมืองเจียงใหม่ เป็นอัตลักษณ์สงกรานต์ของจังหวัดเชียงใหม่ งานสงกรานต์รั้วนรมย์บุญ

ปีใหม่ไทย-ลาว เป็นอัตลักษณ์สงกรานต์ของจังหวัดนครพนม งานสงกรานต์แห่งนางดาน เป็นอัตลักษณ์สงกรานต์ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน เป็นอัตลักษณ์สงกรานต์ของจังหวัดชลบุรี ส่วนที่ 2 ส่งเสริมกิจกรรมการเล่นน้ำสงกรานต์ตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไปเพื่อเป็นตัวเลือกแก่นักท่องเที่ยว ภายใต้ชื่อโครงการ “ชุ่มฉ่ำทั่วหล้า มหาสงกรานต์” ส่งเสริมการจัดงานในพื้นที่หลัก 8 แห่ง เช่น ถนนข้าวสาร และถนนสีลม กรุงเทพมหานคร ถนนข้าวเหนียว จังหวัดขอนแก่น หาดป่าตอง จังหวัดภูเก็ต ถนนรอบคูเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ถนนข้าวหลาม จังหวัดชลบุรี

ปี พ.ศ. 2559 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยประชาสัมพันธ์เทศกาลสงกรานต์ด้วยการจัดขบวนแห่ “เย็นทั่วหล้า มหาสงกรานต์: มหัศจรรย์มรดกจารึก 3 แผ่นดิน” อย่างยิ่งใหญ่ อลังการ ขบวนแห่ที่มีเส้นทางจากลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ ถนนราชดำเนินกลาง ถนนราชดำเนินใน ถนนหน้าพระลาน ถนนมหาธาตุ และสิ้นสุดที่สวนนาคราภิรมย์ นำเสนอประเพณีสงกรานต์ 4 แนวคิด คือ ขบวนที่ 1 นำเสนอประเพณีสงกรานต์ในมิติของตำนานสงกรานต์ที่ถูกจารึกในแผ่นศิลา 7 แผ่น บนผนังกำแพงในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เป็นที่มาของนางสงกรานต์ทั้ง 7 และการเล่นน้ำสงกรานต์ ขบวนที่ 2 นำเสนอตัวละครในตำนานสงกรานต์ ได้แก่ ธรรมบาลกุมาร และนางสงกรานต์ทั้ง 7 ขบวนที่ 3 นำเสนอประเพณีสงกรานต์วิถีไทยจากตัวแทนจังหวัดต่าง ๆ ใน 5 ภูมิภาค ซึ่งสะท้อนให้เห็นการเลือกประชาสัมพันธ์พื้นที่ท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์พื้นที่ใหม่ ประกอบด้วย 1.ภาคเหนือ นำเสนอประเพณีสรงหลวง จังหวัดลำปาง 2. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นำเสนอประเพณีแห่ต้นดอกไม้ จังหวัดเลย 3. ภาคกลาง นำเสนอประเพณีสงกรานต์ไทย-มอญ จังหวัดราชบุรี 4. ภาคตะวันออก นำเสนอประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและกองข้าว จังหวัดชลบุรี และ 5. ภาคใต้ นำเสนอประเพณีแห่งนางดาน จังหวัดนครศรีธรรมราช และขบวนที่ 4 นำเสนอประเพณีสงกรานต์ในมิติวัฒนธรรมร่วมระหว่างไทยกับลาว ผ่านขบวนแห่พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม และพระธาตุศรีโคตรบอง ประเทศลาว

ในปี พ.ศ.2560 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดแคมเปญ “เย็นทั่วหล้า มหาสงกรานต์” Amazing Songkran 2017 เปิดตัวงานสงกรานต์อย่างยิ่งใหญ่บนถนนสุขุมวิทบริเวณแยกสยามสแควร์ นำเสนอขนบธรรมเนียมประเพณีสงกรานต์ไทยทั่วประเทศผ่านขบวนรถมหาสงกรานต์ประจำภูมิภาคต่าง ๆ และจัดกิจกรรมจำลองงานสงกรานต์ของแต่ละภาคขึ้นที่อุทยานเบญจสิริ กรุงเทพมหานคร ระหว่าง วันที่ 8 -13 เมษายน 2560 เช่น สงกรานต์ภาคอีสานมีกิจกรรมติดต้นดอกไม้ถวายพุทธบูชา ภาคกลางสาธิตทำธงตะขาบจากขามมอญ ภาคใต้จำลองสงกรานต์ชาวเลภาคตะวันออกเฉียงใต้จำลองสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว

ปี พ.ศ. 2561 รัฐบาลโดยคณะกรรมการนโยบายท่องเที่ยวแห่งชาติมีมติประกาศให้ปี 2561 เป็น “ปีท่องเที่ยววิถีไทยเก๋ไก๋อย่างยั่งยืน” หรือ “Amazing Thailand Tourism Year 2018” การดำเนินงานยังคงใช้แคมเปญ “เย็นทั่วหล้า มหาสงกรานต์ : Amazing Songkran

2018” เป็นหลัก แต่เพิ่มการเสนอแนวคิด “กลับบ้าน แต่งไทยไปเล่นสงกรานต์” และ “สงกรานต์ แต่งไทย...ไปสงกรานต์แล้ว...ก็ไปเที่ยวเมืองรอง” เพื่อส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในเมืองรอง 5 จังหวัด คือ จังหวัดกำแพงเพชรเป็นเมืองรองของภาคเหนือ จังหวัดสิงห์บุรีเป็นเมืองรองของภาคกลาง จังหวัดกาฬสินธุ์เป็นเมืองรองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นเมืองรองของภาคใต้ และจังหวัดจันทบุรีเป็นเมืองรองของภาคตะวันออก ส่วนในปี พ.ศ. 2562 เน้นส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เมืองรองและเมืองหลักที่มีประเพณีสงกรานต์ที่เป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นและมีความสนุกสนาน โดยเลือกจัดงานเทศกาลสงกรานต์ขึ้นใน 3 จังหวัดเมืองรอง ได้แก่ งานเทศกาลเย็นทั่วหล้า มหาสงกรานต์ 2562 Amazing Songkran 2019@ Tak “ศรัทธาสองแผ่นดิน” ณ วัดไทยพัฒนาราม และสนามกีฬาสมเด็จพระนเรศวรมหาราช อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก งานเทศกาลเย็นทั่วหล้า มหาสงกรานต์ MUK-SAVAN Fun & Fin Festival 2019 ณ หาดมโนภิรมย์ อำเภอห้วยใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร และงานสงกรานต์น้ำแร่ ณ หน้าเทศบาลเมืองระนอง อำเภอเมือง จังหวัดระนอง

การดำเนินงานอย่างจริงจังและต่อเนื่องของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ดังกล่าวทำให้สงกรานต์กลายเป็นประเพณีที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม และเป็นต้นแบบ (Model) ของการดัดแปลงประเพณีพิธีกรรมสงกรานต์ในท้องถิ่นให้เปลี่ยนไปในรูปแบบเดียวกับที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสร้างไว้ เช่น วิธีการนำเสนอขบวนรถบุปผชาติ ขบวนแห่สงกรานต์ที่มีนางสงกรานต์ ประจำปีเป็นสัญลักษณ์ การประกวดเทพีสงกรานต์ การแสดงแสงสีเสียงเล่าขานตำนานสงกรานต์ การจำลองพิธีกรรม กิจกรรมสาธิตการละเล่น การแสดงพื้นบ้าน การสาธิตการทำอาหารที่เกี่ยวข้องกับประเพณีสงกรานต์ เช่น ข้าวแช่ กาละแม การนุ่งห่มชุดไทย การสร้างตลาดโบราณขายอาหารพื้นเมือง กิจกรรมสงกรานต์น้ำสัปดาห์ดีลีทและเชื่อมโยงไปถึงวิบุรุษประจำถิ่น รวมถึงแนวคิดอนุรักษ์ประเพณีสงกรานต์ที่ควบคู่กับการขายอัตลักษณ์ท้องถิ่น กล่าวได้ว่า การส่งเสริมให้ประเพณีสงกรานต์เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของหน่วยงานรัฐ ส่งผลกระทบต่อประเพณีสงกรานต์ในระดับท้องถิ่น ที่แต่เดิมจะมีความแตกต่างหลากหลายให้กลายเป็นรูปแบบเดียวกันกับงานสงกรานต์ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และส่งผลทำให้ประเพณีสงกรานต์มีพลวัตไปเป็นประเพณีที่มีแบบแผนใหม่ ที่จะต้องจัดให้มีขบวนแห่สงกรานต์ การประกวดนางสงกรานต์ ตลอดจนการแสดงแสง สี เสียงต่าง ๆ

การสร้างถนนข้าวเป็นพื้นที่เล่นสาดน้ำสงกรานต์ แต่เดิมการเล่นสาดน้ำในประเพณีสงกรานต์เป็นกิจกรรมที่ทำภายในชุมชน มีพื้นที่เล่นน้ำบริเวณลานวัด ลานบ้าน อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์การเล่นน้ำที่ถนนตระกูลข้าวอันสืบเนื่องมาจากการเลียนแบบการเล่นน้ำบนถนนข้าวสาร²¹ ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับประเพณีการเล่นน้ำสงกรานต์ จากเล่นน้ำในชุมชน

²¹ ถนนข้าวสาร สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2435 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นตรอกที่ขายข้าวสารและเป็นแหล่งค้าขายข้าวสารที่ใหญ่ที่สุดของเขตพระนคร ต่อมาเกิดชุมชนขยายออกไป ในช่วงปี พ.ศ.2525 อันเป็นปีแห่งการเฉลิมฉลอง

มาเป็นการเล่นน้ำบนพื้นที่ที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อคนจำนวนมากที่หลากหลาย ลักษณะการเล่นน้ำดังกล่าว นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2560) ตั้งข้อสังเกตว่า เป็นมิติใหม่ของสงกรานต์ที่ไม่อ้างอิงรากเหง้าของชุมชนใด หรือชาติพันธุ์ใด การรวมตัวของผู้คนจากหลากหลายแหล่งที่มา และการดึงคนออกจากชุมชนไปเล่น น้ำสงกรานต์บนถนนข้าวเหนียวแทนการเล่นภายในชุมชน ทำให้ประเพณีสงกรานต์และการสาดน้ำ เปลี่ยนแปลงจากพิธีกรรมที่แสดงสำนึกการอยู่ร่วมกันในชุมชนไปเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว

เมื่อคนจำนวนมากนิยมมาเล่นสาดน้ำสงกรานต์ที่ถนนข้าวเหนียว จึงกลายเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจชั่วคราวที่สร้างรายได้ให้กับผู้ประกอบการ ในระยะหลังราวสิบปีที่ผ่านมาจึงปรากฏว่ามีการสร้างถนนข้าวเหนียวเกิดขึ้นมากมายในหลายจังหวัด เพื่อให้พื้นที่รองรับกิจกรรมความบันเทิงที่อ้างอิงกับประเพณีสงกรานต์ ทั้งนี้ ถนนข้าวเหนียวที่สร้างขึ้นใหม่เป็นชื่อที่ตั้งอย่างไม่เป็นทางการและจะใช้เรียกเฉพาะในเทศกาลสงกรานต์เท่านั้น เช่น ตารางที่ 21 รายชื่อถนนข้าวเหนียวที่ใช้เล่นน้ำในเทศกาลสงกรานต์

ภาค	ชื่อถนนตระกูลข้าว
กลาง	ถนนข้าวสุก (อ่างทอง) ถนนข้าวแช่ (ปทุมธานี) ถนนข้าวต้ม (นครนายก) ถนนข้าวโพด (ชัยนาท) ถนนข้าวตอก (สุโขทัย) ถนนข้าวหมูแดง (นครปฐม)
ตะวันออก	ถนนข้าวหลาม (ชลบุรี) ถนนข้าวทิพย์ (จันทบุรี) ถนนข้าวสวย (ตราด) ถนนข้าวบูต (เกาะสีชัง ชลบุรี) ถนนข้าวแกง (อำเภอสนามชัยเขต ฉะเชิงเทรา) ถนนข้าวเกรียบปากหม้อ (อำเภอพนมสารคาม ฉะเชิงเทรา) ถนนข้าวเหนียวทุเรียน (อำเภอนายายอาม จันทบุรี) ถนนข้าวหมาก (ระยอง)
เหนือ	ถนนข้าวแต๋น (น่าน) ถนนข้าวแคบ (ตาก) ถนนข้าวปุก (แม่ฮ่องสอน) ถนนข้าวโพด (เพชรบูรณ์)
อีสาน	ถนนข้าวเหนียว (ขอนแก่น) ถนนข้าวเย็น (ศรีสะเกษ) ถนนข้าวปุ้น (นครพนม) ถนนข้าวหอมมะลิ (ร้อยเอ็ด) ถนนข้าวเปียก (อุดรธานี) ถนนข้าวกล้า (กาฬสินธุ์) ถนนข้าวโพด (นครราชสีมา) ถนนข้าวเม่า (มหาสารคาม) ถนนข้าวฮาง (สกลนคร)
ใต้	ถนนข้าวหมาก (นราธิวาส) ถนนข้าวยา (ปัตตานี) ถนนข้าวสังข์หยด (พัทลุง)

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ถนนตระกูลข้าวที่สร้างขึ้นเพื่อจัดกิจกรรมเล่นน้ำสงกรานต์แบบร่วมสมัยดังกล่าว กลับพยายามนำเสนอว่าเป็นการอนุรักษ์และสืบสานประเพณี หรือเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมแบบหนึ่ง นอกจากนี้ การตั้งชื่อถนนก็มักมีวิธีคิดที่จะต้องเลือกสิ่งที่เป็น

กรุงเทพมหานครครบรอบ 200 ปี มีนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาเช่าห้องพักราคาแพงเพื่อเที่ยวชมเมืองหลวงในช่วงเทศกาลสำคัญนี้ และเริ่มมีการเข้ามาถ่ายภาพยนตร์ฮอลลีวูด ซึ่งทีมงานกองถ่ายจำนวนมากมาเช่าเกสเฮาส์ที่ถนนข้าวสาร จนระยะหลังเริ่มมีคนรู้จักมากขึ้นและกลายเป็นศูนย์รวมของแบ็คแพกเกอร์ที่มาท่องเที่ยวเมืองไทย และต่อมาปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นย่านบันเทิงยามราตรีที่สำคัญของกรุงเทพฯ การเล่นสงกรานต์ที่ถนนข้าวสารเริ่มประมาณ พ.ศ.2533 แต่โด่งดังในช่วงปี พ.ศ.2542-2543 นอกจากการเล่นสาดน้ำปกติแล้ว ยังมีกิจกรรม เวทีการแสดง จนกลายเป็นต้นฉบับถนนข้าวที่คนเข้ามาเล่นสงกรานต์กันมากมาย

อัตลักษณ์ของจังหวัดขึ้นมาแนะนำเสนอด้วย ลักษณะดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นวิถีคิดแบบสร้างสรรค์ของคนไทยที่สามารถประยุกต์ใช้วัฒนธรรมในท้องถิ่นมาตั้งชื่อถนนเพื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทำให้แม้จะเป็นการเล่นน้ำสงกรานต์แบบเดียวกับพื้นที่อื่น ๆ แต่ก็มีจุดเด่นที่น่าสนใจ ทั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า ถนนตระกูลข้าวบางแห่งผู้จัดงานใช้เป็นพื้นที่จัดกิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรมโดยตรง ไม่ได้จัดกิจกรรมเล่นน้ำ ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นพลวัตอีกลักษณะหนึ่งของถนนข้าวในปัจจุบัน

การเล่นสงกรานต์แบบใหม่ หลายสิบปีที่ผ่านมาการเล่นน้ำสงกรานต์กลายเป็นกิจกรรมที่ถูกเน้นย้ำให้มีความสำคัญ โดยตีความว่าเป็นการแสดงการเฉลิมฉลองการขึ้นสู่อายุใหม่ การรวมตัวกันออกไปเล่นน้ำสงกรานต์บนท้องถนนได้รับความนิยมในหมู่วัยรุ่น ทำให้มีการพัฒนาวิธีการเล่นสาดน้ำอย่างต่อเนื่อง เช่น การบรรทุกถังน้ำขึ้นรถกระบะแล้วตระเวนเล่นน้ำบนถนน การใช้ปืนฉีดน้ำ การแต่งกายด้วยเสื้อทีมชุดเล่นน้ำแบบเดียวกัน การเล่นน้ำภายในอุโมงค์น้ำ การเล่นน้ำแบบปาร์ตี้โฟม การคิดแคปชั่นสงกรานต์เพื่อโพสต์รูปการเล่นน้ำลงสื่อออนไลน์ นับเป็นการสร้างสรรค์วิธีการเล่นน้ำสงกรานต์เพื่อความบันเทิงตอบสนองวิถีชีวิตคนรุ่นใหม่ ทำให้เห็นพลวัตของสงกรานต์ที่เปลี่ยนจุดเน้นจากพิธีกรรมทางศาสนาเป็นการเล่นสาดน้ำบนถนน และมีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว กระแสความนิยมและความชื่นชอบของเหล่าวัยรุ่นที่จะออกมาเล่นสาดน้ำบนถนนในช่วงสงกรานต์ยังเป็นปัจจัยที่ทำให้เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวอย่างยิ่งด้วย เพราะได้สร้างโอกาสในการเล่นน้ำที่ยาวนานกว่าสงกรานต์ และยังมีพื้นที่เล่นน้ำที่หลากหลายตามตารางวันไหล โดยเฉพาะถนนเลียบชายทะเล เช่น ถนนเลียบชายหาดพัทยา

ภาพที่ 82 การใช้ปืนฉีดน้ำ การเล่นน้ำแบบปาร์ตี้โฟม

ที่มา: posttoday.com

สงกรานต์กับกฎหมาย การเกิดขึ้นของกิจกรรมเล่นสาดน้ำด้วยวิธีการใหม่ ๆ ทำให้ราวยี่สิบปีที่ผ่านมาสงกรานต์มีพลวัตไปเป็นเทศกาลสาดน้ำ (Water Festival) ที่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากมาย เช่น ปัญหาการจราจร ปัญหาการทะเลาะวิวาท งานวิจัยเรื่อง **การจัดระเบียบพฤติกรรมการเล่นสาดน้ำช่วงสงกรานต์ (2547)** ได้นำเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นในเทศกาลสงกรานต์ว่า

ประชาชนจำนวนมากมีความกังวลต่อปัญหาและความรุนแรงที่เกิดในช่วงสงกรานต์ ทั้งปัญหาความเดือดร้อนรำคาญจากการเล่นสาดน้ำที่รุนแรงและสกปรก ปัญหาอาชญากรรม การคุกคามทางเพศ การมั่วสุม ปัญหาการทะเลาะวิวาท ปัญหาการจราจรติดขัด ปัญหาอุบัติเหตุจากการขับซิ่งรถยนต์-รถมอเตอร์ไซด์ของผู้ที่ดื่มสุราในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ฯลฯ และประชาชนจำนวนมากเรียกร้องให้ภาครัฐแก้ไขปัญหาเหล่านี้ด้วยการจัดระเบียบการเล่นสงกรานต์ นำมาสู่การออกกฎหมายระเบียบต่าง ๆ เพื่อควบคุมการเล่นสงกรานต์ให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม จึงกล่าวได้ว่า อีกมิติหนึ่งของสงกรานต์ในสังคมปัจจุบันไม่ใช่สิ่งสวยงาม หากแต่เป็นความขัดแย้งระหว่างคนในสังคม และเป็นปัญหาที่สร้างความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน

การควบคุมการเล่นสงกรานต์ของภาครัฐได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องทั้งในรูปแบบของการออกกฎหมายและการรณรงค์การเล่นสงกรานต์แบบอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดีงาม ผ่านแคมเปญ “สงกรานต์วิถีไทย” การเกิดขึ้นของถนนข้าวในจังหวัดต่าง ๆ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปัญหาการนำรถกระบะบรรทุกถังน้ำตระเวนเล่นสาดน้ำไปตามท้องถนนซึ่งทำให้เกิดอุบัติเหตุ หน่วยงานภาครัฐจึงสร้างถนนข้าวขึ้นเพื่อเป็นโซนนิ่งในการเล่นน้ำสงกรานต์ ช่วยให้สามารถควบคุมป้องกันเหตุร้าย ลดปัญหาการจราจรติดขัดที่สร้างความเดือดร้อนรำคาญ และยังมีผลพลอยได้จากการแบ่งโซนที่ทำให้เกิดพื้นที่เล่นสาดน้ำกับพื้นที่สงกรานต์แบบวัฒนธรรม แสดงถึงความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวและยังเป็นตัวเลือกให้กับนักท่องเที่ยวกลุ่มต่าง ๆ ด้วย

สำหรับการออกมาตรการควบคุมการเล่นสงกรานต์ พบว่า ในระยะแรกเป็นการขอความร่วมมือให้เล่นน้ำด้วยความสุภาพและอยู่ในขอบเขตเวลาที่เหมาะสม ต่อมาจึงมีการบังคับใช้กฎหมาย เช่น ในปี พ.ศ.2560 คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ประกาศกฎในการเล่นน้ำสงกรานต์ 8 ข้อ ได้แก่ ห้ามแต่งกายล่อแหลมและรณรงค์ให้แต่งชุดไทย ห้ามจำหน่ายและดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ห้ามเล่นน้ำที่มีสิ่งเจือปน ห้ามใช้ปืนฉีดน้ำแรงดันสูงและรณรงค์ให้ใช้ขันน้ำตามวัฒนธรรมดั้งเดิม ห้ามจัดการแสดงที่ไม่เหมาะสมและรณรงค์ให้มีกิจกรรมส่งเสริมประเพณีไทย ห้ามนั่งท้ายกระบะเพื่อเล่นสาดน้ำตามทางหลวงและอนุญาตให้เล่นได้เฉพาะในพื้นที่ที่กำหนด มาตรการดังกล่าวสร้างทั้งความพอใจและไม่พอใจ ในมุมมองของผู้ที่เห็นด้วยแสดงความคิดเห็นว่า สงกรานต์ควรจะเป็นเทศกาลที่แสดงถึงวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ไม่ใช่การเล่นน้ำอย่างไร้ขอบเขตที่สร้างปัญหาความเดือดร้อนให้กับคนอื่น ขณะที่เสียงต่อต้านจากกลุ่มผู้เล่นน้ำมองว่ากฎต่าง ๆ ที่ประกาศออกมากำลังทำลายประเพณีสงกรานต์ โดยมีการตีความประเพณีสงกรานต์ในหลากหลายแง่มุม เช่น ตีความว่าสงกรานต์เป็นช่วงเวลาแห่งการเฉลิมฉลองปีใหม่ ดังนั้นรัฐจึงควรอนุญาตให้ละเมิดกฎบางอย่างได้ชั่วคราว ตีความว่าพฤติกรรมการเล่นสาดน้ำเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีสงกรานต์ ดังนั้นผู้ที่ออกมาเล่นน้ำจึงไม่ได้ทำความผิดเพราะอยู่ในฐานะผู้สืบทอดประเพณี ตีความว่าการดื่มแอลกอฮอล์เป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลองปีใหม่ จึงไม่ควรออกกฎหมายห้ามดื่มแอลกอฮอล์ ตลอดจนตีความว่าการเล่น

น้ำแบบสมัยใหม่ เช่น ใช้ปืนฉีดน้ำเป็นพลวัตของสงกรานต์ จึงควรมีรูปแบบแตกต่างจากอดีตได้ เพราะเป็นธรรมชาติของวัฒนธรรมที่ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย กล่าวได้ว่า ความขัดแย้งและการละเมิดกฎที่เกิดขึ้นในเทศกาลสงกรานต์ในปัจจุบันเป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่ไม่เคยมีในเทศกาลสงกรานต์มาแต่เดิม นอกจากนี้ การละเมิดกฎในประเพณีสงกรานต์ที่เกิดขึ้นก็มีความแตกต่างไปจากอดีต เพราะแต่เดิม ผู้คนจะได้รับการอนุญาตให้ละเมิดกฎเกณฑ์ทางสังคมและประเพณีบางอย่างได้ ในช่วงสงกรานต์เพื่อปลดปล่อยความตึงเครียดจากการรักษาระเบียบกฎเกณฑ์และทำให้สภาพของคนระดับต่าง ๆ กลับมาอยู่ในภาวะที่เท่าเทียม เช่น หนุ่มสาวได้เล่นสาดน้ำกันอย่างใกล้ชิดซึ่งถือเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ข้ามสถานะทางชนชั้นและเพศอย่างเปิดเผย ลูกไพร่สามารถเล่นกับลูกนายได้ รวมถึงพระภิกษุก็อาจถูกจับสาดน้ำบนกุฏิได้ เป็นต้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2557) ขณะที่ปัจจุบันการละเมิดกฎในช่วงสงกรานต์ถูกตัดสินว่าเป็นการกระทำผิดกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการละเมิดกฎดังกล่าวไม่ใช่สิ่งที่กระทำต่อคนในชุมชนเดียวกันเพื่อคลี่คลายความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม หากแต่เป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่นอันทำให้เกิดความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สิน

6.2.2 พลวัตของเทศกาลสงกรานต์-วันไหลสะท้อนให้เห็นพลวัตของคติชนสร้างสรรค์

พฤติกรรมการเล่นสาดน้ำที่รุนแรง พฤติกรรมอนาจาร ปัญหาการล่องละเมิดทางเพศ การดื่มสุราแล้วเกิดเหตุทะเลาะวิวาทและปัญหาการจราจรติดขัดจากกลุ่มรถกระบะบรรทุกน้ำที่ออกมาเล่นสาดน้ำบนถนนหลวง สร้างเสียงเรียกร้องให้กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงมหาดไทย รับผิดชอบและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยการส่งเสริมกิจกรรมที่เน้นขนบธรรมเนียมประเพณีหรือเน้นความเป็นไทยมาใช้มากขึ้น ทำให้ในระยะหลัง การจัดงานประเพณีสงกรานต์ในภูมิภาคต่าง ๆ มีแนวโน้มที่จะนำวัฒนธรรมท้องถิ่นมานำเสนอมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ขานรับบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่เน้นสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ในภาคตะวันออก เกิดปรากฏการณ์การนำเสนอประเพณีวันไหลมาจัดต่อท้ายประเพณีสงกรานต์ สร้างความรับรู้เรื่องเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในชุมชนภาคตะวันออกที่แตกต่างจากชุมชนแห่งอื่น กระแสการท่องเที่ยวทำให้เทศกาลสงกรานต์-วันไหลซึ่งนับว่าเป็นคติชนสร้างสรรค์ที่พลวัตมาจากประเพณีสงกรานต์ เกิดความเปลี่ยนแปลงในลักษณะอื่น ๆ อีก ดังนี้

การเกิดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลอย่างแพร่หลายในภาคตะวันออก จากการสำรวจข้อมูลงานประเพณีที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก ระหว่างปี พ.ศ.2561-2564 พบว่า นอกจากจะพบประเพณีที่จัดขึ้นจากวิถีคิดในการนำคติชนท้องถิ่นมาสร้างเทศกาลท่องเที่ยวแล้ว ยังมีพื้นที่ที่จัดงานสงกรานต์-วันไหล ด้วยการนำชื่อ “วันไหล” มาเป็นชื่องาน แต่เน้นเพียงกิจกรรมเล่นสาดน้ำเท่านั้นด้วย เช่น วันไหลเกาะช้าง วันไหลแหลมงอบ จังหวัดตราด วันไหลบ้านเพ วันไหลปลวกแดง วันไหลมาตาพุด จังหวัดระยอง วันไหลประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี

วันไหลแปดริ้ว วันไหลพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา วันไหลเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของประเพณีวันไหลที่ถูกทำให้เหลือเพียงความหมายเกี่ยวกับการเล่นสาดน้ำหลังสงกรานต์ อันทำให้ท้องถิ่นที่ไม่เคยมีประเพณีวันไหลมาก่อนประยุกต์ไปสร้างเทศกาลวันไหลขึ้นเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวและเกิดรายได้ทางเศรษฐกิจต่อเนื่องจากวันสงกรานต์

การผลิตซ้ำเทศกาลสงกรานต์-วันไหลข้ามภูมิภาค ปัจจุบัน นอกจากจะมีเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเกิดขึ้นแพร่หลายในภาคตะวันออกแล้ว ยังพบการจัดงานท่องเที่ยวที่นำชื่อประเพณีวันไหลไปใช้เรียกในภูมิภาคอื่นด้วย ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 22 รายชื่องานวันไหลในภูมิภาคต่าง ๆ ของไทย

จังหวัด	ชื่องาน
แพร่	อำเภอเมืองแพร่ วันไหลสงกรานต์เมืองแพร่
กาญจนบุรี	อำเภอเมืองกาญจนบุรี วันไหล สงกรานต์ กาญจนบุรี
นครปฐม	อำเภอเมืองนครปฐม วันไหลสงกรานต์ นครปฐม
เพชรบุรี	อำเภอชะอำ วันไหลชะอำ
นครราชสีมา	อำเภอโชคชัย วันไหลโคราช
มหาสารคาม	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เขตพื้นที่ขามเรียง ออนซอนบุญเดือนห้า มหาสงกรานต์โอมใจ วันไหลโท มมส.
ขอนแก่น	อำเภอเมืองขอนแก่น วันไหลขอนแก่น
อุทัยธานี	อำเภอบ้านไร่ วันไหลบ้านไร่

ข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นพลวัตของประเพณีวันไหลที่ถูกนำไปผลิตซ้ำในพื้นที่ต่าง ๆ โดยเลือกนำไปใช้เฉพาะรูปแบบของวันเวลาจัดงานที่อยู่หลังสงกรานต์ และกิจกรรมเล่นน้ำเพื่อความสนุกสนาน เพื่อขยายวันจัดกิจกรรมความบันเทิงให้ยาวออกไป ขณะที่ความหมายในด้านการทำบุญ สะเดาะเคราะห์เพื่อความมั่นคงของชุมชนอันเป็นสาระสำคัญของพิธีกรรมไม่ถูกนำไปใช้เพราะเป็นสิ่งที่ไม่ได้มีรากฐานอยู่เดิมในชุมชน ปรากฏการณ์การรับเอาประเพณีวันไหลไปใช้ในพื้นที่อื่น ยังทำให้เห็นพลวัตของคติชนในบริบทการท่องเที่ยวอีก 2 ลักษณะ *ลักษณะแรก* การนำวันไหลไปจัดในท้องถิ่นอื่น ทำให้ประเพณีสงกรานต์ในท้องถิ่นนั้นมีพลวัตจากเดิมที่มีงานสงกรานต์เพียงอย่างเดียว มาเป็นประเพณีสงกรานต์และวันไหล เช่น จังหวัดหนองคาย เดิมงานประเพณีสงกรานต์ที่โดดเด่นของท้องถิ่นคือประเพณีแห่หลวงพ่อบุญไซ ปัจจุบัน มีงานวันไหลหนองคายที่จัดขึ้นในวันที่ 16-18 เมษายน 2562 ใช้ชื่องานว่า “วันไหลเก้ไก้สไตล์หนองคาย” กิจกรรมที่นำเสนอคือการจัดปาร์ตี้เรืองแสง การจัดงานวันไหลหนองคายทำขึ้นในปี พ.ศ.2562 เป็นปีแรกเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวยังคงอยู่เที่ยวในพื้นที่หนองคายต่อในช่วงหลังสงกรานต์ เป็นการเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวในพื้นที่เพราะ

ที่ผ่านมาหลังจากจบงานประเพณีอัญเชิญหลวงพ่อพระใสมาทรงน้ำเนื่องในวันสงกรานต์แล้ว หนองคายขาดกิจกรรมที่จะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวให้อยู่ท่องเที่ยวต่อ ทั้ง ๆ ที่ยังมีวันหยุดหลังจากเทศกาลสงกรานต์เหลืออยู่ ข้อมูลดังกล่าว จึงแสดงให้เห็นวิถีคิดของผู้จัดงานที่เลือกนำประเพณีวันไหลมาสร้างขึ้นเพราะลักษณะเด่นในด้านเวลาที่เอื้อให้เกิดการท่องเที่ยว นับเป็นการให้ความสำคัญกับเวลาในเชิงมูลค่าทางเศรษฐกิจซึ่งแตกต่างจากเวลาของประเพณีวันไหลที่เดิมมีความหมายทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 83 พิธีเปิดงาน “วันไหลเก๋ไก๋สไตล์หนองคาย” จังหวัดหนองคาย

ที่มา <https://siamrath.co.th/n/75056>

ลักษณะที่สอง แม้ว่าหลายปีที่ผ่านมาความนิยมนำชื่อวันไหลไปจัดงานในภูมิภาคอื่น จะเกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย แต่พบว่ามีการปรากฏการณ์ที่ปฏิเสธประเพณีวันไหลเช่นกัน เช่น เมื่อมีการประชาสัมพันธ์ประเพณีสงกรานต์พระประแดงด้วยชื่อวันไหลพระประแดง ได้เกิดกระแสตอบโต้จากคนในชุมชนว่าสงกรานต์มอญพระประแดงไม่ใช่วันไหล เพราะการจัดประเพณีหลังสงกรานต์เป็นธรรมเนียมของชาวมอญมาเนิ่นนาน หรือ การประชาสัมพันธ์ประเพณีสงกรานต์เมืองแพร่ ซึ่งจัดตรงกับวันที่ 17 เมษายน มานานแล้ว เรียกว่า วันแห่ เมื่อถูกเรียกว่าเป็นวันไหลเมืองแพร่ จึงเกิดการออกมาตอบโต้ว่าไม่ใช่วันไหล และเห็นว่าการเรียกประเพณีของชาวแพร่ด้วยชื่อวันไหลเป็นการทำลายอัตลักษณ์ของตนเอง

6.2.3 สถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้การสืบทอดประเพณีสงกรานต์มีพลวัตไปเป็นประเพณีสงกรานต์วิถีใหม่

โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) คือโรคติดต่อซึ่งเกิดจากไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ ไวรัสและโรคอุบัติใหม่ชนิดนี้ไม่เป็นที่รู้จักเลยก่อนที่จะมีการแพร่ระบาดในเมืองอู่ฮั่น ประเทศจีนในเดือนธันวาคม ปี พ.ศ.2562 ไวรัสโคโรนา 2019 แพร่เชื้อระหว่างคนในลักษณะเดียวกับไข้หวัดใหญ่ ผ่านการติดเชื้อจากละอองเสมหะจากการไอ หรือการนำมือไปสัมผัสพื้นผิวที่มีฝอยละออง

เชื้อติดอยู่ ผู้ติดเชื้อจะมีไข้ ไอ อ่อนเพลีย หายใจติดขัด และอาจมีภาวะแทรกซ้อนทำให้เกิดภาวะปอดบวม หายใจลำบากเฉียบพลันจนกระทั่งเสียชีวิต

ประเทศไทยพบผู้ติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ภายในประเทศรายแรกในเดือนมกราคม พ.ศ.2563 หลังจากนั้นจำนวนผู้ป่วยเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้รัฐบาลมีคำสั่งปิดสถานที่ที่มีคนมารวมตัวกันซึ่งเสี่ยงต่อการแพร่เชื้อได้ง่าย ให้ทุกหน่วยงานพิจารณาการทำงานที่บ้าน ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินเพื่อห้ามการเดินทางเข้าราชอาณาจักร ห้ามชุมนุมมั่วสุม ตลอดจนประกาศห้ามประชาชนออกนอกเคสสถานในยามวิกาล (เคอร์ฟิว) ทั่วประเทศ ระหว่างเวลา 22.00–04.00 น. ของวันรุ่งขึ้น ในวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2563

เดือนเมษายน พ.ศ.2563 รัฐบาลออกมาตรการควบคุมการแพร่ระบาดในช่วงสงกรานต์ ด้วยการประกาศเลื่อนวันหยุดเทศกาลสงกรานต์ออกไปให้หยุดชดเชยช่วงเดือนกรกฎาคม แทน งดเว้นการเดินทางกลับภูมิลำเนา งดเว้นการรดน้ำขอพรญาติผู้ใหญ่ งดการเข้าร่วมกิจกรรมที่มีการรวมตัวกันของคนหมู่มาก และขอความร่วมมืองดจัดงานสงกรานต์ทุกประเภท นำสนใจว่าสถานการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อประเพณีสงกรานต์ดังกล่าว ไม่เพียงทำให้ธรรมเนียมปฏิบัติในช่วงเทศกาลสงกรานต์ที่รัฐเคยรณรงค์ให้สืบทอดรักษากลายเป็นเรื่องต้องห้าม แต่ยังทำให้เห็นการตีความประเพณีพิธีกรรมในวันสงกรานต์ในความหมายใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับมาตรการทางสาธารณสุข และเห็นการแสดงออกถึงการร่วมประเพณีสงกรานต์ในรูปแบบใหม่ที่อ้างอิงกับวัฒนธรรมความเชื่อเดิม เช่น การสร้างแอปพลิเคชันสงกรานต์ออนไลน์ การส่งสติ๊กเกอร์อวยพรแทนการเดินทางไปพบปะกัน ลักษณะดังกล่าวสะท้อนการปรับตัวของประเพณีในสถานการณ์ที่เกิดโรคระบาด และวิถีคิดของคนในปัจจุบันที่สืบทอดประเพณีด้วยวิธีการใหม่ เพื่อลดความรู้สึกถึงความไม่ปกติที่เกิดขึ้นจากภาวะที่ไม่มีประเพณีสงกรานต์เป็นครั้งแรก

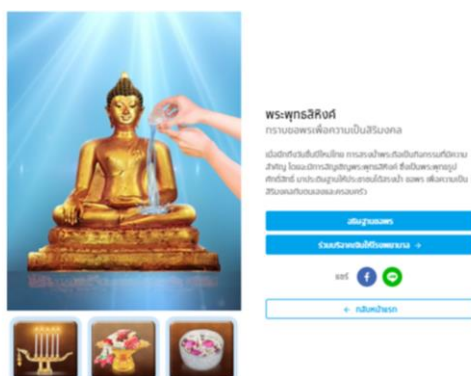
ประเพณีสงกรานต์ในสถานการณ์แพร่ระบาดโรคไวรัสโคโรนา 2019 พ.ศ.2563 ปี พ.ศ.2563 เป็นปีแรกที่ประเทศไทยต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสสายพันธุ์ใหม่ ในขณะนั้น สังคมไทยยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโรคระบาด ขาดข้อมูลทางวิชาการ ขาดอุปกรณ์ป้องกันเชื้อไวรัส ไม่มีวัคซีน และประชาชนตกอยู่ในภาวะสับสนตื่นกลัวการแพร่ระบาดที่ทำให้เสียชีวิตในเวลาอันรวดเร็ว ภาครัฐได้ดำเนินมาตรการควบคุมการระบาดของเชื้อไวรัสด้วยการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินที่มีเนื้อหาสาระควบคุมพฤติกรรมไม่ให้เกิดการรวมตัวของผู้คน โดยเฉพาะเมื่อสถานการณ์แพร่ระบาดดำเนินมาถึงเดือนเมษายน 2563 อันเป็นเวลาที่จะมีประเพณีสงกรานต์ รัฐบาลได้ออกมาตรการห้ามการจัดงานสงกรานต์ในทุกกระดับ รวมถึงห้ามการเดินทางกลับภูมิลำเนา ในสถานการณ์ดังกล่าว กระทรวงวัฒนธรรมได้ออกมารณรงค์การสืบทอดประเพณีสงกรานต์ด้วยวิธี

ใหม่ โดยนำเสนอให้สร้างน้ำพระพุทธรูปที่บ้าน แสดงความกตัญญูต่อญาติผู้ใหญ่ในบ้านด้วยการกราบไหว้ขอพรที่เว้นระยะห่าง หรืออวยพรญาติผู้ใหญ่ที่อยู่ห่างไกลผ่านช่องทางสื่อออนไลน์

นอกจากนี้ ภาคเอกชนยังเสนอช่องทางการสืบทอดประเพณีสงกรานต์วิถีใหม่ผ่านรูปแบบออนไลน์ ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ทางเดียวที่ทำได้ในขณะนั้น ดังนี้

1. ประเพณีออนไลน์ สร้างโดยเว็บไซต์สนุกดอทคอม นำเสนอกิจกรรมประเพณีออนไลน์ซึ่งสามารถเข้าร่วมได้ด้วยการเข้าเว็บไซต์ <http://www.sanook.com/songkran> จากนั้นอัปโหลดรูปภาพของตนเองหรือภาพเพื่อน แล้วเลือกสติกเกอร์ประเพณีที่มีให้เลือกถึง 12 แบบ กดบันทึกรูปภาพ จากนั้นแชร์ออกสู่โลกโซเชียล การนำเสนอกิจกรรมดังกล่าวผู้สร้างตีความว่า ข้อดีของการประเพณีออนไลน์คือความปลอดภัยเพราะไม่ต้องเสี่ยงกับการถูกลวนลาม ประหยัดน้ำ ไม่เปื้อนเลอะเทอะ อีกทั้งการแชร์ภาพประเพณีออนไลน์ยังเป็นการช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมประเพณีไทยด้วย

2. สร้างน้ำพระและทำบุญออนไลน์ สร้างโดยธนาคารกรุงไทยที่จัดทำเว็บไซต์พิเศษชื่อ songkran2563.com เพื่อนำเสนอกิจกรรมสร้างน้ำพระและทำบุญสงกรานต์วิถีใหม่ ภายใต้แนวคิด “ทำบุญสุขใจ ปีใหม่ไทย ไร้โควิด” ในเว็บไซต์ประกอบด้วย 1) กิจกรรม “ทำบุญ” ผู้เล่นสามารถคลิกปุ่มสร้างน้ำพระพุทธรูปสีหิงค์เพื่อให้เกิดภาพเคลื่อนไหวเป็นรูปมีอรदनน้ำพระพุทธรูปสีหิงค์ จากนั้นอธิษฐานขอพรให้กับตนเองและครอบครัว 2) กิจกรรม “บริจาค” ผู้สนใจสามารถร่วมทำบุญให้กับโรงพยาบาล 7 แห่งที่ดูแลผู้ป่วยติดเชื้อไวรัส COVID-19 ผ่านการโอนเงินที่แอปพลิเคชันกรุงไทย E-donation 3) กิจกรรม “แชร์ภาพ” ผู้เล่นสามารถอัปโหลดรูปภาพของตนเองผ่านแอปพลิเคชันเพื่อแบ่งปันความสุขให้กับผู้อื่นในเทศกาล “สงกรานต์” โดยมีการตีความว่ากิจกรรมดังกล่าวนี้เป็นการร่วมอนุรักษ์และสืบสานประเพณีขึ้นปีใหม่ไทย และยังแสดงถึงการสนับสนุนมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) เพื่อร่วมรับผิดชอบต่อสังคมด้วย

ภาพที่ 84 แอปพลิเคชันสร้างน้ำพระและทำบุญออนไลน์

ที่มา <http://www.songkran2563.com>

3.เล่นน้ำสงกรานต์ออนไลน์ สร้างโดยกระทรวงวัฒนธรรมร่วมกับกลุ่มบริษัท SEARCH กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ บริษัทห้างขายยาตราไบทอ จำกัด และสวนสนุก ดรีมเวิลด์ สร้างเว็บไซต์พิเศษชื่อ www.สงกรานต์ออนไลน์.com นำเสนอกิจกรรมสงกรานต์น้ำพระ รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ เล่นน้ำสงกรานต์ ผู้เล่นสามารถเลือกภาพพื้นหลังสถานที่เล่นน้ำยอดนิยม เช่น ถนนข้าวสาร ถนนข้าวเหนียว ประตูท่าแพ หาดป่าตอง อับโหลตรูปไบหน้า แล้วกดลิงก์เพื่อให้ตัวการ์ตูนเดินเล่นสาดน้ำในพื้นที่ดังกล่าวแทนการออกไปเล่นน้ำจริง ขณะที่บริษัท foodpanda นำเสนอการเล่น “สงกรานต์ทิพย์” ผู้เล่นสามารถเลือกตัวละคร สถานที่สาดน้ำ และประโยคที่จะพูดขณะสาดน้ำ เช่น “อยากประแป้งเธอสักที แต่หัวหน้าโทรมาพอดี มีงานด่วน” หรือ “มีใจก็สาดมา ถ้าเข้าตาเดียวสาดไป”

4.รดน้ำคำห้วงรวมญาติแบบออนไลน์ การรดน้ำขอพรผู้ใหญ่เป็นการแสดงความเคารพและความกตัญญูต่อบิดามารดา ญาติผู้ใหญ่ ตลอดจนผู้มีพระคุณ มักจะปฏิบัติในช่วงเทศกาลสงกรานต์ที่มีการรวมญาติมาอยู่พร้อมหน้ากัน ในสถานการณ์แพร่ระบาดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 พบว่า เว็บไซต์ที่เป็นที่นิยมต่าง ๆ เสนอแนะให้แสดงความกตัญญูผ่านช่องทางออนไลน์ ด้วยการใช้งานแอปพลิเคชันสื่อสาร เช่น แอปพลิเคชัน Line สามารถวิดีโอคอล (Video Call) ประชุมสายได้สูงสุด 200 สาย Facebook สามารถประชุมสายได้สูงสุด 50 สาย Skypeสามารถประชุมสายได้สูงสุด 20 สาย

ประเพณีสงกรานต์ในสถานการณ์แพร่ระบาดโรคไวรัสโคโรนา 2019 พ.ศ.2564 การควบคุมการแพร่ระบาดที่มีประสิทธิภาพ ในปี พ.ศ.2563 ที่ทำให้ยอดผู้ติดเชื้อต่ำจนกระทั่งเป็นศูนย์ติดต่อกันหลายเดือน ทำให้รัฐบาลเริ่มผ่อนคลายมาตรการควบคุมการแพร่ระบาดโดยลำดับครอบคลุมถึงการอนุญาตให้สามารถจัดงานประเพณีสงกรานต์ได้ภายใต้การควบคุม หลังจากเผยแพร่มติดังกล่าว กระทรวงวัฒนธรรมได้ออกแนวปฏิบัติการจัดงานประเพณีสงกรานต์ โดยให้งดการเล่นสาดน้ำ ประแป้ง ตลอดจนถึงกิจกรรมที่จะทำให้เกิดการรวมตัวกันของคนจำนวนมาก เช่น ขบวนแห่สงกรานต์ การละเล่นรื่นเริง การประกวดแข่งขัน การแสดงดนตรี และให้เน้นจัดกิจกรรมที่สืบทอดประเพณีสงกรานต์แบบดั้งเดิม มาตรการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสงกรานต์ในสังคมไทยร่วมสมัยเมื่ออยู่ในสถานการณ์โรคระบาด ที่กิจกรรมที่เคยมีบทบาทสำคัญในบริบทการท่องเที่ยวกลายเป็นสิ่งที่ถูกด้อยค่าด้วยการนิยามว่าไม่ใช่ของดั้งเดิม ขณะเดียวกันก็หันกลับไปให้ความสำคัญกับประเพณีพิธีกรรมซึ่งเมื่ออยู่ในบริบทการท่องเที่ยวถูกลดบทบาทลงหรือกลายเป็นการแสดง

ประเพณีสงกรานต์ในสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 พ.ศ.2565 ในสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสที่คลี่คลายลงแต่ยังคงอยู่ภายใต้มาตรการเฝ้าระวัง ภาครัฐได้นำเสนอรูปแบบการจัดเทศกาลสงกรานต์วิถีใหม่ที่ล้าไปกับรูปแบบการดำเนินชีวิตวิถีใหม่ (new normal) ภายหลังจากการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เช่น จัดงานในสโลแกน “ริน รด พรหม ใส่หน้ากาก ไม่สาดน้ำ” “ความสุขไม่ควรสร้างความเสี่ยง” ชูแนวคิด “ร่วมสืบสานวัฒนธรรมไทย สงกรานต์วิถีใหม่ รับผิดชอบต่อครอบครัวและสังคม” เน้นการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีสงกรานต์ควบคู่กับการป้องกันตนเองจากเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 กิจกรรมที่ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าร่วม เช่น การแต่งชุดไทยไปเที่ยววัด ทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระพุทธรูป ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม รดน้ำขอพรผู้สูงอายุ ทั้งนี้ กิจกรรมดังกล่าวต้องเป็นไปตามแนวปฏิบัติ “COVID Free Setting” เช่น เปิดกิจกรรมในพื้นที่เปิดโล่ง จัดให้มีจุดล้างมือด้วยสบู่หรือเจลแอลกอฮอล์ เว้นระยะห่างระหว่างบุคคล ผู้เข้าร่วมงานต้องได้รับการฉีดวัคซีนครบตามเกณฑ์ และสวมใส่หน้ากากอนามัยตลอดเวลา นอกจากนี้ ยังมีการจัดกิจกรรมสงกรานต์แบบนิวนอร์มัล ที่แสดงให้เห็นอารมณ์ขัน ความคิดสร้างสรรค์ของคนไทย และยังประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวได้ด้วย เช่น กิจกรรมสรงน้ำพระแบบนิวนอร์มัล เป็นการดัดแปลงวิธีการสรงน้ำพระสงฆ์ด้วยขันลอยดอกไม้มาเป็นการใช้ท่อพีวีซีเจาะรูให้น้ำไหลออกมาได้ และให้ประชาชนนำน้ำปรงมาสรงน้ำผ่านท่อพีวีซีเพื่อไหลโปรดพระสงฆ์ ทำให้อย่างคงได้สรงน้ำพระตามประเพณีและไม่สร้างความเสี่ยงจากการสัมผัสใกล้ชิด

สถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสที่ทำให้กิจกรรมเล่นสาดน้ำซึ่งเป็นความชื่นชอบของวัยรุ่นถูกห้าม เป็นปัจจัยที่ทำให้มีการแสดงออกถึงการเล่นสาดน้ำสงกรานต์ผ่านภาษาทดแทนจากการเก็บข้อมูลระหว่างปี พ.ศ.2564-2565 พบว่า การโพสต์แคปชั่นสงกรานต์ลงสื่อออนไลน์เมื่อถึงวันสงกรานต์เป็นที่นิยมมากขึ้น ตัวอย่าง แคปชั่นสงกรานต์คนโสด เช่น “สงกรานต์ตรวจแล้วไม่มีใช้แล้วก็ไม่มีใครด้วย” “สงกรานต์นี้ ขอขันเดียว..ขันหมากอะ” “สงกรานต์ยังมีวันไหล แล้วเมื่อไหร่ จะมีวันที่เรารักกัน” “ไม่เล่นแป้ง แต่เล่นไลน์นะ” “ตัวก็แห้ง คนปะแป้งก็ไม่มี เอ้อออ” “ไม่ค่อยโดนสาดส่วนมากมีแต่โดนเท” แคปชั่นสงกรานต์กวน ๆ เช่น “ยุคโควิดแบบนี้ สาดน้ำมันเขย สาดตั้งค้มาเลยดีกว่า” “ไปสาดน้ำใครไม่ได้หรอก เป็นคน ไม่ใช่ขัน” “เล่นน้ำต้องระวังตัว แต่เล่นตัวระวังโสดนะ” ข้อมูลดังกล่าวนี้ไม่เพียงเป็นพลวัตของสงกรานต์ที่มีการแสดงออกด้วยวิธีการใหม่ สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนยุคใหม่ที่คุ้นเคยกับสื่อโซเชียลมีเดีย แต่ยังทำให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกของคนยุคใหม่เมื่อเข้าสู่เทศกาลสงกรานต์ ที่ความเหงาจากการไม่ได้ออกไปเล่นน้ำทำให้เกิดการโพสต์แคปชั่นเพื่อให้มีเพื่อนมากดโลกและสร้างความสนุกสนานผ่านสื่อออนไลน์

เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคไวรัสโคโรนา 2019 การรวบรวมข้อมูลภาคสนามระหว่างปี พ.ศ.2563-2564 พบว่า ประเพณีพิธีกรรมส่วนใหญ่ที่อยู่ในตารางการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลลดการจัดงานเช่นเดียวกับทุกพื้นที่ในประเทศไทยที่ต่างยกเลิกการจัดงานประเพณีตามข้อสั่งการของนายกรัฐมนตรี ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์ผู้จัดงานในพื้นที่วิจัยทำให้เห็นว่า เบื้องหลังการยกเลิกที่จะจัดงานมีเหตุผลหลากหลาย ทั้งในด้านความไม่แน่ใจในสถานการณ์จึงระงับการจัดงานเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาภายหลัง การให้ความร่วมมือกับจังหวัดที่มีคำสั่งให้งดจัดงาน ความเสี่ยงและไม่คุ้มค่ากับการเตรียมความพร้อมด้านมาตรการสาธารณสุข ประชาชนในท้องถิ่นไม่ต้องการให้จัดงานเนื่องจากความวิตกกังวลกับสถานการณ์ ตลอดจนเห็นว่าการงดจัดงานเป็นการแสดงภาพลักษณ์องค์กรที่คำนึงถึงความปลอดภัยของสังคมอย่างหนึ่ง ดังพบว่า เมื่อมีการปล่อยข่าวลือว่าที่บางแสน พัทยา นาเกลือ ศรีราชา มีนักท่องเที่ยวมาร่วมงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลหนาแน่นและไม่สวมหน้ากากอนามัย องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นได้ออกมาตอบโต้ว่าได้ยกเลิกการจัดงานไปแล้ว และภาพข่าวที่เผยแพร่ออกมาเป็นภาพเก่า เพื่อนำเสนอต่อสาธารณชนว่าผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคำนึงถึงความปลอดภัยทางสาธารณสุขและมีการบริหารจัดการที่ดี

อย่างไรก็ตาม พบว่า ในบางพื้นที่ไม่ได้ยกเลิกการประกอบพิธีกรรม แต่จัดงานในลักษณะจำกัดจำนวนคน และปรับเปลี่ยนรูปแบบงานให้เหลือเพียงพิธีกรรมสำคัญ เช่น ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าวศรีราชา จัดเพียงพิธีกองข้าวและตัดกิจกรรมที่เคยสร้างขึ้นเพื่อการท่องเที่ยว เช่น ขบวนแห่รถประเพณีกองข้าวและการละเล่นต่าง ๆ ออกไป ขณะที่บางประเพณีได้สร้างกิจกรรมใหม่เพื่อสืบทอดความเชื่อและใช้นำเสนอบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ยังคงมุ่งมั่นสืบสานประเพณีพิธีกรรม เช่น ประเพณีแห่พญายม เทศบาลตำบลบางพระได้สร้างแอปพลิเคชันให้ประชาชนทั่วไปส่งคำอธิษฐานมาร่วมพิธี จากนั้นนำกระดาษที่บันทึกคำอธิษฐานมาเผาต่อหน้าหุ่นพญายมเพื่อฝากเคราะห์ ถือเป็นวิธีคิดใหม่ที่ประยุกต์การอธิษฐานต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยตรงมาเป็นการส่งข้อความอธิษฐานแทน

6.2.4 ประโยชน์ของงานวิจัยเรื่องเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในเชิงคติชนวิทยา

งานวิจัยเรื่อง เทศกาลสงกรานต์วันไหลในภาคตะวันออกของไทย: พลวัตและบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย เป็นการศึกษาคติชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกที่นำมาประยุกต์ใช้สร้างเทศกาลท่องเที่ยว ผลการศึกษาในงานวิจัยเล่มนี้ ได้นำเสนอให้เห็นคติชนท้องถิ่นภาคตะวันออกหลากหลายประเภทที่ใช้ในบริบทการท่องเที่ยว เช่น เรื่องเล่า ประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อ การละเล่น การแสดง ข้อค้นพบจากงานวิจัยเล่มนี้จึงขยายองค์ความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับคติชนท้องถิ่นในพื้นที่ภาคตะวันออกของไทย โดยเฉพาะข้อมูลคติชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านในวิถีเกษตรกรรม

การศึกษาเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อวิเคราะห์พลวัตของคติชนเมื่ออยู่ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ไม่เพียงเป็นการศึกษาวิเคราะห์คติชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เห็นลักษณะเด่นของชุมชนในภูมิภาคนี้ที่มีคติความเชื่อเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านอย่างหลากหลาย แต่ยังแสดงให้เห็นลักษณะร่วมกับท้องถิ่นอื่นด้วย ผู้วิจัยพบว่า การประกอบพิธีสงเคราะห์หรือการสะเดาะเคราะห์ ทำบุญภายในชุมชนเพื่อความเป็นสิริมงคลในช่วงต้นปีหลังสงกรานต์ที่จัดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะร่วมกับพิธีกรรมในภูมิภาคอื่นที่มีพิธีกรรมหลังสงกรานต์เช่นกัน เช่น ในภาคเหนือ มีพิธีสงเคราะห์ในวันทำบุญปากปีปากเดือน จัดขึ้นในวันที่ 4-5 ของประเพณีสงกรานต์ ในวันงานจะมีพิธีกรรมที่ “ใจบ้าน” มีการนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์ จากนั้นหามเครื่องบูชาออกไปส่งเคราะห์ตามทิศต่าง ๆ นอกเขตหมู่บ้านจนครบ 8 ทิศ มีการจุดประทัดยิงปืนไห้ร้องเพื่อขับไล่เสนียดจัญไร ถือเป็นพิธีเลี้ยงผีที่สูงสุดในทิศต่าง ๆ แล้วขับออกไปเพื่อให้สงบร่มเย็น (ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล, 2559: 53) มีลักษณะคล้ายคลึงกับพิธีกองข้าวในจังหวัดชลบุรี ที่จังหวัดเพชรบุรี มีประเพณี “ท้ายกรานต์” จัดขึ้นหลังสงกรานต์ 3-7 วัน เพื่อทำบุญสะเดาะเคราะห์ในแต่ละหมู่บ้าน ในวันท้ายกรานต์หมู่บ้าน เช่นที่บ้านละหานใหญ่ จังหวัดเพชรบุรี มีพิธีทำบุญเลี้ยงพระที่นิมนต์มาฉันภัตตาหารเช้าที่ศาลากลางบ้านอันเป็นเขตสาธารณะของหมู่บ้านมาแต่โบราณ ทำพิธีบังสุกุลอุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษ จากนั้นนำอาหารที่เหลือจากพิธีเก็บใส่ปิ่นโตไปใช้ทำพิธีส่งวัวส่งเกวียน พิธีนี้เป็น การเลี้ยงผีในเทศกาลสงกรานต์ ชาวบ้านจะใช้กระบอกลไม้ไผ่ตัดเป็นรูปวัวเทียมเกวียนสำหรับใส่เครื่องเช่นส่งให้ผี ประกอบด้วย อาหารแห้ง พริก หอม กระเทียม เกลือ น้ำดื่ม หมากพลู นำดินเหนียวมาปั้นเป็นรูปคนและวัวควายเพื่อส่งให้ผีเป็นการบอกว่าได้ส่งชีวิตคนในบ้านมาให้แล้ว จากนั้นชาวบ้านจะนำวัวเทียมเกวียนที่เตรียมไว้มารวมกันที่ท้ายหมู่บ้านในเวลาบ่าย ตั้งขบวนแห่ไปที่หัวโพงอันเป็นรอยต่อระหว่างหมู่บ้านกับป่า จุดธูปเทียนบอกกล่าวถวายเครื่องเช่นให้แก่ผี ทั้งนี้ หมู่บ้านที่อยู่ละแวกเดียวกันมักจะกำหนดให้ไม่ตรงกันเพื่อความสะดวกในการผลัดเปลี่ยนกันไปเที่ยวเล่น เที่ยวชม การละเล่น และมหรสพที่แต่ละหมู่บ้านจัดขึ้นฉลองท้ายกรานต์ (แสนประเสริฐ ปานเนียม, 2550) ประเพณีท้ายกรานต์จึงมีลักษณะใกล้เคียงกับประเพณีวันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้ มีประเพณีท้ายสงกรานต์ในอีกหลายชุมชน เช่น บุญส่งท้ายสงกรานต์ ตำบลนรสิงห์ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดอ่างทอง ประเพณียกธงท้ายสงกรานต์ของชุมชนเบญจพาด อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น ข้อมูลที่กล่าวมานี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าประเพณีวันไหลมีลักษณะร่วมกับพิธีกรรมในภาคอื่นที่จัดหลังวันสงกรานต์ สะท้อนให้เห็นการเป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่จัดขึ้นเพื่อความสงบสุขของชุมชน

ที่ผ่านมา การศึกษาประเพณีสงกรานต์ในประเทศไทยมักเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อ เกี่ยวเนื่องกับประเพณีสงกรานต์ของท้องถิ่นภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ มีการศึกษาประเพณีสงกรานต์ในฐานะเป็นหนึ่งในประเพณีสิบสองเดือน

การศึกษาประเพณีสงกรานต์ในกลุ่มชาติพันธุ์ การศึกษาประเพณีสงกรานต์ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมร่วมในภูมิภาคเอเชีย เช่น หนังสือรวมบทความประกอบการเสวนาเรื่อง **สาदनํ้าสงกรานต์ วัฒนธรรมร่วมรากเอเชีย (2559)** ให้ข้อมูลประเพณีสงกรานต์ที่จัดในประเทศจีน พม่า ลาว วิทยานิพนธ์นี้มีประเด็นการศึกษาจากความสนใจปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหล อันเป็นเทศกาลท่องเที่ยวที่สำคัญในภาคตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้เกิดการศึกษาศรีประเพณีสงกรานต์ในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะงานวิจัยนี้จึงก่อให้เกิดประโยชน์ด้านคติชนวิทยาที่ทำให้ได้รวบรวมข้อมูลประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ของภาคตะวันออกเฉียงใต้โดยใช้ระเบียบวิธีทางคติชนวิทยามานุษยวิทยาในการเก็บรวบรวมข้อมูล นอกจากนี้ งานวิจัยเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ในระยะหลัง มักเป็นงานที่ศึกษาปัญหาทางสังคมที่เกิดจากประเพณีสงกรานต์ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงกรานต์ในชุมชนต่าง ๆ เมื่อประยุกต์เป็นเทศกาลท่องเที่ยว งานวิชาการส่วนหนึ่งกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงกรานต์ที่เป็นผลมาจากบริบทสังคม เช่น บทความเรื่อง “สงกรานต์: วิถีชีวิตไทยที่เปลี่ยนแปลง” (2557) ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ บทความเรื่อง รตนํ้า, สาदनํ้าสงกรานต์ วัฒนธรรมร่วมของอุษาคเนย์ (2559) ของ สุจิตต์ วงษ์เทศ เป็นต้น แต่ไม่พบงานวิชาการที่ศึกษาความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงกรานต์ด้วยการวิเคราะห์วิธิตัดในการปรับใช้คติชนประเภทต่าง ๆ เพื่อประกอบสร้างเทศกาลท่องเที่ยวในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของเทศกาลท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามนโยบายเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ด้วยการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ของหน่วยงานรัฐเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องใช้คติชนที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นมาประกอบสร้าง ซึ่งก่อให้เกิดการทำงานประสานกันระหว่างหน่วยงานรัฐ การท่องเที่ยว และชุมชน จึงได้นำมาเป็นจุดเน้นของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ที่มีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมและวิถีคิดของกลุ่มคนที่นำวัฒนธรรมมาใช้ให้เห็นชัดเจน

การศึกษาวิเคราะห์พลวัตและบทบาทของคติชนภาคตะวันออกเฉียงใต้จากปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้นำทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อตอบคำถามและอธิบายความเปลี่ยนแปลงของคติชนที่ถูกใช้เพื่อรองรับบริบทสังคมใหม่มาเป็นแนวทางการวิเคราะห์ ทำให้ได้ผลการศึกษาที่แสดงข้อมูลคติชนสร้างสรรค์ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ งานวิจัยเหล่านี้ได้วิเคราะห์ข้อมูลคติชนท้องถิ่นในแต่ละภาคที่ทำให้เห็นวิถีคิดของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในการประยุกต์สร้างสรรค์คติชนเพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ใหม่ ๆ ในบริบทใหม่ เช่น งานวิจัยเรื่อง **งานปอยไทใหญ่: การแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ (2558)** แสดงให้เห็นวิถีคิดของชาวไทใหญ่อพยพในจังหวัดเชียงใหม่ ที่ร่วมกันจัดงานปอยออกหว่า ปอยปีใหม่ไต และปอยสา่งลองเพื่อสืบทอดศิลปวัฒนธรรมของไทใหญ่ ขณะเดียวกันก็ใช้กาลเทศะของงานปอยเป็นพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทใหญ่เพื่อประกาศความ

เข้มแข็ง คุณค่าของตนเองในบริบทข้ามพรมแดน ตลอดจนใช้เป็นพื้นที่สร้างเครือข่ายกับชาวไทใหญ่ จากพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อให้รู้สึกว่ามีสายใยยึดโยงกับรัฐฐานซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองนอน งานวิจัยเรื่อง **ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์ ในสังคมไทยร่วมสมัย (2559)** แสดงให้เห็น วิธีคิดของจังหวัดบุรีรัมย์ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยที่สร้างประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งขึ้นใหม่ จากฐานความเชื่อของชาวบ้านที่จะมีประเพณีเล็งพนมหรือขึ้นเขาไปนมัสการและสรงน้ำรอยพระพุทธรูป ในช่วงวันสงกรานต์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทพนมรุ้งในช่วงสัปดาห์แรกของเดือน เมษายนซึ่งเป็นเวลาที่พระอาทิตย์ส่องลอดช่องประตูปราสาททั้ง 15 ประตู นอกจากนี้มีการสร้าง ขบวนแห่จากตัวละคร อนุภาคและฉากตามข้อความที่ปรากฏในจารึกโบราณ งานวิจัยเรื่อง **ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย: พลวัตของตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม (2560)** แสดงให้เห็นวิธีคิดของอำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ที่สร้างงานบวงสรวงพระพรหมประจำปีขึ้นเพื่อ สร้างอัตลักษณ์ให้กับท้องถิ่นตามนโยบายของสภာวัฒนธรรมแห่งชาติ โดยเชื่อมโยงชื่ออำเภอจตุรพักตรพิมานที่แปลว่า “เมืองแห่งพรหม” เข้ากับเรื่องราวของท้าวกบิลพรหมกับธรรมบาลกุมารในตำนานสงกรานต์ มีการนำตำนานสงกรานต์มาอ้างอิงเพื่อสร้างขบวนแห่พระพรหม ประกวดธิดาพระพรหม ทำให้งานประจำปีของอำเภอจตุรพักตรพิมานแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น ๆ ที่จัดงานประจำปี โดยยึดฮีตคองดั้งเดิมเป็นหลัก เช่น งานบุญบั้งไฟโยธธา งานบุญผะเหวดร้อยเอ็ด งานบุญข้าวจีขอนแก่น งานวิจัยนี้ แม้จะมีประเด็นศึกษาที่มุ่งวิเคราะห์พลวัตของคติชนที่เป็นผลมาจากบริบทการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์คล้ายกับวิทยานิพนธ์ในช่วงก่อนหน้า แต่ได้ผลการศึกษาที่แตกต่างไปในแง่ที่ว่า ทำให้เห็นลักษณะเด่นของคติชนสร้างสรรค์ในภาคตะวันออกเฉียงที่ประกอบสร้างขึ้นจากประเพณีวันไหล ทำให้เห็นบทบาทของประเพณีพิธีกรรมในช่วงเปลี่ยนผ่านของภาคตะวันออกเฉียงที่ประเพณีสงกรานต์และประเพณีวันไหลที่กลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมในการเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถต่อรองการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์กับภูมิภาคอื่นและยังสามารถสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้นได้อีกจากการประยุกต์เป็นตารางท่องเที่ยววันไหลที่นำพานักท่องเที่ยวเข้าไปในพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียง

ในด้านวิธีคิดของหน่วยงานภาครัฐและบทบาทในการเข้ามาจัดการงานประเพณีท้องถิ่นให้เป็นการท่องเที่ยว มีงานวิจัยที่ศึกษาในมุมมองดังกล่าวหลายเล่ม เช่น งานวิจัยเรื่อง **พลวัตของคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราชในสังคมไทยร่วมสมัย (พลกฤษณ์ วสีวิวัฒน์, 2563)** แสดงให้เห็นว่าประชาคมจังหวัดนครศรีธรรมราชแสวงหาแนวทางที่จะพัฒนานครศรีธรรมราชให้เจริญและมีเศรษฐกิจที่ดีขึ้นด้วยการผลักดัน แผนงานนำเสนอมรดกพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นมรดกโลก ซึ่งจะทำให้สถานะของจังหวัดนครศรีธรรมราชที่เดิมไม่ใช่เมืองเศรษฐกิจหลักของภาคใต้ เปลี่ยนแปลงไปเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่โดดเด่นในด้านการเป็นเมืองพุทธศาสนาที่มีพระบรมธาตุเจดีย์เป็นปูชนียสถานที่สำคัญ รวมถึงได้ประกาศให้

สังคมโลกเห็นความสำคัญของนครศรีธรรมราชในฐานะอดีตอาณาจักรที่เรืองอำนาจในคาบสมุทรไทย-มาเลย์ หน่วยงานรัฐได้เข้ามาดำเนินการให้แผนงานบรรลุผลสำเร็จด้วยการแต่งตั้งคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ การคัดเลือกเกณฑ์มรดกโลกที่เหมาะสมกับคุณสมบัติของพระบรมธาตุ และการจัดทำเอกสารหลักฐานต่าง ๆ สร้างประเพณีหรือปรับประยุกต์คติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์เพื่อให้เป็นไปตามเกณฑ์การพิจารณาของคณะกรรมการมรดกโลก เช่น สร้างประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ เพื่อแสดงหลักฐานด้านความเป็นสากล เพราะการแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นประเพณีที่ปรากฏทั่วไปในหลายประเทศที่นับถือพุทธศาสนา โดยมีฐานความเชื่อร่วมกันว่าการปฏิบัติบูชาด้วยการนำผ้าขึ้นห่มพระธาตุจะทำให้ได้บุญกุศลสูงสุด งานวิจัยเรื่อง **ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุชาบบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์: การประกอบสร้างและบทบาทของประเพณีประดิษฐ์** (สารภี ขาวดี, 2559) แสดงให้เห็นว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์สร้างประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดด้วยการประชุมตกลงแล้วคัดเลือกประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชาวเขมรให้เป็นตัวแทนประเพณีเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเห็นว่าประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นประเพณีที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษดังนั้นจึงสามารถเชื่อมโยงกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในจังหวัด ได้แก่ ส่วย ลาว จีน ให้มาร่วมได้เพราะทุกกลุ่มชาติพันธุ์ล้วนมีสำนึกที่จะต้องแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของกลุ่มตน ทั้งนี้ ได้ดำเนินการยกย่องให้พระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวางเป็นบรรพบุรุษร่วมและได้รับการสักการะในฐานะเป็นผีเจ้าเมือง ทำให้ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นพื้นที่ที่ชาวสุรินทร์ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมกันขับเคลื่อน และทำให้ประเพณีของชาวเขมรกลายเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์ งานวิจัยเรื่องเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทยเล่มนี้ ได้ศึกษาวิถีคิดของหน่วยงานภาครัฐในภาคตะวันออกเฉียงที่มีบทบาทในการสร้างให้เกิดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ได้ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับงานวิจัยที่มีมาก่อนหน้าในแง่ที่แสดงให้เห็นว่า งานประเพณีที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐมักจะมีวิธีการจัดการคติชนที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่นให้มีเจ้าของด้วยการแบ่งประเพณีพิธีกรรมให้แก่ชุมชนนำไปสร้างอัตลักษณ์ หรือพยายามช่วงชิงสถานะความเป็นเจ้าของประเพณี และมักจะว่าจ้างอแกไนเซอร์มาจัดงานแทนชาวบ้านเพราะมีประสบการณ์ในการประยุกต์งานประเพณีเป็นการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม วิธีการที่เด่นของหน่วยงานภาครัฐในภาคตะวันออกเฉียง คือ การผนวกรวมประเพณีสงกรานต์มาจัดรวมกับวันไหล และเลือกส่งเสริมประชาสัมพันธ์พิธีกรรมในช่วงวันไหลมากกว่าเพื่อให้แตกต่างจากงานสงกรานต์ของภูมิภาคอื่น นอกจากนี้ ยังมีการจัดการเลื่อนหรือย้ายวันจัดงานประเพณีสงกรานต์และวันไหลจากกำหนดเดิมออกมาจัดล่าช้ากว่าที่เคยทำมาในอดีต แล้วประชุมตกลงเพื่อกำหนดตารางวันจัดงานของทุกพื้นที่ให้ต่อเนื่องกัน โดยทำผ่านเครือข่ายกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น ทำให้เกิดพื้นที่ท่องเที่ยวกระจายไปตามเส้นทางวันไหล และภาพรวมเกิดเป็นกลุ่มก้อนของงานประเพณีในภาคตะวันออกเฉียงที่มีความแตกต่างหลากหลาย ผลการศึกษาจากงานวิจัยนี้จึงเพิ่มเติมองค์ความรู้ทางวิชาการในด้านคติชนวิทยา ทำให้เห็นวิถีคิดที่แตกต่างหลากหลายของภาครัฐที่เข้าไปจัดการกับคติชนท้องถิ่น และทำให้เห็นว่าในบริบท

สังคมไทยร่วมสมัยที่นโยบายการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ การดำรงอยู่ของคติชนมีความแตกต่างจากอดีตอย่างมากทั้งในแง่ผู้ใช้ที่กลายเป็นภาครัฐและคนนอก บทบาทความสำคัญของคติชนที่กลายเป็นเรื่องของอัตลักษณ์ท้องถิ่น ตลอดจนสำนึกในการเข้าร่วมพิธีกรรมที่สนใจเรื่องความศักดิ์สิทธิ์น้อยลง แต่เพิ่มความสนใจเรื่องความสนุกสนาน ความสวยงามและความบันเทิง

ในบริบทสังคมร่วมสมัยที่ผู้จัดงานประเพณีไม่ได้มีเพียงชาวบ้านหากแต่เข้าไปเกี่ยวข้องกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน วิธีคิดในการสร้างประเพณีจึงมีหลากหลายวิธีคิด ศิราพร ฤกลาง ได้กล่าวถึงงานวิจัยจำนวน 6 เรื่องที่อยู่ในชุดโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. เรื่อง “คติชนสร้างสรรค์”: พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย และสังเคราะห์วิธีคิด/วิธีการในการสร้างสรรค์ประเพณีใหม่ ๆ ในสังคมไทยร่วมสมัยไว้ในหนังสือ **“ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย (2558)** ว่า ข้อมูลงานวิจัยจากสนามวิจัยในภูมิภาคต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่า วิธีคิดในการจัดงาน “ประเพณีสร้างสรรค์” ของคนไทยในปัจจุบัน โดยรวมมีอยู่ 5 วิธี คือ *ผลิตซ้ำ/ประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่* เช่น งานวิจัยเรื่อง **ประเพณีประดิษฐ์ของชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำโขงในอีสาน** ของปฐม หงษ์สุวรรณ นำเสนอให้เห็นว่า มีการประยุกต์ประเพณีแข่งเรือที่มีมาแต่เดิมในวัฒนธรรมอีสานมาใช้ในบริบทข้ามชาติ ข้ามพรมแดน เกิดเป็นประเพณีใหม่ คือ ประเพณีแข่งเรือไทย-ลาว ที่จังหวัดหนองคายและบึงกาฬ *หยิบยืมประเพณี “ข้ามภาค”* เช่น งานวิจัยเรื่อง **พระอุปคุต: การสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนานและพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน** ของวัชรภรณ์ ดิษฐปาน นำเสนอให้เห็นว่า มีการนำประเพณีสักบาตรพระอุปคุตซึ่งปฏิบัติในจังหวัดเชียงใหม่มาสร้างเป็นพิธีใส่บาตรพระอุปคุตเพียงคืนที่วัดตึก จังหวัดนนทบุรี และที่วัดบางแพรง จังหวัดสมุทรสาคร นับเป็นการหยิบยืมประเพณีในภาคเหนือมาจัดที่ภาคกลางซึ่งเป็นภูมิภาคที่ไม่เคยมีประเพณีเกี่ยวกับพระอุปคุตมาก่อน *ผสมหลายพิธีเข้าด้วยกัน* เช่น งานวิจัยเรื่อง **ภูมิปัญญาลำนนาในการประยุกต์คัมภีร์และพิธีกรรม “สืบ” “ส่ง” “ถอน” ที่เกี่ยวกับปักษีในสังคมปัจจุบัน** ของเชิดชาติ หิรัญโร นำเสนอให้เห็นว่า ที่จังหวัดแพร่มีการนำพิธีสืบชะตามาผสมกับพิธีบวชป่า กลายเป็นพิธีสืบชะตาแม่น้ำยมและบวชป่าสักทอง เพื่อคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น *รื้อฟื้นประเพณีเก่า* เช่น งานวิจัยเรื่อง **คติชนกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน “หมู่บ้านวัฒนธรรมหนองขาว” จังหวัดกาญจนบุรี** ของปรมินท์ จารูร นำเสนอให้เห็นว่า มีการรื้อฟื้นวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวบ้านในหมู่บ้านหนองขาว เช่น การสีข้าวตำข้าว การทอผ้าด้วยกี่กระตุกขึ้นมาสาธิตให้นักท่องเที่ยวดู โดยปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้เหมาะสมกับเวลาของนักท่องเที่ยว และวิธีคิด *สร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อเดิม* เช่น งานวิจัยเรื่อง **ประเพณีประดิษฐ์ของชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำโขงในอีสาน** นำเสนอให้เห็นว่าที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีการสร้างประเพณีไหลโคลมล่องโขงขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2549 เพื่อให้เป็นการท่องเที่ยวเฉลิมฉลองเทศกาลสงท่ายปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ (countdown) โดยสร้างจากฐานความเชื่อเดิมใน

วัฒนธรรมอีสานที่มีความเชื่อเรื่องการลอยเคราะห์ไปกับสายน้ำโขง และความเชื่อเรื่องปีนักษัตร งานวิจัยเรื่องเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย ได้ผลการวิจัยที่สอดคล้องกับบทสังเคราะห์ข้างต้นในประเด็นที่เห็นได้ชัดว่า การสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงเพื่อให้เป็นเทศกาลท่องเที่ยวแทนที่วัตถุประสงค์เดิมที่สงกรานต์-วันไหลเป็นประเพณีทำบุญเนื่องในการเปลี่ยนปีศักราชใหม่ เป็นการจัดงานที่ใช้วิธี ผลิตภัณฑ์/ประยุกต์ประเพณีเดิมมาใช้ในบริบทใหม่ คือนำประเพณีสงกรานต์และวันไหลที่มีอยู่เดิมมาใช้ในบริบทการท่องเที่ยว แต่ประยุกต์วันไหลให้เป็นงานที่จัดเชื่อมโยงกันภายในพื้นที่เศรษฐกิจสำคัญของภูมิภาค และในระดับประเพณีที่แต่ละชุมชนจัดขึ้นจะมีวิธีการหลากหลายทั้ง รื้อฟื้นประเพณีเก่า ผสมหลายพิธีเข้าด้วยกัน และการสร้างประเพณีใหม่บนฐานความเชื่อเดิม เช่น รื้อฟื้นประเพณีกองข้าวมาจัดในเทศกาลวันไหลพัทยา-นาเกลือ ผสมพิธีทำบุญกลางบ้าน พิธีลอยเรือเคราะห์ พิธีบวงสรวงศาลศรีขุโลธรเทพ พิธีตีเมฆหมอกผี พิธีกองข้าว มาจัดรวมกันในงานประเพณีสงกรานต์เกาะสีชัง สร้างประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปจากฐานความเชื่อเรื่องการสักการะบูชารอยพระพุทธรูปเพื่อความบริสุทธิ์มาจัดในงานประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปจากผ้าและซึกเยื่อเกวียนพระบาท

งานวิจัยเรื่อง **เทศกาลสงกรานต์วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย: พลวัตและบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย** มีกำหนดระยะเวลาการศึกษาระหว่างปี พ.ศ.2561-2564 โดยมีแผนการเก็บข้อมูลภาคสนามในงานประเพณีพิธีกรรมที่จัดขึ้นในพื้นที่จังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และสระแก้ว ในปี พ.ศ.2563-2564 อย่างไรก็ตาม ในช่วงปี พ.ศ.2563-2564 ได้เกิดสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาภาคสนามเนื่องจากงานประเพณีพิธีกรรมทุกประเภทที่มีกำหนดจัดในช่วงเทศกาลสงกรานต์ถูกระงับเพื่อป้องกันความเสี่ยงที่จะทำให้เกิดการแพร่กระจายเชื้อไวรัสจากการรวมตัวกันของคนจำนวนมาก ทำให้ผู้วิจัยต้องปรับเปลี่ยนวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามจาก “สนามจริง” ไปสู่ “สนามออนไลน์” และรายงานสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคที่ส่งผลกระทบต่อประเพณีสงกรานต์และวันไหลในภาคตะวันออกเฉียงไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ดังนั้น งานวิจัยเรื่องนี้จึงมีประโยชน์ต่อวงวิชาการคติชนวิทยา ในแง่ที่เป็นตัวอย่างของงานวิจัยที่ศึกษาคติชนในบริบทที่เกิดโรคระบาดร้ายแรง และเป็นแหล่งข้อมูลที่บันทึกปรากฏการณ์ภาคสนามในสถานะที่คติชนดำรงอยู่ท่ามกลางการแพร่ระบาดของโรค ทำให้เห็นว่าในบริบทสังคมปัจจุบันที่มีหน่วยงานสาธารณสุขเป็นองค์กรหลักในการดูแลสุขภาพอนามัยของประชาชน มีศูนย์บริหารสถานการณ์แพร่ระบาดของโรค และมีกฎหมายควบคุมการแพร่ระบาดของโรคติดต่อ การสืบทอดคติชนได้กลายเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของภาครัฐ ที่มีอำนาจในการยับยั้งไม่ให้มีการจัดงานประเพณีที่สืบเนื่องมาภายในชุมชน นับเป็นสถานการณ์ที่ขัดแย้งกับธรรมชาติของคติชนที่ชาวบ้านมักจะร่วมกันปฏิบัติสืบเนื่องเป็นประจำทุกปีเพื่อความเป็นปกติสุขของชุมชนและ

ความสบายใจ ในทางกลับกัน ผู้วิจัยพบว่าปรากฏการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสก็ได้ทำให้เห็นความพยายามของชุมชนที่จะสืบทอดประเพณีพิธีกรรมที่เคยถือปฏิบัติมาด้วยการปรับเปลี่ยนมาจัดในรูปแบบใหม่ เช่น การปรับเปลี่ยนมาทำพิธีบวงสรวงพญายมในรูปแบบออนไลน์ และลดขนาดงานลงเหลือเพียงการประกอบพิธีกรรมของผู้บริหารและชาวบ้านในชุมชน หรือย้อนกลับไปจัดงานในรูปแบบที่เคยเป็นมาในอดีตก่อนที่จะประยุกต์เป็นการท่องเที่ยว เช่น การกลับไปจัดพิธีกองข้าวแบบเรียบง่ายของเทศบาลเมืองศรีราชา ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้จึงเผยให้เห็นรูปแบบเดิมของพิธีกรรม และทำให้เห็นว่าแก่นสำคัญของพิธีกรรมเดิมอยู่ที่กิจกรรมใด ข้อสรุปดังกล่าวนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับงานวิจัยที่ศึกษาพลวัตของประเพณีพิธีกรรมในช่วงที่เกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 พบว่าได้ข้อมูลที่สุดคล้องกัน เช่น งานวิจัยเรื่อง **รูปแบบการจัดกิจกรรมและประเพณีทางพุทธศาสนาแบบฐานวิถีชีวิตใหม่ (New Normal)** (พระอนุสรณ์ กิตติวัฒน์ และคณะ, 2565) ศึกษาพบว่า พระสงฆ์จำเป็นต้องปรับรูปแบบประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ในสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ให้สอดคล้องกับมาตรการของกระทรวงสาธารณสุข เช่น ปรับรูปแบบพิธีอุปสมบทให้มีเฉพาะญาติสนิทเท่านั้นที่จะเข้าร่วมพิธีได้ จัดให้มีระบบคัดกรองพระสงฆ์ที่จะเข้าร่วมพิธีด้วยการตรวจวัดอุณหภูมิก่อนเข้าพระอุโบสถ งดการแห่หน้าครอบพระอุโบสถ หรือหากมีการแห่หน้า ต้องเว้นระยะห่าง 1 - 2 เมตร พระอุปัชฌาย์ พระคู่สวด และผู้อุปสมบท และผู้เข้าร่วมพิธีทุกคนต้องสวมหน้ากากอนามัยตลอดเวลาที่ประกอบพิธีกรรม ปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดพิธีในวันสำคัญทางศาสนาให้เป็นวิถีปฏิบัติใหม่ ด้วยการเว้นระยะห่างระหว่างบุคคลในการนั่งสมาธิ สวดมนต์ ทำวัตรเย็น ปรับพิธีเวียนเทียนเป็นรอบที่มีกำหนดระยะเวลาเพื่อลดความแออัด งานวิจัยเรื่อง **การรับศีลมหาสนิทด้วยความปรารถนาในพิธีบูชาขอบพระคุณแบบออนไลน์ของคริสตชนในเขตอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ** (สิทธิฤทธิ์ นันศรีทอง และคณะ, 2565) ศึกษาพบว่าพระศาสนจักรคาทอลิกประเทศไทยประกาศให้จัดพิธีรับศีลมหาสนิทด้วยความปรารถนา (Spiritual Communion) ในพิธีบูชาขอบพระคุณแบบออนไลน์ระหว่างที่เกิดสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 แทนการรับศีลมหาสนิทในพิธีบูชาขอบพระคุณแบบปกติ โดยสังฆมณฑลจะถ่ายทอดพิธีบูชาขอบพระคุณแบบออนไลน์ในวันอาทิตย์หมุนเวียนตามวัดต่าง ๆ ในเขตอัครสังฆมณฑลตน วิธีดังกล่าวนี้ช่วยอำนวยความสะดวกให้คริสตชนที่ไม่กล้ามาร่วมพิธีบูชาขอบพระคุณแบบปกติที่โบสถ์สามารถแสดงความปรารถนาขอรับองค์พระเยซูคริสตเจ้าให้เสด็จมาในจิตใจและสนิทสัมพันธ์กับพระองค์ เพื่อหล่อเลี้ยงความเชื่อและวิญญาน ระหว่างที่ยังไม่สามารถเข้าร่วมพิธีรับศีลมหาสนิทแบบปกติได้ งานวิจัยเรื่อง **สภาพและปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรม ในชุมชนเขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่** (คงอมร เหมรัตน์รักษ์ และคณะ, 2565) ศึกษาพิธีกรรมในชุมชนเขตเมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จำนวน 21 พิธีกรรม ระหว่างเดือนมกราคม 2563 ถึง เดือน ธันวาคม 2564 ประกอบด้วย พิธีทำบุญ พิธีกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพุทธศาสนา พิธีบวงสรวงเลี้ยงผี พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีต่อ

อายุ พิธีขอขมา พบว่า สถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง พิธีกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เปลี่ยนสถานที่จัดพิธีสวดมนต์ข้ามปีจากเดิมจัดที่วัดไปอยู่ในรูปแบบออนไลน์ เปลี่ยนรูปแบบการจัดพิธีกรรมสืบชะตาสะเดาะนพเคราะห์มาเป็นการแจ้งชื่อ-สกุล วันเดือนปีเกิดพร้อมโอนเงินค่าเทียนชะตาผ่านระบบบริการธนาคารออนไลน์ จากนั้นผู้ประกอบพิธีกรรมจะเขียนชื่อ-สกุล ของเจ้าชะตาลงในเทียนชะตาแล้วนำเข้าร่วมพิธีกรรมที่จะมีการถ่ายทอดสดพร้อมแสดงจำนวนเงินที่ผู้เข้าร่วมพิธีบริจาคบนจอคอมพิวเตอร์ เพิ่มช่องทางทำบุญจากการใส่บาตรในขบวนตักบาตรเทโวโรหณะมาเป็นการทำบุญออนไลน์เพื่อซื้ออุปกรณ์ทางการแพทย์ให้แก่โรงพยาบาลที่ขาดแคลน งานวิจัยเรื่อง **ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย: บทบาทหน้าที่ในสถานะประเพณีประติษฐ์ภายใต้สถานการณ์โรคโควิด-19** (ธีรภัทร คำหิ๊ง และ ภาณุภูมิ สุขเจริญ, 2564) ศึกษาพบว่า มาตรการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดไวรัสโคโรนา 2019 เป็นปัจจัยที่ทำให้การจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนในปี พ.ศ.2563 เปลี่ยนแปลงจากการเป็นเทศกาลท่องเที่ยวที่มีบทบาทกระตุ้นเศรษฐกิจในท้องถิ่นมาเป็นบทบาทการสื่อสารให้เห็นการสืบทอดรูปแบบประเพณีดั้งเดิม ในการจัดงานภาครัฐอำเภอด่านซ้ายและคนในท้องถิ่นได้ตัดกิจกรรมประกวดขบวนแห่ ประกวดหน้ากากและชุดแต่งกายผีตาโขน และการประกวดทำต้นผีตาโขนที่เคยนำมาสร้างสีสันในบริบทการท่องเที่ยวออกไป และเลือกคงไว้เฉพาะพิธีกรรมสำคัญ เช่น การละเล่นผีตาโขนถวายเจ้านาย คือ เจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียม ซึ่งเป็นวิญญูณบรรพบุรุษที่คนในอำเภอด่านซ้ายเคารพนับถือ ขบวนแห่เจ้าพ่อกวนซึ่งมีการละเล่นผีตาโขนร่วมอยู่ด้วยไปยังวัดโพธิ์ชัย การละเล่นผีตาโขนเพื่อแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมที่เลือกมาแสดงในปี พ.ศ.2563 ถือเป็นพิธีกรรมที่ประกอบสร้างขึ้นใหม่จากกลุ่มเจ้าพ่อกวนและคนในท้องถิ่น ในระยะที่เกิดวิกฤติการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่ต้องการสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนก่อนช่วงปรับเปลี่ยนเป็นการท่องเที่ยวเมื่อปี พ.ศ.2531

การนำประเพณีพิธีกรรมและคติชนประเภทต่าง ๆ ในท้องถิ่นมาปรับเป็นเทศกาลท่องเที่ยว นับเป็นกระแสความนิยมที่เกิดขึ้นในหน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่นทุกภูมิภาค เพราะไม่เพียงสามารถสร้างรายได้ และสร้างชื่อเสียงให้แก่ท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่ยังสามารถต่อยอดประสงค์ของโครงการตามแผนงานที่ระบุไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดงานเทศกาลในท้องถิ่นเป็นกลไกที่ทำให้ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และประชาชนในพื้นที่ต้องเข้ามาประสานความร่วมมือกัน ซึ่งอาจทำให้เกิดทั้งการสนับสนุน การต่อรอง และการประนีประนอมที่จะบริหารจัดการให้คติชนท้องถิ่นยังคงมีคุณค่า ความสำคัญ ขณะเดียวกันก็สามารถนำมาปรับใช้เพื่อสร้างประโยชน์ส่วนรวมได้ ดังนั้น แม้ว่าสถานการณ์แพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 จะทำให้ประเพณีพิธีกรรมถูกยกเลิกไปเป็นเวลานาน

ถึง 2 ปี แต่อาจอนุมานได้ว่า ภายหลังจากที่สถานการณ์การแพร่ระบาดคลี่คลายเข้าสู่ภาวะปกติแล้ว การจัดงานประเพณีแบบปกติก็คงจะกลับคืนมา เพราะเป็นสิ่งสำคัญต่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจ หากแต่ อาจจะมีรูปแบบที่หลากหลายทั้งการจัดในรูปแบบออนไลน์ร่วมกับการจัดงานแบบปกติ ทั้งนี้ เทศกาล ท่องเที่ยวที่จะจัดขึ้นในอนาคตอาจมีแนวโน้มที่ทำการแสดงมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับรสนิยมของ คนรุ่นใหม่ที่ชอบสัมผัสสิ่งแปลกใหม่ ตื่นตาตื่นใจ ขณะเดียวกันก็มีความหมายให้เข้าไปเรียนรู้ เพิ่มเติม

6.3 ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการศึกษาประเพณีสงกรานต์ในสังคมไทยร่วมสมัยในเชิงเปรียบเทียบ เพื่อให้ เห็นวิธีคิดในการปรับใช้คติชนของภาคต่าง ๆ เพื่อตอบสนองวัตถุดิบประสงค์ใหม่ นอกจากนี้ เนื่องจากได้พบว่านอกจากประเพณีสงกรานต์แล้ว ท้องถิ่นหลายแห่งจะมีประเพณีพิธีกรรมที่จัด ต่อเนื่องหลังวันสงกรานต์ผ่านไปแล้วเพื่อสะเดาะเคราะห์และเสริมสิริมงคล จึงควรมีการศึกษา รวบรวมเพิ่มเติมเพื่อให้เห็นคติความเชื่อของคนไทยในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่าน หรืออาจขยายขอบเขต ไปสู่การศึกษาประเพณีสงกรานต์ภายนอกประเทศ เช่น สงกรานต์ในประเทศพม่า ลาว กัมพูชา จีน ที่ จัดขึ้นในบริบทสังคมร่วมสมัยว่ามีคติความเชื่อร่วมกับสงกรานต์ในสังคมไทยในลักษณะใด และ ปัจจุบันได้สืบทอดและปรับประยุกต์ประเพณีสงกรานต์ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมอย่างไร

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กระทรวงวัฒนธรรม. 2554. **ประเพณีสงกรานต์**. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
กวีธากร สังกุล. 2559. **ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้งในฐานะ “ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกมล จันทวงศ์. 2564. ความเชื่อ รูปเคารพ และบทบาทศาลเจ้าพ่อพระปรง ชุมชนบ้านหนองผูกเต่า อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว. **วารสารสวนสุนันทาวิชาการและวิจัย**, 15(1) มกราคม-มิถุนายน, 74-92.
- ขวัญแก้ว อุดมบุญญาภภาพ. 2546. **กำเนิดและการขยายตัวของเมืองพัทธยา**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คงอมร เหมรัตน์รักษ์ และคณะ. 2565. สภาพและปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมในชุมชนเขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่. **วารสาร URU-J.ISD**, 12(1) มกราคม-มิถุนายน, 1-17.
- คณะกรรมการวิจัยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรีโรงเรียนชลกันยานุกูล. 2550. **ประเพณีตีไ้เมฆอิหมอก**. ชลบุรี: แสนยาวกรการพิมพ์.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. 2542. **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดระยอง**. กรุงเทพฯ: ศุรุสภาลาดพร้าว. **CHULALONGKORN UNIVERSITY**
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. 2544a. **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดจันทบุรี**. กรุงเทพฯ: ศุรุสภาลาดพร้าว.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. 2544b. **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดชลบุรี**. กรุงเทพฯ: ศุรุสภาลาดพร้าว.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. 2544c. **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดปราจีนบุรี**. กรุงเทพฯ: ศุรุสภาลาดพร้าว.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. 2545 **วัฒนธรรม**

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดสระแก้ว. กรุงเทพฯ:

คุรุสภาลาดพร้าว.

คำรพ เกิดมีทรัพย์. 2563. ลากพระเดือนห้า: ประเพณีที่คงอยู่. **สารนครศิรัธรรมราช**, 50(4) เมษายน, 80-88.

จ.เปรี๊ญญ. 2527. **อานิสงส์ 108 กัณฑ์ ฉบับเพิ่มเติมใหม่**. กรุงเทพฯ: อำนวยการสานักการพิมพ์.

จังหวัดจันทบุรี. 2562. **แผนพัฒนาจังหวัดจันทบุรี พ.ศ.2561-2565**. จันทบุรี: สำนักงานจังหวัด

จันทบุรี กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด.

จังหวัดชลบุรี. 2563. **แผนพัฒนาจังหวัดชลบุรี พ.ศ.2561-2565 ฉบับทบทวน พ.ศ.2563**. ชลบุรี:

สำนักงานจังหวัดชลบุรี กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด.

จังหวัดสระแก้ว. 2561. **แผนพัฒนาจังหวัดสระแก้ว พ.ศ.2561-2565**. สระแก้ว: สำนักงานจังหวัด

สระแก้ว กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด.

เจริญ ดันมหาพราน. 2541. **30 พิธีกรรมพิสดาร 1**. กรุงเทพฯ: แสงแดด.

เจษฎา ศุนาลัย. 2547. **ปัจจัยเงื่อนไขและผลสืบเนื่องของการรื้อฟื้นงานประเพณีก่อพระทรายวันไหล**

บางแสน จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประชากรศึกษา

มหาวิทยาลัยมหิดล.

โจนาธาน. 2546. **ตามรอยตำนานเมืองพัทธากับปริญญา ชาลิตธารัง ผู้พลิกผืนแผ่นดินเมืองพัทธยา**.

กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ชินศรา ช่างหล่อ. 2557. **รูปแบบและกระบวนการจัดการในการสืบทอดหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัด**

ระยอง. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและ

ภาคเอกชน วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ชลพรรษ ดวงนภา. 2564. **ประเพณีปล่อยเรือ: วัฒนธรรมชายฝั่งทะเลจังหวัดตราด**. ตราด: สำนักงาน

วัฒนธรรมจังหวัดตราด.

ณัฐวัตร อินทร์ภักดี. 2559. **“คติชนสร้างสรรค์” จากความเชื่อเรื่องครุหมอโนราที่ตำบลท่าแค จังหวัด**

พัทลุง. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะ

อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล. 2539. ประเพณีสงกรานต์ในล้านนา. ใน **ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล**

(บรรณาธิการ), **สงกรานต์ใน ๕ ประเทศ: การเปรียบเทียบทางวัฒนธรรม** หน้า 75-86.

เชียงใหม่ สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล (บรรณาธิการ). 2539. **สงกรานต์ใน ๕ ประเทศ: การเปรียบเทียบทาง**

วัฒนธรรม. เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทัศนีย์ ทานตวณิช. 2524. การเล่นและบทบาทหนังใหญ่วัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมือง

- จังหวัดระยอง. ใน รายงานสัมมนาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หน้า 267-300. ชลบุรี:
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน.
- ทัศนีย์ ทานตวนิช. 2555. **ประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา
จังหวัดชลบุรี**. ชลบุรี: โรงพิมพ์สุทธิพงษ์.
- เทศบาลตำบลเกาะสีชัง. 2561. **แผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ.2561-2565 เทศบาลตำบลเกาะสีชัง**. ชลบุรี:
สำนักปลัดเทศบาล ฝ่ายบริหารงานทั่วไป งานวิเคราะห์นโยบายและแผน.
- เทศบาลตำบลเกาะสีชัง. 2563. **คู่มือการท่องเที่ยว “เกาะสีชัง” เมืองแห่งมรดกทางประวัติศาสตร์
และวัฒนธรรม**. ชลบุรี: เทศบาลตำบลเกาะสีชัง.
- เทศบาลตำบลเชิงเนิน. 2562. **แผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ.2561-2565 เทศบาลตำบลเชิงเนิน**. ระยอง:
ฝ่ายแผนงานและงบประมาณ.
- เทศบาลตำบลบางพระ. 2552. **ย้อนรอยเมืองบางพระ**. ชลบุรี: สำนักงานเทศบาลตำบลบางพระ.
- เทศบาลเมืองหนองปรือ. 2561. **แผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ.2561-2565 เทศบาลเมืองหนองปรือ**. ชลบุรี:
ฝ่ายแผนงานและงบประมาณ.
- ธีรชัย ทองธรรมชาติ. 2545. **๔๒ ปี พระพุทธลีลาหิมาลัย ชลบุรี**. กรุงเทพฯ: ยูวพุทธิกสมาคมชลบุรี ในพระ
สังฆราชูปถัมภ์ สามัคคิยสภา วัดกำแพง.
- ธีรชัย ทองธรรมชาติ. 2553. **รวมเรื่อง “เมืองชล” ๒**. กรุงเทพฯ: ยูวพุทธิกสมาคมชลบุรี ในพระสังฆราช
อุปถัมภ์.
- ธีรภัทร คำทึง และภาคภูมิ สุขเจริญ. 2564. **ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตอโขนอำเภอด่านซ้าย
จังหวัดเลย: บทบาทหน้าที่ในสถานะประเพณีประติมากรรมภายใต้สถานการณ์โรคโควิด-19.
วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 41(1)
มกราคม-มีนาคม, 21-36.**
- ธีระวัฒน์ แสนคำ. 2559. **บุญเดือนห้า-สงกรานต์ ในลาวและอีสานโดยสังเขป**. ใน พิพัฒน์ กระแจะ
จันทร์ (บรรณาธิการ), **สานน้ำสงกรานต์ วัฒนธรรมร่วมรากเอเชีย** หน้า 99-122. กรุงเทพฯ:
สำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- นภสร โศรกศรี. 2562. **อัตลักษณ์แห่งวิถีวัฒนธรรมชุมชนตะปอน อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี: การ
จัดการเพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการบริหาร ศิลปะและวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2557. **สงกรานต์: วิถีชีวิตไทยที่เปลี่ยนแปลง**. ใน **ผ้าขาวม้า, ผ้าซิ่น, กางเกงใน และ
 ฯลฯ ว่าด้วยประเพณี, ความเปลี่ยนแปลง และเรื่องสรรพสาระ** พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 32-48.
กรุงเทพฯ: มติชน.
- บุญเดิม พันรอบ และภารดี มหาจันทร์. 2522. **การสำรวจลักษณะสังคมและวัฒนธรรมพื้นบ้านภาค**

- ตะวันออก.** ชลบุรี: โครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน.
- บุญยสฤกษ์ อเนกสุข. 2559. **ยล เยี่ยม เยือน เหง้า: แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม** (พิมพ์ครั้งที่ 2.). พิษณุโลก: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ป.มหาพันธ์. 2540. **พระจุฑาธุชราชฐาน ณ เกาะสีชัง.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. 2560. **ประเพณีประติษฐานในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง.** ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.
- ปรมินท์ จารุวร. 2559. **คติชนกับการท่องเที่ยว: หมู่บ้านวัฒนธรรมหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี.** กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. 2560. **ประเพณีสิบสองเดือน: วิถีชีวิตในรอบปีของคนไท. ใน คติชนคนไทยในวัฒนธรรมข้าว** หน้า 95-158. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์ และดาว เชิงหวา. 2542. **อาปมไทได้คง นิทานกับสังคม.** กรุงเทพฯ: แม่คำฝาง.
- ประติษฐาน อินทนิล พิชัย เทพนิมิต ไพพรรณ อินทนิล. 2523. **การศึกษารวบรวมการละเล่นพื้นบ้านดนตรี และฟ้อนรำ ภาคตะวันออก จังหวัดระยอง จันทบุรี และตราด.** ชลบุรี: โครงการศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน.
- ประพันธ์ เรืองณรงค์. 2563. **วันสงกรานต์ดีถิ่นใต้. สารนครศรีธรรมราช, 50(4) เมษายน, 39-43.**
- ประเสริฐ รุณรา. 2557. **พิธีสวนพเคราะห์: พลวัตของพิธีกรรมประติษฐานในสังคมไทยปัจจุบัน.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรัชญา ตูลาชม และคณะ. 2541. **เจ้าพ่อพระปรองอิทธิพลเหนือจิตใจชุมชน.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
- ปรานี วงษ์เทศ. 2532. **เพลงที่นิยมเล่นในหน้าสงกรานต์. ใน เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาศิลปะการละเล่น และการแสดงพื้นบ้านของไทย หน่วยที่ 1-8** หน้า 405-411. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ปรานี วงษ์เทศ. 2548. **ประเพณี 12 เดือนในประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมเพื่อความอยู่รอดของคน.** กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปรียารัตน์ ชาวลิตประพันธ์. 2559. **“รับเทวดา”: ประเพณีขึ้นปีใหม่ของชาวสยามในประเทศมาเลเซีย.** **วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ, 29(2) ตุลาคม-ธันวาคม, 217-230.**
- ปิ่นเพชร จำปา. 2545. **วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ.2394-2544.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปฐินทร์ นาคสิงห์ และอังกูร หงส์คณานุเคราะห์. 2561. **การทำให้สงกรานต์กรุงเทพฯ เป็นสินค้า**

- วัฒนธรรมในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. **วารสารมานุษยวิทยา**, 1(1) มกราคม-มิถุนายน, 159-187.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2553. **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- พระอนุสรณ์ กิตติวิมล โณ และคณะ. 2565. รูปแบบการจัดกิจกรรมและประเพณีทางพุทธศาสนาแบบ
ฐานวิถีชีวิตใหม่ (new normal) **วารสารมหาจุฬานาครธรรมศาสตร์**, 9(1) มกราคม, 74-87.
- พลกฤษณ์ วสีวิวัฒน์. 2563. **พลวัตของคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราชในสังคมไทยร่วมสมัย**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎี
บัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิเชฐ สายพันธ์. 2539. **“นาคาคติ” อีสานลุ่มน้ำโขง: ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย**.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิทยาลักษณ์ สิทธิถาวร. 2528. **การศึกษา “โจ๊ก” จากอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี**. วิทยานิพนธ์
การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์ (บรรณาธิการ). 2559. **สถานีสงกรานต์ วัฒนธรรมร่วมรากเอเชีย**. กรุงเทพฯ:
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- พิภก เมืองหลวง. 2554. **มนต์เสน่ห์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธ์ที่บ้านท่าม่วง อำเภอ
เสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด: การศึกษาในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์**. วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แพรว เกศรัตน์. 2524. หนึ่งใหญ่. ใน **รายงานสัมมนาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** หน้า 348-350.
ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน.
- ภารดี มหาขันธ์. 2530. **ร่มเกล้าชาวชล**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.
- ภารดี มหาขันธ์. 2553a. **ตระกูลแซ่ในจังหวัดชลบุรี**. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ภารดี มหาขันธ์. 2553b. **บริษัทศรีมหาราชา จำกัด**. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ภารดี มหาขันธ์. 2554. **การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. ชลบุรี: คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- มณี พยอมยงค์. 2529. **วัฒนธรรมล้านนาไทย**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เมธาวิ ศิริวงศ์. 2556. **ประเพณีประดิษฐ์กับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษางานเทศกาล
ประเพณีแซนโฎนตา อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ยุทธกาน ดิสกุล. 2553. **ประเพณีประดิษฐ์และอัตลักษณ์ชุมชนคลองแห**. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและ

มานุษยวิทยามหาบัณฑิต. สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรรณวิวัฒน์ รัตนลัมภ์. 2556. **คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปบาทสระบุรีและประเพณี “ไปพระบาท” ในการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิศรา อนันต์โท. 2559. **จามเทวีบูชา: การผลิตซ้ำตำนานและการสร้างพิธีวงสรวงในสังคมไทยร่วมสมัย.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. 2546. **ตำนานคุณปู่ศรีราชา: ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อชุมชนอีสาน.** ใน ปริตตา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (บรรณาธิการ), **เจ้าแม่ คุณปู่ ช่างขอ ช่างพ้อน และเรื่องอื่น ๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและนาฏกรรม** หน้า 141-204. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

วัชรภรณ์ ดิษฐปาน. 2557. **พระอุปคุต: การสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนาน และพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน.** วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี. 2560. **แบบจัดทำรายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประเพณีแห่ผ้าพระบาท** (เอกสารไม่ตีพิมพ์).

วัดตะปอนน้อย. ม.ป.ป. **พิธีสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้าวัดตะปอนน้อย** (เอกสารไม่ตีพิมพ์).

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2543. **ภาคตะวันออกกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.** ใน **เรื่องวิทย์ ลีมนานา** (บรรณาธิการ), **ท้องถิ่น-อินเดียน** หน้า 1-30. ชลบุรี: อุษาการพิมพ์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2545. **อารยธรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก.** กรุงเทพฯ: มติชน.

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2560. **สร้างบ้านแปงเมือง.** กรุงเทพฯ: มติชน.

ศรีศักร วัลลิโภดม และสุนีย์ ประสงค์บัณฑิต. 2546. **ประเพณีสิบสองเดือน: พิธีกรรมที่เปลี่ยนไป.** กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ศรุติ สกุลรัตน์. 2543. **ร่องรอยการเมืองไทยในอดีตที่บางแสนและชลบุรี.** ใน **เรื่องวิทย์ ลีมนานา** (บรรณาธิการ), **ท้องถิ่น-อินเดียน** หน้า 43-53. ชลบุรี: อุษาการพิมพ์.

ศานติ ภัคดีคำ. 2557. **ยุทธมรรคา เส้นทางเดินทัพไทย-เขมร.** กรุงเทพฯ: มติชน.

ศิริพร ณ ถลาง. 2562. **“คติชนสร้างสรรค์”: บทสังเคราะห์และทฤษฎี** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ศิริพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ). 2558. **“ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย.** กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

- ศิริพร ณ ถลาง และสุพิน ฤทธิเพ็ญ. 2559. งานปอยไทใหญ่: การแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ไทใหญ่ใน
จังหวัดเชียงใหม่ ใน ศิริพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ), **มองคติชนเห็นตัวตนชาติพันธุ์** หน้า 23-
69. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ศิริพร ภัคดีผาสุข. 2546. ปริศนาคำทาย: ภูมิปัญญาทางภาษาและการผสมผสานทางวัฒนธรรมในยุค
โลกาภิวัตน์. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย**, 20(1) ธันวาคม, 186-212.
- ศิริพร ภัคดีผาสุข. 2561. **ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอัตลักษณ์ และแนวทางการนำมาศึกษา
ภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2549. **หนังสือวัดบ้านดอน**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การ
มหาชน).
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี. ม.ป.ป. **ประเพณีท้องถิ่นจังหวัดชลบุรี**. ชลบุรี: แสนยาวกรการพิมพ์.
ส.พลายน้อย. 2539. **เกร็ดโบราณคดีประเพณีไทย** (พิมพ์ครั้งที่ 4.). กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.
ส.พลายน้อย. 2547. **ตรุษสงกรานต์ ประมวลความเป็นมาของปีใหม่ไทยสมัยต่าง ๆ** (พิมพ์ครั้งที่ 2.).
กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมชาย สำเนียงงาม (บรรณาธิการ). 2560. **พิพิธมาลา นานาสงกรานต์**. นครปฐม: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. 2513. **ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่**. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา.
- สมพงษ์ สมวงษ์ (บรรณาธิการ). 2537. **๑๐๐ ปี ศรีราชา**. กรุงเทพฯ: อำเภอสัตร์ราชา.
- สามารถ พันภัยพาล. 2553. **ประวัติศาสตร์บอกเล่า...พระเจ้าตากสินกับเมืองชลบุรี**. ชลบุรี: กมลศิลป์
การพิมพ์.
- สารภี ขาวดี. 2559. **ประเพณีแซนโถงตามูขบพรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์: การประกอบสร้างและ
บทบาทของประเพณีประติษฐ์**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี. 2561. **รายงานข้อมูลเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
“ประเพณีกองข้าวศรีราชา”** (เอกสารไม่ตีพิมพ์).
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดระยอง. 2551. **การวิจัยแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชน
ในการบริหารจัดการวัฒนธรรม: กรณีศึกษาหนังสือวัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอก
เมือง จังหวัดระยอง**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวง
วัฒนธรรม.
- สิทธิฤทธิ นันศรีทอง และคณะ. 2565. การรับศีลมหาสนิทด้วยความปรารถนาในพิธีบูชาขอบพระคุณ
แบบออนไลน์ของคริสตชนในเขตอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ. **วารสารวิชาการ วิทยาลัยแสง**

- ธรรม**, 14(1) มกราคม-มิถุนายน, 74-93.
- สุกัญญา สุจฉายา. 2560. พิธีขอฝนของชนชาติไท. ใน **คติชนคนไทยในวัฒนธรรมข้าว** หน้า 231-265. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2524. วัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ใน **รายงานสัมมนาวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** หน้า 83-126. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2545. คำนำ. ใน ศรีศักร วัลลิโภดม, **อารยธรรมชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงเหนือ** หน้า 6-21. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2548. ลำดับการเปลี่ยนแปลงวันขึ้นปีใหม่ของสยามประเทศและประเทศไทย. ใน **ปรานี** วงษ์เทศ, **ประเพณี 12 เดือนในประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมเพื่อความอยู่รอดของคน** หน้า 16-17. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2551. **ชื่อบ้านนามเมืองจังหวัดสระแก้ว ลุ่มน้ำบางปะกง สูดพรมแดนตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2559. รตนน้ำ สาดน้ำ สงกรานต์ วัฒนธรรมร่วมของอุษาคเนย์. ใน พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์ (บรรณาธิการ), **สาดน้ำสงกรานต์ วัฒนธรรมร่วมรากเอเชีย** หน้า 29-38. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2542. ลากพระ. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 14** หน้า 294. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สุบิน สืบสงวน. 2530. **เรื่องเกี่ยวกับเมืองชลบุรี**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ. 2539. **ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิผีและวิฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ. 2540. **พิธีกรรมช่วงผีฟ้อนของลาวขาวเจ้า จังหวัดนครราชสีมา**. นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- เสฐียรโกเศศ. 2500. **ประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาลสงกรานต์**. พระนคร: กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. 2552. **ทฤษฎีคติชนวิทยาร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออกเฉียงเหนือ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- แสนประเสริฐ ปานเนียม. 2550. **ทำขวัญ: งานบุญสงฆ์ทำขวัญของชาวเพชรบุรี**. วารสารเมืองโบราณ, 33(3) กรกฎาคม-กันยายน, 118-120.
- หม่อมราชวงศ์รุจยา อาภากร. 2539. ปาฐกถานำ **เบื้องหลังประเพณีปีใหม่ใน ๕ ประเทศ**. ใน **ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล (บรรณาธิการ), สงกรานต์ใน ๕ ประเทศ: การเปรียบเทียบทางวัฒนธรรม** หน้า 27-46. เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- หลวงโยธาธรรมนิเทศ. 2556. **พระราชพงศาวดารคำให้การชาวกรุงเก่า** (พิมพ์ครั้งที่ 3.). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- หลินมู่. 2539. เทศกาลสาดน้ำ นิทานพื้นบ้านของชนชาติไทในสิบสองปันนา. ใน **ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนา** กุล (บรรณาธิการ), **สงกรานต์ใน ๕ ประเทศ: การเปรียบเทียบทางวัฒนธรรม** หน้า 96-98. เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน. 2561. **แผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ.2561-2565 องค์การบริหารส่วนตำบลตะปอน**. จันทบุรี: ฝ่ายแผนงานและงบประมาณ.
- องค์การบริหารส่วนตำบลเทพนิมิต. ม.ป.ป. **ฐานข้อมูลศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น** (เอกสารไม่ตีพิมพ์).
- อธี สวัสดิ์มงคล และธีรชัย ทองธรรมชาติ. 2550. **รวมเรื่อง “เมืองชล”**. กรุงเทพฯ: ยุวพุทธิกสมาคมชลบุรี ในพระสังฆราชูปถัมภ์.
- อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล. 2549. กลิ่นศรัทธาเป็นเพลง: สายธารความสัมพันธ์ระหว่างเพลงบอกบุญกับสังคมชาวตราด. ใน **สุกัญญา สุจฉายา** (บรรณาธิการ), **พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนกับสังคมไทย** หน้า 205-248. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล. 2559. สงกรานต์ในวรรณกรรมและตำนานของคนไท-ไทย. ใน **พิพัฒน์ กระจ่างจันทร์** (บรรณาธิการ), **สาดน้ำสงกรานต์ วัฒนธรรมร่วมรากเอเชีย** หน้า 49-68. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- อภิวัฒน์ สุธรรมดี. 2560. **ลัทธิพิธีบูชาพระพรหมในสังคมไทยร่วมสมัย: พลวัตของตำนาน ความเชื่อ และพิธีกรรม**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. 2523. **เทวดาพุทธ: เทพเจ้าในพระไตรปิฎกและไตรภูมิพระร่วง**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เอกรินทร์ พึ่งประชา. 2545. **พระราชู: ประเพณีประดิษฐ์แห่งวัดศิระชะทอง. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต**. สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอนก นาวิกมูล. 2528. **สารานุกรมเพลงพื้นบ้านภาคกลาง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เอนก.
- เอนก นาวิกมูล. 2554. **สี่ซัง ความหลังครั้งรัชกาลที่ 5**. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

ภาษาอังกฤษ

Van Gennep, A. 1960. **The rites of passage**. Chicago: University of Chicago Press.

เว็บไซต์

“สงกรานต์” ยังไม่จบ ! เก็บตกที่เที่ยว “วันไหล” รวมสถานที่สาดน้ำปี 62. (2562, 23 เมษายน 2563).

Retrieved from <https://www.thairath.co.th/lifestyle/travel>

เซ็คพิกัด วันไหล 2562 สนุกส่งท้าย เทียวสงกรานต์ให้สุด ! (2562, 23 เมษายน 2563). Retrieved

from <https://www.mushroomtravel.com/page/wan-lai-songkran>.

ประเพณีการทำบุญวันไหลท้ายวันสงกรานต์. (2560, 1 พฤษภาคม 2562). Retrieved from

<http://www.m-culture.go.th/rayong>

ประเพณีแห่พญายมและงานสงกรานต์บางพระ ประจำปี 2560. (2560, 1 พฤษภาคม 2562).

Retrieved from <http://www.amazingthaitour.com>

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2561, 22 มีนาคม 2565). ภูมิวัฒนธรรมของการตั้งถิ่นฐานสมัยโบราณกับเมือง

หน้าด่านตะวันออก. Retrieved from <http://www.anlekkek.wordpress.com>

ศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชุมชนภาคตะวันออก ชุมชนบ้านหนองผูกเต่า. (2560, 21 มีนาคม

2565). Retrieved from <http://www.db.sac.or.th/museum>

สัมภาษณ์

กัลยา ส่งเสมอ. สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564.

โกมล จันทวงศ์. สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565.

ขวัญใจ รุ่งเรืองศรี. สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564.

ขวัญใจ สุขสำราญ. สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564.

จิรศักดิ์ บุญนาค. สัมภาษณ์, 4 พฤศจิกายน 2564.

ชาญ อินทประสาท. สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2563.

ชารินทร์ วงศ์วัลย์. สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564.

ฐาปกรณ์ โสธนะ. สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564.

ทองคำ คล้ายคลัง. สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2563.

นลินรัตน์ ด่านลาเคน. สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2564.

น้ำอ้อย ศรีเกษม. สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2564.

พระครูปลัดธงชัยโชติธนโป. สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564.

พระครูพิพิธกิจจารักษ์ (สนัด กนตจาโร). สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564.

พระครูสุนทรสารธรรม. สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2565.
 ภัทรารวรรณ เฉยเจริญ. สัมภาษณ์, 24 ธันวาคม 2564.
 มานะ ยาประจำ. สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2564.
 รุ่งนภา ช่างไม้. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2564.
 วรพล เขตภิบาล. สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564.
 วรณีย์ สุขสุวรรณ. สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2564.
 วัชรีย์ ปั้นนิยม. สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2563.
 วินัย ศรีทธาธรรม. สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2564.
 ศศิพัชร์ จิรัตติกานนท์. สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565.
 สกล สกุกกล้า. สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564.
 สมควร ศิริภักดี. สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2564.
 สมเจตน์ เกตุวัตถา. สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565.
 สมวุฒิ สุนทรวิจิตร. สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2565.
 สิริพงศ์ สมมัน. สัมภาษณ์, 7 เมษายน 2564.
 แสนศักดิ์ เจริญผล. สัมภาษณ์, 3 พฤศจิกายน 2563.
 อำพร หอมหวล. สัมภาษณ์, 26 พฤศจิกายน 2563.
 อำไพ บุญรอด. สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2564.
 เอกสิทธิ์ สร้อยสกุล. สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2564.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ชลธิชา นิสัยสัตย์
วัน เดือน ปี เกิด	16 ตุลาคม 2526
สถานที่เกิด	จังหวัดนครนายก ประเทศไทย
วุฒิการศึกษา	สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปีการศึกษา 2549 และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2552 ต่อมาปีการศึกษา 2559 เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย (คติชน) ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่างศึกษาเป็นอาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี นครินทร์ ได้รับ “ทุนวิจัยวิบูลย์สวัสดิ์แอนเดอร์สัน” และ “ทุนพัฒนาบัณฑิตศึกษา สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปีงบประมาณ 2563” เพื่อสนับสนุนการเก็บข้อมูลภาคสนามทางคติชนวิทยา
ที่อยู่ปัจจุบัน	107 หมู่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก 26000